

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
(1923-1981)**

Doktora Tezi

Celal Kürşad KONUKÇU

Ankara-2022

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
(1923-1981)**

Doktora Tezi

Celal Kürşad KONUKÇU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan UZUN

Ankara-2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU 1923-1981

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER (Başkan)

.....

Prof. Dr. Hakan UZUN (Danışman)

.....

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

.....

Prof. Dr. Necdet AYSAL

.....

Doç. Dr. Yaşar BAYTAL

.....

Tez Sınavı Tarihi: 01.06.2022

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Geleneksel yardımlaşma anlayışını modern tutumla birleştirerek Türkiye’de uzun ömürlü filantropik (dinden kaynaklanmayıp sırf insan sevgisinden doğan) yardım derneklerinin ilklerinden olan Çocuk Esirgeme Kurumu, bir grup Osmanlı seçkininin, uzunca bir süredir devam eden savaşlarda yetim ve korumasız kalmış ‘her milletten çocukları’ korumayı amaçlayan bir dernek kurmak için Mekteb-i Sultanî Yurdunda bir araya gelmesiyle, 6 Mart 1917’de Himaye-i Etfâl Cemiyeti adıyla kurulmuştur. Kısa bir zamanda Osmanlı seçkinlerinden ve yardımsever halkından, üyelerinin irtibatlı olduğu dış ülke ve cemaatlerden yardım alan Himaye-i Etfâl Cemiyeti, ülkenin başka şehir ve kasabalarında şubelerini kurdurmaya başlamış, birkaç yılda hizmetleriyle görünür hale gelmiştir. Mütareke döneminde merkezin şubeleriyle bağı kopunca, kurulan millî hükûmetin seçkinlerinin aynı güdüyle harekete geçmeleri sonucu 30 Haziran 1921’de Ankara’da deyim yerindeyse klonlanmıştır. Ankara’daki cemiyet, Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanması sonucu İstanbul’daki görece daha deneyimli ve konuya hakim eski cemiyeti bünyesine bir merkez olarak katmıştır. Bu yeni cemiyet, dünyanın her yerinden Anadolu mazlumlarının çocuklarına yardım olarak ulaştırılan maddi desteğin de sayesinde kısa zamanda yurt çapında örgütlenmeye başlayarak ve büyüyerek ‘Türkiye’ Himaye-i Etfâl Cemiyeti (THEC) adıyla kurumsallaşmıştır. Cumhuriyetle birlikte de Atatürk devrimlerinin bir organı halinde çocuk koruması ve eğitimi etkinliklerine girişmiştir.

Devrimleri memnuniyetle karşılayan ve tam olarak uyum gösteren Cemiyet, isim değişikliği için kendisine başvurdukları Atatürk’ün, 4 Aralık 1934’te kendilerine “Çocuk Esirgeme Kurumu” (ÇEK) adını seçmesiyle bu adı kullanmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dönemlerinde kolaylık ve itibar görmüş olmakla beraber, yine de devletten ciddi ve sabit bir yardım alamadığından, kendi gelirlerini, eve ekmek götüren bir baba şefkatiyle temin etmek zorunda kalmıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (TÇEK), Demokrat Parti (DP) döneminde değişen kadrolarıyla, CHP döneminde yüklendiği ‘ideal cumhuriyet çocuğu’nu tasarlamak ve yetiştirilmesine katkı sunmak anlayışından bazı yönlerden uzaklaşarak daha ziyade yetimlerin himaye edilmesi görevine odaklanmıştır. Bununla birlikte Kurum, DP Hükûmetlerince kaderine terk edilmiş de değildir. Yine de bu durum, 1960 darbesinin ardından, DP Dönemi Kurum kadrolarının, CHP anlayışına sahip üyelere politik baskı

yapmak ve partizanlıkla suçlanmalarının önünü alamamıştır. 1960 Darbesinin ardından Genel Merkezi, örgütleriyle birlikte feshedilen ÇEK yönetimleri, altmışlı yılların ikinci yarısından sonra siyasetten dikkatle kaçınmış ve her fırsatta Atatürkçülük vurgusu yapmış olmasına rağmen, 13 Şubat 1981’de Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından Keçiören Çocuk Yuvası’na verilen ani baskın sonrasında yetersiz bulunarak, 4 Mayıs 1981’de yayınlanan MGK Kararnamesiyle yirmi yıl önce olduğu gibi yeniden askerler eliyle feshedilmiştir. Bir süre MGK tarafından atanmış kayyumların yönetiminin ardından 25.05.1983’te çıkarılan 2828 Sayılı Kanunla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu adı altında devletleştirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Himaye-i Etfâl, Çocuk Koruma, Çocuk Refahı, Kurum, Dernek, Sosyal Hizmetler, Yardım.

ABSTRACT

The Child Welfare Agency, which is one of the first of the long-lasting philanthropic charity associations in Turkey by combining the traditional understanding of cooperation with a modern attitude, was founded on 6th March in 1917 under the name of Himaye-i Etfâl Society by a group of distinguished Ottoman at the Mekteb-i Sultanî to establish an association that aims to protect orphans and unprotected 'children from all nationalities' in the long-lasting wars. Himaye-i Etfâl Society, which received help from the distinguished Ottoman and helpful people, and foreign countries and communities with which its members were connected in a short time, started to establish branches in other cities and towns of the country, and became visible with its services in a few years. However, it was closed on 30th June in 1921 in Ankara after cutting off all relations with branches. Association in Ankara incorporated the old association that was more experienced and knowing in İstanbul after having a victory from National Struggle. The association, which became institutionalized as the Turkish Himaye-i Etfâl Society (THES), completed its organization in a short time all over the country and provided aid to the children of the oppressed Anatolian people from all over the world, and started child protection and education activities as an organ of the Atatürk Republic and revolutions.

The association accommodated itself Atatürk's Revolutions in high spirits. After, it applied Atatürk in order to change its name and it was called 'Child Welfare Agency' chosen by Atatürk on 4th December in 1934. Although Child Welfare Agency was respected during CHP reigns, it didn't take steady and heavy financial aid, so it had to provide its own income as a merciful father who brings home the bread. During CHP reigns, Child Welfare Agency had a duty in order to grow up children that is ideal for Republic, even if this duty was changed to protect orphans during Democrat Party reign, it wasn't left all alone. Nevertheless, Child Welfare Agency's Staff suppressed somebody who was supporter of CHP's mentality after military coup in 1960. After Child Welfare Agency Headquarter was abolished with all branches after military coup in 1960, the association carefully avoided politics discussions in the second half of 1960s and emphasized Kemalism at every opportunities, but it was abolished by soldiers because of inadequate by Kenan Evren's discretion with The National Security Council's legal decisions in 1981. After the

management by appointed staff of the NSC for a while, it was nationalized under the name of Social Services and Child Protection Agency with the Law No. 2828 enacted on 25th May in 1983.

KEY WORDS: Himaye-i Etfâl, Child Protection, Child Welfare, Institution, Association, Social Services, Aid.

ÖNSÖZ

Türkiye’de çocuğun ve çocukluğun tarihsel incelemesine yönelik bir literatürün varlığı ortadadır. Bu literatüre katkı sunacakların, temel alacakları başvuru kaynakları ise eksiktir. Bu eksikliği gideren eserlerden birini ortaya çıkarmak iddiasıyla yapılmış olan bu çalışmada, çocuk koruması gibi vicdani bir görevi yüklenmiş olanları incitmemek, yapılan hizmeti küçümsememek ancak her halde doğruyu bulup çıkarmak ilkeleri rehberliğinde hareket edilmiştir.

Korunmaya muhtaç çocukları koruma sorunu, kavramları oturtulmadıkça anlaşılması ve çözümü güç olan girift bir sorundur. Bu sorunu çözenlerden olma iddiasıyla tarih sahnesine atılmış olan Çocuk Esirgeme Kurumu’nun tarihsel işlevini, mahiyeti ve statüsünü sorgulamadan anlamak da, aynı şekilde güçtür. Devletin güçsüzlüğü karşısında karmaşık bir iş ve güç birliği koordinasyonunu gerektirmiş olan erken Cumhuriyet dönemi çocuk koruma anlayışı; bu hizmetin tamamını, mali gücünü yeterliymişçesine, bir özel hukuk tüzel kişisine, yani bir derneğe bırakmış, derneğin yetersiz kalışının iyice görünür hale gelmesine rağmen, devlet kudretini bu sorunun çözümüne yöneltmekte gecikmiştir.

Bir yandan tek parti yönetim aygıtında saygın bir yerin nöbetdarı olmak ve Ankara’da hükûmet ile taşrada Vali Bey ile el birliği içinde yetim ve kimsesiz çocuklara el uzatmak; diğer yandan, dernek olarak, bir başıyla bu meseleyi çözmekten aciz olduğunu bilmek; öte yandan mali durumu bozulan tüccarın daralmaya gitmesi gibi, maliyesi yetmeyince korunmaya muhtaç çocuklardan, acilin en acilini ya da önüne hangisi getirilirse sadece onu korumak, vicdan sıkıntısı karşısında kaldığında gönüllü hizmetkârı bulunduğu büyük davasını terk de edememek, TÇEK kadrolarının çözümsüzlüğünün kısır döngüsü olmuştu.

1960’ların ikinci yarısından itibaren hükûmetler, çocuk sorununa olduğundan çok TÇEK’in sorunlarına kayıtsız kalmış, çocuk koruma modeli geliştirmek için yeterli ve etkili girişimlerde de bulunamamışlardı. TÇEK yöneticileri de bir klişenin kısır döngüsüne düşmüş, koşulları değiştirmeyi başarabilecek farklı ve akılcı çözümlere açık olamamıştı. Yetmişli yıllarda artık kendilerine kulak verecek bir merci dahi bulamayan TÇEK yönetimi ve kadroları, adeta bilerek ve görerek akıbete teslim olmuş ve Atatürk’ten miras diyerek kutsiyet atfettikleri Kurumlarının sonunu önleyememişlerdi.

Elinizdeki, uzun soluklu araştırma ve dikkatli çalışmalar yapmak gerektiren, çok da zamana ihtiyaç gösteren bu çalışmamın nihai safhaya gelebilmesi, bütünüyle danışmanım Prof. Dr. Hakan Uzun hocamın bilgece yönlendirmeleri, kendisini teyit eden ve devamlılık arz eden tespit ve ikazları, cesaret verici tavrı ve mütevazı kişiliğiyle, daima görüşmeye hazır ve açık oluşu sayesinde. İçinden çıkmakta zorlandığım sorunların pratik çözümünü gösterip sevindiren, kendisine daima güvendiğim, bir yerden sonra uyarılarına kulak verdiğim için gerçekten sevindiğim bu bilge insana, teşekkürü borç biliyorum.

Biraz uzun süren doktora öğrenimimde, mesleğimden kaynaklanan güçlükleri aşmamda kolaylık göstererek yolumu açan, güven veren güçlü kişiliğiyle varlığından ötürü şükran borçlu olduğum, akademisyenliğe ilişkin değerlerimin ardındaki önemli resim, Enstitü Müdürü Temuçin Faik Ertan hocama hoşgörüsünden ve desteğinden dolayı müteşekkirim.

Bu uzun soluklu çalışmayı, gerek tez izleme komitesi ve gerek savunma jürisi üyelikleri sırasında dikkatle takip eden Yasemin Doğaner ve Mesut Çapa hocalarıma, onlara jüride katılan Necdet Aysal ve Yaşar Baytal hocalarıma da yapıcı hatırlatmaları ve düzeltmeleri nedeniyle ayrıca müteşekkirim.

Osmanlıca belgeler arasından kolaylıkla yol bulmamda değerli katkılarını esirgemeyen Cumhurbaşkanlığı Arşiv Dairesi Başkanı Vahap Sayın Bey'e, buranın arşiv personeli Ahmet Ertem Bey'e, Cumhurbaşkanlığı Kütüphane ve Yayın Müdürlüğü'nde uzman olarak görevli Mehmet Vanlıoğlu Bey'e, kıymetli vaktini esirgemeyerek çalışmama destek olan, bulduğu bilgi ve belgeleri sürekli benimle paylaşan teknoloji ve tarih aşığı kıymetli dostum Kürşad Urungu Akpınar'a yine çok teşekkürler ediyorum.

Son olarak bunca hayat koşuşturmasının arasında, yüksünmeden değerli zamanını bana bahşeden, desteğini ve inancını benden esirgemeyen değerli eşime ve aile fertlerime sonsuz teşekkürler ederek, çalışmamı 5 Temmuz 2016 tarihinde geçirdiği helikopter kazasında şehit düşerek asıl vatanına göç eden kıymetli meslektaşım ve kardeşim Merhum J. Plt. Yb. Hilmi Özer'e ve geride bıraktığı hasret dolu eşine ve üç yetimine ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
TABLOLAR.....	xiii

GİRİŞ

A. KAYNAK VE YÖNTEM TAHLİLİ	1
B. HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİNİN TARİHSEL ARKA PLANI.....	15
B.I. Çocuk Korumasının Uluslararası Düzeyde Gelişimi.....	16
B.II. Çocuk Korumasının Ulusal Düzeyde Gelişimi	23
B.III. Himaye-i Etfâl Cemiyeti Öncesi Osmanlı Çocuk Koruma Cemiyetleri	30
i. Dersaadet Mason Cemiyeti	30
ii. Alasonya Olimpos Himaye-i Etfâl Cemiyeti.....	31
iii. Galata Aziz Sir De Vincent de Paul Yetimhanesi	33
iv. Esirgeme Derneği	34
v. Ayıntab Himaye-i Eytam Cemiyet-i İslamiyesi	34
vi. Himaye-i Etfâl Şişli Hastanesi Cemiyeti.....	37

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

1.1. İSTANBUL HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ	42
1.1.1. Cemiyetin Kuruluşu	46
1.1.2. Cemiyetin Faaliyetleri	69
1.1.3. Firuzağa Çocuk Misafirhanesi	73
1.1.4. Kalender Ziraat Yurdu (Öksüzler Evi).....	76
1.1.5. Yetimler Günü, Eğlence ve Müsabakalar.....	79
1.1.6. Cemiyetin Malî Durumu	81
1.1.7. Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'ne Katılım (Türk Komitesi).....	89
1.1.8. İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin İstanbul Merkezine Dönüşmesi	94

1.2. ANKARA HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ.....	111
1.2.1. Kuruluş	111
1.2.2. Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti Tüzüğü (Nizamname-i Esasi)	125
1.2.3. Cemiyetin Malî Durumu	126

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU

2.1. ATATÜRK DÖNEMİ.....	130
2.1.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşüncesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu	132
2.1.2. Dönemin Mevzuatı	142
2.1.2.1. 1931 ve 1933 Tüzükleri	159
2.1.3. Latife Hanım'ın Fahrî Başkanlığı Dönemi	164
2.1.4. Dr. Fuat Bey'in (Umay) Genel Başkanlığı	168
2.1.5. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri	169
2.1.6. Kurumun Faaliyetleri.....	180
2.1.6.1. Yeni Kuruluşlar Meydana Getirilmesi.....	186
2.1.6.2. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları	191
2.1.6.2.1. Keçiören Çocuk Yuvası	191
2.1.6.2.2. Çocuk Bakıcı Okulu (Dadı Okulu)	193
2.1.6.3. Yayın ve Tanıtım Faaliyetleri.....	195
2.1.6.4. Uluslararası İş Birliği Faaliyetleri	196
2.1.7. Kurumun Malî Durumu	197
2.1.7.1. Taşınmazlar	198
2.1.7.2. Kurumun Gelir ve Giderleri	201
2.2. İNÖNÜ DÖNEMİ	204
2.2.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşüncesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu	208
2.2.2. Dönemin Mevzuatı	216
2.2.2.1. 1943 Tüzüğü.....	241
2.2.3. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri	245
2.2.4. Kurumun Faaliyetleri.....	253
2.2.4.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları	263
2.2.4.1.1. Keçiören Çocuk Yuvası	263
2.2.4.1.2. Çocuk Bakıcı Okulu (Dadı Okulu)	266
2.2.4.1.3. Kavacık Suyu İşletmesi.....	267

2.2.4.2. Yayın ve Tanıtım Faaliyetleri.....	269
2.2.4.3. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri.....	273
2.2.5. Kurumun Malî Durumu	273
2.2.5.1. Kurumun Varlıkları (Bilanço Aktifleri) ve Taşınmazları	277
2.2.5.2. Kurumun Gelir ve Giderleri.....	284

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME

KURUMU

3.1. Dönemin Mevzuatı.....	294
3.1.1. 1951 Tüzüğü.....	305
3.1.2. 6 Kasım 1954 Tüzüğü	311
3.2. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri.....	325
3.3. Kurumun Faaliyetleri	335
3.3.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları.....	339
3.3.1.1. Keçiören Çocuk Yuvası.....	340
3.3.1.2. Çocuk Bakıcı Okulu (Dadı Okulu)	341
3.3.1.3. Kavacık Suyu İşletmesi	342
3.3.2. Yayın ve Tanıtım Faaliyetleri.....	343
3.3.3. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri	346
3.4. Kurumun Malî Durumu	348
3.4.1. Kurumun Taşınmazları.....	350
3.4.2. Kurumun Gelir ve Giderleri	351

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU

4.1. 1960 DARBESİ İLE 1971 MUHTIRASI ARASI.....	360
4.1.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşüncesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu	361
4.1.2. Dönemin Mevzuatı.....	370
4.1.2.1. 1964 Tüzüğü.....	376
4.1.3. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri.....	382
4.1.4. Kurumun Faaliyetleri.....	404
4.1.4.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları	414
4.1.4.1.1. Keçiören ve Kırklareli Çocuk Yuvaları	414
4.1.4.1.2. Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezleri	426

4.1.4.1.3. Keçiören Çocuk Bakıcı Okulu / Özel Hemşire Lisesi.....	428
4.1.4.1.4. Kavacık Suyu İşletmesi.....	431
4.1.4.2. Yayın, Tanıtım ve Denetim Faaliyetleri	434
4.1.5. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri.....	441
4.1.6. Kurumun Malî Durumu	444
4.1.6.1. Kurumun Taşınmazları	448
4.1.6.2. Kurumun Gelirleri	452
4.2. 1971 MUHTIRASI SONRASI.....	459
4.2.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşünceleri ve Çocuk Esirgeme Kurumu....	462
4.2.2. Dönemin Mevzuatı	469
4.2.2.1. 20.07.1973 Tarihli Tüzük	489
4.2.3. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri	493
4.2.4. Kurumun Faaliyetleri.....	510
4.2.4.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları	518
4.2.4.1.1. Keçiören ve Kırklareli Çocuk Yuvaları.....	518
4.2.4.1.2. Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezleri.....	525
4.2.4.1.3. Özel Hemşire Lisesi	527
4.2.4.1.4. Kavacık Suyu İşletmesi.....	531
4.2.4.2. Yayın, Tanıtım ve Denetim Faaliyetleri	533
4.2.4.3. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri	539
4.2.5. Kurumun Malî Durumu	542
4.2.4.4. Kurumun Taşınmazları	549
4.2.4.5. Kurumun Gelirleri	551
4.2.6. Kurumun Feshi	562
SONUÇ.....	565
KAYNAKÇA.....	572
TABLolar.....	587
EKLER.....	628
ÖZGEÇMİŞ	655

KISALTMALAR

A.g.b.	: Adı geçen belge
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.k.	: Adı geçen kanun
A.g.l.	: Adı geçen layiha
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.r.	: Adı geçen rapor
A.g.t.	: Adı geçen talimatname
A.g.tz.	: Adı geçen tez
A.g.tzk.	: Adı geçen tüzük
A.g.y.	: Adı geçen yönetmelik
AP	: Adalet Partisi
BCA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bab-ı Ali Evrak Odası
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇSD	: Çocuk Sevenler Derneği
DH.EUM EMN	: Dahiliye Nez. Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü- Emniyet Şubesi
DH.EUM MTK	: Muhabere ve Tenkiset Müdürlüğü
DH. HMS.	: Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği
DH. İ.D	: Dâhiliye Nezareti İdare
DH. İ. UM. EK.	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DH.TMIK.M	: Dahiliye Muamelât.
DH.UMV.M	: Dahiliye N. Umur-u Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü
DMMA	: Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
GM	: Genel Merkez
GMK	: Genel Merkez Kurulu

GMKY	: Genel Merkez Yönetim Kurulu
HEC	: Himaye-i Etfâl Cemiyeti
HR-İM	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
IUCW	: International Union for Child Welfare
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
İ-DUİT	: İrade Dosya Usulü
MC	: Milletler Cemiyeti
ML-EEM	: Maliye Nezareti, Emlak-i Emiriyye Dairesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.M.	: Millet Meclisi
Mf.	: Müfettiş
R.ölç.	: Richter ölçeği
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
SSY	: Sağlık ve Sosyal Yardım
SSYB	: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
ŞD	: Şura-yı Devlet
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TÇEK	: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu
THK	: Türk Hava Kurumu
UÇKB	: Uluslararası Çocuk Koruma Birliği
UÇRB	: Uluslararası Çocuk Refahı Birliği
YK	: Yönetim Kurulu
Y-MTN	: Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y-PRK-TKM	: Yıldız-Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
YSD	: Yardım Sevenler Derneği

TABLÖLAR

Tablo 1 :	İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti Gelir Giderleri	587
Tablo 2 :	1922 Temel Harcama Miktarının Çocuk Sayısına Oranı	587
Tablo 3 :	Yıllar İtibariyle Elli Çocuklu İstanbul Himaye-İ Etfâl Cemiyeti Misafirhanesi Gelir ve Giderleri.....	588
Tablo 4 :	İstanbul Merkezi'nin 1 Mayıs 1924'ten Mayıs 1925 Sonuna Kadar Gerçekleşen Gelirleri	588
Tablo 5 :	1926-1927 Bütçe Tahmini.....	589
Tablo 6 :	1917'den 1922 Sonuna Kadar Maddî Yardım Yapılan Çocuk Sayısı.....	592
Tablo 7 :	Türkiye Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdüriyeti; 1922-1923 Bağış Özeti	593
Tablo 8 :	C.Bşk.lığı Arşivinde TÇEK.....	594
Tablo 9 :	TÇEK Kuruluşları (1935-1939).....	596
Tablo 10 :	TÇEK Genel Merkezi ile Merkez ve Kolların Yardımları Toplamı (1934-1939).....	597
Tablo 11 :	Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları.....	598
Tablo 12 :	Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla	599
Tablo 13 :	Kurulduğu Yıldan İnönü Dönemi Başına Kadar Kurum Şube Sayıları	600
Tablo 14 :	İstatistik Gönderen Merkez ve Kolların Karşılaştırması.....	600
Tablo 15 :	Öncesi ve İnönü Dönemi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Kuruluş ve Mal Varlıkları	601
Tablo 16 :	Kurumun Bazı Gider Kalemlerindeki Değişim	602
Tablo 17 :	1934 ile 1938 Yılları Gelir Kalemlerinin Dağılımı.....	606
Tablo 18 :	Bazı Gelir Kalemlerindeki Değişim.....	607
Tablo 19 :	Kurumun 1938 Yılı Gider Rakamları Temelinde, Yıllara Sâri Harcama Gücündeki Değişim.....	610
Tablo 20 :	Bilanço Aktifleri Karşılaştırması 1934-1938	612
Tablo 21 :	Kurumun Bilanço Aktiflerine ve 1938=100 Tüfe Endeksi Göreceli Büyüme Oranları	613

Tablo 22 :	Bağış, Taşınmaz Geliri ve Ortak Yardımların Enflasyonla İşlenmiş Karşılıkları (1938=100 Endeks)	615
Tablo 23 :	İnönü Dönemi Gayrimenkul Değerleri Kira Gelirleri.....	616
Tablo 24 :	Tahvil Gelirleri ve Bankalardaki Mevduat.....	616
Tablo 25 :	Otomatik Makinelerin Kuruma Katkısı	617
Tablo 26 :	Kavacık Suyu İşletme Sermayesi ve Net Gelirlerindeki Değişim	617
Tablo 27 :	Pul Rozet Piyango Etkinlikleri Gelir Durumu.....	618
Tablo 28 :	Türkiye’de 1939-1950 Dönemi MEB Bütçelerinin Başlangıç Ödenekleri ve Harcama Kalemleri.....	619
Tablo 29 :	İnönü Döneminde Yıl Sonu Bütçesine Göre Gerçekleşen MEB ve SSYB Harcamaları ve Yüzde Oranları	620
Tablo 30 :	TÇEK Yuvalarındaki Çocuk Sayıları - DP Dönemi	620
Tablo 31 :	1948-1959 Dönemi Toptan Eşya Endeksi, Enflasyon Oranı, dolar Kuru	621
Tablo 32 :	DP Döneminde GSMH (Cari Fiyatlarla) ve Kişi Başına GSMH	621
Tablo 33 :	1960’ların İlk Yarısı Gelirler Tablosu	622
Tablo 34 :	1960’lı Yılların İlk Yarısı Gider Tablosu (Sadece Önemli Kalemler Gösterilmiştir)	623
Tablo 35 :	60’lı Yıllar İkinci Yarısı TÇEK Gelirleri.....	624
Tablo 36 :	1960’lı Yılların İkinci Yarısı Gider Tablosu (Sadece Önemli Kalemler Gösterilmiştir)	625
Tablo 37 :	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Korunmaya Muhtaç Çocuklar (1967-1971).....	626

GİRİŞ

A. KAYNAK VE YÖNTEM TAHLİLİ

Yakın dönem Türkiye tarihinde modern anlamda çocuk koruma politikalarının tarihsel gelişiminde en önemli sorumluluğu elbette Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (TÇEK) yüklenmiştir. Son bir asırda modern sosyal yardımlaşma düşüncelerinin ürünleri ve en önemli aktörleri hiç şüphesiz derneklerdir. Geleneksel ve dinsel yardımlaşmadan insanî kaygılarla yardımlaşmaya, oradan da liberal devletin tanımladığı sosyal devletin uygulamalarından olan sosyal hizmetlere yaygın geçiş, doğal olarak ne Osmanlı’da ne de başka bir yerde o tarihlerde henüz mevcut değildir.

Modern çağın çocuk koruma anlayışı, tüm dünyada Birinci Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren dernekleşme sürecini tamamlamıştır. Devletler, Dünya Savaşı felaketinin ardından korumasız kalmış çocuklara yardım etmek amacıyla bir taraftan girişimlerde bulunurken diğer taraftan da sosyal alanda ortaya atılan yardım derneklerine önemli yardımlar yapmaya başlamışlardı. Osmanlı toplumu da Birinci Dünya Savaşı’ndan olumsuz etkilendiği için bu dernekleşme faaliyetlerinden geri kalmamış, Osmanlı seçkinleri, üzerine düşen sorumluluğu millet adına yerine getirmek üzere ileri atılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, maddi imkânsızlıklar nedeniyle hem devlet olarak korunmaya muhtaç çocuklara yeterince el atamamış hem de yardım derneklerine yeterli desteği sunamamıştı. Bu boşluk ve derneklere olan kayıtsızlık Cumhuriyet döneminde de uzun süre devam etmiş ve çocukları koruma görevini üzerine alan ve temelde bir sivil toplum örgütünden başka bir şey olmayan Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne (HEC) yeterince yardımcı olunamamıştı.

Devlet yapısı üzerinde kafa yoran çoğu düşünüre göre sosyal politikaların evrimi endüstrileşmeyle başlamıştır. Endüstri toplumunun, bireyi savunmasız kılan ve bir tür ücretli köleliği getiren dayatmaları karşısında, devlet müdahaleleri zorunlu hal almış, bu durum sosyal devletin reaksiyonlarını tahrik etmiştir. Refah devleti, endüstrileşmenin, *“bireyin sadece yaşama ve hürriyetini değil, var olma güvenliğini, iş sahibi olma güvenliğini, belirli bir gelire sahip olabilme güvenliğini”* temin için devlet müdahalesini dayatan niteliğinin bir sonucudur, *“endüstri çağının gerektirdiği*

sosyal müdahaleler devletidir."¹ Mühim bir çabası da sınıf çekişmelerini önlemektir. Refah devleti, endüstri devrimi ile başlayıp İkinci Dünya Savaşı öncesinde, giderek bencilleşen sermaye ve bürokrasi elitinin, komünizm yayılımı karşısında daha fazlasını talep eden emek gücü ile bir barış ve uzlaşma arayışının sonucudur.²

Refah devleti, (welfare state), 1929 Dünya Ekonomik Buhranının sonlarından itibaren Keynesyen iktisadın uygulanmaya başlanmasıyla, refah araçlarının devlet eliyle bölüştürülmesi ve dezavantajlı grupların gözetilmesi olarak ortaya çıkan liberal devletin bir biçimi olarak Batı'da ortaya çıkmıştır. Bunu İkinci Dünya Savaşı takip eden, sonraki otuz yıllık halefi, yine liberal kökenli, 'sosyal devlet' tamamlamıştır. Neşe Taşgın ve Hüseyin Özel, 'sosyal hizmetlerin dönüşümü' sürecini ele aldıkları makalelerinde, sosyal devlet ve refah devletinin sıklıkla birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, refah devletinin, II. Dünya Savaşı sonrası uygulanmaya başlayan Keynesyen ekonomik politikaların ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal ve tarihsel olarak yarattığı etkilerle hizmetin, devlet kararı gereği sunulduğunu; sosyal devletin ise daha çok toplumsal mücadelelerle elde edilen haklar ve yurttaşlığın gelişimi bakımından ele alınması gerektiğini ifade etmektedirler.³ Buna göre, yönetilenlerin ve değişen dünyanın baskısıyla, daha da ileri giden sosyal devlet uygulamalarıyla öne çıkan sosyal hizmetler, yetmişli yıllardan itibaren devletin bir ihsanından öte, sağlaması gereken bir sosyal hak olarak tanımlanmaya başlamıştır. Sosyal politikada meydana gelen, refah devletinden sosyal devlet anlayışına doğru dönüşüm, sosyal hizmetin sunumunda da izlenebilir. Dönüşüm, hayırseverlikten (charity), hümanist filantropiye, refah devleti ve sosyal devlet uygulamaları sonunda da vatandaşlık ve insan hakları temelli modern sosyal hizmet sunumuna doğru olmuştur.⁴ Refah devletlerinde, sözü edilen dönüşümler yaşanırken, refah devleti geçmiş olmaya, dolayısıyla hizmetlerin, devlet eliyle sunumuna yönelik güçlü bir iradenin oluşmadığı Türkiye'de, anılan dönemde 1961 Anayasası'nda sosyal devlet vurgusu var olsa da sosyal politikanın gelişemediği, sosyal yardım ve sosyal

¹ Uğur Kara, **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, Maki Basın Yayın, Cantekin Mat.Yay.Ltd.Şti., 1. Baskı, Ankara, Ekim 2004, s.33.

² Kara, **a.g.e.**, s.35 ve 36.

³ Neşe Şahin Taşgın ve Hüseyin Özel, "*Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü*". **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt 22, Sayı 2, Ekim 2011, s.176.

⁴ Taşgın ve Özel'e göre, Sosyal Devletin sonunun geldiği küreselleşen günümüz dünyasında tekrar hayırseverliğe doğru bir gerileme yaşanıyor. **A.g.m.**, s.176.

hizmetlerin sunumunun vatandaşlık ve sosyal haklar ve insan hakları temelinde⁵ kurumsallaşmasını bir türlü tamamlayamadığı görülür.

Osmanlı'da ve Türkiye'de de sosyal politikanın evrimi, dünyadaki örneklerle paralel olarak, dinin teşviki temelinde hayırseverlikten, sadece dinin emirlerinden kaynaklanmayan insan sevgisi ve hümanizma üzerine kurulu yardım anlayışına yani filantropiye, akabinde de sosyal hizmetlere doğru olmuştur. İlk Avrpa ve Amerika'da Birinci Dünya Savaşı sonrasında yetimlerin korunması sorunsalında belirip yaygınlaşan sosyal hizmet dernekleriyle eş zamanlı olarak Osmanlı'nın son zamanında Haziran 1917'de varlık sahasına çıktığı dönemde yalnız İttihat ve Terakki Hükûmetlerinden teşvik gören Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Cumhuriyet döneminde yeniden örgütlendirilerek çalışmaları yeni hükûmet tarafından takip edilmiş ve genel olarak 'manen' desteklenmiştir.

Türkiye'de sosyal yardımların ve hizmetlerin yönetilmesi gerçekten gecikmiştir. II. Abdülhamid döneminde uygulamaya konulan muhtâcin maaşı, 1925'te çıkarılan tatil kanunu, kadın ve çocuk işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen Umumî Hıfzıssıhha Kanunu (1930) ve İş Kanunu (1936) gibi sosyal güvenlik alanına getirilen hukukî düzenlemeler, ilk modern sosyal politika uygulamaları olarak kabul edilebilirse de sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin bir elden paylaştırılması ve yönetimi söz konusu değildir. Cemiyetlere terk edilen sosyal yardım alanı bir türlü düzenlenememiş, 1940'lardan itibaren, Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK) başta olmak üzere yardım derneklerinin yetersiz kaldığı iyice görülmüş, devleti göreve çağırınlar arasında bizzat ÇEK yönetimi de olmuştur. Bu koşullar altında 1940'larda devlet organlarının çalışma alanına çocuk koruma faaliyeti de girerek, yine yetersiz kalan bir 'karma dönem' başlamıştır.⁶

Kadına, kimsesizlere, özürlülere, yaşlılara, hastalara, düşkünlere kısaca sosyal eşitsizlere yönelik hizmet alanlarında olup devlet bünyesinde kurumsallaşmasını hayli

⁵ Sosyal hak kavramı, alt çitası olan, içerisinde bulunulan sosyal ortamın algıları çerçevesinde tutturulan ekonomik refah seviyesi ile asgarî sosyal güvenlik haklarına sahip olmaktan, çağdaşları düzeyinde bir eğitim ve kendini gerçekleştirme hakkına sahip olmaya kadar geniş bir silsileyi içerir. "Bireyin, bir topluluğun üyesi sıfatıyla ve topluluğun diğer üyeleriyle ilişkisi bağlamında sahip olduğu ve bireyin sosyal statüsü ile ilişkilendirilebilecek olan İnsan haklarının özel bir kısmı" olarak da görülebilir. Bülent Kara, "**Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler**", yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim dalı, Isparta, 2008, s.13.

⁶ Abdullah Karatay, **Erken Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklar Politikası**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019, s. 95.

geç tamamlayan “sosyal hizmetlerin”, TÇEK ve benzeri derneklerle yerel yönetimlere bırakılmış olması, dönemin 1961 Anayasasında yazan “sosyal devletin” gerçekliğinin haklı olarak sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de 1950’lerin son çeyreğinden itibaren sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sunumunun eksikliğinin tartışılmaya başlanmasında iç mekanizmalardan çok, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi rehberliğinde bir dizi konferans ve motivasyonun etkisi söz konusudur. BM rehberliğinde geliştirilmeye çalışılan yeni yaklaşımlar ile sivil toplum tarafından yürütülmekte olan sosyal hizmet kuruluşlarının tek çatı organizasyonu ile devlet tarafından yönlendirilmesi arzusu kökleşmeye başlamıştır.

Sosyal Hizmetlerin kuramsal olarak anlaşılması ve Batılı anlamda sosyal hizmetlerin hükûmet politikalarına yansması asıl, Birinci Sosyal Hizmetler Konferansı ile eşzamanlı olarak Sosyal Hizmetler Enstitüsünün ülkemizde 1959 yılında kurulmasından sonra gerçekleşmiştir.⁷ Sosyal hizmetlerin kamusal sunumu konusunda 1983 tarihinde kabul edilen 2828 sayılı kanun ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla yeterli olmadığı açık olan bir kurumsallaşma ancak başlayabilmiş ve ancak bu tarihten sonra devlet tarafından kendisine düşen görevler kısmen de olsa fiilî olarak kabul edilebilmiştir.⁸

TDK sözlüğünde, “*kuruluş, müessese, tesis* olarak tanımlanan ‘kurum’ sözcüğü,⁹ ‘dernek’ sözcüğünün bir üst kapsam alanını oluşturmaktadır. Eskiden beri lügatlerde yeri bulunan kurum sözcüğü dil devrimi ile birlikte doğrudan müessese kelimesinin yerine kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰ Kurum sözcüğü dil devrimiyle birlikte “müessese” kelimesinin yerine getirilmiştir. Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne, dil

⁷ Söz konusu motivasyon ve yönlendirmeler ile 1931 senesinde Sosyal Hizmetler Akademisi, 1963 yılında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuş, illerde Sosyal Hizmet Koordinasyon Kurulları oluşturulmuş ve İl Sağlık Müdürlükleri içerisinde Sosyal Hizmetler Müdürlükleri örgütlenmiştir. Sosyal hizmetler ve sosyal çalışma konusundaki eğitim ihtiyacı nedeniyle 1967 yılında Hacettepe Üniversitesinde de sosyal çalışma eğitimine başlanmıştır.

⁸ Ancak sosyal yardım alanında, hayırseverlik ve sosyal dayanışma anlayışının ötesine geçilerek, sosyal yardımın hak olarak görüldüğü bir anlayışın gelişebildiğini söylemek sonraki yıllar için de mümkün görünmemektedir.

⁹ Şükrü Haluk Akalın ve Diğerleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara, 2005, s.1265.

¹⁰ **Kâmus-u Türki**, Müellifi Şemsettin Samî, Sahib ve Naşiri, “İkdam” Sahib-i İmtiyazı ve Baş Muharriri Ahmed Cevdet. İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317 (1901). s. 1098.

devrimi kapsamında 1934'te Atatürk tarafından isim verilirken¹¹ “cemiyyet” sözcüğünün karşılığı olan “dernek” sözcüğü yerine “kurum” sözcüğünün tercih edilmesi dikkat çekicidir. Kurum sözcüğü, önceli olan “müessese” sözcüğünde olduğu gibi kapsayıcı bir anlam, genel bir işlev ve resmi uygulama algısı içermektedir. Dil devrimi kapsamında Himaye-i Etfâl Cemiyeti adının tam olarak karşılığı, Çocuk Esirgeme Derneği olarak bulacağı yerde, Çocuk Esirgeme Kurumu şeklinde adlandırılmasının belki de dönemde kelimelere yüklenen anlamlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. ‘Dernek’ sözcüğünün bu dönemde çağrıştırdığı anlam, “davullu, zurnalı düğün ve eğlencelerin encümeni”¹² olup bu dönemde henüz ‘cemiyyet’ kelimesinin yerinde değildir. Kurum adının zihinlerde, TDK Sözlüğünde de belirtildiği gibi devletle ilişkisi olan yapıyı, kamu kurum ve kuruluşlarını çağrıştırması doğaldır ki Çocuk Esirgeme Kurumu adı kendisinden beklenen hizmette de böyle sonuç vermiştir. Dernek sözcüğünün kurum kelimesinden sonra resmî kullanıma girmesinin de bunda bir payı olsa gerektir.

Kurumun, 1917’de kurulduğundan, Kamu kurumuna dönüştürüldüğü 1983 yılına dek meşruiyetinin kaynağı önce 1909 Cemiyetler Kanunu¹³ sonra 1938

¹¹ Çocuk Esirgeme Kurumu adını, Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin, yeni bir isim verilmesi için M. Kemal’e başvurduğu tarih olan 25 Kasım 1928’den altı yıl sonra, 4 Aralık 1934’te bizzat kendisi vermişti.

¹² **Kâmus-u Türki**, s. 640

CİMER üzerinden Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığına yapılan 2105740776 sayılı ve 29/11/2021 11:45:30 zamanlı resmi başvuruya, ilgili Kurumdan 09/12/2021 15:33:25’te verilen cevapta, “Yazınızda geçen “kurum” ve “dernek” sözleri, Türk Dil Kurumunun kuruluşundan önce de aynı veya yakın anlamlarla dilde kullanılan yapılardır. Söz gelimi “kurum” sözü için Kamus-ı Türkî’de (ilk baskı 1901) “bina, tesis”; “dernek” sözü için “Eğlence için vaki olan toplanma, cemiyyet, cümbüş encümeni” anlamları verilmektedir. Bunlardan “kurum” sözü Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu’nda (TDK, 1935) “tesis”, “müessese” ve “cemiyyet” sözleri yerine önerilmiştir. Aynı kılavuzda “cemiyyet” sözünün “düğün gibi toplantılar” anlamına karşılık olarak, “dernek” sözü gösterilmektedir. Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu’nda (TDK, 1972) ise “dernek” sözü “kulüp” sözü yerine önerilmiştir.” denilmiştir.

‘Kurum’ sözcüğünün ilk kez resmi kullanım zamanına yönelik Resmî Gazetede yapılan araştırma sonucunda 3 Ocak 1935 tarihi (T.C. Resmî Gazete 3 Kanunusani 1935 Perşembe, Sayı: 2897, s.4628); ‘dernek’ sözcüğüne yönelik aramada ise 10 Eylül 1936 Perşembe tarihi (T.C. Resmî Gazete 10 Eylül 1936 Perşembe, Sayı : 3405, s.7137), bulunmuştur.

¹³ 1909 tarihli Osmanlı Cemiyetler Kanunu, büyük ölçüde 1 Temmuz 1901 tarihli Fransız Dernekler Yasası’ndan esinlenerek hazırlanmıştı. Örneğin, Fransız yasasında, “Dernek, iki veya daha fazla kişinin bilgilerini veya faaliyetlerini kâr paylaşımı dışında bir amaç için kalıcı bir şekilde bir araya getirdikleri anlaşmadır” diyen 1. Madde; “tüzel kişi dernekleri, önceden izin ve beyan olmaksızın serbestçe oluşturulabilir” diyen 2. Madde; “Kanuna, güzel ahlaka aykırı bir amaç veya amaç için kurulmuş veya ulusal toprak bütünlüğünü ve ‘cumhuriyetçi’ yönetim biçimini zedelemeyi amaçlayan derneklerin hükümsüz” olduğunu söyleyen 3. Madde; Derneğin merkezinin bulunacağı mahaldeki mülki amire ön bildirim yapılma zorunluluğunu, derneğin unvanını amacını, kuruluş merkezini kurucu ve yöneticilerinin isimlerinin, mesleklerinin ve ikametgâhlarının ve milliyetlerinin ve tüzüklerin iki nüshasının beyannameyle bildirilmesini ve yönetimlerinde meydana gelen ve tüzüklerinde yapılan tüm

Cemiyetler Kanunu ve nihayet 1972 Dernekler Kanunu'ndan¹⁴ kaynaklı kendi Tüzüğü idi. Gerçekten, 1938 Tarihli Cemiyetler Kanunu'nun, Altıncı Fası, Çeşitli Hükümler, 38. Maddesinde¹⁵ "... *Türk Hava ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumları, Bakanlar Kurulunca onaylı tüzükleriyle ve kanunların kendilerine verdiği görev ve yetkilerle yönetilir*" denilmek suretiyle, tüm dernekler gibi TÇEK'in de Cemiyetler Kanunu uyarınca kendi tüzüğüne dayalı faaliyet yürüteceğine işaret edilmekteydi.

Bu itibarla her ne kadar bir kanunda bir ayrıcalık olarak ismen anılsa bile TÇEK, özel bir kanun ile kurulmuş olmadığından 'kamu hukuku tüzel kişisi'¹⁶ değil, ülkedeki binlerce benzeri gibi dernek statülü, 'bir özel hukuk tüzel kişisi';¹⁷ kâr amacı

değişiklikleri üç ay içinde bildirmekle yükümlü olduklarını belirten 5. Madde; Usulüne uygun olarak beyan edilmiş herhangi bir derneğin, herhangi bir özel izin olmaksızın yasal işlemlere taraf olabileceğini, kamu kuruluşlarından, yardımseverlerden bağışlar alabileceğini, vasiyete bağlı bağışları kabul edebileceğini, ücretsiz olarak edinilen tüm binalara sahip olup bunları yönetebileceğini, devletten, departmanlardan ve belediyelerden alınan sübvansiyonlar dışında, bedel karşılığı satın alabileceğini, sahip olabileceğini ve yönetebileceğini belirten 6. Madde; Kararnamelerle kamu yararına olarak kabul edilebileceklerini bildiren 10. Madde, içerik bakımından hemen hemen aynıyla, 1909 Osmanlı Cemiyetler Kanunu hükümleri arasında yerini almıştı. Dinî cemaatlere ilişkin hükümlere, 1901 Fransız Dernekler Yasasının 3. Bölümünde yer bulmasına rağmen, Osmanlı Cemiyetler Kanununun metninde yer verilmemiştir.

Zafer Toprak'a göre, 1909 Cemiyetler Kanunu'nda Fransız Dernekler Yasasından başka olarak, muhtemelen kapitülasyonlar ve Mason teşkilatı ile İttihat ve Terakki ilintisi dikkate alınarak, yabancı derneklere yönelik sınırlama getirilmemiş; tarikatlar, mevcut hallerinde bırakılmışlardı. Loi du 1er juillet 1901 relative au contrat d'association (1 Temmuz 1901 tarihli dernek sözleşmesine ilişkin yasa): <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000497458/1901-07-02>, Erişim Tarihi, 18 Mayıs 2022. ve Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.201, 202. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:1, İctima:1, C.3-6, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

¹⁴ 11 Haziran 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu, müteakiben 1938'de 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu ve nihayet 22.11.1972 tarihinden sonra 1630 Sayılı Dernekler Kanunu sahne almıştır.

¹⁵ "Türkiye Kızılay Cemiyeti, uluslararası mukavelelerle taayyün etmiş bulunan mahiyet ve vaziyet dairesinde tanzim edilen ve İcra Vekilleri Heyetince tasdik edilmiş bulunan ana nizamnamesine ve hususî kanunların verdiği vazife ve salâhiyetlere göre idare edilir. Türk Hava ve Türk Çocuk Esirgeme Kurumları, İcra Vekilleri Heyetince tasdikli ana nizamnamelerine ve kanunların kendilerine verdiği vazife ve salâhiyetlerle idare olunur. Cemiyetler Kanunu (Resmî Gazete ile Neşir ve ilâm : 14/VII/1938 - Sayı : 39J59) Kanun No. 3512, Kabul tarihi: 28.06.1938, **TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 18**, s. 1091-1096.

¹⁶ Kamu tüzel kişileri, nitelikleri ve hususiyetleri itibarıyla uyumu ve statüleri ölçüsünde özel hukuk tüzel kişilerinin haklarına sahip olabilir ve borç yüklenebilirken, idare hukuku kurallarına tabi olacaktır. Kamu tüzel kişileri, özel hukuk tüzel kişilerinin sahip olmadığı üstün ve ayrıcalıklı yetkilere, kamu gücüne sahiptir. Özel hukuk kişileri özel çıkarlar doğrultusunda hareket ederlerken, kamu tüzel kişileri, kamu yararına çalışırlar. Bir derneğe, bir sendikaya, bir siyasi partiye üye olma ve üyelikten ayrılma kişilerin arzusuna bağlıyken, kamu tüzel kişilerinde, baroya kaydolma zorunluluğunda olduğu gibi, zorunlu tutulabilmektedir. Kamu tüzel kişinin personeli kamu personeli sayılmaktadır. Tüm bu ayrımların yanında en önemli ayırt edici yön, kurumun kanunla ya da idarî işlemle kurulması ve kamu gücü ile donatılması noktalarından aranmalıdır. Sancakdar vd., **İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 96.

¹⁷ Devamlı ve ortak bir amaca yönelik olarak bir araya gelen, ancak kendisini meydana getiren insan ve mal topluluklarından bağımsız, başlı başına bir varlığı olan, insan ve mal topluluklarına tüzel kişiler

gütmeyen ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet kuruluşuydu. Devlet bütçesinden pay değil, yardım alan bir hayır kuruluşuydu. Bazı yasalarla vergi muafiyetinden yararlandırılmaktaydı ancak bu, onun kamu tüzel kişisi olmasına bir delil olamayacak şekilde, kamu yararına çalışan bir hayır kurumu olmasından kaynaklanıyordu. Mal varlıkları tüzel kişiliğine aitti. Devlet malı sayılamazdı. Kurumun yardım toplamak için dahi kamu idarelerinden izin alma zorunluluğu vardı.¹⁸

Kamu hizmeti görüyor olması Kurumun kamu tüzel kişisi olduğu şeklinde yorumlanamazdı çünkü bu hizmete ortak olmak, yasalarla özel hukuk tüzel kişilerine de olanaklı kılınmıştı.¹⁹ Kanunla kurulmuş olmadığından, tüzel kişiliğinin son bulması için de serbest iradesi yeterli olacaktı, herhangi bir kapatma kanunu gerekmezdi. Bu da özel hukuk tüzel kişiliğinin bir sonucudur.²⁰

Çocuk Esirgeme Kurumu, özel bütçeli bir kamu tüzel kişiliği kapsamında da değildi. Zira, bu kapsamdaki, bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu

denilmektedir. Tüzel kişi iradesini açıklamaya yetkili organlar (Yönetim Kurulları, Genel Kurullar) vasıtasıyla hak ve borçlara ehil olabilir. İnsanlara özgü kişisel hakların dışında her türlü kişilik hakkından gerçek kişiler gibi yararlanırlar. Bağlı oldukları hukuk kurallarına göre tüzel kişiler özel hukuk tüzel kişileri ve kamu hukuku tüzel kişileri (kamu tüzel kişileri) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kamu görevini yerine getirmede bir teşkilata, kamu görevlilerine, ayni ve nakdi mallara, ve bir bütçeye sahip olunmalıdır. Bu anlamda en büyük kamu tüzel kişisi devlettir. Akyılmaz, Bahtiyar; Sezginer, Murat; Kaya, Cemil; **Türk İdare Hukuku**, 7. Baskı, Seçkin Yayınları Hukuk serisi, Ankara, Ekim 2016, s. 235.

¹⁸ Yetki ve ayrıcalıkları noktasından kamu tüzel kişileri, başka bir makamın onayı ve iznini almadan re'sen işlem yapabilir, gelirleri devlet geliri sayılır, tahsilleri özel yasalara konu olur, mal varlıkları devlet malı statüsünde olup vergi istisna ve muafiyeti ayrıcalıklarından yararlanabilirler. Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 237.

¹⁹ Özel hukuk tüzel kişilerinin meşguliyet alanı tek ve belli konudur. Kamu tüzel kişileri ise, birden çok kamu hizmetini aynı anda yürütmektedir. Kamu tüzel kişiler için kamu hizmeti yapıyor olmak ayırt edici bir özellik olmakla beraber özel hukuk kişileri için bu konuda kanunlarla tanınan ayrıcalıklar sayesinde bu konu ayırt edici olmaktan çıkmıştır. Özel hukuk tüzel kişileri de kamu hizmeti görebilirler. Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 238.

²⁰ 25 Temmuz 1960 tarihinde kabul edilen, 'Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun uzuvlarının feshi ile mezkûr uzuvların yeniden seçimlerinin yapılmasına ve bu uzuvların faaliyete geçişine kadar kurum işlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca yürütülmesine dair 35 Numaralı Geçici Kanun' ise, Kurumun kendi kendini feshediyor olmayışı ve tüm hizmet, mal ve gelirlerine devlet tarafından el konulmak istenmesi nedeniyle yapıldı. Bazı kaynaklarda anlatıldığı şekliyle, TÇEK, bu tarihten itibaren Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına devredilerek bir kamu kurumu statüsüne evrilmiş değildir. Çünkü, 35 Sayılı yasadaki açık ifadeyle bu devir işlemi "*Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait bütün uzuvların seçimleri tamamlanıncaya ve bu uzuvlar vazifelerine başlayıncaya kadar*" idi. Bu tarihe kadar, "*Derneğin bütün kademelerdeki hizmetleri, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü hükümleri dâhilinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca teşkil edilecek heyetler (kayyum) tarafından yürütülecekti. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun uzuvlarının feshi ile mezkûr uzuvların yeniden seçimlerinin yapılmasına ve bu uzuvların faaliyete geçişine kadar Kurum muamelâtının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca yürütülmesine dair geçici Kanun*, No.35 (Resmî Gazete ile ilânı : 29.7.1960–Sayı:10564) Kabul tarihi 25.7.1960

hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları kanunla veya kararnameyle düzenlenen bir kamu idaresi de değildi.²¹

24 Mayıs 1983 tarihli 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunuyla Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Hizmetler Kurumu levha adı altında, katma bütçeli kamu tüzel kişisine dönüştürüldü. Bu tarihe dek o da benzeri kuruluş olan Kızılay gibi,²² özel hukuk tüzel kişiliği hükümlerine tâbi, kâr amacı gütmeyen, yardım ve hizmetleri karşılıksız olan ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet kuruluşu olarak varlığını sürdürdü.

Bununla birlikte, dernek statüsünde yaşadığı dönem içinde ve zaman içerisinde değişen anlayış çerçevesinde, bir devlet kuruluşu olmadığı halde, kendi ifadesiyle, “bir devlet ödevi” yükümlendi.

1950’li yılların son çeyreğinden itibaren Türkiye’de, Birleşmiş Milletlerin rehberliğinde geliştirilmeye çalışılan yeni yaklaşımlar ile sivil toplum tarafından yürütülmekte olan sosyal hizmet müesseselerinin tek çatı organizasyonu ile devlet tarafından yönlendirilmesi arzusu kökleşmeye başlamıştır. Öte yandan Kurum da bu arada yer yer iyi idare edilememesinin yanı sıra, yeterli desteği görmediğinden 1970’lerden itibaren motivasyon kaybına uğramış, Genel Merkez ve örgütleri ile ilgili olarak, kamuoyuna da yansıyan kimi yolsuzluk haber ve söylentileriyle yıpranmıştır.

Bu çalışma ile TÇEK’in bir denek olarak yaşamını neden sürdüremediği, benzeri ulusal dernekler faaliyette iken neden kamuya devralındığı sorusunun cevabı aranacaktır. Türkiye’nin cemiyetler tarihine ilişkin değerli bir veri kaynağı olması bakımından kurum tarihi çalışmaları kapsamında Himaye-i Etfâl Cemiyeti, sonraki adıyla Çocuk Esirgeme Kurumu’nun, genelde Kurumun tarihsel gelişiminin, özelde ise çocuk korunmasında gerçekleştirdiği hizmetleriyle, çocuk koruma sorunsalını nasıl tanımladığının ve ne ölçüde başa çıkabildiğinin, cumhuriyet tarihinde ulus devletin inşası ve kurumsallaştırılması sürecinde nasıl bir iz bıraktığının bütüncül bir bakışla incelenmesine çalışılacaktır.

Yapılan literatür taramasında, Çocuk Esirgeme Kurumu tarihi ile ilgili akademik çalışmaların genel olarak kısıtlı bir döneme ilişkin ya da özet mahiyetinde

²¹ Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 238.

²² <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz>, Erişim Tarihi: 19 Eylül 2021.

oldukları, TÇEK'in son dönemine ilişkin kimi kitaplar olmakla birlikte sınırlı tarihi veriler içerdikleri görülmüştür. TÇEK'in tarihine ilişkin doktora tezi düzeyinde Makbule Sarıkaya'nın Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1921-1935) isimli çalışması, çalışmamızın TÇEK tarihi ile ilgili olan kısmında TÇEK'in kuruluş ve ilk faaliyetlerine yönelik değerli bir kaynaktır. Aslında onun, bu çalışmasının varlığı, bu çalışmanın kapsam aralığını daraltmayı düşündürmüştü de Kurumun dernek statüsünde hizmet verdiği 1981 yılına kadarki tüm dönemlerinin bu çalışmada içerilmesi arzusu, aynı dönemin, benzeri, farklı, tüm yönleriyle, yine de yazılmasını gerektirmiştir.

TÇEK tarihi ile ilgili yapılan diğer çalışmaların en önemlileri arasında, Cüneyd Okay'ın “Belgelerle Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1917-1923” adlı İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşu, faaliyetleri ve TÇEK'e katılımını konu edinen çalışması; bir Sosyal Hizmet Uzmanı olan Turgay Çavuşoğlu'nun, tarihe ışık tutma kaygısıyla kaleme aldığı ve hayli tespitlerde de bulunduğu, “Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları, 1917-1983” isimli kitabı ve yine bir Sosyal Hizmet Uzmanı olan Ethem Çengelci'nin tarih ve Sosyal Hizmetler perspektifinden Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun devletleştirilmesini sorunsalını da ele alan “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu” adlı kitabı ile Hakan Acar'ın, “Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran bir Sivil Toplum Örgütü Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)” adlı çalışması hatırlanmalıdır.

Abdullah Karatay'ın 2007 tarihli “Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu” isimli doktora tezi, TÇEK ve çocuk himayesi doğrultusunda faaliyet icra eden kurum, dernek ve organlara ve bunların hukukî dayanaklarına ilişkin hayli doyurucu bilgileri ihtiva etmektedir. Bu çalışmada sosyal hizmetlerin ülkemizde oluşum ve gelişimi de özetle ele alınmıştır.

Yaşar Baytal'ın, 1923-1938 tarihlerinde “Atatürk Dönemi Sosyal Yardım Faaliyetleri”ni ele aldığı doktora tezi anılan döneme ilişkin kaynaklık eden çalışmalardan birisi olup bu çalışma, kapsadığı dönem açısından TÇEK tarihinin yalnız bir kısmıyla örtüşmekten başka salt TÇEK odaklı da değildir.

Neşe Şahin Taşgın ve Hüseyin Özel'in, 9-11 Aralık 2009 ODTÜ/Ankara'da Sosyal Bilimler Kongre'sinde sundukları “Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü”

konulu bildirileri de araştırılması düşünölen bu konunun kuramsal çerçevesine katkıda bulunmakla birlikte TÇEK odaklı değildir.

Nazan Çiçek'in Aralık 2020'de DTCT Dergisi'nde yayınlanan "Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi" konulu makalesinin, erken Cumhuriyet döneminde çocukluğun anlamı, cumhuriyet elitinin çocukluğa yüklediği anlam, çocuğun ve yetişkinlerin eğitiminden bu bakış açısından murat edilenin ne olduğuna ilişkin bulgularının bu çalışmayı tamamlar nitelikteki yönlerinden yararlanılmıştır.

Son olarak Güven Gürkan Öztan'ın doktora tezi olan "Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası" adlı çalışmasındaki, çocukluğun yalnızca bir kültürel tasarım olmadığı aynı zamanda politik bir inşa olduğu tespitinden, Türkiye özelinde "yurttaş çocuğun" ve "ideal çocuğun" inşa süreci ve cumhuriyetin kurucu elitinin önceliklerine ilişkin bulgularından, çalışmanın politik derinlik kazanması bakımından yararlanılmıştır.

TÇEK'in kurulduğu yıllara karşılık gelen ve TÇEK'in kurucularından ve ilk yöneticilerinden olan Dr. Fuat Umay'a, Cemiyetin azalarından Sabiha (Sertel)'e, Kazım Karabekir'e ve Kenan Evren'e ait biyografiler ve biyografi mahiyetli eserlerden yararlanılarak, çalışmaya biyografik derinlik katılmak istenmiştir.

Genel olarak, 1990'lı yıllardan bu yana ölkemiz tarih çalışmaları arasında giderek artan oranda ele alınan "kurum tarihi" yöntem ve terminolojisinden yararlanılmakla birlikte, sosyal hizmetler ile zaman zaman sağlık hizmetleri terminolojilerine de başvurulmuştur. Gerekli yerlerde istatistik, ekonomi, sosyal ve siyaset bilimi terminolojileri de kullanılmıştır.

Çalışmada birincil kaynak olarak, Çocuk Esirgeme Kurumu Arşivinden edinilen Genel Kongre zabıtlarıyla Kongreye sunulan bilançolar ve gelir-gider cetvellerine, Hükümet programlarına, Meclis tutanaklarına, Kanun Tekliflerine, Cumhurbaşkanlığı arşivine, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki belgelere, Sağlık Bakanlığı Arşivlerine, SABEM (Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme ve Eğitim Vakfı) arşivine ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivine başvurulmuştur.

TÇEK'in yayınladığı Çalışma Raporları ve Bilançolardan ulaşılan veriler ışığında ayıklama yapmak ve devlet İstatistik Enstitüsü (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri ile işlenmek suretiyle, TÇEK etkinliklerine ve tarihine ışık tutacak bazı ana omurga tabloları (Tablo 16-18-19-20) oluşturulmuştur. Bu tablolarda bazı verilerin

eksik oluşu, o yıllara ait raporlara ulaşılamamış olunmasındandır. Bu çalışmayı yaparken karşılaşılan önemli bir eksiklik de Ankara’da Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin kurulduktan sonra 1921’den 1934’e kadar 13 yıllık HEC Genel Merkezi Yıllık Raporlarının bulunamamış olmasından kaynaklanmıştır. Genel Merkezin bu dönem faaliyetleri bu yüzden ikincil kaynaklara dayandırılmak durumunda kalınmıştır. Aynı şekilde Kurum altmışlı ve yetmişli yıllarında bilanço ve raporlarında istatistiki veri kullanmayı bir yöntem olarak terk ettiğinden bu döneme yönelik üretilen tablolara yeterli veri girilememiş, başkaca tablolar da oluşturulamamıştır.

Çalışmada, Kurumun tarihi bölümlenirken, mümkün olduğunca; Cumhuriyete kadar, DP iktidarına kadar, 1960 ihtilaline kadar, Kurumun kapatılışına kadar olan tarihi süreçlerden oluşan dört dönem temel alınmıştır. Her iki yılda bir yapılan Genel Kongrelerde bilançoların yenilenmesi ve gözden geçirilerek eskilerin onanması süreçleri nedeniyle bu iki yıllık sürelerle, Kurumun da yaptığı gibi, “devre” denilmiştir.

Kurumun kendini isimlendirirken tercih ettiği farklı kullanımlar, tezin başlıklarının belirlenmesi ve metnin oluşturulması bakımından üstesinden gelinmesi gereken bir sorunsal olarak ortaya çıkmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu, ilkin Tüzüğünde, ‘Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi’ resmî adıyla; beraberinde yalın olarak yine resmî yazışmalarda ‘Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ adıyla yer bulmuştur. Günlük kullanımda, söyleyişlerde, ‘Himaye-i Etfâl’ denildiği de çoktur. Bunların yanı sıra, söyleyişte yalnızca ‘Cemiyet’ denildiğinde de kastedilen yine ‘Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ olmuştur. Mülhakatta, yani taşrada örgütlenmesi başladıktan sonra, İstanbul Merkezinde temerküz eden, ‘Umumî Merkez’lik vasfı nedeniyle, Cemiyetin genel adı daha çok ‘Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi’ şeklinde söylenir ve yazılır olmuştur. Bilhassa Ankara’daki ikizinin hayata geçmesiyle, İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti tabirine, yine Himaye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi adının kullanımına sık rastlanmaktadır.

İstanbul’daki Cemiyetin Tüzüğünde ‘Umumiyesi’ eklentisi varken Ankara’dakinde Cemiyetin adı, daha Tüzüğünde, ‘Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ olarak yazılmıştır. Zaferden ve Cumhuriyetin ilânından sonra İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti adından, buradaki Cemiyet kendiliğinden feragat ederek, Ankara’ya gönderdiği muhtırada, kendisini İstanbul Merkezi olarak ifade etmiştir. Ankara’nın beklentilerini de karşılayan bu uyumlu tavırdan sonra Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti adının kullanımı da son bulmuş, Ankara’da temerküz eden Cemiyet, bundan böyle

resmen, ‘Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ olarak anılmaya ve yazılmaya başlanmış, resmi yazışmalarda Himaye-i Etfâl Cemiyeti olarak da ifade edilmiştir.

Cemiyetin kuruluşundan itibaren süregiden isim problematiği bununla bitmemiş, nihayet, dil devrimi hamlelerinin başında, Cemiyet yönetiminin, Arapça terkipli kullanımlara son verilmesi kapsamında, 1928’de Cumhurbaşkanlığından yeni bir ismin kendileri için uygun bulunması talebine, 4 Aralık 1934’te verilen cevapta bildirilen ‘Çocuk Esirgeme Kurumu’ adının kullanımına başlanmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu adının resmi yazılarda kullanımının, genel merkezlik vasfına vurgu yapılmak istendiği kimi zamanlar, ‘Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’ olarak kullanılmış, bunun dışında çoğu kez ‘Çocuk Esirgeme Kurumu’ adı kullanılır olmuştur. Günlük kullanımda, eskide kısaca ‘Himaye-i Etfâl’ denilmesine karşılık, ‘Çocuk Esirgeme’ ya da daha yalını, eski ‘Cemiyet’ denilmesine karşılık, ‘Kurum’ tabirinin kullanıldığı sıklıkla görülür.

Kurumun tarihini bir bütün olarak ele almak hedeflenen bu tezde, olabildiğince tarihsel bütünlük sağlamak açısından tezin başlığında ‘Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’ adı kullanılmıştır. Yine bu ad, Kurumun kendisinin de yaptığı gibi, Kurum, örgütleriyle bir bütün olarak ifade edildiği durumlarda kullanılırken, diğer durumlarda çoğu kez ‘Çocuk Esirgeme Kurumu’ adının kullanımı tercih edilmiş, bununla birlikte muhtelif dönemlere ait başlıklarda ve metinlerde isimlendirme yapılırken o dönemin adının kullanımına sadık kalınmıştır.

Yine olabildiğince bir bütünlük ve devamlılık görüntüsü oluşturmak bakımından, Kurumun, tarihinin ilk on yedi yılına karşılık gelen dil devrimi öncesi döneminde kullandığı, heyet-i merkeziye, merkez-i umumiye, nizamname-i esasiye, heyet-i idare, âzâ-yı fahriye, şube-i müstakile, içtima-i adi vs. gibi terkipli adlar, bu kez mümkün olduğunca kullanılmayarak yerlerine, o dönemler anlatılırken dahi, Kurumun sonradan seçtiği ve tüzüğüne geçirdiği ve sonraki 56 yılı boyunca kullandığı adlar (merkez kurulu, genel merkez, tüzük, yönetim kurulu, onursal üye, bağımsız şube, olağan toplantı vs.) kullanılmıştır.

Geçmişinde iki tabela kullanan Kurumun²³, Himaye-i Etfâl Cemiyeti tabelasını kullandığı 4 Aralık 1934'e kadar, başlıkların belirlenmesinde bu isim kullanılmıştır. Tarihi Arka Planda ve Cumhuriyete kadar olan Birinci Bölümde (1917-1923) tarihlerini kapsayacak şekilde "İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti" ve (1921-1923) tarihlerini kapsayacak şekilde "Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti" adları altında anlatılmıştır. CHP döneminin (1923-1950), bir bölümünde Himaye-i Etfâl adı kullanılmış olmasına rağmen bütünlük sağlamak açısından İkinci Bölümde, "Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" başlığı tercih edilmiştir.

Bekleneceği gibi, Atatürk ve İnönü Dönemleri olarak alt başlıklara bölünen İkinci Bölümde, ilk olarak Atatürk dönemi ele alınmıştır. Bu dönemde çocuk koruma sorunu, ilkin harp yetimlerinin, ardından kimsesiz çocukların korunması önceliğiyle görülmüş, sonrasında da kültür ve nüfus inşası faaliyetlerine dönüşmüş, TÇEK de bu döneme tam bir uyumla nüfusun artırılması ve on yılda on beş milyon yeni gencin²⁴ her yönden rejime inandırılması sürecinde rol üstlenmiştir.

Uygulamalar açısından Atatürk döneminin devamı mahiyetindeki İnönü dönemi, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, işlevine, tüzüğüne, varlıklarına, personeline ve faaliyetlerine kadar müesses bir duruma geldiği yani, büyük anlamda kurumsallaştığı hatta çalışma tarzıyla, yönetimiyle, mesaisiyle, devlet gibileştiği dönem olması yönünden göze çarpar. Kurum, Yönetici kadro ve yönetim anlayışı neredeyse bütünüyle Atatürk dönemiyle aynı olan İnönü döneminde yine iltifat görmüş, az da olsa Hükûmet yardımı süreklilik arz etmiş, Kurum yüksek cemiyet hayatının önemli bir aktörü ve düzenleyicisi konumunda olmuştur. İnönü döneminin başlarında, ileride görüleceği gibi dönemin yönetim anlayışından kaynaklı parti devlet bütünleşmesinden öteye, aynı zamanda esasında bir dernek olan Çocuk Esirgeme Kurumu'yla da bütünleşmiş olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, Başbakanı, Bakanları ve milletvekilleri, ÇEK'in yönetici kadrosu konumundadır. Sonlarında ise bu kadro yerlerini, nispeten daha icracı ve teknik isimlere terk etmişti.

²³ Kurumun, özel hukuk tüzel kişisi bir dernek olmaktan çıkarak kamu tüzel kişisine dönüştürüldüğü dönemde en son tabelası olan 'Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu' ise bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

²⁴ Onuncu yıl marşına göndermedir.

TÇEK'in her etkinliğiyle Atatürk Türkiye'si kültürünün inşası ve inkılâplarına paralel olduğu ve desteklediği bu dönemde Kurumda (muhalif) siyasete yer yoktu.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde dönemsel bir özgünlüğü olan ve Kurumun siyasetsiz olmadığı fakat Cumhuriyet inkılâbının bir desteği olmak vasfından görece uzaklaştığı Demokrat Parti dönemi anlatılmıştır. DP'nin iktidara gelmesi, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun üzerindeki vurguyu çok artırmış ya da azaltmış değildir. Ancak dönem içinde yönetim kadrosunun bütünüyle değiştiği ve Demokrat Partililerin hâkimiyet kurduğu görülür. Merkez ve yönetim kurullarında milletvekili ve bakanlar yine etkindir. Ancak bu etkinlik icradan çok nüfuz kaynaklıdır. İnönü döneminde tamamlanan kurumsallaşmanın da katkısıyla bu dönemde yönetimde bulunanların tercihi olarak Kurumda işleri memurlar yürütürken milletvekilleri, üst düzey bürokrat ve askerler olanca nüfuzlarıyla İnönü döneminde olduğu gibi Kurum yönetim ve merkez kurulları kadrolarında yer almaktadırlar. Hakikatte çocuk koruma sorunsalında siyasetin büyük bir değişim etkisi yapması da zaten beklenmemelidir. Çocuk koruma hizmetlerinde Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yapılması beklenen işler, bu dönemde de aynen geçmiş yıllarda olduğu gibi devam ettirilmiştir. Kurumun, tek başına çocuk koruma hizmetlerinde yetersiz kaldığı, bu dönemde de İnönü döneminde olduğu gibi ikrar edilen bir konu olmaya devam etmiştir.

Dördüncü Bölümde, değişen hükûmetler ve iktidarlar, Kurumun konumunu, hukukî yapısını ve anlayışını değiştirmedeğinden bundan sonra hükûmet temelli yeni bir tarih bölümlendirmesi yapmak gereksiz görülmüştür. Bu bölümde, Kurumun iki askeri müdahale arası dönemde, sadece işine yoğunlaşarak, giderek sertleşen siyaset ortamında kendi iradesiyle siyasetsizleşmesi, bunun da biraz etkisiyle sosyal, siyasal ve mali güç kaybına uğraması safahatı ele alınmıştır. Bunu yaparken 1960 Sonrası Dönem, Askeri Müdahaleden Muhtıraya ve Muhtıradan Askeri Müdahaleye olarak kısımlara ayrılmıştır.

1960 ihtilali ve sonrası gelişmelerin, iki temel yönüyle Çocuk Esirgeme Kurumu'na yansımaları olmuştur. Bunlardan ilki, 1961 Anayasasıyla, milletvekillerinin hayır dernekleri dahil, dernek üyeliklerine son verilmesiyle ilgilidir. Bu tahmin edileceği üzere Kurumun siyasi ve sosyal görünürlüğünü kendinden önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar azaltmıştır. İkincisi, sosyal devlet ve bundan kaynaklanan sosyal hizmetlerin, bir devlet ödevi olarak zihinlerdeki yerinin belirginleşmesiyle TÇEK'in de kendini bir kamu kurumu olarak değil, yeniden bir

dernek olarak konumlandırması ve devletin bir sosyal hizmetler kurumu kurması gerekliliğini dile getirenler safında Kurumun da yerini alması, devletin çocuk korumasını kendi kurumları üzerine de almasıdır.

1960 ihtilalinin ardından siyasetten hızla uzaklaşan Kurum, yer yer çaba eksikliğinin yanı sıra, siyasilerden ve Hükûmetlerden yeterli desteği görmediğinden motivasyon kaybına uğramış, Genel Merkez ve örgütleri ile ilgili olarak zaman zaman kamuya yansıyan kimi yolsuzluk ve suiistimal söylenti ve haberleriyle yıpranmıştır.

Kurumun bu durumu 1980’li yıllara kadar artarak devam etmiş, sorunları çözmek için üretilen politikalar, Kurumu canlandırmak konusunda yetersiz kalmıştır. 1981’de Dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından Keçiören Çocuk Yuvası’na gerçekleştirilen ani bir baskın sonucu kapatılan TÇEK derneği kuruluşlarına, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB) kadrolarından atama yapılmıştır.

Bundan sonrası, derneğin statüsü ve hukuksal mahiyeti bütünüyle değiştiği için bu çalışmaya konu edilmemiştir. Özetle bundan sonra, Türkiye’de modern anlamda sosyal hizmet anlayışının belirginleştiği ve sosyal hizmetlerin kurumsallaştırılmasına dönük mutabakatın artık var olduğu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu, 1983’te bütünüyle devletleştirilerek “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu” (SHÇEK) şekline dönüştürülmüştür. Hizmetlerini bir müddet Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı yürüten SHÇEK, 1991 yılında çıkarılan bir yasa ile Başbakanlığa bağlanmıştır. 12 Ekim 2012’de 633 Sayılı KHK gereği SHÇEK de kapatılmış, çocuk hizmetleri, aynı yasa ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında bir genel müdürlüğe devredilmiştir.

B. HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Hangi coğrafyada, çağda, millette ve uygarlıkta olursa olsun tarih boyunca öncelikle din, hayırseverlik (charity) ve sonraları insan sevgisi (philanthropy) kaynaklı uygulama esaslarında pek büyük bir değişiklik göstermeyen çocuk korumasında XX. yüzyılda önemli değişimler yaşanmıştır. Refah devleti ve müteakiben sosyal devletin ortaya çıkmasıyla çocuk koruma bilimsel, kitlesel ve devletler tarafından yönlendirilen bir mahiyet kazanmıştır.

Kaynağı ne olursa olsun bir yetimi korumak için yapılan sosyal yardım işleri, temelde çok değişmemiş, bu da yardımsever veya hayırsever sıfatını haiz kimselerce gerçekleşmiştir. Eski uygarlıklardan beri, hangi dinin bağlısı olursa olsun, tarih boyunca Türk sosyal yardımlaşması ve çocuk koruması, hem kendi kaynaklarından hem dışarıdan çeşitli etkilere maruz kalmıştır.

B.I. Çocuk Korumasının Uluslararası Düzeyde Gelişimi

Sosyal yardımın ilk kez yasalarla idarî görev sayılması, İngiltere’de Kralın, belediyelere, yoksullara yardım görevi veren, yoksullara dilencilik etmeyi yasaklayarak çalışma zorunluluğu getiren bir kanun getirmesiyle Ortaçağ Avrupa’sında XIV. yüzyılda (1349) olmuştur. XV. yüzyılda ise, feodalitenin çöküşünün hızlanması ve yerini alan, merkantilist sistemle sosyal yardımlar, ağırlıklı olarak kilise, bir miktar da şehir yönetimleri tarafından sağlanmaya başladı. Fransa şehirlerinde hasta ve yoksul evleri görülmeye başlandı. 1531’de, Avusturya imparatoru V. Kaiser de dilencilliği yasakladı ve yardımın yöneltilmesinde şehir yönetimlerini görevlendirdi. XVI. yüzyılın sonunda, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, yoksulları vergi kapsamının dışında bırakarak, yoksullara yardım için Avusturya’da olduğu gibi şehir yönetimlerini görevlendirdi.²⁵ İngiliz yoksul yasaları silsilesinin en kapsamlı örneği olan 1601 tarihli kanun, yardım alanları çocuklar, çalışabilecek durumda olanlar ve güçsüzler olmak üzere üç tasnifte ifade etmiş ve muhtaç küçüklere çıraklık, çalışabilenlere iş ve yoksullara yardım öngörmüştür.²⁶ XIX. yüzyıl sonunda Almanya, bu günkü anlamda sosyal güvenlik sisteminin ilk örneklerini kurmuştu.²⁷

Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde, uluslararası toplumda korunmaya muhtaç çocuklar sorunsalına yönelik gelişmelerin savaş sırasında yararlılıkları ortaya

²⁵ Füsün Alver, **Basında Siyasal Liderlerin ve Köşe Yazarlarının Sosyal Haklara İlişkin İletilerinin Analizi**; “Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III, Bildiriler”, Düzenleyen Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 25-26 Ekim 2011, s.293.

²⁶ Sosyal devletin öncel uygulamalarından olup zamanının yoksulluk sorununa ve sosyal yardım işinin teşkilatlandırılmasına yaklaşım şeklini en iyi biçimde ifade eden, 1531 tarihli İngiliz yoksul yasalarıdır. Çalışabilecek durumda olanların dilenmesini yasaklayan, çalışamayacak durumda olanların ise tespitini öngörüp onlara dilenilebilecek bölgeleri tahsis eden, örgütlü bir yardım ağını kurmayı hedefleyen İngiliz yasası, İngiltere’de sosyal yardımın yönetimine yönelik ilk adımı teşkil etmiştir. Hemen ardından çıkardığı 1536 tarihli kanun ile İngiliz kralı, memurlarına, kiliselerde toplanan gönüllü yardımlardan sağlanan kaynaklarla, fakir, sakat, hasta ve yaşlılara bakma yükümlülüğü getirmiştir. Alver, **a.g.m.**, s.294.

²⁷ A.Can Tuncay ve Ömer Ekmekçi, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, Beta Yayınları, İstanbul, Kasım 2013, s.12.

çıktıkça, tüm dünyada bu yönde bir etkinlik yürütme düşüncesiyle bir iş birliği ortamı oluşturmak istenildiğini, korunmaya muhtaç çocuklar için topyekûn tedbirler düşünüldüğü görülür.

Belçika'da 1890-1911 yılları arasında Congres des Patronages (Himaye Kongreleri) olarak bilinen birçok ‘uluslararası kongre’ düzenlendi. Bu "patronajlar", öncelikle mahkûmların bakımıyla ilgilenen yarı resmî derneklerdi. Bunlar, çocuk refahı alanında, ahlakî tehlikede olan veya suça meyilli belirgin tür ve sayıda çocukla da ilgilendiler. 1911'de, merkezî bir ofis kurmak suretiyle, çocuk refahı konusunda tüm şubeleriyle ‘uluslararası düzeyde’ ilgilenmeyi planlayan ilk ülkeyse İsviçre oldu.²⁸

1913'te Belçika Hükûmeti de aynı konuyla ilgilendi ve Brüksel'de “Birinci Uluslararası Çocuk Refahını Teşvik Kongresi”ni (First International Congress for the Promotion of Child Welfare) düzenledi. Bu Kongre’de, uluslararası bir “çocuk refahı derneği” kurmaya karar verildi. “İkinci Uluslararası Çocuk Refahını Teşvik Kongresi”, sekiz yıl sonra 1921'de yine Brüksel'de yapıldı. Bu Kongre'den sonra “Uluslararası Çocuk Refahını Destekleme Birliği”, The International Association for the Promotion of Child Welfare, Brüksel'de kuruldu. Amacı, çocuk refahı çalışmaları ile ilgili tüm bilgileri tek elde toplayarak çalışmayı kolaylaştırmak, ülkeler arasındaki iş birliğine yardımcı olmak ve genellikle uluslararası yatırım ve gelişmeyi ilerletmek ve teşvik etmektir. Birlik, bir Karar Meclisi ve bir İdare Konseyi olarak örgütlenmişti. Ne var ki bazı ülkeler prensip olarak, çalışmaların Milletler Cemiyeti (MC) tarafından yürütüldüğünü görmek istediklerinden, bu yeni birliğe beklenen destek tam olarak elde edilemedi. Sonuçta Birlik içerisinde de bu ilke kabul edildi ve Konseyden, Birlik Meclisine, uluslararası çocuk refahı çalışmalarının, Milletler Cemiyeti eliyle yapılması tavsiye edildi. Konseyden iletilen bu tavsiye, 1924 yılında Meclis tarafından da kabul edildi. Birlik, farklı ülkelerdeki gönüllü çocuk refahı çalışmaları arasında ‘iribat işlevi’ gören özel bir teşkilat olarak hâlen etkinliklerini sürdürmekteydi.²⁹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülkede açlık ve mahrumiyet, özellikle çocuklara ağır bir biçimde yansıdı. Ortada aç ve perişan kalan çocukları koruma altına almak için harekete geçen İngiliz sosyal reformist Bn. Eglantyne Jebb ve kız kardeşi

²⁸ <http://gluedideas.com/Encyclopedia-Britannica-Volume-5-Part-1-Cast-Iron-Cole/International-Child-Welfare.html>. Erişim Tarihi: 10.10.2018.

²⁹ Aynı yer.

Dorothy Buxton tarafından 1919'da Londra'da Save the Children Fund “Çocuk Koruma Fonu” adıyla kurulur.³⁰ İlk önce philanthropic/charity örgüt olarak başlayan Çocuk Koruma Fonu, genel çocuk refahı çalışmalarını da kapsayacak şekilde ilgi sahasını genişletti. Amacı, İngiltere’de çocukların yaşamlarını daha iyi bir eğitimle, ekonomik yardımla, acil destekleme programları ile ve sağlık hizmetleri ile geliştirmekti.³¹

Çocuk Koruma Fonu, Uluslararası Kızılhaç Örgütünün de desteğiyle kısa bir zamanda İngiltere dışına taşarak ve İsviçre Bern’deki Çocuk Koruma İsviçre Komisyonu adlı diğer Cemiyetle birleşerek,³² 1920’de “International Save the Children Union” (ISCU, Uluslararası Çocukları Koruma Birliği, UÇKB) adını aldı.³³ 6 Ocak 1920’de resmen İngiltere’de kurulan Birlik, Merkezi İsviçre’nin Cenevre şehrinde olacak şekilde teşkilatlandı. Tüzüğü, 1924 yılında, Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin de kurulduğu yer olan Cenevre’deki tarihi Athena Salonu’nda hazırlanarak kabul edildi.³⁴ Çocuk Koruma Birliği’nin amacı, felâketzede ülkelerin çocuklarına yardım amacıyla iyiliksever kişilerden bu yolda yardım toplamaya çabalamaktı. UÇKB bu amacına yürürken çeşitli ülkelerdeki milli komitelerin, bütün inançlara mensup kiliselerin desteğinden de istifade edecekti. Alametifarika olmak üzere, etrafı sarı bir zemin üzerinde “Save the Children Union” ibaresi yazılmış bir daire ile çevrili mor zemin üzerinde yarı kundaklanmış ve kolları açık bırakılmış bir çocuk resmi kabul edildi. Bu resim altında Latince, “çocukları kurtarınız” manasında bir cümle yazıldı. Türk Komitesi’nin aynı sembolü kullandığını görürüz.³⁵

Tüzüğe göre Uluslararası Birlik teşkilatında bir Onur Kurulu, bir Genel Meclis, bir de Faaliyet Kurulu bulunacaktı. Onur Kurulu, Uluslararası Kızılhaç Komitesi

³⁰ <https://www.britannica.com/topic/Save-the-Children>, Erişim Tarihi: 11.10.2020. HEC, bu tarih itibarıyla İngiltere’deki dernekten 2,5 yıl önce kurulmuştur.

³¹ Lara Bolzman, “The Advent Of Child Rights On The International Scene And The Role Of The Save The Children International Union 1920–45”, **Refugee Survey Quarterly**, Vol. 27, No. 4, UNHCR, 2009, s.29.

³² Bern’de İsviçre Cemiyeti, Viyanalılara yardım etmek üzere önceleri 1918’de kurulan bir cemiyetten 1919 yılı Mart’ında dönüştürülmüş, Londra’daki Çocuk Koruma Fonu da hemen hemen aynı zamanlarda 1919 yılı Nisan’ında kurulmuş ve bu Cemiyet de Avusturya çocuklarına yardım etmiştir. Dr. Besim Ömer, **Etfâle Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi, 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte’de Toplanan Çocuk Kongresi**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1340. s.1.

³³ <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration>. Erişim Tarihi: 11.02.2021.

³⁴ Ömer (Akalm), **a.g.e.**, s.1.

³⁵ Ömer, **a.g.e.**, kapak sayfası; Bkz: EK-1 Sağ.

Başkanı İsviçre Cumhuriyeti eski başkanı Mösyö (Adör)'den başlayarak, çeşitli ülkelerdeki arşidük ve kardinallerle (Rober Sisil) ve (Prens Şarl) ve Doktor (Ru) gibi tanınmış ve güçlü isimlerden oluşturuldu. Kuruluşun zamanına denk gelmek yönüyle Türkiye'den, Onur Kurulu'nda Sadrazam (Tevfik Paşa) ile Hahambaşı (Beceranu), Bulgar, Rum ve Ermeni Başpapazları bulunmaktaydı. Genel Meclis ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Londra Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Çocuk Koruma İsviçre Komitesi gibi kuruluşların kurulları ile bu Cemiyete mensup milli komiteler temsilcilerinden ibaretti. Faaliyet Kurulu, Genel Merkezin Cenevre'de olması nedeniyle bu şehirde oturmakta olan yabancı eğitimciler ile Cenevre Üniversitesi ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi üyelerinden toplam 18 kişiden oluşmaktaydı.³⁶

Uluslararası işbirliğinin boyutu, şiddetli ihtiyacı karşılamak için günden güne gelişip büyümekteydi. Dr. Besim Ömer'in tespitlerine göre uluslararası boyutlarda çocuk koruma faaliyetleri, bir anda, birçok ülkede, aynı ihtiyaçtan kendi kendine doğmuştu.

Aynı kapsamda, Amerika Ticaret Bakanı Hoover tarafından yönlendirilen Amerikan yardımı sayesinde üç yıl içinde Orta Avrupa'da bilhassa, Viyana, Budapeşte, Prag, Polonya'da binlerce çocuk beslenmiş ve korumaya alınmıştı.³⁷

Rusya'daki kıtlığa karşı, Rusya'nın Saratov şehrinde, Belçika, Danimarka, Lüksemburg, Yugoslavya, Kızılhaçları ile Ukrayna'daki halk mutfakları, UÇKB'ye büyük hizmet etmiş ve tutarlar ödemişlerdi. İsveç Kızılhaçı, Yunanistan'da muhtaçlara, İspanya Kızılhaçı da Orta Avrupa muhtaçlarına büyük yardımda bulundu. Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'ne en çok yardım edenler Papalık ile İngiltere, Fransa, Norveç ve İsviçre kiliseleri³⁸ ve Belçika, Kostarika, Danimarka, Mısır, İspanya, Fransa, Hollanda Hindistan'ı, İtalya, Lüksemburg, Rusya, Sırbistan, İsviçre Kızılhaç milli cemiyetleri ve Musevi teşkilatlarıydı. UÇKB'ye üye olmadığı halde diğer bazı teşkilatlar, özellikle Rusya'da muhtaçlar için kullanılmak üzere toplam 4 milyon İsviçre frangı gibi önemli bir toplamı Birliğe iletmeyi başardı.³⁹

³⁶ Ömer, **a.g.e.**, s.4.

³⁷ 1929-1933 döneminde ABD Başkanlığı yapacak olan Herbert Hoover, yaşamı boyunca çocuk koruma konusuna önem vermişti. Bunda, henüz 6 yaşındayken babasını, 10 yaşında da annesini kaybetmesinin önemli etkisi olduğu kesindir. Kendrick A. Clements, **The Life of Herbert Hoover: Imperfect Visionary 1918-1928**, Palgrave Macmillan, London, 2010, s. 12, 3, 161-169.

³⁸ Ömer, **a.g.e.**, s.6.

³⁹ **A.g.e.**, s.7.

UÇKB, iki yıl içerisinde 80 milyon altın Frank toplayarak felaketzede ülkelerin çocuklarına dağıtmayı başarmış ve musibettede ülkelere temsilciler göndermişti.

Genel Merkez, Şubat 1920 (Birinci Kongre) ve Nisan 1921’de (İkinci Kongre) Cenevre’de, yine Eylül 1921’de (Üçüncü Kongre) Stockholm’de, 1924 yılında Viyana (Dördüncü) ve Budapeşte’deki (Beşinci) Kongreleri ile 1936’da Atina’da ilk Balkan Çocuk Koruma Kongresini düzenledi.⁴⁰ 15 Mayıs 1924’te, 59 hükûmet ve 210 temsilcinin katılımıyla Roma’da düzenlenen Uluslararası Göçmen Konferansı’nda, UÇKB ile birçok ülke komiteleri danışman sıfatıyla temsil edildi.⁴¹

UÇKB’nin çalışmaları, Cenevre Beyannamesi’ne dayalı idi. Milletler Cemiyeti yayımlarından olan Milletler Cemiyeti Elkitabları (Handbook) serisinde, temel amacı, *“çocuğun hayrına olarak uluslararası karşılıklı yardım fikrini yaymak; ırk, milliyet ya da mezhep ayrımı gözetilmeksizin çocuğun statüsünü desteklemeyi veya geliştirmeyi amaçlayan uluslararası veya ulusal kurumlarla işbirliği yapmak; koşulların gerektirdiği şekilde pratik eylemlerde bulunmak ve teşvik etmek, afet döneminde çocuklar arasındaki sıkıntıların giderilmesine yönelik fon toplamak, birleştirmek ve dağıtmak”* olarak ifade edilmiştir.⁴²

Çeşitli zamanlarda İsviçre-Cenevre’de toplanan uluslararası kongreler ile (Sosyalist, Barış vs.) Uluslararası Çalışma Bürosu, Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi uluslararası çalışma grupları, Cemiyet-i Akvam şemsiyesinde, UÇKB’ye maddî manevî yardım ettiler. Cemiyet-i Akvam Genel Sekreterliği, UÇKB Kongrelerinde temsilci bulundurdu ve çalışmalarının arkasında olduğunu her düzeyde ve fırsatta beyan etti. Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti, bünyesinde bulunan her ülke cemiyetinde, birer Çocuk Koruma Kurulu oluşturulmasına önayak oldu. Birliğe mensup Fransa Paris’te, İsveç Stockholm’de, Almanya Berlin’de, Hollanda Lahey’de, İtalya Roma’da, Türkiye İstanbul’da, Ermeni (gayri faal), Norveç Helsingford’da, Danimarka Berjin’de, Yugoslavya Belgrad’da, İrlanda Dublin’de, Bulgaristan Sofya’da, Letonya Riga’da, Romanya Bükreş’te, Macaristan Budapeşte’de, Polonya Varşova’da, Çin

⁴⁰ <http://www.lonsea.de/pub/org/380>, League of nations search engine. [**Handbook of international organisations** (associations, bureaux, committees, etc.). Author: League of Nations. Publisher: Geneva, 1938. Series: League of Nations; Publications. XII. B. International]dan. Erişim tarihi: 9 Aralık 2019.

⁴¹ Ömer, **a.g.e.**, s.12.

⁴² Milletler Cemiyeti 1938 Elkitabında, Türkiye’nin Uluslararası Çocuk Koruma Birliği’nin ilk üyelerinden olduğu görülmektedir. Üye ülkelerin ve üye oldukları tarihlerin listesi için bkz: **Handbook of international organisations, 1938.**

Şangay’da komiteler kurduğunu bildirmişlerdi. Sonradan, Arjantin, Avusturya, Şili, Yunanistan, Japonya komiteleri de kuruldu.⁴³

UÇKB ve ona bağlı komiteler, Birinci Dünya Savaşı’nın felakete sürüklediği tüm toplum ve coğrafyalarda 40’a yakın ülke kuruluşuna (Arnavutluk, Cezayir, Almanya, Ermenistan, Suriye, Avusturya, Danzig, Belçika, Birmanya, Bulgaristan, Şili, Kıbrıs, Kore, Mısır, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Japonya, Lübnan, Filipinler, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Sibirya, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Ukrayna ve Türkiye olmak üzere) başlangıçtan beri ödenek vermişti.⁴⁴

1922’de “Uluslararası Kadınlar Kongresi (International Council of Woman, ICW) tarafından” ilk Çocuk Sözleşmesi hazırlandı. Bu Şart, başlıklar altında ve bir miktar ayrıntılı olarak, ‘çocuğa’ tanınması gereken asgari hakları ortaya koymaktaydı. Şart, genel bir çerçeve çizmekteydi, ancak her ülke hükûmeti, kendi uygulaması için Şartı yeniden şekillendirmeli ve yerel olarak çözülebilen pratik çocuk refahı amaçlarını açıklamalıydı. Mrs. Eglantyne Jebb’in de aklında basit bir beyanname vardı. Bu beyanname, tercüme edilebilmeli ve kolayca anlaşılır olmalıydı. Beyannamenin ilk kopyası, Save The Children Union (Çocuk Koruma Birliği)’un 30 Ekim 1922 tarihli Bülteninde yayınlandı.⁴⁵ UÇKB, 23 Şubat 1923’te 4. Genel Kurul görüşmeleri sırasında Çocuk Hakları Beyannamesi’nin 2 ayrı versiyonu hazırlandı. Farklı kapsamlarda yedi maddelik olanını değil 5 maddelik daha kısa ve daha anlaşılır olanı tercih edildi.⁴⁶ Bu ilk taslak, 28 Şubat 1924’teki Beşinci Genel Kurul görüşmelerinde onaylandı. Bn. Eglantyne Jebb, bu Beyannameyi, Milletler Cemiyetine (League of Nations) “Çocuklar ve onların çalışma koşulları için ve belirli haklara sahip olduklarının evrensel kabulü için ilan etmeliyiz” notu ile gönderdi.⁴⁷ 26 Eylül 1924’te Milletler Cemiyeti, Beyannameyi “Geneva Declaration” (Cenevre Beyannamesi) adı ile ilân etti. Bu, dünya çocuklarının belirli haklara sahip olduğu hükmünün tanındığı tarihi bir gündü. UÇKB (Beynelmilel İttihad) tarafından birçok dile çevrilen söz

⁴³ Ömer, **a.g.e.**, s.5-6.

⁴⁴ Ömer, **a.g.e.**, s.17.

⁴⁵ Philip E. Veerman, **The Rights of the Child and the Changing Image of Childhood**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London, 1991, s.156.

⁴⁶ Aynı yer.

⁴⁷ <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/> Erişim tarih: 11 Şubat 2021.

konusu Beyannameyi, Milletler Cemiyeti, çocuk refahı çalışmalarına ilham verecek ilkelere kılavuz olarak ‘tavsiye’ etmişti.

Uluslararası Kızılhaç Birliğinin Başkanı ve Eski İsviçre Cumhurbaşkanı olan Gustav Ador tarafından, 21 Kasım 1923’te Eiffel Kulesi’nden radyo vasıtasıyla ilan edilen Cenevre Beyannamesini Birliğe mensup bütün ülkeler imzaladı. Bunlar, İsviçre, Arnavutluk, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Litvanya, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovakya Krallığı’dır. Kraliçe Elizabeth, Prens Valdemar Deklerasyonun imzacılarından⁴⁸ Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi, 50 ülke tarafından imza edilmiştir.⁴⁹

Beşinci Kongrenin (Budapeşte) 26 Eylül 1924 tarihli kararları ile Milletler Cemiyeti, uluslararası çocuk refahının tanıtımını üstlendi ve Organizasyonun çalışması, Sekretarya Bölümüne bağlı Sosyal Yardımlaşma tarafından sunulan “Kadın ve Çocuk İstismarı Danışma Kurulu”na verildi. Danışma Kurulu, biri kadın istismarı ile ilgilenmek, diğeri Çocuk Koruma Kurulu olarak bilinen iki Kurul olarak yeniden yapılandırılmıştır. Çocuk Koruma Kurulu, Danışma Kurulu tarafından belirlenen hükûmetlerin delegelerini ve genel çocuk refahı ile ilgilenen uluslararası örgütleri veya işin özel dalları ile ilgilenen özel müfettişleri içerirdi. Ayrıca, Birliğin Sağlık Bölümünden ve Uluslararası Çalışma Ofisinden birer temsilci, irtibat görevlisi olarak hizmet ederdi. Çalışmanın kapsamı üç kategoriye ayrılırdı: Belgeler veya bu yasaların yönetimini içeren ulusal çocuk refahı yasalarının toplanması ve analizi; Araştırmalar veya çocuk refah programları veya sorunlarının yerel olarak araştırılması; Belgelendirme ve araştırma çalışmalarının sonuçlarının Çocuk Koruma Kurulu tarafından görüşülüp tartışılması. Ayrıca, Birliğin Sağlık Bölümünden bir temsilci, Uluslararası konferanslar için uluslararası önem taşıyan özel bir konuya değinebilir ve uluslararası bir kongre için materyal üretebilirdi. Yeniden yapılandırılan Çocuk Koruma Kurulu ilk yıllık toplantısını Mart 1926’da gerçekleştirdi. Sunulan konular arasında bebek refahı, çocuk işçiliği, yasal evlilik yaşı ve rıza yaşı, muhacir çocukların anayurda geri dönüşleri, aile yardımı ve sinemanın etkileri yer aldı. O tarihten bu yana, gayrimeşru çocuk için koruyucu yasaların incelenmesi, kör çocuğun yararına vatandaşlık eğitimi ve suçlu çocuğun çalışması gibi ileri konular programa eklenmişti.

6 Ocak 1920’de Cenevre (İsviçre)’de kurulmuş olan UÇKB (Save the Children International Union, SCIU), 1921’de Brüksel (Belçika)’de kurulan İngiltere Çocuk

⁴⁸ Veerman, **a.g.e.**, s. 156.

⁴⁹ Veerman, **a.g.e.**, s. 157.

Koruma Avrupa Merkez Ajansı ve Avrupalı Olmayan Çocukların Korunması için Eglantyne Jebb Ofisi adlı üç derneğin Eylül 1946'da birleşmesiyle Uluslararası Çocuk Refahı Birliği (International Union for Child Welfare: IUCW) kuruldu. Birlik, 15 Nisan 1986'da ayrıştı.⁵⁰

1923 yılında SCIU tarafından ilan edilen ve 1948'de revize edilen Çocuk Hakları Bildirgesi (Cenevre Bildirgesi), Türkiye'de olduğu gibi, birçok ülkede çocuk refahının gelişimine ilham verdi. Birlik, 20 Kasım⁵¹ 1959'da Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Çocuk Hakları Bildirgesi'nin ilkelerini destekledi. 1953'te, ilave olarak, 8 Mayıs 1947'de kurulmuş olan "Uluslararası Harp Yetimlerine Destek" (International Sponsorship of War Orphans) etkinliklerini de devraldı.

B.II. Çocuk Korumasının Ulusal Düzeyde Gelişimi

Yetim himayesi, Selçuklu Devletinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de vakıf kuruluşları⁵² üzerinden yapıldı. Çeşitli yardım kuruluşlarının amaçları arasında "öksüzleri okutmak ve yetiştirmek, mektep çocuklarını kırlara götürüp yedirip içirerek tefrih etmek" vb. tabirler görüldü.⁵³

Osmanlı Devleti'nin belki de ilk örgütlü sosyal yardımlaşma etkinlikleri, XVIII. yüzyılda Lale Devri'nde (1718-1730), hayvancılık, ticaret ve madencilığe ek vergi konularak elde edilen gelirlerin, doğrudan doğruya kimsesiz çocuklara ve yoksullara aktarılması uygulamasıydı.⁵⁴

1838'den itibaren, Maliye Nezareti'nce belirlenen fukara ve muhtaçlara yaşamları boyunca "muhtacin" maaşı tahsis edildi. Uygulama, II. Abdülhamid döneminde arttı ve seküler bir koruma enstrümanı" olarak Osmanlı Devleti'nin sonuna

⁵⁰ <https://uia.org/s/or/en/1100008247>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2020.

⁵¹ 20 Kasım tarihi 1954'te dünya çocuk günü olarak kabul edildi. Müteakiben 20 Kasım 1959'da BM Genel Konseyi çocuk hakları bildirgesini kabul etti. <https://www.un.org/en/observances/world-childrens-day>, 05.04.2019.

⁵² Osmanlı'da Vakıflar beş gerekçe ile kurulmuştu. Eğitim ve kültür hizmetleri, sağlık hizmetler, bayındırlık hizmetleri şehirlik ve belediye hizmetleri, askerlik ve spor hizmetleri. Vahdettin Başçı, "Bir Medeniyet Kurumu Olarak Vakıflar ve Sosyal Hizmet Kurumları." **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2007, s.3. Bu geleneksel vakıfların tümü, çocuk koruma etkinliği alanına temas eder. Ziya Kazıcı **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Aralık 2003, s.24.

⁵³ Birsen Gökçe, **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmet Gn.Md.lüğü Yayın no:55, Ankara, Ocak 1971, s.64.

⁵⁴ Aynı yer.

dek sürdü. Osmanlı Devleti'nde muhtaç kimselere maaş bağlanması modern bir sosyal politika uygulaması oluşu bakımından önemlidir.⁵⁵

Modern devlet kuruluşlarının meydana getirildiği Tanzimat döneminde, 1868'de yayımlanan "Belediye Nizamnamesi" ile kör ve dilsiz, yetim ve sahipsiz çocukların eğitimi ve yoksul ve yoksun hastanelerinin hazırlanması ve çalışmaya muktedir olmayan ihtiyaç sahiplerinin yedirilmesi, gitgide hastane ve bakımevi ve sanat okulları oluşturulması ve ihtiyaç sahiplerinin bu yolla dilenme mecburiyetinden kurtarılması konuları belediyelerin sağlık ve sosyal hizmetler alanındaki görevleri arasında sayıldı.⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin, doğrudan yetimlere yönelik belki de en önemli icraatlarından biri, Tuna Vilayetinde 1863 tarihinde Mithat Paşa tarafından kurulan "ıslahhaneler"dir. Islahhaneler, ilk örgün meslek okulu olması açısından da önemlidir. Bundan itibaren başka vilayet ve yerlerde kurulan yetimhanelere de uzunca bir dönem ıslahhane (sonradan darüleytam) denildi.⁵⁷ Mithat Paşa'nın Şura-yı Devlet (Danıştay yerinde) Başkanı olduğu dönemde, 1868 yılında çıkarılan Islahhaneler Nizamnamesi ileride, Darüleytam Nizamnamesi'ne, o da Darülhayr-ı Âlî'ye kaynaklık etti. Mithat Paşa'nın, kendi girişimleri ile Niş ve Rusçuk'ta kurdurduğu bu ilk ıslahhaneleri, ileride İzmir, Bursa, Kastamonu, Bosna, Trabzon, İşkodra, Erzurum ve Diyarbakır'da kurulanlar takip etti.⁵⁸ Islahhaneler 1885'ten sonra Mekteb-i Sanayi (Sanat Okulu) adını aldılar.⁵⁹ Osmanlıda kimsesiz çocuklara yönelik olarak bu ilk kurumsal girişim olan ıslahhane (sanayi mektebi) açmak, merkezden gönderilen valilerin girişimiyle gerçekleşebilmişti.⁶⁰ II. Abdülhamid döneminde bu okullar, Hamidiye Mekteb-i Âlîsi ismini aldı.⁶¹

1872 yılında devletin üst seviye bürokrasisinden devlet adamlarının, "*başta yetim ve yoksul çocukların eğitimiyle ilgilenmek üzere her sınıftan halk tabakasına*

⁵⁵ Gökçe, a.g.e., s.59

⁵⁶ Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011. s.60.

⁵⁷ Özbek, a.g.e., s.249.

⁵⁸ Tayyip Duman, **Meslekî ve Teknik Eğitimin Gelişimi**, Türkler Ansiklopedisi Cilt:15, Semih Ofset, Balkan Cilt Evi, Ankara, 2002, s.67.

⁵⁹ İlhan Tekeli, Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 409.

⁶⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 21.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.168.

⁶¹ Aynı yer.

eğitim vermek için”⁶² kurduğu Cemiyet-i Tedrisiye-i İlmiye’nin (İlim Öğretme Derneği) hizmetlerinin başında gelen Darüşşafaka Lisesi’nin en büyük ve hatırı sayılır hizmeti Osmanlı’da telgrafçılığın gelişmesine öncülük etmesidir. Telgrafçıların Galatasaray ve Darüşşafaka’dan yetiştirilmesi planlandığında, Galatasaray lisesinin seçkin velilerinin çocuklarının telgraf memuru olması fikrini kabul etmemesiyle bu eğitim, Darüşşafaka Lisesine kaldı.⁶³

II. Abülhamid, uzun taht döneminde vakıf kurmak yerine modern anlamda sosyal yardım kuruluşları açmayı tercih etti.⁶⁴ 1896 yılında kurdurduğu 1000 kişi kapasiteli Darülaceze bünyesinde, bebek sağlığında son teknikleri içeren Dar-ül ırza (süt çocuğu bakımevi, kreş) için inekler satın alındı ve bodrum katına bir pastörizasyon tesisatı kuruldu. Bir eytamhane de ırzahanenin tamamlayıcısı olarak eşzamanlı olarak açıldı. Burada dört yaş üzeri çocuklara Fransız bir mürebbiye eşliğinde modern bir eğitim verilmekteydi. Bu eğitim yetimin, “yedi yaşından itibaren” bir meslek edindirme atölyesine yönlendirilmesiyle devam ediyordu. Osmanlı son dönemi sosyal politikası gereği okullarda koruma altına alınan kimsesiz çocuklar, birer meslek kazandırılarak topluma yararlı birer birey haline getirilmek istenmekteydi. Islahhanelerden tevarüs edilen bu yöntem, Himaye-i Etfâl Cemiyetlerinin de en sık icraatından olmuştur. Darülaceze bünyesinde kurulan bu Irzahane, Eytamhane ve klinikler, Osmanlı tıp doktorlarının çalışmaları için de o dönemde bulunmaz bir ortam sunuyordu.⁶⁵ Ne var ki kurulmasından kısa bir süre sonra Darülaceze, Irzhanesindeki çocuk ölümleriyle gündeme gelerek eleştirilere hedef olmuştu. Bakımsızlık, gıdasızlık ve yetersiz personel gibi nedenlerle gerçekleşen çocuk ölümleri bazı yıllar % 70’e ulaşmıştı. Bu durum dönemin gazetelerinde fazlaca yer buluyordu.⁶⁶

⁶² Yaşar Baytal, **Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923–1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009, s. 118.

⁶³ Tekeli, **a.g.e.**, s. 469.

⁶⁴ 1826’dan itibaren Evkaf-ı Hümayun Nezareti bünyesinde merkezileştirilmesinden itibaren Osmanlı idarecileri yeni vakıf kurmamış, daha ziyade Hazine-i Hassa ve Emlak-ı Seniyye Nezaretleri, vakıflardan umulan faydaların tahakkuk ettirileceği kamu idare teşekkülleri olarak güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Özbek, **a.g.e.**, s.155-156.

⁶⁵ Başta Besim Ömer Paşa (Akalın), Cerrah Bnb. Raşid Tahsin Bey gibi Osmanlı doktorlarının bu kuruluştaki yaptıkları ve yayımladıkları çalışmaları Osmanlı Tıbbının gerçekte ileri bir düzeyde bulunduğu izleniminin yayılması imkânı sunmuştu. Özbek, **a.g.e.**, .216.

⁶⁶ Baytal, **a.g.tz.**, s. 120.

Mütevazı bir koruma kuruluğu olarak 1903 yılı cüfus törenleri sırasında Dar-ül Hayr-ı Âlî açıldı. II. Abdülhamid'in hayratından olan bu yetim evi, Hazine-i Hassa'dan bütçelendi. II. Abdülhamid, kuruluğa kabul edilecek talebelerle şahsen ilgilendi.⁶⁷

Padişah II. Abdülhamid'in hallini ve II. Meşrutiyetin ilanı sonrası, sabık padişahın ismiyle özdeşleşen Hazine-i Hassa Nezareti'nin değışimiyle birlikte Abdülhamid'i hatırlatan Darülaceze ve Hamidiye Etfâl Hastanesi, Fransa'daki "Toplumsal Yardım" kuruluğu örneğinden yola çıkılarak, "Müeesesat-ı Hayriyye-i Sıhhiye Müdüriyeti" (Sağlık Yardım Kuruluşları Müdürlüğü) adında birleştirildi.⁶⁸

II. Abdülhamid döneminde dernekler konusunda ciddi yasaklama ve kısıtlamalar söz konusuydu. O'nun döneminde ve sonrasında Osmanlı unsurları arasında bazısı ayrılıkçı, bazısı siyasi amaçlı derneklerin masum cemiyet adları ve tabelaları altında kurulmayı bir yol olarak seçtiğı, örneğın, 1891'de askerlik yaşı gelmiş Yunan delikanlılarının Yunan Kralı'nın teşvikiyle patrikhane tarafından yemin ettirilip hayır cemiyeti maskesi altında belirli merkezlerde ve salonlarda toplandıkları, aynı yıl, Fukaraperver adıyla on kadar Yunan cemiyetinin 'faaliyet ruhsatı' almak için mülki mercilere başvurdukları, üç partiye bölünmüş olan ve bir araya gelememekten mustarip Bulgar komitecilerinin 1906'da hayır cemiyeti adı altında fesat komitesi oluşturdukları, gizli görüşmeler yaptıkları, İstanbul'da kurulan Kumkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin Başkanının Rum emellerine hizmet ettiğinin tespit edilmesi üzerine Ekim 1909'da kaydının silinerek başka bir Rum'un başkan yapıldığı, Mütareke ve işgal yıllarında Rum Göçmenler ve Fukaraperver Cemiyeti'nin Trabzon'a Rum göçünü organize ettikleri, Rum çetelerine silah ve mühimmat sağladıkları görülmüştür.⁶⁹

1909 Cemiyetler Kanunu öncesinde Türklerin kurdukları hayır cemiyetlerinden bazıları yine siyasi amaçlara zaman zaman perde olmuşsa da sonrasında çoğu, gerçek amaçlara yönelikti. Bu cemiyetlerden Türk Ocağı, Osmanlı Hilal-i Ahmer, Donanma Cemiyeti vb.lerinin, düşünce ve eylem birliğı içinde

⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim yetimler için, kendi cemaatleri ve bilhassa misyonerler tarafından birçok yetimhane kurulduğı bilinmektedir. 3 Nisan 1899 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından padişaha sunulan bir raporda 6.386 Ermeni yetiminden bahsedilmişti. Özbek, **a.g.e.**, s.248.

⁶⁸ **Müessesat-ı Hayriye-i Sağlık Müdürlüğü**, Bab-ı Âli caddesinde Matbaa-yı Arşak Aryan, İstanbul, 1911, s.2.

⁶⁹ Cengiz Mutlu, *Yeni Belgeler Işığında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*, **Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)**, Mayıs - Haziran 2017 Cilt: 116 Sayı: 228, s. 40.

oldukları İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)’nden iktidara geldiğinde açık destek görmüştü. Bu anlamda, İTC’nin Topkapı binasını kullanan Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, 1913’te İTC fırka haline dönüşünce, tüm hak ve görevlerini Topkapı Şubesi’ne devrederek kendini feshetmişti.⁷⁰ İstanbul Fukaraperver Cemiyeti, Kasımpaşa Fukaraperver Cemiyeti, Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, Aksaray Fukaraperver Cemiyeti, İstanbul Cemiyet-i Hayriyesi, asker ailelerine, şehitlerin yetimlerine sahip çıkmak amacıyla Eyüp’te kurulan Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Rehber-i Teavün ve Eyüp Fukaraperver Cemiyetleri, Çanakkale’de yaralanan Türk askerlerinin ihtiyaçları için seferber olan Osmanlı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi bunlardan bazılarıydı.⁷¹

Bir Hilâl-i Ahmer ve Himaye-i Etfâl Cemiyetleri gibi kurumsallaşmış ve geniş bir yardım ağına sahip olmayan Fukaraperver benzeri dernekler, özelde değil ancak genelde korunmaya muhtaç çocuklar sorunuyla ilgilenmiş, ve genel olarak bu kurumsal ve umumî cemiyetlerle birlikte faaliyet göstermiş ve bu anlamda ‘aracı bir kurum gibi’ hareket etmişlerdir.⁷²

Bir önceki başlıkta 1913’te Brüksel’de Birinci Uluslararası Çocuk Refahını Teşvik Kongresi (First International Congress for the Promotion of Child Welfare), aylar öncesinden Osmanlı Hükûmetine de bildirilmişti.⁷³ 6 Mart 1913 tarihinde, Hariciye Nezaretinden Maarif Nezaretine yazılan yazı⁷⁴ ekinde, çocuk koruma sorunu hakkında 1913 Temmuz’unda Brüksel’de toplanması kararlaştırılan Kongrenin programı ve tüzüğüne ait iki nüsha gönderilir. Yazıda hakkında bir takım

⁷⁰ 24 Şubat 1908’de amacını, “1. Yetim ve yardıma muhtaç olan fakir çocukları himaye ederek, okuyup yazmaları için lüzumlu eşyayı ve onların yiyecek ve giyeceklerini temin etmek, 2. Babalarını kaybetmiş ve perişan çocukların ailelerine yardım etmek, hasta olanların evlerine doktor göndermek, ilaçlarını almak, 3. Haftanın sayılı günlerinde hastaları bedava muayene ettirmek, 4. Evinde bakılamayan ve sokaklarda kalan insanların hastanelere sevk etmek, Aceze ve fukaraya ekmek ve katık dağıtmak, 5. İş görebilir nitelikteki işsizlere is bularak onları ise sevk etmek, lüzumunda sermaye vermek, 6. Yangın zelzele ve saire gibi ani bir felakete uğrayanların yardımına koşmak gibi sosyal yardım deyiminin çerçevesine giren her türlü hayır işi yapmak” olarak beyan ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Şehremini’ndeki Topkapı Kulübü binasında kurulan Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti’nin en önemli gelir kalemlerinin başında konser ve müsamereler için satılan biletler gelmekteydi. Baytal, **a.g.tz.**, s.115.

⁷¹ Mutlu, **a.g.m.**, s.40.

⁷² Baytal, **a.g.tz.**, s.116.

⁷³ Brüksel’deki Kongre’nin, 1913 Temmuz’unda in’ikad edileceğinin, 12 Kânunuevvel 328 (25 Aralık 1912) tarihli ve 26483/123 numurlu tezkire-i senaveri ile bildirildiğini görürüz. **BOA**, MF-MKT--01187-00037-005-001.

⁷⁴ **BOA**, MF-MKT--01187-00037-002-001, 6 Mart 1913.

açıklamalarda da bulunulan Kongre'ye, İstanbul'daki Belçika Konsolosluğu'nun Osmanlı'dan da katılım rica ettiği hatırlatıldı. Henüz sosyal politikaların düşünce ve uygulama sahasında bulunmadığı bu dönemde, çocuk koruma meselesinin Eğitim Bakanlığı'na ait bir konu olduğu değerlendirilmişti.

Kesin tarihi, 05 Ağustos 1913 olarak bildirilen Kongre'ye katılıma ilişkin Maarif Nezareti'nden bir cevap gelmeyince İstanbul Belçika Konsolosluğu, aynı konuyu tekrar sordu.⁷⁵ 12 Haziran 1913 tarihinde bir daha yazılan yazıda⁷⁶ Kongre vaktinin iyice yaklaştığından Elçiliğe bir cevap verilmesi gerektiği hatırlatıldı. Bir gün sonra (13 Haziran), Sadaret Müsteşarı'nın, Meclis-i Vükela'da konunun ele alınarak, katılıma lüzum görülemediği, bu nedenle Kongreye katılım olamayacağı bildirmişti.⁷⁷ Yazı, katılmama gerekçesinin maddî nedenlerle de ilgili olabileceği düşündürüyor:

*“Çocuk koruması hakkında uygar devletlerin uzmanları taraflarından bildirilecek değerlendirme ve önlemlerin görüşülmesine katılım faydadan uzak değilse de gönderilecek delege masrafları için Maarif Bütçesinde karşılık olmadığından Mâliyece ‘düşünülmeyen masraflar’ ödeneğinden yeterli yol harcırahı ve zorunlu masraf ödemesi, Sadaretçe buyurulduğu takdirde gereği yapılmak üzere durumun bildirilmesine ...”*⁷⁸

Sonucunda uluslararası bir “çocuk refahı derneği” kurmaya karar verilen 1913 Brüksel Birinci “Uluslararası Çocuk Refahını Teşvik Kongresi” (International Congress for the Promotion of Child Welfare)'ne katılmak mümkün olmamıştı. Bu kongreye Himaye-i Etfâl Cemiyeti gibi doğal bir muhatap da o tarihte zaten ülkede mevcut değildi.⁷⁹

Sosyal alanda çocuk korunması, II. Meşrutiyetle, devletin kurumsal tedbiri olmaktan önemli oranda çıktı. 1914'ten sonra savaşta hasım olan bazı devletlere ait olup Osmanlı ülkesinde etkinlik gösteren ve aralarında 100'ü aşkın darüleytamin da

⁷⁵ BOA, MF-MKT--01187-00037-003-001, 29 Mayıs 1913.

⁷⁶ BOA, MF-MKT--01187-00037-005-001, 12 Haziran 1913.

⁷⁷ BOA, MF-MKT--01187-00037-007-001, 13 Haziran 1913.

⁷⁸ BOA, MF-MKT--01187-00037-006-001, 14 Haziran 1913

⁷⁹ Ülkemiz adına çalışmalarına İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ilk olarak katıldığı Birlik, International Save the Children Union'dur. Kuruluşun, Osmanlı aydınları tarafından Etfâle Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi olarak tercüme edilen adını, günümüz Türkçesi ile “Uluslararası Çocuk Koruma Birliği” olarak çevirmek mümkündür.

bulunduğu kuruluşlar, seferberlik ve harp ilanından sonra, zorunlu olarak kapatıldı.⁸⁰ Bu dönemde, II. Abdülhamid döneminde baskı altında tutulan sivil örgütlenme ve cemiyetleşme, özellikle sosyal alanda hızla yayıldı. Kurulan cemiyetlerin en önemlilerinden biri de altı yıl sonra Himaye-i Etfâl oldu. Savaş koşullarının dayatması ile çocuk korunması için devlet tarafından 1914'te yeniden örgütlenen darüleytamlar,⁸¹ çocukların sayısı, dikkat çekici boyutlara ulaşınca etkisiz kalmış, devlet, kurumlar anlamında bu işte bir parça daha hükmünü yitirmişti. Bunun üzerine Mecliste, darüleytamların devletçe elden geçirilmesi ve bundan sonra kurulacak bir Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyesi (Yetim Yurtları Genel Müdürlüğü) altında yönetilmesi gündeme gelmişti.⁸² HEC'in kurulduğu tarihten bir ay kadar sonra 2 Nisan 1917 tarihinde çıkan, "Darüleytamlar Müdüriyet-i Umumîsi Kanunu" ile Yetim Yurtları Genel Müdürlüğü kuruldu. Masraflar devlet Hazinesi dışından, tütüne, posta ve telgraf ücretlerine yapılan eklentilerden oluşan "Evlad-ı Şüheda Vergisi" ile desteklendi. 65 darüleytam, Balkan Göçü patlak verdiğinde çoğunluğu başka ailelerin himayesine sığınarak gelen iki-altı yaş grubunda bulunan bu yetimleri korumaya aldı.⁸³ Ne var ki TBMM'de yapılan görüşmelerden bu Genel Müdürlüğün de yeterli bir işlevi bulunmadığı anlaşılmaktadır.⁸⁴

⁸⁰ Maarif Nazırı Kastamonu Meb'usu Şükrü Bey'in kürsüden beyanı, **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İctima:4, Cilt:1, 6 Aralık 1917, s.198.

⁸¹ 25 Kasım 1914'te, Kastamonu Milletvekili Şükrü Bey tarafından, şehit çocuğunun eğitim-öğretimlerine yönelik olarak devletçe, "*müesseat-ı ilmiyye ve sinaiyye vücuda getirilmek üzere*" yani bilim ve sanayi kurumları oluşturmak üzere darüleytamlar meydana getirilmesi için Meclis-i Vükelaya kuruluş ve ödenek başvurusunda bulunulması ve teklifin uygun görülmesi üzerine bir Kararname ile 1915 Mart'a kadar gereken tahsisat verilmiş, gereken masrafların devlet hazinesinden çıkmadan karşılanabilmesi için başlangıçta tütüne, posta ve telgraf ücretlerine yapılan zamlarla oluşturulan "Evlad-ı Şüheda Vergisi" ile desteklenmişti. Bkz. Bağdat Meb'usu Sason Efendi, (Muvazenei Maliyye Encümeni Reisi)'nin Meclis-i Mebusan konuşmaları, **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İctima:4, Cilt:1, 6 Aralık 1917 s.193-195.

⁸² Karahisar-ı Sahip mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey'in konuşmasından, **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre: 3 Cilt: 1 İctima Senesi: 4 6 Aralık 1917 (1333 senesi Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçesinin 1 inci faslının 2. ve 4. maddelerine ilave olunacak mebalîğ hakkında kanun layihası), s.198. Yetim Yurtları Genel Müdürlüğü'nün kurulduğu sıralarda yetimlerin sayısı konusu hâlâ belirgin değildi. O tarih itibarıyla Aşiretler ve Göçmenler İdaresi Müdürlüğü'nce 20.000, Darüleytam Genel Müdürlüğünce de 10.000 olmak üzere toplam 30.000 yetim barındırılmaktaydı. Kastamonu Meb'usu Şükrü Bey'in konuşmasından, **A.g.b.**, s.194.

⁸³ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İctima:4, Cilt:1, 6 Aralık 1917, s.195.

⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İctima:1, Cilt:1, 8 Eylül 1923, s.456.

B.III. Himaye-i Etfâl Cemiyeti Öncesi Osmanlı Çocuk Koruma Cemiyetleri

Himaye-i Etfâl Cemiyeti Tarihine girmeden önce, 20. Yüzyılın Cemiyet kültürü içerisinde önemli bir yer tutan Himaye-i Etfâl meselesine yönelik olarak, Osmanlı'daki, eylemsel arka planını kısmen de olsa belgeler ışığında incelemek doğru olacaktır. Bu belgelerin seçiminde, bizzat çocuk korumasını amaç edinen cemiyetlerin yanı sıra çocuğu korumayı amaçlarından biri edinen cemiyetler öne çıkarılmıştır.

i. Dersaadet Mason Cemiyeti

Himaye-i Etfâl Cemiyeti tarzında, yüksek cemiyette yapılan girişimlerden ilk olarak Dersaadet Mason Cemiyeti'nin etkinliği göze çarpar. Hazine-i Hassa'ya verilen, 8 Şubat 1895 tarihli, Müfettiş-i Umumî, Muhasebeci Liyona, Dersaadet Mason Cemiyeti'nin Reisi Rafaello Rini adlı üç kişinin imzası bulunan 08 Şubat 1895 tarihli dilekçede, imzacılar, Cemiyetlerinin, muhtaçlar yararına her yıl geleneksel olarak tertip ettiği baloyu, bu yıl 16 Şubat 1895 tarihinde Beyoğlu'nda, Totonia Salonu'nda icra etmek istediklerini, bu maksatla baloya katılacaklara gelirleri bağış kaydedilmek üzere “bu defa da” 100 adet bileti Padişah'ın bağış ve müsaadelerine arz etmekteydi.⁸⁵

Bu girişimin amacı, yasak olan cemiyetçilik organizasyonları tarzında olmadıklarını göstermek, organizasyonu padişahın himayelerinde gerçekleştirmek suretiyle en yüksek düzeyde bir meşruiyet sağlamak, bu sayede devlet dairelerinin de maddî manevî desteğini arkasına almak, İstanbul'un yüksek gelir grubunun ilgisini çekecek bir etkinlik vesilesiyle hem yüksek bağış tutarlarına ulaşmak, hem de yüksek cemiyete mensup Osmanlı vatandaşlarını güzel ve tatminkâr bir görev sahası etrafında toplamaktı. “Cemiyetin, muhtaçlar yararına her yıl geleneksel olarak tertip ettiği balo” ifadesinden bu etkinliğin en azından birkaç senedir devam ettiği anlaşılır. Dilekçenin üzerine “Atiye buyurulan 100 lira Mösyö Karaçinu'ya teslim edilmiştir.” notu düşülmüştür.⁸⁶

Bu cemiyetin etkinlik düzenleme ve bağış toplama usulü, ileride Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne ve diğer bazı hayır cemiyetlerine de emsal olduğundan özel olarak

⁸⁵ BOA, Y-MTV-00114-00137-001-001, 08 Şubat 1895.

⁸⁶ Aynı yer.

incelenmeye değerdir. Aynı Cemiyetten, iki yıl sonra 3 Ocak 1897 tarihinde Hazine-i Hassa-i Şahane'ye hitaben, yazılan bir başka dilekçede, “geleneksel balo”nun, bu kez, 16 Ocak 1897'de Beyoğlu'nda Perapalas Otelinde yapılmak istendiği belirtilmekteydi. Dilekçede, 1896 Yılında Cemiyete bu amacı için Hazine-i Hassa'dan 50 Osmanlı lirası sarf edildiği, Cemiyetin aynı tutarı bu yıl da talep ettiği, Padişaha arz edilmektedir.⁸⁷ Padişahın atıyesinin 1896 ve 1897'de, 1895'te ödenen 100 liranın yarısı olan 50 liraya düştüğü görülmektedir.

Bu yıllardaki Dersaadet Mason Cemiyetinin etkinlikleri, Osmanlı'da Batılı tarzda yüksek cemiyetin ilk etkinlik örnekleri olması bakımından da dikkat çekicidir.

ii. Alasonya Olimpos Himaye-i Etfâl Cemiyeti

Osmanlı Devleti'nde, Rumca'dan çevirisinde bile olsa adında “Himaye-i Etfâl” geçen çocuk koruma cemiyetlerinden en eskisine, Serfiçe Sancağı Manastır Vilayetine Bağlı Alasonya Kasabasında rastlıyoruz. Dönemin endişelerinin getirdiği güvenlik tedbirlerini almakta olan Alasonya Kaymakamlığı'ndan görevlendirilen Osmanlı casusunun takibatı sonucu, 1903 tarihli Alasonya Olympos Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, o dönemde yasak olan siyasî ve mezhebî (dinî) gayelerle kurulduğundan şüphelenilmesiyle devlet makamlarınca varlığı gün yüzüne çıkmıştır.⁸⁸

17 Ekim 1904 tarihinde, Manastır Vilayeti'nden Adliye Müfettişliğine Alasonya Kaymakamlığınca elde edilen ve Serfiçe Mutasarrıflığından araştırılan hususların gönderildiği yazıda, “Alasonya Metropolit'i'nin gözetiminde ve Eczacı Balala adlı birinin başkanlığı altında” kurulan “Olympos” adlı Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, “*özellikle siyasî ve dinî işler ile uğraşacağı*” anlaşıldığı söylenmekteydi. Cemiyet Talimatının bir maddesi (15. Madde)'nde, siyasî ve dinî konulara ilişkin görüşmelerin gayet mektum (gizli) tutulacağı ibaresi yer almakta olduğu, aynı ibarenin Şehadetnamede de yer aldığı, bu yüzden Cemiyet üzerinde, önemle ve dikkatle durulması gerektiği yazılıydı. Yazıda, toplantı tutanaklarının, evrak defterlerinin casuslukla elde edilmesine özen gösterilmesi için Serfiçe Mutasarrıflığından Alasonya Kaymakamlığına tebligat gönderdikleri de belirtilerek,

⁸⁷ BOA, Y-MTV-00149-00100-001-001, 03 Ocak 1897.

⁸⁸ BOA, TRF.I.MN. 52-5187-1,2,3; 17,21 Ekim ve 25 Kasım 1904.

muhtemelen toplantılar için Alasonya Metropolit'i'nin odasının kullanıldığı ve yine muhtemelen defterlerin de orada saklandığı düşüncesine yer verildi.⁸⁹

Adliye Müfettişliğinden Manastır Vilayetine gönderilen şifreli bir telgrafla, söz konusu Talimatın altında Metropolit'in imzası olup olmadığına göre işlem yapılması gizli cemiyet kurmanın yasak olduğu, ceza gerektirdiği; sonucun Babıali'ye arz edilmesi emredilerek Kozana Başlangıç Mahkemesi üyelerinden olan ve Cemiyetle de ilişkisi tespit edilen Dimitri Sülüplü'nün Vilayet merkezinde sorgulanarak açıklama istenmesi ve Talimatın Rumca nüshalarının da elde edilmesi istenmiştir.⁹⁰

Adliye Müfettişliğinin şifreli telgrafına 20 Kasım 1904 tarihinde Manastır Vilayetinin verdiği cevapta, şüphelerin, 15. maddenin yanlış tercümesinden kaynaklandığı, bu maddede bilakis, Cemiyetin toplantılarında her türlü siyasî ve dinî meselenin görüşülmesinin yasak olduğundan bahsedilmekte olduğu söylenmekteydi.⁹¹ Alasonya Olympos Himaye-i Etfâl Cemiyeti, bir aylık soruşturma sonrasında devlet makamları nezdinde bir nebze aklanmış olmaktaydı.

Alasonya Metropolit'i, 1905 yılı yazı başında, Maarif Nezareti'ne Cemiyetin resmen onanmasını isteyen bir dilekçeyle başvurmuştur.⁹² Nezaret 14 Temmuz 1905'te, örneğin, özel okullara gelir sağlamak için, tiyatro, balo, konser ve piyango gibi yollar için ruhsat verilmekteyse de özel okulların gelir temini ve yoksul öğrencilere yardım toplamak amacıyla daimi kurul oluşturmaları ve bunların resmîyetinin onanması hakkında bir emir ve örnek bulunmadığı için bu durumun açıklığa kavuşturulmasını Sadaret'ten talep etti. Bu dönemde henüz hayırsever derneklerin çalışma yöntemlerinin bulunmamasından kaynaklanan bu durumu çözmek için özel okulların durumundan hareket edilmiş olması dikkat çekmektedir.

Öte yandan cemiyet sözcüğüne yüklenen anlamın o dönemde gizliliği ve gayri meşruiyeti çağrıştırması da Olimpos Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin önünde bir engel oluşturacaktı.⁹³ Artan Rum milliyetçiliği faaliyetlerinin önlenmesi de önemli bir neden

⁸⁹ BOA, TRF. I. MN. 52-5187-3; 4 Teşrinievvel 1320; 17.10.1904.

⁹⁰ BOA, TRF. I. MN. 52-5187- 2; 8 Teşrinievvel 1320; 21.10.1904.

⁹¹ BOA, TRF. I. MN. 52-5187-1; 12 Teşrinisani 1320; 25.11.1904.

⁹² BOA, DH TMIK M-200-41-1; 6 Haziran 1321; 19.06.1905.

⁹³ 1857 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayununda cemiyet terimi teknik ve hukuki bir anlam taşımaktan öte "yasak bir amaçla bir araya gelen kişiler topluluğu", "komite" anlamı taşıyordu. Hüseyin Hatemî, 'Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi' **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 1. Cild, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.200.

olunca 13 Kasım 1905 tarihinde Sadriazamlık, söz konusu kurulun oluşturulması ve resmîyetinin onanması başvurusunu reddetti.⁹⁴

Aradığı meşruiyet zeminini bulamamış da olsa arşiv kayıtlarında rastlanan Alasonya Olympos Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Osmanlı toplumunun, “1909 Cemiyetler Kanunu” öncesinde kurduğu, yasalara dayanmayan, idarî izinlerle kurulan örfî cemiyetlerden bir örnek olarak arşivlerdeki yerini aldı.

iii. Galata Aziz Sir De Vincent de Paul Yetimhanesi

7 Mart 1898 “Kreşte Bulunan Çocuklara Dair” toplanacak yardıma yönelik olarak yazılan ve matbaada çoğaltılan bir yazı,⁹⁵ İstanbul’da Galata Aziz Sir De Vincent de Paul Yetimhanesi’nin⁹⁶ varlığını ortaya koymaktaydı. Onursal Başkanlığını Fransız Sefiresi Madame Paul Cambon’un yaptığı, Müdürü Madam Sumerer olan Galata’da Aziz Sir De Vincent de Paul Rahibelerinin işlettiği yetimhane, 1895 Yılında Fransa Büyükelçisine takdim edilerek “ırk din, dil ayrımı gözetilmeksizin” faaliyete başlamıştır. 1897 yılında eklenen yetimlerle birlikte 12 yaş altı 136 çocuk yetimhanede bakılmaktayken, bu rakamın içerisinde 12 yaş üstü çocuklar dâhil değildi. Yetimhane, önceleri hiç bağış almamışken 1897 yılına, 3000 Frank’a yakın bir borç yükü ile girmiştir. 1897 yılının finansmanı için ise 17.000 Frank’a ihtiyaç duyulmuş olup bu rakam, 1896’da harcanan miktarın (12.000 Frank) 5.000 Frank fazlası demektir.⁹⁷

1898 yılında giderinin bundan da fazla olacağı o zamandan belli olan yetimhanenin, bağış almaksızın devam edemeyeceği anlaşıldığından bağış toplamaya girişilmekteydi. Komite tarafından yayınlanan çağrıda; “*Varlıkları, Tanrının merhametiyle ve Tanrı katında mesuliyeti olan yöneticilerin de beklenen ilgisiyle, bu kreşe emanet edilmiş zavallı yavruları, en azından yardımsız bırakmamak adına acil*

⁹⁴ BOA, DH. TMIK M-203-14-2, 19 Teşrinisani 1321, 2.12.1905.

⁹⁵ BOA, Y-PRK-TKM-00040-00024-001, 07 Mart 1898. Yazının orijinali için Bkz: EK-2.

⁹⁶ Geniş bilgi için Bkz. St. Vincent de Paul - Saints & Angels - Catholic Online, https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=326, Erişim tarihi 15 Kasım 2021.

⁹⁷ Yazının son paragrafında Komite üyelerinin kimler olduğunu öğreniyoruz. Onursal Başkan Madame Paul Cambon (Fransız Sefiresi). Yardımcı Onursal Başkan Madame Dela Bouliniere, Başkan Matmuasel Summerer, Katip Madame Verdoux, Katip Matmuasel Elise Mille, Selim Efendi Melhame, La Baronne De Macchio, Madame Gout Madame Jules Noblet, Comtesse d’Arnoux, Madame Ettiene Glavany, Madame Gaston Auboyneau.” Aynı yer.

*bir şekilde kaynak oluşturulması ve faaliyette bulunulması gerekmektedir. Komite.”*⁹⁸ denilmektedir. Devamındaki not, hayırseverlerden ne beklendiğine yöneliktir: “*Biletlerin toplam tutarını, Fransız Sefaretinde görevli Bay Maurice Baudouy’a göndermeniz rica olunur.*”⁹⁹

iv. Esirgeme Derneği

Bazı yazarlarca aslında amaçları benzer olduğu gerekçesiyle bu anlamda ilk olarak kuruldukları kabul edilen cemiyetlerden, Esirgeme Cemiyeti’nin, kendisine ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmamakla birlikte aynı adla iki kez 1909 ve 1912 tarihlerinde sırasıyla Süleyman Paşa’nın kızı Sabiha Hanım ve Hamiyet Hulusi Hanımlar tarafından kurulmuş olduğu bilinmektedir.¹⁰⁰ İlk Esirgeme Derneği, “*İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebine para yardımı sağlamak amacıyla*” kurulmuştu. İkinci Esirgeme Derneği’nin maksadı, Himaye-i Etfâl Cemiyetiyle daha ziyade paralellik göstermekteydi. Amacı “*Balkan Harbi sonunda göç eden muhacir ailelerine, dul ve yetimlerine yardım etmek*” olan Cemiyet, bu yönde bir de yatılı okul açtı ve burada harp dul ve yetimlerine el sanatları ve dikiş eğitimi verdi. Esirgeme Derneklerinin her ikisinin de kâtibi Nezihe Muhiddin Hanım¹⁰¹ olduğundan ayrı birer cemiyet şeklinde değerlendirilmelerinin doğru olmayabileceği bir süreklilik içinde etkinlik göstermiş olabilecekleri akla geliyor. Bu Cemiyetin, dul ve şüheda yetimleri ile ilgili bazı işlevleri yükümlenmekle birlikte örgütünü genişletemediği, yerel kaldığı yani genelleşemediği anlaşıyor.

v. Ayıntab Himaye-i Eytam Cemiyet-i İslamiyesi

Ayıntab Himaye-i Eytam Cemiyeti, Cemiyetler Kanunu’ndan sonra kurulan ilk çocuk koruma derneği olması hasebiyle önem arz eder. Halep Vilayeti Vekâleti’nden Dâhiliye Nezaretine gelen 10 Mayıs 1911 tarihli yazı, buradan da Sadaret’e gönderilerek¹⁰² Ayıntab Vilayetinde, sefaletle uğrayan, çaresiz yetimlerin yedirilmeleri

⁹⁸ Aynı yer.

⁹⁹ BOA, Y-PRK-TKM-00040-00024-002-001, 23 Şubat 1313; 07.03.1898, Bkz. Ek-2.

¹⁰⁰ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, 1839-1923**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, No:4, Özel Matbaası, Ankara, 1994, s.79.

¹⁰¹ Ruşen Zeki, “*Bizdeki Hareket-i Nisvan*”, Nevsal-i Millî, İstanbul, 1331 (1915), s.344-345. Mustafa Şahin, “*23 Nisan ve Himaye-i Etfâl*”, **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı: 40, Nisan 1997, s.16.

¹⁰² BOA, DH. İD, 126-20-1, 7 Nisan 1327. 20.04.1911.

giydirilmeleri ve eğitilmelerini amaçlayan “Himaye-i Eytam Cemiyet-i İslamiyesi” adında bir cemiyet kurulduğu bildirilmektedir. Yazıyla “*gereken işlemin uygulanması için takdim edilen belgenin, Cemiyetler Kanunu’nun 17. Maddesi uyarınca Şura-yı Devlete (Danıştay yerinde) sunulması*” istenmiştir.¹⁰³ “Şura-yı Devletçe onanmak”, yeni 1909 Cemiyetler Kanunu’nun getirdiği bir koşuldur. Cemiyet, başvurusunda, Kanunun getirdiği kolaylıklardan yararlanmak bakımından “kamu yararına çalışan” cemiyetlerden olarak kabulünü de istemişti.

Dâhiliye Nezareti’nin, Sadaret Makamının emrine¹⁰⁴ dayanarak Halep Vilayeti’ne gönderdiği, 3 Haziran 1911 tarihli yazıyla, Ayıntab’da Himaye-i Eytam Cemiyat-ı İslamiyesi unvanıyla kurulan cemiyetin, “kamu yararına çalışan” olduğuna dair bir karar alınabilmesi için, “*cemiyetin vaziyet olarak ve fiilen bunu gösterir olması bunun da tecrübe ve zaman ile görüleceği, bu gibi cemiyetlerin, Şura-yı Devlet’çe onanması için memleket ve yöre halkı için ciddî ürünler ve yararlılıklar sağladıklarını Hükûmet nazarında ispatlayacak fiili sonuçlar göstermeleri gerektiği*” gerekçesiyle istemin reddine karar verildi.¹⁰⁵

Bu dönemde, hükûmet eliyle bir sosyal politika takip edilmediği gibi cemiyetlere de herhangi bir teşvik ya da kolaylaştırma uygulanmadığı görülmektedir. Kurulan ilk çocuk koruma cemiyetlerinden olan bu cemiyetin tüzüğünde, amacı, “*insanlığın ve İslamiyet’in gereği olarak fertlere terk edilmesinden dolayı toplumumuz üzerinde etkisini yitiren dayanışma ve yardımlaşmanın bir araya toplanmasıyla bunun bir ve etkin bir şekilde uygulanması ve asgarî geçim koşullarından yoksun kalmış olmalarıyla hepimizi manen ve maddeten yaralayan, kimsesiz, yurtsuz, işsiz öksüzleri doyurmak ve eğitmek ile bunların toplumumuz içinde insani konumlarını almalarına bilfiil hizmet ve yardım etmek*” olarak ifade edilmekteydi.¹⁰⁶ Cemiyetin İslamî kimliği öne çıkmaktaydı. Zira Cemiyet, görevlerindeki başarısını, rehberi olan şeriatın hükümleriyle, Allah’ın, yetimlerin genel velisi sıfatı ve yetkisinden kuvvet alarak, bütün hamiyet ve fütüvvet erbabı kimselerin yardımı ile sağlayacaktı.

¹⁰³ Bir cemiyetin menafi-i umumiye hadim addolunması Şura-yı Devlet kararıyla devletçe tasdik olunmasına mütevakıftır. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:1, İçtima: 103, Celse:2, 16 Haziran 1325, Cilt:4, s.93.

¹⁰⁴ **BOA**, DH. İD, 126-20-3-19 Mayıs 1327. 1.6.1911.

¹⁰⁵ **BOA**, DH. İD, 126-20-2- 21 Mayıs 1327, 3.6.1911.

¹⁰⁶ **BOA**, DH EUM EMN 103-22, 3 Mart 1330 (16 Mart 1914), Madde 2.

Cemiyet kurucuları, cemiyetin görevini ise şöyle saptamaktaydı: “Cemiyet, ileride tam hayırla sonuçlanabilmesi için hamiyet ve merhamet sahiplerinin yüksek duygularına dayanarak, ‘şimdilik’ Ayıntab’ın çarşı ve mahallelerinde aç ve çıplak olarak inleyen ve meskensiz kalan öksüzleri toplayarak bir acil önlem ile yedirilip giydirilmelerine ve yaş ve yeteneklerine göre tahsil ve ilk eğitimlerine bilfiil hizmet ve yardımı” başlatacaktı.¹⁰⁷ Cemiyetin temel amacı, önceki maddelerde ifade edildiği üzere toplanan yetimlerin, yalnız geçici geçimlerini temin olmayıp, topluma faydalı birer birey olmalarını sağlamak ve insanlık görevlerini öğretmek için eğitim ve öğrenime yöneltmekti. Bunları, öğrenim yoluyla geliştirmeye sevk ve sürekli etkin bulundurmak zorunlu olup hiçbirisinin, şahısların himayesine yöneltilmeleri ve teslim edilmeleriyle bu temel amaç ihlal edilemezdi.¹⁰⁸

Yardım daveti ve toplanması için açılacak yardım defterlerine, daimi üyeler ile yardımda bulunanlar kaydedilecekti.¹⁰⁹ Daimî üye, girişte 1 mecdiye ve her ay bir çarh mecdiye taahhüt eden, yardımda bulunan ise aylık “bir miktar” tutar taahhüt eden kişilerden oluşacaktı.¹¹⁰ Daimî üyenin seçme ve seçilme, yardımda bulunanın seçme hakkı bulunacaktı.¹¹¹ Seçilme hakkı bulunan daimî üyelerden oluşacak yönetim kurulu, bir başkan ve bir başkan yardımcısı ve bir sekreter ve bir idare memuru ile dört üyeden oluşacak olup, kurulun sorumluluğunda olarak kendi aralarından seçecekleri kişi, veznedarlık görevini de yerine getirecekti. Memur yerleştirme yönetim kurulunun yetkisinde olacaktı.¹¹²

Seçimler, genel kurul tarafından gizli oy ile yönetim kurulunun kur’a ile belirleyeceği daimî üyelerin 10’undan oluşan bir teftiş kurulunun gözetiminde yapılacaktı.¹¹³

Cemiyet, önceden bastırılarak dağıtılan belirli miktarda yardım biletlerinden başka gerektiğinde muhtelif kıymetlerde bilet ve sair uygun surette yardım toplamaktan geri durmayacaktı.¹¹⁴

¹⁰⁷ A.g.b., Madde 3.

¹⁰⁸ A.g.b., Madde 7.

¹⁰⁹ A.g.b., Madde 9.

¹¹⁰ A.g.b., Madde 10.

¹¹¹ A.g.b., Madde 11.

¹¹² Aynı yer.

¹¹³ A.g.b., Madde 12.

¹¹⁴ A.g.b., Madde 13.

Bu hayır cemiyeti, Nizamnamesinin 14. maddesinde katiyen siyasetle ilgilenmemeyi de taahhüt ediyordu.

Çocuk koruma cemiyetlerinin ilklerinden olan bu Cemiyetin örgüt yapısı ve tüzüğü, kendisinden sonra gelen ve bu çalışmanın konusunu oluşturan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin yapısıyla önemli bir benzeyiş içerisindedir. Genel Kurulun, Yönetim Kurulunun oluşturulma yöntem ve esasları, üye kaydı ve üye çeşitliliği, yardım toplama yöntemleri, toplantı icrası ve kararlar, kurucular kurulu ve fesih konuları, çocuk korumasına getirilen tanımlamalar, çocuk koruma yöntemlerindeki benzerlikler dönemin cemiyetlerinin hep bir anlayışın yansımaları olduğunu, belki aynı kaynaktan beslenildiğini gösteriyor.¹¹⁵

vi. Himaye-i Etfâl Şişli Hastanesi Cemiyeti

Osmanlı Devleti'nin son döneminde artan yabancı etkisi, cemiyet hayatının birçok tabakalarında ve hayır ve yardım faaliyetlerinde göze çarpmaya başladı. Yabancı elçilikler, Osmanlı Devleti ve İstanbul halkı üzerinde daha fazla görünür olmak, yardımlarıyla anılmak amacıyla bazı somut girişimlerde bulundular. 29 Ocak ve 8 Şubat 1906 tarihli üç belgeden tespit edildiğine göre, bu maksatlarla İstanbul Şişli'de tamamıyla İspanya Sefareti tarafından İspanya Sefiri'nin yönetiminde bir Himaye-i Etfâl Hastanesi kuruldu ve işletildi. Hastanece, yardım ve bağış içerikli etkinlikler, balolar düzenledi.¹¹⁶ İspanya Sefareti'nce Dersaadet-Şişli'de kurulmuş ve işletilmiş olan bu hastane hakkında Türkiye arşivlerinde başkaca bir kayda rastlanmaz.

1914 Mayıs'ında Beyoğlu Mutasarrıflığına verilen bir dilekçede "Himaye-i Etfâl Cemiyeti Şişli Hastahanesi" adıyla, yönetim merkezi Dersaadet'te Şişli Hastahanesi içerisinde olan Beynelmilel bir Cemiyet kurulduğu, başkaca şubesinin bulunmadığı, amacının din ve millet ayrımı yapmaksızın yoksul çocuklarının bedelsiz tedavi edilmesi ve bunun için gereken ilaçların verilmesi olduğu ifade edilmekteydi. Bu kez Felemenk (Hollanda) elçiliğince kurulan Cemiyetin beyanına göre kuruluş tarihi, 15 Nisan 1914'tür.¹¹⁷ Cemiyetin yöneticisi olan Felemenk Elçisi'nin karısı,

¹¹⁵ BOA, DH İD 00126-00020-003-001, 1 Haziran 1911.

¹¹⁶ Padişahın, 21 Ocak 1906 tarihli emri ile 8 Şubat 1906 tarihinde 50 biletin bedeli olan 5000 kuruşun (50 lira) Vezne'den ödendiği görülmektedir. BOA, ML-EEM--00536-00031-002-001, 29 Ocak 1906, BOA, ML-EEM--00536-00031-003-001, 8 Şubat 1906, BOA, ML-EEM--00536-00031-001-001, 8 Şubat 1906.

¹¹⁷ BOA, ŞD-00043-00014-010-001, 20 Mayıs 1914.

Madam Van Meros Dövil Bova'nın “bundan böyle tahakkuk edecek vergileri ödemek koşuluyla binaların hastaneye dönüştürüldüğü 1906 tarihinden bu yana birikmiş hane vergilerinin affını” istediği başvurusu, 11 Şubat 1915 tarihinde Hariciye Nezaretince ele alınmıştır.

Hastanenin Cemiyet şeklinde faaliyete yönelmesinin önemli yararı, hastanenin etkinliklerini bir yardım cemiyeti olarak yapması halinde tanınacak maddî manevî kolaylıklar olmalıdır. Şişli’de Hollandalılar tarafından ikinci bir Himaye-i Etfâl Hastanesi mi kuruldu, yoksa 1906’da hastane şekline getirilerek İspanya Elçiliği’nce kurulan aynı binalardaki hastanenin işletmesi Hollanda Elçiliği’ne mi geçmişti? Bu konu net olmamakla beraber, Hollandalıların kurulduğunu ilan ettikleri ve uluslararası olduğunu beyan ettikleri cemiyet, 1914 tarihlidir. Dilekçede hastane binalarının başladığı söylenen yıl, İspanyolların Hastanesinin kurulduğu 1906 olduğundan, Hollanda Elçiliği’nce yönetilen hastanenin İspanyollarca kurulan aynı hastane olduğu, bir süre sonra hastane yönetiminin “beynelmilel” namı alarak el değiştirdiği anlaşılmaktadır.

Uluslararası Cemiyet, her ne kadar, yoksulların hasta çocuklarını bedelsiz tedavi ettiğini beyan etse de 11 Şubat 1915 tarihinde konunun ilk olarak ele alındığı Hariciye Nezaretinden Sadaret’e yazılan resmi yazıdan Osmanlı makamlarının bunu böylece bilmediği anlaşılmaktadır. Hariciye Vekâletine göre, Madam Dövil Bova’nın vergi borçlarının affına ilişkin başvurusuna rağmen, kuruluş henüz resmen onaylı değildi. O gün itibarıyla şahıs uhdesinde görünmekteydi. Kayıtlara göre hastaları bedelsiz tedavi eden bir hayır kurumu da değildi.¹¹⁸ Bu nedenlerle vergiden istisnası söz konusu olamazdı. Ancak bir kolaylık olarak, “Bakanlar Kurulunca uygun görülürse, söz konusu hanelerin hastane haline dönüştürüldüğü 1906 tarihinden itibaren birikmiş vergi borçları, Maliye Bakanlığınca, 23 Ocak 1915 tarih ve 324945/663 numaralı yazı uyarınca öngörülmeleyen masraflar tertibinden kaldırabilir” denilerek bir yol gösterildi. “Hayır kuruluşları ve yabancı kuruluşlar hakkında uygulanması zorunlu olan kapitülasyonlardan doğan hakların kaldırıldığı 1 Ekim 1914 tarihi başlangıç olduğundan, söz konusu tarihin hastanenin onaylanmasından sonra, tahakkuk edecek vergilerin silinmesinin uygun olacağı” değerlendirmesiyle

¹¹⁸ BOA, BEO-004339-325357-002-001, 11 Şubat 1915.

Sadaret'ten bu hususta talimat istendi. Nisan ayı içerisinde, 1 Ekim 1914 tarihinden sonraki vergi borçlarının silinmesi, Bakanlar Kurulunca uygun görülmüştür.¹¹⁹

Himaye-i Etfâl Şişli Hastanesi Cemiyeti, 7 Nisan 1915 tarihli Tüzüğünü onaylatmak ve bürokraside ve vergi düzenlemelerindeki bir kısım kolaylıklardan yararlanmak üzere “Cemiyyat-ı Hayriyeden” ve “Osmanlı” sayılmak için de başvurdu.¹²⁰ Dahiliye Bakanlığınca, Sadarete, Şişli’de “Hollanda Sefiresi” himaye ve yönetiminde Himaye-i Etfâl Şişli Hastahanesi Cemiyeti adıyla kurulan derneğin yönetim kurulunda, biri Sağlık Genel Müdürlüğü’nce belgeli doktor olarak üç Osmanlı bulunduğu ve gerçekten yoksulların çocuklarını tedavi etmek insanî amacıyla kurulmuş bir Osmanlı hayır cemiyeti olduğunun gönderilen ilmühaberden¹²¹ ve 7 Nisan tarihli Nizamnamesinden¹²² anlaşıldığı söylenerek, Nizamnamenin Şura-i Devletçe hayır cemiyetlerinden olduğunun onanması önerilir.

30 Haziran 1915 tarihinde Şura-yı Devlet Genel Kurulu’nca, Cemiyete ait Şişli’de bulunan Hastane’ye ait, “şahıs yönetiminde” kaydı, “cemiyet yönetiminde” olacak şekilde düzeltildi.

Maliye Bakanlığının 31 Temmuz 1915 tarihli yazısında, “*okul ve hastane benzeri hayır kuruluşlarının vergiden istisnası, bunların öşür bedeli veya ziraat için kiraya verilmiş arazi olduklarının, padişah onayı ile onanmasına bağlı olması ve ayrıca cemiyetin ‘kamu yararına’ olduğu onaylanmaksızın hastane binasıyla müstemilatının muafiyet kaydı talep edildiğinden, bunların emlak vergisinden muaf edilmelerinin uygun olamayacağı*”nı beyan etmişti.¹²³ 22 Ağustos 1915 tarihli Bakanlar Kurulunda, Uluslararası Cemiyetin geçmiş vergi borçlarının, Bakanlığın örtülü ödeneğinden aktarılarak silinmesi kararı verildi.¹²⁴

Ancak kamu yararına çalışan dernek kaydı olmadığından Cemiyet hâlâ vergiden muaf değildi. Madam Van Meros Dövil Bova, 30 Temmuz 1916’da Maliye Bakanlığına, Hastanesinin, Cemiyet üyelerinden toplanan yardımlar ile ancak idame edilebilmekte olduğunu, vergi ödemeye gücü bulunmadığını, Hükûmetin öteden beri

¹¹⁹ Aynı yer.

¹²⁰ BOA, ŞD--00043-00014-008-001, 11 Nisan 1915.

¹²¹ BOA, ŞD--00043-00014-010-001, 20 Mayıs 1914.

¹²² BOA, ŞD--00043-00014-009-002, 7 Nisan 1915.

¹²³ BOA, BEO, 4370 327740, 1, 18 Temmuz 331. (31 Temmuz 1915).

¹²⁴ BOA, BEO, 4370 327740, 1, 10 Ağustos 331 (23 Ağustos 1915).

bu gibi kuruluşları teşvik ve özendirme yolundaki tutumu üzere, hastanenin vergiden muaf tutulmasını belirten bir dilekçe sundu.¹²⁵

Cemiyetin Osmanlı hayır cemiyeti olarak kaydedilme girişimini yaptığı Sağlık Bakanlığı,¹²⁶ hastane binası ile eklentilerinin cemiyetin kamu yararına hizmet etmekte bulunduğu onanmaksızın dahi yasal olarak Osmanlı kaydının uygun olduğunun Şûra-yı devlet tarafından kararlaştırıldığından yola çıkarak, binaların cemiyet adına kayıt düzeltilmesinin yapılmasının mümkün olduğunu, ne var ki bu iki kapı hanenin iki İngiliz vatandaşı üzerine emanet (müstear) kayıtlı olduğu ve bunlar savaşta hasım ülke vatandaşı olduklarından, hasım ülke vatandaşlarına ait mülklerin tapuları ferağ (feragat, vazgeçme, boşaltma) edilememekte olduğundan, bu binaların istisnai bir surette ferağ olunmasının ancak Hükûmetin takdirine bağlı bulunduğunu söylüyordu. Sağlık Bakanlığına göre hastane, 30 Eylül 1914'te, yani kapitülasyonların ilgasının bir gün öncesinde fiilen mevcut olup, belirlenmiş süre içerisinde usule uygun başvuruyla ruhsatname talep edilmiş diğer gereklilikleri de yerine getirmiş olduğundan, izin Başbakanlık tarafından verilmesi mümkündü.¹²⁷

31 Mayıs 1915 tarihinde Şûra-yı devlet'çe, Himaye-i Etfâl Şişli Hastanesi'ne ait hane ile menzilin kayıtlarının düzeltilerek Osmanlı cemiyeti olarak kaydedilmesi meselesi görüşmeye alındı. Şûra'nın, Genel Kurulunda tutanakta yazılan kararı gereği, *“Yönetim Kurulu üyeleri arasında Osmanlı bulunmak itibariyle, Osmanlı derneklerinden sayılan”* adı geçen *“Himaye-i Etfâl Şişli Hastahanesi Cemiyeti”* adına amaçlarının yerine getirilmesi için elzem olan Hastahane binası ile eklentilerinin (Cemiyetin kamu yararlı olduğu onaylanmaksızın dahi) kaydedilmesinin, yasal olarak uygun olduğundan, yeni bir karar gerektirmediğinden yazının Genel Kurula iletilmesine karar verildi.

Himaye-i Etfâl Şişli Hastanesi Cemiyeti, önce Hastanenin kurulduğu tarih olan 1906'dan itibaren birikmiş olan vergilerin ve gelecekteki vergilerin affı için çalıştı. Geçmiş vergileriye Maliye Nezareti'nin örtülü ödeneğinden sıfırlandı. Müteakiben vergiden muaf olmak için, Cemiyetler Kanunu'nun, *“Osmanlı cemiyetlerinden”* ve *“kamuya yararlı cemiyetlerden sayılma”* karşılığında getirdiği vergi muafiyeti ve diğer

¹²⁵ BOA, BEO, 4370 327740 1, 17 Temmuz 1331 (30 Temmuz 1916). BEO-004370-327740-003-001, 18 Haziran 1331 (1 Temmuz 1915) ve BEO-004370-327740-002-001, 17 Temmuz 1331 (30 Temmuz 1915).

¹²⁶ BOA, ŞD--00043-00014-004-001, 26 Şubat 1917

¹²⁷ Aynı yer.

kolaylıklar için girişimlerde bulundu. Kamu yararına çalışan dernek statüsü elde edemese de Osmanlı hayır cemiyeti konumunu elde etmeyi başaran cemiyet hakkında Osmanlı arşivinde başkaca bir kayıt bulunmamaktadır.

Bu dönemde Şişli bir hastane merkezi olarak görev yapmıştır. Yukarıda tespit ettiğimiz iki çocuk koruma amaçlı hastane cemiyetinden başka Şişli’de bulunan bir takım başka hastaneleri zikretmek mümkündür. Himaye-i Etfâl Şişli Hastanesi (eski Hamidiye Etfâl), Opteyal dö Lape Fransız Hastanesi, Şişli Bulgar Hastanesi, Şişli Rum Hastanesi, arşivde isimlerine rastlanan bazılarıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

Türkiye tarihinde Himaye-i Etfâl Cemiyeti (HEC) adlı iki Cemiyet bulunur. Bunlardan birincisi 1917 Haziran'ında İstanbul'da ikincisi ise 1921 Haziran'ında Ankara'da kurulmuş ikiz nitelikli derneklerdir. İlk derneğin dört yıllık birikim ve deneyimi Ankara'daki derneğin ilham ve düşünce kaynağı olmuş, dar zamanda ve acil durum karşısında İstanbul'da işgal altında kalan ilk dernek, Ankara'da âdeta kopya edilmiştir. Bu nedenle Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin tarihi arka planı derken iki cemiyet birden kastedilmektedir.

1.1. İSTANBUL HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurulduğu dönemin Osmanlı aydınlarının düşünce iklimine göz gezdirmek yararlı olacaktır. Meclis-i Mebusan'ın 31 Ocak 1918 tarihli birleşiminde, yeni darüleytamlar kurulması üzerinde Darüleytam Müdiriyyet-i Umûmiyyesi Teşkilât Kanunu üzerine çoğu, Çorum Mebusu Muhyiddin Bey ile Karahisar-ı Sahip Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey'in etrafında gerçekleşen tartışmalar, dönemin çocuk koruma anlayışına ışık tutmaktadır. Bazı mebuslara göre,¹²⁸ devletin böylesine büyük bir sorunun çözümünü üzerine alması, temel görevlerinden geri kalmasına neden olacaktı. Bunu ahali, bizzat yapmalı ve yönetmeliydi. Hükûmetin ne gibi sonuçlar doğuracağı meçhul ve şüpheli olan kuruluş ve örgütler kurması hata olurdu. Bu düşünce sahiplerine göre Hükûmetin temel görevi ülkede özgürlükleri temin etmek, kanunları yapmak, ülkenin genel yaşayışını güvenli ve düzgün mecralardan geçirmekten ibaretti. Bu sosyal örgütler ve sosyal kuruluşların idarî ve malî yönetimi, en zengin ülkeler için bile kolay olmazken bütçesi küçük ve bütçesinin geleceği ne olacağı meçhul bulunan Osmanlı Devleti'nde hiç mümkün

¹²⁸ Çorum Mebusu Muhyiddin Bey. **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:4, Cilt:2, 31 Ocak 1918, s.120.

değildi. Bu mebuslara göre darüleytam örgütlenmesi, yasalara da ülkenin gerçeklerine de uymamaktaydı.¹²⁹

Hükûmetin sosyal konulara hiçbir ülkede karışmadığı, karışmaması da gerektiği düşüncesine muhalif mebuslar ise¹³⁰ elbette Orta çağda hiçbir devletin, birçok kamu hizmetlerinde olduğu gibi, sosyal görevler ile uğraşmadığını fakat modern çağda Orta çağda izine rastlanmayan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Geçitler Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı gibi yönetim örgütlenmelerinin de var olmak zorunda oluşunun, bu düşüncayı çürüttüğünü söylemekteydi. Zaten Ortaçağda devletler, toplumu anlamak için örgütlenmiş de değildi. Ortaçağ devleti, ilkeldi ve “hükûmet” kelimesinin anlamını kesin olarak ifade edemezdi. Örneğin elli yıl öncesinde hiçbir devletin bir tek demiryolu ve treni yoktu, trenlerin tümü, genel hizmetlerden olmakla beraber, özel sektör elindeydi. Halbuki artık devletlerin çoğu büyük kumpanyalar (şirketler) gibiydi. Hâlbuki devletlerin görevleri gittikçe artarak genel hizmetlere ait olan konuların tamamını kendi ellerinde toplamışlardı.

Halihazırdaki Fransa’nın üzerine almış olduğu görevle, Napolyon Fransa’sının üzerine almış olduğu görev kıyaslandığında, belki bire yüzdü. “*Hükûmetler bu gibi işlerle uğraşmamalı*” demek, bilimsel olmazdı. İlk görüşe karşıt olanlar, zamanın merkantilist devlet ekonomilerinin gücüne işaret ediyordu. Günün modern devlet yönetimlerinin sosyal görevleri ele alış biçimi, giderek ileride “sosyal devlet” kavramına yönelecekti. “devlet inisiyatifi” düşüncesine sahip olanların karşı çıktıkları birinci grup, devletlerin bu türden görevleri bulunmadığını söyleyen geleneksel devlet anlayışında olanlardı.

Müdahaleci bir devlet inisiyatifini savunan bu grup ayrıca, “cemiyetçilik” ve “o dönemde hayır cemiyetlerinden ne beklendiğine” dair düşünceleri itibarıyla hükûmetlerin, sosyal hizmetler alanını, başkalarına terk etmesi düşüncesine karşı çıkarlar. Bu gruba göre, Avrupa’da sosyal kuruluşlar örneğin himaye-i etfâl cemiyetleri gibi hayır cemiyetleri pek çoktu. Bunları kuranlar, girişimci düşünce ve malî yeterlilik olmak üzere iki koşulu sağlamalıydı. Osmanlı’da bu şartların ikisi de mevcut değildi. Girişimci düşünce, Avrupa milletleri arasında o kadar yerleşmişti ki, hiçbir kimse, maddi imkânı olan kimse boş kalmak istemez, topluma hayırlı olacak girişimlerde

¹²⁹ Aynı yer.

¹³⁰ Karahisar-ı Sahip Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey, **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:4, Cilt:1, 31 Ocak 1918, s.124.

etkinlik gösterirdi.” Sosyal hizmetleri, devletin görevi olarak gören bu grup, Osmanlı’da girişim düşüncesinin pek uzun sürmüş olan “devre-i istibdat” nedeniyle yıkılmış olduğunu, malî yeterliliğin de ülkede zaten söz konusu olmadığını, Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde birçok hayır cemiyetlerinin sosyal sorunların çözümünü fiilen ve gerçekten üzerlerine aldıklarını, devletin de onlara yardımda bulunduğunu belirtmekteydi. Osmanlı’da ise, bütün Osmanlı ülkelerinde bulunan yüzlerce yetimi himayesi altına alabilecek bir tek cemiyet yoktu. 1918 yılında Meclis-i Mebusan’da görüşlerini bu şekilde beyan eden düşünce sahiplerinin, görüşlerini ifade ederken Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nden bahsetmemelerinin nedeni, belki Cemiyetten habersiz olmaları değil, bu yeni Cemiyetin hizmetini Avrupa’daki örneklerine kıyasla mütevazı bulmalarıydı.

Bu dönemde “sosyal devlet”, henüz Batıda dahi ortada yoktur. Böyle bir işleyişte görev yapacak bir sosyal topluluğun o dönemde bulunmadığından şikâyet eden devlet hizmeti taraftarları, çözüm olarak devletin hem kurucu hem de icracı olduğu bir sistemi önermekteydi.¹³¹

İşte bu düşünce ve hareket ortamında, darüleytamların ve bunların yanı sıra bireysel girişimlerin, herkesçe bilinen göç ve nüfus hareketlerinin de etkilemesiyle giderek yetersiz kalmaları, cemiyetçi Jön Türklerin gözünden kaçmamıştı. Cemiyetin, 6 yıllık tarihçesinin de anlatıldığı 1922 Raporu’nda geçen ifadede, “*şurada burada tezahür eden yerel ve geçici girişimleri birleştirerek tek ve genel bir şekle dönüştürmek arzusu, en önce ‘insaniyetin necat ve selameti’* ¹³² *kutsal amacına varlığını vakfetmiş bazı hayırseverler tarafından hissedilmişti.*” denilmekteydi.¹³³ Yukarıda bahsedilen bazı yerel fakat üne kavuşmuş bu girişimlerden de esinlenilmesi ile yeni girişimin adı, “Himaye-i Etfâl Cemiyeti” oldu.

İstanbul’da, kimisi Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın emriyle ordu birliklerince harp sahaları dolaylarından toplanarak Harbiye Mektebi’ne getirilen yetimler ve kimisi

¹³¹ Aynı yer.

¹³² Cemiyetin bazı raporlarında dikkati çeken necat vurgusundan çağrışımla 35 Numaralı mason mahfilinin adının “Necat mahfili olduğunu, HEC’den 10 ay önce henüz kurulduğunu hatırlamakta yarar var. Kemalettin Apak, **Ana çizgileriyle Türkiye’deki Masonluk Tarihi**, Türkiye Mason Derneği Yayını, İstanbul, 1958, s.96.

¹³³ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin Tarihçesi ve 1338 Senesindeki Faaliyeti Hakkında 1339 Senesinde İnikad Eden Meclis-i Umumîye Takdim Eylediği Umumî Rapor ve Bilanço**, 06 Mil EHT A 3174, Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1923, s.2.

göçmenlerden anne babasız kalmış olup, başka ailelerin peşine takılarak gelen yetimler olmak üzere sayıları giderek artan binlerce, on binlerce yetimin varlığı artık iyiden iyiye görünür oldu. Sokak ortasında mazgallardan gelen sıcak hava ile çıplak ayağını ısıtmaya çalışan, dilenmek mecburiyetinde kalan, üç beş kuruşa hamallık eden bu çocuklar, harp yetimleri idi. Babaları süngü ucunda şehit olmuş askerler ve muhacirlerdi. Anne babaları olup da sefalette olan halkın perişan çocukları da buna eklenmekteydi. Darüleytam Genel Müdürlüğü'ne bağlı yetimhaneler dolup taşmış ve yetersizlikleri iyice görülmüştü.

Bu durum Osmanlı elitini üzmemekte ve bir şeyler yapmaya sevk etmekteydi. Mart 1917'de doktor, avukat, asker, hariciyeci ve tüccarlardan; yabancı dil bilen, Türk, Rum, Ermeni ve Musevi; dönemin bir kısım varlıklı ve etkili kişilerinden oluşan kurucuların bir araya gelmesiyle bir cemiyet meydana getirme düşüncesi doğdu. Hemen tamamının mason oldukları genel kabul gören¹³⁴ bu kişiler arasında, nazırlar, sefirler, valiler, müfettişler, gazete başyazarları, tüccar, avukat ve doktorlardan, dönemin güçlü ve etkili olanların bulunduğu görülür. Bu ada sahip ilk cemiyet olan, büyüyerek ve yerel olmaktan çıkarak yurt sathına yayılan "Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi"nin yasal dayanağı II. Abdülhamid sonrası çıkarılan "1909 Cemiyetler Kanunu"dur.

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun tarihini konu edinen yahut değinen eser ve yazılarda, Cemiyetin ilk defa 1921'de Ankara'da kurulduğu ifade edilmekle birlikte, gerçek böyle değildir. Çünkü devamlılığın ve kurumsal bütünlüğün kanıtları olan, Cemiyetin tüzüğü, kuruluş biçimi, amaç ve hedefleri, gelir kaynakları, örgüt yapısı, çalışma ilkeleri ve esasları, İstanbul'dakiyle neredeyse bütünüyle aynıdır. Dolayısıyla böylesi bir tarihsel bütünlük ve niteliksel uyumu görmezlikten gelmek, doğru bir

¹³⁴ Kendisi de bir mason olan Kemalettin APAK, Türkiye'de 35 Numaralı Mahfil olan İstanbul merkezli Necat mahfilinin kuruluş tarihi olarak 17 Mayıs 1916'yı işaret eder. Bu Cemiyetin en önemli icraatının, bir himmet ve hizmetinin de Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin 1917 Mart'ında tesis etmiş olmasını kaydeder. Kemalettin Apak kurucuların kimlikleri hakkında da ayrıntılı bilgi verdiği eserinde, Cemiyet Nizamnamesinin Ahmet Emin (Yalman) birader tarafından kaleme alındığını ifade ediyor. **Apak**, aynı yer. Yazar Hasan Akbayrak ise makalesinde, Cemiyetin masonlar tarafından kurulduğu iddialarının sorulması karşısında Dr. Fuat Umay'ın iddiaları kabul etmemekle birlikte, yeterli bir açıklama da getirmeyerek Himaye-i Etfâl'in kurulmasının "memlekete ait bir şeref" olduğunu söylemekle yetindiğini aktarmaktadır. Hasan Akbayrak, "*Himaye-i Etfâl Cemiyeti*", **Tarih ve Toplum**, Sayı 52, Nisan, 1988, s.33. Cemiyetin Masonlar tarafından kurulduğuna dair başka kaynaklar için bkz. Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, Pozitif Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s.296; Mehmet Ö. Alkan, "*23 Nisan'ın Gayrı resmî Tarihi*", **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı:208, Nisan 2011, s.61; Mustafa Şahin, "*23 Nisan ve Himaye-i Etfâl*", **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı:40, Nisan 1997, s.16 ve Hatemi Hüseyin, "*Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.204.

yaklaşım olmayacaktır. Bu niteliğiyle İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetleri, Çocuk Esirgeme Kurumu tarihinin bir parçasıdır.

1917'de Dersaadet'te kurulan İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi, örgütlenmesini ülke sathına yaymaya gayret etti; çok miktarda tesisi bünyesine aldı; seçimler yaptı; yetimlerin himayesi sorununda en önemli çözüm odağına dönüştü; uluslararası birliklerin üyesi oldu. Cemiyet, Hükûmet Merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya el değiştirdiği dönemde, devletin neredeyse tüm kurum ve kuruluşlarıyla beraber Ankara'da "bir kez daha" kuruldu. Büyük Zafer'den sonra İstanbul'daki Himaye-i Etfâl Merkezi'ni ve onun şubelerini, birer şube halinde bünyesine aldı.

1.1.1. Cemiyetin Kuruluşu

Düşünsel ve eylemsel olarak zemini yukarıda anlatılan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurulmasına böylelikle sıra gelmişti. 6 Mart 1917 tarihinde, şehit yetimleri ve kimsesiz çocuklarla ilgilenmeyi amaçlayan bir Cemiyet kurmak için Galatasaray (Mekteb-i Sultanî) Yurdu'nda toplanan 12 kişi,¹³⁵ hükûmete resmen sunulacak olan Beyannameyi hazırladı.¹³⁶ Bu Beyanname ve ekinde bununla beraber hazırlamış oldukları Tüzük (Nizamname-i Esasiye) olduğu halde başvuru belgeleri, Başkan İsmail Canbulat imzasıyla 14 Nisan 1917 tarihinde Şura-yı Devlete takdim edildi.¹³⁷

Cemiyeti ilk bina eden 12 kişilik Kurucular Kurulu, şu isimlerden oluşmaktaydı: Başkan: İsmail Canbulat Bey (Sonra Belgrad sefiri ve Dâhiliye Nazırı), İkinci Başkan: Muhtar Bey (sonra Moskova sefiri), Genel Sekreter: Celal Derviş Bey (Avukat), Muhasebeci: Osman Tevfik Bey (Muhasebe Divanı birinci sınıf ayırtmanlığından emekli), Veznedar: Tüccar Kemal Derviş Bey, Azâlar: Adnan Bey

¹³⁵ Milli Kütüphane, 000180976, 1962 SA 30, **İstanbul: Himaye-i Etfâl Cemiyeti**, 1917 ve bkz: **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.2. ve ayrıca Himaye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi, 24 Şubat 1334 Tarihinde İn'ikad Edecek Meclisi Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-İ Merkeziyece 16 Şubat 1334 Tarihinde Kabul Edilen **1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço**, 1334, Milli Kütüphane ve Mikrofilm Arşivi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1334 (1918) s.6.

¹³⁶ 1909 Cemiyetler Kanununa göre kurulan cemiyetin yönetim merkezi İstanbul'daysa Dahiliye Nezareti'ne, taşradaysa yörenin en büyük mülkiye memuruna, cemiyetin unvanını, amacını, yönetim merkezini, yöneticilerinin isim, meslek ve ikametgâhlarını içeren bir beyanname verilecek, buna cemiyetin resmî mührüyle onaylı iki suret nizamname (tüzük) eklenecek mukabilinde bir ilmühaber alınacaktı. Tüzükte, yönetim kurulunda ya da ikametgâhlarda meydana gelen herhangi bir değişiklik derhal hükûmete bildirilecekti. Toprak, **a.g.e** s.207.

¹³⁷ **BOA**, ŞD--03146-00005-005-001, 14 Nisan 1917.

(Sonra Hariciye Vekâleti İstanbul Temsilcisi, TBMM Hükûmetleri döneminde Sağlık Bakanı), Servet Bey (Temyiz Mahkemesi eski üyelerinden, sonra Beyoğlu Üçüncü Adlî Kâtibi), Nesim Mezaliyan Efendi (Avukat), Haralammidi Efendi (Avukat), Doktor Rasim Ferid Bey (Sonradan İstanbul Sağlık Müfettişi), Mustafa Reşad Bey (eski vali), Ahmet Emin Bey (Vatan Gazetesi Başyazarı).¹³⁸

Kurucuların bu ilk toplantısında bir üçüncü mesele daha halledildi. Cemiyetin evrakları, davetiyeleri, rozetleri, kuponları, vs. tüm faaliyetlerinde tanınırlığını sağlamak için bir de simgeye ihtiyaç olduğunu düşünen kurucular, “yetimin memleketimizde, milletimize aidiyetini gösteren” zemininde minareler bulunan amblemi belirlediler.¹³⁹

Cemiyetin resmî kuruluş etkinlikleri böylece tamam olduktan sonra aralarına şu sekiz ismi de ilâve ederek 20 kişiden oluşan Merkez Kurulu oluştururlar: Maliye Nazırı Cavit Bey, Ahmet Hakkı, Orfanidis, Arif, Ömer Fuat, Emanuel Karasu, Mustafa Asım ve Mişel Nuradinkyan Bey ve Efendiler.¹⁴⁰ Yenilenen ve sayısı 20 kişiye ulaşan Merkez Kurul, 1 Mayıs 1917 tarihinde ilk toplantısını gerçekleştirdi.¹⁴¹

Himaye-i Etfâl Cemiyeti adına ilk Başkan İsmail Canbulat tarafından, 14 Nisan 1917 tarihinde Sadarete takdim edilen Beyannamede, bu isimde kurulan cemiyetlerin gördükleri başlıca görevler hakkında bilgi de verilmiştir. Bu görevler arasında özetle, küçük yaştaki çocuklar arasında çok miktarda görülen çocuk ölümlerinin önlenmesi suretiyle nüfus sorununun çözümüne yardımcı olmak; çocukların sağlıklı bir ortamda büyüyüp gelişmelerine, sağlam bir nesil olarak yetiştirilmesine gayret etmek; çocukları ruhen ve aklen zararlı yerlerden uzak tutmak; işkence ve ezalardan korumak, taşıyabileceklerinden fazla yük yüklenmesine engel olmak; kimsesiz çocukları himaye için el uzatarak, canî, sefil ve sakat olarak yetişecek ve toplama ya zarar vereceği ya da yük olacağı muhakkak bulunan bu çaresiz çocukları, insanlık için faydalı bir uzuv haline getirmek, gibi konular yer almaktaydı. Beyannamede, uygar ülkelerin bu amaçları sağlamak için, hükûmetler ya da belediyelerin resmî bütçelerinden ayrılan

¹³⁸ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.6.

¹³⁹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.3.

¹⁴⁰ Bazı yazarlarca bu 8 zâtın da Heyet-i Müessise’den olduklarının ifade edildiğini görürüz. Bu doğru değildir. “İlk teşekkül eden Heyet-i Merkeziye’ye müessislerden maada” sekiz şahsın daha ilave edilerek yeni Heyet-i Merkeziye’nin oluşturulduğu ifade edilir. 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.6 ve ayrıca bkz. 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.2. ve s. 49.

¹⁴¹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.2.

ödenekleri yıldan yıla artırdığı ve bu amaçlarla kuruluşlar ve araçlar oluşturduğu da ifade edilmekteydi. Beyannamede çocuk ölümlerinin dehşet veren rakamlara ulaşmasının nedeni olarak, şimdiye kadar uzmanlık gerektiren bu saha ile profesyonel olarak, ne resmî ne de özel olarak meşgul olunmaması sonucu ülkede çocuk büyütmeye hakkındaki bilgilerin yayılmaması, çocukları zaman zaman modern yöntemlerle muayene edecek muayenehanelerin ve ucuz veya bağışlanmış ilaç ile steril süt verecek süthanelerin bulunmayışı gösteriliyordu. Dünyaya gelen çocukların yarısı ilk yaşını doldurmadan ölüp gitmekteydi.¹⁴²

Çocuklar, zayıf kırılgan yapıda, hasta ve eksik uzuvlarla yetiştiğinden nesil gittikçe bozulmaktaydı. Çocukların okullar dışında ahlâklarını koruma ile uğraşan kuruluşlar yoktu. Küçük yaşta çocuklara altından kalkabileceğinden fazla iş gördürülmekte, eziyet ve işkence edilmekte, dilenmeye zorlanmakta ve kimsesiz terk edilmiş bir halde sokaklara atılmaktaydı. Bütün bu haller, bir kısım çocukların cemiyete zararlı bir organ olarak yetişmesine sebep olacağı gibi halkın dikkatlerini de üzerlerine çekmekteydiler. Tüm bu sonuçların ağırlığı karşısında, toplum her türlü korumaya ve yardıma muhtaçtı. Kendisini tehdit eden tehlikelere karşı mücadele etmeyi kendine iş edinecek bir makam ve merkez yoktu. Çocukların, yaşam, sağlık ve ahlâkları sıkı takip edileceği yerde, tersine, başıboş bırakılmışlardı. Bu sorunların çözümü için Hükûmet ileride hiç şüphesiz diğer memleketlerde olduğu gibi kendine yeni görevler edinecekti. Fakat o zamana kadar bu acil meselelerin kişilerin vicdanına bırakılması uygun olmayacağından, Himaye-i Etfâl Cemiyeti, acımdan öteye geçerek, yeni neslin sağlıklı, ahlâklı ve eşit koşullarda bir yaşama kavuşması gerektiği gerçeğini görerek ortaya çıkmıştı.¹⁴³

Cemiyet kurucuları, yerine getireceği ödevlerin yerine getirilmesi konusunda bu yeni cemiyete her şekilde yardım ve ilgi gösterilmesi gereğinin takdir edileceğini ümit etmekteydiler.

Nizamname-i Esasiye'nin (Tüzük) bir kopyası ekte sunulmuştu. Tüzüğün dikkatle değerlendirilmesi talep edilen yazıda, Cemiyetin, bu görevleri üstlenmek azim ve kararlılığında olduğundan kamu yararına çalışan dernekler arasına alınmasına

¹⁴² BOA, ŞD-03146-00005-005-001, 14.04.1917; 14.04.1333.

¹⁴³ Aynı yer.

yönelik taleplerinin Şura-yı Devlet'e gönderilmesi yönünde gerekli işlemin yapılması talep edilmekteydi.¹⁴⁴

Cemiyetin Beyannamesini ve Tüzüğünü kaleme alan kurucu kadro içerisinde iktidar partisi ile ilintili, siyasî, güçlü ve tanınmış kişiler vardı.¹⁴⁵ Cemiyetin ilk Başkanı İsmail Canbulat Bey'in Stockholm Sefirliğine tayin edilmesi üzerine Başkanlığa Maliye Eski Nazırı Cavid Bey seçildi. Muhtar Bey Birinci ve Servet Bey İkinci Başkan Vekilliklerine, Mustafa Asım Bey Genel Sekreterliğe, Osman Tevfik Bey de Muhasebeciliğe seçildi.¹⁴⁶ Toplumda açıkça fark edilen bir boşluğu doldurmayı hedeflemiş olan Cemiyet, gelecekte kurucularının temel övünç nedenlerinden olduğundan, bu kişiler, Tüzüğe de yazdırmak suretiyle isimlerine özel bir statü verdirmişlerdi. Kızılay'ın yönetim kadrosunda da yer alan hemen hepsi Tıbbiye'den mezun ve öğrenimlerini yurt dışında tamamlamış ittihatçı doktorlar burada da etkindirler. Âkil Muhtar (Özden), Celâl Muhtar (Özden), Adnan (Adıvar) bunlardan ilk akla gelenlerdi. Âkil Muhtar Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinden Milli Mücadele sonuna kadar başkanvekiliydi. Kardeşi Celâl Muhtar Bey ise, aynı süre içinde Umûmî Müfettiş olarak Kızılay'da görev aldı.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Aynı yer.

¹⁴⁵ İsmail Canbulat, İttihad ve Terakki Fırkasının kuruluş aşamasında önde gelen kişilerdendi, Hürriyetin ilanından sonra İstanbul'a geldi, 1912 seçimlerinde mebus oldu, Emniyet Umum Müdürlüğü, İstanbul Şehreminliği ve nihayet 'Dâhiliye Nazırlığı' görevlerinde bulundu. 1926'da Mustafa Kemal'e suikast planlayıcılarından olduğu gerekçesiyle idam edildi. İsmail Canbulat'ın Stockholm büyükelçiliğine tayininin çıkması üzerine (01 Mayıs 1917 tarihli, İsmail Canbulat Bey'in İstanbul Sefaretine tayin edildiğine ilişkin Sadaret'in, Hariciye Vekâletine yazmış olduğu talimat için bkz. Dönemin güçlü İttihatçılarından 'Maliye Nazırı Cavid Bey' Reisliğe seçilmişti. Reis Vekilliğine, 'Hariciye Nezareti Müsteşarı Muhtar Bey', İkinci Vekillığe 'Mahkeme-i Temyiz azasından Servet Bey' seçilmiştir. Emanuel Karasu; İttihat ve Terakki Fırkasından 1908 ve 1912'de Selanik, 1914'te İstanbul mebusu, Padişah II. Abdülhamid'e hallini tebliğ eden dört kişiden birisiydi. Birinci Dünya Savaşı'nda ciddi servet yapmıştır. Emanuel Karasso, Mondros Mütarekesinden sonra ticaret kenti Trieste'ye yerleşmiş ve 1934'te orada ölmüştür. Cenazesi, Arnavutköy Yahudi Mezarlığında defnedilmiştir. Ahmet Emin Yalman; 1888-1972 Türk Gazeteci Yazar, Tan, Vatan ve Hür Vatan isimli gazeteleri çıkarmıştır. 27 Mayıs Darbesinden sonra gittiği ABD'de California ve Georgia Üniversitesi'nden Great Courage Award (Büyük Cesaret Ödülü) almıştır. Adnan Adıvar, I. Dünya Savaşı boyunca Sıhhiye Umum Müdürü, Birinci Meclis'te önce 'Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Bakanı', sonra Meclis II. Başkanlığı görevlerini yürüttü, M. Kemal'e suikast davasında yargılandı ve beraat etti. 1926-1940 yılları arasında İngiltere'de yaşadı.

BOA, MV-00259-00095-001-001, 15 Temmuz 1918. **BOA**, BEO-004467-334980-001-001, 01 Mayıs 1917; https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/Cilt1.pdf, s.34ve98. 09 Kasım 2020; Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfâl Cemiyeti 1917-1923**, Şule Yayınları, 1999, İstanbul. s.26-27; <https://www.biyografya.com/biyografi/22288>, Erişim Tarihi: 09 Kasım 2020; <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmet-emin-yalman>, Erişim Tarihi: 09 Kasım 2020.

¹⁴⁶ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.50.

¹⁴⁷ Mesut Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Özel Matbaası, 2. Baskı, Ankara, 2010, s. 185.

Bütünöyle bir hayır cemiyeti olarak düşünölen Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin tanınırlığını sağlamak şüphesiz çok önemliydi. Bunun için bir yandan zemininde minareler bulunan amblem simge olarak belirlenmişken Merkez Kurulca, bu simgeden başka bir de “alâmet-i farika” (logo) oluşturulmasına gerek göröldü. Bütün basılı belgelerin yukarısında görölen ve bir üçgen içerisinde yeşil bir hilâlden ibaret olan “nüsha-i şefkat” (muska şekline, nüsha da denilirdi) tercih edildi. Her muskanın şekli olan üçgenin tabanı sağlık ve iki kenarı, ahlâk ve irfan düşüncesiyle, sağlık temeline dayalı irfan ve ahlâk düsturunu, içerisindeki hilâl, ulusal kimliği ve yeşil renk de ümit anlamını taşımaktaydı.¹⁴⁸ Alâmetifarika, bundan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Cemiyet kurucuları, bu üçgeni, “*Çocukları hatıra getirmesi göz önüne alınarak bu alâmet, “nüsha” (muska) şeklinde kabul edilmiş ve adına da daha ziyade celb-i kulûb (gönülleri celbetmek) amacıyla, nüsha-i şefkat (şefkat muskası) denilmiştir*”¹⁴⁹ diyerek bir muska ile anlatmaya çalışmaktaydı.¹⁵⁰

Cemiyet, insanî yönelimiyle cinsi, milliyeti ve dini ayırt edilmeksizin, erkeklerde “on üç yaş altı”, kızlarda “dokuz yaş altı” çocukları (Daha büyükler için Merkez Kurul kararı şarttı) ilgi alanı olarak kabul etti. Yatılı ortamlarda iyi bir beslenme ortamı sunmak, okul hastane ve sanatoryumların modern yöntemlerle inşası, yoksul çocuklarının tedavilerinin üstlenilmesi, sigara alkol alışkanlıklarından uzak tutulması, tatillerde çocukların temiz havalı sayfiye yerlerine götürölmesi gibi konular, çocuk genel sağlığı alanını oluşturuyor olup bu da Cemiyetin önemli yönelim alanlarındandı. Çocuğun ahlâkî gelişimi ile ilgili olarak da çeşitli ilkeler benimsenmişti. Bir kere çocuk, ticarî bir meta, bir alet olmamalıydı. Ahlaksızlık, fuhuş, meyhane ve zararlı sinema ve tiyatrodan uzak tutulmalıydı. Öyle ki çocuğu bu kötü ortama zorlayan ebeveyni de olsa kanun kuvvetiyle ellerinden alınarak himayesi sağlanmalıydı. Çocuğun ve ailenin eğitilmesi alanında, kütüphaneler açma, mecmua kitap ve risale yayınlamayla da meşgul olunmalıydı.¹⁵¹

¹⁴⁸ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekköl Eden..., s.4. Bkz: EK-1, Sol.

¹⁴⁹ Aynı yer.

¹⁵⁰ Cemiyeti kuran kişilerin bu üçgeni logo olarak seçmesinin amacının mason üçgenine bir gönderme yapmak olduğu ifade edilir. Mehmet Ö. Alkan, “23 Nisan’ın Gayrresmî Tarihi”, **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı:208, Nisan 2011, s.62. ve Mustafa Şahin, “23 Nisan ve Himaye-i Etfâl”, **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı:40, Nisan 1997, s.17. Cemiyetin hem içeriden hem de dışarıdan yardımlar toplamasını kolaylaştırmak amacıyla mason bağlarını hatırlatmakta olduğu söylenebilir.

¹⁵¹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekköl Eden..., s.42.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti, kendi ilgi alanına yakın diğer Cemiyetlerle de bu amaca yönelik olarak iletişim kurdu. Cemiyetlerin çalışmalarında bir uyum ve düzen sağlanması ve dayanışma temelini koruması amacıyla Fukaraperver Cemiyeti temsilcilerini birçok kez merkezine davet etti.¹⁵²

Cemiyetin onaylanmak üzere 14 Nisan 1917 tarihinde, Beyanname'nin ekinde Sadarete verdiği¹⁵³ "Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi Nizamname-i Esasiyesi"¹⁵⁴ Çocuk Esirgeme / Himaye-i Etfâl dernek tüzüklerinin ilki olan güzel ve üzerinde düşünülmüş bir örnek olarak göze çarpar. Düşünüş ve ilkelerini kapsayan Tüzük, en baştan hazırlanmıştı.

67 Madde, üç Kısım ve sekiz Fasıldan oluşan Himaye-i Etfâl Nizamnamesi, o dönem cemiyetlerinin teşkilatlanma ve görev bölüşümlerine ilişkin kapsamlı bir örnekti. İlk dört madde, Cemiyetin ilgi alanı ve görevlerinin beyan edildiği "Birinci Kısım"da yer aldı. "İkinci Kısım" örgüte dairdi. 7 Fasl ve 5'ten 58'e kadar olan maddeler burada yer aldı. Birinci Fasılta genel örgütlenme ve cemiyet üyeliği konuları ele alınmakta, Merkez Kurulun ilk defa oluşturulması, toplanması, Cemiyete üyelik koşullarının neler olduğu ve kaç çeşit üye bulunacağı burada çözümlenmekte, İkinci Fasılta Genel Meclisin kimlerden oluşacağı, yetkileri ve çalışma ilkeleri ele alınmaktaydı. Üçüncü Fasl, Merkez Kurulun seçimi çalışma süresi ve görevlerine ilişkin altı maddeden oluştu. Dördüncü Fasl, Yönetim Kurulunun kimlerden oluşacağı, her birinin görevlerinin neler olduğu, toplanma usul ve esasları ve teftiş mekanizması ile ilgili konuları düzenledi. Beşinci Fasl, encümenlere (komisyonlara) ilişkindi. Altı ve Yedinci Fasıllar, merkez ve taşra örgütlenmesi yöntemlerini belirledi. Buradan, Cemiyetin başlangıçtan itibaren sonradan Çocuk Esirgeme Kurumu'nda da uygulanan örgüt yapısını öngördüğü tespit edilebilir. Sekizinci Fasl ise Cemiyetin gelir kaynaklarını belirleyen malî konulara ilişkindi. Tüzükte son olarak "Üçüncü Kısım" olan Mevadd-ı Müteferrika (Çeşitli Maddeler) ile Cemiyetin teftişi, Tüzüğün değiştirilmesi, ayrılan, ölen üyenin yerine yenisinin seçilmesi, eşit oy durumunda ne olacağı gibi ek konular düzenlendi.¹⁵⁵

¹⁵² Aynı yer.

¹⁵³ BOA, ŞD-03146-00005-001-001, 14 Nisan 1333 (1917).

¹⁵⁴ BOA, ŞD-03146-00005-006-001-008, 14 Nisan 1333 (1917).

¹⁵⁵ A.g.b., Üçüncü Kısım.

Cemiyet, Genel Meclisin (Genel Kongre, Genel Kurultay ve sonunda Genel Kurul adını almıştır) gözetiminde ve denetiminde bir Merkez Kurul tarafından yönetilirdi. Merkez Kurul, kendi üyeleri arasından bir Yönetim Kurulu seçiyordu. İllerde ve müstakil livalarda birer Merkez, liva, kaza, nahiye ve karyelerde şubeler öngörüldü. Encümenler (Komisyonlar) Merkez Kuruldan seçiliyordu. Genel Meclis, Cemiyetin fahri ve kurucu üyeleri, Merkez Kurul üyeleri ve Cemiyete yılda en az 2 lira (200 kuruş) veren üyeler ile daimî yardımcı üyelerden ve il ve bağımsız liva merkezlerinden seçilecek birer temsilciden oluşurdu.¹⁵⁶

Merkez Kurul, dört yıllığına seçilen 20 üyeden oluşurdu. Fakat ilk dört yıl için Merkez Kurul, kurucu üyeler ile onların seçeceği sekiz kişiden oluşacaktı. Bunların dörtte biri her yıl kura ile çıkarılırdı. İlk dört yılda kura ile çıkarılanların yerine seçilenler bundan sonraki yıllarda kuraya katılabilirlerdi. Merkez Kurul, Cemiyet işlerini onaylama ve Cemiyetin tüm işlemlerini denetleme ve Genel Meclise gönderilecek yılın hesap, rapor ve layihalarını, gündemi ve gerekli görürse tüzük düzenlemelerini hazırlar ve Cemiyetin iç işleyişini düzenlemek üzere gereken yönetmelikleri hazırlardı. Özetle Cemiyetin bütün işlemlerini düzenlemeye yetkiliydi. Genel Meclise karşı tek sorumlu bir kuruldu.¹⁵⁷

Genel Meclis, her yıl şubat ayı içerisinde Merkez Kurulun belirleyeceği gün ve yerde olağan; Merkez Kurulca belirlenecek olağanüstü konuları görüşmek üzere ise olağanüstü toplanırdı. Cemiyet Tüzüğünde, Genel Meclisin şubat ayı içerisinde olağan toplanacağı yazılı olmasına karşın ilk iki toplantıdan sonra buna pek bağlı kalınmadığı görüldü.¹⁵⁸

Genel Meclis, Merkez Kurul Başkanı tarafından açılır, müteakiben Genel Meclise bir başkan, iki Başkan vekili ve iki sekreter seçilerek görüşmelere geçilirdi.

Yönetim Kurulu, Merkez Kurulun bünyesinden seçilirdi. Merkez Kurul Başkanı, birinci ve ikinci başkan vekilleri ve genel sekreter ve muhasebeciden oluşup, haftada en az bir kez toplanırdı. Yönetim Kurulu, Merkez Kurulun yürütme aracıydı.

¹⁵⁶ İkinci Kısım, İkinci Fasil 17-20. maddeler.

¹⁵⁷ İkinci Kısım, İkinci Fasil 24,25. maddeler.

¹⁵⁸ İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, sonradan İstanbul Merkezi olarak, 24 Şubat 1918'de, 24 Şubat 1919'da, 5 Mart 1922'de, 1923'te, 6 Haziran 1924'te, Temmuz 1925'te Ocak 1927'de, Ocak 1928'de kongreler düzenlemiş muhtelif zamanlarda ama hep cuma günleri Genel Meclis toplantıları yapmıştır. Arşivlerde 1920 ve 1921 kongrelerine ilişkin raporlara rastlanamamıştır. Bkz. Kaynakça, HEC Raporları.

Bu sıfatla Cemiyetin tüm işlerini gözetler ve takip ederdi. Önemli ve acil hallerde Merkez Kurulun ilk toplantısında inceleme ve onayına sunulmak üzere kararlar alarak icra edebilirdi. Yönetim Kurulu, her işinden Merkez Kurula karşı sorumluydu. (Madde 32).¹⁵⁹

Başkan, çocuk korumaya ilişkin her türlü durum ve konularda Cemiyetin temsilcisiydi. Cemiyetin Hükûmet yanında ve mahkemelerde bütün sosyal ve hukuksal işlerinde sorumlu temsilci oydu. Cemiyet işlerini tüzük ve buna ilişkin yönetmelik hükümlerine ve alınacak diğer kararlara göre yürütürdü. Devlet daireleri ve bankalarla yürütülecek nakit ve işlemleri Genel Sekreter ile beraber imzalardı. (Madde 33).¹⁶⁰

Cemiyetin kurucuları olan 12 kişinin katıldığı ilk kurulum toplantısında öncelikle kaleme alınan tüzük, daha sonra yapılan ikinci toplantıda “daha açık ve geniş biçimde” elden geçirildi ve burada Cemiyetin, kamu yararına çalışan cemiyetler arasına alınması için hükûmete başvurma kararı alındı.¹⁶¹

14 Haziran 1917’de Şura-yı Devlet¹⁶² ve Dâhiliye Nezareti¹⁶³ arasında geçen yazışmalarda cemiyete ait programın, kamu yararına hizmet eden cemiyetlere ilişkin maddelere ve Cemiyetler Kanunu’nun genel hükümlerine uygun olduğu ancak onanmasının Şura-yı Devlet’çe olacağı beyan edilmekteydi.¹⁶⁴

11 Temmuz 1917 tarihli Şura-yı Devlet Dairelerinin toplantısında alınan tavsiye yazısında,¹⁶⁵ “Cemiyetin temel ve kuruluş amacının, Tüzüğünde de açıkça ifade edildiği gibi, “*çocukların sağlıklı bir surette bedenlen gelişmeleri ile eğitim ve öğrenimlerine özen gösterilmesi*” olması nedeniyle, Cemiyetler Kanunu’nun 17.

¹⁵⁹ İkinci Kısım, İkinci Fasl 30-33. maddeler.

¹⁶⁰ Aynı yer.

¹⁶¹ **1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor**, s.6. 1909 Cemiyetler Kanununda Cemiyetler üçe ayrılmıştı. Birinci kısmı, gizli ve zararlı cemiyetlerdi. Bunların kurulmalarına yasak getiriliyordu. Kurulmuşlarsa kapatılacaklardı. İkincisi; adi cemiyetlerdi. Kamu yararına çalıştıkları tanınmamış olan bu cemiyetlerin bile yıllık yirmi dört lira kadar üyelerinden para almak, bir mülkü edinmek gibi birtakım imtiyazları vardı. Diğer bir kısmıysa 17. maddede gösterildiği üzere kamu yararına çalıştıkları devletçe onanacak cemiyetlerdi. Kamu yararına çalışan derneklere tanınan piyango düzenlemek, hibe ve vasiyet yoluyla menkul ve gayri menkul mal ve para almak, bağış toplamak gibi bazı haklar vardı.

¹⁶² BOA; ŞD-03146-00005-004-001, 14 Haziran 1917.

¹⁶³ BOA; ŞD-03146-00005-003-001, 21 Haziran 1917.

¹⁶⁴ Aynı yer.

¹⁶⁵ BOA; ŞD-03146-00005-002-001, 11 Temmuz 1917.

maddesi hükümlerine uyararak, kamu yararına hizmet eden cemiyetlerden olduğunun kabulü ve onanmasına dair cevabî yazı yazılması salık verildi.

26 Temmuz 1917’de Şura-yı Devlet’in Dairelerden gelen yazının, Genel Kurul’da ele alınması esnasında yalnız, Şadan ve Re’fet Beylerden gelen “*bir cemiyetin kamu yararına hizmet ettiğinin, cemiyet dâhili nizamnamesinin içeriğinden çıkarılmasının kanun hükmüne aykırı olduğu, söz konusu Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin kuruluş tarihi üzerinden henüz pek az bir zaman geçmiş olduğu için bütçesinin tetkikinden tayin edilemeyeceği, yakın gelecekte ortaya çıkacak olan fiilleriyle değerlendirilecek hizmetlerinin derecesine göre, kamu yararına çalıştığına o zaman karar verilmesi gerektiği*”ne dair itirazlarına karşılık diğer üyelerce, Cemiyetler Kanunu’nun 17. maddesinde “*Bir cemiyetin kamu yararına hizmet etmekte sayılması, Şura-yı Devlet tarafından onanmasına bırakılmış olduğuna ve onaylanacağı durumlar hakkında bir hüküm belirtilmemekle bu yönü takdir etmenin Şura-yı Devlet içtihadına bırakmış olması*”na dikkat çekerek, “*Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin gerek değerlendirilen tüzüğü ve gerek bu tüzük çerçevesinde yapılan hizmetlere ait başlangıç girişimlerinin, kamu yararına hizmet etmekte olduğu kanaatine yeterli görüldüğü*” ifade edildi. Böylelikle Cemiyetin “kamu yararına çalıştığı” çoğunlukla kabul edilerek¹⁶⁶ evrak gereği için Dâhiliye Nezareti’ne havale edildi.

Cemiyet’in, 1917 Yılı Umumî Rapor ve Bilançosu’nda, “11 Ağustos 1917 tarihli ve 335947/458 numrolu Sadaret yazısı ile Himaye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi’nin kamu yararına hizmet eden cemiyetlerden sayıldığıının kabulü hakkında Padişah iradesinin hazırlanacağı tebliğ edildi deniliyor.¹⁶⁷ Ancak biraz ileride görüleceği üzere Dâhiliye Nezareti’nin işi ele alması sanıldığından uzun olup Padişah turalı bir İrade-i Seniyyenin ortaya çıkması üç yıl sonraya kalacak, bu gecikme, ileride Belediye ve Valilikle bir takım sorunların yaşanmasının da nedeni olacaktır.

Merkez Kurul ve Yönetim Kurulu toplantılarının, düzenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve Tüzükte yazılı hayırlı amaçların, eyleme geçirilebilmesi için öncelikle Cemiyetin belirgin bir yeri olmalıydı. Birçok araştırmadan sonra

¹⁶⁶ BOA; ŞD-03146-00005-001-001, 14 Nisan 1333.

¹⁶⁷ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.6.

Beyoğlu'nda Bursa Sokağı'nda¹⁶⁸ 21 numaralı daire, yıllık 220 lira bedel ile kiralanarak 10 Haziran 1917 tarihinde ilk Merkez Kurul toplantısı burada gerçekleştirildi.¹⁶⁹ Cemiyet ilk iki yılında buradan idare edildi ve basılı evrakında bu adres görüldü.

Yukarıda anılan esaslarla harekete geçen cemiyetin müesses hale kavuşması, yani kurumsallaşması bakımından hedeflerine uygun olarak örgütlenmesi gerekliydi. Cemiyet bir Merkez Kurul ve onun arasından seçilip denetlenen bir Yönetim Kurulu tarafından yönetiliyordu. Merkez Kurulun birlikte çalışan uzman kişilerden oluşan, kurula verilmiş önemli görevlerin bilimsel yönleri ve temelleriyle incelemek ve cemiyetin gelecek çalışmalarının esaslarını hazırlamak üzere tüzüğüne uygun olarak kurulmuş olan¹⁷⁰ Yönetim ve Maliye, Hukuk, Sağlık, Yayın Komisyonları adında dört komisyonu vardı. İleride anlatılacağı üzere hanımların annelik doğası, çocuk koruması için zorunlu kabul edilerek Genel Kurulda, merkez ve şubelerde birer “kadınlar kurulu” oluşturulması kararı alınmıştı. Bazı yılların Yönetim Kurulu¹⁷¹ ve Merkez Kurul¹⁷² üyelerinin adları EK-4'te verilmiştir.

İttihat ve Terakki Fırkasının egemen olduğu bu ilk dönemde Bab-ı Âlî, Dâhiliye Nezareti, Şehremaneti (Belediye) ve Vilayetle (Valilik) iletişim gayet yapıcıydı. Şehremaneti'nin yardım ve rehberliğiyle her belediye dairesi içinde birer şube kurulmasına girişilmiş, bu kapsamda Makriköy (Bakırköy), Adalar, Üsküdar Şubeleri açıldı. Evvelce Merkezi takiben kurulmuş olan Kadıköy ve Yeniköy Şubeleri ile İstanbul Şubeleri, 1924'te altıya ulaştı.¹⁷³

İstanbul dâhilinde bilfiil kurulabilen yedi şubeden her biri kendi etkinlik sahası dâhilinde çocuk himayesi için öncülük etti. Şubeler açılmasına Eylül (1917) içerisinde girişildi. Çoğunluğu Eylül ve bazıları Ekim sonlarında, Yeniköy Şubesi ise, Kasım sonlarında açılabilirdi. Dolayısıyla şubeler, ilk birkaç ay içerisinde hazırlıklarla meşgul olmuşlardı. Bununla beraber kısa bir zaman içerisinde yeni şubelerin faaliyetleri, hele

¹⁶⁸ Günümüzdeki adı Sadri Alışık sokaktır. (2021)

¹⁶⁹ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.4. Bugün hâlâ ayakta olan bu binaya ait fotoğraf, EK-3'te sunulmuştur.

¹⁷⁰ **1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor**, s.17.

¹⁷¹ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.50.

¹⁷² **A.g.r.**, s.51

¹⁷³ İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, **1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a kadar 15 aylık Umumî Rapor Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre mukarreratı**, İstanbul Vatan Matbaası, Haziran 1340, s.9.

bazılarının ulaştıkları başarı iyi bir seviyede idi. Örneğin Kadıköy Şubesi, bölgesinde, 14 yaşına kadar olan öksüz kimsesiz cidden muhtaç çocuklar için hüviyet ve adres kayıt defterleri düzenleyerek durumlarını araştırmaya giriştiği gibi sonrasında bir şube binası ve bir muayenehane açma başarısı gösterdi.

Bütün İstanbul şubeleri, üye kaydına, bağış ve taahhüt toplanmasına olan gayretleriyle ve başka suretlerle, Genel Merkezin etkili çalışmasına aracılık ve özel katkıdan geri kalmadı. Şubeler, olanakları ölçüsünde bazı uzman doktorlarla ve eczanelerle anlaşarak yoksul çocukların karşılıksız muayenesi ve bunlara gereken ilaçların bedelsiz verilmesine yöneldiler. Annelerinin vefatı veya sakatlığı sebebiyle inek sütü ile beslenmeye muhtaç olan yoksul çocuklara karşılıksız süt verildi. Yardım etkinlikleri gerek gazetelerle ve gerek şehirdeki yerel örgütlerle ilan edildi. Başvuran yoksul ve ihtiyacı sabit olan çocukların istek ve ihtiyaçlarına, ders kitabı ve kırtasiye gereçleri ve ayakkabı satın alınması gibi yollarla cevap verildi. Bazı yoksul çocukların da başvuruları beklenmeksizin durumları tespit edilerek yardımda bulunuldu.

Taşra şubelerinin de üye kaydı ve gelir sağlaması ve çocuk koruması için sürekli çalışma yolundaki etkinlikleri de genellikle iyi düzeydeydi. Bunlardan çocuk korumada, ‘Esirgeme Derneği’ ile temelleri ta 10 yıl öncesinden atılmış olan Kırkkilise (Kırklareli) Merkez Şubesi, gayret ve etkinlikler göstererek, iki defa konser verdirerek 500 liraya yakın gelir elde ederken, birtakım kimsesiz çocuğu küçük subay mekteplerine (askeri ortaokullar, rüştiyeler) yerleştirerek sefaletten kurtararak kasabalarda da şubeler açmaya başlamıştı.¹⁷⁴ Samsun şubesi de İstanbul’daki Misafirhane tarzında, kimsesiz çocukları bir yere yerleştirene kadar yedirme ve barındırmaya yönelik “Şefkat Yurdu” adında bir kuruluş açmayı başarmış ve bir hayli gelir sağlamıştı.¹⁷⁵ Kurulduğu ilk yılda HEC’in, sırasıyla Kadıköy, Yeniköy ve Haliç Şubelerinde bir hareketlenme yaşanmış, Beyoğlu, İstanbul, Üsküdar, Bakırköy Şubeleri henüz hareketlenmemişti. Beşiktaş ve Büyükdada Şubeleri ise kurulmaktaydı.¹⁷⁶

1917 yılında Kırkkilise, Samsun, İzmit, Konya, İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Karaköy ve Yeniköy Şubelerinden başka, çeşitli tarihlerde Musul,

¹⁷⁴ Aynı yer.

¹⁷⁵ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.19.

¹⁷⁶ A.g.r., s.35.

Erzurum, Eskişehir, Kastamonu, Bolu Merkezinde de bazı şubeler açılmıştı. Ancak Mütarekeden ve bilhassa İzmir ve İstanbul'un işgalinden sonra taşra ile muhabere ve irtibat kesintiye uğramış olduğundan bu şubelerin faaliyetlerinden haber alınamadı.¹⁷⁷

Çalışmalarından düzenli yarar sağlanamadığı ve elde edilen sonuçların harcamalara oranla hiç hükmünde kaldığı anlaşıldığı gerekçesiyle 1924'te Merkez Kurul tarafından alınan karar uyarınca İstanbul Şubelerinden yalnız etkinlikleriyle öne çıkan Kadıköy Şubesi bırakılarak,¹⁷⁸ diğerlerinin çalışmalarına geçici olarak ara verildi. Yetimler haftası zarfları, rozet dağıtımı, tombala gibi araçlarla yardım toplama faaliyetleri aralıksız devam eden Kadıköy Şubesi tarafından, 6 Temmuz 1923'te Kadıköy Belvü Otelinde düzenlenen Müsamere ve 17 Temmuz 1924'te Moda'da Bomonti Bahçesinde düzenlenen Kır Balosunda hayli yardım toplanmış, 1924-1925 yılı dönemi içinde en dayanıklı cinsten 198 çift ayakkabı yoksul ve kimsesiz çocuklara dağıtılmış, 30 öğrenciye kırtasiye yardımı yapılmıştı. Hattâ Kadıköy Şubesi, İstanbul'un bu yakasında da bir süt damlası açmak gereğini hissetmekte ve bu yönde gayret etmekteydi. Şimdilik anne sütünden mahrum yoksul ve kimsesiz çocuklara süt bedeli ödemekle yetinilerek, bu kapsamda 1924-25 döneminde 21.600 kuruş süt parası dağıtılmıştı. 1924-1925 döneminde elde edilen 130.152 kuruş gelirin 125.252 kuruşu yoksul çocuklar için harcanmıştı.¹⁷⁹

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, "devlete ait bir organ şeklinde" çalışmak üzere devletten yardım, destek ve hüsn-ü kabul gördüğünün bir delili de 15 Mayıs 1918 tarihinde Dâhiliye Nazırı imzası ile Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen bir yazıdır.¹⁸⁰

Yazıda, "*memleketin barış zamanının büyük eksikliklerinden ve bu Dünya Savaşı'ndaki acil ihtiyaçlarından en önemlisini oluşturan çocuk koruması sorunu ile uğraşmak üzere, bir yıl önce kurulan ve 'kamu yararına hizmet eden kuruluşlar arasına alınan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, tüm dünyayı etkisi altına alan büyük savaşın doğurduğu ihtiyaçlar nedeniyle, Nizamnamesi gereği, korunmaya muhtaç,*

¹⁷⁷ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.7.

¹⁷⁸ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisana kadar ..., s.32-34.

¹⁷⁹ Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340-1341 Senesi Kongresinde Kıraat Edilen Raporla 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar On üç Aylığa Mahsus Umumî Rapor, Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1926, s.53.

¹⁸⁰ BOA, DH-İ-UM-EK-00110-00077-001-001, 15.05.1918; DH-EUM-MTK-00080-00064-001-001 ve DH-MB-HPS-M-00034-00017-001-001.

kimsesiz ve terk edilmiş çocuklara sahip çıkabilmesi için merkezde olduğu gibi, ülkenin kalan kısmında ‘taşra örgütlenmesine’ de süratle izin verilmesi” taleple edilmektedir.

Aynı dilekçede, bu konulardaki muhatapın Cemiyetin ‘Beyoğlu Bursa sokağı 21 Numara’da bulunan Yönetim Merkezi olacağı bildiriliyordu. Sadarete yazılan yazıda gerekliliğin, genelge suretinde tüm yurttaki (Valiliklere) emredilmesi de istenmekteydi. Bu konunun Sadarettten genelge suretiyle Valiliklere duyurulduğu anlaşıyor. Zira Vilayetlerden derhal, cemiyetin işleyişinin anlaşılması ve şubeler açtırılmasına dönük bir kısım çabalar görülmeye başlandı. Örneğin Trabzon Valisi, yetim korumasının usul ve esaslarına uygun olarak icrada bulunabilmek için, Dâhiliye Nezaretinden yaptığı Himaye-i Etfâl Cemiyeti Tüzüğünden yeter miktarda nüsha isteği¹⁸¹ 04 Ağustos 1918 tarihinde Dâhiliye Nazırına sunulmuştu.¹⁸²

Aydın Valiliği de Trabzon Vilayeti ile aynı yolu izleyerek korunmaya muhtaç, kimsesiz ve terk edilmiş çocukları himaye altına almak üzere HEC’in kendi yörelerinde de açılması için İstanbul’daki Cemiyetin Tüzüğü’nün nüshalarına ihtiyaç duyulduğunu yazmaktaydı.¹⁸³

Etkinlik alanının genişletilmesi için zaman kaybedilmemesi gerekiyordu. Daha ilk yılda, İstanbul ve taşralarda Himaye-i Etfâl şubeleri açılması için isteklendirme ve yönlendirmelere girişildi. Kuruluştan bir yıl sonra (1918), İstanbul’da dokuz yerde Şube açılması düşünüldü. Bunlardan Beyoğlu, Üsküdar, Haliç, Kadıköy, Bakırköy (Bakırköy) ve Yeniköy şubeleri daha önce de söz edildiği gibi, kurularak ve etkinliğe başladı. Taşralarda da İzmit, Samsun, Kırklareli’nde ve sonradan Konya’da birer Şube merkezi kuruldu. Kırklareli’ne bağlı, Babaeski ve Mustafa Paşa kasabaları ile Üsküp nahiyesinde, bağlı birer şube açıldığı bildirildi. Pınarhisar ve Vize kasabalarında da birer şubenin açılması düşünülüyordu.¹⁸⁴

Çocukların Cemiyet kuruluşlarında barındırılmaları ve işlerinden başka onların eğitim ve öğrenimleri sonucunda meslek sahibi yapılmaları gerekiyordu. Bunu

¹⁸¹ BOA, DH-İ-UM- 00019-2-00001-34-002-001, 21 Haziran 1334 (1918).

¹⁸² BOA, DH-İ-UM- 00019-2-00001-34-001-001. Nizamnamelerin 19 Ağustos 1334 tarihinde postaya verilerek mahallerine gönderildiği makamlara arz edilir. BOA, DH-İ-UM- 00022-1-00029-002-001, 19 Ağustos 1334 (1918).

¹⁸³ BOA, DH-İ-UM-EK- 00111-00086-001-001, 22 Ağustos 1334 (1918).

¹⁸⁴ Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 5 Mart 1338 Tarihinde İn’ikad Edecek Meclisi Umumîde Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkezî’nin 12 Şubat 1338 Tarihli İçtimasında Kabul Edilmiş Olan **1337 Sene-i Maliyesine Mahsus Umumî Rapor Bilanço**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şurekası, İstanbul, 1338, s.8.

sağlamak için bakanlıkla ve devlet daireleriyle iletişime geçilerek çocuklara Macaristan'da ziraat eğitimi aldirmek, Tersane-i Âmire'de öğrenim görmeleri ve çalıştırılmaları, darüleytamlara bedelsiz yerleştirilmeleri gibi bir kısım girişimlerde bulunulmaya başlandı.¹⁸⁵ Çocukların ilk öğrenimlerini dikkate alan Cemiyet, küçüklerini civar okullara göndermeye başladı. Ayrıca bu maksada yönelik olarak Misafirhanede öğretmenler de bulundurdu.¹⁸⁶

Bundan başka çocukların Cemiyetin daimî gözetimi altında bazı kuruluşlara çırak ve bazı ailelere evlatlık olarak verilmesi uygun bulundu. Uygulamaya da hemen başlandı. Gelecek yıllarda bu yolun genişletilmesi ve diğer girişimlere de devam edilmesi sayesinde Misafirhanenin dolar boşalır bir depo şeklinde etkinlik görmesiyle,¹⁸⁷ yılda binlerce çocuğu devir teslim ederek etkinliğini daha büyük rakamlarla sürdüreceği ümit edilmekteydi.¹⁸⁸

Evlatlık olarak verilen çocukları da gözetim altında tutmak ve cemiyetle bağlarını korumak amacıyla ayda bir defa tümü Misafirhanede toplanarak bir “kardeş topluluğu” olmalarına da gayret gösterilmekteydi.¹⁸⁹

Ne yazık ki çocukların büyük çoğunluğunun gittikleri yerlere evlat olmaktan çok bir tür hizmetçi gibi kullanılmakta olduğu yapılan sürekli teftişlerde görüldü. Sanayi ve ticaret erbabının yanına gönderilenlerin de bir kısmı yalnız ayak hizmetlerinde kullanılarak meslek öğretilmedikleri görülmüyordu.¹⁹⁰

Uygun bir yere yerleştirilemeyerek Misafirhanede kalan çocuklar için bir ilköğrenim ve eğitimi ortamı oluşturulmaya çalışılıyordu. Bunlardan yeteneği olanlar gündüzlü okullara, mümkün olmazsa geceli okullara gönderildi. Maddî faaliyete daha çok kabiliyet gösterenler de cemiyetin hizmetlerinde kullanılsalar da cemiyet, bu çocuklara başka ve tutarlı bir yol aramak gereğini hissetmeye devam etti. “Kalender Yurdu” kuruluşu, “Satış Barakaları” ve “Sanat Evi” kurulması hep bu gereksinimin ürünleriydi.

¹⁸⁵ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.13.

¹⁸⁶ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.5.

¹⁸⁷ Aynı yer.

¹⁸⁸ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.14.

¹⁸⁹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.6.

¹⁹⁰ Aynı yer.

Bilhassa salgın hastalıkların dehşetle hüküm sürdüğü, ilaç ve muayenelerin işitilmedik rakamlara mâl olduğu bu devirde, yoksul ailelerin çocuklarını da şefkat gözetiminden ırak tutmadan, hasta çocuklarına yardım görev bilinerek, Merkez Misafirhane'nin yanı başına bir muayenehane açıldı. Bundan başka İstanbul'da dört yerde birer muayenehane açılması kararlaştırıldı. Bu muayenehanelerde belirli gün ve saatlerde uzman doktorlar, başvuran yoksul çocuklarını muayene ederek gerekli tavsiyelerde bulunacak, çok yoksul olanların ilaçları, HEC tarafından bedelsiz karşılanacaktı.¹⁹¹

Merkez muayenehaneden sonra 1 Kasım 1917'de Vezneciler (Şehzadebaşı) Dispanseri açıldı.¹⁹² 5 Kasım 1919 tarihine kadar işlevine devam eden bu dispanserden sonra, sırasıyla Kadıköy ve Bakırköy'dekiler açıldı.¹⁹³

Muayenehane girişimleri aslında değerli bir düşünceye dayanıyordu. Ancak *“ne çare ki yoksul halkın birtakım alışkanlıkları, batıl irtibatları yüzünden rağbet göstermemeleri, yapılan fedakârlığa karşılık gelecek bir sonuç vermediğinden, bu girişim uygun koşulların oluşması beklenmek üzere ertelenmek zorunda kalındı.”*¹⁹⁴

Genel Merkeze bağlı Kadınlar Kurulu, encümenler (komisyonlar) ve İstanbul ve taşra şubeleri de faaliyetten geri durmuyordu. Bu faaliyetlerin güzel ve standart bir düzen içerisinde yürümesi istenmekteydi. Bunun için Merkez Kurulunca, yönetim merkezi, Misafirhane ve Kadınlar Kurulu ile İstanbul Şubeleri için birer talimatname yazılarak bunlardan İstanbul Şubeleri için olanı yürürlüğe kondu. Ardından Yönetim Merkezi Yönetmeliği de kabul edildiği gibi Taşra Şubeleri Yönetmeliği ve Komisyon Yönetmeliğinin yazımı da birinci yıl içerisinde plana eklendi.¹⁹⁵ Daha sonra şubeler talimatının yetersiz kaldığı gerekçesiyle 1923 yılında yeni bir çalışma programı düzenlenerek ilan edildi.¹⁹⁶

Tüzükte, hanımların şefkatli yaradılışlarından yararlanmak için gerek Cemiyet merkezi gerek şubelerde ve uzantılarında birer de Kadınlar Kurulu bulundurulması

¹⁹¹ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor, s.14-15.

¹⁹² Aynı yer.

¹⁹³ Bu süre içerisinde 529 hasta bedelsiz muayene edilerek bunlardan 273'ünün ilaçları da ücretsiz olarak ödendi. 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.6.

¹⁹⁴ A.g.r., s.7.

¹⁹⁵ Aynı yer.

¹⁹⁶ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ... s. 10.

konusu açıkça ifade edilmişti. Bu nedenle merkezde 19 Haziran 1917’de tarihinde ilk işlerden olarak bir Kadınlar Kurulu kurulmuştu.¹⁹⁷ Kadınlar Kurulu, doğrudan Merkez Kurula bağlı ve bu kurul tarafından seçilecek 11 ilâ 15 üyeden oluşacaktı. Kadınlar Kurulu, Cemiyetin İstanbul’da kuracağı kuruluşlardan yönetimi kendilerine bırakılacak olanları, özel yönetmelikleri dairesinde yönetme veya tüzük ve özel yönetmelikleri ile Merkez Kurulun kararları doğrultusunda kendilerine bırakılacak olan işleri yürütmekten sorumluydular.

24 Şubat 1918 tarihinde Merkez Kurulca Kadınlar Kurulu Yönetmeliğinin görüşmeleri tamamlanarak kabul edildi.¹⁹⁸ HEC Kadınlar Kurulunda yer alan isimler, daha ilk yıldan İstanbul eşrafından bazı “saygın hanımefendilerin” Cemiyete üye sıfatı ile kaydına öncülük ettiler. Misafirhanede bulunan çocukların sevindirilmesi, temizliği işlerini gördüler, kuruluşlar ve aileler yanına verilen çocukların durumlarını denetlediler, Misafirhane kıyafetlerini diktiler ve diğer araç gereçleri hazırladılar.¹⁹⁹

Kadınlar Kurulunun toplantı kararlarının erkeklere iletilmesinden sonra bu konuların erkekler tarafından yeniden ele alınması, bu konuların iki toplantı sonunda karara bağlanması demektir. Bunun neden olduğu gecikmeden şikayetler dile getirilince 17 Ekim 1920 tarihinde Merkez Kurul tarafından alınan karar üzerine, 7 Kasım 1920 tarihinden itibaren her iki kurulun karışık görüşme yapması için Merkez Kurul ve Yönetim örgütlerine “hanım hemşirelerin” de dahil edilmesi uygun bulunarak bu tarihten sonraki görüşmeler kadın ve erkek heyetleri bir arada yapıldı. HEC’in bu tutumu, Batılı anlayışta bir dernek olduğuna kuvvetli bir delildir.²⁰⁰

Daimî ve geçici encümenler (komisyonlar) üç ilâ dokuz üyeden oluşup, ilk toplantılarında, içlerinden bir başkan ile bir başkan vekili ve bir sekreter seçerlerdi. Merkez Kurul yenilendikçe Komisyonlar da yenilenirdi. Hukuk, Sağlık ve Yayın Komisyonları, Cemiyetin daimî komisyonlarıydı.²⁰¹ Komisyonların yarısının doktorlardan oluştuğu görülür.

Hukuk Komisyonu çocuklar hakkında işlenen suçlara ve reşit olmayan çocukların yargı ve ceza usulüne ilişkin bilimsel incelemeler yaparak birtakım raporlar

¹⁹⁷ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.2.

¹⁹⁸ Aynı yer.

¹⁹⁹ Aynı yer.

²⁰⁰ Bkz: Ek-5 Fotoğraf.

²⁰¹ İkinci Kısım, İkinci Fasıl 39-44. maddeler.

hazırlar ve bunlardan bir kısmı, Cemiyete üye mebuslar tarafından kanun teklifi şekline dönüştürülerek Meclis-i Mebusan gündemine alınırdı. Bundan başka komisyon, çocuk korunması konusunda Avrupa Kanunlarını incelemek ve öğrenmekle de görevliydi. Biri Başkan beş üyeden oluşmaktaydı. 1921’de Hukuk Komisyonunca çocukların kayıt kabulü ve evlatlığa verilmesi için bir talimname projesi için görüşmeler yapılmış, kanun teklifi hazırlanmıştı. Çocuğun rehin alınması ile ilgili bir kanun teklifi ile Vesayet Kanunu hakkında incelemeler yapılmıştı. Sağlık Komisyonu, ilk toplantısında çocuğun korunmasını görevlerini zaman ve imkân dairesinde; daha evliliğin başlangıcında sağlık koşullarını sağlamak, gebelik ve doğum konusunda yayınlar yapmak ve konferanslar vermek suretiyle bilimsel rehberlikte bulunmak, ebelik sanatının, önemi ile uyumlu bilimsel bir hale getirilmesini sağlamak, çocuk bakımı konusunda dersler ve konferanslar vermek, kitaplar yayınlanmak, çocuk bakımevleri numuneleri açmak, hasta çocuklar için muayenehaneler, tedavi haneler ve sanatoryumlar kurmak, okullarda sağlık koşullarını sağlamak olarak belirledi. Bundan başka Sağlık Komisyonu, memedeki çocuklar için gerekli olup piyasada bulunmayan lastik meme başlarının getirilmesi ve memede ve emzikte bulunan çocuklar için sağlıklı ve besleyici katıksız süt bulunması gibi tedbirleri de esaslar arasında sayarak, Vezneciler’de açılan dispenseri bilimsel yönden tamamlamaya çalıştığı gibi dispenserde görülen tıbbi çalışmalar da bu komisyon tarafından düzenlenmişti. İlk yıl için gereç yokluğu, zaman yetersizliği gibi temel eksikliklerden kaynaklanan kuruluş buhranları daha fazla etkinlik göstermeye olanak bırakmamıştır. Biri Başkan, çoğu doktor, dokuz üyeden oluşmaktaydı. Sağlık ve Hukuk Komisyonlarının onayıyla, Misafirhanedeki çocukların sağlık ve varlıklarının selamette bulunması haklarını ifade eden birer belge olmak üzere her çocuk için taahhütnameler ve yoklama çizelgeleri hazırlandı. Bu suretle çocuklara ait bir arşiv oluştu. Misafirhanede ihtiyaca yetecek büyüklükte bir de hamam yaptırıldı.²⁰²

Yayın Komisyonunun görev alanı da geniş ve önemliydi. Bu konuda yerel matbaaların, cemiyete yaptıkları lütuf ve yardımlar memnuniyet uyandırıyordu. İlk yılında cemiyetin fikirlerini yaymak ve çocuk koruma düşünce ve amaçlarını yaymanın simgesi olmak üzere “Himaye-i Etfâl Risalesi” adı altında bir süreli yayın çıkarılması konusunu uzun uzadıya görüşüp bir talimata bağlanmışsa da kâğıt bulmada görülen olanaksızlıklar yüzünden bu amaç, yaşama geçirilememiştir.

²⁰² 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.19.

Yayın Komisyonu, cemiyete ait bilumum yayın ve özendirilecek konularda kaynak olacak ve cemiyet nam ve hesabına basılacak kitaplar, verilecek konferanslar ve benzeri her türlü yayın aracı hakkında yetkinliğini belirleyerek, cemiyet yayınları arasında bir kitap ve bülten dizisi oluşturma araçlarını hazırlamakla meşgul oldu. Zaman ve olanakların, yoksunluk derecesindeki kısıtlılığı yüzünden, Yayın Komisyonunun çalışması maddeten ortaya gelememiş ise de hazırlanan esasların ileride geniş bir dizi yayına dönüşmesi beklenmekteydi. 1922 Yayın Komisyonu Reisesi, Naile Hamdi Hanımefendi olup, çoğu doktor yedi üyesi vardı.

Bu komisyonlardan başka gerek duyuldukça oluşturulan “maliye” ve bir de “müsamere komisyonları” da etkinlik yürütmüştü.²⁰³

Dört seneye yakın bir zamandan beri devam eden Birinci Dünya Savaşı, ülke ekonomisini ve kaynaklarını hayli bozmuş, her türlü geçim ve yaşam vasıtaları, olağanüstü bir değer kazanmıştı. Böylesine büyük zorluklara karşı koymak için yurttan ne kadar hayır faaliyeti yürüten kuvvet varsa bunların hayırhah yardımlaşmaları artık bir zorunluluktan ibaret değildi. Bu doğrultuda Osmanlı İttihat ve Terakki, Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslamiyesi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi kardeş cemiyetlerden kurumsal dayanışma, yardım ve kolaylıklar görüldü. Yukarıda bahsedildiği üzere Askerî Genel Levazımat Başkanlığı, İaşe Genel Müdüriyeti, Emniyet Genel Müdürlüğü gibi devlet daireleri de yardım, kolaylık ve hayırhahlık gösteriyorlardı.²⁰⁴

Sıhhiye Nezareti'nden, Dâhiliye Nezareti'ne 22 Eylül 1917 tarihinde gönderilen yazı, henüz beş aylık bir cemiyetken İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, başlangıçta devlet kuruluşları arasında da itibar gördüğüne, muhatap alındığına ve görevlendirildiğine dair güzel bir örnektir. devletin süt sorununun çözümünü, Şehremaneti'yle beraber Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne havale ettiği görülen yazıda, Dünya Savaşının, insanlığın nüfusunda açtığı derin yaradan söz açarak nüfusun artırılması sorununun en büyük etmeninin, doğumun çoğaltılması ile çocuk ölümlerinin azaltılması olduğu göz önüne alınarak, çocukların ölümünde en etkin nedenin, kötü beslenme ve hazım sorunları olduğu ve ana beslenme aracının süt olduğu teşhis edilmekteydi. Sıhhiye Nezareti, bir süreden beri ülkemizde satılmakta olan sütlerin, “*adeta içeriği meçhul sulara belli belirsiz biraz süt karıştırma*” kabilinden

²⁰³ Aynı yer.

²⁰⁴ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ..., s.11.

olduklarını tespit etmekteydi. Nezaret, bu hıyanetin, yavruların ve süte muhtaç hastaların kaldıramayacakları dereceye ulaşması yüzünden, bilhassa çocuklarda hazım problemleri nedeniyle hastalıklar ve ölümlerin artmakta olduğunu vurgulamakta ve diğer hastaların beslenememelerinin, Yüksek Sağlık Meclisi'nin 2 Ekim 1916 tarihli görüşmelerinde gündeme geldiğini, Belediye tarafından İstanbul'da çeşitli yerlerde gerektiği kadar süthaneler ve besleme yerlerinin açılması, hayvanların sağlık durumları ile beraber sütçülerin de kontrol altında bulundurularak sattıkları sütlerin teftişinin yapılması gerektiğini ifade etmekteydi. Sıhhiye Nezareti, milletin geleceği olan çocukların ve süte muhtaç olan hastaların beslenme ortamlarının güvence altına alınmasının, bütün uygar ülkelerde belediyelerin ve çocuk koruma derneklerinin konusunu oluşturduğunu söylüyordu. Sıhhiye Nezareti yazısında, Dâhiliye Nezareti'nden, sağlıklı koşullarda sütün çocuklara sağlanması ve dağıtılması, ülkede aynı konularda etkinlik göstermekte olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin de konusu olduğundan, hastalarının beslenmesi ve çocukların korunması noktasından çok önemli olan süt sorununun İstanbul Belediyesine ve Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne tebliğ edilmesini” istemekteydi.²⁰⁵

Cemiyet de yayınladığı ilk yıl raporunda, “*Bizzat hükûmet daireleri de fevkalade bir lütuf ve hayırhahlıkla yardımımıza koşmuş, Askeri Genel Levazımat Başkanlığı, İaşe Genel Müdüriyeti, Emniyet Genel Müdürlüğü, zorunlu ihtiyaçlarımızın karşılanması konusunda bize yardım ve kolaylık göstermekten geri kalmamıştır*” demek suretiyle bu dönemde Osmanlı Kurumlarının yardımlarından övgüyle söz etmekteydi.²⁰⁶ Genellikle Osmanlı'nın yeni cemiyet hayatına da etki etmekte olan İttihat ve Terakki yönetim anlayışının iktidarda olduğu, HEC'in kuruluş yıllarına denk düşen bu dönem, yalnız HEC'in değil benzeri tüm derneklerin devlet daireleri ile bir işbirliği ve uyumuna sahne olmaktaydı.

1920'ye gelindiğindeyse, değişen siyasî iklimle de ilintili olarak HEC'in, İstanbul'da, diğer hayır kurum ve kuruluşlarından ayrı tutularak, yardım toplamada birtakım dirençlerle karşılaşmaya başladığı görüldü. HEC, yardım kutusu dolaştırmak isteğinde İstanbul Emniyet-i Umumî Dairesi bu kez, yaşanan tereddüt nedeniyle yapılacak işlemin ne olacağını Valiliğe sordu. 25 Nisan 1920'de, İstanbul Valiliği'nden Emniyet Dairesi'ne yazılan cevabi yazıda, Yardım Toplama Yönetmeliğinin ikinci

²⁰⁵ BOA, DH-UMVM-00096-00014-001-001, 22 Eylül 1917.

²⁰⁶ 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ..., s.11.

maddesine atfen “halka açık yerlerde ve toplu ulaşım araçları içerisinde kutu dolaştırarak yardım toplanması yalnız, kamu yararına hizmet eden, nizamnameleri İrade-i Seniyye ile onaylanmış olan, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Donanma Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi cemiyetlere özgü olmak üzere, Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri ile Mevlüd-ü Peygamberi, Cülus-u Hümayun ve 10 Temmuz İd-i Millîsi 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908; II’nci Meşrutiyet’in ilan günü) ²⁰⁷ tarihlerine denk gelen günlerde uygundur” denilmekteydi. HEC’in de kamu yararına hizmet eden bir Cemiyet olması, “Şura-yı Devlet kararı ve irade-i seniyye ile kesinleşmişse” Cemiyetin kutu dolaştırmasının uygun olacağı, İstanbul Genel Emniyet Dairesi’ne bildirilmekteydi.²⁰⁸ Yazışmadan anlaşıldığı üzere bu türden tereddütler, “kamu yararına çalıştığı irade-i seniyye ile onaylı bir cemiyet olma” durumundaki eksiklikten kaynaklanmaktaydı.

Bu gibi sıkıntıların kökünden giderilmesi için uğraş veren HEC Yönetimi, ‘kamu yararına çalışan bir cemiyet olduklarının’ onaylanmasını dilekçeyle talep etti. Talep üzerine, Dâhiliye Nezareti, Şura-yı Devlet’ten görüş istedi. Şura-yı Devlet dairelerinden gelen cevap, cemiyetin gerek Tüzüğü gerek bu Tüzük çerçevesinde gördüğü hizmete dair girişimleri ve öne çıkan eylemleri incelendiğinde, kamu yararına hizmet eden kuruluşlardan sayılması için yeterli kanaat oluştuğuna yönelikti. Dâhiliye Nezareti’nden Sadarete gönderilen 13 Ocak 1921 tarihli yazı²⁰⁹ beraberinde bir de irade-i seniyye taslağı gönderildi. HEC her ne kadar, daha kurulduğu 1917 Mart’ında kamu yararına hizmet eden cemiyetlerden sayılmak için resmi girişimde bulunmuş olsa da İttihat ve Terakki iktidarı döneminde devlet dairelerinden görülen kolaylıklar, onun irade-i seniyyenin geç kalışındaki eksikliği fark etmesini biraz geciktirmiş görünüyor.

Nihayet “Himaye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi’nin kamu yararına hizmet eden cemiyetler arasına dâhil edilmesinin Şura-yı Devlet kararıyla uygun bulunduğu ve bu irade-i seniyyenin uygulanmasına Dâhiliye Nezareti’nin memur olduğu yazılı

²⁰⁷ Sanem Yamak; “Meşrutiyetin Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millîsi ”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:38, İstanbul, Mart 2008, s.326.

²⁰⁸ BOA, DH-HMŞ-00004-1-00004-121-001-002, 25 Nisan 1920.

²⁰⁹ BOA, İ-DUİT-00116-000031-002-001, 13 Ocak 1921.

“Muhammed Vahidüddin” imzalı irade-i seniyye,²¹⁰ 17 Ocak 1921 tarihinde²¹¹ kuruluşundan üç buçuk yıl sonra Cemiyete takdim edildi.

Ne var ki alınan irade-i seniyye de yardım toplama faaliyetlerinde yaşanan uyuşmazlıklara çare olmuş değildi. İstanbul Valiliği, bu kez Yardım Toplama Yönetmeliği hükümlerinin uygulanmasını da istemekteydi. Himaye-i Etfâl Cemiyeti Beyoğlu Fırzuğa merkezinden, 29 Haziran 1921 tarihinde Dâhiliye Nezaretine verilen ısrarlı dilekçede²¹² Cemiyetin, 7 Ocak 1921 tarihli irade-i seniyye ile kamu yararına hizmet eden cemiyetler arasına alındığı, Tüzüğünün, hükûmet tarafından onaylandığı hatırlatılmaktaydı. Dilekçede, Tüzüğün 59. maddesinde (5. fıkra), sirk gösterisi, tenezzüh (kır ve mesire alanları), konferans, çiçek satışı ve diğer suretlerde yardım toplamasına izin verildiği, 63. maddesinde ise cemiyet işlemlerinin teftişinin, merkezde Dâhiliye Nezareti'nden, taşrada tayin edilecek mülkiye memuru tarafından yapılabileceği kaydı olduğu vurgulanmaktaydı. İstanbul Valiliği'nce, özel tertip komiteleri tarafından düzenlenecek müsamere vs.ye özel Yardım Toplama Yönetmeliği, HEC'i de kapsayarak “*bu gibi girişimlerin her biri için Valilikten izin istenme*” şartı koşulmaktaydı. Ayrıca Valiliğin Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıkları'ndan “*bu iş için görevlendirilen teftiş memurlarına*” da ücret ve aidat ödenmesi gerekmekteydi. Bunlar Cemiyetin iki yeni problemiydi. HEC, hayırseverlerden toplanan bağışlardan kesinti yapılarak, Valilikçe görevlendirilen teftiş memurlarına ücret ödenmesini de bir türlü kabul edemiyordu. HEC Yönetim Kurulu, Dahiliye Nezaretine yazdığı aynı dilekçede, Hükûmetten bir şekilde aldığı ödenek ve yardımlar ile hâlâ yeterli güce ulaşmadığını, gelirlerinin üyelerin yıllık ödemeleri ile saygın ahaliden farklı usul ve şekillerde toplanılan yardımlar ve bağışlardan ibaret kaldığının bilinmesini ve buna uygun bir kolaylık gösterilmesini istemekteydi. Cemiyetin gelişimi, “*her bir girişim için ayrıca izin talep etmek*” gibi zorunluluklarla sınırlanmamasına, müsaadede ve gelişmesinde kolaylıklar gösterilmesine bağlıydı. Haddizatında İrade-i Seniyye ve Tüzük hükümleri yasal olarak bu izni ve kolaylığı sağlıyordu. Buna rağmen Valilik tarafından önlerine getirilen yükümlülükler, sırf HEC'e yönelikti. HEC Yönetimi, yardım toplama hakkındaki sınırlayıcı kural ve talimatların, mesela, Hilal-i Ahmer Cemiyeti hakkında

²¹⁰ Belge üzerinde Dâhiliye Nazır Vekili ve Sadrazam tarafından tebellüğ imzaları mevcut. **BOA**, İ-DUİT-00116-000031-001-001.

²¹¹ Fi 7 Cemaziyelevvel 1339 ve fi 17 Kânunusani 1337 tarihli evrak için Bkz: Ek-6.

²¹² **BOA**, 29 Haziran 1921; DH-İ-UM-EK-00063-00025-002-001, 29 Haziran 1921.

geçerli sayılmadığı halde, resmen kamu yararına hizmet eden cemiyetlere sağlanan kolaylık hükümlerinin, adı geçen dernekten hiçbir farkı olmayan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne de uygulanmasını, diğer benzerleri gibi sınırlandırma ve yükümlülüklerin dışında tutulması hakkında yetkili makamlara emir verilmesini istemekteydi.²¹³

HEC'in talebine karşılık, 3 Temmuz 1921 tarihli Dâhiliye Nezareti (Emniyet-i Umumiye Dairesi)'nden İstanbul Valiliğine gönderilen yazılı talimatta,²¹⁴ Yardım Toplama Yönetmeliğinin özel maddelerinde cemiyetlerin ne şekilde yardım toplayacakları belirtilmiş olduğundan kamu yararına hizmet ettiği onanmış bulunan cemiyetlerin de yürürlükte olan söz konusu nizamname maddeleri ve hükümleri dâhilinde hareket etmesinin zorunlu olduğu ifade edildi. Yardım toplamanın teftişi için en büyük mülkiye memuru tarafından memur görevlendirmenin yönetmelik gereği olduğu ve bu memurların, denetlenen dernek tarafından gelirlerinde eksilmeye yer bırakmayacak belirlenmiş oranda masraflarının karşılanmasına özen gösterilmesi²¹⁵ gerektiği hatırlatılıyordu. Buna göre ne HEC ne de başka bir hayır cemiyetine ait işlerde Yardım Toplama Yönetmeliğinden bir taviz söz konusu olamazdı. Devlet memurunun teftiş ücreti en alt baremden de olsa ödenmeliydi.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti ile İstanbul Valiliği arasındaki yardım toplama faaliyetleri konusundaki sorun, Dâhiliye Nezareti'nden alınan 3 Temmuz 1921 tarihli talimattan bir yıl sonra da devam etmişti. İstanbul Valiliği'nce Dâhiliye Nezareti'ne, 15 Temmuz 1922 tarihinde, HEC Kadıköy Şubesi'nin, bölgesinde açmak istediği bir misafirhaneye yardım toplamak için düzenlemek istediği müsamerenin teftişi için görevlendirilen memurun görev yapmasına engel olduğu şikâyet edilerek emir talep edilmiştir. Cemiyet yönetimi, HEC'in toplum yararına hizmet eden ve irade-i seniyye ile onanan cemiyetlerden olması itibarıyla Valiliğin teftişine yer olmadığı gerekçesiyle teftişi engellemiştir. İstanbul Valisi, Dahiliye Nezaretinden, HEC'in görevlendirilen müfettişlerin, öteden beri var olan resmi sıfatlarını tanımayarak, görev yapmalarına engel olduğu, defalarca yapılan tebligattan da bir sonuç alınamamakta olduğu için gerekli işlemin belirlenmesini ve emredilmesini istemiştir.²¹⁶

²¹³ Aynı belge.

²¹⁴ BOA, DH-İ-UM-EK-00063-00025-001-001, 3 Temmuz 1921.

²¹⁵ Aynı belge.

²¹⁶ BOA, DH-İ-UM-EK-00063-00025-003-001, 15 Temmuz 1922.

Valilikle yaşanan son çatışmanın hemen ardından 24 Temmuz 1922 tarihli başvurusunda HEC yönetimi, kamu yararına hizmet ettiği Şura-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararıyla ve irade-i seniyye ile de kesinleşen cemiyetlerinin, öteden beri büyük kız kardeşi makamında gördüğü Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı gibi, yılda bir günü, “yetimler günü” olarak kabul ve o gün, Cemiyet adına, uygun her yerde, rozet dağıtmakta olduğundan ve böyle kurumsal bir Cemiyetin yardım toplama aracılığının, *“kimlikleri ve mahiyetleri belirsiz bir takım kişilerin yardım adı altındaki hileli ve düzenli faaliyetlerinin önlenmesi tedbirleri arasında görmemek gerektiği”* ifade edilmekteydi. HEC Yönetimi yazının devamında mülki idareyi bilgilendirmeye gayret etmiştir. Cemiyet 1922 yılı için Kurban Bayramının birinci gününe denk gelen, 5 Ağustos “çocukları koruma günü” veya “yetimler günü” olarak seçmişti. O günde, bedeli Cemiyet mührü ile mühürlü sandıklara ayrılmak üzere her yerde rozet dağıtmayı kararlaştırmıştı. Edinilen olumsuz tecrübelerden dolayı da bunun söz konusu kolluk tedbirlerine tabi olmadığı ve emniyet birimlerince önlenmesi değil bilakis kolaylık gösterilmesi gerekeceğinin ilgili makama emir ve genelgeyle yayınlanmasını Dahiliye Nezaretinden istemektedir.²¹⁷

Arşivlerde bundan sonrası gelişmelere ilişkin bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak yaşanan sıkıntıların, hayır cemiyetlerinin etkinliklerinde eşit işlem yapılmayışından, yürürlükteki Tüzük hükümleri, Hilal-i Ahmer ve Donanma Cemiyetlerine, İrade-i Seniyye varlığı gerekçesi ile uygulanmazken, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne, teftişe ilişkin hükümlerin uygulanışından kaynaklanmış olduğu, sonuç olarak Valilikle bir zıtlasma boyutuna geldiği anlaşılmaktaydı. Gerçi çatışmaların yaşandığı mütareke ve işgal yıllarında, Millî kurtuluş cephesinde yaşanan gelişmeler, artık İstanbul Hükûmetini de Valiliğini de giderek hükümsüz kılmaktaydı. Cemiyet üye ve yöneticilerinin gözünde de bunun böyle olduğunu ileride Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti ile birleşme görüşmeleri sırasında gözlemlenecektir.

Görüleceği üzere Osmanlı bürokratlarının nezdinde Mütareke Döneminden başlayarak olumsuzlaşan tutum, Cemiyet tarafında da karşılık bulmuş, İstanbul Hükûmetiyle sıkıntılar yaşayan İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, gelecekte Ankara'daki Cemiyete bağlılık konusunda uyumluluk göstermiştir.

²¹⁷ BOA, DHİ-UM-00011-4-00006 98-002-001, 24 Temmuz 1922.

Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyeti kurumsallaşmasını, Batılı anlayışa sahip, tamamına yakını yüksek tahsilli İstanbul ve Hükûmet eşrafından kimseler eliyle gerçekleştirdi. Seküler bir çalışma tarzı ve söylem geliştirdi. Kurul ve örgütlerinde ağırlığı doktorlar oluşturdu. Avukatlar ikinci sırayı tutmakla birlikte seçilmiş siyaset adamları ve bürokratlarla güçlü bulunmak, kadınları etkin kılmak, cemiyetin bilinçli tercihleri oldu. Bu durum, ileride Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurumsal hüviyetinde de örnek alınmıştır.

1.1.2. Cemiyetin Faaliyetleri

Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emri ile vatanın dört bir tarafından Harbiye Mektebine getirilen 500 kadar yetimi korumaya almak Cemiyetin ilk icraatlarından biri oldu. Bu etkinlik, mahallinde gerçekleştirilmiş olup, Cemiyetin halen kendine ait bir çocuk barınağı binası yoktu. Binalar açmak, hizmeti yaygınlaştırmak, korumaya alınmamış hiçbir yetim bırakmamak düşünülse de bunlar hep maliyetlerin ödenmesini gerektirmekteydi. Bunun için ileride detaylı olarak belirtileceği üzere yurt içi ve dışından bağışlarla Cemiyetin kasası doldurulmaya çalışıldı. Bunda süratle önemli bir başarı gösteren Cemiyet, buradan bulduğu cesaretle korumaya alınacak yetimleri yerleştirmek üzere bir çocuk barınağı kurmaya karar verdi. Aramalar sonucu Beyoğlu Fırzağa'da 174 numaralı binanın yıllık 600 liraya kiralanmasına karar verildi. Düzenlemeleri kısa zamanda tamamlanan binaya "Fırzağa Çocuk Misafirhanesi" adı verildi.²¹⁸

Bir hayır örgütü²¹⁹ olan Cemiyetin amaçlarına uyan geniş ve acil bir hizmet alanı bulunuyordu ancak olanaklar kısıtlıydı. Hizmetlerden bazıları, yüksek düşüncelerin ürünleri olup, bunların sonuçlarına ancak uzun süreli çabalarla ulaşılabilirdi. Tersine bir kısmı da vardı ki kısa zamanda eyleme dönük ve hatta çabuk hareket gerektiren zorunlu bir mahiyetteydiler. "*Bunlar arasında ayrıma gitmek, en pratik, uygulamalı olanlarından işe başlamak ve başlıca hedefler için ayrı ayrı kurullar meydana getirmek*" temel yöntem olarak kabul edildi.

Çocukların hastalık dirençlerinin iyi bir seviyeye getirilmesi gerektiği ve sağlıklarının hijyenlerinden geçtiği düşüncesi ile ve de suyla tedavinin önemli olduğu

²¹⁸ Günümüzde Fırzağa Mahallesinde Fırzağa Caddesi adlı bir Cadde bulunmadığından binanın yeri tespit edilememiştir. Bkz: Ek-7.

²¹⁹ Uluslararası literatürde "charity organisation" olarak ifade edilmektedir.

düşüncesinin sonucu olarak Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Dar-ul Hayrda bir hamam-duş yaptırdı. Bu tesis, Cemiyetin genel sağlık hizmetlerinin ilklerindendir. Çocuklar arasında salgın hastalığa tutulmuş olanları çabucak ayırmak ve tedavilerini ayrı ortamda sağlamak için Firuzağa Çocuk Misafirhanesi'nde enterne bir baraka da kuruldu.²²⁰

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, sayıları on binlerle ifade edilen harp yetimleri ve kimsesizlere sahip çıkma hedeflerine, başlangıçta açtığı 100 yataklı Çocuk Misafirhanesi'nde birkaç yüz çocuğa bakmakla sınırlı kalarak ulaşamazdı. Daha ilk kurulduğu yıldan itibaren Çocuk Misafirhanesi, kapasitesini 150 yatağa yükseltmek zorunda kalmıştı. Yeni çocuk barınakları açabilecek duruma gelinceye kadar gerçekçi bir yöntem uygulamak düşüncesi ortaya çıktı. Çocuk Misafirhanesini, “*daima dolup boşalan bir depo olarak işletmek*” uygun görüldü. Türlü şekillerde sefaletten kurtarılan çocuklar, aile yanına “evlatlık”, sanayi ve ticaret erbabı yanına “çırak”, okullara “talebe” olarak bir tarafa yerleştirildikçe yerine diğerini almak suretiyle Çocuk Misafirhanesi'nin hizmet dairesi genişletilmeye çalışıldı.²²¹

Kuruluşunda, cins, mezhep, milliyet düşünmeksizin sefil ve mustarip bütün çocuklara barınak olmak düşüncesinde olan Cemiyet, başlangıçta kapılarını memleketin bütün kimsesiz çocuklarına açmıştı. Mütarekeden bilhassa Sevr Antlaşmasından itibaren²²² her din ve mezhebe ait kuruluşlar kendi inançlarından çocukları kendi korumalarına aldıklarından Çocuk Misafirhanesi, Müslüman çocuklarına mahsus kalmıştır.

²²⁰ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.6.

²²¹ Aynı yer.

²²² Cemiyetin ilk birkaç yılından itibaren azınlık cemaatlerinin sayısı zaten az olan çocuklarını buradan aldıkları görüldü. Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfâl** isimli kitabının 35. sayfasında, 30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Mütarekesiyle azınlık dinleri kilise ve organizasyonları, kendi dinlerine mensup çocukların korunması işini üstlendiğinden Kurumun, sadece Müslüman çocuklarına hizmet vermeye başladığını söylemektedir. Mondros Mütarekesinin maddeleri daha çok askerlerin pozisyonlarına ilişkin olmasından yazar, bunu daha çok Mütareke zeminin sağladığı sosyal ve psikolojik ortama bağlamış olmalıdır. Azınlık kilise ve eğitim organizasyonlarının kendi dinlerine mensup çocukların muhafazası ve eğitimleri yönünden serbest bırakılması, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşmasının 145-151. maddelerinden ve bilhassa, “*Hususile bunlar müstakilen ve memurin-i Osmaniye'nin bir gûna müdahlesi olmaksızın masarifi kendilerine ait olmak üzere her nevi müessesat-ı hayriye (Himaye-i Etfâl benzeri), diniye veya içtimaiye, ve her türlü mekâtib-i iptidaiye, taliye ve âliye ve diğer müessesat-ı tedrisiyyeyi ihdas, idare ve murakabe etmek ve mekâtib-i mezkûrede kendi lisanlarını serbestçe istimal eylemek hususunda müsavi bir hakka malik olacaklardır*” şeklindeki 147. maddesinden kaynaklanmıştır. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Sevr Antlaşması, (10 Ağustos 1920), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s.575.

Üye ve yöneticileri arasında çok sayıda doktor bulunduğundan çocuk sağlığına dönük hizmetler doğal olarak öncelikle gelişmiştir. Cemiyetin Kadıköy Muayenehanesi'nin, Şubat 1918 tarihinde başlayan ve Kasım 1919 tarihine kadar devam eden etkinliği sırasında, 617 hasta muayene edilerek bunlardan 245'inin ilaçları da bedelsiz ödenmişti. Bakırköy (Bakırköy) Muayenehanesi ise Nisan 1918 tarihinden Kasım 1919'a kadar devam etti ve bedelsiz olarak 178 hastaya bakarak 81'inin ilaçlarını verdi.²²³

Bakırköy Muayenehanesi ile aynı tarihlerde açılan Üsküdar Muayenehanesi'ne başvuran 200 çocuğun tümüne bedelsiz muayene hizmeti de verilince bu muayenehanelerde tedavi edilen çocukların toplamı 2.211'e ulaşmıştı.²²⁴

Cemiyet, henüz ilk yıl raporunda bu süreçte başardıkları ve noksan kalan konuları aktarırken, yeni oluşan kuruluşların zorunlu olarak geçireceği deneyim ve kuruluş devresini Allah'ın izni ve yardımıyla atlattığını, gelecek yıllar içinde daha maddî ve daha özel faaliyetlere geçilebileceği ümidini ifade etmişti. Gerçekten de Cemiyet, kurulduğu tarihten sonra yoğun bir etkinlik alanı oluşturmaya ve kimsesiz ve yetimler sorununu ülke gündeminde öne almaya çalıştı. Bu kapsamda Himaye-i Etfâl Cemiyeti Reisi Dr. Besim Ömer Paşa, 14 Temmuz 1922 tarihinde yazdığı dilekçede²²⁵ Dâhiliye Nezaretine bir ortak çalışma grubu oluşturma önerisi sunmaktaydı. Aynı zamanda kendisi de Uluslararası Birliğin bir üyesi olan Dâhiliye Nazırı'nın memleketin en büyük sorunun çocuk meselesi olduğuna dair kendi ifadelerine atıf yapılan başvuruda, amacını yalnız kendi çaba ve araçları ile başarabilmek olanağından mahrum olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, Nezaretler ve kuruluşların destek ve himayeleri altında farklı yardım cemiyetlerinin çabalarını bir araya toplamak amacıyla ortak hareket edilmesi teklif edilmekteydi.

Amacı, çocuk ıslahhaneleri açmak olarak açıklanan bu fikirle, Dâhiliye Nezaretinden başka, Evkaf Nezareti, İstanbul Valiliği, İstanbul Belediyesi ve Göç İdaresi gibi bu çeşit meselelerle ilgili resmî dairelerin temsilcileriyle örneğin

²²³ Erim, **A.g.e.**, s.6.

²²⁴ Bu muayenehanelerde, insanlık vazifesi bilerek, fahrî olarak görev yapan tabiplerin isimleri şunlardır: Şinasi Paşa ile Cevat Tahsin, Hacı Mehmet Emin, Hüsnü Şakir, Hayri Ömer, Rasim Ferit, Raşit Tahsin, Viktor, Kazım, Memduh, Adil, Fahri, Sadettin, Vedat Beyler; Boyes, Birandes, Tilman, Tibiros, Aknidis, Nazaryan ve Şartıcıyan Efendiler. Misafirhanede kalan çocukların tebabeti vazifesini nöbetleşe gören tabiplerin isimleri ise: Hakkı Şinasi Paşa, Rasim Farit, Ali Refet, Fahri Kemal. Aynı yer.

²²⁵ **BOA**, DH-UMVM-00096-00051-001-001, 14 Temmuz 1922.

‘Dilenciliğin Yasaklanması’ ve ‘Fukaraperver’ gibi hayır cemiyetlerinin temsilcilerinden oluşan bir komisyon oluşturulması öneriliyordu. Dâhiliye Nezareti’nce, bu komisyonun, böylesi yüksek ve genel bir insanî amacın (Himaye-i Etfâl Cemiyeti Merkezi’nde) gerçekleşmesi için gerek resmî daireler ve gerek diğer hayır cemiyetleri yanında, gerekli girişimlerde bulunması talep edilmişti. Talebin tüm Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu tarihi boyunca bir sosyal hizmet kurumu meydana getirilmesi yönünde serdedilen düşünce ve girişilen çabaların ilki olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dahiliye Vekaleti, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Merkezi’nde çalışacak bir Çocuk Islahhanesi kurulmasını uygun bularak gerekli koordineyi yapmak üzere, 13 Ağustos 1922’de, Dâhiliye Nezareti İl İşlemleri Müdüriyetini görevlendirdi.²²⁶ Bu müdüriyet tarafından Çocuk Islahhanesi Komisyonuna, Muhacirîn Sevkıyat-ı Hariciye memurlarından Tevfik Bey’in; Evkaf Nezaretinden, Şura-ı Evkaf üyelerinden İsmail Hakkı Bey’in;²²⁷ İstanbul Belediyesi Sağlık Müfettişlerinden Dr. Lebid Abdüşşukur Bey’in;²²⁸ İstanbul Valiliğinden, Milli Eğitim Müdürü Mafuz Bey’in²²⁹ katılacağı farklı tarihlerde bildirildi. Komisyon, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Reisinin başkanlığında birkaç defa toplandı ve eski baytar mektebi binasında muhtelif sanatların eğitimine mahsus bir yurt ile çocuklara çeşitli sanayi kollarının eğitimi verecek bir “sanat evi” açılması ve kararlaştırıldı. Uzman bazı kişilere başvurularak bu başlıkta bir program yaptırıldı. Uzmanların değerlendirmelerine bakılarak çocukları burada yedirmek, giydirmek ve barındırmak ve gündüzleri demirci, tenekeçi, kunduracı, marangoz, dülgere, süpürgeci, fırıncı ve sair sanat erbabı yanına çırak olarak vermek ve sanatta yatkın olanların daha çok ilerletilmeleri yolu benimsendi. İncelemelerde, iki yüz kişilik bir sanat evi için hizmetli ve gece dersleri öğretmen maaşları, yatak ve mutfak masrafları da dâhil yıllık yirmi bin lira gerektiği anlaşıldı.

Girişim, yalnız İstanbul çocuklarıyla değil tüm Türkiye yetimleriyle, özellikle de şehit çocuklarıyla ilgiliydi. Ancak o sırada hükûmet Ankara’ya geçtiği ve

²²⁶ (Umur-u Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti). **BOA**, DH-UMVM-00096-00051-004-001, 15 Ağustos 1922. Yazıya 15 Ağustos’ta Vilayet İşlemleri Müdüriyeti tarafından verilen cevapta, “*Memleketin kimsesiz ve işsiz çocuklarını himaye ederek onlara müspet bir çalışma geleceği hazırlamak gayesine yönelik Himaye-i Etfâl müessesesinin girişimini büyük bir ilgi ile karşılayan Müdürlüğümüz, bu gaye için ‘birlikte çalışmayı’ vazife addeder*” deniliyordu.

²²⁷ **BOA**; DH-UMVM-00096-00051-005-001, 15 Ağustos 1922.

²²⁸ **BOA**; DH-UMVM-00096-00051-007-001, 15 Ağustos 1922.

²²⁹ **BOA**; DH-UMVM-00096-00051-008-001, 04 Eylül 1922.

Ankara’da da bir HEC kurulduğundan bu sorunun sonuçlandırılması, Ankara’daki “Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Kurulu” kararına bırakıldı.²³⁰

1.1.3. Firuzağa Çocuk Misafirhanesi

Firuzağa Çocuk Misafirhanesi’ne 8 Ekim 1917 tarihinden itibaren çocuk kabulüne başlandı.²³¹ 27 Kasım 1917’de açılan ve gerekli memurların²³² seçimi tamamlandı. Hücum edercesine İstanbul’a giren çoğu perişan durumdaki muhacirlerin çocuklarına da Çocuk Misafirhanesi’nin kapılarını açan Cemiyet, çocuklarını buraya vermek istemeyen yoksul muhacirlerin çocukları için bakım bedeli ödemesi yaptı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin aracılığıyla, Misafirhaneye getirilen 15 Kız çocuğundan yetenekli sekizi, Kandilli Adile Sultan Enas Sultanisi’ne (sonradan Kandilli Kız Lisesi)²³³ biri bedelsiz Darülmualimîn’de (öğretmen okulu) ve iki erkek çocuk, İstanbul Sultanîsine ve yine bedelsiz olarak dört çocuk da Darüşşafaka’ya devam etmekte olup, bunlardan bedelsiz olmayanların eğitim ücretleri 1921’den sonra Cemiyet tarafından karşılandı ve 1923 yılına kadar 520 küsur lira sarf edildi.²³⁴ Öğrenim gören çocukların büyük kısmı Yunanın yakıp yıktığı Anadolu sahillerinden gelen felaketzedelerin çocuklarıydı. Cemiyet, çoğunun cüz’i ücretini tümüyle ödediği bu çocukları, yalnız okullara yerleştirmekle yetinmeyerek ve öğrenime devamlarını da sağlamış ve bunun için eğitim gereçleri de almıştı. Bunların dışında Misafirhanede bulunan çocukların ilk öğrenimleri de özel olarak getirilen öğretmenler eliyle icra edildi. Cemiyet üyeleri, bu yetim yahut düşkün çocukların, aileleri yanında bu derece bir öğrenim olanağı bulamayacaklarını görerek motive oluyorlardı. Bu çocuklara sahip çıkmakla eğitilmiş ve nitelikli nüfusa önemli bir katkı sağlamayı hedeflemişlerdi.²³⁵

²³⁰ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.25.

²³¹ 3 ay zarfında sokaklarda şurada burada yaşayan 50 çaresiz çocuk toplanmıştı. Bu 50 çocuktan 45’i Müslim, 4’ü Hristiyan ve 1’i Musevi, 11’i kız ve mütebakisi erkek idi. Kanunuevvel nihayetinde yapılan istatistiğe göre bu çocuklardan 3’ü 3 yaşına, 9’u 5 yaşına, 22’si 8 yaşına, 6’sı 10 yaşına, 8’i 12 yaşına kadar olan yavrular olup 2’si de 13 yaşında bulunuyordu. **1333 Sene-i Maliyesine Mahsus ...**, s.12.

²³² Müdür (1.700 lira), Muhasebe memuru (1.000), Ambar memuru (800), Sermürebbiye (700), Mürebbiye, 4 (birisi hasta vazifesi ile 1.600), Gece bekçileri, 2 (400), Hademe, 2 (400), İşçi (50), Çamaşırcı (300), Kapıcı (400), Bağcıvan (400) Tabip (1.000) Aylık 9.200 liradan Yıllık 110.400 lira. **A.g.r.**, s.46.

²³³ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.22.

²³⁴ **A.g.r.**, s.38.

²³⁵ **A.g.r.**, s.3.

Misafirhanenin açıldığı 1917 Nisanı'ndan 1922 sonuna kadar, burada 2.027 çocuk korumaya alındı. Bunlar, sanata sevklerini ve bir derece öğrenimlerini müteakip aileler yanına ve kısmen de evlatlık olarak yerleştirilmişti.²³⁶ 1923'e gelindiğinde 10 yaşından büyük olanlardan 100 çocuk, Kalender Ziraat Yurdu'nda oluşturulan meslek dallarında çalıştırılmaktaydı. 10 yaşından aşağıda bulunanlar ise okullara gönderilmişlerdi. 50 çocukla başlayan Misafirhane mevcutları, peyderpey 1923-1924 yıllarında 111'e yükselmişti. Bu çocuklar, Kandilli Lisesinde, Edirne Dâr-ül Muallimîn'de, Şehit Muhtar Bey Numune Mektebi'nde, Darphane-i Millî'de, Münazaa ve Ticarethanelerde, Anadolu Demiryolları Fabrikası'nda, Kuleli Askerî İdadisi'nde, Edirne Ziraat Ameliyat Mektebi'nde, Arpacı Ziraat Ameliyat Mektebi'nde İstanbul Sanayi Mektebi'nde Ticaret-i Bahriye Kaptan Mektebi'nde Vatan Matbaası'nda, Evkaf Matbaası'nda, Bahriye Musikası'nda, eczahanelerde, fotoğrafhanelerde, eğilim ve yeteneklerine bakılarak sanayie gönderilerek değişik fabrika ve destgâhlara (tezgâh, el işi yeri) yerleştirildi.²³⁷ Sanayi erbabı (çoğu zenaatkâr) yanında çalıştırılan çocukların gündeliklerinden önemli bir kısmı, gelecekte kendilerine bir sermaye sağlamak üzere namlarına tasarruf edildi.²³⁸

Çocuk Misafirhanesi'nin açılması nedeniyle Cemiyet, ayrı bir bina kiralama masrafından da tasarruf etmek istedi.²³⁹ Misafirhaneye daha yakından bir gözetim ve teftiş sağlamak ve işlerin kolaylaştırılmasına da hizmet edeceği düşünülerek 18 Mart 1919 tarihinde Bursa Sokak 21'de bulunan Cemiyetin merkez ofisi, 700 metre aşağıda bulunan Firuzağa Çocuk Misafirhanesi'ne nakledildi. Eski merkez, UÇKB Türk Komitesi Merkezi'ne terk edildi. Firuzağa'ya nakilden sonra artık Cemiyet, basılı evrakında, adresini sol üst köşede şu şekilde yazdı: "Himaye-i Etfâl Cemiyeti; Merkez Kurul, Beyoğlu, 174 Firuzağa, İstanbul. Telefon: Beyoğlu 1406."

Cemiyet, "*Tüzüğü gereği, kuruluşlarının ilerleyip gelişmesini sağlama ve diğer memleketlerdeki benzer çalışmaları takip ve çocuk sorunlarıyla hakkı ile ilgilenebilmek*" gerekçesiyle Merkezin Misafirhaneden ayrılmasını istediği 1924 yılına kadar bu Merkezi kullanmaya devam etti.²⁴⁰

²³⁶ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ... s.6.

²³⁷ Aynı yer.

²³⁸ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.40.

²³⁹ Bursa Sokak'ta bulunan merkezin yıllık kirası 280, Firuzağa'daki binanın kirası yıllık 600 liraydı.

²⁴⁰ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ... s.30.

1923'te Misafirhanenin yiyecek masrafları, bir çocuğa günlük 22 kuruş maliyet üzerinden hesaplandı. Günlük 150 çocuk, 22 kıyye gıdanın (1,282 kg. x 22 = 28,2 kg. günlük gıda) bedeli 3,3 lira; 365x3,3=12.045 kuruş, 120,45 lira yıllık gıda masrafiydi. Misafirhanede, bu dönemde aylık beslenme giderleri 99 liraya ulaşıyordu. İleride anlatılacağı gibi Kalender'deki bir çocuğun günlük beslenme maliyeti için ise 25 kuruş baz alınmıştı. Bu rakamlar üzerinden o dönemin ekonomik geçimi göz önüne alındığında Misafirhane müdürünün 60 lira aylıkla çalıştığı (240 çocuğun günlük beslenme maliyeti),²⁴¹ binanın 50 lira aylıkla kiralandığı, öğretmen maaşı 10 lira iken, mürebbiyelerin 15 lira aylıkla çalıştığı, Muhasebeciye 20 lira aylık ödenirken Müdürden sonraki en yüksek maaşın ise 35 lira ile hastabakıcıya ödendiği tüm görevlilere toplam 245 lira aylık ödendiği dikkat çekmekteydi.²⁴² Sağlık hizmetleri, henüz kurumda doktor çalıştırılmadan, hizmet alımı, kiralama şeklinde yürütülmekteydi. Doktor çalıştırma maliyeti yıllık 180 lira ilaç bedeli 150 liraydı. 150 çocuğun eğitimi için yılda 800 lira öngörüldü.²⁴³

1924'te toplanılan olağanüstü kongrede Misafirhane'nin küçültülerek burada bakılan çocukların Kalender Yetim Yurdu'na taşınması konusunda verilen kararın ardından nihayet Firuzağa Misafirhane'sindeki çocukların tamamen Kalender'e taşınması ile bu Misafirhane'nin kapatılmasına karar verildi. 1917'den beri varlığını sürdüren bu kuruluşla ilgili zorunluluk, Süt Damlasının idamesinin zorluklarından ileri gelmişti.²⁴⁴ Misafirhane'nin taşınması sırasında, orada küçük bir hastane ödevini gören baraka da yeni yerine taşındı. Kalender'deki büyücek olan yetimlerin Öksüzler

²⁴¹ Günümüzde bir çocuğun Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü Yurtlarında barınan öğrencilere yapılan günlük beslenme yardımı; 2020-2021 öğretim dönemi için 1 Ekim 2020 tarihinden itibaren sabah kahvaltısı yardımı 5,00 TL, akşam yemeği yardımı ise 11,00 TL olmak üzere toplam 16,00 TL olarak uygulanmaktadır. Bakanlık yurtlarında yurt ücreti ve güvence bedeli alınmadan barındırılan öğrencilere, günlük 26,00 TL beslenme yardımı yapılmaktadır.

<https://kygm.gsb.gov.tr/Sayfalar/2435/2389/Beslenme>, Erişim tarihi 19 Kasım 2021. Bu rakamın o günkü karşılığı olan 25 kuruştan yola çıkılarak Müdür maaşının 2021 rakamıyla 6.000 TL'yi biraz geçeceği anlaşılmakta olup bu rakam günümüz koşullarında mütevazı bir ücrete tekabül eder. Aynı verilerle bina kirası 5.000 liraya, öğretmen maaşı 1.000, mürebbiye 1.500, muhasebeci 2.000 lira maaşa karşılık gelmektedir.

²⁴² **1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ...**, s. 38.

²⁴³ Yıllık Misafirhane Bütçesi (1924-1925 yılı), Maaşlar 2.940; beslenme 150 nefer, 22 kıyye (28,5 kg) 12.045; yakacak 500; kira 600; giyecek her biri 20 lira itibarıyla 3.000; çamaşır yıkaması 300; sigorta, elektrik, telefon, su 800; eğitim masrafları 800; doktor ücreti 180; ilaç bedeli 150; terzi aylık 15'ten 180; ilave masraflar 180; toplam 21.625 TL idi. **Aynı yer.** Yukarıdaki verilerle bu miktarın bugünkü yıllık karşılığı 2.162.500 TL'dir. 19 Kasım 2021.

²⁴⁴ **1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ...**, s.19.

Yurdu'na (Kalender'in sonraki adı) kabulü için Misafirhane'yi küçültmek konusunda epey zamandan beri yapılagelen girişimlerin sonunda, Darüleytam Genel Müdürlüğü, isteği kabul ederek mevcut çocuklardan 25'ini Trabzon, 14'ünü Balmumcu, 5'ini Ortaköy Darüleytamlarına yerleştirdi. Böylelikle 1917 yılından beri darüleytamlara yerleştirilen çocukların sayısı 90'a ulaştı.²⁴⁵ 10 Temmuz 1925 tarihli İdarî Teftiş Raporunda, Firuzağa Misafirhanesi'nin kapatılarak kalan az bir kısım çocuğun da Kalender'e naklinin çok isabetli bir iş olduğu bu hareket ile büyük tasarruf sağlandığı söylenmekteydi.²⁴⁶

1.1.4. Kalender Ziraat Yurdu (Öksüzler Evi)

Bedenen gelişkin büyük yaş çocukların korunması sorunu doğal olarak farklı önlemleri gerektirmekteydi. Himaye-i Etfâl Cemiyeti, bu çocukları ülkenin temel çalışma kolu olan ziraata alıştırarak ve kendilerine uygulamalı ziraat dersleri göstermek için, şehit çocuklarına özel, Kalender'de geniş arazisi bulunan ve benzer amaçlarla kurulmuş olan bir yurdu almak istedi.²⁴⁷ Bu yurdu önceden kurmuş bulunan "Türk Çalıştırma Derneği" Yönetim Kurulu ile Himaye-i Etfâl Cemiyeti arasında yapılan görüşmeler sonucu Türk Çalıştırma Derneği, Kalender Yurdu'nu Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne devretmeyi kabul edince Yurt, 7 Eylül 1922'de imzalanan bir sözleşmeyle kesin olarak Cemiyete devredildi. Yurt binalarını kullanıma uygun hale getirmek için gereken onarımlar hemen yapıldı. Misafirhaneden bir kısım çocuk oraya aktarılıp ziraat ve eğitime başlandı. Uzmanlarına müracaatla bir eğitim programı hazırlatıldı. Bunda amaçlanan, çocukların sağlığına hizmetin yanı sıra, girişimciliğe gönderilmeleri ve bir feyz ve bereket kaynağı olan toprak işleriyle ve tarım sanatlarıyla ile yakınlık kazanmaları ve alıştırmalarıydı. Bunun için genel hizmetler, hayvan idaresi, açık havada yapılacak çiftçilik faaliyetleri ile fidan, ağaç, mahsul konularında özel bilgiler içeren bir genel çalışma programı uygun görüldü.²⁴⁸

Yatak yapmak, ortalık süpürmek, çamaşır yıkamak, sökülük dikmek, yemek pişirmek, genel temizlik ve hijyen gibi genel hizmet konuları bizzat talebe tarafından yapılacak ve alışkanlık kazandırılacaktı. Hayvan yemlemek, tımar etmek, gübre

²⁴⁵ Aynı yer.

²⁴⁶ A.g.r., s.48-49.

²⁴⁷ Bugün Kalender Orduevi olarak kullanılan Kalender Kasrı. **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.34. Kasrın dününe ve bugününe ait fotoğrafları için bkz: Ek-8.

²⁴⁸ A.g.r., s.37-38.

kaldırmak, sulamak, hasta hayvanları alacalamak, saman çekmek, vs. hayvan idaresi ile ilgili konular öğretilenkti. Bel, çapa, çift sürmek, tarazlamak, tırpan ve orak biçmek, harman dökmek, vesaire açık havada yapılacak hizmetlerin eğitim konularıydı. Bundan başka program, yasrik hazırlamak, tohum dikmek, fide yetiştirmek, bağ budamak, ağaç ve bağ yetiştirmek ve aşılama, tohum atmak, keser ve testere kullanmak, araba, boyunduruk, saban vs. tamir etmek, ağaç dikmek, meyve ağacı budamak, çiçek fideleri yetiştirmek, teferrüc ettirmek (ağaçların etrafını açmak), yerine dikmek, süs yağıları dikmek, tüm sebzelerin tohumunu ve fideleri yetiştirmek ve bunların ziraatını mevsiminde yapmak, kırma makinesiyle süttten kaymak elde etmek, yayıklarda yağ yapmak, sütlü ineklerin yal vs. yemini ihzar etmek, kuluçka makinesi kullanmak, piliçleri bekleme makinesinde yetiştirmek gibi farklı eğitimlerle doluydu.

Her uzmanlık hizmeti için bir işbaşı istihdam edildi. Sebze bahçıvanı, çiçek bahçıvanı, meyve veya yabancı fidanlar bahçıvanı, bir çiftçi başı, bir inekçi, bir sütçü, bir tavukçu, bir bağcı vb. her öğrenci çiftçi, her mevsimde bir hizmette bulunacaktı. Fakat aşı, budama, daldırma, orak, harman vs.yi esas hizmetlerde hepsi birden hizmet edecekti. Öğrenci, gün ışımadan en az iki saat önce kaldırılacak yıkanıp giyinecek çay içip saat altıda tüm hizmete hazır bulunmaya son derece özen gösterecekti.²⁴⁹

Devralınışının ertesi yılında, Kalender Ziraat Yurdu, faaliyetleri planlanarak 16.169 liralık bütçe düzenlendi. Bütçe, Yurdun kadrosu ve faaliyetleri hakkında fikir verecek pek çok veriyi barındırmaktaydı.²⁵⁰ 1923 için bu bütçe, Merkez ve Misafirhanesi'ne ayrılan 10.750 bütçeden fazlaydı. Çünkü harcamaların önemli kısmının Kalender Yurduna yapılacağı öngörüldü. İki kuruluşun bütçeleri, sonraki birkaç yılda da hemen aynı rakamlarda gerçekleşti.

²⁴⁹ Aynı yer.

²⁵⁰ Masraf kalemlerinin en büyüğü her zaman olduğu gibi 6.570 lira ile gıdaydı. Yurt ilk açıldığında bir öğrenci için hesaplanan beslenme maliyeti günlük 18 kuruştı. Hesaplamalar 100 öğrenci üzerinden yapılmıştı. Giyisi 1.857 lira, yakacak 700 lira olmak üzere, aydınlatma, telefon, su, çamaşır yıkama, ilaç, tedavi vs. ile 10.545 lira masraf düşünülmüştü. Yurdun kendisinden beklenen faaliyetlere uygun hale getirilmesi için bazı tesisat ve inşaat da ihtiyaç vardı ki 3.200 lira toplam masraf gerektiriyordu. Bunlar, Ahır, kümesler, fide camekânları, süthane, hayvanlar, tohum, meyveli ve meyvesiz ağaçlardı ki 2.000 liraya mal olmaktaydı. İnşaat ve yenilik için 850, ziraat aletleri için 350 lira harcanacaktı. Toplam masraf 16.169 lira olarak düşünüldü. **A.g.r.**, s.62.

1922 sonu itibariyle Çocuk Misafirhanesi'nde ve Kalender Ziraat Yurdu'nda bulunan çocukların sayısı 23'ü kız olmak üzere 203 çocuktı. 1923 için Merkez ve Misafirhaneye, 50 çocuğun barındırılacağı öngörülmek suretiyle 10.750 liralık bir bütçe ayrıldı. Aynı dönemde 100 çocuk bulundurulması planlanan Kalender Ziraat Yurdu bütçesine 16.169 lira ayrıldı.²⁵¹ 1924-1925 bütçesinde ise Kalender Ziraat Yurdu, 150 çocuk, Misafirhane mevcudu 100 çocuk olarak düşünülerek toplam mevcut 250'ye artırıldı.²⁵²

Bir fikir vermesi bakımından 1923 Kalender Ziraat Yurdu Bütçesinde²⁵³ kuruluşta yıllık personel giderleri şöyleydi: Müdür (5.000 kuruş), çiçek bahçıvanı (1.500 kuruş), sebze bahçıvanı (1.500 kuruş), inekçi (1.000 kuruş), 2 muallim (1.000'lerden 2.000), muhasebe memuru, (aynı zamanda sekreterdi, 2.000 kuruş), ayniyat ve depo memuru, (aynı zamanda sekreter yardımcısı, 1.500 kuruş) işçi (1.500 kuruş), 2 hademe (600'lerden, 1.200 kuruş), hasta bakıcı (1.500 kuruş), kapıcı (1.500 kuruş) olmak üzere aylık toplam 20.200 kuruş (202 lira), yıllık toplam 2.424 lira.²⁵⁴

1925 Kongresinde, kuruluşun öksüzlerin sağlık ve beden eğitimine hizmet etmesine karar verildi ve bundan böyle adının Kalender Ziraat Yurdu olmasından vazgeçilerek "Öksüzler Evi"ne dönüştürülmesi daha uygun bulundu. Kalender'in, kimsesiz çocukların sağlığına bir sanatoryum hizmeti de gördüğü düşünülüyordu.²⁵⁵

Kalender Ziraat Yurdu'nun 1 Mayıs 1924'ten 31 Mayıs 1925'e kadar 238.590 liralık gelirleri arasında süt, yoğurt, sebze ve meyve satışları en önemli kalemler olup küçük bir gelir olarak yazılan "tenis"ten, Kalender Yurdu'nun, Türkiye'nin spor sahaları gelişiminde, hayli erken sayılabilecek bir dönemde, bir de tenis kortuna sahip olduğu ve burası kiraya verilerek gelir elde edildiği görülür. Aynı döneme karşılık gelen 1.905.783 kuruş masraftan doğal olarak en önemli payı, 1.116.469 kuruş ile gıda kalemi almıştı.²⁵⁶

²⁵¹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.59.

²⁵² 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ..., s.30.

²⁵³ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.62.

²⁵⁴ Yukarıdaki aynı verilerle yani o günün kuruş rakamı 222 yılı için lira olarak kabul edildiğinde yurdun yıllık masrafı 2.424.000 TL'ye karşılık gelmektedir.

²⁵⁵ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.19.

²⁵⁶ A.g.r., s. 36 ve 40.

1.1.5. Yetimler Günü, Eğlence ve Müsabakalar

Kamu yararına çalıştığı Şura-yı Devlet ve Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilmiş ve Padişah onayı ile de kesinleşmiş olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti de öteden beri büyük kardeşi makamında telakki ettiği Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi, yılda bir günü, yetimler günü olarak kabul etmişti.

Kurban Bayramının birinci gününün “çocukları koruma” veya “yetimler günü” olarak seçilmesi konusunda artık iyice bir mutabakat oluşmuştu. O günde, geliri Cemiyet mührü ile mühürlü sandıklara ayrılmak üzere halka “rozet dağıtımına” çalışılmaktaydı.²⁵⁷

Yetimler haftasının resmiyete girmediği 1921’de ilk deneme yapılmıştı. Bu nedenle 1921 yılında yetimler haftasında toplanan yardımlar en düşük olarak gerçekleşmiş, sonra yıldan yıla artmıştır.²⁵⁸ 1921’de 36.164; 1922’de 182.705; 1923’te 159.342; 1924’te 258.717; 1925’te 396.967 krş. olmak üzere beş yıl toplamı 1.033.897 kuruş olarak geçekleşmişti.

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin, “*uygarlığın örneklerini ülkesine getirmek için*” (mümaselet-i medenîyyeye müteallik) programlar uygulama çabalarından biri de İstanbul’un çeşitli yerlerinde yaz eğlenceleri düzenlemek oldu. Bu eğlenceler, sporculara da dolayısıyla bir teşvikti. Gülhane etkinlikleri, HEC Yönetim Kurulunun, 30 Haziran 1921’de Dâhiliye Nezareti’ne verdiği, “*her yıl temmuz ayında Gülhane Parkı’nda bir sergi açılması hakkının Cemiyetlerine verilmesini*” talep eden bir dilekçeyle başlamıştır. Dilekçede, HEC’in, içinde bulunulan koşullar nedeniyle, Hükûmetçe nakden desteklenmesinin kolay olmadığını bildiği, hamiyet sahibi cömert halkın bağışları ve yardımlarıyla ve sınırlı gelirleri ile varlığını sürdürmeye çalışmakta olduğu belirtilmekteydi. Aynı zamanda milli sanayi ve ticareti desteklemek, şimdiki yerli ürünlerle eskilerini bir arada göstermek ve üç gün devam etmek üzere, her yıl temmuz ayında Gülhane Parkı’nda “Türk Meşheri” adıyla bir sergi kurup gelirlerini çocuk korumasına aktarmak istendiği belirtilmekteydi.²⁵⁹

²⁵⁷ BOA, DHİ-UM-00011-4-00006 98-002-001, 30 Ocak 1923.

²⁵⁸ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.40.

²⁵⁹ BOA, ŞD-00056-00004-007-001, 30 Haziran 1921. Türk Pazarı ya da Meşheri adıyla anılacak sergide, sanatkârlar ve tüccar ve esnaf, bir kısım ürün ve mallarını satacak ve müşterilerin gözü önünde

1921 yılında Gülhane Parkı'nda başlanan ve sonraki yıllar Şehzade/Halife Abdülmecid'in de katılımlarıyla değer kazanan spor müsabakaları Himaye-i Etfâl için unutulmazdı. Bunlar arasında bir de çiçek müsabakası düzenlenmişti. Bu müsabakalar her açıdan yararlı ve önemli kabul ediliyor ve ses getiriyordu. Saraydan alınan özel izinle sinemaya da çekilen bu filmler halka gösterilmişti.²⁶⁰

HEC'in önemle icra ettiği etkinlikler arasında Gülhane spor etkinlikleri ve bundan önce Kadıköy'de içerisinde bir de spor eğlencesi düzenlenmiş olan "çocuklar sağlık, güzellik, zarafet" yarışmasıydı. Bu yarışmalarda kazananlara özel hediyeler, uzmanlık alanından hakemlerin kararıyla dağıtılmıştı. Cemiyet, bu yarışmayı ülkeye ilk defa getirmiş ve uygulamış olduğuyla övünmekteydi. Türk çocuklarının genel sağlığına ve HEC hedeflerine önemli etkisi olan bu gibi etkinliklere devam etme kararı alındı.²⁶¹

Cemiyetin, İstanbul Merkezi haline dönüştükten sonra da devam eden bu programlar kapsamında çocuklara ve üyelere eğlenceli bir gün geçirtmek için 25 Eylül 1925'te Kalender Ziraat Yurdu'nda danslı bir çay verilmesi ve "sağlıklı bebekler yarışması" tertip edilmesi de bu kapsamda ele alınabilir.²⁶²

Öteden beri yapılagelen baloları da bu arada anmakta yarar var. Cemiyetin en büyük gelir kalemini zenginlerden yapılan bağışlar oluşturmaktaydı. Bu kapsamda örneğin Kadıköy Şubesinde 17 Temmuz 1924'te Moda'da Bomonti Bahçesinde bir Kır Balosu düzenlemiş, Darülaceze payı çıktıktan sonra 947 lira gelir elde edilmişti. Yine 1925 Yılında Perapalas'ta gerçekleştirilen balo, Cemiyetin kasasına ciddi tutar ilave etmişti.²⁶³ XX. yüzyıl kentli yaşamının ve yüksek cemiyet yaşantısının

imal edeceklerdi. Cemiyet yirmi gün sonra verdiği bir başka dilekçeyle izin "*en az üç gün yerine, yanlışlıkla, üç gün yazılmış*" olduğunu ifade ederek süre uzatma talep etti. Zira pazara katılacak sanatkâr, tüccar ve esnaf gelir yerine zarara neden olacağı gerekçesiyle yalnız üç gün için birçok eşyayı taşımaya razı olmuyorlardı. Bu yüzden izin belgesinde, "*serginin üç günden on güne kadar devam etmesi*" yönünde düzeltilmesi istenmekteydi. **BOA**, ŞD--00056-00004-005-001, 20 Temmuz 1921.

²⁶⁰ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.42.

²⁶¹ Aynı yer.

²⁶² Sağlıklı bebekler müsabakasına 18 süt çocuğu katılmıştı. Bebekler, öncelikle Dr. Hakkı Şinasi, Reis, Müderris Dr. Besim Ömer ile Süt Damlası Tabibi, İlk Türk Modern Tıp Tabibesi Safiye Ali Hanım tarafından sağlık sınavasından geçirilmiş, gelişmeleri tutulan sağlık defterlerinden not edilmişti. Müsabaka sonucu ve ödül dağıtımı İstanbul Mebusları Hakkı Şinasi Paşa, Yusuf Akçura, Hamdi ve Alirıza Beyefendiler ile bulunan ziyaretçiler huzurunda yapılmıştı. **1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ...**, s.12.

²⁶³ **A.g.r.**, s.48 ve 52.

Türkiye’deki ilk yaygın örnekleri olan Himaye-i Etfâl’in bu etkinlikleri Cumhuriyet döneminde de benzeri şekilde tekrarlanmıştır.

Cemiyetin, halkı ana ve çocuk sağlığı konularında bilgilendirme ve bilinçlendirme konusunda önemli hizmetleri olmaktadır. Bu kapsamda Darülfünun Konferans Salonunda, Kızılhaç Cemiyetleri Birliği’nden getirtilen filmleri göstererek öncelikle “nüfus siyaseti hakkında” ve fennî çocuk bakımına dair ve yine Merkez Kurulu üyelerinden Doktor Safiye Ali Hanımefendi²⁶⁴ tarafından Beyoğlu’nda Elhamra ve Kadıköy’de aile sinemasında “fenni çocuk büyütmek” hakkında yararlı konferanslar verildi. Bilahare Başkan Dr. Besim Ömer Paşa’nın Ankara’ya seyahatinde Genel Kurul Genel Sekreteri Mebus Dr. Fuat tarafından Amerika’dan getirilen filmleri yanında getirmesi sayesinde bunlar da Darülfünun Konferans Salonu’nda ve Kadıköy Aile Sineması’nda gösterildi.

1924, 1925 yıllarında Genel Merkeze bağlı İstanbul Merkezinde Dr. Safiye Ali Hanım tarafından yürütülen ve Himaye-i Etfâl Cemiyeti adına her pazar çocukların ağırlık ve sağlıklarının izlenmesinden ve gereken sağlık önlemlerini telkin etmek hizmetinin görüldüğü “Öğüt Ocağı” teşkilatı, yararlı bulunmuştu.²⁶⁵

1.1.6. Cemiyetin Malî Durumu

Kuruluş tarihi olan 1917’den 1924’e kadar gelir gider tablosu incelendiğinde²⁶⁶, kuruluş yılında Cemiyetin gelirlerinin fazla harcamasından kaçınarak ihtiyat ettiği, sonraki iki yıl olan 1918 ve 1919’da gelirlerin düşme eğilimine girdiği, gider fazlasının ilk yılda edinilen gelirlerden dengelendiği, işgalin neden olduğu enflasyonun da etkisiyle 1920 yılında gelirlerin birden yaklaşık altı rakamlara ulaştığı, harcamaların ortalama düzeylerde devam ettiği, 1920 yılından sonra gelirlerin, tutturulan iki milyon kuruşluk düzeyin altına pek düşmediği, Cemiyet gelirlerinin giderlerini karşılama oranının ilk yedi yılda % 134 olarak gerçekleştiği görülmektedir.²⁶⁷

1923 yılı gelirleri 15 aylık, 1924 yılı gelirleri 13 aylıktır. Gelirlere 1922, 1923 ve 1924 yıllarında, Kalender Yurdu gelirleri de eklenmiştir. Yıllar içerisinde gelirlerin

²⁶⁴ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan’a ..., s. 32.

²⁶⁵ A.g.r., s.27.

²⁶⁶ Bkz. Tablo 1.

²⁶⁷ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.42.

giderlerden genel olarak fazla devam ettiği bunun da Cemiyete bir yatırım yapma, sermaye artırma kapasitesi sağladığı görölmektedir. Yıllar içerisinde artan gelirler, özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Cemiyetin, Genel Merkez vasfını yitirmesine, Genel Merkeze bağlı bir Merkez haline dönüşmesine rağmen arttı.

50 Yataklı çocuk Misafirhanesi gelirlerinde görölen ani artışın, 1920'deki işgalle birlikte meydana gelen yüksek enflasyon kaynaklı oluşu anlaşılmaktadır. Misafirhane gelirleri Cemiyet gelirleriyle bütünüyle paralellik arz etmektedir.²⁶⁸

Misafirhanede, 1922'de bir yetimin günlük yiyeceği 17 kuruştı. Bunun yıllık karşılığı, 61 lira 43 kuruştı. Bir çocuğun yıllık giyim masrafı 16 lira 27 kuruştı. Yıllık eğitim masrafı 4 lira 22 kuruş, ısınması 6 lira 36 kuruş, ilaç bedeli 1 lira 23 kuruş, temizliği 5 lira 61 kuruşa mâl oldu. Çocuk başına düşen diğer masraflar (maaşlar, ücretler, telefon, su, v.b.) yıllık 25 lira civarındaydı. Toplamda, Cemiyet, bir yetimin barındırılması, yedirip giydirilmesi ve eğitimi için 132 lira sarf etmişti.²⁶⁹

1922 Bütçesinde yazılı olan gelir beklentisi, İtilaf devletleri Zabıtasının engel olması ve Hükûmetin yardım etmemesi nedeniyle gerçekleştirilemeyen Mayıs'ta rozet dağıtımı, Türk Pazarı, Müsamere, Piyango, Kamp, Hanımlara özel çayhane etkinlikleri ve Şehremaneti'nden verilecek olan ödeneğin esirgenmesi nedenleri sonucu bir miktar geri kalmış, toplanılması beklenen 9.350 lira gelir toplanamamış olmasına rağmen 1923 yılına 19.772 lira 86 kuruş 56 santim devir kaydedilmişti.²⁷⁰

1922'de merkez kirası, yayın, evrak, matbuat, kırtasiye, sigorta, elektrik, telefon, su, yakacak, yiyecek, giyecek, çamaşır yıkama, eğitim ve ilaç bedeli; atölye ve tesisat, müsamere gibi kalemlerden oluşan zorunlu giderler toplamıysa yıllık 10.750 liraya ulaşmıştı. Bir çocuğun yıllık masrafı olan 132 liranın aylık karşılığının 11 lira olduğu ve Genel Sekretere, 4.000 krş (40 lira) maaş ayrıldığı göz önünde bulundurulduğunda Cemiyetin yönetimi için ayrılan personel giderlerinin aslında pek fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Maaşlar, yaklaşık bir çocuk giderinden fazla, en fazlası iki çocuğun masrafına denk düşmektedir.²⁷¹

²⁶⁸ Bkz. Tablo 3 ve **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.66.

²⁶⁹ Bkz. Tablo 2 ve **A.g.r.**, s.73.

²⁷⁰ **A.g.r.**, s.67.

²⁷¹ **A.g.r.**, s.56.

1917'den itibaren gelir ve giderlerini düzenli takip eden İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin (sonradan HEC İstanbul Merkezi)²⁷² yıllık gelirlerinin içeriğine fikir verecek bir örnek olmak üzere 1926-1927 Yılı Bütçesi incelendiğinde 1926 yılında üye taahhütlerine sadece 1200 lira konulduğu, 15.000 lira bağış geliri beklendiği, Kalender Ziraat Yurdundan nispeten yüksek bir gelir sayılabilecek 52.310 lira beklendiği, Genel Merkezden Süt Damlası kuruluğu için 15.000 lira gönderilmesinin beklendiği tüm gelirlerin 78.000 lirayı biraz geçeceği beklenmiş olduğu görülmektedir. Giderler için maaşlar, basılı evrak, müsamere gideri, inşaat ve tesisat, Süt Damlası giderleri olarak öngörülen masraf 27.000 lirayı biraz geçmektedir. 150 çocuk kapasiteli Misafirhaneye 21.625, 100 çocuk kapasiteli Kalender Ziraat Yurduna 17.715 lira masraf düşünülmekteydi.²⁷³

Bu dönemde HEC, sonraları başladığı taşınmaz gelirleri elde edilmesi faaliyetine henüz girişmediğinden henüz dikkate değer bir taşınmaz mal varlığına da sahip değildir. Türk Çalıştırma Derneği'nden alınan Kalender Yurdunun dışında, bir de Süt Damlası Kuruluşu'na Evkaf Kanunu'nun Dördüncü Maddesindeki yetkiye istinaden geçici olarak eklenen Medrese binası bulunmakta olup gelir getirmeleri de söz konusu değildi.

Cemiyet Tüzüğü'nün 14. Maddesi gereği, Cemiyete bilfiil hizmet etmeyi taahhüt edenler dışında her üye yılda en az 1, en çok 24 lira taahhüt edebilmekteydi. Bu sınırlama 3 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunun, "*Hisse-i nakdiyye (aidat), yıllık yirmi dört altını geçemez*" şeklinde olan tahditten ileri gelmişti. Bunun dışında üyeler, belirli sayıda çocuğu yedirecek ya da giydirecek veya yakacak tutarını ödeyecek tutarları karşılama taahhüdünde de bulunabilmekteydiler.

Ancak merkez üyelerinin yıllık bağış taahhütlerinden İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin eline pek bir şey geçmiyordu. Üyeler ödemeyi taahhüt ettikleri asgarî tutarları dahi ödemiyorlardı. Cemiyet yöneticileri, Genel Meclis üyelerinin vermeye mecbur oldukları yıllık iki lira üye taahhüdünü (Tüzük Madde 17) bile toplayamadıkları yönünde eleştirilere maruz kalıyorlardı. Yönetim, eleştirileri haklı bulmakla beraber ulaşım araçlarının yüksek maliyetli olduğu bu dönemde, semtlerin birbirinden uzak oluşu, üyelerin yazda kışta farklı adreslerde oluşundan dolayı tahsildarların üyelere başvurmaya yeltenmemesinin normal olduğu düşüncesindeydi.

²⁷² 1923'ten itibaren Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin İstanbul Merkezi olarak anılmıştır.

²⁷³ Bkz. Tablo 5 ve 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ..., s.36.

Zira pahalı yolculuklardan sonra bir de üyenin adresinde bulunmaması olasılığı yüksek oluyor, tahsilatın astarı yüzünden pahalıya geliyordu. Bunu çözmek için adreslere mektuplar gönderildi. Cevabî matbu mektuplar dahi bunlara iştirilmiş olmasına rağmen yine de üyelerin pek azı dönüş yaptı.²⁷⁴

Bu mesele gereği gibi çözülemedi. Bu kapsamda toplanan paraların büyük kısmı da bazı gayretli hanım üyelerin yeni kaydettirdikleri üyelerden alınan paralardı.²⁷⁵ Cemiyet, kurulduğu yılda 63 üyeden 378 lira taahhüt almayı başaramıştı.²⁷⁶

Cemiyet yıllık taahhütleri toplamakta gösteremediği muvaffakiyeti ilk yılında bağış toplamada göstermişti.²⁷⁷ Kuruluş yılı olan 1917’de Cemiyete ilk olarak “Eşya-i Askeriye Anonim Şirketi” tarafından 500 Osmanlı lirası bağışlandı. Şirket Müdürü ayrıca yıllık 24 lira kişisel taahhütte bulundu. İkinci sırada Merkez Kurulu üyelerinden İstanbul Milletvekili Emanuel Karasu Efendi’nin Cemiyete bağışlamış olduğu 800 lira ve Yönetim Merkezinin bir yıllık kira bedeline yaptığı 200 liralık katkı yer aldı.²⁷⁸ Arslan Çimento ve Su Kireci Anonim Şirketi’nden (3000 lira), Amerikalı Rockefeller’dan (50 lira), Manuel Karassu Efendi’den (1000 lira), Mısır Hidivi Abbas Halim Paşa’dan (1000 lira), Viyana’dan Kamil Kastilyoni’den (961 lira), Eşya-i Askeriye Anonim Şirketinden (500 lira), Köln zenginlerinden Mösyö Otmar’dan (500 lira), Bayramzade İsmail Hakkı Bey’den (500 lira), Büyükada Yat Kulübü’nden (400 lira), Rafael Kamhi ve Mahdumları Ticarethanesi’nden (250 lira),²⁷⁹ Papa’nın İstanbul Vekilinden 50 lira gibi bağışlar alındı. Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, kendisinin kabul etmesi üzerine, Merkez Kurulunca “onursal üye” olarak kabul edildi. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti de 600 kg pamuk, 100 düzine tire makara bağışladı. Yeni kurulan HEC, 1917 Aralık ayı sonuna kadar 11.575 liralık²⁸⁰ toplayarak uluslararası bir bağış organizasyonu gerçekleştirmişti.²⁸¹

²⁷⁴ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.56.

²⁷⁵ A.g.r., s.55.

²⁷⁶ 1337 Sene-i Maliyesine Mahsus, s.30-33.

²⁷⁷ Aynı yer.

²⁷⁸ A.g.r., s.9.

²⁷⁹ A.g.r., s.10.

²⁸⁰ Aynı yer.

²⁸¹ A.g.r., s.30.

İstanbul HEC'in tespitine göre yıllardan beri aralıksız savaşıyor ve vatani savunurken şehit düşen bir milyondan fazla Müslümanın yarım milyon yetimi vardı.²⁸² Batılı benzerlerinin temsilcileriyle görüşerek bağış ve yardımlar toplamaya girişilerek bir kısım yardımlar alındı. Osmanlı'daki yetimlere, gayrimüslim çocuklara bazı memleketlerden ulaşan yardımlar gibi, İslam çocuklarından da yardım talep edildi. Bunun için, Anadolu'da yürütülen cihadın Müslümanlarda uyandırdığı etki göz önüne alarak kimsesiz kalan Türk şehitlerinin yetimleri adına Mısır, Hint ve diğer İslam beldelerine hitaben, Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde genelge suretinde yayımlanacak dokunaklı bildiriler yazıldı.²⁸³

22 Ekim 1921 tarihinde Hindistan ve Mısır'a Bildiri gönderildi. Mısır'a gönderilen bildiri, İngiliz karşıtı ve Türk dostu Mısır Hıdiviyetinden Mısır Kızılayı'nın Başkanı olan²⁸⁴ Prens Ömer Tosun Paşa'ya takdim edildi. Buradan farklı tarihlerde toplanan 14.069 lira teslim alındı. Artık Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin başlarında kanaat önderleri Çotani'nin bulunduğu "Hilafet Komitesi" adlı Hintli üyeleri de vardı. Bu komitenin, Başkan Besim Ömer Paşa'nın girişimiyle bağışladığı 2.682 lira 13 Temmuz 1921'de İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne ulaştı. Ayrıca Hindistan hayırseverlerinin toplayıp Tevfik Paşa vasıtasıyla gönderdikleri 2.000 lira da 15 Mart 1922 tarihinde teslim alındı. Mısır ve Hind'e gönderilen beyannameler Kuran'ın Maide suresi 2. Ayetinde geçen, "teavünû" (yardımlaşın) ilahî emriyle bitiyordu.²⁸⁵

Yoksul düşmüş de olsa Türk halkının bağışları da söz konusuydu. Yüksek makamlarda bulunan devlet erkânından yardım ve kolaylıklar görülmekteydi. Şehzade Abdülmecid Efendi, 5 Ağustos 1922'de İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ni ziyaret etmiş ve yakın ilgi göstermişti.²⁸⁶

Bir yetimin 1922 itibarıyla Cemiyete bir yıllık yatak ve barındırma maliyeti 22,5 lira olarak hesaplanmıştı.²⁸⁷ Misafirhanedeki tüm çocukların bir günlük iaseleri

²⁸² 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.15.

²⁸³ A.g.r., s.13-15.

²⁸⁴ Ü. Gülsüm POLAT, "Millî Mücadele Sürecinde Mısır ile Kurulan Bağ ve 'Kemalist Propaganda' Algısı", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Ankara, 2013, s.58.

²⁸⁵ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.12-13. Bkz: EK-9.

²⁸⁶ A.g.r., İç kapak sayfası.

²⁸⁷ A.g.r., s.16. Aynı Rapor-Tarihçenin son sayfasında ilişkin verilen çizelgede (Tablo 4), bir yetimin korunmasının yıllık 132,51 liraya mal olduğu görülmektedir. Çelişki, yıllık taahhütlere esas olarak belirtilen rakamdaki nedeni anlaşılmayan farklı bir değerlendirmeden kaynaklanmıştır.

için de ayrıca yardım kampanyaları yürütölmekteydi. Bu kapsamda bir günden on güne kadar yemek bedeli taahhüt eden kişilerin de listesi tutuldu. Aynı yıl (1922) taahhüt edilen yemek günü sayısı toplamı 40’a yakındı.²⁸⁸ Toplam 39 yatak taahhüt edildi.

Milli Mücadelenin başlamasıyla içeriden alınanların yanı sıra dünyanın dört bir yanındaki Müslüman ileri gelenlerinden gelen yardımlarda artış olmuştu.²⁸⁹ Yardım sadece Müslüman topluluklardan alınıyor değildi. Cemiyet üyelerinin kişisel gayretleri ve uluslararası tanınırlıkları sayesinde yurt dışından da çeşitli yardımlar alınmıştı.²⁹⁰ Yetimler haftasında toplananlarla birlikte toplam 21.810 lira bağış geliri elde edilmişti. İstanbul Merkezi’nin 1 Mayıs 1924’ten Mayıs 1925 sonuna kadar gerçekleşen gelirleri toplam 4.786.500 kuruş (47.865 lira) olarak gerçekleşmişti.²⁹¹

Gelir kaynaklarını artırma konusunda girişimlerine devam etmekte olan Cemiyet, Dâhiliye Nezareti’ne 9 Mayıs 1922 tarihinde Reis Doktor Besim Ömer imzasıyla bir dilekçe verdi. Kimsesiz İslam ve Osmanlı çocuklarının büyük ihtiyaçlarına kısmen olsun yardım etmek için Cemiyetin elinde bulunan çok cüz’i kaynakların yetersiz kaldığı, Cemiyetin yapması gerekenlerin en azına bile yetişmekte zorlandığı anlatılan dilekçede, Cemiyetin gelirleri arasında devletten verilen biricik kalem olan, Şehremaneti’nce tahsis edilecek “yıllık 1.000 lira”nın da Cemiyetçe yüklenilmiş zor ve kutsal amaca bakıldığında olağanüstü azlığı ortada olduğu halde,

²⁸⁸ A.g.r., s.18.

²⁸⁹ 1922’de Şehzade Abdülmecid’ten 500 lira, Mısır’daki Ömer Tosun Paşa’dan birkaç seferde 12.842 lira, Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye temsilcisi Musî İrfan Efendi girişimiyle 1.817 lira, Londra Üniversitesi Türkçe öğretmeni Ali Rıza Bey girişimiyle 587 lira, Hind ileri gelenlerinden Çotânî’den 2.000 lira, Mahmud Muhtar Paşa’dan 100 lira Bir Giritli zâttan 50 lira, Newyork Amerikan Gaz Şirketi Eski Giderler Müdürü Mustafa Bey’den 100 lira, Aziz İzzet Paşa’nın eşi Behiye Hanımefendiden 266 lira, Kandiye tüccarından bir kişiden 50, Mısır’da Şeyh Abdah Efendiden 78 lira yardım gelmişti. **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.72. İngilizlerin Halifeliği ve mukaddes topraklara saygı göstermeyeceği anlaşıldığında Hintli Müslümanların, İngiliz hükümetine baskı yapmak ve Halifeyi korumak amacıyla Aralık 1918’de başlattıkları Hindistan Hilafet Hareketi lideri Mevlâna Muhammed Ali Cevher tarafından 14 Kasım 1919 yılında Hindistan Hilafet Komitesi kuruldu. Muhammed Ali’nin kardeşi Şevket Ali, Ebû’l Kelâm Âzâd, Sêth Çotânî, Şeyh Şevket Ali Siddiki, Dr. Muhtar Ahmed Ensari, Hasret Mohani ve Dr. Hekim Ecmel Han gibi dönemin ünlü simaları da harekete katıldılar. Komite, Lukhnov’da tesis edildi ve başkanlığına Sêth Çotânî getirildi. Zekai Kardaş, “*Hindistan Hilafet Hareketi Çerçevesinde Osmanlı Hindistan İlişkileri*”, **Tohum Dergisi**, Sayı:160, 26 Mart 2018, s.35.

²⁹⁰ Gotenburg Başkonsolosu Mösyö Adolf’ten 80 lira, Selmo Başkonsolosu Mösyö Anadhendberg’ten 37 lira, İstokholm’de bir Cemiyetten 187 lira, Oslo Onursal Başkonsolosu Mösyö Y. Didriksen’den 137 lira, Madam Sujak’tan 20 lira, Amerikan Yakın Doğu’ya Yardım Cemiyetinden 1.061 lira. **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.72.

²⁹¹ **1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan’a ...** s.37. Bu tutarın bugün için büyüklüğü, yine 1923-2021 yıllarındaki kuruş-lira yaklaşık denkliliğinden hareketle kabaca anlaşılabilir. Tablo-4’te HEC İstanbul Merkezinin 1 Mayıs 1924’ten Mayıs 1925’e kadar gerçekleşen gelirleri görölmektedir.

iki yıldan beri yalnız kâğıt üzerinde kalarak ödetilememiş olduğu ifade edildi.²⁹² Dilekçede, Cemiyetin her günde iâşe ve idaresini sağladığı yüzlerce yetimin himayesinde karşılaştığı zorluk, Şehremaneti'nden gelecek olan miktarları dahi aşmış olduğundan, birikmiş olan 2.000 liranın mümkün olan şekilde tamamlanmasının, Şehremaneti'ne, Nezaret tarafından tebliğ edilmesi hususu, çaresiz çocuklar adına istirham edildi.

Himaye-i Etfâl, Hilal-i Ahmer, Donanma Cemiyetleri, bayram günleri gelir temini için belirli tutarlar karşılığı rozet dağıtmaktaydı. Rozet gelirlerinden, 1921'de 97.707 lira gelir elde edilmişti. 1922'de İtilaf Zabıtasının engel olması ve Hükûmetin yardım etmemesi nedeniyle rozet dağıtılamamıştı.²⁹³ Rozetten 1923'te 136.828, 1924 490.953 (17ay; 1924 Mayıs'ında, 5 aylık 297.654), 1925'te 243.299; Toplam 725.489 kuruş²⁹⁴ gelir elde edilmişti.

1923-24 Genel Kurul toplantısında, çocuklara kendi emeğiyle hayatını kazandığı duygusunu yaşatma hedefiyle, çocuklara bir özgüven aracı olmak üzere Çocuk gelirlerinden % 70'inin alıkonması konusu görüşüldü. 1925 Kongresinde bu oranın çocuklar lehine indirilmesi konusu hâkim oldu.²⁹⁵ Başlangıçta, çocuğa, kazancının örneğin % 10 kadarının harçlık olarak verilmesi, kalan kısmın çocuk ileride ayrılırken bir sermaye olarak kendisine teslimi düşünüldü. 1925 Kongresi Gündem Maddelerinin başlarında, bu oranın, çocuğun lehine olmadığı konusu vardı. Başkan Besim Ömer (Akalm), yalnız büyük çocuklara ait olan kısım için bir miktar indirim taraftar oldu. Sonuçta yapılan oylama ile çocuk sermayesinin % 40'ının Cemiyete bırakılması ve kalan % 60'ının çocuğa teslim edilmesi şekliyle kabul edildi.²⁹⁶

²⁹² BOA, DH-UMVM-00096-00050-001-001, 09 Mayıs 1922

²⁹³ Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezinden Dâhiliye Nezareti'ne, Cemiyetin, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde olduğu gibi her yıl Ramazan Bayramının birinci gününü "rozet dağıtma günü" kabul edilmek suretiyle, o günde rozet dağıtımına başlanılması kararlaştırmış olunduğu ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nce, bu konuda kolaylık ve yardımda bulunulmasının sağlanmasını isteyen resmî bir yazı gönderilmişti. Dâhiliye Nezareti, Polis Genel Müdürlüğü'ne, 5 Temmuz 1922 gününde, rozet dağıtma hakkı talep eden bu resmî yazı ile ilgili değerlendirmelerini sordu. Bu tarihten sonraki Ramazan Bayramının ilk günlerinde rozet dağıtmasına karar çıkıp çıkmadığı hakkında bir belge bulunmamaktadır. Bununla birlikte sonraki Kurban Bayramı'nda da rozet dağıtımına devam edilmiş olduğundan rozet dağıtımı girişimine Valilikçe onay verildiği anlaşıyor. Zaten sonraki Ramazan ve Kurban Bayramlarında artık İstanbul Hükûmeti de İtilaf zabıtası da söz konusu değildir. BOA, DH-İ-UM-00011-4-00006-98-001-001, 05.07.1922. ve DH-İ-UM-00011-4-00006-98-002-001, 24.07.1922.

²⁹⁴ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.40. Bütçenin mayıstan mayısa hesaplanması yıllık rakamların hesaplanmasını ve gösterilmesini nispeten güçleştirmektedir.

²⁹⁵ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.45.

²⁹⁶ Aynı yer.

İstanbul Merkezinin, 1924-1925 yılı 13 aylık döneminin toplam gelirleri olan 4.786.567 kuruşun 202.311 kuruşu (% 4,2) çocuk sermayesinden gelirlere aktarılan kısımdır. Bu durumda % 60'a tekabül eden 505.777 lira çocuklara dağıtılmış olmalıdır. Bu kapsamda 708.000 kuruş toplandığı bunun da toplam gelirin % 14,8'ine karşılık geldiği hesaplanabilir. Bu miktar, bağışlar ve yardımların yanında çocukların emeğinin gelirlerde önemli bir paya sahip olduğunu gösteriyor.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti gelirlerinin temeli, toplanan bağış ve yardımlar olmakla beraber, İttihat ve Terakki Hükûmetleri döneminde, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ve bazı şubelerinin gelirleri arasında istihbarat ödeneklerinin de var olduğunu, 18 Kasım 1918 tarihli Harbiye Nezareti'nden gönderilen resmi yazının ele alındığı, 15 Ocak 1919 tarihli Bakanlar Kurulu görüşmelerinden anlıyoruz.²⁹⁷ Yazıda, Trablusgarp Bingazi'de ve diğer yerlerde kullanılmak üzere öncelikle "Teşkilat-ı Mahsusa" namı ile ayrılan örtülü ödeneğin (Birinci Dünya Savaşı sonrasında "Umuru Şarkîye" ismini almıştır) Milli Savunma Bütçesinin üçte birine eşit olduğu, devamına ve ödenmesine gerek ve olanak kalmadığı, Savaştan önce Osmanlı toprağı olan bu gibi yerlerle harp koşulları dolayısıyla muhaberenin kesik olduğu, barışın gelmesi ve iletişimin kurulmasına dek bir "özel yardımlaşma" adı altında, kısmen de borç olarak Mısırlılarla, Hilal-i Ahmer, Müdafaa-i Milliye ve Himaye-i Etfâl Cemiyetlerine, evraka ekli cetvel ve defterlerde gösterilen ödemelerden hangilerinin devam edeceğine karar verilmesi istenmişti.

1918 yılının mart başından Kasım ortasına kadar, Harbiye Nezareti'nden örtülü ödenek adıyla, 3.929,728 buçuk liranın; Mısırlılara kısmen borç ve "taviz" suretinde her ay maaş gibi "Adi Tahsisat" olarak; ve Trablusgarp ile Bingazi'nin ileri gelenlerine verilmek üzere "Teşkilat-ı Mahsusa Harp Ödeneği" olarak harcandığı görülmektedir. Mütarekede kaldırılan bu ödeneklere yönelik defterlerde adları kayıtlı birçok kişi ve öğrencilere aylık şeklinde verilen paralarla Hilal-i Ahmer, Müdafaa-i Milliye ve Himaye-i Etfâl gibi cemiyetlere ödenen "özel aylık"; ve bazı misafirler ve muhtaçlara aylık verilmek üzere ayrılmış tutarlar, bundan sonra ödenmesine gerek kalmadığı ve zaten mali durumun da izin vermediği gerekçeleriyle Bakanlar Kurulu kararıyla Kasım ayı başından itibaren kesilmişti.²⁹⁸

²⁹⁷ BOA, MV-00213-00064-001-001, 15 Ocak 1919.

²⁹⁸ Aynı yer.

Örtülü ödeneklerin, Osmanlı ülkesinde, savaş süresince, yerel güçleri ve toplum önderlerini bağlı tutmak amacıyla İttihat ve Terakki hükûmetleri tarafından kullanıldığı, bundan ya hayır ve yardım cemiyetleri üzerinden aktarma yapıldığı ya da bu derneklerin adları kullanılarak devlet politikası olarak işgal altında kalan sadık Osmanlı vatandaşlarına ödemeler yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Himaye-i Etfâl arşivinde böyle bir uygulamaya ilişkin kayıt bulunmadığından ikinci şıkkın söz konusu olma ihtimali daha güçlüdür.

1.1.7. Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'ne Katılım (Türk Komitesi)

Etfâl Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi (Uluslararası Çocuk Koruma Birliği) 6 Ocak 1920'de İngiltere'de kurulduğunda Osmanlı'da bir çocuk koruma kuruluşu olarak Himaye-i Etfâl Cemiyeti, üç yaşına yaklaşmıştı. O tarihlerde Osmanlı'daki gayrimüslim yetimleri adına Uluslararası Birlik nezdinde bazı zararlı girişimler duyulmaktaydı. Bu alanı bu türden girişimlere bırakmamak ve bu gibi hayır kuruluşları ile temas kurmayı ve iş birliği yapmayı milli bir hizmet olarak gören HEC, davet edildiği, 25 Şubat 1920 tarihinde İsviçre'de toplanacak "UÇKB Kongresi"ne katılmaya karar verdi.

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti tarafından, Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla, o sırada Cenevre'de bulunan İkdâm Gazetesi imtiyaz sahibi Ahmet Cevdet Bey temsilci olarak seçildi. Ancak Ahmet Cevdet Bey, hastalandığından ötürü o zamanlar İsviçre'de bulunan Avukat Zühtü Bey'i kendi yerine vekil tayin etti. 25 Şubat 1920 tarihli ilk UÇKB Kongresinde Zühtü Bey, yüzbinlerce kimsesiz çocuğun, savaş dolayısıyla sığınmak edindikleri harabelerde ot yediğini, perişanlık içerisinde yok olmakta olduklarını söyler, Trakya ve Küçük Asya'da muhakkak bir ölüm tehlikesi altında bulunan yüzbinlerce masumun acilen kurtarılması gereğinden bahseder. Sütten mahrum minik yavruların üstüne üstlük kemik romu hastalığı karşısında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin de Hilal-i Ahmer'in de başa çıkamadıklarını söyler. Batı Anadolu'da bilhassa tamamen yok edilen İzmir'deki durumun vahametini açıklar. Burada dağlara iltica eden binlerce çocuğun açlıktan, bakımsızlıktan helak olduklarını, İzmir'e bir sağlık yardım kurulu gönderildiği ve içerilerde çocuklara sığınaklar kurulduğu takdirde bunların hayatlarını kurtarmanın olası olduğunu, buralara çok miktarda süt özütü, giysi ve çamaşır göndermenin uygun olacağını ifade eder.

Kongreye katılan tüm ülkelerden çocukların sayı ve ihtiyaçları konularında tespitler yapılır. Toplantıda Himaye-i Etfâl Cemiyeti, bu konuda bir istatistik sunamamıştır. HEC, görüşmeler sonrası, istatistiksel veri sağlamaya yönelik çalışmalarına hız vermekle beraber Avrupa'daki bu uluslararası kuruluşla ilişkilerin devam ettirilmesine yönelik olarak bir de kurul teşkil etti. Böylelikle Türkiye'deki çocuk koruma çalışmaları hakkında yararlı bilgiler de sunulması ile ilk iletişim sağlanmıştır.²⁹⁹ Uluslararası Birliğin kuruluşundan 50 gün sonra İsviçre'de yapılan ilk kongresinde temsilci bulundurmak ve kuruluşu aktif olarak desteklemek Himaye-i Etfâl Cemiyeti için gerçekten önemli bir farkındalıktır.

10 Ağustos 1920 tarihinde Uluslararası Kızılhaç Komitesi temsilcisi Kont Döşeban Lapelis³⁰⁰'in öncülüğünde İstanbul'da, Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'ne mensup Osmanlı Komitesi kuruldu. (Sonradan Türk komitesine dönüşecektir.) Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nden oluşturulan Osmanlı komitesi, üçü Hilal-i Ahmer ve diğer üçü de HEC Merkez kurulu üyelerinden oluşmaktaydı.³⁰¹

Ağustos 1920'de Türk Komitesi'nin, cemiyet adı altında kendi tüzüğünü de yaptığını görürüz.³⁰² Cemiyetin faaliyetinin, ihtiyacın ortadan kalkmasıyla son bulacağı yazılı olan 17 maddelik kısa tüzükte, ilk maddede cemiyetin kuruluş amacının, "Harb-i Umumi'de sefalet ve felakete düşen ülkelerdeki çocuklara yardım" olduğu, adının "UÇKB Türk Komitesi" olduğu, merkezinin Dersaadet olduğu belirtilir. Genel Kurul, Merkez Kurul ve Faaliyet Kurulu teşkilatına sahip olunacağı ve Genel Kurulun ayda en az bir kez toplanılacağı, Faaliyet Kurulunun, Darüleytam ve Muhacirler Genel Müdürlükleriyle istişareler yapabileceği, Bütçe yetkisinin ise Merkez Kurulda olacağı, Merkez Kurulda, üyelerin yarısından bir fazlası bulunmadıkça görüşmeye geçilemeyeceği, kararların mevcut üyelerin salt çoğunluğu ile alınacağı, oyların eşit olması durumunda başkanın olduğu tarafın seçileceği konuları hüküm altına alınır. Tüzükte, Cemiyetin gelirlerinin çeşitli yollar ile biriken yardımlar ve Uluslararası Birliğin gönderdiği tutarlar ve hayırseverler tarafından vaki olacak bağışlar ile hükûmet ve beldeler tarafından yapılan yardımlar olacağı

²⁹⁹ **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.8.

³⁰⁰ Okunuşu.

³⁰¹ "UÇKB Osmanlı Komitesi", Reis Doktor Müderris Besim Ömer Paşa (Akalin) ve Reis vekili Orfanidis Efendi, Dr. Rasim Ferid, Dr. Nuraldin, Ramih Beyler ve Hilal-i Ahmer'den Müderris Dr. Akil Muhtar, Hasan Tahsin, Dr. Hikmet ve Hıdır Beylerden oluşan dokuz kişiydi. **A.g.e.**, s.9.

³⁰² Ömer, **Etfâle Muavenet ...**, s.8-9.

belirtilmekteydi. Bu geçici Cemiyetin asıl amacının, Uluslararası Birlikten yapılacak yardımların yönetilmesi ve yönlendirilmesi olduğu anlaşılmaktaydı. Cemiyetin Genel Merkezi, Beyoğlu'nda Firuzağa'da bulunan ve eski Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkez ofisi olan hususi daire olarak belirlenir. Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Genel Merkezinin Kalender'e naklinin bir diğer nedeni de Türk Komitesi'nin bir Genel Merkez ofisi ihtiyacıdır.

Türk Komitesi, bu sıfatla, Cenevre'de oluşturulmuş olan “Birlik Genel Merkezi” ile 3 Ekim 1920 tarihinde resmen irtibata geçmiştir.³⁰³ Komitenin bu başvurusu üzerine, UÇKB'den ilk defa olarak gönderilen, arpa kırması, süt, fasulye, pirinç, kakao gibi ürünler ile çeşitli cinslerde giyeceklerden Kadıköy'ünde 1.515, Kasımpaşa'da 1.050, Topkapı'da 900, İstanbul'da 490, Beykoz'da 75, Hilal-i Ahmer Hanımlar Darussinaisi (Kızılay Hanımlar Sanat Yurdu)'nde 130, Beylerbeyi'nde 20, toplam 4.360 çocuğa, anılan Kuruluş temsilcilerin katılımıyla, Himaye-i Etfâl Cemiyeti tarafından dağıtımı yapılmıştır.³⁰⁴ Bundan başka 1920 sonlarında Uluslararası Çocuk Koruma Birliğinin bir üyesi olan Londra'daki Çocuk Koruma Derneği tarafından “Miss Takr³⁰⁵”ın öncülüğünde, çok miktarda yünlü kumaşlar getirilmişti. Bu kumaşlar, Kızılay Hanımlar Sanat Yurdu'nda dikilmiş, göçmen çocuklarına dağıtılmıştı. Türk Komitesi, bu tarihten itibaren UÇKB tarafından davet edildiği kongrelerde boy göstermeye çalışmıştır.³⁰⁶

Cenevre'de toplanan Uluslararası Kızılhaç Komitesini müteakip, 8 ve 9 Nisan 1921 tarihlerinde Cenevre'de (Plan Pale) salonunda toplanan UÇKB İkinci Kongresi'ne ve Kızılhaç Cemiyetleri ile 8, 9 Nisan'da ortak açılan sergiye, Başkan Besim Ömer Paşa (Akalm) ve Müderris Dr. Akil Muhtar Bey bizzat temsilci olarak katılırlar. Aynı heyet, 11 Nisan'da da Cenevre'de Hotel d'Angleterre'de toplanan Birliğin Yıllık Genel Meclis Toplantısında, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ni temsilen hazır bulunmuş ve burada Türk çocuklarının ihtiyaçlarından bahsetmiştir. Burada da Cemiyetin ve Birlik Türk Komitesi'nin kuruluş ve çalışmaları hakkında kapsamlı izahatta bulunarak, bu zeminleri, Cemiyet tarafından Türk çocuklarına yardım konusunda yapılanlarla ilgili olarak, “*Medenî âlemi haberdar etmek için*” birer fırsat

³⁰³ Aynı yer.

³⁰⁴ Aynı yer.

³⁰⁵ Okunuşu.

³⁰⁶ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.10.

olarak görürler.³⁰⁷ Bu kapsamda Cenevre'de UÇKB tarafından yayınlanan gazetenin (bulletin) yazı işleriyle iletişime geçilerek, Türkiye şehit çocukları hakkında bilgi paylaşımına olanak bulundu. Bu haberde muhacir çocuklarının ve Cemiyet misafirhanesindeki çocukların fotoğrafları da yer almıştı.

Bern Sefaretinden 6894/147 sayılı 01 Mart 1922 tarihli yazı ile Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ni ilgilendireceği değerlendirilerek İsviçre Çocuk Koruma Birliği'nin bir mektubu ile bir risale, İstanbul Hükûmeti Dâhiliye Nezareti'ne gönderilir.³⁰⁸ UÇKB İstanbul Türk Komitesi, 1922 yılında Cenevre'de toplanan Genel Mecliste temsilcisi olarak Türkiye Cenevre Başkonsolosu Cemil Selman Bey ile eşinin bulunmasını kararlaştırmış ve Kongreye arz edilmek üzere gerekli raporlar ve gerekli bilgiler hazırlanmak suretiyle hem kendilerine ve hem de Birlik Genel Merkezine gönderilmiştir. Beynelmilel Salib-i Ahmer (Uluslararası Kızılhaç) Komitesi'nin himayesinde yapılan UÇKB toplantılarında, Cemil Selman Bey genel olarak, Himaye-i Etfâl Cemiyeti faaliyetinden bahsederek, Türk çocuklarına gönderdiği maddî manevî yardımdan dolayı Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'ne teşekkür eder. Bu arada Millî Hükûmet'in kıtlıkla mücadele eden Ermenilere yardım amacıyla Ermenistan'a 24 vagon zahire gönderdiğini söylediği esnada büyük alkış alır. Türk heyeti, burada Türk ve Müslüman çocukları hakkında, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin dikkatini çekmiş ve İslam ülkelerinde yardım toplanması için de aracılıkta bulunulması düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Bundan başka, Türk Komitesi üzerinden, Amerikan Kızılhaç'ı, Yakındoğu Yardım Heyeti ve Cemiyet-i Akvam temsilcileri ile de 1921 ve 1922 yıllarında muhtelif tarihlerde görüşmeler sağlanmış hatta küçük yardımlar da alınmıştı.³⁰⁹

1923 tarihli UÇKB'nin bu 4. Kongresinde, Ahmet İhsan Bey, Türkiye'de yetim çocuk adedinin 600.000'i geçtiğini ve herhalde mübadeleye tutulacak halkın ulaşımı sırasında bu oranın artacağını, Yunanistan'dan gelen Müslüman Türklerin pek yoksunluk içerisinde bulunduğunu söyler. Ahmet İhsan Bey Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne yapılan iç ve dış yardımların "*okyanusa düşen bir damla gibi cüz'î*" olduğunu söyler ve 1924'te toplanacak kongrenin Yakın Doğu'ya (Balkanlar) yakınlığı

³⁰⁷ Aynı yer.

³⁰⁸ BOA, HR-HMŞ-İŞO--00220-00054-001-001, 01 Mart 1922

³⁰⁹ Ancak medenî memleketlerden beklenmekte olan yardım, "henüz hadd-i asgariyedeydi". **6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden...**, s.10.

yönüyle Viyana'da toplanmasını teklif eder. 1923 Şubatında UÇKB'nin Cenevre'de toplanan 4. Kongresi'nde en önemli bir faaliyet olarak bir de çocuk haklarına ilişkin beyanname kabul edilmişti.

UÇKB Merkezi, 1923 Şubat Kongresi'nde kabul edilen “Cenevre Beyannamesi”ni, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Merkezi'ne de gönderir. Metnin İstanbul'da Türkçe, Arapça, Farsça ve Urducaya tercüme edilmesini ve yerlerine ulaştırılmasını istemektedir. Uluslararası Kızılhaç Merkez Komitesi Başkanı ve İsviçre Eski Cumhurbaşkanı Mösyö Adör tarafından Paris'te Eyfel Kulesi üzerinden radyo ile her tarafa bizzat tebliğ edilmiş olan Beyanname'nin önem ve şöhretinden dolayı Türkçesi, THEC'in İstanbul Merkezi 1924 Raporuna alınır.³¹⁰ Cenevre Beyannamesi namını alan Çocuk Hakları Beyannamesi'nde özetle, her milletten tüm insanlığın, çocuklara azamî özeni göstermeye borçlu olduğu, din, ırk, millet farkı gözetmeksizin bu vecibe ile yükümlü bulunduklarını kabul ettikleri, bu çerçevede çocuğun, maddî manevî doğal gelişimini bulabilecek surette yetiştirilmesi, çocuk, aç ise doyurulması, hasta ise tedavi edilmesi, geri kalmış ise cesaret verilmesi, yolundan çıkmış ise doğru yola getirilmesi, öksüz ve bakımsız bulunursa barındırıp himaye edilmesi, felaket durumlarında, herkesten önce korunması, hayatını kazanabilecek bir hale getirilmesi, zayıf durumundan istifadeye kalkışılmasına karşı konulması, yeteneklerini kardeşlerinin yararına kullanması gerektiği duygusu ile büyütülmesi kabul ve ilan ediliyordu.³¹¹

Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'nin 29 Şubat 1924 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirdiği bu Genel Kongresinde İstanbul Komitesi adına temsilci olarak Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan Bey katılır. Ahmet İhsan Bey, buradaki teşkilat ve ihtiyaçlar hakkında açıklama yapar ve Cenevre Kongre üyelerinin istemesi üzerine Cenevre Beyannamesi'ni “Türkçe olarak” okur. Ahmet İhsan Bey'in buradaki girişimleriyle altı çocuğun nafakası Uluslararası Birlik tarafından karşılandı. Birlik, bu çocuklara ait fotoğrafları da talep eder. Ahmet İhsan Bey, Beynelmilel Etfâl'e Muavenet Heyet-i İttihadiye İstanbul Türk Komitesi temsilciliğini “lütfen fahri olarak” gerçekleştirmişti.³¹² 1924 Cenevre Birlik Genel Kongresinde kabul edilerek 1924

³¹⁰ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ..., s.11.

³¹¹ Aynı yer.

³¹² A.g.b., s.12.

İstanbul Merkezi Kongresinde okunan Cenevre Beyannamesi, 1925 Kongresi'nde alkışlarla tekrar okunmuş ve bu kez imza edilmiştir.³¹³

15 Mayıs tarihinde Roma'da 1924 Yılı Muhacirîn Kongresi'nde (Refugees Congress) Uluslararası Çocuk Koruma Birliğinin muhacir çocuklar hakkında ne gibi tedbirler uygulandığına yönelik sorularına Himaye-i Etfâl Cemiyeti tarafından cevaben, “*Genel Merkezin bunun için tahsis ettiği 40 bin liradan ayırarak Cemiyete gönderdiği 3.500 lira ile muhacir çocuklarına gerekli eşya vesaire tedarik edildiği gibi Himaye-i Etfâl Cemiyeti tüm merkez ve şubeleri tarafından göçmen çocuklara bu bapta yardım sağlandığı*” bildirilir.³¹⁴

Ekim 1924'te Viyana'da toplanan UÇKB Kongresi'ne İstanbul Merkezi tarafından Dr. Safiye Ali Hanım, yetkilendirilmiş temsilci olarak yollandı. O sırada tedavisi için Avrupa'da bulunan İstanbul Merkezi Başkanı Dr. Besim Ömer (Akalın) da Genel Merkez tarafından telgrafla temsilci olarak görevlendirilir. Bu Kongre'de görüşülen konulara ilişkin temsilciler tarafından bilgilendirici birer risale hazırlamış ve 1340-1341 Kongresi'nde üyelere dağıtılmıştı.

Ankara'daki Cemiyetin henüz bu inisiyatifi tam olarak üstelenmediği 1924'e kadar Türk Komitesinin üyelerini İstanbul HEC oluşturmaya devam etmiş ve UÇKB nezdinde etkin olmaya devam etmiştir.

1.1.8. İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin İstanbul Merkezine Dönüşmesi

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, olanaksızlıklar içerisinde, bitmekte olan Osmanlı'nın başkentinde, bürokrasiyle, zaman zaman kolluk tedbirleriyle mücadele ederek sürdürmüş olduğu varlığı, Büyük Zafer'in gerçekleşmesiyle elbette devletin tüm kurum ve kuruluşları ve toplum katmanlarında olduğu gibi başka bir suret almak üzereydi. 30 Haziran 1921'den beri Ankara'da ikinci bir Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurulmuş olduğu biliniyordu. Zafer, Ankara hükûmetinin başarısı olduğuna göre artık bu “kardeş Cemiyet” ile irtibata geçmenin de zamanı gelmişti. İlk irtibat, TBMM ve Başkumandanlık Delegesi sıfatıyla 19 Ekim 1922 tarihinde 100 kişilik Jandarma

³¹³ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.45.

³¹⁴ Aynı yer.

birliğinin başında İstanbul'a gelen ve aynı zamanda Ankara'daki HEC'in de Başkanı olan Refet Paşa'yla gerçekleştirilecekti.

Büyük anavatan savaşı sırasında, Hilafet merkezi, yabancı elinde kalmıştı. İstanbul HEC yönetimi, Anadolu mücadelesine ancak dolaylı yollardan katılabildiğini ifade ediyordu. Merkez Kurul, Rumeli ve Anadolu'daki şubeleriyle bağ ve iletişiminin kesilmesiyle, olağanüştü durumu İstanbul'dan yönetmedeki olanaksızlığı göz önüne alarak, Anadolu ileri gelenleri ve üyelerinin oralarda da ocuk koruma girişimleri ve çalışmalarının devam ettirilmesi konusunda dikkatlerini çekmekten geri durmadığını, Ankara'da da bir Himaye-i Etfâl Merkezi kurulması için Millî Mücadele önderleri ve mensuplarına ön ayak olduklarını ifade ediyorlardı.³¹⁵

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti Merkez Kurulu, Ankara'da yeniden kurulan Cemiyet üzerinde kendi etkilerini bununla sınırlı görmemekteydi. Ankara'da TBMM üyelerinden bazı kimselerin de girişimleri üzerine, 30 Haziran 1921'de "*ihyaen bir Himaye-i Etfâl Cemiyeti teşkil edildiğini müjdesini memnuniyetle aldıklarını*" ifade eden, İstanbul HEC, "*ihyaen-canlandırarak*" ifadesini kullanarak Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin sekerattaki kendi cemiyetlerini canlandırdığını kabul etmiş oluyordu. İhyaen tabiri İstanbul HEC kaynaklarına ait bir tabirdir. Tıpkı İstanbul'daki Hükûmetin mülhakatı ile (ülkesi ile) kesilen irtibatı sonucunda işlevsiz konuma gelmesi gibi, İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi de şubeleri ile irtibatı kesilerek umumî olma işlevini önemli ölçüde yitirdiğini kabul etmiş oluyordu. İstanbul Cemiyeti, canlandırılarak kurulduğunu kendileri de kabul ettikleri bu yeni cemiyetin tüzüğü ile kendi tüzüklerinin neredeyse tamamıyla aynı olması, kurucuları arasında da kendi cemiyetlerinin Kurucular Kurulu ve Merkez Kurulu önderlerinden bazı kiřilerin³¹⁶ bulunması nedenleriyle, "*bu kuruluşu, doğrudan doğruya kendilerinden doğmuş olarak görmekte*" tereddüt etmediklerini söylediler.³¹⁷ Öte yandan İstanbul Cemiyeti, kendi kuruluşlarını öncü görmekten başka, yaptığı dış temsilcilik etkinliklerinden ötürü, kendilerini hâlâ yetki ve görev sahibi görmekteydi.³¹⁸ İstanbul Cemiyeti, Millî Zaferden ve bunun sonucunda hükûmet şeklinin değiştirilmesinden

³¹⁵ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.25.

³¹⁶ İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti kurucularından Dr. Adnan ve Ahmet Muhtar, Ankara'daki Cemiyetin de kurucularından olmuştur.

³¹⁷ A.g.r., s.25.

³¹⁸ Aynı yer.

sonra, “Ankara ve İstanbul Kurullarının çocuk koruma amacına yönelik çalışmalarının uyum ve dayanışmasını sağlamayı zorunlu” bulmaktaydı.³¹⁹

Ancak, Ankara’daki Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin, İstanbul’da bir “Himaye-i Etfâl Cemiyeti Temsilciliği” açması, İstanbul HEC’de şaşkınlığa ve üzüntüye neden olmuştu. Bu temsilcilik, İstanbul’da sanki bir Himaye-i Etfâl Cemiyeti hiç yokmuş ve olmamışçasına, gazetelerle Ankara merkezi adına yayınlara kalkışıyordu.³²⁰ Hatta bu temsilcilik, başlangıçta İstanbul Merkezi ile ilişki kurmaktan özellikle de sakınılmıştı.³²¹ Sonradan ilişki kurulmasına müsaade edilmesine rağmen bir birlik emaresi göstermek şöyle dursun, “doğrudan doğruya Himaye-i Etfâl Cemiyeti adına gazetelerle yayın yapmak, sokaklara ve resmî binalara ilanlar yapıştırmak ve müsamereler, seyahatler düzenlemeye girişmek, yardım toplamak” ve İstanbul’da, “Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne üye kaydına girişmek” gibi icraatıyla durumu İstanbul’daki merkez açısından gittikçe zora sokmaktaydı. Halbuki HEC, İstanbul ahalisinin yardımlarıyla yaşıyordu ve “eğer aynı amacı izleyen diğer bir cemiyet adına orada yardım toplamaya girişilirse hem gelirleri düşer hem de cemiyet hakkında tereddüt ve benzerlikten kaynaklı şüpheler hâsıl olur”du.³²² Bu aynı adla yardım toplama işine bir an önce son verilmeliydi. Bu durum, İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin o günlerde duyduğu en büyük sıkıntısıydı. Ankara’da bulunan Merkezin bırakın İstanbul’da temsilcilik açmasını, İstanbul’daki kardeş Cemiyeti bünyesinde görmesi ve yardım etmesi gerekiyordu.

İstanbul Merkezince bu durum, Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti Reisi Re’fet Paşa’ya, İstanbul’da merkezlerini olan ziyareti esnasında şikâyet edildi. Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Refet Paşa’nın müdahalesiyle, Ankara HEC Temsilciliği, müsamere biletlerini ve toplanan bir miktar tutarı, İstanbul Merkezi veznesine devretmiş ancak hatalı hareketlerinden yine de vazgeçmemişti.³²³

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti yöneticileri tarafından, birincisi 26 Ekim 1922’de Başkan Refet Paşa, ikincisi ise Merkez Kurulun 18 Kasım 1922 tarihli toplantısına katılan Genel Sekreter Dr. Fuat Bey (Umay) olmak

³¹⁹ A.g.r., s.26.

³²⁰ Aynı yer.

³²¹ Aynı yer.

³²² 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.58

³²³ Aynı yer.

üzere iki defa ziyaret edilmişti. Ankara Genel Sekreteri Dr. Fuat Bey (Umay), 1917'deki Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi Kırklareli Şubesi Başkanıydı.³²⁴

Dr. Fuat Bey (Umay), çocuk koruması için Anadolu'da kurulan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nden bahsederken yanlış anlamaların önüne geçmek için her iki kurulun güzel bir birlik dairesinde çalışmasının yetimlerin daha da yararına olacağını, yurt dışından gelecek yardımlar için bir merkez belirlemenin artık zorunluluk olduğunu ifade etmişti. Merkez Kurulca, devir işlerinin görüşülmesine böyle bir ortamda girildi.

Görüşmelerde bir yandan Cemiyet Genel Merkezi'nin, *“bağımsızlığın ve Hükûmetin merkezi olan Ankara'da bulunması zorunluluğu ve yararı ile son savaşın sonucu olarak Anadolu'da şehit yavrularının çokluğu dile getirilmiş, öte yandan Hilafet merkezi olan İstanbul'daki nüfusun çokluğu cihetiyle de İstanbul HEC'in önemi ve “Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği”ne bağlı “Türk Komitesi”nin İstanbul'da bulunduğu ve çeşitli ülkeler ile bağ ve ilişki kurulmakla ilgili üstlenilen vesayeti vurgulanmıştı. Bütün bunlar da dikkate alınarak, İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ne bir şube ve ne de basit bir vilayet merkezi gibi telakki edilmeyerek ayrıcalıklı bir konumda bulundurulması ve halihazır kuruluşları ile varlığının devam ettirilmesi temeline görüş birliğine varıldı.*³²⁵

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin şimdiye kadar gördüğü hizmetler ile acilen aldığı önlemlere ilişkin izin alınması, mevcut örgütleriyle muhafaza edilmek isteği hakkında, İstanbul Cemiyeti tarafından düzenlenen bir mektup, İstanbul Kurulu tarafından 25 Aralık 1922 tarihinde Ankara'ya gönderildi. Mektuba, 14 Ocak 1923'te Dr. Fuat Bey (Umay) tarafından cevap verilerek, aynı amaçla kurulmuş ve tescil edilmiş görevlerinde devam etmekte olan cemiyetlerinin birleşmesi hakkındaki mektubun, Ankara HEC Merkez Kurulunun son toplantısında okunduğu, Ankara Kurulunun, İstanbul'un Ankara'ya bağlı bir merkez olarak kabul edilmesi yönündeki mektubu memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir.³²⁶

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, daha sonra aynı mektubu, tüm meşruiyetini, çalışmasını ve yazışmalarını dayandırdığı İstanbul Hükûmetinin ortadan kalkması ve

³²⁴ A.g.r., s.29.

³²⁵ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.30.

³²⁶ BOA, HR-İM-00065-00007-001-001. 30.01.1923.

kendisini ifade edecek zemini kaybetmesi, bilinen bilinmeyen bunca çocuk koruma hizmetlerinin yok sayılması suretiyle tozlu arşivlere kaldırılma ihtimali karşısında, yapageldiği icraatları hakkında tarihe bir not düşecek şekilde, bir muhtıra şeklinde tebliğ edilmek üzere Ankara'ya gönderdi. Muhtırada özetlenen düşüncelere göre, dünyanın her yerinde çocuk koruma cemiyetlerinin kuruluş ve örgütlenmeleri, şimdiye kadar görülmemiş hizmetleri ve benzerlikleri barındırmaktaydı. Bütün bu çeşitli kuruluşlarda düzenlenen tedbirler, neredeyse aynı olduktan ve *“işin uluslararası uyumu böyle olduktan sonra, 1917 yılında Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiye'sini İstanbul'da kuranlarla, sonra cihan zaferi yurdu Ankara'da aynı amaçlarla Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ni biçimlendiren kişiler arasında neden bir uyum olmasın?”*dı. Zaten iki Cemiyet arasında maddî ve ruhî ortaklık hiçbir gün kesilmemişti ve kesilmeyeceğine büyük inanç vardı. Her iki Cemiyetin başlıca kurucuları arasında zaten, değerli emek ve çabaları görülen aynı kişiler bulunmaktaydı. Bu saygıdeğer kişiler, kendi taraflarından yapılmış işleri eksiltmek değil, hiç şüphesiz, yaymak, kapsamını genişletmek ve tamamlamak için çalışacaktılar.

Siyasî engellerin gelip çatması, yok olası yoklukların uzun sürmesi, yönetim birliğini bugüne kadar olanaksız kılmışsa da amaç birliği, her engelin ve anlamın üzerindeydi. İstanbul'da hainlerin kötü planları, ihmalkârların kayıtsızlığı gibi zorluklar arasında etkinliklerini sürdürmeyi başaran İstanbul Kurulu,³²⁷ Ankara'da millî azim ve iradeyle kurulmuş bulunan şefkat hemşireliği (iki Cemiyetin kardeşliği) ile her zaman gurur duymakta olduğunu ifade etmekteydi. İstanbul Kurulu, bugüne kadar yaptıklarını mektupta özetleyerek Ankara'dakilerin dikkatlerine sunmaktaydı:

İstanbul Kurulu, her işinde pratik ve deneyimli rehberler kullandığını, çocukları kaçınılmaz ölümden ve sefaletlerden kurtarmakla işe giriştiğini, ilk iş olarak açtığı misafirhanesinin korunaklı bir sığınak olduğunu, hayatlarını kurtarabildiği yavru ve çocukların zihinlerine özen göstererek bedenî, fikrî ve ahlakî bir merci olduğunu, birçoklarını kayıtlı anneler yanına evlatlık vererek misafirhanenin mevcudunu temiz, aydınlık ve yeni olacak bir seviyede tuttuğunu söylemekteydi.

İstanbul Kurulu, göçmen çocuklarından bazısını özel okullarda yetiştirirken diğer göçmen çocuklarının farklı şekillerde yardımlarına koştuğunu, yetkinlik ve yetenek gösterenleri, yönelimlerine uygun ayrımlarla yetiştirerek geleceklerine

³²⁷ İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti Merkez Kurulu, mektupta kendilerinden başka bir Cemiyet olarak değil “Kurul” olarak bahsetmeyi tercih etti.

yardımda bulunduğunu, fabrikalara ve atölyelere en yetenekli ve elverişli olanları sevk ettiklerini belirtmekteydi.

Muhtıradan, İstanbul'daki Kurulun ağırlığını inkâr edilemez şekilde ortaya koyan, farklı şekillerde bir araya gelinen uluslararası toplantılarda bulunmak ve çağdaş gelişimleri izlemek ve takip etmek olan icraatı göz önüne serildi. Bu yönüyle Ankara Kurulu, İstanbul'dakinin varlığını yadsıyamayacaktı. Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'yle ilişkiler geliştirilmiş ve Birliğin Türk Komitesi İstanbul'da kurulmuştu. İstanbul Kurulu, Avrupa'daki kongrelere temsilcileri ile katılmıştı. Mısır, Kıbrıs ve Hindistan gibi İslam ülkelerinden Türk çocuklarına yardım edecek kuruluş ve kişileri bulmuş, özellikle Mısır'dan bütün Türkiye için övünülecek ve teşekkür edilecek yardımlar almayı başarmıştı.

İstanbul Kurulu, ıslahhane gerekliliğini öncelikleri arasında kabul ederek fikir babalığını yapmıştı. Mümkün olan yerlerde şubeler ve çocuk muayenahaneleri açmış, süt ve sütün devamı için hazırlıklar yapmıştı.

Anayurdun en yaşamsal ve kutsal bir cihatla uğraştığı devrede İstanbul Kurulu, şu çalışmasıyla gücü ve araçları oranında göreve devam etmekle beraber, bütün bu süre sırasında daima yegâne millî ümit olan vatan ve millet birliğini, yaşam güvencesinin güneşi olan 'millî zaferi' takip ettiğini ve beklediğini beyan da etmiş olduğunu vurgulamaktaydı. İstanbul Kurulu, "*Büyük sabahın şafağını selamlarken emel birliğinin, eylem birliğine dönüşmesini de özlemle beklemekte*" olduğunu söylemekteydi. Artık iki kurulun, yürütme araçlarında, programda ve örgütlenmede bir uyum gerçekleşmeliydi.³²⁸

İstanbul Kuruluna, dışarıdan çekinmeden yardım yapan kişi ve kuruluşların iş birliği ve güveni başarısının deliliydi. Bu başarının, gerek Ankara Kurulu Başkanı Refet Paşa ve gerek İstanbul Kurulu'nun bir oturumuna katılan, Ankara Kurulu Genel Sekreteri Dr. Fuat Bey (Umay) tarafından da kabul edilmiş olması da önemliydi.

Tüm bunların sonucu olarak, birlikte çalışmada şöyle bir yol haritası gerekliydi:

Dış yardımları her iki kurul da diğerine bildirecek, bundan böyle yollanan paralar tek merkezde toplanacak, makbuzlar aynı merkezde kaydedilecek, paralar her

³²⁸ Aynı yer.

iki kurulun, taşra ve merkez örgütleri ve ihtiyaçları çerçevesinde dağıtılacak, icraat ve örgüt isimleri ve esas programları görüşülerek birleştirilecek, çeşitli yabancı cemiyetlerin gelişim ve genel deneyimleri, düşünceleri daima not alınıp, incelenip, faaliyetler, genişletilerek birbiriyle uyumlu hale getirilecek, İstanbul'un genişlemeye yatkın konumu, buradaki kuruluşların öncü oluşu ve yetkinliği, cemiyetin hazır örgütlerinin genişlemeye açık olması gözden uzak tutulmayacak, tüzüklerinin ortak bir kongrede birleştirilmesi için girişimde bulunulacak, bu kongre hazır olur olmaz yapılacak ilk toplantıda Cemiyetler Kanunu'nun gerektirdiği şekil ve tören yapıp Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin onayına da sunulacaktı.

İstanbul Cemiyeti'nin kamu yararına hizmet eden cemiyetlerden olduğu zaten onaylanmış durumdaydı. Birleşim ve yönetim merkezinin gerektirdiği yönüyle, beyanname ve nizamname, kongre tarafından karar altına alınmalıydı.

Yeni merkezin, İstanbul Kurulunu ziyaretleriyle şereflendiren en yetkili üyeleri olan Cemiyet Merkez Kurulu Başkanı Refet Paşa ve Genel Sekreter Dr. Fuat Bey (Umay)'in de katılımıyla kararlaştırılan bu maddeler, İstanbul Merkez Kurulu Kongresince de kabul edilerek, Kurulun en samimi ve sonsuz saygılarıyla Ankara'daki Merkez Kurula gönderilmişti.

30 Ocak 1923'te Himaye-i Etfâl Cemiyeti, artık fiilen, Hükûmet yetkisi ve gücüyle tek merkez konumuna gelen Ankara'daki küçük kardeşinin yönetimine girdiğini biliyordu. İstanbul Kurulu, bunun olabildiğince onurlu olmasını ve oturmuş düzeni, çalışması, kurulları ve tarihi misyonu ile kabul görmelerini hatta model alınmalarını beklemekteydi. Ankara Kurulu ise İstanbul'daki örneğin daha güzel bir işleyişte olduğunu görmekle ve İstanbul Kuruluna bir miktar hareket alanı bırakmakla beraber, yönetimin yeni merkezi olma konumunun altını çizmekteydi. Görüşmede özetle, bir ortak çalışma gerektiğinin ilân edileceği, kime ne yardım gelirse diğerine bildireceği, dış yardımların tek merkezden (Ankara) teslim alınıp makbuzlanması kabul edildi. Bu konular Ankara'nın yeni Genel Merkez olacağı ile ilgilidir. Yardımların iki merkeze teşkilatları ve ihtiyaçları göz önüne alınarak dağıtılması kararı İstanbul Merkezini gözetmekteydi. Farklı etkinlik ve teşkilat isimlerinin birleştirilmesi ve tüzüklerinin birleştirilmesi kararı tek elden yönetimin koşullarıydı. Bununla birlikte hayır işlerinde çalışmanın serbest olması ve inhisar altına alınmayışının evrensel ve şer'i bir kabul olduğu tüm kesimlerce malumdu. İstanbul Cemiyeti, buna Kadıköy Şubesini örnek göstererek Ankara Merkezinden serbestlik

talep ediyordu: “İstanbul’da Kadıköy Şubemiz bile kendi yöresi ve sınırı dâhilinde amacımıza hizmet konusundaki serbestisini muhafaza etmekteydi.” İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanlığından gönderilen mektup, Ankara’daki HEC Merkez Kurulunun müteakip ilk toplantısında okundu. Toplantıda, Ankara Cemiyeti’nin “Genel Merkez” tanınması konusundaki İstanbul’un bildirimi memnuniyetle karşılandı. 14 Ocak 1923’te bu mektuba verilen cevapta, “diğer konular hakkında karar verilmesinin tüzük değişikliği gerektireceği, bunun ise doğal olarak Merkez Kurulun yetkisinde olmadığı için arzu edilen şekil ve kapsamda birleşme ve beraber çalışma kararının ancak kongre oturumunda söz konusu ve münakaşa olabileceği takdir edilmiştir” denilmekteydi.³²⁹ İstanbul Merkezi, 1923 programını artık bağımsız bir cemiyet programı olmadığının bilincinde hazırlayacaktır.

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin yönetim kurulları sık sık değişiklikler göstermiştir. İlk Başkan İsmail Canbulat Bey’in Stokholm Elçisi olarak tayin edilmesi üzerine yerine gelen eski Maliye Nazırlarından Cavid Bey, 1917, 1918 yılları ile 1919 yılının bir kısmında toplam iki yıl kadar Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyeti başkanlığında bulundu. Savaşın sonra 1919’dan itibaren Başkanlığı Dr. Besim Ömer Paşa’nın devraldığı görülür. Kadınlar Kurulu, Kasım 1920’den itibaren bir süre erkeklerin toplantılarına katılmaya başladıktan sonra 1922 yılından itibaren yönetim, bir Reis ve bir de Reise (Naile Hamdi Hanımefendi)’den oluşmaya başladı.³³⁰ İstanbul Merkez Kurulu, iki Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin birleşmesinin eyleme geçtiği 1923 yılından itibaren, Ankara’da bulunan Genel Merkeze bağlı bir Merkez olarak

³²⁹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.31,32 ve 58.

³³⁰ Yıl yıl Yönetim Kurulları şöyledir:

“1334: Reis Cavid Bey Birinci Reis vekili Arif Bey, İkinci Reis Servet Bey,

Kâtib-i Umumi Ahmet Hakkı Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey,

1335: Reis Cavid Bey bilahare Müderris Dr. Besim Ömer Paşa (Akalın), Birinci Reis Vekili Araf Bey-sonrasında Muhtar Bey, İkinci Reis Vekili Servet Bey, Orfanidis Efendi, Kâtibi Umumi Ahmet Hakkı Bey, Rasim Ferid Bey, Nail Reşid Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey.

1336: Reis Müderris Dr. Besim Ömer Paşa (Akalın), Birinci Reis Vekili Ahmet Muhtar Bey- Orfanidis Efendi, İkinci Reis Vekil Orfanidis Efendi- Dr. Hakkı Şinasi Paşa, Katib-i Umumi Nail Reşid Bey, Fuad Hulusi Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey,

1337: Reis Müderris Dr. Besim Ömer Paşa (Akalın), Birinci Reis Vekili Orfanidis Efendi, İkinci Reis Vekili Dr. Hakkı Şinasi Paşa, Katib-i Umumi Fuad Hulusi Bey, Kâzım Refik Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey,

1338: Reis Müderris Dr. Besim Ömer Paşa (Akalın), Reise Naile Hamdi Hanımefendi, Birinci Resi Vekili Orfanidis Efendi, İkinci Reis Vekili Hakkı Şinasi Paşa, Katib-i Umumî Kâzım Refik Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey, Aza Safiye Hüseyin Hanımefendi, Hediye Selim Sırrı Hanımefendi, Fethiye Reşid Hanımefendi, Eşref Cevat Hanımefendi.” 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.50.

sürdürdüğü yıllarda da önemli hizmetler veren aynı etkili kadrodan oluşmaya devam etti.

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezine bağlanmasının sağlanması,³³¹ yani “Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti” adında bir cemiyet oluşturularak Ankara ve İstanbul Merkezlerinin aynı şemsiye altına alınması, 1923 yılı Genel Merkez Kongresinin beklenti ve kararlarından biriydi. Ancak Kongrenin bu arzusu hâsıl olmuş ve “Türkiye Cumhuriyeti Himaye-i Etfâl Cemiyeti” adı kullanılmış olsa da birleşmeden sonra, tüzüğün yayımlanması ve ilan edilmesi gecikti. Bu yüzden, İstanbul 1924 Merkez Kongresi'nde, önceki tüzüğe göre oluşmuş bulunan İstanbul Merkez Kurulu olarak, birkaç ay daha devam ve yeniden bir Merkez Kurul seçimine karar verdi.³³²

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurulmasından sonra Ankara'da toplanan Genel Kongrenin kabul ettiği yeni tüzük geçerli oldu. Bu tüzük, il merkezlerine ve şubelere geniş yetkiler vermişti. Bu durum İstanbul Merkezi'nde meydana gelen endişe ve tereddütleri de giderdi.³³³ İstanbul Merkezi, Ankara'da toplanacak olan 1924 Genel Kongresinde önemli bir rol üstleneceğini ummaktaydı. “*Sekiz yıldan beri gerçekleşen çalışma ve deneyimlere bakılarak bu yeni tüzükte gerekli görülecek değişikliği, Temmuz'da Ankara'da toplanacak olan Genel Kongreye arz ve genel toplantıda savunmak*” üzere bir komisyon oluşturulması hazırlıkları yapıldı.³³⁴ Görüşmelere tüzüğün düzenlenmesi ve değiştirilmesi için İstanbul Merkezini temsilen Fuat Hulusi Bey katıldı. Her iki Himaye-i Etfâl Cemiyetlerinin birleştirilmesi sırasında İstanbul'un eski tüzük hükümleri gereği şubelikten merkezliğe yükseltilmesinde bir hayli tartışmalar meydana gelmişti.³³⁵

Nisan 1924 Raporundan itibaren, İstanbul'daki Merkez, Ankara'daki Genel Merkez'e olan bağıını ifade eden, “Türkiye Cumhuriyeti Himaye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Merkezi” adını kullanmaktaydı.

³³¹ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a..., s.3.

³³² A.g.b., s. 4.

³³³ Bu konu hakkında 1340 Umumî Raporunda, “*Bu nizamname vilayet merkezlerine ve şubelere vasi mezuniyetler vermiş ve bu sayede İstanbul'daki teşkilat ve müesseselerin idame-i hayatı taht-ı temine alınmıştır. Bugünkü içtima yeni Nizamnamenin 46,47,48. maddelerinin Vilayet Kongreleri hakkında vazettiği ahkama tefvikan birinci defa olarak vuku buluyor.*” denilmiştir. Aynı yer.

³³⁴ Aynı yer.

³³⁵ A.g.e., s.18.

Osmanlı döneminde Yardım Toplama Yönetmeliğinin ikinci maddesine göre *“halka açık yerlerde ve toplu ulaşım araçları içerisinde yalnız, kamu yararına hizmet eden, nizamnameleri irade-i seniyye ile onaylanmış olan, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Donanma Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi cemiyetlere özgü olmak üzere, Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri ile Mevlüd-ü Peygamberi, Culus-u Hümayun ve 10 Temmuz (23 Temmuz Miladi) tarihlerine denk gelen günlerde kutu dolaştırarak yardım toplanması”* uygulaması sosyal hayatta yerini almıştı. Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi’nde, 1924 yılı Nisan’ında, İstiklâl Gününün³³⁶ “Çocuk Günü” olarak kutlanması kabul edildi. İstanbul Merkezi faal üyelerinden ilk Türk tabibi Dr. Safiye Ali Hanım,³³⁷ gazetelerde Genel Merkezin bu kararını öven bir yazı neşretti.³³⁸ Safiye Ali Hanımın, “İstiklal günü, İstikbal günüdür” başlıklı yazısında, istikbalin bugündeki nüvesi olan çocuklara ve çocuğun himayesinin önemine dikkat çekiliyordu. Bu tarihten itibaren THEC İstanbul Merkezi olarak rozet satışlarına başladı.³³⁹ Bu karar ve bu kararı destekleyen bu yazının 23 Nisanın gününün Çocuk Bayramına dönüşmesini başlatan sürecin zihinsel alt yapısı olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbul Merkezi, 1923-1924’ten itibaren Ankara’daki Genel Merkezin otoritesini tam olarak tanıdı. 1924 Genel Kongresinden önce Ankara’da iki Cemiyetin birleştirilmesi görüşmeleri tamamlanarak, burada tüzüklerin de birleştirilmesine karar verildi. İstanbul Kurulunu temsilen görüşmelere Fuat Hulusi Bey katılmıştı.

6 Haziran 1924 Cuma günü, Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin Firuzağa’daki Misafirhanesinde İstanbul Merkezi olarak gerçekleşen toplantıda 1924’te yapılacak ilk bütünleşik Genel Kongreye bazı öneriler hazırlandı.³⁴⁰ İstanbul Merkezi bu yılın kongresini varlığını ve profesyonelliğini gösterme yeri ve bazı haklarını koruma ve özerkliklerini elde etme zemini olması bakımından daha bir önemsemekteydi. Cemiyet yönetimi, yedi sekiz yıllık deneyimini ve modern yöntemlere dair bilgisini Kongre’ye yansıtma çabasındaydı. Dr. Besim Ömer Başkanlığındaki İstanbul Kurulu, Avrupa’da anne ve çocuklara ilişkin yasaların geldiği noktayı iyi biliyordu. Tekliflerde, THEC’in genel gelir kaynakları arasına bazı ilaveler yapılabileceği, adliyelere terk edilen

³³⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarında 23 Nisan’a İstiklal günü denilmekteydi.

³³⁷ **1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan’a...**, s.32.

³³⁸ Yazının tam metni için bkz: EK-10.

³³⁹ **A.g.b.**, s.14.

³⁴⁰ **A.g.b.**, s.16.

nakitlerden artan faizlerin, cemiyete tahsis ettirilmesi, yetimler yararına büyük bir çocuk piyangosu düzenlenmesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde çocuklara ait olarak tutulmakta olan paranın cemiyete verdirilmesi gibi gelir artırıcı temenniler de yer aldı. Bu tekliflerin Kongre'ye katılmak üzere İstanbul Merkezinden seçilen üç temsilci tarafından takip edilmesi ve savunulması istendi.³⁴¹

Mart 1924 tarihinde Ankara'da toplanan THEC Genel Kongresi'ne, İstanbul Merkezi'ni temsilen Merkez Kurul Başkanı Dr. Besim Ömer Paşa ile onursal muhasebeci Osman Tevfik Bey katıldı. Ankara'da Türk Ocağı'nda birçok Bakan ve Milletvekilinin de katılımıyla açılan kongreye Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey Başkanlık ederken Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Refik Bey ile bir jest ve önemseme nişanesi olarak İstanbul temsilcisi Dr. Besim Ömer Paşa, Başkan vekili olarak seçildiler.³⁴² Kongre Yönetim Komisyonu'na üyeler olarak İstanbul temsilcilerinden Hakkı Şinasi ve Dr. Besim Ömer, Malî Komisyona ise Osman Tevfik Beyler seçildiler.

İstanbul Merkezi, bu Kongrede Ankara'daki Cemiyete deneyimini ispat fırsatı buldu. İstanbul Merkezi, kendi 1924-1925 yılları raporuna aldığı deneyim ve birikimlerini Genel Kongreye Öneriler adı altında sundu.³⁴³ Çocuk koruması konusunda İstanbul HEC'in tüm görgü, bilgi, deneyim ve birikiminin özeti olan önerilerinden bazıları şöyledir: Ticaret ve sanayi kuruluşlarında çalışan kadının, doğumdan itibaren bir yıl süreyle, günün istediği saatlerinde bir saat süreyle yasal izin alabilmesi, çalıştığı kuruluşlara, birer emzirme odası bulundurmanın zorunlu olması, aile dışında bir yerde süt nineye verilen çocuklara, düzenli sağlık kontrolü yapılması, sütününün çocuğunun ya ölmüş ya da en az dört aylık olması,³⁴⁴ çocukların ticari ve sınai kuruluşlarda çalıştırılmaları konusunda yasal düzenleme yapılması, çocukların yaşlarıyla uyumlu olmayan ağır işlere gönderilmemesi, sağlığa uygun olmayan işlerde de çalıştırılmamaları, 16 yaştan aşağı olanların gece işlerinde çalıştırılmaması. Çocukların sağlık durumlarına, terbiyelerine, suçtan korunmalarına ve suç işleyenlerin ıslahına, cezalandırma şekillerine dair mevzuat geliştirmek, Avrupa'da yaşanan gelişme, araştırma ve uygulamaları takip ederek yenilikleri uygulamak, hukuk bilen,

³⁴¹ A.g.r., s.17.

³⁴² 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.19.

³⁴³ A.g.r., s.23-26.

³⁴⁴ Büyük şehirlerde zengin aileler yanına alınan sütinelerin çocuklarının neredeyse tamamı gıdasızlıktan ölmekteydi.

az çok pedagojiye vakıf, dil bilen bir zatın üç ay için Avrupa'ya gönderilmesi, Avrupa'da küçük yaşta olanların sinemalara kabul edilmemesi için yayımlanan kanun ve kurallar Türkiye'de de yapılması, kimsesiz ve yoksul gebelerin gebeliklerinin son zamanlarında istirahatini sağlamak, karınlarındaki çocukların gelişmelerine hizmet ve henüz doğuran muhtaç lohusaları kabul ile emziren anneler temin etmek üzere büyük şehirlerde uygun bir yerde, İstanbul'da Darülaceze'de birer gebe-lohusa barınağı açmak, Belediyeye, uzak fakat havadar bir yerde bir emzirme evi açtırmak, hiç değilse üç ayda bir yayımlanacak bir dergi sayesinde çocukluğa dair her türlü uygulama ve gelişme ve bilgi yayımlamak, çocuk ölümlerinin önüne geçmek üzere her yerde çocuk muayenehaneleri açmak, uzman hasta bakıcılar yetiştirmek, Hasta Bakıcı Okullarının Milli Savunma, İçişleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının yardımlarıyla çoğaltmak, İstanbul Kadınlar Kurulunda 15 ay devam örgütlenmeyi yeniden hayata geçirmek, Cemiyete gelir getirmek üzere emzik şişelerini, meme başlarını, sağlıklı oyuncaklar gibi çocuklara özgü eşya ve gereçlerin fenni muayenelerini Cemiyetin yaparak, halk sağlığına uygun olduğunu belgelendirecek şekilde “Himaye-i Etfâl” damga ve etiketleri altında üretirmek,³⁴⁵ bulamaç unlarını bir özel sağlık kurulunca getirip HEC kontrolüne bırakmak, büyük çocuklar için tenekecilik, demircilik, sepetçilik fırçacılık gibi sanayinin öğretilceği sanat ocakları açmak.

Ankara'daki Cemiyet tarafından son derece değerli bulunan bu öneriler, İstanbul HEC'in çocuk koruma bilincinin, endüstrileşmiş iş ve yaşam koşulları itibarıyla süratle şehirleşen Avrupa kadın ve çocuklarının modern uygulamalarından ilham alınarak getirildiğine ve kadrolarının bu bilinçte birer Avrupalı olduğuna işaret etmektedir.

HEC İstanbul Merkezi, 1924 yılında sekiz yıla yaklaşan deneyimi sonucu güzel bir işleyişe ve oturmuş bir düzene sahipti. Bu merkezin mali yönetiminde Amerikan metodu uygulanmaktaydı. Bunun gereği olarak vezne, jurnal, cemiyetin esaslarına uygun bir biçimde yürütülmekteydi. Evrak-ı müsbite dosyaları (arşivler) düzenli olarak tutulurdu. Tahsil ve ödeme miktarlarını kanıtlayan belgeler, defter-i kebir ve yardımcı defterler, numaraları sayesinde derhal durumu kanıtlamaktaydı. Satın alımlar her ay birer aylık olmak üzere taze yapılarak Misafirhane ve Kalender'de ayrıca da tartım ve ölçüm yapılmaktaydı. Bu surette gerçekleşen satın alma, teslimat makbuzları karşılığında ambarlara sokuluyordu. Sarfiyat, Misafirhane ve Kalender Yurdu

³⁴⁵ Diğerlerinin satışına mani olmayacağından tekel olmayacak şekilde.

müdürlerince o gün sağlık kurulunun tayin ettiği kalori itibarıyla pişirtilecek yemekler kararlaştırıldıktan sonra çocukların ve mevcut memurların sayısına göre hesaplanarak düzenlenen ve kanunda belirlenen miktara oranla, fazlasını ve eksikliğini gösteren basılı “sarfiyat pusulası” üzerine ambardan çıkarılarak mutfağa teslim ediliyordu. Gerek tesellüm ilmühaberleri ve gerek sarfiyat belgeleri, numara sırasıyla düzenli olarak dosyalara konuluyordu. Ödemeler, Bütçeye ve Yönetim Kurul Kararlarına dayalı olup her ayın genel gelir ve giderlerini gösterir mizanlar, tutanaklarla Merkez Kurula arz edilmekteydi. Merkez, Şubeler, Kuruluşlar, Genel Merkez işlemleri ve bu işlemler yanında banka cari hesabı, çocuk sermayesi hesapları, çocukların isimleriyle açılan parti hesapları gelirler ve masraflar açıkça gösterilmekteydi. Mali işlemler bir hayır derneğine yakışır bir şekilde inceden inceye tespit ve kaydedilmekteydi. Gerçekten bu başarı, büyük oranda, kuruluşundan beri malî işlemleri yürüten Osman Tevfik Bey’in gayretleri ile elde edilmişti.³⁴⁶

İstanbul Merkezinde 1923’e kadar yalnız Kadıköy şubesi etkinlik görmektedirken, 1924 sonundan itibaren şube sayısı, Kadıköy, Yeniköy, Bakırköy, Adalar, Üsküdar olacak şekilde tekrar beşe yükseldi. Altıncı Sultanahmet Şubesi de kurulmak üzereydi. Kuruluşların Tüzük gereği, ilerleyip gelişmesini sağlama ve başka ülkelerdeki bu konuda yapılan çalışmaları izlemek ve görevleri arasındaki çocuk işleri ile hakkıyla ilgilenebilmek üzere merkez, misafirhane binasından ayrılmıştı. Bu faaliyetler de 1924-25 Bütçesine kondu.³⁴⁷ Raporun her bölümünde dokuz yıllık deneyim vurgusu yer almaktaydı.³⁴⁸

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin Ankara’daki Genel Merkez’e bağlı bir Merkez’e dönüştüğü 1923 yılına kadar yani 1917 Nisanı’ndan 1922 Aralık sonuna kadar olan dönemde maddî yardım yapılan çocuk sayısı, 178’den 355’e³⁴⁹ yani iki katına yakın yükselmişti. İstanbul HEC’in 1917-1922 sonu arası dönemde korumaya aldığı 1.721 çocuktan, gayrimüslim tebaadan olan 16 çocuk arasından 1917’de 8, 1918’de 5 ve 1919’da 3 çocuk, hahamhane ve metropolit ve patrikhaneler tarafından alınmış bu tarihten sonra misafirhanede Müslüman çocuklarından başkası kalmamıştır.

³⁴⁶ A.g.r., s.22-23.

³⁴⁷ A.g.r., s.31.

³⁴⁸ A.g.r., s.11.

³⁴⁹ 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden..., s.46.

Beş yıl zarfında Misafirhanede ve diğer yerlerde yalnızca beş çocuk ölümü gerçekleşmişti. Bu gerçekten çok düşük bir rakamdı. 49 çocuk Darülacezeye teslim edilmiş; 82 çocuk firarı, polise ihbar edilmişti. 365 çocuk velilerine teslim edilmişti. 177 çocuk sanat eğitimine çırak verilmiş, 430'una misafirhanede, 250'sine gündüzlü okullarda 33'üne geceli okullarda olmak üzere 713'üne öğrenim yaptırılmıştı. İstanbul HEC, aynı dönemde kayıtları arasında bulunmayan 5.612 çocuğa da yardım yapmıştı.³⁵⁰

Cemiyetin yapmayı planlamakta olduğu, idealize ettiği bir kısım işler vardı ki bunların bir kısmı gerçekleştirilemeden Ankara'daki Cemiyete bağlanacaktı. 1922 Yılı Çalışma Programında ayrıntılı yazılan işler şunlardı: 1. Çocuk genel sağlığı bilincini yaymak için bir gezici müze oluşturmak. 2. Kalender Ziraat Yurdu'nu Cemiyete devralmak. 3. Bir "Türk Pazarı" meydana getirmek. 4. Mevcut eşyayı tombalayla satmak. 5. Çocukları meslek eğitime göndermek. 6. Kamp düzenleyerek çocukların sağlığına çalışmak. 7. Kabiliyet ve eğilimleri yeterli olan çocukları geceli okullara kaydetmek. 8. Bir bando kurmak. 9. Şubeleri canlandırmak ve çoğaltmak. 10. Yeni gelir kaynakları sağlamak amacıyla Evkaf ve diğer dairelerden yardım talebinde bulunmak. 11. Çocuk Vesayeti Kanunu'nun yürürlüğe girmesi için gereken girişimlerde bulunmak. 1,2,5,7 ve 9. maddeler tamamen sonuçlandırılmış ya da başarıyla yürütülüyorken, 3,4,6,8,10,11 numaralı maddeler noksan kalmış ve tamamlanmayı beklemekteydi.³⁵¹

Çocuk büyütmek konusunda halk arasında yaygın batıl düşüncelerin ortadan kaldırılmasına ve bu konuda sağlık önlemlerinin yaygınlaştırılmasına hizmet etmek düşüncesiyle, 1921 Kongresinde "Çocuk Sağlığı Müzesi" kurulması kararlaştırılmıştı. Ekonomik Kriz gerekçesiyle bütçenin az bir tutarının bu uğura ayrılması henüz uygun görülemediğinden ve böyle bir müze kurmak zamana ihtiyaç gösterdiğinden bu önerinin bekletilmesi ve uygun koşulların oluşması durumunda gerçekleştirme kararı alınmıştı.³⁵²

İleride, Fransız Kızılhaç Kadınlar Kurulu'ndan devralınan Süt Damlası'nın genişletilmesi çalışmaları kapsamında geçici olarak Cemiyete devredilen Medrese binasının odalarından biri Müze olarak ayrılmış ve 1925 yılı sonunda donatılmaya

³⁵⁰ Bkz. Tablo 6.

³⁵¹ A.g.r., s.23.

³⁵² A.g.r., s.24.

başlanmıştır. (Bkz. Atatürk Dönemi, Süt Damlaları Başlığı). 1925 yılı sonlarına doğru başlanan Sağlıklı Çocuk Müzesi'nin geliştirilmesi faaliyetleri, 1926 yılında da devam etti. Ana babalı ve durumu iyice olan çocukların öksüz akranlarının yardımına yönlendirilmesi, çocuklar arasında yardımlaşma öksüz çocuklara öksüzlüklerini unutturma esasına dayanılarak 1922'den bu yana devam ettirilen ve büyük yararı olduğu anlaşılan “bahtiyar küçükler rozet satışı” ve bu küçüklerden yardım toplanması etkinliklerine devam edilmesinde yarar görülmekteydi. Okullarda başarıları görülen çocukların Kalender Öksüz Yurdu'na davet edilerek temiz havadan yararlandırılmaları, bünyece zayıf çocuklar için bu yurttan bir açık hava sınıfı açılması gibi girişimlerde de bulunuluyordu.³⁵³

Arap ülkelerinde sinema filmleriyle sağlık koruma önlemlerinin yaygınlaştırılmasında elde edilen başarılar göz önüne alınarak aynı şekilde “yeni doğan çocuklara bakım” konulu filmler getirtilmişti. Ticarî ve ekonomik olan “Türk Pazarı” girişiminin işgal ve savaş dönemlerinde gerçekleştirilmesine doğal olarak imkân bulunamamıştı. Her türlü çarelere başvurulduğu halde İtilaf Devletlerinden izin alınamadığı gibi sürekli gelir kaynaklarından olan müsamerelerden bile aynı sebepten dolayı yararlanılamamıştı.³⁵⁴

Çocukları sanayiye teşvik konusunda çeşitli sanayi eğitimine hizmet edecek sanat evi açma girişimi de yukarıda sözü edilen Çocuk Islahhane Komisyonunun kararlarından biriyken hükûmet merkezinin değişmiş olması nedeniyle bu girişimin kararı da Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Kurulu'na bırakılmıştı.³⁵⁵

Kalender'de özellikle şehir çocuklarının sağlıklarını güçlendirmek ve aynı zamanda böyle sağlığa dair bir uygulamayı ülkenin her tarafına yaymak amacıyla bir numune olmak üzere bir “açık hava okulu” kurulmak isteniyordu. Böylece İstanbul'da çocukların sağlıklarını muhafaza amacıyla “Koloni de vekans”, “kamp” teşkilatına ve aile çocuklarının da bu yolda hareketine ve girişimciliğe alışmalarına çalışılacaktı. Kalender Ziraat Yurdu, 100 yataklı olarak yönetilecek, ziraat ve özellikle sebzeçilik ve bağçevanlık hakkındaki program uygulanacaktı. Kalender'deki çocuklar, ilk öğretim ve eğitimleri sürdürülerek, gelecek hayatlarında gerek kendileri ve gerek millet yararına olan genel sağlığa ve ilk yardıma dair gerekli bilgiler verilmeye ve

³⁵³ A.g.r., s.43.

³⁵⁴ A.g.r., s.44.

³⁵⁵ A.g.r., s.25.

uzmanlaştırılmaya çalışılacaktı. Yetimlerin bedenî gelişimleri, kırlarda soluklanmalarını için bir kamp kurulması da planlanmış, savaş devam etmekte olduğu dönemde İtilaf devletlerinin İstanbul’da böyle bir girişime izin vermemesi ile bu girişim geri kalmıştı. Aynı şekilde bir bando kurulması da enstrümanların 1.000 lira kadar bir harcama gerektirmesi, bu tutarın daha yararlı ve daha acil işlere yöneltilmesi düşüncesiyle, bu kararın da ertelenmesiyle sonuçlandı. Bando kurulması için uygun zaman beklenecekti.³⁵⁶

Misafirhane, 50 yataklı olmak üzere sürdürülecekti. Çocukların bir kısmı dışında, sanat erbabı yanında ve kuruluşlarda çalıştırılacak kısmen kurulacak atölyelerde sepetçilik, dokumacılık vs. yapılacak, ilk, ahlâk ve din eğitimlerine de önem verilecekti.

İki üç yıl önceki kongrelerde teklif edip bugüne kadar başarılamayan “sağlıklı süt” sorunun incelenmesi için yakın bir gelecekte Kalender’de böyle bir sağlık kuruluşu meydana getirilmesi istenmişti. Çocuk ölümlerinde, emzirme kalitesinin, çocuk emzirme ve besleme sanatında sağlıklı sütün önemini ve bu sağlıklı sütle Süt Damlası ve Çocuk Muayenahanelerinin ilişkisini dikkate alan cemiyet, ekonomik koşullarının izin verdiği ölçüde böyle bir kuruluş kurmayı aklına koymuştu. Bir süre ertelemek zorunda kalınarak Genel Merkeze devredilen projenin başarılması ileride görüleceği üzere İstanbul Merkezi tarafından Süt Damlası Kuruluşu’nun açılması ile mümkün olabilmıştır.

Kadınlar için bir çayhane açılmasına çalışılacaktı. Müsamerelerle piyangoların düzenlenmesi ve ihalesi ciddiyetle ele alınacaktı. Mümkün olursa geceli okullara giden çocuk sayısı artırılacaktı.”³⁵⁷ Mevcut eşyanın tombalayla satılması düşüncesinin kaynaklık ettiği eşya piyangosu, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun 1961’e kadar uygulamaya devam ettiği Kurumla özdeşleşmiş bir gelir kaynağı olacaktır.

1923 yılı, İstanbul’daki Cemiyetin artık tek başına hareket etmemesi gereken bir yeni başlangıçtı. Cemiyet 1923 Çalışma Programını, şimdiye kadar bağımsız olarak edegeldiği icraat ve programının, artık birleşme çalışmalarına başlanılan Ankara (Genel) Merkezinin onayı ile yürürlüğe gireceğinin bilinciyle yapmıştı.

³⁵⁶ A.g.r., s.35.

³⁵⁷ A.g.r., s.43-44.

İstanbul HEC, Dersaadet'te tüm yoksunluklarına karşın Avrupaî bir cemiyet sistemini hatta Avrupa'daki belli başlı örneklerinden önce kurmayı ve işletmeyi başarmıştı.

İstanbul HEC, varlığını devam ettirdiği yaklaşık yedi yıllık sürenin ilk yarısında yönetici elitin bünyesinde oluşundan da yararlanarak süratle varlığını göstermiş, kamu yararına olan gayreti bilinir hale gelerek kısa sürede kurumsallaşmıştır. İçeriden ve dışarıdan önemli bir yardım sağlamış, kısa sürelerle de olsa çok sayıda çocuğa temas etmiş, elden çıkan yerler de dâhil ülke çapında örgütlenmiştir. Bu örgütlü hareket kabiliyetini mason ürünü olduğuna bağlayan çok sayıda yazarlar vardır.³⁵⁸ Önceleri din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin Osmanlı tebaasından tüm çocuklara hizmet veren dernek, gayrimüslim cemaatlerin kendi unsurundan olan çocukları misafirhane ve barınaklardan almasıyla yalnızca Müslüman çocuklarına hizmet sunar olmuştur. Çocuk ölümlerinin önlenmesi noktasında halefi THEC'in yuvalarıyla kıyaslandığına başarısı açıkça görülen dernek, Avrupalı benzerleriyle yakın irtibat halinde, onların çalışma sisteminde etkinlik yürütmüştür. Çocuk korunması uluslararası etkinliklerinde Türk temsilciliğini de son derece girgin bir biçimde yerine getiren İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, aynı zamanda Batılı anlamda yüksek cemiyet kültürünün İstanbul'da ve Türkiye'de oluşmasında da belirgin bir aktör olmuştur.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun gelecekteki kurum kültürünün çocuk koruma düşüncelerinin, halkın ve devletin bünyesinde konumlandığı yerin dayanağı İstanbul'daki Cemiyettir. Çoğu çocuk koruma uygulamasının ilk örnekleri, Avrupa'daki benzeri dernekleri model alan bu Cemiyetten kaynaklanmıştır.

Adları, tüzükleri, bazı kurucuları, işleyişleri, kurum kültürleri, amaçları ve hedefleri neredeyse aynı olan bu cemiyetler ayrı birer cemiyet değildir. Ankara'da yeniden kurulan Cemiyet, kuruluşunda adeta İstanbul'daki Cemiyetin bir devamı gibi

³⁵⁸ Kendisini bir Mason olarak takdim eden yazar Kemalettin Apak, Osmanlı'nın son döneminde Mason Necat mahfilinin kurulduğunu, bu mahfilin ilk ve en önemli icraatı olarak İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyetini kurduğunu, sıkıntılı Mütareke döneminde Cemiyetin Reisliğine yine bir mason olan Dr. Besim Ömer Paşa'nın getirildiğini ancak her ne kadar yeni yönetim, faaliyetlerin idamesine çalıştıysa da İzmir ve İstanbul'un işgaliyle giderek Anadolu'daki şubelerle irtibatın kesildiğini yazmıştır. Apak, merkez olma vasfını giderek yitiren Himaye-i Etfâl Cemiyetinin, Ankara'da 1921'de, yine Necat Mahfili masonlarından ve ilk Cemiyetin kurucularından olan İstanbul Mebusu Ahmet Muhtar birader tarafından ihyaen tesis edildiğini söyler. Bu Cemiyetin de ilk Cemiyetin isim ve alametlerini aynen kullandığını, biraderlerin birlikte çalışarak İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, Ankara'daki yeni merkeze bağlı bir şube haline geldiğini ifade eder. Apak, **a.g.e.**, s.116.

davranmış, zaferden sonra İstanbul'daki HEC de Ankara'yı merkez olarak saygıyla kabul etmiştir. TBMM Hükûmetinin ve yeni kurulan devletin mahiyetinin, tüm hukukî, idari ve meclis yapısıyla beraber öncekinin devamı maiyetinde olma vasfı Himaye-i Etfâl Cemiyeti için de geçerlidir. Nasıl ki Türk jandarma ve polis teşkilatlarının, bazı Bakanlıkların, Türk Kızılayı'nın, Donanma Cemiyetinin, Ticaret Odaların, bir kısım bankaların vs. kuruluşların Türkiye Cumhuriyeti'nden önceki ve sonraki tarihi gelişimleri, kurum tarihi bağlamında bütüncül olarak ele alınıyorsa, elbette ki Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da tarihi, kimi yazarların tercih ettiği gibi 1921 tarihli Ankara HEC'le değil, 1917 tarihli İstanbul HEC'le başlatılmalıdır.

1.2. ANKARA HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

1.2.1. Kuruluş

Balkan ve Trablusgarp Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve nihayet Millî Mücadele dönemlerinde anne ve babasız kalan binlerce yetimin ortada kalmalarına ilişkin Ankara TBMM Hükümeti'nden de sesler yükselmeye başlamıştı. Hakikaten 11 yıl neredeyse kesintisiz devam eden savaşlar süresince savaş ortamında kimisi cephede, kimisi yokluktan, kimisi salgın hastalıklardan bir nesil kaybedilmişti. İşin kötüsü bunların yetimleri de tam anlamıyla ortada kalıyordu.

Türkiye'nin yönetici kadrolarının kafasında ilkin şehit yavrularının korunması düşüncesi yer alıyordu. Yıllarca devam eden harplerin sonucunda korunmaya muhtaç duruma düşen çocuklardan kaynaklanan dönemin şehit çocukları merkezli çocuk koruma düşüncesi, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi'nin ifadelerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Tunalı Hilmi'ye göre, Balkan Harbinden beri şehit çocukları her yerdeydi. Bu Harp yetimlerinin sayılarına korunmaya muhtaç diğer çocuklar da eklenince ortaya çıkan vahim tablo karşısında ürküntü duyulmaktaydı. İslam yurdu olan bu coğrafyanın mirasçıları olan Türkler, nüfuslarına ve nüfuzlarına sahip çıkmadıkları takdirde bu boşluğu Türk ve İslam olmayan unsurların doldurması ihtimali vardı. Hilmi Bey'e göre Çocuk sorunu soyun bekası sorunu idi. Ortada görülen erkek nüfusu, ya çoluk çocuk ya da ihtiyarlardı. Yetimlerin yanında anaları sağ olan

öksüzler de vardı ki bunlar, anaları da şehitlerin Millete emaneti olan biraz daha şanslı yavrulardı.³⁵⁹

Yurt çapında örgütlenemeyerek imkânları yerelden öte geçmemiş cılız ve yerel birkaç cemiyetin dışında³⁶⁰ ortada çocuk korunmasına yönelik yeterli bir örgütlenme bulunmayınca Birinci Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele yıllarında savaş yetimlerini toplayarak korumaya almak, bizzat askerlerce orduya ait bir görev sayılmıştı.³⁶¹ Bu görevin öncülerinden Kâzım Karabekir Paşa, Doğuda yaşanan Ermeni mezalimi sonucu yetim kalan 6.000 yetimi 1919 Mayıs'ından 1920'lerin ortalarına değin koruma altına almıştı.³⁶² 24 Mayıs 1919'dan itibaren, civar darüleytamlardan aldığı çocuklara bir asker gibi üniforma giydirmeye, iaşeye, beden eğitimi yaptırmaya, okuma yazma eğitime, sanayi şubelerinde terzi, kunduracı, saraç çıraklığına başladılar. Karabekir, bu girişiminin diğer kolordulara da yayılmasını Harbiye Nezaretinden talep etti. Nezaret, Paşa'nın teşkilatı istediği kadar genişletmesine izin verdi. Böylece bütün Doğu'da alay garnizonlarına kadar birer çocuk toplama yuvası açıldı.³⁶³ Paşa'nın korumaya aldığı çocuklardan Kolordu'ya kaydı yapılan 2.000 kadar kız çocuğu, muhtarlık defterine de kaydedildikten sonra, köyün hali vakti yerinde olanlardan belirlenen yeni ebeveynine, iç gömleğinden geçirilerek, muhtar, imam ve köyün ileri gelenleri eliyle teslim edilmişti. Bunların durumu, yılda iki kez Kolordu personeline yerlerinde kontrol edilirdi. Ailelere evlatlık verilmeyen 1.000 kadar kız ise, Kars, Erzurum, Erzincan kız ilk ve ortaokullarında yatılı okutulmuşlardı. Bunlardan olup ömrünün son demlerine ulaşan birkaç nine, Karabekir Paşa'nın ruhuna hatimler okuyup mevlütler bağışlamaya devam etmişlerdi. Çocuklardan 3.000 erkek ise, akrabası, komşusu ve tanıyanlar, bunlar da

³⁵⁹ Bolu mebusu Tunalı Hilmi, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, İçtima:161, Cilt:17, 18 Şubat 1922, s. 30.

³⁶⁰ Amaçları HEC'in amaçlarıyla örtüşen zaman zaman işbirliği de yapılan bir kısmı bizzat HEC yöneticileri tarafından kurulan derneklerden bazıları, Hilal-i Ahmer, Darüşşafaka, Darülaceze, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Talebeleri Himaye Cemiyeti, Yetimleri Himaye Cemiyeti, Emlak ve Eytam Bankası, İlkokul Himaye Heyetleri, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (1913), Osmanlı Donanma-i Milliye İane Cemiyeti (1909), Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi (1910, Türk Ocakları, Türk Teavün Cemiyeti (Amerika HEC, 1923), Türk Maarif Cemiyeti (1928), Himaye-i Etfâl Yoksul Kadına Yardım Cemiyeti (HEC kuruluşu, sonradan Yardım Sevenler Derneği)'dir. Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s.32-33.

³⁶¹ Kazım Karabekir, **Çocuk Davamız**, Cilt I, Emre Yayınları:39, Yakın Tarih Serisi:22/1, Umut Matbaacılık, İstanbul, Eylül 1995, s.10.

³⁶² Nuri Köstüklü, **Kâzım Karabekir ve Eğitim**, Çizgi Kitabevi, Konya, Ekim 2001, s.16.

³⁶³ Karabekir, **A.g.e.**, s.17.

yoksa arkadaşlarının şahitlikleri veya sünnetli oluşlarına göre seçilerek alınmışlardı. 1922 sonlarında erkek çocuklarının sayısı 4.000'e varmıştı. 30 Ekim 1920'de Kars kurtulunca, Dereiçi, Kaleensesi'deki Ruslardan kalma büyük, taştan askerî binalara yerleştirilmişlerdi.³⁶⁴

1 Ekim 1919'da, Ana Okulu, Sanayi Gürbüzler Okulu ve Yetimler Yatılı Askeri İlkokulu adlı üç yetim okulu açıldı. Okullar bünyesinde piyesler oynatıldı, bando kuruldu. 4 Mart 1920'de 100 kadar çocuğa otomobil tamiri ve şoförlük eğitimi verilen "Otomobil Okulu" adlı dördüncü bir okul daha açıldı.³⁶⁵

1 Mayıs 1920'de 1.650 çocuk mevcutlu Çocuklar Ordusunun kuruluşu ilan edildi. Dört Alayın çocuklarından büyükler filinta, ortancalar tahta tüfek, küçüklerse değneklerle donatıldı.³⁶⁶

Mustafa Kemal'in, Birinci Dünya Savaşı'nda Bitlis'e dönüş yolunda bir ailenin ardından ağlar vaziyette yürüyen perişan bir çocuğu görerek, "artlarından yürüyen bu çocuğu niçin almadıkları?" yönünde tekdir etmesi karşılığında ailenin "bizim evladımız değildir" cevapları karşısında üzülen dertlenmesi³⁶⁷ gibi pek çok olaya, çokları tanık olmaktaydı. Türk milletinin neredeyse yarısı çoluk çocuk mesabesindeydi.³⁶⁸

T.B.M.M Hükûmetinin ilk çalışma yılından itibaren çocuk ve yetim meselesi gündemde yer buldu. Bu kapsamda 13 Eylül 1919 tarihinde kabul edilen bir kanunla, çocuk ve yetim, sağlık ve eğitim kurumları ile dinî eğitim kurumları adına yurt dışından getirilen mallardan gümrük resmi alınması uygulamasına son verilmişti. Bu kanun hükmünün kısa zamanda amacı dışında kullanılmaya başlandığı, gümrük resmi muafiyetinden yararlanılarak, yurt dışından getirilen eşya arasında silah ve

³⁶⁴ Haziran 1926 İzmir Suikastı vakasında, Paşa'nın da yargılandığını öğrenerek isyan eden askerî okullardaki yetim öğrencilere, "yanlışlıkla Ermeni çocuklarını da toplamışlar" iftirası, bir uydurmadan başka bir şey değildir. Köstüklü, **A.g.e.**, s. 2-3.

³⁶⁵ Karabekir, **A.g.e.**, s.49.

³⁶⁶ Karabekir, **A.g.e.**, s.61.

³⁶⁷ Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s.66.

³⁶⁸ TÜİK istatistik verilerine göre, 1935 yılında bile nüfusun yüzde 42'si 14 yaş altı çocuklardan oluşmaktaydı. Nüfusun sadece yüzde 3.9'u 65 yaş üzeriydi.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 1935-2017, Erişim tarihi: 20 Mart 2020.

mühimmatların da bulunduğunun tespit edilmesi üzerine 6 Ekim 1920 tarihli Meclis görüşmelerinde çıkarılan yeni hükümle vergi muafiyeti kaldırılmıştı.³⁶⁹

Osmanlıdan devreden yetim yurtlarının, darüleytamların, durumu da içler acısıydı. Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun İstanbul ile teması kesildiğinden, Mütareke döneminde, Osmanlı Darüleytamlar Genel Müdürlüğü, Anadolu'daki 61 Darüleytamı kapatarak buradaki çocukları İstanbul'a getirtmeğe çalışmıştı.³⁷⁰ Bu yetimlerden ancak yüzde onu İstanbul'a getirtilebildi. Kalan yüzde sekseni sokaklarda kalırken yine bir yüzde onluk kısmı, Haydarpaşa Hastanesi'ne geldikçe Ermeniler tarafından "bu Ermeni çocuğudur" denilerek İtilaf devletleri işgal memurları kanalıyla alınıyordu. Bu suretle Anadolu'daki Darüleytam kuruluşları adeta içindekilerle birlikte yok olmuştu. İstanbul'da yedi-sekiz kadar darüleytam yapılarak kurtarılan 8.400 yetim buralara yerleştirildi. Bu kuruluşlar, ne var ki dönemin olumsuz koşullarında iyi yönetilememişti.³⁷¹

TBMM'de, bu darüleytamlarda yapılan hizmet, "iş yerine yalnız süs yapılıyor" ifadeleriyle eleştirildi. Paranın israf edildiği söylendi.³⁷² TBMM Hükûmeti, İstanbul'u geri aldığı anda, ilk işlerden biri olarak bu darüleytamlarda yaptırdığı araştırmada,

³⁶⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**; Devre:1, İçtima:79, 6 Ekim 1920, Cilt: 4, s.551.

³⁷⁰ 8 Eylül 1923 tarihli TBMM birleşimi, İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey'in sorusu üzerine, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimâiye Vekili Rıza Nur'un verdiği cevaptan.

³⁷¹ **TBMM Zabıt Ceridesi** Devre:2, İçtima:15, 8 Eylül 1923, (Darüleytamlar, Müdüriyet-i Umumiyesi için Şubat gayesine kadar yedi aylık tahsisat itasına dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası), Cilt:1, s.452-454.

³⁷² Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Rıza Nur, TBMM Hükûmeti olarak darüleytamlara el attıklarında, darüleytamlarda çalışanların ücretinin toplam masrafın %18'ini geçiyor olduğunu, bunun aşırı olduğunu, darüleytamların birer sanat okulu yapılacak yerde mevcutların bile kapatıldığını, âlet ve edevatın şuraya buraya atıldığını, kâh toplamak, kâh dağıtmak suretiyle harap edildiğini, terzilik, kunduracılık, taşçılık gibi bütün sanayiin yok edildiğini, çocukları temiz giydirmek, müzik öğretmek gibi boş işlerle aristokrat bir hayat öğretilendiğini, okulun içi süslü makoren takımlar, iyi levhalarla donanmış ve süslenmişken, depolarda çamaşırların yığın yığın beklediğini, çocuklara terbiye verilmediği gibi düzgün gıda da alamadıklarını, aylık bir yetim için bütçelerinde yirmi lira mevcut olduğu halde, gıdalarına ancak altı lira sarf edildiğini, hep kuru fasulye ve saire yedirilerek çocukların ishal ve saire hastalıklara düştüklerini, altı sene önce yığılmış olan çamaşırların aynıyle durduğunu öte yandan yatakların iyi yapıldığını, karyolanın yanında asılı olan havluya hiçbir çocuğun yüzünü silmesine izin verilmediğini, bunların gelen ziyaretçilere gösterildiğini, bir havluyu iki çocuğun kullanması nedeniyle gözü hastalıklı (trahom) olan çocuk yüzünden sağlam çocuğun da gözünün hastalandığını, önceden darüleytamlarda sekiz bin yetim varken devirde üç bin yetim teslim edildiği, bu üç bin çocuğun içerisinde de sekiz yüz kadarının, gözü tahrip eden, sıcak ülkelerde karşılaşılan körlerin yüzde doksan dokuzunu âmâ yapan vahim trahom göz hastalığına müptelâ bulunduğunu, bunların ayrılarak tedaviye alındıklarını, bundan başka üç yüz kadar bakar-kör çocuğun da kötü beslenme nedeniyle gözünün görmediğini, çocukların hayata hiç hazır olmadığını, öğrencinin köşede oturacak bir hanım, kâşanede oturacak bir mirasyedi yetiştirir gibi yetiştirildiğini, büyük israflar olduğunu söylüyordu. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:15, Cilt:1, 8 Eylül 1923, s.454-455.

yönetimin düzensiz olduğunu, gereğinden çok personel çalıştırıldığını, 2 Nisan 1917 tarihli, “Darüleytamlar Genel Müdürlüğü Kanunu” gereğince darüleytamların bir özel yönetmelikle idaresi gereği yazılı olmasına karşın, herhangi bir yönetmelik çalışması yapılmayarak keyfî yönetildiklerini tespit ettirdi. TBMM Hükûmeti, bir taraftan kadronun azaltılması ve bir taraftan eğitim ve öğretimin değiştirilmesi ve diğer bir taraftan bir yönetmelik için girişim başlattı.

Hükûmet tarafından, darüleytamlar hakkında yapılan şikayetler araştırıldı. İddialara göre;³⁷³ Darüleytam Genel Müdürlüğü, iş bulma kurumu gibi yönetilmişti. Doksan kadar kızın, hizmetçi olarak verildikleri yerlerde maatteessüf hayatları mahvolmuştu. Yönetimde birtakım ziyafetler verildiği ve şunun bunun çağrıldığı, yetimlerin yiyeceğinden ve içeceğinden “yetimlere yardım toplamak için yapıyor” olunduğu gerekçesiyle, şuna buna mükellef ziyafetler verildiği söylenmekteydi. Milletin yetim için verdiği para yetimin kursağına gitmeliydi, başka türlü olamazdı. Hele kudümiye (ayakbastı parası) diye ağır ziyaretçiye Darüleytam ödeneğinden para verilmesi gibi bir iddia vardı ki³⁷⁴ başta bu olmak üzere tüm iddialar araştırılmaktaydı. Araştırmaya göre İstanbul'daki beş, Anadolu'daki 14 darüleytamin hepsinde 15.000'i bütçeden 5.000'i hayırseverler ile özel idare vb.lerinden olmak üzere 20.000 çocuk barındırılmaktaydı. Bir öğrenci için yıllık bütçede öngörülmekte olan 240 liranın yetmediği ve altı ayda tükenmekte olduğu tespit edilmişti.³⁷⁵ Araştırmada darüleytamların programları da olumsuz bulunmuştu. Yetimlere kunduracılık, terzilik ve buna benzer sanatlar öğretilmeliydi. Müzik de gerekliydi ancak buna karnını doyuracak duruma geldikten sonra başlanmalıydı. Yetim ya da yoksul olmayan bilakis zengin çocuklarının okullara alınmaları doğru değildi. Yetimlerin ancak yüzde onuna el uzatılabildiğine göre, himaye edilecek çocuğun “öncelikle bir şehit çocuğu veyahut yardıma muhtaç bir yetim olduğuna dair bir yazı istenmekteydi. Talep fazla olduğunda kim önce başvurduysa önce o alınmıştı.³⁷⁶

Osmanlı Devleti, yetimlerin aile mirası mallarını, bir yakını veya güvenilir bir başka kişiyi vasi atayarak korumuş ve yönetimini sağlamıştı. Sonraları eytam sandıklarına dönüşen modelde, yetim malları paraya çevrilerek, bu sandıklarda biriken

³⁷³ SSYB Vekili Dr. Rıza Nur.

³⁷⁴ Dr. Rıza Tevfik Bey.

³⁷⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:15, Cilt:1, 8 Eylül 1923, s.456.

³⁷⁶ Aynı yer.

sermayeye nüfuz hakkı, reşit yaşına geldiklerinde sağlanmıştır.³⁷⁷ TBMM Hükûmetleri tarafından da Eytam Sandıklarıyla ilgili olarak çeşitli düzenlemeler yapıldı. 28 Ekim 1920 tarihli bir kararla yetimlere ait işlemlerin 14 Nisan 1906 tarihli Değişik Eytam Yönetmeliği ile mevcut şekliyle yürütülmesi kararlaştırıldı. Bu düzenlemede, eytam mallarının yönetiminin Ankara Eytam Sandığı Müdüriyeti'ne bağlanması da ayrıca karara bağlandı.³⁷⁸ Ancak işlemlerin Ankara'da toplanmasından daha sonra vazgeçildi ve yönetim işlemlerinin yerel sandıklarca yürütülmesi kararlaştırıldı.³⁷⁹ Yine, 5 Aralık 1922 tarihli bir talimatname yayınlanarak darüleytamların yönetimi ve işleyişi ile ilgili konular düzenlendi.³⁸⁰ Eytam idaresi ile ilgili sonraki tarihlerde de birtakım kararlar alındı.³⁸¹

1921 yılı baharında Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey (Sonra Eğitim Bakanlığı da yaptı) sahipsiz ve yetim çocukların vicdanları sızlatan görüntüleri nedeniyle bir süredir bazı arkadaşlarıyla Hilal-i Ahmer gibi güçlü ve yaygın bir cemiyetin kurulması gerektiğini dillendiriyordu. Mustafa Necati, 20 Haziran 1921 tarihli Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısında görüşmeleri bu tarafa çekmeyi başardı. Amacı, “*Evvela şehit çocukları, saniyen harp malullerinin ve harp felaketzedelerinin*

³⁷⁷ Baytal, **a.g.tz.**, s.110.

³⁷⁸ Bkz. “Muaddel Eytâm Nizamnamesine Zeyildir” (28 Teşrinievvel 1336), **Düstûr**, Tertip: 3, Cilt: 1, s.81-82.

³⁷⁹ Bkz. “Eytâm Nizamnamesinin 28 Teşrinievvel 1336 tarihli zeylinin ilgası hakkında Kararname” (2 Temmuz 1337 tarihli), **Düstûr**, Tertip: 3, Cilt: 2, s.63.

³⁸⁰ Bkz. “Darüleytâmlar Talimatnamesi” (5 Kânunuevvel 1338 Tarihli), **Düstûr**, Tertip: 3, Cilt: 3, s.114-116.

³⁸¹ Bkz. “Darüleytâm Müdüriyet-i Umumiyesi için avans itasına dair Kanun” (7 Nisan 1339 ve 20 Şaban 1341), **Düstûr**, 3. Tertip, cilt: 4, s.19; “Darüleytâmlar Bütçesine Tahsisat İtasına Dair Kanun” (26 Muharrem 1342 ve 8 Eylül 1339 tarihli), **Düstûr**, Tertip 3, cilt: 5, s.135; “Konya Darüleytâmına Muavenet İcrasına Dair Kanun” (16 Rebiyülevvel 1342 ve 27 Teşrinievvel 1339 tarihli), **Düstûr**, Tertip 3, cilt: 5, s. 157-158; “Darüleytâmlar Müdüriyet-i Umumiyesinin 1340 senesi Mart Ayına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu” (5 Şaban 1342 ve 11 Mart 1340 tarihli), **Düstûr**, Tertip 3, cilt: 5, s.327-328; “Öksüz Yurtları Müdüriyet-i Umumiyesinin 1340 Senesi Bütçe Kanunu” (20 Şaban 1342 ve 26 Mart 1340 tarihli). Bu şekilde Cumhuriyet döneminde de bir süre varlıklarını koruyarak etkinliklerini sürdüren eytâm sandıkları, son olarak 1926 yılında sona erdirilerek sandıkların mevcut mal varlıkları, bu iş için kurulan “Eytâm ve Eramil Bankası”na devredilerek yetimlere ait paraların bu banka tarafından işletilmesi kararlaştırıldı. Daha sonra “Emlak ve Eytâm Bankası, 1946 yılında ise “Türkiye Emlak Kredi Bankası” adını aldı. Bu haliyle banka Eytam işlerinin finansmanından çok emlak ve konut imarına yönelik faaliyet gösterdi. Yeni Meclis binası, Türk Ocağı binası ve Merkez Bankası binası gibi Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin en seçkin örnekleri arasında gösterilen projeleri üstlendi. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk konut projesinin (Bahçelievler Konutları) ve sonraki sembol yapıların (Saracoğlu Mahallesi, Levent Konutları, Koşuyolu Mahallesi) yapımını gerçekleştiren banka, bu projede kullandığı sistemle konut kredisi finansman modelinin ilk örneğini de ortaya koydu.

çocuklarıyla iştigal etmek” olan bir Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin ne yapıp edip bir an önce kurulmasına mutabakatla karar verildi.³⁸²

Ertesi gün olan 21 Haziran 1921’de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Mustafa Necati Bey ve eşinin girişiminden övgü ile söz edilmekteydi. Habere göre, bazı şehirlerde sırf halkın girişimi ile bir yerden bir yardım alınmaksızın açılan ve yalnızca halkın hususi yardımlarıyla yaşayan darüleytamlar, Anadolu milletinin bu görevi bizzat seve seve üzerine almaya hazır olduğuna örnekti. Fakat millete rehber olması gereken aydınlara düşen görev yapılmamaktaydı. Açılan darüleytamlar az ve eksik; dulhaneler henüz iş görmez durumdaydı. Nihayet çoktan beri beklenen bu ‘en yüksek vatan işine’ başlandığı görülmekteydi. Şehit dul ve yetimleri için sarf edilecek çalışmaların hükûmete bırakılmaması ve Hilal-i Ahmer gibi iyi işleyen bir cemiyet tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Bu cemiyet, bazı illerde açılan darüleytamları tamamlayacak, öksüzler için yeni yurtlar, dullar için yeni sanayi kuruluşları açacak, şehit çocuklarını sanat sahibi olarak yetiştirecekti.³⁸³ Görüleceği üzere ilk girişimin sahibi olarak bu haberde de Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey ve eşine işaret edilmekteydi.

Cemiyet, 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara’da yukarıda bahsedilen haberi yapan Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Matbaası’nın son derece mütevazı bir odasında³⁸⁴ kurucu on üyenin verdikleri ikişerden toplam yirmi lirayla kurulmuştur. Bu seferki Himaye-i Etfâl’i hazırlayan ilk 21 kişi şunlardı:³⁸⁵ İstanbul Mebusu Muhtar Bey (Mollaoğlu) eski Washington Büyükelçisi, Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Rauf Bey (Rauf Orbay), Kozan Mebusu Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak), İstanbul Mebusu Doktor Fuat Umay (uzun süre Cemiyetin Genel Başkanlığını yapacaktır), İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey (Adıvar, önceki Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı), İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu, Cumhuriyet Gazetesi kurucusu), Sinop Mebusu Dr. Rıza Bey (Nur, Lozan murahhas heyetinden), Erzurumlu Nafiz Bey (Kotan, o zaman Ankara’da Tüccar olan bu zat Milli Mücadele’de Ordu’ya iki uçak

³⁸² Turgay Çavuşoğlu, **Sosyal Hizmetin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları, 1917-1983**, SABEV Yayınları, İstanbul, 2001, s.5.

³⁸³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Haziran 1921.

³⁸⁴ Odanın fotoğrafı için bkz: EK-11.

³⁸⁵ Ankara’da kurulan Cemiyetin basılan ilk Tüzüğünde, kurucuların ve ilk Genel Merkez Kurulu üyelerinin fotoğrafları maddeler arasına serpiştirilmiş, ilk fotoğraf olarak “Cemiyetimizi himayelerine almak lütfunda bulunan” notuyla Mustafa Kemal Paşa’ya yer verilmiştir. **Ankara, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasîyesi**, Milli Kütüphane, 06MİL EHT A 4633, Ankara, 1921.

Armağan etmişti), Bayazıt Mebusu Dr. Refik Bey (Saydam, sonranın Başbakanlarından), İzmit Mebusu İbrahim Süreyya Bey (Yiğit), Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey (ileride Maarif Vekilliği yaptı), Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey (Torun) kurucu on iki üye; Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey (Akgöl), Niğde Mebusu Vehbi Bey (Çorakçı), Edirne Mebusu Faik Bey (Kaltakkıran), Edirne Mebusu Şeref Bey (Aykut), Vasıf Bey (Karakol), Aydın Mebusu Hoca Esad Efendi (İleri), Ertuğrul Mebusu Ahmed Hamdi Bey (Aksoy), Canik Mebusu Emin Bey (Geveci, sonradan İstiklal Mahkemesi Başkanlarından), İzmir Mebusu Ali Enver Bey (Tekând)55 çocuğu'ler Genel Merkez Kurulu (GMK) üyeleri olarak yazıldılar.

TÇEK'in, "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun İlk Yirmi Beş Yılı" adlı yayınında, bu şerefın Milli Mücadele kahramanlarına ait olduğu özellikle vurgulanmakta ancak *"keşke Trablusgarp, Balkan ya da Birinci Cihan Harbi mücahitleri zamanında bu girişim vücut bulsaydı"* denilerek 1917 yılında Himaye-i Etfâl Cemiyeti adıyla başlayan ve onun da öncesinde var olan ve bu çalışmada işaret edilen bir kısım yetim koruma çabaları yok sayılmış, HEC'in ilk kez 30 Haziran 1921'de kurulduğu iddia edilmişti. Kurum, varlığı müddetince hep aynı söylemi tekrar etmiştir.

1 Temmuz 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde, "Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Nizamnamesi, dün kurucular tarafından tetkik ve kabul edilmiş ve Yönetim Kurulu seçilerek Cemiyet teşkil edilmiştir" şeklinde haber yapılmıştı. Öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın Cemiyetin himayelerini kabul ettiği bildirilen haberde Cemiyetin kuruluş amacının, Nizamnamenin 1. maddesinde *"önce şehit çocukları ile ikinci derecede harp malullerinin, harp felaketzedelerinin çocukları ile ilgilenmek"* olduğu yazılmıştı. Haberde, çocukların korunması için oldukça geniş bir program oluşturulduğu, bu itibarla Cemiyetin, Avrupa'daki bu türden cemiyetlerle arasında bir fark olmadığı söyleniyordu. Cemiyet Merkezinin Ankara'da olacağı, taşrada da örgütleneceği, hayırsever kadın ve erkek herkesin Cemiyete üye olabileceği, onursal üye, kurucu üye, faal üye ve yardımcı üye olmak üzere dört türlü üyesi olacağı belirtiliyordu. Haberde kurucu üyelerin kendi aralarından Tüzük gereği Genel Başkanlığa İstanbul Mebusu Muhtar Beyi, Genel Sekreterliğe Bolu Mebusu Dr. Fuat Beyi, Muhasipliğe Niğde Mebusu Vehbi Beyi seçtiği de bildirilmişti.,³⁸⁶

³⁸⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1921.

Böylelikle Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ilk Genel Başkanı, İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti tecrübesinden dolayı İstanbul Mebusu Muhtar Bey olarak açıklanmıştır. Genel Başkanlığın daha çok itibarî olduğu Cemiyetin, kuruluş yıllarında Genel Başkandan çok Genel Sekreter Dr. Fuat Bey (Umay) eliyle yönetilmiş olduğu görülür. Cemiyetin Genel Başkanlığında, Muhtar Bey'den sonra aynı zamanda Kızılay Genel Başkanlığında da bulunan Refet Paşa, bir süre sonra da Genel Başkan olarak Latife Hanım bulunacaktır.

Bilindiği üzere İstanbul'daki Cemiyeti, Padişah VI. Mehmet'in himayesine aldığı ilan edilmişti. Buna karşılık, yukarıdaki haberde bildirildiği üzere, Ankara'daki yeni Cemiyeti TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, kuruluşta şifahen himayesine aldığı gibi, kuruluştan bir ay sonra 01 Ağustos 1921'de resmî yazıyla da bunu ilan etmiştir.³⁸⁷ İleri tarihlerde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun mensupları ve yöneticileri tarafından Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşuna ilişkin verilen beyanlarda, Cemiyetin, Atatürk'ün talimatıyla kurulduğu sürekli olarak vurgulanmıştır. Cemiyetin gerek kuruluşunda, gerek kuruluşu takip eden ilk yıllarda Atatürk döneminde gördüğü ilginin yüksek düzeyi ve özellikle de Atatürk sonrası dönemle yapılan kıyaslamada Cemiyetin görece en üstün dönemini bu dönemin teşkil ediyor olması, bu vurguyu hak edecek nitelikte olsa da Cemiyetin bir talimatla kurulduğuna dair bir belge ya da hatıra rastlanılmamıştır. Cemiyetin koruyucusu Mustafa Kemal Paşa, zaman içerisinde Cemiyetin kurucusu Atatürk şeklinde söylenegelmiştir.

İstanbul'daki Cemiyetin nesnesi kimsesiz, yoksul, düşkün tüm çocuklarken Ankara'daki Cemiyetin nesnesi, harp şehitlerinin, harp musibetzedelerinin yetimleridir. Bu husus Cemiyet tüzüğü'nün birinci maddesinde yer alarak İstanbul HEC Tüzüğü'nden ayrı düşen az sayıda değişikliklerin başında gelmiştir. Ankara HEC, bir taraftan yetim yurtları kuracak diğer taraftan mevcut yetim yurtlarının düzene konularak iyileştirilmeleri için hükûmetin çabalarına yardımcı olacaktı.

Cemiyetin Kuruluşu her yerden ve kesimden sevinçle karşılanmıştı. Bu yavruların cephede savaşan babaları için birer endişe olduklarında şüphe yoktu. Bu

³⁸⁷ "11 Temmuz 1337 (1921) tarih ve 1 numrolu tezkere-i âlîlerinde talep buyurulduğu ve hile Himaye-i Etfâl Cemiyet-i muhteremesinin himayesini kemal-i iftiharla kabul ettim. Cemiyetin kıymettar ve faziletkâr çalışmasında muvaffak olmasını temenni eylerim efendim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi M. Kemal" ifadeleriyle himayesine aldığı ilan etmişti. 1 Ağustos 1921 tarihli ve 1143 sayılı tezkere. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 05000810.

nedenle sorunun asıl mağdurlarından olan korunmasız çocukların asker babalarının düşünceleri, Üsteğmen Asım Rıza Bey'in Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti Merkezine gönderdiği mektubunda dile gelmişti: *“Yavrularımızı korumayı düşünen bir cemiyetin kuruluşunu öğrendik. Şehit olurken artık çocuklarımızın ne olacağını düşünmeyeceğiz daha şevkle ve daha büyük bir azimle çalışacağız.”*³⁸⁸

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da cepheden Kurum başkanlığına gönderdiği bir telgrafta *“bütün harp sahalarında yanmış ve yıkılmış köylerin duvarları diplerinde yüzlerce çocuğun mevcudiyetinden”* bahsetmiş ve *“bunların korunmasını”* talep etmişti. Ordunun nezaretinde getirilen bu çocuklar korunmaya alınmışlardı.³⁸⁹

Cemiyet ilk çalışmalarına kuruluşundan ancak 3 ay kadar sonra 1 Ekim 1921'de başlayabilmişti.³⁹⁰ Kahraman Ordu'nun son zaferiyle alınan telgrafnâmeler arasında, Hekimhan Kaymakamlığı'nın 17 Eylül 1921 tarihli yazısı ile Hekimhan Kazasında Otel sahibi Osman Ağazade Muhammed Efendi'nin, icra edilen törenden duyulanarak, dilediği şekilde sarf etmesi için Başkumandanlığa 50 lira bağışlaması üzerine TBMM Başkanı Başkomutan Mustafa Kemal'in, 9 Ekim 1921 tarihinde Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanlığına gönderdiği telgrafla, tutarın HEC'e, ödenmesini emrettiği haber verilmekteydi. Bu yardım, Ankara'da kurulan Cemiyete ait ilk yardım kayıdır.³⁹¹ Cemiyetin Gazi Paşa ile ilişkileri, yardım iletimi dışında Kongrelere ve balolara davet edilme minvalinde devam etti.³⁹²

HEC, bir süre Hacı Bayram Caddesi'ndeki eski okul binasında ve sonra yine aynı caddede Hacımusâ Mahallesi'nde kiraladığı binada çalışmaya ve alt iki odanın

³⁸⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Avukat Emin Halim Ergun'un 46 kuruluş yıldönümü vesilesiyle Çocuk Esirgeme Kurumu'nun tarihçesine ilişkin konuşmasından. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1967, s.26.

³⁸⁹ Aynı yer.

³⁹⁰ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun İlk Yirmi Beş Yılı**, TÇEK Yayınları, Ankara, 1946, Başlık III.

³⁹¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01002876.

³⁹² HEC Genel Sekreteri Dr. Fuat Bey (Umay) imzalı 21 Temmuz 1922 tarihli telgrafta, “TBMM Başkanı Başkumandan Gazi M. Kemal Paşa'dan, kendilerinin himayesinde bulunmakla gurur duyan Cemiyet'in Kongresi'nin 21 Temmuz 1922 Cuma günü Darülmualimîn Konferans Salonunda saat ikide toplanacağından bu kongreye teşrifleri”; 16 Eylül 1923 tarihinde yine HEC Genel Sekreteri Dr. Fuat tarafından “Cemiyetin muhterem koruyucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa”dan, Türkiye HEC'in 21 Eylül 1923 Cuma öğleden sonra saat iki buçukta Türk Ocağı'nda toplanacak İkinci Kongresini kendisinin de teşrifleri” arz edilmektedir. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01004698-1 A: III/11, D:48, F:46-1, 21 Temmuz 1922. ve **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01004728; A: III-41, D: 48, F: 76. 16 Eylül 1923.

birinde bir kâtiple çalışırken, diğer odada hasta çocukları muayene ve tedaviye başladı.³⁹³ Kiralanan binanın alt katındaki odalarla yetinilerek üst iki oda ve binanın bahçesi kiraya verilmek suretiyle kira masraflarından kurtulan Cemiyet, bu yolla bir miktar da gelir elde etmeye başladı. Binanın en üst katı ise kimsesiz çocuklar için Çocuk Bakımevi olarak donatıldı.³⁹⁴ Yardımların kimsesiz çocukların hallerinde iyiye doğru bir değişikliğe neden olması, yenilerinin artarak devamına neden oldu. Bilhassa Kuruluş Savaşına katılan ve çocuklarının ne olduğunu düşünmekte olan subayların takdirini kazandığı, bunların ve baba olan diğer neferlerin daha büyük bir inan ve gayretle harp etmelerini sağladığı kendileri tarafından ifade edildi. Bu açıdan Cemiyetin orduya baha biçilmez bir katkısı olduğu söyleniyordu.³⁹⁵ Mareşal Fevzi Çakmak da cephe hattındaki köylerde kalan kimsesiz çocukların himayesi gereğini ifade eden bir telgrafla yeni kurulan Cemiyeti göreve davet etmişti.³⁹⁶

Aralık 1921’de Ankara’da Himaye-i Etfâl yararına müsamere düzenlendi.³⁹⁷ Bu arada HEC Ankara Merkezi de aynı sıralarda kurularak ilk etapta 200 çocuğu korumaya alacağını beyan etti.³⁹⁸ Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin koruması altına aldığı, tümü şehit çocuğu, 13’nün annesi de bulunmayan yetimlerden 23’ü Ankara’ya getirildi. Böylece Cemiyet toplam 44 çocuk HEC korumasına alınmış, 55 çocuk Aziziye’den Ankara’ya yola çıkarılmıştı.³⁹⁹

Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin çalışmalarına başlaması yetimler ve kimsesiz çocuklar konusunda daha güçlü bir bilinç oluşturmaya yetmişti. 18 Şubat 1922 tarihli TBMM görüşmelerinde HEC GMK üyesi Sivas Mebusu Vâsıf Bey ve arkadaşları, Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne gelir sağlayacağı düşüncesiyle kartpostallarla matbu mektup zarflarına birer kuruş zamla sağlanacak gelirin Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne ödenmesini teklif etti. Bunun üzerine gündeme alınan “Kartpostallarla matbu mektup zarflarına birer kuruş zam ile elde edilecek gelirin Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne

³⁹³ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1940, s.3-4. Fotoğrafi için bkz: EK-13.

³⁹⁴ **TÇEK’in İlk Yirmi Beş Yılı**, TÇEK Yayını, Başlık III.

³⁹⁵ Aynı yer.

³⁹⁶ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.3-4.

³⁹⁷ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV** (Açıklamalı Kronoloji), Sakarya Savaşı’ndan Lozan’ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, XVI. Dizi Sayı: 71, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.183.

³⁹⁸ Sarıhan, **a.g.e.**, s.175.

³⁹⁹ Aynı yer. Yetimleri geldikleri ve gittikleri kıyafetlerle gösteren bir fotoğraf için bkz: EK-12.

ödenmesine dair kanun önerisi ve Taslak Komisyonu mazbatası” (2/450),⁴⁰⁰ kanuna gerek olmadığı düşüncesiyle bir Meclis Kararı şeklinde “... eklenecek 40 para (1 kuruş) miktarın Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne ayrılması” şeklinde yürürlüğe girdi.⁴⁰¹ Bir süre sonra bu kez HEC Genel Sekreteri Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey (Umay) ve arkadaşları tarafından, kartpostalların kırkar paraya satılması olanağı olmadığı gerekçesiyle verdikleri yeni bir karar önerisinde Himaye-i Etfâl Cemiyeti yararına satılan kartpostallardan alınan kırk paranın, yirmi paraya indirilmesine dair düzeltme yapıldı.⁴⁰²

19 Şubat 1922 günü Kastamonu’da bir HEC Şubesi açılmıştı. Cemiyet 23 Nisan’da 200 çocuğu sünnet ettirecekti.⁴⁰³ 23 Nisan, Kızılay’ın da aynı günü belirlenmesiyle, Cemiyetin daha ilk yılı dolmadan çocuk koruma etkinlikleri için anlam kazanma yoluna girmişti.

HEC, Cemiyet kültür yaşamına yönelik etkinliklerine devam ediyor, bu konuda Hilal-i Ahmer Cemiyetiyle ortak etkinlikler düzenleniyordu. 11 Ağustos 1922’de Himaye-i Etfâl ve Hilal-i Ahmer yararına bir tiyatro gösterilmişti.⁴⁰⁴

1909 tarihli Cemiyetler Kanunu’nun, devlet kurumlarına, Cemiyetler üzerinde belirgin bir teftiş yetkisini açıkça tanımlamamış olması bir eksiklikti. Birçok sağlık ve sosyal çalışma ve hizmetlerle ilgili cemiyetlerin çalışmasını ve bu hizmet için halktan toplanan yardımların yerlerine sarf edilip edilmediğinin Hükûmetçe teftişine dair mevcut Cemiyetler Kanunu’nda bir hüküm bulunmaması eleştiriliyordu. Göçmen ve mültecilere yardım etmek; herhangi bir kaza ve afet durumunda müdahale ekipleri kurarak görevlendirmek; yetim ve yoksulları korumaya almak, süt dağıtım yerleri ve muayenehaneler açmak gibi birçok sağlık ve sosyal çalışma konularında çalışan cemiyetlerin işlemlerini ve bu işlemler için halktan toplanılan yardımların yerinde sarf edilip edilmediğini denetlemek, elbette Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına tanımlı

⁴⁰⁰ Sivas Mebusu Vâsıf Beyle arkadaşları.

⁴⁰¹ **TBMM Zabıt ceridesi**, Devre:1, İçtima:161, Cilt:17, Tarih: 18 Şubat 1921, s.29-34.

⁴⁰² Riyaset-i Celile’ye; Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi’nin yaptırıp getirtmiş olduğu pullu zarf ve kapalı muhabere varakalarıyla kartpostallardan Himaye-i Etfâl Cemiyeti menfaatine kâğıt esmanı mukabili olmak üzere birer kuruş alınması Heyeti Celile’ce kabul buyurulmuştu. Kartpostallara zammedilen bir kuruşun yirmi paraya tenzili, satışı binaenaleyh, Cemiyetin menfaatini arttıracığı yönüyle kararın bu suretle tadilini teklif eyleriz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 1, İçtima: 5, Cilt:18, 9 Mart 1338, s.124.

⁴⁰³ Sarihan, **a.g.e.**, s.284.

⁴⁰⁴ Sarihan, **a.g.e.**, s. 578.

bir görevdi. Yine de Cemiyetler Kanunu'na buna dair bir madde eklenmesiyle kuvvetlendirilmesi ve durumun açıklanması gerekli ve zorunlu görüldü. Dâhiliye Komisyonu'nun önerisi ile 20 Aralık 1923 tarihli TBMM birleşiminde, Cemiyetler Kanunu'nun 18. maddesine, “*Hükûmet, her nevi cemiyetlerin yönetim ve hesap işlemlerini her zaman denetlettirebilir ve inceletebilir*” fıkrasının eklenmesine karar verildi.⁴⁰⁵ Kanun tasarısı görüşmelerde hiçbir itirazla karşılaşmadan kabul edildi.⁴⁰⁶ Böylelikle Himaye-i Etfâl Cemiyeti ve diğer benzeri dernekler, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının teftişine, dolayısıyla yasal olarak da hükûmet kontrolüne alınarak, kamunun idaresinin bir boşluğu giderilmişti.

Ankara'da Cemiyet ilk kurulduğunda çalışmalarını, “muayene ve tedavi”, “para yardımı yapma” ve “korumaya alma” olmak üzere üç ana başlıkta topladı.⁴⁰⁷ Cemiyetin ilk işlerinden biri Ankaralıları yardıma davet ederek bir haftadan az bir zamanda 1.500 yetimin Ankaralı ailelerin evlerinde hazırlanan geçici yerlerde barındırılmalarına başlanmak suretiyle koruma hizmeti başlatmak oldu. Bu çocukların bir kısmı şehir hayatına uyamadıkları ve memleketlerini özlemeleri nedeniyle geri dönerken, kalanların çoğunluğu da sonradan hazır edilen darüleytamlara gönderildiler. Bu darüleytamlardan ileride savcı, memur ve sanatkâr olanlar çıkacaktı.⁴⁰⁸ Darüleytamların yanı sıra süt çocuklarını koruma amacıyla çocuk yuvası açılmasına da girişildi. Ayrıca kız mekteplerinde HEC'in teklifi ve Eğitimi Bakanı (1922-1924) ve Seyhan Milletvekili İsmail Safa Özer'in onayıyla müfredata “Çocuk Bakımı” dersi ilave edildi.⁴⁰⁹

Cemiyetin Birinci yılı tamamlandığında ilk Kongresinin de vakti gelmiş oluyordu. Cemiyet, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya arz edilen 14 Temmuz 1922 tarihli yazısıyla, “*yakında toplanacak Birinci Kongrenin raporuna eklenmek üzere kendisinden Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin çalışma şekli ve amaçları hakkında değerlendirmelerini...*” istedi.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima:71, Cilt:4, 20 Aralık 1923, s.347-348.

⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima:71, Cilt:4, 20 Aralık 1923, s.349.

⁴⁰⁷ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, Başlık III.

⁴⁰⁸ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.6.

⁴⁰⁹ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.6.

⁴¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01004698, A: III/11, D:48, F:46. Mustafa Kemal Paşa tarafından, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin çalışmalarına dair değerlendirmelerini içeren, arşivlerde yazılı bir beyana veya hatıralarda sözlü ifadeye rastlanılmadı.

Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Birinci Kongresini, 21 Temmuz 1922 Cuma günü Darümuallimîn Konferans Salonu'nda saat 14.00'te, Merkez ve 1922 itibarıyla sayısı 10'a ulaşan⁴¹¹ taşra örgütlerini tanıştırmak ve öncelikli sorunları ele almak üzere topladı. Kongre gününde ulaşan telgrafta,⁴¹² TBMM Başkanı Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan, kendilerinin himayesinde bulunmakla gurur duyan Cemiyet'in Birinci Kongresi'ni teşrifleri rica ve teyid-i hürmet edilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilk Kongreye katılıp katılmadığı konusunda bir belge ya da hatıra bulunmamakla birlikte İkinci Kongreye katıldığı bilinmektedir. Kendisi kongrelere katılsa da katılmasa da yine de bu davetlerden, maksat hasıl olmuştu. Hem Kongrenin hem Cemiyetin işlerliği gösterilmiş hem himaye hem de bağlılık beyanları teyit edilmişti.

21 Temmuz 1922'de gerçekleştirilen HEC Genel Kongresinden bir ay sonra 23 Ağustos 1922'de Hilal-i Ahmer (Türkiye Kızılay Derneği) Kongresi de tamamlanmıştı. Refet Paşa Kızılay Başkanlığına, Yunus Nadi ve Tüccar Nafiz Beyler Başkanvekilliklerine, Dr. Fuat Bey (Umay) Genel Sekreterliğe, Edirne Milletvekili Faik Bey muhasipliğe seçilmişti.⁴¹³ 24 Ağustos 1922'de Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nde yeni Yönetim Kurulu da yine Refet Paşa'nın Başkanlığında Dr. Fuat Bey (Umay)'in Genel Sekreterliğinde oluşmuştu.⁴¹⁴

Akka Belediye Reisi Abdülfettah Sadi Bey tarafından gönderilen çekte yazılı 1.219 lira 68 kuruşun Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanlığı emrine ödenmesi, TBMM Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal tarafından, 7 Mayıs 1923'te, Osmanlı Bankası Ankara Şubesi Müdüriyetinden rica edilmekteydi. "Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti" adının kayıtlı olduğu görülen ilk arşiv kaydı bu oldu.⁴¹⁵

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin İkinci Kongresi, 21 Eylül 1923 Cuma öğleden sonra saat 14.30'da Türk Ocağı'nda toplandı. Bir yıl içinde şube ve kolların

⁴¹¹ Bkz. Tablo 13.

⁴¹² Aynı yer.

⁴¹³ Sarihan, **a.g.e.**, s.596.

⁴¹⁴ Sarihan, **a.g.e.**, s.598.

⁴¹⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01015556, 7 Mayıs 1923.

sayısı 10'dan 89'a; kayıtlı üye sayısı 306'dan 1599'a ulaşarak önemli bir artış göstermişti.⁴¹⁶ 1923 yılında ilk olarak yiyecek yardımlarına da başlandı.⁴¹⁷

16 Eylül 1923 tarihinde Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Sekreteri Dr. Fuat Bey (Umay), Cemiyetin saygıdeğer koruyucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya geçen yılda olduğu gibi davetiye telgrafı⁴¹⁸ göndermişti. Sabiha Sertel anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Ocağı'nda 21 Eylül 1923'te gerçekleşen bu Büyük Kongreye beraberinde Cemiyetin kurucu üyelerinden olan Meclis Başkanı Fethi Okyar'la beraber geldiğini, Dr. Fuat Beyin bilançoyu okuduğu sırada Fethi Okyar'ın kulağına bir şeyler fısıldadığını, Dr. Fuat Bey (Umay)'den sonra kürsüye çıkan Fethi Okyar'ın, *“Kurumun yaptıklarının günün ihtiyaçları karşısında hiçbir anlam taşımadığını, meselenin şu kadar çocuğa süt, bu kadarına mintan verme meselesi olmadığını, çocuk davasıyla ilgili ciddi konuların ele alınması gerektiğini”* söylemektedir.⁴¹⁹ Mustafa Kemal'in bu hareketiyle, gönüllü bir kuruluşun gönüllü yöneticilerini bizzat sözleriyle incitmek istemediği ancak soruna sistemli bir yaklaşım getirilmesini de beklediğini yakın arkadaşı Fethi Okyar aracılığıyla ilettiği görülmektedir.

1.2.2. Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti Tüzüğü (Nizamname-i Esasi) ⁴²⁰

Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti, kurulduğu 30 Haziran 1921 tarihinden birkaç gün sonra Nizamname-i Esasîyi yazarak, varlık gayesini, çalışma yöntemlerini, örgütünü ve görev paylaşımlarını belirledi. Cemiyet Tüzüğü'nün, Üç Kısım; İkinci Kısımda Sekiz Fesil ve toplam 67 maddeden oluşmakla, birkaç değişikliğin dışında, Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi Tüzüğüyle hemen hemen aynı olduğu söylenebilir.

Her iki cemiyet tüzükleri arasında farklı olarak; İstanbul'daki Cemiyetin Tüzüğü'nün birinci maddesinde doğal olarak, “merkez Dersaadet olmak üzere” ifadesi varken Ankara Cemiyeti'nin birinci maddesinde “merkez Ankara olmak üzere” ibaresi yazıldı. İstanbul Cemiyeti'nin 13 yaşında çocuklarla ilgilenmeye ve ülkenin tüm

⁴¹⁶ Bkz. Tablo 13.

⁴¹⁷ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, Başlık III.

⁴¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01004728.

⁴¹⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi* (Demokrasi Mücadelesinde Bir Kadın), Belge Yayınları, İstanbul, 1987. s.74.

⁴²⁰ *Himaye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasîyesi*, Milli Kütüphane, 06MİL EHT A 4633, Ankara, 1921,

çocuklarının korunması vazife edinildiği halde Ankara Cemiyeti'nin Tüzüğü'nün 2. Maddesi gereği, milli mücadelenin önceliklerinin bir yansıması olarak, Cemiyetin öncelikle şehit çocukları ve sonra harp malulleri ve harp felaketzedelerinin çocukları ile ilgileneceği vurgulandı.

Çocuk korunmasından ne amaçlandığının açıklandığı sonraki 30 madde iki Cemiyetin de amaca giden yolda edindiği görevleri aynı şekilde algıladıklarını gösterir. Ufak tefek farklar yok değildi: Ankara Cemiyeti çocukların kendini fena ahlaksız yetiştirecek bir muhitten “velev anne babasının evi olsa” Kanunun kuvveti ile aldırılmasını ve salim bir muhite naklinin sağlanmasını da görevleri arasına ekledi. Yine Ankara Cemiyeti, görevleri arasına, “çocukları sağlıklı bir tarzda eğlendirmek için oyun meydanları ve bahçeler meydana getirilmesi”ni de ilave etti.

İstanbul Cemiyeti'nin Tüzüğü'nde bulunmayan fakat Ankara Cemiyeti'nin Birinci Kısım maddeleri arasında koyduğu 5. Maddede, “*Cemiyet, mevcut kurumlar ve sonradan açılacak darüleytamların yönetim ve korumasını üstlenir*” denilmesi, önemli bir ilave olup İstanbul HEC'in bünyeye alınmasının dayanağı burasıdır.

İkinci Kısım (Teşkilat)'ın, Genel Teşkilat ve Cemiyet Üyeliği konularını kapsayan Birinci Faslında, İstanbul Cemiyetinde, bir Yönetim Kurulunun, Merkez Kurulu üyeleri arasından ayrılıp seçileceği belirtilmekle beraber, Ankara Cemiyetinde bu ifade yoktu. Ankara Cemiyetinde Yönetim kurulu, İkinci Kısımın Dördüncü Faslında ayrıca düzenlendi.

Ankara Cemiyetince, Sekizinci Fasıllık olan Mali İşler faslında, Cemiyetin gelirleri arasına, “evkaftan” alınacak tahsisat ile “zekât” da ilave edilmiştir.

İstanbul Cemiyeti'nin genel kongreleri her yıl şubat ayında olağan olarak toplanacağı yazılmışken, Ankara Cemiyetinde haziran ayı olağan kongre zamanı olarak belirlenmişti.

Her iki nizamnamede Cemiyetin Kurucuların anıldığı 12. maddelerin karşılaştırılmasından, Genel Başkan Muhtar Bey ve Dr. Adnan Beyin, her iki Cemiyetin de kurucuları arasında bulundukları görülmektedir.

1.2.3. Cemiyetin Malî Durumu

1921 yılında yalnızca yirmi lira sermaye ile işe başlayan Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ertesi yılın sonu olan 1922 yılında kayıtlarından 18.507 lira gelirine

karşılık 5.856 lira gideri görülmekteydi.⁴²¹ Cemiyetin işe koyulmasının ardından zamanla yurt dışından önemli miktarlarda yardımlar alınmaya başlanmıştır.

Akka Belediye Reisi Abdülfettah Sadi Bey tarafından 5 Mayıs 1923 tarihli gönderilen 1.219 liralık çekin Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanlığına ödenmesi, TBMM Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal tarafından, 7 Mayıs 1923'te, Osmanlı Bankası Ankara Şubesi Müdüriyetinden rica edildi.⁴²²

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra Celal Nuri (İleri) Bey'in, New York'ta sosyal hizmet tahsili için bulunan Sabiha Sertel'in ve kocası M.Zekeriya Sertel'in bu amaç doğrultusunda yararlılık gösterebilecekleri önerisi üzerine,⁴²³ kendileri ile kurulan irtibat sonucu, Cemiyet Başkanı Dr. Fuat Umay'ın bizzat, ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirerek burada cemiyetin çalışmaları için kaynak toplamasına ve bu suretle burada yürütülen benzeri faaliyetlerin yerinde görülmesine karar verildi.⁴²⁴ Bu gezide, Amerikan sosyal politikasının incelenmesiyle birlikte birçok çocuk koruma kurumları yerinde görülerek, müşfik ve yardımsever Türklerden 100.000 Amerikan Doları (152.000 TL) yardım toplandı. Bu para o dönem İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin yıllık bütçelerinin yaklaşık beş katına karşılık gelen büyük bir rakamdı. Burada "Türk Teavün (Yardımlaşma) Cemiyeti" adıyla Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne bağlı bir şube de açılarak, vesile olunan bağışlarla Cemiyete, 1938 yılı dahil, yarım milyon lirayı geçkin bir tutar katkı sağlandı.⁴²⁵ Bu paralar, ileride Kurumun sabit gelir getiren ilk binalarının yapımı ve alımında kullanılacaktı. Bu yapılar dönemin Ankara'sının göz dolduran mimarî eserleri oldular.

Türkiye'deki harp yetimlerine yardım etmek üzere Cemiyete bir Şube olarak açılan Amerika'daki Türk Teavün Cemiyeti'ne Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Meclisi'nden, 12 Mart 1923 tarihinde gönderilen telgrafta, "*Vatanın kurtulması ve geleceği mücahedesinde şehit düşen kahramanların yavrularını refaha kavuşturmaya ve mutlu etmeye çalışan Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti davasıyla şehit çocukları hakkında Amerika'da bulunan dindaşların gösterdiği ve göstermekte bulundukları yüksek duygular ve yüksek insanlığın son derece memnuniyete neden*

⁴²¹ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.24.

⁴²² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01015556 ve 010182969944.

⁴²³ Sertel, a.g.e., s.57.

⁴²⁴ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.6

⁴²⁵ Aynı yer.

olduğu belirtilerek, uzak ufuklardan Türkiye'ye, kahramanlarının evlatlarına yardım elini uzatan ve Türk Milletinin geleceğe umutla bakmasına neden olmuş olan bu yüce kimselere özellikle teşekkürler”⁴²⁶ edilmekteydi. New York Türk Teavün Cemiyeti, 6/7 Ağustos 1923 tarihinde, saygıdeğer Türk şehitlerinin yavrularına yardım olarak, Mustafa Kemal Paşa'ya, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezine iletmek üzere 6.395 dolar gönderdi.⁴²⁷

6 Haziran 1923'te Amerika'nın Lorenz Şehri İslam Heyeti tarafından cemiyete gönderilen, TBMM Başkanı ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa adına yazılı 730 dolar çek, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne teslim edildi.⁴²⁸

Mısır'daki Ömer Tosun Paşa tarafından gönderilen 13 Eylül 1923 tarihli mektupta, Seyyide Şerife Rıyaz Hanım'ın başkanlığını yaptığı cemiyet şubesinin, Mısır kadınları adına Anadolu felaketzedeleri için topladığı 10.168 lira 88 kuruş tutarın Osmanlı Bankası'na yatırılmak üzere gönderildiği bildirilmişti. Bu tutarın, 3 Ekim 1923'te 'TBMM Reisi Başkumandan Gazi' imzalı telgrafla⁴²⁹ Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne yönlendirilmesi uygun görüldü.

1922-1923 yıllarında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne dünyanın her yerindeki Müslümanlardan toplam 20.283 lira; 94 Türk altını; 254,13 İngiliz sterlini ve 6.895 dolar gönderilmişti.⁴³⁰

9 Mart 1922'de başlayan mevcut “kartpostallarla zarfların ücret karşılığı satılarak kârının Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne terki” uygulamasıyla⁴³¹ zarflanan her mektuptan alınan 20 para (yarım kuruş) tutarlarla da Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne küçümsenemeyecek miktarlarda gelir elde edilmiştir. Tüm bu gelirler, Cemiyet gemisinin kuvvetli bir rüzgarla limandan ayrılırken kısa bir sürede yelkenlerini iyiden iyiye şişirmiş olması anlamına geliyordu. İleride görüleceği gibi CHP döneminde paranın da görece değerli olmasıyla birlikte güçlü bir sermaye

⁴²⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01008759-1.

⁴²⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01015565-2.

⁴²⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01015561-5.

⁴²⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01015575-1.

⁴³⁰ Bkz. Tablo 7 ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01008872-8.

⁴³¹ Riyaset-i Celile'ye; Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi'nin yaptırıp getirtmiş olduğu pullu zarf ve kapalı muhabere belgeleriyle kartpostallardan Himaye-i Etfâl Cemiyeti yararına kâğıt bedeli karşılığı olmak üzere birer kuruş alınması Meclis Kurulunca kabul buyurulmuştu. Cemiyetin gelirlerini artırmak için kartpostallara zammedilen bir kuruşun yirmi paraya (yarım kuruş) indirilerek satışıyla, kararın bu suretle tadilini teklif eyeriz. **TBMM Zabıt ceridesi**, Devre:1, İçtima:161, Cilt:17, Tarih: 18 Şubat 1921, s.29-34 ve **TBMM Zabıt ceridesi**, Devre: 1, İçtima:5, Cilt:18, 9 Mart 1338, s.124.

oluşacak, dönemin sonunda İstanbul HEC’in merkez olarak THEC’e katılmasıyla da Cemiyet kısa sürede büyük aşama kaydedecekti.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti (HEC) Başkanı Dr. Besim Ömer tarafından Ankara'ya gönderilen ve Ankara'nın yönetimi altına girdiğini resmen beyan eden 30 Ocak 1923 tarihli muhtırası, CHP döneminde Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, Türkiye serlevhasında örgütlenmesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.⁴³² 1923 yılı, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkası için de başlangıçtır.⁴³³ Dönemlendirme yapılırken “Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” başlığının seçilmesi bu yüzdendir. 1923'te Cemiyet Başkanı Refet Paşa'dır. Besim Ömer Paşa'nın İstanbul HEC adına kaleme aldığı muhtıradan bir gün önce Latife Hanım, Çankaya'ya TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın eşi olarak gelmişti. Onun gelişi Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin (THEC) fahri Genel Başkanlığının başladığı tarih olarak kabul edilebilir. Bir süre sonra adı, Genel Başkan olarak da yazılacaktır.

CHP dönemi, doğal olarak, Atatürk ve İnönü dönemi başlıkları altında incelenmelidir. İki dönem arasında ileride görüleceği gibi yönetim ve icraat karakteristikleri bakımından ciddi fark yoktur. Bu dönemde bağış ve gayrimenkul gelirleri savaş yıllarında azalırken ortak yardımlar hemen hemen mevcudu korumuş, gelirler ve giderler toplamında bir miktar nispî düşüş meydana gelmiştir. Bu iki dönemde Kurumun dokunduğu çocuk sayısı da ciddi bir değişim göstermemiştir.

2.1. ATATÜRK DÖNEMİ

Ankara'daki Cemiyetin henüz Kurum karakteri göstermediği ve İstanbul'daki görece büyük Cemiyetle herhangi bir bağının bulunmadığı, yurt sathında örgütlenmesini tamamlamadığı dönemin, Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti başlığıyla ele alınması isabetli görülmüştür. Cemiyetin, genelleşerek ve İstanbul'daki ilk ve

⁴³² 7 Mayıs 1923 tarihli belgeler, bu adın kullanıldığının bulunan ilk numuneleridir. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01015556 ve 01018296994.

⁴³³ CHF Tüzüğü, 9 Eylül 1923'te kabul edilmiş, 23 Ekim 1923'te Partinin kuruluş dilekçesi İçişleri Bakanlığı'na sunulmuştur.

büyük cemiyeti bünyesine katması sonrası dönem, bu çalışmada Türkiye geneli vurgusuyla “Atatürk Dönemi’nde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” başlığıyla dönemlendirilmiştir. Milli Mücadelenin henüz kazanıldığı dönemde, tüm dünyada bilhassa Müslüman Hint, Mısır, Mozambik ülkelerinden olmak üzere, Rusya, ABD, Afrika ile diğer coğrafyalardaki Müslüman toplulukların bulunduğu her yerden, millî, dinî birlik, beraberlik ve yardımlaşma ruhunun etkisiyle ciddi miktarlarda yardımlar toplanarak Cemiyetin önemli ölçüde sermaye artırımını yaptığı görülür.

TÇEK için 1923-1950 CHP dönemi, yani Atatürk ve İnönü dönemleri, Ankara’daki Cemiyetin, kesintisiz yardımlar topladığı, kurumsallaşmanın başarılı olduğu, Cumhurbaşkanı ve Başbakan başta olarak, devlet ricalince çalışmalarının desteklendiği ve de kamu görevlerinin kendisinden beklendiği, sözü dinlenir bir dernek olarak etkisini giderek artırdığı bir dönem olarak öne çıkar.

29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edildiğinde, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Dr. Fuat Bey (Umay) tarafından da bir tebrik telgrafı kaleme alındı:⁴³⁴ “*Milletimize bir saadet devresi açan Cumhurbaşkanlığınızı, tam bir mutluluk ve övünç ile teyit ve yüksek başarılarla erişmelerine emin olarak saygılarımı arz ederim efendim.*” Cumhurbaşkanlığı makamı, Cumhuriyetin ilanı ile başlayan bu yeni dönemde, yurt dışındaki Türklerin ve Müslüman halkların gönderdiği yardımlardan bir kısmını THEC’e yönlendirdi.⁴³⁵ Bunun yanı sıra, Cumhurbaşkanlığı makamından yardım talebinde bulunan, ya da haklarında yardım talebinde bulunulan kişilere yardım yapılması için THEC’e talimat vermek / rica etmek suretiyle aracılık yapılmaktaydı.⁴³⁶

⁴³⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01016841.

⁴³⁵ Mozambik Müslümanlarından Hassani Kassani’den gelen örnek bir yardım mektubu için Bkz. EK-14.

⁴³⁶ Cumhurbaşkanlığından, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Sekreteri’ne gönderilen 16 Kasım 1923’te gönderilen notta “*Babalarının vefatı üzerine pek kimsesiz ve yardıma muhtaç bir halde kalmalarından bahisle Cumhurbaşkanına dilekçeyle başvuran müteveffa Besim Ağa’nın kızı yanınıza gönderilmiştir.*” denilerek kendilerinin mümkünse himayesi ve refaha kavuşturulmaları konusunda yardım gösterilmesi rica edildi. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01018966, 16.11.1923. “Petersburg Ankara Felaketzedelerine Yardım Cemiyeti”nden Hacı Mehmet İsmail tarafından, 19 Aralık 1923 tarihinde gönderilen ve Cumhurbaşkanlığınca Himaye-i Etfâl Cemiyetine yönlendirilen İngilizce mektupla, yardıma muhtaç çocuklar için 254 pound 13 şilinlik tutarı nakdi yardım olarak gönderilmişti. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01009864. Müslüman devlet ve topluluklardan gelen yardımlardan biri de Mozambik Meclis Başkanı Teyüp Âdem Kaçi Hasanî Kassanî’nin gönderdiği 130 İngiliz lirası 18 şilinlik çekti. Cumhurbaşkanlığı özel kaleminden 28 Şubat 1924’te Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanlığına gönderilen Reis-i Cumhur Gazi imzalı yazıda, çekin İzmir Himaye-i Etfâl Şubesine ödenmesi ve kendilerine iletilmek üzere makbuzunun gönderilmesi rica edilmekteydi. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi** 01015024, 19 Aralık 1923.

CHP döneminde THEC'in adeta devlet yönetiminin elinde bir kuruluş olma vasfı, Cemiyet yönetimini de memnun ediyordu. Ancak Cemiyetten beklenen hizmetin büyüklüğü, tahammülünün gerçekten üzerinde oluşu Cemiyetin, Hükûmete ve Reiscumhura yakın olsa dahi görevi tek başına başaramıyor olmasına hatta bunun zaman zaman itiraf edilmesine neden olacaktı.

2.1.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşüncesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin varlık sahasına çıktığı Milli Mücadele yıllarında çocuğun korunması sorunsalının öznesi şehit çocuklarıdır. 1923'ten sonra Cemiyetin öncelikli amacı, önceki dönemde olduğu şekliyle *“şehit çocuklarının korunması”* çözümünden tedricen ayrılarak *“çocuk sorunun ülke çıkarlarına uygun bir şekilde incelenmesi, düzenlenmesi, yönetilmesi ve zor durumdaki çocuk ve çocuklu annelere yönelik acil önlemler alınması”* şeklinde daha genel bir tabirle ifade edildi. Cemiyet, bu amacına ulaşmak için yurt çapında ihtiyaçları doğru olarak belirlemek ve acilen karşılamayı kendisine hedef olarak belirlemişti. 1931 ve 33 Tüzüklerinde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (TÇEK) gayesi, *“çocukların hayat ve hukukunu korumak”* olarak tanımlandı. Bu amacına ulaşmak için Cemiyetin hedef kitlesi, anası babası ölmüş çocuklar, gayrimeşru olup sokaklara çöp tenekelerine bırakılan çocuklar, babası ölmüş anası yoksul çocuklar, ana babası yoksul çocuklar, cılız çocuklar, hasta çocuklar, okul gereçlerini alamayan çocuklar, işe giden ana babanın zorunlu olarak gündüz sokağa bıraktıkları çocuklar, anası lohusa iken ölmüş süt çocukları, gebe olmazdan evvel vakitsiz gebe kalmamak için öğüde muhtaç kadınlar, aç ve yoksul gebeler, hasta gebeler, çalışmak zorunda olan gebeler, zafiyetinden karnındaki yavruyu da besleyemeyen gebeler, riskli gebeler, sütü yetmeyen kadınlar, engelli çocuk doğuran kadınlardır.⁴³⁷

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan itibaren Himaye-i Etfâl Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri, 'Türkiye öne adlarını' bu dönemde alacaklar ve her ikisi de tıpkı Osmanlı Hilal-i Ahmer'inde de olduğu gibi yarı resmî bir hüviyete⁴³⁸ bürüneceklerdir.

Her ne kadar Halk Sağlığını Koruma Kanunu'nda devlete ve yerel yönetimlere çocuk korunmasına dair görevler veriliyor olsa da çoğu çocuk koruması eylemlerinin

⁴³⁷ TÇEK Genel Merkezi **On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937**, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1938, s.11.

⁴³⁸ Nadir Özbek, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, Tarih Vakfı Yayınları, Altan Basım Ltd., İstanbul, 2006, s.108.

dernekler üzerinden yürütölme düşüncesi Atatürk Döneminin de kabulüdür. Devlet bütçesi, bu dönemde çocuk koruması hizmetlerinin asıl mali kaynağı olarak görölümüyordu. Zaten, Osmanlı kalıntısı kuruluşlar olan darüleytamlardan bir ciddi bir beklenti de yoktu. Çocuk korumasının finansmanı, gerçek ve tüzel kişilerle ve onların destekleyecekleri derneklerle sağlanacaktı. Çocuk davası söyleminin uygulamaya geçmesi yalnız mali kaynak bulmayı değil o kaynağı hazırlayacak bir toplumsal zihniyet ve ruh değişimini de gerektirmekteydi.⁴³⁹

Bu dönemde devlet, çocuk davasını, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne havale etmiş, bu konuda kendisini, kanun yapmak, kolaylaştırmak, bazı gelir kaynakları sunmak, bir kısım arsa bina ve tesisleri ibahe etmek, çalışmaları teşrif, teşvik ve takdir etmekle sorumlu bilmiştir. Mustafa Kemal'in meşhur, "*memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Çocuk Esirgeme Kurumu'na vatandaş yardımı mecburdur*" ifadesinin analizinden, devletin bu görevi üzerine almayacağı, bunun yerine yurttaş görevi çağırın bir tarzı benimseyeceği çıkarımı yapılabilir.⁴⁴⁰

HEC kadrolarının bu dönemden itibaren giderek artın sıklıkla olan vurgusu, aslında bu işlerin, cemiyet işi hatta bir hükümet işi bile değil, şüphesiz bir devlet işi olduğu yönündeydi.⁴⁴¹ Devasa çocuk sorununun adeta HEC'in sırtına yüklenmesi, Cemiyetin hayır cemiyetlerinden herhangi biri olarak görölmeişi, Cemiyet yönetimini bir taraftan memnun ederken diğeri bir taraftan günden güne artın bir oranda tedirgin ediyordu. İnönü döneminde, Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çalışmalarında bizzat HEC Genel Başkanı tarafından açıkça ifade edilene dek zaman zaman çeşitli zeminlerde buna yönelik açıklamalar da yok değildi.

Cumhuriyet döneminde darüleytamlardan beklenen hizmet ve verim alınamayınca, darüleytamların bulunduğu malî, sıhhî ve idarî durumunu araştırmak, bu kuruluşları iyileştirmek için öneriler getirmek üzere bir komisyon kurulmuş, komisyonun çalışmaları da bir sonuç vermeyince bu kurumlar, 10 Haziran 1926 yılında kapatılmıştı.⁴⁴² Dolayısıyla 1930'lu yıllarda kimsesiz çocuklardan, hangi kurumun ne süreyle ve ne oranda sorumlu olduğu, bu çocukların eğitimi için gereken

⁴³⁹ Nazan Çiçek, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi", **DTCF Dergisi**, 15 Aralık 2020, s.965.

⁴⁴⁰ Çiçek, **a.g.m.**, s.966.

⁴⁴¹ **On beşinci ve On altıncı Yıllar**, s.10.

⁴⁴² Baytal, **a.g.tz.**, s.106.

kaynağın kimin bütçesinden sağlanacağı gibi hususlarda net bir çözüm yoktu. Herkesin sorumluluğu olduğu halde kimsenin sorumluluğu almadığı bir bürokratik karmaşa ortamında konunun öznesi olan kimsesiz çocuklar yine kimsesiz kalmıştı.⁴⁴³

Bununla beraber bu dönemde, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin yeri konusunda da oturmuş ve isabetli bir anlayış henüz yoktur. Dönemin ağırlıklı anlayışına göre HEC, devlete aitti. Ancak devletin resmî bir kuruluşu değil, “devletin bir Cemiyet-i Hayriyesi” idi.⁴⁴⁴ İstanbul HEC'in işleyişi, belirgin bir şekilde dernek statüsünden kaynaklanmakta idi. Atatürk Döneminde ise Cemiyetin, bir devlet organı gibi işletilmiş, doğrudan Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Bakanlıklarla yazışmalar yapmış olması, talimatlar almış ve yerine getirmiş olması, ÇEK Genel Başkanı ve diğer önemli üyelerinin Milletvekili ve Bakanlardan, hatta Başbakan olması, bu yüzden de kimi yetersizliklerinin Meclis çatısında eleştirilmiş olması gibi nedenlerle bu dönemde onun dernek statüsünde görülmeyle, kendisinden alandaki kamu hizmetini, hem de bütünüyle yerine getirmesinin beklendiği, bu yönleriyle, hukuken değil fakat fiilen bir kamu kurumu niteliğinde olduğu söylenebilir.

4 Kasım 1925 tarihli Mesai Kanunu Layihası görüşmeleri, dönemin sosyal politikasına ilişkin hayli veriler içermesi yönüyle önemlidir. Kanun Tasarısının 7. maddesiyle, kuruluşlara 12 yaşını tamamlamamış çocukların çırak ve işçi sıfatıyla kabul edilmesi, maden ocakları için de 17 yaşını bitirmemiş olanların çalıştırılması yasaklanmaktaydı. Ancak bu maddedeki kısıtlama sonucu, babaları ile birlikte halen yeraltı maden ocaklarında çalışarak aile geçimlerine fayda sağlayan çoğu gencin yasak kapsamında kalacağı noktasında yapılan itirazlar,⁴⁴⁵ dönemin milletvekillerinin çocuğun yararı konusunda modern sosyal güvenlik anlayışından uzak düştüğünü göstermektedir.

Bilhassa gaz yayımının ve işçi ölümünün çok olduğu yer altındaki ocaklardaki çalışmanın en zor işlerden olduğunu kabul eden milletvekilleri, bununla birlikte 18 yaşın çok olduğu, biraz daha aşağı çekilmesi gerektiğini söylemekteydiler.⁴⁴⁶ Tasarıyı

⁴⁴³ Çiçek, **a.g.m.**, s.968.

⁴⁴⁴ Mersin Mebusu Selâhaddin Bey. **TBMM Zabıt ceridesi**, Devre:1, İçtima:161, Cilt:17, Tarih: 18 Şubat 1921, s.30.

⁴⁴⁵ Bolu Mebusu Şükrü Bey ve Trabzon Mebusu Muhtar Bey, Aynı yer.

⁴⁴⁶ İzmir Mebusu Mustafa Rahmi Bey, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:3, Cilt: 19, 4 Kasım 1925, Mesai Kanunu Layihası, s.32.

hazırlayan milletvekilleri, bu kapsamda Ereğli maden havzası için yayınlanan kanunda, bu nedenlerle her ne kadar 18 yaş kabul edilse de Mesai Kanunu Tasarısında 17 yaşın kabul edildiğini, üstelik tabiilerin değerlendirmelerini de aldıklarını söylemekteydi.⁴⁴⁷ Bu milletvekilleri, ‘maden işçisi çocuğun’, yaşının 15’lere, 16’lara kadar düşürülmesini bir çalışma hakkı olarak düşünmekteydiler. 17 yaşın çok olduğu yönünde açık ve yüksek sesler ile yapılan çokça itiraz, o dönem milletvekillerinde bile “sosyal haklar” konusunda bilinç düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

HEC’in bu konudaki düşüncesi ise netti: Küçük çocuk kesinlikle madende çalıştırılmamalıydı. HEC Başkanı Dr. Fuat Bey (Umay), madenlerde içeriye doğru gittikçe alanın daralması nedeniyle çocukların oralarda çalıştırılmasının, zavallıların hayatlarının yok edilmesi olduğunu söylemekteydi. 14-15 yaşındaki ufak tefek çocukların madenlerde çalışmaları belki ekonomik görülmekteydi. Gerçekten, çocuğa geçici ekonomik bir çıkar da sağlanmaktaydı. Ancak, çocuğun gerçek yaşamından, ortalama ömründen bir kısmı gittiğinden, büyümesi gereken zamanda ya da büyüdüğünde ülkeye yararı düşünülecek olursa, şüphesiz 1-2 yılda maden işlerinde yaptıkları yararlar berikinin yanında çok küçük kalırdı. Hatta 18 yaşından aşağı çocukların, hatta keşke 20 olabilseydi, madende çalışması yasaklanmalıydı. Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Dr. Fuat Bey (Umay), bu düşünceleri doğrultusunda bir de takrir verdi.⁴⁴⁸ Bu dönemde siyasi yaşamın seçkinleri olan milletvekillerinin dahi uzak olduğu modern sosyal güvenlik anlayışı, neyse ki Cemiyet idarecilerinde vardı. Memlekette kriz çıkacağına yönelik itirazlara⁴⁴⁹ bu kez HEC üyesi vekiller,⁴⁵⁰ 21 yaşına kadar beden gelişiminin devam ettiği, havasız ve güneşsiz bir ortam olan madenlerde 18 yaşın bile uygun olmayacağı, sınırın 21 yaşa çıkarılması gerektiği sözleriyle karşılık vermek suretiyle, Dr. Fuat Bey’i (Umay) desteklediler. Sonuçta, Kanun Tasarısının Yedinci Maddesi “18 yaşını bitirmiş olmak şeklinde” kabul edildi. Bu Tasarıda sonraki başlık altında görüleceği gibi çalışmaya başlama yaşı Avrupa’daki 14 örneğine rağmen 12 olarak kabul edildi. Hatta kimsesiz ve yetim bulunup da yaşamını emeği ile kazanmak zorunda olan çocukların, bünyeleri uygun

⁴⁴⁷ Aynı içtima, s. 33.

⁴⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁴⁹ Mustafa Rahmi Bey.

⁴⁵⁰ Çorum Mebusu Doktor Mustafa Bey, Aynı içtima, s.34.

olmak koşuluyla, 10 yaşından küçük de olsa hafif hizmetlerde çalıştırılmaları da kabul edilmişti.

Çocukları koruyacak örgüt ya da kimselere hiç değilse yasal vergi ve emlak edinme kolaylıkları getirilmesi, manen terk edilmiş, bedeni ve fikri gelişimden yoksun çocukların velilerinin elinden alınması, korunması gerektiği yasal olarak tespit edilmiş çocukları koruma görevini ihmal edenlere ceza verilmesi, yedi ile on altı yaş arasında bulunan çocukların, sinema ve tiyatrolara ve kapalı yerlerdeki organizasyonlara alınmasının yasaklanması, buna karşılık çocuklara özgü sinema ve tiyatroların yaygınlaştırılması dönemin çocuk koruma düşüncelerinin ürünüydü.

“Nüfusu artırmak ve gelecek nesli sağlam ve gülbüz yetiştirmek” şeklinde özetlenebilecek olan ilke, bu dönemin çocuk koruma politikasının nedenine ve nasılına ilişkin bir yönetim ölçütü olarak CHP programına da girdi.⁴⁵¹ “Gülbüz Türk çocuğu yetiştirme ideali” olarak betimlenecek olan program, öncelikli olarak THEC üzerinden yürütülürken, yanı sıra bazı yerlerde dönemin SSY Bakanlığı bünyesinde süt çocukları muayene ve tedavi evleri, fakir anneler ve çocuklarına yardım amaçlı ‘anneler birliği’ kurularak, dönemin İçişleri Bakanlığı tarafından da illerde spor kulüplerinin çoğaltılması, belediye bütçelerinden kulüplere para aktarılması konusunda mülkî/yerel yönetimlere görevler verilmesi suretiyle sağlıklı nesil ve nüfusu artırımı yolları arandı. Atatürk’ün bu yolda desteği, kendisinin, “*Vekâletin, ‘Sağlam, gülbüz nesil, Türkiye’nin mayasıdır’ prensibini, pek iyi kavrayarak çalışmakta olduğunu takdire değer bulurum*” ifadelerinde belgelenmiştir.⁴⁵²

CHP programı, nüfus artırımı amaçlı çocuk koruma düşüncesinin, ülke yönetiminde ve kanunlarında da hakim kılınmasına dayalıydı. Buna göre, çocuğun ana rahmine düşmesine engel olan ve çocuk düşürmeğe aracı olan araç ve gereçlerin ithal ve satışı yasaklanmalıydı. Devletin resmî kuruluşlarında doğum yardımı bedelsiz olmalıydı. Sağlık durumu daha fazla kalmayı gerektirmeyen vakalarda lohusalar, doğumdan sonra kuruluşlarda bir hafta alıkonulmalıydı. Hükûmet ve belediye tabipleri ve ebeleri yoksul kadınların doğurmasında bedelsiz yardıma zorunlu tutulmalı,

⁴⁵¹ Partinin Dördüncü Büyük Kurultayında Onaylanan **CHP Programı** Altıncı Kısım, Madde 54, Ulus Basımevi, Ankara, s.44. ve Dr. Besim Ömer Akalın, **Türk Çocuğu Yaşamalıdır, Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım**, Ahmet İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1936, s.7.

⁴⁵² Yaşar Baytal, “Atatürk döneminde nüfusu artırma çalışmaları ve gülbüz Türk çocuğu projesi.” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 5 Ekim 2009, s.117.-137.

kadınların doğumlarından önceki üç hafta ve doğurmasından sonraki yine üç hafta içerisinde fabrika, atölye ve kamu ve özel kuruluşlarda çalışması ve çalıştırılması yasak olmalıydı.⁴⁵³ Yaşayan altı veya daha fazla çocuğu olan kadınlara devletçe para ödülü verilmesi de yine nüfus artırımına dönük çocuk koruma düşüncelerinin ürünleri olarak 1930 Halk Sağlığını Koruma Kanunu'na (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu) yansımıştı.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, gençlerin Cumhuriyet aleyhinde eğitilmeleri ve yönlendirilmeleri ihtimalinin önlenmesi konusunda son derece özenli oldular. Çocukların ve gençlerin eğitimlerinde, Osmanlı'nın son döneminde Avrupa kaynaklı olarak ortaya çıkan Türk gücü Cemiyeti, Osmanlı Güç Dernekleri, Genç Dernekleri, Gürbüz dernekleri, Dinç Dernekleri gibi paramiliter nitelikli gençlik derneği tarzı yasaklanmalıydı. Cemiyetler, askerliğe hazırlayıcı talim ve terbiyeyle meşgul olamazlardı.⁴⁵⁴ Bunlar en azından devlet kontrolü altında olmalıydı. Öğrenci dernekleri de her ne şekilde olursa olsun siyasetle uğraşmamalı, bulundukları okul ve kuruluşların yönetimlerine karşı bir harekette bulunamamalıydı.

Aslında paramiliter nitelikli derneklerin idealize ettiği çocuk, Sultan'a ve otoritesine itaat ve sadakatle bağlı, geleceğin 'iyi bir mümin'i olan çocuğun yerini II. Meşrutiyetle birlikte geleceğin 'ideal yurttaş'ı ve Balkan Harbi ile milliyetçi militarist bir geleceğin 'asker-yurttaş'ına bırakmasıyla ortaya çıkmıştı. Cumhuriyet sonrası, siyasal ve sosyal dönüşümle beraber şimdi sıra 'cumhuriyetçi çocuğa' gelmişti. Çocuklar ve kadınlar tüm bu dönüşümlerin gözdeleiydi.⁴⁵⁵

Çocukluk dönemini ve terbiyesini Osmanlı değerleriyle tamamlamış ve modernleşmeci elitlerle maddi manevi bir bağı bulunmayan reşitlerin, hayatı sil baştan öğrenmeleri gerektiğini düşünen, bunlara bir çeşit çocuk gözüyle bakan erken cumhuriyet rejimi, modern bir millet olma programına uyumsuzlukları noktasında çocuk yetiştirme kabiliyetinden yoksun olduklarına inandığı erişkin nüfusu da çocuk kategorisinde eğitime tabi tutarak "infantalize etmiştir."⁴⁵⁶ "Devlet baba-çocuk halk şeklinde özetlenebilecek" bir ilişki düzleminde erken cumhuriyetin söylem repertuarında milleti, aile kurumuyla, devleti ebeveynlerle ve halkı da çocuklarla

⁴⁵³ **CHP Programı**, s. 45.

⁴⁵⁴ Geniş bilgi için bkz. Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", s.206.

⁴⁵⁵ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası**, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.3.

⁴⁵⁶ Çiçek, **a.g.m.**, s. 963.

özdeşleştirerek sadece çocukların değil yetişkinlerin de sağlık, temizlik, cemiyet kültür ve yaşamı, politika, ebeveynlik vb. geniş bir yelpazede eğitime alındığı büyük “bir açık okul” bir “hızlandırılmış kurs” kumpanyası başlatmıştır. Cumhuriyet elitinin anlam dünyasında “halk, kendini geliştirmeye ve kendini temsil etmeye muktedir olmayan bir ‘ihmal’ uzamı”dır.⁴⁵⁷ Cumhuriyet elitinin bu tutumunun temelinde Fransız Devrimi ideologlarının ‘yeni bir cumhuriyetçi toplum’ ve ‘erdemler silsilesi’ yaratma amacıyla, toplumu ‘dev bir okul’a, halkı ise ‘uslu öğrenciler’e dönüştürme gayreti vardı. Eğitim, bir gruba yönelik olmaktan çıkarılarak genelleştirilmeliydi.⁴⁵⁸

Himaye-i Etfâl’in çocuk dergisi Gülbüz Türk Çocuğu’nda, “bugünkü ailenin medeni seviyesi, maddi ve manevi kabiliyeti bize beklediğimiz çocuğu verecek ve terbiye edecek vaziyette değildir. Binaenaleyh çocuk için yapacağımız mücadelede aile muhitinin içine girmekten ziyade çocuğu cemiyetin himayesine almayı tercih etmeliyiz” denilerek geleceği inşa edecek neslin yetiştirilmesi bakımından mevcut aile yapısının güvenilmez bulunduğu ifade edilmekteydi. ‘Çocuk yurttaşların’ ana babası olabilmeyi, fennî çocuk bakmayı öğretecek Ana kucağı, Süt Damlası gibi kuruluşlarla ama temelde ilkokul aracılığıyla bütün yurttaşların babası rolünü oynamayı planlamıştı.⁴⁵⁹

Bu bakımdan 1930’lu yıllarda Cumhuriyetin kurucu eliti, Cumhuriyet değerlerinin benimsetilmesi ve halkın kazanılması politikaları çerçevesinde kültürel ve ekonomik kalkınma bir arada düşünülmüş, inkılapların anlatılması, kavratılması ve benimsetilmesine yönelik “topyekûn bir kalkınma” girişimi başlatmış,⁴⁶⁰ bu çerçevede yeni rejimin kültür ve medeniyet kaynaklarının, bireyin ve toplumun yeniden inşasına dönülmüş,⁴⁶¹ ekonomik açıdan devletçiliğe geçilmiştir.⁴⁶² Dil ve tarih yeni kültür inşasının üzerinde durduğu iki sütunu olmuş, değişimin halka benimsetilmesi için temel uğraş alanı, yukarıda aktarılan düzlemde kurulan bir açık okulda halkın

⁴⁵⁷ Aynı yer.

⁴⁵⁸ Öztan, **a.g.tz.**, s.18.

⁴⁵⁹ Çiçek, **a.g.m.**, s. 963.

⁴⁶⁰ Hakan Uzun, “Bir Propaganda Aracı olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı.” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:6, Sayı:11 Bahar 2010, s.89.

⁴⁶¹ Hakan Uzun, “Atatürk Döneminde İzlenen Kültür Politikasına Genel Bir Bakış”, **Cumhuriyetimizin Kültür ve Eğitim Programları**, Editör Prof. Dr. Fatma Bıkmaz, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2017. s. 215.

⁴⁶² Hakan Uzun, “Atatürk’ün Devletçilik İlkesi ve Atatürk Dönemindeki Ekonomik Uygulamaların Sonuçları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, **Atatürk Haftası Armağanı Dergisi**, Sayı:35, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2008, s.71.

eğitilmesi olmuştur. Cumhuriyet ideolojisinin halka benimsetilmesi amacı ile dokuz koldan faaliyet yürütülmüştür.⁴⁶³

Güven G. Öztan’a göre cumhuriyet çocuğu, imparatorluktan ulus-devlete geçişin tüm ‘kırılganlıklarını’ üzerinde barındırmıştı. Doğululuktan kurtulup, Batı uygarlığının bir parçası haline gelmesi, bağımsızlığı ve güvenliği yükümlenmesi istenilen görülen çocuklar, ulus-devleti kurgulama sürecinde resmi söylemin birkaç gözdesinden biri olmuştur. Kahramanlık, savaşkanlık, çalışkanlık; dürüstlük ve doğruluk, tutumluluk ve yerli malı kullanmak, teşvik edilen ve altı çizilen çocuğa yönelik resmi ideolojinin unsurlarıydı.⁴⁶⁴ Çocuk artık ailesinden önce millete ve devlete aitti. Aile, çocuğunu bu “milli şuur” ile yetiştirmeli ve hayata hazırlamalıydı. *“İdeal çocuk, kafası vatani için bilgilerle donanmış, yüreği coşku ile çarpan, cumhuriyetçi erdemlere sahip bir vatanseverdi”*.⁴⁶⁵

1930’lu yıllarla birlikte, inkılabın ideolojisini halka benimsetme ve halkın kültür düzeyini yükseltme ve böylelikle yeni bir cumhuriyet kuşağı oluşturma amacının en önemli ögesi çocuk, çocuk konusunun başat aktörüysen hiç şüphesiz Çocuk Esirgeme Kurumu olmaktadır. Bununla birlikte acil ulaşılmaması gereken on binlerce korunmaya muhtaç çocuk yanında Kurumca ulaşılan ancak birkaç bin çocuk olması, üstüne üstlük bu alanda devletin de yetersiz kalması, bu geniş ve istenildiği gibi eğitilmeleri çok daha mümkün kitleye ulaşılamamış olması sonucu, Türkiye’de Cumhuriyet ideologlarınca oluşturulan, sözü edilen kültür politikasını gerçekleştirmeye yönelik aslında çok daha büyük bir fırsatın kaçırıldığı görülecektir. Kant’ın *“para harcama konusunda çocuklardan daha değerli bir alan yoktur bu yüzden olağanüstü maliyetler ortaya çıksa bile, aslında bunun pahalı olduğu söylenemez”*⁴⁶⁶ sözleriyle ifadesini bulan mühim bir hakikat devlet maliyesinin yetersizliği yüzünden ters tepilmişti.

Atatürk döneminde TÇEK de bu anlamda bir rol üstlenmiş, inkılaplara mutlak bir bağlılık gösteren faaliyetleriyle Cumhuriyetin kültür politikasının çocuklar ve

⁴⁶³ Bu amaçla “Halk Derslikleri”, “Halk Konferansları”, “Millet Mektepleri”, “Halk Okuma Odaları”, Köy Gezici Kadın ve Erkek Kursları kurulmuş ama bu anlamda yapılanların en büyüğü “Halk Evleri” örgütlenmesi olmuştur. Bu dokuz faaliyet kolu ise şunlardır: 1. Dil, tarih ve edebiyat, 2. Güzel sanatlar, 3. Temsil sanatları, 4. Spor, 5. Sosyal yardım, 6. Halk dersane ve kursları, 7. Kütüphane ve yayın, 8. Köycülük, 9. Müze ve sergiler. Uzun, **Atatürk Döneminde İzlenen Kültür Politikası...**, s. 215-217.

⁴⁶⁴ Öztan, **a.g.tz.**, s.7.

⁴⁶⁵ Öztan, **a.g.tz.**, s.19.

⁴⁶⁶ Kant’tan aktaran, Öztan, **a.g.tz.**, s.13.

anneler özelinde bir propaganda ve faaliyet aracı olarak çalışmıştır. TÇEK bu dönemde her yeniliği çabucak benimseyerek uygulamıştır. Harf inkılabının ilanından üç hafta sonra (25 Kasım 1928), HEC Genel Merkezinden Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tevfik Bey'e hitaben gönderilen, Osmanlıca Himaye-i Etfâl Cemiyeti antetli matbu kağıt üzerine Latin harfleriyle daktilo edilmiş yazıda, *"Büyük Hâmimiz Reis-i Cumhur Hazretleri, vücuda getirdikleri yeni Türk alfabesi ile beraber senelerden beri Türkün öz diline yabancı kalan Arapça dilinin terkiplerinin de zeval bulduğunu işaret buyurdular. Memleketteki gerek resmi gerek hususi bilumum müessesat isimlerini öz dilimize çevirmekte olduğu bir anda teceddüt ve inkılap yollarında daima Büyük Gazi'nin işaretlerinden ayrılmamış olan Cemiyetimizin eski lisan kavaidini hatırlatan terkipli ve Türk diline çok yabancı kalan bir ismi taşımasının çok muvafık olmadığı kanaatindeyiz. Fakat herhangi bir teşebbüsünde büyük Hamisinin işaretlerini ve emirlerini hedef ve düstur ittihaz eden cemiyetimiz bu hususta da yine Büyük Gazi Hz.lerinin emirlerine intizar etmekte olduğunu arz ederiz."*⁴⁶⁷ denilmek suretiyle Latin alfabesine yönelik istekli ve gayretli bir reaksiyon göstermişti.

Bu kuvvetli kanıttan başka 1931'de Tüzüğünde yaptığı sadeleştirme de Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin cumhuriyet devrimlerden yana derhal takındığı tutumun önemli delili olarak göze çarpmaktadır. TÇEK'in yalnız Genel Merkezinde değil hemen tüm örgütlerinde yeni Cumhuriyet rejimini ve inkılabını benimsemiş kimselerin görev aldığı, kongre görüşmelerinde açık olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki dipnotta verilen dokuz kolda gerçekleştirilen kültür etkinliklerinin hemen tamamında Cumhuriyet rejimine paralel hareket edilmiştir. Kurumun müsamerelerinde, tercüme olsun telif olsun, yayımlamış olduğu hikaye kitaplarında, dogmatik ve skolastik olmayan seküler olanlar tercih edilmiş, bu gayeye başta halk evleri olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlarla birlikte yürünmüştür. Çocuk Esirgeme Kurumu, yukarıda sözü edilen dokuz kolda gösterdiği faaliyetlerinde, düzenlediği spor ve sanat etkinliklerinde, sosyal yardım maksatlı balo ve diğer organizasyonlarda, açtığı halk eğitim ve kurslarında, çocuk kütüphanelerinde, daima yeni rejimin kültür dönüşümüne paralel ve destekçi olmuştur.

Tüm bu çabaların sonucu olarak Cumhuriyet rejimi, daha Atatürk döneminde kökleşmeye başlamıştır. O dönemde yetişen çocukların dünyalarında rejime olan inan ve itimadının kalıcı olarak yerleştirilmesi, bizzat Mustafa Kemal figürü üzerinden de

⁴⁶⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01013191, 25 Kasım 1928.

olmuştur. Söz gelimi, 28 Ekim 1932 tarihinde, genç izcilerin Ankara Yenişehir'deki Gazi Heykeli önünde düzenledikleri törende heykelin önüne çiçekler bırakmaları ve daha sonra da “*Bugün tunç ve mermerden Mustafa Kemal'in önünde eğiliyoruz. Yarın etten kemikten Mustafa Kemal'i selamlayacağız ve her gün alevden ve ateşten Mustafa Kemal'i iman halinde kalbimizde taşıyacağız.*” şeklinde yemin etmeleri ve aynı gün Dışişleri Bakanı Dr. Reşit Galip'in Halkevinde toplanan gençlere “*Mustafa Kemal çocukları!*” diye seslenerek yaptığı konuşmasında heykelin önündeki yemin törenini anlatarak memlekete yararlı işler yapmalarını ve çok çalışmalarını öğütlemesi, bizzat Mustafa Kemal figürü üzerinden dönemin çocuklarına yapılan rejim aşılmasına ilişkin iki güzel örnektir.⁴⁶⁸

Yeni rejim, ‘ideal’ çocuğu kurgularken devrimleri, ‘cumhuriyetçi sembolleri’ ve ‘Ulu Önder Mustafa Kemal’e duyulan sevgiyi, sürekli olarak öne çıkarmıştı. Onun “*yaradılıştan lider*” vasfı ile yüceleştirilip ‘*insanüstüleştirildiği*’ ve kimi zaman ‘*tüm yurdun babası*’ olarak betimlendiği çocuklara yönelik eserlerde, Türk çocuklarının kurtarıcısına duyduğu sevginin ve hürmetin ‘büyüklüğü’ ön plana çıkarılmıştı.” Çocuk öykülerinde, şiirlerinde okul ve evlerde duvarlara asılan Mustafa Kemal resimleri ve hep bir ağızdan söylenen 10. Yıl marşları, her vesileyle yaşamın her köşesinde yer almıştı.⁴⁶⁹ Vecizeleri, harfi harfine toplanmış ve her türlü araçla tüm yurda duyurulmuştu.⁴⁷⁰ Atatürk’ün vefatı, tam anlamıyla bir ‘toplumsal travma’ olmuş; kapaklarını siyah-beyaz çıkaran çocuk dergilerinde “*babamızı kaybettik*” başlığı ile yer almıştı. Yurdun dört bir yanından Atatürk’ün vefatına ağlayan çocuk ve yetişkinlerin fotoğrafları basılmıştı. Atatürk’ün vefatının yası, onun yaşamını anlatan çocuk eserlerinde dahi yer bulmuştu.⁴⁷¹

En başta TÇEK yayını olan “Gürbüz Türk Çocuğu” (sonraki adı “Çocuk”) dergisi gelmek üzere, bir kısmı rejim yönetimince de desteklenen Çocuk Sesi, Şen

⁴⁶⁸ Bengül Salman Bolat, **Millî Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923–1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 151.

⁴⁶⁹ Öztan, **a.g.tz.**, s.150.

⁴⁷⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Genel Sekreterinden TÇEK Genel Bşk. Dr. Fuat Umay’a yazılan 8 Mart 1936 tarihli yazıda, “Çocuk dergisinde yayımlamayı istediğiniz vecizelerin muhtelif tarihlerde, muhtelif vesilelerle söylendiği malumdur. Binaenaleyh, bunların aynen muhafaza edilerek olduğu gibi neşri tabii ve zaruri bulunmaktadır.” denilerek Kuruma izin verildiği haber veriliyordu. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi** 01013196, 8 Mart 1936.

⁴⁷¹ Öztan, **a.g.tz.**, s.150.

Çocuk, Mektepli, Çalışkan Çocuk, Afacan, Olgun Çocuk, Ateş, Yavrutürk, Çocuk Duygusu, Cumhuriyet Çocuğu gibi çocuk dergileri,⁴⁷² yeni değerlerin genç kuşaklara benimsetilmesi için birer vasıta görevi üstlenmiştir.

Atatürk'e duyulan sevgi ve yitirilmesi hüznü, onun öncesi döneme ait imgelere duyulan nefret veya soğukluk ve bu dönemden kurtuluşa bir sevinmek ve şükretmek olarak yansımıştı. Cumhuriyet Gazetesinde, 1935 Cumhuriyet Bayramında, doğumları Cumhuriyetin ilan yılına rastlayan ve Cumhuriyet öncesini görmeyen bir takım çocukların artık belli bir bilince erdiklerini göstermek bakımından bir çocuğun Cumhuriyet öncesi ile ilgili düşüncelerine yönelik yapılan haberde, çocuğun, bu yönetimden çok memnun olduğunu, eskiden insanların padişah yönetimini nasıl tahammül ettiklerini de anlayamadığını, hain padişahların, yurdu sattıklarını ve Atatürk sayesinde ülkenin kurtulduğunu vurgulayarak bunları öğretmeni sayesinde öğrendiğini söylemesi, okullarda verilen ideal cumhuriyet çocuğuna dönük eğitimin kalıcı olmaya başladığına işaret etmektedir.⁴⁷³

2.1.2. Dönemin Mevzuatı

CHP döneminde TÇEK, hukuksal olarak olması gerektiği yerde konumlanmamıştı. Bu dönemde bir özel hukuk dernek statülü tüzel kişisi olmaktan çok kamu tüzel kişiliğini haiz bir kurum olarak algılanmıştı. Bu konu, İnönü Dönemini ele aldığımız Maddede (2.2) de, şimdiki ile aynı adlı başlıkta, detaylı olarak verileceğinden burada özetle, her kamu hizmeti yapan Kurumun, kamu kurumu tüzel kişiliğinin var olduğunu düşünmenin yanlış olacağı, bunun birtakım ölçülerinin olduğu, HEC'in özel bir kanun ile kurulmuş olmamasından ve bütçeden pay değil düzensiz yardım alan bir kuruluş olmasından dolayı kamu hukuku tüzel kişisi değil, dernek statülü bir özel hukuk tüzel kişisi olduğunun tespitiyle yetinilmiştir. Kurumun dernekten başka bir şey olmayan statüsü, ileride Kurumun başarısız olarak ifade edildiği durumlarda, TÇEK yetkililerince savunma makamında kullanılmış bir argüman olacaktır.

1938 yılına kadar 1909 Cemiyetler Kanunu'nu esas alan Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 28 Haziran 1938 tarihinden sonra yeni Cemiyetler Kanunu ile hizmet yürüttü. Himaye-i Etfâl Cemiyeti adı, dil devrimi kapsamında 1934 yılında değişerek

⁴⁷² Uzun, *Atatürk Döneminde İzlenen Kültür Politikası...*, s. 218.

⁴⁷³ Bolat, *a.g.tz.*, s.194.

Çocuk Esirgeme Kurumu oldu. Köklü kuruluşlar arasında yerini her geçen yıl sağlamlaştıran TÇEK için, özel bir ‘Çocuk Esirgeme Kanunu’na ihtiyaç bulunduğu zaman zaman dile getirilmekle beraber⁴⁷⁴ Cemiyetler Kanunu kapsamındaki derneklerden bir dernek olması nedeniyle ‘özel bir kanunu’ hiç olmadı. Türkiye’de bir sosyal hizmet kamu kurumu bulunmadığından bu anlamda da bir kanunun kapsamına girmemiştir. Yalnız, 1938 Tarihli Cemiyetler Kanunu’nun, 38. Maddesi⁴⁷⁵ “...*THK ve TÇEK, Bakanlar Kurulunca onaylı tüzükleriyle ve kanunların kendilerine verdiği görev ve yetkilerle yönetilir*” demek suretiyle, TÇEK’i ismen kapsamına almıştı.

Çocuk korumaya ilişkin özel bazı düzenlemeler yapmak için belirgin bir ihtiyaç vardı. TÇEK bünyesinden ve dışından bu ihtiyaca yönelik hayata geçen bir girişim bulunmayınca, İnönü Dönemindeki Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanununu beklemek gerekti. Esasa ilişkin bu düzenlemenin yapılmamış olmasına rağmen, Atatürk döneminin, çocuk sorununa dolaylı temas edenler de dahil olmak üzere mevzuat çalışmaları yönünden zengin olduğunu bir bakışta söylemek mümkündür.

20 Aralık 1923 tarihinde, 24 Ağustos 1909 tarihli devlet Memurları Emeklilik Kanunu’nun 23. maddesinin düzenlenmesine dair bir kanun tasarısı sunuldu.⁴⁷⁶ Dul ve yetim maaşları, velilerin vefat tarihlerinden itibaren ödenmeye başlanıyordu. Ne var ki bu çoğunlukla, vefat tarihinden birkaç ay, hatta bir yıl sonra mümkün olabiliyordu. Hâlbuki memur maaşıyla geçinmeye alışmış olan ve para artırmaya olanak bulamayan evlât, ana, eş, dede tüm aile geçim derdine düşüyor, maaş tahsis işlemi aylarca gecikiyordu. Dul ve yetimler cidden acınacak durumda, sefil ve perişan kalıyorlardı.⁴⁷⁷ Kanunla, maaş ödemeye değin bütçenin “Kişilere Maaşlar” kaleminin, fevkalâde fasıllarından ödenmek üzere tasarıda olduğu haliyle kabul edildi.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Tarafından Yayınlanmış **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, 1934-1935 İş Raporu**, Devlet Matbaası, Ankara, 1936, s.15.

⁴⁷⁵ “Türkiye Kızılay Cemiyeti, uluslararası mukavelelerle taahhüt etmiş bulunan mahiyet ve vaziyet dairesinde tanzim edilen ve İcra Vekilleri Heyetince tasdik edilmiş bulunan ana nizamnamesine ve hususî kanunların verdiği vazife ve salâhiyetlere göre idare edilir. Türk Hava ve Türk Çocuk Esirgeme Kurumları, İcra Vekilleri Heyetince tasdikli ana nizamnamelerine ve kanunların kendilerine verdiği vazife ve salâhiyetlerle idare olunur”. 3512 Sayılı ve 28.06.1938 Tarihli **Cemiyetler Kanunu, TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 18, s. 1091-1096. (Resmî Gazete ile Neşir ve ilâm : 14/VII/1938 - Sayı : 39159)

⁴⁷⁶ Kırşehir Milletvekili Sadık Bey, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, Cilt:4, İçtima:71, 20 Aralık 1923, s.363.

⁴⁷⁷ Aynı yer.

⁴⁷⁸ Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:71, Cilt:4, 20 Aralık 1923, s.366.

4 Kasım 1925 tarihli 120 Maddeli Mesai Kanunu Layihasının, çocuk korumasına ilişkin yönleri incelemeye değerdir. Tasarının muhatapları daha çok işçiler olduğundan dili basit tutulmaya çalışılmıştı.⁴⁷⁹ Örneğin “İş Mecellesi” olarak gelen kanun başlığı “İş Kanunu” olarak değiştirilmişti. Kanunun Yedinci Maddesiyle “18 yaşını bitirmiş olmak” koşulu maden işçisi olmak için yeterli kabul edildi. Bu arada halı tezgâhlarında çalışan 11 yaşındaki kız çocuklarının istisna tutulması hakkında verilen bir tahrir reddedildi.⁴⁸⁰ Mesai Kanunun 17. maddesinde, “*Kadınlar ile 17 yaşını bitirmemiş erkek çocukları için gece işleri yasaklandı. Akşamın saat sekizi ile sabahın altısı arasında işlenen işler, gece işleri, sayılır.*” denilmek suretiyle çocuklar için ‘gece çalıştırma yasağı’ da getirildi.⁴⁸¹

Layihada iş süresi, ülkenin ilerlemesi ve ekonomik gelişimi için sarfı son derece gerekli görülen mesai süreleri dikkate alınarak çalışma süresinin belirlenmesinde çağdaş kararlara uyularak, günlük çalışma 8, haftalık 48 saat olarak değil, günde 10 veya haftada 60 saati geçemeyecek şekilde kabul edildi.⁴⁸² Çalışmaya girme yaşı uluslararası kararlarda asgarî 14 yaş olarak kabul edildiği halde, Türkiye’nin şartları öne sürülerek Tasarıyla 12 yaş sınırı kabul edildi.⁴⁸³ Hatta kimsesiz ve yetim bulunup da hayatında emeği ile kazanmak zorunda olan çocukların, bünyeleri uygun olmak koşuluyla, 10 yaşından küçük de olsa hafif hizmetlerde çalıştırılmaları uygun görüldü. Kadın ve çocukların çalışamayacakları hizmetler⁴⁸⁴ ile belli bir yaştan evvel çalışılmayacak sanayi dalları tespit edilerek, gece hizmetleri ile hamile ve lohusa kadınlara dair özel hükümler ile kuruluşlarının sahip olmaları gerekli sağlık koşulları belirlendi. Sanayi öğreniminin ülke için önemi gerekçesiyle, çıraklık sözleşmesi ve koşullarına dair bir özel kısım konulması ve müşterek çalışma sözleşmesi, ücretin ödenme sureti, işçi bulma kurumları hakkında kısımlar oluşturulması ve maddeler konulması uygun görüldü. Görüleceği gibi bu tasarıyla çocuk koruma davasına önemli kazanımlar sağlanmak istenmiştir.

⁴⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:3, Cilt:19, 4 Kasım 1925, s.32.

⁴⁸⁰ **Mesai Kanunu Layihası**, s.37.

⁴⁸¹ **A.g.l.**, s.43.

⁴⁸² **A.g.l.**, s.38.

⁴⁸³ **Madde 7.** Birinci maddede gösterilen kuruluşlarda 12 yaşına ermemiş olan çocuklar çırak ve amele sıfatı ile iş görmek üzere kabul olunamazlar. Maden ocaklarının yeraltı kısmında 18 yaşını bitirmemiş olanların çalıştırılması yasaktır. **A.g.l.**, s.50.

⁴⁸⁴ Dördüncü Fasl - Kadınlar ve çocuklar: **Madde 19;** 14 yaşını bitirmemiş olan erkek ve kız çocukların istihdamı yasaklanan sanatlarla dairdi. **A.g.l.**, s.65-71.

Bu tasarı uzun tartışmalar sonucu ihtiyaçları karşılar bir surette düzenlenmediği gerekçesiyle iade edilmiş,⁴⁸⁵ ancak biraz ileride anlatılacağı üzere, on yıl sonra 1936 Tarihli ve 3308 Sayılı İş Kanunu olarak yayımlanmıştır.⁴⁸⁶

Diyarbakır Milletvekili Zülfü Bey ve arkadaşları, 9 Ocak 1926 tarihli TBMM birleşiminde, Türkiye sınırlarında piyango çekirme hakkının yalnızca Tayyare Cemiyetine ait olmasına dair (2/515) numaralı kanun tasarısını getirdi. Bu tasarıyla ilgili olarak, HEC Başkanı Dr. Fuat (Umay) ilk olarak söz alarak ardı ardına komisyona sorular sordu. Gerekçede, “*ancak okullarda ve hastane gibi bazı hayır kuruluşlarında bunların yararına çektirilecek eşya piyangolarının bundan istisnası dikkate alınmış*” denmekteydi. Bu okul, hastane ve hayır kuruluşlarından maksat neydi? Yani Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfâl gibi kuruluşlar, yapamayacaklar mıydı? Şüphesiz Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Dr. Fuat bu soruları, Kanunun müdahale etmediği alan konusunda akıllarda soru işareti bırakmamak amacıyla sormaktaydı. Dâhiliye Komisyonu, diğer hayır kuruluşlarının da yapabileceklerini ancak bunun yalnız eşya piyangosuyla sınırlı kalacağını bildirecekti. Yeni kanun teklifine göre parasal olarak yapılacak olan piyangolar, yalnız Tayyare Cemiyetine ait olacaktı. Buna göre Kanun, 30 Ocak 1926’da, “*Türkiye Dâhilinde Piyango Keşidesinin Münhasıran Tayyare Cemiyetine Ait Olduğu Hakkında Kanun*”; Md. 1. “*Türkiye’de karşılığı nakit olarak yardım içerikli piyango çektirilmesi yalnızca Tayyare Cemiyeti’ne aittir.*” şeklinde kabul edildi. Daha önce bu tarzda piyango tertip edebilen yerel yönetimler, bu kanundan sonra artık piyango çektiremeyeceklerdi.⁴⁸⁷ Eşya piyangosu çektirilmesi eskiden olduğu gibi devam edecekti.

Hukuki sahada önemli bir değişiklik, 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen 743 Sayılı Türk Medenî Kanunu’nun⁴⁸⁸ çocuk korumaya ilişkin maddeleriyle meydana geldi. Bu kapsamda, Kanunun Beşinci Faslında;

Koruma tedbirleri ile ilgili, ana ve baba, görevlerini ifa etmedikleri takdirde hâkimin, çocuğun korunması için gereken tedbirleri almakla yükümlü olduğu,

⁴⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 11. Devre: 25, İçtima:94, Cilt:3, 3 Mayıs 1926, s.28.

⁴⁸⁶ 8.06.1936 Tarih ve 3008 Sayılı İş Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 16, s. 837. (**Resmi Gazete**, Tarih: 15.06.1936 ve No. 3330.

⁴⁸⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, İçtima:38, Cilt: 21, 9 Ocak 1926, s.81-82.

⁴⁸⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 743 Sayılı Türk Kanun-u Medenisi, Devre: 2, İçtima:57, Cilt:22, 17 Şubat 1926, s.229-238. **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 4, s. 122-269. **Resmi Gazete**, Tarihi: 04.04.1926 ve No: 339, s. 1240-1242.

çocuğun, bedeni veya fikri gelişimi tehlikede bulunur veya çocuk manen terk edilmiş bir halde kalırsa hâkimin, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruluşa yerleştirebileceği, çocuk, şirretliği hasebiyle ana ve babanın emirlerine karşı gelmekte inat ederse; etkili başka bir ıslah çaresi bulunmadığı takdirde, aynı tedbirlerin, ana babanın talebi üzerine hâkim tarafından alınacağı, bu tedbirlerin gerektirdiği ettiği masrafların - ana baba ile çocuk ödemekten aciz iseler - devletçe karşılanacağı, nafakayla ilgili hükümlerin baki kalacağı belirtildi.⁴⁸⁹

Velayetin yerine getirilmemesi durumundaysa velayet hakkı kaldırabilecekti. Velayeti ifadan aciz veya malını kullanmaktan menedilmiş yahut nüfuzunu ağır surette suiistimal eden veya aşırı ihmalde bulunan ana ve babadan, hâkim, velayet hakkını kaldırabilecekti. Ana ve babadan velayet kaldırılınca, çocuğa, bir vasî atanacaktı. Kaldırma hükmü, ileride doğacak çocukları da kapsamaktaydı.⁴⁹⁰

Bu dönemde TÇEK'in ilk Tüzüğünde bile yer alan Çocuk Mahkemelerine ilişkin bir düzenleme yasama erkince halen masaya getirilmemiş olmakla birlikte 1 Mart 1926 tarihli TBMM oturumunda kabul edilen Türk Ceza Kanunu'nun⁴⁹¹ (TCK) bazı maddeleri, çocuk korumasıyla ilgiliydi. Bunlardan 54, 55, 56 ve 57. maddeler, çocukların cezaî ehliyetlerini düzenlemekteydi. 90. Madde ile 18 yaşını doldurmamış çocuklar ile yetmişine varmış ihtiyarların mahkûm oldukları hapis cezası bir yıldan fazla olmadığı halde bile önceki madde hükmü tatbik olunacaktı. Zorla dilencilik ettirmeye ve korunmasına memur oldukları kimseleri kendi başına terk edenlere de ceza getirildi.

Kamu yararına çalışan kuruluşlara yönelik imtiyazlar sunan çoğu düzenlemenin bu dönem içerisinde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bunlar Kamu yararlı kuruluşa arazi ve bina alımını kolaylaştırmak, resim ve vergi muafiyeti arazi vergisi muafiyeti getiren düzenlemelerdir. Bu kapsamda önce, 22 Şubat 1926'da kamu yararına çalışan kuruluşlar ile belediyelere ve ticaret ve sanayi ve ziraat odaları ile borsalara ve Hükümet veya Sanayi ve Maadın Bankası tarafından gerek resen ve gerek iştirak sureti ile kurulacak fabrika ve kuruluşlara, millî mal ve metruk mallardan veya el konulmuş vakıflardan gerekli görülecek arazi ve arsaların, Bakanlar Kurulu

⁴⁸⁹ A.g.k., Madde 272-273.

⁴⁹⁰ A.g.k., Madde 274.

⁴⁹¹ 765 Sayılı ve 01.03.1926 Tarihli Türk Ceza Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 4, s. 370-466. Ayrıca bkz. **Resmî Gazete**, No: 320 Tarih: 13.03.1926.

kararı ile, “yönetim kurullarınca belirlenecek bedel karşılığı” satılabilmesi yolu açılmıştır.⁴⁹²

Kanun bu gibi millî ve metruk mallara talip olan kuruluş, belediye, oda ve borsaya yahut bizzat Hükûmet eliyle ya da Sanayi ve Maadin Bankası eliyle kurulacak fabrika ve kuruluşlara yapılacak satışın, talip kurum ya da kuruluşun kendi belirleyeceği bedel üzerinden yani uygun tutarlar karşılığında satışa müsaade ederek bunların kolayca kamu yararına kazandırılmasına imkân tanımaktaydı. TÇEK de kamu yararına bir Kurum olduğundan zaman zaman bu kapsamdaki devir ve satışlar bu Kanun yoluyla Bakanlar Kurulu tarafından gerçekleştirilmişti.

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, kurulalı dört yıl geçmiş olmasına rağmen henüz, Hilal-i Ahmer ve Türk Tayyare Cemiyeti gibi damga resminden muaf edilmemişti. 21 Haziran 1927 tarihinde HEC Başkanı Kırklareli Mebusu Doktor Fuat Bey ve beraberindekilerin, HEC’in damga resminden istisnası hakkında (2/556) numaralı kanun teklifine yönelik Maliye ve Bütçe komisyonlarının mazbataları gündeme alındı. Hilâl- i Ahmer Cemiyeti’ne ait evrakın muafiyeti hakkında “4 Nisan 1917 Tarihli Kanun hükümleri Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne ait evrakı da kapsar.” denilmek suretiyle kanun kabul edildi.⁴⁹³

25 Haziran 1927’de çıkan “Kamu yararına çalışan ve hususî binası olmayan kuruluşlara birer bina satılmasına dair kanun”un birinci maddesinde bu tür kuruluşlara mahallerinde bulunan milli emlâk veya bu hükümdeki diğer emlâkten uygun birer bina Bakanlar Kurulu kararıyla ve yerel yönetimlerce belirlenecek bir bedel karşılığında satılabilir denilmişti. Aynı Kanunun ikinci maddesiyle satılacak binaların bedellerinin on yılda ve on eşit taksitte alınacağı belirtiliyordu.⁴⁹⁴ Bu Kanun da TÇEK kuruluşlarının zaman zaman kullandığı bir imkân sağlamıştı.

Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan “Gençleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanun Tasarısı”, TBMM’de 21 Haziran 1927 tarihli 79. Birleşiminin 1. Oturumunda

⁴⁹² 22 Şubat 1926 tarih ve 748 Sayılı Emvali milliye ve metrukeden veya mazbut vakıflardan, bazı müessesat ile belediyelere satılabilecek arazi ve arsalar hakkında kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt 4, s.274. (**Resmî Gazete** ile yayın ve duyuru: 7.3.1926 - Sayı: 315). Kanun hakkındaki Meclis müzakereleri için bkz. Cilt 20, s.143-144 ve Cilt: 22 s. 68,242,302-304

⁴⁹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:4, Cilt:33, 21 Haziran 1927, s.451.

⁴⁹⁴ 16.06.1927 tarih ve 1080 Sayılı, Menafi-i Umumiyye Hadim Müessesattan Hususi Binası Olmayanlara Birer Bina Satılmasına Dair Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 5. **Resmî Gazete** Tarihi ve No: 25.06.1927, 616.

görülmüştür.⁴⁹⁵ Bu Kanunla, TCK ile yasaklanan hayasızca yayınların⁴⁹⁶ dışında olup küçüklere zararları olacak olan yayınlar hedeflendi. Bilhassa gençlerin seciyelerini bozarak ve onların hayal dünyaları için yıkıcı etkileri bulunan, zamanından önce birtakım hisleri harekete getirmesine neden olan müstehcen ve hayasız yayınların, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu türlü yayınların her ülkede çoğalmasından Türkiye'nin de payını aldığı, bazı ülkelerin bunlara karşı önlemler aldığı, Özellikle Alman Hükûmeti'nin yakın zamanda bu yayınları yasakladığı, Türkiye'de de çocuk babalarının bu konuda çok şikayetlerle gelmesinin Milli Eğitim Bakanlığını harekete geçmeye mecbur ettiği yazılıydı. Anayasa ile teminat altına alınan basın özgürlüğüne zarar vermeden 18 yaşından küçük olanları bu kötü durumdan korumak amacı güdülmüyordu. Teklifin kendisinin bile daha fazla merak ve ilgi uyanmasına neden olabileceği hatıra gelebilirse de teklif edilen Kanunun buna karşı kuvvetli engeller koyduğu savunulmaktaydı. Gerçekten kanunla yasaklanan bir eserin hiç bir suretle ilân edilemeyecek olması ve açıktan satılamayacak olması kitap ticaretinde kolay kolay göze alınamayacak derecede önemli bir zarara neden olurdu. Kitapçılar da bu işlere girmeye böylelikle cesaret edemezlerdi.

Bu kitapların belirlenmesi ve muzır neşriyat hakkında hüküm vermekle yetkili, üyeleri itibarıyla daha çok bilimsel mahiyette bir kurul görevlendirilmekteydi. ÇEK de bu Kanunla oluşturulan, "Küçüklerin maneviyatı üzerine olumsuz etki edeceği anlaşılan kitap, dergi ve yasak yayınlar hakkında karar vermeye yetkili kurul"a doğal üye sayıldı.⁴⁹⁷ Kanun kabul edilirken Milletvekillerinden yakın ilgi ve destek görmüştür. Başlığı başta olmak üzere (gençleri olarak değil küçükleri olarak) Kanun, birkaç saat süren görüşmelerde gerçekleşen bazı itirazlar sonucu bazı maddeleri değişikliğe uğratarak aynı gün Mecliste kabul edildi.⁴⁹⁸ ÇEK, sözü geçen kurula üyeliğin yanı sıra böyle eserlerin incelenmesini isteme hakkına da kavuşmuş olmaktan memnuniyet duydu.⁴⁹⁹

İnceleme Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim Terbiyeden iki, İşleri Bakanlığından bir, gazete ve edebiyat yazarlarından Matbuat Cemiyeti'nden seçilecek

⁴⁹⁵ 21.06.1927 Tarih ve 1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 5, s. 481-482. **Resmî Gazete** Tarihi ve No: 07.07.1927 No: 627.

⁴⁹⁶ TCK 426, 427, 428. Maddeleri.

⁴⁹⁷ **A.g.k.**, s.481. Madde 2-H.

⁴⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:2, İçtima:4, Cilt:33, 21 Haziran 1927, s.453-462.

⁴⁹⁹ **TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.7.

bir, HEC'den bir, Adalet Bakanlığından yargıç statüsünde olmayan bir üye ve MEB'ce seçilecek bir öğretmenden oluşacaktı. Bir eserin bu Kanuna uygunluk incelemesine bu kurul yetkili olduğu gibi resmî makamlar ile, Himaye-i Etfâl, Muallimler Birliği, Hilal-i Ahmer ve Matbuat Cemiyetlerinden herhangi biri, bir eserin incelenmesini isteyebilecekti. Kurulun uygunsuz kitaplar listesi, Savcılığa gönderilerek kapak sayfalarına “Tahdidata Tabidir” (kısıtlama kapsamındadır) damgası vurulacaktı. Böyle damgalanan eser açık sergi ya da seyyar satıcılar tarafından satılamayacak, dükkanlarda cemekekanlarda sergilenemeyecek, bir yerden bir yere sergilenmek üzere taşınamayacak, gazete duvar el ilânı yoluyla duyurulamayacaktı.⁵⁰⁰ Kalan sekiz madde ise cezai yaptırımlara dairdi.⁵⁰¹

21 Aralık 1929 tarihinde, HEC Başkanı Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Bey'in, “Çocukların sinema ve tiyatrolara kabul edilmemeleri” hakkında 2/45 numaralı kanun teklifine yönelik Eğitim Komisyonu mazbatası gündeme alındı. Teklifin birinci maddesinde “*Yedi ve daha aşağı yaşta bulunan çocukların sinema ve tiyatrolara ve kapalı yerlerdeki toplanmalara kabulleri yasaktır*” ibaresi vardı.

ÇEK yönetiminde, sinema filmlerinin son zamanlarda aldığı genişleme ve insanlar üzerinde yaptığı yıkıcı etkiler düşündürücü bulunuyordu. Gelişmiş ülkelerde özellikle çocuklara ait filmlerin hemen tamamı sözleşmeye ve sınırlandırmaya tabiyken, burada filmler uyanıklık durumu ve yaşa göre tespit edilmediğinden çocuklara yaşları ile uyum göstermeyen filmleri görmek suretiyle sağlıkları ve ahlâkları zaafa uğratılmaktaydı. Kanunun gerekçesinde, sinemaların giderek daha fazla rağbet görmeleri ile birçok annenin, süt çağındaki çocuklarıyla sinemaya giderek körpe ve her zaman, taze ve temiz havaya muhtaç yavrularını zehirlemekte ve sinemadan çıkınca ortaya çıkan ısı farkından çocukların çok kez zatürreye tutuldukları da ileri sürölmekteydi. Çocukların sağlık ve ahlâk durumlarını koruma maksadı ile geçen devrede (08.03.1928) Dr. Fuat Bey (Umay)'in teklifi olan Kanun, kadük olunca yeni devrede teklif yine aynen Meclise getirildi.

Kanun teklifine göre, yedi ve daha aşağı yaşta bulunan çocukların, sinema ve tiyatrolara ve kapalı yerlerdeki toplantılara kabulleri yasaklanacak, yedi ile on altı yaş arasında bulunan çocukların, halka açık sinemalara kabul edilmeleri yasaklanacak, fakat çocuklar, ahlâkî yönlendirme ve bilgilendirme amaçlı filmler gösteren

⁵⁰⁰ A.g.k., Madde 1-4.

⁵⁰¹ Resmî Ceride, Sayı:627, 7 Haziran 1927, s. 482.

sinemalara gidebileceklerdi. Yedi ile on altı yaş arasında bulunan çocuklara özgü sinema filmleri gün batımına kadar gösterilebilecek, Kanun hükümlerine aykırı harekette bulunanlara 25 liradan 100 liraya kadar hafif para, tekrarlanması durumunda iki aya kadar hafif hapis cezası verilebilecekti.⁵⁰²

Bu teklife ilişkin, Sağlık Bakanı İstanbul Milletvekili Dr. Helik Bey, bu kanun teklifi içeriğinin, bir iki hafta sonra getirecekleri Hıfzıssıhha-i Umumiye (Halk Sağlığını Koruma) Kanun Taslağının “Çocukluğu ve Gençliği Koruma” başlığı altında bir iki maddede var olduğunu söylemesi ve bu Kanun kapsamında ele alınmasını önermesi üzerine Taslak içeriği, bu kanun kapsamına terk edildi.⁵⁰³ Hakikaten 1930 Halk Sağlığını Koruma Kanunu’nun⁵⁰⁴ Çocuk Sağlığını Korumaya ilişkin Altıncı Babının 167. Maddesi ile, on iki yaş altı çocukların, sinema, tiyatro, dans salonu ve bar gibi mahallere getirilmesi ve kabul edilmesini yasaklanarak, yalnız, altı yaşından yukarı olanların gündüzün çocuklara özgü eğitici mahiyette olan sinema veya tiyatrolara getirilmesine izin verildi.

20 Mart 1930 tarihinde Meclis gündemine, Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Bey (Umay) ve beraberindekilerin, lunaparkların kurma ve işletme işletme hakkının Himaye-i Etfal Cemiyetinin tekeline verilmesi anlamına gelen “Oyun ve eğlence yerleri açmak ve yönetmek hakkının Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne verilmesi” hakkında 2/40 numaralı kanun teklifi gelmiş,⁵⁰⁵ İçişleri Komisyonundan verilen, “*bu gibi yerleri kurmak ve yönetmek konusunun, tasarının 15. maddesinin 55 inci fıkrası ile belediyelere tevdi edilmiş olduğu*” cevabı üzerine söz konusu teklifin reddine karar verilmişti.⁵⁰⁶ Bu ret cevabı, Cemiyetin önemli bir gelir kaynağından yoksun bırakılmış olduğu anlamına geliyordu.

⁵⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 14, 21 Aralık 1929, s.64-65,

⁵⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima:3, Cilt: 14, 21 Aralık 1929, s.68, 69.

⁵⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:3, Cilt:18, 17 Nisan 1930, 30.04.1930 Tarih ve 1593 Sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, 06.05.1930 tarihli ve 1489 Sayılı **Resmî Gazete**, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 8, s. 201.

⁵⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 17, 20 Mart 1930, s.21.

⁵⁰⁶ Reddedilen kanun teklifinin metni: “*Madde 1. Türkiye dâhilinde salıncak sun’i nehir, sun’i dağlar, atlıkarınca, dönme dolap sabit tayyare, balon, nişan, atma, kuvvet deneme, patinaj, bahs-i müsterek, döner tablolar, dönme fiçılar, müteharrik yollar, kayma merdiven ve emsali eğlenceleri kısmen ve ya tamamen muhtevi (lunapark) gibi oyun ve mahalleri tesis ve idare etmek hakkı Türkiye Himaye-i Etfâl Merkez-i Umumisi’ne verilmiştir. Madde 2. Bayram günlerine mahsus muvakkaten teşkil edilen oyun mahalleri bundan müstesnadır. Madde 3. Lunaparklar Şehremaneti’nin ve belediyelerin asgari tekâlif ve rüsumuna tabidirler. Madde 4. Bu kanuna muğayir harekette bulunanların alât ve edevatı müsadere*

14 Nisan 1930'da yayımlanarak 1 Eylül 1930'dan itibaren yürürlüğe giren 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun Belediyelerin vazifelerine ilişkin 15. Maddesinin 34. fıkrasıyla “*fakir ailelerin ikiz çocuklarına, alelumum öksüz, fakir kimsesiz çocuklara para, hekim, ilaç, yeme, içme, giyinme, barınma, tahsil, terbiye cihetlerinden yardım etmek, fakir hastalara meccanen bakmak, ilaç vermek, fakir cenazelerini meccanen kaldırmak, alil, işten aciz olup bakacak kimsesi olmayanlara bakmak*” belediyelere yüklenen görevlerden sayılmış, böylelikle Belediyelerin TÇEK'in görev paydaşlarından olduğu yeniden teyit edilmişti. Belediye Kanunu'nun kabulünden iki hafta sonra 30 Nisan 1930'da kabul edilen 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, bu kanun ile birlikte düşünülmüştü.⁵⁰⁷

17 Nisan 1930 Perşembe birleşiminde, “Hıfzıssıhha-i Umumiye” (Halk Sağlığını Koruma) hakkında 1/441 numaralı kanun tasarısıyla Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Beyin, çocukların içki ve tütün kullanmalarının yasaklanması hakkında 2/4 numaralı kanun önerisi ve Meclis Komisyonlarının⁵⁰⁸ tutanakları, gündeme alındı. Halk Sağlığını Koruma Kanunu'nun maddelerinin görüşülmesi süratle yapılmıştı. Yurdun dört bir yanında salgın hastalıklardan çok sayıda çocuk vefat etmekte, sakat kalmaktaydı. Çözüm bekleyen sıkıntılı sağlık sorunlarının üstesinden henüz bir türlü gelinemiyordu. Eldeki mevzuat da yetersizdi. 1915 tarihli “Emraz-ı Sâriye Nizamnamesi” (Bulaşıcı Hastalıklar Yönetmeliği) de gereksinimleri karşılamıyordu. Yeni tasarı, salgın ve bulaşıcı hastalık ihbarlarının zorunlu olacağı fakat gizli de tutulacağı çağdaş bir kanun tasarısıydı.⁵⁰⁹

15 Bap, 306 maddeden oluşan 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha (Halk Sağlığını Koruma) Kanunu, 30 Nisan 1930 tarihinde TBMM'ce kabul edildi.⁵¹⁰ Kanunun 6. Babı Çocuk Sağlığı Önlemleri hakkında olup bu bap, “Çocukluk ve Gençlik Koruması” ve “Süt Hakkında” adlarında iki kısımdan oluşmaktaydı. Söz konusu Kanunun 152 ilâ 172. maddelerinde yer alan “Çocuk Sağlığı Önlemleri Babında,⁵¹¹

ve tekrerrü halinde müsadere ile beraber elli liradan beş yüz liraya kadar ceza-yı nakdî alınır.(...)” şeklinde idi. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 3, İçtima: 3, Cilt: 17, 20 Mart 1930, s.162.

⁵⁰⁷ 30.04.1930 Tarih ve 1593 Sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 8, s. 201-239. (**Resmî Gazete** Tarihi: 06.05.1930 ve No: 1489).

⁵⁰⁸ Sağlık ve Sosyal Yardım, İçişleri, Adliye, Dışişleri ve İktisat Komisyonları.

⁵⁰⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:3, İçtima:3, Cilt:18, 17 Nisan 1930, s.64.

⁵¹⁰ 30.04.1930 Tarih ve 1593 Sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 06.05.1930 ve No: 1489. **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 8, s. 201-239.

⁵¹¹ Altıncı Bab: Çocuk Hıfzıssıhhası, **A.g.k.**, s.220-222.

küçük çocuk sağığı önlemlerini alma ve bunlarda görülen ölümlerin azaltılması için gerekli kuruluşları açarak yönetme ve çocuk sağığı önlemlerinin yararlarının halk arasında yayılması ve uygulanmasını kolaylaştıracak önlemleri alma görevi Sağık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verildi.⁵¹²

Doğum oranlarının artırılmasını da hedef alan Kanunla, çocuğun ana rahmine düşmesine engel veya çocuk düşürmeğe vasıta olup Sağık ve Sosyal Yardım Bakanlığına listelenecek araç ve gereçlerin ithal ve satışı yasaklandı. Bunların tıpta kullanılan çeşitleri eczanelerde reçete ile satılabilecekti. Buna karşılık devletin resmî kuruluşlarında doğum yardımı bedelsiz olacaktı. Lohusaların doğumdan sonra kuruluşlarda bir hafta alıkonulması Kanunla zorunlu oldu. Hükûmet ve belediye tabipleri ve ebeleri yoksul kadınların doğurmasında bedelsiz yardıma artık mecburdular. Kadınların doğumlarından önceki üç hafta ve doğurmasından sonraki yine üç hafta içerisinde fabrika, atölye ve kamu ve özel kuruluşlarda çalışması ve çalıştırılması da yasaklanıyordu. Kanunun yayımlanmasından sonra yaşayan altı veya daha fazla çocuğı olan kadınlara devletçe para ödülü verilmesi için her yıl Sağık ve Sosyal Yardım Vekâleti bütçesine bir özel fasıl açılacaktı. İsteyenlere para ödülü yerine ihdas edilecek bir madalya verilecekti. Yayımlanmasından sonra hayatta altı veya daha çok çocuğı olan kadınlara da bu madalya verilecekti.⁵¹³

Sütannelik edecek kadınlar konusu da Kanunda ele alındı. Kendi çocuklarının yedi aylıktan fazla olduğuna dair resmî belge ibraz etmedikleri ve yeterli emzirme kabiliyeti var olmadığı takdirde sütannelik etmelerine izin verilmeyecekti. Sütannenin çocuğı yedi aylıktan küçük olduğunda, bunun başka kadın tarafından emzirildiğı ispat edilmesi şarttı.⁵¹⁴

Yedi yaşından aşağı olan metruk, öksüz veya babası ve anası hayatta çocukları gerek para ile ve gerek parasız kabul ederek bakan resmî ve özel bütün kuruluşların, tabi bu arada Himaye-i Etfal'in, Sağık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın gözetim ve teftişine tâbi olduğu bu Kanunla açıkça ifade edildi. Bu kuruluşların açılışları, sahipleri tarafından Vekâlete haber verilecekti.⁵¹⁵

⁵¹² A g.k., Madde 152.

⁵¹³ A g.k., Madde 153-156.

⁵¹⁴ A g.k., Madde 157.

⁵¹⁵ A g.k., Madde 158.

Baktıkları çocukların sağlık ve yaşamlarını korumak için gereken vasıtalar eksik olur veya çocukların sağlıklarını ve yaşamlarını tehlikeye düşüren sakıncalar varsa 158 ve 159 uncu maddelerde anılan kuruluşlar ve kimseler, sağlık memurlarının yazılı uyarılarıyla bu eksiklikleri ve sakıncaları gidermeye mecburdular. Bu uyarıları on beş gün içerisinde yerine getirmeyenlerin çocuk bulundurmalarına izin verilmeyerek kuruluşları kapatılacaktı.⁵¹⁶ Şüphesiz bu madde, HEC’i birinci dereceden ilgilendirmekte, devletin 158. maddedeki teftişinin sonunda yapacağı uyarıdan sonra kuruluşları kapatma yetkisi, bir olasılık olarak Bakanlığın eline verilmiş olunmaktaydı.

Kanun gereği, metruk çocukları, altı yaşını dolduruncaya kadar “yerel belediyeler”, belediye olmayan yerlerde “köy ihtiyar heyetleri”, korumaya mecburdular. Özel kuruluşları olmayan yerlerde belediyeler, bu çocukları gerekirse bir ücret karşılığında bakılmak ve büyütülmek üzere aileler yanına vereceklerdi. Altı yaşından sonra bu çocukların himayesi ve eğitimleri, MEB’ce yerine getirilecekti. Nüfusu on binden fazla olan yerlerde belediyeler bir ‘süt çocuğu muayene ve danışma evi’ açacaklar, bu kuruluşların vasıf ve şartları ve görevleri SSYB’ce belirlenecekti. Nüfusu kırk binden fazla olan yerlerde bunlara bağlı olmak üzere ‘bir süt damlası’ açılacaktı. Nüfusu yüz binden fazla olan yerlerde, bu kuruluşların sayısı ihtiyaca göre artırılacaktı.⁵¹⁷ Bu maddeyle artık, bazı çocuk koruma kuruluşlarının yurt sathında açılması bir yasal zorunluluk halini aldı.

10 yaşından aşağı çocuklarda çocuğun babası, anası veya öksüz olanlarda diğer akrabaları tarafından, hayatını, sağlığını ve ahlâkını tehlikeye maruz bırakacak kötü muameleye, özendirmelere veya zorlamalara itilen çocuk, belediye veya devlet kuruluşlarına kabul edilmek üzere yanlarında bulunduğu bu kimselerden ayrılabilirdi.⁵¹⁸

12 yaşından aşağı çocukların yanlarında ebeveyni veya velileri olduğu halde bile meyhanelere girmesi ve 18 yaşından aşağı gençlere her çeşit spirtolu içki verilmesi veya satılması, 12 yaşından aşağı çocukların, sinema ve tiyatro ve dans salonu ve bar gibi yerlere alınması yasaklanmaktaydı. Altı yaşından yukarı olanların,

⁵¹⁶ A.g.k., Madde 160.

⁵¹⁷ A.g.k., Madde 161-162.

⁵¹⁸ A.g.k., Madde 165.

gündüzün, eğitime yönelik veya çocuklara özel içerikli olan sinema veya tiyatrolara getirilmesine izin verilebilecekti.⁵¹⁹ Görüleceği üzere, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Dr. Fuat’a, yakın zamanda Meclise gelecek olan Hıfzıssıhha Kanunu içeriğine koymak sözüyle geri aldırıldığı “çocuklara sinema ve tiyatroların yasaklanması” konulu kanun teklifinin içeriği bu maddeyle Kanunun içerisine yerleştirmişti.

Kanunla ayrıca her şehir ve kasaba belediyesine, şehir ve kasabanın genişliği ve nüfus miktarına göre, gereken büyüklükte, küçük çocukların temiz hava alması için bir veya birkaç bahçe ve spor meydanı kurma zorunluluğu getirildi. Kız liselerinde ve kız orta okullarında okul yönetimlerince uygun görülecek sınıflarda, öğrenciye, fennî çocuk bakımı usulleri teorik ve uygulamalı surette öğretilmek üzere, haftada en az bir saatlik özel bir ders başlatılacaktı.⁵²⁰

21 Haziran 1931 tarihli ve 1833 Sayılı Arazi Vergisi Kanunu’nda Arazi vergisinden muaf olacakları belirten İkinci Maddenin A fıkrasıyla devlete ve Ek veya Hususî Bütçelerle yönetilen kuruluş ve belediyelere ve ‘kamu yararına çalışan cemiyetlere ait olup’ sırf kazanç için kurulmayan ve kiraya verilmeyen ziraatı iyileştirme ve geliştirmeye matuf numune fidanlıkları, meyvelikler, numune tarla ve çiftlikleri, spor sahaları, kamuya açık parklar, ‘çocuklara mahsus bahçeler ve oynama mahalleri’ arazi vergisinden muaf tutuldu.⁵²¹ TÇEK de özel bütçeyle yönetilen bir kamu yararlı dernek olduğundan onun kuruluşlarının da bu kapsamdaki arazilerinden de bundan böyle ‘arazi vergisi’ alınmadı.

20 Mart 1930 tarihli kanun tasarısının kabul edilmeyişiyle lunapark kurma ve işletme hakkını alamayan Cemiyet, tam bir yıl sonra 30.03.1931’de bu kez daha dar kapsamlı benzeri bir işletme hakkını almak için teklif hazırladı. Kabul edilen 1787 sayılı ‘Türkiye Dahiline Otomatik Oyuncak Makineleri İthal Etmek ve Bunları İşletmek Hakkının Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne Özgü Olduğuna Dair Kanun’la,⁵²²

⁵¹⁹ A.g.k., Madde 166-167.

⁵²⁰ A.g.k., Madde 168-169.

⁵²¹ 21 Haziran 1931 tarih ve 1833 Sayılı Arazi Vergisi Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt 10, s-72-78. (**Resmî Gazete** ile yayın ve duyuru: 6.7.1931-Sayı: 1841 ve 18.7.1931-Sayı: 1851).

⁵²² 30/03/1931 Tarih ve 1787 sayılı Türkiye Dahilinde Otomatik Oyuncak Makineleri İthal Etmek ve Bunları İşletmek Hakkının Himayei Etfâl Cemiyetine Münhasır Olduğuna Dair Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 9, s. 119. Resmi Gazete Tarihi: 01.04.1931 ve No: 1763

içine atılan para ve jeton karşılığında otomatik tartan veya belirli bir eşyayı otomatik düzenekle sunan makineleri Türkiye'ye ithal etmek ve bunları şehir ve kasabaların yol, meydan, park ve bahçe gibi halka açık yerlerin şehir ve belediye komisyonunca uygun görülecek noktalarına ve otel, mağaza gibi özel mülklerin sahiplerinin rızası ile gösterecekleri yerlere kurma ve işletme hakkı, başkalarına devredilememesi⁵²³ ve bu makineleri kumar ve baht oyununa benzeyen her hangi bir şekil ve tertip için kullanmaması⁵²⁴ kaydıyla, 15 yıllığına (1946 Martına dek) Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne verildi.

1924 yılı Nisan'ında, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi'nde, İstiklâl Gününün (23 Nisan) “Çocuk Günü” olarak kutlanmasının kabulünden sonra HEC Rozeti satışlarını o güne de kaydıran Cemiyetin İstanbul Merkezi üyelerinden ilk Türk tabibesi Dr. Safiye Ali Hanım, gazetelerde Genel Merkezin bu kararını öven bir “*İstiklal günü, İstikbal günüdür*” başlıklı yazı yayımlamış ve istikbalin bugündeki nüvesi olan çocuklara ve çocuğun korunmasının önemine dikkat çekmişti.⁵²⁵ 1924 yılı 23 Nisan'ında yayınlanan Dr. Safiye Ali'nin bu yazısının, ileride 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramlarının zihinsel zeminini oluşturduğunu söylemek mümkündür. 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramının, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin öncülüğünde kapsamlı bir halde kutlanmasıysa ilk olarak 1927 tarihinde oldu. 1929'da ise 23 Nisanla başlayan hafta, ‘Çocuk Haftası’na dönüştürüldü.⁵²⁶ Hafta süresince, resmi törenlerin yanında çocukların bayram neşe ve heyecanını yaşamaları sağlanmış ve çocuk ile ilgili birçok nokta kamuoyunun gündemine taşınmıştır. 11 Nisan 1932 tarihinde kabul edilen 1947 Sayılı Kanun ile de çocuk haftasında (20-30 Nisan) gerçekleştirilen posta gönderileri ve telgraflar üzerine ‘şefkat pulu’ yapıştırılması şart koşuldu ve Kanun, 14 Nisan 1932'de Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Kanun, posta ve telgraf ücretlerinden alınmakta olan tahsisatın ayrıca devam edeceğini, Çocuk Bayramı münasebetiyle, Nisanın yirminci gününden otuzuncu günü akşamına kadar postanelere verilecek olağan mektuplardan bir,

⁵²³ A.g.k., Madde 1.

⁵²⁴ A.g.k., Madde 2.

⁵²⁵ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ..., s.32.

⁵²⁶ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet Türkiye'sinin İlk Çocuk Haftası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 25(75), 2009, s. 465.

taahhütlü ve kıymetli mektuplardan iki, telgraf namelerden üç kuruş ve bunların kartlarından yirmi para (yarım kuruş) şefkat ücreti alınacağını amirdi.⁵²⁷

Şefkat ücretleri için gönderi üzerine yapıştırılacak pullar, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nce sağlanacak ve PTT Yönetimine ulaştırılacaktı. Kullanılan pulların bedeli PTT yönetimi tarafından bir ay içerisinde Cemiyet Genel Merkezine ödenecekti. Kanun hükümlerini İçişleri Bakanlığı yürütecekti. Böylece TÇEK'le özdeşleşecek olan şefkat pulu uygulaması yasal zemine oturmuş oluyordu.

4 Kasım 1925 tarihli 120 Maddeli Mesai Kanunu Layihası'nın Mecliste iadesinden 10 yıl sonra, 1936 Tarihli ve 3308 Sayılı İş Kanunu olarak yayımlanan⁵²⁸ yeni Kanun, çocuk korunmasına ilişkin önemli hükümler içermektedir. Kanunla emzikli kadın işçilerin çocuklarına süt vermek için tayin edilecek olan zamanların, günlük kanunî çalışma süreleri içinde sayılacağı ve bu sebeplerden dolayı işçi ücretlerinde hiç bir eksiltmeye gidilemeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca 16 yaş doldurmamış olan çocukların, hangi işte olursa olsun, günde sekiz saatten fazla çalıştırılmaları da yasaklanıyordu. Bunlardan ilkokula devam edenlerin, iş saatlerinin okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenleneceği ve ders saatlerinin sekiz saatlik çalışma süresinin içinde sayılacağı ifade edildi. Maden ocağı işleri, kablo döşeme, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, 18 yaş doldurmamış erkek çocukların veya istisnasız her yaştaki kız ve kadınların çalıştırılmaları da yasaktı. Aynı şekilde sanayie ait işlerde 18 yaş doldurmamış erkek çocukların yanı sıra her yaştaki kız çocukların ve kadınların gece çalıştırılmaları yasaklandı. İktisat Bakanlığı 16'dan yukarı kız ve erkek çocuklara ilişkin, geçici istisnalar getirebilecekti. Her iş veren, işyerinde çalıştırdığı her yaştaki erkek, kadın ve çocuk işçilerin ayrı ayrı cetvellerini yapmağa bu cetvellerde dinlenme zamanlarını, emzikli kadınlar için çocuk emzirme zamanlarını, gebe kadınların vaziyetlerini kaydetmeğe ve her talep edildiğinde bu cetvelleri ibraz eylemeğe mecburdu. İktisat ve SSY Bakanlıklarının, kadınların ve 18 dahil çocukların çalıştırılması caiz olmayan ağır ve tehlikeli işlerin hangileri olduğunu altı ay içerisinde yapacağı yönetmeliklerle belirleyeceği de hükme bağlandı.⁵²⁹

⁵²⁷ **Resmi Gazete**, Sayı: 2077, 14 Nisan 1932, s.1364.

⁵²⁸ 8.06.1936 Tarih ve 3008 Sayılı İş Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 16, s. 837. (**Resmi Gazete**, Tarih: 15.06.1936 ve No. 3330.

⁵²⁹ **A.g.k.**, s. 40-58.

İş Kanunu, 12-18 yaş (18 yaş dahil) çocukların herhangi bir işe alınmadan önce kurum doktoruna ve bunun bulunmadığı yerlerde hükûmet ve belediye doktorlarına muayene ettirilerek yapacakları işin içerik ve koşullarına göre bünyelerinin dayanıklı olduğu raporla tespit ettirilmesini zorunlu hale getirmişti. Gebe veya emzikli kadınların hangi evrelerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu ve bunların çalışmaları uygun olan işlerde hangi koşul ve yöntemlere tâbi tutulacakları ve hangi vasıf ve koşullardaki iş yerlerinde ne suretle emzirme odaları veya çocuk bakım yurdu (kreş) açılmak zorunluluğu bulunduğu, İktisat ve SSY Bakanlıkları tarafından birlikte hazırlanacak bir yönetmelikle belirlenecekti.⁵³⁰ Bu Kanunun hükümlerine aykırı yaş ve koşullarda işçi çalıştıranların cezalarının ne olacağı da son maddelerde açıklandı.⁵³¹

TÇEK'in kamu yararına çalışan derneklerden oluşuna ilişkin bir Bakanlar Kurulu kararı bulunmamasına rağmen hukuksal açıdan kamu yararına çalışan derneklerin tüm kazanımlarından yararlanıyordu. Aslında hukuken bu durum, İstanbul'da ilk kurulan Cemiyetin, Padişah tarafından verilen ve menafi-i umumiyye hadim müessesattan olduğunu, yani kamu yararına çalıştığını kabul ve kamuoyuna duyurulması amacıyla verilen irade-i seniyye (Padişah onayı) üzerinden yürümekteydi. Bunun Cumhuriyet kurumlarınca kabulü bir miktar gecikmeli oldu ve TÇEK'in, kamu yararına çalışan derneklerden olduğu, Bakanlar Kurulunun 26.11.1937 gün ve 1223 numaralı kararı ile hukuken netliğe kavuşturuldu.⁵³²

Atatürk Döneminde, çocuk koruma mevzuatının oluşturulması merkezinde değil fakat ÇEK ağacının köklerini saldığı ve derneğin varlığının ve işleyişinin hukuksal dayanağı olan 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun, 3959 Sayılı ve 1938 tarihli yenisiyle⁵³³ değiştirilmesi, başlı başına bir büyük değişikliktir.

Sultan II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesinden sonra ilk çıkarılan kanunlardan biri olan 1909 Cemiyetler Kanunu, onun döneminde gizli faaliyet yürüten

⁵³⁰ A.g.k., Madde 60-61.

⁵³¹ A.g.k., Madde 110-117.

⁵³² 1964 Tüzüğü, (Madde 1.) 1 Aralık 1964 Tarih ve 11870 Sayılı **Resmi Gazete**, s. 1. Bazı kamu yararına çalışan derneklerin merkezleri ve kamu yararlı olduklarının kabul tarihleri: Türkiye Kızılay Cemiyeti (Ankara) 30.08.1329, THK (Ankara) 16.2.1341; Veremle Mücadele Derneği (Ankara), 18.2.1339; Yeşilay Cemiyeti (İstanbul), 19.09.1934; Çocuk Esirgeme Kurumu, 26.11.1937 (Ankara), Hayır Sevenler Cemiyeti (İstanbul), 26.2.1940... TBMM Cumhuriyet Senatosu, 5. Birleşim 1. Oturum, 21.11.1967, s. 114. Bu derneklerin tam listesi s. 116-121.

⁵³³ 3512 Sayılı ve 28.06.1938 Tarihli Cemiyetler Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 18, s. 1091-1096.

cemiyetlerin ve hallinden sonra kurulanların ve tabii ki Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin de meşruiyet kaynağı ve dayanağıydı. 28 Haziran 1938'de kabul edilen yeni kanunla ilk olarak Cemiyetlere, *“Kazanç paylaşmaktan başka bir amaçla ikiden fazla kimsenin bilgilerini ve etkinliklerini devamlı bir şekilde birleştirmek sureti ile vücuda gelen, kurulduktan itibaren hükmi şahsiyet (tüzel kişilik) sahibi olan örgütlenmeler”* tanımı getirilmiş, önceki kanunda olduğu gibi her cemiyetin bir tüzüğü olması zorunlu kılınmıştı.⁵³⁴

Kanunun dikkat çeken yönlerinden biri, konuları ve amaçları itibarıyla Cumhuriyet rejiminin yasakladığı dernekler arasında geniş açıklamalar yapılmış olmasıdır. Devletin mülkî bütünlüğünü bozmağa çalışan; Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 2. Maddesinde yazılı devlet rejimine aykırı amaçlar güden; Emniyet ve asayişe ve genel edep ve ahlâka ve amaçları kanunlara uymayan; Siyasal ve ulusal birliği bozan; Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan; Yerlilik ve yabancılık gibi yurttaşlar arasında ayrılık uyandıran; Her ne şekil ve ne nam altında olursa olsun bölgeci maksat güden veya unvan taşıyan; Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan; Gizli tutulan gayesini saklayan cemiyetler kurulamayacaktı.⁵³⁵

Cemiyetler, askerliğe hazırlayıcı (paramiliter) talim ve terbiye işleriyle meşgul olamazlardı. Ancak Bakanlar Kurulu, bu işlerden bir kısmı ile meşgul olabilmek yetkisini uygun gördüğü cemiyetlere verebilirdi.⁵³⁶ Bu maddeyle Osmanlı 1909 Cemiyetler Kanunu'na isnat eden ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde sahne alan Avrupa'daki benzerleri, Avrupa faşist düzenlerin kurulmasında etkili olan Türk gücü Cemiyeti, Osmanlı Güç Dernekleri, Genç Dernekleri, Gürbüz dernekleri, Dinç Dernekleri gibi paramiliter nitelikli gençlik derneklerinin kurulması serbest olmaktan çıkarak devlet kontrolüne giriyordu. Bir cemiyet “Cumhuriyet” ve “Millî” unvanını ancak Bakanlar Kurulu kararıyla kullanılabılırdi.⁵³⁷ Cemiyetler, ikâmetgâhları ve gayeleri için zorunlu olanlarından başka taşınmaz tasarruf edemezlerdi Cemiyetler bağışlama ve vasiyet sureti ile kendilerine intikâl eden taşınmazı, hükûmetin belirleyeceği süre içinde paraya çevirmeğe mecburdu. Bakanlar Kurulu kararı ile bazı

⁵³⁴ A.g.k., Madde 1-2.

⁵³⁵ A.g.k., Madde 9.

⁵³⁶ A.g.k., Madde 11.

⁵³⁷ A.g.k., Madde 16.

cemiyetlere ihtiyaçlarından fazla taşınmaza tasarruf etme yetkisi verilebilirdi.⁵³⁸ HEC, bu maddeye istinaden taşınmaz tasarruflarına devam edebildi.

a) Tüzüğünün düzenlenmesi, b) Hesapların incelenmesi, c) Bütçenin onayı, d) Cemiyetin feshi konularının Genel Kurul yetkisinde olduğu açıkça ifade edildi. Cemiyetlerin işlemleri, defter ve hesapları, yerel hükûmet, yani kaymakam ve valilerce her zaman denetlenebilirdi. Yerel hükûmet (mülkî amir) gerekli görürse, cemiyet kongrelerinde bir “hükûmet komiseri” bulundurabilirdi.⁵³⁹

Bir cemiyetin ‘kamuya yararlı’ cemiyetler kapsamına alınması, eskiden olduğu gibi Devlet Şûrası kararının, Bakanlar Kurulu’nca onaylanmasına bağlı kılındı. Cemiyetlere devletçe gerektiğinde yardımda bulunulabileceği de Kanuna yazıldı.⁵⁴⁰

2.1.2.1. 1931⁵⁴¹ ve 1933⁵⁴² Tüzükleri

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti 1931 ve 1933’te yayımladığı tüzüklerinden önce 1921’de kuruluş günlerinde kabul edilmiş ve 1917’de ilk Nizamname-i Esasinin çok benzeri olan Tüzüğüyle yönetilmekteydi. Bu Tüzüğün varlığı da 1909 Cemiyetler Kanunu’na dayandırmaktaydı.

Gerek 1931 ve gerek 1933 Tüzükleri kullanılan dil anlamında, 1921 Ankara, dolayısıyla 1917 İstanbul Cemiyetleri Nizamname-i Esasîyelerinden farklı olarak, sadeleştirilmiş bir Türkçe ile ve dil devrimi sonrası bulunmuş karşılıklar üzerine yazılıydı. Örneğın Merkez-i Umumiye yerine Genel Merkez, Heyet-i Umumiye yerine Genel Kurul, Umumi Kongre yerine Genel Kongre yahut Genel Kurultay vb. tabirler getirildi. Ayrıntılarında görüleceği üzere bu dönemde geçerli tüzük olan ‘TEK Anayasası’, Genel Merkezin elinde güçlü yetkiler topladı. Temel uygulama alanlarını ayrıntılı olarak tarif eden bir metin sayılırdı. Hepsinden önemlisi, Tüzüklerde artık cemiyet ya da TDK karşılığı olan dernek kelimesi değil, “kurum” sözcüğünün tercih edilmiş olmasıydı.

⁵³⁸ A.g.k., Madde 17.

⁵³⁹ A.g.k., Madde 22, 28 ve 31.

⁵⁴⁰ A.g.k., Madde 37 ve 39.

⁵⁴¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Anayasası. Bu Anayasa **Dokuzuncu ve Onuncu Yıllar Genel Kurultayında** Değiştirilerek Saptanmıştır, Resimli Ay Basımevi T.L.Ş., İstanbul, 1935.

⁵⁴² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Anayasası. Bu anayasa **On Birinci ve On İkinci Yıllar Umumî Kongresinde** tadil ve kabul edilmiştir, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1938.

1931'de ve 1933'te yapılan tüzüklerin, “Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası” adı altında kabul edildiği görülür. Her iki Tüzük, 65'er maddeden oluşmakta olup, küçük farklarla hemen aynıydı. Her iki Tüzüğün de 1. Maddelerinde, Genel Merkezin Ankara’da olduğu, simgesinin kırmızı yıldız içinde beyaz ay olup, ayın konumunun, bakanın soluna biraz yukarıya doğru olduğu ifade edilmekteydi. Kurumun gayesi, “çocukların hayat ve hukukunu korumaktır” denilen Tüzükte, genel olarak bu korumanın 12 yaşına kadar maddî, daha yukarısı için manevî olacağı, darüssınadaki (sanat evi, iş evi) çocukların bu yaş kaydından ayrı tutulacağı ifade edilmekteydi. 1933 Tüzüğü’nde çocuk dispanserlerine ek olarak doğumevleri açmak da görev edinildi. Kurum, çocukların korunması amacıyla kendisine bir çalışma metodu olarak yayınlar yapmayı, teftişlerde ve gözetimlerde bulunmayı da bir yol olarak tespit ederek, amacına ulaşmak için kendisine çeşitli görevler belirledi,⁵⁴³ bu görevlerine yönelik çalışma esaslarını hükme bağladı.⁵⁴⁴

Üyelik ve Örgütlenme hakkında getirilen koşullar ve bu koşullardaki mali yükümlülükler hemen bütünüyle önceki Tüzükle aynıydı. Bu cümleden olarak, hayırsever kadın, erkek herkes Kuruma üye olabileceği gibi, üyelik yıllık en az 50 kuruş en çok 24 lira ödentiye gerektirmekteydi. Üyeler bu ödentilerini ya bir seferde ya iki taksitte ödeyebilirlerdi. Kuruma bir seferde en az 50 liradan fazla bağışta bulunan kişiler, “sürekli üye” olarak kabul edilecekler ve yıllık aidat ödemekten ayrı tutulurlardı. Kuruma maddeten ve maden yüksek hizmetleri geçen kişiler, Genel Merkez veya Merkez Kurulunun teklifi ve Kurultay kararıyla “onursal üye” kabul ve ilan edilirdi. Ödemeleri gereken ödenti miktarlarını özürleri olmadığı halde ödemeyen üyeler istifa etmiş sayılırdı. Kurumun niyet ve amacına aykırı eylemleri

⁵⁴³ Çocuk dispanserleri ve doğum evleri kurmak, misafirhaneler, yetim yuvaları oluşturmak, süt dağıtım yerleri oluşturmak, yoksul çocuklara gıda ve giyim malzemesi yardımı yapmak, okul çocuklarına gıda ve giyim ve eğitim malzemesi yardımı yapmak, bedelleri Kurum tarafından ödenmek üzere aileler yanına çocuklar bırakmak, bunların durumlarını denetlemek, iş görececek durumda ve yaşta bulunan çocuklara iş bulmak, çocukların haklarını devlet dairelerinde ve yargıda korumak, çocuklar için kütüphaneler oluşturmak, çocuklar için numune iş evleri oluşturmak, doğumlarda yardımda bulunmak adli, tıbbî, terbiyevî bilgiler sunmak, çocukları sağlıklı bir ortamda eğlendirmek için oyun alanları ve bahçeler oluşturmak, çocuğu korumak amacıyla evliliklerde yaş, bünye, mizaç, sosyal yeterlilik durumlarını göz önünde bulundurmak. **A.g.tzk**, Md. 2.

⁵⁴⁴ Şehitlerin ve harp felaketzedelerinin çocuklarını korumak ve eğitmek amacıyla yapılan bağışlara dayanmak, çocuk düşürmeye mani olmak için yol göstericilikte bulunmak, çocuk ölümlerinin önünü almak, yanlış eğitime engel olmak, çok ve gülbüz çocuk yetiştirilmesini sağlamak noktalarında hükümete teşvikler ve bilgi sunumları yapmak, amaçları örtüşen, Kızılay ve benzeri diğer kurumlarla da ortak çalışmalar yürütmek. **A.g.tzk**, (Md. 3-5).

görünen üyeler, İl Merkez Kurulunun kararı ve Genel Merkezin inceleme ve onamasıyla Kurumdan çıkarılırlardı.⁵⁴⁵

Örgütlenmeye dair hükümlerde, Kurumun bir Genel Kurultaya, bir Genel Merkeze, İl Kurultaylarına ve merkez ve şubelerine sahip olduğu; ÇEK Başkanının Kurumu temsile yetkili olduğu; Genel Kurultayın, Merkezlerden üye sayısı 500'e kadar olanlardan iki, 1000'den fazla üye sayısına sahip olanlardan üç olmak üzere seçilecek yetkin temsilcilerden ve Genel Merkez üyelerinden oluştuğu yazılıdır. Genel kongre olağan veya olağanüstü olarak toplanırdı. Olağan toplantı her yıl veya 2 yılda bir Genel Merkezin tayin edeceği yerde olurdu. Genel Merkez, Bütçe değişiklikleri veya Tüzükte temel değişiklikler olmadığına karar verirse kongre iki yılda bir toplanırdı. Olağanüstü Genel Kongrenin katılımcıları, bir öncesi Olağan Genel Kongre katılımcılarıydı. Ankara HEC'in 1921'deki ilk Tüzüğünde olağan kongrelerin her yıl haziran ayı tarafında yapılacağı yazılmış fakat 1924'ye itibaren fiiliyatta iki yılda bir düşmüştü. Bu değişiklik fiilî durumu hükme bağlamış oluyordu.⁵⁴⁶

1931 Tüzüğünde Genel Merkez Kurulu'nun, Genel Kurul tarafından seçilen 21 üyeden oluşacağı yazılıyken 1933 Tüzüğünde üye sayısı 25'e yükseltildi. Bu sayı sonraki bütün tüzüklerde de böylece kaldı. Üyelerin memuriyet süreleri, en çok iki yıl olacaktı. Bu üyeliğin gelecek senenin Olağan Kurultayına kadar devam edeceği, üyelerin tekrar seçilmelerinin caiz olduğu, kurultayın bitimini müteakip yapılacak ilk Genel Merkez toplantısında Genel Merkez üyeleri arasından bir başkan, iki asbaşkan, bir genel sekreter, bir sayışman (sayman) seçileceği ve bu kişilerin GMYK'yi oluşturacağı ifade edildi. Görüleceği üzere 1931 ve 1933 Tüzüklerinde, ilk Nizamnamelerdeki (1917 ve 1921) Genel Merkez üyelerinin 20 kişi olacağı, dört yıllığına seçilecekleri ve dörtte birinin her yıl kura ile çıkarılacağı şeklindeki "dolambaçlı hükümler" terk edildi. Bütün Merkez Kurullarının (ve kendilerine bağlı şubelerin) Genel Merkezin bağılısı olacağı ifade edildi.⁵⁴⁷

Genel Merkezin çalışma usul ve esaslarını anlatan kısımda 1931 ve 1933 Tüzükleri hemen birebir aynıdır. Tek farkla ki 1931 Tüzüğünde "*çocuk koruma meselelerinin veya yerel ihtiyaçlar gereği, sadece bayanlardan veya sadece*

⁵⁴⁵ A.g.tzk, Madde 6-11.

⁵⁴⁶ A.g.tzk, Madde 12-16.

⁵⁴⁷ A.g.tzk, Madde 20, 22, 25.

erkeklerden oluşan kurullar oluşturulması caizdir” denilirken 1933’te aynı sayılı maddede “... *erkeklerden oluşan kurullar oluşturulması caizdir.*” denilmiştir.⁵⁴⁸

Genel Merkez (Kurulu), Kurum işlerini yürütecek, Kurumun bütün işlemlerini denetleyecek, Genel Kurultaya sunulacak “yıllık hesap dengesini”, “rapor” ve “Ekler”ini ve “Gündem”i belirleyecek, gerek görürse tüzük düzenlemelerini ve Kurumun iç işleyişini düzenlemek üzere gereken talimatnameleri hazırlayacaktı. GMK, Kurumun bütün işlemlerinde yetki sahibi ve Genel Kurultaya karşı tek sorumlu kuruldu. Hesap edilmeyen masrafların harcanması, bütçe maddeleri arasında nakiller yapılması, Genel Merkezin kararına bağlı olacaktı. Genel Merkez ayda bir defa belirli gün ve saatte düzenli olarak, üyelerin 1/3’ü ile toplanır ve mevcut üyelerin yarısından bir fazlası ile karar aldırdı. Başkan gerek gördüğü halde GMYK’nin teklifi üzerine GMK’yi olağanüstü toplantıya davet edebilirdi. Genel Merkez üyeleri geçerli mazeretleri olmadığı halde üst üste üç defa toplantıda bulunmadıkları takdirde istifa etmiş sayılılardı.⁵⁴⁹ GMYK, Genel Merkezin icra aracıydı. Genel Merkezce yazılı tüm işlemleri gözetecek, önemli ve acil durumlarda Genel Merkezin ilk toplantısında incelenmek ve onayına sunulmak üzere karar alır ve yürütürdü. Yönetim Kurulu, her konuda Genel Merkeze karşı sorumluydu.⁵⁵⁰

Genel Merkez Başkanı, çocuk korunmasına ilişkin her türlü durum ve konuda Kurumun hükûmet yanında ve mahkemelerde naibi ve yetkili sorumlusuydu. Kurumun işlerini bu tüzüğe ve detayındaki talimatname hükümlerinde yazılı kararlara göre yürütür, Kurumun menkul ve taşınmaz mallarını yönetir; sözleşmeler akdeder, hükûmet daireleri ve bankalarla yapılacak nakdi işlemlere ilişkin evrak ve senetleri sayışman ile birlikte imzalar.⁵⁵¹ Genel Sekreter ise, bütün idari işlem ve yazışmaları başkanın emir ve izniyle yürütürdü. Sayman cari işlemleri takip, incelemek ve gördüklerini rapor ve yönetim kuruluna arz etmekle, bilanço ve bütçe eklerini hazırlamakla sorumluydu.⁵⁵²

Çocuk koruma teşkilatı bulunan illerde merkezler, kaza ve nahiyeler ile köylerde şubeler bulunacaktı. Şubeler, merkezlere bağlı çalışacaktı. Ankara’da ayrıca

⁵⁴⁸ A.g.tzk, Madde 26.

⁵⁴⁹ A.g.tzk, Md. 26.

⁵⁵⁰ A.g.tzk, Md. 27.

⁵⁵¹ A.g.tzk, Md. 28.

⁵⁵² A.g.tzk, Md. 29.

bir merkez teşkilatı da olacak olup Genel Merkez bu teşkilatı kaldırarak bu merkeze düşen görevleri kendi yapabiliirdi.

İllerdeki Merkez Kurulu, bünyesindeki üyelerin çokluğuna ve çocuk koruma işlemlerinin kapsamının genişliğine göre 7'den 15'e kadar üyeden meydana gelebilirdi. Merkezler doğrudan Genel Merkeze bağlıydı. Merkez Kurulu, her yıl il Kongresi'nden sonraki ilk toplantısında üyeleri arasından bir başkan, bir asbaşkan, bir sekreter, bir muhasip, bir veznedardan oluşan beş kişilik Yönetim Kurulunu teşkil ederdi. Merkez Kurulu Kurum işlerini yürütür, il içindeki şubelerin bütün işlemlerini gözetler, il kongresinde okunacak Merkez Kurula ait yıllık hesapları, rapor ve eklerini ve gündemi hazırlar, etkinliklerini üç ayda bir Genel Merkeze bildirirdi. Merkez Kurulları, Genel Merkez ile kendi şubeleri arasında irtibatçı idiler. Merkez Kurulu, ayda bir defa belirli gün ve saatte toplanırdı. İllerin Yönetim Kurullarıysa, Merkez Kurulunun icra araçlarıydı.

İl kongreleri, üyeleri 100'e kadar olan şubelerden bir, 100-300 arası olanlardan iki, 300'den fazla bulunanlardan üçer delege seçerek gönderir, kongre, delegelerin huzuru ile her yıl olağan olarak şubat başında ve Merkez Kurulunun bir ay önce duyurarak belirlenecek yerde toplanırdı. Merkez Kurulları, olağanüstü durumlarda ilk kongrelerini yıllık toplantının dışında da toplantıya davet edebilirdi.⁵⁵³

Herhangi kaza, nahiye ve köyde ÇEK amacı üzere çalışan üyelerin sayısı en az ona ulaştığında, orada bir şube kurulurdu. Bu üyeler, aralarından üç kişiden oluşan bir yönetim kurulu seçerlerdi. Bu kurul, Genel Merkezin onayına sunulurdu. Sınırlarının genişliğinden dolayı aynı şehir içerisinde kurulmuş olan farklı şubeler, kendi genel gelirlerinin % 50 sini bu kuruluşlara katılım hissesi olarak il merkezine vereceklerdi.

Taşınmazları vasiyet ve hibe ve diğer yollarla kendilerine bağışlanan her türlü malı kabul ve tasarruf yetkisi Kuruma aitti. Merkez ve şubeler tarafından alınan veya inşa edilen taşınmaz, Genel Merkez adına tapu siciline kaydettirilir, tapu senetleri Genel Merkezde bulunurdu. Fakat taşınmazın gelirleri ve yararlarından yerel merkez ve şubeler yararlanırdı.⁵⁵⁴ Tüzüklerin her ikisinde de Kurumun gelirleri düzenlenmişti. İki tüzük arasında tek fark 1933 Tüzüğünde gelirler arasına “ayniyat gelirleri”

⁵⁵³ A.g.tzk, Md. 30-42.

⁵⁵⁴ A.g.tzk, Md. 43-49.

ilavesinin yapılmış olması idi.⁵⁵⁵ Her iki Tüzük de “Çeşitli (Müteferrik) Maddeler” başlığı altında⁵⁵⁶ bir kısım konuların hükme bağlanmasıyla sonuçlanmaktaydı. 23 Nisan, bu Tüzüklerle “ÇEK Bayramı” olarak da resmiyet kazanmıştır.

2.1.3. Latife Hanım’ın Fahrî Başkanlığı Dönemi

Dünyanın hemen her yerinde çocuk himayesi, asilzadeler, kraliçeler, sultan ve kralların anneleri, diğer hanedan mensupları, Başbakan ve Cumhurbaşkanlarının eşleri ile yardım gönüllüsü ünlü kimseler tarafından görülen, saygı ve sevgi uyandıran, seçkin işlerden olagelmıştır. Türkiye’de de böyleydi. Padişah, Halife ve hanedan üyeleri, çocuk korunması işlerine yardım ediyorlardı. Yeni dönemde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının eşi Latife Hanım’a düşen görev de Refet Paşa’nın yerine Cemiyet Başkanlığı’na geçmek oldu. 29 Ocak 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşayla nikâhlanan Latife Hanım’ın fahrî Cemiyet Başkanlığı, Devlet Başkanı eşi oluşundan kaynaklı olduğundan bu tarihten boşandığı tarihe kadar olan zaman aralığı, onun Başkanlığının da tarih aralığıdır.

12 Mart 1924 tarihli Kâtib-i Umumî Dr. Fuat imzalı, “*Latife Gazi Hanımefendiye iletilmek üzere*” İzmir’de Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hayati Bey’e hitaben yazılan telgrafta,⁵⁵⁷ mevcut bütçedeki taşraya yardım faslının

⁵⁵⁵ Kurumun gelirleri üyelerinin yıllık ödentileri, Hükûmetin vakıfların belediye dairelerinin ve diğer tüzel veya gerçek kişilerin vereceği ödeneklerden, Kurumun menkul ve taşınmaz gelirlerinden, iş evleri gelirlerinden, açılacak sergi, müsamere, panayır, konferans, çiçek satışı, her türden yarışlar, şefkat pazarı, rozet dağıtımı, piyango ve ekonomik kuruluşlara verilecek karnelerden; zekât, sadaka, bağışlar ve yardımlar ile bunlara benzer başka yerlerden meydana gelebilecek gelirlerden ve ayniyat gelirlerinden ibaretti. **A.g.tzk**, Md. 50.

⁵⁵⁶ Bunlar, Ayrılan bir üyenin yeniden seçilmesinin caiz olduğu; 1/3 çoğunluğun toplanmadığı durumlarda bütün kararların yarıdan bir fazlasıyla alınacağı; oylamada eşitlik durumunda Başkanın bulunduğu tarafın tercih edileceği; bütün seçim ve kişiye özel kararların, “gizli oy” ile yapılacağı; Kurumun Merkez kasasında toplanan 10.000, mülhakat (bağlılar) kasalarında 5.000 kuruştan fazlasının günü gününe bankalara yatırılacağı; ÇEK’in siyasetle uğraşmasının kesinlikle yasak olduğu; Kurumun aracı ile ya da aracısız ticaret yapmasının yasak olduğu ancak Kurum tarafından sermaye konulmaksızın Kuruma maddî ve manevî zarar gelmesi olanağı bulunmayan girişimlerde bulunabileceği; çalışanların masraflarının, gelirlerin % 20’sini geçemeyeceği ancak Kuruma bağlı kuruluşların bu sınırlamadan hariç tutulacağı (sonraki tüm tüzüklerde yer alarak bir kaide haline gelmiştir); merkezlere ve şubelere de, madalya talimatnamesine uygun olarak madalya ve onur levhaları verileceği; birbirini takip eden üç toplantıyı zorunluluk olmaksızın yapmayan, Tüzük hükümlerine riayet ve etkinlik göstermediği tespit edilen kurulların Genel Merkezin kararı ile feshedilerek yerlerine seçim yapılacağı; Genel Merkez’in, merkez ve şubelerin borçlanmasında sorumluluk kabul etmeyeceği, merkez ve şubelerin gelirlerinin % 10’unu Genel Merkeze göndermekle yükümlü oldukları, çocuğa ilişkin konuların tespitinin, kararların ve yayınlanmasının azami derecede 23 Nisan ÇEK bayramında yapılacağı, 23 Nisan ve 29 Ekimlerde ÇEK yararına rozet dağıtılacağı gibi konulardı. **A.g.tzk**, Md. 51-65.

⁵⁵⁷ Latife Hanım’la yazışmalar, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hayati Bey üzerinden gerçekleşmekteydi. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi** 01013176, 12.03.1924.

içerdiği paranın tükenmesiyle birçok yerlerden gerçek ihtiyaca dayalı talepler geliyor oluşu ve olağan kongreye henüz uzun zaman olması ve ihtiyaçların beklemeye olanak bırakmaması nedeniyle Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin bir olağanüstü kongre toplamaya karar verdiğini söylüyor, Latife Hanım'a, hem olağanüstü Kongre'ye başkanlık etmesi istirhamında bulunuluyor, hem de gündem hakkından bilgilendirme yapılıyordu. Evliliğinden yaklaşık bir yıl sonra Cemiyetin Latife Hanım'dan, 1924 Mart Olağanüstü Kongresine devlet başkanı eşi sıfatıyla başkanlık etmesi talebi, Hükûmet gücüne kavuşma ve böylece bütçe ve bürokrasi sorunlarını çözmeyi hedeflemesinden kaynaklıdır. Re'fet Paşa'dan (Bele) sonra Latife Hanım'a artık, "Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Başkanı" olarak hitap edildiği görülmektedir. THEC, kendisini ta başta himayesine alan Devlet Başkanının eşini, Cemiyetin Genel Başkanlığı makamında beyan ederek önemli bir avantaj daha elde ediyordu.⁵⁵⁸

Dönemin belgeleri, genel kurul raporları ve hatıratları incelendiğinde Latife Hanımın Cemiyeti fiilen yönettiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Bir dönem Genel Sekreter Dr. Fuat Bey tarafından Latife Hanıma Cemiyete dair gelişmeler arz edilmiştir. Örneğin "Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi"ye, Genel Sekreter Dr. Fuat tarafından, katılım sayılarının yetersizliğinden Genel Merkez toplantısının yapılamadığı, yeterli üye seçilmemiş olduğundan kongrenin gecikmekte olduğu, il merkezlerine kongre toplayarak temsilcilerini seçmelerini tekrar ve kuvvetle rica edildiği haberi verilerek, gelişmeler arz ediliyor, Latife Hanım'dan, Kongrenin toplanmasına kadar bu yılki çalışmalar hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere bir toplantı yapması ve bu toplantının başkanlığını lütfetmesi rica ediliyordu.⁵⁵⁹ Latife Hanımın THEC'in toplantılarına iştirak etmiş de olsa fiiliyata dönük bir girişiminden bahsedilemez.

Latife Hanım döneminde, Milli Zaferin yankıları kapsamında yurt dışı Türkleri ve Müslümanlarından yapılan yardımlar devam etmekteydi. 5 Şubat 1925'te Natâl'de (Afrika Kıtasının güneyindeki İngiliz kolonisi) bulunan "Sitanke" Kasabası'ndaki Müslüman topluluk tarafından babaları savaşta şehit olmuş Türk çocuklarına 220 pound bağışlanmıştı.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ A.g.b.

⁵⁵⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01016467, 2 Ağustos 1924.

⁵⁶⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01008898-5, 5 Şubat 1925.

Kendisine gelişmelerin telgraf yoluyla haber veriliyor olması fahrî bir makama arz kabilindendi. Dolayısıyla Latife Hanımın Genel Başkanlığı genelde fahrî olup pek fiiliyata geçmemişti. Dr. Fuat Bey (Umay)'ın, THEC'in 6 Mart 1925 Cuma günlü Üçüncü Kongresi'nin bizzat Latife Hanım tarafından açılmasının cemiyetin terakkisi ve inkişafına yardım edeceğinden bahisle bu lütfun esirgenmemesini arkadaşlarıyla birlikte rica ettiği, kongreye davet edilecek saygıdeğer zevata bu konuyu bildirmek üzere cevaplarını istirham ettiği telgrafi⁵⁶¹ da karşılık bulmuş, Latife Hanım, bu Kongreye de katılmıştır.

Latife Hanım döneminde Himaye-i Etfâl'e hükûmetten hayli kolaylıklar ve önemli, büyük ve kârlı imkânlar sağlanmıştır. Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Bey (Umay) ve doksan altı arkadaşının, Ankara'da Şengül Hamamı caddesinde milli emlâkten 5000 m² arsanın Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne terk edilmesi için 01 Mart 1925 günü verdikleri kanun teklifi sonrasında buranın kolaylıkla cemiyete bırakılması buna bir örnektir.⁵⁶² Görüşmelerde, Maliye Komisyonu'nun, hükûmete ait arsaların bedelsiz ve harçsız bırakılmasına itirazı üzerine⁵⁶³ tasarıdaki bedelsiz ifadesi çıkarılarak arsanın kayıtlardaki bedel üzerinden Kuruma satılması ifadesine dönüldü. Şehrin en gözde alışveriş merkezinde, dolgu toprak zemine sahip (temelinin zorluğu yüzden bazı itirazlar vaki oluyordu.) 5.000 m² arsanın o günkü değeri, metrekaresi 15-20 liradan yaklaşık 100.000 liraydı. TÇEK'in istemiş olduğu bu arsa üzerine çocuk bakım evleri, çocuk muayenahaneleri ve çocuk bahçesi gibi sırf çocuklara ait binalar yapılacaktı. Arsanın bir kısmı hakikaten dolguydu ve üzerine bina yapmak masraflı olacaktı. Cemiyet, bu kısma bahçe, diğerlerine bina yapmayı planlamıştı. Teklif sahipleri, Meclis Genel Kuruluna, Ankara gibi bir başkentte çocukların oynamak için yerlerinin olmadığını çocukların mikrop yuvalarında oynadığını, hiç değilse burada yapılacak olan çocuk bahçesinin bir örnek olacağını söylemişlerdi. Ancak Ankara'nın kent geleceği ve arsanın durumu itibarıyla bu yerin çocuk bakım yeri olmasının isabetli olmayacağı şeklinde olan itirazlar da şiddetliydi. İtiraz sahiplerine göre, bu yer gerçekten yüz bin liralık bir yerdi. Burası, Kuruma bedelsiz de bırakılabilirdi, konu bu değildi, ama burası az zaman içerisinde kuruluşlar, büyük binalar, hatta çarşı haline gelmesi zorunlu bir arsaydı. Buraya çocuk bakımevi, süt evi gibi kuruluşlar yapımı

⁵⁶¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01014897-8, 1 Mart 1925.

⁵⁶² (2/381) numaralı kanun teklifi, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, İçtima:67, Cilt:15, 1 Mart 1925, s.87.

⁵⁶³ Trabzon Mebusu Muhtar Bey, Aynı yer.

uygun değildi. Ebeveynlerinin çocuklarını buraya getirip de süt içirecekleri de şüpheliydi. Sağlığa uygun, havası suyu temiz, uygun bir yer bulunmalıydı. İtiraz edenler de gerçekten Kurumun yararına konuşuyorlardı. Arsa bedelsiz olarak Kuruma verilmeli ve Kurum da arsayı en iyi bir şekilde satarak ele geçecek parayla bakımevi, çocuk yuvası vesaireyi sağlık koşulları itibariyle Ankara'nın en uygun, en havadar bir yerinde yapmalıydı. Bu arsa ne bahçe, ne çocuk yuvası ve ne de bakımevi olurdu. Bağış yolu ile toplanmış paralar 2 m. yerine 18 m. temel kazılarak israf edilecekti. Oylamalarda arsa, bedelsiz olarak, bahçe, çocuk yuvası ve çocuk bakımevi olarak bina ve kuruluş yapmak üzere Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne terk edildi.⁵⁶⁴ Buraya yapılan bina, merkezî konumu (günümüzde Anafartalar Caddesi No:70) nedeniyle yakın zamana kadar TÇEK Genel Merkezi olarak kullanılmış olup bugün "İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü" olarak kullanılmaktadır.

Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1925 tarihli birleşiminin 68. toplantısının ikinci oturumunda kabul edilen 577 Numaralı, "Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne Satılacak Arsa Hakkında Kanun", TBMM Başkanlığı Genel Sekreterliği'nden onay için Cumhurbaşkanlığına gönderilir. O zaman bu türden Hükûmet arazileri, mübadele kapsamı dışında kalan şahıslara ait metruk arsalar vs. arsa satışları kanunla yapılmaktaydı. Sonraları hayır kurumlarına arazi devri işlemlerinin Bakanlar Kurulu kararı ile yapıldığını görmekteyiz. Kanunla,⁵⁶⁵ Ankara'da Şengül Hamamı caddesinde Numune Mektepleri karşısında Hükûmete ait 5.000 m² boyutundaki arsanın alt değerinden Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne satışına Maliye Vekili yetkilendirildi. Kanun, ertesi gün yani 4 Mart 1925'te, "Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi" imzasıyla duyurulması ve yayımı için Başbakanlığa gönderildi.⁵⁶⁶

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun tarihi boyunca hemen tüm Cumhurbaşkanı eşlerinin (Latife Hanıma, Mustafa Kemal'den boşandığı 1925 Ağustos'una kadar yapıldığı gibi dernek başkanı sıfatı yöneltilmese de), simgesel düzeyde Kurum etkinliklerine katılımları devam edecektir.

⁵⁶⁴ A.g.b., s.89-90.

⁵⁶⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01006691-1, 3 Mart 1925.

⁵⁶⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01006691-3, 4 Mart 1925.

2.1.4. Dr. Fuat Bey'in (Umay) Genel Başkanlığı

Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Birinci Kongresi (21 Temmuz 1922) ve İkinci Kongresi (21 Eylül 1923), İstanbul'daki aynı mahiyetli diğer Cemiyetin varlığında gerçekleştirilmişti. Latife Hanım'ın Genel Başkan olduğu, her iki Cemiyetin ortak gerçekleştirdiği ilk kongre olan 1924 Olağanüstü Kongresinde ve sonraki olağan 6 Mart 1925 tarihli Üçüncü Kongrede, Dr. Fuat Bey (Umay), Genel Sekreter (Kâtib-i Umumî) görevindeydi. Bu dönemde de önceki Genel Başkanların yanında olduğu gibi bir anlamda gölge Genel Başkan olan Genel Sekreter Dr. Fuat Bey, Latife Hanım'ın M. Kemal'den boşanmasından sonra Genel Başkan olmuş ve çok uzun yıllar boyunca (1949'a dek) bu görevde kalmıştır.

1885 yılında Kırklareli'nde doğan Dr. Fuat Bey (Umay), 1910'da Tıp fakültesinden mezun olmuş, Balkan savaşları sırasında Kırklareli'ndeki askerî hastanede görev almıştı. 28 Ağustos 1913'te Kırklareli Belediye Tabipliğine atandı. Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi'nin Kırklareli Şubesinin kuruluşunda da görev aldı. 1920'de Ankara'ya gelerek Kurtuluş mücadelesine katıldı. Birinci Meclis'te Bolu Milletvekilliği, sonraki dönemlerde ise Kırklareli Milletvekilliği yaptı. 1922'de Ankara HEC Genel Sekreterliği görevini üstlendi. 1923 Mart sonunda başlayan, 19 Temmuz 1923'te sonuçlanan ve Türk ve Müslüman yetimleri için THEC'e 152.000 lira bağış toplanmasına vasıta olan bir Amerika seyahati gerçekleştirmişti. Bu gezi esnasında Müslüman ve özellikle de Musevi cemaatlerden yardım ve kolaylıklar görmüş, buradaki cemaatler tarafından itibarlı bir devlet görevlisi olarak ağırlandı.⁵⁶⁷

Dr. Fuat Bey'in, gezi için başvurusunun ardından İstanbul'daki Amerikan Konsoloslukunda Büyükelçiyle yaptığı görüşme ile ilgili Amerikan Büyükelçisi tarafından 15 Mart 1923'te Amerikan Dışişleri Yakınoğu Başkanı Allen Dulles'e gönderilen gizli belge ilgi çekicidir.⁵⁶⁸ Büyükelçi belgede, Başbakan Rauf Bey'in de kendisinden bu geziyi kolaylaştırmasını rica ettiğini söyledikten sonra Türkiye'deki

⁵⁶⁷ Mehmet Fuat Umay, Haz.ve Çev. Cahit Kayra, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 2006, s.10, 23, 25, 27, 37, 47, 52, 143, 186.

⁵⁶⁸ Central File: Decimal File 867.4055, Internal Affairs Of States, Social Matters., Manners And Customs., Turkey, Welfare Of Mother And Child., May 17, 1923 - June 7, 1924. May 17, 1923 - June 7, 1924. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1910-1929. **National Archives (United States)**. Archives Unbound, link.gale.com/ apps/doc/SC5111523703. Erişim tarihi: 30 Mart 2021.

çocuk koruma hizmetleri ile ilgili bir derneğin başında da olan Dr. Fuat Bey’le yaptığı görüşmeden edindiği izlenimleri aktarmaktadır. Zekeriya Bey’in (Sertel) de tercümanlık ettiği üçlü görüşmede Dr. Fuat Bey (Umay), konuyu Lozan Barışı’na getirmiş, Amerikan delegasyonunun tutumuna ilişkin sorular sormuştu. Büyükelçi de Türk Hükûmetinin Amerikan tüccarlarından aldığı verginin rahatsız edici miktarda olduğu ve Amerikan okullarının geleceğine ve Hristiyan azınlığın durumunun ne olacağına ilişkin, azınlıklardan sayılmayıp normal Türk Vatandaşı sayılmaları durumunda bazı himaye önlemlerinin bulunmasına yönelik düşüncelerini iletmişti.⁵⁶⁹

Amerika gezisinden büyük kazanımlarla dönen Fuat Umay’ın Genel Sekreterliği döneminde THEC, Genel Sekreter tarafından yönetiliyorken onun Genel Başkanlığı döneminden itibaren Genel Sekreter ikinci üçüncü dereceye gerilemiş, Kurumu bizzat Genel Başkan yönetir olmuştur. Dolayısıyla ÇEK’in kurucuları arasında bulunmaktan başka, kurulduğu tarihten itibaren önce gölge yönetici sonra asli yönetici olmak üzere Fuat Umay’ın yönetimi 1949’a kadar 28 yıl olup, Kurum tarihinin yarısına yakın uzun bir döneme yaygındır.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti, kurulduğu ilk yıllarda şehit evlatlarını himaye etmek gibi çok kutsal bir görevi ifa ediyor olması nedeniyle hürmet görmüştür. Bu yöndeki kanun tasarıları, yüzde yüze yakın oylarla kabul edilmiş, başta Dr. Fuat Umay olmak üzere Himaye-i Etfâl Yönetim Kurulunda bulunmak Kuruma üye milletvekilleri için, saygınlığın bir diğer kaynağı olmuştur. Uzun süreli yönetim döneminin sonunda Dr. Fuat Umay’ın, Kurum içinde ve dışında yıpratıldığı, 1949 Genel Kurulunda biraz da hırpalanarak görevden ayrılmak zorunda kaldığı ilerdeki bölümlerde görülecektir.

2.1.5. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri

Bu dönemde THEC Genel Merkezi muayenehanesinde çocuklara, annelere ve gebelere sağlık hizmetinin yanısıra diş polikliniğinde tedavi yapılmaktadır. Genel Merkez muayenehanesine getirilen çocukların evde takibi gerekenleri için bu dönemde Ankara’da THEC bünyesindeki Çocuk Bakıcı Hemşirelerinden İstanbul’daki gibi bir ziyaretçi hemşire teşkilatı da kurulmuştur. 1939 yılı sona kadar Genel Merkezdeki kuruluşlara yerleştirilen çocuk sayısı 5.456’ya ulaşmıştı.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ ABD İstanbul Büyükelçisinin ABD Dışişlerine yazdığı görüşmeye ilişkin mektup için bkz: Ek-15.

⁵⁷⁰ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.12.

Ankara'daki Genel Merkezde içerisinde bir "açık" çocuk havuzu da bulunduran "Çocuk Bahçesi" adlı büyücek sosyal tesis, o zamana kadar çocuklar için Ankara'da görülmemiş ölçüde bir hizmetti. Açık yüzme havuzu için her çocuktan beş kuruş alınmakta, haftada bir gün havuz ücretsiz yapılmaktaydı. "Çocuk Bahçesi" sosyal tesisine ait 25 m uzunluğunda 9 m eninde bir de "kapalı" yüzme havuzu yapıldı. Banyo yerleri ve gazinosu da bulunan havuz, sıcak su konularak kışın da hizmet verebiliyordu. Ancak bu havuzun kiralanması, işletme maliyetinin yüksekliğinden ötürü kiralamaya cesaret eden bir işletme çıkmadığından mümkün olmadı. Masrafları çok olunca teklif götürülen Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü de havuzun işletmesine talip olmadı. Tesisin yalnızca gazinosundan istifade edilmekteydi. Cemiyetin Çocuk Bahçesi adlı sosyal tesislerinin sonuncusu 500 kişilik sinemaydı. Güzel bir sahne tertibatına sahip olan sinemada çocuklara has filmler, tiyatro, kukla gösterileri ve gölge oyunu icrası amacı güdülmüştü.⁵⁷¹

Genel Merkezde yoğun işleyen bir de banyo servisi bulunmaktaydı.⁵⁷² Banyo servisi 24 kurna ve duş ile gebe kadın ve bebeklere özel duşlar da bulunmaktaydı.⁵⁷³

Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Birinci Kongre'si, 21 Temmuz 1922 Cuma günü Darümuallimîn Konferans Salonu'nda ve İkinci Kongresi, 21 Eylül 1923 Cuma günü Türk Ocağı'nda gerçekleşmiştir. Bütçedeki taşraya yardım ödeneğinin tükendiğinde birçok yerlerden, bekleyemeyecek zorunlu ihtiyaçlara dayalı taleplerin karşılanamaması ve olağan kongreye henüz uzun zaman olması nedeniyle Mart 1924 tarihinde, İstanbul Kurulunun da katılımıyla Olağanüstü Kongre yapılmıştır.⁵⁷⁴ Bu tarihten itibaren Genel Kurullar (Kongreler) her iki yılda birdir. Bir Olağanüstü Genel Kongre de 15 Mart 1926'da toplanması planlanmıştır.⁵⁷⁵

17 Ekim 1926 tarihli Üçüncü Olağan Genel Kongrede üç ve dördüncü yılların; 15 Mayıs 1928 yılında beşinci ve altıncı yılların 30 Haziran 1930'daki Genel Kongrede

⁵⁷¹ A.g.e., s.17,18.

⁵⁷² Buradan 1934'te 21.302 çocuk banyo hizmeti aldı. Örgütler de bu hizmeti veriyor olmakla birlikte istatistiksel veriler bir türlü sağlıklı bir biçimde gönderilmediğinden yalnızca Genel Merkezdeki banyolarda verilen hizmet yoğun görülüyordu. **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar** , s.17.

⁵⁷³ **TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.14. Bu mütevazı hizmet küçümsenmemelidir. Zira o dönemde Ankara'da faaliyet gösteren bir tek hamam halkın ihtiyacına yetişemiyordu. Örneğin 1936 ve 1937 senelerinde 52.110 çocuk banyolardan yararlandırılmıştı.

⁵⁷⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01013176, 12.3.1924.

⁵⁷⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01011079, 10.02.1926. İstanbul Anadolu Ajansı Mümessilliği telgrafnamesi.

yedi ve sekizinci yılların, 18 Mayıs 1932'deki Genel Kongrede dokuz ve onuncu yılların, 1934'teki Genel Kongrede on bir ve on ikinci yılların, 13 Haziran 1936'daki Genel Kongrede on üç ve on dördüncü yılların raporları değerlendirilmiştir.⁵⁷⁶ Kongreler, her geçen yıl daha yüksek katılımlarla gerçekleştirilmiş, 1935 Yılı Kongresine 55 merkezden temsilci gönderilmişti.⁵⁷⁷ Atatürk döneminin son Genel Kongresinin tarihi 4-5 Haziran 1938'dir.⁵⁷⁸ Günümüze intikâl eden bir raporun bulunmayışından THEC'in Ankara'da kurulduktan sonra 1930'lara dek rapor yayımlamadığı yahut da yayımlasa bile çoğaltmadığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde, Ankara'daki Genel Merkeze katılmış olan İstanbul Himaye-i Etfâl Merkezi'nin adeta Genel Merkez gibi yayın yaptığı faaliyetlerinin de canlı olduğu görülmektedir.

Atatürk dönemi, ÇEK'in taşrada örgütlenme gayretlerinin en yoğun olduğu dönemdir. Kurum, 1939 tarihli kaleme aldığı tarihçesinde, *"Şimdiye kadar Ankara'da yapılmış olanların benzerlerinin, Parti ve Hükûmetin yakınlıklarının devamı ve tükenmez şefkat kaynağı olan halkın değerli yardımları sayesinde, her ilçede olmasa bile belirli bölgelerde de kısa bir zamanda gerçekleşmesi için örgüt kurmanın zorunlu"* olduğu söylenmekteydi.⁵⁷⁹ Atatürk dönemi sonunda Kurum merkez, şube ve kollarının sayısı 600'e dayanmıştı.⁵⁸⁰

Çocuk Esirgeme Kurumu, kurulduğu tarihten itibaren halkın yardımlarını almakta olmanın yanı sıra dönemin tek parti hükûmetiyle de ciddî bir iş birliği içerisindeydi. Aynı tarihçeye göre, ÇEK'in geleceği için Kurum, Halk ve Parti üçlü bağlantısına devam edilmesi vazgeçilmez koşuldu ve Kurum, büyük önderin gösterdiği yolda azimle yürümekteydi. Yüce ve kudretli Parti ile Hükûmetin çok değerli yardımları, ulusun ve ülkenin mutluluğu için her gün yeni yeni başarılarla yurdun her köşesini yüksek bir hayat ve refaha kavuşturacaktı. Parti sayesinde çocuk koruma sorunun istenen seviyeye ve başarıya ulaşacağına olan inanç tamdı.⁵⁸¹ 1930'lu yıllarda giderek yaygınlaşan ölçüde CHP merkez ve taşra yönetimlerinin devlet

⁵⁷⁶ Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935**, s.61.

⁵⁷⁷ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.6.

⁵⁷⁸ TÇEK'in M. Kemal ile belki de son yazışması olan telgraf, Dolmabahçe'ye çekilen himayelerine şükran telgrafıydı. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01027389, 5.6.1938.

⁵⁷⁹ **TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.34.

⁵⁸⁰ Bkz. Tablo 13.

⁵⁸¹ Aynı yer.

mekanizmasına devredilmesi ile zirveye ulaşan parti devlet bütünleşmesi,⁵⁸² kendisini devletin bir organı olarak gören ÇEK yönetimini de etkilemiş, bu süreçte Kurum, Parti'nin etki ve ilgi alanına girmişti.⁵⁸³

Bu kapsamda 8 Ocak 1929 tarihinde CHP Genel Sekreteri Servet Bey'e HEC Genel Başkanı imzalı gönderilen yazıda, HEC taşra örgütlerinin Tüzük gereği, Ocak ayında Genel Merkezin ise Mart ayında Kongrelerini toplayacakları ve Yönetim Kurullarını oluşturacakları, seçilecek kimselerin adları Parti müfettişlerince gösterilecek olan yönetim kurulu adaylarının hayır işlerinde çalışabilecek, derneğin yüksek düşüncelerine uyumlu zihniyette olduğuna güven duyulan ve yaratıcı bir etkinlik gerektiren amacına vakit ve çaba sarf edebilecek koşulları bulunan kişiler arasından seçilmesi rica edilmektedir. CHP Genel Sekreteri (Erzincan Mebusu), 12. Ocak 1929'da bu talebi CHP Müfettişine iletmektedir.⁵⁸⁴ Bu dönemde Himaye-i Etfâl yönetim kadrolarının da Parti tarafından seçildiği yazışmalarda açıkça görülmektedir.

25 Aralık 1932 tarihinde, CHP Genel Sekreteri ve Kütahya Mebusu Recep Bey'e hitaben; Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi'nce, "Türkiye'nin savunması, ekonomik ve siyasi üstünlüğü bakımından Türkiye'de çocuk sorunu" hakkında devlet büyüklerinin görüş ve anlayışlarını anlamaya yönelik bir kitabın 1933 23 Nisan'ında yayınlanacağı yazılmıştı.⁵⁸⁵ Yazıda Türkiye'de çocuğun; hukuk, eğitim, beden, düşünce ve sağlık hakları ve ülkenin nüfus ekonomisi ve savunma gereksinimleri olan konunun hep birden ya da ayrı ayrı incelenebileceğini, gerek ve yarar görüldüğü takdirde bu incelemelerin uluslararası nüfus hareketleri ile karşılaştırmalı bir tarzda yapılabileceği, takdirin Parti Genel Sekreterliğine ait olduğu, uygun bulunacak bir metnin, baskı ve düzenlenmesinde kullanılmak üzere, mümkün olduğu kadar kısa bir

⁵⁸² Aslında Cumhuriyetin başlangıcından itibaren Parti devletle senkronize hareket etmişti. 1936 yılında bu durum resmîyet kazanmış, devletin, partiyi ele geçirmesi olarak değerlendirilebilecek bir süreç gerçekleştirilmiş, Parti başkanları vali değil; valiler Parti başkanı olmuş; Parti Genel Sekreterliğini İçişleri Bakanı üstlenmişti. Kazım Özalp ve Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, İş Bankası, Ankara 1992, s. 63, 64.

⁵⁸³ Malatya ÇEK Başkanı'nın, İsmet Paşa parkında yapılacak çocuk bahçesi için İsmet Paşa'dan yardım istemesi TÇEK'in ve örgütlerinin Atatürk döneminde devlet ricali ile tam bir uyum içinde çalıştığına bir örnektir. *BCA*, 178-233-22, 07.08.1937.

⁵⁸⁴ *BCA*, 490-01-1-2-15-1, 12.01.1929. CHP Genel Sekreterinden CHP Müfettişine gönderilen 1 Temmuz 1929 tarihli yazıda durum daha açık ifade edilmiştir. Yazıda Hilal-i Ahmer, HEC vb. derneklerin yönetim kurullarına Parti tarafından gösterilecek adayların seçilmesinin gecikmesi nedeniyle bazı yerlerde sıkıntıya girildiğinden bahisle Partinin meşgul olduğu tüm kuruluşlara gösterilecek adayların kongre ve yönetim kurullarından önce mutlaka belirlenmiş olması gerektiği hatırlatılıyor. *BCA*, 490-01-1-3-4-1, 01.07.1929.

⁵⁸⁵ *BCA*, 490-01-42-175-1-1, 25.12.1932.

zamanda Ankara'ya Cemiyet Genel Merkezine gönderilmesi istenmekteydi. Bu yazıdan HEC'in, kendisini aynı zamanda CHP'nin çocuk sorunundaki yayıncı organı olarak konumlandığı, Partiyle entelektüel uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

TÇEK Tüzüğünde siyasetle ilgili olarak, “Çocuk Esirgeme Kurumu’nun siyasetle uğraşması kesinlikle yasaktır” ifadesi yer almaktaydı. Buna göre, Kurumun aracılı ya da aracısız ticaretle uğraşması da yasaktı. Ancak Kurum, sermaye koymaksızın, maddî ve manevî zarar olasılığı bulunmayan girişimde bulunabilecekti. Görevlerini, politik amaç ya da kişisel menfaatine alet ettiği “Genel Merkezce sabit olan”, Yönetim Kurulu veya Merkez Kurulları, Genel Merkez kararıyla işten el çektilirdi. Bu durum, Genel Merkez tarafından olağanüstü toplantıya davet edilecek olan İl Kurultayına (kongresine) bildirilirdi. Bunların isteklerine de uyacak şekilde yerlerine yeni üye seçimi yapılır, haklarında eylemlerinin türüne göre yasal kovuşturma da yapılırdı.⁵⁸⁶ Öte yandan, TÇEK kuruluşundan beri yukarıda anlatıldığı gibi Parti değerlerini benimsemiş olduğundan ÇEK’in siyasetle ilgilenmesi kesinlikle yasak olmasından, daha çok muhalif siyaset yapılmasının yasak oluşu anlaşılmalıdır.

Genel Merkezin 1935 yılı itibariyle kadrosu özetle, İşlemler Şubesi, Muhasebe Şubesi, Sağlık Şubesi, Yayın Şubesi ile bunların bağlı birimlerinden ve bir murakıp (kontrolör) bir müfettişten (müfettiş) ibaretti. Ayrıca Ana Kucağı ve Çocuk Mektebi de Genel Merkezce istihdam edilirdi.⁵⁸⁷

Merkezî yönetim yapısı, 21 kişiden oluşan GMK ile dört kişilik GMYK’dan oluşmaktaydı. ÇEK Genel Merkezi Başkanı, ÇEK’i temsil ederdi.⁵⁸⁸ Kurumun bir Genel Kurultayı, bir GMK, İl Kurultayları, İl Merkezleri ve Şubeleri bulunurdu.⁵⁸⁹ 1932’de GMK üyeleri şöyleydi: Afyon Milletvekili Ali Bey (Çetinkaya, Tekirdağ Milletvekili Cemil Bey (Ubaydın), Avukat Ekrem Bey (Ergun), Edirne Milletvekili Faik Bey (Kaltakkıran), Tekirdağ Milletvekili Faik Bey (Öztrak), Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Bey (Umay), Van Milletvekili Hakkı Bey (Ungan), İstanbul Milletvekili General Hakkı Şinasi Paşa (Erel), Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey (Us), Trabzon Milletvekili Hasan Bey (Saka), Kocaeli Milletvekili İ.Süreyya Bey

⁵⁸⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası, s.20-21

⁵⁸⁷ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.29.

⁵⁸⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası, s.7. 1936-1937 İş raporunda Genel Merkez Heyeti üç ilave (Trabzon sayılavı Bn. Seniha Hızal, Erzurum Sayılavı Bn. Nakiye Elgün, Ordu Sayılavı Hamdi Yalman) ile aynıdır. TÇEK On beşinci ve On altıncı Yıllar: 1936-1937, s.3.

⁵⁸⁹ Aynı yer.

(Yiğit), Çorum Milletvekili İ.Kemal Bey (Alpsar), Eski Ankara Milletvekili Avukat İhsan Bey (Pehlivanlı), Başbakanlık Müsteşarı Kemal Bey (Gedeleş), CHP Genel Sekreteri Kütahya Milletvekili Recep Bey (Peker), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı İstanbul Milletvekili Refik Bey (Saydam), Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Bey (Galip), Erzincan Milletvekili Saffet Bey (Arıkan), İçişleri Bakanı Muğla Milletvekili Şükrü Bey (Kaya).⁵⁹⁰

Yönetim Kurulu, bir Genel Başkan (1932 yılında, Dr. Fuat Umay, Kırklareli Milletvekili) iki Asbaşkan (başkan yardımcısı: 1932’de Edirne Milletvekili Faik Kaltakkıran ve Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş) bir Genel Sekreter (Eski Ankara Milletvekili İhsan Pehlivanlı), bir de Sayman üye 1932’de Hakkı Ungan, Van Milletvekili.)⁵⁹¹ Genel Merkez Kurulu (GMK) ve Genel Merkez Yönetim Kurulu (GMYK) üyeleri, 1939’a kadar pek bir değişiklik göstermedi. Fuat Umay’ın Yönetim Kurulu Başkanlığı devam etmekte. 1934’te GMK ve GMYK üyelerinde hiçbir değişiklik yoktur.⁵⁹²

“ÇEK örgütü bulunan illerde “merkezler”, kaza, nahiye ve köylerde “şubeler” vardı.” Şubeler Genel Merkeze (GM) bağlıydı. Merkez Kurulları, ilin büyüklüğüne göre merkezde bulunan Kurum üyelerince bir yıllığına seçilen yedi ilâ on beş üyeden oluşan yönetim araçlarıydı.⁵⁹³ Merkez kurulları her üç ayda bir Genel Merkeze rapor sunar, şubelerin etkinliklerini kontrol eder, Genel Merkez talimatlarını şubelere tebliğ ederdi. Gerekli olan durumlarda yörenin ihtiyaçlarına göre ihtisas komisyonunu oluştururdu. Merkez kurulları geçerli mazeret olmaksızın üç defadan fazla toplantı yapmadığı takdirde istifa etmiş sayılırdı.

İl Merkezlerinde de kurultay (kongre) icra edilirdi. Bu kurultaya, yüzden üç yüze kadar üyesi bulunan şubelerden ikişer, üç yüzden fazla üyesi bulunan şubelerden üçer üye seçilirdi. Olağan kurultaylar, her yıl şubat ayı başında veya Merkez Kurulunun bir ay öncesinden belirteceği tarihte toplanırlardı. Olağanüstü Kurultay ise

⁵⁹⁰ BCA, 490-01-42-175-1-1, 25.12.1932.

⁵⁹¹ 1934-1935 İş Raporu, s.3.; 1936-1937 senesinde İdare Heyeti Başkanı Dr. Fuat Umay, İkinci Başkan Kemal Gedeleş, Genel Sekreter Avukat İhsan Pehlivanlı, Muhasip Dr. Galip Kahraman’dır. Faik Kaltakkıran, Dr.Bn. Fatma Memik ve Bayan Nakiye Elgün ise azalardır. 1936-1937 İş Raporu, s.3.

⁵⁹² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Tarafından Yayınlanmış On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.3.

⁵⁹³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası, s.13.

yine Merkez Kurulunun davetiyle herhangi bir zamanda gerçekleşebilmekteydi.⁵⁹⁴ İl Kurultayı sonrası alınan kararlar ve düzenlenen bütçe ve bütçe tasarıları Genel Merkez Başkanlığı'na gönderilirdi.

Herhangi bir kaza, nahiye veya karyede (köyde), ÇEK'in amacı uğrunda çalışmayı üzerine alan üyelerin sayısı 10'u bulduğu takdirde orada bir şube kurulurdu. Buradan gerçekleşecek başvuru üzerine bağlı oldukları merkezlerden verilecek izne binaen, bu üye bir araya toplanarak içlerinden biri başkan biri sekreter, biri veznedar olmak üzere üç kişiden oluşan yönetim kurulunu seçerlerdi. Şube yönetimleri ayda en az iki kere toplanır, geçerli mazeretleri olmadığı halde üst üste üç toplantıya katılmayan üye istifa etmiş kabul edilirdi. Yönetim Kurulu üç ayda bir defa bağlı bulundukları mercilerine faaliyet raporu sunarlardı. Her yıl aralık ayı sonunda Genel Kurul, yönetim kurulunun bir yıllık hesap ve işlemlerini inceler, gelecek yılın tahmini gelir ve giderlerini belirleyerek onay için il kurultayına gönderirdi. Bu toplantıda yeni yönetim kurulu ve il kurultayına gönderilecek temsilciler de seçilirdi. Merkez Yönetim Kurulu yine "Genel Merkez Yönetim Kurulu'nda olduğu üzere, bir başkan, bir asbaşkan, bir sekreter, bir muhasip ve bir de veznedardan oluşur, seçilen Yönetim Kurulu, Genel Merkezin onaylaması için gönderilirdi.⁵⁹⁵ Yurt dışında yaşayan Türkler tarafından açılacak Kurum yurt dışı merkezleri de 7 ilâ 15 üyeden oluşacak ve yine Genel Merkeze bağlı olarak etkinlik icra edeceklerdi.

TÇEK'in 1923'ten sonra kurumsallaşma yönünde attığı adımlardan en önemlisi ülke sathında örgütlenmesi, kuruluşlar meydana getirmesi ve standart hizmetler sunması olmuştu. Bunlar semerelerini dönemin sonuna doğru artmak suretiyle vermişlerdir. ÇEK'in taşradaki kuruluş ve hizmetleri, çocuk yuvaları, süt damlaları, kreşler, ana okulları, muayenehaneler, aşevleri, çocuk bahçeleri, kütüphaneler, sinema ve gösteri merkezleri, banyolar vb.leridir.

Ankara'da kurulduğu 1921'den itibaren az çok devlet yardımı alan Cemiyet, 1923'te İstanbul'daki ikizini bünyesine katarak hızlı bir gelişme sürecine girmiş, şube sayısı 90 olmuş, 1924 yılından itibaren İstanbul'daki Cemiyetin daha önce ulaşmadığı şube ve kol sayılarına ulaşmıştı. 1924'te üç haneli rakamlara ulaşıldı (138).⁵⁹⁶ 1925'teki rakam 1926'da iki katına çıkarak üç yüzü aştı. Bu önemli bir genişlemeydi.

⁵⁹⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası, s.15,16

⁵⁹⁵ A.g.e., s.16-18.

⁵⁹⁶ Bkz: EK-16: Şube Sayısı Grafiği.

1928’de dört yüz şubeye ulaşıldığında, Cemiyet şubeleri sayısında kısa zamanda yaşanan büyük artışların ardından, 1929, 1930, 1931 ve 1932 yıllarında bir duraksama, bir sindirme dönemi gerekti. 500 Şube sayısına 1933’te ulaşıldı. 1936 yılında Kurum tarafından yardım gören çocuk/anne sayısı 603.049’a ulaşmıştı. Bahçelerden hizmet alan çocukların eklenmesi durumunda rakam 829.000’i geçmekteydi.⁵⁹⁷ 1937’de şube sayısı 585’e varmıştır. Atatürk’ün ölümünde şube sayısı 600’dü.⁵⁹⁸

1923 yılında Cemiyete ve kayıtlı üye sayısı 1.600 kadarken, 1924’te 2.014 üyeye ulaşmış, tedricen artarak 1937 yılı sonunda Kurumun merkez ve kollarında kayıtlı üye sayısı 19.405’e, 1939 yılı sonunda 22.572’ye yükseldi.⁵⁹⁹ 1933’te 122 olan kuruluş sayısı 1935’te 154 olmuştu. 1933’te Anadolu’nun bir çok yerlerinde açılan, Ankara ve Diyarbakır’da 2 ana kucağı (sonradan yuva); Adalar, Ankara, Balıkesir, Bursa (2), Elazığ, İzmir, Giresun’da 8 gündüz bakımevi; Ankara, Denizli, Eskişehir, İstanbul, Mersin, Konya, Sivas ve Tokat’ta 9 süt damlası; Adana, Ankara (3), Antalya, Balıkesir, Bolu, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Giresun, İstanbul, İzmir, Mersin, Konya, Tokat, Bakırköy, Fatih, Kasaba, Üsküdar, Zile’de 24 muayenehane; Adapazarı, Adalar, Adana, Ankara, Balıkesir, Biga, Çorum, Elazığ, Eskişehir, Erbaa, Ereğli, Fatih, Gelibolu, Hendek, İnegöl, İnönü, Kadıköy, Kalecik, Karapınar, Kars, Lapseki, Mersin, Muğla, Reşadiye, Sivas, Tokat, Uzunköprü ve Zile’de 28 aşevi; Adana, Çanakkale ve Edirne’de 3 yetimhane, Balıkesir, Çorlu, Çorum, Denizli, Mersin ve Salihli’de 6 çocuk sineması, çeşitli yerlerde 22 çocuk bahçesi ve 6 banyodan ibaret 122 kuruluşla hizmet vermekteydi.⁶⁰⁰

Kuruluşların başlıca tasnifi; 1. Ana kucakları, (pouponnière’ler), 2. Şefkat Yurtları, 3. Muayenehaneler, 4. Yetim Yurtları, 5. Pansiyonlar, 6. Gündüz bakımevleri (kreşler) şeklindeydi.⁶⁰¹

TÇEK Genel Merkezi ve bazı şubelerinde açılan Kurum muayenehanelerinde, pratisyen doktorlar, çocuk doktorları, diş hekimliği servisi ve çocuk bakıcı hemşireleri ile sağlık hizmetleri yürütülmekteydi. Kurumun en başından beri, en önemseddiği kesintisiz hizmeti, hiç şüphesiz, sağlık hizmeti oldu. Buralarda yalnız çocuğa değil

⁵⁹⁷ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.10.

⁵⁹⁸ Bkz. Tablo 13.

⁵⁹⁹ A.g.r., s.17.

⁶⁰⁰ Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935, s.124.

⁶⁰¹ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.11.

anneye de ücretsiz sağlık hizmeti veriliyor, ilaçları da bedelsiz olarak temin ediliyordu. 1935 itibariyle Merkez ve taşra şubelerinde toplam 25 Muayenehane açıldı. Bunlar: Ankara (3), Adana, Antalya, Balıkesir, Bolu, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Giresun, İstanbul, Üsküdar, Fatih, Bakırköy, İzmir, Konya, Kasaba, Çorum, Mersin, Tokat, Zile şubelerinde hizmet veriyordu. Kurum bünyesinde hizmet veren bunlara ilave olarak 1 adet de Bakırköy Doğumevi bulunmaktaydı.⁶⁰²

1935 yılı itibariyle Ankara Genel Merkezde, Diyarbakır ve İzmir’de birer Ana Kucağı faaliyetleydi.⁶⁰³ İki yıl sonra 1937’de de ana kucağı kuruluşu sayısında bir değişiklik olmadı.⁶⁰⁴ Ana kucağı adı, İsmet İnönü’nün bir telgrafında “şefkat yuvası” tabirini kullanmasının ardından ilkin “şefkat yurdu”na, sonra “ocuk yuvası”na dönüşerek kimsesiz ve korumaya muhtaç çocukların bebeklikten itibaren karşılıksız bakıldıkları yerler oldular. 1931’e dek yedi yaşa kadar olan çocuklar, okul çağına geldiklerinde şehir yatı mekteplerine gönderilmekteyken bu yıldan itibaren şehir yatı mektepleri kaldırılınca Kurum ocuk yuvalarında ya 12 yaşına kadar tutulmaya devam edilerek en yakın ilkokula gönderilmeye başlandılar ya da aileler yanına verilmeleri temel alındı. Çocuğun ilkokulu bitirdikleri yaşa kadar pozisyonu muhafaza edilmekteydi. 12 yaşını dolduran ya da ilkokulu bitiren çocukların, mümkün olduğı takdirde ırac olarak iş yerlerine verilmesi, parlak olanların eğitim masraflarının karşılanması esastı.

1935’te Artvin, İzmir, Giresun, Tokat, Kars, Biga, Lâpseki, Reşadiye, Ödemiş, Adana, Balıkesir, Kemalpaşa, Isparta’da olmak üzere 13 şefkat yurdu vardı. Bunlar bu tarihte mevcut yetim sayılarını karşılayamadığından sayıları artıyordu.⁶⁰⁵ çocuğun hayatını ve sağlığını korumaya yönelik olarak Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin ilk kurulduğundan beri işlettiğı bu temel kuruluşlara, kırsalda daha çok ana babasını süt çağındayken kaybederek yakını akrabası bulunmayıp korumasız kalmış çocuklarla, şehirlerde daha çok ana babadan mahrum kalmış yoksul süt çocukları alınmaktaydı. Bu kuruluşun hedefi, çocuklara yedi yaşına kadar bakarak, sonrasında bir yatı okuluna kaydettirmekti. Önceleri darüleytamlara (yetimhanelere) göndermek suretiyle yeni yetimlere yer açabilen Kurum, yatı okullarının kapatılması sonrasında bu ocukların

⁶⁰² A.g.r., s.16. 1937’de 26 muayenehane vardı. **On beşinci ve On altıncı Yıllar**, s.14.

⁶⁰³ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.16.

⁶⁰⁴ **On beşinci ve On altıncı Yıllar**, s.14.

⁶⁰⁵ 1946’da ÇEK tarafından 30 yuva işletilmekteydi. **TÇEK’in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.10.

gönderilebilecekleri uygun kuruluşların gösterilmesi ve kurulması için Kültür Bakanlığı ve Valiliklerden yardım bekledi.⁶⁰⁶ 1937 yılında dahi aynı durumun devam etmesi, yuva yöneticilerini düşündürmekteydi.⁶⁰⁷ Eskiden kalan eytamhane geleneğinin devamı niteliğinde 1935 yılı itibarıyla Kuruma ait üç adet yetimhane faaliyetine devam etmekteydi. Bunlar: Çanakkale, Edirne ve Adana'daydı.⁶⁰⁸ Bunlar da yuvadan sayıldığına 1935'te yuva sayısı 16'ya ulaşmaktadır.

1924 sonunda Genel Merkez'den verilen onayla devralınan Süt Damlası kuruluşu, tıp, sağlık, fen ve sosyal alanlarında büyük bir hizmet göreceği düşüncesiyle, benzerlerini meydana getirmek üzere bir örnek kuruluş kabul edildi.⁶⁰⁹ Bu güzel örnekten başlayarak her geçen yıl biraz daha yaygınlaşan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin işlettiği süt damlası kuruluşu sayısı gelecek 10 yılda (1935) dokuz⁶¹⁰ 25 yılda (1950) on beşe⁶¹¹ çıktı.

Binlerce yıllık Türk geleneklerinin, Türk çocuk koruma kültürüne doğrudan bir katkısı olan bu kuruluşlarda barınan çocuklara yüksek kalorili ve gıdalı yemek çıkarmak ve bu suretle “gülbüz çocuk” idealini gerçekleştirmek amacıyla, yoksul çocuklar için aşevlerinde (aşhane) yılda on binlerce öğün yemek verilmekteydi. Aşevi uygulaması, yalnızca Çocuk Esirgeme Kurumu'nun değil, Kızılay başta olarak tüm kardeş hayır kuruluşlarının uygulamalarındandı. 1935'te Adana, Balıkesir, Çorum, Eskişehir, Elaziz, Tokat, Mersin, Kars, Muğla, Adalar, Adapazarı, Biga, Erbaa, Ereğli (Karadeniz), İnegöl, Gelibolu, Hendek, Kalecik, Kadıköy, Karapınar, Uzunköprü, Lâpseki, Reşadiye, Zile, Fatih, Ankara, Sivas'ta olmak üzere 27 aşevi işletilmekteydi.⁶¹²

⁶⁰⁶ Şehir yatı mektepleri 1931'de kapatılmış dolayısıyla çocuklar yer buluncaya kadar bu müesseselerde tutulmak durumunda kalmıştı. **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.11.

⁶⁰⁷ **On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937**, s.11. Bu dönemde Belediyeye ait Karşıyaka Çocuk Yuvasında altı yaşını tamamladığı için Yuvadan çıkarılması gereken çocuklara ne olacağının devlet kurumları arasında tartışılmasından yola çıkarak yapılan bir vaka incelemesi için Nazan Çiçek'in, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi” isimli çalışmasına bakılabilir. Nazan Çiçek, “*Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi*”, **DTCF Dergisi** 60.2, 15 Aralık 2020.

⁶⁰⁸ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.16.

⁶⁰⁹ **A.g.r.**, s.14, 16, 17.

⁶¹⁰ 1935'te, HEC Ankara, Denizli, Eskişehir, İstanbul, Tokat, Mersin, Konya, Sivas, İzmir şubelerinde birer Süt Damlası vardı. **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.12,16.

⁶¹¹ **TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.12.

⁶¹² **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.16. 1937'de 28 Aşevinden den 36'ya ulaşılmıştır. **On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937**, s.14.

İzmir ve Ödemiş'te olmak üzere, günümüzün okul öncesi eğitim kurumları gibi hizmet gören iki adet ÇEK Anaokulu vardı.⁶¹³

Sağlıklı ve eğitici oyunların oynanabildiği oyun yerleri kurulması Avrupa ve Amerika'daki ilk örneklerini gören HEC yöneticilerince uygulamaya kondu. O dönem ileri milletlerin çocuklarının yaşam tarzını hatıra getiren muhtelif salıncaklar, kayak, merdiven, dönme dolaplar, tahterevalli, paralel, karusel (atlı karınca), demir halkalar, basketbol, voleybol gibi oyun aleti ve yerleriyle ve varsa açık havuzla donanmış çocuk bahçeleri, yalnız eğlence yeri değil aynı zamanda açık hava okulu olarak görülüyordu. Çocuk bahçelerinde bir öğretmenin ve yardımcılarının nezareti altında bulunan çok sayıda çocuk, bu aletlerden yararlanmak için sıraya girmeyi, haksızlık yapmamayı öğreniyor, düzen içerisinde ve saygılı yaşama alışıyorlardı. Burada kabiliyetleri ve karakterleri kontrol ve tespit ediliyordu.⁶¹⁴ 1935 yılına gelindiğinde 28 şube, çocuklar için oyun alanına da sahipti.⁶¹⁵ ÇEK şubeleri bizzat çocuk bahçesi kuramadığı durumlarda belediyelere bu konuda önayak olur ve bunlar aracılığıyla bu alanların kurulmasını temin etmeye gayret ederlerdi.⁶¹⁶

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nden, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri orta yerde kalmış, kimsesiz ve bakımsız çocukların sağlıklarını korumak amacıyla temizliklerinin sağlandığı çocuk banyoları ve büyük şehirlerde kimi semtlerde bu işe mahsus açılan duşlar, Cemiyetin binalarının eklentilerinde sürdürülmüş vazgeçilmez bir hizmetti. O günün koşullarında banyo imkânlarının hayli kısıtlı olduğu düşünüldüğünde son derece yararlı bir sunumla yılda sadece birkaç kez yıkanma imkânı bulan yoksul ve yetim çocuklara bir sağlık hizmeti olmak üzere, 1935'e kadar, Ankara, Aydın, Adana, Artvin, Balıkesir ve Ayancık şubelerinde⁶¹⁷ banyolar açılmıştı. Banyolarda yoksul gebe ve çocuklu kadınlara da hizmet verilmekteydi. Çocuklar ücretsiz yıkanırken annelerden müsaitse yalnız kendisi için cüzi bir ücret alınırdı.⁶¹⁸

⁶¹³ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.16.

⁶¹⁴ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, s.14.

⁶¹⁵ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.16. ve On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937, s.14.

⁶¹⁶ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.14.

⁶¹⁷ A.g.r., s.16.

⁶¹⁸ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939,s.13.

Çeşitli tiyatro, gölge oyunu, kukla ve sinema gösterilerine sahne olan çocuk sinema ve gösteri salonları, o dönemde TÇEK'e özgü özel imkânlar mesabesindeydi. Balıkesir, Çorum, Denizli, Mersin, Çorlu, Salihli ve Artvin TÇEK Şubeleri bu imkâna sahipti.⁶¹⁹ Bundan başka ileride ÇEK'in gelir sağlamak amacıyla tesis ettiği ve kiraya verdiği sinema salonları da ortaya çıktı.

Bu dönemde ÇEK kuruluşları, şefkat yurdu ve ana kucağı kuruluşları, kreşler, çocuk bahçeleri, süt damlaları, okuma odaları ve sinema sayılarında önemli artış meydana gelirken, ana okulu, yetimler evi, süt damlası ve muayenehane sayılarında artık önemli bir artış meydana gelmeyerek bu kuruluş sayıları doygunluğa ulaşmıştır.

Tüzüğü, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne amaçları doğrultusunda yurt içinde ve yurt dışında şubeler açmayı görev veriyordu. Bu kapsamda HEC'in daha 1925 yılında, 25'i ABD'de altısı Kıbrıs'ta ve biri Mısır'da olmak üzere yurt dışında 32 şubesi bulunuyordu. Zaman içinde bu sayı daha da artmış, Almanya'da (2) ve Avusturya'da da şubeleri açılmıştır.⁶²⁰

2.1.6. Kurumun Faaliyetleri

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşunu takip eden ilk on yılında yapmış olduğu hizmetlerin bir kısmı yukarıda söz edildiği üzere kuruluşlar meydana getirmek, mevzuat çalışmalarına öncülük etmek, kardeş yardım dernek ve kuruluşlarıyla dayanışma tesis etmek gibi planlı etkinliklerken bazı etkinlikleri cari faaliyet kapsamındaydı. Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ilk yıllarında yardımdan çok doğrudan temas içeren barındırma, besleme, banyo ettirme, giydirme hizmeti şekli benimsendi. 1926'dan itibaren nakdî/aynî yardım yöntemi daha sık uygulanmaya başlandı. Her yılki yardımlar 800.000 lira bandının üzerinde gerçekleşmekteydi. 1933'te iki kat (1.600.000 lira) yardım yapıldı. Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ilk beş yılın sonunda 1926 yılı zarfında, örgütlenme grafiğine paralel olarak yapılan yardımlarda yaklaşık altı kat artış meydana gelmiştir.⁶²¹ Cemiyetin ilk dönem kurumsallıktan uzak hizmetleri, genel olarak çocuk sorununa getirilen pansuman tedbirler olarak düşünülebilir. Faaliyetler başlığında aktarılanlar ağırlıklı olarak bunun örnekleri oluşturur.

⁶¹⁹ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.16.

⁶²⁰ Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935, s. 72-76.

⁶²¹ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.18. Bkz: EK-17.

THEC, 1923'te başlayan ve ilk faaliyetlerinden olan yiyecek yardımının yanı sıra, 1924 yılında paralı-parasız süt dağıtımına başladı. Bu faaliyetler bundan böyle süreklilik arz etti. THEC, Türk eğitim sisteminin içerisinde görünür ve okul yönetimlerince faaliyetleri bilinir hale gelmeye başlamıştı. THEC Genel Merkezinin bu dönemin başında yüzleştiği ilk problemlerden önemli bölümü mübadillerden ve muhacirlerden kaynaklı idi. Bunlardan bir kısmını kimsesiz çocuklar oluşturmakta ve sayıları tam olarak bilinmemekteydi. Bu çocuklardan bir kısmı, çocuk yuvalarına yerleştirilirken bazılarını akrabalarıyla birlikte yiyecek ve giyecek yardımı yapıldı. 10 Şubat 1926'da Cemiyetin, muhacir çocukları için yaptığı bir çok yardımlara ek olarak, Tekirdağ ve civarındaki muhacir çocuklarının ihtiyacına sarf edilmek üzere giyecek yardımı göndermesi bu kapsamdadır.⁶²²

Kuruma bu dönemde yukarıda söz edilen 748 ve 1080 Sayılı Kanunlar çerçevesinde Bakanlar Kurulu ihsanıyla bazı kolaylıklar gösterilmeye başlanmıştı. Şüphesiz bu devir ve satışlarda Kurum Genel Merkezi ve yerel örgütleri yönetimlerinin gayretleri ve girişimleri söz konusu oluyordu. Bu kapsamda elde edilen taşınmazlar Genel Malî Durum başlığı altında aktarılacaktır.

Çeşitli yollarla gelen yardımlar, Cemiyete kasasına ulaşmaktaydı. Reisicumhurun maddî manevî himayeleri ve zaman zaman şahsî yardımları devam ediyordu. 27 Şubat 1927 tarihinde, Reis-i Cumhur Gazi imzasıyla Cemiyete 500 lira bağışlandı.⁶²³ Genel Başkan Dr. Fuat Bey (Umay), 11 Ocak 1928 tarihinde, Moskova Sefirliğinden THEC Genel Merkezine gönderilen 8.450 rublenin⁶²⁴ aldırılması için 28 Ocak'ta Dışişleri Bakanlığı İstanbul temsilciliğine, kurye görevlendirdi.⁶²⁵ Cumhurbaşkanlığından HEC'e verilen himaye ve desteğin sürdüğünü göstermesi bakımından 17 Mayıs 1932 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle yardım faslından artan 5.000 liranın Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne yardım olarak verilmesi, Maliye Bakanlığı'nın teklifi üzerine uygun bulunarak kabul edildi. İmza, M. Kemal'e aitti.⁶²⁶

⁶²² İstanbul Anadolu Ajansı Mümessilliği telgrafnamesi, **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01011079, 10 Şubat 1926.

⁶²³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 01024185-4.

⁶²⁴ **BCA**, HR-İM-00225-00010-001-001, 11.01.1928.

⁶²⁵ **BCA**, HR-İM-00225-00032-001-001, 24.01.1928.

⁶²⁶ **BCA**, 030-0-18-01-02-28-39-008; 17.5.1932.

Hayır cemiyetlerine dini vecibelerle yapılan sadaka-i fitr, zekât ve kurban derisi gibi bağışların uygun düşüp düşmeyeceği halk arasında tereddütlerin yaşandığı bir husustu. Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin gelir kaynaklarından olup, ya doğrudan Cemiyete yapılan ya da Tayyare Cemiyeti tarafından toplanan yardımlardan alınan bağışları kapsamında toplanan ve hayır cemiyetleri arasında bölüşülen yardımlar için bu tür bağışların uygun olacağına dönük bir fetva alındı.⁶²⁷ Yurt dışında yaşayan Türklerin de bu kapsamdaki bağışlarının cemiyetler arasında bölüşülmek üzere Türk Tayyare Cemiyeti tarafından toplanmasına çalışılmaktaydı.⁶²⁸

Zaman zaman oluşturulan geçici sağlık rehberleri örgütleri ile dönemin yaygın çocuk hastalıkları olan kızamık, kızamıkçık, kızıl, trahoma, suçiçeği, difteri, boğmacadan başka frengi verem ve sıtmaya yönelik tarama ve tanıtımlar yapan Kurum, profesyonel diş sağlığı hizmeti de vermiş, muayenelerinde çocuklara diş bakımı alışkanlığı kazandırılması amacıyla bastırılan broşürler dağıtmıştır.⁶²⁹ THEC Genel Merkezinde, haftanın iki günü gebe muayenesi yapılmaktaydı. Bu gebeler için danışma hizmeti verilerek bilgilendirilmelerine çalışılmaktaydı. Doğuran kadınlar takibe alınarak gerektiğinde bunlara muakkam (steril) süt verilmekteydi.⁶³⁰ Genel Merkez'deki muayenhanede her gün öğleye kadar çocuk uzmanı tarafından muayene ve tedavi hizmeti sunulan çocuk sayısı, 1935 yılı itibariyle 37.544'e,⁶³¹ 1937 yılı itibariyle 54.090,⁶³² 1939 yılı sonu itibariyle 73.446 çocuğa⁶³³ ulaştı. Genel Merkezde, sağlık muayenesinden başka diş polikliniği hizmeti de sunulmaktaydı. Genel Merkezde, 1934-1935 yıllarında iki yılda 20.00 çocuğa;⁶³⁴ 1936-1937 yıllarında, iki

⁶²⁷ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.16.

⁶²⁸ 27 Nisan 1927'de, Hariciye Vekâletinden Sofya Elçiliğine, 1926 yılında olduğu gibi 1927'de de sadaka-i fitr, zekât ve kurban derisi bağışlarının Türk Tayyare Cemiyeti tarafından toplanarak elde edilecek hasılatın, Türk Tayyare Cemiyeti, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfâl Kuruluşları arasında sağladıkları kamu yararı nispetinde taksim edileceği yazılmaktadır. 27 Nisan 1927, **BOA**, HR-SFR-04-00928-00069-001-001, 27.04.1927.

⁶²⁹ **TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.14.

⁶³⁰ **A.g.e**, s.12.

⁶³¹ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.13.

⁶³² **On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937**, s.12.

⁶³³ **TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.13.

⁶³⁴ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.13.

yılda toplam 12.181 çocuğa,⁶³⁵ 1939 sonuna kadar toplam 66.414 çocuğa⁶³⁶ dış muayene ve tedavi hizmeti sunuldu.

THEC Genel Merkezi ve örgütlerinden 1934'te toplam 131 şubede 17.227, 1935'te 156 şubede 29.697 çocuğa süt dağıtıldı.⁶³⁷ İstanbul'daki Süt Damlası kuruluşunun Fransız derneğinden devralındığının ilk yıl, 1924 Temmuz ayından 1925 Mayıs sonuna kadar, Himaye-i Etfâl tarafından burada toplamda 15.427 çocuğa hizmet verildi. 10 ayda yapılan bu hizmet emsalleri içinde gerçekten yoğun bir faaliyetti.⁶³⁸ Bu hizmet müddetince, 8500 kg (72.599 şişe) taze steril süt, 1.524 adet kutu süt; her biri 280 gr. gelen paketlerden, 917 paket pirinç unu, 233 paket fosfatin dağıtıldı. 1.423 çocuğun gelişimi takip altına alınarak, 1.014 çocuk muayene, 1.268 çocuk tedavi edildi. Ortalama 497 çocuk günlük süte bağlandı.⁶³⁹ Genel Merkeze ait Süt Damlası kuruluşundaysa 1934 yılında düzenli olarak 564, 1935 yılında 656 çocuğa süt dağıtıldı.

1 Temmuz 1924'ten 31 Mayıs 1925'e kadar Süt Damlasında Genel Merkezden gönderilen 1.500.000 kuruş (15.000 lira) ödenekten 686.713 kuruş harcandı. (6.867 lira) Bu masrafların yaridan çoğu 363.675 kuruşu otoklav (sterilizasyon cihazı), süt ve tesis giderleriydi.⁶⁴⁰ Burada hijyenik bir ortamda ayda düzenli getirilen 80 kadar bebeğin hizmeti görülmekteydi.⁶⁴¹

Tüm THEC Genel Merkez, merkez ve kollarının, aşevlerinde ve Cemiyetin diğer kuruluşlarında okul öğrencilerine, 1934 (43.121) ve 1935 (47.724) yıllarında verdiği yemek, 90.000 öğünü geçmişti Bir ders yılı içinde devamlı olarak her ders günü (yılda 250 gün üzerinden hesaplandı) sıcak yemek verilen talebe sayısı her günde 180 çocuğa birer öğün yemek dağıtımına karşılık geldiği söylenebilir. Bu rakamlar 1936 ve 1937 yıllarında önemli ölçüde azalarak toplam 30.306 öğün yemeğe yani günde 42 çocuğa bir öğün yemek verilmişti. Bu aslında çok mütevazı bir rakam da olsa süreklilik arz eden bir temel etkinlikti.⁶⁴²

⁶³⁵ On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937, s.12.

⁶³⁶ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939,s.13.

⁶³⁷ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.17.

⁶³⁸ Ayda 1.500 çocuğa, günde 50 çocuğa karşılık gelir.

⁶³⁹ Aynı yer.

⁶⁴⁰ A.g.e, s.39.

⁶⁴¹ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.48.

⁶⁴² Bkz. Tablo 10.

1934 ve 1935'te iki yılda toplam 14.271 çocuk giydirildi.⁶⁴³ 1936 ve 1937'de toplam 54.278 muhtaç çocuğa giyecek, 10.458 çocuğa okul gereçleri yardımı yapıldı.⁶⁴⁴ 1934 ve 1935'te tüm şubelerden yardım alan çocuk sayısı 295.138 ile üç yüz bine dayandı.⁶⁴⁵ Yurt genelinde 9.623 çocuğa ayakkabı 15.217 çocuğa elbise verildi. Kreşte bakılan çocuk miktarı, 1.656, ana kucağında bakılan 140 oldu.⁶⁴⁶ 1922'den 1934'e değin toplam 5.562 çocuk bir yere yerleştirildi. 11.000 anneye doğum yardımı yapıldı. 300.000'in üzerinde çocuk beslendi. 200.000'in üzerinde çocuk muayene ve tedavi hizmeti aldı. 150 binin üzerinde çocuğa da süt dağıtıldı. Altmış binin üzerinde çocuk giydirildi. Kimsesizler için yıkanmanın lüks olduğu yıllarda 100 binin üzerinde çocuğa banyo yaptırıldı. Sırf Genel Merkezdeki banyolarda, günde ortalama banyo yaptırılan 246 kişi rakamı, yemek yedirilen çocuk sayısından altı kat fazlaydı. 1934 yılında 21.000 kişilik yıkanma hizmetinin, 1936 ve 37'de 90.000'lere ulaşmış olması Himaye-i Etfâl banyolarının son derece işlek kullanıldığı anlamına gelmekteydi. Kurumun bu mütevazı hizmet küçümsenmemelidir. Zira o dönemde Ankara'da faaliyet gösteren bir tek hamam halkın ihtiyacına yetişemiyordu.⁶⁴⁷

TÇEK Genel Merkezi ile merkez ve kolların 1934 ve 1939 yılları süresince, hizmetlerindeki en önemli büyüme beş kat ile süt dağıtımında görüldü. Aynı dönemde, beslenen çocuk sayısında üç, banyo yaptırılan çocuk sayısında üç kat artış meydana gelirken, giyecek yardımı, okul gereçleri yardımı ve para yardımı alan çocukların sayılarında bir artış meydana gelmedi.⁶⁴⁸

Cemiyet, tüm ülkede sözü edilen hizmetlere ulaşmış olmakla beraber, gerçeklerle hâlâ bütünüyle yüzleşmiş değildi. Yine de ne Cemiyet ne de toplum bu rakamları azımsamıyor, yapılanlara değer atfediyordu. Ulaşılan muhtaçlar az da olsa

⁶⁴³ **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.13.

⁶⁴⁴ **On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937**, s.12.

⁶⁴⁵ Bir yıl sonra da tüm şubelerin yardım ettikleri çocuk sayısı 420.368 olarak gerçekleşti. **On üçüncü ve On dördüncü Yıllar**, s.14.

⁶⁴⁶ **TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.46.

⁶⁴⁷ Kadınlar 20 kuruşa, çocuklar ücretsiz olmak üzere HEC Genel Merkezinde 1936 ve 1937 yıllarına toplam 179.673 çocuk ve kadın banyo servisinden yararlandırıldı. **TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.14. Ayrıca bkz: EK-18.

⁶⁴⁸ Bkz. Tablo 10.

hizmetler gözler önünde yapılmaktaydı. Bu yüzden bu dönemde Kuruma olan inan ve güven artmaktaydı.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin 25 Kasım 1928'de Cumhurbaşkanlığına başvurarak Arapçanın bir terkibi olan “Himaye-i Etfâl Cemiyeti” isminin, bizzat Mustafa Kemal tarafından, Türkçe ve çağdaş yeni bir adla değiştirilmesinin istendiği yazının⁶⁴⁹ cevabı, ancak 4 Aralık 1934'te verilmişti. Genel Başkan Dr. Fuat Bey (Umay), “Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak verilen yeni adı, aynı günden itibaren bütün kollara sevinçle ve kıvançla bildirdi.⁶⁵⁰ Kurum, yeni adını gazeteler aracılığıyla tüm yurda duyurdu.⁶⁵¹ Artık Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (TÇEK) adına evirilen Cemiyet, bir cumhuriyet klasiği olma yolundaydı.

Cemiyetin Hükûmet nezdinde var olan itibarı etkinliklerine de yansiyordu. Birkaç yıldan beri 23 Temmuz “Barış Günü”nü kapsayan “Yetimler Haftası” boyunca yetimler yararına satılan Himaye-i Etfâl Rozetleri, bütün il ve ilçelerde Milli Eğitim Müdürlükleri, Tayyare, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfâl Cemiyetlerinden ve Türk Ocağından birer üyenin katılımıyla oluşturulan geçici kurullar eliyle dağıtılarak, gelirinin yarısı HEC Genel Merkezince alınırken diğer yarısı, Millî Eğitim Bakanlığı yönetimindeki şehir yatı okullarında bulunan öğrencilerin bir kısım ihtiyaçları için Millî Eğitim Bakanlığı emrine ayrılıyordu. İçişleri Bakanlığının, İstanbul Valiliğine, Millî Eğitim Bakanlığına gönderdiği, “*geçici kurullara azami ilginin gösterilmesi*” tebligatını hatırlatan Cemiyet, konu üzerinde bu yıl da önemle durulmasını rica ediyordu.⁶⁵² Osmanlının son döneminde İstanbul'da İstanbul Valiliği ile Cemiyet arasında baş gösteren karşılıklı güvensizlik ve husumet, Cumhuriyet döneminde görülmüyordu.

Ancak bununla beraber Cemiyetin kendi örgütünden kaynaklı birtakım pürüzler de yok değildi. Cemiyetin bazı şubeleri, hasılatın gereken kısmını Genel Merkeze göndermemişti. Genel Merkezce bu konu, zorlayıcı tedbirler uygulanması için Millî Eğitim Bakanlığına yazıyla bildirilince, İlköğretim Dairesine Bakan imzalı gönderilen 5 Kasım 1928 tarihli yazıda, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden

⁶⁴⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi 547203, 25.11.1928.

⁶⁵⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi 567128, 6.12.1934 ve Cumhuriyet, 05.12.1934. Telgraf metni için bkz: EK-19.

⁶⁵¹ Cumhuriyet, 05.12.1934.

⁶⁵² BCA, 180-9-0-0-19-96-1/0000014, 18.05.1928.

derhal gerekli girişimde bulunması, Bakanlığa da bilgi vermesi istendi.⁶⁵³ Yazıda, İstanbul Merkezi, Üsküdar, Çatalca, Beyoğlu, Şişli, Bakırköy Şubeleri hasılatı göndermeyen şubeler olarak açıklanıyordu. İstanbul Merkezi ile yaşadığı bu pürüze rağmen bu dönemde HEC, hükûmet yanında bir ağırlığa sahipti.

Atatürk Döneminde başlayan önemli bir Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyeti de Kırkpınar tarihi güreşlerinin organizasyonu olmuştur. Tarihi Türk güreşlerinin yapıldığı gerçek Kırkpınar, Balkan harbinde Bulgar'ın eline geçince Edirne ile Mustafapaşa (bugünkü Sıvelingrad) Kasabası yolu üstünde Virantekke Mahallesi'nde Kırkpınar yeniden kurulmuştur. Ancak bu yer, sonraları atıl kalınca duruma gönülleri razı olmayan Edirne'nin ileri gelenleri, ÇEK yönetim kurulundan, Kırkpınar'ı Edirne Sarayı'na mevkiine getirmelerini istemişlerdi. Kırkpınar, 1925 yılının 15 Mayıs tarihinde bu kez de Sarayı'na getirilerek yeniden kurulmuştu. Edirne ÇEK Yönetim Kurulundan keresteci Rasim Efendi (Ertür) ile Suakacak'lı Tefik efendinin büyük emekleri ile Kırkpınar güreşlerini bir süre ÇEK düzenleyecekti.⁶⁵⁴ Umut Cafer Erdoğan, "Kırkpınar Yağlı Güreşleri" adlı kitabında bu müsabakaların 1935 Temmuzundan başlayarak on yıl kadar Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından düzenlendiğini tespit etmektedir.⁶⁵⁵

Yirmili yıllarda yapılan Genel Kongrelere sunulan Genel Merkez Raporları ve Cemiyet bütçe kayıtlarının bulunamayışı, bununla birlikte İstanbul Merkezinin çok güzel kayıtlar tutmuş olması THEC adını kullanmakla birlikte ilk yıllarında Cemiyetin, raporlama arşivleme ve neşriyat bakımından eksik olduğunu akla getiriyor ve aynı dönemde İstanbul Merkezinin adeta bir Genel Merkez gibi kayıt tutmaya devam ettiğini gözler önüne seriyor.

2.1.6.1. Yeni Kuruluşlar Meydana Getirilmesi

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Atatürk döneminde, profesyonel bir faaliyet sahası teşkil etmek üzere Avrupa'da örnekleri çokça bulunan iki modern kuruluşu bünyesine alarak çoğaltmaya başlamıştır. Bunlar modern yaşamın bir

⁶⁵³ BCA, 180-9-0-0-19-96-1/0000007, 5.11.1928.

⁶⁵⁴ Paşaili, 3 Mayıs 1342 (1926) No: 207.

⁶⁵⁵ Umut C. Karadoğan, *Geçmişten Geleceğe Uzanan Kültürel Miras: Kırkpınar Yağlı Güreşleri*, Berikan Yayınevi, İstanbul, Haziran 2021, s. 287.

zorunluluğu olarak ortaya çıkan Gündüz bakımevleri ile bebek ölümlerinin önlenmesinde hayli etkiye sahip olan süt damlalarıdır.

Bilindiği üzere Gündüz Bakımevleri (kreşler), başta çalışan annelerin çocukları olmak üzere, çocuklarının gülbüz ve sağlıklı, modern yöntemlerle büyütölmesini arzu eden her anneye hizmet vermek üzere, çocukların çoğunlukla küçük bir ücret karşılığında mesai saati aralıklarında bakıldıkları ve yetiştirildikleri kuruluşlardı. Önemli bir amaç da sanayileşmenin sonucu olarak kadınların çalışma hayatında yer almalarını sağlamaya yönelik kurgulanan sosyal politikaya bir destek vazifesi görmektir. Bugün bilinen anlamda bir kreşin o günün Ankara'sında ilk numunelerindendi. Gündüz Bakımevi, bebek ve meme çocukları ve oyun çocukları olmak üzere iki kısımdan oluşurdu. Çocuklara sabah kahvaltısı, öğle yemeği ve ikinci kahvaltısı yedirilirdi.⁶⁵⁶ Burada, müdürün yanı sıra, bir doktor, çocuk bakıcı hemşireler ve öğretmenler görev alırdı. Çocuklara, yaşlarına göre şarkılı oyunlar, elişleri, ritmik hareketler içeren bir eğitim programı uygulanırdı. Gündüz Bakımevinin bir seferde 1200 nefer çocuk, gebe ve emzikli kadına yemek pişirme kapasitesine sahip bir de mutfağı bulunmaktaydı.

TÇEK'in gündüz bakımevleri sayısı, sekize ulaştığı 1935'ten Atatürk dönemi sonuna dek (1939) 16'ya çıkarak iki kat artış göstermişti. Bu dönemde Kurumun sahip olduğu kuruluşlar içinde en büyük artışı gösteren gündüz bakımevleri (kreşler) olmuştur.⁶⁵⁷ İlk olarak Ankara'da 50 çocuğa hizmet sağlamak üzere açılmasının ardından, 1935'te Ankara, Bursa (2), İzmir, Giresun, Elazığ, Balıkesir, ve Adalar olmak üzere Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait sekiz Gündüz Bakımevi faaliyettedir.⁶⁵⁸ 1939 yılı itibariyle 164 çocuk kabul etmekte ve bu haliyle yine de yetersiz kalmakta olduğundan bunların da her geçen yıl sayıları artıyordu.⁶⁵⁹ TÇEK kreşlerinden örnek olarak bazı başka kuruluşlar da İstanbul, Ankara ve İzmir'de gündüz bakımevi açıyordu.

Yuvalar ve gündüz bakımevlerinden sonra hatıra gelen Fransa kaynaklı en önemli kuruluş şüphesiz 'goutte de lait' yani süt damlaları idi. Türk çocuk koruma

⁶⁵⁶ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939,s.19.

⁶⁵⁷ Bkz. Tablo 9.

⁶⁵⁸ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.16. 1937'de Gündüz Bakımevi sayısı 10'a çıkar. On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937, s.14.

⁶⁵⁹ 1946'da ÇEK tarafından 9'u İstanbul, 2'si Ankara'da olmak üzere 21 adet gündüz bakımevi işletilmekteydi. TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939,s.12.

kuruluşları arasına şaşaalı bir biçimde dahil olarak çocukların steril süte, annelerinin de modern çocuk bakım eğitimine kavuşmasını hedefleyen bu kuruluşların başlangıcı Fransa'ya dayanmaktaydı. 1890'larda bu ülkede açılmaya başlanan, çocuk refahı, erken doğumun önlenmesi ve bebek sağlığı danışmanlığı merkezleri arasında, Charité Hospital'de Dr. Pierre Budin tarafından 1892'de açılan ilk merkezde oluşturulan yine Fransa kaynaklı 'out-patient clinic' yani ayakta hasta kliniğinde yoksul annelerin çocukları muayene edilmeye ve ölçülmeye başlanmıştı. Budin'in öncelikli amacı, özellikle anne sütü ile beslenmeyen bebeklerin ishalden ölmelerinin önüne geçmek, dolayısıyla bebeğin doğal yolla beslenmesini sağlamaktı. Bu çabalardan olarak, aynı yılda, ilk süt damlası, Fransa'da, Paris'te ve birkaç başka şehirde kurulmuştu.⁶⁶⁰

Türkiye'de bu kuruluşun ilk örneği 1921'de Mütareke Döneminde Darülfünun karşısında Fransız Salib-i Ahmer (Kızılhaç)'inin girişimiyle "Fransız Madamları" (Kızılhaç Kadınlar Kurulu) tarafından Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı General Joseph Pelle'nin de katılımıyla açılmıştı. Dr. Besim Ömer de bu kuruluşta her Perşembe 3-4 saat Türk ve Müslüman çocuklarını muayene etmekteydi. Besim Ömer Paşa'dan başka iki tabiple tahsilli iki hastabakıcının da hizmet verdiği bu kuruluşun ilk olmak açısından büyük önemi vardı. Anne sütlerinin yetersizliği nedeniyle muakkam (steril) inek sütü ile beslenen çocukların hazım sorunları nedeniyle haftada birkaç defa muayeneleri zorunlu oluyordu. Her türlü ilgiden mahrum ve fizyolojik gelişimlerini tamamlayamamış çocukların da sık sık muayeneleriyle tedavileri gerekmekteydi.⁶⁶¹

"Süt Damlası" fonksiyonlarından olan, memeden kesilen iki üç yaş arasındaki küçük çocuklar için kutu süt ve un dağıtılmasını İstanbul'da "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi" yürütmekteydi. Bir buçuk iki yaşında olup ailelerinin yoksunlukları nedeniyle yeterli gıda alamayanlara, her hafta muayyen miktarda pirinç unu, şeker, fosfatın, kutu süt ve ara sıra sebze veriliyordu. Bu çocuklar da muayeneye ve tartıya tâbilerdi. Bu üçüncü kısım çocuklara, yani memeden kesilenlere, Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1923 yılından itibaren 16 ay yardımda bulunmuştu. Hanımlar Merkezinde ve tıbbi gözetim altında, bu teşkilat sayesinde her gün ortalama 90 çocuğa yardım

⁶⁶⁰ Philippa Main Smith, *Mothers and King Baby: Infant Survival and Welfare in an Imperial World Australia 1890-1950*, University of Canterbury, Mcmillan Press Ltd, Christchurch, Newzeland, 1997, s.65.

⁶⁶¹ 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan'a ..., s.27.

edilmek suretiyle bu zaman içerisinde yaklaşık 4.255 muayene gerçekleştirilmişti. Yoksul ve hamile kadınların beslenmelerinin düzenlenerek daha ana karnındayken çocukların gelişimlerini sağlamayı hedefleyen bu mütevazı merkezde 1924 yılı itibarıyla 96 çocuk kayıtlıydı.⁶⁶² Hanımlar Merkezi örgütünün yardımlarıyla yürüyen, yeterince profesyonel olmayan ve yetersiz de kalan bu girişim, Hanımlar Merkezinin feshedildiği 15 Aralık 1925 tarihine kadar sürdü.⁶⁶³

Hazım sorunu yaşayan, yıkık evlerde bakımsız mahallelerde hayat süren yoksul ailelerin bir iki günlük veya haftalıktan beş altı aylığa kadar olan “**küçük süt çocuklarının**” (bebekler), sağlık, sosyal güvenlik ve bakımlarını sağlama amacıyla bir “Süt Damlası” kurmak isteyen İstanbul Merkezi yönetimi, THEC 1924 yılı Ankara Genel Kongresinde Süt Damlası konusunu da gündeme getirdi. Burada Besim Ömer Paşa, öncelikle hasta çocukların tedavisi amacıyla bir Çocuk Muayenhanesi kurulması gerektiğinden bahisle Genel Merkezden bir ödenek talep etmiş, Dr. Safiye Ali Hanım ise üyelere Süt Damlası kuruluşunun tanıtımını yapmıştı.⁶⁶⁴ THEC Genel Merkezi, İstanbul HEC Merkezinin, Süt Damlası kurma girişimi için talebi üzerine 1924-1925 Bütçesinde, 15.000 lira aktardı.⁶⁶⁵

Fransız Kızılhaç Kadınlar Kurulu girişimiyle Darülfünun karşısında 1921’de açılan “ilk süt damlası kuruluşu”, mali bir buhranın da içinde bulunduğu 1924 Temmuz başlarından itibaren geçici bir süreliğine HEC İstanbul Merkezine bırakılmıştı. Burada Kızılhaç Kadınlar Kurulunca çocuklara bayram yardımı dağıtılması töreninde, Fransız Kadınlar Kurulu ile Himaye-i Etfâl İstanbul Merkezi üyeleri, Belediye ve Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürleri arasında gerçekleşen bir görüşmeden birkaç gün sonra T.C. İstanbul Valiliği Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü tarafından, “bundan böyle yabancı hayır dernekleri tarafından hayır kuruluşları meydana getirilmesine ve Mütarekeden sonra açılanların ise devamına izin

⁶⁶² 1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan’a ..., s.28.

⁶⁶³ A.g.b., s.14.

⁶⁶⁴ Aynı yer.

⁶⁶⁵ Süt damlası bütçesi: Senevî,
(Doktor, hasta bakıcı, hasta bakıcı muavini,
hademe (Himaye-i Etfâl Cemiyeti kızlarından),
hademe, mahrukat, elektrik, telefon, su, melbusat,
evrak-ı matbua, müteferrik sarfiyat, mualece bedeli) 4.780
Otoklav alet edevat, masarifi-i tesisiye 10.220
Toplamı 15.000
1339 Kânunusani iptidasından 1340 Nisan’a ..., s.37.

verilemeyeceğine” dair bir yazı gönderildi. Yazının, Kızılhaç Kadınlar Kurulundan bir üyeye iletilmesi üzerine Kızılhaç Kadınlar Kurulu Paris Merkezi, mali buhran gerekçesiyle Cemiyet olduğu dönemden beri Himaye-i Etfâl İstanbul Merkezince fiilen yürütölmekte olan Süt Damlasını, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne (THEC) devre karar verdi. Kuruluş, THEC adına Fransız Elçiliğı’nde yapılan bir davetle Kızılhaç Fransız Kadınlar Komitesi’nden devralındı. Cemiyetin bu yeni kuruluşuna, İstanbul Merkezi’nce talep edilen 15.000 lira ödenek Ankara Genel Merkezden gönderildi. Süt Damlasına, bir bina daha kazandırmak için tarihi sanat eseri sayılan sebilin arka tarafındaki Medrese, Evkaf Kanunu’nun Dördüncü Maddesindeki yetkiye istinaden Himaye-i Etfâl Cemiyeti’ne geçici olarak bırakıldı. Medrese, bundan böyle Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin aynı zamanda faaliyet merkezi de olacaktı. Medrese binasına, bir gündüz bakımevi (kreş) hasta çocukların bakımında perhiz mutfığı, laboratuvar, muayenehane, genç annelere fennî çocuk büyötmeyi öğretecek uygulamalı bir derslane, orta boşluğa bir güneş bahçesi yapıldı. Odalardan biri, ziyaretçi hasta bakıcılara, diğeri de Çocuk Müzesi’ne ayrıldı. İstanbul’daki Türkiye’nin bu ilk Süt Damlasında, küçük yaşta annesiz veya hasta ve annesi tekrar gebe kalıp sütünden mahrum kalan ya da ikizi bulunduğundan yalnız anne sütüyle beslenemeyen, bir iki günlük veya haftalıktan beş altı aylığa kadar olan küçük süt çocukları (bebekler); 6-7 aylıktan bir yaşına kadar büyücek süt çocukları; zayıf ve nahif annelerin çocukları ve annelerine süt ve gıda yardımı yapmaktaydı. Süt yardımı almadığı halde, haftada iki defa Süt Damlasına muayeneye getirilen çocukların sayısı her geçen gün artarak günlük 60’ı aşmıştı. Modern sağlık yöntemlerinin yaygın hale getirilmesini sağlamak üzere süt damlasında verilen diğeri önemli bir hizmet de ziyaretçi hastabakıcılıktı. Bu sayede çocuk bakımı yolunda halk sağlığı ile ilgili güzel ve modern bir örnek, hayata geçirilmiş oluyordu. Ziyaretçi hastabakıcılar, ziyaret ettikleri ailelerin gerçek durumlarını yerinde gören, yardıma gerçekten muhtaç olanların tespitine çalışan, devrin adı henüz konulmamış “sosyal çalışmacıları” olarak ortaya çıktılar. Cemiyetten bedelsiz süt yardımı alacak olan yoksul aile çocuklarının belirlenmesini, isabetsiz seçimler yapılmamasını, Cemiyetin sınırlı kaynaklarının doğru yöneltilmesini sağladılar. Ziyaretçi hastabakıcılar, 1924 Temmuz ayından 1925 Mayıs sonuna kadar 170 aileyi ziyaret etti. Ailelerin sosyal mevkileri, sağlık

durumları, çocukların hüviyetleri, evlerinin sağlık koşulları belirlenerek ve ailelere gereken tavsiyelerde bulunularak, hasta olanlar kayıt altına alındı.⁶⁶⁶

HEC İstanbul Merkezine bağlı olarak Süt Damlasında Hanımlar Merkezi tarafından bir “Anneler Birliği” de kurulmuştu.⁶⁶⁷ Bu birliğin faaliyetleri gerçekten etkili oluyordu. Anneler Birliğince şehrin çeşitli mahallelerinde modern çocuk büyütmek yönetimlerini konu edinen konferanslar veriliyor, sinema filmleri gösteriliyordu. Buradaki muayenehanede ve uygun görülen yerlerde açılıverilen muayenehanelerde çocukların hastalıkları teşhis ve tedavi edilip sağlık durumları ve gelişimleri takibe alınıyor, “teknik, sağlığa dönük ve düşünsel yardımlar” planlanıyordu.

2.1.6.2. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları

Bu ilk dönemde Genel Merkez tarafından işletilen, Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakıcı Okulu olmak üzere iki kuruluş bulunmaktadır.

2.1.6.2.1. Keçiören Çocuk Yuvası

Artık, Hacımusa Mahallesi’ndeki kiralık bina ihtiyaca yetmeyince, 1925 yılında kendisine başvuru, Maliye Bakanı (1924–1927) Abdülhalik Renda⁶⁶⁸, bir jest yaparak Keçiören’de hazineye ait 39 dönümlük genişçe bir araziye sahip olan güzel bir binanın, 12.000 lira gibi düşük bir bedelle Cemiyete satılması talimatını vermişti.⁶⁶⁹ Cemiyet bu kuruluşa “Çocuk Yuvası” adını vererek hizmete aldı. Süt çağından başlayarak bakıma muhtaç, yetim ve öksüz çocuklar, eli ekmek tutana kadar yuvaya kabul edilmekteydi. Cemiyetin varlığını bilen civar köylerden başlayarak sadece 1938 yılında başvuran 140 çocuktan 94’ü yuvaya alınmıştı.⁶⁷⁰ Bu 50 yataklı binanın da ihtiyacı karşılamayacağı ortadaydı. Bu nedenle Cemiyet yönetimi, Keçiören’deki yeni yerde, yeni projeler düşündü.

⁶⁶⁶ 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar ..., s.7-16.

⁶⁶⁷ A.g.e., s.21.

⁶⁶⁸ Abdülhalik Renda, 1881 Yanya doğumlu olup, 1924-1927 yılları arasında Maliye Vekilliği, 1927-1930 yılları arasında Milli Müdafaa ve Bahriye Vekilliği, 1930- 1934 yılları arasında tekrar Maliye Vekilliği yapmış, 1935-1946 yılları arasında ise uzun bir süre Meclis Başkanlığı görevini yürütmüştür. <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>, Erişim Tarihi: 20.12.2021.

⁶⁶⁹ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.25; Binaya ait fotoğraf için bkz: EK-20.

⁶⁷⁰ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.26.

Keçiören’de satın alınan geniş arazili binaya eklenecek tüm tesisleri kapsayan bir proje hazırlandı. Projede sekiz bina olması öngörüldü. Bebekler için yaptırılan 200 Yataklı Pavyon (Umay Pavyonu), projede 2 numara olarak işaretlenmişti. İlk ve 1 numaralı eski bina büyük çocuklara hizmet vermeye devam etti. Bu binalar numara sırasıyla 3’ten itibaren; meme ve mama çocukları için bina, 4. 50 yataklı çocuk hastanesi binası, 5. Yoksul lohusa kadınların bakımı için ayrılmış 50 yatak kapasiteli lohusa binası, 6. Kızların evleneceği zamana kadar elışı ve örgüleri öğrenecekleri 50 kişi kapasiteli iş evi binası, 7. Kansız, zayıf, vereme düşebileceğinden endişe edilen bebeklerin sıhhat ve kuvvet bulacağı zamana kadar barındırılması için 50 yataklı bir prevantoryum ve son olarak 8. Bedenen ve ruhen malul çocuklar için 50 yatak kapasiteli bir engelli çocuklar binası. Bu binaların eklentilerinde hizmetli barınağı ve süt ineği ahırı düşünülmüştü. Bu, bütün ihtiyaçlar dikkate alınarak hazırlanmış güzel bir projeydi ve finansmanı bağışlarla peyderpey sağlandıkça sırayla hayata geçirilmesi planlandı. Bu projede 4 numarada bulunması gereken doğumevi (çocuk hastanesi) binası, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca Ankara’da yapımına başlanan 200 yataklı Doğumevi Hastanesi nedeniyle projeye konulmadı.⁶⁷¹

TÇEK’in yurdun dört bir yanından çocukların kabul edildiği ve günün biricik kuruluşu olan o zamanda tek olup Keçiören’de açılan 150 kapasiteli Ana kucağı kuruluşu (yuva) yetmeyince, kapasiteye 100 ilave etmek suretiyle genişletmek amacıyla yeni bir pavyon inşası için 1937’de projeye 100 yataklı bir pansiyon eklendi.⁶⁷² Sonradan Keçiören Çocuk Yuvası adını alan ve büyük kısmı 1938’e dek tamamlanmış olan kuruluş, 1942 yılında 469, 1943 yılında 671 çocuk başvurusu olmuştu. Ne var ki başvuru yapanların önemli bir kısmına “boş yer yok!” cevabı verilmek zorunda kalılmaktaydı. Deprem sonrası gelecek taleplere yer açmak için 48 çocuk Mersin Çocuk Yuvası’na gönderilse de 1943 itibarıyla Keçiören Çocuk Yuvası’nda bakılan çocuk sayısı 300’e yaklaşmıştı.⁶⁷³

⁶⁷¹ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.32-34

⁶⁷² Kapasitesi yetersiz ana kucağında, mevzuat gereği, bakılan yetimler, elleri iş ve aş tutasıya dek ilk mektebi, bitirdikleri halde burada bakılmak zorunda olması kurum yetkililerini hayli düşündürmektedir. 1937 itibarıyla, birçok zarurete düşmüş çocuk, buraya bu yüzden kabul edilemiyor ve İstanbul’a gönderiliyorlardı. TÇEK Genel Merkezi **On beş ve On altıncı Yıllar, 1936-1937 İş Raporu**, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1938, s.11.

⁶⁷³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1944. s.10.

Keçiören Çocuk Yuvası'nda, yeni doğan çocuklardan başlayarak 12 yaşına kadar olan çocukların yiyecek, giyecek ve barınmaları ya parasız olarak ya aileleri tarafından verilen ücret karşılığında ya da bakım masrafları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca ödenmek suretiyle sağlandı.

2.1.6.2.2. Çocuk Bakıcı Okulu (Dadı Okulu)

Türkiye'nin ilk Hemşire Okulunun, aynı zamanda Kızılay Fahrî Başkanlığını da ifa eden Besim Ömer Paşa tarafından 1925'te İstanbul'da açıldığı söylenmekle birlikte,⁶⁷⁴ 1914'te yine Besim Ömer Paşa'nın Japon kadın hastabakıcıların yetiştirilme yöntemiyle eğitim yapmak üzere İstanbul'da kurulmasına ön ayak olduğu ve şehrin tanınmış ailelerinin kızlarının davet edildiği altı ay süreli⁶⁷⁵ “Gönüllü Hastabakıcılık Kursu”,⁶⁷⁶ Türkiye'nin ilk Hemşirelik okulu sayılabilir.⁶⁷⁷ Kızılay Derneğine bağlı olarak 1925 yılında kurulan Hastabakıcı Okulu ise kurumsal hüviyeti bulunan ilk hemşire okulu olarak anılmalıdır.⁶⁷⁸ İzleyen yıllarda hemşirelikte okullaşma çok yavaş ilerlemiştir.⁶⁷⁹

Bu okulların ilklerinden birinin de 1929'da Keçiören Çocuk Yuvası'nda kurulan Çocuk Bakıcı Okulu olduğu söylenebilir. Osmanlı'nın son döneminden beri güçlü aileler arasında, yurt dışından “mürebbiye” getirme geleneği vardı. Bu aileler, buna bir yandan kendilerini mecbur hissederken diğer yandan memnun da olmamaktaydılar. Bu boşluğu doldurmayı ve modern çocuk bakıcıları yetiştirmeyi görev alanında sayan ÇEK yönetimi, 1929 yılında Keçiören Yuvası bünyesinde orta dereceli bir Çocuk Bakıcılık Okulu kurdu. Yuvada bakılan ve ortaokul tahsili gelen kızlar başta olarak, bu okula yılda yirmi civarında öğrenci kabul ediliyordu.⁶⁸⁰

⁶⁷⁴ Kızılay Cemiyeti'nin ikinci kez ihyaen kuruluşu, 1911'de Dr. Besim Ömer Paşa'nın evinde olmuş buradaki beş-on kişi Cemiyetin Ana Nizamnamesini kaleme almışlardı. Mesut Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.51 ve 57. Dr. Besim Ömer, tıpkı Çocuk Esirgeme Kurumu'na olduğu gibi Kızılay Cemiyetine de uzun yıllar doğrudan veya dolaylı hizmet etmişti.

⁶⁷⁵ Tuba Tepecik, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Hemşirelik Teşkilatının Gelişimi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.22.

⁶⁷⁶ Şule ERGÖL, “*Türkiye’de Yükseköğretimde Hemşirelik Eğitimi*”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi** Cilt:1, Sayı:3, Aralık 2011, s 153.

⁶⁷⁷ Çapa, **a.g.e.**, s. 49.

⁶⁷⁸ Aynı yer.

⁶⁷⁹ ERGÖL, **a.g.m.**, s.153.

⁶⁸⁰ **TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, s.38.

1930’lu yıllarda öğrencilerinin çoğu Yuva kaynaklı olan bu mütevazı okul, otuz küsur yılda müfredatı MEB’ce onaylı dışarıdan hayli talep gören lise seviyesinde bir Hemşire Koleji’ne dönüşecektir.

1929’da Ankara Ana Kucağı (Keçiören) kuruluşu yanına açılmış bulunan Çocuk Bakıcı Okulunda, leylî (geceli) okuyarak mezun olan çocuk bakıcı hemşireleri,⁶⁸¹ TÇEK kuruluşlarının doktorları ve sağlık kuruluşları ile tedaviye dönük hizmetlerinin ve annelere tavsiye hizmetlerinin yanı sıra Kurumun yardımını isteyenlerin sosyal ve ekonomik durumlarını yerinde tetkik eder ve bir sosyal çalışmacı gibi raporla amirlerine bildirirlerdi. Türkiye’nin modern tanıma uygun sosyal hizmet görevleri yapan bilinen belki de ilk “sosyal çalışmacı”ları (İng. social workers’ten, sosyal hizmet elemanları) bu ziyaretçi hemşirelerdi.

Çocuk kuruluşlarının ihtiyacına yönelik olarak çocuk bakıcısı yetiştirilmesi zarureti doğunca, önceleri ilkokul mezunu kızlar bu eğitime kabul edilirken, talebin giderek artmasıyla sadece orta ve lise mezunları alınmaya başlandı. İlk yıllarında 20 öğrenci kabul edilen okul zaman içerisinde kadrosunu artırarak 1939 yılı itibarıyla sayıyı 50’ye yükseltti. İki yıllık Çocuk Bakıcı Okulu’nda teorik ve uygulamalı dersler birlikte veriliyordu. Açıldıktan itibaren okuldan on yıl içerisinde 76 hemşire mezun olmuştu.

Çocuk Bakıcı hemşireleri, doğum öncesinden itibaren anne adayını, ziyaretlerle bilinçlendirecek, lohusalığında anneyi hastalıktan, bebeği, hastalık ve yanlış bakımdan koruyacak, kuvvetli ve gülbüz büyütmenin yolunu göstereceklerdi.⁶⁸²

Bu dönemde tek olan Keçiören’deki Çocuk Yuvasının bitişiğindeki Çocuk Bakıcı Okulu, TÇEK tarafından Millî Eğitim Bakanlığı’na yapılan başvurunun kabul edilmesi sonucu, 1945 yılında Ortaokul seviyesine yükseltilmiş ve birinci sınıfına o yıl otuz öğrenci kabul edilmişti.⁶⁸³

⁶⁸¹ Bkz: EK-21.

⁶⁸² Dr. Besim Ömer Akalın, **Türk Çocuğu Yaşamalıdır, Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım**, Ahmet İhsan Basımevi Ltd., İstanbul, 1936, s.8.

⁶⁸³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **23 ve 24. Yıllar, 1944-1945 İş ve Hesap Raporları**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1944, s.8.

2.1.6.3. Yayın ve Tanıtım Faaliyetleri

Sürelî yayınlarına bir süre (Eylül 1926 ile Ocak 1936) “Gürbüz Türk Çocuğu” adlı aylık dergiyle devam eden Cemiyet, 1936 Ocağından sonra bu dergiyi, imtiyaz sahibi yine Dr. Fuat Umay olmak üzere, “Çocuk” adıyla haftalık çıkarmaya başladı.⁶⁸⁴ Cumhuriyet dönemi çocuk dergiciliğinin birincilerinden olan Kurumun bu yayını, içeriğinde Cemiyetten haberlerin de yer aldığı, eğlenceli bir çocuk eğitim materyali olarak düşünülmüştü.

Haftalık yayınlanan “Çocuk”un tirajı 40.000 kadardı. “Ana” adlı aylık derginin ise tirajı 6.000 kadardı. Süt ve mama çağındaki çocukların annelerine tavsiyelerde bulunmak üzere bastırılan “Annelere Öğütler” adlı ‘düzenli broşür’ü ve zaman zaman çocuk konulu kitap basımları da yapılmaktaydı. Basım işleri “Yayın Servisi” tarafından yürütülürdü. Dönemde eski ve yeni harflerle basılan kitap sayısı 149.000’i buldu.⁶⁸⁵

Kurumda neredeyse ilk yıllardan beri var olan propaganda şubesi 1934 yılında artık etkin olarak çalışıyordu. Günlük gazete ve dergiler, bu şubenin ricalarını kırmamakta, Kurum etkinliklerini, kampanya ve de duyurularını zaman zaman ücretsiz olarak yayımlayarak katkılarını esirgememekteydiler. Yanı sıra, Çocuk Bayramı Haftası yayın çalışmaları önemle sürdürülmekte, filmler, radyo konferansları düzenlenmekteydi.⁶⁸⁶ HEC Genel Merkezi, yapmış olduğu çalışmaları kimi zaman da Matbuat Genel Müdürlüğü Makale ve Haberler Servisi’nin haber baskılarıyla halka duyurmaktaydı.⁶⁸⁷

Bu dönemde taşra örgütleri her ne kadar etkin de olsalar büyük çoğunluğu halen bir kurum prensibiyle çalışıyor değildi. Şubeler, çalışmalarını kaydediyor da olsalar, raporlaştırmada ve istatistikî veri üretmede pek becerikli sayılmazlardı. Genel Merkez Raporunda, bu şube ve kolların ancak 156’sının istatistik verisi gönderdiği, bu

⁶⁸⁴ 1952 Kasımından itibaren Kurumun bu dergisinin adı “Çocuk ve Yuva” oldu.

⁶⁸⁵ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.22,23.

⁶⁸⁶ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar ,s.14.

⁶⁸⁷ Örneğin, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezince, 1 Ağustos 1934 tarihinden 16 Ağustos 1934 tarihine kadar on beş günlük sürede 1.757 çocuğa yardım edildiği, 346 hasta çocuk ve kadının, Umumî Merkezin polikliniklerinde muayene ve tedavi ettirildiği, dış muayenehanesinde 564 çocuğun dişlerinin muayene ve tedavi edildiği, 709 çocuk ve annenin Genel Merkez banyolarından yararlandırıldığı, Süt Damlası kısmında 132 çocuğa 880 kilo 745 gram bedava süt dağıtıldığı, yardım için başvuran yoksul altı çocuğa para yardımı yapıldığına ilişkin 20 Ağustos 1934 tarihli 86 Sayı numaralı baskı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01010765.

156 şube ve koldan toplam 295.183 çocuğa yardım edildiği, tüm şube ve kolların yardım göndermesi durumunda bu rakamın en azından iki kat olduğunun görüleceği belirtilmekteydi.⁶⁸⁸

İstatistik gönderen merkez ve kolların sayısı, kurum taşra bağlularının örgütlenme ve tesis düzeyi hakkında bir fikir vermekte, düzenli bir kayıt, bir yönetim yapısı ve işleyişi işaret etmektedir.⁶⁸⁹ İstatistik gönderen şube ve kollar, aktif, derli toplu iş yapan kurumsal hüviyet taşıyanlar olarak görülebilirdi. Ayrıca buradan, Kurumun bu dönemdeki etkinliklerinin rakamlara tam olarak yansımadağı da anlaşılmaktadır.⁶⁹⁰ Genel Merkez, faaliyetleri taksim etmek, lüzumsuz tekrarlardan sakınmak, ağırlık merkezi oluşturmak gibi nedenlerle istatistik verilerine ihtiyaç duymuşken, örgütler, Tüzük gereği Genel Merkez payı (% 5) ve şefkat pulu kâr payı (% 15) ödeme zorunluluğundan, vergi kaçırır gibi kaçacaktır.⁶⁹¹

Merkez ve şubelerden gelen istatistik verileri yıldan yıla artış göstermiş, 1935'te 585 örgütten 156'sı istatistik verilerini göndermişken, 1938'de 595 örgütten 276'sı istatistik verisi göndermişti. Bu rakamlar, Genel Merkezin örgütleri, Tüzük ve bürokratik yöntem çerçevesine sokmaya çalıştığı, bunları giderek daha da çok merkezileştirmek istediğini ve gelir kaçağını önlemekte de bir parça başarılı olduğunu göstermektedir. Ancak ÇEK, yaşadığı sürece istatistik işinde hep daha başarısız olmuş, istatistik işlerinde bu dönemini bile arar hale gelmiştir.

2.1.6.4. Uluslararası İş Birliği Faaliyetleri

Çocuk Esirgeme Kurumu, üyesi bulunduğu UÇKB (Internatioanal Save the Children Union) ile de temaslarını sürdürmekteydi. Ancak bu birliğe Osmanlı döneminde olduğu gibi İstanbul'dan Kurumun üye ya da çalışanları değil, Bakanlık kadrolarındaki devlet görevlileri gönderilmekteydi. 1933'te Paris'te toplanan Çocuk Koruma Birliği Kongresine delege, Çocuk Esirgeme Kurum'undan gönderilmemiş, MEB Sağlık müfettişi Dr. Nebil gönderilmişti.⁶⁹² Çocuk Koruma Birliği merkezi ile

⁶⁸⁸ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.15.

⁶⁸⁹ Bkz. Tablo 14.

⁶⁹⁰ Aynı yer.

⁶⁹¹ TÇEK Genel Kongre raporları, Genel Merkezin, şubelerin bu payları ödemede isteksiz olduklarına yönelik şikayetlerinin örnekleriyle doludur. Bunlardan biri için bkz: **1962-1963 Yılı Çalışmaları**, s.12.

⁶⁹² BCA, 37-44-19, 13 Haziran 1933.

olan temasları Kurum adına Türkiye'nin Cenevre Konsolosu yürütmüştür.⁶⁹³ Bu Kongrelerin dışında aynı dönemde başlayan Balkan devletleri yaklaşması çerçevesinde örgütlenen Balkan Çocuk Esirgeme Kurumları Kongresi'ne de katılım sağlanmaktaydı. İki yılda bir toplanması kararlaştırılan bu Kongrelerin ilki 1936'da Atina'da, ikincisi 1938'de Belgrad'da, üçüncüsü 1940'ta Bükreş'te ve dördüncüsü 1942'de Türkiye'de olacak şekilde planlandı.

1 Ekim 1938 tarihinde Belgrad'da toplanan UÇKB Kongresine, ÇEK İşlemler Direktörü Mehmet Ali Sancaktar ve Edirne Milletvekili Dr. Fatma Memik katıldı.⁶⁹⁴

2.1.7. Kurumun Mali Durumu

1929 Ekonomik Buhranı, Osmanlı'nın dış borçlarının ödenmesi ve gereken acil reel yatırımlar için kaynak arayışı gibi nedenlerle olumsuz ekonomik koşulların hakim olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarında kimsesiz çocuklara devlet kaynaklarının dağıtımı bakımından bir türlü öncelik verilemiyordu.⁶⁹⁵ Bu yüzden bu sorunun tüm finansmanı, devletin kendilerini dışarıdan desteklemeyi tercih ettiği Himaye-i Etfâl kadrolarına havale edilmiş görünüyordu. Bu dönemde 1924'te 120 milyon liralık bütçe giderleri (harcanan) 1930'da 180 milyon liraya, 1938'de 312,2 milyon liraya yükselerek 2,5 kat büyüme gösterdi. Aynı üç yıllarda bütçe gelirleri sırasıyla 138, 217 ve 330 milyon lira olarak gerçekleşti. Bütçe 1925, 1931 ve 1933 yılları dışında fazla verdi.⁶⁹⁶ Tüm sorunlara rağmen hükûmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'na bütçelerinden yaklaşık on binde bir oranında yardım yapmaya devam etmişlerdi.⁶⁹⁷

Cemiyetin ilk sermaye yatırımlarının gerçekleştiği Atatürk döneminin önceliği kurulma ve kurumsallaşma olduğundan, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin bu dönemde, gelir ve giderleri dengede tutmaya yönelik bir önceliğinin olduğu söylenemez.⁶⁹⁸ Bunun önemli bir dayanağı ise Dr. Fuat Umay'ın ABD gezisinde toplanan yüklü

⁶⁹³ On beşinci ve On altıncı Yıllar, 1936-1937, s.13.

⁶⁹⁴ 8 Ekim 1938 tarihli Bakanlar Kurulu'nda 400'er liralık döviz izni verildi. **BCA**, 30-18-1-2-84-89-10, 01.10.1938

⁶⁹⁵ Çiçek, **a.g.m.**, s. 965.

⁶⁹⁶ Erdoğan Öner, "*Cumhuriyet dönemi Türk bütçeleri (1924-1993)*", **Maliye Araştırma Merkez Yayını**, No: 36, Ankara, 1994, Tablo 3: Genel Bütçe Gelir, Gider ve Açıkları, (1924-1993) (Hazine Yardımı Hariç), s.29

⁶⁹⁷ Aynı yer. Daha geniş bilgi için 4.2.9.1 maddesine bakınız. Ayrıca Bkz. Tablo 18.

⁶⁹⁸ Bkz. Tablo 19 ve EK-22.

miktarda yardımın Cemiyetin elini bir hayli rahatlatmış olması ve bu dönemde dış yardımların da bir süre devam etmesi olmuştu.

2.1.7.1. Taşınmazlar

Cemiyetler Kanunu'nun hükmü gereği, Kurumun Genel Merkez, il merkezleri ve kaza ve daha küçük yerlerde açılan şubeleri, kamu yararına dernek olması vasfıyla vasiyet ve hibe ve sair suretle kendisine bağışlanan her türlü malları kabul ve tasarruf edebilirdi. Merkez ve Şubeler tarafından alınan veya bağışlanan emlak "Genel Merkez adına" tapu siciline kaydettirilirdi. Tapu senetleri Genel Merkezde saklanırdı. Emlaktan kaynaklanan her türlü fayda ve gelir, yerel merkez ve şubelere aitti. TÇEK Tüzüğünde Kurumun gelir kaynakları olarak; yıllık üye aidatları, Hükûmetin, vakıfların, belediye dairelerinin, sair tüzel kişi veya gerçek kişinin verecekleri bağışlar, Kurum malından menkul ve taşınmaz gelirleri ile iş evleri gelirleri, zekât, sadaka ve bağışlar ve yardımlar ile bunlara benzer diğer yönlerden olabilecek gelir kalemleri anılmaktaydı.⁶⁹⁹

Dr. Fuat Umay'ın Amerika seyahatinde kurulan Cemiyet Şubesinde peyderpey toplanan bağış miktarı 1939 yılına dek yarım milyon lirayı bulmuştu.⁷⁰⁰ Daha önce bahsedildiği üzere bu bağışlar, Ankara'da gelir getiren yatırımlara dönüştürüldü. Bunlar, 1938 sonunda değerleri 753.302 lira olan ve yılda 87.644 lira kira getiren Çocuk sarayı, Büyük apartman, Mermerli ve Yenışehir'deki apartmandı. Bir zaman sonra apartmanların giderlerinin de arttığı ifade edilmeye başlandı. Örneğin Ankara Yenışehir'deki apartman, 1935 yılı bütçesinde 65.606 liralık bir masraflar artışına mâl oldu.⁷⁰¹ Kurumun 1935 yılı itibariyle sahibi olduğu 18 binanın⁷⁰² toplam değeri 522.339 liraydı.⁷⁰³ Kurumun Ankara'daki toplam mülklerinin değeri yine 1938 yılı sonu itibariyle 1.060.408 lira olup, arsa bedelleri bunun dışındaydı. 1935-1939 yılları arasında Kurum taşınmazları kıymeti iki katına çıkmıştı. Kurumun tüm şubelerine ait

⁶⁹⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası, s.19.

⁷⁰⁰ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.8. Burada ve başka yerlerde Atatürk dönemini anlamayı da kolaylaştırması bakımından ve bu belgede bulunan değerli bir veri olduğundan 1939 rakamları Atatürk Dönemi başlığı içerisinde kullanılmıştır.

⁷⁰¹ A.g.e., s.8.

⁷⁰² On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.18.

⁷⁰³ A.g.r., s.22.

bina, dükkân, arsa, tarla, bahçe toplamı 129, sağlık ve sosyal kuruluşlar toplamı 256 parçaydı.⁷⁰⁴

Kurumun 1934-1935 hesap defterleri ve diğer kayıtlarının teftişi sırasında Kuruma ait malların büyük kısmının tapularının alınmadığı, bunun ileride ortaya çıkacak ihtilafta Kurum aleyhine sonuçlar açabileceği konusu eleştirilmekteydi. Yine aynı raporda, demirbaş eşyanın sigortasız oluşu, gayrimenkullerin ancak bir kısmının sigorta ettirilmesi, bunların da olduklarından düşük değerlerde sigorta ettirilmesi konuları eleştirilmekteydi.⁷⁰⁵ Raporda demirbaşları sigorta ettirmenin, Kuruma bağışta bulunacak olanları, Kurumun tüm mallarını ciddiyetle koruduğu konusunda ikna edeceğine dikkat çekildi.

Aynı raporun sonunda, Kurumun masrafları arasında inşaat kaleminin hayli yüksek bir yekûn tuttuğu, bu hâlin kamuoyunda “Kurumun bir hayır kuruluşu olmaktan çok sürekli olarak akar toplamakla meşgul bir kuruluş olduğu” hissini uyandırabileceği, bununla birlikte gerçeğin bu şekilde olmadığı, Kurumun elde ettiği bu emlak ile kira temin etmekte olduğu ve şimdi ve sonra amaçlarına ulaşmak isteyen Kurumun, sağlam ve sabit gelir kaynaklarına böylelikle eriştiği ifade edilmekteydi.

Cumhuriyetin ilk yıllarına rastlayan Atatürk Dönemi’nde Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin önemli gelir kaynaklarından biri de hazine arazilerinden ve mübadeleye tâbi olmayan gayrimüslimlerden kalan bir kısım yerlerin 748 ve 1080 Sayılı Kanunlar uyarınca Cemiyete terk edilmeleri suretiyle elde edilen arsa ve binalardı.

Bu kapsamda, Denizli’de arsaya dönüştürülen bir kabristanın 1132 mimarî arşınlık (815 m².lik)⁷⁰⁶ kısmının, 22 Şubat 1926 tarih ve 748 Sayılı Kanunun Birinci Maddesi uyarınca,⁷⁰⁷ HEC Yönetim Kurulunca takdir edilecek bedel karşılığı, kamu

⁷⁰⁴ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.11.

⁷⁰⁵ Teftiş raporunda verilen örnekte, Himaye-i Etfâl Apartmanının defterdeki değeri 262.284 lira olduğu halde binanın 150.000 liraya sigorta ettirildiği, değeri 157.726 lira gösterilen Umumî Merkez binasının 80.000 liraya sigorta ettirildiği ifade edilmektedir. TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.11.

⁷⁰⁶ 1 mimarî arşın yaklaşık 72 santimetreydi.

⁷⁰⁷ Emvali milliye ve metrukeden veya mazbut vakıflardan bazı kuruluşlarla belediyelere satılabilecek arazi ve arsalar hakkında Kanun. Kabul Tarihi: 22.02.1926, Resmi Gazete Tarihi ve No: 07.03.1926, No: 315. TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 4 s. 274. Birinci Madde: “Kamu yararına çalışan kuruluşlarla belediyelere ve ticaret ve sanayi ve ziraat odalarıyla borsalara ve Hükümet veya Sanayi ve maadin bankası tarafından gerek resen ve gerek iştirak suretiyle vücuda getirilecek fabrika ve kuruluşlara, milli veya terk edilmiş emlak veya kayıtlı vakıflardan lüzumu görülecek arazi ve arsalar, Bakanlar Kurulu kararıyla, yönetim kurullarınca belirlenecek bedel karşılığında satılabilir.”

yararına çalışan Cemiyete satılması, Bakanlar Kurulunun 1 Ağustos 1926 tarihli toplantısında;⁷⁰⁸ ertesi yıl Bakanlar Kurulunun 13 Ekim 1927 tarihli toplantısında ise 1080 Numaralı Kanunun⁷⁰⁹ birinci maddesi uyarınca, “*Erbaa Kazasında mübadeleye tâbi olmayan kimselerden Ohanyan Agop Kızı İbranisto Hek’ten kalan efganî ve tahtanî (tek katlı) tek kapı dükkânı makul bedel olan 450 lira karşılığında kamu yararına çalışan kuruluşlardan olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin Erbaa Kazası Şubesi’ne satılması*” kararlaştırılıyordu.⁷¹⁰

Hemen bir ay geçmeden Bakanlar Kurulu’nun 1 Kasım 1927 tarihli toplantısında yine 748 Sayılı Kanun uyarınca, Tokat’ın Artova Kazasında Bal oğlu Stefan ve Ovakin’den metruk, doğusunda şose, batısında Kayaşoğlu Halilçavuş tarlası, Kuzeyinde Haraçcızade tarlası Güneyinde Hasanağazade Bilal ve Muhacir Salih oğlu Süleyman ile sınırlı 600 lira ederi bulunan, üst katta dört oda bir sofa ve alt katta bir ahır, bir samanlık, bir oda ve bir kahve ki, toplam dokuz gözden ibaret bağ konağı, yerel HEC Yönetim Kurulunca takdir olunan 500 lira karşılığında kamu yararına hizmet eden kuruluşlardan olan adı geçen ilçe Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfâl ve Tayyare Cemiyetleri adına tasarruf edilmek suretiyle terk ve temlik edilmesi kararlaştırılmıştı.⁷¹¹

Atatürk döneminde son olarak, Ankara’da İstiklal Mahallesi’nde Çatalca sokağında 376 hususi, 223 ada ve 4 parsel numaralı Fırıncıoğlu Yanko oğlu Nikola’dan metruk Hazine’ye ait 82,5 metrekaresine sayılı arsanın 748 Sayılı Kanun uyarınca metrekaresine takdir edilen 5’er liralık bedel ile Çocuk Esirgeme Kurumu’na satılması, Maliye Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu’nun 12 Eylül 1936 tarihli toplantısında kararlaştırıldı.⁷¹²

1938 yılı sonu itibarıyla Kurumun taşınmaz malları şöyleydi:

166.582 lira, Genel Merkez binaları ve eklentileri,

⁷⁰⁸ BCA, , 30-18-1-1-20-49-19, 01.08.1926.

⁷⁰⁹ 16.06.1927 tarih ve 1080 Sayılı, Menafi-i Umumiyye Hadim Müessesattan Hususi Binası Olmayanlara Birer Bina Satılmasına Dair Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 5. s.336. (**Resmi Gazete** Tarihi 25.06.1927 ve No: 616). Birinci Madde: “*Kamu yararına çalışan kuruluşlardan, özel binası olmayanlara mahallerinde bulunan milli emlâk veya bu hükümdeki diğer emlâkten uygun birer bina, Bakanlar Kurulu kararıyla ve yerel yönetim kurullarınca belirlenecek bedel karşılığında satılabilir.*”

⁷¹⁰ BCA, 30-18-1-1-26-56-16, 13.10.1927.

⁷¹¹ BCA, 30-18-1-1-26-63-10, 20.11.1927.

⁷¹² BCA, 30-18-1-2-68-74-17, 12.9.1936.

262.284 lira, Büyük apartman,
91.018 lira, Yenişehir apartmanı,
324.066 lira, Yeni apartman, yüzme havuzu, kreş,
129.461 lira, 200 yataklı Umay Bebek Pavyonu,
66.975 lira, İkinci ve üçüncü pavyonlar,
21.494 lira, Eski bina,
1.895 lira, Ahır,
1.500 lira, Üsküdar'da 1 ev,
55.615 lira, Tapuları Genel Merkezde olup gelirlerinden merkez ve
kolların yararlandığı bina ve arazilerdir.
1.120.894 lira TOPLAM.

Kurum, Atatürk döneminde bir yerden sonra kuruluş açmaktan ve bakılan ve yardım ulaştırılan çocuk sayısını artırmaktan çok, kuruluş finansman kaynağı olarak daima mülklerin getirilerini görerek, durmaksızın bina ve mülk edinmeye çalışmıştır.⁷¹³ Mülk edinme tutumu ve bunun bir mecburiyet olduğuna inanç, bundan sonra giderek yerleşmiş, derneğin son zamanlarda TÇEK, varlık içinde yokluğa düşmüş, daralan ekonomi nedeniyle ne değerinden satma ne de kiraya verme olanağından yoksun bulunduğu pahalı mülklerinin hayrını göremez olmuştur.⁷¹⁴

2.1.7.2. Kurumun Gelir ve Giderleri

TÇEK'in gelir kaynakları, henüz Atatürk dönemindeyken oturmuş, Kurumun varlığı müddetince de klişe haline gelmiştir. Bir taşra örgütü için bu gelirler genelde teberrular (bağışlar), ianeler (yardımlar), âzâ taahhüdatı (üyelik ödentisi), kağıt rozet, belediye yardımı, müsamere, piyango gelirleri, bankadaki paranın faizi, Genel Merkez adına yapılan satışlardan gelirler ve müteferrik (çeşitli) gelirlerden oluşmaktaydı.⁷¹⁵ Bunlara Genel Merkezin yönettiği, şefkat pulu, lüks telgraf kağıdı, yurt dışından alınan yardımlar, hükûmetten alınan yardım, Genel Merkez taşınmazlarının gelirleri, kitap

⁷¹³ Bkz. Tablo 9

⁷¹⁴ Bkz. Tablo 18.

⁷¹⁵ Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935**, s.89.

dergi satış gelirleri, meşher (sergi) gelirleri, Tayyare Cemiyetinden pay edilen fitre, zekât deri müşterek iane (ortak yardım) gelirleri de eklenmekteydi.

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin ilk yıllarında gelir biriktirme ön plandaydı. Harcamalar kısıldı, 1925 yılı dahil rezervler ise sürekli artırıldı. Sağlıklı bir bütçe hedeflendi. 1926 yılından itibaren kasası dolan Cemiyet, daha kuvvetle işe girdi. 1926 harcamaların beş kat arttığı yıldır. Bu yıldan sonra harcamalar, bir daha 115 bin liranın altına hiç düşmedi. Kurum en mühim gelirlerine 1927, 1928, ve 1929 yıllarında ulaşmıştır. Kurum gelir elde eden ve buna yakın miktarda harcama yapan bir bütçeleme politikasını benimsedi. 1929 ve 1938 yıllarında azami gelir seviyeleri elde edilirken en düşük gelir seviyesi 1925 yılında yaşandı. 1926'daki çok büyük ve ani artış, Dr. Fuat Bey'in (Umay) ABD gezisinde toplanan bağışların bütçeye yansıtılmasıyla ilgilidir. 1938'de Kurum Yönetimi 270.000 liralık denk bütçede karar kıldı.⁷¹⁶ 1938 yılında Kurumun gelir ve giderlerinin eşit olması, sonraki yıllarda yaşanan değişimi izlemeyi kolaylaştırmaktadır.

1931 yılı 23 Nisanından itibaren şefkat (lüks) telgraf kağıtlarının halk arasında dolaşıma girdiği görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesine 25 Nisan günü demeç veren Dr. Fuat Umay, tebrik telgrafnameyi kullanacak vatandaşların telgraf gişesi görevlisine “şefkat” dedikleri takdirde, özenle hazırlanan en güzel telgraf kağıtlarına 15 kuruş farkla ulaşacaklarını, bu uygulamanın örneğin İsviçre’de de yaygın olduğunu, buradaki telgraf kağıtları fiyatlarının yarıdan fazlasının hayır kuruluşlarına gittiğini söyleyerek Himaye-i Etfâl’in bu yeni uygulamasını tanıtmıştır. Fuat Umay, eğer vatandaşlarımız bu kağıtlara teveccüh ederlerse başarıyla sonuçlanacak bu girişimden elde edilecek gelire çocuk sorunu temelinden çözülmüş olacaktı.⁷¹⁷

1934-1938 yılları, Cemiyetin gelirlerinin düzenli arttığı yıllardır. Müsamere ve piyango, lüks telgraf kâğıdı, rozet, süt bedeli, bakım ve çeşitli gelirler kalemleri, diğer kalemlerle kıyaslandığında yok hükmündeydi. Bunlar gelir getirmekten çok, yapılan hizmeti göstermekteydi. Bu nedenle sırf bir gelir kaynağı olarak düşünülmesi doğru olmaz. Bunlar dışında faizden de pek bir gelir elde ediyor sayılmazdı.

Gelir kalemleri tek tek incelendiğinde; gelir kalemlerinden en büyüğünün ortak yardımlar olduğu, adeta kümülatif artış göstermekte olduğu görülmektedir. 1938

⁷¹⁶ Bkz. Tablo 19 ve EK-22.

⁷¹⁷ **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1931.

sonunda artık toplam gelirin % 40'ı bu kalemden oluşmaktaydı. “Ortak Yardımlar”, TÇEK'in, THK ve Kızılay'la birlikte müştereken aldığı bağışlardan gelen payıydı. Bu kalemle birlikte bina kiralari en yüksek ikinci gelir kalemini oluşturmaktaydı. Yıllar içerisinde toplam gelirdeki payı dörtte bire kadar yükseldi. Hükûmet yardımları kalemi giderek pay olarak azaldığı gibi rakam olarak da azalarak 29.000 liralardan 18.000 liraya geriledi. Yardım ve bağış kalemi maalesef umulduğu gibi değildi. Ekonomik krizin etkileri açıkça görölmekteydi.

Şefkat fişi ve lüks telgraf kâğıdı uygulaması, 1936'dan itibaren on kat bir artış göstererek iyi gelir getiren kalemlerden biri oldu. Bir görünüp bir kaybolan iki kalem olan kitap-matbaadan, 1934 ve 35'te; dergiden 1937 ve 38'de gelir elde edildi.⁷¹⁸ Şubelerden, gelirlerinin verilmesi gereken kısmı olan ve bu dönemde % 10 olan Genel Merkez paylarının ödenmemekte olduğu da bir gerçektir.⁷¹⁹

1938 yılı müsamere ve piyango gelir kaleminin düşük olması, Atatürk'ün vefatı nedeniyle her yıl aralık ayında yapılagelmekte olan Millî Kostümlü Balo'nun yapılmamasından kaynaklandı.⁷²⁰

1934 ile 1938 yılları bütçelerinde yapılan bir incelemede bankalarda Kuruma ait Banka carî hesaplarında 1934 yılında 117.580; 1935'te 107.310; 1936'da 167.390; 1937'de 93.831; 1938'de ise 20.407 lira rezerv para bulunduğu görölmektedir. Bu rakamların yukarıdaki tablo ile mukayese edilmesi durumunda, rezerv paradaki düzenli azalmanın Kurumun faiz gelirlerine de yansıdığı anlaşılır.⁷²¹ Banka cari hesaplarındaki düzelme, bu dönemde Kurumun yaptırdığı inşaatlar ve satın aldığı emlaklar ile açıklanabilir. Nâzım hesaplar ile kastedilen şefkat pulları, madenî rozet, madalya ve teminat mektubu kalemleriydi ki önemli bir yekûn oluşturmaktaydı. 1929 Dünya Ekonomik Buhranına karşın, Kurumun bu dönemde menkul ve gayrimenkul değerlerini yükseltebildiği görölmektedir.

Yine Kurum bilançolarından tahminî gelirler kısmında çoğunlukla rakamın fazlasıyla gerçekleştiği görülecekti ki bu, Kuruma yapılan bağışların yükseliş eğiliminde olduğunun kanıtıydı. Örneğin 1936'da gelir beklentisi 174.300 lira olduğu

⁷¹⁸ Bkz. Tablo 18, Tablo 19 ve EK-23.

⁷¹⁹ EK-23'te açıkça görölmektedir.

⁷²⁰ **On yedinci ve On sekizinci Yıllar, 1938-1939**, s.16.

⁷²¹ Bkz. Tablo 21.

halde, bu yılda 196.117 lira gelir elde edildi. 1937’de elde edilen gelir 243.684 lira olarak gerçekleşti. Fazlalık tüm gelir kalemlerinde hissedilmekle birlikte yardımlar kaleminde en çok olarak gözlendi.⁷²²

Kurum 1937 yılında, 387 Sayılı Kanun gereği Maliye Bakanlığı tarafından teftiş edildi. Bu teftiş sonunda verilen raporda Kurumun düzenli yürütülen muhasebe işlemlerinin her yönüyle takdire değer olduğu yazıldı.⁷²³

Kurumda işlerin yolunda gitmediği zamanlar da oluyordu. Yolsuzluk gerçekleştiğinde adli işlem yapılmaktaydı. Örneğin 1934 Bilançosu “şüpheli alacak” olarak kayıtlı 7.691 lira 24 kuruşun, Kurumun eski veznedarının borcu olduğu ifade edilmekteydi. Bu kişinin veznedarlık ettiği 1928 ilâ 1933 yılları içerisinde bu parayı “kısmen ihtilas suretiyle zimmetine geçirmiş” olduğu, bu nedenle mahkûmiyet alarak hapse atıldığı, ancak malı olmadığından icra takibi yapılamadığı ifade edildi.⁷²⁴ Müfettiş raporunda, “para tahsil edilemeyecek durumda bile olsa tahsilatın yapılamadığına ilişkin bir belge alınmasının ve borçlunun ileride mal kazanmasının beklenmesinin kurum yararı gereği” olduğu ifade edildi.”⁷²⁵

2.2. İNÖNÜ DÖNEMİ

İsmet İnönü, 11 Kasım 1938’de Cumhurbaşkanı seçildiğinde onu ilk kutlayanlardan biri de çektiği tebrik telgrafıyla, TÇEK Başkanı Dr. Fuat Umay olmuştu.⁷²⁶ İnönü döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu, aynen Atatürk döneminde olduğu gibi en üst düzeyde iltifata mazhar oldu. Bu iltifat sözden ibaret kalmamış, İnönü, Kurumun himayesini üzerine almış,⁷²⁷ zaman zaman kişisel yardımlarının yanında olanaklar ölçüsünde Hükûmet yardımları yapılmış, Cumhurbaşkanlığı

⁷²² 1936-1937 İş Raporu, s. 8.

⁷²³ Aynı yer.

⁷²⁴ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, s.7.

⁷²⁵ A.g.r., s.9.

⁷²⁶ General İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Çankaya’ya hitaben, saat 11.11.38 saat 15.35’te çekilen, “Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti menfaatine mahsus” antetli tebrik telgrafnamesinde, “Bihakkın mazhar olduğunuz yüksek tevcihten dolayı, Kurumumuzun sonsuz tebriklerini sunar, sayın ailenizin refah ve saadette sağlıklı devamlarını diler, tazimatımı arz eylerim. Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Dr. Fuat Umay” yazılıdır. Telgrafın üzerinde matbu olarak, “Vatan yavrularını korumak için 1921’de Ankara’da ihyaen tesis edilmiş olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti, bugün 410 merkez ve şubesi ile, mukaddes gayesini temine çalışıyor, dört sene zarfında yardım yaptığı yavruların adedi 257.561’dir” şeklinde bir özet bilgi ve “Kim çocuğa yâr olur, Mutlak bahtiyar olur” vecizesi bulunan bu tebrik telgrafi 15 kuruş değerindeydi. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 11.11.1938.

⁷²⁷ Cumhuriyet, 23.12.1938.

makamına yöneltilen yardım talepleri Kuruma yönlendirilmişti. ÇEK doğrudan doğruya muhatap alınmış, düzenlediği balolara iştirak edilmesi istirhamları göz ardı edilmemiş, ÇEK etkinliklerine katılım en üst düzeyde gerçekleşmiş,⁷²⁸ Kuruluşları 23 Nisanlarda Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaret edilmiş,⁷²⁹ Şubelerden gönderilen 23 Nisan tebrik telgrafları bile hiç birisi atlanmadan yanıtlanmıştı.⁷³⁰

ÇEK yönetiminin, Cumhurbaşkanlığına iletilen bir yazıda, Cumhurbaşkanının çocukluğuna ilişkin Kurum dergisinde yayınlanmak üzere validesi Cevriye Temelli hanımefendiye yönelik bazı sorular hazırlanarak gönderilmişti. İnönü'nün çocukluğuna ilişkin, kimin elinde büyüdüğü, ailesinin servet derecesinin ne olduğu, nelerle oynadığı, okulu, dersleri, arkadaşlığı, çocukluğunda nasıl bir mizaca sahip olduğu vb. özel yaşamına da temas eden 41 sorunun yer aldığı soruların sorulabilmesi, ÇEK yönetimiyle Cumhurbaşkanı İnönü arasında çok kuvvetli ve güvene dayalı bir diyalog kurulduğuna delildir.⁷³¹

İnönü döneminde Kurum, kuruluş ve örgütlenme dönemini neredeyse bütünüyle tamamlayarak zaman içinde bir kamu kurumu görünümü ve işlevi kazandı ve artık halk ve Parti yönetimi zaviyesinden çok daha görünür hale geldi. Kurum, her vesileyle, hemen bütün dünya çocukları, dehşetli dünya savaşının acıları içinde kıvranırken Türk çocuklarının barış ve esenlik içinde yaşamalarının, “*Büyük Millî Şefimizin yüksek direktifleri ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin doğru kararları sayesinde olduğunu*” belirterek hükûmete ve İnönü'ye minnet ve şükranlarını sunuyordu.⁷³²

Çocuk Esirgeme Kurumu, çocuk davasındaki gördüğü işlevi, ihtiyaç karşısında denizde bir damla kabilinden görüyor olmakla birlikte, yapmakta olduğu görevin daha çok bu sosyal derdin, çocuk sorunsalının mağdurlarını toplayarak sorunun büyüklük derecesini tanı ve tedavisine yardımcı olmaktan ibaret sayıyordu. Yalnız bir yıl değil, yıllarca milyon liralara harcanmasını gerektiren bu büyük dava, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de Hükûmetin yani devletin işi olarak görülmeliydi. Bu iş,

⁷²⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02005379, 27.12.1940.

⁷²⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02005624, 29.03.1940.

⁷³⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02004740, 25.04.1939.

⁷³¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02006424, 09.09.1943.

⁷³² Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.9.

Millî programın başında yer alması gereken en büyük ve en önemli işti. İnönü döneminde bu büyük davanın da hal edileceğine dair bir inanç besleniyordu.⁷³³

TÇEK yöneticileri, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığının başlangıcında, Kurumca gördükleri görevi bir Hükûmet bir devlet ödevi olarak tanımlamakta, dolaylı olarak, Kurumun aslında devlete ait olduğunu beyan etmekteydiler. Bu bir anlamda, Cemiyetler Kanunu'na tâbi olan TÇEK'e, hukuksal olarak aslında taşımadığı bir kamu kurumu tüzel kişiliği atfetmektir. Bununla birlikte Kurum, katma bütçeli⁷³⁴ bir Kamu Kurumuna dönüştürüldüğü 1983'e kadar, özellikle CHP Hükûmetleri tarafından, sonrasında azalarak, bu statüdeymiş gibi ayrıcalıklı muamele gördü. 1943 yılı kongre başkanlığına sunulan raporda, eski devirlerin ihmal etmiş olduğu çocuklara sosyal yardıma ilişkin konuların, devlet programının en başında yer alması gerektiği ve çocuk davasının, devlet bütçesinden önemli bir paranın ayrılmasını gerektiren en büyük millî dava olduğu vurgulanmaktaydı.⁷³⁵ TÇEK'in hukukî statüsü ile aynı durumda bulunan Türk Kızılay'ının da, hatta günümüzde bile, devlet Kurumu sanılması, bu derneklerin görevlerinin konusu gereği devlet yönetimine göstermiş oldukları destek ve müzaheretten kaynaklanmaktadır.⁷³⁶

CHP Döneminde, siyasal ve sosyal hayatın içinde bulunanlar için Himaye-i Etfâl'de rol üstlenmek, siyasi ve sosyal rollerinin gerektirdiği seçimlerden birini yapmak anlamına gelmektedir. Özellikle toplumun ileri gelenleri için, hem iyi ve yararlı bir sosyal etkinlik, hem etkin bir yüksek cemiyet hayatı ve paylaşımı, hem de siyasal görünürlük anlamları içermektedir. Aynı zamanda bir cemiyetin kurullarında

⁷³³ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.41.

⁷³⁴ 2003 yılında çıkarılan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa kadar Bütçelerine göre kamu kurum ve kuruluşları; 1. Genel bütçeli, 2. Katma bütçeli, 3. Fon bütçeli, 4. Döner sermaye bütçeli, 5. Özel bütçeli, 6. Özerk bütçeli olmak üzere altı gruptu.

<https://www.kamusen.org.tr/arsiv/kamu-kurumlarinin-butcelerine-gore-tasnifi-/366/>, erişim tarihi: 09 Ocak 2022. 10/12/2003 tarih ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Türkiye'nin merkezi yönetim yapısı tasnifi değiştirilerek, dört kısımda ele alınmıştır. Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdareleri, 2. Merkezî Yönetim Kapsamındaki Kamu İdareleri, 3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar ve son olarak 4. Sosyal Güvenlik Kurumları olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. (I) Sayılı Cetvel Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdarelerini, (II) Sayılı Cetvel Özel Bütçeli İdareleri, A) Yükseköğretim Kurulu, Üniversiteler ve Yüksek Teknoloji Enstitüleri, B) Özel Bütçeli Diğer İdareleri; (III) Sayılı Cetvel Düzenleyici ve Denetleyici Kurumları (IV) Sayılı Cetvel Sosyal Güvenlik Kurumlarını ihtiva eder. **Resmî Gazete**: 24/12/2003 Sayı: 25326 **Düstur**, Tertip: 5, Cilt: 42, s.8659.

⁷³⁵ **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943**, s.9.

⁷³⁶ Vatandaşlarımızın %43'ü Kızılay'ı devlet kuruluşu zannediyor. 21/01/2015 tarihli Kızılay Genel Başkanı Ahmet Lütfi Akar ile haber röportajı. <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/1789>. Erişim tarihi: 8 Eylül 2021.

görev almak, üyesi ve hizmetkârı olmak, millet için bir şeyler yapıyor olmanın en kolay ve rağbet gören yoludur. Bu cümleden, 1935 CHP Kongresine telgraf gönderen 1337 kişiden, 61'i Çocuk Esirgeme Kurumu, 77'si Kızılay ve 49'u Tayyare Cemiyeti merkez, şube, kol başkanı titrini kullanmıştı.⁷³⁷ Tarihsel bir süzgeçle anlaşılan Çocuk Esirgeme Kurumu, en parlak dönemini Himaye-i Etfâl Cemiyeti adını taşıdığı dönemde geçirmişti. Cemiyet döneminde, Genel Kurul üyeleri, Himaye-i Etfâl çatısında hizmet etmekle büyük şeref duydular. Çocukların özellikle de harp yetimlerinin içler acısı varlığı gözleri önündeydi. İstiklal Harbini kazanan kadrolarla omuz omuza bir sosyal mücadele vermek üyeler için büyük şeref ve övünç vesilesi oluyordu. Cemiyette hizmet etmek ayrıcalıklı bir konum temin etmekteydi. Hatta Cemiyet burada görev alanlar için, doğrudan, Reisicumhur ile irtibat sağlayan da bir önemli kapı niteliği taşımaktaydı. Tablo-8, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalemyle Cemiyet Şube ve Merkezlerinin en yoğun irtibatının olduğu dönemin 1920'li ve 30'lu yıllar olduğunu ortaya koymaktadır. Merkez ve Şubelerden, ta'zim ve bağlılıklarını bildirmek için olanlar başta olmak üzere, kongrelerine davet için; 23 Nisanlarda, 30 Ağustos ve 29 Ekim Milli Bayram günlerinde; önemli siyasi olayların gerçekleşmesi durumlarında örneğin Montrö Sözleşmesi'ne ve Hatay Cumhuriyeti'ne yönelik tebrik; suikast vukuunda tel'in (lanetleme) telgrafi çekiliyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında TÇEK örgütlerinden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ne tebrik ve teşekkür telgrafları gönderilmişti.⁷³⁸ Bunlara karşılık Cumhurbaşkanlığı makamından da bağışlara ve yardım talebinde bulunanlara aracılık eden telgraf mesajları gönderiliyordu.

İnönü Döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu, cemiyet hayatında eskiden olduğu gibi işte bu popülaritesini muhafaza edebilmişti. Kurum için Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanlığı için de Kurum önemini sürdürüyor olmakla birlikte, zamanla beliren klasikleşme, bir parça hız kaybına neden olmuştu. Buna rağmen, Özellikle yardım taleplerine aracılık eden telgraflar başta olmak üzere, İnönü Döneminde de Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan gelen ve giden mesaj trafiği, Cumhurbaşkanlığı telgraf ofisini hayli meşgul etmiş görünüyor.⁷³⁹

⁷³⁷ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 20-28 ve 34-41.

⁷³⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 468117, 13.5.1945.

⁷³⁹ Bkz. Tablo 8.

2.2.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşüncesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Atatürk döneminde ideal cumhuriyet çocuğunun gerçekleştirilmesi sürecinin devamı niteliğinde olan İnönü Döneminde bizzat İnönü'nün kendisi de Atatürk gibi Cumhuriyetle özdeşleştirilmeye ve simgeleştirilmeye başlanmıştı. Atatürk'ten sonra şüphesiz cumhuriyet aktörlerinden en önemlisi, ismi Lozan ile bütünleşen İsmet İnönü olmuştur. İnönü'nün “askerlikteki gösterdiği büyüklüğü” ve “dehayı”, diplomatlıkta da gösterdiği söyleniyordu. Çocuk yayınlarında tam anlamıyla yüceltilmesi, 1938 sonrasıydı. Ebedi Şef Mustafa Kemal'in vefatı ardından Milli Şef İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması, çocuk yayınlarında çokça işlenmiş; “İnönü, Mustafa Kemal'in ölümü ile duyulan acıyı “şifalı elleri” ile hafifletecek ‘güçlü bir lider’ şeklinde resmedilmiştir.”⁷⁴⁰

Cumhuriyet çocuğu ideale samimiyetle bağlı olan TÇEK kadroları, çocuk davasını bu boyutta ele alan ilk girişim olma şerefine kendisine ait olduğunu her fırsatta vurgulamaktaydı. ÇEK misyonunun “*sadece kimsesiz öksüz çocukları değil bütün çocukların hayat ve hukukunu korumak*” olduğu; 12 yaş altındaki bütün çocukların kimsesiz, öksüz ya da analı-babalı, yoksul veya varlıklı ayrımı yapılmaksızın Kurumun maddî ve manevî koruyuculuğu altında olduğu,⁷⁴¹ hatta kapsama alanının çocuğun doğumundan önceki evrelere kadar genişletildiği kabul edilmekteydi.⁷⁴² Bu genişleme, evlenecek çiftlerin beden ve ruhça denkliklerini sağlamaktan, gebe sağlığı, doğum, emzirme, beslenme, hijyen, oyun ve eğitim evrelerine kadar ince rasyonel bir anlayışla ele alınmaktaydı. Kurumun görevleri arasında çocuk ölümlerini önlemek düşüklerin önüne geçmek, gürbüz çocuk yetiştirmek için tedbirler almak, çocuk sağlığı ve terbiyesi konularında halkı aydınlatmak da anılmaktaydı.⁷⁴³

Çocuğu sadece anasız babasız kimsesiz ve bakımsız olduğu için korumak, eksik bir merhamet olacaktı. Modern çocuk koruması, artık daha yüksek bir değer ifade ediyordu. TÇEK'e göre Çocuk Davası, bir milletin, bir vatanın geleceği davasıydı. Dava, bir yandan bakıma muhtaçları korurken, diğer yandan bütün

⁷⁴⁰ Öztan, **a.g.tz.**, s.155.

⁷⁴¹ Çocuk koruma ile alakalı bu cemiyetlere “Himaye-i Eytam” adının değil de “Himaye-i Etfâl adının verilmesinin izahı bu ifadede yer bulmuştur.

⁷⁴² **TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.4.

⁷⁴³ Aynı yer.

çocukların millet ve ülke için en iyi koşullarda, bilim ve tekniğin bütün olanaklarını zorlayarak en doğru şekilde yetiştirmelerini sağlamaktı.⁷⁴⁴

Yalnızca kimsesiz çocukların değil analı babalı çocukların da hizmet alanına dahil oldukları kabulünden yola çıkılarak gündüz bakımevi ve anaokulu kuruluşlarında verilmeye başlanan hizmeti yakıştırmayıp her fırsatta eleştirenler zaman zaman ÇEK'in karşısına çıkıyorlardı. Örneğin TBMM'de, Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında Kanun Tasarısı görüşmelerinde, Afyonkarahisar'da yoksul ve kimsesiz çocuklar için Afyon halkının yardımı ile yapılan çok büyük bir binaya kimsesizler yerine daha çok iltimaslı ve hatta zengin çocuklarının alındığı, hatta Afyon köylüsünden her sürü sahibinin bir koyun, her çiftçinin yılda belirli bir miktar buğday ve hatta her tavuk sahibinin bir tavuk ve inek sahiplerinin birer inek verdikleri ve bu yıllarca sürdüğü halde yapılan işlerin hilâfına köylerdeki kimsesiz çocuklardan birinin bile alınmadığı ve yüzbinlerce liraya varan para toplama hesaplarının bile incelenmediği söylenmişti.⁷⁴⁵

ÇEK kadroları için kimsesiz çocukları sokakta görmek sıradan bir durum haline gelmiş de olsa son derece üzücüydü. Bu çocuklar, “*ana babadan daha çok milletin ve vatanın malı*” idi. Milletin ve ülkenin geleceği bunlardı.⁷⁴⁶ Bu dönemin sonunda artık çocuk meselesinin yalnızca kimsesiz çocuklardan ibaret olmadığı, kimi kimsesi bulunan bir kısım çocuğun da devlet tarafından korunmaya alınmasının şart olduğu⁷⁴⁷ bilincinin yayıldığı anlaşılmaktadır.

Dönemin TÇEK yönetim ve üyelerinin çocuk korunma bilinci böyleyken Dönemin hükûmet ve devlet adamlarının düşünceleri ne merkezdeydi? İnönü Dönemi, dünyada sosyal devletin ortaya çıkışını takip eden ilk uygulama evresine denk düşer. Parti programının tartışıldığı Yedinci CHP Kurultayı (1947)'nda sosyal devletin gerekliliğine dair beyan edilen görüşler, sosyal devletin konjonktürel gelişiminin partililerce de takip edildiğine bir delildir.⁷⁴⁸ İkinci Dünya Savaşından sonra

⁷⁴⁴ A.g.e., s.2.

⁷⁴⁵ Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:8, Cilt:11, Birleşim:64, Toplantı: 2, 28 Mayıs 1948, s. 537.

⁷⁴⁶ **TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.3.

⁷⁴⁷ Dr. Fuat Bey (Umay) Umay, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.597.

⁷⁴⁸ **CHP Yedinci Büyük Kurultayı**, TBMM Kütüphanesi, Yer: 76-1525, Dem: 76-3395;8. Birleşim, 2. Oturum, “Devletçilik ilkesi” tartışmaları, s.417.

Türkiye’de de kıpırdanmaya başlayan sanayileşme, büyük şehirlere göç, işsizlik ve artan yoksulluk, DP döneminden itibaren çocuklara ve gençlere yönelik sosyal hizmet ve sosyal yardımların boyutlarını ve türlerini değişime itmeye başlamıştır. İnönü Döneminin sonundan itibaren DP ve sonrası dönemde çocuk sorunu, CHP dönemine damgasını vurmuş olan bir millet ve ideal yurttaş inşası kavramından çıkmış, bundan sonra “daha çok kentleşme ve dengeli kalkınma sorunları çerçevesinde kavramsallaştırılmaya”⁷⁴⁹ başlanmıştır. İlk defa olarak çıkarılan 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu ile çocuk korunmasının devlet üzerine alınacağına ilişkin bir irade beyan edilmiş oluyordu. Bu duruş, müteakip dönemlerde çocuk korunması görevinin, ÇEK gibi gönüllü veya yarı resmî kurumlara bırakılmaması, devletin sosyal hizmet fonksiyonları arasında tanımlanması anlamını taşımaktadır.⁷⁵⁰ Özellikle 1961 Anayasası ile çıkan sosyal devlet vurgusuyla ileride çocuklara yönelik politikaların zeminini oluşturacak olan sosyal kalkınma, sosyal adalet ve sosyal refah kavramlarının ilk parantezi bu dönemin sonunda açılmıştır.

“Kimsesiz ve bakımsız çocukların himaye edilmesini sağlamak”, sosyal politikanın esaslarından sayılmaktaydı. Çocukları koruyucu ve cemiyete faydalı olarak yetiştiren kurumlar için gerekli koşulları hazırlamak görev kabul edilmekteydi.⁷⁵¹ Bir önceki ve ilk Çalışma Bakanı Prof. Dr. Sadi Irmak’a göre, az ya da çok, devletçi ve halkçıyım diyen bir rejim, kendi kusuru olmaksızın sefaletе düşmüş olan büyük bir grup vatandaşı ihmal edemezdi. Devlet, bu türden vatandaşlarıyla her bakımdan yakından ilgilenmek zorundaydı. Dolayısıyla kanun yapılırken ve yeni bir sistem kurarken bir takım ana ilkeler üzerinden yol aranmalıydı. Irmak, uygulamaya dönük, basit önlemler içeren, az para ile çok sayıda çocuğu yetiştirecek kuruluşlar oluşturmak, bunu yaparken lüks girişimlerden uzak kalmak demek olan verimliliği esas aldıklarını söylüyordu. Ona göre bütün çocuklara mutlaka okumak gibi anormal bir yük yüklemeyerek, yüksek yetenekte olanlar çıkacağı gibi, basit, mekanik işleri yapacakların da bulunacağı düşünülerek, çocukların eğilimlerinin gözetilmesi gerekti. Sadi Irmak, geçmişte darüleytamların işe yaramadığından söz edenlerin aksine, Balkan Savaşlarının ve Birinci Dünya Savaşı’nın doğurduğu çocuk sefaletine karşı alınan bir önlem olan “darüleytamlar” gibi ülkenin geçirdiği deneyimlerden yararlanması

⁷⁴⁹ Özbek, *Cumhuriyet Türkiye’sinde ...*, s.210.

⁷⁵⁰ Aynı yer.

⁷⁵¹ **CHP Yedinci Büyük Kurultayı**, s.432.

gerektiğini savunmuştu. Ona göre çocukların bir kısmı ziraatçı yapılarak, bunlara Toprak Kanunu'ndan yararlanılarak arazi vermeli ve diğer bir kısmı, kalifiye fabrika işçisi olarak yetiştirilmelilerdi. Bunların sayıları az olan yüksek yetenekli kısmını, yüksek tahsile, hatta yurt dışı (Batı) tahsiline kadar göndermek en iyi yol olacaktı.⁷⁵²

Sadi Irmak tarafından dile getirilen ve zamanın devlet yöneticilerinde olan anlayışa göre kimsesiz çocuklar, şehirden uzak bir yerde yetiştirilmeliydi. Çünkü bu çocuklar, büyük şehirlerde kötü yönelimlerin etkisine girebilirlerdi. Kaldı ki *“bunların içinde suça eğilimli ve anormal olanlar da vardı.”*⁷⁵³ Dönemin aydın ve yöneticisinin dezavantajlı çocuklar sorununa bakışı, demeçlerinden Meclis tutanaklarından, söylevlerinden görüleceği üzere, genel olarak böyleydi.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanun Tasarısı hakkındaki 26 Mayıs 1948 günkü görüşmelerde, dünya koşullarının bir gereği olarak ortaya çıkan sosyal devlet yapısının Türkiye’de çok daha ileri gideceği; “devletçiliğe” daha fazla yöneldikçe, devletin sosyal karakteri belirginleşeceğinden artık, korumasız çocuklar, işsizlik, sigortasızlık gibi toplumsal sorunların, yalnız Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın omzuna yüklenemeyeceği ifade edilmekteydi. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, tek sosyal bakanlık olarak eksik kalacaktı. Bu nedenlerden dolayı 1945 yılında kurulan Çalışma Bakanlığı, bütün karşılaşılan ve karşılaşılabilecek olan sosyal sorunların çözüm yeri olmalıydı. Bu çocukların çalıştırılarak yetiştirilmesi yöntemi, konusu itibarıyla Çalışma Bakanlığı’nın ilgi alanında olmalıydı.⁷⁵⁴ devletin sosyalleşmesi, yani sosyal devletin fonksiyonelleşmesi de “devletçilik” prensibiyle anlaşılmalıydı. Liberal devletin bir çözüm türevi olan sosyal devletin değer kazandığı bu dönemde, aynı zamanda sosyal devletin görev alanlarından birini oluşturan “sosyal hizmetler”in kurumsallaşması, hâlâ gecikmekteydi. Çünkü sosyal hizmetleri bütünüyle yönetecek bir kurum henüz ortalarda yoktu.

Kimilerine göre kimsesiz çocuklar davası, bir sosyal hak değil, “sosyal yardım” işiydi.⁷⁵⁵ Bunlar, görüşmeler sırasında, Bütçe Komisyonu değerlendirmesinden göre

⁷⁵² Konya Milletvekili Prof. Dr. Sadi Irmak, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Birleşim:63, 26 Mayıs 1948, Cilt:11, Toplantı:2, s.519.

⁷⁵³ Aynı yer.

⁷⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Birleşim:63, 26 Mayıs 1948, Cilt:11, Toplantı:2, s. 520.

⁷⁵⁵ Konya Milletvekili Sedat Çumralı; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Birleşim:63, 26 Mayıs 1948, Cilt:11, Toplantı:2, s. 535.

bu yardım işinin, çok bileşeni olması, özellikle de hukuk bakımından bir hak olmayışı ve çocuk esirgemenin bir âtıfet (hayır işi, şefkat) olması nedeniyle kimsesiz çocuklar davasının, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilmesinin doğru olmadığını beyan ettiler.⁷⁵⁶ Âtıfet işi ise sosyal dayanışma içerisinde topluma ve cemiyetlere bırakılmalıydı. Bu düşünce, Himaye-i Etfâl'den Çocuk Esirgemeye, dernek statülü bir kamu tüzel kişisini kuranlarda ta başta var olan anlayışı yansıtmaktaydı.

Çocuk korunması sorununu bütünüyle kriminal yönden ele alanlar da vardı. Bunlara göreyse korunacak çocuk grupları içinden en öncelikli olanlar başboş çocuklar olmalıydı. Avrupa'da benzeri görüşlere sahip kimilerini örnek getiriyor, onların, serseri çocuklar için “cinayetin ihtiyat ordusu” vurgusunu alıntılıyorlardı.⁷⁵⁷ Beden, ruh ve ahlâkî gelişmeleri tehlike altında bulunan bugünün kimsesiz terkedilmiş çocukları, yarının suçlu büyükleriydi.⁷⁵⁸ Kimsesiz çocuklar politikası esas olarak bir asayiş meselesiydi. Kolluk ve zorlayıcı sağlık önlemleri (gözetim, karantina) şarttı.⁷⁵⁹ Bu görüşe göre korunmaya muhtaç çocuklar arasında, ruhen normal fakat kötü etkiler ve bakımsızlık yüzünden ahlâken bozulmuş çocuklar; inzibat altına alınmazlarsa toplum için çok zararlı ve dayanılmaz bir hal alabilecek olan çoğu “psikopat”, ruhen özürlü ve dengesiz çocuklar; ve travma, enfeksiyon, epidemik ansefalit, had psikozlar, lüetik psikozlar, ağır epileptikler gibi çocuklar mediko-pedagojik tedbirlerden yararlanamayacakları için sürekli kapalı kuruluşlarda kalmaya mahkûm olan zararsız olanlar vardı.⁷⁶⁰

Sosyal hakları modern anlayışa yakın olarak tanımlayan ve sosyal hakkın devletçe kabul edilmesini ve vatandaşa sunulmasını öneren Sağlık Komisyonunun açıklamalarına paralel görüşlere sahip kişilere göre çocuk koruma işi, evet bir sosyal haktı. Ne var ki, bunların perspektifindeki çocuk esirgeme hakkı, birey merkezli değil toplum merkezli olmakla hâlâ modern tanımla mutabık gelmiyor; kimsesiz çocukları koruma işi, kişisel haklar arasında yani o çocuğa ait bir hak olarak görülüyordu. Ancak yine de Sağlık Komisyonunun ve bu düşüncede olan diğerlerinin modern sosyal haklarla uyumlu gittiği yerler bu dönemde önemlidir: Bu kimselere göre çocuk

⁷⁵⁶ Aynı yer.

⁷⁵⁷ Kars Milletvekili Dr. Esad Oktay, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Birleşim:63, 26 Mayıs 1948, Cilt:11, Toplantı:2, s. 523.

⁷⁵⁸ Aynı yer.

⁷⁵⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.598.

⁷⁶⁰ Aynı yer.

esirgemeyi, hukuk bakımından, bir hak değil, bir âtîfet, bir lütuf olarak görmenin, modern devlet anlayışında yeri olamazdı. Türkiye ise, modern bir devlet olmak azmindeydi. Bedensel ve düşünsel gelişimi ciddî tehlikede ve manen terk edilmiş olan ve büyük sayılarla ifade edilen bu hasta, sakat ve sorunlu çocukların, Türk Milletinin bünyesinden ayrı görülmemeleri gerekirdi. Toplumun bu yarasını süratle ve toptan tedavi etmek devlet ve millet için bir görevdi. Nasıl ki bataklıkları kurutmak devletin ve milletin görevi, bunu istemek ise vatandaşın hakkıydı, Hükûmet olarak harekete geçmek de öyle millî bir görevdi. Bu görüşü dillendirenler, kimsesiz ve muhtaç çocukların korunması konusuna, aynı zamanda bir iç güvenlik sorunu olarak yaklaşıyor: Sokaklarda dilenen, hamamlarda yatan, fiziksel ve düşünsel ve moral değerler bakımından korkunç tehlikelere maruz olan, bataklığa düşmüş Türk çocuklarından oluşan topluluk, önlem alınmazsa, şimdi ve gelecekte millî varlığı, devleti yok etmeye çalışacak olan “boyundurukçu yabancı ideolojilerin” yerleştirilmesine yönelik kullanılabilirlerdi. Yani bizzat Cemiyet ve devlet düzeni ve millî savunma bakımından topluma, sosyal düzene karşı tehdit, anarşizme malzeme olacaktı. Sağlık Komisyonunun görüşü doğrultusundaki bu milletvekillerine göre, korunmaya muhtaç çocukların himayesi sorunu, bireysel bir hak olarak görülme bile, toplumun, sağlığı için, kendisini ve sosyal bünyeyi maddî ve manevî tehdit eden bu hastalığın iyileşmesini, bu bataklıkların kurutulmasını istemesi toplumun bir hakkıydı. Sokakta bağırarak bir sarhoştan şikâyet etmeyi bir hak olarak tanıyan bir hukuk sisteminde, on binlerce yoksul veya kimsesiz çocuğun kurtarılmasını talep etmek nasıl bir hak olmazdı? Bu konuyu kişilerin merhametine, sadaka vermeye terk etmek yolu, insaf, adalet ve hakkaniyete uygun bir hak anlayışı olamazdı. Bu görüşün destekçileri, Sağlık Komisyonu’nun bu işi toplumsal bir hak olarak değerlendirmesini bu yönden isabetli bulmaktaydılar.⁷⁶¹

1948 yılında, meclis çatısı altında sosyal hak kavramına ilişkin yapılan tartışmalara katılanlar arasında, sosyal hakkın tarifi üzerindeki genel düşüncede, çocuğun kurtarılması, toplum tarafından talep edilen bir haktı; kendini ve dolayısıyla haklarını ifade etmek yetisine henüz ulaşmamış korunmaya muhtaç çocuğun hakkının, onun adına toplum tarafından ifade edildiği, çocuğa ait bir sosyal hak tanımı henüz yeterli desteği bulmuş değildi.

⁷⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:8, Cilt:11, Birleşim:64, Toplantı:2, 28 Mayıs 1948, s.535-536.

1948 Meclisi, dezavantajlı çocuğa bir dizi korunma tedbiri uygulanmasına ve kendisine uygun koşullarda eğitilmesine ve kabiliyeti derecesinde istihdam edilmesine yönelik haklarını kabul eden günümüz sosyal politika anlayışından da genel olarak uzaktır. Sorunu ele alanlar arasında, zayıf da olsa, böyle çocukların mensup oldukları toplumun kurbanları olduğunu, kendilerinin kurtarılmasını istemek hakları bulunduğunu, diğer taraftan toplumun da kendisine zarar veren bu durumun giderilmesini devletten istemeye hakkı olduğunu dile getiren⁷⁶² böylelikle hem toplumun hem de çocukların penceresinden bakan yok gibidir.

İlk olarak 1917 yılında Dersaadet Himaye-i Etfâl Cemiyeti ile yürürlüğe giren çocukların örgütlü korunması pratiğinde 30 yıl sonra gelinen noktada bile devlet yönetiminin ve aydınların düşün dünyasında, sosyal yardım ve hizmetlerin, (devletin sosyalleşme sürecine alamet olmak üzere), ‘kişiye ait sosyal hakları sunma ve savunmanın, bir lütuf ve ihsan olarak değil, çocuğa ve de tüm diğer dezavantajlı bireylere, millet adına, devlet tarafından yerine getirilmesi zorunlu bir sosyal görev, bir sosyal sorumluluk olduğu’ kabulünden hâlâ uzak olduğu görülmektedir. Daha ziyade “çocuk davası” olarak kabul gören zamanın anlayışında çocuk, geleceğin sigortası olması, güçlü bir ülkeye giden yolda güçlü bir nüfusa duyulan ihtiyacın başat aktörü, “millî davanın” gelecekteki yüklenicileri olmaları gerekçeleriyle korunmaları gereken bir “nüve”ydi.

Devlet açısından, ülkede en başından beri, korunmaya muhtaç çocuk alanını, bir takım iltifatlarla yönlendirdiği bir Cemiyetin eylem alanına bütünüyle terk etmiş olmak gibi noksan bir durum hüküm sürmekteydi. İnönü yönetimi, boş bırakılan bu önemli alanı ele almak sorumluluğunu hissetmekteydi. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu’nun görüşmeleri sırasında, bu iş için devlet teftişinde veya doğrudan devlete ait ama ‘özellikle darüleytamları anımsatmaması gereken’ bir kurum meydana getirilmesi ve ÇEK’in de tüm gelirleri ve varlığıyla buna bağlanması teklif edilmişti.⁷⁶³ Öte yandan üzerinde çalışılan Kanun yürürlüğe girdiğinde kamuoyunda devletin korunmaya muhtaç olan çocukları tümüyle eline aldığı düşüncesinin yayılması, vatandaşların bunun için kurulmuş olan kurumlara artık ihtiyaç olmadığı kanaatine

⁷⁶² Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:8, Cilt:11, Birleşim:64, Toplantı:2, 28 Mayıs 1948, s.537.

⁷⁶³ Kahramanmaraş Milletvekili Kemal İdil, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 598.

varmaması gerektiği hassas bir konu olarak vurgulandı.⁷⁶⁴ Buradan genel olarak, çocuk koruması işinin, devlet, dernek ve kuruluşların birlikte yürüttüğü bir konu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Sosyal hizmetlerin koordinasyonuna yönelik bir çatı kuruluş devlette oluşturulmamakla beraber Hükûmet, ÇEK ve benzeri kurumların etkinliklerini desteklemeye, özendirmeye devam edeceğini taahhüt etti.⁷⁶⁵

Yuvalarda bakılan bazı çocukların yeni geleceklere yer açılması için evlatlık verilmesi konusunda gerek TÇEK kadroları ve gerekse milletvekilleri istekli değildiler. TÇEK kadroları mecbur kaldıklarını her hissettiklerinde bu konuya yöneliyorlar, ama evlatlık verilen özellikle kız çocuklarının gittikleri evlerde perişan edildiklerinin çok defa gözlemlenmesi nedeniyle vazgeçiyorlardı.⁷⁶⁶ Öksüz çocuklar bilhassa daha hassaslardı. Ufak bir şeyden fazla etkilenirlerdi. Evlâtılık adı ile alınan çocukların adları ileride, “babasız”, “anasız”, “yetim” ve “öksüz” kalıp bu adlar onlara ‘baş tokmağı’ olacaktı.⁷⁶⁷ Çocukların bu amaçla kurulan kuruluşlar eliyle yetiştirilmesinin daha sağlıklı olacağı muhakkaktı.

TBMM’de bir Milletvekilinin,⁷⁶⁸ deprem felaketleri nedeniyle yetim kalan çocukların ailelere evlatlık verilmesi fikrine karşı çıkması ve bunun Meclisçe alkışlarla onay görmesi ve itiraz da edilmeyişi, dönemin yetim politikası hakkında önemli bir fikir vermektedir. Bazı milletvekillerinin çocukların evlatlık verilmesini önermesine⁷⁶⁹ karşın bazıları kendilerince haklı gerekçelerle karşı çıkıyorlardı.⁷⁷⁰ “*Bu çocuklar, evlâtılık ya da manevî evlât olarak, şunun bunun eline tevdi edilemez*”di. Bunlar, Türk milletinin çocuklarıydı. Bunlara millet bakacak, bunları millet okutacak, millet büyütecek, bunlar yiten ailelerinin ileride temelini yeniden oluşturacaklardı.

⁷⁶⁴ Gaziantep Milletvekili Muzaffer Canbolat, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 599.

⁷⁶⁵ Aynı yer.

⁷⁶⁶ Erzincan’da ve Erzincan yer sarsıntısından müteessir olan mıntıkada zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun lâyihası: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s. 73.

⁷⁶⁷ Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz, , s.74.

⁷⁶⁸ Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s.74.

⁷⁶⁹ Bursa Mebusu Muhittin Baha Pars, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s.75.

⁷⁷⁰ Manisa Milletvekili Kâzım Nami, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s.71.

Aslına bakılırsa Birinci Dünya Savaşı yıllarında kimsesiz çocuklar için başka bir yer bulununcaya kadar geçici olarak Himaye-i Etfâl'in yuvalarından bazı çocukların uygun görülen ailelere evlatlık olarak verilmesi söz konusu olmuştu. Evlatlık olarak alınan çocukların hemen hepsinin ev işlerinde hizmetçi gibi çalıştırıldığı anlaşılmaması, Himaye-i Etfâl kadrolarının zihinlerinde sorunlu bir alan olarak kalmıştı.⁷⁷¹ 1921'de Ankara'da yazılan Himaye-i Etfâl Tüzüğü'nün 20. maddesinde “*hizmetçi, besleme ve evlatlıklara kötü muamele edilmemesi, ve onlara gayri insani muameleler yapılmasının yasaklanması Cemiyetin görevlerinden*” sayılmıştı.⁷⁷²

Türk hukuk sisteminde koruyucu aile uygulamasının henüz bulunmadığı 1926 yılında yürürlüğe giren 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda evlat edinme müessesesi yer aldı. İslam hukukunda yeri olmayan bu müessese, mahkeme kararı sonucu, çocuğun, ailesinden bir başkasının nüfusuna geçirilip onun soyadı verilmek ve mirasçısı olmak suretiyle evlat edinilmesi olarak, cumhuriyet rejimiyle hayata geçmişti. Osmanlı'da kimsesiz ya da yakınları tarafından bakılamayan küçük çocukların ‘besleme’, ‘ahretlik’, ‘evlatlık’ gibi isimlerle herhangi bir nesep bağlarının bulunmadığı varlıklı ailelerin hane halkına dahil edilmeleri ve bu evlerde “*ücretsiz emekçi*” konumunda çalıştırılmaları söz konusuydu. Cumhuriyet döneminde bazı yazarlarca Osmanlı Devletinde köleliğin yasaklanmasının ardından onun bir kalıntısı ya da yasal kölelikle ücretli hizmetçilik arasında bir ara durak olarak değerlendirilmişti.⁷⁷³

2.2.2. Dönemin Mevzuatı

Dönemin siyasî yönetim durumunun gereği olan, tek parti döneminde de Osmanlı Sultanının himayelerinde olma örfü işlemeye devam etmekteydi. Kurumun, yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de himayeleri altında görev yapmaya devam etme talebi geri çevrilmedi.⁷⁷⁴

⁷⁷¹ Çiçek, a.g.m., s.975.

⁷⁷² Ankara, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasîyesi, (Milli Kütüphane, 06MİL EHT A 4633), s.7.

⁷⁷³ Çiçek, a.g.m., s.974.

⁷⁷⁴ On yedinci ve On sekizinci Yıllar, 1938-1939, s.8.

Kurum, İnönü dönemine, 2.1.2.1. numaralı başlıkta ayrıntılarına değinilen 1933'te kabul edilmiş “Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası” adlı Tüzüğüyle girdi.⁷⁷⁵ Bu Tüzük, 1943'te 2.2.2.1 numaralı başlıkta ele alınacak yeni tüzükle değiştirilecekti.⁷⁷⁶

1938 Türk Hava Kurumu (THK), Kızılay ve ÇEK tarafından sattırılmakta olan tutkallı makbuzlarla şefkat pulları satışları karşılığı verilen beyiyelerin (satıcı payı) vergiye tâbi olup olmadığına tereddüt edilmesi nedeniyle Maliye Bakanlığı teklifi üzerine bunların vergiye tabi olmadığı hakkında bir genelge, 10 Temmuz 1939'da Bakanlar Kurulunca; ÇEK'e ait yardım fişleri beyiyelerinin (satıcı payları) % 25'ten 20'ye indirildiğine dair bir genelge, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nce yayımlanmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin sosyal hizmetler tarihi açısından bir de önemli fırsat kaçırılmıştır. 30 Kasım 1945 tarihi gibi erken sayılabilecek bir dönemde Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının (1-510)⁷⁷⁷ isimli bir çalışma Meclise gelmişti. Fakat bu çalışma kadük olmuş bir daha bir benzeri ancak 16 yıl sonra 1961'de gündeme gelmiş,⁷⁷⁸ (1/60) mevzuata girmesi 1983'e kalmıştır.

Kurum, İnönü döneminde kurumsallaşma çabalarından olarak bir takım yönetmelik hazırlıklarına girişti. 1943 yılında örgütlere rehber olması bakımından ilk kez olarak bir Çocuk Yuvaları Yönetmelik Taslağı⁷⁷⁹ hazırlandı. Yuvası olan her örgütün, bu taslağı kullanarak kendi yuva yönetmeliğini yapması istenmişti. Ayrıntılı olarak düzenlenen bu Taslak Yönetmelik, şüphesiz Kurumun 26 yıllık yuva işletmeciliğindeki tüm deneyimlerinin ürünü olması bakımından çok güçlü bir bakiyedir. Taslak yönetmeliğin Birinci Kısımında, memlekette darüleytam (öksüz evleri) örgütlenmesi bulunmadığı anlatılarak ana babalarıyla yasal vasi ve velilerinden mahrum kalmış yavruların korunması için harekete geçilmesi gerektiğinden bahisle,

⁷⁷⁵ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu** (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) **Anayasası**. Bu anayasa on birinci ve on ikinci yıllar Umumî Kongresinde tadil ve kabul edilmiştir, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1938.

⁷⁷⁶ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi**, 1943 senesi fevkalade umumî kongresinde kabul edilmiştir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Genel Merkezi No:19, Ulusal Matbaa, Ankara, 1943.

⁷⁷⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:7, Cilt:20, Birleşim:7, 30 Kasım 1945, s.46,47.

⁷⁷⁸ T.C. Temsilciler Meclisi, **Tutanak Dergisi**, Dönem:1, Cilt:1, Birleşim:20, 23 Şubat 1961, s.285.

⁷⁷⁹ **Çocuk Yuvaları Talimatnamesi Taslağı 1943**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi Nizamname ve Talimatnameleri No:16, Çankaya Matbaası, Ankara, 1948.

çocuk koruma işinin en temel işlevini yuvaların gördüğü hatırlatılıyordu. Bunların öksüz yurdu, pansiyon, talebe yurdu, gündüz bakımevi ya da şefkat yurdu olmadıkları bilinmeliydi. Her merkez, kollarının yuva açmalarını özendirmeli, onlara yol göstermeli, hatta merkezler, koşulları uygun olan kolları, yuva kurmaya zorlamalıydı. Diğer merkez ve kollarda kurulacak olan çocuk yuvaları için yapılacak olan yönetmeliklere güzel bir örnek olan Yönetmelik Taslağının girişinde bir çocuk yuvası kurmak isteyecek Kurum üyelerine rehberlik etmek üzere bazı bilgilere de yer verildi. Buna göre; çocuk yuvasının oluşturulmasında ilk dikkat edilecek nokta, bina ile kuruluş masraflarıydı. İl merkezlerinin, hatta kolların çoğunda etkinlik ve konularını yitirmiş durumda medrese, kuruluş, vakıf binaları, kullanılmayan resmi binalar, sahiplerine yaramayan yıkılmaya mahkum yapılar bulunduğuından bunlar düzenleme ve onarım ile yuva haline getirilmek üzere valilik veya ilgilisiyle iletişime geçilerek binanın Kuruma tahsisi talep edilebilirdi. Bina verilince valilikten, özel gelirler, belediye, halkevi, parti, vakıflar ve diğer kuruluşlardan para yardımı aranmalıydı. Hayırseverlerin yardımlarına başvurularak, yılmadan çaba ve araştırmalarla başlangıçta 10-15 çocuk koruyabilecek bir yuva kurulmaya çalışıldı. Yuvanın kuruluşuna başlanırken kolların, çocuk gönderecek olan civar kasaba ve köylerin yuvadan faydalanmalarına karşılık kuruluşa para ve malzeme ile yardımları talep edilebilirdi. Kaza ve nahiyelerin bu konuda önemli yardımları olabilirdi. Yuvanın bu ilk kuruluş gerekleri elde edildikten sonra faaliyetin devamını sağlayacak ödenek ve gelirlerin bütçede karşılığı aranmalı, yerel gelir kaynakları incelenmeliydi. Üyelerin çoğaltılması, şefkat fişlerinin artırılması birer yöntemdi. Valilik, özel muhasebe, belediye, vakıflar, ticari kuruluşlar, fabrika ve atölyeler, limanlar, iskeleler, eğlence yerleri, orman, maden, ziraat ve sanayi işletmelerinden yardım ödenekleri, Parti ve halkevleri gibi kuruluşlardan belirli yardımlar alınabilirdi. Çocuk gönderen kol ve dairelerden yardım, çocuk verenlerden ücret ve aynî bağışlar alınmalıydı. Ancak kesin olan bir şey vardı ki, yuvalar, sürekli ve sağlam gelirlerle etkinliklerini sürdürebileceklerinden, beslenme, memur ve çalışanlar maaşı, yakacak ve elektrik, giyecek gibi ihtiyaçlar için gerekli para kaynakları sağlanmadıkça yuva kurma girişimine başlanılmamalıydı. Yönetiminde başarılı olunan yuvalar, yörede iyi karşılanırdı ki bu bazı yaşanabilecek güçlüklerin daha baştan önlenmesi anlamına gelirdi. Yuva oluştururken lüks ve gösterişten özellikle sakınmak gerekliydi. Sağlıklı ve kullanışlı, sade, temiz ve sağlam malzeme, yerli eşya, çocukları çekecek manzaralı levhalar, çiçek, hayvan resimleri, basit ve komik konuları içeren resimler, oyuncaklar,

portatif yataklar ile sade dolaplar yeterliydi. Çocuk yuvalarının örgütlenmesi nasıl olacaktı? Çocuk yuvaları ne bir okuldu ne de tam anlamıyla bir öksüz eviydi. Bakımsız ve kimsesiz kaldığı için yaşamı tehlikede olan süt ve oyun çocuklarının hayatlarını kurtarmak, sağlıklarını koruyarak sağlamlaştırmak ve topluma faydalı birer unsur haline gelmelerine yardım etmek olan yuvanın amacına, asgari malzeme ile yapılmış iyi bir bina ve eğitimli ve özverili personel ile yürünebilirdi. Yuva binasının kurulması, donatılması ve hizmetlerinde olabildiğince sade ve basit tedbirler uygulanmalıydı. Böylelikle, yeterli bir bütçeyle kolay ve sonuçta başarılı bir yuva yönetimi meydana getirilebilirdi. Yuvalarda fazla memur ve çalışanın her zaman bir sakınca oluşturacağı unutulmamalıydı. Buna göre nahiye merkezindeki bir yuva, bir müdür (müdür istihdam edilemediği durumlarda yuva, yerine göre “idare memuru” ya da “hemşire” tarafından da yönetilebilirdi), iki kadın ve bir erkek hademe ile aşçıdan ibaret olan beş kişilik bir çekirdek kadro ile dahi yönetilebilirdi. Ancak her durumda yuvanın bir doktorun devamlı nezaret ve kontrolü altında bulunması gerekliydi. Aynı şekilde yuvalardaki çocukların eğitim ve öğretim işleri de il ve ilçe milli eğitim müdürlerinin emriyle öğretmenler tarafından yerine getirilecekti.⁷⁸⁰

Yuvanın beslenme, temizlik, disiplin ve yönetiminde malzeme ve eşyanın korunması ve harcamaların yönetiminde son derece özenli ve dikkatli olmak gerekti. Çocukların eğitimi ve bakımı hakkında yöre halkının değerlendirmeleri ve sonuçta teveccühü bakımından bu ilkeler çok önemliydi. Yuvalarda çocuk çoğaldıkça, memur ve çalışanların sayısı buna bağlı olarak arttırılmalıydı. Dört yaşından yukarı çocukların sayısı 15’i geçerse, “Fröbel sistemlerini”⁷⁸¹ bilen bir anaokulu öğretmeni

⁷⁸⁰ A.g.t., s.3-7.

⁷⁸¹ Sistem, çocukları tek tek tanımaya dayalı modern eğitimin temelini atan bir Alman pedagog olan Friedrich Wilhelm Agust Fröbel (1782 - 1852) tarafından geliştirildi. Fröbel, Pestalozzi ekolünde eğitim görmüş ve “her çocuğun benzersiz ihtiyaçları ve yetenekleri olduğunun kabulü üzerine” çalışmalar yapmıştı. “Anaokulu” kavramını ve kısa bir süre sonra İngilizceye de giren “kindergarden” sözcüğünün mucididir. Ayrıca “Froebel gifts” olarak bilinen doğruluk, gözlem, akıl yürütmenin ilk prensiplerinin verildiği basit eğitici kutu oyuncakları geliştirdi. Anaokulunda nesnel koşullarda eğitilmiş çocuklarla bu eğitimden mahrum yetişen çocuklar arasında önemli ispat ederek, 1837’de ilk anaokulunu açtı (Aynı yer). Kurduğu sistemin eğitimi, prensip olarak, bilgi edinmeyi kolaylaştırmaya yönelik değildi; zihinsel fiziksel ve ahlaki olarak gelişmesine yardımcı olmak üzere çocuğun tüm doğasını ele alır. Ritmik hareketler, dans ve şarkılı oyunlar, sadece egzersiz için sadece sağlık için iyi değil, uzuvları esnekleştirme, gözün ve kulağın yeteneklerini iyileştirmek içindi. Kinder-garten hiçbir şekilde mucize bebekleri geliştirmeyi amaçlamamaktaydı, ancak küçük çocuğu, ileride ulaşabileceği herhangi bir fakülte eğitimine başarılı bir şekilde şimdiden hazırlamayı hedeflemektedir; onu cılız gücünün izin verdiği ölçüde ileriye götürme, tavizsiz bir çizgide; öğretirken, asla dar olmayacak bir menzilde ve ona öğrenme arzusu verir ve kendini geliştirme isteğini kamçılarken, ileriki yıllarda daha yüksek öğretim araçlarının hepsinden daha iyi yararlanacağı, yargılarında ve eylemlerinde daha az hata yapacağı

çalıştırılabilirdi. Bir yuvanın binası ne kadar basit olursa olsun giriş, bir temizlik ve tuvalet odası, bir yemek salonu, bir çalışma salonu, bir yatakhane, bir müdür ve hemşire odası (büro ve yazıhane), çalışanlar yatakhanesi, bir erzak kileri, bir mutfak ve çamaşırhane gibi sekiz-on bölmeye ihtiyaç vardı. Yuvaların, bol güneş alan avlu bahçeye sahip olması gerekliydi. Açık havada hemşirelerin etrafında toplu oturabilecekleri, serbestçe gezip koşabilecekleri uygun alan bulunmalıydı. Çocuk demek, canlılık ve hareket demektir. Bol güneş ve temiz hava kadar, yuvalarda bol suyun bulunması da şarttı.⁷⁸²Yuvaların yurdun her tarafında aynı sistem içinde standart oluşturulmaları isteniyordu. Ama merkezlerle kolların, kendilerine özel, yerel bir takım koşulları ve ihtiyaçları bulunması nedeniyle Genel Merkezce yuvaların hepsinin uyacağı tek bir yönetmelik hazırlanmanın uygun olmayacağı düşünülüydü. Merkez ve kolların, açacakları yuva için kendi olanakları ve koşullarını göz önüne alarak, Kurum Tüzüğü'nün kendilerine verdiği çalışma talimatlarını göz önüne alan birer özel yönetmelik yapmaları uygun olurdu.⁷⁸³

Bunlarla birlikte her yuvada genel olarak uygulanması ve takip edilmesi zorunlu olan ortak konular bulunduğundan bir yönetmelik örneği hazırlanarak yayınlandı. Yönetmelik, genel ve özel bazı gereklilikler dışında, üç bölümden oluşurdu: Çocuk kabul şartları, Yuva yönetimi, Yuva muhasebesi.⁷⁸⁴

Yuvaya iki kısım çocuk alınırdı: Bir günlükten iki yaşına kadar bebekler (puponierre kısmına), iki yaşından yedi yaşına kadar çocuklar.⁷⁸⁵ Puponiyere alınacak bebeklerin; *“ana babasız ve her türlü akraba ve taallukatından mahrum kalmış, anneleri ölmüş veya kaybolmuş yoksul, işçi, çiftçi babaların; çocuğa bakamayacak durumda (çocuğa bakmak olanaklarından mahrum olduğunun resmi belge ile ispat edilmesi şartıyla), hasta, engelli, mahpus, asker babaların; babası ölmüş veya kaybolmuş olup, köylü, yoksul, işçi ve hizmetçi çocuklarıyla genç yaşta sığınaksız ve kimsesiz kalmış annelerin (bunların bir kısmına küçük bir ücret alınabilecekti); ameliyat ve uzun süre tedavi için hastanede yatan yoksul ailenin salgın veya psikolojik*

güvenle tahmin edilebilirdi; diğer bir deyişle, yaşamın gerçek amacı, kendini geliştirme ve insanlığın hizmetinde çalışmanın gücü olan hedefe doğru daha fazla ilerleme kaydedeceklerdi. Emily Shirreff, **The Kinder Garden: Principles of Fröbel's System, And their bearing on the Education of Woman**, Also Remarks on the Higher Education of Woman, Chapman and Hall, London, 1876, s.5-7.

⁷⁸² A.g.t., s.7-8.

⁷⁸³ Bunlardan iki suretin Genel Merkeze gönderilerek buraca incelenmesi ve onaylanması gerekliydi. A.g.t., s.9.

⁷⁸⁴ A.g.t., Madde 1.

⁷⁸⁵ A.g.t., Madde 3.

bir rahatsızlığa tutulmuş mecnun annelerin bebekleri; ya da herhangi bir nedenle doğumevleri, hastaneler, zabıta, valilik, belediye, kaymakam, nahiye müdürleri ile başsavcılıktan gönderilmiş; yerel ve bölgesel afetler dolayısı ile toplanmış yavrular” olmaları gerekmektedir. Bu yavruların tespitinin yapılması ise köy ihtiyar heyetlerince belediyelerce, zabıtaca (jandarma, polis) ve resmi dairelerce verilecek belge ile olacağı, hüküm altına alınmış, yuvaya ‘evraksız ve belgesiz’ hiçbir çocuk alınmayacağı belirtilmişti.⁷⁸⁶

Yönetmeliğin (2-7 yaş) konusuna ayrılan çocuk kısmında,⁷⁸⁷ ana babasız ve her türlü akraba ve taallukatından mahrum kalmış, veli ve vasileri olmayan; bazı aile gerekleri nedeniyle resmi daire ve kuruluşlardan gönderilmiş olan ya da bir resmi daireye gönderilecek öksüz çocuklar, gerektiğinde misafir sıfatıyla, en son 12 yaşına kadar, çocuk kısmına ücretli veya ücretsiz olarak geçici bir zaman için alınırlardı.

Yukarıdaki maddelerde anılan koşulları taşımayan bebek ve çocukların hiçbir aracıya, etki ve müdahaleye bakılmaksızın yuvaya alınması şiddetle yasaktı. Ahlakî ve sosyal pek çok nedenle uyulması kesin bir zorunluluk olan bu ilkenin tam olarak uygulanması yuvanın varlığı ve Kurumun haysiyeti için en büyük bir koşuldu. Bu maddelerle, yuvalara gayrimeşru bebeklerin alınması sertçe yasaklanmış oluyordu.

Gerek bebek kısmına ve gerek çocuk kısmına alınacak çocukların her türlü hastalıklardan, illetlerden ve sakatlıklardan uzak ve tam sağlıklı olması şarttı. Çocuğun yuvaya kabulünün önemli bir koşulu da doktor muayenesinden geçirilmiş olmasıydı. Bu işlem yapılmadan çocuk, diğer çocuklara karıştırılmazdı. Özel doktoru olmayan yuvalara alınacak çocuklara yerel sağlık dairesince veya hastaneye gönderilerek sağlık raporu aldırılırdı. Doktor muayenesi sonucunda geçici tecrit veya müşahedeye tabi tutulmasına gerek görülmeyen çocuklar, temizlikleri yapıldıktan sonra diğer çocuklara karıştırılır, aksi takdirde belirli tecrit süresini mutlaka geçirirlerdi.

Yuvaya alınan her bebek veya çocuğun yuvaya geldiği kıyafetle fotoğrafı alındıktan sonra “genel sicil defteri”ne kaydı yapılırdı. Bu deftere, çocuğun geldiği kıyafetteki resmi konulurdu. Çocuğun kayıt numarası, adı soyadı, yaşı, doğum yeri, anne adı soyadı, anne yaşıyor olup olmadığı, yaşıyorsa adresi, baba adı soyadı, yaşı, hayatta olup olmadığı, yaşıyorsa adresi, mesleği, Kuruma nereden geldiği, geliş tarihi,

⁷⁸⁶ A.g.t., Madde 4 ve 5.

⁷⁸⁷ A.g.t., Madde 6-21.

nereden geldiği, niçin geldiği vs. bilgileri yazılırdı. Sicile bunların yanı sıra çocuğun getirdiği belgeler ilmühaberler, nüfus cüzdanı bilgileri ve değerlendirmeler yazılırdı.⁷⁸⁸

Her çocuğa ayrı dosya tertip edilerek, çocuğa verilen sicil kayıt numarası çocuğun yuvada kaldığı sürece her yere kaydedilirdi. Fişi, çamaşırı ve özel malzemeleri bununla damgalanırdı.

Akraba ve ailelerine iade edilen çocuklar için teslim alanlardan çocuğun tam ve sağlıklı alındığını gösteren bir makbuz alınarak kayıt defterine konulurdu. Yuvada hastalanan çocuklar derhal hastaneye gönderilir, durum, künyesine kaydedilir, tedavi sonunda geri dönenlerin künyelerine gerekli açıklama veya hastalığının ne olduğu yazılırdı. Yuvada veya hastanede ölen çocukların vefat ilmühaberi alınarak dosyalarına konularak durum, sicil defterine kaydedilirdi.

Bulunmuş bebeklerle çocuklar için emniyet tarafından düzenlenmiş protokolün bir örneği resmi dairelerde kuruluş ve hastanelerden gönderilen çocukların tezkereleri mutlaka aranırdı. Bebek ve çocukların isimleri bilinmiyorsa yuva yönetimince çocuğa bir isim, bir ana ve bir baba ismi ve bir de soyadı verilerek ve nüfus cüzdanı çıkarılmak üzere nüfus idaresine kayıt için yazı ile başvurulur, alınan nüfus cüzdanı, dosyasına konulurdu. Yuvaya kabul edilen her yavrunun doktor muayenesinden sonra elbiseleri çıkarılarak değiştirilir, tuvalet-banyodan sonra aşı yaptırılmamışsa yaptırılır, saçları kestirilerek, başhemşireye teslim edilirlerdi.⁷⁸⁹

Yuva Yönetiminin anlatıldığı Üçüncü Kısımda,⁷⁹⁰ yuvaların bir okul olmadığı, birer geçici sığınak da sayılamayacakları anlatılmaktaydı. Buna göre, yuvaya alınan çocuklar öncelikle hayatları kurtarılmak ve korunmak üzere alınırlardı. Fakat bundan sonra yuvada kaldıkları sürece, sağlıkları kuvvetlendirilerek gürbüz olmalarına, hastalıklardan korunmalarına, hastalık ve bulaşıcılık eğilimlerinin ortadan kaldırılmasına çalışılır, yaşları ilerledikçe önce oyunlarla sonra eğitim ve uygulamalarla yaşama alışkanlıkları, günlük yaşayış ve düzgün sistemlerle, ahlâk seciye umdeleri, hayır, sevgi, dayanışma, milli ve vatani duygu esasları aşılacak suretiyle eğitilir ve terbiye edilirlerdi.

⁷⁸⁸ A.g.t., Madde 6-13, s.12.

⁷⁸⁹ A.g.t., Madde 13-21.

⁷⁹⁰ A.g.t., Madde 22-26, s.15.

Yuvalar merkez veya kol başkanına bağlı bir müdür veya bir başhemşire ya da yönetim memuru ile yönetilirlerdi. Yuva yönetimi merkez veya kol başkanlığının bilgisi ve sevki taraflarından olmayan çocukları yuvaya kabul edemez, resmi makamlarla görüşemezdi. Yuvaların büyüklük ve derecesine göre kadrolarında müdür, müdür muavini, yönetim memuru, muhasebeci veya hesap memuru, başhemşire, öğretmen hemşireler, süt anneler, gece nöbetçileri, hizmetçiler, terzi, çamaşırcı, hademe, kapıcı veya bekçi bulunurdu.⁷⁹¹

Yuva müdürlerinin, müdür yardımcılarının, memurlarının, başhemşirelerin⁷⁹² genel hemşireler ile çocuk bakıcıların, suni emzirmeyle görevli dayaların ve süt annelerin ve hizmetçiler, çamaşırcılar, aşçılar, kapıcılar⁷⁹³ ve diğer çalışanların görevleri en ince detayına kadar yazılmıştı.⁷⁹⁴

Yuvanın muhasebesinin nasıl tutulacağı,⁷⁹⁵ yuvaların bütçeleri, yuva personel maaşları yönetmelikte yer bulmuştu. Yuvaların günlük ve mevsim programları, detaylı olarak belirlenirdi. Okula giden çocuklar için ayrı, 3-5 yaşına ve 5-7 yaşına kadar olan çocuklar için ayrı programlar yapıldı.⁷⁹⁶

Taslak Yönetmeliğin 5. Kısımında, “Genel Prensipler” başlığı altında, yuvada yetiştirilen çocukların ruh ve dimağ eğitimi açısından evlerinde yetiştirilen aile çocuklarının durumları ile rekabet edemedikleri, bunun çocuklar okula gittikleri zaman açıkça görüldüğü; yuva çocuklarının, etrafındakilerin samimiyet ve sevgi bakımından ve sosyal ve şehir hayatından uzak bulunmalarından dolayı hayat bilgileri ve düşünme faaliyetleri yeter derecede gelişmediği, aslında, bu küçük dimağların sade ve basit fakat esaslı araç ve gereçlerle gelişmeleri noktasında yuvada hiçbir engelin bulunmadığı ifade edilmişti.⁷⁹⁷ Çocukların her şeyden önce etraflarındaki ve yaşadıkları ortamdaki insanların ve şeylerin hareket ve şekillerini taklit ile hayat ve harekete başladıkları bu nedenle çocuğun daima güzel hareketler, güzel telkinler iyi ve faydalı örneklerle buluşturulması gerektiği; küçüklüğü ile beraber doğal gelişimleri

⁷⁹¹ A.g.t, s.18.

⁷⁹² A.g.t, s. 19, 20.

⁷⁹³ A.g.t., s. 22.

⁷⁹⁴ A.g.t., Madde 44-81.

⁷⁹⁵ A.g.t, s.27.

⁷⁹⁶ A.g.t., s. 28.

⁷⁹⁷ A.g.t., s. 33.

gereği çocukta sevgi, bir büyüğe bağlanma duyguları çok kuvvetli oluşuyor, çocuğa bu sevgiyi daima gösterecek şefkat ve ilginin çocuk üzerinde sihirli bir rol oynadığı çocukların yanında, fena düşüncelerden, elemli ve kederli durumlardan, korkulardan, çirkin ve lüzumsuz sözlerden uzak durulması gerektiği, daima hareket ve gayrete neşeye, iyiliğe, dayanışmaya, ortak gayrete, iyi düşünmeye ve kardeşliğe teşvik etmek gerektiği vurgulanmaktaydı.⁷⁹⁸

ÇEK, bir hayır kuruluşu olması dolayısıyla, varlığının önemli bir kısmını bağışlara ve bu bağışlardan elde edilenlerin kârlarına borçluydu. Kurumsallaşma çabalarının bir başka ürünü olarak, Kuruma ait tüm eşyaların, keyfi kullanımının ve sahipsiz kalmasının önüne geçmeyi, kayıt altına alınmasını, bu kayıta eşyanın, cinsi, vasfı, ebadı, adedi ve kıymetine yönelik doğru ve sağlıklı bilgilerin yer almasını ilk kez olarak hazırlanmış olan bir Demirbaş Eşya Yönetmeliği de GMK'nın, 21 Aralık 1947 tarihinde yaptığı toplantıda kabul edilerek yayımlandı.⁷⁹⁹ Buna göre, demirbaş eşya ve hayvanların yılda bir defa sayılması hükme bağlandı. Talimatname hükümlerini yürütme görevi Yönetim Kurulu Başkanına verildi.⁸⁰⁰

Cemiyetler Kanununu, TÇEK'in kökleri olarak görmek gerekirse çocuk koruma mevzuatının onun gövdesini oluşturacağını söylemek mümkündür. Bu gövdedeki en önemli eksiklik olan bir çocuk koruma Kanunu'nun ve bir koruma planının olmayışı ÇEK kadroları tarafından hissediliyordu. Bu kapsamda, İstanbul merkezince dile getirilen sorunlar üzerine 1941'de başlatılan ve biraz ileride Faaliyetler başlığı altında detayları verilen, serseri başıboş çocuklar ile çocuk sokak satıcılığının önlenmesine yönelik akademik bir tarzda hazırlanan proje, bitirildikten sonra TBMM'de oluşturulan komisyonlarda görüşüldü.

5387 Sayı numarası ve “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” adıyla iki yılı aşan uzun tartışmaların ve çabaların sonunda, bir anlamda, muhtaç çocukların korunması sorununun çözmek bir görev olarak hükûmete veriliyordu. 23 Mayıs 1949 tarihinde İnönü döneminin sonunda kabul edilen Kanun, aslında 1944

⁷⁹⁸ A.g.t., s. 34.

⁷⁹⁹ **Demirbaş Eşya Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959, Madde 17.

⁸⁰⁰ A.g.t. Madde 15 ve 16.

yılından beri Meclis gündemindeydi.⁸⁰¹ 1944 yılında Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen'in CHP Meclis grubuna verdiği soru önergesi üzerine çıkan şiddetli tartışmalar sonucu 23 kişiden oluşan özel bir komisyon teşkil edilmişti. Bu Komisyon, kimsesiz, bakımsız, yoksul ve aylak çocuklar konusunu dikkatle ve derinlemesine incelemiş, sorunları gören ve gösteren mükemmel bir rapor hazırlamıştır.⁸⁰² Fakat bu güzel çalışmanın Meclise Kanun teklifi olarak gelmesi hayli sürecektir.

19 Aralık 1944 günü toplanan CHP Meclis Grubu'nun oturumunda Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen tarafından verilen kimsesiz, yoksul ve aylak çocukların durumu üzerinde ilgili bakanların aydınlatıcı açıklamalarını isteyen soru önergesi üzerine verilen izahat ve yapılan tartışmalardan sonra CHP Meclis Grubu'nda 23 milletvekilinden oluşan bir komisyon kurulmuş, komisyon ilk toplantısını 22 Aralık 1944'te yaparak çalışmalarına başlamıştır. Beş ay içinde on beş kez toplanan komisyon; ilgili bakanlıklar tarafından görevlendirilen üyeleri tarafından verilen raporları okumuş; literatürdeki yayınları, Milletler Cemiyeti (MC) yetkili kurullarınca alınmış kararları gözden geçirmiştir. Komisyon, vatandaşların düşünce ve önerilerini ve bürokratların düşüncelerini alarak sorunun temelini ele alan bir rapor hazırlamaya bir program vücuda getirip, hükümetçe alınması gerekli önlemler ve yapılması gerekli işleri içeren bir tasarı hazırlayıp rapora eklemiş bunu TBMM Başkanlığına sunmayı kararlaştırmıştı. Sonuç olarak komisyon teklifi ile “kimsesiz, bakımsız, yoksul ve aylak çocukların korunma ve yetiştirilmesi hakkında kanun tasarısı” ortaya çıkmıştı.⁸⁰³

Başbakan Recep Peker döneminde “kimsesiz terk edilmiş ve anormal çocukların korunması hakkında” adıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından hazırlanan 1947 Kanun Tasarısına göre⁸⁰⁴ Kanun, 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girecekti.⁸⁰⁵ Ancak bu mümkün olamadı. Recep Peker Hükûmetinden (07.08.1946-

⁸⁰¹ Kars Milletvekili, Dr. Esat OKTAY, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 598.

⁸⁰² Osman K. Akol'un “İçtimai Bahisler” adlı köşesinde “Çocuk Dâvası Mecliste” başlıklı yazısı, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1957.

⁸⁰³ Makbule Sarıkaya, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje”, **Atatürk Dergisi**, 2010; 4 (1), s. 200.

⁸⁰⁴ Tasarı, 23 Ocak 1947 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında gündeme alınarak gerekçesi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunuldu.

⁸⁰⁵ Kimsesiz, terkedilmiş ve anormal çocukların korunması hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Millî Eğitim, Çalışma, Adalet, Bütçe, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonları raporları (1/137), (**TBMM 145 no’lu Komisyon Raporu**), 6 Şubat 1947, (Madde 12), s. 38.

10.09.1947) sonra üç Hükûmet⁸⁰⁶ değiştiğinden süreç uzadı, metin ve kapsam, kimi yerde öngörülen uygulamalar çokça değişti.⁸⁰⁷ Yasalaşmak için Şemsettin Günaltay Hükûmeti zamanını beklemek zorunda kalan Tasarı, eski İstanbul ÇEK Merkezi Başkanı yeni Başbakan Şemsettin Günaltay'ın özel ilgi alanına girmesinden dolayı, Meclisten geri istendi. Meclis bunu geri vermemekle beraber, tasarıyı Hükûmetle tam bir anlayış birliği içerisinde titiz bir şekilde çalışarak yeniden getirdi.

Kanun Tasarısı kapsamında, 7 Şubat 1947 tarihli 41. Birleşimde, 24 Mayıs 1948 tarihli 62. Birleşimde, 2 Haziran 1948 tarihli 66. Birleşimde, 8 Kasım 1948 tarihli 3. Birleşimde, 7 Şubat 1949 tarihli 42. Birleşimde, 20 Nisan 1949 tarihli 73. Birleşimde ve 23 Mayıs 1949 tarihli 90. Birleşimde görüşmeler yapıldı.

Kanun Taslağının Meclis Görüşmeleri ve Komisyon Raporları dikkate alındığında, Tasarının ilk haline göre bir kısım önemli değişiklikler öngören değerlendirmeler öne çıktı. İlk Kanun Tasarısı 12 maddeli olmasına karşın, iki yılı aşkın sürenin sonunda 33 maddeli ve detaylı uygulamaları içeren bir metin kabul edildi.⁸⁰⁸

Bu Tasarının, Türkiye çocuk koruması tarihinde bir mihenk taşı olması ve aynı zamanda sosyal yardım işinin, dolayısıyla sosyal hizmetlerin bir Bakanlığın doğrudan görevleri arasında yazılması nedeniyle ve nihayet, ÇEK tarihini de doğrudan ilgilendirmesi nedeniyle önemle üzerinde durmakta yarar vardır.

Kanun Tasarısında çocuk korunması işi iki yönüyle ele alınıyordu. Çocukların hem birey olarak beden ve hem de toplumun gelecekte hizmet alacak birer üyesi olarak ruh ve ahlâk sağlıkları korunacaktı.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ Birinci Saka (10.09.1947-10.06.1948), İkinci Saka (10.06.1948-16.01.1949) ve Günaltay (16.01.1949-22.05.1950) Hükûmetleri.

⁸⁰⁷ Uzun bir sürece yayılan kanun tasarısı üzerinde, İçişleri (6 Mayıs 1947), Milli Eğitim (13 Haziran 1947), Çalışma (29 Ağustos 1947), Adalet (3 Eylül 1947) Bütçe (21 Şubat 1948) ve en son Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonları (21 Mayıs 1948) tarafından düzeltmeler önerildiği görülür. Bu raporlar 1948'de Maliye Bakanlığı'ndan bir temsilci, Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz ile birlikte incelenerek görüşüldü. TBMM'de 23.05.1949'da kabul edildi. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 596-609, 610, 636-639 ve Kimsesiz, terkedilmiş ve anormal çocukların korunması hakkında Kanun tasarısı ve İçişleri, Milli Eğitim, Çalışma, Adalet, Bütçe, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonları raporları ile Geçici Komisyon raporu (1/137) S.Sayısı 177, Aynı cildin devamı s. 1-50.

⁸⁰⁸ Kanunun tam metni ve TBMM 145 no'lu Komisyon Raporu için bkz: 23.05.1949 Tarih ve 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 31 s.674-678, ve **Resmi Gazete** Tarihi ve No: 27.05.1949 No: 7217.

⁸⁰⁹ Aynı yer.

Gerekçede beyan edildiğine göre içinde bulunulan 1947 yılı itibarıyla hâlâ Türkiye'nin bir yılda doğan ve ölen çocuk sayıları hakkında kesin rakamlar yoktu. Türkiye'nin mevcut nüfusunun küçümsenmeyecek bir kısmının oluşturan çocuklar, birinci ve ikinci çocukluk dönemlerinde ölüyorlardı. Kalan nüfusun ise yine azımsanmayacak bir kısmı, beden ve ruh bakımından çeşitli sorunlarla karşı karşıya ömür sürüyordu. Halbuki, örneğin 40.000 kilometrekarelik bir toprağa sahip olan Belçika sağlıklı sekiz on milyon nüfusa sahipti.⁸¹⁰ Evet önce nüfus artırılmalı ancak çocuk, toplum için her bakımdan yararlı bir unsur olarak yetiştirilmeli ve mümkün olduğu kadar refah içerisinde yaşatılmalıydı. Büyükşehirler dışındaki Türk kadınları doğurganlık niteliğini koruyordu. Şu durumda artık çocuk ölüm oranlarının azaltılması öne çıkmaktaydı. Bunu da sağladıkça, yani, doğan çocuğu ölümden kurtardıkça, sıradaki iş, onu beden, ruh ve ahlâkça temiz ve sağlam bir toplum unsuru olarak yetiştirmek olacaktı. İlgi bekleyen ne kadar çocuk bulunduğu istatistiksel olarak hâlâ tam olarak bilinemediğinden, işe ilk önce dar bir çerçevede başlamalı, bu uygulamalardan alınacak sonuçlarla çalışma alanını ve hacmini genişletmeliydi.⁸¹¹ İlk olarak, çocuğun dünyaya sağlam gelebilmesi için anneden işe başlanacaktı. 30 Nisan 1930 tarih ve 1593 Sayılı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”nun 155. maddesi⁸¹² ve 27 Haziran 1945 tarih ve 6051 sayılı “İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu”nun 29. Maddesi ile hiç değilse çalışan kadınlar için tedbirler getirilmişti.⁸¹³

Çocuk bakımına adanmış kuruluşlar olarak; annenin sağlıklı doğumu için doğum evleri, hasta doğan çocuğun tedavi edilerek ölümden kurtarılması için hastanelerin çocuk klinikleri, çocuk bakımevleri ve çocuk dispanserleri açıldığından, SSYB Sağlık Planında ise ileride, doğumevleri, ana sütü olmayan çocuklar için süt damlaları, çalışan annenin iş saatlerinde çocuğuna pastörize süt veren kreşler, çocuk dispanserleri ve çocuk hastaneleri ve yine gelecekte, kapalı akciğer veremine tutulan

⁸¹⁰ **TBMM 145 no'lu Komisyon Raporu**, s. 2.

⁸¹¹ Aynı yer.

⁸¹² Kendisi ve çocuğunun sıhhati için bir zarar husule getirmeyeceği bir tabip tarafından tahriren tasdik edilmedikçe kadınların doğumlarından mukaddem üç hafta ve doğurmasını müteakip yine üç hafta zarfında fabrika, imalathane ve umumi ve hususi müesseselerde çalışması ve çalıştırılması memnudur. 30.04.1930 Tarih ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 8, s. 201-239. (**Resmî Gazete** Tarihi: 06.05.1930 ve No: 1489).

⁸¹³ Madde 29: Sigortalı kadının analığı halinde; A) Doğumdan önce ve sonra, sağlık durumuna göre üçer haftadan altışar haftaya kadar ve bu süreler içinde çalışmamak ve gündelik almamak şartıyla, B) TCK'ye göre suç sayılmayan çocuk düşürme sonucu iş göremezliğin devamınca ve altı haftayı geçmemek üzere kendisine gündeliğinin yüzde yetmişine denk bir ödenek verilir. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6051.pdf>, Erişim Tarihi: 19.09.2021

veya bu hastalığa eğilimli çocuklar için parasız ya da paralı tedavi yapan çocuk prevantoryumları açılması düşünüldüğünden bu kuruluşlar tasarıya alınmadı.⁸¹⁴

Sıfır ilâ yedi yaş çocukların aile şefkatinde özenle bakılacağı, büyütüleceği ve eğitileceği, ahlâkça ve ruhça sağlam ve temiz yetiştirileceği ve yanı sıra anaokulu öğrenimi de göreceği çocuk yuvaları açılacaktı. Burada yetiştirilen çocuk, öğrenim çağına girdiğinde ilkokula gidecek, yemeklerini Sağlık Bakanlığı çocuk pansiyonlarında yiyecek, pansiyonda yatacak, giydirilecek ve mahrum kaldığı aile terbiyesi buralarda verilmeye çalışılacaktı. Bu pansiyonlara yuva çocuklarının dışında ilk öğrenim çağında bulunan kimsesiz terkedilmiş ve anormal çocukların da alınacağı öngörülmekteydi.⁸¹⁵

Yedi yaşından büyük kimsesiz yoksul ve evsiz çocuklarınsa doğrudan gözlem ve ayırma yerlerine getirilmesi, burada bir süre beden ruh ve ahlâk bakımından gözetim altına alındıktan sonra normal ve 12 yaşından aşağı bulunanların ilk öğrenimlerini yapmak üzere çocuk pansiyonuna kabul edilmesi, engeli bulunanlardan 12 yaşından aşağı ve öğrenim görececek durumda olanların da aynı pansiyonda bakılması yöntemi kabul edilmekteydi. Kör, sağır, dilsiz ve öğrenim göremeyecek derecede engelli çocukların özel yurda gönderilmesi, beden engeli bulunmayıp akıl ve ruh bakımından öğrenime devam edemeyecek olanların ise eğitim yurduna konulması benimsendi.⁸¹⁶ Kör sağır ve dilsizlerle ilgili bu yöntem, büyük tartışmaların ardından 1949'da çıkan Kanunda yer bulamadı.⁸¹⁷

Yakın zamanda, Medenî Kanunda yapılan bir değişiklikle, evlenme yaşında 18 yaş yerine “reşit” kelimesinin kullanılması nedeniyle aynı ibarenin bu Kanun

⁸¹⁴ Aynı yer.

⁸¹⁵ Aynı yer.

⁸¹⁶ **TBMM 145 no'lu Komisyon Raporu**, s. 3.

⁸¹⁷ Kanun maddelerinin görüşülmesine geçildiğinde getirilen ilk öneri, (Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu) beklendiği üzere, kör sağır ve dilsizler konusunun da bu Kanun kapsamına alınması oldu. Milli Eğitim Bakanı, bu gibi durumların yoksulda da olmayanda da var olduğunu, bu gibi engelli çocuklar için tüm ülke çapında bir takım eğitim kuruluşlarının açılması gerektiğini ancak, kimsesizler için ayrı körler okulu, kimsesizler için ayrı dilsizler okulu, sağır okulu vs. açmanın olanak dışı olduğunu bu konuyu ele almak üzere Bakanlıkça büyük şehirlerde sakat çocuklar için okullar açmanın düşünüldüğünü kimsesiz yurdundaki engelli çocukların da bu okullara gönderileceğini söylemişti. Bu yaklaşım mecliste desteklenmekle birlikte farklı görüşler ilave edildi. Sağır ve dilsiz çocukların paralısı varsın olsundu, bu çocuklar da bu gibi kuruluşlarda pekâlâ yetiştirilebilirdi, onların bu kuruluşlara devam etmesinin, kuruluşlardaki çocuklar için bir zararı olmazdı, yasada bunların hepsinin birden değerlendirilmesi gerekirdi. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 600, 601.

Tasarısında da kullanılması zorunluluğundan, bunun dışında, korunan çocukları, şehvet hissi veya evlenmek niyeti olmaksızın bile kaçırarak veya haksız olarak yanında tutanlar hakkında da bir cezaî yaptırım bulunması gerekli görüldüğünden aynı maddeye bu hususta hüküm konuldu.⁸¹⁸

Millî Eğitim Komisyonu, çocuk davasının önem ve kapsamı dolayısıyla, sırf bu işlerle uğraşacak olan ve tüzel kişiliğe sahip bir “Genel Müdürlük” kurulmasını,⁸¹⁹ ilgi bekleyen çocuk kitlelerinin geniş ve çeşitli olması nedeniyle tümünü birden ele almaya olanak bulunmadığından, “öncelikle başıboş çocukların ele alınmasını”, kör sağır ve sakat çocukların, 18 yaşını bitirdikten sonra, Çalışma Bakanlığı’nca uygun bir işe yerleştirilmelerini önerdi. Komisyon ayrıca, tasarının ilk halinde bulunan “eğitim yurtları” ifadesinin, eğitim kelimesinin kapsamlı olduğu gerekçesiyle “yetiştirme yurtları” olarak öze indirgenmesinin uygun olacağını⁸²⁰ ifade etti.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 161. maddesi, altı yaşından sonra terk edilmiş çocukların korunması ve eğitimi MEB’e verirken mevcut tasarı, terkedilmiş çocukların korunması görevini artık SSYB’ye verdiği için Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’ndaki ilgili hükmün de kaldırılması gerektiği hatırlatıldı.⁸²¹

6 Şubat 1947 tarihli 145 No.lu Raporun SSY Komisyonu Bölümünde, yedi yaşına kadar normal ve anormal⁸²² çocuklarla yedi yaşından büyük anormal çocukların, SSYB tarafından ve yedi yaşından yukarı normal çocuklarla kör sağır ve dilsizlerin MEB tarafından korunması ve yetiştirilmesinin daha uygun olacağı belirtildi. Çünkü normal çocukların eğitiminin SSYB’de kalması durumunda ayrıca çeşitli okul ve kuruluşlara yakın pansiyon açmak ihtiyacı ortaya çıkacak, böylece bütçeye ilave yük gelecekti. Hem de normal ve anormal çocukların bir arada kalmamaları kesin olarak sağlanmış olacaktı.⁸²³

⁸¹⁸ Madde 11, **TBMM 145 no’lu Komisyon Raporu**, s.2.

⁸¹⁹ Aynı yer.

⁸²⁰ **A.g.r.**, s.6.

⁸²¹ Aynı yer.

⁸²² Kanunun, tasarının ilk şeklinde yer alan, “anormal çocuk” tabirinin kaldırıldığı, 0-12 kimsesiz çocukları toplamak ve 18 yaşına kadar yetiştirmenin vurgulandığı, 12 yaş ve 18 yaş gibi ifadelerin kaldırılarak yerlerine Birinci Madde’de “mahkeme kararıyla veya reşit oluncaya kadar” ifadesi konulduğu görülmekteydi. 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 31 s.674-678,

⁸²³ **TBMM 145 no’lu Komisyon Raporu**, s. 12.

Ne var ki Kanunun çıkması için iki yıldan fazla zamanın geçmesi ve üç hükûmet değişikliği gerekti. Doğal olarak yasalaşan metin, bu tasarıyla aynı değildi. Buna karşın Kanun Tasarısının, özünde, muhafaza edildiği görülecektir.

26 Mayıs 1948 tarihli, 65. Meclis Birleşiminde, çıkacak Kanundan yararlanması umulan ülkede 120 bin civarında engelli çocuğun (160 bin rakamını telaffuz edenler de vardı)⁸²⁴ bulunduğu ifade edildi. Kanunla kurulacak kuruluşlar için 750 bin lira da bütçe sağlandı. Bakanın kendi ifadesiyle bu parayla ancak 250 çocuğun ihtiyaçları ancak karşılanabilecekti.⁸²⁵ Tasarıdan, yalnız terk edilmiş çocukları değil, kimsesiz çocukları, körleri, dilsizleri, sağıruları, da kapsamı beklenmekteydi.

26 Mayıs 1948 tarihli 63. Birleşimde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı (7 Ağustos 1946 - 10 Haziran 1948) ve Denizli Milletvekili Dr. Behçet Uz, Kanun Tasarısı görüşmeleri başlangıcında Tasarıda gelinen noktaya ilişkin bir özet yapmıştı. Buna göre; kimsesiz, terkedilmiş ve anormal çocukların doğumundan itibaren on sekiz yaşına kadar bakımları, korunmaları ve iyi yetiştirilmeleri için bu dönemde bu işle, 1. Devlet, 2. Özel idareler, 3. Belediyeler, 4. Hayır kurumları ve 5. Halk, çeşitli ölçülerde görevli sayılmaktaydılar. Bu kapsamda: “1. Yeni doğan ve süt yaşında “en küçük terkedilmiş ve kimsesiz çocuklar” (üç yaşına kadar), 2. Üç-yedi yaş arasındaki “terkedilmiş ve kimsesiz çocuklar” ve 3. Yedi-on sekiz yaş arasında, okula, işe ve sanata yönlendirilecek, “terkedilmiş, kimsesiz ve aylak çocuklar” olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapılmaktaydı.⁸²⁶

Görüleceği üzere, bütünüyle TÇEK’in amaç ve etkinlik alanında devlete ödevler yüklemek için olan tasarının ilk şeklinde, tüm bu görevler, SSYB’ye verilmekteydi. Komisyonların çalışması sonrasında, yedi yaş üstü “anormal çocukların” (engelli çocuklar) SSYB’ye; “normal çocukların” MEB’e yönlendirilmesi temel olarak belirlenmişti. Böylelikle sanat okullarının yönetimi elinde bulunan MEB’in, planlayıcı ve icracı konumda bulunması sağlanmıştı.⁸²⁷

Çıkması beklenen Kanundan, ayrıca, çocuk hukuku ile ilgili yalnız “suçlu çocuk” konuları ile değil, bakıma, korunmaya muhtaç olan çocuklarla da ilgilenen

⁸²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:18, Birleşim:63, 26 Mayıs1948, s.521.

⁸²⁵ Aynı birleşim, s.518.

⁸²⁶ Aynı birleşim, s.517.

⁸²⁷ Aynı birleşim, s.518.

çocuk mahkemelerinin ülkede biran önce kurulması ve çocuk işçi çalıştırmaya ilişkin konuların düzenlenmesi, gibi sorunları çözmesi beklenmekteydi.⁸²⁸ Kanunla devlet bütçesinden çocuk korunması işi için 750.000 lira bir bütçe de ayrılmaktaydı. Bakanlıktan birkaç yılda bu bütçenin 2-3 milyona ulaşması sözü de verilmişti.⁸²⁹ 750.000 lira bütçe, o tarihte bir devlet girişimi için gerçekten az bir tutardı. ÇEK'in 1946 yılında 954.569 lira toplam geliri,⁸³⁰ 1.161.886 lira değerinde taşınmazı⁸³¹ bulunduğu göz önüne alındığında, bu miktarın gerçekten az olduğu anlaşılabilecektir. Kanunda ayrılan bütçe ile en çok 700 çocuğa bakılabilecekti. 700 çocuğun bir il ya da ilçede çıkabilecek derecede az bir miktar oluşu, ilgilenenleri tatmin etmedi.⁸³²

Kanunla birlikte, ülkede bakılmaya muhtaç olan çocuklara ilişkin sorumluluğun devlet tarafından üstlenilmesinin, vatandaşlar arasında, bu konuyla ilgili olan kurum ve kuruluşların varlığının sorgulanabilecek olması endişesi de dile getirildi.⁸³³ Halbuki bırakın bu Kanunun uygulanması için ayrılmış 750.000 lira bütçeyi, Hükûmetin ileriki yıllarda ödeme sözü verdiği 2-3 milyon lira bütçenin bile yetersiz kalacağı bir düşünölmekteydi. Bir taraftan Hükûmetin çalışmalarına devam ederken diğer yandan da hayır kurumlarının çalışmalarına teşvikin devam etmesi ve bu durumdan vatandaşların mutlaka haberdar edilmesi gerekiyordu. Hayır kuruluşlarına yardım, devam etmeliydi. Zaten son zamanlarda dernek ve kurumlara yapılan yardımlar da devlet yönetimi tarafından ve kamu ve özel kuruluşlar tarafından olan destek de azalmaktaydı.⁸³⁴

Konuyla, SSYB, MEB, Adalet, İçişleri, Ekonomi, Çalışma, Tarım Bakanlıkları, belediyeler ve devlet kuruluşları ve ÇEK, Yardım Sevenler Derneği (YSD) gibi hayır kuruluşları ilgilenecekti. Ancak devletin bu işe şefkat elini uzatıp bu dernek ve kuruluşlarla çalışmaları koordine etmesi zorunluydu. Bu koordinasyon,

⁸²⁸ İlk çocuk mahkemesi 1899 yılında Amerika'nın Chicago kentinde kurulmuştur. Amerika'yı daha sonraları İngiltere, Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkeleri izlemiştir. Sevdâ ULUGTEKİN, Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Bizim Büro, 1994, Ankara, s.5.

⁸²⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.599.

⁸³⁰ **Genel Kongre 25 ve 26. Yıllar 1946-1947 İş ve Hesap Raporu**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Ankara, Çankaya Matbaası, Ankara, 1948, s.16.

⁸³¹ **BCA**, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 6.

⁸³² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.600.

⁸³³ Gaziantep milletvekili Dr. Muzaffer Canpolat, Aynı yer.

⁸³⁴ Aynı yer.

şimdiye kadar göz ardı edilmişken bu Kanun ile artık başlıyordu.⁸³⁵ 1. Maddede, anne ve babalarıyla irtibatları kesilmiş olanlar ve geçici olarak yardıma muhtaç kalanlar (anne ve babalarının hastalıkları ve engelleri olanlar ve anne ve babaları hastanede ya da hapishanede olanlar) korunmaya muhtaç çocukların genel kapsamı içerisine alındı. Ancak “anormal” ve “asosyal” tipler için hükmün yokluğu eleştirildi. 19. Maddede bir kısım bahis olsa da kurulması zarurî olan bir “gözetim ve ayırma kuruluşuna” ilişkin açık bir ifade de yoktu.⁸³⁶

Gerek ana babalı ve gerek ana babasız “dilenci çocuklar” üzerinde dikkatle durulması gerektiğini, uygun kurallar konulması ve bu sorunun da bu kanunla çözülmesi gerektiğini dile getirenler, konunun takibinin MEB tarafından yapılmasının daha doğru olacağını da söylüyorlardı.⁸³⁷

Mecliste, 23 Mayıs 1949 tarihli oturumda kanun üzerinde yukarıda aktarılan görüşlerin beyan edilmesi üzerine, Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, bu Kanunda temel olanın, bu hizmeti kısmen devlet bütçesine ancak kısmen de yerel kurumlara, belediyelere, köy idare heyetlerine yüklemek suretiyle dağıtmak ve bu suretle âdetâ bütün ülkeyi çocuk korunmasında görevlendirmek olduğunu söylemekteydi. Bakan, “*bu işi devlet ele aldı, artık bu türlü çocukları koruyacak kurumlara ihtiyaç kalmadı*” düşüncesinin yaygınlaşması endişesi ile ilgili olarak, bu Kanunun asla ÇEK gibi kurumların varlığına duyulan gereksinimi sorgulatmayacağını, işbirliği halinde daha geniş ölçekte sorunlara çare bulmak olanağı bulunacağından gerek ÇEK ve gerekse çocuklara yardım eden diğer kuruluşların görevlerini yapmaya daha uygun olanaklar bulacaklarını, ülkenin bunlara hâlâ çok ihtiyacı olduğunu; ayırma yerlerinin oluşturulması ile ilgili endişelerin de yersiz olduğunu, kendi Bakanlığının bunun için ayrıca önlem alacağını, Kanunun bunun için yeterli yetki sunduğunu söylemişti. Banguoğlu, babası tarafından terk edilmiş ya da anneleri ve babaları belirli olan çocukları da bu Kanunun içermesi gerektiği beyanlarına karşılık, bu Kanunun onları da koruma altına aldığını, temelde bunların

⁸³⁵ Kars Milletvekili, Dr. Esat OKTAY, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.598.

⁸³⁶ Aynı yer.

⁸³⁷ Niğde Milletvekili Hüseyin Ulusoy, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949 s. 599.

durumlarını göz önünde bulunduran Türk Medenî Kanunu'nun aynı hükümlerin ayrıca bu kanunda da yer aldığını ekledi.⁸³⁸

Kör, sağır ve dilsizler için bu dönemde sadece Sağlık Bakanlığının elinde İzmir'de bir devlet kuruluşu ile İstanbul'da Kör Sağır ve Dilsizler Cemiyeti tarafından kurulmuş bir Kör Sağır ve Dilsizler Okulu bulunuyordu. Halbuki yurt sathında binlerce kör sağır ve dilsiz (1945 sayımında 85.000) bulunmakta ve bu okullara kayıt için 5-6 yüz çocuk sırada beklemekteydi.⁸³⁹ Muhakkak çocuklarını para ile bu okullara göndermek isteyecek birçok aile bulunmaktaydı. Bunların, bu Kanuna eklenecek bir madde ile kapsam dahiline alınması da mümkün olabilirdi. Ne var ki tüm bu ısrarlar karşılık bulmayarak Kanun bu hususları içermeyecek şekilde çıkmıştır.

Anası babası bulunduğu halde beden ruh ve ahlâk gelişimi tehlikede olan çocuklar için durumun ne olacağı konusu gündeme geldiğinde,⁸⁴⁰ Geçici Komisyondan,⁸⁴¹ bunlar hakkında yargıç kararı verileceği, ayrıca maddî durumu iyi olmayan çocukların da Kanundan yararlanacağı söylenmişti.

Kanuna getirilen eleştiriler öncelikle, bu büyük sorunun yıllarca ihmal edilmiş, devletin vatandaşlarına bir borcu ve ödevi olan sorun alanını düzenleyecek olan bu Kanunun çok gecikmiş olduğu noktasındandı. Her ne kadar henüz bir Anayasa maddesiyle desteklenmemişse de Parti yönetimince yavaş yavaş benimsenmekte olan “sosyal devlet” olgusu,⁸⁴² devlet tasarruflarında yeni yeni karşılık buluyordu. Yedi yaşından itibaren kör, sağır, dilsiz ve “anormal çocuklar”ın, MEB pansiyonlarında okumak üzere bırakılmasının “normal çocuklar”ın eğitiminde gerilemeye neden olacağı, bu hususun ayrıca eğitimde adil yarışmaya zarar vereceği, Kanunla kurulacak sistemin Çalışma Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, MEB arasında koordinasyon gerektirmesi, sistemin atıl yönleri olarak eleştirildi. Öte yandan ülkede, “15 bin kimsesiz, 51 bin kör, 40 bin sağır, 60 bin topal, çolak, kambur ve (çocuk nüfusunun % 10’u nispetinde) zekâları noksan “anormal çocuk” bulunduğu ifade edilerek kör, sağır,

⁸³⁸ Milli Eğitim Bakanı, Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 599.

⁸³⁹ Milli Eğitim Bakanı, Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 601.

⁸⁴⁰ Çorum Milletvekili Hasane Ilgaz, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 601.

⁸⁴¹ Komisyon sözcüsü Rize milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 601.

⁸⁴² **CHP Yedinci Büyük Kurultayı**, s.417.

dilsiz, sakat ve zihinsel engelli çocukların hepsi kimsesiz olmadığından Tasarının bunların genelini kapsamına almaması da büyük bir eksiklik olarak dile getirildi.⁸⁴³

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanun tasarısından en büyük beklenti, yeni kuruluşlar meydana getirmesiydi.⁸⁴⁴ Konuşulan önemli konular arasında yeni bir kuruluş oluşturma yanısıra ÇEK'e ne olacağı sorunu da vardı.⁸⁴⁵ Görüşmelerde, devletin teftişi altında veya bizzat devlete ait bir kuruluş meydana getirilmesi ve ÇEK'in de tüm gelirleriyle bu kuruluşa bağlanması da teklif edildi.⁸⁴⁶ Yeni Kanunla kurulacak kuruluşlar, eskileri, özellikle de darüleytamları hatırlatmamalı, farklı olmalıydı. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte korunmaya muhtaç olan çocukları, devlet bu kanunla eline aldı zannıyla, vatandaşların ve bunun için kurulmuş olan kurumların çalışmasına gerek olmadığı kanaati doğmamalıydı.⁸⁴⁷ Yani bir yandan yeni Kurumun hizmetleri devam ederken diğer yandan vatandaşların topladığı bağışlar, yardım paraları ve bağışçıların taşınır taşınmaz bağışlarıyla yürüyen hayır etkinlikleri aksamamalıydı. Bu teklif kabul görmemekle birlikte, Hükûmet kanadından, böyle bir durumun söz konusu olmayacağı, devletin bu ve benzeri kurumların etkinliklerini desteklemeye, özendirmeye devam edeceği taahhüdüyle, konuya açıklık getirildi.⁸⁴⁸ Bu teklifin ileride, hemen bütünüyle, 1983 SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) Kanunuyla oluşturulan formatta hayata geçtiği görülecektir.

Çok uzun süren çalışma ve görüşmeler sonunda TBMM'nin 8. Dönem, 23 Mayıs 1949 Pazartesi günü 90. Birleşiminde, “Kimsesiz, terkedilmiş ve anormal çocukların korunması hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Millî Eğitim, Çalışma, Adalet, Bütçe, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonları raporları ile Geçici Komisyon raporu (1/137)” kabul edildi. 27.5.1949 tarihinde yürürlüğe giren Kanunun adı artık

⁸⁴³ Kars Milletvekili Dr. Esat Oktay, aynı birleşim, s. 597; Oktay'ın bu eleştirileri kanunu hazırlayan bakanlıklar ve komisyon üyeleri tarafından, “anormal çocukların” bu kanun kapsamında olmadığı, kanunun kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklarla ilgili olduğu ifade edilenin ise bir başka mesele olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 601

⁸⁴⁴ Dr. Fuat Bey (Umay) Umay, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.597.

⁸⁴⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 8, Cilt: 11, Toplantı: 2, Birleşim:65, 31 Mayıs 1948, s.557.

⁸⁴⁶ Kahramanmaraş Milletvekili Kemal İdil. **TBMM Tutanak Dergisi**, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.598.

⁸⁴⁷ Gaziantep Milletvekili Muzaffer Canbolat, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.599.

⁸⁴⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim: 90, 23 Mayıs 1949, s.599.

“5387 Sayılı, Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun”du. İki yıl gibi uzun bir sürede Meclis Genel Kurulu ve komisyonlarında ayrıntılarıyla ele alınan Kanun, 33 maddeden oluşan ve dönemin çağdaş sosyal yardım değerlerini bir ölçüde barındıran kapsayıcı bir metindi.

Kanun, beden, ruh, ahlâk gelişmeleri tehlikede olup ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan ve Medenî Kanun hükümlerine göre haklarında korunma tedbirleri alınmasında zorunluluk görülen çocukları, reşit oluncaya kadar kapsamaktaydı. Mahkeme kararıyla ve reşit oluncaya kadar bu Kanunla belirlenen koşullar altında bakılma ve yetiştirilerek meslek sahibi edilmeleri, köy ihtiyar heyetleri (seçici kurulları), yerel yönetimler, SSYB ve MEB’ce sağlanır”⁸⁴⁹ denilerek “kapsama alınan çocuklar” ve bunlarla ilgilenme görevi verilen merciler tarif ediliyor, görev ve sorumluluk tespiti yapılıyordu.

Herhangi bir yerde, böyle bir çocuğun bulunduğu, zabıta (polis, jandarma), devlet veya Belediye memurları ve muhtarlar tarafından öğrenilince, yörenin en büyük millî eğitim memuruna haber verilecekti. Millî eğitim memuru, çocuğun durumuna göre gerekli önlemleri aldirmekle beraber durumu derhal mahkemeye bildirecek, mahkeme çocuğun durumunu belirleyecekti. Böylelikle, ikinci maddede kurulacak sistemin işleyişi gösterilmekteydi.⁸⁵⁰

Taşralarda ise çocuklardan köyde oturanların bakım, korunma ve iş gücü sahibi edilmesi, köy ihtiyar kurulu kararıyla muhtar tarafından yapılacaktı. Küçük çocuklar, güvenilir hayırseverler yanına veyahut aynı heyetçe tayin edilecek nakdî veya aynî bir bakım bedeliyle, uygun görülen ve güvenilir kimseler yanına yerleştirileceklerdi. Ücret, köyün aynî ve nakdî gelirlerinden ve bu Kanunun maksadına uygun bağış ve tesislerden verilecekti.⁸⁵¹ Böylece bu gibi çocukların bakımları, yetiştirilmeleri ve iş gücü sahibi edilmeleri sorumluluğu, hayırseverlere köylerde muhtara, ihtiyar heyetine; belde ve ilçelerde belediyelere veriliyordu. Ayrıca belediyelere, gerekirse başka belediyelerle birleşerek kuruluşlar meydana getirme yetkisi verilmekteydi. Belediye bütçesinin genel toplamının % 1’inin, ödenek olarak bu işe ayrılması şartı da getirilmekteydi. Bağışlar olduğunda bunlar ödeneğe eklenmekteydi (Madde 4).⁸⁵²

⁸⁴⁹ Aynı birleşim, s. 600.

⁸⁵⁰ Aynı birleşim, s. 602.

⁸⁵¹ Aynı birleşim, s. 603.

⁸⁵² Aynı birleşim, s. 604.

Belediye bütçesinin % 1'inin bu konuya aktarılması uygulamasında çoğu kez sorunlarla karşılaşmış, nadiren bu kapsamda beledî yardımlar alınabilmıştır.

SSYB, Birinci Maddede yazılı olan çocuklardan öğretim çağına kadar olanlara bakmak ve korumak üzere “çocuk bakım yurtları” kuracak, burada öğretim çağına gelen çocuklar, MEB kuruluşlarına devredilecekti. MEB ise, ilköğretim çağına girenlerin bakım, korunma ve eğitimi ile uğraşmak üzere “yetiştirme yurtları” kuracaktı. Bu çocukların ilköğretimi, yurdun içindeki veya civarındaki ilkokullarda yapılacaktı.⁸⁵³ Uzun yıllar süregidecek olan yurtlar (bakım ve yetiştirme yurtları), kamuoyunun gündemine ve sosyal hizmet hayatımıza “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu” ile girmiş bulunuyordu.⁸⁵⁴

Yetiştirme yurtlarında yetişen çocukların farklı mesleklere sokulması görevi yine Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmekteydi. Yetiştirme yurtları mümkün olduğu kadar, çocukların ileride iş bulabilecekleri bölgelerde kuruluyordu. Yetiştirme yurtlarında ilköğretimini bitiren çocuklardan yetenek gösterenler, ileri tahsil yapmak üzere sınavla parasız yatılı okullara alınabiliyor, diğerleri özellikle ileride yapabilecekleri meslekleri öğrenecekleri özel iş ve meslek sahipleri yanına, devlet fabrika ve tarım kurumlarına, özel fabrika ve iş yerlerine çırak olarak veriliyordu. Devlet kurumları hizmetlerine aldıkları bu çocukları beslemek, giydirmek ve barındırmakla yükümlüydüler. Özel iş sahiplerinden bu konuları sağlayanlar tercih ediliyordu. Çırak olarak alınan çocukların masrafları, işverenler tarafından karşılanamazsa, çocukların kendi yetiştirme yurtlarınca karşılanması öngörülmekteydi.⁸⁵⁵

Çırak olarak iş yerlerine verilen ve yetiştirme yurdunda bakılan çocuklardan ücret karşılığı çalıştırılanların yurt masraflarının, kazançlarından eksiltilerek, çocuğun harçlığı da ayrıldıktan sonra artarsa, geri kalan kısım millî bankalardan birisine bir ay içinde yatırılması hükmü getirilmişti. Köylerde ise çiftçiler yanında, aynî ücretler karşılığı çalıştırılan çocuğa verilen mallardan paraya dönüştürülebilenler bankaya yatırılarak, satılamayanlar köy ihtiyar heyetleri tarafından değerlendirilerek çocuk

⁸⁵³ Aynı birleşim, s. 605.

⁸⁵⁴ 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 31 s. 675, Madde 8.

⁸⁵⁵ **A.g.k.**, Madde 9-13.

adına saklanacaktı. Bu usullerle çocuk adına biriktirilen para ve mallar reşit oldukları zaman çocuğa aynen verilecekti.⁸⁵⁶

Bakanlıklarca açılan kuruluşlardaki çocukların, Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre, talep etmeleri durumunda, güvenilir aile veya özel kişilere evlât edinme veya bakmak üzere verilebilmesi de sağlanmıştı. Bu çocuklar, gereğinde, ücret karşılığı bakılmak üzere güvenilir kimseler yanına da verilebiliyorlardı.⁸⁵⁷

Durumları özel eğitimi gerektiren çocuklar için MEB tarafından nihayet gerekli eğitim kuruluşları kuruluyor, buraya getirilen çocuklar, bir gözlem süresi sonrasında eğitime kabul ediliyorlardı.⁸⁵⁸

Yetiştirme yurdundan kaçan çocuk, zabıta (polis, jandarma) tarafından bulunarak geri getirilecekti. Yine, iş yerleriyle özel kişiler yanında barındırılan, çalıştırılan çocuklar da bağlı oldukları yetiştirme yurdunun izni olmadıkça yerlerini terk edemeyeceklerdi. Buralarda korunmakta olan çocuklara karşı istismar suçu işleyenler hakkında, TCK'nın 182. Maddesinde öngörülen cezalar verilecekti. Sistemin işleyişi için, 1. Her iki Bakanlık Bütçesinden her yıl ayrılacak ödenek, 2. Özel ve tüzel kişiler tarafından kuruluşlara yapılacak aynî veya nakdî bağışlar ve tesisler, 3. Yurtlar tarafından veya bunların yararına verilecek müsamere gelirleri olmak üzere, her türlü vergi ve resimlerden muaf tutulan, üç grup gelir planlandı.⁸⁵⁹

İleride ortaya çıkması olası yolsuzlukların önünü almak gereği de hesaba katılarak, iş yerlerinde çalıştırılan çocuğun ücretinden bankaya yatırılması gereken tutarı zamanında bankaya yatırmayanlardan bu paraların tahsil edileceği ve ayrıca en az elli lira ağır para cezasına çarptırılacakları öngörüldü. Ücret olarak aynen verilen malları korumayanlar veya bunların gelirlerinden çocuğu mahrum edenlerle birikmiş para veya malını reşit olduğu zaman çocuğa teslim etmeyenlere de aynı ceza verilecekti.⁸⁶⁰

⁸⁵⁶ A.g.k., Madde 14-16.

⁸⁵⁷ A.g.k., Madde 17.

⁸⁵⁸ Aynı birleşim, s. 607, A.g.k., Madde 19.

⁸⁵⁹ A.g.k., Madde 21.

⁸⁶⁰ A.g.k., Madde 23.

Kanunun işleyişinin teftişi için, MEB’de, Bakanın başkanlığında, yılda bir defa azami bir hafta süreli bir “Çocuk Koruma Genel Danışma Kurulu” toplanacaktı.⁸⁶¹

İl merkezlerinde (ve ilçelerde) ise yılda üç defa, vali veya kaymakamın başkanlığında toplanacak bir “İl (veya İlçe) Çocuk Koruma Kurulu” meydana getirilecekti.⁸⁶² Kanun hükümlerinin uygulanmasından MEB, SSYB, İçişleri ve Maliye; dört Bakanlık, birlikte sorumlu olacaktı.

Peki kurulan bu sistem doğru işlemeye başlamış mıydı? Kanunun nasıl işlemekte olduğuna ışık tutacak bir soru önergesi, 6 Ocak 1950 tarihinde, artık Kurumun Genel Başkanlığında bulunmayan Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay tarafından verildi. Önergede, “Meclisçe kabul edilerek 27 Mayıs 1949 tarihinde yürürlüğe giren 5387 Sayılı Kanununla, Millî Eğitim Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı taraflarından, bakımları üzerlerine alınan muhtaç çocuklardan ne kadarının, hangi kuruluşlara alınmış olduğu ve muhtaç çocukların sayısının ne olduğu hakkında bir araştırma yapıp yapılmadığı, yapıldıysa korunmaya muhtaç çocukların sayısının ne olduğu” sorulmaktaydı.⁸⁶³

Dönemin Millî Eğitim Bakanı tarafından verilen cevapta;⁸⁶⁴ Kanunun yayımlanmasının ardından illere genelge gönderildiği, Kanun hükümleri uyarınca Kanun kapsamındaki çocukların belirlenmesi yoluna gidildiği, bir yandan da belirlenen çocukların mahkemeye gönderilerek haklarında ilâm alındığı, Kanunun, radyo aracılığıyla birkaç defa halka duyurulduğu, ilk olarak bu Kanun kapsamına beş yatılı bölge okulu tahsis edildiği, 13 ilden 163 çocuğun toplandığı, 57’sinin Bilecik Yarhisar’daki, 106’sının Ankara Çayırhan’daki okula yerleştirildiği, bunlardan başka

⁸⁶¹ Kurul üyeleri şunlardı: Talim ve Terbiye Dairesinden bir üye, İlköğretim Genel Müdürü, SSYB Danışma Kurulundan bir üye, MEB, SSYB, Adalet, İçişleri ve Çalışma Bakanlıkları temsilcileri, 4 Vali, 4 Belediye başkanı, 4 köy muhtarı, ilgili hayır derneklerinin (TÇEK) ve Kızılay’ın temsilcileri, Açılmış yurtlardan bir müdür, bir öğretmen ve bir doktor, iki İl Millî Eğitim Müdürü, Üniversitelerden bir pedagog, bir çocuk hastalıkları uzmanı ve bir psikiyatri uzmanı, iki büyük iş kuruluşu sahibi, bağışta bulunan veya tesis kuran 2 vatandaş. Aynı birleşim, s. 608.

⁸⁶² Bu kurulun üyeleri şunlardır: Vali veya kaymakam, Belediye başkanı, 1 belediye meclisi üyesi, 1 Genel meclis üyesi, Millî Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım müdürleri veya memurları, Hükümet tabipleri, 2 öğretmen; 2 iş sahibi, 2 muhtar; ilgili hayır dernekleri (TÇEK) temsilcileri, bağışta bulunan veya tesis kuran 2 vatandaş. **A.g.k.**, Madde 33.

⁸⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:8, Birleşim:29, Toplantı: 4, Cilt: 23, 13 Ocak 1950, s.174. (Artık Kurumun Genel Başkanlığında bulunmayan Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay’ın, Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun uygulanma tarzına dair sorusu.

⁸⁶⁴ Aynı yer. Millî Eğitim Bakanı Tahsin Bankuoğlu ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemali Bayezit’in sözlü cevapları.

Erzincan Tercan’da bu Kanun kapsamında bir okul açılmakta olduğu, 6 ilden isimleri yeni gelen 350 çocuğun işlemlerine başlandığı, 2 ay içerisinde bu çocuklardan 250’sinin okullara alınmalarının tamamlanacağı, 8 ilden, bölgeleri içinde korunmaya muhtaç çocuk bulunmadığı cevabı geldiği, Kanunun gerektirdiği şekilde çocuğun mahkemeye götürölmesi ve hüküm alınmasının uzun süren bir formalite olması nedeniyle, çok muhtaç vaziyette olan çocukları henüz muhakemeleri karara bağlanmadan yurda alma kararı verildiği, halkın kanunla getirilen olanakları iyice anlamadığından, tanıtım etkinliklerine devam edildiği, mevcut yurtlara ek olarak gelecek yıl, Hatay Belen Köyü’nde ve Isparta İslâm Köyü’nde olmak üzere iki tane daha yetiştirme yurdu açılması planlandığı, bu yurtlara tahminen en az 600 öğrencinin yerleştirileceği, bu yılda 500 bin liranın bu iş için bütçelendiği, bir çocuğun MEB’e masrafının en mütevazı ölçüde 50-60 lira dolayında olduğu;

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı tarafından verilen cevaptaysa; kendi ilgi alanındakilerin çoğunluğu, meme ve mama çocukları olduklarından, bir merkeze toplamının mümkün olmaması nedeniyle, kreşler, yuvalar açmak ve yine Kanunun hedef tuttuğu köy, kasaba ve şehirlerde, belediyeler yanında bu çocukların korunması yolunda girişimde bulunulduğu, ÇEK tesislerinden de yararlanma yoluna gidildiği, bu kapsamda Kanunun tarifine uyan, yani yargıç vesayetiyle himayesi Bakanlığına verilmiş olan çocuklardan 350’si için Ankara’da ÇEK Genel Merkez tesislerinde yer ayrılmış bulunduğu, İstanbul, İzmir ve Gaziantep’te Kanun kapsamına giren çocukların barındırılması için yuva açılması konusunda belediyelerle temasın sürdüğu, bu iş için belediyeye verilmek üzere, 1 Ekim tarihinde, İzmir Valiliği’ne 33.000 lira, 20 Ekim tarihinde Gaziantep Valiliği’ne 25.000 yine 20 Ekim tarihinde İstanbul Valiliği’ne 50.000 lira gönderildiği, 76 çocuğun işlemlerinin bu çerçevede devam ettirildiği, tamamlandığında TÇEK’e bunlarla ilgili ödeneğin verileceği Meclis kürsüsünden beyan edilir.⁸⁶⁵

Bu yanıtlar, önerge sahibi TÇEK Genel Başkanı Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay tarafından tatmin edici bulunarak faaliyetlerin kendisi tarafından takdir edildiği söylenmiştir.

TÇEK Yönetimi, Kanunun kabul edildiği oturumda, nüfus politikası ile eşdeğer olan çocuk davasının milletin en önde gelen büyük davası olduğunu, bu

⁸⁶⁵ Aynı birleşim, s.175.

nedenle bütün milletlerin bu davaya önem verdiklerini, kuruluşlar meydana getirdiklerini, doğum oranını artırdıklarını buna karşılık çocuk ölümlerini azalttıklarını ifade etmişti.⁸⁶⁶ Ancak ÇEK Yönetimine göre, Hükûmet bu davayı ortaya getirmekte çok gecikmiş, bu yüzden milyonlarca nüfus kaybedilmişti. Hiçbir teşvik görmediği, üstüne sıkıntılar da çektiği halde Türk kadını, doğum görevini beklenenin çok üzerinde yerine getirmekteydi. Onun bu meziyetlerinden yararlanılmadığı da ortadaydı. Geniş ölçekli doğum evleri yapılamamıştı. Anneye yavrusuna bakabilecek bilgi yeterince verilememiş, hastalıklardan korunma yolları anlatılamamıştı. Çocukların gereksinimlerini karşılayacak kuruluşlar yeterince kurulmamıştı. En az üç milyon nüfusun kaybedilmesi bu yüzdendi.⁸⁶⁷ TÇEK yönetimi devlet tarafından, çocuk için yok denecek kadar az kuruluş meydana getirilebilmiş olmasından şikâyet ediyordu. Buna göre bir yıl kadar önce kurulmuş İsrail'in bile çocuklar için meydana getirdiği kuruluşlar, Türkiye'dekilerden fazlaydı. Gelişmiş devletlerin, çocuk davası için ayırdıkları paralar 100 milyonu aşmaktaydı. Türkiye'de ise bütçede bu mesele için sadece 700 bin lira ayrılmış olması, sorunun büyüklüğünün yanında bir hiçti.⁸⁶⁸

TÇEK Yönetimine göre, devlet nezdinde çocukların sağlık ve sosyal yardım gerekliliklerini belirleyecek ve inceleyecek bir başvuru noktasının olmayışından doğan boşluğu, “Çocuk Koruma Genel Danışma Kurulu”nun oluşturulmasıyla dolduracak olan bu Kanunla, “mevcut sorunların çözümü hızlanacak, hiç şüphesiz Hükûmetin ileride daha da kapsamlı bir kanunla gereken tüm önlemleri aldığı zaman, çocuk ölümleri azalacak, nüfus bir batında iki katına çıkacaktı. Çünkü Türkiye’de kadın doğum oranları bunu vaat ediyordu. Bir batında 35-40 milyonluk bir Türkiye, çok büyük bir güç ve saadet kaynağı olacaktı. Bundan daha önemli bir savunma tedbiri, daha önemli bir kalkınma ve imar plânı olamazdı.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay, **TBMM Zabıt Ceridesi**, , Birinci Oturum, Cilt: 19, Toplantı: 8, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s.636-639.

⁸⁶⁷ TBMM Zabıtlarında ÇEK Genel Başkanı Dr. Fuat Umay’ın verdiği bilgilere göre, 45 yaşına gelmiş kadınlarda yapılan istatistiklere göre kadın başına 6.5 çocuk düşüyordu. Doğum oranı binde 44’tü ve yılda 800 binden fazla çocuk doğmaktaydı. Halbuki artış oranı, yılda 220.000 kadardı. Aradaki fark, ölüm oranlarının ne derece büyük olduğunu gösteriyordu ve ne yazık ki ölenlerin çoğu çocuktı. % 0,44 doğum oranına rağmen dışarıdan gelenlerle birlikte nüfus artışı % 0,18, ölüm oranı ise ne yazık ki %0.26’ydı. Aynı birleşim, s. 596 ve **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943**, s. 9.

⁸⁶⁸ Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay, Aynı birleşim, s. 600.

⁸⁶⁹ Aynı birleşim, s. 597.

Komisyonlarda büyük gayretler sarf edilerek hazırlanmış olan bu Tasarı, korunmaya muhtaç çocukların hayat ve geleceklerini tayin ve temin edecekti. Gerçi Kanun yalnız kimsesiz yoksul çocuklar hakkında ise de kimseli çocuklardan önemli bir kısmının da maddeten ve manen korunmaya muhtaç oldukları düşünülerek hazırlanmıştı.”

Uzun bir süre ÇEK İstanbul Merkezi Başkanlığı yapan Şemsettin Günaltay’ın Başbakan oluşu da ÇEK yöneticilerinin çocuk davasının bütün kapsamı ile ele alınmasına yönelik umutlarını artıran bir gelişme olmuştu.⁸⁷⁰

2.2.2.1. 1943 Tüzüğü⁸⁷¹

1941 Genel Kongresi’nde, 1933 Tüzüğü’nün artık ihtiyaçlara karşılık gelmediğinden değiştirilmesi kararı alınmıştı. “Nizamnamenin yeniden tadili” için 1943’te olağanüstü toplanan Kongrede kabul edilen yeni Tüzükle bir takım yeni uygulamalara yol verildi. Bunlardan önemli bazıları şöyleydi: Öncelikle, İlk halinden sonra 9 ve 10. yıllar (1931) Genel Kurultayı’nda ve sonra yine 11 ve 12. Yıllar (1933) Genel Kongresinde değiştirilerek saptanmış bulunan “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Anayasası” adıyla kabul edilen eski Tüzük değiştirilmekteydi. Yeni Tüzük, Bölüm ve Madde sayılarına da yansıyan birçok değişiklikler içerdi. 14 Bölüm ve 121 maddeden oluşan yeni Tüzükte;⁸⁷²

Birinci Maddede, Kurumun 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara’da kurulduğu, adının sonradan değiştirildiği yazılıydı. Anayasa adlı Tüzükten farklı olarak alamet-i farika tanımı, hakların ifade edildiği kısma, 10. Maddeye gönderildi.

TÇEK’in 12 yaşına kadar çocukları, maddî manevî himaye edeceği, daha yukarıdakileri, manevî anlamda himaye etmeye devamla beraber yeni düzenlemede Kurum çocukları için bunun“18 yaşa kadar” mümkün olduğu açıkça ifade edildi. Kurumun ilgi alanına giren çocuklar arasına, şehit çocukları, harp felaketine uğrayanların çocuklardan başka, “deprem felaketine uğrayanların çocukları” da ilave edildi. Yeni düzenlemede çocuğun himayesi işinin, ana babaların evliliklerinden

⁸⁷⁰ Aynı yer.

⁸⁷¹ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi, 1943.**

⁸⁷² 1943 Nizamnamesi (Tüzüğü)’nin önceki tüzük maddelerinin iki ya da üçer maddeyle yeniden ifade edilerek madde sayılarının artırıldığı görülüyor. **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi, (1943 ...)** s. 3-36

itibaren göz önünde tutulacağı, ana sağlığı ve bilinci meselesinin ilgi alanına alındığı ifade edilmekteydi.⁸⁷³

Kurumun amaç ve görevleri detaylı bir şekilde tarif edildi. Meydana getirilecek kuruluşlar ismen anıldı.⁸⁷⁴ “Çocuk ölümlerinin önünü almak, çocuk düşürmenin önüne geçmek, yurttan çok ve gurbüz çocuk yetişmesi için çok çocuklu olanların her vesile ile korumaya alınmaları ve üstün tutulmaları” ifadeleriyle nüfus artırma politikasını destekleme amacı da açık bir dille ifade edildi.⁸⁷⁵ Kurumun yayın ve tanıtım yapacağı yollara radyo ilave edildi.⁸⁷⁶

Kurumun haklarının neler olduğuna dair olan II. Bölümün altında, Vasiyet, bağış ve satın alma yollarından herhangi biri ile taşınır ve taşınmaz mallara sahip olabileceği açıklanmaktaydı. Merkez, şube ve kollar tarafından yaptırılan veya alınan taşınmaz malların, Genel Merkez adına tapuya tescil ettirileceği ancak gelirlerinden yaptırılan şube veya kolun istifade edeceği, Genel Merkezce temin edilmiş ve Genel Merkeze bağışlanmış olan taşınmaz nerede olursa olsun gelirinin Genel Merkeze ait olacağı ancak Genel Merkezin bu gelirleri mahallindeki şube ve kola terk edebileceği vs. idi.⁸⁷⁷

Yine bir yenilik olarak, üyelerin hak ve ödevleri, geçmiş dönemde beliren gereksinim ve belirsizliklere çözüm olarak “Üçüncü Bölüm” ile düzenleniyordu. Üyelik taban ve tavan aidat tutarları hâlâ aynıydı.⁸⁷⁸

“Dördüncü Bölüm”, ÇEK’in örgüt çerçevesini çizmekteydi. ÇEK, illerde “Merkez”, taşralarda “Şube” örgütüne sahip olacaktı. Bir yenilikle nahiye ve köylerde “Kol” adıyla bir örgüt daha tanımlandı. Örgüt Kademeleri şunlardı: Genel Kongre, GMK, GMYK, İl Merkez Kongresi, İl Merkez Kurulu, İl Merkez Yönetim Kurulu, Kaza Şube Kongresi, Kaza Şube Yönetim Kurulu, Köy, Nahiye Kol Yönetim Kurulu, Müfettişler.⁸⁷⁹

⁸⁷³ A.g.tzk., Madde 2 ve 4.

⁸⁷⁴ A.g.tzk., Madde 3.

⁸⁷⁵ A.g.tzk., Madde 65.

⁸⁷⁶ A.g.tzk., Madde 6.

⁸⁷⁷ A.g.tzk., Madde 11-13.

⁸⁷⁸ A.g.tzk., Madde 15.

⁸⁷⁹ A.g.tzk., Madde 22.

“Beşinci Bölümde”, Genel Kongre, Altıncı Bölümde GMK, Yedinci Bölümde GMYK, Sekizinci Bölümde Merkezler, Dokuzuncu Bölümde Şubeler, Onuncu Bölümde Kollar olmak üzere yönetim yapılanması ve işleyişi tarif edilmekteydi. Genel Kongre uygulamalarına bir yenilik olarak, çoğunluğun bulunmaması durumunda Kongrenin iki gün sonraya bırakılacağı, bu zaman tamam olduğunda ise artık çoğunluğa bakılmaksızın Kongrenin başlayacağı hükmü getirildi. Yine bir yenilik olarak, Genel Merkez etkinliklerine ilişkin oylamalara Genel Merkez üyelerinin katılamayacağı hükmü getirildi.⁸⁸⁰

Altıncı Bölümde ele alınan GMK üye sayısının 21’den 25’e yükseltildiği görülmekteydi. GMYK yine Başkan, İkinci Başkan, Kâtip (Gn. Sekreter), Muhasip ve üç üye olmak üzere yedi kişiden oluşmaktaydı.⁸⁸¹

GMK ödev ve sorumlulukları, bu Tüzükte ayrıntılarıyla anlatıldı. Kurumun bütün işlerini görmeye ve gördürmeye ise GMK yetkiliydi. Bu kurul ile ilgili önceki tüzüklerde, belirlenenler hususlarda pek bir değişiklik yoktu. GMK ayda iki defa toplanıyor, Başkanı, her konuda TÇEK Başkanı olacaktı.⁸⁸² Yeni bir hüküm olarak, bu kurul topluca ya da çoklukla çekildiğinde yeniden bir GMK seçilecekti.⁸⁸³

Yedinci Bölümde Yönetim Kurulu ile ilgili anlatılanlar bütünüyle eski tüzüklerin mahiyetindeydiler. Sekizinci Bölümde “Merkezler”, Dokuzda “Şubeler”, eski tüzük maddeleriyle hemen aynıydı. Onuncu Bölüm yeni kurulan “Kollar”ı ele alan maddelerden oluşmuştu. Kolların işleyiş şubeler gibiydi. On Birinci Bölümde “teftiş” meselesi ele alındı. On ikinci Bölüm Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Gelir Kaynaklarını ele almaktaydı. Zekât, sadaka-i fitr ve kurban derileri Tüzükte yeni anılan bir gelir kaynağıydı.

On Üçüncü Bölümle bir yenilik olarak artık, Merkez ve Şubeler ile yeni Kuruluşlara Genel Merkez tarafından yardım yapılması emredilmekteydi.⁸⁸⁴ Bu cümleden olarak, yuvalar açılması ve idamesi için 1944 yılı bütçesine konulan tutar

⁸⁸⁰ A.g.tzk., Madde 27 ve 28.

⁸⁸¹ A.g.tzk., Madde 31 ve 32.

⁸⁸² A.g.tzk., Madde 35 ve 36.

⁸⁸³ A.g.tzk., Madde 40.

⁸⁸⁴ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.9.

200.000 lirayken bu yıl içerisinde bu paranın yarısından biraz fazlası olan 111.945 lira harcandı.⁸⁸⁵

Son bölüm olan On Dördüncü Bölüm ‘Çeşitli Maddeler’de, TÇEK örgüt ve kurullarına karar defteri tutma zorunluluğu getirilmesi, kararlara muhalif olanların muhalefet şerhlerini imza etmeleri; bütçelerin bir ay içinde bir üst teşkil tarafından onaylanma zorunluluğu; Genel Merkez kasasında 500, Merkezde 250, Şubelerde 50, Kolları ise 25 liradan fazla nakit bulunduramayacağı; Kurum memur ve hizmetlilerinin kurullara seçilemeyeceği; üyelerin Kurumdan maaş almaları durumunda üyeliklerinin ortadan kalkacağı; Merkez, Şube ve Kolların gelirlerinin % 10’unu, şefkat pulu (fişi) gelirlerinin 300.000’den fazla nüfusa sahip yerlerde (% 20), diğer yerlerde % 40’ını Genel Merkeze göndereceği; büyük şehirlerde aynı şehir sınırları içinde birden fazla şubeler bulunduğu durumlarda, bu şubelerin gelirlerinin % 50’sini o merkezdeki kuruluşların yönetimi için verme zorunlulukları; şefkat fişi satışlarında bayilere % 20’den fazla yıpranma payı ödenmeyeceği; Merkez, Şube ve Kollar, yalnız kendi kaza nahiye ve köy sınırlarındaki gelir kaynaklarını kullanabileceği; şefkat pulu, makbuz, madalya vs. kıymetli evrak ve eşyayı bastırmaya yalnızca Genel Merkezin yetkili olduğu; Genel Merkezin, Kurumun taşınmazlarını istikraz (borç) kaydettirebileceği hususları bu Tüzükte farklı olan konulardı.

1943 Tüzüğü, 3512 Sayılı Kanunun 35. maddesine uygun olarak, Dahiliye Vekilliği’nin 22 Mayıs 1944 tarihli teklifi üzerine 6 Eylül 1944 tarihli Bakanlar Kurulunca kabul edildi.⁸⁸⁶

⁸⁸⁵ Bu yenilik kapsamında, 1944 yılında yardım yapılan Merkez ve Şubeler ile yardım bedelleri şöyleydi: **Merkezler:** Kırklareli (1.000), Trabzon (1.500), Zonguldak (1.000), Konya (1.000), Malatya (1.000), Balıkesir (11.200), Manisa (1.000), Giresun (1.000), Seyhan (1.000), Eskişehir (1.000), İzmit (1.000), Aydın (1.000), Kastamonu (1.000), Bolu (1.750), Elâzığ (1.000), Çankırı (1.000), Bilecik (1.000), Bitlis (1.000), Muğla (500), Urfa (1.000), Denizli (500), Isparta (1.000), Burdur (600), İzmir (11.000), Gümüşhane (300), Hatay (.1000), **Şubeler:** Bigadiç (502), Gönen (301), Akhisar (300), Ödemiş (300), Adapazarı (500), Hendek (1.000), Fatsa (200), Tire (500), Tarsus (200), İnegöl (200), Bozüyük (300), Simav (300), İnebolu (300), İskenderun (300), Vize (500), Lüleburgaz (500), Akçadağ (141), Filyos (1.000), İncirliova (536), Babaeski (300) **23 ve 24. Yıllar, 1944-1945, s.19.**

⁸⁸⁶ **BCA, 30-18-1-2 / 106-62-10, 6.9.1944.**

2.2.3. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri

1945 yılı bütçesinde, Kurumun Genel Merkez Örgütünde görevli bazı çalışanlar ve bunların maaşlarıyla dönem içinde satın alma kapasiteleri⁸⁸⁷ şöyleydi:

Memuriyet	Maaş (lira)	Satın alma kapasitesi (Koyun eti kg.) ⁸⁸⁸
Genel Müdür	400	239
İdarî Ş. Md.	300	179
İdarî Ş. Memuru	170	101
İstatistik ve Tanıtım Ş.Md.	170	101
Müfettiş	170	101
Evrak Memuru	100	60
Dosya Memuru	85	50
Sicil Memuru	85	50
İstatistik ve Tanıtım Ş.Memuru	85	50
Daktilo	75	45
Muhasebe Ş.Md.	210	125
Sıhhat Ş.Md.	260	155
Doktor	170	101
Dış Doktoru	120	71
Ebe	100	60
Ziyaret Hemşiresi	75	45

Genel Merkez, Genel Müdür dâhil olmak üzere, yapılan işlerle ilgili olarak 6 şubede, toplam 48 müdür ve memur; 26 hizmetli⁸⁸⁹ kadrosuna sahipti. Genel Müdür maaşı ile en düşük memur maaşı ücreti arasında beş kattan fazlaca fark vardı. Tüm çalışanlara ayrıca yıllık mesken tazminatı (ayda 15 ile 30 lira) ve yıllık olağanüstü zam (maaşı düşük olanlara daha yüksek olacak şekilde yaklaşık 1,2'den 3 maaş katına kadar) ödenmekteydi.⁸⁹⁰

Burada, 1945 yılında 291 TL olarak gerçekleşen Cari Üretici Fiyatlarıyla Gayri Safi Milli Hasıla rakamına atıf yapmakta yarar var. Kurumun en düşük 75 TL aylık alan memurunun, kişi başına düşen aylık 24,25 TL, GSMH'dan üç kat kadar fazla

⁸⁸⁷ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.36.

⁸⁸⁸ İstatistik Göstergeler, Statistical Indicators, 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2012, s.540.

⁸⁸⁹ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, ..., s.37.

⁸⁹⁰ A.g.tzk., s.36-38.

maaş aldığı anlamına gelmekteydi. Kurumda en düşük işçi maaşı olan 25 lira ise kişi başına aylık GSMH payına denk düşmekteydi.⁸⁹¹

Kurumun teşkilatı, iki yılda bir toplanan ve şube delegeleri ile Merkez Kurulu üyelerinden oluşan Genel Kongre; Kongre tarafından iki yıllığına seçilen 25 kişilik GMK; GMK tarafından kendi üyeleri arasından seçilen bir Genel Başkan; Genel Başkan, İkinci Başkan ve Genel Kurul tarafından kendi üyeleri arasından seçilecek beş üyeli bir GMYK ve Genel kongre tarafından seçilen üç müfettişten ibaretti. Bu teşkilat Genel Merkez için olup merkez, şube ve kollar bunlara benzer ayrı yönetim organlarına sahipti.⁸⁹²

Genel Kongre (Genel Kurul), Kurumun en yüksek yönetim ve teftiş organıydı. Bütçeyi onaylar, hesapları karara bağlardı. GMK, onaylanan bütçe projelerini uygulardı. GMYK, Kurumun mallarını yöneten organı, Genel Başkan iç ve dış örgütlerle Kurumun tüzel kişiliğinin temsilcisiydi.⁸⁹³

İnönü döneminde, TÇEK Genel Merkezince;

13 Haziran 1936 (1934-35 Yılları Değerlendirmesi),

8 Haziran 1938 (1936-37 Yılları Değerlendirmesi),

25 Haziran 1940 (1938-39 Yılları Değerlendirmesi),

11-12 Haziran 1942 (1940-41 Yılları Değerlendirmesi),

11 Nisan 1944 (1942-43 Yılları Değerlendirmesi),

25 Haziran 1946 (1944-45 Yılları Değerlendirmesi),

29 Aralık 1947 (Olağanüstü; 15 Ocak 1948'e ertelendi),

11 Kasım 1948 (1946-47 Yılları Değerlendirmesi) tarihlerinde olağan ve olağanüstü kongreler icra edildi. Bu Kongrelerden birinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Kurultay delegelerini kabul ederken (1942), hemen tamamında katılmalarını istirham ve tazim ve bağlılık telgraflarını yanıtladı. 1940'tan başlayarak Atatürk'ün kabrini ziyaret gelenekselleşti. 1948 Olağanüstü Kurultayı, Tüzük düzenlemesi gerekçesi ile yapıldı.

Tek parti dönemi sosyal yaşantısında önemli bir yer tutan, Atatürk devrimlerinin bir uygulama kolaylaştırma alanını oluşturan TÇEK Merkez ve Yönetim

⁸⁹¹ Bkz. Tablo 12.

⁸⁹² **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi, 1943 senesi ...**, s.11 ve s.18.

⁸⁹³ **A.g.tzk.**, Madde 39.

Kurulları, İnönü döneminde de milletvekili, asker ve bürokrasinin tanınmış ve etkin isimlerinden oluştu. İstanbul'da ilk kuruluşunda da Ankara'da ikinci kuruluşunda da bu durum böyleydi. Bir süre sonra, Partinin gülümseyen yüzü, yardımsever iyilik yönünü temsil eder bir mahiyet aldı. Demokrat Parti (DP) Hükûmetleri dönemine dek Partiden, çoğunlukla işleri kolaylaştırılmak ve yasal ve malî ayrıcalıklar tanınmak şeklinde destekler alındı.

Cemiyet, harf devriminin yaygınlaştırılmasından, kılık kıyafet devriminin sevdinilmesine, sosyal hayattan eğlence mekanlarının düzenlenmesine, çocuk tiyatro ve müsamerelerinin yaygınlaştırılmasından, spor müsabakalarına kadar, Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin gülümseyen ve gülümseten yüzü olmak gibi geniş bir alanda görünürlük kazandı. At koşularından⁸⁹⁴ güreş müsabakalarından, küçük piyanist İdil Biret'in yurt dışı eğitimine gönderilmesine kadar geniş bir ilgi alanı mevcuttu.⁸⁹⁵ TÇEK'in yaptığı yayınlar, Türk çocuğunun dimağını oluşturacak seçkin eserlerden oluşmaktaydı. Müellifleri Türk vatandaşları olan hikâye kitapları ve romanların, TÇEK baskıları hemen her kitapçının raflarında yer bulmuştu. Derginin satış rakamları her yıl artıyor, daha çok çocuğa ulaşılıyordu. Gürbüz ve güzel çocuk müsabakaları, çok çocuklu anne müsabakaları, dönemin yediden yetmişe bütün vatandaşların hafızasında yer almıştı.

Cumhuriyet çocuğuna bir kimlik kazandırmak, okuduğu kitaplardan yiyip içtiğine kadar, onu yeni düzene tâbi etmek, bir model nesil oluşturmak için Cemiyetin varlığı bir kazanımdı. Halk sağlığından çocuk büyötmeye, eğitim ve öğretime kadar, rejimin yerleştirilmesinde ve 50 yıl sonranın cemiyet hayatının şekillendirilmesi için kimsesiz ve sahipsiz çocuklar iklimi birtakım fırsatları da beraberinde sunmaktaydı. Bu dönem, bu fırsatların değerlendirildiği, çocuklar üzerinden gelecek nesillerin yeni bir renge boyandığı bir dönemdi. Ülkede modernitenin giriş kapılarından biri de Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu oldu.

Atatürk Dönemi TÇEK'inin, GMK, GMYK ve Teftiş Kurulları, çoğu milletvekilinden oluşan, tamı tamına aynı kadroyla, bu yeni döneme de görev başında girmişlerdi. İnönü dönemi, Atatürk Döneminin bir devamı niteliğinde olduğundan, ÇEK'te kadro değişikliğine gerek duyulmamıştı. Kadro gerçekten çok güçlü

⁸⁹⁴ Paşaili, 9 Nisan 1923, Sayı: 13, Sayfa: 4

⁸⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:7, Birleşim:8, Toplantı:2, 1. Oturum, 19 Kasım 1947, s. 104, 105.

isimlerden oluşmakta olduğundan, Kurumun bu dönemde de hayli önem izafe edilen bir konumu olduğu rahatlıkla söylenebilir. 1939 Genel Kurulunun, ÇEK'in kurulduğu tarihten beri en nüfuzlu Genel Kurul olduğunu söylemek yanlış olmaz. Genel Kurulda, dönemin Başbakanı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, İçişleri, Millî Savunma ve Bayındırlık olmak üzere üç Bakan, General ve Amiraller ve nüfuzlu milletvekilleri ve bürokratlar görev almaktaydı. 25 üyeden üçü hanım üyeydi. 1939'da Genel Merkez Kurulunu oluşturan isimler harf sırasıyla şöyleydi:

Afyon Milletvekili, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya; Tekirdağ Mv. Cemil Uybaydın; Avukat Ekrem Ergun; Eski Edirne Mv. Faik Kaltakkıran; Tekirdağ Mv., İçişleri Bakanı Faik Öztrak; Edirne Mv. Dr. Fatma Memik; Kırklareli Mv, Dr. Fuat Umay; Van Mv. Hakkı Ungan; Antalya Mv. Dr. Galip Kahraman; İstanbul Mv. Hakkı Şinasi Erel (Amiral); Eski Giresun Mv. Hakkı Tarık Us; Ordu Mv. Hamdi Yalman; Trabzon Mv. Hasan Saka; Gümüşhane Mv. Hasan Fehmi Ataç; Kocaeli Mv. İ.Süreyya Yiğit; Çorum Mv. İ.Kemal Alpsar; devlet Şurası Üyesi, İhsan Pehlivanlı; Giresun Mv. İhsan Sökmen (Gen.); Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş; Erzurum Mv.. Nakiye Elgün; Kütahya Mv. Recep Peker; İstanbul Mv., Başbakan, Refik Saydam; Erzincan Mv. Milli Savunma Bakanı, Saffet Arıkan; Eski Trabzon Mv. Seniha Hızal; Eski Muğla Mv. Şükrü Kaya. Yedi üyeli Yönetim Kurulundan ikisi hanım üyeydi: Başkan: Dr. Fuat Umay, Kırklareli Milletvekili, Başkan yardımcısı: Kemal Gedeleş Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, Genel Sekreter: İhsan Pehlivanlı; devlet Şurası Üyesi, Muhasip: Dr. Galip Kahraman; Bursa Mv. Üye: Faik Kaltakkıran Edirne Milletvekili, Üye: Dr. Fatma Memik; Edirne Mv. Üye: Nakiye Elgün; Erzurum Mv.⁸⁹⁶

Başbakan Refik Saydam, 8 Temmuz 1942'de vefat etti. Diğer Bakan Ali Çetinkaya ise artık Bakanlık yapmamakla birlikte Genel Kuruldaki görevine devam etti. Hem 1939, hem 1944 Yönetim Kurullarında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş'in de bulunuyor olması, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Çocuk Esirgeme Kurumu'na olan açık desteği ve verdiği önemin bir işareti olarak ifade edilebilir.

⁸⁹⁶ 23 ve 24. Yıllar, 1944-1945, s. 5.

1944-45 Yılları Genel Kurulunda, GMK üyelerinde⁸⁹⁷ büyük ölçüde değişime gidildi.⁸⁹⁸ Kuruma yeni bir kan gelmesi istenmekteydi. 1945'te, GMK'ya 14 yeni isim girmişti: Gümüşhane Mv. Cabir Selek, Divan-ı Muhasebat Baş müfettişi Fuat Beşkardeş, Sümerbank Hukuk Danışmanı Galip Gültekin, Muğla Mv. Hüsnü Kitapçı, Aydın Mv. Dr. Hulusi Alataş, Bilecik Mv. Kasım Gülek, Samsun Mv. Naşit Fırat, Ankara Belediye Meclisi Üyesi Naşit Toygar, Kayseri Mv. Nazmi Toker, Çanakkale Mv. Reşat Nuri Güntekin, Kayseri Mv. Suat Hayri Ürgüplü, Trabzon Mv. Temel Göksel, Konya Mv. Vehbi Bilgin ve ATO Başkanı Vehbi Koç.

Bu Genel Merkez Kurulunda Başbakan da Bakan da yoktur. Ağırlığın yine milletvekillerinde olmasının yanı sıra ATO Başkanı Vehbi Koç, Divan-ı Muhasebat Baş müfettişi Fuat Beşkardeş ve Sümerbank Hukuk Danışmanı Galip Gültekin'in, milletvekillerinin yanı sıra GMK'ya girmeleri, Kurulda teknik ve mali deneyim, çaba ve kapasite artırımının hedeflendiğini gösteriyor. 1944 Yönetim Kurulu, 1939 Yönetim Kurulunun tümüyle aynıdır.⁸⁹⁹

1948 yılı TÇEK Olağan Genel Kurultayında, TÇEK yönetimine muhalif üyeler hazırlıklı gelerek, TÇEK'in aynı zamanda kurucularından olan Dr. Fuat Umay ve yönetimini topa tutmuşlardı. Şefkat pulları satışından gelen gelirlerin bir türlü artmıyor hatta azalıyor oluşunun Kurum performansının yetersizliğinden kaynaklandığı düşüncelerinden kaynaklanan tartışmada muhaliflerin başını çeken Behçet Kemal

⁸⁹⁷ Afyon Milletvekili Ali Çetinkaya; Gümüşhane M.v Cabir Selek; Eski Edirne M.v Faik Kaltakkıran; Tekirdağ M.v Faik Öztrak; Edirne M.v Dr. Fatma Memik; Divan-ı Muhasebat Baş denetçisi Fuat Beşkardeş; Kırklareli M.v Dr. Fuat Umay; Sümerbank Hukuk Danışmanı Galip Gültekin; Antalya Mv. Dr. Galip Kahraman; Trabzon Mv. Hasan Saka; Muğla M.v Hüsnü Kitapçı; Aydın M.v Dr. Hulusi Alataş; Devlet Şurası Üyesi İhsan Pehlivanlı; Bilecik M.v Kasım Gülek; Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş; Erzurum M.v Nakiye Elgün; Samsun M.v Naşit Fırat; Ankara Beld. Mecl. Üyesi Naşit Toygar; Kayseri M.v Nazmi Toker; Kütahya Mv. Recep Peker; Çanakkale Mv. Reşat Nuri Güntekin; Kayseri Mv. Suat Hayri Ürgüplü; Trabzon Mv. Temel Göksel; Konya Mv. Vehbi Bilgin; ATO Başkanı Vehbi Koç. **A.g.r.**, s. 6.

⁸⁹⁸ 1939 Genel Merkez Kurulunda yer alan, Tekirdağ M.v Cemil Uybaydın, Avukat Ekrem Ergun, Van M.v Hakkı Ungan, İstanbul M.v (Amir) Hakkı Şinasi Erel, Eski Giresun Mv. Hakkı Tarık Us, Ordu Mv. Hamdi Yalman, Gümüşhane Mv. Hasan Fehmi Ataş, Kocaeli Mv. İ.Süreyya Yiğit, Giresun Mv. (Gen.) İhsan Sökmen, Başbakan-İstanbul Mv. Refik Saydam, Milli Savunma Bakanı-Erzincan Mv. Saffet Arıkan, Eski Muğla Mv. Şükrü Kaya, Çorum Mv. İ.Kemal Alpsar ise 1945 Genel Merkez Kurulunda yoktur. Aynı yer.

⁸⁹⁹ Başkan, Dr. Fuat Umay, Kırklareli M.v; Başkan yardımcısı: Kemal Gedeleş, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri; Genel Sekreter: İhsan Pehlivanlı, Devlet Şurası Üyesi; Muhasip: Dr. Galip Kahraman; Antalya M.v, Üye: Faik Kaltakkıran Eski Edirne Milletvekili; Üye: Nakiye Elgün, Erzurum M.v; Üye: Dr. Fatma Memik; Edirne Mv. Aynı yer.

Çağlar, “*Sayın reis çekilmesini bilirse sevgili Kurumunu sakim bir vaziyetten kurtarmış olur*” diyecekti.

Kongrede Yönetim Kurulunun çalışma raporu üzerindeki görüşmeler de sert oldu. Kongre çağrısı ve toplanmasının geciktirilmesinden başlayarak bir takım usulsüzlükler tespit ediliyordu. Komisyona göre Genel Merkez, şubeler üzerinde düzenleyici rolünü oynayamamıştı. Tüm bu tespitlere rağmen Çalışma Raporunun, dört muhalife karşı 17 oyla kabul edilmesi, bu kez Behçet Kemal Çağlar ve arkadaşının köpürmesine neden olmuştu.⁹⁰⁰

Genel Başkan Dr. Fuat Umay asıl sorunun, davanın Hükûmet tarafından sahiplenilmemesinden kaynaklandığını izah etmeye çalışacak, Hükûmetin devlet memurlarının, şefkat pullarının satışı ile meşgul olmamaları yönünde yayınladığı bir genelgenin, şefkatin azalmasında asıl etki sahibi olduğunu söyleyecekti. Umay’ın, “*davanın iyi yürütmesine, Kurumun faaliyetlerine ve başarılarına ben engel oluyorsam vazifemden affetmeniz yerinde olur*” sözlerinin ardından yapılan seçimlerde, hem Dr. Fuat Umay’ın listesinden hem de Behçet Kemal Çağlar’ın listesinden adayların seçilerek Merkez Kurulda yer aldı. Ertesi gün yapılan yeni Yönetim Kurulu seçimlerinde seçilen 25 aday arasında aldığı oy sayılarına göre Fuat Umay, 13. sırada yer aldı. Böylelikle bu Kurultayda en çok oyu alan Dr. Muzaffer Canbolat,⁹⁰¹ Genel Başkanlığa seçiliyor, Dr. Fuat Umay’ın 27 yıllık yönetimi de sonlanıyordu.

1948 Genel Kurulu için basın, “*Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi’nde Fırtına*” başlığı kullanacaktı. Gerçekten, bu Kongrede Behçet Kemal Çağlar’ın başını çektiği muhalefet, 27 yıllık Dr. Fuat Umay yönetimini topa tutmuştu. İş Raporu oylaması, Behçet Kemal Çağlar’ı kızdıracak şekilde 4 muhalife karşı 17 oyla kabul edilmesine rağmen yenilenen GMK, muhaliflerin derin izlerini barındırmaktaydı.⁹⁰² Dr.Fuat Umay’ın ve Behçet Kemal Çağlar’ın hazırladığı iki listeden de Merkez Kuruluna seçilenler oldu.⁹⁰³

⁹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1948.

⁹⁰¹ <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=8091>. Erişim Tarihi:19 Eylül 2021, Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği Genel Sekreteri ve Başkanı, Millî Türk Talebe Birliği Başkanı – 7. (08.03.1943 - 14.06.1946), 8. (15.08.1946 - 24.03.1950) ve 12. Dönem (26.10.1961 – 16.07.1965) CHP Gaziantep Milletvekili.

⁹⁰² **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1948.

⁹⁰³ Yenilenen Merkez Kurulu, aldıkları oy sırasıyla şu isimlerden oluştu: Dr. Muzaffer Canbolat, Hıfzırrahman Öymen, Galip Gültekin, Zühtü Çubukçuoğlu, Hasene Ilgaz, Hayri İrdel, Vehbi Koç,

Ertesi gün yapılan Yönetim Kurulu seçimlerinde Genel Başkan, en çok oyu alan Dr. Muzaffer Canbolat olmuştu.⁹⁰⁴ Böylelikle Dr. Fuat Umay'ın Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nda süren 27 yıllık yönetim dönemi sona ermişti.

1960 İhtilalinin ardından yapılan ilk Kongre delegelerince, halen hayatta olan Dr. Fuat Umay'a, Kongrenin selam ve sevgilerini bildirecek bir telgraf gönderilmesi teklif edilecekti. O dönemki Genel Başkan Galip Göker de, *“Atatürk'ün ilhamıyla, ta Amerika'ya, Hindistan'a, dünyanın öteki tarafına kadar giderek, Kurum için 30 yıl büyük gayretler sarf eden ve partizan nedenlerden ötürü, senden geçti, çok yaşlandın, senle yürümüyor diye hakaretler edilen bu mübarek büyük insanın, heyecanlı, üzgün, gözyaşları içinde kurumu terk ettiğini hatırlatarak, şimdi buradan ona selam göndermenin çok yerinde olacağını”* söyleyecekti.⁹⁰⁵

Sonraları bu kan değişimine partizan gerekçelerin neden olduğu algısı yerleşse de, Dr. Fuat Umay'ın yerine seçilen Dr. Muzaffer Canbolat'ın seçildiğinde aynı zamanda bir CHP milletvekili oluşu, DP iktidarı başlangıcında Kurum Genel Başkanlığından ayrılıp, 1960 ihtilali sonrası yeniden CHP milletvekili olarak Meclise girmesi, Behçet Kemal Çağlar'ın DP Hükûmetiyle doğrudan bir temasının kayıtlarda bulunmayışı bu algının doğru bir algı olmadığını ancak, çok partili hayata geçişin Kurum içi muhalefetin güçlenip birleşmesinde rol oynamış olabileceğini akla getirmektedir.

İnönü döneminin mevcut verileri ışığında; Kurumun yurt sathına yayılmış kuruluşları ve emlak sayıları incelendiğinde kuruluşlar sayısı bakımından TÇEK'in iki kattan az olmamak üzere (kimi kuruluşlarda üç kat) emlak sayılarında ise 1,5 kattan biraz az bir büyüme gösterdiği, bu büyümenin en çok sağlık hizmetleri alanında gerçekleştiği, Genel Merkez binalarının sayısına yedi yeni bina eklendiği, kurum mal varlıklarına 18 yeni arazi tapusunun ilave olduğu, İkinci Dünya Savaşında ortaya çıkan ihtiyaç nedeniyle talebe sofralarına her yıl yenilerinin eklendiği anlaşılmaktadır. 1939'da 25 olan yuva sayısı Savaşın bittiği 1945'te 37'ye ulaşmıştı. Aynı dönemde süt

Halide Nusret Zorlutuna, Sedat Pek, İlhan Sadak, İffet Halim Oruz, Hulki Alisbah, Dr. Fuat Umay, Reşit Tarakçıoğlu, İbrahim Oran, Cemal Kovalı, Tezer Taşkiran, Fuat Beşkardeş, Hüsamettin Sunal. Nisabı doldurmayıp işarî oyla yapılan seçimlerde seçilenler ise, Zehra Budunç, Abdi Ağabeyoğlu, Hüseyin Kocabaş, Dr. Arif Sözen, Dr. Aziz Uraz'dı. Önceki listeden girebilen yalnızca Dr. Fuat Umay'la Av. Galip Gültekin ve Vehbi Koç'tu. Aynı yer.

⁹⁰⁴ Aynı yer.

⁹⁰⁵ **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, 16-18 Eylül 1961, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1961, s. 34.

damlası sayısı 11'den 21'e muayenehane sayısı 24'ten 52'ye çıkmış, 1939'da 16 olan Gündüz Bakımevi sayısı açıp kapananlardan dolayı değişerek 1945'te 19 olmuştur.⁹⁰⁶

TÇEK'in 1946 yılı itibariyle yurt dışında 38, yurt içinde 688 olmak üzere 726 şubesi ve bu şubelerinde çalışan 62.257 üyesi bulunmaktaydı.⁹⁰⁷ Kurum, 42 il, 43 ilçe ve 2 bucakta örgütlenerek bu şubelerde 337 muhtelif hizmet kuruluşu meydana getirdi. Bu kuruluşlar arasında 30 yerde Çocuk Yuvası/Şefkat Yuvası vardı. Bunlar, 1946 yılı itibariyle, Adana, Ankara (2), Artvin, Balıkesir, Çankırı, Diyarbakır, Erzurum, Giresun, Isparta, İstanbul, İzmir (2), Kars, Kırklareli, Malatya, Manisa, Mersin, Muğla, Ordu, Rize, Sivas, Tokat ve Trabzon illeriyle Yeniçağa, Erbaa, Lâpseki, Mustafakemalpaşa, Ödemiş, Silifke ilçelerinde kurulmuşlardı.⁹⁰⁸ Afyon, Kütahya, Bakırköy ve Kırıkkale'de olmak üzere dört Doğumevi bulunuyordu. Kurum Şubelerince kurulan Gündüz Bakımevlerinin sayısı bu dönemde bir ara 24'e ulaştı. Bunlardan 9'u İstanbul'da, 2'si Ankara'da, 1'er adedi ise Adana, Balıkesir, Bursa, Elâzığ, Giresun, İzmir ve Malatya'da açıldı.⁹⁰⁹

Yine 1946 yılı itibariyle Kurumun 43 muayenehanesi (38 il ve 5 ilçede) ile üç dış muayenehanesi (biri Ankara'da, ikisi İstanbul'da), sağlık hizmeti sunmaktaydı.⁹¹⁰

14 il ve 1 ilçede süt damlası teşkil edilmiş ve temiz süt hizmeti sunmaktaydı. 7 il ve 2 ilçedeki Kurum tesislerinde çocuk banyosu,⁹¹¹ 19 il ve 17 ilçede 42 aşevi, 27 il ve 14 ilçede talebe sofraları bulunuyordu.⁹¹² Harp ortasında milletçe çekilen tahıl sıkıntısı yüzünden aç kalan zayıf çocukları doyurmak için aşevleri açanlara merkez ve

⁹⁰⁶ Bkz. Tablo 15.

⁹⁰⁷ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, s.6.

⁹⁰⁸ A.g.e., s.10. Eski kayıtlarda raporlarda Ana Kucağı olarak anılan bu kurumlar Keçiören'deki Ana Kucağı müessesine Reis-i Cumhur İsmet İnönü'nün yazdığı iltifatnamede "Çocuk Yuvası" tabirini kullanmasından ötürü isim değişikliğine gidilerek bu kuruluşlara bu iltifatnameden sonra "Çocuk Yuvası" denilmiştir. On yedinci ve On sekizinci Yıllar, 1938-1939, s.8.

⁹⁰⁹ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, s.11.

⁹¹⁰ Aynı yer.

⁹¹¹ Adana, Ankara, Artvin, Balıkesir, Çankırı, İstanbul, Ayancık ve Çatalca. A.g.e., s. 12.

⁹¹² A.g.e., s.14. Öte yandan, Cumhuriyet Gazetesinde, Abidin Daver imzalı köşe yazısında 1946 yılı itibarıyla Çocuk Esirgeme Kurumu'nun teşkilatında, ülkenin her tarafında 135 şube, 39 muayenehane, 3 dış muayene evi, 3 doğumevi, 25 pansiyon, 37 aşevi, 46 talebe sofrası, 66 çocuk bahçesi, 29 banyo, 12 sinema, 7 okuma odası, 4 çocuk kitabevi, 2 çocuk bakıcılık müzesi, 1 çocuk bakıcılık okulu, 2 ana okulu, 4 ve kum ve yüzme havuzu, 14 süt damlası, 24 gündüz bakımevi, 34 çocuk yuvası olmak üzere toplam 312 kuruluşta faaliyet hayatı boyunca 7.337.307 çocuk ve çocuklu anneye destek olduğu; 6.190 çocuğun okullara sanat evlerine yerleştirildiği, bunlar arasından doktor, mühendis, ressam ve hakimler yetiştiği, 1946 başı itibarıyla 1.510 çocuğa sürekli olarak bakılmakta olduğu bilgisi vardır. tarihli Cumhuriyet, 18 Ocak 1946.

şubelerden 60.000 lira yardım yapıldı.⁹¹³ Bu tutar, 1945'te koyun etinin kilosunun 1,65 lira olduğu göz önüne alındığında, o dönemin parasıyla yaklaşık 36 ton et fiyatına tekabül etmekteydi. Günün şartları düşünüldüğünde, 1946'da faaliyet gösteren 42 aşevi olduğuna bakarak, her birine yaklaşık bir ton koyun eti alınacak kadar, daha yalın ifadeyle her aşevine günde yaklaşık 2,3 kg.lık bir et alınabilecek bir yardımdı.⁹¹⁴

İşçi maaşları ise 20-45 lira (25 kg. koyun eti tutarı) gibi düşük seviyelerdeydi. 10 çocuk bakıcı hemşire, iki süthane hemşiresi, 15 çocuk bakıcı mürebbiye hemşire memur kadrolarında; 20 Sütanne, 12 Gece nöbetçisi, 6 çamaşırcı, 15 kadın hademe, 5 erkek hademe, iki sofracı, aşçı, aşçı yamakları, inekçiler, bahçıvan, gece bekçisi vs. işçi kadrolarında görev yapmaktaydı.⁹¹⁵

2.2.4. Kurumun Faaliyetleri

TÇEK kurulduğu sıralarda, Meşrutiyetten, Cumhuriyete ulaşabilen, çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilecek tek kuruluş olarak Hamidiye Etfâl Hastanesi bulunuyordu. İnönü döneminin sonunda, ÇEK'in çocuklarının çeşitli ihtiyaçlarına cevap verebilecek dört tanesi doğrudan doğruya Genel Merkez tarafından yönetilen ve bütçesinden yardım yapılan 400'den fazla kuruluşu vardı. Bunların 33'ten fazlası yuvaydı.⁹¹⁶

İnönü Döneminde ÇEK'in II. Dünya Savaşının etkisiyle daha faal bir sürece evirildiği görülür. Savaşın giderek daha da artan etkilerini hafifletmek isteyen ÇEK, bir yandan faaliyet alanını, diğer yandan ulaştığı anne-çocuk sayısını artırıyordu. Kurum tarafından İsmet İnönü'ye 20 yılın özeti yapılan 31 Mart 1941 tarihli bir dokümanda, 1941 itibarıyla Kurumun, 2 Doğumevi, 30 Çocuk Dispanseri, 4 diş muayenehanesi, 11 Süt damlası, 8 Sıcak Banyo, 4 Yüzme Havuzu, 30 Çocuk Yuvası, 2 Anaokulu, 1 Çocuk Bakıcı Okulu, 5 Pansiyon, 72 Talebe sofrası, 18 Çocuk kütüphanesi, 12 sinema, 53 Çocuk bahçesi, 16 Kreş, 2 Çocuk müzesi olmak üzere 270 tesis ve kuruluşu bulunuyordu.⁹¹⁷

⁹¹³ Aynı yer.

⁹¹⁴ Bkz. Tablo 11 ve **İstatistik Göstergeler, 1923-2011**, s. 540.

⁹¹⁵ 1944-1945 Bütçesinden. **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943**, s.37.

⁹¹⁶ 31 Mayıs 1948 tarihli Meclis birleşiminde Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Dr. Fuat Bey (Umay) Umay tarafından, Çocuk Esirgeme Kurumu'nu eleştiren bir konuşmacıya verilen yanıtlardan. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: 8, Cilt: 11, Toplantı: 2, Birleşim:65, 31 Mayıs 1948, s. 561.

⁹¹⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi** Belge sıra No: 483815, 31.03.1941.

1941 Genel Kongresi için Ankara'ya gelen ÇEK İstanbul delegesi Dr. Fethi Er, TÇEK heyetini kabulü esnasında Cumhurbaşkanı'nın dikkatini, İkinci Dünya Savaşından kaynaklı ekonomik sıkıntıların giderek daha çok aileyi geçim sıkıntısına attığı İstanbul'da sokağa düşen kimsesiz çocukların sayılarındaki artışa çekmişti. İnönü, dikkatle dinledikten sonra konunun incelenmesi ve Dr Fethi Er'in teklifi üzere bilimsel bir çalışma hazırlanması için yetkililere talimat vermişti. Çalışmada kimsesiz çocukların sayısı memleketi, ailevi durumu, sokakta yaşama nedeni ve neler yapılabileceğine yönelik bilimsel tespitler yapılacak olan çalışma için araştırma fişleri hazırlanmış, istatistik cetvelleri oluşturulmuştu. ÇEK İstanbul merkezi tarafından yönlendirmesinde yapılan İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütü Kırdar'ın desteğiyle İstanbul zabıtasının ve öğretmenlerinin de katkı sunduğu, gazetelere yansıyan sekiz aylık çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, bu sokak çocuklarının kurtarılması hakkında öneriler ve önlemler sıralanmıştı.⁹¹⁸

Buna göre var olan çözüm araçları kullanılarak;

Ahlakı çok bozulmamış ve okumaya devam etme arzusunda olan 6-12 yaş sokak çocuklarının mevcut pansiyonlara ve geceli okullara yerleştirilmesi bunların valilik, belediye ya da hayır kuruluşları bütçelerinden karşılanması;

Az para harcanarak;

Valilikte/belediyede sokak çocuklarını kurtarma bürosu açılarak mevcut ıslahhanelerde bir süre ruhsal eğitime ve rehabilitasyona tabi tutulduktan sonra ıslah edilebilecek olanlar ile zorunluluklardan ötürü sokağa düşmüş olanlardan başlayarak bu çocuklara İstanbul'daki fabrika sanayi kuruluşu ve ticarethanelerde iş bulmak, uygun olanları aileler yanına evlatlık vermek ve konuyu suiistimal yönünden denetlemek; zabıta kuvvetlerinin sokakta bulduğu veya yakaladığı çocuğu, "Sokak Çocuklarını Kurtarma Bürosu"na getirmesinin sağlanması;

Çok para sarf edilerek ise;

Bu çocukları uzmanlar tarafından rehabilite ederek topluma kazandıracak hatta iyi birer küçük sanatkâr olarak yetiştirecek yeni ıslahhaneler kurulması, buradaki A pavyonunda durum gözlemi yapılacak, B Pavyonunda çocuk uzmanlar nezaretinde 8 aylık eğitime tabi tutulacak, başarısız olan A pavyonuna geri iade edilirken başarılı

⁹¹⁸ Sarıkaya, **II. Dünya Savaşı Yıllarında ...**, s.191 ve 194.

olanlar, C Pavyonuna geçirilerek burada derece derece serbest bırakılarak, bir sanatı öğrenmesi, düşünsel, ruhsal ve sosyal eğitimlerle, bedeni gelişmelerinin sağlanması, buradaki süreyi güzelce tamamlayan çocukların haftanın belirli günlerinde çalışmak üzere serbest bırakılmaları, gündelik almaları, yarım serbestiye sahip olan bu çocuğun bir yıl uyumunu gördükten sonra hayata atılması şeklinde işleyecek bir manzume kurulacaktı. Çalışmada, okumakta ekonomik nedenlerle zorlananların okumalarını kolaylaştırmak, zorunlu eğitimle ilgili mevzuatı sıkı takip etmek, çocukları himaye edecek ve çalışma koşullarının net olarak tespit edecek yasamanın yapılması, ailelerinin hatalı tutumları nedeniyle sokağa itilen ve kimsesi olmayan çocukların himayesi için yurtlar açmak önlemler olarak sıralandı.⁹¹⁹

Kurum tarafından İsmet İnönü'ye 20 yılın özeti yapılan ikinci doküman 22.10.1943 tarihli dir. Bu belgeye göre doğumevi sayısı bir artarak 3 olmuş, çocuk kütüphanesi sayısı 18'den dörde düşmüş, banyo sayısı bir artmış, Gündüz bakımevi sayısı sekiz artarak 24'e ulaşmış, çocuk yuvası sayısı üç artarak 33 olmuş, çocuk bahçesi sayısı, 13 artışla 66 olmuş, talebe sofrası ve aşhane sayıları toplamı 15 artışla 87 olmuştu. Toplam tesis ve kuruluş sayısı 270'ten 292'ye çıkmıştı.⁹²⁰ Yirmi yılda Genel Merkezin ulaştığı çocuk sayısı, 2.441.214; Merkez ve Şubeler tarafından ulaşılan çocuk sayısı, 5.739.604 olarak bildirilmekteydi.⁹²¹ Toplamda yani 1943 yılına dek ülkede ÇEK eliyle 8.180.818 çocuğa ulaşılmış oluyordu. 20 yılda en fazla hizmet, sıcak yemek verilen çocuk sayısında (2.838.098) gerçekleşmişken, sonra sırayla, süt verilen (956.724), muayene ve tedavi edilen (435.442), banyo yaptırılan (417.068), giyecek yardımı yapılan (372.417), okul gereçleri verilen (165.656), dış muayene ve tedavisi gören (95.284) para yardımı gören (63.588) vs. çocuk hizmetlerinde gerçekleşmişti. 2.903 çocuk okullara yerleştirilmişken, 2.423'ünün doğumuna gidilmişti. Gelirler ise kuruluştan beri 1923'te 145.235 liradan 1950'de 914.109 liraya yükselmişti. Bununla birlikte paranın değer kaybı yani enflasyon değerleri dikkate alındığında Kurum gelirlerinde aslında bir artış olmamıştı.⁹²²

Müteakip beş yılda verilen hizmetler de eklendiğindeyse yani toplam yirmi beş yılda Kurum; 6.014.415 çocuğa yemek, 1.337.050 çocuğa pastörize süt, 6.315 çocuğa

⁹¹⁹ A.g.e., s. 197-199.

⁹²⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBSİS: 02006425, Ek:1, Belge sıra no: 495492. 22.10.1943.

⁹²¹ Aynı yer.

⁹²² Bkz. Tablo 19.

doğum, 227.622 çocuğa okul malzemesi hizmeti vermiş; 4.852 çocuğu okullara, 3.129 çocuğu sair yerlere yerleştirmiştir.⁹²³ Görüleceği üzere son beş yılda verilen hizmetler bakımından Kurum, tarihi boyunca verdiği hizmet adedini neredeyse ikiye katlıyordu. Gelirlerde ciddi bir artış yokken hizmetin büyümesi çaba, profesyonelleşme ve kurumsallaşmayla açıklanmalıdır. Savaş öncesi ekonomik daralma sırasında, sırf 1939 itibarıyla Kurum tarafından 215.269 kg. ücretsiz, 36.441 kg. ücretli süt dağıtılmıştı.⁹²⁴

1938 yılında, Kurumun 585 şubesinden yardım yapılan çocuk ve çocuklu anne sayısı 360.000 ve 1939'da 650 Şubeden 400.000 iken, savaş yılları olan 1940 yıl sonunda 700 Şubeden 704.165'e; 1941'de 726 Şubeden 949.124'e ulaştı.⁹²⁵ 1942 ve 1943 yıllarında yardım ulaştırılan çocuk sayısı ortalaması, mükerrer bakılanlar dahil, 1.322.780.000 iken, rakam, 1944'te 1.171.082, 1945'te azami seviyeye ulaşarak 1.276.749 olarak gerçekleşti.⁹²⁶

Kurum bu süreçte bir de Teftiş Şubesi Müdürlüğü açarak Batı, Orta ve Doğu olmak üzere üç kısma ayırdığı yurt genelinde bütün şubelerini denetletti.

1929 yılında başlayan diş muayene ve tedavi hizmetinin ilk on yılında yani 1939 sonuna kadar 66.414 çocuğa bu hizmet sunulmuşken, sonraki yedi yılda 1946 sonuna kadar 92.411 çocuğa daha bakılarak, 158.825 çocuğa⁹²⁷ diş muayene ve tedavisi hizmeti verildi.

İnönü Dönemine karşılık gelen İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uzun celp dönemlerinde kışlalarda bulunan askerlerin, korumasız çocukları için 1941 TÇEK Kongresinde alınan karar uyarınca girişimde bulunuldu. Ancak Belediyelerin bu vazifeyi üstlenmek istemeleri nedeniyle bu işle uğraşan merkez ve şubelerin sayısı hayli azaltıldı. Bununla beraber getirilen tüm asker çocukları tereddütsüz barındırıldılar.⁹²⁸

⁹²³ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, s.7.

⁹²⁴ TÇEK'in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939,s.13.

⁹²⁵ Bkz. Tablo 13.

⁹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi Dönem: 8, Cilt: 11, Toplantı: 2, Birleşim:65, 31 Mayıs 1948, s. 562. 1946 yılına kadar 25 yılda 5.003.080'i Genel Merkezden olmak üzere toplam 12.758.640 çocuğa ve çocuklu anneye yardım yapılmıştır. 23 ve 24. Yıllar, 1944-1945, s.9.

⁹²⁷ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, s.6.

⁹²⁸ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.10.

TÇEK Başkanı Dr. Fuat Umay, 24 Ocak 1944 tarihinde, yukarıdaki başlıklarda açıklandığı üzere, İnönü Hükûmetinin, Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu gibi büyük bir işe giriştiğini görerek ve kanunla birlikte, çocuk dâvası karşısında hiç hükmünde bir meblağ olan 750.000 liralık ödenek düşünülmesi karşısında, TBMM'ne Çocuk Vergisi Kanunu adı altında bir kanun teklifi sundu.⁹²⁹ Sağlık Bakanlığının ön çalışmasına göre bu vergiden, 30 milyon lira kadar bir gelir sağlanacaktı. Yani, bu vergi ile MEB'in 1948 yılı başlangıç bütçesinin üçte biri kadar gelir elde edilebilecekti (106.497.248). 1948 sonunda bütçe aşılarak, eğitim giderleri için toplam harcamalarının % 8,7'si olan 163.330.669 TL harcanmıştı. Aynı yılda sağlık giderleri için Bütçeden % 2,4 yani yaklaşık 45.000.000 TL harcanmıştı.⁹³⁰

ÇEK Başkanı Fuat Umay, nüfusun % 41'inden fazlasının çocuk olduğuna bakılarak bu yapılan çalışmaların aslında çok yetersiz olduğunu ifade etmekteydi. Ortadaki boşluk muazzamdı. Bu boşluğu kapatmak için TÇEK'in öngörüsü 21 yeni kuruluşa ihtiyaç olduğu yönündeydi. Ancak bu idealin gerçekleşmesinin 6 milyonla değil belki 60 milyonla bile mümkün olamayacağı hesap ediliyordu. İlk etapta, bu kuruluşlardan her ilde en az 50'şer yataklı birer bebek pavyonu oluşturulmalıydı.⁹³¹ Ancak bu sayede hakikaten çocuklara çok büyük ölçekte bakılabilecek, en önemlisi de çocuk ölümünün önüne geçilmiş olacaktı. Kamuoyundan da destek bulan bu kanun teklifi⁹³² maalesef, İçişleri Komisyonunda epeyce bekledikten sonra kadük olmuş, yoksul Türkiye'nin yaşadığı ekonomik tahditler, yine maddi önlemlerin alınmasına engel olmuştur.⁹³³

1931'de çıkan kanunla, TBMM tarafından, otomatik oyuncak makinelerini ithal etmek ve işletmek hakkı bir gelir kaynağı olarak 15 yıllığına yine TÇEK'e verildiği anlatılmıştı. Bozuk para atılmak suretiyle çalışan ve tamamı 48.500 liraya mal olmuş bu makinaların bir kısmı ölçü ve ayarlar Kanunu'na uymaması ve para düzeneklerinin eski paralara göre olmasından dolayı düzenlenmeleri olanağı bulunmadığından metruk bir duruma düşmüş, zaman içinde büsbütün değer kaybına

⁹²⁹ Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Bey (Umay) Umay'ın, Çocuk vergisi ihdası hakkında kanun teklifi (2/37), **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:7, Cilt:7, Birleşim:23, 24 Ocak 1944, s.96.

⁹³⁰ Bkz. Tablo 28.

⁹³¹ Abidin Daver, Hem Nalına Hem Mihnına, **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1946.

⁹³² Aynı yer.

⁹³³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 11, Toplantı: 2, Birleşim:65, 31 Mayıs 1948, s.562.

uğrayacak olmaları nedeniyle makine hakkının Kuruma tahsisinin onuncu yılında toptan ya da perakende satışlarının yolları aranmaktaydı.⁹³⁴

Çocuk Esirgeme Kurumu uzun yıllar boyunca saygı duyulan işler yapan, devletin işini sırtlanan güvenilir bir kurum olarak yaşadı. Ancak Kurumsal yapıya büründükçe zaman zaman diğer devlet kurumlarında yaşanan benzeri yolsuzluklara maruz kalmaya ve eleştirilmeye başlaması kaçınılmaz oldu. Bu anlamda Kuruma ilk ciddî eleştiriler, 26 Aralık 1939'da yaşanan büyük Erzincan depreminden sonra yapıldı. TÇEK, bu büyük felakette altı yaşa kadar felaketzede çocuklardan 154'ünü Çocuk Yuvasına aldı. Bu kapsamda 99 çocuk paralı okullara nakledilirken, 130 çocukta parasız okullara yerleştirildi.

TÇEK, ikilik çıkmasına müsaade etmemek adına felaketzedelere yardım toplamaktan, Kızılay lehine geri durmuştu. Zaten Başbakanlık, ÇEK'ten, yalnız felaketzede çocukların okul işleriyle ilgilenmesini istemişti. Kurum, Başbakanlığın felaketzede çocuklara tahsil yaptırılması talebini incelettirerek, ortaokul tahsili yaptırılması durumunda ihtiyaç duyulacak olan tahmini 161.960 lirayı; lise tahsili yaptırılacaksa 249.782 lirayı karşılama gücü olmadığı gerekçesiyle, bu masrafların Millî Yardım Komitesi tarafından karşılanmasını işaret etmişti.⁹³⁵ Devlet, felaketzede vatandaşın ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmış, TÇEK'ten çocukların öğrenim ihtiyacını Erzincan dışında yaptırmasını istemişti. Özerk bir dernek olan TÇEK de yetersiz kalınca, depremzedelere yardım için halktan toplanan paraların bu işte kullanılmasına karar verilmişti.

17 Ocak 1940 tarihinde, Erzincan'da ve Erzincan yer sarsıntısından zarar gören diğer bölgelerde, yapılacak yardımlar hakkında bir kanun tasarısı gündeme alındı.(1/298).⁹³⁶ Aynı tarihlerde Bursa-Manisa-İzmir bölgesinde de büyük bir sel

⁹³⁴ TÇEK Genel Merkezi, **1940-1941 İş Raporu**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1942, s.6.

⁹³⁵ **On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939**, s.9.

⁹³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s.71-75.

felaketi gerçekleşince⁹³⁷ tasarının, sel felaketzedelerini de kapsamasını isteyen bir önerge verildi.⁹³⁸

Felâketin haber alındığı ilk günlerde, bütün millet yardıma koşuyorken ve millî yardım komiteleri oluşturuluyorken, Çocuk Esirgeme Kurumu'nu Meclis çatısı altında temsil eden milletvekilinin (Fuat Umay), Kurumuna depremzede çocuklarından 150-200 çocuk alabileceğini ifade etmesi, Milletvekilleri tarafından acizyet olarak dile getirilmişti. Eleştiren milletvekillerine göre, kim iyice düşünürse söylenen sayının son derece az olduğunun farkına varırdı. Oysa, ülkede tıpkı Kızılay gibi çok etkin olması gereken ÇEK, böyle felaketli zamanlarda, sonuçta 150 - 200 çocuğu değil, bütün çocukları, sayı açıklamadan korumaya almalıydı. Çocuk Esirgeme Kurumu yapabileceğini yaptıktan sonra geri kalanlar, iller tarafından korunabilirdi. Meselâ, Adana'da 600 çocuk korunmaktaydı. ÇEK, komşu Yunanistan'daki Faler Limanı'ndaki çocuk kampı gibi bir yeri niçin oluşturmuyor, çocukları korumakta niçin geri kalıyordu? Böyle kimsesiz çocukları, ÇEK eğer korumaya güç yetiremiyorsa, diğer kuruluşlara vermek lâzımdı.⁹³⁹

Kurum, yaşanan afet sonrası, eleştiriler karşısında kendine önü sonu bir dernek rolü biçmekteyse de görüleceği üzere kamuoyundaki algı bunun çok ötesindeydi. Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Dr. Fuat Umay, eleştiriler karşısında felâketin gerçekleştiği günden itibaren Kurumun 0-6 ve 6-12 yaş ne kadar çocuk varsa hepsinin barındırılması için bazı merkezlerle iletişime geçtiklerini ve özellikle sıcak bölgelerde Hazirana kadar, kaç çocuk barındırabileceklerini sorduklarını, örgütlerden Hazirana kadar 1.200 çocuğu barındırabilecekleri cevabı aldıklarını, bunun üzerine diğer merkezlere duyuru yapmak gereğini hissetmediklerini, Keçiören'deki tesislerde 200 küçük çocuğu kabul edecek durumda bulunduklarını söylemişti. Umay'a göre daha

⁹³⁷ Kirmasti'de (Mustafakemalpaşa), 200 ev sular altında kalmış, yerleri kumsallıktan ibaret kalmıştır. 160 ev de belediye tarafından yıkılacaktır. 300 - 400 ev onarım gerektirmekte, çarşı yıkılmıştır. Karacabey'de 150 000 dönüm, Kirmasti'de de 100 000 dönüm yer su altındadır. Karacabey'de 2 memur köylüleri kurtarmak için ölmüştür, motorda 3 - 4 kişi ölmüştür. Kirmasti'de de 21 ölü vardır. Bu gün Kirmasti'de yardıma muhtaç, belediyenin ekmeği ile yaşayan 2.200 kişi açıkta yahut ötekinin berikinin himayesi altındadır. Aynı birleşim, s. 69.

⁹³⁸ Bursa Mebusu Muhittin Baha Pars, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İctima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s. 71.

⁹³⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İctima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s. 71-72

fazla imkân olsaydı TÇEK binlercesini de alacaktı. İtiraf etmek gerekirse, millî bir görevi üzerine almış olan TÇEK’e Yunanistan ÇEK’i kadar yardım gelmiyordu.⁹⁴⁰

Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Başkanının savunusu esnasında, üzerinde farkındalık oluşturmaya çalıştığı konu “çocuk koruma” gibi bir ‘hükûmet programı başlığı’ ve ‘devlet meselesi’ olarak görülmesi gereken “büyük ve millî bir ödev”, TÇEK üzerine bırakılmaktaydı. Kurum, gelir kaynakları yönünden, böylesine büyük felaketlerle başa çıkmaya zaten hazır değildi. ÇEK, bütün bu olumsuz koşullara rağmen 1.200 çocuk için yer temin edebilmişti, bunu ileride 2.000’e ve daha da fazlasına artırmayı hedefliyordu. Evlatlık verme işiyle de ilgilenmekteydiler, ama evlatlık verilen özellikle kız çocuklarının gittikleri evlerde perişan edildiklerini çok defa gözlemlenmesi nedeniyle evlatlık verme yolunu çok da açmak istemiyorlardı.⁹⁴¹

Dr. Fuat Umay’ın Kurumun yeteri kadar yardım görmediğini söylemesi, kimi milletvekillerini, daha şiddetli muhalefetle bu kez ÇEK’in varlığını sorgulamasına neden olmuştu.⁹⁴² Kızılay’a bütün millet yardım ediyorken ve herkes bu hayırlı kuruluştan memnun oluyorken, aynı kutsal durumda bulunan ÇEK yardım görmüyorsa bu, millettten kaynaklanan değil, Kurumun kendinden kaynaklanan bir durum olmalıydı. Bu durum çalışma yöntemlerinin temelden değiştirilmesi gerektiği anlamını taşırdı. Gereken girişim yapılacaktı.

Bu şiddetli eleştiriler, Meclis oturumunda gürültülerle, “müzakere kâfi” sesleri ile bastırıldı. Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Umay, Kurumun yaptığı icraattan örnekler vererek Kurumun itibar kaybetmesinin önüne geçmeye çalıştı: *“Efendim, sözlerim yanlış anlaşılmasın, bendeniz yardım görmüyorum dediğim zaman bu felâket günlerini kastetmedim. Bilâkis bu felâket zamanında kuvvetleri tevhit etmek sureti ile Kızılay’ı mümkün olduğu kadar takviye etmeğe çalıştık. ... İlk kuruluş gününden beri yardımlar görüyoruz, Partiden, Hükûmetten çok yardım görüyoruz, fakat nihayet bu yardım daha fazla manevidir. ... devletin Cemiyete yardımı 25.000 liradır. Çeşitli vergiler, şunlar, bunlar gördüğümüz yardım 18.000 liraya düşer. ... bu günler için yardım istemedik. Bütün yardımların bir yere yönlendirilmesi için şu son zamanlarda*

⁹⁴⁰ Dr. Fuat Bey (Umay) Umay, biraz ileride Yunanistan Çocuk Esirgemesinin Faler Limanı’ndaki tesisiyle ilgili olarak *“Keçiören’de bir müessese yaptık, yakında resmî küşadı olacak, lütfen gidiniz görünüz, göksünüz iftiharla dolacaktır, arkadaşlar. Doktor arkadaşım da görürse o vakit anlayacaktır ki, Yunanistan’da değil, belki birçok yerlerde böyle bir müessese yoktur.”* Aynı birleşim, s. 73.

⁹⁴¹ Aynı birleşim, s. 73.

⁹⁴² Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:4, İçtima:1, Cilt:8, 17 Ocak 1940, s.74.

radio ile telefonla başvuru yapanları bile Kızılay'a yönlendirdik. Bendeniz bu zamanda Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım yapılmasını uygun bulmadım.” Erzincan Depremi sonrasında iyi bir niyetle, yardımları Kızılay'da birleştirme düşüncesinin bedeli, TBMM çatısında şiddetli eleştirileri göğüslemek olmuştı. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın, ÇEK'in görevini yapmadığına kani olduğunu felaketzede çocukların şurada burada perakende gezmeye terk edilemeyeceğine ve iki yüz çocuğa bakıyorum demeğe koskoca bir Cemiyetin ülke adına utanması gerektiğine yönelik sözleri Mecliste büyük alkış aldı. “İki yüz çocuğu bana verin ben bakarım. İki yüz çocuğu almakla sanki Himaye-i Etfâl görevini yaptı? Bu anasız, babasız kalan yavruların hepsi alınacak... iki yüz çocuğu verin bana kendi karımla, çocuğumla ben bakarım. Rica ederim bu işi halledin.” İstanbul Milletvekili General Kâzım Karabekir, geçmişte deprem bölgesinde ciddi çocuk koruma icraatları bulunmak haysiyetiyle konuyla ilgili bazı tavsiyelerde bulundu. Erzincan'ın çocukları bundan 20 yıl önce de bütün şark çocukları ile birlikte böyle bir felâkete maruz kalmışlardı. Bunları yalnız ÇEK'e bırakmamalı, yine Ordu devreye girmeli, o zaman yapıldığı gibi bütün alaylar, derhal nerede çocuk bulursa koruması altına almalı, merkezlere yollanmalı, eğitim öğretimleri sağlanmalıydı. Eğer bu çocuklar bir araya getirilmezse belki bir daha analarını, babalarını da bulamayacaklardı. Geçmişte bunların örneklerine çok şahit olunmuştu. Himaye gerekçesiyle bunları yanına alan kimseler, maatteessüf istismar etmişlerdi. Hatta çocukları, analarına, babalarına bile göstermeyerek gizleyenler olmuştu. Bunlar yalnız Kızılay'ın ve ÇEK'in üzerine bırakmamalıydı. Tüm bu yol yordam Kazım Paşa'nın Erzurum'da 6 bin çocuğu kurtarma tarzı idi. Paşa'nın önerisi, tecrübesiydi.⁹⁴³

Fuat Bey hakkında söylenen sert sözlere karşı çıkan milletvekilleri⁹⁴⁴ de yirmi yıldan beri hayatını bu kuruluşa vakfeden Fuat Beyin hizmetini inkâr etmek bir yana teşekkür etmenin görev olduğunu söylediler. Kurumun ilk kuruluşunda, Amerika'ya, Hindistan'a kadar giden, tüm gerçekleştirenlerin temelini atan zata Meclis haksızlık ediyordu. Hüner olan, bu kuruluşu yıkmak değil, yapmaktır.⁹⁴⁵ Büyük savaştan sonra ülkenin şurasında, burasında yapılan darüleytamlar sonra birden kaldırılıp içindeki çocuklar sokaklara atılmıştı. O zaman Darüleytamlara yardım olmak üzere sigara

⁹⁴³ Aynı yer.

⁹⁴⁴ Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars, **A.g.b.**, s.75.

⁹⁴⁵ Çorum Milletvekili İsmail Kemal Alpars. Aynı yer.

fiyatları üzerine 20 para zam yapılmıştı, hâlâ da bu paralar veriliyordu. Bunlar niçin kapatılmıştı? Artık bütün onların yeniden açılması zamanı gelmişti. Yüku devlet üstlenmeliydi.⁹⁴⁶ ÇEK'e yönelik bu ilk toplu hücum, milletvekillerinin çoğunluğu tarafından aynı oturumda susturulmuştu.

İnönü döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay ile birlikte toplum yaşamının her yönünde ve bu arada halkın arasında da güreş, sünnet organizasyonları, müsabakalar, eşya piyangosu, eğlence organizasyonları vs. ile yer almaya çalışmaya ilişkin tutumunu sürdürmüş, bu kapsamda bir önceki dönemde başlayan Kırkpınar Yağlı güreşleri organizasyonuna 1946 Temmuzuna dek devam ettikten sonra bu işten çekilerek Edirne Belediyesine devretmiştir.⁹⁴⁷ ÇEK bu tarihten sonra Kırkpınar Güreşleri dışında yağlı güreş organizasyonları düzenlemesine devam ederek, Kırkpınar Yağlı Güreşlerine dışarıdan destek olmuştur.⁹⁴⁸

Yine de ÇEK'in her zaman önceliği, elde edilen gelirin büyüklüğü bakımından varlıklı kesimin çocuk davasına ilgisini çekmek, bağış ve yardım toplama etkinlikleri olmuştur. Bu dönemde bu amaçla yapılagelen Kostümlü Balolar İnönü döneminde tam hız devam etti. Bu balolar, hemen her yıl İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe İnönü'nün himayesinde genelde şubat ve mart aylarında, çoğunlukla Ankara Palas'ta yapıldı.⁹⁴⁹ Örneğin, TÇEK Genel Merkezi tarafından 10 Mart 1945 tarihinde, Ankara Palas'ta, yerli ve yabancı konukların millî ve folklorik giysileriyle katılacakları bir "Kostümlü Balo" düzenlenecekti. Millî giysilerin gelişigüzel olmamasına ve her yönden kusursuz bulunmasına dikkat edilecekti. Bu nedenle elbiselerin diktirilmesi için ÇEK Genel Merkezinden, halkevlerinin yardımı talep edildi. 27 Şubat 1945'te Halkevi Başkanlığı'na, CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu tarafından, gönderilen talep yazısında, "tam takım birkaç kat millî kadın-erkek giyimi bulunarak Kurumun Ankara adresine posta" edilmesi isteniyordu.⁹⁵⁰

TBMM'de, Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında Kanun Tasarısı görüşmelerinde, toplum düzenini bozan hareketlerinden başka, dilenmek, köprü altında yatmak gibi, üst ve başları perişan bu yavruların durumlarının, yurttaşların vicdanlarını titrettiği, Çocuk Esirgeme Kurumu adlı

⁹⁴⁶ Kütahya Milletvekili Besîm Atalay. Aynı yer.

⁹⁴⁷ Karadoğan, **A.g.e.**, s. 322.

⁹⁴⁸ **A.g.e.**, s. 402.

⁹⁴⁹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, 02005379, 27 Aralık 1940.

⁹⁵⁰ **BCA**, 490-01-5-26-4-1, 27.02.1945

kuruluşun bütün gayretlerine rağmen bu acıklı hale çare bulamamış olduğu dile getirildi. Tartışmalarda, ÇEK'in, Tüzüğündeki hedef ve amaçlarını tam anlamıyla sağlayamadığı, memur zihniyetinin buraya da sirayet ettiği, millet şefkat ve himmetini esirgemediği halde maalesef yer yer başarısızlıklarının ve yolsuzlukların görüldüğü söylenerek Kurumun bol bol balolar ve ziyafetler vermekle bir çocuğu giydirmek, yedirmek iddiasında olması eleştirildi.⁹⁵¹

Bu dönemde TÇEK örgütlerinde yapılan bu tür uygulamalarda tereddütler ve itirazlara bir örnek, Adana ÇEK Şubesinden kaynaklanmıştır. Adana ÇEK Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine 25 Ekim 1947'de gönderilen telgrafta ülkede ağırlaşan ekonomik buhran nedeniyle Cumhuriyet Bayramı balolarının düzenlenmemesi hatta bu geleneğe bir son verilmesi zamanının geldiği söylenmekteydi.⁹⁵²

Bu itirazlara rağmen ÇEK, bu dönemin yüksek cemiyet ve eğlence hayatının bir örgütleyicisi, tanıtıcısı, eğiticisi; baloların yanı sıra, futboldan boks ve güreşe kadar çeşitli spor müsabakalarının, dans gösterilerinin, konserlerin ve şarkılı çalgılı gecelerin, yurt dışı seyahatlerin düzenleyicisi olması yönüyle de modern yaşamın türlü örneklerinin Türkiye'ye girişinin birleştirici zeminlerinden biri olmuştur. Yukarıdaki paragrafta yapılan eleştiriler eski yaşamın adap ve görgüsünü muhafaza etmeye çalışanlarla bu yeni tarzı getiren modern elitin çatışma ortamına işaret etmektedir. ÇEK'in bu ihtilafta tarafı elbette çok nettir.

2.2.4.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları

2.2.4.1.1. Keçiören Çocuk Yuvası

1 Ekim 1921 tarihinde Ankara'nın Hacı Musa Mahallesi'nde kira ile tutulan binanın katlarında çocuk bakımına başlandığında, bu binada hem hasta çocukların muayeneleri ve tedavileri yapıldı, hem de babaları cephede, anneleri cephe gerisinde şehit düşen, kaybolan yavrular koruma altına alındı. Buradaki çocuklar, bu bina artık ihtiyacı karşılayamadığından 1925 yılında Keçiören'e nakledildiler.

Dönemin Maliye Bakanı Abdülhalik Renda'nın, jest olarak, Keçiören'de verdirdiği 39 dönümlük genişçe bir arazisi olan hazineye ait güzel binaya önce Ana

⁹⁵¹ Aynı yer.

⁹⁵² Bolat, **Millî Bayram Olgusu ve ... Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları**, s. 289.

Kucağı, 1939’da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün bir iltifatnâmesinde “çocuk yuvası” tabirini kullanmasından sonra ise “Çocuk Yuvası” adı verildi. Süt çağından başlayarak bakıma muhtaç, yetim ve öksüz çocuklar, eli ekmek tutana kadar yuvaya kabul edilmekteydi. Bu 50 yataklı binanın ihtiyacı karşılamayacağı düşünüldüğünde bazı tesisler eklemek üzere sekiz binalı genişçe bir proje hazırlandı. Küçükler için, 200 Yataklı bir pavyon, büyük çocuklar için eski bina, yine bir meme ve mama çocukları binası, 50 yataklı çocuk hastanesi binası, yoksul lohusalar için, 50 yatak kapasiteli bir lohusa binası, kızların evleneceği zamana kadar elışı ve örgüleri öğrenecekleri 50 kişi kapasiteli işevi binası, zayıf bebeklerin sağlığına kavuşup ve kuvvetleneceği zamana kadar barındırılması için 50 yataklı bir prevantoryum ve son olarak bedensel ve zihinsel engelli çocuklar için 50 yatak kapasiteli bir engelli çocuklar binası.⁹⁵³ Bu binaların eklentilerinde müstahdemler için barınak, süt inekleri için ahır da düşünülmüştü. Tesisler, finansmanları bağışlarla peyderpey sağlandıkça sırayla hayata geçirildi.⁹⁵⁴ Açılan “Ana Kucağı” kuruluşu yetmeyince, 1937 yılında programa bir 100 yataklı bir pansiyon daha eklendi.⁹⁵⁵ Bu inşaatlar büyük oranda 1939’da devreye alınmış durumdaydı. 200 yataklı yeni ve daha büyük pansiyona, bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Dr. Fuat Umay’a bir iltifat ve bir ömür çalışmasını bir tebrik bağlamında Nisan 1940’ta Umay Pavyonu ismi verildi.⁹⁵⁶ Bu iltifat karşısında, Dr. Fuat Umay, Cumhurbaşkanlığı özel kalemine, İsmet İnönü’ye arz edilmek üzere, “*Bu defa da mazhariyetle mübahî olduğum büyük teveccüh ve kıymetli iltifatlarınızla, mesut günlerimden birini yaşıyorum. 29 senelik çalışmamın büyük mükafatının üzerimdeki izleri çok sevinçlidir. Alicenap ve kadirşinas büyüğümüze derin minnet ve*

⁹⁵³ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s. 30,32,33.

⁹⁵⁴ Bu projede bulunması gereken doğumevi binası, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca Ankara’da yapımına başlanan 200 yataklı Doğumevi Hastanesi nedeniyle projeye konulmadı. **A.g.e.**, s.34.

⁹⁵⁵ Kapasitesi yetersiz ana kucağında, mevzuat gereği, bakılan yetimler, elleri iş ve aş tutasıya dek ilk mektebi, bitirdikleri halde burada bakılmak zorunda olması kurum yetkililerini hayli düşündürmektedir. 1937 itibarıyla, birçok zarurete düşmüş çocuk, buraya bu yüzden kabul edilemiyor ve İstanbul’a gönderiliyorlardı. **On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937**, s.11.

⁹⁵⁶ **BCA**, 30-10-0-0, 178-234-6; Pavyona ait görsel için bkz: EK-24. TÇEK Genel Başkanı Dr.Fuat Umay, yapılan pavyona İnönü Pavyonu isminin verilmesi için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’den müsaadelerini talep etmesi karşısında verilen yazılı cevapta, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Keçiören Çocuk Yuvasında yeni yaptırılan pavyona kuruluşundan beri Kurumun başında çalışarak kıymetli başarılar gösteren Dr. Fuat Umay’a izafeten “Umay Pavyonu” adının verilmesini uygun gördüğü bildiriliyordu. **Cumhuriyet**, 13.04.1940.

*şükranla tazimatımı arz eder, ellerinizden öperim, Dr. Fuat Umay, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı” içerikli telgraf mesajını çekecekti.*⁹⁵⁷

Kurumun varlığını bilen civar köylerden başlayarak, 1938 yılında başvuran 140 çocuktan 94’ü, 1939 yılında ise başvuran 210 çocuktan ancak 57’si yuvaya alındı.⁹⁵⁸ 1942 yılında 469, 1943 yılında 671 çocuk başvurusu olmuştu ve başvuru yapanların önemli bir kısmına “boş yer yok” cevabı verilmek zorunda kalınmaktaydı. Deprem sonrası gelecek taleplere yer açmak için 48 çocuk Mersin Çocuk Yuvası’na gönderilse de 1943 yılı itibarıyla Keçiören Çocuk Yuvası’nda bakılan çocuk sayısı 300’e yaklaşmıştı.⁹⁵⁹

Keçiören Çocuk Yuvası’nda, yeni doğan çocuklardan başlayarak 12 yaşına kadar olan çocukların yiyecek, giyecek ve barınmaları 1. Parasız olarak, 2. Aileleri tarafından verilen ücret karşılığında, ya da 3. Bakım masrafları SSYB’ce ödenmek suretiyle sağlandı. Yuvada kalan çocukların büyük kısmı, parasız bakılmakta olanlardan oluşmaktaydı. Aileleri tarafından yuvaya bedeli karşılığı bırakılan çocuklar için bir ücret belirlenmiş değildi. Ücret, Başkan tarafından çocuğun ailesinin malî olanaklarına göre tayin edilmekte ve çoğunlukla çok küçük bir miktardan ibaretti. SSYB tarafından ödenenlerde ücretse, yeni doğan çocuklardan iki yaşına kadar olanlar için günde 250 kuruş, iki yaşından yedi yaşına kadar olan çocuklar için 325 kuruştur (3,25 TL).⁹⁶⁰ Daha büyük çocuklar, SSYB’yi ilgilendirmediklerinden zaten yuvaya alınmamaktaydılar. Halbuki çocuk bakım ücreti olarak alınan paralarla Keçiören Çocuk Yuvası’nca yapılan masraflar kıyaslandığında:⁹⁶¹ 1947’de 228.138 lira masrafa karşılık 22.264 lira gelir (masrafın % 9,8’i), 1948’de 219.344 liralık masrafa karşılık 18.764 lira gelir (masrafın % 8,6’sı), 1949’da 235.905 lira masrafa karşılık 6.103 lira (masrafın % 2,6’sı) gelir elde edilmişti. Çocuk bakım gelirlerinin düşük oluşu, velileri tarafından ödenen ücretlerden başka diğer çocukların ücretlerinin ödenmesinde yaşanan gecikmelere işaret ediyordu.

Keçiören Çocuk Yuvası’ndaki bakılan bir çocuğun Kuruma yıllık maliyetinin, (personel giderleri ve diğer giderler dahil) 1947’de 254 çocukta 898.18 lira; 1948’de

⁹⁵⁷ Cumhurbaşkanlığı arşivi, 02005614, 10 Nisan 1940.

⁹⁵⁸ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s.26.

⁹⁵⁹ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.10.

⁹⁶⁰ BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 5.

⁹⁶¹ Aynı belge, s. 14.

241 çocukta, 910.14 lira; 1949'da 261 çocukta 892,35 lira ve 1950'de 306 çocukta 783,70 lira olarak gerçekleşmesi,⁹⁶²1948 yılından itibaren yuvada bakılan çocuk sayısında başlayan artışın, çocuk başına maliyetleri azalttığı anlamına geliyordu. Bu durum bazı hizmetlerin az sayıda çocuğa daha fazla maliyetle verildiğini, çocuk sayısındaki artışların, bir yandan kurum üzerindeki yükü artırdığı gerçeğinin yanında, kurumdaki hizmet verimliliğini artırmakta olduğunu anlatmaktaydı.⁹⁶³ Çocuk sayısı, taşrada bulunan ve gideri Kurum tarafından ödenen diğer çocuk yuvalarında da yıl yıl artış göstermekteydi.

Keçiören Çocuk Yuvası'nın 1945 yılı kadrosunda 40 memuru ve 70 işçisi bulunmaktaydı.⁹⁶⁴ Yuvanın 260 lira maaşlı bir Müdürü, yine Genel Merkez doktoruyla aynı ücreti (170 lira) alan yarı zamanlı bir doktoru, 100 lira ücretli bir genel müdür yardımcısı aynı ücreti alan bir uzman öğretmen 85 lira ücretli bir öğretmen 75 lira ücretli bir başhemşire ve 50 lira ücretli hasta bakıcı hemşireleri bulunmaktaydı.

2.2.4.1.2. Çocuk Bakıcı Okulu (Dadı Okulu)

Keçiören Yuvası bünyesinde 1929 yılında orta dereceli olarak başlayan Çocuk Bakıcılık Okulu, yuvada bakılan ve ortaokul tahsiline gelen kızlar başta olarak, 1948 Mayısına kadar 19 yılda 217 kız, yani yılda yirmi küsur kız öğrenci, mürebbiye eğitimi gördü. Kurum, bu suretle hem yurt dışına para çıkmayacağını hem de Türk çocuklarına, Türk kızlarının daha şefkatle bakacağını öngörmüştü. Gerçekten, her yıl Haziranda mezun olacak kızlara daha mezun olmadan aileler talip oluyordu. Bunlar, durumları iyi olan bu evlerde çocuk bakıcılıkla uğraşıyorlardı.⁹⁶⁵

Tüzüğün Dördüncü maddesi c fıkrasına göre, çocuk bakım kursları açmak, çocuk bakıcı hemşireleri yetiştirmek, Kurumun çalışma konularındandı. Keçiören'de bulunan Çocuk Bakıcı Okulu'nun kadrosu 75 kişi ise de mevcut hep bunun altında kaldı. Öğrenciler, yedirilip ve barındırılmaları Kurum tarafından sağlanarak kendilerine ayda 5 lira cep harçlığı verilmekte, buna karşılık uygulama amaçlı çocuk yuvasında çalıştırılmaktaydılar.⁹⁶⁶

⁹⁶² Aynı belge, s. 14.

⁹⁶³ Detaylı analiz için Bkz. Tablo 16.

⁹⁶⁴ **Genel Kongre 23 ve 24. Yıllar, 1944-1945**, s.19.

⁹⁶⁵ Aynı yer.

⁹⁶⁶ **BCA**, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 14.

Çocuk Bakıcı Okulunun 1945 Yılı Kadrosunda, 100 lira maaşlı bir uzman öğretmen, 60'ar lira maaşlı iki öğretmen, 300'er lira maaşlı dört Şube Müdürü ve 100'er lira maaşlı dört kâtip bulunmaktaydı.

Okulun yalnız personel giderleri, bütçede ayrıca gösterilmiş olup iâşe giderleri ve diğer giderler, Çocuk Yuvası bütçesinden ödenmekteydi. 1947 yılında, 4.330; 1948'de 5.037; 1949'da 2.788, 1950'de 8.087 lira Bakıcı Okuluna harcandı.⁹⁶⁷

Azalma ve çoğalmalar, müdür ve öğretmen kadrolarının zaman zaman boş kalmasından kaynaklanıyordu. Aynı zamanda az bir harcama ile çocuk bakıcısı da sağlayan hayli yararlı ve gerekli bir kuruluş olarak görülmekteydi.

2.2.4.1.3. Kavacık Suyu İşletmesi

Kurum, halk sağlığına yönelik hizmet vermeyi de kendine bir görev kabul ediyordu. Bu hizmetlerin başlarında sağlıklı içme suyu da görüldü. Bu tarz hizmetlerinde, ÇEK'in hizmet paydaşlarından olan Kızılay Derneği'nin de şüphesiz etkisi ve önderliği, tıpkı Hastabakıcı Okulunda olduğu gibi, söz konusuydu. Kızılay'ın, Afyona 23 km. mesafede, Gazlıgöl mevkiinde, Bakanlar Kurulunun 1926'da bu derneğe bağışlamış olduğu ve hayli gelir getiren bir maden suyu işletmesi vardı.⁹⁶⁸ ÇEK de benzeri bir hizmeti, hem de tanıtıma katkısı olur düşüncesiyle Ankara halkına sunmayı düşündü. Bunun için durumu etüt ettirdi. Ankara'nın günlük içme suyu ihtiyacı 500 tondur. Eğer Esenboğa Havaalanı güzergâhı üzerinde Yıldırım Beyazıt Meydanı'ndan yaklaşık 22 km. mesafede asfalta 1.700 m. uzaklıkta bulunan içme suyu kaynağı üzerinde bir işletme kurulabilirse, aynı zamanda şehrin genel sağlığına katkı sunmakla da Kurumun ilke ve amaçları doğrultusunda bir hizmet yapılacaktır.⁹⁶⁹ 1939 Kongresinde, yönetim kurulu tarafından, bu bölgede Ankara halkının ihtiyacının altıda birini karşılayabilecek havzası olan yani günde 86 ton su kapasiteli bir içme suyu kaynağının işletilmesi için Genel Kongreden yetki istendi.⁹⁷⁰

⁹⁶⁷ Bkz. Tablo 16.

⁹⁶⁸ Bu uygulama, Bakanlar Kurulu'nun 17 Ekim 1926'da aldığı 4223 sayılı karar ve Cemiyet ile 10 Kasım 1926'da yapılan sözleşme ile 608 Sayılı Kanun gereği 60 yıla sınırlandırılmış onayıyla gerçekleşmişti. Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, **Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a** Cilt:2, Başak Matbaacılık, Ankara, 2020, s. 163.

⁹⁶⁹ TÇEK Genel Merkezi Ankara, **Genel Kongre 35 ve 36. Yıllar**, Doğu Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1958, s. 8.

⁹⁷⁰ **On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939**, s.9.

Genel Kongreden alınan yetkiye dayanılarak 25 Mart 1940 tarihinde Pursaklar Köyü ihtiyar heyeti ile Kurum arasında imzalanan sözleşme gereği Kavacık Suyu Özel Şirketi kuruldu. Bu şirketin maddî sermayesi, ÇEK tarafından; işletilecek sudan ibaret olan aynî sermayesi de köy tarafından sağlanıyordu. Şirket, sözleşmeye göre Kurum tarafından yönetilecek ve her yıl net hasılatın % 5'i şirket sermayesinin ödenmesine, % 15'i borç anaparasının artırılmasına ayrıldıktan sonra kalanın % 15'i köy hissesi olarak köy sandığına ödenecekti.⁹⁷¹

Asıl amacı Kuruma maddî yarar sağlamak olan kaynak suyu işi, 1941 yılında, yolun uzak ve bozuk oluşu, kışın şiddetli geçmesi gibi nedenlerle, henüz verimli bulunmadı. Üstelik tesisat ve kamyonlar için bayağı harcama da yapıldı.⁹⁷² İlk kısım boru tesisatı 1942'de bitti. Çubuk Barajına kadar yapımı devam eden ikinci kısım masrafları 1942-43 bütçesine yansıtıldı.⁹⁷³

Toplam 21 km.lik boru döşeme işi tamamlandığında sertlik derecesi 1,5 olan, sn.de 1 litre akış hızına sahip, içimi hoş, hazmı kolay şifalı bir su, Ankara halkının hizmetine girmiş olacaktı. Ancak Kavacık Memba suyu Kurumun birkaç yıl içinde önemli bir kazanç kapısı olmaya gebe olan akıllıca bir yatırımı olarak görülüyordu.⁹⁷⁴

Beş yılda üç hamlede 625.551 lira maliyetle Ankara'nın 3 km. yakınına kadar getirilmiş olan Kavacık Memba suyuna ait depolama ve dolum tesisleriyse, Hükûmet yardımı ile düşük maliyetle alınan 33 dönüm arazi ve Naşit Toygar adlı bir yardımseverin gösterdiği kolaylık ve ikram ile satın alınan arazinin de katılması ile edinilen 70 dönümlük araziye inşa edilmişti. Burası Ankaralıların soluklanması ve rahatlaması için mesire alanı olarak değerlendirilmek üzere Kurum tarafından ağaçlandırıldı. Piknik alanı, Kurum için aynı zamanda bir kira kaynağı da olacaktı. Dolum tesislerinin Türkiye'nin en sağlıklı ve hijyenik tesisi olması planlandı. Otomatik dolum makinalarının getirilmesi yolları aranmaktaydı. Soda ve gazoz imalatı da dahil bazı projeler hazırlanmaktaydı. Tesislere bir de yazlık gazino ilavesi arzu edilmekteydi ki bu da ayrı bir gelir kaynağı olacaktı.⁹⁷⁵

⁹⁷¹ BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 4.

⁹⁷² On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, 1940-1941, s.7.

⁹⁷³ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.6.

⁹⁷⁴ Kavacık Suyu İşletme Sermayesi ve Net Gelirlerindeki Değişim için Bkz. Tablo 26.

⁹⁷⁵ 23 ve 24. Yıllar, 1944-1945, s.8.

1952 yılı başında yapılan Maliye Bakanlığı teftişinde Müfettiş tarafından Kavacık Memba Suları Şirketine yönelik analiz dikkat çekicidir. Müfettişe göre Kurum tarafından, 1951 yılı dahil, şirket için yatırılan 681.033 lira sermayenin şimdiye kadar 126.589 lirası ödenmişti. Kuruma sağladığı net gelir, o yıllarda yıllık banka tahvil faizi olan % 7'den de aşağıdaydı. Müfettişe göre, bu sermayeyi başarılı ve isabetli oluşturulmuş olarak kabul etmeye olanak yoktu. Maalesef Kavacık Suyu İşletmesinin gerçek sermayesi, Kurum tarafından bu iş için harcanan tutarların toplamından başka bir şey değildi. Kuruluş yeter miktarda kâr getirmediği için işletmenin satışa sunulması halinde bu miktarı sağlayacağı bile şüpheliydi.⁹⁷⁶

2.2.4.2. Yayın ve Tanıtım Faaliyetleri

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurulduğu ilk yıllardan beri kitap ve broşür basımı ve yayımı etkinliklerinin var olduğu görülür. Bunları üç başlıkta; Ana çocuk sağlığı eserleri, Tercüme ve telif, kültür eserleri ve süreli yayın faaliyeti olarak ele almak mümkündür. Zaman içinde Neşriyat ve Tanıtım Şubesi veya Neşriyat Şubesi olarak isim alan şubenin yayım faaliyetleri kâr amaçlı olmamakla kimi zaman yine de Kuruma küçük meblağlarda gelir getirirken kimi zamanda geliri masraflarını ancak karşılamıştır. Gerek Cemiyet olarak ve gerekse Kurum olarak anılan dönemde TÇEK'in en belirgin varlık alanlarından biri olan yayıncılık alanı üzerinde, Türkiye'nin modernleşme döneminde katkısı büyük olmuştur.

Genellikle Kurumun doktorları tarafından telif edilen ve Cemiyet yıllarında basılan ana çocuk sağlığı eserleri; Annelere Öğüt, Annenin Kitabı, Çocuk Büyütme İlmihali, Büyük Çocukların Beslenme Usulleri, Çocuklarda Kemik Hastalığı, Memedeki Çocuk Nasıl Beslenir? Hasta Çocuğa Bakım ve Bulaşıcı Hastalıklar, Davamız, Hamile Kadınlara Öğütler Evde Mektep, Annelere ve Çocuklara Salname, Çocuğun İçtimai Hıfzıssıhhası, Çocuklarda İshal ve İnkıbaz, Çocuk Ruhî ve Bedenî Büyümesi, Isıtma (sıtma) Hastalığı, Çocuk Nasıl ve Ne ile Oynamalıdır, Oyuncaklar, Çocuk Şarkıları Kitabı, Çocuk Haftası, Memedeki Çocuklar Nasıl Beslenir? Çocuklarda Kemik Hastalığı, Hıfzıssıhha,⁹⁷⁷ Deniz Banyoları ve Faydaları, Püerikültür,

⁹⁷⁶ Maliye Bakanlığı'ndan Müfettiş Kayla'nın kapsamlı ve tutarlı raporu için bkz: **BCA**, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 3 ve 4.

⁹⁷⁷ Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935**, s.236-241.

Asabî Çocuklar, Nasıl Hareket Ediyoruz, Süt Çocuklarında Yaz Mevsiminin İshalleri isimli kitaplardır.⁹⁷⁸

Kurum, tercüme ve telif eserlerle kültür inşası faaliyetine ara vermeden devam etmiş, yayın haklarına sahip olduğu kimi kitapları, on yıllar içerisinde tekrar bastırmıştır. Kurumun bir dönemin Türk çocuklarını dünya çocuklarına yakınlaştıran ikizler serisini, hayal ve düşünce dünyalarına damgasını vuran Heidi, Sara, Polianna ve Ezop ve Andersen Masalları gibi Avrupa klasiklerinin çevirilerini, çocuk şiirleri kitaplarını, geçmişin tarihi şahsiyetlerinden, Atatürk ve İnönü'ye, hikaye, piyes ve masallardan, yün örgü işerine kadar geniş bir çerçevede kültür eserinin telif ve tercümesiyle Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, Cumhuriyet çocuklarının, yani gelecek nesillerin hayal ve düşünce dünyalarının şekillendirilmesinde payı olduğu görülür.⁹⁷⁹ Yayınlar arasında çeviriden daha ziyade telif eserlerin varlığı göze çarpar.

Bu kapsamda önemle anılacak olan bir çakılma da çocuk ansiklopedisidir. Genel Merkez toplantılarından birinde Amerika'da yayımlanan aynı adlı esere işaret edilmesi üzerine Mehmet Zekeriya (Sertel), Sabiha Zekeriya (Sertel)⁹⁸⁰ ve Faik

⁹⁷⁸ 1943 yılına kadar olan ÇEK yayınlarının listesi için bkz: EK-24.

⁹⁷⁹ Japon İkizleri, Meksika İkizleri, Filipinli İkizler, İrlanda İkizleri, Eskimo İkizleri, İsviçre İkizleri, Hollanda İkizleri, İskoçya İkizleri, Mağara İkizleri, Haydi (çev.), Okul şiirleri, Andersen (çev.), Güneşli günler, Leylekler Kralı İki kahraman çocuk, Anne, bana tanrıyı anlat, Kırmızı Mantarlar, Erciyes'e çıkan izciler, Bülbülün oğlu, Oyuncaklar ülkesinde, Baba oğul (çev.), Beybörek, Kış şiirleri, Hasır örgü, Ebedî Şef Atatürk, Sihirli denizler, Gökyüzü ve yıldızlar, Fatih Sultan Mehmet, Güller diyarından mektuplar, Armağan, Millî Şef İnönü, Büyük Türk amirali Barbaros Hayrettin Paşa, Bir avuç askerle Tiryaki Hasan Paşa, Erzurum'dan Ankara'ya, Seçme okul şiirleri, Tavşan kardeşin kurnazlıkları, Kımav, Kar tavuk, Uçakla Ankara'dan Van Gölü'ne, Bir Köy Masalı, Kurumun Destanı, Duyum, Kayıp Sultan, Yavuz Sultan Selim I, 23 Nisan Çocuk Bayramı Haftası, Kuyruklu Yıldızın Ettikleri, Sihirli Saat (çev.), Küçük çiftçiler, Gürlita'nın koca ayısı ve üç kâhinler kuyusu (çev.), Çocuk tiyatrosu ve beş piyes, Kurt Hücumu (çev.), Güneşli Günler (çev.), Domuzla dev; Kemancı ile sopası (çev.), Kralın kızı; Az tamah çok ziyan getirir (çev.), Kara tavuk; Kuğu kız (çev.), Hayvanlar aleminde 37 hikaye, İstiklâl Madalyası, Atatürk, İnönü, Hindeli'nden İstanbul'a (1553 yılından 1557 yılına kadar), Okulda-evde-açık havada neler oynayalım?: (80 oyun), Şişek, Buz Denizinde bir kovalamaca, Gılgamış Destanı, Birinci Sınıflar İçin Kolay Aritmetik, Emrindeyiz, Egemenlik Ulusundur, Hopa'ya doğru, İşlek ve kolay el yazısı, Güzel Günler, Bay Kazalak (çev.), Küçük Bir Gezginin Serüvenleri, Artık yün parçalarıyla iğne ve örgü işleri (çev.), Urgancı Hasan nasıl zengin oldu? : (Bin bir gece masallarından) (çev.), Üç Hikaye, Kahraman çocuklar ; Esin'in tavşanları, Çok eski zamanlarda (çev.), Yamyamlar Adasında (çev.), İlk Arkadaş, Kibriti icat eden Genç (çev.) İki Piyes, Dilek veren findık ağacı (çev.), Boncuk İşleri (Çev.), Türk çocukları unutmuyor!, İlk Matbaa (çev.), Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin gözbebeği İstanbul, Duru Kan, Kızıl derililer arasında, Keçi anne ve yavruları, Tintin ile totoş, Şaka, Yardım, Yavru, Köy odası, Elif Sultan, Fare kızın çektikleri, Parmak Çocuk Yol arkadaşı, Kibirli Prenses, Karlar Kraliçesi, Jacop Usta; Boz tavşan (çev.), ...bunlardan sadece bir bölümüdür. (Milli Kütüphane, Çocuk Esirgeme Kurumu yayınları taramasından)

⁹⁸⁰ Sabiha Zekriya (Sertel), 1918'de öğrenimi için gittiği ABD'de, dünyada henüz kuruluş aşamasında olan Social Services öğrenimi görmüştür. Bilinen Sosyal Hizmetler Bölümü mezunu ilk Türktür. Bu itibarla, Türkiye'nin ilk sosyal çalışmacısı sayılabilir. Çocuk Esirgeme Kurumu ile ilk teması, Dr. Fuat Umay'ın Amerika gezisinde gerçekleşmiş, sonraki yıllar danışma ve çevirilerinden yararlanılmıştır.

Sabri'nin çevirisiyle bu eser Türkçeye kazandırılarak 1927 yılında yayımlanmıştır. İnsanlığın 20 asırlık birikimini bir çocuğun anlayabileceği basit bir anlatımla görsellerle de destekleyerek ilk olarak İngiltere'de yayımlanan bu eseri, Amerika ve Fransa başta olmak üzere pek çok gelişmiş ülke, çocuklarına kazandırmıştı. Her bir cildi 400 sayfa olan iki ciltlik bir ansiklopedi, 1929'da Şişli Terakki Lisesinde düzenlenen bir ankette çocukların en çok okuduğu kitap seçilmişti. Latin harflerinin kabulünden önce de yayım yapmakta olan Cemiyet, seferber olarak, birkaç ayda yirmiye yakın kitabı Latin harfleri ile basarak tüm yurda dağıtmıştır. Gülbüz Türk Çocuğu, Cemiyetin ilk mecmuası olarak Ağustos 1926'da basıldı. İlk 27 sayısı Osmanlıca yayımlanan derginin 28. sayısı, 1 Kasım 1928'deki harf devriminin ardından, 1 Ocak 1929'da Latin harfleriyle basıldı. Derginin imtiyaz sahibi, Fuat Bey(Umay), sorumlu müdürü Ana ve çocuk sağlığı üzerine yayımlanan ve yukarıda isimleri sıralanan önemli bir kısmının yazarı olan Dr. Ali Vahid'tir. Derginin yazarları, Selim Sırrı, Nazım Sami, Dr. Fuat Bey (Umay), Tarhan Tunç, Aka Gündüz, Ahmed Rasim, ÇEK'in ileride pek çok çocuk kitabını yayımladığı Cahid Uçuk, Sabiha Zekeriya (Sertel), Dr. Ali Şükrü, Dr. Fatma Reşide hanımdır. Derginin amacı, ismin altında da yazılı olduğu üzere, çocuğun, “*sıhhî terbiyevî gelişimine yardım etmek*”tir.⁹⁸¹

Eylül 1926 ile 1936 yıllarında “Gülbüz Türk Çocuğu” adıyla 1936 Ocağından sonra “Çocuk” adıyla çıkan dergi, 1952 Kasımından itibaren Çocuk ve Yuva adını aldı. Cumhuriyet dönemi çocuk dergiciliğinin öncülerinden olan bu yayımla, içeriğinde ÇEK, bünyesinden haberlerin yer aldığı, eğlenceli bir çocuk eğitim aracı olarak iş görüyordu.

Annelere hitap etmek üzere, onların sağlık ekonomik ve sosyal bilgilerinin artırılmasını amaçlayarak “Ana” isimli bir başka derginin yayınlanmasına da yine 1936 yılında başlanmıştı.⁹⁸² Ancak bu derginin ömrü uzun olamayacak kağıt krizinden çıkılamaması üzerine yerini Türk Kadını isimli dergiye terk edecekti.⁹⁸³ Bu derginin programında; “Aile Sosyolojisi; Çocuk terbiyesi ve çocuk psikolojisi; Çocuk bakımı; Evde sağlık koruma işleri; Biçki dikiş, yama vs; Örgü işleri; Yemek pişirme; Beslenmede sağlık kuralları; Evde hayvan bakımı; Gülbüz nesil yetiştirme; Tarihte

⁹⁸¹ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935*, s.245.

⁹⁸² *On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937*, s.12.

⁹⁸³ *Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943*, s.12.

kadın; başka memleketlerde kadın; Çocuklarımız için masal hikaye, manzume, şarkı, oyun, oyuncak; Dertleşme köşesi; Köy kadınının köşesi; Memleket işlerinde ve hayatta kadın” konularına yer ayrılmıştı.⁹⁸⁴ “Annelere Öğütler” adlı düzenli bültenden 1939 sonu itibariyle 80.000 adedi bastırılarak aynı zamanda tanıtım hizmeti olarak ücretsiz dağıtıldı.⁹⁸⁵

İnönü dönemine yukarıda anlatılan oturmuş bir yayın politikası ile giren Kurum, yayın etkinliklerini hız kesmeden sürdürdü. Kurum, önceden “Annelere Öğütler” adı ile yayınladığı broşürü, 1942-1946 yılları arasında “Çocuk Bakımı Öğütleri” olarak 33.618 anneye dağıttı. Haftada bir basılan “Çocuk” dergisinin baskı adedi 40.000’e, ayda bir basılan “Türk Kadını” dergisinin baskı adedi 16.000’e yaklaştı.⁹⁸⁶ ÇEK dergileri elden ele dolaşmaktaydı; öyle ki 1942 yılından bir yıl içerisinde yayınlanan dergilerin sayısı 1,5 milyondan fazlaydı. Çocuk kitaplarının sayısı ise yarım milyonu bulmuştu.⁹⁸⁷

Bunca yayın etkinlikleri gerçekleştiren ÇEK, doğal olarak Genel Merkezinde bir de Çocuk Kütüphanesine sahip bulunuyordu. İnönü döneminde, 1940 Yılında kurulan çocuk kütüphanesinden 1946 sonuna kadar 241.427 çocuk yararlanacaktı. Bu dönemde ÇEK, tanıtım faaliyetlerine de önem vererek, Kurum bünyesinde yer alan İstatistik Müdürlüğünü, 1943 yılında, “İstatistik ve Tanıtım Müdürlüğü” olarak yeniden düzenledi. Bu müdürlük eliyle, dergiler yayımlar ve kitaplar bastırırken, bir diğer taraftan filmler yaptırmış, çocuk temsilleri hazırlatmış, radyoda konferanslar ve “çocuk saati” programları yayımlatmış, çocuk müzikleri tertip ettirmiş, sergiler açtırmış, broşürler ve afişler bastırmış bunları yurt içi ve dışında neşretmiştir.⁹⁸⁸

CHP’nin teklifi üzerine ÇEK Yönetim Kurulu, Genel Kurula, 25. yılın çocuk yılı olmasını teklif etmişti.⁹⁸⁹ Böylelikle Cumhuriyetin 25. yılı yani 1948 yılı çocuk yılı ilan edilmiş, bu yıl çocuk haftası tüm ülkede büyük bir etkinliğe sahne olmuştu.

⁹⁸⁴ Aynı yer.

⁹⁸⁵ TÇEK’in Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, s. 22,23.

⁹⁸⁶ TÇEK’in İlk Yirmi Beş Yılı, s.8.

⁹⁸⁷ 1942-1943 İş Raporu, s.12.

⁹⁸⁸ TÇEK’in İlk Yirmi Beş Yılı, s.7 ve 40.

⁹⁸⁹ 23 ve 24. Yıllar, 1944-1945, s.8.

Bütçeye bunun için bir yıl öncesinden para konulmuş etkinliklerin gelir kaynağına dönüşmesi için özel gayret sarf edilmişti.⁹⁹⁰

2.2.4.3. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri

TÇEK, Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'nin içerisinde de yer almaya, Kurumu temsilen Cenevre Konsolosu'nun katılımı ilkesiyle devam etmekteydi. Dönemin ilk yılında, 1939'da meydana gelen dehşetli Erzincan depreminde Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'nden maddî manevî yardımlar alındı.⁹⁹¹

Kurumun uluslararası çocuk organizasyonlarına verdiği önem, bu dönemde de devam etti. Avrupa'da II. Dünya Savaşı nedeniyle yoksul ve aç duruma düşen Avrupa çocukları için, Cenevre Kızılhaç, Save the Children ve Katholieke Kurumlarınca TÇEK'e yapılan yardım davetine, 10.000 liralık kuru üzüm ve kuru incir göndermekle karşılık verildi. Bu cidden az bir yardımdı ancak Kuruma 1945 yılında 416.981 lira toplam gelirlerinden küçük bir kalem oluşturan, tüm yurt sathından yapılan bağışlar toplamının, 7.295 lira olduğu düşünüldüğüne, yoksul bir Kurumun, Avrupa çocukları için önemli bir bağışı anlamını kazanır.⁹⁹²

2.2.5. Kurumun Mali Durumu

İnönü döneminde, Savaş yıllarında milli savunmaya ayrılan pay, Bütçenin yarısına yaklaşıyordu: 1941'de % 48,8; 1942'de 48,5; 1943'te 46,8. 1946'da bile bu pay % 31,1 olarak gerçekleşmişti. Bu yıllarda Deyun-u Umumiye'ye her yıl bütçenin yaklaşık % 10'u sarf edilmekteydi.⁹⁹³ Bütçe yapmak gerçekten zor işti.

İnönü döneminin sonlarına doğru TÇEK, 1946 - 1947 Yılları Bütçesinde 1.350.699 TL'lik bir gelir- gider rakamı öngörmüştü.⁹⁹⁴ Kurum, özel hukuk tüzel kişisi değildi. Kamu Kurumu niteliğini taşıyaydı, SSYB bütçesinden ya da daha az bir olasılıkla MEB bütçesinden yönetilecek olduğu düşüncesinden hareketle, bu Bakanlıkların bütçelerine yönelik bir inceleme gerçekleştirmekte yarar vardır. Tablo

⁹⁹⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Olağanüstü Genel Kongre, 1946-1947 İş ve Hesap Raporları**, Sümer Matbaası, Ankara, 1947, s. 4.

⁹⁹¹ **On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939**, s.9.

⁹⁹² Mft. Kayla'nın Raporu, **BCA**, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 9.

⁹⁹³ Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1992a). **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, 1992.

⁹⁹⁴ **1944-1945 İş ve Hesap Raporları**, s.32.

29'da 1946 Bütçesinden “gerçekleşen yıl sonu rakamları itibariyle SSYB ve MEB'in aldıkları pay sırasıyla, 29.430.506 TL ve 111.033.275 TL'dir. Bu demektir ki Kurumun özel Bütçesi, 1946 yılı için SSYB Bütçesinin % 4.58'i; MEB Bütçesinin ise % 1,21'i oranına karşılık gelmekteydi. devletin çocuk davasına ayırdığı pay, elbette bununla sınırlı olmazdı. Ancak ne var ki, çok fazlasını da ayıramamaktaydı. 1949'da Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu için ayrılmış bulunan 750.000 lira, TÇEK Bütçesinin yarısı kadar bir meblağ idi. 1949'da devlet TÇEK'i Kamuya devralmış olsa, ona bir o kadar ilave dahi yapamıyordu. SSYB Bütçesinin % 4,5'inden % 10'una çıkması durumunda bile TÇEK bütçesinin ancak iki katına ulaşacağı düşünüldüğünde, bu bütçeyle yetim çocuk davasının, kendisi de yetim durumdaydı denilebilir.⁹⁹⁵

Kurumun en geniş ve detaylı teftişi, 28 Aralık 1951 tarihinde, Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından yapıldı. Müfettiş, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi'nde, 1942-1951 yılları mali işlemleri üzerinde yaklaşık 40 gün süren incelemelerde bulunarak, buna ilişkin “Kurum Tetkiki” konulu raporunu, 13 Şubat 1952 tarihinde Maliye Bakanlığı'na sunmuşlardır. Bu raporda yazılanlar, Kuruma 1951 yılı gözüyle dışarıdan bakan son derece deneyimli bir müfettişinin gördükleri olması bakımından önemlidir.

Buna göre TÇEK, 30 Haziran 1921 tarihinde, çocukların, ülkeye yararlı hale getirmelerini sağlamak, sağlık ve haklarını korumak amacıyla, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti adıyla kurulan ve 1933'te adı Çocuk Esirgeme Kurumu'na dönüştürülen, bütün ülkeye yayılmış şube ve kolları ile bütün ülkeyi kapsayan ve bu nedenle devlet tarafından yapılacak her türlü yardıma layık olan bir kurumdu. Genel Merkez, gelir ve giderleri, hesap durumu itibariyle şube ve kollardan ayrı olmakla birlikte bunların gayrisafi gelirlerinden % 5 almakta, buna karşılık kendilerine gerektiğinde yardım etmekteydi. Bilançoları üzerinde yapılan incelemeden borçları mevduatına oranla az olan Kurumun patrimuanı (malvarlığı), yıldan yıla artmakta olduğu görülüyordu. Aktifi oluşturan değerlerin kolaylıkla bilançolarda yazılı miktarların üzerinde nakde dönüştürülmesi mümkündü. Kurum, mali yönden sağlam bir bünyeye sahipti. Kurumun bütçe yılı, takvim yılıydı ve iki yıllık yapıydı. Personel ve yönetim giderleri ile yardım ve hizmet giderleri ayrı ayrı fasıllar ile gösterilirdi. Yönetimde çalıştırılacak

⁹⁹⁵ Detaylı inceleme için Bkz. Tablo 29.

memur ve hizmetlilerin aylık ve yevmiyeleri çalıştıkları teşkilat gelirinin % 20'sini geçemezdi. Ancak kuruluşlar bu kaydın dışında tutulurdu.

Müfettiş Kurumun gerçek işlevini ölçmek amacıyla gelir kaynaklarını;

- A. Sermayeye dayalı gelirler,
- B. Karşılıksız elde edilen gelirler ve
- C. Harcama karşılığı elde edilen gelirler

olarak üç kısımda değerlendirmiştir. Gelirin en sağlam kısmını oluşturan sermayeye dayalı gelirlerin bütçedeki yeri, 1948 sonrası ufak bir artış kaydetmişti. Buna karşılık harcama karşılığı elde edilen ve Kurum etkinliklerinin sonucu olan gelirlerde bir eksilme görülmekteydi ve bu çeşit gelirlerin bütçedeki yerinin eski durumuna yükseltilmesi Kurumun etkinliklerinin eski seviyesine yükseltilmesi demekti.

Müfettiş yine aynı şekilde Kurumun giderlerini,

- A. Genel yönetim giderleri,
- B. Gelir sağlamak için yapılan harcamalar ve
- C. Kurumun temel amacının yerine gelmesi için yapılan harcamalar olarak üç kısımda incelenmiştir.⁹⁹⁶

1939 Yılında Keçiören'deki inşaat nedeniyle bütçe sıkıntısı yaşamakta olan TÇEK Yönetim Kuruluna, THK Başkanı Şükrü Koçak'ın ortak yardımlar hesabından 20.000 lira yardım tahsis etmesi tam bir kurtuluş oldu.⁹⁹⁷

İkinci Dünya Savaşının darboğazından geçen Türkiye'nin kötü giden ekonomisi bir yana, bu yıllar boyunca Türk halkı, bağışlarda bulunmak, lüks telgraf kağıdı ve şefkat pulları satın almak, madenî rozet, madalya ve teminat mektubu usullerine can-ı gönülden iştirak etmek gibi katkılarıyla TÇEK'in faaliyetlerine destek oluyor, yüzlerce yıllık yardımlaşma geleneğini bu dönemde büyük ölçüde Kurum vasıtasıyla sürdürüyordu.

⁹⁹⁶ Mft. Kayla'nın Raporu, BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, Hülasa varakası, s.1.

⁹⁹⁷ On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939, s.10.

İlk defa olarak ÇEK Genel Merkezi, 1943 yılında yeniden düzenlenen Tüzüğü gereği, 1946 yılında ilk kez şubelere de yardım etmiştir. Söz konusu yardımın tutarı 370.806 liradır.⁹⁹⁸ Kurumun sahip olduğu mülklerin 129 olan adedinde 1939'dan 1946'ya dek, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, bir artış ya da azalma olmamıştı.

ÇEK'in Türkiye çocuklarını koruma kapasitesinde yıllar içinde gerçekleşen bir değişimi tam olarak tespit etmek, eldeki verilerle, gerçekten oldukça güçtür. Bu konuya ilişkin, birbirine paralel üç yaklaşım geliştirmek mümkündür. İlk olarak Kurumun yardım gücündeki değişimi sorgulamak uygun olacaktır. Kurumun yardım gücündeki değişimi,

1. Kurumun mal ve hizmet varlığı boyutlarında yaşanan değişimle görmek mümkün olabilir. Kurumun mal varlığındaki değişim, elbette menkul ve gayrimenkul değerlerinin toplamından ibarettir. Ancak bu toplamayla yapılan hizmetin boyutları anlaşılmış olunmamaktadır.

2. Gelir ve giderlerin özellikle de giderlerin araştırılması gerekecektir. Çünkü Kurumun giderleri yani harcamalar incelendiğinde, bunların, doğrudan çocuğa hizmet harcamaları, gelir getirici harcamaları ve sermaye artırım harcamalarından oluştuğu görülür. Kurumun yardım gücünün artışını tespit etmenin en sağlıklı yolu bunların tümüyle ilgilenmek olmalıdır. Elbette giderlerin incelenmesi tek başına yanıltıcı olabilecektir. Çünkü,

3. Kuruluş sayıları, ulaşılan çocuk sayısı, hizmetin nevi ve yapılan hizmetin boyutu da Kurumun gücünün bir imlecidir. Ancak nüfus kıyaslı bazı nitelikli tahminlerin dışında korunmaya muhtaç çocuk sayısına ilişkin bir istatistik çalışması elde mevcut değildir. Bu çalışmada, Kurumun büyüklüğündeki değişmeyi yıllara sâri ölçmeye yönelik bir orta yol olarak, giderler ve bilanço aktifleri üzerine yoğunlaşılması ve bunun nüfus verileriyle yorumlanması temel alınmıştır.

Tablo 19'da, Kurumun 1938 yılı gider rakamları temelinde, yıllara sâri harcama gücündeki değişim verilmektedir. Ülke ekonomisinde, Kurumun gelir ve gider rakamlarının karşılık geldiği alım gücünün, ileriki yıllarda gerçekleşen enflasyon rakamları yansıtılarak 1938 yılına denklenmesi sonucu, *“bu enflasyon oranıyla bu yılda gerçekte Kurumun giderleri arttı mı azaldı mı?”* sorusuna bulunan yanıtlar, bu tabloda incelendi. Tabloyla giderlerdeki değişimin Kurumun faaliyetlerinin, genel

⁹⁹⁸ TÇEK'in İlk Yirmi Beş Yılı, s.8.

maliyesi üzerinden bir değerlendirmeye olanak verebileceği düşünülerek bir fikir hattı tespit etme hedeflendi. Buna göre 1,0'in üzeri, ülke ekonomisine bağlı olarak Kurumun mali varlığının ve etkinliklerinin büyümesi, 1,0'in altı küçülmesi anlamına gelecektir. Gerçekleşen giderler toplamının, endeks bazlı giderler toplamına bölünmesiyle, giderler, Atatürk dönemi rakamlarıyla orantısal olarak sabitlenerek sonraki dönemlerde gider bazlı bir büyüme olup olmadığı sorgulandı.

Buna göre İnönü döneminin büyük kısmını kapsayan eldeki veriler ışığında (1946-1950 arasında veri yoktur) Kurumun gelir ve giderlerinde ortalama %10 dolaylarında bir küçülme tespit edildi. (Giderlerinde %-8, Gelirlerinde %-13). Buradan TÇEK'in İsmet İnönü Döneminde Yıllara Sâri Toplam Gelir ve Giderleri incelendiğinde, 1939 yılından itibaren, gelirlerin sürekli ve istikrarlı bir artış içerisinde olduğu düşünülebilir. Fakat enflasyon rakamları işleme sokulduğunda eldeki mevcut verilere göre 1946 yılına kadar Kurumun harcamaları temelinde % 8 oranında küçüldüğünü söylemek mümkündür.⁹⁹⁹ Halbuki Savaş yıllarında Kurum gelirleri yaklaşık iki katına ulaşmıştı. Giderlerindeki artış ise iki ilâ üç kattı. Bu küçülme görünümünün bir sonraki başlıkta incelenecek bazı arızalardan kaynaklanmış olması hayli mümkündür.

2.2.5.1. Kurumun Varlıkları (Bilanço Aktifleri) ve Taşınmazları

Kurumun mal varlığı, yıldan yıla, az az fakat düzenli olarak artmaktaydı. Bu artışın bir kısmı, yılsonlarında ortaya çıkan gelir fazlalıklarından bir kısmı da bütçeye konulmuş olan ödenekle satın alınmış olan bilançonun aktif kısmına giren alımlardan kaynaklandı.¹⁰⁰⁰

Tablo 21'e göre Kurumda, demirbaş ve hayvan, otomatik makine gibi diğer demirbaş ile Genel Merkez taşınmazlarında önemli değişiklikler izlenmemişti. 1943 yılı itibarıyla Ankara'daki çocuk yuvasında süt verilmesi için tutulan 29 inek ve buzağın ederi 3.710 liraydı.¹⁰⁰¹ Banka carî hesapları bir yardım kurumu olunmasıyla uyumlu olarak değişti. Hisse senedi ve tahvil hesabındaki 300 liralardan 300.000 liralara fırlayan önemli artış, Kurumun yatırımdan çok ekonomi değişim elemanlarına

⁹⁹⁹ Detaylı analiz için bkz. Tablo 19.

¹⁰⁰⁰ BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 4.

¹⁰⁰¹ Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943, s.6.

yöneldiğini ifade eder. Yukarıda savaş boyunca Kurumun taşınmaz yatırımlarının durduğu ifade edilmişti.

Taşınmazlara yatırımı bir süreliğine terk eden ÇEK yönetimi, Tablo 21’de görüleceği üzere, 1940 yılında, Kızılay Maden Suyu İşletmesi örneğinden hareketle, biraz da risk alarak, Kavacık Maden Suyu İşletmesini kurmuş ve buraya her yıl iki katına ulaşan sermaye artırımları yapmıştır. Bu sermaye artırımları 1947’de sona ermiş olup bu yıldan sonra uzun yıllar boyunca sermayesi 681.033 lirada sabitlenmiştir.

İnönü Dönemi Kurum faaliyetlerinde önemli ve dikkate değer bir diğer gelişme, Tablo 21’de dökümü verilen gümrük eşyası ambarları hesaplarında görülmektedir. 1945 yılından sonra sahneye çıkan bu eşyalar, gümrüklere kaçak olarak sokulmak istenilirken el konulan ve Kuruma CIF değerlerinin¹⁰⁰² % 25’i üzerinden Kuruma satılmaktadır. Bu eşyaların bir kısmı, Kurum yönetimince, Kurumun ihtiyaçlarına sarf edilmekte bir kısmı da eşya piyangosu düzenlenerek elden çıkarılmaktaydı.¹⁰⁰³

Kurumun bilanço aktiflerine ve 1938=100 TÜFE endeksi göreceli büyüme oranları ile yapılan hesaplamayla, Kurum Aktiflerinin müteakip yılların enflasyon rakamları katılarak her yıl için, o yılın 1938’deki Aktif rakamı karşılığı bulundu. Bu hesabın bir benzeri önceki sayfalarda gider hesapları üzerinden yapılmıştı. Ve bu hesaplamayla Kurum giderlerinin enflasyon ortamında gerçekte % 8 oranında küçüldüğü sonucuna varılmıştı. Aktifler (Varlıklar) üzerinde yapılan hesaplamada ise Kurum varlıklarının, yine rakamsal artışa rağmen, Atatürk dönemiyle kıyaslandığında göreceli olarak yaklaşık iki kat küçüldüğü görülmektedir. İster giderler üzerinden ister bilanço aktifleri (varlıklar) üzerinden bakılsın, İkinci Dünya Savaşı ekonomisiyle Kurumun, genel olarak malî bir büzülme (shrinkage) içerisine girdiğini söylemek mümkündür.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰² CIF: C (Cost = Maliyet), I (Insurance = Sigorta), F (Freight = Navlun) kelimelerinin İngilizce’deki baş harfleridir. CIF Kıymet veya eşyanın CIF kıymeti: Eşya bedeli + sigorta bedeli + navlun (gemide taşıma, yükleme) ücreti toplamından oluşmaktadır.

¹⁰⁰³ **1944-1945 İş ve Hesap Raporları**, s.13. Eşya piyangolarına dair gazete ilanlarından iki örnek için bkz: EK-24

¹⁰⁰⁴ Bkz. Tablo 21.

Kurumun taşınmazlarından sadece Ankara’da bulunanların 1946’da değeri 1.060.408 liraydı ve Kuruma yılda 93.438 lira gelir getirmekteydiler.¹⁰⁰⁵ Vergi ihtilafı nedeniyle bazı binaların tapuları halen yoktu.¹⁰⁰⁶ Bu durum, binaların sigorta ettirilememesine sebep olduğundan bütçe teftişlerinde eleştiri konusu olmaya devam etmekteydi.

	1939 ¹⁰⁰⁷	1947 ¹⁰⁰⁸
Genel Merkez binaları ve eklentileri,	166.582 lira,	176.754 lira
Büyük apartman,	262.284 lira,	262.284 lira
Yenişehir apartmanı,	91.018 lira,	91.018 lira
Yeni apartman, yüzme havuzu, kreş,	324.066lira,(MermerliApt.)	324.066 lira
200 yataklı Umay Bebek Pavyonu,	129.461 lira,	129.461 lira
İkinci ve üçüncü pavyonlar,	66.975 lira,	66.975 lira
Eski bina,	21.494 lira,(mutfak ilave)	33.657 lira
Ahır,	1.895 lira,	1.895 lira
Üsküdar’da 1 ev,	1.500 lira,	
Erzurum’da Yuva Binası	10.000 lira	
Tapuları Genel Merkezde olup gelirlerinden		
Merkez ve Kolların		
yararlandığı bina ve araziler	55.615 lira,	135.352 lira
TOPLAM	1.120.894 lira	1.251.250 lira

Atatürk dönemi ve İnönü dönemini kapsayan bu karşılaştırmada yaklaşık on yıllık bir süreçte bina değerleri, Milli Korunma Kanunu gereği bütünüyle aynı gösterildi. Kurumun gayrimenkullerinin önemli ölçüde arttığı 1930’lu yıllar (özellikle ikinci yarısı) sonrasında uzunca bir süre taşınmaz artırımını Kurumun ilgi alanından çıktı. Hâlbuki İnönü dönemi TÇEK Gelir-Gider tablosundan Kurumun gelirlerinde üç katlık bir artış görülmekteydi. Bu durumu, edinilen taşınmazların o zaman için yeterli görülmesine ve diğer yandan bu türden büyüme etkinliklerinin eleştiri konusu olmasına bağlanabilir.

Tablo 23 ile aktarılan kira tutarları ile ödenmiş olan sermayenin doğrudan doğruya karşılaştırılması suretiyle bir sonuç elde etmeye olanak yoktu. Çünkü;

¹⁰⁰⁵ TÇEK’in İlk Yirmi Beş Yılı, Başlık IV.

¹⁰⁰⁶ On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, 1940-1941, s.6.

¹⁰⁰⁷ On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939, s.5.

¹⁰⁰⁸ Genel Kongre 1946-1947, İş ve Hesap Raporları, s. 8.

A. Aktifte yazılı taşınmazların hepsi kira getirmeye ayrılmamış olup, bir kısmı Genel Merkez ve Kuruma bağlı kuruluşlar tarafından kullanılmaktaydı.

B. Tablodaki miktarlar bütçeye gelir kaydedilmiş olan gayrisafi kira bedelleriydi. Yapılan masraflar, gider bütçesinden ayrıca ödenmekte olduğundan net miktarı hesaplanması için bunların belirlenerek kira miktarından düşülmesi gerekirdi.

Taşınmazların genel değeri	1.161.886
Kurumun işlerinde kullanılması itibarıyla gelir getirmeyenler	428.583
Kira getiren gayrimenkullerin Kuruma maliyeti (aradaki fark)	733.303

Bu gayrimenkullerin yıllık kirası	134.740
Yıllık masrafları	54.008
Kârı	80.732

Bu hesaba göre binaların Kuruma yaklaşık % 11 net gelir sağladığı Kurumun tasarruf etmiş olduğu muhtelif binaların değerleri ile gelirleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında değerine göre Büyük Apartman'ın diğer taşınmazlara göre daha az gelir sağladığı anlaşılmaktaydı:

Büyük Apartman	% 5,95
Mermerli Apartmanı	% 14,17
Yenişehir Apartmanı	% 9,66
Genel Merkezin yanındaki binalar	% 13,44

Taşınmazların Kurum gelirlerine katkısı beklentisi, Millî Koruma Kanunu uyarınca kiralara zam yapılamamasına takılmıştı. Kanun, taşınmazların kendilerinden bekleneni verememesine neden olmaktaydı. Milli Koruma Kanunu'na göre kiralaların artırılması mümkün olmadığına göre binaların masraflarının azaltılmasından başka yapabilecek bir şey kalmıyordu.¹⁰⁰⁹

Ambardaki eşyalar konusuna gelince, bunlar başlıca iki kısımdan ibaretti: Birinci Kısım, gümrük ambarı hesabına gümrükçe el konulup elde edilme değerinin [C.I.F (Cost of Insurance and Freight): SNM (Sigorta ve Nakliye Maliyeti)] % 25'i üzerinden Kuruma satılan eşya oluşturmaktayken, İkinci Kısım, yardım eşyaları ambarında muhtaç kimselere dağıtılmak üzere Kurum tarafından imal ettirilen eşya oluşturmaktaydı. Gümrük ambarındaki eşya, kısmen her yıl yaptırılan eşya piyangosuna konulmakta, kısmen de yardım şeklinde muhtaçlara dağıtılmaktaydı.

¹⁰⁰⁹ Mft. Kayla'nın Raporu, **BCA**, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 6.

Yardım eşyası ambarındaki eşya da maliyet fiyatlarından daha aşağı bedellerle şubelere ve kollara verilmekte ve bunlar tarafından muhtaçlara dağıtılmaktaydı. Bunlar Kurumun amacına ulaşmak üzere yapmış olduğu yerince tahsislerdi. Kurumun demirbaş eşya, mefruşat ve ambarlar muhasebesi üzerinde yapılan denetlemede, ‘demirbaş eşya’ ve ‘mefruşat defterinin’ tutulmamış olması büyük bir eksiklik olarak ifade edilmişti. Ambardaki eşyaların değerlerinin, Kuruma mal oldukları fiyatlara göre belirlenmiş olması bir hataydı. Ambar kayıtlarının bu eksik ve ihmal edilmiş durumu, bunlar üzerinde özellikle durulmasını gerektiriyordu. Hataların düzeltilmesinden ve doğru kayıtların tutulmasından sonra bir kurul huzurunda sayım yapılmalı, mevcut eşya, defter kayıtları ile karşılaştırılmalıydı. Menkul kıymetleri oluşturan borç tahvilleri, ilginç bir şekilde hâlâ alındıkları değerlerde gösterilmekteydi. Halbuki bunların şimdiki değerleri, o günkü değerlerinin çok üzerinde olduğundan, tıpkı gümrük eşyalarında olduğu gibi Kurumun elinde mevcut tahvillerin değerleri, bilançoda yazılı miktardan çok daha fazlaydı. Bu durum, Müfettişin, Kurumun bilançolarına getirdiği önemli bir eleştiriydi. ‘Kurumda enflasyon usulü uygulanmadığı gibi amortisman usulü de uygulanmaması müfettişe göre hayret verici idi. Böyleyken, paranın değerinin bu denli düşmesinden sonra, taşınmazların gerçek değerlerinin bilançoda yazılı miktarlardan daha yüksek olması gerekiyordu.’¹⁰¹⁰

Gerçekten, eğer enflasyon ve amortisman değerleri de eklenmiş olsaydı, yukarıda açıklanan Bilanço aktiflerinin (Kurum Varlıklarının), Kurumun, İnönü döneminde Atatürk dönemindekine göre değer yitirmiş olduğu şeklinde görünüm arızası ortaya çıkmayabilir, ya da tespit edilen erimenin görülenden çok daha küçük olduğu görülebilirdi. Bu cümleden olarak, Millî Koruma Kanunu da mal varlıklarının değerlerinin yeniden hesaplanmasının önünde bir engel olarak durmaktaydı.

Kurum muhasebesi, bir yevmiye defteri ile defter-i kebirden ve çeşitli muavin defterlerinden oluşmaktaydı. Şefkat pulu, rozet ve madalyalarla gümrük ve yardım eşyaları ambarları içinde ayrı defterler bulunmaktaydı. Müfettişin tespitlerine göre defter-i kebirde bulunan her hesabın (tahviller, gayrimenkuller, demirbaş eşya, mefruşat, otomatik makineler, hayvanlar ve teminat mektupları) muavin defterinin bulunmayışı, büyük eksiklik olarak muhasebenin karşısında duruyordu.¹⁰¹¹ Demirbaş

¹⁰¹⁰ A.g.r., s.2-4.

¹⁰¹¹ A.g.r., s. 16.

eşya mefruşat sayımının tamamlanmamış olması, muhtelif esaslara göre işleme tabi tutulan eşyaların ayrı ayrı ambar defterlerinde toplanmamış olması, kaynakları bakımından yardım eşyaları, gümrük eşyaları, bağışlanan eşyalar, levazım eşyaları olmak üzere sınıflandırılması gereken eşyaların ambara giriş ve çıkış kayıtlarının düzenli bir hale getirilmemiş olması, ambardan çıkış kayıtları üzerinde eşyanın değerini yazmaya ayrılmış bir sütun bulunmaması memurların selameti için de çok mahzurlu bulunmuştu. Muhasebe ile ambar kayıtları arasında yeterli bir irtibat bulunmaması da büyük bir sorundu. Keçiören Çocuk Yuvası'na ve şube ve kollara gönderilen yardım eşyalarının kayıt sisteminde ciddi aksaklıklar vardı.¹⁰¹² Sürdürülen kayıt sistemi birçok noktalardan da hatalıydı. Eşyanın değerlerinin kaydedilmemesi veya eşyaların maliyet bedeli üzerinden değil daha aşağı bedellerle şube ve kol ve kuruluşlara satılması nedeniyle kayıtların bunu içerecek şekilde tutulmayışı, bunun neden olacağı muhasebe uyumsuzluğunun işaretlenmemiş oluşu bir 'hesap sorunu' olarak görünüyordu. Gümrük eşyasının (ki bunlar ambardan muhtaç kimselere bedelsiz olarak verilen, muhtaç kimselere maliyetine verilen, muhtaçlara bedelsiz verilmek üzere sağlık memuruna verilen, şube ve kollara gönderilen, Keçiören Çocuk Yuvası'na gönderilen ve değişime tabi tutulanlardı), gümrük eşyaları ambarından çıkışlarında tutulması gereken kayıtların eksik ve hatalı olması, eşyaların bedellerinin belirsiz olması nedeniyle satışları karşılığında alınan bedellerin de takribi olması suiistimale açık konulardı.

Çocuklara dağıtılmak üzere sağlık şubesine verilen eşyanın dağıtıldığı zaman muhasebe kayıtlarına intikâl ettirilmemesi, çocuk yuvasına gönderilen ve orada tüketilen gümrük eşyalarının, ne gümrük ambarı hesabına ne de yuva giderleri hesabına işlenmemesi, değiştirilen eşyanın, değiştirildiği eşyanın satış kıymeti üzerinden çıkış kaydedilmiş veya hiç kaydedilmemiş oluşu teftişde tespit edilen sıkıntılardandı.¹⁰¹³

Maliye Bakanlığı denetlemesinde, ambara giriş yapan önemli bir kısım eşyanın kaydedilmemiş olduğu görülmüştü. Girişte tutulan tutanakların büyük kısmı defterlere giriş kaydı olarak aktarılmamış, kayıtlarında defterlere yanlış yazılmıştı. Ambar çıkış kayıtlarında örneğin 1950 yılında yüz paltonun çıkışı yazılmışsa da bu hususta, ihraç

¹⁰¹² A.g.r., s. 18.

¹⁰¹³ A.g.r., s. 20.

evrak-1 müsbitesi (arşivleri) düzenlenmemiştir. Bunlar ciddi sorunlardı.¹⁰¹⁴ Maliye Bakanlığı Müfettişi, birçok eksik hatalı çıkış kayıtlarına çarpıcı üç örnek göstermiştir.

1. 22 Nisan 1950 tarihinde memur ve hizmetlilere bedelleri karşılığında 105 adet ayakkabı verilmişti. Yukarıda ifade edildiği üzere bu tür eşyaların satış fiyatı maliyet bedelinden aşağı olduğundan satışlar aynı zamanda yardım mahiyeti göstermekteydi. Kurumun maksadı çocuklara yardım yapmak olduğuna göre, memur ve hizmetliler bunları çocuklara vermek amacıyla alıyorlarsa (?) kayıt ve belgelere hangi çocuklar için alındığının açıkça yazılması gerekirdi.

2. Memur ve hizmetlilerin veya yakın akrabalarının evlenmeleri halinde bunlara ambardan bazen bedelsiz bazen de metresi 1 liradan ipekli kumaş verildiği görülmüştü. Kurum Tüzüğü dördüncü madde son fıkrasında, yalnız “*evleneceklerin beden ve ruhça denk olmalarına çalışılacağı*” açıkça ifade edilmiş olup evlenenlere maddî yardımdan bahsedilmemekteydi. Kurum içinde gelenek halini almış olan bu yardımın dayanağı yoktu. Ambardan Keçiören Çocuk Yuvası’na yuva ihtiyaçlarıyla hiç ilgisi olmayan bazı eşyaların gönderildiği (1 adet ipek sabahlık 1 adet ipek pijama 1 adet ipek peşamal 3 adet naylon çanta 1 adet tuvalet takımı çantası) de kaydedilmişti.

3. Milli Talebe Federasyonu'nun tertip ettiği baloda çekilecek piyango için 17 Mayıs 1951 tarihinde 26 kalem eşyanın ambardan bedelsiz olarak bu kuruluşa verildiği dosyada bulunan belgeden anlaşıldı. Tüzüğün Kurumun çalışma konuları ve amacına ait maddelerinde bu şekilde bir yardımda bulunabileceğine dair bir kayıt da yoktu.¹⁰¹⁵

Maliye Bakanlığı Teftişinde sonuç olarak, TÇEK'in, çocukların korunması bakımından bütün ülkeye yönelik çok yararlı bir durum arz etmekte olduğu, bu itibarla, devlet tarafından gösterilecek her türlü ilgi ve yardıma layık olduğu, Kurumun işlemlerinde görülen bazı ‘ufak aksaklıkların’ kolaylıkla giderilmesinin mümkün olduğu değerlendirildi.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁴ A.g.r., s. 21.

¹⁰¹⁵ A.g.r., s.21-22.

¹⁰¹⁶ Aynı yer.

2.2.5.2. Kurumun Gelir ve Giderleri

Enflasyon değerlerinin dikkate alındığı bir hesapta, paranın değer kaybıyla birlikte İnönü Dönemi başı ile sonu arasında gelirlerin esasında pek değişiklik göstermediği tespit edilmiştir. Dönemin savaş yıllarına karşılık gelen neredeyse ilk altı yılında, gelir kalemlerindeki en büyük artış, hiç şüphesiz ortak yardımlardan kaynaklandı. Şefkat fişi ve telgraf kâğıdı gelirleri 30 bin liralardan 300 bin liralara ulaştı. Bina kirası gelirleri yerinde saymaktaydı. Hükûmetten de ciddi bir yardım alınıyor değildi.¹⁰¹⁷

Gelir kaynakları, TÇEK tarafından, bütçesinde dört ayrı başlıkta toplanmaktaydı: 1. Toplu gelirler (taşınmaz kiralari, hükûmet yardımı, ortak bağışlar) 2. Yayın gelirleri (dergi ve kitap) 3. Pul, rozet ve piyango gelirleri 4. Çeşitli gelirler (çocuk bakım parası, otomatik makineler gelirleri, faiz, % 5 Genel Merkez payı, Kavacık suyu).¹⁰¹⁸

Gelir kalemlerinde, karşılığında herhangi bir harcama yapılmayan dorudan gelirler, Hükûmet yardımı, Bağışlar, Ortak yardımlar, ve Gen. Mrk. payı¹⁰¹⁹ kalemlerinden ibaretti. 1943'te Bütçede en yüksek seviyede (% 68) yer tutan doğrudan gelirler, 1949'a dek yıl yıl azalarak % 27'ye kadar düştü. 1950'den sonra tekrar toparlanma eğilimine girdi.¹⁰²⁰

Yıllar	Bütçe % si
1943	68
1944	44
1945	42
1946	33
1947	30
1948	27
1949	27
1950	40
1951	46

¹⁰¹⁷ Bkz. Tablo 19.

¹⁰¹⁸ Aynı yer.

¹⁰¹⁹ 15 Mayıs 1928 Umumî Kongresinde gerçekleştirilen Altıncı Genel Kongre'de örgüt gelirlerinin %10'ununu Genel Merkeze pay etmesi kararlaştırılmıştı. **Sarıkaya**, s.61. Merkez ve Şubelerin gelirlerinden 1928'den 1943'e kadar %10, sonrasında %5 hisse, Genel Merkeze gönderilecekti. Ancak bu kalemden yapılan tahsilat, çoğu zaman, olması gerekenin %10'ları seviyelerde kalmıştır.

¹⁰²⁰ **A.g.r.**, s. 9.

Bu kısım gelirlerin büyükten küçüğe, ortak yardım payı, hükûmet yardımı, Gen. Mrk. payı ve son olarak bağışlar olarak sıralandı. Bu kalemlerdeki azalış çoğalmanın başlıca nedeni, en büyük kalem olan ortak yardım payı miktarlarındaki değişikliklerdi. Kurum ancak bilfiil tahsil ettiği miktarı gelir kaydetmekte olduğundan, THK'dan yanında bu kalemden birikmiş olan alacağı, kayıtlarda görülmemekteydi. Kurum için çok önemli olan bu gelir kaynağından elde edilen hasılatın düzenli tahsili THK ile yapılacak anlaşmaya ve gereğinde bu yardımın edinim şeklinin değiştirilmesine bağlıydı. Bu konuda girişilen girişimlerin izlenerek bir an önce sonuçlandırılması Kurumun yararı gereği idi.¹⁰²¹

Yıllara sâri, kitap ve dergi satışından elde edilen net olmayan gelirler:

Yıllar	Yayın gelirleri
1943	39.211
1944	94.400
1945	109.133
1946	92.779
1947	74.640
1948	63.841
1949	7.341
1950	3.984
1951	3.803

Yukarıdaki rakamlar, kimi yıllarda Tablo 18'ye yansıtılan 'kitap ve dergi gelirleri' sütunuyla aynıyken kimi yıllarda farklılıklar arz etmektedir. Bunlar, bu yıllarda yayın gelirlerinin kitap ve dergiden ibaret olmadığından, yukarıdaki rakamların takvim vs. yayınların gelirlerini de kapsamasından kaynaklanmaktadır. Bu kalemden, giderler de hesaba katıldığında, net gelirlerin bir hayli düşeceğini tahmin etmek zor değildir. Bu durum, Kurumun, yayın işini 'kâr amaçlı değil, hizmet amaçlı' değerlendirmesinden kaynaklanmaktaydı.

Kurumun çabalarının ve alın terinin derecesine göre değişkenlik gösteren pul, rozet, müsamere ve piyango gelir kalemi, bu yüzden gelirlerinin en esnek kısmını oluşturmaktaydı. Kurumun etkinlik ve çabasının çok değerli bir göstergesiydi. Pul, rozet, piyango, müsamere ve sergiden, farklı yıllarda Kuruma sağlanan bu kısım gelirler ile bütçede aldıkları yerin % oranlarını içeren tablonun¹⁰²² incelenmesinden,

¹⁰²¹ Aynı yer.

¹⁰²² Aynı yer.

bu gibi gelirlerin net miktarları ile bütçedeki yerinin 1942’de yükselişe geçip 1949’da azami noktaya ulaştıktan sonra, 1950’de ciddi bir azalma gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu artış, II. Dünya savaşında artan çabaya işaret ettiği gibi sonrasında yaşanan azalma da, uzun yıllardan sonra yaşanan hükûmet değişikliğinin kurumsal çabada bir düşmeye neden olabileceği ile izah edilebilir.¹⁰²³

Kurumun elindeki tahvillerin 1943 ila 1950 yıllarındaki miktarları, bunlardan elde edilen net gelirler ve bankalardaki mevduat incelendiğinde; yıllar içinde düzenli bir azalma görülür.¹⁰²⁴

Kurum borç tahvillerini elinde emin bir gelir kaynağı olarak görüyordu. Son yıllarda bunlara karşılık göstermek suretiyle kredi sağlanması olanakları da sağlanmış olduğundan, mali teftişlerde, durumun muhafazası ve gelir fazlalarının kısmen de tahvil alımı için ayrılması öneriliyordu.¹⁰²⁵

Kurumun ortaklık hissesi, Kavacık Suyu’nu işletmek üzere 1940 yılında oluşturulan özel şirkete yatırmış olduğu 31.744 TL sermayeden ibaretti.¹⁰²⁶ Tablo 26’nın incelemesinden ortaklığın, 1944 yılına kadar hiç kâr getirmediği buna karşılık, 1940-1944 yılları arasında dört yıllık süreçte sermayesini her yıl ikiye katlayarak 500.00 seviyesini geçtiğini görürüz. İşletmenin, 1945 ve 1950 dâhil yedi yılda Kuruma sağladığı kâr miktarı yalnızca 121.866 liradan ibarettir.¹⁰²⁷

Bir müfettişin eleştirisine göre söz konusu sermayenin % 7 faizle tahvile yatırılmış olması durumunda, bu süre içerisinde 353.911 lira sağlanacağı göz önünde tutulursa, bu ortaklığın Kurum için, şimdiye kadar, yararlı olmadığını kabul etmek gerekirdi.¹⁰²⁸ Müfettişe göre, 1951 yılında işletme şeklinin değiştirilmesinden, bu özel şirket hissesinden doğacak kârın bir miktar daha artması beklenebilirse de sırf yönetiminin, Kurum için bir külfet oluşturduğunu da unutmamak gerekliydi. Bu itibarla Kurumun, bu ortaklıktan daha fazla zarara uğramadan ilk fırsatta sermayesini geri çekme olanaklarını aramasını tavsiye ediyordu. Sonraki yıllarda Kurumun bu müfettiş raporunu dikkate almayarak Kavacık Suyu İşletmesini daha da geliştirdiğini

¹⁰²³ Detaylı inceleme için bkz. Tablo 17.

¹⁰²⁴ Bkz. Tablo 24.

¹⁰²⁵ A.g.r., s.7.

¹⁰²⁶ Aynı yer.

¹⁰²⁷ Ayrıntılı inceleme için Bkz. Tablo 26.

¹⁰²⁸ Aynı yer.

görürüz. İleride Kurum yönetimi, bu işletmeden çok daha büyük kârlar yapmasını önleyen “vergileri” her fırsatta eleştirerek, hayır kurumlarından vergi alınmaması hükmünü getiren bir vergi düzenlemesi getirilmesini talep edecektir.

Otomatik makineler, 1927 yılından beri işletilmekteydi. 1933’ten sonra bilançoda değer olarak gösterildi. Otomatik makineler, 1946 yılına kadar Kurumun tekeline bu yıldan sonra serbest olarak kullanılmıştı. Bunlardan bir kısmı çocukların eğlencesinde kullanılan birer oyuncaktı. Fakat çok çabuk arızalanan, sık bakım gerektiren bu oyuncaklar, zaman içerisinde yerini çoğunlukla insan tartmağa özgü otomatik kantarlara dönüştü. Bu makineler için bu dönemde yatırılmış olan paralar, elde edilen gelirler ve yapılan masraflar incelendiğinde bu makinelerin Kurum gelirleri arasında çok da önemsenecek bir yeri olmadığı hemen göze çarpar. Kurum bunların bakım giderlerini, ve faal tutulmasını hep düşünmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte, bunların kullanım haklarının uzunca bir süre Kurumun tekeline terki, bu makinelerin Çocuk Esirgeme’yle birlikte anılmasına ve çocukların anılarında Kurumun bu şekilde yer tutmasına neden olmuş, gelirinden çok hizmeti yönüyle çocuklara ve dolayısıyla Kuruma katkısı söz konusu olmuştur.¹⁰²⁹

Kurum tarafından amortisman usulü uygulanmadığından Tabloda yazılı değerlerle net getirinin karşılaştırması suretiyle tam bir sonuç elde edilmesine olanak yoktu. Ancak makinelerin Kuruma 1950’ye kadar ortalama yüzde 7,8 oranında bir yarar sağladığı tespit edildi.¹⁰³⁰ Yıllar içinde yıpranan ancak yenilenmeyen bu makinelerin bilanço değerleri yıldan yıla düşecekti.

Çocuk bakımı karşılığında alınan ücretler incelendiğinde, asgarî 6.103 TL ile azamî 22.264 lira arasında artıp yeniden azalışa geçtiğini gözlemliyoruz. Bu kalemden çocuk bakım ücretlerinin tahsilinde yaşanan güçlükler devam etmekte, ücret karşılığı bakılan çocukların maliyetleri tahsil edilemediğinden bu tutarlar, Kurum tarafından karşılanmaktaydı.¹⁰³¹

Çocuk bakım gelirlerinin artması aynen yayın gelirlerinde olduğu gibi aynı zamanda masrafların da atmasıyla sonuçlandığı için (basılan kitap dergi ve bakılan çocuk sayısında artış demektir) Kuruma maddî bir yarar sağlamamaktaydı. Ancak

¹⁰²⁹ Bkz. Tablo 25.

¹⁰³⁰ A.g.r., s.8.

¹⁰³¹ Bkz. Tablo 18.

söylendiği gibi bu işler kâr amacıyla yapılmayıp, Kurumun ana uğraşısını oluşturan işler olması nedeniyle, doğal olarak, artmaları istenilmekteydi.¹⁰³²

Yukarıdaki gelir tasnifi, 1951 tarihli Maliye Bakanlığı teftişinde haksız sayılamayacak biçimde eleştirilecekti. Maliye Müfettişine göre, Kurumun yukarıdaki gelir kaynakları tasnifini, birbirine uymayan gelir türlerini birleştirdiği ve hiçbir temele dayanmadığı düşüncesiyle terk etti. Başka bir tasnif yaklaşımı ortaya getirdi. Ne var ki ileriki tarihlerde de Kurum kendi tasnifini kullanmaya devam ettiğinden aktarım kolaylığı bakımından bu çalışmada Kurumun kendi tasnif tarzı kullanıldı.

Müfettişe göre gelirlerin;

A. Sermayeye dayalı gelirler (1. taşınmaz kiralari, 2. Tahvillerin faizleri, 3. Ortaklık payları, 4. Otomatik makine gelirleri);

B. Karşılıksız elde edilen (Doğrudan) gelirler (1. Bağışlar, 2. Hükûmet yardımları, 3. Ortak yardımlar, 4. Genel Merkez payı);

C. Harcama karşılığı elde edilen gelirler (1. Küçük harcamayla büyük getiri sağlayanlar: Pul, rozet, piyango, müsamere ve sergi gelirleri 2. Harcama karşılığı alınan gelirler: kitap ve dergi satışı hasılatı ile çocuk bakımı karşılığında alınan ücretler) olmak üzere üç farklı grupta değerlendirilmesi daha uygundu.¹⁰³³ Müfettiş, gruplardan her birinin mahiyeti ve Kuruma sağladığı gelirleri raporunda ayrı ayrı gösterdi.

1. Sermayeye Dayalı Gelirleri: Kurum, gelirlerinden artırmak suretiyle elde ettiği sermayeyi yukarıdaki paragrafta mahiyetleri anlatılan dört farklı şekilde nemalandırmaktaydı. Bunlardan en fazla kâr sağlayanlar, sırasıyla, gayrimenkuller, otomatik makineler, tahviller ve son sırada Kavacık suyu girişimiydi. Kurumun yatırmış olduğu sermayeye bakılarak 1950 yılında elde ettiği gelirler % 5'e, varmaktaydı. Müfettiş bu aza rakamda dolayı, Kurumun ileride elde edeceği sermayelerini, daha az külfetli ve daha etkin kaynaklara yatırmasını tavsiye etmekteydi.¹⁰³⁴

¹⁰³² Bu gelirlerin çoğunluğu bu iki kalemdendir. **BCA**, 30-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 10.

¹⁰³³ **A.g.r.**, s.4,5.

¹⁰³⁴ **A.g.r.**, s.8.

Mf. Kayla'nın özgün tasnifiyle oluşturduğu aşağıdaki tablo, 1943'ten 1950'ye kadar her çeşit gelirlerin bütçedeki yerini yüzde olarak göstermesi bakımından önemlidir.¹⁰³⁵

Yıllar	Sermayeye Dayalı gelir%	Doğrudan Gelir %	Pulpiyango, Müsamere %	Masraf gerektiren ve diğ.%
1943	15	68	9	10
1944	15	44	27	14
1945	14	42	29	15
1946	14	33	41	12
1947	17	30	38	15
1948	26	27	37	10
1949	24	27	45	4
1950	20	40	36	4

Tablodan, elde edilen gelir toplamının büyük değişiklikler göstermesine rağmen, sermayeye dayalı gelirlerin gelir bütçesindeki yerinin istikrarlı bir biçimde arttığı,¹⁰³⁶ doğrudan (karşılıksız) gelirlerin dönemin ilk yıllarında en büyük grubu teşkil ettiği, buna karşılık pul ve piyango hasılatının dönem orasından itibaren artan kurumsal çabalarının sonucu olarak yükselişe geçerek doğrudan gelirlerin yani karşılıksız yardımların yerine geçtiği anlaşılmaktaydı. Sermayeye dayalı gelirler, Kurumun en sağlam gelir kaynağı olması nedeniyle, artışı memnuniyet vericiydi. Müfettişin yorumuyla, büyük kısmı, ortak yardımlardan oluşan ve büyük dalgalanmalar gösteren ve kesildiği anda darlık ortaya çıkabileceğinden, karşılıksız gelirlere fazla güvenmemek gerekirdi. Aynı sebepten piyango, pul ve müsamere gelirlerinin de artırılması hedeflenmeliydi.¹⁰³⁷

¹⁰³⁵ **A.g.r.**, s.10.

¹⁰³⁶ Tasnifini Müfettiş Kayla'nın yaptığı, sermayeye dayalı gelirler, 1943-1951 yıllarında, bütçenin % 13 ilâ 26'sını oluşturuyordu. İlerleyen yıllarda bu türden gelirlerin bütçede daha önemli bir yer tutmaya başlaması, kısmen bütçeye konulan ödenek ve kısmen de gelir fazlaları ile kâr getiren girişimlere yeni sermayeler yatırılmış olmasından kaynaklanmıştı. Kurumun en sağlam gelir kaynağını teşkil eden bu kısım gelirlerinin artmasını memnuniyet vericiydi. **A.g.r.**, s.10.

¹⁰³⁷ Aynı yer.

TÇEK'in 15 Kısım halinde toplanmış ve her biri çeşitli maddelere ayrılmış bir "gider bütçesi" bulunuyordu: 1. Genel Merkez personel giderleri, 2. Gündüz Bakımevi personel giderleri, 3. Keçiören Yuvası personel giderleri, 4. Çocuk Bakıcı Okulu personel giderleri, 5. Vilayetler teftiş personel giderleri, 6. Daimi giderler, 7. Yayın ve Tanıtım giderleri, 8. Isıtma aydınlatma ve su giderleri, 9. Çeşitli giderler (demirbaş mefruşat, tamirat, eşya piyangosu balo ve müsamere, otomatik basküller, şefkat pulu % 20 yıpranma, şefkat pulu bastırma, basılı evrak, kırtasiye, muhaberat, telefon, müteferrik, düşünölmeyen), 10. Yardım giderleri, 11. İnşaat, 12. Gündüz Bakımevi giderleri, 13. Keçiören Çocuk Yuvası giderleri, 14. Çocuk yuvaları açma giderleri, 15. Ayni yardım.

1951 Maliye Bakanlığı teftişinde, müfettiş, yine haksız sayılmayacak biçimde, giderlerde de gelirler tasnifinde olduğı gibi, kısımların çoğunlukla birbiriyle alâkası olmayan kalemlerin bir araya toplanmasından oluşturulduğunu gözlemledi. Müfettiş, raporunda bu konuya bir örnek olarak, ikinci fasılda, taşınmaz vergileriyle, yolluk ve yevmiyelerin ve işçilerin giyeceğinin bir araya toplanmış olduğunu gösterdi. Bu nedenle bütçedeki tasnife bağı kalmadı. Ona göre Kurumun masrafları,

A. Yönetim masrafları,

B. Gelir temini için yapılan masraflar,

C. Kurumun amacına yönelik masraflar şeklinde üçe ayrılacaktı. Müfettişin tasnifi ne kadar da makul olsa, bu çalışmada TÇEK'in tasnifi bazı kalemlerde birleştirilerek Tablo 16 oluşturuldu. Bu Tabloda, Kuruluşlar için harcanan personel giderleri, o kuruluş için harcanan paralarla birleştirilmek suretiyle, Kuruluşun gerçek maliyeti belirlendi. Genel giderler başlığı altına yönetim ve yürütme giderleri alındı. Yine de genel olarak, TÇEK istatistik şubesinin gidişatında kalındı.

Çocuk Esirgeme Kurumu, 1943 yılında itibaren, örgütlerine yani merkez ve şubelerine de malî yardımlara başladı.¹⁰³⁸ a. Çocuk yuvası vb. kuruluşlar kurmak ve işletmek, b. Şube ve merkezlerce yaptırılan çocuk yuvalarının giderlerine parasal destek olmak, c. İşletilmekte olan çocuk yuvalarının giderlerine çocuk başına belirli bir miktar ödemek suretiyle çocukların korunmasına ve bakılmasını sağlamaya

¹⁰³⁸ A.g.r., s.15.

çalışmaktaydı. Daha 1942’de 13.082 olan yardımlar toplamı, 1943’te yedi kat artarak 93.656 liraya, 1944’te ise iki buçuk kat bir artış göstererek 235.234 TL’ye yükseldi.¹⁰³⁹

Gündüz Bakımevi giderleri de 1943’ten itibaren faaliyetlerindeki artışa paralel olarak yükseldi. Gündüz Bakımevi, 1950 yılından itibaren Ankara Merkez Şube’ye devredildiğinden, sonraki yıllar bütçelerinde yardımlar bölümünde gösterilmedi. Gündüz Bakımevi’nde, 1 Müdür (100 lira maaşlı) 1 Öğretmen (85 lira maaşlı) ve 5 çocuk bakıcı (60’ar liradan) ile birlikte 10 kadın hademe (30’ar lira), 1 aşçı (50 lira) 2 aşçı yamağı (25’er lira) kadroluydu.¹⁰⁴⁰

Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası giderleri, 1943’teki iki buçuk katlık sıçramadan (71.190 TL’den 177.120 TL’ye) sonraki yedi yılda tedricen artarak en sonunda bu dönemdeki en yüksek gider rakamı olan 239.000 TL seviyesini gördü.¹⁰⁴¹ Yuvanın, 1944 yılı giderleri toplamı 158.802 lira olup en büyük kalem 81.545 lira ile yiyecek kalemiydi. Bunu 31.240 lira ile yakacak kalemi ve 12.211 lira ile giyecek kalemi takip etmekteydi.¹⁰⁴²

Ankara’daki Çocuk Bakıcı Ortaokulu da faaliyetlerine devam etmekteydi.¹⁰⁴³ Çocuk Bakıcı Okulu için gerçekten ayrıca bir büyük masraf gerekmiyordu. Çünkü Okulun öğrencilerinin büyük kısmı zaten Kurumda yatılı kalan kızlardı. Bu kalem, genel olarak yıllık ortalama 3.500 TL. civarında bir harcamayı ihtiva etti. Öğretmen maaşları ve öğrenci harçlıklarından bir araya gelen bu tutar, sonraları Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası giderleri arasında gösterildi.

Keçiören Çocuk Yuvası’nda giderler nispeten stabilken, aynı dönemde yuvalar açma ve idame giderlerinde büyük bir gelişme görüldü. Bu durum Türkiye’de çocuk yuvalarının artmasından ve yerel gelirlerle yönetilmesinin çoğunlukla mümkün olmamasından kaynaklanmaktaydı. Yuvalar açma ve idame için 1941’de 151.757; 1948’de 133.894; 1949’da 148.417; 1950’de 224.305 TL masraf edildi.¹⁰⁴⁴

Atatürk dönemine kıyasla ciddi artış gösteren gider kalemlerinden biri de Genel Merkez Personel giderleriydi. Maaş, harcırah, yevmiye, ikramiye, ilaç parasının

¹⁰³⁹ Bkz. Tablo 16.

¹⁰⁴⁰ **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943**, s.37.

¹⁰⁴¹ Bkz. Tablo 16.

¹⁰⁴² **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943**, s.37.

¹⁰⁴³ **TÇEK’in İlk Yirmi Beş Yılı**, s.12.

¹⁰⁴⁴ Aynı yer. İşletilen kuruluşların masrafları, yıllar itibarıyla Tablo 16’da verilmiştir.

toplanması suretiyle derlenen Genel Merkez Personel gider kalemi, adeta dernekten Kuruma evrilmenin de bir işaretiydi. Personel giderleri, İnönü Dönemi başlangıcında 35-40.000 TL düzeylerinde bir yekûn oluşturmaktayken, 1948’de dönemdeki en yüksek edeceğine ulaşarak 158.263 TL’yi buldu.¹⁰⁴⁵

Savaşın ilk dört yılında taşınmaz gideri kaleminin sıfır kaldığı, dolayısıyla Kurumun bu dönemde taşınmaz inşaatını/alımını durdurduğu görülür. 1944’ten sonra yıllık 20.000 lira düzeyinde bir harcama yapıldıktan sonra 1947’de sekiz on kat artışla 150.000 liralara bulduğu, İnönü Dönemi boyunca Kurumun taşınmaz edinimi anlayışını muhafaza ettiği görülmektedir. Atatürk Döneminde 30.000 liralık düzeyinde gerçekleşen ve kalorifer, elektrik, telgraf, otomobil, basılı evrak ve kırtasiye gibi kalemlerin toplanmasından oluşturulan genel giderler (yönetim giderleri de denilebilir), İnönü döneminde artış göstermeyişiyle dikkat çekmektedir. Kurum yönetim harcamalarında bir tasarruf anlayışının varlığına işaret eder. Otomatik makinelerin (insan tartan) işletme maliyetleri, yıllık ortalama 3.000 liralık düzeyinde gerçekleşmekteydi. 1939’da bu otomatik tartı makinelerinden 25’inin elden geçirilmesi için 15.387 liralık bir masraf yapıldı. Bu tarihten sonra giderler, 1.000 liranın hatta zaman zaman 500 liranın altına düşmeye başladı.¹⁰⁴⁶

Görüleceği üzere İnönü Dönemi, Kurumun tasarrufa dikkat ettiği, büyümekten daha çok çocuklara doğrudan yapılan harcamaların ve işletmelerin harcamalarının arttığı, daha çok profesyonel personel istihdamı nedeniyle personel masraflarının da çoğaldığı bir dönem oldu. Kurum giderlerinin artışı, hizmetlerin de artması bakımından memnuniyet vericiydi.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁵ Bkz. Tablo 16.

¹⁰⁴⁶ Aynı Tablo.

¹⁰⁴⁷ **BCA**, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU

Bu dönemde, iktidardaki CHP muhalefeti tarafından, CHP döneminin cumhuriyet çocuğu yetiştirme ideali bütünüyle terk edilmiş olmamakla beraber parlatılması da söz konusu değildir. ‘Ulu Önder Atatürk’ söylemi üzerinden cumhuriyet taraftarı bir neslin yetiştirilmesine devam edildiği ancak İsmet İnönü’nün top yekûn bir muhalefetle çocuklara bir figür olarak takdim edilmesinden dikkatle kaçınıldığı görülmektedir.

Türkiye’de çok partili hayata geçilmesinin ardından zaman geçtikçe, ülkedeki kurumlar ve kişiler, gazeteler ve gazeteciler, aileler, şirketler ve hatta dernekler, tek parti idaresi etkisinden çıkarak çok partili politik yaşamın gerektirdiği seçimleri yapmış ya da yapmak durumunda kalmışlardı. CHP’yi ya da onun içinden çıkan ve henüz iktidara gelmemiş olan yeni muhalefeti desteklemek seçimini yapan kişi ve kurumlar, yeni pozisyonlarına göre yeni söylemlerini geliştirdiler.

Demokrat Parti yönetimi ve milletvekilleri, halkevleri levhalarından CHP ibarelerinin kaldırılması gerektiği, Kredi Kooperatifleri yönetim kurullarının CHP’lilerden değil, tarafsızlardan oluşturulmaları gerektiği, sendikaların bağımsızlaşmaları gerektiği, hastanelerin yürekleri acıttığı, doktorların tüccarlaştığı gibi söylemlerde bulunuyorlardı. Bu muhalefetten zaman zaman dönemin Kızılay, THK ve ÇEK gibi hayır dernekleri de nasibini almaktaydı. Muhalefetteki DP’ye göre hayır dernekleri, eski yönetim tarafından hedeflerinden uzaklaştırılmış, gösteriş kurumlarına dönüştürülmüştü.¹⁰⁴⁸ 1960 Darbesi sonrası bu kez Kurum içerisinden aynı eleştirilerin DP dönemine yönelik olarak yapıldığı görülecektir.

DP döneminde, ÇEK’e yönelik münferit birkaç olay dışında¹⁰⁴⁹ sistematik bir tecavüz söz konusu olmadığı gibi, yapılan çocuk koruması etkinlikleri desteklenmiştir.

¹⁰⁴⁸ **Cumhuriyet**, Demokrat Parti ve İdare Amirleri başlıklı yazı, 01 Aralık 1946.

¹⁰⁴⁹ Örneğin, Elazığ ÇEK Şubesi üyeleri Faik Coşkun, Lütfi Ek, Cemal Yılmaz, Nazım Öztürk, Mustafa Çalı, Fikret Memişoğlu ve Bekir Öztürk, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a çektikleri telgrafta, Elazığ Valisi’nin zabıta kuvvetiyle gelerek ÇEK Kongresini sebepsiz yere dağıttığını ve konumunu DP siyasetine alet ettiğini, hareketin ilde nefret uyandırdığını şikayet ederek, “*muhalefette iken*

DP dönemi ÇEK'in, Atatürk döneminden sonra en fazla Hükümet yardımı aldığı dönem olmuştur. Malî bakımdan en iyi dönem olmasa da İnönü döneminden geri değildir. DP dönemindeki ilk değil fakat ikinci Genel Kongre'de Kurumdaki muhalifler çoğunlukla GMK ve GMYK'na seçilmiş, CHP'li üyeler, tamamen olmasa dahi çoğunlukla buralardaki etkinliklerini yitirmişlerdir.

1949 tarihli Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'nda çeşitli düzenlemeler yapan 6972 Sayılı ve 1957 tarihli aynı adlı yeni Kanun hakkında TBMM Dahiliye Komisyonunda hazırlanan raporda Hükûmetin yaptırdığı istatistiklerin ifadesine göre o yıl, Türkiye'de 250-300 bin korunmaya muhtaç çocuk bulunduğu belirtilmektedir. TÇEK'in devletle birlikte ancak yüzde birine korunmaya alabildiği bu çocuklar için devletin bu dönemde 23 ilde 38 yurt açtığı görülür.¹⁰⁵⁰

3.1. Dönemin Mevzuatı

DP döneminde de Kurumun bir yardım derneği oluşuna dayalı özel hukuk tüzel kişiliğinden kaynaklanan statüsü aynı kaldı. Kurum, 1951'de bir tüzük değişikliğine gitti. Bu değişiklik, Çocuk Esirgeme Kurumu'nda meydana gelen iktidar değişikliği ile beraber yaşanan bir anlayış değişikliğini yansıtıyor değildi. Daha çok Kurumun yönetsel ve hukuksal gereksinimlerinden kaynaklanmış gibidir.

Bunun hemen ardından 6 Kasım 1954'te yapılan yeni Tüzüğün ise uygulamalara bağlı temel gerekçelerden kaynaklanmaktan çok, biçimsel nedenlerden yapıldığı anlaşıyor. Bu Tüzüğün, DP zamanında değişen anlayış değişikliğini yansıttığından söz edilebilir. Ancak anlayış değişikliği, temel konularda, çocuk koruma hizmetlerinin özünde ve sosyal hizmetlerin ele alınış biçiminde değil, tüzüğün dili, örgüt yapılanması gibi biçimsellik temelliydi. Çocuk koruma politikalarına yönelik uygulama ve anlayış farklılıkları temele inmiyor, hizmetin genel çerçevesi, ne olsa pek de değişmiyordu. Zaten bu hizmetin doğası gereği, korunmaya muhtaç çocukları korumak için yapılacak işler belirliydi. Yöreden yöreye, milletten millete, zaman içerisinde yapılacak faaliyetler aşağı yukarı benzerlik göstermekteydi.

karşılaştığınız haksızlıkları hatırlayarak acilen insafli alâkalarınızı” dilediklerini bildirmektelerdi. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 03000613, 01 Şubat 1951.

¹⁰⁵⁰ Ankara Mebusu Âliye Temuçin'in, Korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve **Dahiliye ve Muvakkat encümenleri mazbataları** (2/195), Devre: 10, İçtima: 3, TBMM 179 No.lu Komisyon Raporu, s. 4

ÇEK’te kurumsallaşma ve iç mevzuat geliştirme (lejitimasyon) çabaları bu dönemin sonlarına doğru belirginlik kazandı. Bu kapsamda bazı yönetmelikler ilk defa, bazıları yinelenmek suretiyle, Kurumun ilgili birimlerince hazırlanarak yürürlüğe konuldu. Bunlar Beslenme Talimatnamesi, Memur ve Müstahdemler Talimatnamesi, Kavacık Suyu İşletme Talimatnamesi, ÇEK Madalya Talimatnamesi, Demirbaş Eşya Talimatnamesi ve Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakıcı Okulu Çalışma Talimatnameleriydi.

1957’de, ilk defa olarak, TÇEK Yuvalarında barındırmakta olan 0-12 yaş arası çocuklar beslenmeleri açısından, bir Talimatname hazırlatıldı. Talimatnamede süt çocuğu beslenmesi üç devrede incelendi.¹⁰⁵¹

Buna göre süt çocukluğu devresi, 0- 1,5 yaş¹⁰⁵² ve 1,5-2,5 yaş arası olmak üzere iki devre kabul edilecekti. 0-1,5 yaş devresi için “asıl süt çocukluğu”, 1,5-2,5 yaş devresi için “ikinci süt çocukluğu” devresi tanımları kullanılacaktı.¹⁰⁵³

Beslenme talimatnamesindeki “asıl süt çocukluğu” devresinde dikkat edilecek temel konu, çocuğun esaslı gıdasını süt ve sütten yapılmış besinlerin oluşturmasıydı. Süt katkılı mamalar doktor tarafından düzenlenir, muhallebi yapılma koşulları doktor tarafından izlenirdi. Talimatnamede, ek gıdaların hangi aylardan itibaren başlayacağı konuları(yumurta, beyin, karaciğer, dalak, sebze, meyve, bisküvi, kuruyemiş, et suyu, et, ekmek, gevrek, beyaz peynir, reçel, bal, pekmez vs.), doktor gözetimi, öğün sayısının(asıl süt çocukları için 4 ilâ 6 arasında) ne kadar olması gerektiği konuları yer aldı. İkinci süt çocukluğu devresi (1,5-2,5 yaş arası), öğün adedinin, sabah kahvaltısı, öğle yemeği, ikindi kahvaltısı, akşam yemeği olacak şekilde 4’e indirileceği bu sürecin, çocukların, süt çocukluğundan yavaşça sıyrılarak oyun çocukluğu devresine geçtiği bir devre olduğu, bu devrede yine çocuk gıdasının esasını süt ve sütten yapılmış besinler oluştursa da ek olarak ergin beslenmesine yakın bir beslenme katkısı takip edilebilecekti.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵¹ **Beslenme Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957, s.4.

¹⁰⁵² Aynı yer.

¹⁰⁵³ **A.g.t.**, s.5. Günümüzde de süt çocukluğu kavramı kullanılmakla birlikte, süt çocukluğunun bu talimnamede olduğu şekliyle iki evrede değerlendirildiğine pek rastlanılmaz. Günümüzde 0-1 yaş çocuğu için süt çocuğu, 1-3 yaş için oyun çocuğu, 3-6 yaş için ise okul öncesi çocuk tanımı kullanılmaktadır.

¹⁰⁵⁴ **A.g.t.**, s.5.

Sabah kahvaltısında, süte ilave olarak tereyağı, beyaz peynir, meyve, yumurta öğle ve akşam yemeğinde ekmek, yağ, et, pirinç pilavı, taze sebze, soğan, tuz, çay, şeker, patates yedirilebilecekti. Çorbanın, pürenin nasıl olacağı, börek ve hamur tatlılarının ve salataların nasıl yapılacağı, yemeklerin iki çeşitten aşağı olmayacağı, yemekte mutlak sebze ve et bulunacağı belirtiliyordu. Diğer öğünde, çorba, makarna, pirinç pilavı, bulgur pilavı, kuskus pilavı, börek vesaire olacaktı.¹⁰⁵⁵

İkinci çocukluk çağı, 2,5 - 6 yaş arasındı; bu safhada, öğün adedi üç olarak uygulanacaktı. Sabah kahvaltısında hangi gıdaların ne miktarda çıkacağı, öğle ve akşam yemekleri tayinat listesi belirlenmişti. Meyve ve kuruyemişlerin hangilerinden seçileceği, salata ve limonatanın nasıl yapılacağı tariflerle verilmekteydi.¹⁰⁵⁶

Altı yaşından büyük çocukların üç öğün yemek yiyeceği, bunun ikinci kahvaltısı ilavesi ile dörde çıkabileceği, doktor kontrolünde gıda teftişi yapılacağı, kahvaltıda, öğle yemeğinde, akşam yemeğinde hangi gıdalardan ne kadar bulunacağı, meyve ve kuruyemişlerin hangilerinin verilmesi gerektiği, bu yaş grubundaki çocukların salata ve limonatalarının muhtevası, çocuk başına günlük yemek istihkakının 300 ile 500 gram olacağı talimatta yer aldı.¹⁰⁵⁷

Beslenme Talimatnamesine ekli tablolarda, başlıca gıdaların, kalori, albümin, yağ, karbonhidrat, potasyum, kalsiyum, demir vs. elementler ile vitamin yönünden (C, B1, B2 vitamini, yağda eriyen vitaminler, provit A, provit B) değerleri yer aldı.¹⁰⁵⁸ Bu tablolar arasında, farklı yaşlarda gereken kalori, muhtelif vitaminler, maden ve elementlere duyulan gereksinim tablosu,¹⁰⁵⁹ çocukların yaşlarına göre günlük ortalama besin gereksinimi (bir yaşından küçük 1-3 yaş, 4-6 yaş, 7-9 yaş, 12 yaş, 13-15 yaş, 16-20 yaş ve ergin ölçeklerinde) tablosu¹⁰⁶⁰ ve en son belli başlı gıdalar ve tayinat cetveli¹⁰⁶¹ yer aldı.

¹⁰⁵⁵ A.g.t., s.6.

¹⁰⁵⁶ A.g.t., s.7.

¹⁰⁵⁷ A.g.t., s. 8,9,10.

¹⁰⁵⁸ A.g.t., s. 11.

¹⁰⁵⁹ A.g.t., s. 12.

¹⁰⁶⁰ A.g.t., s. 13

¹⁰⁶¹ A.g.t., s. 14,15.

Kurumun çalışanları (memur ve hizmetlileri), İş Kanunu (1936)¹⁰⁶², İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu (1946)¹⁰⁶³ ve İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında Kanun (1947)¹⁰⁶⁴ hükümlerine göre çalıştırılıyorlar, kamu çalışanları olmadıklarından, bu anlamda 788 Sayılı Memurîn Kanunu'na (1926)¹⁰⁶⁵ göre istihdam edilmiyorlardı. Memur ve Müstahdemlerin istihdam koşullarında yaşanan tereddütleri gidermek, boş bir alan bırakmamak üzere, 1958 yılında hükümleri, Genel Merkez ile doğrudan doğruya Genel Merkez tarafından yönetilen kuruluşlarda, merkez ve şubeler teşkilatında çalıştırılan tüm memur ve hizmetlilere uygulanmak üzere, günümüzde personel yönetmeliği olarak vasıflandırılabilen bir “Memur ve Müstahdemler (Hizmetliler) Talimatnamesi (Yönetmeliği)”¹⁰⁶⁶ ilk defa olarak yazıldı.

Yönetmelikte, Kurum memur ve müstahdemlerinin kimler oldukları tanımlandıktan (Madde 2) sonra, bunların, “Görevleri kadro ile tayin ve tespit edilmiş daimî memurlar”, “Görevleri kadro ile tayin ve tespit edilmiş sanat sahibi ve diğer daimî hizmetliler” ve “Kadroda yerleri olmayan ve hizmetleri belirsiz ve geçici zamanlara özel, geçici memurlar ile geçici hizmetliler ve işçiler” olmak üzere üç kısımdan oluştuğu belirtildi. (Madde 3).

Türk olmak, siyasî ve medenî haklara sahip olmak, 18 yaşını tamamlamış ve 50 yaşını aşmamış olmak,¹⁰⁶⁷ askerlik hizmetini tamamlamış olmak, bulaşıcı bir hastalığı ve görevine mani bir sakatlığı bulunmamak, en az ortaokul mezunu olmak (hizmetliler için ilkokul mezuniyeti veya okur-yazar olmak yeterliydi), iyi ahlâklı olmak, şeref ve onur kırıcı bir suçtan veya ağır hapis cezasını gerektiren bir eylemden

¹⁰⁶² İş Kanunu, No. 3008, Kabul tarihi: 08.06.1936, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 16, s. 837; (**Resmi Gazete** ile neşir ve ilânı: 15.06.1936, Sayı: 3330).

¹⁰⁶³ İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu, No: 4792, Kabul Tarihi: 09.07.1945, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 27, s. 833; **Resmi Gazete** Tarihi ve No: 16.07.1945, No: 6058.

¹⁰⁶⁴ İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında Kanun No: 5018, Kabul Tarihi: 20.02.1947; **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 29, s. 567. **Resmi Gazete** Tarihi ve No: 26.02.1947 No: 6542.

¹⁰⁶⁵ Memurîn Kanunu, No. 788; **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 4, s. 509. (Resmî Ceride ile neşir ve ilâm: 31.03.1926 - Sayı: 336).

¹⁰⁶⁶ **Memur ve Müstahdemler Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, 1958.

¹⁰⁶⁷ 18 Eylül 1959 tarih, 38/31 numaralı toplantının 6 numaralı kararı ile genel merkez müdürleri ve müfettişler ve diğer şube müdürleri için uygulanmaması kararlaştırıldı. **A.g.t.**, s.3.

dolayı mahkum edilmiş ya da takibata başlanmış olmamak kurumda memur ve müstahdem olabilmek için gereken koşullardı. (Madde 4).

Gereğinde sınavla alınabilecek olan (Madde 5) memur ve hizmetlilerden, geçirecekleri en az üç aylık adaylık devresi sonunda liyakat ve ehliyet gösteremeyenlerin görevlerine son verilecekti. (Madde 6).

Talimatname, yolsuzluk olasılıklarına karşı, çalışanlara sicil verilmesini, bu sicilin, çalışanın hüviyetine ilişkin bilgilerin yanı sıra, hakkında referans olan kişilerin adları ile sahip olduğu menkul ve gayrimenkul varlıklar hakkında bilgilerin bulunmasını da öngörmekteydi.¹⁰⁶⁸

Kurum çalışanları, ticaret ve sanatla uğraşamayacak, başka derneklerde şirketlerde, resmi daire ve kuruluşlarda düzenli görev alamayacaklardı. Çalışma saatleri dışında olmak koşuluyla genel başkanın (merkez ve şubelerde başkanın) uygun bulması ile uzmanlar ve doktorlar bu sınırlamalardan hariç tutulabilirlerdi.(Madde 10).

Kurum personeli, iki grup, beş sınıfta ele alınırdı: Genel Merkez Müdürü, müfettişler, müdürler, müşavirler, uzmanlar, doktorlar, birinci grup-birinci sınıf (1/1); maaşları 300 liradan yukarı memurlar başhemşireler, birinci grup-ikinci sınıf (1/2), maaşları 250 lira ve aşağısı olan memur ve hemşireler, birinci grup-üçüncü sınıf (1/3); daimi kadrolu sanat sahibi hizmetliler, ikinci grup-birinci sınıf (2/1), daimi kadrolu hizmetliler ikinci grup ikinci sınıftılar (2/2). (Madde 11). Hangi derecelerde hangi ücretlerini uygulanacağı (Madde 12), ilk ve son kademeleri ve her terfide alacakları dereceler bu talimatnamenin ekinde bulunan “barem cetveli”nde gösterildi.¹⁰⁶⁹

1945 yılı bütçesiyle kıyaslandığında Genel Müdür Maaşının 400 liradan 875 liraya (ilk kademedede 625 lira), İd.Ş.Md.nün 300 liradan 750 liraya, Müfettişin 170 liradan 750 liraya (ilk kademedede 550 lira), Memurların 85 liradan 250 liraya (ilk kademe 150 lira), Hemşirelerin 75 liradan 250 liraya (ilk kademe 150 lira) çıktıkları görülür. Cari üretici fiyatlarıyla kişi başına GSMH’nın, 1945’te 291 lira; 1958’de ise 1.347 liraya olduğu tespitinden yola çıkarak bu ücretlerin aslında bir iyileştirmeden

¹⁰⁶⁸ A.g.t., s. 5.

¹⁰⁶⁹ A.g.t., s. 19.

çok enflasyon karşısında bir ezilme olduğu anlaşıyor. Bu durumda Kurumun DP döneminde personel ücretleri bakımından bir değer kaybına uğradığı söylenebilir.¹⁰⁷⁰

Ücret, tayin, başka işlerde görevlendirme (Madde 13, 14, 15) Kurum kimlik cüzdanı, (Madde 16) terfiler, (Madde 17-20) mükafat (Madde 21), takdirname (Madde 22), ikramiye (Madde 23) konuları ayrıntılarıyla düzenlendi.¹⁰⁷¹

Çalışanlara ihtar, maaş ve ücret kesilmesi ve vazifeden çıkarma olmak üzere üç kısım disiplin cezası verilebilecekti.¹⁰⁷² Hangi cezanın hangi amirler tarafından verilebileceği ve ceza kararına itirazların nasıl olacağı açıkça belirtildi (Madde 25, 26).

Devir teslim, istifa (Madde 28), tekrar alınma (Madde 31), yer değiştirme (Madde 32), ilişik kesme (Madde 33) konuları talimatnamede yer buldu.¹⁰⁷³ Çalışma saatlerinin tespiti Kurum Genel Başkanına bırakılırken (Madde 34) fazla mesai ücreti ödenmesi koşulları (Madde 35) tarif edildi.

Her memurun yılda 30 gün, hizmetlilerin yıllık 15 gün izin hakkı bulunacaktı (Madde 47). Hangi izinlerin hangi amirler tarafından verileceği (Madde 48), izin tecavüzü durumlarında yapılacak işlemin ne olacağı (Madde 49), sağlık izinleri, (Madde 50), iş kazaları (Madde 51), tedavi masrafları (Madde 55), askerlik ödevi olan personele ilişkin hükümler (Madde 56), aile yardımları, çocuk zamları (Madde 57), Kurumun, personeli tarafından oluşturulacak “Biriktirme ve yardımlaşma sandığı”na ikrazda bulunabileceği (Madde 58) ve vazife maluliyetinden ya da vazife başında meydana gelen vefat durumlarında ödenecek tazminatlara ilişkin konular (Madde 59) da Talimatnamede yerini aldı.

Daimi çalışanların tazminat bedellerinin, her yıl bütçeye ödenek olarak konulması hükmü getirildi (Madde 61). Çalışanlara yapılacak sigorta tutarının % 60’ı kurum tarafından % 40’ı personel maaşından kesilmek suretiyle tüm çalışanlar sigortalanacaktı (Madde 62). Son olarak, Talimatnamenin 1 Ocak 1958 tarihinden itibaren uygulanmasına 14 Aralık 1957 tarihli GMK toplantısında karar verildiği kaydedildi.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷⁰ Bkz. Tablo 12.

¹⁰⁷¹ A.g.t., s. 8.

¹⁰⁷² Aynı yer.

¹⁰⁷³ A.g.t., s.10.

¹⁰⁷⁴ A.g.t., s. 18.

Yine bu dönem ilk defa olarak yazılan diğer bir yönetmelik olan Kavacık Suyu İşletmesi Talimatnamesi¹⁰⁷⁵ gereği, işçi mesaisi sabah saat beşte başlayacak, satışlar akşam saat beşe kadar devam edecekti. Hijyen en önemli konuydu.¹⁰⁷⁶ Hijyenin kontrol ve takibini yapmak üzere, haftada bir defa belirsiz günlerde işletme memuru ve belediye ve kurum kontrol memurları tarafından yapılacak temizlik muayenesinden iki defa geçemeyen, kaçınan, riayet etmeyen personelin yevmiyesinden kesilecek, arabacılara da iki gün su verilmeyecek, üçüncü kontrolden de geçemeyen personelin işine son verilecek, arabacıların da ilişkileri kesilecekti.¹⁰⁷⁷

Ellerinde sağlık cüzdanı olmayan arabacılara, kötü kaplarla su almak isteyenlere, hileye uygun kapak ve kap kullananlara, kendini Kavacık Suyu arabacısı olarak tanıttığı halde başka suları da satanlara, su kaplarının üzerine palto ceket çuval hayvan torbası gibi eşya koyanlara, üzerine oturanlara, su kaplarının ağzına konan kapsülleri damgalatmadan satışa çıkanlara da su verilmeyecekti.¹⁰⁷⁸

Bu dönemin sonunda hazırlanan yönetmeliklerden biri de 1959 tarihli Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakıcı Okulu Çalışma Talimatnameleridir.¹⁰⁷⁹ Bu iki kuruluşun çalışmalarını düzenlemek için ilk defa olarak bu dönemde hazırlanmıştır.

Keçiören Çocuk Yuvası, doğrudan Genel Merkeze bağlı bir kuruluştur. Yuvanın genel ihtiyaçlarının karşılanması, yuvaya personel alınması, personelin maaşlarının ödenmesi Genel Merkezce yapılırdı. Yuva ihtiyacı yiyecek, giyecek, yakacak vb. maddeleri, yuva müdürlüğünün talebi üzerine Genel Merkez tarafından satın alınılırdı. Yuva yönetimi, Genel Merkezin bilgisi ve göndermesi olmadan yuvaya çocuk kabul edemezdi. Ancak çok zorunlu hallerde kabul edeceği çocuklar hakkında Genel Merkeze en kısa zamanda bilgi verirdi. Yuvayı, yuva müdürü yönetir, Genel Merkezle yazışmaları yapar, Genel Merkezin bilgisi dışında gelen yazıları, mutlaka Genel Merkeze bildirdi.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁵ **Kavacık Suyu İşletmesi Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

¹⁰⁷⁶ **A.g.t.**, s. 3.

¹⁰⁷⁷ **A.g.t.**, s. 4.

¹⁰⁷⁸ Aynı yer.

¹⁰⁷⁹ **Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakıcı Okulu Çalışma Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

¹⁰⁸⁰ **A.g.t.**, s. 3.

Müdür, yuvaya gelen sağlık ve iş müfettişlerini Genel Merkeze haber verirdi. Sağlık talimatnamesinin uygulanmasını sağlar, demirbaşları muhafaza ettirir, çocukların sağlık durumlarını takip eder, bunlara ait rapor ve cetvelleri Genel Merkeze gönderir, çocukların bakım, temizlik, gelişme, beslenme ve giyimleri ile ilgilenirdi. Doktor ve nöbetçi hemşirelerin hazırladığı raporları inceler, buna göre gerekli önlemleri aldırır, Başhemşire, oyun çocukları öğretmenleri, hemşire ve ablalarla diğer personelin görevlerini tayin ederdi. Programlı bir iş bölümü yapmak, israfi önlemek, yangına karşı önlem almak, hafta tatili ve yıllık izin cetvellerini hazırlamak ve Genel Merkeze onaya göndermek görevleri arasındaydı. Sağlık işleri dışındaki tüm konularda, yuva müdür yardımcısı, yuva müdürüne yardım ederdi. Yokluğunda Müdürün vekili, Yardımcısıydı.¹⁰⁸¹

Yuva doktorları görevlerini sağlık talimatnamesine göre yaparlardı (Bulunamadı). yuva müdürünün izinli olduğu zamanlarda doktorlardan Genel Merkezde seçilecek olanı, “sağlık konularında” yuva müdürlüğüne vekalet ederdi. Başhemşire, doğrudan yuva müdürünün emrindeydi. Başhemşirenin de yardımcısı vardı.¹⁰⁸² Başhemşirenin mahiyetinde, süt evi ve çamaşırhane hemşireleri, diğer hemşireler, çocuk bakıcıları, daya,¹⁰⁸³ süt anneler, gece nöbetçileri, görevli ablalar bulunurdu. Çocuklara iyi muamele edilmesini tuvalette temizliklerin tam ve kusursuz yapılmasına, koğuşların temiz tutulmasına nezaret eder, personeline ilişkin işlerde müdür ve müdür yardımcısına başvurur, görevlerini yapmayanların cezalandırılmalarını isterdi. Sağlık konularında, bebek ve çocukların mama ve yemeklerinin vaktinde yedirilmesi, ilaçlarının zamanda verilmesi, ateşlerinin ölçülmesi, iğnelerinin yapılması konularını sürekli gözetimi ve nezareti altında bulundururdu. Yuva kısmına ait malzeme, ilaç, alet edevat, yatakhane ve süthane çamaşırları, eşya ve levazımlarının tahrip ve zayi olmasını önleyici önlemleri alır, zarara neden olanları müdüre bildirildi. Gece nöbetçileri, başhemşire ve yardımcısının emirlerini harfiyen yapacaktı.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸¹ Aynı yer.

¹⁰⁸² Aynı yer.

¹⁰⁸³ Dadı, biberonla süt veren kadın, sütüne.

¹⁰⁸⁴ **A.g.t.**, s. 5.

Yuvada, hesap memuru ile ambar ve depo memuru olmak üzere iki ayrı memur görev yapardı.¹⁰⁸⁵

Yuvada giyilecek kıyafet de belliydi. Erkekler görev sırasında koyu renk satenden yapılmış iş gömlekleri giyecek, daima temiz ve tıraşlı bulunacaklardı. Doktorlar, başhemşire ve yardımcısı ile hemşireler ve ablalar ve diğer kadın hizmetliler, görevleri sırasında formalar veya beyaz gömlekler giyecek, kep giymeyenler, sol göğsün üstünde Kurumun amblemini takacaktı. Saçlarının düzgün, tırnaklarının kesilmiş olmasına dikkat etmekle ve temizliğe riayet etmekle yükümlüydüler. Diğer erkek hizmetliler, Kurum tarafından verilen forma ve elbiselerin giyecek, saç ve sakallarını düzenli olarak tıraş edecekler, elbise ve bedenlerinin çok temiz olmasına dikkat edeceklerdi.¹⁰⁸⁶

Yuvada disiplini sağlamak ve korumak için bir de “disiplin komitesi” oluşturuldu. Komite, yuva ve okul müdürleri ile yardımcıları ve bir doktorla başhemşireden oluşturulacaktı.¹⁰⁸⁷

Çocuk Bakıcı Okulu da doğrudan Genel Merkeze bağlı olduğundan okul kadrolarına, okul müdürü, öğretmen, memur ve ücretli atamaları, doğrudan Genel Merkezce yapılırdı.¹⁰⁸⁸ Bunların maaş bordrolarını, okul müdürü onayladıktan sonra, Genel Merkez öderdi. Okul için gerekli büro malzemeleri, okul gereçleri ve öğrencilerin giyecek eşya ve levazımları okul müdürlüğünce yapılan taleplere istinaden Genel Merkez tarafından satın alınacaktı.

Okul müdürü, okuldaki demirbaşların kayıtlarını ilgili memurlara tutturarak takip edecekti. Öğrenci yemekleri ve yuva hemşirelerinin yemekleri birbirinin aynı olduğunu takip edecekti.¹⁰⁸⁹ Okulun her türlü sistem, dirlik ve düzeninden okul müdürü sorumluydu.

Müdür, eğitim devrelerine uygun müfredatları öğretmenlerle birlikte hazırlardı. Öğrenci başvurularını inceleyerek kabul eder, gereğinden fazla başvuru halinde, durumu Genel Merkeze bildirirdi. Öğrencilere ait sicil ve çalışma dosyaları, okul müdürünce muhafaza edilirdi. Okulda derslerin zamanında başlamasını,

¹⁰⁸⁵ A.g.t., s. 6.

¹⁰⁸⁶ A.g.t., s. 7.

¹⁰⁸⁷ A.g.t., s. 8.

¹⁰⁸⁸ Aynı yer.

¹⁰⁸⁹ Aynı yer.

zamanında yatılıp zamanında kalkılmasını, yatakhanelerin her bakımdan temiz ve düzenli olmasını, büro, okul ve öğrenci araç ve gereçlerinin iyi ve temiz kullanılmasını, okulda iyi geçinilmesini, israfa ve ortam verilmemesini teşvik ve takip ederdi. Müdür, okul binası ve eklentilerini kontrol altında tutar, yangınlara karşı tedbir alırdı. Okuldaki öğretmen memur ve ücretliler ile öğrencilerin hafta tatili ve yıllık izin cetvellerini hazırlayarak onay için Genel Merkeze göndermek de müdürün göreviydi.¹⁰⁹⁰

Talimatname gereği, okul müdürünün bir de yardımcısı vardı. Müdür yardımcısı, okul müdürünün sağladığı tertip düzen ve oluşturduğu yazı, kayıt ve dosyaların takibini yapacak, okul müdürünün bulunmadığı zamanlarda onun görevlerini üstlenerek sonuçlarından onun gibi sorumlu olurdu.¹⁰⁹¹

Öğrenciler, öğrencilik görevlerini dirlik ve düzen içerisinde yapmak görevlerinden başka, ders ve müzakere saatleri dışında yuva yönetimince bebek ve çocuk koşullarında verilen görevleri de yaparlardı.¹⁰⁹² Bu hizmetleri sırasında kendilerine “abla” denilirdi. Bu görevleri dolayısıyla, başhemşire ve yardımcısı ile koğuş hemşirelerin verdikleri emirleri itiraz etmeden yerine getirirlerdi. Her sınıftan bir öğrenci, nöbet usulü ile zamanından önce öğrencilerin ve gerektiğinde çocukların sofralarını hazırlardı. Okul ve yuva kurallarını ve düzenini, laubali ve münasebetsiz davranışları ile ihlal ederek, talebelik vakar ve ciddiyetini bozdukları görülen öğrencilerin okuldan kovulması hususu da talimatnamede yazılıydı.¹⁰⁹³

Talimatname gereği öğrencilere haftada birer buçuk gün ve hizmetlere her 15 günde bir izin verilirdi. Öğrenciler, önceden gösterecekleri akraba ve aile adreslerinde evci kalmak şartıyla 1,5 gün izin kullanabilirlerdi. Evcı adresi veremeyenler, sabah dokuz akşam beş arasında izinli oluyordu. Öğrencilerin izne çıkarken makyaj yapmaları ve süslenmeleri yasaktı.¹⁰⁹⁴ Okul yönetiminin şeref ve vakarını ihlal ve rencide edebilecek hareketlerden kaçınmak zorundaydılar. Okuldaki bu anlamdaki ihlaller ile iyi geçim ortamını bozanlar ve ihtilaf çıkaranlar hakkında karar almak

¹⁰⁹⁰ A.g.t., s. 9.

¹⁰⁹¹ A.g.t., s. 10.

¹⁰⁹² Her öğrenci okul süresi içerisinde aynı zamanda birer stajyer konumundaydılar. Aynı yer.

¹⁰⁹³ A.g.t., s. 11.

¹⁰⁹⁴ Aynı yer.

üzere, okul ve yuva müdürleri, okul müdür yardımcısı ve okul müdürünce belirlenecek iki öğretmenden oluşan bir de disiplin komisyonu kuruluyordu.¹⁰⁹⁵

DP dönemi sonunda bir yönetmelik de ÇEK Genel Merkez ve örgütlerince değerli hizmeti ve katkısı dokunan tüzel ve gerçek kişilere verilmekte olan madalyalara yönelik ÇEK Madalya Talimatnamesi¹⁰⁹⁶ adıyla hazırlanmıştı.

ÇEK'e maddî ve manevî fevkalâde hizmet ve yardımda bulunanlara verilmek üzere, tunç, gümüş ve altın olmak üzere, üç derece Çocuk Esirgeme Kurumu madalyası ihdas edilmişti (Madde 1). Madalyanın GMYK tarafından yapılan teklif üzerine GMK tarafından verileceği TÇEK Tüzüklerinin hepsinde bir hüküm olduğu halde, verilen madalyalar örfi bir usulle verilmekteydi. Madalyaların hangileri olduğu ve hangi koşullarla kimlere verileceği, geri istenme, mirasçıya intikâl gibi koşulları bu talimatname ile ilk defa olarak belirlenmiştir.

Bu Yönetmeliğe göre, Kurumun teşkilatı ile hizmetinde 10 yıl bireysel ve gönüllü olarak Kurum yönetim kurullarında devamlı surette iyi hizmette ve yardımda bulunanlara veya bir kerede 5000 lira para yardımı ya da değeri bu tutarda mal bağışı yapanlara tunç madalya (Madde 2); Kurum teşkilatı ile hizmetinde 15 yıl bireysel ve gönüllü olarak sürekli ve verimli çalışan ve yardımda bulunanlarla bir yıl içinde 10.000 lira veya değeri bu tutarda mal bağışında bulunanlara gümüş madalya (Madde 3); Kuruma olağanüstü manevî destek ve yardımı görülenlerle 25.000 lira veya daha fazla para yardımı veya değeri bu miktarı karşılayacak mal bağışı yapanlarla, 25 yıl fiilen hizmet edenlere altın madalya (Madde 4) verilecekti. Altın madalya, GMK kararı, gümüş ve tunç madalyalar ise Yönetim Kurulu kararı gerektirmekteydi (Madde 5).¹⁰⁹⁷

Her verilen madalyaya özel olarak Genel Merkezce, madalya alanın kimliği, madalya derecesi ve ne için verildiği bilgilerini içeren bir madalya beratı düzenlenip, Genel Merkez Başkanı tarafından imzalanıp mühürlenecekti (Madde 6).

Para yardımlarıyla hizmetlerde bulunan yabancılara (Madde 7), tüzel kişilik sahibi şirket ve kuruluşlara ve ailelere (Madde 8) ve Kurumun amaçları doğrultusunda yüksek çaba ve etkinlikler gösterdiği eserleri ile ortada olan ve bu durum Genel

¹⁰⁹⁵ A.g.t., s. 12.

¹⁰⁹⁶ **Çocuk Esirgeme Kurumu Madalya Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960.

¹⁰⁹⁷ A.g.t., s. 2.

Merkezce kabul edilen (Madde 11) ÇEK merkez, şube ve kollarına (Madde 9) da hizmet ve yardım derecelerine göre madalya veriliyordu.

Daha üst bir madalyayı alma koşullarını yerine getirenlere bu madalyalar verilirken önceki madalyalar geri alınmazdı (Madde 14).

Bağışçının ölümü sonrası varislerce bağışlardan dönülmesi durumunda, GMK kararıyla madalya ve beratı geriye alınıyor (Madde 15), bağışa varislerce ilişilmemesi durumunda varislere hatıra olarak terk ediliyordu (Madde 21).¹⁰⁹⁸

GMK'nin, 21 Aralık 1947 tarihinde yaptığı toplantıda kabul ettiği, önceki bölümde hakkında bilgi verilen Demirbaş Eşya Talimatnamesi de, 1959'da aynı şekilde yeniden bastırılarak bu yeni yönetmelikler arasında yayınlandı.¹⁰⁹⁹

3.1.1. 1951 Tüzüğü

Yıllar içinde tüzüğün kısım kısım yenilenmesi, onun genel bütünlüğünü bozdu. Hükümlerindeki çelişkili ve uyumsuz yerler ile anlaşılmasındaki güçlük gerekçe gösterilerek, 1949 Genel Kongre'sinde, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü'nün yeniden yazılması kararlaştırıldı. Naşit Fırat, Hulki Alisbah ve Galip Gültekin'den oluşan Tüzük Tadil Kurulu'nun yaptığı çalışma,¹¹⁰⁰ 1951'de olgunlaştırılarak 22 Kasım 1951 tarihli Bakanlar Kurulu'nda kararlaştırılmıştır.¹¹⁰¹ Ne gibi değişiklikleri barındırmakta olduğunu anlamak için bu yeni Tüzük üzerinde durmakta yarar var.

1943 Tüzüğünün Birinci Maddesinde, “*Genel Merkezi Ankara’da olmak üzere ... bir kurum teşkil edilmiş olup*” ifadesi¹¹⁰² Kurumun Genel Merkezi'nin Ankara'da olacağını anlatmak noktasında yetersiz görüldü. Ortaya çıkabilecek şüpheleri

¹⁰⁹⁸ A.g.t., s. 4.

¹⁰⁹⁹ **Demirbaş Eşya Talimatnamesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959

¹¹⁰⁰ **TÇEK Tüzüğü Tadil Projesi**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi No.28, 1950, Ankara, 1950, s.1.

¹¹⁰¹ Bakanlar Kurulu Kararı 3/13959. 8012 Sayılı ve 19 Ocak 1952 Tarihli **Resmi Gazete**, s.2633-2642.

¹¹⁰² **TÇEK Nizamnamesi**, 1943 senesi Fevkalade Umumî Kongresinde kabul edilmiştir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Genel Merkezi No:19, Ulusal Matbaa, Ankara, 1943, s.3.

gidermek adına 1951 Tüzüğü'nün İkinci Maddesi şöyle yazıldı: “Kurum, tüzel kişiliği haizdir ve Genel Merkezi Ankara’dadır. Yurt içinde dışında teşkilat kurabilir.”¹¹⁰³

Kurumun farklı bölüm ve kısımlarda dağınık duran “amaçlar”ı 27 maddede bir araya getirilerek, aralarına; “çocuk bakım kursları açmak, çocuk bakım hemşireleri yetiştirmek; yoksul çocuklara ve emzikli analara parasız ilaç vermek; çocuk tiyatro ve sinemaları ve benzeri yerleri açmak ve işletmek veya var olanlara yardım etmek (bu şekilde çocukların boş zamanlarını faydalı geçirmelerini sağlamak istenmekteydi); çocuklu annelerin seyahatlerinde ve iş yerlerindeyken çocuklarını korumak ve gerekli yardımları yapmak (çocuğu emanet alma kastediliyor); özel veya tüzel kişiler tarafından yapılan veya yaptırılan veya Kurumun maksatlarına uygun her türlü kurulların kuruluşlarına, işletme ve gelişmelerine yardımda bulunmak, bunların yaşaması için kurulan tesislerin yönetimini üzerine almak veya bunlara iştirak etmek” maddeleri ilave edildi. Yapılan bağışların Kurumun öz yardımlarıyla da desteklenebileceği konusu da amaçlar arasında bir maddenin içerisinde netleştirildi.¹¹⁰⁴

Tüzük Yazma Kurulu, önerisinde üyeler arasına bir de yeni “doğal üye” sınıfı ilave etmek istemişti. Bununla kamuoyu ilgisinin daha çok Kurum üzerine çekilebileceği, çocuk koruma işi ile ilgili kişilerle Kurum arasında daha sıkı ve sürekli bir bağ kurulabileceği düşünülmüştü. Ancak bu doğal üye önerisi kabul görmedi.¹¹⁰⁵ Aynı Bölümde bir defada 500 liradan fazla bağışta bulunan Tüzel Kişilikler de daimî üyeler arasında anıldı ve bir yetkili temsilci ile kurumda temsil edilecekleri hüküm haline konuldu.¹¹⁰⁶

Eski Tüzükte Dördüncü Bölümde yer alan Kurum Örgütü, 1951 Tüzüğünde Üçüncü Bölümde yazıldı. Burada öncekinden farklı olarak Genel Merkezde bulunan ve önem atfedilen ipotek yetkisi Kongre yetkileri arasına alındı.¹¹⁰⁷ Buna karşılık

¹¹⁰³ **TÇEK Tüzüğü**, 1951 Senesi Umumî Kongresinde Kabul Edilmiştir, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Doğu Matbaası, Ankara, 1951, s.1.

¹¹⁰⁴ **A.g.tzk.**, Madde 4.

¹¹⁰⁵ Tüzük Yazma Kurulunun kabul edilmeyen önerisi şu şeklideydi: “Madde 14- Kurumun dört türlü üyesi vardır: a) Aslî üye, b) Doğal üye, c) Daimi üye, ç) Fahri üye, Aslî doğal ve daimî üyeler Kurum işlerinde aynı haklara sahip ve aynı ödevlerle borçludurlar, Tüzel Kişiliği haiz olan üyeler Kurum işlerinde yetkili temsilcileri tarafından temsil olunurlar.” **ÇEK Tüzüğü Tadil Projesi**, s.11.

¹¹⁰⁶ **A.g.tzk.**, Madde 16.

¹¹⁰⁷ (Madde 34. g) “Kurum gayrimenkullerinin ipoteki karşılığında borç alınması hususunda GMK’ye yetki vermek ve bu borcun tahsis mahallini tayin etmek.” **A.g.tzk.**, s.13.

Kongrenin üzerinde olup ayrıntılara giren bazı üyeliğe dair konular GMK görevleri arasına gönderildi.¹¹⁰⁸ Eski Tüzükte 11. Bölümde yer tutan “Müfettişler”e ilişkin konular Beşinci Kısım başlığıyla Teşkilat Bölümünde yazıldı.¹¹⁰⁹

1951 Tüzüğünde hemen en önemli olarak görülen ilkesel değişiklik, il ve ilçeler için yapılan Merkez-Şube ayrımından vazgeçilmiş olmasıdır. Buna göre il ve ilçeler, “şube teşkilatı” şeklinde birleştirildi. Şubede temel kriter “belediye teşkilatı” bulunan bir yer olmaktı. Belediye teşkilatı bulunan il ve ilçelerde birer şube kurulması öngörülüyordu. (Madde 59). Bu değişikliğe gidilmesinin temel nedeni, bu dönemde bir hayır Kurumu’nda hiyerarşik bir teftiş kademelenmesinin artık doğru bulunmuyor olmasıydı. Bu değişiklik, her şubenin, kendi bölgesinde, kurum tüzel kişiliğinin bütünsel bir parçası olarak işlediğini kabul eden görüş ve yargılara dayandırıldı. Bu değişikliğin sonucu olarak iki kademenin kongrelerine ait fasıllar da birleştirildi.¹¹¹⁰ Önceden var olan Merkez Kurulu-Merkez Yönetim Kurulu iki başlılığına da bu arada son verilerek, bundan böyle sadece Şube Yönetim Kurulu eliyle şubelerin yönetilmesi yolu kabul edildi. Yine bu konu kapsamında bazı şube memurları kadrolarının görev alanları genişletildi.¹¹¹¹

Yapılan yeni Tüzükte, önceki Tüzükte yalnız bucak, mahalle ve köylerde kurulabilecek olan ÇEK kollarının, Kurumun genişleme gerekliliği dikkate alınarak, okullarda ve iktisadî kuruluşlarda da açılabilceği hükmü getirildi (Madde 82,83).

Eski Tüzüğün yalnızca merkezler için getirdiği müfettişlik mekanizması, her türlü işlemin denetlenmesi gerektiği ilkesinden hareketle yenisinde, şube ve kolların her ikisinde de zorunlu tutuldu.¹¹¹²

Eski Tüzükte her bir teşkilat kademesi için (Genel Merkez, merkez, şube, kol) ayrı ayrı tekrarlanan hükümler akılcıca bir tercih ile Teşkilat Bölümü altında D Kısmı “Kongre ve Kurullara ait Müşterek Hükümler” başlığında birleştirildi ve böylelikle, Kongrelerin toplantı yerleri, kararları, defterleri, çağrılar, seçimler, yönetim kurul nisap ve kararları, toplantıda bulunmama, yedekler, seçilemeyecekler, üye ve

¹¹⁰⁸ TÇEK Tüzüğü Tadil Projesi, s. 3.

¹¹⁰⁹ TÇEK Tüzüğü, 1951, s. 19, 20.

¹¹¹⁰ A.g.tzk., s. 20.

¹¹¹¹ A.g.tzk., s. 4.

¹¹¹² TÇEK Tüzüğü Tadil Projesi, s.4; A.g.tzk., 80 ve 88. Maddeler, s. 27 ve s. 30.

müfettişlerin yapamayacakları, gönüllülerin tazminatları konuları bir seferde derli toplu açıklanmış oldu (Madde 89-100).¹¹¹³

Eski Tüzüğün takip güçlüklerinden biri de maliyeye ve muhasebeye ilişkin konulardı. Burada da yapılan toplamayla Dördüncü Bölüm: Mali Hükümler başlığı altına getirildi. Çoğu zarurî olduğu halde eski Tüzükte olmayan bir çok sorunun çözümü burada halledildi.¹¹¹⁴

Beşinci Bölüm başlığı, “Çeşitli Hükümler”di. Hukukî ve cezaî işlerde tüzüğün yürütülmesi meselesini hallediyordu.¹¹¹⁵

Bunlardan başka, şube üye sayıları 250’den 750’ye kadar olanlardan Genel Kongreye bir, daha fazla olanlardan iki delege gönderileceği kabul edildi (Madde 27). (Önceki Tüzükte 500’e kadar bir, 500-1000 arası 2, 1000’den fazlası 3 delege gönderilmesini istemekteydi.)

Önceki Tüzükteki, kararların oy çokluğuyla verileceğine dair maddesinde yer alan oyların eşit çıkmasında başkanın bulunduğu tarafın oyunun üstün tutulması hükmü yenisinde yoktu.

Bunun gibi önceki 1943 Tüzüğünde bulunup da yenisinde olmayan özetle;

İl kongrelerine hangi koşullarda birer, ikişer veya üçer delege gönderileceğine ilişkin 57. Madde;¹¹¹⁶ Kongrenin açılış usulünü belirten 58. Madde;¹¹¹⁷ illerde merkez kongrelerine yıl başlangıçlarında başlanacağına ilişkin 59. madde¹¹¹⁸ (yeni tüzükte Ekim ayında yapılması emredildi);¹¹¹⁹ İl Merkez Kurulunun, il kongresince, gelecek senenin kongresine kadar bir yıllığına seçilen 15 üyeden oluşacağına, üyelerin yeniden seçilebileceğine ilişkin 61. Maddesi;¹¹²⁰ İl Merkez Kurulunun, Kongrenin bitimiyle derhal toplanarak kendi aralarından beş kişilik Yönetim Kurulu seçeceklerine ilişkin 62. Madde¹¹²¹ (yeni Tüzükte şube yönetimi iki başlılıktan çıkarılarak bire düşürüldü);

¹¹¹³ A.g.tzk., s.30-33.

¹¹¹⁴ TÇEK Tüzüğü Tadil Projesi, aynı yer.

¹¹¹⁵ A.g.tzk., s.5.

¹¹¹⁶ TÇEK Nizamnamesi, 1943 ..., s. 18.

¹¹¹⁷ Aynı yer.

¹¹¹⁸ Aynı yer.

¹¹¹⁹ A.g.tzk., Madde 64, s.22.

¹¹²⁰ TÇEK Nizamnamesi, 1943 ..., s. 19.

¹¹²¹ Aynı yer.

yine il merkez yönetim kuruluna dair 72. Madde ve 74. Maddeler;¹¹²² Yeniden açılacak kol, şube ve “merkezlerin” kuruluşlarını (mevcut) “üst kademeler” aracılığıyla Genel Merkeze bildirmeleri gerektiğini düzenleyen 93. Madde;¹¹²³ Kurumun merkez, şube ve kol merkez kurullarında bulunanların hizmet sürelerinin birer, Genel Merkez Kurulunda bulunanların ikişer yıl olacağını düzenleyen 98. madde;¹¹²⁴ Onaylanmak üzere bir üst kuruluşa gönderilen bütçelerin bir ay içerisinde onaylanarak geri gönderilmediği durumda bunun onay sayılacağını belirten 102. ve Aykırılık teşkil eden bir husus görülürse bütçenin üst kuruluş tarafından düzeltilerek onaylanacağını bildiren 103. maddeler¹¹²⁵ yapılan tüm değişiklikler kapsamında artık yeni tüzükte yerleri kalmadığından dolayı yürürlükten kaldırıldı.

126 madde ve iki geçici madde ve beş bölümden oluşan 1951 Tüzüğü, eskilere oranla, uygulandıkça iyiden iyiye belirginleşen Kurum ihtiyaçları göz nünde tutularak yapılmış bütüncül ve derli toplu bir tüzük olarak ortaya çıktı. Dilinin eski nizamname ve tüzüklere oranla bir hayli günümüz Türkçesine dönüştüğü görülmektedir.

Esaslar başlığı ile ifade bulan “Birinci Bölüm”de, kuruluş ve ad, Genel Merkez, kuruluş maksadı, çalışma konuları, yayın yolları, işbirliği esasları, siyaset ve ticarete dönük tutum, çocuk haftası konusu, Kurumun işareti, gayrimenkuller ve aidat konuları ele alındı.¹¹²⁶

İkinci Bölümde “Üyelikler”, bu kapsamda üyelik türleri, şartları, üyenin hak ve ödevleri, üye kaydı, üye yer değiştirmeleri konusu, üyeden aidat tahsili gibi konular ele alındı.¹¹²⁷

Üçüncü Bölüm kurum örgüt yapısına ayrıldı.¹¹²⁸ En fazla madde ve konunun alındığı bu bölümde, Genel Kongre, GMK, GMYK’dan başlayarak kol kongreleri, yönetim kurulları ve müfettişlerine değin tüm yönetim teşkilatı ayrıntılı olarak açıklandı. Bu Üçüncü Bölüm, A) Genel Merkez örgütlenmesi, B) Şubeler, C) Kollar,

¹¹²² A.g.tzk., s.23.

¹¹²³ A.g.tzk., s.30

¹¹²⁴ A.g.tzk., s. 32.

¹¹²⁵ A.g.tzk., s.33.

¹¹²⁶ A.g.tzk., s.3-7.

¹¹²⁷ A.g.tzk., s.8-10.

¹¹²⁸ A.g.tzk., s.10-34.

D) Kongre ve kurullara ait müşterek hükümler ve E) Şube ve kolların tasfiyesi olmak üzere beş kısma bölündü.

A) Genel Merkez Örgütlenmesi başlığı altında 1. Genel Kongre (Kuruluş, toplantı, olağanüstü kongre üyeliği, toplantıların ilanı, çoğunluk, kongrenin yetkisi, komisyonları, görevleri, gündem) meseleleri; 2. GMK (Kuruluş, başkan, yetki ve sorumluluk, görevler, komisyonlar, toplantı, gündem, nisap, kurulun veya çoğunluğun istifası) meseleleri; 3. GMYK (Kuruluş, Yetki ve Sorumluluk, görevler, acil durumlar) meseleleri; 4. Genel Başkanlık ve 5. Müfettişler meseleleri halledildi.

B) Şubeler ve C) Kollara dair Kısımlar da Genel Merkez örgütlenmesine benzer şekilde detaylandırılarak maddelendirildi.

Dördüncü Bölümde ‘Mali Hükümler’ ayrıntılı ele alındı. ‘Gelirler’ kısmı öncekine kıyasla profesyonelce yazıldı. Gelirler (Normal gelirler, Yardım ve Bağışlar, Kuruluşların Gelirleri ve Diğer Gelirler alt başlıklarında) yeniden yazıldı. Bundan başka ayrıntılarda, tahsilat şekli, aidatlı tahsildarlar, giderler, banka hesapları, banka hesaplarının kullanılışı, menkul kıymetler, Genel Merkez payı, yardım, Genel Merkezin yerel taahhütlerden sorumsuzluğu, sigorta, bütçe esasları, kesin hesaplar, defterler, belgeler, para değerindeki evrak ve eşya, çift imza konuları vardı.¹¹²⁹

Beşinci Bölümde eski Tüzükte “Müteferrik Maddeler” adıyla anılan çeşitli hükümler ele alındı. Bunlar, takdir, Kuruma zarar verme ve suçlar, dava ve kovuşturmalar ve nihayet tüzüğün kabul tarihiydi: 13 Ocak 1951.¹¹³⁰

6 Eylül 1944 tarihli 3/1446 sayılı kararın kaldırılması ve yeni Tüzüğün onanması, İçişleri Bakanlığı’nın 15 Kasım 1951 tarihli teklifi üzerine 3512 sayılı Kanunun 38. maddesine göre Bakanlar Kurulu’nca 22 Kasım 1951 tarihinde kararlaştırıldı.¹¹³¹ Bu Tüzük, DP Hükûmetinin Bakanlar Kurulunda onanmış da olsa TÇEK kadrolarının bütünüyle DP’li üyelerin eline geçmediğinden, 1949’daki Tüzük hazırlığının itirazsız kabul edilmiştir. TÇEK’in DP dönemine ait Tüzük, 6 Kasım 1954 tarihli “TÇEK Nizamnamesi”dir.

DP’li yıllarda ÇEK yönetimi kuruluşundan bu yana çeşitli zamanlarda şube ve servislerin çalışma alanlarına ait bir takım kazanımları ışığında bu dönemde yukarıda

¹¹²⁹ A.g.tzk., s.34-40.

¹¹³⁰ A.g.tzk., s.40, 41.

¹¹³¹ BCA, , 30-18-1-2-127-83-9, 22.11.1951, 3/13939 numaralı kararname.

anılan yönetmelikleri peyderpey çıkarmış ve bu suretle hukuksal zeminde de kurumsallaşma çalışmaları yapmıştı. Avrupa’da artık kökleşmiş olan ve Türkiye’de de İstanbul HEC döneminde ve sonraki her dönemde dile getirilen çocuk mahkemeleri ve çocuk hapishaneleri konusu, DP zamanında da dile getirilmekten öteye geçememişti. Adalet Bakanlığı’na iletilmiş olan bu konu, 1956 Kongre sonuç raporuna temenniler kısmına da yazılmıştı.

3.1.2. 6 Kasım 1954 Tüzüğü

Demokrat Parti döneminin, eski TÇEK yönetimi ve yapısına getirdiği en önemli değişiklik hiç şüphesiz Kurumun 6 Kasım 1954 tarihli yenilenen Tüzüğü oldu. Yeni Tüzüğün resmi kabulü biraz zaman aldı. 22 Mayıs 1957 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında, 3512 sayılı Kanunun (1938 Tarihli Cemiyetler Kanunu) 38. maddesi (*Çocuk Esirgeme Kurumu, Bakanlar Kurulunca tasdikli Ana Nizamnamelerine göre ve kanunların kendilerine verdiği vazife ve yetkilerle idare olunacaktır.*) uyarınca Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yeni Nizamnamesinin tasdikine ve 22.11.1951 tarihli ve 3/13939 numaralı kararnamenin kaldırılmasına karar verildi.¹¹³²

1954 Tüzüğü’nde, “Tüzük” adından vazgeçilerek yeniden 1943 tüzüğünde olduğu şekliyle, Nizamname adına dönüldü. Bazı sözcüklerin karşılığında bulunanlardan da aynı kapsamda yüz çevrilerek, eski halinin, Osmanlıca şekillerinin kullanılmasının tercih edildiği göze çarpmaktaydı. Demek, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi’ndeki yeni yönetim, bu yeni dönemin anlayışlarına uygun olarak çalışmaktaydı. 6 Kasım 1954 tarihli Olağanüstü Genel Kurultayda oylanarak yürürlüğe giren Nizamnamede kullanılan, “kurul” yerine “heyet”, “özel ve tüzel kişiler” ifadeleri yerine “hakiki ve hükmi şahsiyeti haiz kimseler”, “Genel Merkez” yerine, “umumî merkez”, “üyelik” yerine “âzâlık”, “ödev” yerine “vazife, “şehir” yerine “vilayet”, “çoğunluk” yerine “ekseriyet”, “gündem” yerine “ruzname”, “müfettiş” yerine “murakıp” “ekim, kasım” yerine “birinci teşrin, ikinci teşrin”, “aralık, ocak” yerine “Birinci kanun, İkinci kanun” sözcüklerinin kullanımı, bu duruma örnek pek çokları arasından bazılarıydı.

¹¹³² BCA, 030-18-01-02-146-26-20, 22.05.1957 ve 6 Eylül 1957 Tarih ve 9699 Sayılı **Resmi Gazete**, s. 17801-17810. 4/9050 sayılı Karar: İlişik “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesinin tasdiki ve 22/11/1951 tarihli ve 3/13939 sayılı kararnamenin kaldırılması; Dahiliye Vekâletinin 7/5/1957 tarihli ve 3-130/2/41362 sayılı yazısı üzerine, 3512 sayılı Kanunun 38. maddesine göre Bakanlar Kurulunca 22/5/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Çok olmasa da içerikte de bir kısım değişiklikler yapıldı ki esasen bu da 1951 Tüzüğü öncesine bir dönüştü. Çünkü yapılan değişiklikler temelde, 1951 Tüzüğüyle getirilen bazı yönetim usullerinden vazgeçilmesi idi. Yapılan değişikliklerden önemli olanlara sırasıyla bakmakta yarar var.

Kuruluş maksadını belirten üçüncü maddenin sonuna “*ancak küçük yaştan beri Kurumun kuruluşlarında yetiştirilmiş olanlarla Kurumun iş evlerinde çalışanlara da idare heyetlerince gerekli görüldüğü hallerde 18 yaşına kadar (18 yaş hariç) yardım yapılabilir veya bunlar Kurumun iş yerlerinde çalıştırılabilir*” denilerek 18 yaşla ilgili kafa karışıklığı giderildi ve çocukların, Kurumun işyerlerine yerleştirme yolu gösterildi.¹¹³³

Çalışma konularını ele alan dördüncü madde (ü) fıkrasına, çocuklar için bir sosyal sigortanın oluşturulmasına çalışılması hedefi konuldu.¹¹³⁴

1954 Nizamnamesinin 12. maddesine, “merkez, şube ve kollara ait gayrimenkuller” başlığı yazılarak “merkez” teşkilatı yeniden canlandırıldı.¹¹³⁵ Merkezlere ait detaylar, “Teşkilat” başlığı altında 1951 öncesinde olduğu şekliyle yeniden düzenlendi. Hatırlanacağı gibi, 1951 Tüzüğünde merkez teşkilatından vazgeçilmesinin nedeni olarak, “*bir hayır Kurumu’nda lüzumsuz bir hiyerarşiye dolayısıyla bu kadar sıkı bir teftişe gerek olmadığı*” gösterilmişti. 1954’te bu fikrin destek bulmadığı açıktı.

Üçüncü Bölüm “Kurum Teşkilatı” başlığı altında Umumi Merkez, merkezler, şubeler ve kolların adı anılarak Kurumun “*umumi merkezinden gayrı, vilayetlerde merkez, kazalarda şube, nahiye ve köylerde kol*” adı altında örgütlenildiği ifade edildi.¹¹³⁶

1954 Tüzüğü’nün 53. Maddesiyle, Kurumun GMYK emrinde ve bir “Genel Merkez Müdürü” yönetimi altında oluşturulmuş bir merkez örgütlenmesi tanımlandı.

¹¹³³ TÇEK Umumî Merkezi, **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi 1956**, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1957. s.3.

¹¹³⁴ **A.g.tzk.**, s. 5.

¹¹³⁵ **A.g.tzk.**, s. 6.

¹¹³⁶ **A.g.tzk.**, s. 8.

Genel Merkez Müdürlüğüyle kastedilenin bir “genel müdürlük” olduğu ileride yapılacak “Genel Müdürlük Yönetmeliği¹¹³⁷ ile” iyice anlaşıldı.¹¹³⁸

Merkez Kongresi olağan toplantılarının, 1951 Tüzüğü öncesinde olduğu şekliyle, iki yılda bir şubat ayında yapılması usulüne geri dönüldü (Madde 64).¹¹³⁹

1951 Tüzüğünde, Merkez kongrelerin başlıca görevlerinin kaydedildiği 68. Maddede,¹¹⁴⁰ şubenin olduğu gibi “*şubeye bağlı kolların çalışma raporlarının da bir evvelki yıl kesin hesabını incelemek*”, Merkez Kongrelerinin görevleri arasına alındı. Halbuki 1954 Nizamnamesinde, Merkez Kongresinin, bağlı şubelerin bir evvelki yıl kati hesabını incelemek gibi bir görevi olmadığını görüyoruz.¹¹⁴¹ Bu teftişi azaltmak anlamına gelen bir değişiklikti. Bundan başka çift başlı olmamak adına vazgeçilen “Merkez Kurulu” üyelerinin yeniden ihdas edildiği ve 15 kişilik Merkez Kurulunun üyeleri ile müfettişlerini ve aynı miktarda yedeklerini seçmenin de şube kongresinin görevi olarak anıldığını görüyoruz. Merkez Kurulun görevleri arasına yine daha önceki tüzükte olduğu gibi “madalya teklifi yapmak” da ilave edilmişti.¹¹⁴²

1951 Tüzüğünün “Kollar”la ilgili konuları düzenleyen 81 ilâ 88 Maddeleri, 1956 Nizamnamesinin 81 ilâ 91. Maddelerinde “Şubeler”e ayrıldı. Şubeler, Tıpkı 1943 Tüzüğünde olduğu gibi 10 üyenin bir araya getirilmesi ile oluşturulabilecekti. 1951 Tüzüğünde şart olarak konulan nüfusu 50 binden fazla olan şehir ve semt ve mahallelerin kol kurulabileceği ölçüsü şubeler için yazılmadı.

1951 Tüzüğünde kol kongrelerinin her yıl Ekim ayında toplanacağı belirtilmekle¹¹⁴³ beraber, 1954 Nizamnamesinde şube kongrelerinin her yıl aralık ayının 15'inden sonra yapılacağı yazıldı.¹¹⁴⁴

1954 Nizamnamesinin kollarla ilgili yazılan 93'üncü maddesinde merkez ve şubelerinin bulunduğu şehir ve kasabalardaki ilkokullarda, nüfusu 25 binden fazla şehirlerin semt ve mahallelerinde, dörtten fazla işçisi olan resmi ve özel iktisadi

¹¹³⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **1-Genel Müdürlük, 2-Sicil, 3-Alım,Satım, İhale ve Muayene Yönetmelikleri**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.

¹¹³⁸ **A.g.e.**, s. 14.

¹¹³⁹ **A.g.e.**, s. 16.

¹¹⁴⁰ **TÇEK Tüzüğü, 1951 ...**, s.23.

¹¹⁴¹ **TÇEK Nizamnamesi 1956**, s. 17.

¹¹⁴² Aynı yer.

¹¹⁴³ **TÇEK Tüzüğü, 1951**, Madde 84, s.23.

¹¹⁴⁴ **TÇEK Nizamnamesi 1956**, Madde 85, s. 21.

kuruluşlarda ve genel olarak Kurumun çalışmasına uygun bucak ve köylerde kol kurulacağı yazıldı. Bunun için Kurumun amaçlarını benimseyen en az beş üye bir araya gelmeliydi.¹¹⁴⁵

1951 Tüzüğüyle getirilen okul kolları ve iktisadî kuruluşların kolları, 1954 Nizamnamesinde de aynen muhafaza edildi. 1951 Tüzüğü, kolların da şubeler gibi, her yıl Ekim ayının ilk haftasında toplanmayı öngörmekteyken, 1954 Nizamnamesinde kol kongrelerinin aralık ayının ilk haftasında toplanacağı yazılıdır. (Merkez kongreleri Aralık 15'inden sonra yapılacaktı.) 1954 Nizamnamesinde, kol yönetim kurullarının, aynen 1951 Tüzüğünde olduğu gibi "3-5 kişi"den oluşacağı yazılı kaldı. Kolların teftişlerine ilişkin görev tanımları da aynı kaldı. "Kongre ve Kurullara Ait Müşterek Hükümler" başlığı altındaki "D Kısmı" da hemen hemen olduğu şekliyle muhafaza edildi.¹¹⁴⁶

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun faaliyetleri için bünyesinde gerçekleştirdiği yönetmelikler kadar belki daha da önemlisi TBMM'ce yasama çalışmaları kapsamında gerçekleştirilmişti. 1957 tarihli ve 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu, olarak bu dönemde ortaya çıkan mevzuat çalışması, ilk olarak, 23 Mayıs 1949 Tarih ve 5387 Sayılı aynı adlı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Ankara Mebusu Âliye Temuçin tarafından 9 Mayıs 1955 tarihinde Korunmaya Muhtaç Çocukları Yardım Fonu adı altında verilen teklifle gündeme gelmiştir.¹¹⁴⁷ 21 Aralık 1955 tarihinde Temuçin, TBMM Başkanlığından kanun teklifinin geri verilmesini talep etmiş ve Kanun teklifini Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunun bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair adıyla yeniden hazırlayarak Meclise takdim etmiştir. 1956 yılı sonlarında görüşmelerine ancak başlanan Kanun,¹¹⁴⁸ 15 Mayıs 1957 tarihli TBMM oturumunda, tek seferde, hiçbir maddesine itiraz edilmeksizin,¹¹⁴⁹ oy birliğiyle kabul edilmek ve 20 Mayıs 1957 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁵ A.g.tzk., s.23.

¹¹⁴⁶ Aynı yer.

¹¹⁴⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, İçtima:1, Birleşim:73, Cilt:7, 9 Mayıs 1955, s.121.

¹¹⁴⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, İçtima:3, Birleşim:3, Cilt:15, 14 Aralık 1956, s.143,144.

¹¹⁴⁹ Zonguldak Mv. Edibe Sayar'ın, iki madde için yaptığı ifade düzeltilmesi talebi kabul edilmiştir.

¹¹⁵⁰ 15/05/1957 Tarih ve 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 39, s. 878; **Resmi Gazete** Tarihi ve No : 24.05.1957 No: 9615.

Tuna Valisi Mithat Paşa'nın teklifi ile Osmanlı Meclis-i Vükelâ'sında görüşülerek çıkan ilk Nizamnameden sonra, 1913 yılında Osmanlı Mebusan Meclisinde Kastamonu mebusu İsmail Mahir Hoca Efendi'nin ısrarlı gayretleri sonucu çıkan Nizamname ve 1949 Tarih ve 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'ndan sonra 1957 Tarihli ve 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu, modern Türk hukuk tarihinin dördüncü çocuk koruma mevzuatıdır.¹¹⁵¹ 1949 Kanunu 1944'te çok güzel bir hazırlık devresi geçirmiş olsa da beş yıl gecikmeden sonra aceleyle Meclise getirilmiş, içeriğinde bir teşkilat kurulmadığı için işlevsiz kalmıştı.¹¹⁵² İçişleri ve Milli Eğitim Komisyonlarının geniş ilgi gösterdikleri halde Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunun yeterli ilgiyi göstermemesi üzerine yeni Kanun çalışmalarının da gecikme ihtimali baş göstermişti. Bunun üzerine Aliye Temuçin'in talebiyle bir karma komisyonun oluşturulması, görüşmeleri hızlandırmıştır.¹¹⁵³ Karma Komisyonun Başkanlığına ÇEK Genel Başkanı Ordu Mv. Refet Aksoy getirilmiş,¹¹⁵⁴ üyeleri çocuk davasına hizmet edenlerden seçilmiş,¹¹⁵⁵ ÇEK bu kanunun hazırlanmasında mühim rol üstlenmişti.

İçişleri Komisyonu, bu işi yerel yönetimlere bırakmanın ve genel bütçeden de en az yerel yönetim bütçeleri kadar yardım payı ayırmanın doğru olacağını ifade etmişti. Gerek yurtların kapasitesinin dolu oluşu ve gerek genel ve yerel yönetim bütçelerinden yapılan yardımların yetersizliği ve gerekse önceki Kanunun çocuk koruma döngüsünde görülen tutarsızlıklar nedeniyle mevcut mevzuatın beklenen gayeyi tahakkuk ettiremeyeceği anlaşılmaktaydı.¹¹⁵⁶

İçişleri Komisyonunda görüşülerek tartışılan Kanun teklifi sırasında, günün gerçekleri ve gereklilikleri karşısında halen yürürlükte bulunan 5387 Sayılı Kanunda yapılacak bazı düzenlemelerin ihtiyaca yetmeyeceği görülerek 5387 Sayılı Kanunun yeni baştan hazırlanmasına gerek görüldüğü için 5387 sayılı Kanun yerine yeni bir Kanun (6972 S.) hazırlanmıştı. İçişleri Komisyonunca, Ankara Milletvekili Âliye

¹¹⁵¹ Osman K. Akol'un "İçtimai Bahisler" adlı köşesinde "Çocuk Dâvası Mecliste" başlıklı yazısı, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1957.

¹¹⁵² Akol, aynı yer.

¹¹⁵³ Aynı yer.

¹¹⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:10, Birleşim:68, Cilt:19, 15 Mayıs 1957, s. 173.

¹¹⁵⁵ Akol, aynı yer.

¹¹⁵⁶ Ankara Mebusu Âliye Temuçin'in, Korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve **Dahiliye ve Muvakkat encümenleri mazbataları** (2/195), Devre: 10, İçtima: 3, **TBMM 179 No.lu Komisyon Raporu**, s. 4.

Temuçin'in Kanun teklifindeki genel amaçlarını da içerecek şekilde hazırlanmış olan Kanunu temelden ele alan Geçici Komisyon, Bakanlık temsilcilerini ve bu konudaki uzmanların değerlendirmelerini etraflıca dinledikten sonra İçişleri Komisyonu mazbatasında kaydedilen gerekçeler dâhilinde hazırlanan metni bazı düzenlemelerle kabul edilebilir bulmuştu.¹¹⁵⁷

Kanun çalışmasının gerekçesinde amacı, Türk camiasının bağrında yaşayan ve Türk nüfusunun yarısını oluşturan çocukların terk edilmiş ve kimsesiz kalmış olanlarını koruma altına alarak topluma ve insanlığa yararlı birer unsur halinde yetiştirmeleri ve bunları birer asalak olmaktan kurtarmak olarak ifade edildi. Medeni bir toplulukta yaşayan vatandaşlardan olan bu masumların kontrollü bir koruma altına alınarak toplum alnında leke olmaktan kurtarılmalrı bir insanlık borcu olduğundan, yeni koruma kuruluşları meydana getirilmesi, var olanların hızla ıslahı bir zaruretti. Gerekçeye göre, uygar ülkelerde bu koruma ve yetiştirme konusu tamamen yerel yönetimlerin zorunlu görevleri arasında görülmüş, sorun âdeta millî bir nitelik kazanmıştı. Bu amaç için kurulup çalışan hayır kuruluşları da devletin maddi ve manevi yardımlarıyla besleniyordu. Mithat Paşa'nın gayretleriyle çıkan Islahhaneler Nizamnamesinden beri bir asra yakındı ki sorunun çözümüne yaklaşılmak bir yana uzaklaşıyordu. Dünya Parlamentoları Birliği (Inter-Parliamentary Union) 1950 Dublin Konferans Raporunu imzalayan Türkiye bu konuyu uluslararası bir düzeye de taşımış bulunuyordu. Türkiye'de ana babasız veya terk edilmiş olarak yaşayan çocuk, resmî istatistikî rakamlarla 300 bin civarındaydı.¹¹⁵⁸ Bir çocuğun 1957 yılı itibariyle devlete yıllık maliyeti, personel ve işletme masrafları hariç, 1000 lira civarındaydı. Bu yüzden "Korunmaya muhtaç çocuklar" sorununu toplum için bir tehlike kaynağı olmadan önlemek için konunun önemine uyan bir hazırlık yapılması gerekli görülerek¹¹⁵⁹ Kanunun hızla geçirilmesi yolu benimsendi ve birkaç ay zarfında yeni Kanun ilan edildi. Geçen Kanunun maddeleri arasına, Âliye Temuçin tarafından teklif

¹¹⁵⁷ Ankara Mebusu Âliye Temuçin'in, Korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve **Dahiliye ve Muvakkat encümenleri mazbataları** (2/195), Devre: 10, İçtima: 3, **TBMM 179 No.lu Komisyon Raporu**, s. 11.

¹¹⁵⁸ TÇEK Raporlarında korunmaya muhtaç çocuk sayılarının % 10'una âciliyet izafe edilmektedir. **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 8.

¹¹⁵⁹ Kanunun Amacı başlığından. Ankara Mebusu Âliye Temuçin'in, Korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve **Dahiliye ve Muvakkat encümenleri mazbataları** (2/195), Devre: 10, İçtima: 3, **TBMM 179 No.lu Komisyon Raporu**, s. 11.

edilen, bulaşıcı hastalık vb. aile felâketleri karşısında tehlikeye düşmüş çocukların da korunmaya alınması; korunmaya alınan çocukların beden, zihin ve ruh arızaları nedeniyle reşit oldukları halde hayatlarını kazanacak duruma gelmemiş olanların askere veya bir darülacezeye gitmesine kadar bir süre daha yetiştirme kuruluşlarında bırakılmaları konuları girmemişti. Aynı şekilde korunma altına alınacak çocukların yurt ve yuvalara getirilmesi için yeni Kanunla hususî memurlar ihdas edilmesi teklifi de Kanunda yer bulmamıştı.¹¹⁶⁰

6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'nun 5387 Sayılı 1949 Kanunu'ndan öne çıkan farklılıkları özetle şunlardı:

Birinci Maddede öncelikle, korunmaya muhtaç çocukların tanımı yapıldı. Önceki Kanunun birinci maddesine ek olarak bu maddede ana ve babası tarafından terk edilen, ana ve babası tarafından ihmal edilip fuhşa, dilencilığe, alkollü içkileri ve uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz olan çocuklar da açıkça sayıldı. Önceki birinci maddede bu husus, *“Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre hakkında koruma tedbir almasına zaruret görülen çocuklar”* şekliyle genel bir tabir halinde ifade edilmekteydi. *“Çocukların bulundukları yerin sulh hukuk mahkemeleri”* denilmek suretiyle bunların hangi mahkemenin görevi kapsamında olacağı da açık ifade edildi. Mahkemeye çocuk reşit oluncaya kadar kurulan kuruluşlarda bakılıp yetiştirilmesi ve bir meslek sahibi edilmesi konusunda da karar alma sorumluluğu verildi. Önceki Kanunun Birinci maddesinde bu görevin yapılması, köy ihtiyar heyetleri (seçim kurulları), yerel belediyeler, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığına verilmekteydi.¹¹⁶¹

İkinci Maddeyle, Birinci Maddedeki koşulları taşıyan bir çocuğun öğrenilmesi ve durumun yukarıya bildirilmesi görevi, yine aynı şekilde devlet memurlarına, belediye memurlarına ve muhtarlara verilmişti. Bildirimin yapıldığı en yüksek mülki amirin (önceki kanunda en büyük milli eğitim memuru deniyordu), çocuğu, amaca uygun kuruluşlardan birine, bunlardan biri bulunmadığı takdirde, uygun bir ailenin yanına, masrafları Birlik tarafından karşılanmak üzere yerleştireceğine hükmediyordu.

¹¹⁶⁰ Ankara Mebusu Âliye Temuçin'in, Korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi, Devre: 10, İçtima: 3, **TBMM 179 No.lu Komisyon Raporu**, s. 2.

¹¹⁶¹ 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, Madde 1.

Yeni kanunda, birinci maddedeki vasıfları taşıyan çocukların bakılıp yetiştirilmeleri ve meslek sahibi edilmelerinin, il özel idareleri ile belediyelerin ortaklaşa kuracakları “Birlikler” tarafından sağlanacağı öngörüldü. Bu önceki Kanunda bulunmayan bir yenilikti. Dördüncü maddeye göre, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları, Birliklere her türlü yardımı yapmakla yükümlüydüler. Birlikler, Belediye Kanunu hükümleri gereğince kurulmaktaydı.

Bu birliklerin çocuk bakım ve yetiştirme yurtları ve her türlü kuruluşları kurması zorunluydu. Ancak il içerisinde bakım ve yetiştirme yurtları kurma olanağı bulunamadığı takdirde Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve İçişleri Bakanlıklarının onayı ile civar illerde ortak bir şekilde bu kuruluşlar meydana getirilebilecekti.

Öğretim çağına gelmemiş olan çocuklar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca “çocuk bakım yurtlarına” ve öğretim çağına gelmiş olanlar da Milli Eğitim Bakanlığınca, “yetiştirme yurtlarına” alınacaktı. Çocuk bakım yurtlarında öğrenim çağına gelenler de yetiştirme yurtlarına devredilecekti. Bu husus, eski yasadaki şekliyle muhafaza edildi.¹¹⁶²

Bu kuruluşlarda hizmet verecek olan sağlık memurları ve doktorlar, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca, çocukların eğitim ve öğretimleri ile ilgili öğretmen, teknik uzman ve elemanlar, Milli Eğitim Bakanlığınca, yerel atamayı gerektiren memur ve hizmetliler de Birlik Yönetim Kurulunca atanacaktı.

1949 Kanunda, yasayla verilen görevleri yapmak üzere kurulacak kuruluşlara terk edilmek üzere, “belediye bütçelerinin yüzde biri” ve il özel idare bütçelerinin yüzde 0,5’i oranında ödenek ayrılmasına hükmedilmişken, 1957 Kanunu’nun sekizinci maddesi gereği, bütün belediyeler ve il özel idareleri, bütçelerine her yıl, bir önceki yıl ödeneklerinin en az yüzde biri oranında ödenek koymaya ve bu ödemeyi, bütçelerinin onaylanmasını takip eden üç ay içerisinde bağlı bulundukları Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin bankadaki fon hesabına yapmaya mecburdular.

Milli Eğitim Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları, bütçelerine, Birliklerde çalıştırılacak personel masrafları dışında, bütün özel idare ve belediyelerin bütçelerine

¹¹⁶² A.g.k., Madde 5 ve 6.

koyacakları ödeneğin toplamından az olmamak üzere, gereksinime göre ayrı ayrı ödenek koymaya mecburdular.¹¹⁶³ Böylelikle 1957 Kanunu’nun, sekiz ve dokuzuncu madde hükümleri sayesinde, Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin maddî olanakları önemli ölçüde artırılmış oldu.

Yetiştirme yurtlarında ilköğretimin tamamlayan çocuklardan yetenekli olanlar, emsallerine göre öne çıkanlar, Milli Eğitim Bakanlığın belirleyeceği koşullar içerisinde, yetenek, ilgi ve yaşlarına göre daha ileri tahsil yapmak üzere, yatılı-yatısız her derecedeki genel eğitim kuruluşları ile meslek okul ve kuruluşlarına yerleştirilecekti. Bunların dışında kalan çocuklar, genel ve ek bütçeli dairelere, özel idarelere, belediyelere, 3659 sayılı kanuna tabi kuruluşlara, sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan kuruluşlar tarafından kurulan fabrika, çeşitli kuruluş ve ziraat işletmelerine ve yanı sıra özel işyeri ve meslek sahiplerinin yanlarına verilmek veya Birlik tarafından kurulmuş işyerleri ve atölyelerde çalıştırılmak suretiyle birer meslek ve sanat sahibi olacak şekilde yetiştirileceklerdi.¹¹⁶⁴

Bakılmak üzere aile ve özel kişiler yanına verilen ya da çalıştırılan çocukların, reşit oluncaya kadar, durumlarının teftişi görevi, gerek ilgili bakanlıklara ve gerekse Koruma Birliklerine verildi.

İl Özel İdareleri ve Belediyelerden oluşturulan Koruma Birlikleri, daha sonra TÇEK kuruluşlarına da bakım ücretlerini taahhüt etmek suretiyle çocuk göndermiş, ne var ki TÇEK yönetimleri bu paraları Koruma Birlikten tahsil edebilmek için boş yere uğraşıp durmuşlardı.

Önceki Kanunun 19. Maddesinde sağır, dilsiz, kör ve sakat çocuklar konusu, *“durumları özel bir eğitim usulünü gerektirenler için Milli Eğitim Bakanlığınca gerekli kuruluşlar kurulur”* denilerek üstü kapalı ifade edilmişti. Bu durum kanun tasarısının görüşüldüğü tarihlerde ve kabul edildiği günde çok eleştirilmişti. Bu yeni Kanunun 22. Maddesiyle getirilen bir hükümle, *“Sağır, dilsiz, kör, beden olarak sakat ve ruhen arızalı ve intibaksız veya benzeri durumda olan çocuklar”* için Milli Eğitim Bakanlığınca gerekli kuruluşların kurulması ve buralara gönderilen çocukların, kuruluşu kabul edilmezden önce bir gözetim devresi geçirilmesi koşula bağlandı.

¹¹⁶³ A.g.k., Madde 7-9.

¹¹⁶⁴ A.g.k., Madde 15.

Önceki Kanunda bulunmayan bir hüküm, aynı maddede “suçlu çocuklar” konusunda da getirilerek, TCK’nin 53, 54, 57 ve 58. maddelerine göre terbiye önlemleri gerektiren bu çocuklar hakkında Adalet Bakanlığınca özel yurtlar açılması ve bu Bakanlığın, Milli Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları ile işbirliği yapması hususu kabul edildi.¹¹⁶⁵

Yukarıda bir kısmı belirtilen gelir kaynakları, 25. Maddede toparlanarak;

Tüm özel idare ve belediyelerin bütçelerine koydukları bir yıl evvelki ödeneklerinin en az yüzde birler,

İlgili bakanlıkların bu amaçla bütçelerine koymuş oldukları ödenekten ayrılacak hisseler,

Gerçek ve tüzel kişilerle uluslararası örgütler tarafından birliklere yapılacak aynî ve nakdî menkul ve gayri menkul bağışlar,

Vakfiyelerinde çocuğa yardım için ödenek kabul etmiş bulunan vakıflar adına Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılacak yardımlar ve son olarak,

Yurtlar tarafından veya bunlar yararına verilecek müsamerelerle işyurtları ve diğer her türlü girişimlerin gelirleri ve bağış gelirlerinin her türlü vergi ve resimden muaf tutulması müspet ve menfi gelir başlıkları olarak ifade edildi.

1949 Kanunu’nda olduğu gibi 1957 Kanunu’nda da işyerlerinde çocuk çalıştıranların, çocuğun, yetimin hakkını vermemeleri, paralarını kendilerine iade etmemeleri durumunda üç aydan bir yıla kadar hapis ve 200 liradan 2.000 liraya kadar ağır para cezası uygulanacağı, yatırılmayan paranın tazminine de hükmedileceği bu paraları zimmetine geçirenler hakkında cezalar birer kat artırılarak verileceği, çocuğa ücret olarak verilen mallarla diğer malları korumayan ve çocuğun bundan yararlanmasına engel olanlar hakkında da yine 200 liradan 2.000 liraya kadar ağır para cezası verileceği, bunları zimmete geçirenler hakkında da aynı hükümlerin uygulanacağı ifade edildi. Birlikler ve bunlara bağlı kuruluşların teftişi valilikler ve bunların yetkili kıldığı kimseler tarafından yapılacağı kabul edildi.

İlk Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu’nda da oluşturulmuş olan Çocuk Koruma Genel Danışma Kurulu örgütlenmesi, bu Kanunda da küçük bir iki değişiklikle aynen yer aldı. Yeni Kanunda bu kurula, çocuk psikiyatristi ve çocuk

¹¹⁶⁵ A.g.k., Madde 21, 22.

hukuku ve sosyal hukuk uzmanları eklendi. Kurula Milli Eğitim Bakanından başka Müsteşarının da başkanlık edebileceği belirtildi.¹¹⁶⁶

5387 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırıldığı ifade edilirken,¹¹⁶⁷ getirilen geçici madde ile öğretim çağına gelmemiş çocuklardan haklarında koruma kararı verilenlerin, bakım yurtları kuruluncaya kadar yerel birliklerin alacağı karar ile bakım ücretlerinin birlikler tarafından ödenmesi koşuluyla ÇEK yuvalarında barındırılması yolu açıldı (Geçici Madde 1).

Önceki kanunda, kanunun yürütülmesi sorumluluğu hakkında bir ibare yokken yeni kanunda bu sorumluluk Bakanlar Kuruluna verildi.

1957 Kanunu'nun 1949 Kanundan bir farkı da dönemin bir tutumunu yansıtmak üzere kanun metninin dili ile ilgiliydi. Bütün diğer yazılı belge örneklerinde de görüldüğü gibi Demokrat Parti zamanında kullanılan dil daha Osmanlıca olarak göze çarpmaktaydı. Bakanlıkların isimleri vekalet şekline döndürülmüş; Milli Eğitim Bakanlığı, Maarif Vekaleti; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı şekliyle değiştirilmişti. Kurul kelimesi yerine heyet kelimesi, ödenek yerine tahsisat, tüzel kişilik yerine hükmi şahsiyet, Bakanlar Kurulu yerine Bakanlar Kurulu vb. kanun metinleri yeniden sekiz on yıl öncesinde olduğu şekliyle yazıldı.

DP döneminin Sosyal hizmetlere en değerli katkısı, hiç şüphesiz, sosyal yardım ve hizmetleri bilimin ışığında organize edecek bir Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurulması,¹¹⁶⁸ ve böylece bir üst çatı kurumun meydana getirilmesi gereksinimine yönelik önemli bir adımın atılması olmuştur.

TÇEK'in de aralarında bulunduğu yardım kuruluşlarının faaliyet alanı olarak devlet tarafından terk edilen sosyal hizmetler alanına devletin olanca kuvvetiyle el koyması bu kuruluş ve derneklerin ortak isteğiydi. Türkiye'de sosyal hizmetlerin kamusal teşkilatlanması cidden geç gelişmiştir. Bu büyük boşluğu ilk olarak görenler elbette ki Türkiye'ye teknik destek için gelmiş olan BM görevlileri değildir. Ancak

¹¹⁶⁶ A.g.k., Madde 26, 28 ve 30.

¹¹⁶⁷ A.g.k., Madde 32.

¹¹⁶⁸ 12.06.1959 tarihli ve 7355 Sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına dair Kanun, 22.6.1959 tarih ve 10233 sayılı **Resmî Gazete**, s.940-943.

bunların kendilerine sosyal hizmetlerin yönetimi bakımından bir muhatap bulamayarak işaret etmesi bir itki olmuştur denilebilir.

Bu Kanunun ve devamı gelebilseydi Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş Kanunu'nun TÇEK kadroları açısından son derece değerli oluşu, çocuk sorununun büyüklüğü karşısında malî bakımdan yetersizliğini ve bu büyük sahrada kaderine terk edilmiş olduğu duygusunu iliklerine kadar hissediyor olmasından kaynaklanmaktaydı.

Türkiye Hükûmeti ile Birleşmiş Milletler (UN), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı (FAO), Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilâtı (ICAO), Uluslararası Çalışma Teşkilâtı (ILO) ve Dünya Sağlık Teşkilâtı (WHO) arasında, 5 Eylül 1951 tarihinde Ankara'da imzalanan¹¹⁶⁹ Teknik Yardım sağlanmasına dair “Temel Anlaşma”yla (Basic Agreement)¹¹⁷⁰ Türkiye'nin BM Programlarına dahil olması, adı geçen konuların yanı sıra sosyal hizmetlerin de Türkiye’de teknik boyutlarıyla masaya yatırılmasının başlangıcı olmuştur. BM Temel Anlaşmasına göre oluşturulan Teknik Yardım Kurulu, sosyal hizmetler konusunda görevli geldiği Türkiye’de bir muhatap bulamamıştı.¹¹⁷¹

Bunun üzerine, BM Teknik Yardım Kurulu’nun (Technical Assistance Board) Teknik Yardım Programlarından (Technical Assistance Programme) yararlanılarak, Ek Anlaşma No: 1 (Supplementary Agreement No: 1)¹¹⁷² kabul edilmiş ve Ankara’da, Türkiye’deki ve Ortadoğu’daki ekonomik ve sosyal kurumsallaşma için tavsiyelerde

¹¹⁶⁹ Türkiye Hükûmeti ile Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı, Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı ve Dünya Sağlık Teşkilâtı arasında teknik yardım teminine mütedair Esas Anlaşma ve eklerinin onanması hakkında Kanun, 03.07.1953 Tarih ve 6114 Sayılı Kanun. 10 Temmuz 1953 tarihli ve 8454 Sayılı **Resmî Gazete** s.6656-6657.

¹¹⁷⁰ Temel Antlaşmada Türk Hükûmetinin muhatapları, BM ve BM Tarım ve Gıda Örgütü (Food and Agriculture Organisation, FAO, of the United Nations), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (The International Civil Aviation Organisation, ICAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (The International Labour Organisation, ILO), ve Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation, WHO) isimli BM’ye bağlı Örgütlerdi. Temel Anlaşma, Hükûmet adına Fatin Rüşdü Zorlu; Örgütler adına, Uluslararası İktisadi İş Birliği Teşkilâtı Genel Sekreteri Milton Winn (Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti Yanında Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Özel Temsilcisi) taraflarından imzalandı. Hükûmetin ve BM Örgütünün usulü dairesinde yetkilendirilmiş temsilcileri (Birleşmiş Milletler adına Gustavo Martinas Cabanas ve Türkiye Hükûmeti adına Selim Sarper.) 1 numaralı Ek Anlaşmayı, B.M. Merkezi’nde 8 Mayıs 1952 tarihinde İngilizce ve Fransızca iki nüsha olarak imzaladılar. **Supplementary Agreement No: 1**, Madde IV, 3.

¹¹⁷¹ Aziz Küçük, **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm: Türkiye Üzerine Bir Analiz**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 222.

¹¹⁷² Aynı yer.

bulunacak, eğitim programları oluşturarak planlayacak ve Ortadoğu ülkelerine de yönelecek bir “Amme İdaresi Enstitüsü” kurularak işe başlanmıştır.¹¹⁷³

Amerikalı tanınmış sosyal hizmet uzmanlarından Dr. Altmeyer’in¹¹⁷⁴ inceleyerek raporlaştırdığı düşüncelerinin SSYB Komisyonu aracılığıyla etkili olduğu bir “Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kanunu Tasarısı”, Türk Hükûmetlerinin gündemine ilk defa Başbakan Adnan Menderes imzası ile 29 Nisan 1955 tarihinde gelmiştir. Altmeyer, Raporunda, Enstitünün görevleri arasında “toplumsal kalkınmaya yarayacak gerekli önlemlerin araştırılması” gibi geniş ve önemli bir hükmün eklenmesini en büyük zorunluluk olarak tespit etmiş, bu ifade ilk maddenin ilk fıkrasına ilave edilmişti.¹¹⁷⁵ Meclisin yenilenmesi nedeniyle gecikmeli olarak devam eden çalışmalar,¹¹⁷⁶ 13 Kasım 1958’de TBMM’ye ulaşan SSYB Komisyon raporuyla yeniden ortaya çıkabilmişti.¹¹⁷⁷

SSYB komisyonu; Sosyal Hizmetler Enstitüsünün, her yaş ve çağdaki normal ve arızalı bireylerin sosyal gereksinimlerini araştırmakla yükümlü olması; “Rehabilitasyon kuruluşları açma” görevinin, Sosyal Hizmetler Enstitüsü’ne verilmesinin doğru olmadığından çıkarılması; Enstitünün yalnızca, denetleme ve program düzenleme ile görevlendirilmesi; Sosyal Hizmetler Enstitüsünün işbirliği yapacağı daire ve kuruluşların isimlerinin yazılarak sınırlandırılmaması; SSYB’ce hayır derneklerinin sosyal hizmetler alanındaki etkinliklerini takip ve bütçelerinin incelenerek onaylanması ifadesinin, hayır derneklerinin bütçeleri üzerinde tasarrufun Cemiyetler Kanunu’na aykırı olması nedeniyle çıkarılması; Çeşitli devlet daireleri ile hayır derneklerinin işbirliği ve danışması bakımından bir “danışma konseyi”

¹¹⁷³ 03.03.1954 Tarihli ve 6319 Sayılı Türkiye ve Orta-Doğu Âmme İdaresi Enstitüsünün İhdası Hakkında Türkiye Hükûmetiyle Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Bürosu Arasında İmzalanan (1) Sayılı Teknik Yardım Ek Anlaşmasının Tasdiki Hakkında Kanun **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 36. s. 833-835. **Resmî Gazete** Tarihi ve No : 10.03.1954 No: 8654,

¹¹⁷⁴ Arthur J. Altmeyer, Social Security History, Social Security Administration; <https://www.ssa.gov/history/collectalt.html>; Erişim tarihi: 27 Ocak 2022.

¹¹⁷⁵ Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmasına dair kanun lâyihası (no: 1/101) s.334. TBMM SSYB Komisyonu Esas No:1/101, 13.11.1958, Karar No. 14; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:11 Cilt:9, Toplantı:2, 13 Kasım 1958, s.7. Sosyal Hizmetler Enstitüsünün vazifelerinin anlatıldığı 1. Maddeye, a) Yoksullar arasında tetkikler yaparak yoksulluğun muhtelif sebeplerini araştırmak ve bunlara yapılacak sosyal hizmetlerin şekil ve nev'ini tespit etmek; fertlerin sosyal intibaksızlıklarını izaleye ve toplum kalkınmasını temine yarayacak tedbirleri araştırmak şeklinde yerleştirildi.

¹¹⁷⁶ Yeni tasarı 1957’de: Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmasına dair kanun lâyihası (no: 1/101), Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Bütçe encümenlerine, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:11, Cilt:1, İçtima: 1, 27 Kasım 1957, s.314.

¹¹⁷⁷ **Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun Layihası**, (1/101) 29.04.1955, s. 7.

kurulması,¹¹⁷⁸ Sosyal Hizmet Akademisi ve Okulu olarak iki ayrı eğitim kuruluşu oluşturmaktan vazgeçilerek kuruluşun, “Sosyal Hizmet Akademisi” adı ile tek bünyede yüksek ve orta derecede sosyal hizmet eğitimi yapılması, öğrenci yetiştirmenin dışında burada kurslar açmak suretiyle bol eleman yetiştirilmesi, gerek 1593 sayılı Halk Sağlığını Koruma ve gerekse 3017 sayılı SSYB Teşkilat Kanunu Bakanlığa Sağlık ve Sosyal Yardım kuruluşları açmak yetkisini zaten vermiş olduğundan “sosyal hizmet merkezleri” vazgeçilmesi hususlarını teklifleri arasına aldı.¹¹⁷⁹

Bütçe Komisyonu, 8 Haziran 1959 tarihli raporunda, Sosyal Hizmetler Danışma Konseyi'nin üyeleri arasına İmar ve İskan Bakanlığı ile Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü İş ve İşçi Bulma Kurumu temsilcilerinin de ilave edilmesini teklif etti.¹¹⁸⁰

12 Haziran 1959'da TBMM'de kabul edilerek kesinleşen Kanun¹¹⁸¹ metninde, bir “Akademi kurmak,”¹¹⁸² Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün görevleri arasına yazıldı. Kamu yararına hizmet eden (TÇEK gibi) her türlü hayır ve yardım derneklerinin, sosyal hizmetler alanındaki etkinliklerini koordine etmek, işbirliğini ve ahenkli bir şekilde çalışmalarını sağlamak, bütçelerinde sosyal hizmetlere ayırdıkları ödeneğin verimli ve yerine harcanmasını sağlamak amaçlarıyla değerlendirmelerde bulunmak (Madde 1.f) şeklinde, Dernekler Kanununu tamamlayıcı bir ifade girilmişti. Komisyon önerilerine uyularak, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı, Enstitü Müdürü, Akademi Müdürü, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ziraat, Ulaştırma, Çalışma, Sanayi, İmar ve İskan Bakanlıkları, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, Kızılay, ÇEK, Verem Savaş Derneği ve YSD temsilcileri, Danışma Konseyinin yılda bir kez toplanacak en fazla beş gün çalışacak doğal üyeleri olacak bir Danışma Konseyi kurulmuştu (Madde 2). Aynı maddede hayır derneklerine ilave oldukça bunlardan da

¹¹⁷⁸ Aynı yer.

¹¹⁷⁹ A.g.l., s. 8.

¹¹⁸⁰ A.g.l., s. 10.

¹¹⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:11, Cilt:9, Toplantı:2, 28 Kasım 1958, s. 766-769.

¹¹⁸² Cumhurbaşkanlığı arşivi, 03006315, 6.13.1959; 12.06.1959 Tarih ve 7355 Sayılı, Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanunun Yayınlanmak Üzere Başvekaletle Gönderildiği Hk, Madde 1-h.

üye alınacağı yazılmıştı. Onun dışında Konseyde, sosyal hizmet alanında bilgi ve çalışmalarıyla tanınan ve üç yıllığına seçilecek, dört üye bulunacaktı. Sosyal Hizmetler Enstitüsü, bir Müdürün yönetiminde, Müşavir, Genel Sosyal Hizmetler Şubesi, Tıbbi Sosyal Hizmetler Şubesi, Sosyal Hizmetler Etüt, Dokümantasyon ve İstatistik Şubesi ile Sosyal Hizmetler Akademisinden oluşmaktaydı (Madde 4).¹¹⁸³

Sosyal Hizmetler Enstitüsü, Kanunu gereği, bir icra organı değil, bir raporlama, araştırma, istatistik, inceleme, danışma, tavsiye, koordine, program düzenleme, teftiş ve eğitim organı olarak kurulmaktaydı. Önemli görevlerinden biri de, ülkenin henüz çok yabancı olduğu sosyal hizmetler konusunun, ülke çapında tanıtılması, anlaşılması ve amaç ve kapsamının yararlılığı konusunda kamuoyu oluşturulmasıydı.

3.2. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri

Genel Merkezde, Müdür, dört müfettiş, bir teknik müşavir, bir müşavir avukat (yedi kişi) ve bundan başka Genel Merkezdeki beş adet müdürlüğe ait kadrolar bulunmaktaydı.¹¹⁸⁴ Bu beş müdürlük şunlardı: Muamelat ve Zât İşleri (İdari ve Personel) Müdürlüğü (kadrosu altı kişi), Sağlık ve Sosyal İşler Müdürlüğü (kadrosu üç kişi), Yayın, İstatistik ve Tanıtım Müdürlüğü (kadrosu üç kişi), Muhasebe Müdürlüğü [Müdür, Müdür Yardımcısı, üç Hesap Memuru, Daktilo, Ayniyat Muhasebesi (dört kişi), Vezne, kıymetli evrak (iki kişi), toplam kadro 12 kişi] ve

¹¹⁸³ Enstitünün kuruluşundan iki yıl sonra, 1961’de, Ankara Sıhhiye’de, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na yakın bir adreste sosyal hizmetler uzmanı ve sosyal yardımcıları yetiştirmek üzere Sosyal Hizmetler Akademisi kurulacaktı. İlk olarak doğrudan SSYB’na bağlı olan Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve Akademi, 1963 yılında çıkarılan 225 Sayılı Yasayla Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğüne bağlandı. Akademi, 1965 yılında programının standarda uygunluğu onaylanması sonrasında, Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği’ne üye kabul edildi. 6 Kasım 1981’de çıkarılan 2547 Sayılı YÖK Kanunu’nun, “Yürürlükten Kaldırılan Kanun Hükümleri” başlıklı 66. Maddesi uyarınca 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanunun, “Sosyal Hizmetler Akademisi ile ilgili hükümleri” de yürürlükten kaldırılmış oldu. YÖK Kanununun, 28. Geçici Maddesi hükmü gereği, Sosyal Hizmetler Akademisi’nin durumu da YÖK Kurulu’nda değerlendirilerek, Hacettepe Üniversitesi’nde 1967’den beri İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde kurulmuş olan “Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü”yle birleştirilmek suretiyle üniversitenin bünyesine alındı. Akademi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu adıyla Hacettepe Üniversitesi’ne bağlandı ve Fatih Cd. 195, Çiftasfalt, Keçiören adresine taşındı. YÖK Kanunu Tasarısı çalışmaları sırasında bir ara Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması düşünülse de sonra bundan vazgeçildi.

¹¹⁸⁴ 1958-59 Genel Merkez memurları kadrosu; **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez ve Yuvaları Kadro Cetveli**, Ankara, 1958.

Levazım Müdürlüğü (kadrosu dört kişi) olmak üzere 36 memur kadrosu vardı.¹¹⁸⁵ Bundan başka Genel Merkeze bağlı 23 hizmetli kadrosu da bulunmaktaydı.¹¹⁸⁶

Keçiören Çocuk Yuvası memur ve hizmetliler kadrosunda, Müdür (750 TL), müdür muavini (400 TL), 3 Çocuk hastalıkları uzmanı (550'şer TL), 2 öğretmen (300'er TL), 4 çeşitli memur (300, 250, 200 TL), Başhemşire (350 TL) ve yardımcısı (250 TL), Hasta bakıcı hemşire (200 TL), 2 süt evi hemşiresi (200'er TL), 4 çocuk bakıcı hemşire (200'er TL), 6 çocuk bakıcı hemşire (175 TL), 10 çocuk bakıcı hemşire (150 TL), Terzi (250 TL), 2 Terzi yardımcısı (200'er TL), Teknisyen (300 TL), Şoför (400 TL), Kaloriferci (250 TL), Kaloriferci yardımcısı (150 TL), Aşçı (350 TL), iki aşçı yardımcısı (200'er TL), Bahçıvan (200 TL), Bahçıvan yardımcısı (150 TL), İnekçi (125 TL), Baş Hademe (150 TL), 16 Hademe (100'er TL), 12 gece nöbetçisi (100'er TL), 2 Gece Bekçisi (100'er TL), Kapıcı (100 TL), 2 Çamaşırcı (100'er TL), 2 Bulaşıkçı (100'er TL) 6 Sütanne (75'er TL) olmak üzere kapsamlı bir kadrosu ve bunlara ödenen maaş giderleri toplamının aylık 15.825, yıllık 189.900 lira olduğu görülmektedir.¹¹⁸⁷ Cari üretici fiyatları ile kişi başı gayrisafi milli hasıla tutarı 1958 yılında 1.347 TL'dir. Bu rakam aylık 112 TL'ya karşılık gelmekte olup, Genel Merkezin çalışanlarına verdiği ücretler, işçi ve memurlarda bu rakamın genellikle üzerindedir.¹¹⁸⁸

Çocuk Bakıcı Okulunda ise Müdür (475 TL), Müdür muavini (350 TL), 2 Hademe (100'er TL), 10 Öğretmen (100'er TL.den) olmak üzere 14 çalışanın ve 90 öğrencinin (aylık 12,5'ar lira cep harçlığı) olduğu görülmektedir.¹¹⁸⁹ Çocuk Bakıcı okulunda öğretmen maaşlarının kişi başı GSMH tutarından düşük olduğu görülüyor.¹¹⁹⁰

Kavacık Suyu İşletme İdaresi kadrosu ise şöyleydi: İşletme Şefi (300 TL), Satış memuru (250 TL), Perakende satış tahsil memuru (200 TL), 2 Kontrolör (250'şer TL) 4 doldurucu (250 TL, 175x3), Gece bekçisi (150 TL), Bahçıvan (150 TL), Temizlikçi

¹¹⁸⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez ve Yuvaları Kadro Cetveli, Ankara, 1958, s.3,4.

¹¹⁸⁶ A.g.e., s.5.

¹¹⁸⁷ A.g.e., s.6.

¹¹⁸⁸ Bkz. Tablo 12.

¹¹⁸⁹ A.g.e., s.7.

¹¹⁹⁰ Bkz. Tablo 12.

(125 TL), Bekçi (150 TL), 2 su isale hattı bekçisi (150'şer TL). Maaşlar için yıllık 34.800 lira ödenek bütçelenmekteydi.¹¹⁹¹

Demokrat Parti döneminde, 10 Ocak 1951 ve 27 Haziran 1953'te olağan, 6 Kasım 1954'te tüzük değişikliği maksatlı olağanüstü, tüzük değişikliği şartlarını yerine getiremeyen örgütlerin toplantılarını zamanında yapamaması nedeniyle bir yıl gecikmeli olarak 23 Haziran 1956 ve nihayet 15 Mart 1958 tarihinde olağan olmak üzere, beş Genel Merkez Kongresi yapılmıştır. Genel Merkez Kongrelerine başlanırken İstiklal Marşı okunması, Atatürk hatırasına iki dakika saygı duruşu yapılması, yoklama alınması, davetlilerden gelen mesajların okunması ritüelleri DP döneminde de değişmedi. 1940 Genel Kongresinden başlayarak, seçilen bir grubun Etnoğrafya Müzesinde Atatürk'ün geçici kabrinin ziyaret etmesi geleneği, DP döneminde (1953'te) naaşın Anıtkabir'e nakledilmesinden itibaren, tüm kongre açılışlarında toplu olarak Anıtkabir ziyaretiyle Genel Kongrenin başlatılması şeklinde devam ettiği, TÇEK Genel Kurul Raporlarının giriş kısımlarında görülebilir.

Demokrat Parti iktidara geldiğinde TÇEK'in Genel Başkanı, CHP Gaziantep Milletvekili Dr. Muzaffer Canbolat'tır. 24 Mart 1950'ye kadar Gaziantep CHP milletvekilliği yapan Muzaffer Canbolat, 10 Ocak 1951'e değin de Kurumun başındaki görevine devam edecekti.¹¹⁹² Bu durum, Demokrat Parti iktidarının TÇEK organlarında henüz ciddi bir iktidar mücadelesine girişmediği anlamına gelmekteydi. Demokrat Parti siyaset anlayışına paralel yönetimlerin oluşturulması 1951 ve 1954 Seçimlerinde peyderpey olabildi. Bu dönemin yönetimi, yavaş yavaş güçlendikçe İnönü döneminden kalma TÇEK emektarlarına işten el çekti. Demokrat Parti siyaseti, TÇEK'te de egemen oldu.

18 Ocak 1951'de yerine gelen ve 9¹¹⁹³ ve 10'uncu¹¹⁹⁴ dönemlerde Milletvekili seçilen 10 Kasım 1952 - 9 Aralık 1955 tarihleri arasında Adalet Bakanlığı da yapan

¹¹⁹¹ Aynı yer.

¹¹⁹² Dr. Muzaffer Canbolat, seçildiğinde aynı zamanda bir CHP milletvekiliydi. Demokrat Parti iktidarının ikinci yılı başlangıcında ÇEK Genel Başkanlığından da ayrılıp, Demokrat Parti iktidarı süresince siyasete ara vererek 1960 ihtilali sonrası Millet Meclisi 1. Döneminde (26.10.1961-16.07.1965) yeniden CHP Gaziantep milletvekili olarak meclise girdi. TBMM Milletvekilleri fihrist ve tutanak kayıtlarından taratılmıştır. Ayrıca bkz: Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi**, VIII. Dönem (1946-1950), III. Cilt: Milletvekilleri Özgeçmişleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, 2012 Ankara, s.445.

¹¹⁹³ 22.05.1950-12.03.1954'te Kırşehir ve Ankara Mv. (24.05.1950'de Ankara'yu tercih etti.) **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Cilt:1, Birleşim:2, s.16.

¹¹⁹⁴ 14.05.1954-11.09.1957'de Ankara Mv.

Osman Şevki Çiçekdağı¹¹⁹⁵ ise bir Demokrat Partiliydi. Osman Şevki Çiçekdağı, TÇEK Başkanlığı döneminin önemli bir bölümünde aynı zamanda 3. Menderes Hükûmeti Adalet Bakanıydı. Bakanlığı döneminde hükümetin muhalefete ve basına karşı kısıtlayıcı tedbirler getirmek ve Milletvekili ve doğduğu şehir olan Kırşehir'in ilçe yapılmasına neden olmakla sürekli olarak suçlanan¹¹⁹⁶ Çiçekdağı'nın Bakanlığı, Hükûmet bunalımının içinden çıkılmaz bir hal almasıyla sona erdi. Bu sıralarda yakalandığı kan kanseri tedavisi için gittiği Amerika'dan dönüşünde, 20 Temmuz 1956 günü İstanbul'da tedavi gördüğü Vakıf Gureba Hastanesi'nde hayata gözlerini yumdu.¹¹⁹⁷ Vefat ettiği güne kadar TÇEK Başkanıydı.

Osman Şevki Çiçekdağı'nın yerine gelen Refet Aksoy,¹¹⁹⁸ 3 Kasım 1956 tarihli TÇEK Genel Kurulunda Genel Başkanlığa seçilmiş ve 18 Haziran 1960 tarihinde tüm organlarıyla beraber feshedilene dek görevini sürdürmüştür. 10. dönem milletvekilliğinin ardından, 30 Kasım 1957'de Çalışma Bakanlığı İşçi Sağlığı Genel Müdürlüğü'ne getirilen Refet Aksoy, bu görevinin yanı sıra TÇEK Başkanlığını da yürütmüştü. 13 Nisan 1960'ta Çalışma Bakanlığı Müsteşarlığı'na yükseltildikten kısa bir süre sonra gerçekleşen ihtilalin ardından 13 Temmuz 1960'ta Bakanlar Kurulu kararıyla re'sen emekliye ayrıldı.¹¹⁹⁹ 1960 ihtilali sonrasında yapılan seçimlerde Millet Meclisi'nde Adalet Partisi 1. Dönem (TBMM 12. Dönem) Ordu Milletvekili olarak yeniden siyasi hayata döndü.

TÇEK, Demokrat Parti Döneminde, CHP Dönemi vasıflarını, topluma önder olma ve devrimlerin bir uygulama sahasını oluşturuyor olma ve iktidar partisine bir siyaset okulu ve üye ve yöneticilerine politik bir basamak olma özelliğini büyük

¹¹⁹⁵ TBMM Milletvekilleri fihrist ve tutanak kayıtlarından taratılmıştır. Ayrıca Bkz. TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 543 ve s. 613.

¹¹⁹⁶ <https://www.biyografya.com/biyografi/10095>; Erişim tarihi: 18 Mart 2020.

¹¹⁹⁷ **35 ve 36. Yıllar**, s. 5.

¹¹⁹⁸ **TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980**, s. 588 ve s. 662 ve s. 817.

Ayrıca Bkz: <https://www.biyografya.com/biyografi/11788>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2020.

¹¹⁹⁹ Asıl adı Osman Rafet Aksoy. Siyasi hayatına 1920'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde başlayan bilinen adıyla Refet Aksoy, Halk evi, Türk Ocağı ve Kızılay üyeliklerinde de bulundu. 10'uncu dönem milletvekilliğinin ardından bir müddet devam eden bürokratik yılları, 1960 ihtilali ile son buldu. 1960 ihtilali sonrasında yapılan seçimlerde, Millet Meclisi'nde, Adalet Partisi 1. Dönem (TBMM 11. Dönem) Ordu Milletvekili olarak yeniden siyasi hayata döndü. 31 Aralık 1967 tarihinde hayata gözlerini yuman Osman Refet Aksoy, Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Efendi'nin (İçöz) damadıdır. <http://www.unyevtv.net/icerik/kose-yazilari/unye-kokenli-bir-siyasi-osman-rafet-aksoy/> Erişim tarihi: 24 Mart 2020.

oranda yitirmişti.¹²⁰⁰ Bu dönemde TÇEK Genel Başkanlığı görevi, birincil bir görev olmaktan çıkarak, ikiz görev olarak yürütüldü. Yine de Demokrat Partinin görev gelmesiyle birlikte CHP’li kadroların Kurumda muhalefete itilerek yerlerine Demokrat Partili isimlerin getirilmesi, politik açıdan Çocuk Esirgeme Kurumu’nun etkinliklerinin Cumhuriyet Halk Partisi döneminde olduğu gibi DP’lilerce de önemli görüldüğünün işaretidir.

1953 Kongresinde, Kurum içi kademelerin sıkı temas ve işbirliği ile bütünleşik bir sistem halinde çalışmaları gerektiği halde, 27 Haziran 1953’e kadar yürürlükte bulunan Tüzüğü,¹²⁰¹ bu temel esasları ve koşulları sağlamakta yetersiz kaldığı ifade edildi. Bu nedenle, Genel Merkezin yetkisi kullanılarak, bir tüzük düzenleme düşüncesiyle 6 Kasım 1954’te “Olağanüstü Kongre” toplandı. Teşkilat kademeleri, bu Olağanüstü Kongrede düzenlenerek yürürlüğe giren yeni Tüzükteki¹²⁰² yeni hükme hemen uyum sağlayamadıklarından vaktinde kongrelerini toplayamadılar.¹²⁰³ Bundan dolayı 1955 yılında toplanması gereken Genel Kongre, 1955 merkez kongreleri gecikince zorunlu olarak Haziran 1956’ya ötelendi. Bu yüzden kongrenin inceleme ve onayına sunulamayan 1955 bütçesi, onaylanan 1953 ve 54 yılları bütçesi esaslarına uygun şekilde uygulanarak, Kurum faaliyetine 1955 yılında da eski bütçe esaslarıyla devam etti. 1953-54 yılı raporuna 1955’in de dahil edilmesinin nedeni buydu.

1956 ve 1957 yıllarının değerlendirilmesi 1958 Kongresinde yapıldı. Demokrat Parti etkinliğinin Çocuk Esirgeme Kurumu’nda da doruk noktasına ulaştığı Kongrede GMK’ya seçilen asıl üyeler şunlardı:¹²⁰⁴

¹²⁰⁰ Yine de ÇEK’in politik bir basamak olarak işe yaradığına dair bir gazete ilanı için bkz. **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1957.

¹²⁰¹ **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, 1951** Senesi Umumî Kongresinde Kabul Edilmiştir, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Doğu Matbaası, Ankara. 1953 Kongresinde, 1951 Tüzüğünün, 27 Haziran 1953’e kadar yürürlükte kaldığı ifade edilmiştir. Bu durumda 1954 Kasım Olağanüstü Kongresine kadar ya 1951 Tüzüğü hükümleri, ya da hazırlanmış olan tadil projesinin hükümleri uygulanmış olmalıdır. Bu çalışmada söz konusu tadil projesine ulaşılamadı.

¹²⁰² **TÇEK Nizamnamesi 1956**. 6 Kasım 1954 tarihinde yürürlüğe giren tüzük kitapçığında “TÇEK Nizamnamesi 1956” yazmasının bir düşünce yanlısı sonucu olduğunu, bunun, yayının, 1956 Haziran Olağan Kongresinde basılarak teşkilata dağıtılmış olmasından kaynaklandığı anlaşıyor. Bu durumda doğrusunun, “TÇEK Nizamnamesi 1954” olarak basılması olacağını söyleyebiliriz.

¹²⁰³ Eski Tüzükte Şube Kongrelerinin, iki yılda bir Ekim ayı içerisinde yapılacağı hükmü amirken, yeni tüzükte, olağan toplantıların, iki yılda bir şubat ayı içinde yapılması hükmü bulunuyordu.

¹²⁰⁴ **35 ve 36. Yıllar**, s. 2.

DP Muş Milletvekili Şemsi Ağaoğlu, DP Rize Milletvekili İzzet Akçal, Çalışma Vekâleti Müsteşarı Refet Aksoy,¹²⁰⁵ DP Denizli Milletvekili Baha Akşit, Toprak Mahsulleri Yönetim Kurulu Başkanı Lâtif Aküzüm,¹²⁰⁶ Koç Ticaret T. A. Ş. Umum Md. Hulki Alisbah,¹²⁰⁷ DP Yozgat Milletvekili Atıf Benderlioğlu, DP Erzurum Milletvekili Rıfki Salim Burçak, Doktor Muzaffer Canbolat, Tüccar, Fabrikatör Şemsi Demirkan, ÇEK G.Antep Merkezi Başkanı Mehmet Ali Demir, Yazar ve şair A. Muhip Dranas,¹²⁰⁸ DP Eski Elâzığ Milletvekili Hüsnü Göktaş, Sümerbank Hukuk Müşaviri Galip Gültekin DP Çorum Milletvekili Yakup Gürsel, Öğretmen, 8. Dönem CHP Milletvekili Hasene Ilgaz,¹²⁰⁹ DP Gaziantep Milletvekili Dr. Samih İnal, Tüccar Vehbi Koç, DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, DP Eski Gümüşhane Milletvekili Sabri Özcansan, DP Eski Elâzığ Milletvekili Ö. Faruk Sanaç, ÇEK Adana Merkezi Başkanı Necati Sepici, Gazeteci Süreyya Sofuoğlu,¹²¹⁰ ÇEK Aydın Merkez üyesi Süheyla Yapar, DP Eski Çankırı Milletvekili Tahsin Nahit Uygur.

1958’de Merkez Kuruluna girenler listesindeki Muzaffer Canbolat ve Hasene Ilgaz dışındaki eski ve o zamanki 10. Dönem tüm milletvekilleri Demokrat Partidir. Hasane Ilgaz, Vehbi Koç,¹²¹¹ Hulki Alisbah, Muzaffer Canbolat gibi CHP’li oldukları bilinen isimler azınlıktadır. Demokrat Parti döneminde de Kurumun ana çatısı, Milletvekillerinden oluşmaktaydı. Fakat burada 1951’den sonraki Genel Kongrelerde peyderpey gerçekleşen değişimin sonunda, 1958 Genel Kuruluna artık Demokrat Parti iktidarıyla birlikte uyumlu çalışan bir kadro ile girildiği, CHP’den

¹²⁰⁵ 8 ve 9’uncu Dönem DP Milletvekili

¹²⁰⁶ Millet Meclisinde 1. (TBMM 12.) CHP, 2. (TBMM 13.) ve 3. (TBMM 14.) Dönem Adalet Partisi Kars Milletvekilliği yapmıştır.9’uncu Dönemde önce CHP’den Kars Milletvekili olarak seçildi. Sonra CHP’den istifa ederek DP’ye geçti.

¹²⁰⁷ 1942-47 arasında Sümerbank, 1948-49 arasında da İller Bankası genel müdürü olarak görev yaptı. Son devlet görevinden siyasi nedenlerle ayrıldıktan sonra, kendisini daha önceden tanıyan Vehbi Koç’un teklifini kabul ederek 1950 başında Koç Ticaret AŞ’de genel müdür olarak çalışmaya başladı.

¹²⁰⁸ 1946 TÇEK Yayın müdürü, birkaç kez DP’den milletvekili adayı olmuş ancak seçilememiştir.

¹²⁰⁹ İstanbul Emine Hatun Kız Mektebi Öğretmeni, İstanbul Presto Kadın Mektebi Öğretmeni, İstanbul Fatih 21, 24, 51 ve 28. İlkokullar Başöğretmeni, Şehremini Halkevi Reisi, Fukaraperver, Çocuk Esirgeme, Kurtarma Yurdu ve Türk Dil Kurumları Kurucu Üyesi ve Başkanı, Fatih İlçesi Hava Kurumu Başkanı, Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Gazeteleri ve Akgün, Çorum, Hürsöz, Safranbolu, Adana ve Hatay Yerel Gazetelerinde Kadın ve Türk Çocuğu, Yeşil Ada, Yeşil Ay ve Çocuk Dergileri Yazarı, 7. Dönem Hatay ve 8. dönem CHP Çorum Milletvekili. <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=8114>. Erişim Tarihi: 19 Eylül 2020.

¹²¹⁰ 1961 genel seçimlerinde AP’den XII. Dönem (15.10.1961 – 10.10.1965) Kocaeli Milletvekili seçildi.

¹²¹¹ **Vehbi Koç Anlatıyor, Bir Derleme**, Kollektif, Yapı Kredi Yayınları, Anı ve Seyahatname Kitapları, Birinci Baskı, İstanbul, 2018, s.194.

birkaç ismin, çocuk davasının duayenleri veya güçlü iş insanları olmaları gibi nedenlerle Merkez Kurulunda bırakıldıkları görülmektedir.

Yönetim Kurulunda yer alan Genel Başkan Refet Aksoy, İkinci Genel Başkan Ahmet Muhip Dranas ve Üyeler, Dr. Baha Akşit, Lâtif Aküzüm, Yakup Gürsel, Dr. Samih İnal, Ömer F. Sanaç Kurumun güçlü isimleriydi.

DP dönemi TÇEK yönetimi de DP iktidarı ile birlikte 1960 Askeri Darbesi ile sonlandı. İhtilalden iki ay sonra, 25 Temmuzda, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun örgütlerinin feshine ve örgütlerin yeniden seçimlerinin yapılmasına ve örgütlerin yeniden etkinliğe başlayacağı zamana kadar Kurum işlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na yürütülmesini öngören bir kanun çıkarıldı.¹²¹²

1956 yılında Kuruma ait kuruluşlarda, Afyon, Ankara, Balıkesir, Biga, Bursa, Elâzığ, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Kırklareli, Malatya, Mersin, Niğde, Rize, Ordu, Sivas ve Trabzon'da "17 adet yuvada, toplam 1.270 çocuk" bakılmaktayken 1957'de bunlara Sakarya, İstanbul Kocamustafapaşa ve Kasımpaşa Yuvaları ilave oldu.¹²¹³ Yuvaların dışında dispanserler ve kreşler de etkinlik yürütmekteydi.¹²¹⁴

1957'de bakılan çocuk sayılarındaki artışın, Bursa, Elâzığ, Malatya ve Mersin yuvalarından kaynaklandığı görülmekteydi. Bu dört merkez, yuvaları açarken, Genel Merkezden yardım da almamışlardı. İstanbul'un 1957 itibarıyla Kocamustafapaşa 'da bir kreş, yuva ve poliklinik, Kasımpaşa'da sadece kreş, Bakırköy'de doğumevi şeklinde

¹²¹²Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Uzuvarlarının Feshi ile Mezkûr Uzuvarların Yeniden Seçimlerinin Yapılmasına ve Bu Uzuvarların Faaliyete Geçişine Kadar Kurum Muamelâtının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca Yürütülmesine Dair Geçici Kanun, T.C. **Resmî Gazete**, 29 Temmuz 1960 Sayı: 10564, s. 1834:

Md. 1. — Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Genel Merkez, vilâyet, kaza, nahiye ve köylerdeki bütün uzuvarları, dernek etkinliklerinin Ana Tüzükteki gayeler istikametinde yürütülmesini ve seçimlerin tam bir serbesti içinde yapılmasını temin maksadıyla feshedildi.

Md. 2. — Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumuna ait bütün uzuvarların seçimleri tamamlanıncaya ve bu uzuvarlar vazifelerine başlayıncaya kadar, Derneğin bütün kademelerdeki hizmetleri Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü hükümleri dâhilinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca teşkil edilecek heyetler tarafından yürütülür.

Md. 3. — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca kurulan heyetler bir taraftan teşekkülün işlerini ikinci madde hükümleri dairesinde yürütmekle beraber diğer taraftan seçimlerin en kısa bir zamanda icrası için lüzumlu hazırlıkları ikmal eder.

Md. 4. — Bu kanun 18 . 6 . 1960 tarihinde yürürlüğe girer.

Md. 5. — Bu kanunun hükümlerini icraya Bakanlar Kurulu memurdur.

28 Temmuz 1960

¹²¹³ **35 ve 36. Yıllar**, s.8. 1957 yılı itibarıyla Kurum yuvaları için bkz. Tablo 30.

¹²¹⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Genel Kongre, 32-33 ve 34 üncü Yıllar**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1956, s. 6.

devam eden faaliyetleri vardı. Ne var ki bu kuruluşlar, hâlen şehrin gereksinimine cevap vermekten uzaktılar.¹²¹⁵

Mevcut 17 adet yuvayı genişletmek, bunların sayılarını artırmak arayışları sonunda o yıl, Adapazarı'nda yapımı tamamlanan Sakarya Yuvası, 30 Ağustos 1956'da hizmete girdi. Aynı amaçla 1956 yılında Tekirdağ'da da 100 yataklı bir yuvanın yapımına başlandı. Sakarya yuvasını hazırlayanlar, gelir kaynaklarını da beraberinde düşünmüş, yuvanın yanında, buraya gelir getirecek olan bir otel, kiraya verilecek bir başka apartman ve restore ettirmek suretiyle işletmeye açılacak bir de hamam projeye eklenmişti. Sakarya tesisleri 1957'de hizmete girdi.

Biga Yuvası binası, depremde yıkıldığından yerine yepyeni bir bina yapıldı. 50'ye yakın çocuk burada barındırılmaktaydı. Niğde'de de natamamken tamamlanan, üç katlı 70-80 çocuğu barındırabilecek genişlikteki yapı, 1956'da hizmete girdi.

1955 yılı içerisinde İstanbul Kasımpaşa'da bir çocuk bakımevi ve dispanser yapımına başlandı. Bu kuruluşta 30 yatılı 30 yatısız çocuğun bakımı sağlanması düşünülmüyordu. Muğla merkezinde de altında dükkanları ve üstünde kat bulunması itibariyle önemli bir gelir kaynağı var olan bir kurum binası inşa edildi. Zonguldak şehir merkezinin işlek bir yerinde bir arsa üzerine gelir getirecek üç katlı bir binanın inşaat projeleri de bu çerçevede hazırlandı. Temeli 1955'te atılan ve inşaatı hızla tamamlanan tesisler 1957'de devreye alındı. TÇEK Genel Merkez binasının arkasında bir tane, İzmir, Adana, Burdur ve Denizli illerinde de birer tane mevcut kıymetli arsa donmuş bir halde bulunmaktaydı. Kurum, bunları da yukarıda sayılan örneklerde olduğu gibi kullanmayı düşündü. 1956'da, Konya merkezinin çocuk yuvası arkasındaki bir arsa satın alınarak, kira geliri sağlamak üzere burada da bir apartmanın inşasına başlandı.

Ankara'da Ankara merkezine bağlı, İstanbul'da, Alemdar, Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, Eyüp ve Tophane'de birer kreş hizmet vermekteydi. Yine Ankara'da Genel Merkez Polikliniği ve "İlhan Polikliniği" hizmetlerini sürdürmekteyken, İstanbul'da Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, Eyüp ve Tophane Poliklinikleri her yıl binlerce vatandaşa hizmet vermekteydi. Bakırköy'de de doğumevi faaliyetine devam ediyordu.¹²¹⁶

¹²¹⁵ Bkz. Tablo 30 ve 35 ve 36. Yıllar, s. 9.

¹²¹⁶ Aynı yer.

Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, çocuk yuvası işletmek, şubelerce yaptırılan çocuk yuvalarından giderlerine destek olmak ve işletilmekte olan çocuk yuvalarının giderlerine çocuk başına belirli bir miktar katkı ödemek suretiyle, çocukların korunmasına ve bakımına çalışmaktaydı.

TÇEK Genel Merkezinden, Merkez ve Şubelere yapılan yardımlar, 1943 Tüzüğünde getirilen bir yenilikti. İnönü Dönemi TÇEK Yönetimince bu hükmün gereği az da olsa işletilmeye başlamış olan bu yardımlar, DP döneminde önemli oranda artış gösterdi.¹²¹⁷ İnönü döneminde 1944 yılı bütçesinde 111.945 lira,¹²¹⁸ 1945'te 163.157 lira, 1946'da 180.460 lira bu çerçevede şubelere gönderilmişti.¹²¹⁹ DP döneminde bu yardımlar, 1951'den 1957'ye sırasıyla; 249.379 TL, 230.648 TL, 356.876 TL, 306.461 TL, 440.901 TL¹²²⁰ 339.020 TL ve 452.359 TL¹²²¹ olarak gerçekleşmek suretiyle dönem içinde de tedricen artış gösterdi. 1953'te şube ve kollara yardım için harcanan 198.582 lira, toplam giderlerin (1.088.978 lira) % 18'i iken 1957'de gerçekleşen 452.359 lira toplam giderlerin (2.013.705) % 22'sidir. Bu durum, DP döneminde kurumsal yardım anlayışı aynı kalmakla birlikte, hizmetlerin, merkezîlikten bir miktar uzaklaşarak yavaş yavaş yurt sathına yayılmakta olduğunu göstermektaydı. TÇEK, İnönü Döneminde yuvalar açmak için harcamalar yapmış, Demokrat Parti döneminde ise Genel Merkez, harcamalarında, taşra örgütlerine daha çok ödenek ayırmak suretiyle yönetimde daha çok adem-i merkeziyetçiliği tercih etmişti.¹²²²

Genel Merkez, çeşitli yerlerdeki çocuk yuvalarına, hem baktıkları çocuk sayısı ile orantılı olarak da bir yardım yapmakta, hem de bunların yapımlarına ve gereğinde diğer giderlerine destek olmaktaydı. Genel Merkez, çocuk başına, yıllık 200 lira

¹²¹⁷ **32-33 ve 34. Yıllar**, s. 1. Ayrıca Bknz. Tablo 18.

¹²¹⁸ Bu yenilik kapsamında, 1944 yılında yardım yapılan Merkez ve Şubeler ile yardım bedelleri şöyleydi: Merkezler: Kırklareli (1.000), Trabzon (1.500), Zonguldak (1.000), Konya (1.000), Malatya (1.000), Balıkesir (11.200), Manisa (1.000), Giresun (1.000), Seyhan (1.000), Eskişehir (1.000), İzmit (1.000), Aydın (1.000), Kastamonu (1.000), Bolu (1.750), Elâzığ (1.000), Çankırı (1.000), Bilecik (1.000), Bitlis (1.000), Muğla (500), Urfa (1.000), Denizli (500), Isparta (1.000), Burdur (600), İzmir (11.000), Gümüşhane (300), Hatay (1.000), Şubeler: Bigadiç (502), Gönen (301), Akhisar (300), Ödemiş (300), Adapazarı (500), Hendek (1.000), Fatsa (200), Tire (500), Tarsus (200), İnegöl (200), Bozüyük (300), Simav (300), İnebolu (300), İskenderun (300), Vize (500), Lüleburgaz (500), Akçadağ (141), Filyos (1.000), İncirliova (536), Babaeski (300) **23 ve 24. Yıllar, 1944-1945**, s.19.

¹²¹⁹ Bkz. Tablo 16.

¹²²⁰ **32-33 ve 34. Yıllar**, s.1.

¹²²¹ **35 ve 36. Yıllar**, s.30.

¹²²² Tablo 16'dan.

yardım yapmayı benimsemişti. Örneğin 1951’de 19 çocuk bakılan Trabzon yuvasına 3.500 TL yardım yapılmışken 76 çocuk bakılan Bursa Yuvasına 15.200 TL yardım yapıldı. Gaziantep’teki Yuva inşaatına 35.000 TL nakdi yardım yapıldı.¹²²³

Genel Merkezin, Biga, Sakarya, Tekirdağ, Niğde, Muğla, İstanbul, Zonguldak ve Bursa’ya yaptıkları inşaatlar için 1953-1955 yıllarında ulaştırdığı para yardımlarının toplamı 393.000 lirayı aştı. 1956 ve 1957’de bu rakamlarda büyük artış meydana gelerek bu iki yılda toplam 2.382.624 lira Kurum merkez, şube ve kollarına dağıtıldı.¹²²⁴ Kurum tarafından, belli başlı büyük deprem ve sel felaketleri ile karşılaşılınan yörelerin yavrularına ve annelerine de yardımlarda bulunuldu. 1956 başında Gerze’de meydana gelen yangın felaketine bir kamyon dolusu çeşitli yiyecek eşyası, sağlık ve yardım ekipleri gönderildi. Genel Merkezden 1952-1955 yılları arasında doğum, elbise, ayakkabı, palto vesaire yardımları toplamı büyük rakamlara ulaştı.¹²²⁵ Bütçede önleyici tedbirler kapsamında yapılan tasarruflarla aynı üç yıl içerisinde bir buçuk milyon lira kısıntı yapıldı. 1953’te 1.561.629 lira olan gelirin 1.088.978 lirası, 1955’te 1.807.456 liraya artan gelirin 1.421.263 lirası harcandı.¹²²⁶

1956-57 yıllarında yoksul ailelere yapılan, ilaç, giyim, yol masrafı vs. yardımların toplamı 300.000 lirayı geçti.¹²²⁷ Artan enflasyon gerekçesiyle bütçede çeşitli kalemlere % 13’e yakın ödenek ilavesi yapıldığı görülüyor.

Şube ve kolların girişmiş bulundukları genişletme ve iyileştirme gayretlerini merkezden destekleme politikasına ağırlık verildi. Bu cümleden olarak, 1956-57 Bütçe Tasarısı’nda “Giderler” başlığında, şube ve kollara yardım faslına, 200.000 lira olan 1955 yılından 275.000 lira fazlayla 475 bin lira ve 1958-59 Bütçe Tasarısına, daha 275.000 lira artışla 750.000 lira ayrıldı.¹²²⁸ İzlenmekte olan, daha paylaşımcı bir politikaydı. Genel Merkez için bu dönemde Keçiören’deki kuruluşlara eklenen bir pavyonun dışında bir bina yapılmadı. Buna karşılık depremde zarar gören Biga yuva binasının yeniden yapımı, İstanbul Kasımpaşa’da bir çocuk bakımevi ve dispanseri, Niğde’de bir çocuk yuvası, Muğla’da Kurum binası, Zonguldak’ta apartman yapım

¹²²³ Aynı yer.

¹²²⁴ **A.g.r.**, s. 7.

¹²²⁵ **32-33 ve 34 üncü Yıllar**, s. 9.

¹²²⁶ Aynı yer.

¹²²⁷ **35 ve 36. Yıllar**, s. 10.

¹²²⁸ **A.g.r.**, s. 11.

faaliyetleri, bu dönemin başında Genel Merkezce ayrılan ödeneklerle desteklenmişti.¹²²⁹ Genel Merkezin, Biga, Sakarya, Tekirdağ, Niğde, Muğla, İstanbul, Zonguldak ve Bursa'ya yaptıkları inşaatlar için 1953-1955 yıllarında ulaştırdığı para yardımlarının toplamı 393.000 lirayı aştı. 1956 ve 1957'de bu rakamlarda artış meydana gelerek bu iki yılda toplam 2.382.624 lira Kurum merkez, şube ve kollarına dağıtıldı.¹²³⁰ Şubelerin yapım faaliyetlerine yaptığı katkı, TÇEK taşınmazlarının değerinde ciddi bir kıpırdanmaya neden olmamıştı.

Kurum böylelikle daha çok tüm yurttaki kuruluşlar meydana getirmeyi hedeflemekteydi. DP döneminde sadece ilk iki yılda, 1950 ve 1951'de, önemli bir tutar, inşaat ve taşınmaz alımı için harcandı. Sonraki yıllarda harcanmayan bu kalem, 1957'de 254.915 lirayla yeniden ortaya çıkmıştı.¹²³¹

3.3. Kurumun Faaliyetleri

Bu dönemde, Kurum, harcama gücü bakımından giderleri üzerinden yapılacak bir kıyaslamayla, 1938 rakamları baz alınarak, Atatürk dönemine göre % 10'luk bir büyüme göstermiştir. Hatırlanacağı üzere İnönü dönemi verilerine göre bu oran % - 8 olmuştu. İnönü döneminde harcama bazında % 8 küçülmüşken DP döneminde harcama bazında Kurum % 18 büyümüş görülmektedir.¹²³² Bilanço aktiflerine (varlıklarına) bakıldığında, İnönü Dönemi sonunda Milli Korunma Kanunu nedeniyle taşınmaz değerlerinin artmamasından (taşınmazlar, 1947'de 1.300.000 TL'yı aşmış ve o dolaylarda kalmış, DP dönemi boyunca 1.382.349 TL'da sabitlenmiştir) kaynaklanan iki kattan fazla küçülme görüntüsü ise dikkate alınmamalıdır.¹²³³

Yönetim Kurulu ve GMK'nin etkin ve verimli çalışmaları, gelir artırıcı faaliyetler ve bu kapsamda Türk Hava Kurumu'ndaki önceki yıllardan alacaklı bulunan 722.871 lira tutarın tahsili konusunda gerçekten büyük çaba gösterilmişti.¹²³⁴

¹²²⁹ 32-33 ve 34 üncü Yıllar s. 8.

¹²³⁰ A.g.r., s. 7.

¹²³¹ Bkz. Tablo 16 ve 35 ve 36. Yıllar, s. 32.

¹²³² Bkz. Tablo 19.

¹²³³ Bkz. Tablo 20.

¹²³⁴ Çorum Milletvekili Yakup Gürsel, Ankara Milletvekili Abdullah Gedikoğlu, ve Çocuk Hastanesi başhekimisi Dr. Sami Ulus'un hazırladığı 1956 Denetçiler raporu, 32-33 ve 34. Yıllar, s. 14, 15.

Her ne kadar Kurumun amacına yönelik etkinliklerinin hızlanmış olduğu memnuniyet uyandırır da korunmaya muhtaç çocuk sayısı için yapılan 6-700.000 tahminine oranla ÇEK'in yuvada bakmakta olduğu çocuk sayısının çok çok az olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.¹²³⁵ Tüm yurt sathında yayılmaya, o günkü mali olanakların yetmediğini kabul etmek gerekliydi. Türkiye'de mevcut hayır kuruluşlarının en eskilerinden biri olan ÇEK'in hedef ve amaçlarına düzgün bir yoldan varabilmesi için gereksinim duyduğu maddî olanakları elde edememiş olduğu bir gerçektir. Kurumun gelir kaynakları hâlâ kısıtlıydı.¹²³⁶

Genel Merkez Kurum bünyesinde yaptırttığı iç denetimlerde faaliyetlerin aksayan yönlerini ve nedenlerini tespit edebiliyordu. Bunlar arasında bazılarını özellikle anmak yerinde olacaktır. Yılda iki defa eşya piyangosu düzenlenmesinin yetmediği ortadaydı. Gümrüklerden her mevsim yeter miktarda kaçak eşya geldiğine göre, piyangoğunun artırılması için ortada bir olanak vardı. Denetimlerde bu olanakların yeter miktarda değerlendirilemediği görülmekteydi. Kavacık suyu üretiminin artırılmasına yönelik çabalar sevindiriciydi. Ancak 'kaynak suyu'; diğer hayır kurumları ile 'ortak bir pul meydana getirilmesi' ve hükûmet yardımlarının artırılması konularındaki çabalara hız verilmeliydi.¹²³⁷ Çünkü gelir artırımını ile ilgili en verimli kalemler bunlar olabilirdi. 1956-57 yılları gelirlerinin, geçen yıllara bakılarak artmış olması yine de ümit vericiydi.¹²³⁸ Kurumun yerine getirdiği hizmetler dikkate alınarak, malî gücün elverdiğinden fazla olmamak üzere reorganizasyona gidilmesi dillendirilmekteydi. Diğer taraftan açık kalan yolsuzluk kapılarının kapanmasına yönelik etkili bir girişim de ne bu dönemde ne de önceki dönemlerde bulunmamaktaydı. Gider bütçelerinde yer alan bölüm ve maddelere uygun harcama yapılması gerektiği halde bazen bölümle ilgisi olmayan masrafların araya sıkıştırıldığı iç denetimlerde ortaya çıkmaktaydı.¹²³⁹ Bu kapsamda Genel Merkez dışına görevlendirilenlere verilen yol harcırahlarının bazen açık ifadeler ile yazılmaması da rahatsızlık vericiydi. Çocuk yuvasında yaptırılan çeşitli yapım ve onarımlarla ilgili istihkak bordrolarında yetkililerin imzalarının bulunmaması kabul edilir şey değildi.

¹²³⁵ Tulga ve Aysal, Aynı yer.

¹²³⁶ **35 ve 36. Yıllar**, s. 16.

¹²³⁷ **A.g.r.**, s. 17.

¹²³⁸ Bkz. Tablo 19, 20.

¹²³⁹ Aynı yer.

Kurumun devamlı surette kaçak eşya, malzeme ve aynî değerlerle uğraşması kaçınılmaz olduğuna göre, ayniyat muhasebesinin güzel bir şekilde düzenlenmesi ve muhasebe kısmının bu yönden bilgili elemanlarla güçlendirilmesi gerekirdi. TÇEK aynî değerlerini, nakit varlığı gibi kayıt altına almış değildi. İnşaat işlerinde çalıştırılanlara ait bazı yazılarda işçinin kaç gün ve kaç kuruş yevmiye ile çalıştırıldığının meçhul kaldığı onlara verilen tutarların açık olmadığı da iç denetimlerde görülüyordu. Kayıtlar doğru ve şeffaf tutulmalıydı. Hayır işlerinde şüpheli alanların bulunması doğru değildi.¹²⁴⁰ Genel Merkez birimlerinde her mevsim yapılagelen, günlük hizmetli istihdamı devam edecekse, kadrolara yapılacak eklemelerle bu duruma da meşruiyet kazandırılmalıydı.

Ambarlardaki eşya konusu, İnönü Döneminden beri hâlâ ıslah edilebilmiş değildi. Gerek satın alınan ve gerekse gümrüklerden gelen kaçak eşyaların tutuldukları TÇEK ambarlarında bulunan eşyaların her an incelemeye, teftişe ve sayıma hazır bir durumda bulundurulması ve bu yönden düzenlenmesi gerekirken, aymazlıkla, incelemelerin, içinden çıkılmaz bir hale gelmesine kayıtsız kalındığı denetimlerde anlaşıyordu. Bilhassa tüm hareketlerin üzerlerine işleneceği ambar stok kartları halen ortada yoktu.¹²⁴¹ Benzer kurum ve kuruluşlardaki uygulamalar incelenerek bu önemli konu acilen düzene sokulması, eğer mevcut kadro uygun değilse ve elemanlar yetişmiyorsa, gerekli personel önlemlerinin alınması tavsiye ediliyordu.

Kurumun elinde bulunan demirbaş eşya grubuna giren değerlerin doğru dürüst bir kaydının bulunmaması da denetimlerde, üzüntü verici konular arasında anılmaktaydı. Kurumu malı sahipsiz bir görünümdeydi. Demirbaş eşyalara yönelik 1947'den beri yürürlükte olan talimatnamenin gereklilikleri yerine gelmiş değildi. Levazım Müdürlüğü'nün gerekli kadro ve elemanlardan mahrum olması bu gereğin yerine getirilememesinde başlıca nedendi. Oluşturulacak bir komisyonla, Kurum elinde bulunan canlı cansız bütün demirbaşların sayımı ve özel defterine kaydedilmesi de tavsiye edilmekteydi. Kurum, genç ve yeterli eleman yönünden noksandı.¹²⁴² Demirbaş eşya kaydının tutulmasına yönelik 1947 Demirbaş Eşya Talimatnamesi de bu kapsamda 1959'da yeniden basılarak örgütlere dağıtıldı.

¹²⁴⁰ A.g.r., s. 18.

¹²⁴¹ Aynı yer.

¹²⁴² A.g.r., s. 19.

DP Döneminde Kurumda işler neredeyse zoraki yürür olmuştu. Tüzük gereği, GMK “iki ayda bir defa” toplanacakken 1956 Genel Kongresi'nden sonra birisi iş bölümünü belirlemek için olmak üzere, yalnız iki kez, 1957 yılı içerisinde ise toplam dört kez toplantı yapılabilmmişti. Genel Merkez üyelerinin bazısı toplantılara hiç katılmamış, bazısı da hiçbirine gelmemişti. Gönüllü ve manevi yönü olan üyelik görevinin gereklilikleri ihmal edilmekteydi. 25 merkezin henüz kongrelerinin yapamamış ve delegelerini bildirilmemiş olmaları nedeniyle Haziran 1958'de toplanması gereken Genel Kongrenin yapılmaması, Kurumun Türkiye çapındaki çalışmalarının istenen seviyede olmadığını bir deliliydi. Genel Başkanlık ve Genel Merkez Müdürlüğü, kongrelerin bir an önce tamamlanması ve neticelendirilmesini takip etmek zorunda kaldı. Genel Başkanlığa, Bu konuda Valiliklerin yardımlarını talep etmesi bile düşünülüyordu.¹²⁴³

Bütün bunlar Kurumun, DP zamanında Atatürk ve İnönü dönemindeki itibarını ve hareketliliğini yitirdiği anlamına da gelmektedir. Bunlar bir bakıma, Kurum yönetimlerinin elinde tutan DP taraftarı kadroların Cumhuriyet rejimini kurumsallaştırmaya dönük telakkilerinin CHP Hükûmetlerinden farklılık arz ediyor olmasından, Kurumu, yeni nesle yeni kültür ve yaşayışın aktarıldığı ve benimsetildiği bir organ olarak görmemelerinden de kaynaklanmaktadır. DP üyeleri Kurumda, kendilerinden önce CHP siyasetinin etkin olduğundan hareketle bunları Kurum örgüt ve kadrolarındaki etkili görevlerden ayıklıyor, Kurumda yalnızca korunmaya muhtaç çocuk barındırılması, bakımı ve eğitimi konularına yöneliyor, büyük yenilikler de yapmıyorlardı. TÇEK Genel Merkez ve örgütleri çocukların sünnet ettirilmesi, muhtaç çocuklara özellikle kış günlerinde giyecek ve yiyecek yardımı yapılması, ikiz ve üçüz doğuran kadınlara ve yavrularına yardım yapılması ve tüm yardımların gazetelerle duyurulması uygulamalarıysa hız kesmeden devam etmiştir. 23 Nisan 1960'ta bu dönemin sonuncu bayramı olan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramlarından kırkıncısı coşkuyla düzenlenmişti.

Genel Merkezce, Merkez, şube ve kolların Kurumun amaç ve hedeflerine uygunluğunun denetlenmesi, önemli bir konuydu. Kurumun dört kişilik müfettiş kadrosu aslında bu iş için yeterli değildi. Üstelik iki de boş kadro vardı. Bu nedenle

¹²⁴³ Aynı yer.

bizzat Genel Başkan da imkân ve fırsat buldukça yuvaları, merkez ve şubeleri inceleme ve denetlemeye yönelik geziler yapmaktaydı.¹²⁴⁴

İç müfettişlerce merkez şube ve kolların ve hiç değilse iki yılda bir olağan denetime tabi tutulması gerekirdi. 1956'da Keçiören Çocuk Yuvası iki defa olmak üzere, üç şube 11 merkez denetlendi. 1957'de ise Keçiören Çocuk Yuvası dört defa ve altı merkez denetlendi. Bu, hiçbir şekilde yeterli değildi. Halbuki daha iki yıl önce 1953-1955 yıllarında kurum içi teftiş mekanizması daha iyi çalışmaktaydı. Bu dönemde Niğde, İzmir, Elazığ, Kastamonu, Sinop, Trabzon, Giresun, Ordu, Rize, Zonguldak, Afyon, Kayseri, Eskişehir, Ulukışla, Bor, İslâhiye, Cide, Bartın, Yeniçağ, Bursa, Biga, Aydın, Balıkesir, Bandırma, Dikili, Bergama, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Kırklareli, Adapazarı, İzmit, Konya, Konya Ereğli'si ve Çankırı merkez, şube ve yuvaları denetlenmişti.¹²⁴⁵

3.3.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları

Yine 1958'de Genel Merkeze doğrudan bağlı, Keçiören Çocuk Yuvası, Çocuk Bakıcı Okulu, Kavacık Suyu olmak üzere üç adet kuruluş bulunmaktaydı.¹²⁴⁶ 1950'li yıllar boyunca Genel Merkezce doğrudan işletilen yuvalarda yarısı Keçiören'deki Yuvada olmak üzere 600-650 çocuk barındırılmaktaydı.¹²⁴⁷

1956-57 Bütçesi Tasarısında, gider tahminlerinde, Genel Merkezce yönetilen Kırklareli, Afyon, Erzurum ve Rize yuvalarının giderlerinin de ağırlıklı olarak Genel Merkez tarafından karşılandığı ve bunun için bütçeye 250 bin lira ödenek ayrılmıştı. 1958-59 Bütçe Tasarısında artık Niğde Yuvası da Genel Merkezce yönetilen kuruluşlar arasında anılmaktaydı. Bu yıl artan enflasyon oranlarının da etkisiyle¹²⁴⁸ “Genel Merkezin yönettiği yuvalar” giderleri yarı yarıya artırılarak 375.000 liraya çıkarıldı.

Bu dönemde, genelde tüm harcamalarıyla Genel Merkez tarafından işletilen çocuk yuvalarından Kırklareli'ndeki 100 yataklı, Erzurum ve Rize'dekiler 50'şer yataklı olduğundan Genel Merkez, işlettiği bu yuvaları ve çıkacak benzerlerini standart

¹²⁴⁴ A.g.r., s. 20.

¹²⁴⁵ A.g.r., s. 7.

¹²⁴⁶ 35 ve 36. Yıllar, s. 6,7.

¹²⁴⁷ BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 19. ve 21.

¹²⁴⁸ Bkz. Tablo 19.

bir yönetim yapısına kavuşturmak üzere “100 yataklı çocuk yuvaları kadrosu” ve “50 yataklı çocuk yuvaları kadrosu” olmak üzere iki “örnek yuva kadro cetveli” hazırladı.¹²⁴⁹

Aşağıdaki paragraftaki “Çocuk başına bir yılda yapılan harcama toplamı” incelendiğinde, 1950 yılı rakamlarının Kırklareli’nde 1000 liranın üzerinde, Rize’de 500 liranın altında olduğu ve iki katlı bir dalgalanmayla seyreden çocuk başına harcamaların, 1951’de 700 TL civarında homojen bir şekilde dağılmaya başladığı görülebilir. Yine, Rize’nin çocuk başı harcamalarının görece az olmasına rağmen¹²⁵⁰ çalışma raporlarında Rize Yuvasından övgüyle söz edilmekte olduğu görülmektedir.¹²⁵¹

ÇOCUK BAŞINA BİR YILDA YAPILAN HARCAMA TOPLAMI¹²⁵²

Yuvanın adı	Çocuk Başına Harcama, TL		Çocuk Sayısı		Yapılan Yardım	
	1950	1951	1950	1951	1950	1951
Kırklareli	1.017	685	78	92	79.380	63.080
Erzurum	716	704	49	49	35.200	34.502
Rize	429	466	31	45	13.280	21.002
Keçiören	783	736	306	316	239.813	232.575

3.3.1.1. Keçiören Çocuk Yuvası

Kurumun göz bebeği Keçiören Çocuk Yuvası, elde ettiği her türlü gelişme ve büyüme fırsatını iyi değerlendirerek göz dolduran, gıpta ettiren bir duruma kavuşmuştu.¹²⁵³ Yuvanın her anlamda güzel yönetildiği düşünülmekteydi. Demirbaşları tam olarak sayılıyordu. Binaları bu dönemde bütünüyle tamamlanıp hizmete girmişti. Yuvada malzeme ve erzak ambarı için yeni bir yer düzenlemeye

¹²⁴⁹ A.g.r., s. 8.

¹²⁵⁰ A.g.r., s. 15.

¹²⁵¹ 32-33 ve 34. Yıllar, s. 5.

¹²⁵² BCA, 030-10-218-470-1, s. 16.

¹²⁵³ 35 ve 36. Yıllar, s. 21

başlanmış, yuvanın duvarları yenilenmişti.¹²⁵⁴ Ankara'da Keçiören Yuvası kadrosu 300 olmasına karşın çocuk mevcudu 350'yi aşmıştı. Bu durumu dengelemek için bu dönemde yeni bir çocuk pavyonu daha yaptırıldı.¹²⁵⁵

Devlet yetkilileri de Yuvaya teveccühten geri durmuyorlardı. 1955 içerisinde Keçiören Çocuk Yuvası'nı ziyaret eden Maliye Bakanı Nedim Ökmen, çocuklara süt sağlayan ineklere yapılan yem masraflarına göre randımanlarının yetersiz olduğunu, ahırların bilimsel standartları taşımadığını görerek yuvaya Ziraat Bakanlığınca bir örnek ahır yapılmasını ve verimli cins ineklerden 20 de inek verilmesini, ileride bu ineklerin nesillerinden damızlık olarak köylere de dağıtılması talimatını verdi. Kurum için çok hayırlı olan bu girişimle Ziraat Bakanı da yakından ilgilendi.¹²⁵⁶

Atatürk döneminde yapılan sekiz binaya 1940'ta ilave edilen 100 yataklı Umay Pansiyonu'ndan sonra herhangi bir eklenti yapılmamıştı. DP zamanında ÇEK'in en klasik hizmeti olan bu tesislerde mevcutların idame ettirildiği görülmektedir.

3.3.1.2. Çocuk Bakıcı Okulu (Dadı Okulu)

1929 yılında Keçiören Çocuk Yuvası'nda orta dereceli bir meslek okulu olarak yürütülmeye başlanan “Çocuk Bakıcılık Okulu”nda, Yuvada bakılan ve üç yıllık ortaokul tahsiline gelen kızlar başta olarak, 1948 Mayısına kadar 19 yılda 217 kız, yani yılda 20 dolayında öğrenci, mürebbiye eğitimi görmüştü. DP döneminde adı yavaş yavaş “Keçiören Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu”na dönüşmüş, 1952-55 yılları arasında dört yılda 70 mezun daha vererek mezun sayısı 388'e ulaşmıştı. 1956 ve 1957 yıllarında mezun verdiği 36 öğrenciyle mezun ettiği toplam çocuk bakıcısı sayısı 1957 itibarıyla 424'ü bulmuştu.¹²⁵⁷

Keçiören Çocuk Yuvası'nın bir eklentisinde eğitime devam edilen bu okulun bağımsız bir binaya taşınması hatta bu okula başvuruyu arttırmak için lise seviyesinde bir eğitime geçilmesi istenmekteydi.¹²⁵⁸ Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu'nun orta seviyeden lise (kolej) seviyesine çıkarılarak yapılacak yeni bir binaya taşınması hedefi ile ilgili ilk olarak, Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu mezunlarının ve öğretmenlerinin

¹²⁵⁴ A.g.r., s. 22.

¹²⁵⁵ A.g.r., s. 9.

¹²⁵⁶ A.g.r., s. 7.

¹²⁵⁷ A.g.r., s. 10.

¹²⁵⁸ Genel Kongre, 32-33 ve 34. Yıllar, aynı yer.

görüşlerine başvuruldu. Mali açıdan önemli bir külfeti beraberinde getireceği muhakkak olan bu konuda kongreden yetki ve cesaretlendirme bekleniyordu.

3.3.1.3. Kavacık Suyu İşletmesi

Bu dönemde Kavacık Suyu İşletme yönetiminde işletme şefi, satış memuru, perakende satış tahsil memuru, iki kontrolör, dört doldurucu, gece bekçisi, bahçıvan, temizlikçi, bekçi, iki su isale hattı bekçisi olmak üzere 15 TÇEK memur ve hizmetlisi çalışmaktaydı.¹²⁵⁹ Uzun bir süredir talimat altında ve müfettiş denetiminde yönetilen işletmenin bir yönetmeliğinin olması, 1959'da DP döneminde mümkün olmuştu.¹²⁶⁰ İşletme Talimatnamesine göre sabah saat beşte başlayan çalışma, akşam saat beşte satışların tatil edilmesiyle sonlanıyordu. Tesise girip çıkan arabacıların, su dolum yerinin, kapak ve kapların hijyeni, damacana kapsüllerinin her seferinde değiştirilerek damgalanması son derece önemliydi.¹²⁶¹ Üç kontrolden geçemeyen personelin işine son verilmekte, temizliğe dikkat etmeyen arabacıların ilişkileri kesilmekteydi.¹²⁶²

Bu dönemde Kavacık suyu üretiminin artırılmasına yönelik çabalar da dikkat çekmektedir.¹²⁶³ Kendini Kavacık Suyu arabacısı olarak tanıttığı halde başka suları satanlar peyda olmuştu. Bunlara karşı belediye zabıtasıyla birlikte mücadele etmek gerekiyordu.

22 Aralık 1956 tarihinde, Ankara Dışkapı Kavacık suyu doldurma tesisleri yakınında bulunan 15 dönümlük arazinin alınması için yapılan girişim sonuç vermiş, arazi 748 sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca, Bakanlar Kurulu kararıyla Çocuk Esirgeme Kurumu'na satılmıştı.¹²⁶⁴ Burasının Kavacık Suyu İşletmesi'nin iyileştirilmesi için kullanılması düşünülmüyordu. TÇEK yönetimi bir yandan bu Kavacık Suyu İşletmesi'nin iyileştirilmesi için harcama yapıyor, diğer yandan, hayır kurumuna ait bu kuruluştan gelir vergisi alınmaması için Hükûmet nezdinde girişimlerde bulunuyordu. Bu dönemde Kavacık Suyu net getirileri kıpırdanmaya başlamış,¹²⁶⁵ Kuruluşa bir şişeleme bölümünün eklenmesine 1957'de karar

¹²⁵⁹ Aynı yer.

¹²⁶⁰ TÇEK, **Kavacık Suyu İşletmesi Talimatnamesi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

¹²⁶¹ **A.g.t.**, s. 3.

¹²⁶² **A.g.t.**, s. 4.

¹²⁶³ Denetçiler Raporu, **35 ve 36. Yıllar**, s. 17.

¹²⁶⁴ **BCA**, 030-18-01-02-145-102-11, 22. 12.1956

¹²⁶⁵ **32-33 ve 34 üncü Yıllar**, s. 11 ve **35 ve 36. Yıllar**, s. 7. Ayrıca bkz. Tablo 26 ve Tablo 18.

verilmiştir.¹²⁶⁶ Bu karardan sonra şişeleme bölümünün devreye alınması bir hayli gecikmiş, suyun şişelerde satılmasına 15 yıl sonra 1972’de başlanabilmiştir.

3.3.2. Yayın ve Tanıtım Faaliyetleri

Ankara Radyosu ile yapılan görüşmeler neticesinde, artık her ayın ilk ve son perşembe akşamları Kurumun radyo programları için ayrıldı. İstanbul Radyosu’nda da benzer programlar yürütülüyordu. İlki 1952’de kutlanan ve 1956-57 yıllarında Ekim aylarının ilk pazartesi günlerinde dördüncüsü ve beşincisi gerçekleştirilen Dünya Çocuk Günü etkinliklerinde, içeriği dopdolu programlar uygulandı. Dünya Çocuk Günlerine özel hazırlanan seri pullar, hayli rağbet görerek 101.000 lira gelir getirdi. 23 Nisan bayramında çıkan bir de özel seri hazırlandı. Hepsinin toplamı 300 bin lirayı aştı.¹²⁶⁷

Birleşmiş Milletler camiasında, Dünya Çocuk günlerini en iyi kutlayan ülkeler arasında Türkiye'nin bulunduğu dair Cenevre'deki Dünya Çocuk Birliği'nden tebrik yazıları alındı. 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın önemine uygun olarak kutlanması için TÇEK Yönetimince İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları ve Valilikler ve Milli Eğitim Müdürlükleriyle sıkı işbirliği yapılmaktaydı.¹²⁶⁸

1954 yılında Hollanda'da açılan “6 Kasım Dünya Çocuk Kitapları Sergisi”ne bir masa ile iştirak edildi. Yine 1954’te Ankara'da açılan “Milli Çocuk Kitapları Sergisine” de katılım sağlandı. Yayın Şubesi tarafından tüm bu katılımlara ilişkin hazırlanan kupürler bütün gazetelerde yayımlandı. 1956-57 yıllarında da “Dünya Çocuk Kitapları Sergileri”nde Kurumun gerçekleştirdiği yayınları içeren köşeler kuruldu. Japonya'da açılan Uluslararası Çocuk Fuarında, Türk standında Kurumun sosyal faaliyetlerine dair düzenlediği fotoğraf panoları dikkat çekmişti.¹²⁶⁹

Yayın Şubenin, yayın ve tanıtım işleri kapsamında, kupürler hazırlanmak suretiyle, son yıllarda basında olsun, devlet radyosunda olsun her vesileyle Kurumun çalışmalarını duyurulmaya, devam ediliyordu.

¹²⁶⁶ 35 ve 36. Yıllar, s. 8.

¹²⁶⁷ A.g.r., s. 10-11.

¹²⁶⁸ A.g.r., s. 11.

¹²⁶⁹ 32-33 ve 34 üncü Yıllar, s. 12.

1954 yılında ilk defa olarak İzmir Enternasyonal Fuarına katılım sağlandı. Fuar yönetimi Kuruma, eşya piyangosu için bir pavyon (sahne) ayırdı. Burada, Fuar süresince büyük (231.253 lira) gelir elde edildi.¹²⁷⁰ Bu, kurum için beklenmedik ve sevindirici bir hasılatı. İzmir Enternasyonal Fuarı'ndaki sergide 1955, 1956 ve 1957'de yine propaganda ve piyango stantları açıldı.¹²⁷¹

Kurumun Tüzüğünde kuruluş ve amaçlara yönelik kısımlar, artık daha sık gelen yabancı ziyaretçilere sunulmak üzere yabancı dile çevirtildi.¹²⁷² Uluslararası Çocuk Refahı Birliği (International Union for Child Welfare) son kongresi için, Birliğin merkezinden talep edilen rapor, Fransızca hazırlanarak posta ile gönderildi. Çalışma istatistiklerine verilen önem kapsamında, 1950 ilâ 55 yıllarını kapsayan altı yıla ilişkin istatistik düzenlendi. Birliğin tarihçesine, örgüt yapısına, kuruluşlarına ve diğer etkinliklere dair resimli belge nitelikli bir eser hazırlanarak yayınlandı.

Tanıtım işleri kapsamında, Kurum tarafından ayda bir yayınlanmakta olan Çocuk ve Yuva dergisinin faydalı olduğu o dönem herkesçe kabul edilen konulardandı. Bu derginin yurdun en uzak köşelerine, köylere kadar ulaştırılması masraflarını karşılamak üzere, abone kaydı ile yine çocukların ruhen gelişmesi, istenilen vasıflarda yetiştirilmesi gerekli görülüyordu. Radyo, gazete, risale ve benzeri yayınları, amaçların ve hedeflerin elde edilmesine hizmet edeceğine inanılıyordu. Bu itibarla mevcut temponun artırılması her zaman istenmekteydi.¹²⁷³

1954 yılında yazılan ya da tercüme edilen altı çocuk kitabı yayınlandı. Bunlar yurt sathında bayilere ve okullara satış için gönderildi. Bu satışlardan elde edilen gelirler peyderpey Kuruma gelmekteydi. 1955'te üç çocuk kitabı daha yayıma hazır hale getirildi. Aynı yıl "Çocuk ve Yuva" adlı derginin yayını da devam ediyordu. Çocuk ve Yuva dergisi, hacim ve içerik bakımından zengindi. Ancak son dönemde kağıt, klişe ve baskı fiyatları artmıştı. Buna rağmen fiyat artışı ya da içerik kısıtlaması yapılmayarak, masrafların ilan gelirleri ile karşılanmasında başarı sağlandı.¹²⁷⁴ Dergi, merkez şubeler ve bayilerdeki alacakların dışında, artık kendi geliriyle yaşayan, hem eğitimciler hem de öğrenciler tarafından beğenilip alınan bir yayın durumuna

¹²⁷⁰ Bu yılın toplam gelirlerinin yaklaşık altıda biri. (Tablo 20).

¹²⁷¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi **Genel Kongre 35 ve 36. Yıllar İş ve Hesap Raporları**, Ankara, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1958.

¹²⁷² **32-33 ve 34 üncü Yıllar**, s. 13.

¹²⁷³ **A.g.r.**, s. 19.

¹²⁷⁴ **32-33 ve 34 üncü Yıllar**, s. 13.

yükselmşti. Dergide, ailelerin ve çocukların yararlanacağı konular işlenmekteydi. Yanı sıra Kuruma ait faaliyetler, okuyucuyu sıkmayacak bir şekilde resimlerle duyurulmaya çalışılmaktaydı. Çocuk ve Yuva dergisinin fiyatı, masrafının altında kalmış olmasına rağmen, ileriki yıllarda da 50 kuruştan yukarı artırılmadı. Derginin tirajı iadesiz olarak 11.000 adetden yukarıya çıkarılamıyordu. Ancak, fiyat anlaşması yapılabilir ve kağıt temini mümkün hale getirilebilirse, tirajın 50.000'e çıkabileceğine inanılıyordu.¹²⁷⁵ Tercüme edilen telif edilen kitaplardan iki yılda 3.000 lira gelir elde edildi.

Kurum, İnönü Döneminden beri yurt dışından gelen ziyaretçileri de tanıtım zaviyesinden görmekte ve bu amaçla yabancı misafirlere öncelikle Kurumun aynası olan Keçiören Çocuk Yuvası gezdirilmekteydi. Yabancı ziyaretçiler, DP Döneminde artık iyiden iyiye oturmuş olan düzen, dikkat ve şefkatli ilgiden dolayı sözlü olarak takdirlerini iletmekteydiler. Bu ziyaretlerin örneklerinden olarak, DP döneminde Kurumda artan dünya irtibatları kapsamında, “BM Dünya Çocukları Elçisi” sıfatıyla Türkiye'yi ziyaret eden tanınmış Amerikan artisti Danny Kaye onuruna,¹²⁷⁶ 23 Nisan 1956'da Ankara Opera Binası'nda düzenlenen büyük bir gala gecesinde, 40.385 lira gelir elde edildi. Bu sanatçı sonra, Ankara ve İstanbul'daki kuruluşları da ziyaret ederek çekilen filmin gösterim hakkını Kuruma terk etti. Yine, ünlü bir Amerikalı kadın gazeteci yazar olan Dorothy Thomson da Kurumu ziyaret ettikten sonra olumlu görüşlerini köşe yazılarında ifade etti. Bunun gibi, “Amerikan Genç Hristiyanları Birliği” Başkanı Miss. Belvlev, Ankara gezisinde ÇEK Genel Merkezi'ne uğrayarak, yuvayı ziyaretinde, çocuklara ülkesinden getirdiği oyuncakları hediye etti.¹²⁷⁷

Aynı kapsamda, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da üyesi bulunduğu Merkezi Cenevre'de olan Dünya Çocuk Koruma Birliği'nin Genel Sekreteri Mulock Houwer da 1956 Mayıs'ında kurum Genel Merkezini ziyaret ederek kuruluşlarını inceledi ve olumlu izlenimlerle ayrıldı.¹²⁷⁸

¹²⁷⁵ 35 ve 36. Yıllar, s. 11.

¹²⁷⁶ Basında, Amerikalı artist Danny Kaye'in 3 aylık dünya turunda Birleşmiş Milletler iyi niyet elçisi olarak UNICEF teşkilatı rehberliğinde, geliri Çocuk Esirgeme Kurumuna gidecek bir temsilin 25 Nisan 1956 tarihinde gerçekleştirileceğine, İstanbul Şan Sineması Salonunda yapılacak gece için davetiye almak isteyenlerin 100-150 liralık bir bağışta bulunacaklarından şüphe edilmediğine dair bir duyuru haberler yer almaktaydı. **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1956.

¹²⁷⁷ 35 ve 36. Yıllar, s. 12.

¹²⁷⁸ A.g.r., s. 13.

DP Döneminde kitap ve broşür basımı ve yayımı etkinliklerinin azalmakla beraber devam ettiği görülür. CHP dönemindeki özellikle İnönü döneminde yapılan ana-çocuk sağlığı eserleri ile tercüme ve telif kültür eser sayısı baskı miktarı azalmıştır. Süreli yayınların görece varlığını koruduğu dönemde, toplumun çocuklar özelinde dimağlarını şekillendirmeye yönelik eserlerin yayımlanması ve tercüme eserlerin kazandırılması çabalarında dikkat çeken bir azalma görülmüştür. Ana ve çocuk sağlığı eserleri yönünden de ne İstanbul Cemiyeti'nin, ne Ankara Cemiyeti ve ne de İnönü döneminin etkinlik düzeyine yaklaşmış değildir. Kurumun yayım etkinlikleri bakımından kültür hayatını şekillendirme çalışmalarından çok tanıtım çabalarına ağırlık verdiği görülmektedir.

3.3.3. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri

DP zamanında eskiye oranla her bakımdan artan ölçüde artan bir uluslararası temas ve trafiğin varlığı hemen dikkat çekmektedir. Bunda hiç şüphesiz BM rehberliğinde başlatılan çalışmaların da büyük etkisi vardı. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonunun (UNICEF) Türkiye'de 1951'de başlayan çalışmaları, DP döneminin sonunda, 1956'dan itibaren UNICEF Türk Komitesi'nin de kurulmasıyla ikili bir hal almıştı. TÇEK, bu tarihten sonra zaman zaman yardım konularında UNICEF Türk Komitesiyle işbirliği yapmıştır.

DP döneminin karakteristiği olan BM kuruluşlarıyla çatı anlaşmaları ve ilk diyalogların kurulması çalışmaları kapsamında bu konuyla ilgili olarak da UNICEF ile görüşmeler sağlandı. UNICEF'in Ankara Orman Çiftliği'nde 1956 içerisinde kurmuş olduğu pastörize süt fabrikası üretiminin % 10'u Çocuk Esirgeme Kurumu'na ayrılmıştı. UNICEF, 1957'de bu işletmenin yanına bir diğerini daha eklemeyi planlamıştı. UNICEF temsilcisiyle yapılan görüşmeden, ikinci işletme tamamlandığında yapılacak üretimden daha fazla süt alınması kararlaştırıldı.¹²⁷⁹ Ayrıca, olumlu bir sonuç ortaya çıktığı takdirde Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu kadrosu ve örgütünün ihtiyaç oranında genişletilmesi için Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve UNICEF'ten gerekli yardımların alınabileceği düşünülüyordu. 1957 yılından itibaren UNICEF'ten önemli miktarlarda süt tozu yardımı alınmaya başlandı (40 ton). Süt

¹²⁸¹ A.g.r., s. 12.

tozları, yuvalara ve kreşlere çocuk sayılarına göre dağıtıldı. Dağıtım, gündelik ihtiyaç olarak saptanan çocuk başına 500 gram süt hesabına göre yapıldı.¹²⁸⁰

DP zamanında artan uluslararası faaliyetler, Türkiye'deki yüksek cemiyet yaşamına da yansımış, dünyaca meşhur aktör ve aktristler, yabancı elçilik görevleri ve eşleri, cazibedar Amerikan tarzı yaşamın mümessilleri olarak ÇEK yararına düzenlenen balo ve sergilerde boy göstermeye başlamışlardı.

Süt mamulleri üretimi noktasında yapılan girişimler sonucu “Nestle şirketi” ile temas kuruldu. Bu şirketin temsilcisi, 1956'da Türkiye'ye gelerek Kurumun önerisine yönelik yaptığı değerlendirmelerinin ardından verdiği raporda, süt ihtiyacının ancak İsviçre'deki üretim ile sağlanabileceğini, Türkiye'de yapılacak üretimin maliyeti artıracığını, bir fabrika kurulması halinde Türkiye'de üretilen sütün gerek vasıf, gerek miktar bakımından fabrikaya yeterli olamayacağını bildirmişti.

Uluslararası Çocuk Refahı Birliği (International Union for Child Welfare) ile de yakın temaslara devam edildi. Bu kapsamda Birlik Genel Sekreter Yardımcısı Madam Small, Ocak 1956'da Türkiye'ye geldi. Ankara ve İstanbul'daki yuvaları, kreşlerle dispanserleri ve doğum evini gezdi, Genel Merkezde temas ve istişarelerde bulundu.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Bürosu temsilcisi Bay Grigg ve Sosyal Kalkınma Uzmanı Bay Otmayer, Türkiye'yi ziyaretlerinde Kurumun bakım kuruluşlarını gezdi ve çalışmaları gözden geçirerek bilgi aldı. Ziyarette bulunan, yabancı sosyal kalkınma uzmanları, Kurumun korumasında olan çocuklara fiziksel bakımdan çok iyi bakıldığını ancak yuva mevcutlarının fazlalığı nedeniyle buralarda kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar açısından sosyal kalkınma ideallerinden biri olan ve ruhsal ve sosyal bakımdan gerekli olduğu kabul edilen “az mevcutlu aile hayatlarının” kurgulanamayacağını söylüyorlardı. Aile yaşamlarının oluşturulmasına daha fazla çaba gösterilmesini tavsiye ettiler. Bu uzmanların tespit ve önerileri Kurumca kabul gördü ve her ne kadar uzakta olursa, azamî beş çocuğa bir bakıcı hemşire kadrolu olacak modern yuvalar sağlama ideali benimsendi.¹²⁸¹

DP döneminde her yıl genel programa uyularak, Genel Merkezin hazırladığı geniş bir programla Dünya Çocuk Günü'ne katılım sağlanmıştı. Yine uluslararası

¹²⁸⁰ A.g.r., s. 16.

¹²⁸¹ A.g.r., s. 12.

ilişkiler kapsamında, Uluslararası Halk Sağlığı Eğitim Birliği ile görüşmelere devam edilmekteydi. Birliğin Türkiye Milli Komitesinin yaptığı toplantılara Kurumdan bir temsilci üye katılmaktaydı.¹²⁸²

Merkezi Cenevre'de olup TÇEK'in de üyesi olduğu Çocuk Esirgeme Kurumları Uluslararası Birliği [Uluslararası Çocuk Refahı Birliği¹²⁸³ (International Union for Child Welfare)] Genel Kurulu altıncı toplantısı, 1956 Ağustosunda Almanya'nın Bonn şehrinde yapıldı. 26 ülkeden 99 temsilcinin katıldığı toplantıya, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi İkinci Başkanı Ahmet Muhip Dranas da katılarak, Uluslararası Birliğin İcra Komitesi üyeliğine seçildi. UÇRB Genel Sekreteri Mulock Houwer da 1956 Mayısında TÇEK Genel Merkezini ziyaret ederek kuruluşları gezdi ve olumlu intibalarla ayrıldı.¹²⁸⁴ TÇEK, Uluslararası Birliğin 1958'de Brüksel'de düzenlediği bir sonraki Genel Kongresine de gönderdiği bir delegasyonla katılmıştı.¹²⁸⁵

ÇEK, 1956 yılında patlak veren Macar İç Savaşı'na 1957 yılında Macar çocuklarına ulaştırılmak üzere acilen 5.000 lira ve 300 battaniye gönderdi. 1958'de Uluslararası Sosyal Hizmetler Derneği'nin, Japonya'daki toplantısına, Türkiye'den davet edilen ÇEK katıldı.¹²⁸⁶ Bu bir sosyal hizmet kuruluşu adı altında gidilen ilk uluslararası katılımdı.

3.4. Kurumun Malî Durumu

DP iktidarı döneminde Kurumun faaliyetlerine gelir ve giderlerine, bütçesine ilişkin rakamları ekonomik veriler ışığında doğru olarak yorumlayabilmek için dönemin ekonomik koşullarına kısaca göz gezdirmelidir.

1950 yılına kadar, Türkiye'nin “kapalı ve küçük bütçeli” ekonomisinde, mevduat hacmi ile emisyon hacmi¹²⁸⁷ arasında bir denge bulunmaktaydı.¹²⁸⁸ Demokrat

¹²⁸² Aynı yer.

¹²⁸³ Doğrudan çevirisi budur. Kurum kendi yayınlarında zaman zaman “Uluslararası Çocuk Esirgeme Kurumları Birliği” ismini kullanmaktadır.

¹²⁸⁴ A.g.r., s. 12-13.

¹²⁸⁵ A.g.r., s. 19.

¹²⁸⁶ Aynı yer.

¹²⁸⁷ Dolaşımdaki para.

¹²⁸⁸ Savaş Sertel ve M. Bora Sanyürek, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Verdor Raporu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 42, Şubat, 2016. s.753

Parti iktidarında, girişilen hızlı kalkınmayı finanse edebilmek için, emisyon hacminin çok üzerinde para, piyasaya sürüldü. İlk yıllardaki yüksek ihracat rakamları, alınan dış yardımlar ve krediler ve az da olsa rezervler nedeniyle, bu politikanın enflasyona etkisi başta görülme de aynı zamanda genel kıtlık yılı olan 1954'ten itibaren yüksek enflasyon süreci başladı. Sabit kur rejimi gereği,¹²⁸⁹ doların değerinin, TL karşısında düşük kalması sonucu, ithalat artarken, ihracat azaldı. Büyüyen dış ticaret açığı, henüz bir yıl sonra çevrilemez hale geldi. Üstelik ithalatın finansmanında ortaya çıkan güçlükler nedeniyle ithalat da düşüşe geçti. Bir süre sonra piyasada ithal tüketim malları sıkıntısıyla birlikte karaborsa yaygınlaştı. İthalatın durma noktasına gelmesi ile birlikte, yatırım malları da ithal edilemedi. Nihayet, “1958 Ekonomik Kararları” alındı. Bu kararlardan en önemlisi dolar kurunun 2,80'den 9 liraya çıkarılması oldu. Bu yüksek devalüasyonla, iç tüketimin ve ithalatın azaltılması, yerli üretimin rekabet gücünün artırılması, ihracatın yükseltilmesi ve dış ticaret açığının düşürülmesi beklenmekteydi. 1958 kabul edilen 1 \$= 9 TL'lık kur oranı, resmen 1960 itibarıyla uygulanmaya başlandı. (Tablo 19). Demokrat Parti döneminde milli gelir, düzenli olarak arttı. (Tablo 32). Ancak 1954 yılında yaşanan şiddetli kuraklık zamanı ziraatta yaşanan ciddi bir azalma, GSMH yükselişini durma noktasına getirdi. Kişi başına düşen GSMH'de bağıl olarak, küçük de olsa azaldı. 1958'de yapılan devalüasyonun 1960'ta resmen uygulanmaya başlamasıyla, kişi başına düşen GSMH'de önemli bir düşüş yaşandı.(583,4 dolardan 358,6 dolara). (Tablo 32). Ancak bu düşüş, kur artış oranında olduğu gibi üç kattan fazla gerçekleşmeyerek, kişi başı GSMH'nin % 39 azaldı. Bu da aslında bağıl olarak iyi bir artışa işaret etmekteydi.¹²⁹⁰

Kurumun gelir kaynakları Tüzüğü'nün 102. maddesinde 14 fıkra da sayıldığı gibiydi.¹²⁹¹ Harcamaların bütçe dâhilinde ve yetkili kişilerin imzalarını taşıyan “verile emirleri” ile gerçekleşmesi gerekmekteydi.

Şubeler gelir ve giderleri ve hesap durumları itibarıyla merkezden ve birbirlerinden tamamen ayırdılar. Yalnız şefkat pullarından doğan net olmayan gelirlerin % 15'ini ve yine net olmayan gelirlerinin % 5'ini Genel Merkez emrine

¹²⁸⁹ Bkz. Tablo 19.

¹²⁹⁰ Sertel ve Sanyürek, **a.g.m.**, s. 753.

¹²⁹¹ **TÇEK Nizamnamesi 1956.**

vermeye mecburdular. Genel Merkezden şube ve kollara hangi esaslarla yardım yapılabileceği Tüzüğün 111. maddesinde altı fıkrada sayıldığı gibiydi.¹²⁹²

3.4.1. Kurumun Taşınmazları

1940'tan beri yürürlükte olan Milli Korunma Kanunu¹²⁹³ nedeniyle Kurumun ana gelir kaynaklarından olan taşınmaz gelirleri durağanlaşmıştı. Kira gelirleri öyle düşüktü ki bazı hayırsever kiracılar, kiralarını bağış amaçlı olarak kendiliklerinden artırıyorlardı. Bu ve benzeri durumlardan kaynaklanan nedenlerden ötürü TÇEK yönetiminin, Demokrat Parti döneminde hisse senedi, devlet tahvilleri ve banka faizlerine bel bağlamış olduğu görülür. (Tablo 21).

1958'de Genel Merkeze ait, Genel Merkez binası ve altı apartman; Çocuk Sarayı Apartmanı, Büyük Apartman, Sinemalar Apartmanı, Bekârlar Apartmanı, Mermerli Apartmanı ve Yenişehir Apartmanı, olmak üzere yedi bina bulunmaktaydı.¹²⁹⁴ Genel Merkez Binası olarak kullanılan Ulus Anafartalar Caddesindeki Çocuk Sarayı;¹²⁹⁵ Büyük, Yenişehir ve Mermerli apartmanları, Atatürk döneminden kalma yapıları. Sinemalar Apartmanı¹²⁹⁶ ve yüzme havuzunun yapımına 1937 yılında Çocuk Sarayının yanındaki arsada başlanılmış 1940'ta hizmete alınmıştı. Tablo 21'ten Genel Merkezin gayrimenkul değerlerinin DP Döneminde sabit kaldığı, bu dönemde Genel merkezin yeni bina yaptırmadığı ve edinmediği görülmektedir.

Kurum, İnönü döneminde olduğu gibi DP döneminde de, ta Atatürk döneminde getirilen istisna muafiyet ve kolaylaştırıcı mevzuat hükümlerinden yararlanarak bir çok kereler Hükûmetten kolaylıklar görmüştü. Bu kolaylıkların en başında hiç şüphesiz arsa ve bina devir işlemleri gelmekteydi.

¹²⁹² Aynı yer.

¹²⁹³ 18 Ocak 1940 Tarih ve 3780 Sayılı Millî Korunma Kanunu, Devre: 6, Cilt: 8, İçtima: 1, **TBMM Zabıt Ceridesi**, 18 Ocak 1940 Tarihli Yirmi yedinci inikat, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 21, s. 167; Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 26/1/1940 - Sayı : 4417.

¹²⁹⁴ **A.g.k.**, s. 5.

¹²⁹⁵ Bugün Hacıbayram Veli mah. Anafartalar Cad. No:70 Ulus Ankara adresinde (Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü) olarak kullanılan bina, 4 Mart 1927'de İsmet İnönü, Milli Savunma Bakanı Recep Peker, İhsan Sabri, Mustafa Beyler, Abdülhalik Renda, Arnavutluk Pire Sefiri ve Amiral Bristol ve eşinin de aralarında bulunduğu seçkin bir zümrenin katıldığı törenle açılmıştı. Törende ÇEK Başkanı Fuat Umay, yapıyı “*mabed-i vicdan*” olarak nitelemişti. **Cumhuriyet**, 4 Mart 1927.

¹²⁹⁶ Yeni Apartman olarak da geçiyor. Yüzme Havuzu, sinema ve kreş barındırıyordu. 2022 itibarıyla açık adresi: “Hacı Bayram Veli mah. Anafartalar Cad. No:73 Ulus Ankara” şeklindedir ve Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

İstanbul İçerenköy'deki 175 dönüm çok değerli bir arazisinin yanı sıra Ankara-İstanbul asfaltı üzerinde de kıymetli bir arsası bulunmaktaydı. Bunların dışında Kurumun yurt sathında pek çok yerlerde arsaları, binaları ve tesisleri bulunuyordu. Bunlara ilave olarak bu dönemde Bakanlar Kurulunca,

18 Ağustos 1954 tarihinde, Gaziantep'te Milli Müdafaa Vekâletine tahsisli 16 dönümlük Allebent Kışlası arazisinden 2 dönümlük kısmın ayrılarak üzerine çocuk yuvasına ait tesisler yapılmak üzere 748 sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca Çocuk Esirgeme Kurumu'na satılması;¹²⁹⁷

31 Ocak 1956 tarihinde, İstanbul Bakırköy Şenlik Mahallesiinde, Florya Çiftliği arazisinden 286 metrekare arsanın, 748 sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca, Çocuk Esirgeme Kurumu'na satılması;¹²⁹⁸

14 Aralık 1956 tarihinde, Bartın Kazası Ömer Tepesi Mevkiinde Hazineye ait 1042 metrekare sahali eski gümrük binasının 48 sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca, Çocuk Esirgeme Kurumu'na satılması;¹²⁹⁹

22 Aralık 1956 tarihinde, Ankara Dışkapı Kavacık suyu doldurma tesisleri mevkiinde, 15 dönümlük arazinin 748 sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca, Çocuk Esirgeme Kurumu'na satılması¹³⁰⁰ kararları verilmişti. Bu devirler TÇEK'in taşınmaz varlıklarında ve aktiflerinde bir artışa neden olmuşsa da bu artışlar, Kurumun bilanço aktiflerinde gözlenebilir bir değer artışına neden olmuyordu.

Tablo 21'e göre örneğin, 1957'de Kurumun bilanço aktifleri karşılığı, 1938'deki değerlerin enflasyon oranı karşılığı olan 9.832.853 TL olmalıyken, 4.669.803 TL olarak gerçekleşmiştir. Burada, bilanço aktiflerindeki bu denli kaybın, Milli Korunma Kanundan kaynaklanan değer sabitlemesi ve gerçekçi olmayan döviz kurlarından olmak üzere iki nedeni tespit edilebilir.

3.4.2. Kurumun Gelir ve Giderleri

Tüzük gereği, Kurumun gelir ve gider bilançoları iki yıllığına yapılırdı. Kongreye sunulan raporlarda geçen iki yılda gelir ve giderler mukayese edilecek

¹²⁹⁷ BCA, 030-18-01-02-136-75-4, 18.8.1954

¹²⁹⁸ BCA, 030-18-01-02-141-118-9, 31.01.1956

¹²⁹⁹ BCA, 030-18-01-02-145-99-20, 14. 12.1956

¹³⁰⁰ BCA, 030-18-01-02-145-102-11, 22. 12.1956

şekilde bir cetvelle raporun sonunda sunulurdu. Ardından hesap işleri raporuna geçilerek burada yıl bazında kesin hesap durumları incelenirdi. Bunda tahmin edilen rakam ve gerçekleşme durumları yer alırdı. Gider bütçeleri kafi gelmeyen kalemler arasında yapılan aktarımlar, artırım ve eksiltmeler burada açıklanırdı. Sonra bilançolar incelenirdi. En son olarak, bu gelir ve giderlere bakılarak, gelecek iki yıla ait bir bütçe tasarısı hazırlanırdı. Bütçe tasarısında tahmin yapılırken, mümkün olduğunca, gerçekleşen gelir rakamının altına düşülmez ve fakat gerçekleşen gider rakamı aşağıya çekilebilirdi. Bütçe tasarısında sunulan tahminler, her bir yıl için olan rakamlar olup iki yılın toplamı değildiler.¹³⁰¹

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Demokrat Parti döneminde gerçekleşen gelir ve giderleri Tablo 19'da verilmiştir. Tablodaki gelir ve gider rakamlarından, DP döneminde gelirlerin daima giderlerden fazla olduğu ve bütçenin hiç açık vermediği ilk seferde görülmektedir. 1938 sabit gider değerleriyle Kurumun harcamalarında bu dönemde % 10'luk bir büyüme olduğu görülmektedir. Harcama tutarlarının Kurumun hizmet gücüne bir işaret olacağı düşünüldüğünde, Kurumun Atatürk dönemine yani kurulduğu ilk on sekiz yılına kıyasla aslında bu dönemde de önemli bir ilerleme kaydetmediği söylenebilir.¹³⁰²

Kuruma yapılan doğrudan yardımların toplam gelirlere oranı, ilk yıllarına kıyasla azalmaktaydı. Kurum tarafından doğrudan yardım tutarları da çok düşüktü. Yıllar içinde Cemiyet anlayışından Kuruma geçildikçe gelir kalemleri de kurumsallaşıyordu. Kurum anlık ve değişken bağışlar yerine sabit gelir kalemleri bulmaya çalışmaktaydı. Zaten bağışlar yoluyla çok da gelir elde edilmiyordu. Bağışlar, 1953'te 25.561 lira; 1954'te 6.494 lira; 1955'te 7.099 lira; 1956'da 31.275 ve 1957'de 26.146 lira oldu.

DP döneminde Kuruma Hükûmetten ödenen nakdî yardımlar üç katlık bir artışla önce 100.000 lira seviyesine yükselmiş, 1956'ya dek 100'er bin lira oranında yapılan devlet yardımı, Hükûmet nezdinde yapılan ısrarlı temaslar sonucu 1957'den itibaren 300.000 liraya artırılmıştı.¹³⁰³ 300.000 lira Hükûmet yardımı beklentisi, 1958-

¹³⁰¹ 35 ve 36. Yıllar, s. 5.

¹³⁰² Bkz. Tablo 19.

¹³⁰³ 35 ve 36. Yıllar, s. 5.

59 Bütçe Tasarısında aynen devam etti. Bundan böyle bu rakam Hükûmet Bütçelerinde de oturmuş oldu. Bu standart sonraki dönemde de bir süre seyredecektir.¹³⁰⁴

Diğer yandan “Keçiören Çocuk Yuvası” ve “Çocuk Bakıcı Okulu” giderleri 351.380 lira olarak gerçekleşmişti. Bunun genel bütçeye oranı ise % 32 idi. Çalışmalara bütünüyle “kurumsal anlayış” hükmetmeye başladı. İncelenmekte olan Demokrat Parti döneminde 1957’de Keçiören’deki tesislerin toplam giderlere oranı, 530.187 / 2.013.705 lira olarak biraz düşmek suretiyle % 26 düzeyine gerilemiştir. Kurum bütçesinde en yüksek gider kalemlerinden biri olan Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu için 1958 ve 1959 Bütçelerinde 750.000’er lira ayrılmaktaydı. 1950’de 26.972 lira çocuk bakım ücreti tahsil edilmişti. Bu miktar yapılan masrafın % 11,2’sine karşılık geliyordu. 1951’de 66.627 lira tahsilat yapılan masrafı karşılama oranında (% 28,7) artış başladığı görülmektedir. Önceki dönemde alınan ücret yapılan hizmetin yanında yüzde onlar seviyesindeyken, 1950 ve 51’de çocuk bakım parası olarak alınan miktarların yükselmekte olduğu görülür son yıllarda yuvadaki Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na ait çocuk sayısı çoğalmış olduğundan ve Bakanlık’tan çocuk bakım ücreti olarak alınan tutarlar gerçek bakım masraflarının üzerinde olduğundan bu artış doğaldı.¹³⁰⁵

Çocuk bakım ücretlerinden elde edilen gelirlerin seyri aşağı yönlüydü. 1953’te bütçesi 100.000 lira olmasına rağmen beklentinin üzerinde, 138.450 lira olarak gerçekleşen bu tutar, sonraki yıllarda, 121.000, 94.721, 44.093 ve 1957’de 25.825 lira olarak gerçekleşmek suretiyle hep azaldı. Bu rakamlar ücret alınan çocuk sayısının azaldığını değil tahsilatın yetersizliğini ifade etmekteydi. Halbuki her yılda, 27 Mayıs 1949 tarih ve 5387 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” gereğince Sağlık Bakanlığı nam ve hesabına yuvalarda bakılmakta olan çocukların bakım masrafları karşılığı olarak Bakanlık bütçesinden 100.000 lira gelir bekleniyordu. 1956 ve 57 yıllarında, 24 Mayıs 1957 tarih ve 6972 Sayılı yeni Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunu’nda, yuvalarda bakılan çocukların bakım masraflarının (100.000 lira) Koruma Birliklerinden sağlanacak olması hükmü yer almasına rağmen beklenen tahsilat yine gerçekleşmemişti.¹³⁰⁶ DP döneminde Koruma Birliklerinden üç yılda da tahsisat alınamamıştı.

¹³⁰⁴ A.g.r., s. 32. Ayrıntılı inceleme için bkz. Tablo 18.

¹³⁰⁵ A.g.r., s. 35.

¹³⁰⁶ A.g.r., s. 34.

1953'te Merkez, şube ve kollar gelirlerinin % 5'nden; 1953'te 3.063, 54'te 3.401, 55'te 16.765; 56'da 8.892; 57'de 11.502 lira gelir geldi. % 5'lerde ciddi bir artış olmadığı ve sabitlendiği düşünüldüğü bir sırada 1958-59 bütçelerinde 75.000 lira beklenti kaydedildi ki, 1953 ve 54'te üç bin küsur lira olan bu tutarın, Genel Merkezce az olduğunun düşünüldüğüne, artırılmak istendiğine işaret etmekteydi.

Gelir kalemlerinden önemli bir kısmını teşkil eden ve gümrükler üzerinden Kuruma "kıymetlerinin yarısı ile" satılmakta olan kaçak eşyalarla gerçekleştirilen eşya piyangosu, 1952'de 96.919 lira gelir getirirken düzenli artışlarla 1955'te zirve yaparak 435.827 liraya çıktı. İzmir Enternasyonal Fuarı'nda 1954 yılında elde edilen 250.000 liralık eşya piyangosu gelirleri sevindiriciydi. Eşya Piyangosu, sonra 1956'da önce 228.330 TL'ye ve sonra 1957'de 216.175 TL'ye düştü. Yine de parlak gelir beklentisi bitmiş değildi. Gerek Ankara'da ve gerek İzmir Fuarı'nda düzenlenmekte olan eşya piyangolarından 1958-59 Bütçe tasarısına 500.000 lira tahmini gelir konuldu.¹³⁰⁷ Eşya piyangosu masrafları için ise 1958-1959 yıllarının her biri için bütçede 100'er bin lira gider ayrıldı.¹³⁰⁸

Bu dönemde gelir elde etmek gibi tasarruf etmek de gelir artırımı için çok önemli görülmekteydi. En yüksek tasarruf, 1953-55 yılları arasında gerçekleşti. Bu tasarruflar, kuruluşların sayısında ve niteliğinde genişleme yapmak için kullanıldı. 1953 yılında 411.000 lira, 1954 yılında 497.735 ve 1955'te 476.193 lira olmak üzere bu üç yılda toplam 954.928 lira tasarruf sağlanarak ihtiyat kaydedildi.¹³⁰⁹ Bütçede önleyici tedbirler kapsamında yapılan tasarruflarla 1953'te 1.561.629 lira olan gelirin 1.088.978 lirası, 1955'te 1.807.456 liraya artan gelirin 1.421.263 lirası harlandı.¹³¹⁰ Üç yılda neredeyse bir yıllık bütçe tasarruf edildi. 1956 ve 1957'de tasarrufların yaklaşık 100'er bin liraya gerilemesi, gelir artırımı politikasının yavaş yavaş terk edildiğine işaret ediyor. Bu istikamette 1958-59 bütçeleri "denk bütçe" olarak planlandı.¹³¹¹ Bu yıllardan sonra, gelir artırımı yapılmayarak yeni kuruluşlar oluşturmaktan daha çok mevcutların desteklenmesi yoluyla güçlendirilerek kapasite artışı amaçlandığı yine 1958-59 Bütçe Tasarısından anlaşılıyor.

¹³⁰⁷ A.g.r., s. 32 ve s. 34.

¹³⁰⁸ A.g.r., s. 37.

¹³⁰⁹ 32-33 ve 34 üncü Yıllar, s. 17, 21 ve 25.

¹³¹⁰ Aynı yer.

¹³¹¹ 1958-59 Bütçe Tasarısında, 1958 ve 1959'da gelir olarak beklenen 2.857.526'şar liranın tamamının harcanması planlandı. 35 ve 36. Yıllar, s. 32,33.

DP dönemi boyunca personel giderlerinin genel giderlere sabit bir oranı bulunuyor. (Tablo 16). Buradan bu dönemde TÇEK'in personel yönetimi ve ücretleri bakımından tutumlu ve kurallara bağlı olduğu, personel artışı yapmadığı anlaşılıyor.

Keçiören giderlerinde (Çocuk Yuvası ve Bakıcı Okulu) DP dönemindeki önemli artış, TÇEK yönetiminin bu dönemde buradaki faaliyet ve geliştirmelerinin bir sonucuydu. İnşaat ve taşınmaz alımı gider kaleminde hareket olmaması bu kapsamda bir harcamanın bulunmadığı anlamına gelir.

Bu dönemde Kurum tarafından yapılan yardım, Merkez ve Şubelere yardımlar şekline girerek ciddi artış göstermiştir. (Tablo 16). Bu durum, DP dönemi TÇEK'in, yukarıda kısmen değinildiği üzere idaresinde, gelir ve gider paylaşımında başlattığı adem-i merkezîyetçi dönüşüme işaret edilmektedir.

Yayın ve propaganda giderlerindeki ciddi düşüşse TÇEK'in İnönü döneminde 'ideal çocuk yurttaşın' yetiştirilmesi gayretlerinin azalmış olduğu savını destekliyor. (Tablo 16).

İnönü döneminde Kurumun Gayrimenkullerinden kaynaklı gelirlerinin enflasyon karşısında azaldığı (Tablo 18 ve 23), DP dönemiyle birlikte bu kalemdaki gelirin enflasyon nedeni kaybın üzerine çıkabildiği görülür. (Tablo 18). Bunun nedeni 6 Mayıs 1953'te çıkan 6084 sayılı Millî Korunma Kanunu'nun¹³¹² Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile Millî Korunma Kanunu'nun 30. maddesinin, mesken dışı yerlerde 1 Ocak 1955 ve meskenlerde 1 Haziran 1955 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmasıydı. Taşınmazların, "bu Kanunun; yayımlanmasını takip eden ay başından itibaren, 1939 yılı içindeki son sözleşmelerde belli olan kira bedellerine: a) Meskenlerden gayri yerlerde 1953 yılı için yüzde yüz elli ve 1954 yılı için yüzde iki yüz; b) Meskenlerde 1953 yılı için yüzde elli ve 1954 yılı ile 1955 yılı için de yüzde elli ilâve edilerek 1939 yılı kirasına toplam yüzde yüz; zammıyla bulunacak miktarlardan fazla olamayacağı" hükmü konuldu.¹³¹³

Kanunun düzenlenmesi sonrası Kurum ilk defa olarak bu gelir kaleminde bir artışa gidebilmişti. 1954'te taşınmaz gelirleri, önceki yıla oranla önemli bir artış göstererek, 186.000 liradan 264.000 liraya arttı. Asıl artışsa 1955 yılında yaşandı. Bu

¹³¹² 06.05.1953 Tarih ve 6084 Sayılı Millî Korunma Kanununun Tadili Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 35. S.702-706; **Resmî Gazete** Tarihi ve No: 12.05.1953 No: 8406.

¹³¹³ **A.g.k.**, Geçici Madde 2.

yıl, bir önceki yıla göre 307.456 lira artışla toplam 1.807.456 lira gelir sağlandı. Bu, Kurumun kuruluşlarından bugüne kadar elde edilen en yüksek rakamdı. 1953, 54 ve 55'teki taşınmaz gelirleri, 1952'de 142.771 lira iken, her yıl yaklaşık seksener bin lira artışla, 186.607, 264.250, 325.596¹³¹⁴ liraya ve 1957'de 392.650¹³¹⁵ liraya ulaşarak TÇEK yönetimini sevindirici ve bütçeyi rahatlatan bir ivme kazandı.¹³¹⁶ 6507 sayılı “1955 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu” da artışları kolaylaştıran hükümler içermektedir.¹³¹⁷ 1957 geliri olarak gerçekleşen bu rakam 1958-59 Bütçe Tasarısına aynen 392.650 lira olarak girdi.¹³¹⁸ Taşınmaz gelirinde, 1940 Milli Korunma Kanunu'ndan kaynaklı artış sağlanamaması bu dönemi inceleyen tüm araştırmalarda dikkate alınmak zorunda olunan sun'î bir sabitlenmeye neden olmaktaydı.

Kurum gelirleri açısından parlak yıl olan zekât fitre kurban derileri payı 1955'ten itibaren iki katını aşan artış gösterdi. (Tablo 22). TBMM tarafından kabul edilen kanun gereği PTT İdaresi'nin çıkarmış olduğu zamlı pulların gelirleri, hayır dernekleri arasında belirli bir oranlarla bölüşülecekti. ÇEK, bu hasılatın yüzde 25 oranında pay alıyordu.¹³¹⁹ Şefkat pullarından nihayet 500 bin lira gelir sağlanması hedeflenmekteydi.¹³²⁰ Önceleri şefkat pulu satışları iyi gelir getirmiyordu: 1953'te 57.800, 1955'te 95.841 lira gelir getiren şefkat pulları, genel olarak her hayır kurumunda uygulanmakta olup hepsinde de düşük gelir getirmekteydi. Bu kalemi yükseltmek ve ortak çabadan yararlanarak bu tutarı daha da yükseltmek amacıyla, Kızılay, Verem Savaş, YSD gibi kurumlarla ortak bir pul çıkartılması konusunda görüş birliğine varılarak ve bu yolda bir kanun tasarısı hazırlanarak TBMM'ne sunuldu.¹³²¹ Bu Kanunun uygulanmasından olsa gerek, şefkat pulu satışları önce 1956'da, 239.413 TL ertesi yıl 276.683 TL olarak iki katını aşan artış gösterdi.¹³²²

Eşya piyangosu, bir önceki döneme göre iki kat artmakla birlikte DP dönemi boyunca TÇEK gelirlerinde stabildi.

¹³¹⁴ 32-33 ve 34 üncü Yıllar, s. 10.

¹³¹⁵ 35 ve 36. Yıllar, s. 7.

¹³¹⁶ 32-33 ve 34 üncü Yıllar, s. 16, 20, 24.

¹³¹⁷ 35 ve 36. Yıllar, s. 8.

¹³¹⁸ A.g.r., s. 32.

¹³¹⁹ A.g.r., s. 10.

¹³²⁰ A.g.r., s. 34.

¹³²¹ 32-33 ve 34 üncü Yıllar, s.16.

¹³²² 35 ve 36. Yıllar, s. 7.

TÇEK yönetimi bir yandan bu Kavacık Suyu İşletmesi'nin iyileştirilmesi için harcama yapıyor, diğer yandan bu gelirden çok önemli bir kayba neden olduğunu düşündüğü gelir vergilerinin, bu kuruluştan, hayır kurumu bağılı olduğundan dolayı alınmaması için bir türlü sonuca ulaşmayan girişimlerde bulunuyordu. Kavacık suyu net getirileri, yine ilk kez olarak DP döneminde belirginleşme eğilimine girdi.¹³²³ 1953'te 31.539 lira getiren işletme, 1955'te 67.515 liraya yükselmişti.¹³²⁴ 1956'da çıkan işletme gelirleri birden 118.130 liraya ve 1957'de dört yıl öncesine kıyasla yaklaşık dört katına çıkarak 125.606 liraya ulaştı.¹³²⁵ 1958-59'da 150.000 lira gelir tasarlanıyordu.¹³²⁶ 1957'de kuruluşa bir de şişeleme bölümü eklenmesi de kararlaştırıldı.¹³²⁷

Bu dönem faiz gelirleri, üç kattan fazla arttı.¹³²⁸ DP dönemi TÇEK toplam gelirleri rakamı. 1950'de 912.327 lirayken 1957'de, 2.138.833 liraya artarak önemli bir artış kaydetti. Atatürk dönemi gelir miktarı 1938'e sabitlenen enflasyon rakamlarıyla 1.525.726 liraya denk gelmekteyken ulaşılan 2.138.833 lira rakamı TÇEK'in DP döneminde, gelirleri temelinde Atatürk dönemine göre, % 40'lık bir artış yakaladığı anlamına gelmektedir.¹³²⁹

Bir gelir kalemindeki artış, gelecek iki yılın bütçe tasarısı hazırlanırken asgari tutar kabul ediliyor ve en azından bu tutar, gelir beklentisi olarak yazılıyordu. Giderler ise bir önceki yıldan daha düşük öngörülebilirdi. Birkaç örnek üzerinden ifade edilmesi gerekirse, 1956-57 bütçesinde şefkat pullarında düşük oranda seyreden gelirlerin artık artacağından ümitle 250.000 lira tahsilat beklenmişti.¹³³⁰ Bu kalemden meydana gelen ciddi artış nedeniyle 1958-59 yılları bütçesinde artık bu beklenti 500.000 liraydı. İş Bankası'nda muhafaza edilmekte olan 1.750.000 liralık tahvillerden 100.000 lira faiz beklenmekteydi.¹³³¹ Aynı şekilde geçen yıllarda yaşanan artışın verdiği ümitle, eşya piyangosunda 1956-57 bütçesinde 450.000 lira gibi iyi bir gelir

¹³²³ Bkz. Tablo 26 ve 18.

¹³²⁴ **32-33 ve 34 üncü Yıllar**, s. 11.

¹³²⁵ **35 ve 36. Yıllar**, s. 7.

¹³²⁶ **A.g.r.**, s. 32. **Bkz.** Tablo 26.

¹³²⁷ **A.g.r.**, s. 8.

¹³²⁸ Bkz. Tablo 18.

¹³²⁹ Bkz. Tablo 19.

¹³³⁰ **32-33 ve 34 üncü Yıllar**, s. 29.

¹³³¹ **35 ve 36. Yıllar**, s. 34.

bekleniyordu. 1958-1959 Bütçesi için bu kalemda beklenti çok artmadı, bütçeye 500.000 lira konuldu. Yayıncılık gelirlerinden 50.000, bağışlardan 25.000 lira tahmin edildi. Düşük devam eden bağış gelirlerinde 1958 yılında İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü'nden yapılan 50.000 lira bağış nedeniyle 1958-59 yıllarında artık 75.000 lira gelir beklenmekteydi.¹³³²

TÇEK'in THK ve Kızılay'la birlikte bağışlardan ortak payı olup anılan kurumlara önemli bir miktar doğrudan ve karşılıksız gelir getiren ortak yardımlarda bu dönemde bazı engellemeler meydana gelmekteydi. Bazı parti teşkilatlarına mensup kişilerce bu yardımların anılan kurumlarca toplanmasına engel olunmuştu. THK Genel Merkezinden, THK Başkanı Erzurum Milletvekili Mustafa Zeren imzasıyla CHP, Demokrat ve Millet Partileri Genel Başkanlıklarına yazılan 4 Nisan 1952 tarihli yazıyla, "THK, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun belli başlı gelir kaynaklarını teşkil eden fitre ve kurban derisi toplama faaliyetlerine geçen yıl bir kısım parti teşkilatları tarafından müdahale edilmek istenmesine karşı bu yıl, parti genel yönetimleri tarafından önlem alınmasına yönelik bir talep iletildi."¹³³³

1953'te THK'den alacak olarak tahsil edilen 430.000 lira elde edildi. Bir önceki yıl (1954) 338.782 olan "zekât fitre ve deri gelirinin" payı 1955 itibariyle 429.895 liradır. 1955'te THK'dan 122.781 lira daha tahsil edildi. Bu tahsilat iki yıl sürdü ve toplam 722.871 liranın tahsilatı 1955'te tamamlandı.

Kurban derisi ile fitre ve zekât gelirleri olan ve Kızılay, THK ve Çocuk Esirgeme Kurumu arasında paylaşılmakta olan ortak yardımlardan üç yılda, (1953, 1954 ve 1955 yılları) toplam 1.059.399 lira¹³³⁴ pay düşmüşken iken sonraki iki yılda (1956 ve 1957'de) toplam (493.458+587.604) 1.081.063 lira pay düşmüştü.¹³³⁵ Bundan cesaretle 1958-59 yıllarında 650'şer bin lira gelir tahmin edildi.

1956-57 Bütçe Tasarısından, UÇRB üyelik aidatının 2.000 lira olduğu görülmekteydi. UÇRB tarafından gerçekleştirilecek davet ve toplantılara katılım sağlayabilmek amacıyla yine 10.000 liralık ödenek ayrıldı. Bir kongrenin ne kadara mal olduğu da yine aynı bölümde görülmekteydi. Kongre giderleri için geçen bu yıl

¹³³² A.g.r., s. 35.

¹³³³ BCA, 490-01-600-78-4-1, 04.04.1952.

¹³³⁴ 32-33 ve 34 üncü Yıllar, aynı yer.

¹³³⁵ 35 ve 36. Yıllar, s.7

da yılın rakamı olan 5000 lira ayrıldı. Düşünülmeyen giderler başlığı ile 49.469 lira ihtiyat ayrıldı.

UÇRB'ye üyelik aidatı 750 dolar karşılığı 7000 liraydı. Genel Kongre giderleri için hâlâ 5000 lira tahsisat ayrılıyordu. Kurumun üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Esirgeme Birliği¹³³⁶ tarafından gerçekleştirilecek davet ve toplantılara katılım sağlanabilmesi için döviz kuru dikkate alınarak gider bütçesinde 30 bin lira ayrıldı.¹³³⁷

Otomatik makineler kalemi, 1957'den sonra bilançolarda bir daha yer almadı.¹³³⁸ Genel Merkez tarafından yönetilen, Kırklareli, Afyon, Erzurum, Rize ve Niğde yuvalarının giderleri için 375.000 lira ödenek ayrıldı.¹³³⁹

Demokrat Parti Döneminin Gelir ve Giderlerinin Atatürk Dönemi sonu değerlerinin enflasyon oranlarına göre gerçekleşen rakamlarla kıyaslaması sonucu oluşturulan Tablo 19 üzerinden incelemesi yapıldığında 1950-1957 sekiz yıllık gelirleri toplamı 11.630.000 lira olduğu görülmektedir. Bu dönemde yıllık ortalama gelirlerin 1.453.000 lira olduğu anlaşılmaktadır. 1938 sonu değerlerin enflasyon oranlarıyla korunmuş reel rakamları hesaplandığında 1938 geliri aynı dönemde ortalama 1.119.000 liralık bir gelire denk gelmektedir. Bu durumda gelirler bazında DP döneminde TÇEK 1,3 kat büyümüştür denilebilir. Gider rakamları üzerinden yapılan aynı hesapta DP Döneminde 1.235.000 liralık yıllık ortalama harcamanın 1.453.000 lira gider ortalamasıyla yapılan oranlanmasında daha da küçük olan 1,17 oranı bulunacaktır. Bu DP Döneminde Kurumun harcamaları temelinde 1938'e göre yalnızca % 17'lik bir farklılık vardır. Bu da DP döneminde Kurumun pek parlak bir gelişme göstermediği hizmetlerin iktisadî değerinin büyümediği belki varlıkların büyüdüğü anlamına gelmektedir. Hemen hemen aynı hızla sürekli bir şekilde varlıklarını (sermayesini) büyütmeğe çalışan Kurumun kuruluşlarında barındırılan çocuk sayısı, ileride de görüleceği üzere hiçbir zaman 2000'leri pek geçmemiştir.

¹³³⁶ UNESCO için bu dönemde bu karşılık söyleniyordu.

¹³³⁷ A.g.r., s. 38.

¹³³⁸ Bkz. Tablo 18.

¹³³⁹ Aynı yer.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU

4.1. 1960 DARBESİ İLE 1971 MUHTIRASI ARASI

27 Mayıs Askeri Müdahalesi, tüm kurumlarda olduğu gibi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nda da DP’lilerin mevkilerini yitirmesi demekti. Milli Birlik Komitesi (MBK) döneminde¹³⁴⁰ bunu sağlamak için bir fesih kanunu çıkarıldı. 25 Temmuz 1960 tarihinde kabul edilen “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Uzuovlarının Feshi ile Mezkûr Uzuovların Yeniden Seçimlerinin Yapılmasına ve Bu Uzuovların Faaliyete Geçişine Kadar Kurum İşlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nca Yürütülmesine dair 35 Numaralı Geçici Kanun”¹³⁴¹ ile Kurum, bütün örgütleriyle “*faaliyetlerinin Ana Tüzükteki amaçlar doğrultusunda yürütülmesini ve seçimlerin tam bir serbesti içinde yapılmasını sağlamak maksadıyla*” feshedildi. TÇEK’e ait bütün organların seçimleri tamamlanıncaya ve bu organlar görevlerine başlayıncaya kadar, Kurumun tüm kademelerdeki hizmetleri, TÇEK Tüzüğü hükümleri dâhilinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nca oluşturulacak kurullar tarafından yürütülecekti.

1960 Askeri Darbesinin hemen sonrasında Kurumun DP öncesi CHP dönemindeki eski statüsüne döneceğini bekleyenler yanıldıklarını 1961 Anayasasının 78. Maddesinde ve sonraki süreçte görmüşlerdi. Anayasa’nın bu maddesiyle artık milletvekilleri “kamu yararına çalışan dernekler” ile, “özel gelir kaynakları ve özel olanakları kanunla sağlanmış olan derneklerin yönetim kurullarında” görev alamıyordu. Bu hüküm, zamanın devlet ricalinin, eskiden olduğu gibi Kurumun çatısı altında bulunmayacakları anlamına geliyordu. Bunun Kurum için bir itibar ve irtifa kaybı olduğu birkaç sene sonra Adalet Partisi (AP) döneminde iyice görülmüştür.

¹³⁴⁰ 27 Mayıs 1960 - 27 Ekim 1961.

¹³⁴¹ 28 Temmuz 1960.” 25.7.1960 Tarih ve 35 Sayılı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun uzuovlarının feshi ile mezkûr uzuovların yeniden seçimlerinin yapılmasına ve bu uzuovların faaliyete geçişine kadar Kurum muamelâtının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca yürütülmesine dair geçici Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, s.49; Resmî Gazete ile ilânı : 29.7.1960 - Sayı: 10564.

4.1.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşüncesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Dönemin çocuk koruma düşüncelerinin en büyük yansıması doğal olarak 1961 Anayasası üzerinde görülmüştür. Bilindiği üzere 1961 Anayasası, sosyal anlamda geniş tanımlamalar yapmıştı.¹³⁴² Bunların tabii ki en temel olanı Genel Esasları düzenleyen Birinci Kısımda devletin şekline ilişkin olan Birinci Maddeydi. Türkiye devletinin bir Cumhuriyet olduğunun ifadesinden hemen sonra, Cumhuriyetin Nitelikleri arasında “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve ‘sosyal’ bir hukuk devletidir*” denilmek suretiyle devletin bir “sosyal devlet” olduğuna yapılan vurgu, anayasada yerini ilk kez olarak alıyordu.¹³⁴³

1961 Anayasası ile sosyal devlete ilişkin tanım ve içeriklerde Türk toplumsal yaşamına yön vermesine zemin hazırlandı. “İktisadî ve Sosyal Hayatın Düzeni”ni belirleyen “Üçüncü Bölüm IV. Kısım”, Madde 41’de, “İktisadî ve sosyal hayatın, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleneceği, iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmenin; bu maksatla, millî tasarrufu artırma, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltme ve kalkınma planlarını yapma”nın devletin ödevleri olduğu kabul edildi.

Yeni Anayasa’da, “VI. Sosyal Güvenlik Kısımında, herkesin, sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu, bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurma ve kurdurmanın devletin ödevlerinden olduğu yazıldı.¹³⁴⁴ Tabii ki devlet, bu iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak ekonomik gelişimi ile ‘malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde’ yerine getirecekti.¹³⁴⁵

1961 Anayasası, ailenin, ananın ve çocuğun korunmasını, hükûmete ve “kamu tüzel kişilerine” görev olarak vermiştir.¹³⁴⁶ Burada belirlenen kamu tüzel kişileri kamu

¹³⁴² Üçüncü Bölüm, XI. Devletin İktisadî ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı. **TBMM Kanunlar Dergisi**, 9.7.1961 Tarih ve 334 Sayılı Kanun: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: 44, s. 941; **Resmî Gazete** ile neşir ve ilanı : 20/7/1961, Sayı: 10859.

¹³⁴³ **A.g.k.**, Madde 2.

¹³⁴⁴ **A.g.k.**, Madde 48.

¹³⁴⁵ **A.g.k.**, Madde 53.

¹³⁴⁶ **A.g.k.**, Madde 35. Burada, ailenin Türk toplumunun temeli olduğu vurgulandıktan sonra, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alacağı ve teşkilâtı kuracağı ifade edilmektedir.

kurum ve kuruluşları olup TÇEK'in, gönüllü bir hayır derneği, bir özel hukuk tüzel kişisi olduğu unutulmamalıdır.

1961 Anayasası, ülkedeki tüm dernekleri ve dolayısıyla ÇEK'i de etkiledi. Millî Birlik Komitesi'nde, Anayasa'nın 78. Maddesinin görüşülmesi sırasında, Kızılay, THK, ÇEK, Eğitim Dernekleri gibi yerlerde, siyaset adamlarının “nüfuz ticareti”¹³⁴⁷ yapmalarını önlemek gerekçesiyle kanun ile kurulmuş özel girişimlere, derneklere, hayır cemiyetlerine TBMM üyelerinin katılmasını yasaklayan bir hüküm eklendi.¹³⁴⁸ Bu teklif, geçmiş yıllarda hayır derneklerinin siyasetle kirlendiği kabulünden kaynaklanmaktaydı. Bu kapsamda yalnızca, aralarında ÇEK'in de bulunduğu, özel gelir kaynakları ve özel imkânları Kanunla sağlanmış altı dernek¹³⁴⁹ bulunuyordu. Söz konusu “özel gelir kaynakları ve özel olanaklar” geçici olamazdı, devamlılık arz etmeliydi. Kendilerine Bütçe Kanunu ile yardım yapılan ve olanak sağlanan dernekler ise, 78. Maddenin kapsamı içinde değildi. Bütçe Kanunlarıysa yıllık olduğundan, ileride hükûmetler, kendilerine kanun ile sabit gelir tahsis edilmeyen derneklere Bütçe Kanunu kapsamında yardım yapılmasını uygun görecekti, milletvekilleri de buralara üye olabilecek, görev alabilecekti.

1961 Anayasası'ndan sonra milletvekillerinin ve dolayısıyla partilerin hayır dernekleri başta olmak üzere kamu yararına çalışan derneklere yer alma oranları hayli azaldı. 1967 sonu itibariyle Anayasa'nın 78. Maddesi kapsamına giren derneklere

¹³⁴⁷ Mucip Ataklı tarafından yapılan teklifte kullanılan ifadede; **TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Birleşim:5 Oturum:1, Cilt 44, 21 Kasım 1967, s. 115.

¹³⁴⁸ **A.g.k.**, Madde 78: “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, kamu yararına çalışan dernekle, kanun ile tahsis edilmiş özel gelir kaynakları ve yine özel olanakları kanunla sağlanan derneklerin yönetim kurullarında görev alamazlar.”

¹³⁴⁹ 1. Türkiye Kızılay Derneği (30.08.1329 (12 Eylül 1913) tarih ve 6/2254 nu.lı karar); (21.06.1927 tarih ve 1118 sayılı, oyun kâğıtları tekeli hakkında kanun); (22.09.1941 tarih ve 4119 sayılı Kızılay Cemiyeti ve harb ve âfet vukuunda onunla birlikte çalışmak üzere Hükûmetin izniyle gelecek bu türlü sıhhi ve insanî kurullar adına verilecek eşyanın gümrük vergisinden muafiyetine dair kanun).

2. ÇEK (26 Kasım 1937 tarih ve 2/1288 nu.lı karar); 35 sayılı kanun Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun organlarının yeniden seçimlerinin yapılmasına ve bu organların faaliyete geçişine dair kurum işlemlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na yürütülmesine dair Geçici Kanun ve Pul.

3. THK [10.06.1926 tarihli karar]; (21.05.1927 tarihli ve 1037 sayılı Eski PTT hatıra pullarının satışının bu Kuruma verilmesi hakkında kanun. 928 Türk Tayyare Cemiyetinin bazı işlemlerinin genel tüketim, eğlence ve özel tüketim vergilerinden muafiyetine dair kanun.

4. Darülacezeye Yardım Cemiyeti (08.01.1944 tarih ve 3/262 nu.lı karar); 237 Eğlence resimlerinden alınan vergilerin % 10'unun belediyelerce bu teşekküle verileceği hakkında kanun.

5. Ulusal Verem Savaş Derneği (15.02.1950 tarih ve 3/10643 nu.lı karar); 5237 Eğlence resimlerinden alınan vergilerin % 10'unun belediyelerce bu kuruluşa verileceği hakkında kanun. 5368 Verem Savaşı hakkında kanun.

6. Türkiye Jokey Kulübü (TJK) (07.01.1953 tarih ve 3/19 nu.lı karar); 6132 At yarışları hakkında kanun.

sadece birinin¹³⁵⁰ ve Bütçe Kanunu’yla yardım yapılmış derneklerden sadece sekizinin yönetim kurullarında, TBMM üyelerinden bir kısım senatör veya milletvekili görev almaktaydı.¹³⁵¹ 1961 Anayasası ile milletvekillerinin ÇEK ve benzeri beş derneğe üye olmaları anayasal olarak artık mümkün değildi.

61 Anayasası’nın 41. Maddesi gereği hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967), “*Korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmeleri, çocuk suçluluğunun önlenmesi, uyumsuz çocuklar ve geri zekâlı çocuklar*¹³⁵² sorunlarının çözümü, çocuk emeğinin kötüye kullanılmasının önlenmesi, çocuk refahının sağlanması amaç alınacaktır” deniliyordu.¹³⁵³ Aynı plana göre sosyal hizmetler, temelde gönüllü kuruluşlar ile yürütülecek bir hizmetti. Bu yüzden bu kuruluşların birbirleri ile ve kamu otoriteleriyle işbirliğini sağlamak üzere il seviyesinde “Koordinasyon Kurulları” kurulacaktı. Bu alanda çalışan kurum-kuruluşların “*milli kaynakları kullanmaları yerine gönüllü tasarrufların payını en yükseğe çıkarmaları*” beklenecekti. “*Kamu kaynakları, öncelikle gönüllü tasarrufları harekete geçirmekte başarı gösterenlere verilecek*”ti. Sosyal hizmetlere konu olan hizmetlerin ve fonların tek elden işbirliği içinde yürütülmesi için “Sosyal Hizmetler Kurumu” kurulacaktı.¹³⁵⁴ Bu plandaki yukarıda geçen tabirlerden, dönemin devlet yöneticilerinin, bu alanın bütünüyle gönüllü kuruluşlar eliyle yürütülmesini

¹³⁵⁰ TJK’de Adalet Partisi Aydın Milletvekili Sinan Bosna.

¹³⁵¹ SENATÖRLER; 27 Mayıs Milli Devrim Derneği Genel Başkanı Doğal Senatör Mucip Ataklı; Siyasî İlimler Türk Derneği 2. Başkanı Doğal Senatör Ahmet Yıldız; Türk Donanma Cemiyeti Üyesi Kontenjan Senatörü Sadi Koçal; Halkevleri Derneği Genel Başkanı AP Elazığ Senatörü Prof. Dr. Celil Ertuğ, CHP Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu, AP Tekirdağ Senatörü Cemal Tarlan, AP Aydın Senatörü İskender Cenap Ege; MİLLETVEKİLLERİ: Türkiye Hayvanları Koruma ve Hayvancılığı Geliştirme Derneği Genel Başkanı AP İzmir Milletvekili Şinasi Osmâ; Türk Donanma Cemiyeti üyesi AP Manisa Milletvekili Ertuğrul Akça; Besni Kültür Derneği Başkanı, AP Adıyaman Milletvekili Arif Atalay; 27 Mayıs Millî Devrim Derneği Genel Başkanvekili CHP Artvin Milletvekili Turgut Altınkaya; TİP Denizli Milletvekili Muzaffer Karan; CHP Hatay Milletvekili Hüsnü Özkan; Türk Devrim Diyanet Sitesi Yaptırma Derneği Başkanı CKMP Kastamonu Milletvekili İ. Hakkı Yılanlıoğlu; Türk Ocağı Başkanı AP Trabzon Milletvekili Prof. Osman Turan. Cumhuriyet Senatosu doğal üyesi Mehmet Özgüneş’in, Bütçe Kanunu ile özel imkân sağlanan derneklere dair sorusu ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın yazılı cevabından. (7/320). **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Birleşim:5, 44.Cilt, Toplantı:7, 21 Kasım 1967, s.114.

¹³⁵² Bu tabir zaman içerisinde rencide edici bir mahiyet aldığından terk edilmiş olmakla birlikte hatırlatma mahiyetinde korunmuş ve ilişilmemiştir. Günümüzde böyle çocukların durumunu belirtmek üzere “zihinsel yetersizliği olan çocuklar” tabiri uygun görülmektedir. Mehmet Nezir Gül (Gen.Yay.Yönt.), Uğur SAK, Seyfettin TORAMAN (Editörler); **Türkiye’de Özel Eğitim Hizmetleri**, Yazarlar: Mahmut Çitil, Zehra Atbaşı, Cemal Özdemir, Yunus Polatoğlu, Ruveyda Şen, Rahşan Onat, Afşar Yayınları, Tanıtıcı Yayınlar Dizisi No: 183, Ankara, 2020, s.14.

¹³⁵³ **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s. 423. Erişim tarihi, 19.05.2022.

¹³⁵⁴ **A.g.r.**, s. 424.

bekledikleri, bu kuruluşlar yetersiz kalınca da devlet organlarını kerhen işe koştukları anlaşılmaktadır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, o dönemin devlet yönetiminin, çok sayıda çocuğu bir arada barındırmak şeklinde mevcut anlayışın değiştirmek istediği de görülmektedir. Bunun yerine koruyucu aile veya gündüzlü bakım olanaklarını artırma girişimleri denenmekteydi. Ne var ki bu amaçla yapılan pilot çalışmalardan Türk aile yapısının özellikleri nedeniyle ümit verici sonuçlar alınmamıştı. Çocuklar kanuni güvence altında resmi bir evlat edinme düzeni dışında oldukları zaman besleme durumuna düşmekteydiler ki bu sosyal politika bakımından benimsenmeyecek bir statü ve hukuk ortamı anlamına gelmekteydi. Planın gerekçesinde çocuk suçluluğu oranlarındaki artış, *“büyük şehirlerde aile ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamasına, değer yargılarından uzaklaşıyor”* olmasına bağlanıyordu. Ülkede en çok hırsızlık suçu 11-18 yaş gruplarındaki çocuklar tarafından işlenmekteydi. Çocuk mahkemeleri ve bir koruma kuruluşuna şiddetli ihtiyaç bulunduğu hep dile getirilen konulardı. Emniyette oluşturulan “çocuk büroları” yararlı çalışmalara başlamıştı. İslah ve ceza evlerinde çocuklara ilkökul imkânı sağlanmaktaydı. Ankara, İzmir, Elazığ Çocuk İslahevlerinde 1964 yılından beri ortaokul öğrenimine de başlanmıştı. Ayrıca sanat kursları da verilmekteydi. İslahevinden çıkan çocukların çevreleri ile uyuşamamaları ve takipsiz bırakılmaları onların ileride tekrar suça yönelmelerine yol açmaktaydı.¹³⁵⁵

Türkiye’de zihinsel ve bedensel engeli olan çocuk sayısı 1955’te 62.630 olarak tespit edilmişken bu ölçüde gereksinime karşılık 1966 da yalnız 1.465 çocuğun eğitilebildiği beş sağır ve iki körler okulu bulunuyordu. 1945’teki sayımda kör, sağır ve dilsiz 85.000 çocuğun bulunması, buna karşılık İzmir’de bir devlet kuruluşu ile İstanbul’da Kör Sağır ve Dilsizler Cemiyeti tarafından kurulmuş bir Kör Sağır ve Dilsizler Okulu bulunuyor olması¹³⁵⁶ ile kıyaslandığında bu gelişme günün koşullarında küçümsenmeyecek bir ilerleme olarak kabul edilebilir. Çocuk refahı konusunda zihinsel engelli çocuklar sorunu da önem taşımaktaydı. Bu konuda sağlanan 95 derslikte 1.768 çocuğa eğitim verilmekteydi. O dönemde başlayan kaynaştırma/bütünleştirme kapsamındaki bu uygulama, günümüz anlayışından biraz

¹³⁵⁵ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972); <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s.231. Erişim Tarihi: 13.02.2020.

¹³⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:19, Birleşim:90, 23 Mayıs 1949, s. 601.

farklı olarak,¹³⁵⁷ bu dersliklerin ilkokullar içinde bulunmasının pedagojik problemler yarattığını düşündürmekteydi ve değiştirilmek isteniyordu.

Altmışların ortalarında Türkiye’deki okul öncesi çocuklar için henüz toplam 52 anaokulu ve 147 kreş faaliyet göstermekteydi. 11-18 yaş grubundaki çocukların 1964 te 23.363’ü çırak olarak istihdam edilmekteydi ve en az yarısının sosyal güvencesi bulunmamaktaydı. Kalkınma planlarında çocuk refahı ile ilgili hizmetlerin sınırlı bir kapsamda olduğu gönüllü kuruluşların (TÇEK gibi) büyük ilgisine rağmen sağlanan hizmetin dağınık ve yetersiz olduğu kabul ediliyordu.¹³⁵⁸ Dönemin Hükûmetleri, TÇEK’le paralel bir şekilde¹³⁵⁹ gördükleri sorunlara yönelik önlemleri; (1) Türkiye’de çeşitli resmi ve özel kuruluşlar tarafından dağınık bir düzende yürütülen, kaliteli bir hizmet seviyesini sürekli ve tek standarda sunmaya olanak tanımayan sosyal refah hizmetlerinin, tek bir elden yönetimi mümkün olan kısmının “Sosyal Hizmetler Kurumu” içinde birleştirilmesi; (2) Milli seviyede sosyal refah hizmetlerinin bir bütün olarak yürütülmesini sağlayacak “Sosyal Refah Hizmetleri Milli İstişare Kurumu” kurulması; (3) Gönüllü kuruluşların faaliyetlerini desteklemek amacıyla kamu kaynaklarından yapılan yardımların tek bir “Sosyal Yardım Fonu”nda toplanması, bu fonun kurulmasında, dernekleri etkili çalışmaya yönelten kıstaslar kullanılması¹³⁶⁰ olmak üzere, Kalkınma planlarına almışlardı. Birinci ve bilhassa İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, içerik bakımından sosyal hizmetlerden geniş çerçevede söz etmişlerdir. Bunda hiç şüphesiz BM Teknik Yardım Bürosu’nun Türkiye’de kurulmalarına önayak olduğu Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve Akademisinin yönlendirmelerinin önemli payı da bulunuyordu.

Çocuk koruma davasını, bütün davaların en başında gören ve kurulduğu tarihten beri bu davaya hizmet eden ÇEK, 1961 Anayasasının 35. maddesinin, ailenin ve çocuğun korunmasını Hükûmete ve kamu tüzel kişilerine görev olarak vermesi üzerine, bunu bir anayasal sorumluluğu olarak da beyan etmeye başladı. Bir diğer

¹³⁵⁷ Günümüzde MEB’e bağlı özel eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin ilköğretimi iki şekilde sürdürülebilmektedir. Bu kapsamda bu öğrenciler kaynaştırma/bütünleştirme eğitim ortamlarında olağan gelişim gösteren akranlarıyla ilköğretimlerini sürdürebilirler ya da özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için açılmış okullara devam edebilirler. **Türkiye’de Özel Eğitim Hizmetleri**, s.58.

¹³⁵⁸ **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, s.231.

¹³⁵⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **GMK 1964-1965 Yılı Çalışmaları**, Doğuş Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1965, s.5.

¹³⁶⁰ **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, s.232.

yandan da bu büyük sorun karşısında Kurumun yetersizliğini ikrar etmekten de geri durmuyordu.¹³⁶¹ Bu noktada TÇEK kadrolarında, yıllardan beri biriken tepkiyle artık kemikleşmeye başlayan söyleme göre, devlet, çocuk korunması işini üzerine almadığından devasa korunmaya muhtaç çocuklar sorununun tüm hesabını TÇEK veriyordu. Batıda modern devletler bu sorunu üzerine almış ve de kökten çözmüştü. TÇEK ise devletin yapmadığını yapmaya çalışıyordu. Bu vebali devlet ya üzerine almalı ya da TÇEK’e yardım etmeliydi. Aksi halde bu görevi TÇEK’ten almalıydı.¹³⁶²

Kimsesiz çocuklarla yeteri kadar ilgilenilmez, iyi yetişmeleri sağlanmazsa gelecek kuşaklara zararlı ve toplumu huzursuz eden birer unsur olarak çoğalırlar ve cezaevlerinin tıka basa dolması kaçınılmaz olurdu. Sakat olanlar da toplumun huzurunu kaçıracak birer varlık olarak kalırlardı.¹³⁶³

TÇEK Yönetimine göre, 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun’un uygulanmaya başladığı 24 Mayıs 1967 tarihinden beri ihtiyaçlara tam ve mükemmel bir cevap verememişti. Tüm çabalara rağmen amaçlar gerçekleştirilememişti. İlgili resmî makamlarla birlikte bu aksaklıkların giderilmesi yönünden ve uygulamadan alınan deneyimlerin ışığı altında hazırlanan Sosyal Hizmetler Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının yürürlüğe konması artık bir zorunluluktan ibaret değildi. Koruma Birlikleri Yönetimi, bu konuda bilgisiz ve ehliyetsiz kabul ediliyordu. Bu iş, Birliğin ellerinden ve müdahalelerinden kurtarılmalıydı.¹³⁶⁴

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları ise TÇEK için memnuniyet vericiydi. Ancak 6972 Sayılı Kanunun, Genel Müdürlüğün çalışmalarını da engellediği dile getirilmekteydi. Sosyal Hizmetlerin artık Türkiye'de kazandığı önem karşısında Genel Müdürlüğün, herhangi bir Bakanlığa bağlı olmaktan çok, bağımsız bir kuruma dönüştürülmesi ve Başbakanlığa bağlanması arzu edilmekteydi. Hatta daha da ileri gidilerek belki Sosyal Hizmetlerin bir Bakanlık olarak vücut bulmasının daha iyi olabileceği

¹³⁶¹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 2.

¹³⁶² “ÇEK İstanbul Kongresinde devletten şikayet edildi” başlıklı haberde TÇEK İstanbul Merkezi Başkanı Talat Yücebaş’ın “Batılı ülkeler, çocuk davasını hükûmet işi olarak ele almaktadırlar. Devletin yapmadığını biz yapmaya çalışıyoruz. Devlet ya bize yardımcı olsun ya da bu işi bizden alsın” dediği yazılmıştı. **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1969.

¹³⁶³ Emin Halim Ergun’un “Sosyal Hizmetlerde Çocuk Sorunları” Konulu Makalesinden; **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, s.37.

¹³⁶⁴ **1966-1967 Çalışma Raporu, (Ekler)**, s.38.

düşünülmekteydi. Nasıl ki ‘Köy İşleri’ önemi üzerine Bakanlığa dönüştürülmüştü; Sosyal Hizmetler de ondan daha az önemli görülmemeliydi.¹³⁶⁵

ÇEK kadrolarına göre, Anayasa tarafından tanınan dernek kurma özgürlüğünden yararlanılarak bazılarının üyeleri üç beş kişiyi geçmeyen dernekler (46 yıl önce kurulan ÇEK’ten başka, Çocuk Sevenler, Çocuk Dostları, Kabiliyetli Çocukları Okutma, Yoksul ve Hasta Çocuklara Bakma dernekleri dışında), çalışmalarıyla vatandaşların yardım konusundaki ilgilerini dağıtmakta, hatta azaltmaktaydı. Bu nedenle dernekler kurulurken teminat istenmeli, hukukî yaptırımlar olmalıydı. Kontrolsüz çalışan bu derneklerden bir kısmının topladıkları paraları amaçlarından başka yerlere harcadıkları kovuşturmalara konu olmaktaydı. Türkiye’de korunmaya ve bakıma muhtaç çocuk sayısını kesin olarak bildiren bir istatistik o dönemde de yoktu. Bu dönemde korunmaya muhtaç çocuk sayısı iki ayrı kapsamda söylenmektedir. Geniş kapsamda, durumlarının geliştirilmesine ve iyileştirilmesine gerek görülen zorlu ve sağlıksız yaşam koşulları altında bulunan sahipli sahipsiz tüm çocukların sayısının TÇEK araştırmalarına göre 1.000.000 civarında olduğu,¹³⁶⁶ dar kapsamda ise acil korunma gereksinimi olan ortalıkta kalmış kimsesiz çocukların sayısının 40.000 civarında olduğu değerlendirilmekteydi.¹³⁶⁷

Geçmiş dönemlerden ayrı olarak altmışlı yıllarda TÇEK’in çocuk davası algısında artık “artan nüfus” vurgusu öne çıkarılmaktaydı.¹³⁶⁸ 6972 Sayılı Kanun’un değiştirilerek Koruma Birliklerinin kaldırılması çabaları, TÇEK adına çok memnuniyet verici bulunan bir gelişme olmuştu. Tüm bunların yanında sosyal hizmetleri, modern bir tarzda göğüslemek üzere, “Sosyal Hizmetler Kurumu kuruluş ve görevleri hakkında kanun tasarısı” hazırlıklarına katkı sunulmuş ve bundan da büyük memnuniyet duyulmuştu. Tüm çabalara rağmen her iki kanun çalışmasının da sonuçsuz kalması, emekdarlarını ve bu arada ÇEK kadrolarını üzmüştü. Himaye-i Etfâl’in ilk dönemlerinden beri, sonunda ilk defa, Türkiye’de çocuk suçluluğunun önlenmesine ilişkin bir bilimsel yaklaşım ortaya gelmişti. Adalet Bakanlığı yönetiminde SSYB, MEB, İçişleri Bakanlığı ve konu ile ilgili diğer kamu ve tüzel

¹³⁶⁵ Aynı yer.

¹³⁶⁶ **A.g.r.**, (Ekler), s.39.

¹³⁶⁷ AP Grubu adına Ali İhsan Balım (Isparta), **Millet Meclisi (M.M.) Tutanak Dergisi**, Birleşim:62, Oturum:2, 25 Şubat 1964, s. 847.

¹³⁶⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, GMK Çalışma Raporu **1966-1967 Yılı Çalışmaları**, Doğuş Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1967. s.3.

kişiliklerin temsilcilerinin çalışma gruplarına katılacak personelinin istenmesi karşısında ÇEK, Genel Başkanla en üst düzeyde katılımında bulunmuş, ülkenin çocuk sorunlarının çözümünde ciddiyet ve samimiyet göstermişti.¹³⁶⁹

Suçlu çocukların, canilerin ve katillerinin yargılandığı mahkemelere çıkarılması kesinlikle uygunsuzdu. Çocuk Mahkemeleri Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı artık yasalaşmalıydı. Çocuk sanıklar, çocuk psikolojisi ve pedagojisini bilen kimseler tarafından yargılanmalı ve haklarında işlem yapılacak çocuk ceza ve ıslah evlerine yerleştirilmeli, çocuk ceza ve ıslah evleri, suçlu çocukları iyi eğitecek ve yetiştirecek elemanların elinde, disiplinden daha çok eğitim kuruluşu haline dönüşmeliydi. Ceza müddeti dolan ve o yuvadan çıkarılan çocukların sonraki hayatları ile ilgilenecek ve ona iş ve kazanç sağlayacak kuruluşlar meydana getirilmeliydi. TÇEK tarafında, bireysel çocuk koruma faaliyetlerinin genel olarak Türk-İslam gelenekleri kaynaklı olduğuna inanılıyordu. İslam'da yetim ve öksüz çocuğa bakmanın fazileti büyüktü. Bu sayede koruyucu aile kurumunun, bu bakımdan Ankara'da iyi bir şekilde yürüdüğü ve oturacağı düşünülmekteydi. Diğer iller de bu konunun kapsamına alınmaya çalışılmalıydı. Ancak bunun için temel bir örgütlenmeye ihtiyaç olup bunu ancak devlet yapabiliirdi. Ümitler hep, Sosyal Hizmetler Kanunu'nun çıkmasına bağlıydı.¹³⁷⁰

Kurum, yeni Anayasanın çerçevesi içerisine giren, çocuklara zararlı yayınların önlenmesi, çocuk mahkemeleri kurulması, yargılama usullerinin belirlenmesi gibi bu türden girişimlere katkı sunmak ve destek olmayı kuruluşundan beri görev bilmekteydi.¹³⁷¹ Hatta Önceki dönemlerin sağlıklı ve gülbüz bir nesil yetiştirme anlayışından gelen “evleneceklerin ruhen ve bedenlen denk olmasını telkine çalışmak” amacı bedenlen ve ruhen eksik kişilerin, tam olanlarla evlenmesinin kişilerin tümüyle özgür seçimleri olacağı düşüncesinden hareketle terk edilmişti.¹³⁷²

Çocuk koruması davasında çalışan herkesin ve yürütülen her yöntemin, meşru ve ahlakî olması Genel Kurul delegelerince önemsenmekteydi. Yetimin bir kuruluşuna dahi özen gösterilmeli bu kutsal davada ne incitmeli ne de incinmeliydi. Bu doğrultuda

¹³⁶⁹ A.g.r., s.4.

¹³⁷⁰ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler) s.39.

¹³⁷¹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 2,3.

¹³⁷² Her iki Tüzüğün 4.A maddesi. BKA, 030-18-01-02-146-26-20, 22.05.1957 ve Resmi Gazete 1 Aralık 1964 Tarih ve 11870 Sayılı, s.1-12. BK Karar Sayısı: 6/3825.

bir zaman çocuk hizmetlerinde kullanılmak üzere üyelerce Spor Totodan hisse alınması yanlıştı. Spor Toto, çocukların ahlaki gelişimi üzerinde olumsuz etki yapacaktı. 1961 Kurultayı, bu gelirden vazgeçmeli, gelecek kurultaylarsa bilakis Spor Toto'nun kaldırılması için girişimde bulunmalıydı.¹³⁷³

TÇEK yönetimine göre artık, çocuk koruma davası her türlü siyasetin üzerindeydi. Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, kendinden önceki Genel Başkan Av. M.Emin Halim Ergun'un Kuruma siyaset sokmadığı, kendisine de böylece yapmasını sıkı sıkıya tembihlediği, kendisinin de Kuruma siyaset sokmamaya özen gösterdiğiyle övünmekteydi.¹³⁷⁴ Bu dönemde Kurum gerçekten siyasetten uzaklaşmıştır. 1970'lerin gergin siyasî ortamında böyle olmasında da büyük yarar sağlanmıştı. Hükûmetler sık sık değişmekte fakat TÇEK yönetimi, hangisi gelirse gelsin, iletişimini aynı ölçüde sürdürmektedir. Sürekli yenilenen ve iktidar olamadan değişen Hükûmetler yüzünden giderek Bakanın kim olduğunun pek de önemi kalmıyordu. Haddizatında hükûmetlerin de TÇEK yönetiminden siyasî bir beklentisi yoktu. Belki de buna bağlı olarak dernek, hükûmetlerden giderek daha az oranda yardımlar almış 1970'lerde neredeyse bu kapsamda hiç yardım alınmaz olmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu giderek klişe bir derneğe, çocuk dâvası da devlet yöneticilerince fiilen çözümsüzlüğe terk edilmekte, ekonomik gerekçeler gösterilerek yapılanlarla yetinilmektedir.

TÇEK'in bu dönemin en önemli gündemlerinden biri sosyal hizmet kurumu kurulması ihtiyacıdır. 1950'li yıllarda BM işbirliği çerçevesinde teknik danışman raporlarında dile gelen Türkiye'de korunmasız çocuklar başta olmak üzere tüm dezavantajlı gruplara yönelik derneklerin ve kamu kurumlarının faaliyetindeki koordinasyonsuzluktan¹³⁷⁵ kaynaklanan boşluklar ve tekrarlar, tüm sosyal hizmet yönetici ve çalışanlarına mesailerini düzenleyen ve yönlendiren bir kuruluşa olan ihtiyacı göstermektedir.

TÇEK bu dönemde, konusuyla ilgili mevzuat çalışmalarında daha sık boy göstermiş, devlet kurumlarının çocuk korumasına yönelik çalışmalarında sözü dinlenir

¹³⁷³ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 21.

¹³⁷⁴ Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, Kuruma, ne kendi zamanında ne de kendisinden önceki rahmetlinin zamanında siyasetin hiçbir şekilde karışmadığını, bundan sonra da girmeyeceğini beyan etmekteydi. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **XXVIII. Genel Kongre Tutanağı, (7-8) Mayıs 1976**, Ünal Matbaası, Ankara, 1976, s.7.

¹³⁷⁵ Aziz Küçük, **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm: Türkiye Üzerine Bir Analiz**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 222.

olmuş, bu çalışmalar için kurulmuş komisyonlara hep davet edilmiş, komisyonlar arasında mekik dokumuştur.

4.1.2. Dönemin Mevzuatı

Dönemin çocuk koruma düşüncelerinin muhafazakârlıkla çağdaşlık arasında farklı tezahürlerinin bir arada bulunduğu altmışlı yıllarda, başta yeni Anayasa olmak üzere bir takım hukukî düzenlemeler tartışılmakta, bazıları yürürlüğe konulmaktaydı. Çocukların çeşitli yayınlar ve filmlerle zehirlendiği gerekçesiyle haydut dergileri ve kovboy filmlerinin yaptığı tahribat altında büyümelerinin önünü alacak mevzuatı geliştirme çalışmasından, her çocuk için insanlık haysiyetine yaraşır bir sosyal yaşayış seviyesi sağlanmasına kadar geniş bir yelpazede mevzuat hazırlıklarına girişilmiştir. Bu dönemde en önemli değişiklik 1961 Anayasası'nın sosyal yükümlülüklerle dair âmir hükümleri olmuştu. Hükûmet tarafından hazırlanmakta olan; çocuklara zararlı yayınların önlenmesi, çocuk mahkemeleri kurulması ve yargılama usullerinin belirlenmesi gibi girişimler TÇEK tarafından takdirle karşılanıyordu.¹³⁷⁶

Hükûmet tarafından uygulamada aksaklıkları görülen 15.05.1957 tarihli 6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunu'nda bazı değişiklikler yaparak, koruma birliklerinin kaldırılması¹³⁷⁷ ve tüm çocuk sorunlarını, modern sosyal hizmet değerleriyle birlikte kapsamına alan bir Sosyal Hizmetler Kurumu kurulması [Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu Tasarısı (1/60)]¹³⁷⁸ hazırlıkları sırasında resmî makamlara ve hazırlayıcı kurullara ÇEK'in görüşleri iletildi. Kurumda bu yolda çıkarılacak kanuna büyük bir isteklilik vardı.

Çocuk mahkemeleri oluşturulması ve çocuk suçluluğunun önlenmesi konularında çalışmalar yürüten Adalet Bakanlığı, SSYB, MEB ve İçişleri Bakanlıkları ortak komisyonu, Birinci Beş Yıllık Çalışma Planının ilgili maddesinde yazılı çocuk suçluluğunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin geliştirilmesi ve büyük il merkezlerinde çocuk büroları açılması konuları ile ilgili görüşmek ve rapor hazırlamak üzere ÇEK'ten temsilci istemişti. Kurumca çok önemsenen bu Komisyona ÇEK Genel

¹³⁷⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 3

¹³⁷⁷ Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bâzı maddeler eklenmesine dair Kanun Tasarısı (1/59). **Temsilciler Meclisi**, Birleşim:20, Dönem:1, Cilt:1, 23 Şubat 1961, s.285.

¹³⁷⁸ Aynı yer.

Başkanı bizzat katılmış, hatta toplantılardan birincisi Keçiören yuvasında yapılmıştı.¹³⁷⁹ Adalet Bakanlığı'ndaki bu çalışmalar, tasarı kanunlaşınca kadar sürdürülecekti. TBMM komisyonlarında yapılan çalışmalar ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında 'çocuk mahkemeleri' konusuna yer verilmiş olması, ÇEK üyelerince gelecek açısından ümit verici bulunmaktaydı.¹³⁸⁰

ÇEK'in çocuk mahkemeleri ve çocuk suçluluğuna ilişkin teklifleri arasında, Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulacak çocuğun suça itilmesi ve suça yönelmiş çocukların kurtarılması konularında çalışacak bir 'Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü' kurulması da vardı. Hiç olmazsa büyükşehirlerde çocuk mahkemeleri savcılarının emrinde kurulacak çocuk bürolarında çocuk polisleri görevlendirilmeli, bunlar üniforma taşımayan hanımlardan olmalı ve pedagojik ve psikolojik formasyona sahip olmalıydılar.¹³⁸¹ 0-6 yaş arası korunmaya muhtaç çocukların SSYB, 7-18 yaştakilerin ise MEB'in alanı olarak belirlenmesinin, iki başlı bir yönetimin karışıklığını ortaya çıkardığı ve bu yüzden hizmette aksamalar olduğu, ÇEK Yönetim Kurulunda yakınılan konulardan biriydi.¹³⁸² Bu nedenlerin ortadan kaldırılması ve iki başlılığı gidermek amaçlı hukuksal düzenlemelerin gerekiyor oluşu yine başka sorun alanlarıydı.

Çözüm bekleyen sorunlardan biri de vergi meselesiydi. Hayır işlerine harcanan menkul ve taşınmaz gelirlerinden vergi alınmıyor olması eskilerde olduğu gibi yeni ÇEK yönetimince de doğru bulunmuyordu. 1953'te kiralar dondurulduğu ve vergiler artırıldığından, alınacak 19.000 lira kira geliri için 9.000 küsur lira vergi vermek zorunda kalındığı, belediyeye yılda beş-altı bin lira su ve elektrik parası verildiği, ÇEK yuvalarında ve binalarında elektrik ve su sarf edilmesinin karşılığında ücret alınmasının reva olmadığı, bu konuda bir kanun teklifi hazırlanmasının gerektiği hususlarının MBK'ye arz edilmesi gerektiğinde görüş birliği vardı.¹³⁸³ Gelirlerin neredeyse üçte biri vergiye gitmekteydi. 1960'ların başında Genel Başkan Göker, kendisinin bu konuyu gündeme getirdiği yetki sahiplerinin sözlerini haklı bulduklarını, ancak sonra eyleme geçmeyip yan çizdiklerini söylemişti. Genel Başkan, bu ancak bir

¹³⁷⁹

¹³⁸⁰ **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, s.35.

¹³⁸¹ **A.g.r.**, (Ekler), s.37.

¹³⁸² Aynı yer.

¹³⁸³ **A.g.r.**, (Ekler), s.36.

¹³⁸⁴ **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 23.

kanun ile halledilebilecek bir konu olduğundan, Bakanlığın bir tasarı hazırladığını, MBK üyeleri ile bu konuyu ayrı ayrı konuştuğunu ancak kanun çıkmadan meclisin tatile girdiğini söylüyordu. Göker, “*yüzde 35 vergi ödemekle bir şirket kadar dahi haysiyetimiz yok, üstelik bina vergisi de ödüyoruz*” diyordu.¹³⁸⁴

TÇEK yönetimlerinin DP döneminden beri dillendirip durduğu bu haklı talebi sonunda Kurumun, bina ve arazi vergisinden, kurumlar vergisinden ve bütün harçlar ve resimlerden muaf tutulmasını sağlayan 1268 Sayılı Kanun, 32. AP Hükûmeti tarafından kabul edilmiş ve yürürlüğe girmişti. 28 Mayıs 1970 tarihli bu Kanunun birinci maddesiyle¹³⁸⁵ TÇEK, Bina ve Arazi Vergisinden, Kurumlar Vergisinden ve bütün harçlar ve resimlerden muaf tutulmaktaydı.

Mevzuat bakımından, Tüzükten başka, GMK kararıyla kesinleşecek yönetmeliklerin yapılması da Tüzüğün 39-a. Maddesi gereğince GMK’nin görevleri arasındaydı. Oysa Kurumun çeşitli çalışma alanlarının bazılarında hiç yönetmelik bulunmamakta, bulunanlar da günün bir takım gerekliliklerini karşılamamaktaydı. 1963 yılı sonu itibarıyla GMK, yönetmelikleri de tamamen erdirmek üzereydi, yönetmeliklerin onanması yeni kurula kalmıştı.

TÇEK Genel Merkezi Yazışma Tüzüğü’nün 60. Maddesi hükmüne göre yönetmeliklerinin hazırlanması, yazılması ve yayımlanması, Özlük İşleri Şube Müdürlüğü’nün göreviydi. Genel Merkez tarafından yapılan mevzuat çalışmaları kapsamında 1964-1965 devresinde hazırlanarak yayınlanan, ¹³⁸⁶ “Yuvalar Yönetmeliği”, “Satın Alma ve İhale Yönetmeliği”, “Hemşire Koleji Çalışma Yönetmeliği” (Resmi Gazete’de yayınlandı), “Onur Kurulları Yönetmeliği”, “Bilimsel Danışma Kurulu Yönetmeliği”, “Genel Merkez İç Yönetmeliği” adlı yönetmeliklere ek olarak 1966-1967 devresinde “Teftiş Yönetmeliği”, “Kurum Alım Satım ve Mal Yönetmeliği”, “Beslenme Yönetmeliği”, Kurum Memur ve Hizmetlileri Yönetmeliği (1958 Memur ve Müstahdemler Talimatnamesinin yeniden yazılması suretiyle), bu dönemde yapılan mevzuat çalışmalarıydı. Bu yapılanlar, genellikle her ay Genel

¹³⁸⁴ A.g.r., s. 31.

¹³⁸⁵ 28.05.1970 Tarih ve 1268 Sayılı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun bazı vergilerden ve bütün harç ve resimlerden muaf tutulmasına dair Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 53, s. 271, **Resmi Gazete** Tarihi ve No: 06.06.1970, No: 13512.

¹³⁸⁶ **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, s.39.

Başkanlıkta, Genel Merkez müdürleri ile kısım şefleri ve Keçiören Yuvası müdür ve doktorları ile gerçekleştirilen toplantılarda görüşülerek karara bağlanan konulardı.¹³⁸⁷

Talimat ve kurallara bağlı bir ikmâl-bakım sistemi için ilk önce “Mal Yönetmeliği” çıkarıldı. Çocukların beslenmesinin modern ve yöntemsel olarak işlenmesi için Hacettepe Tıp Fakültesi, Ankara Tıp Fakültesi, Ankara Hıfzıssıhha Anaokulu Beslenme Şubesi, Ordu Beslenme Enstitüsü gibi bilimsel ve resmi otoritelerin tavsiyeleri ile bir “Beslenme Yönetmeliği” hazırlanarak uygulamaya geçildi. Satın alma işlerinde yapılan idari ve yasal önlemlerle Kuruma binlerce liralık tasarruf sağlandı.¹³⁸⁸

ÇEK’e, üyelik, delegelik ve seçimlerle gelerek başkanlık yapan bütün kişiler, gönüllü olarak hizmet veren kimselerdi. Genel Merkezde görev yapan memur ve hizmetlileri ve Genel Merkezin süregiden bütün işlerini bilen ve takip eden ve kalıcı memur statüsünde bir üst yöneticiye gereksinim duyuluyordu. DP döneminde, 1954 Tüzüğünün 53. Maddesi uyarınca, Genel Merkez teşkilatında Genel Merkezin bütün işlerini Tüzük ve yönetmeliklerine uyarak yürütmek, Yönetim Kurulu toplantılarında raportörlük görevini yapmak, yönetim kurul kararlarını uygulamak, Genel Merkezde çalışan memur ve hizmetlilerin sicil amirliğini yapmak üzere, bir Genel Merkez Müdürlüğü kurulmuş, ancak buna ilişkin bir yönetmelik hazırlanmamıştı. 1960’li yılların başında yapılan mevzuat geliştirme çalışmaları kapsamında bu konu ihmal edilmedi.¹³⁸⁹

Yönetmelikte, Genel Müdürün yapması gereken görevlere bakıldığında bunun bir memuriyet olduğu açıkça anlaşılmaktaydı. Genel Müdür, Genel Merkezin çalışmaları hakkında her dört ayda bir, teşkilatın çalışmaları hakkında da yılda bir sefer GMK’ya rapor hazırlardı. Bu rapor dönem içinde tespit edilen, sonuçlandırılan belli başlı işleri, Kurum çalışmalarında gelinen son durumu, Kurumun gelişmesi için düşünülen ve alınması gereken önlemleri ve tasarıları, gidişatın bütçeye uygunluğunu içerecekti. Genel Müdür, Genel Merkeze bağlı kuruluşlar, merkezler ve bağımsız şubeler ile Genel Merkez arasındaki yazışmaları düzenleyecek, kurum teşkilatının düzgün çalışmasını sağlayacaktı. Kurumun merkezdeki taşınmazlarının yönetimini,

¹³⁸⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 8.

¹³⁸⁸ A.g.r., s. 18.

¹³⁸⁹ TÇEK Genel Merkezi, Genel Müdürlük, Sicil, Alım, Satım, İhale ve Muayene Yönetmelikleri, s. 2.

bütün yurttaki taşınmazların durumlarının takibini, yararlı olmayanların satışı için rapor tanzimini, Kurumun gelir kaynaklarının verimini, memur ve hizmetlilerin çalışmalarının takibini, çalışma şartlarının düzenlenmesini, kurum içi yazışmaların yapılmasını, dosyalanmasını, takip ve yerine getirecekti. Genel Merkeze bağlı kuruluşlar olan Kavacık Suyu, Keçiören Çocuk Yuvası, Çocuk Bakıcı Okulu, Genel Merkeze bağlı yuvalar, bu Genel Müdür tarafından yönetilecekti. Genel Müdür, aynı zamanda, Genel Merkezdeki Yazışma ve Özlük İşleri Şube Müdürü, Sağlık Şubesi Şefi, Yayın Tanıtım ve İstatistik Şube, Hesap İşleri ve Levazım Şubesi Müdürlerinin de amiriydi.¹³⁹⁰

1958 yılında yürürlüğe giren Memur ve Müstahdemler Yönetmeliği, memurların ve hizmetlilerin değerlendirilmelerine ilişkin hükümler içeriyordu. ÇEK'te çalışan memurlarla hizmetlilerin iş yeterliliklerini saptamak, buna ilişkin kuralları düzenlemek ve yetersiz görülenleri ayırarak işi ehline vermek üzere yine ilk defa olarak bir de Sicil Yönetmeliği hazırlandı.¹³⁹¹ Bu yönetmelikle Genel Merkez, merkez, bağımsız şube, şube, kreş ve yuvalarla başkaca kuruluşlarda, Kuruma bağlı işletmelerde çalışan memur ve hizmetlilerin yükselme şartlarından olan yeterlilikleri değerlendirilecekti.

Yönetmeliğe göre siciller her yıl için düzenlenecek, kişilerin ahlâk meslek yeterliliği ve bilgi dereceleri konusunu ele alacaktı. Yükselme, açığa alma, yargılama, yer değiştirme, atama, gizlilik konularını 'Genel Hükümler'de düzenlendi.¹³⁹²

1, 2 ve 3. derece sicil üstlerinin kimler olduğu, sicillerin imzalanma ve dosyalama usulleri, olumsuz değerlendirme koşulları, sicillerin şekli esasları, sicillerin süresi, görevden ayrılma, sicil esas kayıt defterlerinin tutulması konuları ayrıntılarıyla yer aldı.¹³⁹³ Kurum memur ve hizmetlileri yönetmeliğinin bir bölümü olan sicil yönetmeliği, GMK'nin 21 Ekim 1963 tarihli toplantısında kabul edildi.¹³⁹⁴ Yönerge ekinde örnek bir sicil de yer aldı.¹³⁹⁵

¹³⁹⁰ ... Yönetmelikleri, s. 3,4.

¹³⁹¹ ... Yönetmelikleri, s. 12 (Sicil Yönetmeliği, Madde 1).

¹³⁹² A.g.y., Madde 2-11.

¹³⁹³ A.g.y., Madde 12-26.

¹³⁹⁴ A.g.y., s. 12. (Sicil Yönetmeliği, Madde 32).

¹³⁹⁵ A.g.y., s. 13, 14, 15.

Kurumun gecikmiş işlerden biri de 1934 tarihli 2490 Sayılı Arttırma Eksiltme ve İhale Kanunu¹³⁹⁶ hükümlerine göre Genel Merkezin ve örgütünün her türlü alım satım ihale ve bunlarla ilgili muayene ve kabul işleri ile kiralama, yapı ve onarım işlerinde bir yönetmeliğinin bulunmamasıydı. Alım Satım İhale ve Muayene Yönetmeliği bu nedenle 1964 yılında hazırlanarak yürürlüğe konuldu.¹³⁹⁷

1.000 lira ve aşağı alımlar için Genel Müdürün onayı yeterliydi. Taşra örgütlerinde de 1.000 lira ve daha aşağı alımlar için onay, merkez başkanlığınca verilecekti. 1000 liradan daha yukarı işlerin onayı ise yönetim kurullarından alınacaktı. İhtiyaç keşif raporları ve tahmini bedeller dikkate alınarak Genel Başkanlıktan veya merkez başkanlıklarından onaylatılacaktı. Doğrudan Genel Merkeze bağlı olan taşra yuva müdürleri, 500 liraya kadar satın alma kararı gerekmeksizin harcama yetkisine sahiptiler.¹³⁹⁸

Genel Merkez arttırma ve eksiltme işlerinin “satın alma komisyonunca” yürütüleceği, her yıl Genel Başkanlık seçilecek iki asıl iki yedek üye ile sürekli üye hesap işleri müdüründen oluşacağı, başkanının Genel Başkanca belirleneceği, satın alma komisyonlarının oy çokluğuyla karar alacağı, arttırma ve eksiltmede kapalı zarf, açık arttırma ve eksiltme, dar eksiltme, pazarlık ve emanet usullerinden birinin uygulanacağı belirtildi.¹³⁹⁹

11 Haziran 1965 tarihinde, ÇEK Onur Kurullarının Çalışma ve Yargılama Usulleri Hakkında Yönetmelik yayımlandı.¹⁴⁰⁰ Genel Merkezde bir Yüksek Onur Kurulu, merkez ve bağımsız şubelerde de üye sayısı 200'ü aşmak koşuluyla onur kurulları kurulurdu. Onur kurulları disiplin cezası vermekle görevliydi. Kuruluşu ve üye sayısı bakımından onur kurulu bulunmayan yerlerde GMYK'ca en yakın “merkez onur kurulu” görevlendirilecekti. Uyuşmazlıklarda GMYK başka bir merkez veya bağımsız şube onur kurulunu kovuşturma için görevlendirebilirdi.¹⁴⁰¹ Onur kurulları,

¹³⁹⁶ 02.06.1934 Tarih ve 2490 Sayılı Arttırma ve Eksiltme ve İhale Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 13, s.706. **Resmi Gazete** Tarihi ve No : 10.06.1934, No: 2723;

¹³⁹⁷ ... **Yönetmelikleri**, s. 15. (Alım, Satım, İhale ve Muayene Yönetmeliği, Madde 1).

¹³⁹⁸ **A.g.y.**, Madde 2.

¹³⁹⁹ **A.g.y.**, Madde 14-19

¹⁴⁰⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Çocuk Esirgeme Kurumu Onur Kurullarının Çalışma ve Yargılama Usulleri Hakkında Yönetmelik**, Yazışma ve Özlük İşleri, 11 Haziran 1965.

¹⁴⁰¹ **A.g.y.**, Madde 1-4.

savunmaları yazılı veya sözlü olarak alacak, ilgilinin savunmasına ilişkin her türlü soruşturma işlemine girişebilecek ve kanıt toplayabileceklerdi.¹⁴⁰²

Kurullar kararlarını gerekçeli olarak yazacaktı. Kararlara itiraz bir hafta içerisinde bir üst onur kuruluna yapılacak, itiraz, hükmün uygulanmasını durduracaktı. Yüksek onur kurulu itirazları bir ay içerisinde dosyadan inceleyerek karara bağlayacaktı. Sonuç, ya itirazın kabulü ve kararın bozulması, ya itirazın reddi ile onanması ya da şeklen (süre ve yöntem olarak) uygun olmayan itirazın reddi alternatiflerinden biri olacaktı. Bu sonuç üzerine de ilgilinin, Genel Kongreye başvurma hakkı vardı. Genel Kongre de bu madde hükümlerince işlem yapacaktı. Genel Kongre kararına karşı, genel hükümlere göre ve süresi içinde mahkemeye başvurabilme hakkı saklıydı.¹⁴⁰³

4.1.2.1. 1964 Tüzüğü

1961 Kongresi'nde Göker, 10 yıl tüzükle kimsenin ilgilenmediğini, yürürlükteki Tüzüğün (1954 Tüzüğü) günün ihtiyaçlarına karşı yetersiz olduğunu, bununla ilgili de girişimde bulunacaklarını duyurmuştu.¹⁴⁰⁴ Halbuki DP Döneminde yayımlanan, 1951 ve 1954 tüzükleri, bu ifadenin yanlış olduğunu göstermektedir.

Dr. Galip Göker tarafından çalışma listesine alındığı açıklanan tüzük değişimi konusu, 1961-63 devresinde de eksik kalarak sonraki devreye intikâl eden ana konulardan biriydi. Geçilen devrede, bir taslak hazırlanması için, hukukçulardan ve Yönetim Kurulu üyelerinden kurulu bir komisyon meydana getirildi. Bu komisyon, yeni Anayasanın hükümleri ve yeni Türkçe terimlerin kullanımı konusunda özen göstererek yeni Tüzük tasarısını hazırladı. Tüzük değişikliği için bir sonraki olağanüstü genel kongre tarihi belirleniyordu.¹⁴⁰⁵

1954 TÇEK Olağanüstü Genel Kurultayında kabul edilerek, 22 Mayıs 1957 tarihli ve 4/9050 sayılı B.K. Kararnamesi ile kabul edilmiş olan 1954 Tüzüğü kaldırılarak, 23 Ekim 1964 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 6/3825 Sayılı Kararı

¹⁴⁰² A.g.y., Madde 5-8.

¹⁴⁰³ A.g.y., Madde 9-12.

¹⁴⁰⁴ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 47.

¹⁴⁰⁵ TÇEK Genel Merkezi, **GMK Çalışma Raporu (1962-1963 yılı çalışmaları)**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1963, s. 27.

uyarınca,¹⁴⁰⁶ 6-8 Temmuz 1964 tarihinde yapılan Olağanüstü Tüzük Kurultayında¹⁴⁰⁷ görüşülerek karara bağlanan yeni Tüzük¹⁴⁰⁸ kabul edildi. Dört yıl sonra 01 Temmuz 1968 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında da 23 Ekim 1964 Tarihli Tüzükte bir kısım düzenleyici maddeler kabul edildi.¹⁴⁰⁹

1964 Tüzüğünde önceki tüzüklere getirilen değişiklikler özetle şöyleydi:

“Kurumun 26 Kasım 1937 gün ve 1223 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden olduğu” cümlesi eklenerek durum daha ilk maddede ilan edildi. “0-6 yaş grubunun bakımlarının yuvalarda yapılacağı” ifadesi, eğitim çağındaki okul çocukları için “öğretmen yönetiminde, bedensel gelişim ve eğitimlerini sağlayacak kamplar kurmak, yoksul çocukları bunlardan parasız yararlandırmak” hükmü, çocuk yayınları hazırlamakla ilgili olan fıkraya ise “çocuklara zararlı yayınlarla savaşmak” cümlesi eklendi.¹⁴¹⁰

“Evleneceklerin ruhen ve bedenlen denk olmasını telkine çalışmak” eski Tüzüklerin aksine artık Kurumun bir amacı olarak görülmeyip bu Tüzükte Kurumun amaçları arasından çıkarılmıştı.

Kurum siyasetle “uğraşmaz” ifadesi “uğraşamaz” şeklinde değiştirilerek siyaset, bir yasak şekline dönüştürüldü.¹⁴¹¹ 1 Temmuz 1968’de yapılan değişiklikle Kurumun siyasetle uğraşmayacağıının yanı sıra GMK üyelerinden siyasî partilere üye olanlar hakkında Anayasa’nın 119 uncu maddesinin uygulanacağı da açıkça belirtilmiştir.¹⁴¹²

¹⁴⁰⁶ **BCA**, 30-18-1-2-181-65-10, 23.10.1964. ve **Resmî Gazete** 1 Aralık 1964 Tarih ve 11870 Sayılı, s.1-12. Karar Sayısı: 6/3825 ilişik “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü”nün onaylanması ve 22.5.1957 tarihli ve 4/9050 sayılı Kararnamenin kaldırılması; İçişleri Bakanlığının 8.10.1964 tarihli ve 3-103/3/99759 sayılı yazısı üzerine, 3512 sayılı kanunun 38 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 23.10.1964 tarihinde kararlaştırılmıştır.

¹⁴⁰⁷ **Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı, 6-8 Temmuz 1964**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.

¹⁴⁰⁸ **Tüzük**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1964.

¹⁴⁰⁹ 23 Ekim 1964 tarih ve 6/3825 sayılı Kararnameye ek olarak çıkarılan 6/10241 numaralı Kararname ile; 3512 Sayılı Kanun’un 38. maddesine göre; **BCA**, 030-18-01-02-221-46-15-1, 01.07.1968. ve **Resmî Gazete**; 16 Temmuz 1968 Salı, Sayı:12951, s. 16, 17.

¹⁴¹⁰ **A.g.tzk.**, Madde 1 ve 3.

¹⁴¹¹ **A.g.tzk.**, Madde 7.

¹⁴¹² **Resmî Gazete**, Sayı: 12951, s. 16.

Bilindiği gibi merkez, şube ve kollara ait taşınmazların tapu sicil kayıtları, Genel Merkez adına yapılmakta, tapuları Genel Merkezde saklanmaktaydı. Fakat bu malların gelir ve yararları merkez şube ve kollara aitti. İlgili maddeye, “*ancak bakımı, korunması, sigortası ve yönetimi de o merkez şube ve kollara düşer*” ifadesi eklendi.¹⁴¹³

“Çocuk suçluluğunun önlenmesi” kavramının ilk olarak telaffuz edildiği maddede önceki Tüzüklerde de yer alan “çocuk mahkemeleri” kurulmasına yönelik ifadeler detaylandırılarak, 18 yaşına kadar olan küçüklerin yürürlükteki ceza infaz rejiminden çıkarılarak eğitim ve ıslaha yönelik özel kuruluşlara konmalarını, herhalde yaşlı mahkûmlardan ayrı tutulmalarının sağlanmasını, bedence ve ruhça gelişmemiş çocuklar için “bakım eğitim ve ıslah yurtları” kurulmasının çalışılması ve kurulmuş olanlarına her türlü maddî ve manevî yardımda bulunulması şeklinde yazılmıştır. İş görecek çağda bulunan çocuklara iş bulmayı önceki Tüzüklerdeki gibi üzerine alan Kurum, 1964 Tüzüğünde diğer Tüzüklere ilave olarak bunları uygun işlere yerleştirmeye kadar barındırmak ve bakmayı da açıkça görev olarak kabul etmişti. İlk Tüzüklerde 0-6 yaş ve 7-12 yaş çocuklarla ilgileneceğini beyan eden Kurum ilk defa olarak 18 yaşına kadar koruması altındaki tüm çocukları barındırmayı ve bakmayı görevleri arasında saymıştır.¹⁴¹⁴

1964 Tüzüğünde bir yenilik olarak ‘çocuk haftası’na açıklama getirmek üzere, “*çocuk haftası, 30 Nisan akşamı sona erer*” ifadesi girilmişti. Önceki Tüzüklerle Kurum bayramı kabul edilen 23 Nisan ve 23 Nisanla başlayan Çocuk Haftasına ek olarak Kurumun, Uluslararası Çocuk Koruma Birliği'nin üyesi olarak her yıl Ekim ayının ilk pazartesi günü başlayan haftasında kutlanan “Dünya Çocuk Günü” ve “Haftası”na katılacağı belirtildi. Bu tarihten sonra bu hafta, Türkiye’de canlı bir biçimde yaşanmaya başlandı.¹⁴¹⁵

Üye tüzel kişileri için gönderilen temsilci sayısı kaç olursa olsun tüzel kişiliğin bir oyu olacağı açıklandı. Üyenin taahhüt etmesi gereken miktar, artık değerini yitirmiş olan “yılda en az 1 lira”dan, dönemin koşullarına uygun olan, “en az 12 lira”ya yükseltildi. Daimî üyelik için, Kuruma bir defada yılda asgarî 500 lira veya bu değerde

¹⁴¹³ A.g.tzk., Madde 12.

¹⁴¹⁴ A.g.tzk., Madde 8.

¹⁴¹⁵ A.g.tzk., Madde 9.

bağış olan özel veya tüzel kişilerin üye olabilmesi koşulu, yılda asgarî 5.000 lira veya bu değerde bağışta bulunmak olarak yükseltildi. Daimî üyeliğin GMK kararı ile olacağı hükmü getirildi.¹⁴¹⁶

1960 Darbesinden sonra yenilenen yönetim tarafından getirilen önemli bir yenilik de üyelere ilişkin disiplin suçlarına ilişkindi. ÇEK Onur Kurullarının Çalışma ve Yargılama Usulleri Hakkında Yönetmelikle paralel olarak ilk defa tanımlanan bu Tüzük maddesinde, Kurumun manevî kişiliğini zedeleyecek eylem ve davranışlarda bulunanlar, Kurumun amaçlarına aykırı çalışmalar yapanlar, Kurum üyeliği onuruna yakışmayacak bir suç işleyenler veya bu türlü yaşamayı alışkanlık haline getirenler, üye olma şartlarını sonradan kaybedenlerin Dernekler Kanunu'nda gösterilen başkaca sebeplerle üyelikten çıkarılması veya hakkında disiplin kovuşturması yapılacaktır merkez, bağımsız şube, şube, bağımsız kol ve kollarda Merkez Onur Kurulunca; Genel Merkezde Yüksek Onur Kurulunca cezalandırılır veya üyelikten çıkartılırlar deniliyordu.¹⁴¹⁷

Genel Merkezden başka, illerde merkezler, ilçelerde şubeler ve bucak ve köylerde kollardan oluşan kurum teşkilatına bağımsız şube ve bağımsız kollar birer ayrıcalıklı birim olarak dahil edildi. Yeni Tüzükte farklı olarak, Merkez Kongresi'nin 100'den 300'e kadar olan şubelerden 3'er 300'den fazla şubelerden her 300 üye için 1 delege ilavesi sureti ile gönderilecek temsilciler ile Merkez Kurulu üyeleri ve müfettişleri ile şube başkanlarından oluşacağı koşulu yazıldı.¹⁴¹⁸

Buna aynı belediye sınırları içinde bağımsız şube kurulamayacağı, 1 Temmuz 1968'de hükmü eklendi.¹⁴¹⁹ 1 Temmuz 1968'deki değişiklikle, İl Merkez Kongrelerinin, 100'e kadar olan “şube ve bağımsız kollardan” gönderilecek delegelerden ve merkez kurulu üyeleri, müfettişleri, merkez onur kurulu asil üyeleri ile şube ve “bağımsız kol” başkanlarından kurulacağı kabul edildi. (Anayasa'nın 78. Maddesi gereği) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine getirilen, Genel Kongreye

¹⁴¹⁶ **A.g.tzk.**, Madde 15-17.

¹⁴¹⁷ **A.g.tzk.**, Madde 19.

¹⁴¹⁸ **A.g.tzk.**, Madde 27 ve 63. Önceki Tüzükte 100'e kadar üyeli şubelerden birer, 100'den 300'e kadar 2'şer, 300'den fazla şubelerden 3'er kişi seçilmek suretiyle gönderilecek temsilciler 3'le sınırlı tutulmuştu.

¹⁴¹⁹ **Resmî Gazete**; 16 Temmuz 1968 Salı, Sayı:12951, s. 16.

seçilememe koşulu ve müfettişlerin de olağanüstü kongreye katılacağı koşulu ilk olarak Tüzüğe eklendi.¹⁴²⁰

Eski Tüzükte Kongre Başkanlığının teklifi üzerine gündemde değişiklik ya da ilave yapılabiliyorken, 10 kişiden az olmamak kaydı ile kongre mevcudunun 1/5'i kadar üyenin teklifi üzerine, mevcut üyenin salt çoğunluğunun kararıyla, gündeme madde eklenebileceği şeklinde bir yöntem getirildi. Kongre delegeleri arasından GMK için iki yıllıkına 25 asil ve 12 yedek üye seçilme koşulu 25 asil 25 yedek üye şeklinde değiştirildi.¹⁴²¹

Önceki Tüzükte Kongrenin görevleri arasında bulunan “*Kurumun taşınmaz mallarının ipoteği karşılığında borç alınması ve bu borcunu harcama yerinin belirlenmesi*” maddesi, GMK görevleri arasına eklendi. Genel Merkez Müdürü ve diğer müdürlerle müfettişleri ve imzaya yetkili şefleri atamak ve işlerinden çıkarmak görevi, bu tüzükle GMK'den alındı. Genel Merkezi taahhüt altına koyacak işlem ve yazışmalarda kurum adına imza koyacak kişilerin imza yetki ve derecelerini tespit etmek görevi de GMK görevleri arasından çıkarıldı. En az iki ayda bir ÇEK Genel Merkezinde yapılacak GMK toplantı sayısı, yılda en az dört kere olarak değiştirildi.¹⁴²²

Kurumun diğer teşkilllerinde görevleri bulunanların, GMYK Yönetim Kuruluna seçilmeleri durumunda diğerlerinden çekilmeleri zorunluluğu eklendi. Genel Merkezde ve Genel Merkeze bağlı kuruluşlarda görev alacak memurları tayin etmek, işten çıkarmak, tayin ve görevden almaları GMK'ya bağlı olanlar hakkında teklifte bulunmak görevi GMYK görevleri arasından kaldırıldı. Önceki Tüzükte GMK görevleri arasında yer alan, “*Genel Merkezi yük altına koyacak işler ve yazışmalarda, kurum adına imza koyacak kimselerin isimleri ile yetki ve derecelerini tespit etmek*” görevi, yeni Tüzükte GMK'ya devredildi.¹⁴²³

Kol yönetim kurullarının beş asıl ve üç yedek üyeden kurulacağı, açık hüküm haline getirildi. Kolların bağlı bulundukları şubeye rapor göndermeleri artık bir zorunluluktu. 1964 Tüzüğündeki 1968 değişikliğiyle yıllık üyelik aidatlarını

¹⁴²⁰ A.g.tzk., Madde 25, 27 ve 28.

¹⁴²¹ A.g.tzk., Madde 35, 36.

¹⁴²² A.g.tzk., Madde 41.

¹⁴²³ A.g.tzk., Madde 45 ve 47.

tamamıyla ödemeyen üyelerin, merkez ve yönetim kuruluna, müfettişliğe, onur kuruluna ve temsilciliklere seçilmelerinin önü alındı.¹⁴²⁴

1 Temmuz 1968 Tüzük değişikliğiyle Kurumun amacı uğrunda yararlı olmayan ya da yönetim kurulundaki değişikliğe rağmen yararlı olacağı hakkında kanaat de edinilemeyen merkez ve bağımsız şubelerin, GMYK; şube, bağımsız kol ve kolların ise MYK'ları kararı ile tasfiye edilecekleri ifade edildi. Yine Kuruma büyük yardımlarda bulunmuş olup da sonradan sıkıntı ve yoksulluğa düşenlere ve ölümü halinde geride kalan muhtaç varislerine, gerekli maddî ve manevî yardım yapılacağı hükmü de 1 Temmuz 1968 tarihli düzenlemeler arasına alındı.¹⁴²⁵

1954 Tüzüğü, 1964'te yenilenmiş, 1968'de ise daha küçük değişiklikler yapılmıştı. Gerçekte 1964 yenilemesi, ayrıntıdaki küçük konulardan ibaretti. Bunun dışındaki temel değişiklik yine “dil” merkezindeydi. 1964 Tüzüğü'nün, DP döneminde, 1954 Tüzüğü'nün dilindeki Osmanlıcaya dönüşün bir rövanşı olarak yayınlandığı, yenilemenin, bir iktidar ve bir anlayış değişikliğinden kaynaklanan bir tutum olduğu düşünülebilir. Çünkü DP döneminde yapılan 1954 Tüzüğü de rövanşısttı ve o da “dil” merkezinde ele alınmıştı. Çocuk koruma davası, konuyu ele alan kişilerin siyasî görüşleri ile çok da değişebilen bir konu değildir. ÇEK yönetim kadrolarının değişikliklerinde her ne kadar siyasî anlayış değişse de yöntem ve temellerde önemli bir değişiklik meydana gelemez. Çünkü çocuk korunmasında değişiklikleri günün ihtiyaçları belirlemekteydi. Yapılacaklar hemen hemen benzerdi. Dolayısıyla siyasî iktidar değişiklikleri Kuruma en çok Tüzüğü'nün dili noktasında yansıyor.

Tüzük değişikliği için 6-8 Temmuz 1964 tarihlerinde toplanan Olağanüstü Genel Kurul sırasında bu konuda yaşanan tartışmalar gelecek nesiller için tüzük değişiklikleri üzerinden Kurumun yaşadığı bu gitgellere dikkat çekici bir örnektir. Örnek olarak, Kurumun tüzel kişiliği haiz olduğu, Genel Merkezinin Ankara'da bulunduğu, yurt içinde ve dışında örgüt kurabilir olduğuna ilişkin İkinci Maddenin görüşülmesi esnasında, İçel delegesinin,¹⁴²⁶ “Burada örgüt kelimesi var. Ben Mersin'de okuduğum zaman bunu bir hayli düşündüm, yanımda yüksek okul mezunu arkadaşlarım vardı. Mühendislere sordum, örgüt nedir yahu dedim; vallahi bilmiyoruz dediler. Mersin'de ben bu işin içinden çıkana kadar bir hayli sıkıntı çektim. Peki bizim

¹⁴²⁴ A.g.tzk., Madde 98, 99 ve 111.

¹⁴²⁵ A.g.tzk., Madde 113 ve 133.

¹⁴²⁶ Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı, 6-8 Temmuz 1964, Seyfi Çetiner.

bir çok yerlerde teşkilatımız var. Bir Arapgir'de, ne bileyim, Adıyaman'daki bir arkadaş bunu okuduğu zaman ... mutlak olarak tam bir anlam verip örgüt kurabilir mi, ne kuruyor anlar mı? Esasta beraberiz, tamam değiştirelim ama örgüt dediğimiz zaman hiç olmazsa parantez içinde teşkilat diyelim.” şeklinde olan teklifi üzerine kimi delege,¹⁴²⁷ Tüzük Taslağındaki birçok kelimelerin henüz yabancı olduğundan, parantez içinde alışık olunanla birlikte verilmesini; kimisi¹⁴²⁸, arka tarafta bir lügatçe yapılabileceği ama kelimelerin yazıldığı şekliyle kalmasının daha doğru olacağını; kimisi,¹⁴²⁹ Tüzüğün, Kurumun yaşayan ve yaşayacak olan bir kanunu, bir Anayasası olduğunu, buradaki terimlerin, kelimelerin o gün kongrede bulunanların kendi anlayışlarına göre söylenmesi durumunda yarının neslinin anlayamayacağını, ÇEK'i yönetenlerin muhafazakâr olmadığını, örgüt kelimesinin teşkilât kelimesi yerinde kullanılmasının çok güzel ve yerinde olduğunu, binaenaleyh kelimeler üzerinde durulmayıp Tüzüğün asıl bilinci ve ruhu üzerinde ve varsa yeni formüle olacak teklifler üzerinde durmak gerektiğini söylemiştir.

Dildeki değişimi örneklendirmek için ana nizamname yerine tüzük, hükmî şahsiyet yerine tüzel kişilik, maksat yerine amaç, fakir yerine yoksul, terbiye yerine eğitim, gayrimenkul yerine taşınmaz, münakale yerine aktarma, âzâ yerine üye, nev yerine çeşit, fahrî yerine onursal, aidat taahhüdü yerine ödenti yükümü, vesika yerine belge, umumi merkez yerine Genel Merkez, heyet yerine kurul, ekseriyet yerine çoğunluk, teşkilat yerine örgüt, fevkalâde yerine olağanüstü, mutat yerine olağan, vazife yerine görev, ruzname yerine gündem, salahiyet yerine yetki, reis yerine başkan, mesuliyet yerine sorumluluk ve benzeri kelime, sözcük değişimleri anılabilir.

4.1.3. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri

1960 Askeri Darbesinden sonra TÇEK'in Genel Kongresine en üst düzey katılım, genellikle Cumhurbaşkanı vekili ve Senato başkanı seviyesinde oluyordu. Bundan başka bakanlar, senatörler, milletvekilleri, farklı rütbede komutanlar, Genel Kurul açılışına davetli olarak katılmaktaydı.¹⁴³⁰

¹⁴²⁷ Afyon delegesi Hüseyin Cahit Mollaoğlu.

¹⁴²⁸ İstanbul delegesi Mehmet Yıldırım.

¹⁴²⁹ Hatay delegesi Latif Günal.

¹⁴³⁰ Genel Başkan Emin Halim Ergun'un 46 yıl dönümü konuşmasından, **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, s.97.

1960 Darbesi sonrası feshedilen TÇEK Kurul ve organları boştu. MBK, 25 Temmuz 1960 tarihli 35 Sayılı Geçici Kanunla Kurum yönetim ve organlarını feshinden önce 15 Haziran 1960'ta, SSYB'den Ankara Doğumevi Başhekimi Dr. Zekai Tahir Burak'ı, vekaleten TÇEK Genel Başkanı olarak atadı. Genel Başkanlık bir yıl Dr. Zekai Tahir Burak tarafından vekaleten yürütüldükten sonra MBK tarafından TÇEK Genel Başkanlığına 4 Haziran 1961'de bu kez Kara Kuvvetleri Komutanlığı Sağlık Dairesi Başkanlığından Tümgeneral rütbesiyle emekli olmuş olan Dr. Galip Göker atandı. GMK ve Genel Başkanın 35 Sayılı Kanun gereği seçilmesi zamanı gelince Dr. Galip Göker, üç ay sonraki Genel Kurul toplantısında aynı mevkie bu kez seçilerek geldi. Kendisini Afganistan Askerî Tıp Okulunu kurmuş bir eğitimci olarak tanımlayan Dr. Galip Göker, Dünya Çocuk Koruma Birlikleri İcra Kurulu üyeliği de yapmıştır.¹⁴³¹

Atandığı 4 Haziran 1961'den sonra Genel Başkanlık görevini iki yıl kadar yürüten Galip Göker, TÇEK Genel Başkanlığında az bir süre kaldıysa da görevini hayli benimsemişti. Dünyada hayır işlerinde en büyük olumlu adımları atanların, tarihte ilk önce vakfiyelerle bu işi başaran Türkler olduğunu, Türklerin ne kadar övünse az olduğunu düşünüyordu.¹⁴³²

35 Sayılı Geçici Kanunla feshin ardından yapılan ilk kongre olması münasebetiyle 1961 Kongresi üzerinde durmakta yarar var. 16-18 Eylül 1961 tarihlerinde gerçekleşen Genel Kongre görüşmeleri sırasında üyeler, Tüzük hükümlerine göre değil, özel bir kanunla yapılmakta olan bu kongrenin olağan ve normal bir kongre olmadığı, Genel Başkanlık ve Yönetim Kurulunun seçimle değil atama ile geldiğini dolayısıyla bütçe komisyonu oluşturmaya da yer olmadığı, zaten 35 Sayılı Kanundan dolayı bütçe üzerinde inceleme yapmaya da yetkili de bulunmadıkları konularını dillendirdi.¹⁴³³

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına Genel Kurul toplantısına katılan Sosyal Hizmetler Müdürü Osman Yaşar; Mevcut Genel Kurulun, 35 Sayılı Kanun gereğince atama suretiyle getirildiğini, Kanunun Beşinci Maddesi gereği olarak “en kısa zamanda bir seçime gitmek üzere” ÇEK'in bütün organlarının feshedildiğini, yönetimin bütünüyle, Bakanlığa devredildiğini, eski dönemde yapılmış olan bütün

¹⁴³¹ **Çocuk ve Yuva**; Cilt XII, Sayı: 8-118, Aralık 1963, s. 2.

¹⁴³² **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 28.

¹⁴³³ Aydın delegeesi Ahmet Üstünoğlu.

yolsuzlukların adli makamlara intikâl ettirildikten sonra en kısa bir zamanda seçimlere gidileceğini, mevcut yönetim kurullarının kanunen yürütme yetkisini kullanamayacağını yine de yapılmış olan harcamaların Genel Kurula sunulmasının gerektiğini, ne var ki bunun bir gözetime ve tanıklığa başvurmaktan başka bir anlam ifade etmeyeceğini zira Genel Kurulun, ibra (onay), yetkisinin bulunmadığını hatırlatmaktaydı. Atamalı yeni Genel Başkan Dr. Galip Göker'se yapılan harcamaların yerinde olduğunu söylemekte ve ibra yetkisi olsun olmasın, hesapların denetlenmesinde ve aklanmasında ısrar etmekteydi.¹⁴³⁴

Genel Kurul üyeleri, yarın örgütlerine döndüklerinde sorgulanmak ve ithamdan çekinmekteydiler. Hesapları komisyonlara inceletmekle, halkın vermiş olduğu paraların gerçekten yerine harcandığı ve harcanacağı konusunda kimsenin en ufak bir şüphesi kalmaması için onları da tanık tutarak, kamuoyuna karşı aklanmak (ibra) istiyorlardı. Yönetim Kuruluna ait hesapları inceleme yetkisinin, 35 Sayılı Kanun'la, atanan Geçici Yönetim Kurulunun elinden alınmadığını düşünen delegelere göre eğer kongrede hesaplar denetlenmezse, bir yönetim kurulu seçip dağılmaları gerekecekti, halbuki Kanun bunu emretmiyordu. Kanun uyarınca cemiyet ve yönetim kurulu oluşmuştu. Buna göre geçici yönetim kurulunun hesapları inceleme yetkisi konusunda tereddüte yer yoktu. Kanun yasaklasa bile mademki atanan geçici yönetim kurulu, hesapların incelenerek aklanmalarını istiyordu, bu konuda tereddüt göstermeden istedikleri yapılmalıydı. Kongre Başkanı¹⁴³⁵ da bu doğrultuda düşünmekteydi. Uzun tartışmalardan sonra, rapor okundu ve GMK ve Komisyonların seçimi yapıldı.¹⁴³⁶

Yukarıda anlatıldığı üzere 1961 Temmuzundan itibaren Dr. Galip Göker'in başkanı olduğu bir de Geçici Yönetim Kurulu belirlendi. 1961 Kurultayında yapılan oylamalarda, MBK tarafından atanan Geçici Genel Başkan Dr. Galip Göker ve aynı isimler 1961 Kongresinde bu kez seçimle iş başına getirildi; Göker, Genel Başkanlığa seçildi. Yeni GMK üyeleri şunlardı: Dr. Galip Göker, Dr. Abidin Ara, Dr. Bahtiyar Demirağ, Dr. Nuri Ergene, Dr. Enver Bozyakalı, Salih Başer, Ruhi Akçan, Adil Toközlü, İzzet Enez, Süheyla Kunt, Yahya Dermancı, Sıdika Dermancı, Ömer Sunar, Nesip Köymen, Hasip Günerman, Nazım Sönmez, Cahit Demirbaş, Semih Kıranbay,

¹⁴³⁴ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 10, 11.

¹⁴³⁵ İzzet Enes.

¹⁴³⁶ A.g.r., s. 11, 12.

Sabahat Yertut, Tayyar Ataman, Nuri Kuthan, Muhittin Altındağ, Şadi Aral, Emin Halim Ergun.¹⁴³⁷ GMYK ise şöyleydi: Gen. Bşk. Galip Göker, İkinci Bşk. Emin Halim Ergun, Gen. Sek. Dr. Cahit Demirbaş, Müfettiş üye Şadi Aral, Muhasip üye Nesip Göymen, İzzet Enez, Salih Başer.¹⁴³⁸ 1961 Kongresi'nde, devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'e Kurumun onursal genel başkanlığının teklif edilmesine ve birkaç kişiyle kendisinin ziyaret edilmesine de karar verildi.¹⁴³⁹ 1961 GMK, süresi boyunca dokuz, Yönetim Kurulu ise aynı süre içerisinde 26 toplantı yaptı. GMK'nin 181 adet kararına karşılık, Yönetim Kurulu, 240 karar almıştı.¹⁴⁴⁰

Ülke siyasetinin değişimi TÇEK Genel Merkezine çok çabuk yansımıştı. Katılan bazı delegeler, 35 Sayılı Kanun ile Kurumun geçici yönetim kuruluna devrinden memnuniyetlerini ifade ediyorlardı. Bir öğretmen olan Kırklareli delegesinin,¹⁴⁴¹ ihtilalden önce, 1958 Kırklareli Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi'nde, “*devrin partizan yönetiminde, ... 3.900 liralık bir suiistimal yapıldığını makbuzlar ile birlikte ortaya getirdiği*” için Kırklareli'nin merkezinden bir köyüne tayin edildiğini, ihtilalden kurulan tahkikat komisyonuna elindeki belgeleri verdiğini, ÇEK Genel Merkezi müfettişinin ek olarak yaptığı incelemeden hiçbir şey çıkmadığını, kendisinin de şahsen dava açtığını söylemesi bu kapsamdadır.¹⁴⁴² Bu delege, Kırklareli Yuvasındaki bir kız ve bir erkek çocuğunun da sarkıntılığa uğradığını, yuva müdürünün, çocukların hukukunu aramayarak olayı örtbas ettiğini de iddia etmişti.¹⁴⁴³

Yine eski yönetimden şikâyet eden bazı delegeler, çocukların sosyal sefalet içerisinde olduklarını, hemşirelerin çalışma koşullarının insanî olmaktan uzak olduğunu, sorunlar incelendikçe birçok işçinin işten çıkarılması gerektiğinin görüldüğünü söylemişlerdi.¹⁴⁴⁴ Örneğin Mersin'de, 27 Mayıs'tan sonra yapılan şikâyetler üzerine Kurum defterlerine el konularak incelendiğinde Kurumun paralarını kendi ticaretinde işleten işletme sahiplerinin görüldüğü gerekçesiyle, haklarında dava açıldığı söylenmekteydi. Mersin delegesi, yeni kongrede de “*aynı artistlerin aynı*

¹⁴³⁷ A.g.r., s. 35.

¹⁴³⁸ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s.1.

¹⁴³⁹ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 13.

¹⁴⁴⁰ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 9.

¹⁴⁴¹ Kırklareli delegesi Nazif Karaçam'ın konuşmasından.

¹⁴⁴² 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 17.

¹⁴⁴³ A.g.r., s. 18.

¹⁴⁴⁴ İçel delegesi, Yahya Dermancı.

sahneye çıkmaya kalktıklarını” bunun şikâyet edilmesi üzerine, valinin şikayetleri yerinde bularak, haklarında takibat başlattığını ve kusuru bulunan kişilerin Kurumda görev alamayacaklarını bildirdiğini ve yeniden kongre yapıldığını bu kongrede bile eski arkadaşlarını korumak isteyenler bulunduğunu söylüyordu. Mersin delegesi, bu kimselerin, müfettiş talebinde bulunarak kongrenin usulsüz olduğunu ileri sürdüklerini, bunların basına intikâl ettiğini, Valiliğin, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezinden müfettiş istediğini, hesap vermekten korkularının olmadığını söyleyerek, Genel Merkez Yönetim Kurulunun, İçel Merkezindeki arkadaşların da kurtarılması amacıyla yapılacak denetleme için kendi merkezlerine kurul göndermelerini talep etmekteydi.¹⁴⁴⁵ Dr. Galip Göker de, şikayetler üzerine bizzat kendisinin Mersin yuvası teftişi sırasında “burası çocuk yuvasıdır dediklerinde hayır burası çocuk yuvası değil, örümcek yuvasıdır; bakın levhaya, o bile örümcek ağı tutmuş” dediğini, “Mersin’de politikacıların yapmak istedikleri şeyin çabucak söndüğünü, ilk fırsatta kongre biter bitmez oraya Genel Merkez Müfettişi göndereceğini” söylemiştir.¹⁴⁴⁶

GMKY ile illerde oluşturulan yeni yönetimler de eski yönetimlerin muhalifleriydi. Bunlar da yeni Genel Merkezle bir uyum ve anlayış birliği içindeydi. İhtilalden sonraki ilk Genel Kongrede, bazı örgütler Genel Merkezden, il merkezindeki arkadaşlarının Genel Merkez müfettişi gönderilerek kurtarılmasını isteyebilecek derecede bir güven ve işbirliği ortamı bulmuştu.

1961 Kongresiyle birlikte, DP öncesinin etkili üyeleri, yeniden etkili olma imkânını güçlü bir şekilde elde etmişti. Bu Genel Kongrede bazı delegeler, ÇEK’in kurucularından ve baş emektarı gördükleri Dr. Fuat Umay’a, kongrenin selam ve sevgilerini bildirecek bir telgraf gönderilmesini teklif etti. Başkan Galip Göker de, “Atatürk’ün ilhamıyla, ta Amerika’ya, Hindistan’a, dünyanın öteki tarafına kadar giderek kurum için 30 yıl büyük gayretler sarf eden, partizan nedenlerden ötürü, sende geçti, çok yaşlandın, senle yürümüyor diye hakaretler edilen bu mübarek büyük insanın, heyecanlı, üzgün, gözyaşları içinde Kurumu terk ettiğini hatırlatarak, şimdi

¹⁴⁴⁵ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 20.

¹⁴⁴⁶ A.g.r., s. 29.

buradan ona selam göndermenin çok yerinde olacağını” beyan etti. Teklif, oy birliğiyle kabul edildi.¹⁴⁴⁷

Dr. Galip Göker, Genel Kurulda, bu hayır kurumunda, yuvalarda, siyaset yapıldığını fakat şükürler olsun ki artık Kurumun, Atatürk'ün vasiyeti gereğince, çocuk davası için çalışan bir kuruluşa yeniden döndürüldüğünü ve yeniden eskiden olduğu gibi önem kazandığını söylemekteydi.¹⁴⁴⁸

Genel Kurulda delegeler tarafından, DP iktidarı zamanında partizan anlayışın, yurdun her köşesine, hatta ÇEK teşkilat kadrolarına kadar girmiş olduğundan bolca şikâyet edildi. Delegeler ÇEK'in eskiden olduğundan daha güçlü bir şekilde çocuk korumasını ele alacağını ve bu konuda tek otorite olması gerektiğini düşünmekte, artık eski devrin geçtiğini, şimdi elde bir düdük bulunduğunu ve buna uymanın zorunluluk olduğunu söylemekteydiler.¹⁴⁴⁹

GMK'ya göre, Kurumun örgütlerine bir kimlik kazandırılması zamanı gelmişti. Ülkedeki bütün çocuk yuvalarının, yöredeki Kurum şubelerine bağlı olduklarına dair Tüzüğe açık bir hüküm konulmalıydı.¹⁴⁵⁰ Halbuki SSYB temsilcisi Sosyal Hizmetler Genel Müdürü Osman Yaşar bunun neredeyse tam tersini düşünmekteydi. Ona göre koruyucu aile yanındaki çocuklar yuvalarda yetişenlere kıyasla daha iyi ve daha ucuza yetismekte olduklarından sosyal hizmetler yönünden koruyucu aileye daha çok değer verilmeliydi. Devlet dairesindeki çalışmalar da zaten bu yöndeydi. Bu hizmet gerçekte şimdi pek iyi yürümüyorsa da ileride ümit vaat eden bir hizmet olacağı muhakkaktı.¹⁴⁵¹ Kongrede beliren yatırım yapmaya yönelik genel anlayıştan kaygı duyan Sosyal Hizmetler Genel Müdürü'ne göre, doğrusu, 34 milyon liralık bütçeyle fazla bir yatırıma olanak da bulunmuyordu. Hakkâri'de Van'da İstanbul'da İzmir'de bu gibi kuruluşlar için yatırım yapmaya kalktığınızda boşa gitme ihtimali yüksekti. Zaten gelecek yıl Sağlık Bakanlığı'nca 1.200 çocuk kapasiteli kuruluşlar açılacak, bunlar, ÇEK'in yükünü hafifletecekti. Kuruma önerecekleri tek yol, koruyucu aile sistemine yönelmeleriydi. Kurum için artık binalar yaptırmaya

¹⁴⁴⁷ Mersin delegesi Nazım Sönmez, Ordu delegesi Mahmut Çebi, Denizli delegesi Dr. M. Kemal Tartılaç, İskenderun delegesi Şakir Ünlü, Kırklareli delegesi Nazif Karaçam, Niğde delegesi Baki Süha Numanoğlu. **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 34.

¹⁴⁴⁸ **A.g.r.**, s. 26.

¹⁴⁴⁹ Kırklareli delegesi, Nazif Karaçam'ın konuşmasından, **A.g.r.**, s. 42.

¹⁴⁵⁰ Aynı konuşmadan. 1921 tarihli Tüzüğün Beşinci Maddesinde de “*Cemiyet, mevcut ve sonradan açılacak darüleytamların yönetim ve korumasını üstlenir*” şeklinde benzer bir ifade vardır.

¹⁴⁵¹ **A.g.r.**, s. 44.

gerek yoktu. Bu şekilde sıfırdan bir yatak bedeli 50.000 lira olacaktı. Buna bir de bakım masrafları eklenecek, böyle bir hesapla 50 yataklı bir kuruluş 2,5 milyon liraya mal olacaktı. Sağlık Bakanlığı, yurdun farklı köşelerinde bu gibi yurtları halkın hizmetine sunmak üzere zaten hazırlık yapıyordu. Bakanlık, Erzurum'da, Diyarbakır'da, Konya'da, Mersin'de, Hatay'da, Tokat'ta, İstanbul'da, İzmir ve Ankara'da, 22 yerde inşaat başlatmıştı. Bunlar bittiğinde 45 bin çocuk kapasitesine ulaşılacaktı. Bu ÇEK'in karşılayacağından katbekat fazlaydı. Zaten muhtaç çocukların toplamı da artık bundan daha fazla değildi.

Sosyal Hizmetler Genel Müdürü bu olanaklar devreye girdiğinde, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da başka hizmet alanlarında başka boşlukları doldurmasının yeterli olacağını söylüyordu. Kurum artık, aile-çocuk sorunlarını, mediko-sosyal sorunları ve ailenin karşılıklı problemlerini ele almalı, okula devam konularıyla ilgilenmeli, sayılamayacak kadar çok konu bulunan çocuk sorununda hizmetlere yoğunlaşmalıydı. Büyük paralar gereken bina yapımından ziyade, az para isteyen fakat çok verimli olan diğer hizmetlere yönelmeliydi.¹⁴⁵² Ne var ki SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürü Osman Yaşar'ın görüşleri ÇEK yönetiminde ne kongrede ne sonrasında dikkate alınmadı.

Genel Başkan Göker'se, derhal korunması gereken 30.000 kadar çocuğun bulunduğunu bildiklerini, Sosyal Hizmetler Genel Müdürü'nün sözlerini “*sevinç ve (fakat) hayretle*” dinlediğini, ama bahsedilen Kanunun hâlâ yürürlüğe girmediğini, aile yanına çocuk verme işinin kendilerinin de içtenlikle temennisi olduğu halde son iki yılda koruyucu aileye verilebilen çocuk sayısının sadece dörtten ibaret kaldığını söylemişti. Göker'e göre öncelikli işleri Doğuya el atmak, oralarda yuva açmak, çocuk korunması bakımından eyleme geçmek olmalıydı. Doğudaki hayır kuruluşları sayısının cidden az olduğunu düşünmekteydi.¹⁴⁵³ TÇEK, Sosyal Hizmetler Genel Müdürü Osman Yaşar'ın bu düşüncelerini yok sayan bir anlayışla yönetilmeye devam etse de Genel Müdürün bu düşünceleri, devlet içinde giderek yerleşecek ve derneğin gelecekte sonunu hazırlayan bir kuvvete erişecekti.

Korunmaya muhtaç çocuklar için her ilde ilçede koruma birlikleri kurulmakta ve yönetim kurullarında valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri, milli eğitim

¹⁴⁵² A.g.r., s. 45.

¹⁴⁵³ A.g.r., s. 47.

müdürleri, belediye başkanları, özel idare müdürleri bulunmaktayken ÇEK üyeleri bunların arasında Kurumun 40 yıllık deneyimini aktaracak kendilerinden kimse olmamasından mustarıptı. Koruma birliklerinde Kurum temsil edilmiyordu.¹⁴⁵⁴ ÇEK tarafında Koruma birliklerinden yakınmalar sık sık dile getirilmekteydi. Valiler ve diğer yöneticiler, koruma birliklerini ellerinin altına almış, bulundukları yerlerde çocuk yuvalarına emretmeye başlamışlardı. ÇEK merkezlerine, “*bundan sonra çocuk yuvarınıza çocuk almayacaksınız*” şeklinde emirler verenler bile vardı.¹⁴⁵⁵ Valilerin bu tutumu, devlet yönetiminde, özellikle bürokraside Kurumun hukukî dernek niteliğine yönelik yanlış algılamaların varlığını göstermesi bakımından önemlidir. ÇEK Başkanı Göker, konuyu şikâyet için İçişleri Bakanlığına giderek, Bakanlığın bu tür olayların önünün alınması için bir genelge yayınlamasını sağladı.¹⁴⁵⁶

Sene başından 1 Kasım 1963’e kadar, Genel Merkez Yazışma ve Özlük İşleri Müdürlüğü'ne 26.555 adet evrak giriş çıkışı oldu. Keza, Hesap İşleri Müdürlüğü Muhasebe Servisine iş giriş çıkışı 22.817 adetti. 1966-67 yıllarında çalışma ve özlük işleri servisinde 10.000'in üzerinde evrak giriş çıkışı vardı.¹⁴⁵⁷ Genel Merkeze ilk defa olarak, 1963 yılında dahili telefon tesisatı kuruldu.¹⁴⁵⁸

Büro işleri her geçen yıl daha da yoğunlaştığından Genel Merkez, Genel Başkanın altında Genel Merkez Müdürüne bağlı beş müdür ile doğrudan Genel Başkana bağlı müfettişler ve danışmanlar kadrosu ile yönetilmekteydi.¹⁴⁵⁹ Kadronun azlığı ve yetersizliği, Genel Başkanın bizzat bir müdür ve bir memur gibi çalışmaya mecbur kalması, önündeki yığınla dosya ve kağıtların incelenmeyi, imzalanmayı beklemesi yüzünden diğer işlerle uğraşması için istirahat vaktinden fedakârlık etmesi kongrede öne çıkarıldı. Genel Merkez Müdürü de çok yoğunlu. Yalnız Genel Merkez işleri ve kendine bağlı servislerin yönetimiyle meşgul olmaktan öte, merkeze bağlı

¹⁴⁵⁴ Sakarya delegesi ve geçici kurul başkanı İzzet Enes'in beyanlarından.

¹⁴⁵⁵ Bursa'daki ÇEK kuruluşuna Vali tarafından böyle bir baskı yapılması Genel Kurulda örnek gösterilmişti.

¹⁴⁵⁶ **A.g.r.**, s. 30.

¹⁴⁵⁷ **1962-1963 Yılı Çalışmaları**, s. 14 ve s. 21.

¹⁴⁵⁸ **A.g.r.**, s. 27.

¹⁴⁵⁹ **1962-1963 Yılı Çalışmaları**, s. 10. Genel Müdürlük Yönetmeliğin ekinde yer alan TÇEK Genel Merkez Kuruluş Şemasını incelemek için bkz: EK-27.

yuvalar ve kuruluşlarla ve il merkezleri işleriyle de boğuşuyor olduğu ifade edilerek, 1963 kadro ve bütçesinde ilk defa “Genel Müdür” olarak gösterildi.¹⁴⁶⁰

Kurum Genel Merkezinde sadece iki müfettiş kadrosu bulunduğundan giderek artan sorunların denetlenmesinde ciddi sıkıntılar yaşanıyordu. Bütün örgütlerin ciddi bir şekilde denetlenmesi hâlâ mümkün değildi. Üstüne üstlük, müfettişlerden biri aynı zamanda Keçiören Yuva Müdürü idi. Genel Müdür ve Genel Başkan üzerindeki denetleme yükünün de kaldırılması gerekiyordu. 1963 yılı bütçesinde müfettiş kadrosunun, bu nedenlerden ötürü altıya çıkarılması teklif edildi.¹⁴⁶¹

İki yıllık bir yönetim süresinin ardında Em. Tüm. Dr. Galip Göker hastalandı. İsveç’te ağır bir ameliyat geçirdi ve nekahet dönemine girerek 21 Ekim 1963 tarihinden itibaren üç ay süreyle izinli sayıldı. Başkan Dr. Galip Göker’in katılamadığı 14 Aralık 1963’te toplanan Genel Kongre’de seçilen GMK üyeleri şunlardı: Genel Başkan, Emekli Tümgeneral Dr. Galip Göker; İkinci Başkan, Avukat Emin Halim Ergun; Genel Sekreter Dr. Cahit Demirbaş; Müfettiş üye Şadi Aral; Muhasip üye Nesip Göymen; Yönetim Kurulu üyesi Tüccar İzzet Ş. Enez; Yönetim Kurulu üyesi Tarım Uzmanı Salih Başer ve diğer üyeler; Hamdi Leblebicioğlu, Baki Suha Numanoğlu, Dr. Enver Bozyakalı, Dr. Abidin Ara, Dr. Bahtiyar Demirağ, Dr. İsmail Hakkı Kutkan, Dr. Ahmet Üstünoğlu, Adil Toközlü, Ruhi Akçan, Cevat Saltık, Süheyla Kunt, Samih Kıranbay, Hasip Günerman, Dr. Nazım Sönmez, Sabahat Yertut, Tayyar Ataman, Muhittin Altındağ, Şakir Ünlü.¹⁴⁶² 1961 GMK’den 19 ismin 1963 GMK’de yerlerinde devam ettiği, beş ismin değiştiği, kadroların artık neredeyse oturduğu görülür. General, 20 Nisan 1964’te 62 yaşında vefat edince, yerine yardımcısı Av. Emin Halim Ergun Genel Başkanlığa geçmiştir.

14 Aralık 1963 Kongresi’ne sunulan raporda alışılanın dışında ilk kez, hesap bilançoları ve bütçe ve kadro cetvelleri ve rakamlarla dolu bir çalışma raporu düzenlememiş, yeri geldikçe toplam rakamlara değinilen bir rapor hazırlanması yolu benimsenmişti. Bu uygulama TÇEK’in kapatılmasına dek sürdürülmüştür.

¹⁴⁶⁰ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 11.

¹⁴⁶¹ A.g.r., s. 14.

¹⁴⁶² 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 1.

14 Aralık 1963'te yapılan olağan kongrenin ardından, tüzük değişikliği amacıyla, 6-8 Temmuz 1964 tarihinde bir olağanüstü kongre daha düzenlendi.¹⁴⁶³ Yeni Tüzük, Bakanlar Kurulu'nun 23 Ekim 1964 tarihli kararıyla uygulamaya kondu.¹⁴⁶⁴

18 Aralık 1965 Genel Kongresinde GMK'ya seçilen isimler şunlardı: Gen. Bşk. Emin Halim Ergun, İkinci Bşk. Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Gen. Sek. Şadi Aral, Sayman Abdullah Caner, Mftş. Dr. Şekûr Ökten, Güzide Taranoğlu, M. Ali Sofuoğlu, İzzet Ş. Enez, Dr. Nuri Kutkan, Selahattin Baburoğlu, Fikri Mutlu, Fahrünnisa Hancıoğlu, A.Fahri Tuncay, B. Suha Numanoğlu, Ali Muzaffer Ilıcak Abdülhakim Köker, Ali Parker, Süheyla Kunt, Salim Mirzaoğlu, Cevat Saltık, Sebahat Yertut, Güler Pasın, Şükrü Sökmensüer, Ruhi Akçan, Adil Yılmam. Bu yıl Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Hamza Eroğlu başta olarak Genel Merkez Kurulunda 18 ismin değiştiği, yedi ismin dışında (Emin Halim Ergun, İzzet Enez, Süha Numanoğlu, Süheyla Kunt, Cevat Saltık, Sebahat Yertut) GMK'nin adeta yenilendiği görülmektedir. Buna ağırlıkla, 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinin Kuruma yansımalarının neden olması muhtemeldir. Bu kadro aynı zamanda Emin Ergun'un da dönemindeki çalışma arkadaşlarıdır.

26 Kasım 1967 tarihli 24. Olağan Genel Kongreye yedekleriyle birlikte 266 delegenin ismi bildirilmiş, bunların 181'i katılmıştı.⁸⁵ Asil üye katılamadığından yerlerine 83 yedek iştirak etmişti.¹⁴⁶⁵ Bu durum Kongrelerin ciddiyetle takip edildiği anlamına gelmektedir. Genel Merkez Kurulu'na seçilen 25 üye, aldıkları oy sırasıyla şöyleydi: Dr. Nuri Kutkan (116 oy), Güzide Taranoğlu, Dr. Ziya Durmuş, Ali Muzaffer Ilıcak, Rasih Kunter, Yaşar Keçeli, Selahattin Babüroğlu, Emin Halim Ergun, Raşit Eser, Mehmet Sarsan, Güler Pasın, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Selahattin Çıngı, Ahmet Karakuş, Sekûr Okten, Fahrünnisa Hancıoğlu, Vehbi Engiz, Ali Rıza Zorluoğlu, A.Fahri Tuncay, Salim Mirzaoğlu, Cevat Saltık, Ş.Şadi Aral, Mehmet Ali Sofuoğlu, Abdülhakim Köker, Süheyla Kunt (57 oy).

Genel Başkan Galip Göker'in 1964 Nisanında vefatının ardından yerine geçen Harp ve İstiklal Madalyası bulunan 2. Başkan Av. Mehmet Emin Halim Ergun, Genel

¹⁴⁶³ **Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı, 6-8 Temmuz 1964**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.

¹⁴⁶⁴ **GMK 1964-1965 Yılı Çalışmaları**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Doğuş Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1965, s. 1.

¹⁴⁶⁵ 85 asil üyenin yerine 83 yedek katılmış, iki asilin yerine ise katılım olmamıştı. **1967 Genel Kurul Tutanağı, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1968, s. 5-13.

Başkanlık dönemi müddetince ÇEK Tüzüğü'nün yedinci maddesindeki, “*Kurum siyasetle uğraşmaz. GMK üyelerinden siyasî partilere üye olanlar hakkında Anayasa'nın 119 uncu maddesi uygulanır*” talimatı gereği, Kuruma siyaset sokmamaya gayret etmiş,¹⁴⁶⁶ Kurumu işini yapan bir ihtisas derneği olarak yönlendirme gayretine girmiştir. Ergun, 1961-1963 yılları arasında ÇEK İkinci Başkanlığı, 1963'ten itibaren enfarktüs'ten mustarip olarak 40 gün kaldığı yoğun bakımda dördüncü krizi atlatamayarak vefat ettiği 13.01.1969 tarihine kadar, ÇEK Genel Başkanlığı yapmıştır.¹⁴⁶⁷

Görüleceği gibi Emin Ergun döneminde 61 Anayasası'nın hükmü gereği, ÇEK artık nüfuzlu adamların boy gösterdiği, siyaset kulislerine sahne olan yüksek cemiyet hayatı olmaktan uzaktı. Sigorta müdürü, sağlık müdürü, ticaret odası muamelat müdürü, memurlar, tüccarlar ev kadınlarından oluşan Yönetim kurulları ile Kurum artık salt çocuk koruma önlemlerine yönelikti. Ancak faaliyet düzeyi artmıyor Kurum genişlemeyen bir sahada sıkışıyordu.

Emin Halim Ergun Yönetimi, kişisel veya siyasi kaygılar içerisinde bulunmayan bütün Kurum kadrolarının çalışmalarının, iyi niyete ve özveriye dayalı olduğunu ifade ediyordu. Yönetim bu duruma delil olarak da 300 liraya kadar aylık alanlara % 30, 500 liraya kadar aylık alanlara % 20, 500 liradan yukarı alanlara % 15 zam yapmalarını göstermekteydi.¹⁴⁶⁸ Ücret zamları, aza çok, çoğa az olarak gerçekleşmişti.

Genel Başkan, Av. Emin Halim Ergun, Cemiyetin ilk zamanlarında öncelikli hedefi olan, şehit yavrularını ve yine malul ve sakat kalanların ve felakete uğrayanların

¹⁴⁶⁶ Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, Kuruma, ne kendi zamanında ne de kendisinden önceki rahmetlinin zamanında siyasetin hiçbir şekilde karışmadığını, bundan sonra da girmeyeceğini beyan etmekteydi. **XXVIII. Genel Kongre**, (7-8) Mayıs 1976, s.7.

¹⁴⁶⁷ 1315'te (1898-1899) yılında Ankara'da doğan Av. Emin Halim Ergun, 1928 yılında Ankara Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştu. 1928 – 1930 yılları arasında Menemen Savcılığı görevini yürüten Ergun, 30.11.1930 tarihinde savcılıktan istifa ederek 1930 sonunda Ankara Barosuna kaydolmuş ve avukatlığa başlamıştır. Ankara Barosunda, 1938'de Baro Genel Sekreteri, 1940'ta Baro Yönetim Kurulu üyesi, 1941'de Baro Başkan Yardımcısı, 1944'te Baro Yönetim Kurulu üyesi olarak çalışmıştır. 1945–1946 yılları arasında Ankara Barosu Başkanlığı görevini üstlenmiştir. Ankara Barosu Dergisini kurmuş (o zamanki adıyla Hukuk Dergisi), daha sonra bu derginin tüm haklarını Ankara Barosuna devretmiştir. 1946 Yılı Genel Seçimlerde Ankara'dan 8. Dönem CHP milletvekili olarak seçilmiş ve 1950 yılına kadar milletvekilliği yapmıştır. Bu dönemde TBMM Başkanlık Divanı kâtip üyeliği görevinde bulunmuştur. Av. Soner Alper, Av. E. Hande Mutlu, Av. Özlem Nur Yaprak, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Hâkim ve Savcılar 2012/1*”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, s.13 ve Av. Soner Alper, Stj. Av. Erdal Arap, “*Ankara Barosu'nun Önceki Başkanları*”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, 2013/2, s.12-18.

¹⁴⁶⁸ **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 9.

çocuklarını korumak ve bunları ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin değerli vatandaşları yapmak olan hedefine yönelik olarak koruduğu ve yetiştirdiği Türk vatandaşları arasından; mühendis, mimar, doktor, avukat, hâkim subay-astsubay, tüccar, sanatkâr, memur, çiftçi ve hemşire olarak çıkan birçok çocuğun, iyi vatandaşlar olarak hayatlarını kurtardığını bunun Kurum için bu bir iftihar vesilesi olduğunu söylüyordu. Emin Halim Ergun'a göre, Çocuk Esirgeme Kurumu'na mal olmuş *“Bugünün çocukları yarının büyükleridir sözündeki derin anlam, Selanik'te dayısının çifliğindeki tarlalarda kargaları kovalayan Küçük Mustafa'nın, büyük Atatürk'e dönüşmesinde tezahür”* etmişti.¹⁴⁶⁹

Av. Mehmet Emin Halim Ergun döneminde TÇEK Genel Merkezi, yoğun üç çalışma devresi geçirmiştir. GMK, 1964-65 devresinde iki yılda sekiz kez toplandı, yedinci toplantının Eskişehir'de yapılmasına karar verildi. 16-17 Ekim 1965 tarihlerinde Eskişehir'de yapılan toplantı yararlı sonuçlanınca, bundan sonraki GMK toplantılarının da çeşitli illerde yapılmasına karar verildi.¹⁴⁷⁰

1966-1967 devresinde Tüzük gereği eşit aralıklarla, tamamında çoğunluğun sağlandığı dokuz GMK toplantısı yapıldı ve toplam 104 karar alındı. Yöre halklarına Kurumun etkinliklerini tanıtmak bakımından faydalı olacağı düşüncesiyle, GMK toplantılarının, 2 Temmuz 1966 tarihli olanı Bursa'da, 3 Eylül 1966 tarihli toplantı İstanbul'da, 30 Eylül 1967 tarihli toplantı ise Trabzon'da gerçekleştirildi. Bu toplantılar biri İstanbul'da Zeytinburnu tesisinin açılışı, diğeri de Trabzon çocuk yuva binasının açılışı törenine denk getirildi. GMYK ise 50 toplantı da 394 karar aldı.¹⁴⁷¹ 27 Kasım 1967'den 17 Ocak 1970'e kadar olan iki yılı biraz geçen periyotta ise GMK toplam 10 toplantıda çeşitli konularda 70 karar almıştı. Aynı periyotta Yönetim Kurulu'ysa 59 kez toplanarak 584 karar almıştı.¹⁴⁷² 1967-1969 devresinde TÇEK Genel Merkez Kurulu isimleri şöyleydi: Av. Emin Halim Ergun, ÇEK Genel Başkanı; Profesör Dr. Hamza Eroğlu, ÇEK İkinci Başkanı; Ş. Şadi Aral, Genel Sekreter; Abdullah Caner, Sayman; Doktor Şekûr Ökten, Güzide Taranoğlu, Mehmet Ali Sofuoğlu, İzzet Enez, Dr. Nuri Kutkan, Selahattin Babüroğlu, Fikri Mutlu, Fahrünnisa Hancıoğlu, Fahri

¹⁴⁶⁹ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), s.99.

¹⁴⁷⁰ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 2.

¹⁴⁷¹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları s. 2.

¹⁴⁷² T. Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçileri Raporu, 1968-1969, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Kardeş Matbaası, Ankara, Mart 1970, s.3.

Tuncay, Baki Süha Numanoglu, Ali Muzaffer Ilıcak, Abdülhakim Köker, Ali Pakar, Süheyla Kunt, Salim Mirzaoglu, Cevat Saltık, Sabahat Yertut, Güler Pasin, Şükrü Sökmensüer, Ruhi Akçan, Adil Yılmam.¹⁴⁷³

1967 Kasım'ında GMYK üyeleri ise şunlardı: Genel Sigorta Ankara Acentesi Müdürü Raşit Ağan, Başkan; Ankara Sağlık Müdürü Dr. Cahit Demirtaş, İkinci Başkan; Ticaret Odası Muamelât Müdürü Ahmet Karakuş, Sekreter; Ticaret Odasında Memur Mehmet Ayhan, Sayman; Tüccar Nazım Sünter, Veznedar; Ev kadını Leman Başer ile Tüccar Fethi Altay ise üyelardı.¹⁴⁷⁴

Av. M. Emin Halim Ergun'un vefatı ile boşalan makama, Genel Başkanlığa seçilene kadar bu dönem içerisinde 1969-70-71 yıllarında II. Başkan Ali Rıza Zorluoglu vekâlet etmiştir. Ali Rıza Zorluoglu, Dr. Fuat Umay'dan sonra 14 yılla en uzun süreli Genel Başkanlığı yapan ikinci kişı olacaktır. Böylelikle Muhtıra öncesi son TÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoglu, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun koruyucu Başkanı, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dır.¹⁴⁷⁵

16 Mayıs 1970 tarihli toplantıda 25. Genel Kongrede GMK'ya, Ali Rıza Zorluoglu, Yaşar Keçeli, Ahmet Karakuş, M. Zeki Akıncı, Selahattin Çingı, Çiğdem Vural, Atilla Sunay, Fehmi Erdoğan, Fuat Özçelebi, Sabahat Yertut, Güler Pasin, Ali Muzaffer Ilıcak, Ruhi Akçan, Mehmet Sarsan, Ayhan Eren, Abdurrahman Musabalı, Reşit Eser, Abdülhadi Toplu, Hikmet Yurtsever, Abdullah Caner, Yüksel Günay, Mehmet İnal, Cevat Saltık, Lütfü Yılmaz, Mecdi Oktay seçildiler. GMK 16 Mayıs 1970 günü genel merkezde toplanarak Genel Başkanlığa Ali Rıza Zorluoglu'nu, İkinci Başkanlığa Yaşar Keçeli'yi; Selahattin Çingı, Ahmet Karakuş, Zeki Akıncı, Çiğdem Vural ve Atilla Sunay'ı GMYK üyeliklerine seçmişlerdir. GMYK da aralarından Ahmet Karakuş'u Genel Sekreter, M. Zeki Akıncı'yı sayman üye, Selahattin Çingı'yı müfettiş üye seçti.¹⁴⁷⁶ TÇEK 1971 sonrası düzenlenen 1972 Kongresine dek bu kadro ile devam edecektir.

1960 İhtilalinin ardından kurulan yeni Genel Merkez, adem-i merkeziyet ilkesiyle çalışacağını, her merkezin dilediği gayreti gösterebileceğini bildirmişti.

¹⁴⁷³ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 52.

¹⁴⁷⁴ Cumhuriyet Senatosu doğal üyesi Mehmet Özgüneş tarafından yapılan teklifte kullanılan ifadeden; **TBMM Cumhuriyet senatosu**, Birleşim:5, Oturum:1, 21 Kasım 1967, s. 124.

¹⁴⁷⁵ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.3.

¹⁴⁷⁶ **A.g.r.**, s.11,12.

Merkezlere bu bağlamda elden gelen yardım yapılacaktı. Ankara Merkezi, mum dibine ışık vermez misali, çocuk koruma faaliyetlerinde yetersiz bulunuyordu. Ankara merkezinin etkinliklerinin artırılması gerekliydi.¹⁴⁷⁷ Dr. Galip Göker, başa geldiğinden beri merkezlerin dörtte birinden henüz haber dahi alamamıştı. Bunlar, kongrelerini yapıp delegelerini gönderememişlerdi. Ancak tüm bunların bir geçiş devresinde olunmasından kaynaklandığı düşünülüyordu. Yeni yönetim, yapılan ilk Genel Kuruldan sonra zamanında hazırlıklarını bitirip kongreye gidecekti. Genel Merkez Kongresine daha hazırlıklı gelinmesi isteniyordu.¹⁴⁷⁸

Merkez ve bağımsız şubelerin Genel Merkezin bilgisi dışında taşınmaz mal satın alma ya da herhangi bir inşaata kalkışmaları, Genel Merkezin sürekli bir surette borç baskısı altında kalmasına neden olmaktaydı. Ayrıca, önceden borç adı altında o zamanki kurulların kararıyla ve çeşitli vesilelerle merkezlere verilmiş olan paraların, Genel Merkezin ihtiyacı nedeniyle geri istenmesi durumunda, kıyamet kopmakta istifa tehditleri savurulmaktaydı.¹⁴⁷⁹

1962-63 devresinde, merkezlerin ufak çapta yuvalar meydana getirmesinin sakıncaları düşünülerek, “bölge yuvası” uygulamasına geçilmesi konusu gündeme gelmişti.¹⁴⁸⁰ Birinci ve İkinci Genel Başkanların Karadeniz Sahillerinde yaptıkları görev gezisi sonunda hazırladıkları raporda konu gündeme alındı. Ordu ve Giresun’daki yuvalar kaldırıldı. Buradaki çocuklar Trabzon yuvasına nakledilecekleri zamana kadar verimli çalışan Rize yuvasına geçici olarak aktarıldılar. Bu vesileyle Rize yuvasına yerel imkânlarla kalorifer tesisatı da döşendi. Bölge yuvalarının dışında kalan merkezlerin, yerlerine göre gündüz bakımevi, çocuk bahçesi ve çocuk kitaplığı yapımı gibi diğer verimli ve görünen çalışmalara yönelmelerinin daha gerçekçi olacağı düşünüldü.

Teftiş kurulunun yaptığı incelemeler sonucu açığa çıkan bir başka büyük sorun daha vardı. Örgütlerin 1964 yılı mevduatı olan 2.661.865 liranın % 66’sı donmuş bir halde olup bu para, küçük faizlerle bankalarda veya bir merkezde durduğu gibi “Tüzüğün kabul etmediği bir şekilde” şahıslar üzerinde de bulunmaktaydı.¹⁴⁸¹ Genel

¹⁴⁷⁷ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 27.

¹⁴⁷⁸ A.g.r., s. 28.

¹⁴⁷⁹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 18.

¹⁴⁸⁰ Aynı yer.

¹⁴⁸¹ Aynı yer.

Merkez Kurulu'nun teklifi bunlar hakkında karar alınmasıydı. Kişiler üzerinde görülen borç para, ipotek karşılığı verilmiş olan paraydı. Bu borçları veren yönetim kurulları bugün iş başında bile değildi. Yeni Yönetim kurulunun tahsile girişmesi sonucu durum, hükûmet üzerinden Genel Merkeze bildirilmekteydi.

Devre içinde yeni Tüzüğün uygulanmasına geçilmiş, bu yüzden il merkezlerinin iki yılda bir yapmaları gerekli olan kongreleri ve merkez kurulları ile yeni yönetim kurullarını oluşturmaları başarıyla sıkı bir şekilde takip edilmişti. Ancak tüm çabalara rağmen kongrelerini yapamadıkları için fesih durumunda bulunan yedi il hakkında yerel mülki amirler ile iletişime geçilerek buralarda da yeni örgütler belirlendi. 1965 Kasım'ı sonu itibarıyla 67 il ve üç bağımsız şube örgütü mevcut ve kuruluydu.¹⁴⁸²

İstanbul merkezinin, Eyüp, Kasımpaşa, Kocamustafapaşa'da yuva; Tophane, Kasımpaşa ve Alemdar'da gündüz bakımevleri vardı. Bakırköy'de 15 yataklı bir doğum evi ve polikliniği hizmet vermeye devam ediyordu. Bu merkezin Merdivenköyü Senti'nde bulunan kurum malı arsası satılmayı beklemekteydi. Buradan elde edilecek gelirle Tophane'de Kuruma ait arsa üzerine gelir sağlama amaçlı bir bina yapılması planlandı. İstanbul yuvalarında bulunan çocuklar, yaz aylarında deniz kenarlarına kampa gönderilmekteydi. İstanbul Merkezi, Milliyet Gazetesi ile birlikte çocuklara yönelik, "Ülkemizden Hikayeler" adlı güzel bir kitap bastırmıştı.¹⁴⁸³

Bandırma'da bulunan bağımsız şube, bir yuva binası yapmaya girişmişti. Önceden yaptırılmış bir çocuk ve kadın hastanesi ile sekiz daireli bir apartmanla 23 dükkân,¹⁴⁸⁴ kiraya verilmiş olduğundan yuva daha açılmadan bile geliri vardı. Yapılan hastane, aylığı 10.000 liraya Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na olmak üzere tümü kiraya verildi. Bandırma bağımsız şubesi yuva inşaatı 1967'de hâlâ sürmekteydi. Bandırma Bağımsız Şubesi, yaptırdığı hastane apartman ve dükkanlardan kaynaklı borcunu o yıl henüz kapatmamışken yuva binası için Genel Merkezden 150.000 lira daha istemekteydi.

¹⁴⁸² A.g.r., s. 19.

¹⁴⁸³ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 35.

¹⁴⁸⁴ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 19.

Biga Bağımsız Şubesindeyse bir yuva var olup 1964 öncesi bir bina satın alınarak Milli Eğitim'e bağlı bir Anaokulu haline getirilmişti. Biga halkı, Çocuk Esirgeme Kurumu'nu ve yuvayı sahiplenmişti.¹⁴⁸⁵ Bağımsız Biga Şubesi Yuvası'nın gerçekten iyi çalışmakta olduğu teslim edilmekteydi. Bursa halkının yakın desteği sayesinde, Keçiören'den sonra en büyük yuva çalışmaları Bursa merkezinde yapılmaktaydı.¹⁴⁸⁶

Balikesir'de bulunan yuva eski ve harap bir durumda olup özel yönetime ait olan yuva binası sağlık ve yuva şartlarını taşımadığından, İzmir yolu üzerinde edinilmiş olan çok uygun bir arsa üzerine yeni ve modern bir yuva binası yapılmaktaydı. Bir yardımsever hanımefendin buraya 100.000 lira bağışlaması nedeniyle, kendisine GMK'den altın madalya verilmişti. Altın madalyayı, buraya bizzat uğrayan ÇEK Genel Başkanı, bu hanımefendinin göğsüne takmıştı.¹⁴⁸⁷

Balikesir'de yapılmakta olan yeni yuva binası, 1968'de hizmete girdi. İzmir'de, 1963'ten beri Basmene merkez binasında, Sahlepçioğlu Cami altında ve Eşrefpaşa'da olmak üzere üç Gündüz Bakımevi vardı. Basmene merkez binasının bulunduğu çok değerli arsada inşaat yapılması konusunda petrol şirketi ile olan görüşmeler devam etmekteydi. Eskişehir'de 1962'de büyük bir kütüphane binası satın alınmış sonra üzerine yörenin ihtiyaçlarını kısmen olsun karşılayan bir gündüz bakımevi ve bir poliklinik yapılmıştı.¹⁴⁸⁸

Sakarya Merkezinin, Adapazarı'nda bir yuvası vardı ve yönetim, hiçbir yere başvurmaksızın yuvasını yönetmekteydi. Bu merkezin, yuva masraflarının tamamını karşılayacak gelir sağlayan binaları da bulunuyordu.¹⁴⁸⁹

Ankara merkezinin faaliyetleri, gerçekten yardıma, özene muhtaç ve sönük bulundu. Dar zamanda hazırlanan Yönetim Kurulu Raporu eksikliklerle doluydu.¹⁴⁹⁰ Ankara'da, çalışan hanımlar nedeniyle gündüz bakımevine olan ihtiyaç, günden güne artıyordu. Gösterilen gayretler sonucu beş yıl zarfında burada gözle görülür bir iyileşme yakalandı. Ankara merkezinin Genel Merkez yakınında bir Gündüz Bakımevi

¹⁴⁸⁵ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 36.

¹⁴⁸⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 19-20.

¹⁴⁸⁷ A.g.r., s. 20.

¹⁴⁸⁸ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 36-37.

¹⁴⁸⁹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 35.

¹⁴⁹⁰ ÇEK Gen Bşk. Dr. Galip Göker'in konuşmasından. 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 28.

mevcut olup sağlam ve düzenli bir şekilde yürütölmeye başlandı. Kayaş ve Altındağ'da bulunan semt poliklinikleri, buralarda devletin yeterli sağlık kuruluşları açması nedeniyle kapatıldı. Keçiören'de Ankara merkezine ait güzel işleyen bir ÇEK Polikliniğı ise hizmetine devam ediyordu.¹⁴⁹¹ Bu polikliniğın, yeni yapılan Büyük İş Hanındaki iki odaya taşınarak daha nezih ortama kavuşması sağlandı.¹⁴⁹²

Afyon merkezi 1967'de, eskilerden kalma yuvasının şehir dışına taşınması ve eski binanın kiraya verilerek kısmen gelir sağlar duruma getirilmesi için çalışmalar içindeydi. Milli Emlak'tan satın alınan uygun bir arsa üzerine yeni yuva yapımı yolunda hazırlık yapıldı.¹⁴⁹³

Konya yuvası hâlâ Genel Merkeze bağılıydı. Burada bulunan ve önceden Verem Hastanesi olarak uzun süre kullanılmış bulunan yuva binası, onarılmaktaydı. Valilikten bu konuda ciddi yardım görölmekteydi.¹⁴⁹⁴ Bu merkeze ait iki apartman ve dükkânlar vardı. Genel Merkez, Konya merkezinin bir an önce borçlarını ödeyerek yuva yönetimini üzerine almasını beklemekteydi.¹⁴⁹⁵

Sivas merkezindeki çok eski ve harap bir binada bulunan ve sağlık koşullarına uygun düşmeyen yuva binası kapatılarak çocuklar Malatya yuvasına aktarıldı. Ancak kurum mülkiyetinde bulunan binanın yeri ve arsası çok güzel olduğundan buraya modern bir yuva binası kurulmak istenmekteydi.¹⁴⁹⁶

Erzurum merkezinde mevcut olan eski ve harap durumdaki yuva 1967 yazında ciddi onarımdan geçti ama yeni bir yuva yapılması için çalışmalar sürüyordu. Trabzon merkezince yaptırılan ancak yavaş ilerleyen ve çok eksikleri olan yuva binası, deprem çocuklarının yerleştirilmesi vesilesi ile süratle tamamlandı. Buradaki çocuklar eski dökük binadan kurtarılarak bir kısım deprem çocukları ile birlikte bu yuvaya yerleştirildi. Kurumun tüm örgütlerine örnek gösterilen yuva binasının açılışı 31 Eylül 1967 tarihinde gerçekleştirildi.¹⁴⁹⁷ Ordu ve Giresun yuvalarının da elverişsiz koşulları

¹⁴⁹¹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 20.

¹⁴⁹² 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 37.

¹⁴⁹³ A.g.r., s. 38.

¹⁴⁹⁴ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 20.

¹⁴⁹⁵ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 38.

¹⁴⁹⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 21.

¹⁴⁹⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 38.

nedeniyle kapatılmalarına karar verildi. Rize merkezinde örnek bir yuva mevcuttu. Modern yuvada çocuk bakımı ve eğitimi uygun bir şekilde yürütülmekteydi.¹⁴⁹⁸

Rize'de bulunan örnek seviyedeki yuvanın üzerine 1967'de bir kat daha çıkılıp deprem çocuklarından bir kısmı da buraya yerleştirildi.¹⁴⁹⁹

Elazığ merkezinde ve Malatya'da da birer yuva mevcut olup, Malatya'daki yuva yerel halkın desteğini kazanmıştı.¹⁵⁰⁰ Genel Merkezden yapılan yardımların kısıldığı Elâzığ Merkezine ait, Yuvada, 1960'ta bütçe yetersizliği nedeniyle bir zamanlar 130 olan çocuk mevcudunu, 25'e indirmek zorunda kalınmıştı.¹⁵⁰¹ Bir zaman örnek gösterilen Elazığ yuvası, yıllar içerisinde yenilenmeyince elden çıkarak dökülmeye başlamıştı. 1967'de yeni ve daha havadar bir yere yuva yapılması için 30 dönüm kadar bir arsa alınarak eski binanın satışından elde edilecek gelirlere başkaları da ilave edilerek bu arsa üzerine modern bir bina yapılmasına karar verildi. Çocuklar, Hazar Gölü kenarında yaz kamplarına devam ediyordu. Malatya yuvasının durumu nispeten iyiydi.¹⁵⁰²

Gaziantep merkezinde bulunan ve her açıdan örnek olan övünç kaynağı yuva, yapılan teftişlerde arzu edilen seviyede görülmekte ve örnek gösterilmekteydi. Bu yuva, yörenin ve ziyaretçilerin takdirini kazanmıştı. Mersin yuvasının bulunduğu binanın yuva olma koşullarından uzak olması nedeniyle, yuvalıktan çıkarılarak kiraya verilmesi uygun görüldü. Valinin önemli yardımı ile Silifke yolu üzerinde deniz kenarında sağlanan arsa üzerinde yuva binası yapımına devam edilmekteydi.¹⁵⁰³

Adana'daki ÇEK üyelerinin çabalarıyla ve yardımsever Adanalıların katkısıyla yapılan büyük iş hanı binasının bodrum ve zemin katı bina henüz tamamlanmadan kiraya verildi ve gelir getirmeye başladı. Bodrum katında kurulan aşevinde kimsesiz ve muhtaç ailelerin ilkokulda okuyan çocuklarına okullarının açık olduğu süreçte günde yaklaşık 1.500 adet sıcak öğle yemeği verilmekteydi. Bu yemek 1967-68 okul

¹⁴⁹⁸ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 21.

¹⁴⁹⁹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 39.

¹⁵⁰⁰ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 21.

¹⁵⁰¹ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 25.

¹⁵⁰² 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 39.

¹⁵⁰³ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 21.

sezonunda da verilmeye devam edildi. Mersin'deki güzel yuva yapımı tamamlanarak Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın katılımıyla açıldı.¹⁵⁰⁴

Çanakkale Merkezi küçük ölçüde bir yuva kurarak çalışmalara başladı. İlk hazırlıklarında Genel Merkez, kendilerine yardımcı olarak gelişmelerini programladı.

Bunlar dışında ÇEK'in, İstanbul, Bursa, İzmir ve Eskişehir merkezlerinde ayakta hasta muayene eden poliklinikleri vardı.¹⁵⁰⁵ Ankara Genel Merkezde de haftanın belirli günlerinde poliklinik yapılmaktaydı.

Bütün bu anlatılanlar, yuvası bulunmayan ÇEK şube ve merkezlerinin çalışmadığı anlamına gelmezdi. Bu merkezler ve şubeler de çocuk bahçeleri yaptırmak, Gündüz Bakımevi açmak gibi gayretler içerisindeydi.¹⁵⁰⁶

Yuvası ve başka kuruluşu olmayan ancak etkin olan ve kuruluş meydana getirmeye çabalayan merkezler de vardı. Bunlar,¹⁵⁰⁷ sahip olduğu bir arsa üzerinde kira getirili bir bina yapma girişiminde bulunan Tekirdağ merkezi;¹⁵⁰⁸ mevcut arsa ve binalarında kuruluş oluşturmaya çabalayan Denizli ve Aydın merkezleri; belediyeden alınan arsa üzerine gündüz bakımevi yapımına başlamak üzere olan Kayseri; kendi olanaklarıyla yoksul aile çocuklarına yardım faaliyeti içerisinde tam bir düzenle çalışan Hatay; hazır bulunan binasında gündüz bakımevi onarım ve düzenleme çalışmaları sona gelmiş olan ve Genel Merkezden mefruşat desteği sözü alan Samsun merkezi, gündüz bakımevi yapımında ilerleme kaydeden, eski binası uygun satış olanakları aramakta olan Ordu; 15 dükkanın inşaatını bitirmiş ve gündüz bakımevi yapılacak arsasını belirlemiş olan Giresun Merkezi; sel felaketi üzerine yoksul ailelerin çocuklarına yardım yapmış Genel Merkezden parasal yönden destek alan Amasya; su ve gazoz tesisleri yapım faaliyetleri ile göz doldurucu bir çalışma yürüten Bartın bağımsız şubesi; istismak edilen binasının bedeli ile çok ucuza aldığı geniş değerli arsa üzerinde yeni bir kuruluş özellikle bir Gündüz Bakımevi ya da bir yuva yapımına başlamak üzere olan Uşak merkezi; çalışmaları memnuniyet verici düzeye

¹⁵⁰⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 39.

¹⁵⁰⁵ A.g.r., s. 22.

¹⁵⁰⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 22.

¹⁵⁰⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 39, 40.

¹⁵⁰⁸ 1963'te, Tekirdağ'da Kuruma ait olan ve halen okul çocuklarını barındıran yetiştirme yurduna kiralanmış bulunan binanın, işletmecisi olan Yerel Koruma Birliğine satılması uygun görülmüştü. 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 19.

gelen Kütahya merkezi; var olan binalarının üzerine bir kat daha eklemek ve dükkânlar yapmak suretiyle gelirlerini artırmış ve kurum faaliyetine hız vermiş olan Muğla merkezi ve bir iş hanının yapım çalışmalarında ilerleme kaydeden Tokat merkeziydi.

ÇEK Genel Başkanı ile Burdur, Isparta ve Antalya merkezlerinin yönetim kurulları ile arasında görüşmeler yapılarak bu merkezler çalışmaya teşvik edildi.¹⁵⁰⁹

Bunların dışında kalan, Edirne, Kocaeli, Manisa, Bilecik, Bolu, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Sivas, Gümüşhane, Erzincan, Tunceli, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Bingöl, Artvin, Kars, Ağrı, Van, Hakkari, Siirt, Muş, Adıyaman, Bitlis, Maraş merkezlerinde yuva, gündüz bakımevi gibi kuruluşlar bulunmayıp, koruyucu aile ve okullardaki kimsesiz çocuklara yardım gibi çalışmalar kısmen yapılmakla beraber, bunların bir kısmı ancak yasal varlıklarını korumakla yetinmekte, içlerinden bir ikisinin varlığı ya da yokluğu, bütün ikazlara rağmen hissedilmemekteydi. Yaşı 46'ya ulaşan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde herhangi bir kuruluşunun olmayışı artık dikkatleri çekmekteydi.¹⁵¹⁰

Altmışlı yıllar, zaman zaman yeni yönetimlerin eskilerle hesaplaşmalarına sahne olmaktaydı. Genel Merkez'deki hesaplaşmalar daha başlarda 35 Sayılı Kanun eliyle ve suhuletle gerçekleşirken kimi taşralarda sorunlar ayyuka çıkmadan çözülemedi. Genel Merkez bir kısım il merkezlerinin eylemsiz durumlarına yahut hatalı eylemlerine karşı gelecek yıllarda "girişimci heyetler" kurulmasını ve Çocuk koruma faaliyetinin her yerde olabildiğince verimli olmasına çalışılmasını tavsiye etmekteydi. Bu konuda çözüm olarak Genel Merkez müfettiş kadrolarındaki artış ve bunların göreve başlamaları düşünüldü.¹⁵¹¹

İstanbul ÇEK İl Merkez Kurulu, 35 Sayılı Kanun hükmü gereğince seçilmiş ve özellikle, il merkezinde doğrudan doğruya üye kaydı yapmıştı. İl Merkez Kurulu, Genel Merkezce, *“ne seçim tarzı ve ne de üye kaydının, Tüzüğe uygun bulunmaması, kendilerine yapılan tavsiyelerin de yerine getirilmemiş olması”* gerekçeleriyle, 30 Ocak 1962 tarihinde Ana Tüzüğün 78. Maddesi gereği feshedildi. Yerine geçici bir kurul oluşturularak merkezin olağan kongresini yapması sağlandı. Beyoğlu Şubesi'nin

¹⁵⁰⁹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 41.

¹⁵¹⁰ A.g.r., s. 42.

¹⁵¹¹ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 20.

yönetimine de “hesap ve yönetim tarzında aksaklıklar görülmesi” gerekçesiyle işten el çektirildi. Bunun yerine de geçici bir kurul oluşturularak, Genel Merkezce, İstanbul merkezine, eski Yönetim Kurulunu mahkemeye vermeleri tavsiye ve tebliğ edildi.¹⁵¹²

Bursa merkezi ile Genel Merkez arasında da ciddi bir çatışma çıktı. Bursa Merkezinin nakdî ve aynî yardım talepleri dışında bir ilişki kurmadığı Genel Merkezin tavsiye ve kararlarına uymadığı söylenmekteydi. Birinci ve ikinci başkanlar ve Yönetim Kurulu üyelerinden bir kişinin katılımıyla Valinin emri ile toplanan İl Merkez Kurulundan da olumlu bir sonuç çıkmayınca burada da olağanüstü bir kongre yapıldı. Yeni bir İl Merkez Kurulu seçildi. Önceki kurulun mahkemeye başvurusu üzerine hâkim geçici tedbir kararı ile önceki İl ÇEK Yönetim Kurulunun yönetime devamına karar verdi. Sonrasında normal kongre zamanı geldiğinde de Bursa Merkezi Kurulu, kongreye gitmedi. Bursa Merkezi, yapılmakta olan 1963 Kongresi'ne de delege göndermemişti. Bazı merkezler, kongre yaptıklarını ve delege seçtiklerini bile Genel Merkeze bildirmiyorlardı.¹⁵¹³

Sakarya Merkezinde de bazı idarî sorunlar yaşanmakta olduğu gerekçesiyle, GMK tarafından, Tüzüğün 80. maddesinin son fıkrası uyarınca, Tüzük ve Yönetmelik hükümlerine aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle Sakarya Merkezi Yönetim Kurulunun görevlerine son verilerek yönetim, bir girişimci kurula devredildi. 1967 Ekim'inde yapılması kararlaştırılan merkez kongresinin, daha ilk oturumunda, Genel Merkezden gönderilen ve toplantıda bulunan TÇEK İkinci Başkanı ve Genel Sekreterine yönelik mütecaviz davranışlar sergilenmişti. Bunun üzerine TÇEK GMYK, “Kurum şeref ve onurunu korumak amacıyla” kongrenin ikinci toplantısının ertelenmesi için GMK'den onay almıştı.¹⁵¹⁴

Tokat merkezinin 1967 kongresinde Tüzük ve kanunlara aykırı hareketler yapıldığı gerekçesiyle Genel Merkez tarafından buraya girişimci kurul görevlendirilmişti. Zonguldak merkezine de müfettişler ve geçici kurul gönderildi.¹⁵¹⁵

Genel Merkez Altmışlı yıllarda ile il merkezleri arasında yaşadığı bazı inatlaşma ve sorunları, bu il merkezlerinin etkinliklerini belediye sınırlarının dışına

¹⁵¹² Aynı yer.

¹⁵¹³ Aynı yer.

¹⁵¹⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 36.

¹⁵¹⁵ A.g.r., s. 40.

hâlâ götürememekte oluşu ve ilçeleriyle Genel Merkezi karşı karşıya bırakmaya devam etmeleri, hatalı işlemleri yahut kadrolaşma eğilimleri olarak sıralamaktaydı.¹⁵¹⁶

Bu yıllarda özellikle yuva ve kuruluşlar olan il merkezlerinin hemen tamamı Genel Başkan, bir kısmı İkinci Başkan ve GMYK üyeleri tarafından ziyaret edilmekteydi. 67 il ve 3 bağımsız şubenin her birinde hukuken ve fiilen var olan Kurum örgütlerinin varlığı, 1967’de de gelişerek devam etti. 1960’ların başlarında yaşanan olumsuzluklardan sonra bir ikisi dışında merkez kongreleri yine de zamanında yapılmış ve kanun ve tüzük hükümleri genel olarak yerine getirilmişti.

Bu dönemde Genel Merkezden Şubelere yapılan aynî ve nakdî yardımlar ciddi bir artış göstermedi. Tüzüğün 47. Maddesinde 25.000 liraya kadar olan yardımların doğrudan GMYK tarafından daha büyük tutarların GMK tarafından yapılacağı yazılıydı. İllerle olan ilişkide standart bir düzeye ulaşamamıştı. Bazı merkezler verimli çalışırken, bazıları hukuken varlıklarını korumaktan öte bir etkinlik göstermiyordu. Genel Merkezin imkânlarının kısıtlı olduğu, gelirlerinin az olduğu, ciddi zorluklarla her an karşı karşıya olduğu bilindiği halde, gayretsiz bazı merkezler ve şubeler her girişiminde, en küçük bir miktarda bile, ısrarla Genel Merkezden para yardımı istiyordu. Bununla birlikte, Trabzon Merkezi gibi çok iyi çalışan, büyük bir yuva yaptırın, üstüne üstlük hiç para istemediği gibi borçlarını da vakti vaktine gönderen saygın merkezler de vardı.¹⁵¹⁷

1962 Eylül’ünde Türkiye’de, İstanbul’da yapılan UÇKB Genel Kongresi vesilesiyle İstanbul Merkezi yönetimindeki kreş ve yuva ve merkez binalarının tümü elden geçti. Bunlardan başka birçok merkezlere de gıda yardımı yapılmıştı. 1964 Bütçesi’nde merkezlere yöneltilmesi kabul edilen 300.000 liralık ödeneğin dağıtımı için merkezlerin ihtiyaçları belirlendikten sonra bir dağıtım listesi hazırlanarak ayrılan tutarlar yerlerine gönderildi.¹⁵¹⁸

1961-63 yılları arasında merkezlere 1.003.403 lira nakdî, 295.000 liralık da borç yardımı yapıldı. Kırklareli Çocuk Yuvası’na Genel Merkezce 128 bin lira harcama yapıldı. 1961-1963 yılları arasında iki yılda, Afyon, Rize, Erzurum ve Niğde yuvalarına toplam 481.860 lira para gönderildi. Bu yuvalara ayrıca gıda dağıtımı da yapıldı. Bandırma Bağımsız Şubesinin yönetiminin gayretli çalışmaları ile şehrin en

¹⁵¹⁶ A.g.r., s. 34.

¹⁵¹⁷ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 18.

¹⁵¹⁸ Aynı yer.

güzel yerinde yaptırılan bir kadın ve çocuk hastanesi, sekiz daireli bir apartmanda 23 dükkânı içeren bloğun tamamlanması aşamasında maddeten sıkışan Bandırma Bağımsız Şubesine Genel Merkezden gecikmeksizin yardım yapılarak emekler zayi edilmekten kurtarıldı.¹⁵¹⁹

Bir kısım ilçe ve kolların, bağlı bulundukları merkezleri atlayarak doğrudan Genel Merkezden yardım taleplerinde bulunmakta oluşu Genel Merkezin şikayetçi olduğu konular arasındaydı. Çoğu zaman, girişimci bir kurul halinde yeniden oluşturulan ilçe kurulları, ilk iş olarak, kâğıttan masaya, sobadan yakacağına kadar Genel Merkezden yardım talep ediyordu. İl merkezleri de kendilerine bağlı ilçelerin faaliyet ve hakları ile yeterince ilgilenmiyordu.¹⁵²⁰

4.1.4. Kurumun Faaliyetleri

1967 yılında MEB ve SSYB'nin toplam sosyal hizmet harcamaları 36.5 milyon TL. idi. 1967 yılında Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının toplam sosyal hizmet harcamaları 36,5 milyon liraydı.¹⁵²¹ 1967'de Kurum giderinin 4.982.120 lira olduğu hesaba alınarak (Tablo 19) yapılacak bir karşılaştırmada Kurumun, devlet eliyle yapılan toplam sosyal hizmet harcamalarının % 13,5'ini tek başına yapmış olduğu tespit edilir. Bunun yorumuna geçilmeden önce devlet eliyle yapılan sosyal hizmet harcamalarının çocuklara değil, geleneksel dayanışma imkânlarını yitirmiş güçsüz, çocuk, kadın ve ihtiyarlar başta tüm dezavantajlı gruplara sunulan sosyal refah hizmetleri olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Kurumdan ne beklendiğine göre bu oranın yorumlanması elbette değişiklik gösterecektir. Çocuk Esirgeme, çocuk korumayı hedeflemiş gönüllü kuruluşlar içerisinde en büyük dernek olarak düşünüldüğünde bu önemli bir başarı olarak yorumlanacaktır. Öte yandan ÇEK olarak Türkiye'de çocuk korunmasının aslî unsuru ve sorumlusu mahiyetinde değerlendirilirse elbette bunu başardığı söylenemeyecektir.

¹⁵¹⁹ 3.340 kilo reçel 2.050 kutu komposto 9.300 kilo antepfıstığı, 1.500 kilo bisküvi, 1.300 teneke beyaz peynir, 19.996 kilo süt tozu, 14.961 kilo fasulye, 43.462 kilo yulaf ezmesi, 44.612 kilo bulgur, 7.800 kilo Amerikan peyniri, 558 kilo tereyağı, 7.533 kilo margarin, 78.467 kilo un dağıtılmıştı. **A.g.r.**, s. 19.

¹⁵²⁰ Aynı yer.

¹⁵²¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, s. 807.

1964'te TÇEK, 67 ilde 67 Merkez, 310 Şube, 42 Kol olarak örgütlenmiş stabil bir kurumdu¹⁵²² ve 18 yuvasında toplam 2.100 çocuğu koruyordu.¹⁵²³ ÇEK, her ne kadar ileride her ilde bir yuva açma vizyonunu açıklamış da olsa¹⁵²⁴ gelecekte de bu hedefe erişilmesi mümkün olmamış, bu düşünce de zaten yavaş yavaş terk edilmiştir. Girip çıkan çocuklar da eklendiğinde bu rakam 3.000'i bulurdu. Ankara; İstanbul Tophane, Alemdar, Kasımpaşa; İzmir Basmane Sahlepçioğlu, Eşrefpaşa ve Eskişehir'deki 8 Gündüz bakımevi bulunmaktaydı. Adalar'da bulunan Gündüz Bakımevi altmışlı yıllara ulaşamamıştı. Genel Merkez, İlhan, Keçiören, Kayaş, (Ankara), 1 doğumevi (İstanbul Bakırköy) olarak 10 poliklinikte hasta çocuklara ve annelere tedavi hizmeti veriyor, bir Hemşire Kolejinde (Keçiören) çocuk bakıcı hemşire yetiştiriyordu.¹⁵²⁵

1962 yılında Türkiye'de bakıma muhtaç çocuk sayısı 400.000 olarak ifade edilmekteydi.¹⁵²⁶ Yukarıda ifade edildiği bunların, TÇEK hesabınca 30.000 kadarı,¹⁵²⁷ SSYB verisine göre ise 40.000 kadarı¹⁵²⁸ acil kabul ediliyordu. Bütün ÇEK yuvalarında neredeyse hep % 25 kapasite fazlası ile çocuk barındırıldı ve bu dönemde de bu durum böyle oldu.¹⁵²⁹ Korunmaya muhtaç çocukların koruma altına alınarak yetiştirilmesi için devlet tarafından oluşturulan imkânlar günden güne artsa bile yine de yetmiyordu.¹⁵³⁰ Korunmaya muhtaç çocukların korunmasında ülkede en doğru merci hâlâ Çocuk Esirgeme Kurumu'ydu. Yerel yönetimlerce kurulan kuruluşlar, Bakanlık yardımları yeterli hale gelinceye kadar, 0-6 yaş çocuk grubu için ÇEK ve kuruluşları, öncelikli görülmekteydi. Bu yaş grubunda haklarında koruma kararları bulunan yaklaşık 3.000 küsur çocuğun, 2.000 küsur kadarı Bakanlık kuruluşlarında

¹⁵²² **Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu**, Kuruluşu, Örgütleri, Çalışmaları, Varlıkları, Amaçları, Tasarıları, Ankara, 1964, s. 19.

¹⁵²³ Afyon 130, Ankara 600, Balıkesir 40, Biga 70, Bursa 300, Erzurum 60, Elazığ 60, Eyüp 60; Antep 125, Kemalpaşa 50, Kırklareli 100, Kocamustafapaşa 60, Malatya 65, Mersin 100, Rize 75, Sakarya 100, Sivas 55, Trabzon 50 çocuk. **A.g.e.**, s. 20-22.

¹⁵²⁴ **A.g.e.**, s. 45.

¹⁵²⁵ **A.g.e.**, s.24.

¹⁵²⁶ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1962.

¹⁵²⁷ **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 47.

¹⁵²⁸ **Cumhuriyet**, Aynı yer.

¹⁵²⁹ **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 8.

¹⁵³⁰ Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan'ın, 1966-1967 yılı Genel Kurulunun açılışı sırasında yaptığı konuşmadan. **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, s.100.

korunmaktaydı.¹⁵³¹ 1967 yılı sonu itibarıyla ÇEK yuva ve bakım evlerinde korunan çocuk sayısı 1.517 idi.¹⁵³²

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1968-1972), MEB ve SSYB kaynaklı verilerine göre ise 1966 yılı itibarıyla 0-6 yaş grubunda ne Milli Eğitimin yuvalarında ne de ÇEK'in yuvalarında sırada bekleyen hiçbir çocuk yoktu. 7-18 yaş çocuklarda ise ÇEK zaten görevli sayılmıyordu. SSYB'ye ait 26 kuruluşta 0-6 yaş 2.020 çocuğa bakılmaktayken; 18 ÇEK yuvasında aynı yaş grubunda bakılan çocuk sayısı 1.900'dü. 7-18 yaş 10.104 çocuğun ise tamamı MEB yatı okullarında eğitilmekte ve barındırılmaktaydı. 7-18 yaş grubundan aynı yıl itibarıyla yatı okullarında hizmeti tamamlanan çocuk sayısı 4.743 iken, sırada bekleyen 8.161 çocuk bulunmaktaydı. Bu durum çocukların iki yıla yakın sıra bekledikten sonra kabul edilebilecekleri anlamına gelmektedir.¹⁵³³ ÇEK verileri ile Kalkınma Planı verileri arasındaki rakam farklılıkları, yuvalarda bakılan çocuklarda yıl yıl yaşanan değişimlerle ikincil kaynaklardan alınan verilerden kaynaklanmış olmalıdır.

Kamuoyunda ÇEK Yuvalarıyla yetiştirme yurtları sıklıkla birbirine karıştırılıyordu. Yetiştirme yurtlarını ÇEK'in zannederek buralara yardım eden vatandaşlar bulunmaktaydı. ÇEK'te bakılan ilkökul çağına gelen çocuklardan koruma kararı bulunanlarının yetiştirme yurtlarına devredilmesi, otomatik olarak gerçekleşirdi. Bu yüzden buralara yardım yapılması, Kurum üyelerinin arzu etmediği bir şey de değildi. Koruma kararı olmayan çocuğun devredilmesi ise mümkün olmuyordu. Koruma Kurullarında ÇEK örgütlerinden birer üye olsaydı yuvalardaki bu çocukların sorunu da çözülmüş olacaktı. Bu 1980'de hâlâ çözülememiş sorunlardandı.¹⁵³⁴

Acil önlemler için Birleşmiş Milletlerin örgüt çatısından daha çok yararlanılıyordu. Yunanistan, Rusya ve Demir Perde çocuklarını öldürmekten çok sakat bırakan özelliğiyle kırıp geçiren çocuk felci hastalığının Türkiye'de de aynı

¹⁵³¹ Aynı yer.

¹⁵³² **1966-1967 Yılı Çalışmaları**, s. 21. 1967'de ÇEK'in 19 çocuk yuvasında korunan 1.517 çocuğun yuvalara göre dağılımı şöyleydi: Elazığ 63, Gaziantep 64, Mersin 35, Malatya 35, Rize 68, Trabzon 148, Afyon 66, Bursa 201, Biga 39, Balıkesir 31, Çanakkale 10, Erzurum 46, İstanbul Kocamustafapaşa 50, Eyüp 56, Kasımpaşa 45, Keçiören 459, Kırklareli 56, Konya G.bakımevi ve kabul merkezi 44, Sakarya 41. **1967 Genel Kurul Tutanağı**, s. 89.

¹⁵³³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, DPT Yayınları, Tablo 115, s. 230.

¹⁵³⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1980, s.27.

tahribatı yapmasından korkan Kurum yönetimi, 1961 yılında aşı için SSYB üzerinden UNESCO'ya başvurdu.¹⁵³⁵

Kurumun en önemli faaliyetlerinden olan steril süt dağıtımı ilk döneminden beri gözden hiç düşmeden devam etmekteydi. Kurum, 1943'te 5000, 1953'te 150.000 kg. süt dağıtmasına karşılık 1963'te 500.000 kg. süt dağıttı. Devamlı bakım yaptığı çocukların sayısı, 1943'te 750, 1953'te 1.500 çocuğa karşılık 1963'te 2.500 çocuğa ulaştı. Aynı şekilde 1943'te 5000 1953'te 12.000 çocuğa karşılık 1963'te 25.000 çocuğa parasız muayene hizmeti verdi.¹⁵³⁶ 1966-1967 yıllarında, Genel Merkez Polikliniğinde de 3.613 çocuk muayene edildi.¹⁵³⁷

Altmışlı yıllarda çocuk güzeli yarışması, çocuk şarkıları yarışması, yılbaşı eğlenceleri, modaevi defileleri, sünnet şöenleri, eşya piyangosu, rozet dağıtımı, lüks telgraf kağıdı ve şefkat pulu satışları gibi vesilelerle toplumun sosyal hayatına da temas edilen yardım kampanyalarına devam edildi.

ÇEK açısından Hükûmetlerin müzmin, Kuruma büyük ihtiyaç bulunduğunu söyleyip durdukları halde yine de yetersiz yardımlar yapmaları sorunu bu dönemde de değişmemişti. 1967 yılı itibariyle kamu yararına hizmet ettiği tescil edilen 237 adet dernekten¹⁵³⁸ Kızılay, Hükûmetten 600.000; ÇEK 400.000 TL, Ankara Çocuk Bakım Derneği, 300.000; Ankara Çocuk Sağlığı Derneği Hacettepe Tıp Merkezi tesisi 1.500.000, inşaatı 3.000.000 TL yardım aldı.¹⁵³⁹ Kurumun sıradan bir yardım aldığı söylenebilir.

Metruk kıymetli hazine arazi ve arsalarının ÇEK'e düşük fiyattan satılması uygulaması, AP döneminde de devam etti. Bu kapsamda, Bakanlar Kurulunda, 19 Ağustos 1966'da, Karaman Kasabasının Sekiçeşme Mahallesinde bulunan Hazine'ye tescilli 1.911 metrekare (yaklaşık iki dönüm) eski Askerlik Şubesi binası arsasının,

¹⁵³⁵ A.g.r., s. 9.

¹⁵³⁶ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu ..., s. 47.

¹⁵³⁷ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s. 39.

¹⁵³⁸ Cumhuriyet Senatosu doğal üyesi Mehmet Özgüneş tarafından, Bütçe Kanunu'yla, Anayasa'nın 78. maddesi uyarınca, özel gelir kaynakları ve özel olanakları yasayla sağlanan hangi derneklere hangi milletvekillerin üye olmaya devam ettiklerine ilişkin sorusuna İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın, 24 Ocak 1967'de (7/327) verdiği yazılı cevaptan, **TBMM Cumhuriyet senatosu**, Birleşim:5, Oturum:1, 21 Kasım 1967, s. 114. Bu derneklerin tam listesi s. 116-121.

¹⁵³⁹ **TBMM Cumhuriyet senatosu**, Birleşim:5, Oturum:1, 21 Kasım 1967, s. 122, 123.

ÇEK'e satılması kararlaştırıldı.¹⁵⁴⁰ Yine 24 Şubat 1968 günkü Bakanlar Kurulu toplantısında, Erzurum Merkez İlçe Dere Mahallesi Kiremitlik mevkiinde Hazineye ait 8.668 metrekare (yaklaşık dokuz dönüm) arsanın bölgenin yoksul ve kimsesiz çocuklarını barındırmak üzere modern bir çocuk yuvası yaptırılmak üzere TÇEK Genel Müdürlüğü'ne satılması kararlaştırıldı.¹⁵⁴¹

Taşınmaz kiralari, hükûmet yardımı, zekât, fitre ve deri ortak gelirlerinden alınan paylar, çocuk bakım parası, Kavacık suyu, şefkat pulları ve eşya piyangosundan beklenen gelirler, nakdî ve aynî yardımlar için bütçeye konulan paylar, hep geçen yılların gelirleri göz önünde bulundurularak belirlenmişti. Bu durum Kurumun gelir yönünden durağan bir dönem yaşamayı kabullendiği anlamına gelmekteydi. Yalnız taşınmaz kiralari için 1964'te TBMM'de görüşülmekte olan yeni Kira Kanunu'ndan dolayı bir miktar artış beklenmekteydi.

Genel Merkez ambarlarında bulunan eşyaya ek olarak piyasadan her yıl bütçede ayrılan miktar kadar hediyeelik eşya satın almak sureti ile eşya piyangosu yapılmaktaydı.¹⁵⁴² Piyango haklarının genişletilmesi için yetkililerle uzlaşma çabalarıysa sonuç vermediğinden devam ediyordu.¹⁵⁴³ Ambarlarındaki şefkat pulu sayımı sırasında 20.000 liralık bir eksiklik tespit edildi. Aslında şefkat pulu piyasada dolaşımı olan bir pul da değildi. Bu durum göz önüne alınarak, görevlilerin başka görevlere atanması ve açığın kendilerine ödetilmesi ile yetinildi. Yılda bir ambar sayımı yapmanın yetersiz olduğu sonucuna varılarak, büyük muhafaza ambarının üç kişilik bir kurul tarafından üç ayrı kilitle açılıp kapatılmasına karar verildi. Merkez şube ve kolların şefkat pulu gelirleri dışındaki gelirlerinin % 5'ini Genel Merkeze göndermesi suretiyle devam eden gelirlerin tahsilatında yaşanan zorluklar da aynı şekilde devam ediyordu.¹⁵⁴⁴

Çok nüfuslu yoksul ailelere destek olmak kapsamında her yıl yardıma muhtaç çocuklarla ikiz ve üçüz dünyaya getirenlere ve farklı şekillerde felakete uğramış olan ailelerin çocuklarına ve diğer "çeşitli yardımlar" faslına, yıllık 40-50 bin lira maddi

¹⁵⁴⁰ **Bakanlar Kurulu'nun 19.08.1966 tarihli toplantısı**, 22.02.1926 tarih ve 748 Sayılı Kanunun Birinci Maddesi uyarınca alınan kararla. **BCA**, 030-18-01-02-198-56-19, 19.08.1966.

¹⁵⁴¹ 6/9637 sayılı Kararname, **BCA**, 30-18-01-02-216-16, 24.02.1968.

¹⁵⁴² GMK'ca Sayın Genel Kurul'a Sunulan **1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesapları ile iki yıllık bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve denetçiler raporu**, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1963, s. 9.

¹⁵⁴³ **1962-1963 Yılı Çalışmaları**, s. 11.

¹⁵⁴⁴ **A.g.r.**, s. 12.

yardım yapılmaya devam edildi. Kurum, çalışanlarını diğer kurum ve kuruluşlardan geri bırakmamak bakımından odacı, şoför, kaloriferci ve benzeri çeşitli hizmetlilere bütçe yönetmeliğine göre iki yılda bir elbise, ayakkabı ve üç yılda bir palto vermekteydi. Kurumun örgütlerinde giderek artan bir biçimde yansıyan yolsuzluk, kötü muamele ve suiistimallerle yaşanan tartışmalar ve güç mücadelelerinden kaynaklı iddialar Genel Merkezin, iç teftişde yetersiz kalmasına neden olunca teftiş ihtiyaçları göz önünde bulundurularak 1963'te iki müfettiş kadrosuna dört daha eklenmesi suretiyle müfettiş kadro sayısı altıya çıkarıldı.¹⁵⁴⁵

TÇEK, amaçları ile uyumlu bir vakıf olarak kurulan Türk Eğitim Vakfı'na, ileride Kurum tarafından yetiştirilmekte olan çocukların eğitim olanakları da düşünülerek kurucu olarak katılım sağlandı.¹⁵⁴⁶ Böylelikle Kurum çocukları için bu okul nezdinde önemli bir kazanım elde edilmek istenmişti.

1966 Mart ve Ağustos'unda, 20.000'inin üzerinde binanın hasarlandığı, 2.420 vatandaşın hayatını kaybettiği¹⁵⁴⁷ Varto-Hınıs (Richter ölçeği: 5,6) ve Muş (R.ölç: 6,4);¹⁵⁴⁸ Temmuz 1967'de 5.569 binanın hasarlandığı, 89 vatandaşın hayatını kaybettiği¹⁵⁴⁹ Adapazarı (R.ölç: 6,8)¹⁵⁵⁰ ve aynı ay içinde 1.282 binanın hasarlandığı, 97 vatandaşın hayatını kaybettiği¹⁵⁵¹ Tunceli Pülümür (R.ölç: 5,9)¹⁵⁵² depremleri meydana geldi. Varto ve çevresinden 377 çocuk korumaya alınarak yuvalarda bunların 164'ünün bakılmasına devam edildi. Çocukların birkaç partide uçakla ve trenle getirildiği Keçiören Çocuk Yuvası'nın yetersizliği nedeniyle burada temizlik ve sağlık yönünden muayeneleri, aşıları ve tedavileri yapılan bazı çocuklar, Trabzon ve Rize yuvalarına, birkaçı da Mersin ve Gaziantep'e nakledildi.

GMK, deprem sonrasında yapılan faaliyetlerin Kurumun yüzünü ağartacak, göğsünü kabartacak nitelikte olduğunu söyleyecekti. 22 Temmuz 1967 tarihinde Adapazarı depremi meydana geldiğinde Adapazarı'nda bir çocuk yuvası bulunması

¹⁵⁴⁵ A.g.r., s. 9.

¹⁵⁴⁶ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 49.

¹⁵⁴⁷ Türkiye'de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası'nın önerileri, Genişletilmiş İkinci Baskı, Oda Raporu, Yayın No: MMO/587, Ankamat Matbaacılık San. Ltd. Şti., Ankara, 2012, s.4.

¹⁵⁴⁸ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>, Eriş. Tarihi, 11 Ekim 2021.

¹⁵⁴⁹ Türkiye'de Deprem Gerçeği ..., s. 5.

¹⁵⁵⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/...>

¹⁵⁵¹ Türkiye'de Deprem Gerçeği ..., s. 5.

¹⁵⁵² <http://www.koeri.boun.edu.tr/...>

nedeniyle Genel Başkan süratle buraya intikâl etti. 10'u Varto depreminden getirilen toplam 50 çocuğun iskan ve iaşeleri güvenceye alınarak geceyi açıkta geçiren çocuklara çadır ve yiyecek sağlandı. Buradan ocuk getirilebileceği ihtimaline karşı Keçiören yuvasında bir pavyonda yer hazırlatıldı. Hkmete, hizmete hazır olunduğuna dair bilgi verildi. Buna rağmen hkmet tarafından herhangi bir ocuk nakledilmesi söz konusu olmadı. Çocuklar, Bolu Sapanca civarında çadırlarda barındırılmaktaydı. Keçiören yuvasından buraya kısa aralıklarla 3-4 kez yiyecek ve giyecek yardımı sağlandı. Yapılan incelemeler sonucu, Adapazarı yuvasının binasının tehlikesiz olduğu raporu verilmesi üzerine çocuklar, ufak bir kaç onarımın ardından yuvalarına nakledildi. Aynı günlerde Tunceli ve Erzincan'da meydana gelen depremler nedeniyle ilgililere varsa kimsesiz çocukların alınabileceği bildirildi.¹⁵⁵³

1966 yılında doğu illerinde meydana gelen depremlerde 377 ocuk, Kurum korumasına alındı. Bunlardan 32'si yetiştirme yurtlarına, 10'u İstanbul ocuk Dostları Derneği'ne, biri Ankara Krler Okulu'na 171'i daha sonra velilerine teslim edildi. Trabzon Yuvasında 105, Rize Yuvası'nda 27, Mersin Yuvası'nda 14, Konya Kabul Merkezinde 11, Gaziantep Yuvası'nda 5, Malatya'da 2 olmak üzere 164 ocuk koruma altına alındı.¹⁵⁵⁴

EK'e, bu depremlerdeki çabalarıyla ilgili, Muş ve Erzurum valilerinden şükran yazıları, Vartolu bazı vatandaşlardan teşekkür telgrafları, kardeş Kızılay Cemiyeti'nden teşekkür telgrafi, Muş Bulanık ilçesine bağlı bazı köylerin muhtarlarından teşekkür telgrafları ve mektupları ve bazı ebeveynlerin çocuklarını EK yuvalarında ziyaret ettikten sonra yazdıkları teşekkür yazıları Genel Merkezde sevinçle karşılanmaktaydı.¹⁵⁵⁵

28 Mart 1970 tarihinde meydana gelen Kütahya Gediz ve Emet depremleri zerine Genel Başkan deprem bölgesine gitmiş Hkmet erkânı ile iletişime geçmiş, bölgeye en yakın dört yuva da ocuk alımı için hazır olduklarını bildirmişti. İlk etapta 39.556 liralık yiyecek bir yiyecek yardıma gönderilmişti. 30 Mart 1973'te Uluslararası ocuk Refahı Birliği (URB), telgrafla ntlerini bildirmiş, ihtiyaçların bildirilmesini istemişti. Bunun zerine Uluslararası Birlikten ocuk giyeceği, battaniye, pirinç istenerek yapılacak para yardımları için kendilerine hesap numarası

¹⁵⁵³ 1966-1967 Yılı alışmaları, s. 23-24.

¹⁵⁵⁴ A.g.r., s. 20.

¹⁵⁵⁵ 1966-1967 alışma Raporu (Ekler), s. 18-22.

bildirildi. Nisan 1970'te İngiliz Denizaşırı ülkeler yardım teşkilatından bir binbaşı Ankara'ya geldiğinde Kurum yönetimince kendisinden yağ, pirinç, un, gammaglobulin, antibiyotik ve ilkökul çocukları için okul malzemesi istendi. Haziran 1971'de İngiliz Denizaşırı Ülkeler Yardım Teşkilatının Müdürü Albay Hawkins de Türkiye'ye geldi.¹⁵⁵⁶

İnönü Dönemine denk düşen 12 Kasım 1941 Erzincan Depremi sonrasında meydana gelen Kuruma yönelik eleştirilerden ders çıkaran TÇEK yönetimi, bu depremlerde aktif görev üstlenmiş ve herhangi ciddi bir eleştiriyle karşılaşmamıştı.

Depremlerden başka 1967 yılında insan eliyle meydana gelen bir felaket de Kıbrıs Türklerinin uğradığı mezalimdi. Kıbrıs'ta meydana gelen ve çokluk çocuk 23 soydaşın, Rum Milli Muhafızları tarafından hunharca katledildiği olaylarla ilgili olarak, 17 Ocak 1968 tarihinde, Genel Kurulda, bütün dünya kamuoyuna, çocukların katledilmeleri karşısında Genel Kurultayın nefretlerini ifade eden bir protesto telgrafi yayımlamak için bir önerge verilerek, ÇEK bayrağının Kıbrıs'ta da dalgalandırılmasının gerekli olduğu beyan edildi.¹⁵⁵⁷ Ancak Kıbrıs'ta bir çocuk yuvası açılması konusu Hükûmet dış politikalarına temas ettiğinden koordinasyona muhtaçtı. 1967 Genel Kurulunda Kongre Başkanlık Divanı tarafından UÇRB'ye telgraf gönderilmesi kararlaştırıldı. Ön görüşmelerde Kıbrıs'tan getirilmek üzere belirlenen 170 çocuk hakkında Dışişleri Bakanlığı ilgili dairesi ile temas kuruldu.¹⁵⁵⁸

1968 Genel Kurulunda Kıbrıs'taki yardımların Kızılay üzerinden yapılması konusunda karar alındı. Ancak yardımın Kızılay tarafından yapıldığı algısı oluşacağı, ÇEK'in yaptığı etkinliklerinin görülmemesine neden olacağı bazı üyelerce göz ardı edilemiyordu. Bunlara göre artık Kızılay'a sırt dayayarak hizmet edilmesi usulünden vazgeçilmeli, Kızılay nasıl Hükûmetçe kabul görerek kolaylıkla hareket ediyorsa TÇEK de öyle davranmalıydı. 1968 Genel Kurulunda Kıbrıs'ta bir kuruluş açılarak gereken masrafın yapılması ve Kongre Başkanlık Divanı tarafından UÇRB'ye katliamı protesto eden bir telgraf gönderilmesi kararlaştırıldı.¹⁵⁵⁹

1964 Tüzüğünün altıncı maddesinde, Kurumun, kendi amacına uygun çalışmalarında, resmî, özel ve hayır kurumlarıyla; özel ve tüzel kişilerle işbirliği

¹⁵⁵⁶ XXVI. Genel Kongre (13-14)-5-1972, s.26.

¹⁵⁵⁷ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), s. 133.

¹⁵⁵⁸ A.g.r., (Ekler), s. 134.

¹⁵⁵⁹ A.g.r., (Ekler), s. 135-136.

yapacağı yazılıydı. Bazı yardım derneklerinin katılımıyla yapılan ve Hükûmet ve Bakanın katıldığı toplantılarda, bir Kıbrıs pulu satışa çıkarılmasına karar verilmişti. Bu kararla ÇEK örgütlerinin belli başlı gelir kaynağı olan şefkat pulu satışı durduruldu. Ne var ki görülen bazı aksaklıklar nedeniyle Kıbrıs pulu satışı uygulaması yasaklanmış, bu konuda ortak karar alınan bazı hayır dernekleri kendi pullarını satmaya devam etmişti. Bu durum, ÇEK tarafından Bakanlığa şikayet edildi. Bakanlık ve derneklerle yapılan görüşmeler sonunda taraflarca, Kıbrıs Pulu satışının tümüyle durdurulmasına ve anlaşmanın geçersiz kalmasına ancak pullarını serbestçe satmaları karşılığında kurumların, elde edeceği gelirden bir kısmını Kıbrıs'a yardım payı olarak ayırmalarına, ortaklaşa bir de eşya piyangosu düzenlenmesine karar verildi.¹⁵⁶⁰

ÇEK, kendi pullarından geçici olarak vazgeçerek ilk seferde toplam 4.435.000 liralık Kıbrıs pulu almıştı. Bu pulları merkezlere ve diğer yerlere göndermiş, bunun aynî ve nakdî tasfiyesi yolundaki çabalarla elde edilen 2.475.358 lira, Kızılay'a yatırılmış ve daha 625.150 liraysa ödenemediğinden borç kalmıştı. Borcun, Kıbrıs'a ulaşmak üzere, santimi santimine Kızılay'a ödenmesi gerektiği söylenmekteydi. Ancak bazı örgütler, bunu diğer borçlarla birbirine karıştırarak ödeme olanaksızlıklarından bahsediyordu. Genel Merkez, bu millî konuda müsamahaya hiç de niyetli değildi. Örgütlerin bir an önce Genel Merkeze olan borçlarını kapatmaları, kongre vesilesiyle net bir biçimde hatırlatıldı.¹⁵⁶¹

TÇEK kadrolarınca, 50 yıl önce kurulmuş olan kendi derneklerinden başka, Çocuk Sevenler, Çocuk Dostları, Kabiliyetli Çocukları Okutma, Yoksul ve Hasta Çocuklara Bakma gibi ciddî ve yaygın derneklerin haricindeki, sayıları giderek artan, mantar gibi ortaya çıkan ve bir kısmının üye sayısı 3-5 kişiyi geçmeyen yüzlerce derneğin çalışmalarının, bağışçıların ilgisini dağıttığı ve hatta azalttığı düşünülmekte, TÇEK yönetimi, bağış ve yardımların bölünüyor olmasından giderek daha fazla endişelenmekteydi. Bunların üzerinde Hükûmetin sıkı bir teftiş kurmasının, dernek kurulurken teminat alınmasının ve ihlal ve suiistimallere yasal yaptırımlar getirilmesinin zorunlu hale geldiği düşünülüyordu.¹⁵⁶²

¹⁵⁶⁰ A.g.r., (Ekler), s. 46.

¹⁵⁶¹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 46.

¹⁵⁶² Emin Halim Ergun, "Sosyal Hizmetlerde Çocuk Sorunları", 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), s.39.

Kurumun bu düşüncelerine rağmen hükûmetler, bu derneklerin büyük bir kısmını, kamu yararına çalışan dernekler arasına almaktan geri durmamış,¹⁵⁶³ örneğin Ankara Çocuk Sağlığını Koruma Derneği, 28.07.1955 tarihli ve 4/5637 sayılı,¹⁵⁶⁴ Ankara Çocuk Bakımı Derneği, 20.08.1959 tarih ve 4/12066 sayılı;¹⁵⁶⁵ Çocuk Sevenler Derneği (ÇSD), 03.04.1965 tarihli ve 6/4541 sayılı¹⁵⁶⁶ Bakanlar Kurulu Kararnameleriyle kamu yararına çalışan dernek statüsünü kazanmıştı.¹⁵⁶⁷ Dahası yıllar

¹⁵⁶³ **TBMM Cumhuriyet Senatosu**, Birleşim:5, Oturum:1, 21 Kasım 1967, s. 114. Bu derneklerin 1967 yılı itibarıyla tam listesi s. 116-121.

¹⁵⁶⁴ **BCA**, 030-18-01-02-140-71-16, 28.07.1955.

¹⁵⁶⁵ **BCA**, 030-18-01-02-153-46-11, 20.08.1959.

¹⁵⁶⁶ **BCA**, 030-18-01-185-20-13, 03.04.1965.

¹⁵⁶⁷ YSD, 19 Şubat 1928 tarihinde dönemin ÇEK Başkanı Dr. Fuat Umay ve arkadaşları tarafından ilk olarak Yoksul Kadına Yardım Cemiyeti adı altında kurulmuştu. Derneğin adı, Mustafa Kemal tarafından, “kadının yoksulu olmaz Türk kadını bize atıye bir varlıktır” ifadeleriyle, Yardım Sevenler Derneği olarak değiştirilmişti. YSD, siyasi yönü olmayan bir sosyal refah örgütü olarak gönüllüler tarafından yönetildi. Amacı emek karşılığı yardımdı. Kişilerin yoksulluk nedeniyle şeref ve onurlarından yoksun duruma düşmelerini önlemek, hiçbir vatandaşın gururunu incitmemeye çalışarak onuruyla para kazanma bilincini aşılacak temel prensiplerdi. Bu prensibe uygun olarak Dernek bünyesinde dikiş nakış, moda, erkek dikiş, rehabilitasyon atölyeleri açıldı. Bu iş atölyelerinde, 1967 yılı itibarıyla, 250 işçiyle çalışmaktaydı. Hiçbir iş bilmeden derneğe başvuran genç kız, kadın ve erkekler, atölyelerde kısa zamanda çeşitli sanatlar öğrenerek vasıflı birer işçi olmaktaydı. Dernek tarafından 1966 yılında emek karşılığı yardım olarak ödenen para, 650.423 liraydı. İşçilerin otobüs paraları ödenmekte, çalışma günlerinde güzel bir öğle yemeği verilmekte, evlenene doğum ve ölüm yardımı şeklinde yardımlar, Dernek tarafından yapılmaktaydı. Dernekte Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile ortak olarak açılan tüberküloz rehabilitasyon atölyelerinde, kadınlar için nakış, yapma çiçek imali, erkekler için bavul, çanta, okul çantası, sarraciyeye gibi hafif işler öğretilerek hayatlarını kazanmalarını sağlanırdı. Burada çalıştırılan tüberküloz hastalığı engellileri, yarım gün çalıştırılıp tam gün yevmiye ile ücret ödenirdi. Ayrıca Dernek tarafından ilkokuldan üniversiteye kadar çalışan ve yoksul öğrencilere burs verilirdi, dispanserler, öğrenci yurtları açılırdı. Yoksul annelere, doğum öncesi ve sonrası yardım yapılırdı. Derneğe ait 200 kişilik bir talebe yurdu ücretli olarak hizmet vermekteydi. Yardım Sevenler Derneği, 39 yıl içerisinde (1967 yılı) bütün yurda yayılarak 103 il ve ilçede, merkez ve şubeler açtı.

ÇSD, ülke geleceğinin, genç kuşakların daha iyi yetiştirilmesine bağlı olduğuna inanan ve ülkedeki sosyal hizmet gereksiniminin her alanda büyük olduğunu kavrayan az sayıda ev hanımı tarafından, her şeyi devletten beklememe düşüncesiyle ülke sorunlarına eğilmenin bu ülkede yaşayan herkesin bir görevi olduğu duygusuyla, 1960 yılında kurulmuştu. 1967 yılı itibarıyla derneğin 250 üyesi, 80.000 lira civarında bir bütçesi, 8 kuruluşu ve 2 bine yakın ilgilendiği çocuk vardı. Dernek sırasıyla; Çocuk Esirgeme Kurumu, Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, Ankara Yoksul Çocukları Koruma Birliği, Aktaş, Ayaş, Gazi, Yenikay, Kızılcahamam ve Etimesgut Yetiştirme Yurtları ve Ankara Çocuk İslahevi'ne yardım etmeye çalıştı. Dernek, 3 Nisan 1965 tarih ve 6/4541 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kamu yararına çalışan dernekler statüsüne alınmıştır.

Kurulduğu 1958 yılından bir yıl sonra 20 Ağustos 1959'ta kamu yararına çalışan dernekler arasına giren Ankara Çocuk Bakımı Derneği, “Ankara Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları ve Sağlığı Kliniğinin gelişmesine yardım etmek, hasta bakımı imkânlarını daha modern olarak sağlamak, tıbbi alet, malzeme, ilaç tedarik etmek, başta hemşire, teknisyen, laborant ve hasta bakıcı olmak üzere personel ihtiyacını karşılamak, hastane ile işbirliği yapmak suretiyle yoksul çocuklarının sağlık korunmasını ve hastalıklarının tedavisinde yerine getirmek, yardım olanaklarını genişletmek üzere Hastane dispanser ve kreş açmak” amaçlarıyla Ankara’da kuruldu. (Dernek üyesi Dr. Şükrü Cin tarafından, ÇEK 1967 Genel Kurulunda, Sosyal Hizmetler Akademisi tarafından yayınlanan ve çocuk sorunlarına ayrılan Haziran-1966 tarihli ve 2-3 sayılı dergide çıkan makaleden iktibasla okundu.) Dernek, bu amaçlarla giriştiği faaliyetleri sonucu, 1963'te kurulan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'ne son derece değerli katkılar sunmuştu. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan'ın ve ÇSD

geçtikçe Hükûmetler ÇEK'in yüzlerce benzerinden bir farkı olmadığı, hiçbirini ayırt etmenin mümkün olamayacağı söylemiyle ona maddi yardımı da kesmişlerdi.

Tüm bu derneklerle ortak ilgi alanlarında işbirliği yapmak, şimdilik dernek yönetimlerinin münferit çabalarının sonucuydu. Ancak altmışlı yıllarda, gerek bağış ve yardım gelirlerinin bölüşümünün, gerek iş gücü kaybı ve yetersizliklerinin önlenmesinin, gerekse boş kalan hizmet alanlarının doldurulmasının, bir sosyal hizmet üst kuruluşu koordinesi ve takibiyle mümkün olacağı, tüm dernek ve kamu kurumlarının ortak kanaati olmaya, bu konuda entelektüel bir birikim ve bir literatür oluşmaya başlamıştı.

4.1.4.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları

Ankara'daki Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, Kırklareli'ndeki Çocuk Yuvası, İstanbul Zeytinburnu'ndaki Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi (1966'dan itibaren), sonradan Genel Merkez emrine alınan Konya Kabul Merkezi ve Yuvası Genel Merkeze bağlı işlemektedirler. Genel Merkeze bağlı çocuk yuvalarıysa, Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, Afyon, Erzurum, Rize ve Niğde yuvalarıdır.

4.1.4.1.1. Keçiören ve Kırklareli Çocuk Yuvaları

39 dönümlük bir alana yayılan Keçiören Çocuk Yuvası, 1967 itibarıyla 500 çocuk kapasiteli, 0-4 yaş arası çocukları barındıran Umay Pavyonu'nu; daha yukarı yaşlardaki çocuklar için Yeni Bina, Karantina ve Hastaneyi içerisine alan bir başka bina, Özel Hemşire Koleji, Göker Salonu, Ambar, Mutfak, Depo, İş Atölyeleri ve Fırını içermektedir.¹⁵⁶⁸ Artık iyice büyümüş çamlar arasında ve çimenler içerisinde, havadar, doğal güzelliklere sahip, Kurumun gözbebeği Keçiören Çocuk Yuvası, ziyaretçiler üzerinde olumlu etkiler bırakırdı. Hayırseverlerin nakdî ve aynî yardımları ile günden güne gelişen bu yuvanın kurucusu, Dr. Fuat Umay'dı.¹⁵⁶⁹

Bu dönemin başında Dr. Galip Göker, Keçiören Çocuk Yuvası'nın, Avrupa'daki benzerleriyle kıyaslanabilecek durumda olduğu halde yeterince tanınmadığını düşünüyordu. Eğer Kongrede kendisine yeniden görev verilirse bu

Başkanı Şükran Nasuhoğlu'nun 1966-1967 yılları Genel Kurulu konuşmalarından, **1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, s. 101-105.

¹⁵⁶⁸ **Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1967, s. 4-5.

¹⁵⁶⁹ **A.g.e.**, s. 5.

sorunların çözümü için çalışacağını söylemişti.¹⁵⁷⁰ Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası Sitesinin genişletilmesine devam edildi. Bitişindeki hibe edilen arsa üzerine kurulacak 150 yataklık ek yuva yapımı için, Sağlık Bakanlığı fonunda iki milyon liraya yakın ödenek vardı ve Kurumun 41. kuruluş yıl dönümünde (Mart 1962) temeli atılacaktı.¹⁵⁷¹

Keçiören kompleksine, 1963 yılı içerisinde, masrafları UÇKB İkinci Başkanı Mr. Boy'un bağışladığı paradan karşılanan büyük bir çocuk havuzu yapılarak, Mr. Boy adına ithafen "Boy Havuzu" adı verildi.¹⁵⁷²

Burada bulunan zihinsel engelli çocukların başka kurumlara nakli için yapılan girişimler sonuçsuz kalmıştı. Yine altı yaşını dolduran ve okuma çağına gelmiş "korunma kararlı" çocukların ilgili kurumlara nakli konusunda yaşanan başarısızlık da devam etmekteydi. Gerek Keçiören Çocuk Yuvası'nda gerek diğer yuvalarda olsun bunların bakımlarına zorunlu kalınmakta, gönderilemeyen çocuklar sorunu bir problem olarak ortada durmaktaydı.¹⁵⁷³

Ankara Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, bir buçuk milyon liralık büyük bir bütçe ile ayakta durmaktaydı. 1961 Temmuz'unda burada 483 çocuğa bakılmaktaydı. 1963 yılı itibarıyla yuvaya yeniden alınan çocuk sayısı 500'dü. 1961-63 devresinde yuvadan çeşitli nedenlerle 586 çocuk ayrıldı. Eksilen çocuk sayısında hiç kuşkusuz ölüm sayıları da vardı. 1963'te 407, bakılmakta, 126 kişilik bir kadro ile hizmet verilmekteydi.¹⁵⁷⁴ Devletin bu türden kuruluşlarındaki kadro miktarlarına kıyasla buranın kadrosu çok güçlüydü. Yuvaya 1963 yılından 1964 yılına 419 çocuk devretti. 1964 yılında 309 çocuk daha alındı ve toplam 728 çocuğa ulaşıldı 1964'te uzunca süre 600'den fazla çocuğa¹⁵⁷⁵ bakıldı. 1964 yılında 318 çocuklu çeşitli nedenlerle yuvadan ayrılınca 1964 yılından 1965 yılına 229 çocuk devretti. 1 Kasım 1965'e kadar yuvaya 410 çocuk devredildi; toplam sayı 639'du. 1 Kasım 1965'e kadar 205 çocuk muhtelif nedenlerle yuvadan ayrıldı. 1 Kasım 1965 günü Yuva mevcudu 634'tü.¹⁵⁷⁶ 1967 yılı

¹⁵⁷⁰ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 28.

¹⁵⁷¹ A.g.r., s. 8.

¹⁵⁷² 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 16.

¹⁵⁷³ A.g.r., s. 13.

¹⁵⁷⁴ A.g.r., s. 16.

¹⁵⁷⁵ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu ..., s. 20-22.

¹⁵⁷⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 15.

sonu itibarıyla yuvadaki çocuk miktarı 420 idi. Yıl boyunca zaman zaman mevcut 500'ün üzerine çıkmıştı.

Keçiören Sitesi içerisine Ankara Çocukları Koruma Birliği tarafından yapılan “Büyük Bina”, 8 Haziran 1961'de Birlikle imzalanan bir protokolle, 25 yıllığına Kuruma kazandırılarak yuva hizmetine tahsis edildi. Bu sayede Yuva sıkışık durumdan kurtarılacak önemli bir ferahlık elde edildi ve daha önce başarılı olmayan Kıbrıs'tan getirilecek çocuklar sorunu çözülerek Hemşire Koleji'nin daha iyi bir binada kurulması ve eğitime açılması mümkün olabildi. Yaptırılan Büyük Bina 1963 yılında tamamlanarak Kurum tarafından teslim alındı. Protokol gereği yararlanma hakkı Kurumda olacaktı. Üstelik, ÇEK adına 400.000 kûsur lira alacak olarak biriken korunmaya muhtaç çocuklar bakım ücretinin hiç değîlse yarısının bütçe yılbaşı olan Mart 1964'te Kuruma verilmesi için Maliye'den söz alınmıştı. “Büyük Bina”yla Keçiören kompleksine modern ve yeni ve büyük bir tesis daha katılmış oluyordu.¹⁵⁷⁷

Yuvada gerçekleşen bebek ölümlerinin çoğunluğu yuvaya bakımsızlıktan çok zayıf düşmüş halde veya enfeksiyonla gelmiş olanlar ya da erken doğumla dünyaya gelmiş olanlardan kaynaklanırdı. Bebeklerde ölüm oranları ilk ayda % 23, sonraki aylarda ise % 4,4 olarak gerçekleşmekteydi.¹⁵⁷⁸ 1964 yılında, yuvada 64 çocuk ölümü gerçekleşti; bunlardan 46'sı hastanede, 18'i yuvada meydana geldi. 1965 yılının vefat sayısı 17 olup; bunun 14 de hastanede, üçü yuvadaydı. Sayılarının çok olduğu gözlemlenen bu çocuk ölümlerinin nedeni, yuvaya köylerden ve buluntu olarak karakollardan getirilen çocukların, çoğunlukla 0-6 aylık olanlar olması ve bunların da ağırlıklarının 1 kilo 250 gram ve altında olmaları idi. Bunlara gösterilen bütün özene hatta oksijen çadırlarına konuluyor olmalarına rağmen ölümlerin önünün alınamadığı ifade ediliyordu. Kayıtlara ölüm nedenleri, prematüre veya toksikoz antirid, pnömani, miyokardit, konvülsiyon olarak geçmekteydi.¹⁵⁷⁹ 1966 yılında yuvada çocuk ölümü oranı % 5, 1967 yılı 10 ayna kadar % 3'tü. Bu rakamlar, Türkiye ortalamasından az olduğu gerekçesiyle uzmanlarca “memnuniyet verici” olarak nitelendirilmişti.¹⁵⁸⁰

Keçiören Çocuk Yuvası'na yeni gelenlerle, yuvada bulunan çocuklara, sağlık hizmetleri kapsamında, gerekli zamanlarda, çiçek, karma (difteri tetanos boğmaca),

¹⁵⁷⁷ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 14-15.

¹⁵⁷⁸ A.g.r., s. 16.

¹⁵⁷⁹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 15.

¹⁵⁸⁰ 1966-1967 yılı çalışmaları, s. 67.

saben (felç aşısı) ve kızamık aşıları uygulanmaktaydı. Saben, Türkiye'de genel olarak uygulanmaya başlamasından bir yıl önce Yuvada kullanılmaya başlanmıştı. Gerek saben ve gerekse kızamık, çeşitli tip aşılarının takibi, Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü ile birlikte yapıldı. Geçilen yıllarda, canlı kızamık aşısının yüzdelik sonuçları hakkında, yalnız Keçiören Çocuk Yuvası doğru bir rakam verebildi. Her gün iki uzman doktor tarafından kontrol edilen çocuklardan gerekenlere, Verem Savaş Dispanseri ile kurulan yakın işbirliği sonucunda, BCG aşısı uygulanmaktaydı. Gamma globülin ile kızamık aşıları ise gerektiğinde yapılmaktaydı. Yuvada 1964 ve 1965 yıllarında kızamık vakasına rastlanmadı. Türkiye'de ilk defa olarak kızamık aşısı, 1966-1967 devresinde Keçiören Yuvası'nda yapıldı.¹⁵⁸¹ Bu ve diğer aşılar özenle yapılmaktaydı. Böylece herhangi bir salgına rastlanmadı.

Yuva revirinde üç uzman doktor, çocukların beden ve ruh sağlığı gelişimlerini kontrol etmekteydi. Revirde tedavileri mümkün olmayanlar şehir hastanelerine gönderilirdi. Yuva müdürü uzman doktor; yardımcısı psikologdu. Yönetim ve eğitim işleri bunlar tarafından düzenlenmekteydi.¹⁵⁸² Yuvada 1967 yılı itibariyle beş doktor, altı memur 39 hemşire bir laborant, 28 sanatkâr (teknik eleman), 56 kadın bakıcı ve 40 erkek işçi mevcuttu.¹⁵⁸³ Çocukların sürekli kilo kontrolü ve sağlık işlerine yapılan kayıtlar doktor ve görevli hemşireler tarafından yürütülmekteydi. Gece sağlık hizmetleri, gece doktoru tarafından sürdürülürdü.¹⁵⁸⁴ 25 Eylül 1965'te 45 çocuğa sünnet yaptırıldı.¹⁵⁸⁵

Keçiören yuvasında 1967'de 10-12 civarında zihinsel engelli çocuk bulunmaktaydı. Bu çocukların yerleştirilebileceği bir devlet kuruluşu yoktu. Özel olarak bu gibi çocuklar için hizmet veren kuruluşların bakım için istediği tutarlar ise fazlaydı. Keçiören yuvasında eğitim işlerini düzenlemek ve çocukların ruhi ve psikolojik durumları ile ilgilenmek amacıyla Bilim Kurulu tavsiyesi ile İstanbul Edebiyat Fakültesi Pedagoji bölümü mezunu bir bayan, 1967'de müdür yardımcısı olarak atandı.¹⁵⁸⁶

¹⁵⁸¹ 1966-1967 yılı çalışmaları, s. 66.

¹⁵⁸² Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, s. 5.

¹⁵⁸³ A.g.e., s. 7.

¹⁵⁸⁴ A.g.e., s. 17.

¹⁵⁸⁵ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 15.

¹⁵⁸⁶ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 19-20.

Yuva çalışanlarının yanında, haftanın belirli günlerinde yuvada görev alan Çocuk Sevenler Derneği (ÇSD)'ne üye Türk ve yabancı hanımlarla, dört Amerikan Barış barış gönüllüsü, üniversite ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ve Atatürk Kız Enstitüsü'ne mensup öğrencilerinden oluşan çeşitli gruplar çocukların bakımına gönüllü olarak yardımcı olmaktaydı.¹⁵⁸⁷ ABD Başkanı J. F. Kennedy zamanında tüm dünyaya yaygın olarak başlayan Amerikan Barış gönüllüleri uygulamasından Türkiye'de de çeşitli sosyal kurumlarda çalışanlar bulunuyordu. Bunlardan TÇEK yuvalarında çalışanlar da bulunmaktaydı ve sürelerini dolduranlar her yıl kendi örgütleri tarafından değiştiriliyordu. Çalışmalarında görülen çokça kusurlar, müdürleri ile yapılan görüşmelerle düzeltilmeye çalışılıp kendilerinden rapor alınmaktaydı. Bu örgütün İstanbul'da gerçekleştirdiği toplantıya, davet üzerine Genel Başkan ve Genel Sekreter de katılmış, toplantıda Genel Başkan, “Gönüllülerin ÇEK'teki çalışmaları ve kendilerinden istenilen konular” konulu bir konuşma yapmıştı. ÇSD üyeleri, Keçiören yuvasında zaman zaman çocuklarla ilgilenmekte ve yardımda bulunmaktaydı. Dernek, ücretleri kendilerine ait olmak üzere yuvaya iki öğretmen tahsis etmişti. Gönüllü ablalar kampanyasına ise gösterilen rağbet azaldığından 1966-67 devresinde katılım oranı da az olmuştu.¹⁵⁸⁸

Yuvada çalışan hizmetlilerin toplu iş sözleşmesi yapılan sendika ile ilişkileri iyi gitmiyordu. Sendikanın hizmetlerle ilgili talepleri Kurum tarafından aşırı bulundu. Sendikanın teşviki ile bazı işçiler Kurum aleyhine toplam 200.000 lira tazminat davası açmışlardı.

Keçiören yuvası çocuklarının yaşça büyük olanlarından bazıları grup grup Kızılay'ın Çamkoru Yaz Kampı'na gönderiliyordu. 1965-66 ders yılında 57 çocuk ilkokula devam etmekteydi. Yuva bahçesinin boş yerlerine 200'ü aşkın çam fidanı diktirilerek bütün bahçenin ağaçlandırılması çalışmaları başlatıldı. Önceki Genel Başkan merhum Galip Göker tarafından yapımına başlanan sinema ve yemek salonu tamamlanarak buraya onun ismi verildi. ÇSD de, buraya bir sinema makinesi bağışladı.¹⁵⁸⁹

¹⁵⁸⁷ Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, s. 7.

¹⁵⁸⁸ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 47.

¹⁵⁸⁹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 14.

Yuvanın 40 yıllık sorunu olan kanalizasyon işi de Ankara Belediyesi'nden alınan destekle bu dönemde yaptırıldı. Yuvada kalorifer sistemi ve duvarlar onararak, boya badana yenilendi, ihtilaflı arsa işi çözüldü.¹⁵⁹⁰ 1967 yılında Keçiören tesislerindeki binalarda hidrofor tesisatı yaptırılarak su sıkıntısı bütünüyle giderildi. Yuvaya ekmek ihtiyacının dışarıdan sağlanması nedeniyle zaman zaman yaşanan aksaklıklar dikkate alınarak, yuvaya bir fırın inşa ettirildi. Günde 500 küçük boy ekmek bu fırında pişirildi.¹⁵⁹¹

1967 yılında Kurumun 46. yıl dönümü münasebetiyle Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası'na bir Atatürk büstü inşa ettirilerek Genelkurmay İkinci Başkanı'nın katılımıyla açıldı. Büst kaidesine "*Ulus Yaşatan Çocuktur*" cümlesi yazıldı. Böylelikle daima hissedilen bir eksikliğin giderildiği ifade ediliyordu.¹⁵⁹²

Keçiörende'ki tesisler çocuk bakımının tüm ihtiyaçlarının gözetildiği bir takım binalardan oluşmaktaydı. Bunlar, Karantina binası, Umay Pavyonu, Yeni Pavyon, Göker Salonu, kesimhane, kümes, fırın, bahçe ve sera, mutfak, eşya, oyuncak ve erzak ambarı, etrafı tel örgüyle çevrili iki bölmeli bir havuzdan oluşan tesisler çepeçevre çamlık ve çimenlikten oluşan bir tenezzüh yeri idi.

Genel Başkan Dr. Fuat Umay'ın çabalarıyla 1932 yılında ilk gelen çocukların, karantina süresince bakıldıkları bir 'Karantina Binası' yapılmıştı. Karantina kısmı iki bölümlü olan binanın alt katını oluştururdu. Tecrit odalarıyla çok sayıda cam küvezleri içerirdi. Buradaki çocuklar yaşlarına göre ayrı ayrı bakılmakta iki hemşire ile yardımcı kadınların ve kolej öğrencilerinin nezareti altında bulunmaktaydılar. Yaşlarına göre çocuklara bazı temel alışkanlıklar kazandırılmakta, boş zamanları, oyuncak ve diğer el işleriyle değerlendirilmekteydi. Fiziksel ve zihinsel engelli çocukların barındırıldığı, hizmete alınmaktan vazgeçilen Hastane kısmı, binanın üst kısmıydı.¹⁵⁹³

Umay Pavyonu adı verilen binada ise birinci katta 0-2 yaş altı çocuklara bebek odasında bakılmaktaydı;

a. Birinci bebek odasında yaşatılmaya çalışılan kritik durumdaki çocuklar, üçer yataklı cam küvezler içindeydiler. Burada oksijen vermek için ayrı bir bölüm de vardı. Bu odaya maske ile girmek zorunluydu. Burada, sorunlu olarak yeni doğan bebeklere,

¹⁵⁹⁰ A.g.r., s. 13.

¹⁵⁹¹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 23.

¹⁵⁹² A.g.r., s. 43.

¹⁵⁹³ Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, s. 13.

son derece dikkat ve özen gösterilmektedir. Buradaki bebeklere sütleri, günde altı defa, mama mutfağında hazırlanarak verilmektedir. Periyodik olarak kilo kontrolüne tabi tutulan bebekler, devamlı doktor gözetimi altındaydı. Sürekli bulunan iki hemşire ve yardımcı kadınlar ile belirli günlerde kolej öğrencileri bu bölümde görev yapmaktaydılar.

b. Dört aylıktan iki yaşına kadar olup sonraki beş bebek odasında barındırılan nispeten sağlıklı çocuklar, süttten başka yaşlarına göre meyve suları, sebze püreleri, muhallebi, yumurta ve yoğurt gibi mamalarla beslenir, iki yaşına gelenler, büyük çocukların yediği yemeklere alıştırılmak üzere bazen cızbız köfte, püre ve kompostolar ile takviye edilirdi.¹⁵⁹⁴ Bu kısım bebekler, iyi havalarda düzenli olarak güneşlenmekte, bir kısmı yatakta oyuncaklarla, bir kısmı salonda yürüteçlerle ve diğer araçlarla oynamaktaydı. Bu bölümde çocuklara dokuz hemşire, üç yardımcı kadın iki personel ile gönüllü hanımlar ve Kolej öğrencileri tarafından hizmet verilmektedir. Bu gruptaki çocuklar, sağlık gözetimi altında olup, kilo kontrolü ve koruyucu aşıları yapılmaktaydı.

c. 2 ilâ 4 Yaş Çocukları, Umay Pavyonu'nun üst katında bulunan beş kısımda kalırdı. Yemek salonları ortak fakat hepsinin yatakhane ve oyun odaları ayrıydı. Bu çocukların başında 10 hemşire 10 kadın ve erkek hizmetliler vardı. Bunlara ayrıca üç barış gönüllüsü ile ÇSD'ye üye hanımlarca yardım edilmektedir. Bu çocuklar, genel mutfak yemeklerinden yararlandıkları gibi listedeki yemek durumuna göre bu çocukların katında bulunan beş bölümlü bir mama mutfağından özel takviye de görmekteydiler. Pastörize süt, muhallebi, meyve ve sebze suları ile çorba ve püreler, günlük yoğurt, burada hazırlanırdı. Bu kısımda buzdolaplarından başka şişeler için sterilizatör vardı.

2-4 yaş çocukları için Umay Pavyonu arka kısmında bir oyun bahçesi bulunup, çamlar arasında kum havuzu, dönme dolap ve diğer oyun araçları ve bahçede gölgelikleriyle çocukların güzel havalarda yararlandıkları bir yerdı.¹⁵⁹⁵

Umay Pavyonu'nun zemin katında bir de çamaşırhane bulunup üç çamaşır, iki sıkma, üç kurutma makinesi ile büyük tipte elektrikli bir ütüyü içermekteydi. Burada günde 5000 parçaya yakın bez yıkanmaktaydı. Bezler, fırçadan geçtikten sonra

¹⁵⁹⁴ A.g.e., s. 7.

¹⁵⁹⁵ A.g.e., s. 9.

yıkayıp, kireç kaymağından geçirilerek dezenfekte ediliyordu. Çamaşırhane deneyimli bir hemşire tarafından yönetilmekteydi. Bu katta ayrıca hizmetli banyoları, terzihane levazım ve hesap işleri odası, hizmetli yatakhane ve yemekhanesi ile arşiv bulunmaktaydı. Arşiv kayıtları düzenli olarak tutulup 40 yıllık çocuk kayıtlarını çabucak bulup çıkaracak bir şekildeydi. Umay Pavyonu'nun en üst katında hemşirelerin ve gece doktorlarının odaları vardı.¹⁵⁹⁶

4-10 yaş grubu çocuklara ise, 'Yeni Pavyon' adı verilen üç katlı binada bakılmaktaydı. Bu binanın her katı, 80 çocuk alabilecek kapasitedeydi. Buradaki çocukların 42'si okula gitmekteydi. Okuldan gelen çocuklar, yuva dershanesinde öğretmen nezareti altında tutulurdu. Dershaneden başka bu binada beş ana okulu dersliği ile üç oyun salonu bulunurdu.

Birinci katta 3 bölümlü bir ev köşesi düzenlendi. Koltuk, kanepeler, masa, halı ve çeşitli oyuncak ve eğlence malzemesi ile dolu olan bu ev köşesinde, ayrıca, radyo, pikap, sinema, kukla tezgâhı vardı. Bu oda çocukların aile sıcaklığında neşe içerisinde oynaması için çay ve pasta yemesi için düşünüldü. Yeni binanın ön kısmında çeşitli oyun araçları bulunan geniş bir bahçe de vardı güzel havalarda bu pavyon çocukları burada ve bahçenin diğer kısımlarından yararlanırlardı.¹⁵⁹⁷

1962'de Kurum Genel Başkanı Dr. General Galip Göker'in çabası ile yapılan bir salona vefatından sonra adı verildi. Burası normal günlerde memur, hemşire ve Hemşire Koleji öğrencilerinin yemek salonuydu. Aynı zamanda törenler için de kullanılırdı. Sineması, piyanosu, amplifikatörü bulunan salonun sahnesi müsamerelere elverişliydi. Okul çocukları ile okul öncesi çocukların bir kısmı buradan sürekli yararlanırlardı.¹⁵⁹⁸

Sık sık yuvaya bağışlanan kurbanların sağlıklı şartlarda modern usullerle kesilebilmesi için kapalı bir kesimhane odası hizmete alındı. 1966-67 yıllarında 22 ayda yuvaya bağışlanan kurban sayısı 727 olarak gerçekleşti. Bu rakam çoğu küçük baş, günde ortalama birden fazla kurbanlık hayvanın yuvada kesilerek çocuklara dağıtıldığı, mutfığa tahsis edilenlerle birlikte yuvada çocuklara et çıkarılmasının sorun olmadığı anlamına gelmekteydi.

¹⁵⁹⁶ A.g.e., s. 11.

¹⁵⁹⁷ Aynı yer.

¹⁵⁹⁸ A.g.e., s. 15.

3,5 dönümlük bir alanı kaplayan sebze bahçesinde, çeşitli sebze ve meyve yetiştirilmekteydi. Örneğin 1967 yılında 14 ton çeşitli sebze meyve üretilmişti. Yuva bahçesinde yetiştirilen bir yıllık miktarlar göz önüne alındığında bu önemli bir miktardı. (Örneğin 3.786 kilogram domates hasat edilmişti).¹⁵⁹⁹ Yuvaya bir de kümes kurularak çocukların taze yumurta ihtiyaçları sağlanmıştı. Günlük yumurta için yapılan kafes tavuk kümesi, 120 tavuğu içine alan modern bir kümestti. 1967’de son 22 ay içerisinde 526.167 adet (yani kümeden günde 80, haftada 560 civarında; çocuk başına haftada bir adet demektir) yumurta alınarak çocuklara yedirilmişti.¹⁶⁰⁰

Yuvada yaptırılan bir fırında, yuvanın günlük ihtiyacı olan dört beş yüz ekmek pişirilirdi. Büyük bir kısmı çimenle ve çiçek tarhları ile örtülü olan yuvanın yüzü, her yıl dikilen yüzlerce ağaçla günden güne değişmişti. Çeşitli çiçekleri barındıran küçük bir sera da vardı. Bahçenin çeyreğinde eskiden dikilmiş ve kuruluştan sonra da korunmuş olan çamlar, yuvaya ayrı bir güzellik vermekteydi. 25 metre derinlikten toprak altından alınan su bahçede yaptırılan iki büyük depoda toplanır, klorlanır ve diğer motorlarla otomatik olarak bütün binalara dağıtılırdı.¹⁶⁰¹

Ayrı ve müstakil bir bölümü teşkil eden mutfak, eşya, oyuncak ve erzak ambarından başka yuvada etrafı tel örgüyle çevrili iki bölmeli bir havuz da bulunmaktaydı. Sıcak günlerde doktorların muayenelerinden geçen çocuklar, sonra belirli saatlerde başhemşire ve diğer hemşirelerin gözetimi altında havuza girerlerdi. Çocuklara yeni bir oyun bahçesi de bu dönemde kazandırılmıştı.¹⁶⁰²

Keçiören Çocuk Yuvası’nda eğitim etkinlikleri profesyonel bir yaklaşımla bilimin gerekleri azami derecede yerine getirilerek ele alınmaya çalışılırdı. ‘2-4 yaş grubu çocuklar’ın eğitimi Umay Pavyonu’nun üst kısmında bu yaşa tahsis edilen kısımda yapılmaktaydı. Burada, 15 çocukluk gruplar halinde beş ayrı yatakhane ve ayrı karyolalarda yatan çocukların beş ayrı oyun odası vardı. Bu kısımlardaki çocuklara, 10 hemşire iki barış gönüllüsü, belirli günlerde kolej talebelerinden bir grup ile ÇSD’ye mensup hanımlar ve yardımcı bakıcılarla hizmet verilirdi. Bu yaştaki çocuklar, iyi havalarda Umay Pavyonu’nun arka kısmındaki kısmen çamlık ve kısmen güneş gören, etrafı tel örgülerle çevrili bir bahçede oynarlardı. Bu bahçede oyun amaçlı

¹⁵⁹⁹ A.g.e., s. 14.

¹⁶⁰⁰ A.g.e., s. 13, 15.

¹⁶⁰¹ A.g.e., s. 17.

¹⁶⁰² 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 13.

ahşap bir ev yakınında, dönme dolap salıncak ve kaydıraklar ile kum havuzu ve yere dikine monte edilmiş kamyon lastikleri bulunurdu. Çocuklar için çeşme ve ayrı tuvaletler de vardı. Kötü havalarda oyun odalarında plastrinlerle çalışmalar, kağıt kesme, yapıştırma, resim yapma, hikaye ve masal anlatımı ile birlikte şarkı ve topluluk oyunları uygulanmaktaydı. Çocuklar güzel havalarda üst kattan bahçeye ilerlerken ve bahçedeki çeşitli oyun araçları ile oynarlarken beden hareketlerini geliştirmekteydiler. Bu işler yapılırken hemşire ve bakıcı kadınlar ve gönüllü öğretmenler gözetlemedeydiler.¹⁶⁰³ Çocuklar, temel gereksinimlerini ve iyi alışkanlıkları bu grupta almaya başladılar. Bu gruptaki çocuklara kendi kendine yemek yeme, el yıkama ve bazı ihtiyaçlarını haber verme gibi kendi başına yapabilecekleri alışkanlıkları kazanmaları öğretilir, konuşma, düşündüklerini basit şekilde ifade etmeyi öğrenme bu yaşlarda başlar, çocuk, kurulan çeşitli oyunlarla daha fazla konuşma olanağı bulurdu. Bu yaş grubundaki çocukların oyun odalarının duvarları çeşitli hayvan resimleri ile süslüyüdü. Bol oyuncak ve merdiven basamakları gibi çeşitli beden eğitimi araçlarıyla çocuğun devamlı şekilde hareket halinde bulunması sağlanırdı.

4-10 yaş grubu çocukların eğitimi için yapılan ‘Yeni Bina’da çocuklar, okullu ve okul öncesi olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Her ne kadar yuvanın öznesi, 0-6 yaş çocuklarıysa da okul çağındaki grup, “korunma kararlı” bazı çocuklar, zamanında yetiştirme yurtlarından çıkarılmadıklarından, okul çağına girdiklerinde yuva civarındaki bir ilkokula gönderilmekteydi.¹⁶⁰⁴ Dışarıya adaptasyonları bakımından yuva dışında bir okula gitmeleri faydalı sonuçlar vermektedir. Bu çocukların yuvadaki eğitimleri, yuva öğretmenleri tarafından yapılmaktaydı. 1967’de kız erkek karışık, 42 çocuk okula devam etmekteydi. Bu çocuklara aile çocuklarından hiçbir farkının olmamalarına, üst baş ve okul ihtiyaçları ve cep harçlıklarına kadar diğerleri ile aynı maddî imkânlarla sahip olmalarına dikkat edilmekteydi. Bu çocukların, aile çocuklarıyla birlikte, hayvanat bahçesine, tiyatroya, sirk ve lunaparka gitmelerine imkân tanınıyordu.¹⁶⁰⁵

En önemli eğitim okul öncesi yaş grubunda uygulanıyordu. Ana sınıflarında iki öğretmen, dört gönüllü öğretmen, altı hemşire, iki barış gönüllüsü bu eğitimi sağlamaktaydı. Bunlara haftanın beş günü yuvaya gelen Kız Teknik Öğretmen Okulu

¹⁶⁰³ Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, s. 19.

¹⁶⁰⁴ Çizmeci İlkokulu.

¹⁶⁰⁵ A.g.e., s. 21.

öğrencileri ile Atatürk Kız Enstitüsü öğrencileri de katılmaktaydı.¹⁶⁰⁶ Diğer yandan, Kolej'in dördüncü sınıf öğrencileri ile ÇSD'ye mensup bayanlar da zaman zaman bu eğitime katılmaktaydı. 15 kişilik üniteler halinde ayrılan okul öncesi çocukları, üç oyun odası ve beş anaokulu dershanesinde eğitilmekteydi. Çocuk, beş altı yılda yuvada aldığı okul öncesi eğitimle, birçok şeyler öğrenmeye birçok kabiliyetler geliştirmeye daha okula gitmeden önce başlaması, pek çok açıdan kazanımlarla buradan ayrılması arzu ediliyordu.¹⁶⁰⁷ Anasınıflarında, “planlama, çalışma, temizlenme, değerlendirme” formatında çocuğa bir iş başarma alışkanlığı, “müzik, hikaye, dramatize oyunlar ve serbest saat” programı üzerinden verilirdi.¹⁶⁰⁸

Genel Yönetim Kurulu, 1964'ten itibaren, özellikle yaz aylarında, okul tatillerinde, Keçiören Çocuk Yuvası'nda çocuklarla meşgul olmaları ve hemşirelere yardımları dokunması düşüncesiyle, genç Türk kızlarını, “gönüllü abla” olmak üzere, radyo ve basın yoluyla çağırırmaktaydı. 1964 yazında 15 kadar, 1965 yazında beş-altı kadar gönüllü abla yuvaya gelmişler ve tatil dönemlerinde çocuklarla meşgul olmuşlardı. Sezon sonunda, küçük bir törenle, kendilerine onur belgeleri verilerek teşekkür edildi. Bu yöntemin yuva bulunan örgütlerde de uygulanmasında yarar olduğu düşünülmekteydi.¹⁶⁰⁹

Keçiören Çocuk Yuvası'nda, korunma kararlı kimsesiz çocuklar için, “koruyucu aile” ile “manevî evlat” sistemleri de yürütölmekteydi. Ailedeki terbiye ve iyi alışkanlıklara sahip olması amacıyla bu çocuklar, SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından, koruma kararları kalkıncaya kadar, aileler yanına da verilirdi. Koruyucu aile olarak adlandırılan bu yöntemin yanı sıra bu çocuklar, kanuni formaliteleri sonrasında ailenin soyadını taşımak üzere manevî evlat olarak da verilirdi.¹⁶¹⁰

Keçiören Çocuk Yuvası, çocuk sevgisini tatmin etmek isteyen devlet adamından sanatçılara, müftülerden diplomatlara pek çok ziyaretçinin gelip gittiği yegâne genel kuruluştı. Burayı sırf 1966 yılında, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (iki

¹⁶⁰⁶ Aynı yer.

¹⁶⁰⁷ Sesleri tanımak, birçok kelimelerin anlamlı bir şekilde kullanılmasını, kelimeleri bir araya getirerek tam cümleleri kurmak, sorular sormak, isteklerde bulunmak, basit bir olayı anlatabilmek, şarkılar söylemek, elişi faaliyetleri ile okula hazırlanmak. **A.g.e.**, s. 23.

¹⁶⁰⁸ **A.g.e.**, s. 25.

¹⁶⁰⁹ **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 29.

¹⁶¹⁰ **A.g.e.**, s. 27.

kez) ses sanatçısı Zeki Müren, Alman Dışışleri Bakanı'nın eşı, Cezayir Milli Eğitim Bakanlığının eşığı, Bulgaristan'ın hanım Dışışleri Bakanı, Bağdat Valisi'nin eşı, Kanada elçisinin eşı, Erzurum Valisi, Muş Valisi, AET Parlamento Komisyonu, Kerkük Valisi'nin eşı, Şam Üniversitesi Rektörünün eşı, Avusturya ve İsviçre elçilerinin eşleri, İngiliz Denizaşırı Yardım Komitesinden bir yetkili ve eşı, Uluslararası Sosyal Konsey Avrupa Genel Sekreteri hanımefendi, Hacettepe Hemşirelik Yüksek Okulu öğretmen ve öğrencileri, Eğitim Enstitüsünden 80 kişi, Romanya Meclis Başkanının eşı, Milli Eğitim Bakanlığı görevlileri, Polonya Dışışleri Bakanı'nın eşı, İstanbul Bahçelievler Geri Zekalı Çocuklar Kuruluşu Müdürü, Ortak Pazar toplantısına gelen Lüksemburg Dışışleri Bakanı ve Belçika Dışışleri Bakanı ve eşleri ziyaret etmiş ve olumlu izlenimlerle ayrılmışlardı.¹⁶¹¹

Keçiören Çocuk Yuvası'nın dışında Genel Merkez tarafından yönetilen bir diğer yuva ise Kırklareli Yuvası'ydı. Kırklareli Yuvası, öteden beri, Kurumun emektar Genel Başkanı Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Umay'ın hatırına Genel Merkez tarafından yönetilmekteydi. Müfettiş raporlarında güzel yönetildiğı ifade edilmekte olan bu Yuvanın tesislerine eklenmek üzere devam etmekte olan bir inşaat da bulunmaktaydı.¹⁶¹²

İaşe ve personel maaşları ile onarım giderleri Genel Merkez'ce karşılanan Kırklareli Yuvası'nda temizlik ve düzen yapılan tüm denetlemelerde beğenilmekteydi. Burada 1961 yılında ilk olarak dillendirilen yuva yönetimi ve yerel örgüt arasındaki çatışma, 1967 yılı sonu itibarıyla hâlâ devam etmekteydi.¹⁶¹³

Genel Merkez, bu Yuvada yerel örgütün güçlenmesini ve yönetimini devralmalarını sabırsızlıkla beklemekteydi. Genel Merkez, sadece Kırklareli'ndeki değil tüm yuvaların yerel olanaklarla yönetilmesini istemekteydi. Kırklareli Çocuk Yuvası'nda 1963'te 84 çocuk barınmaktayken,¹⁶¹⁴ 1967 yılı sonu itibarıyla 56 çocuk barındırılmaktaydı.¹⁶¹⁵

¹⁶¹¹ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), Ek 10, s. 24.

¹⁶¹² 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 16.

¹⁶¹³ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 48.

¹⁶¹⁴ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 19.

¹⁶¹⁵ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 48.

4.1.4.1.2. Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezleri

Konya'da, eskiden yuva açılmak üzere yapılan ancak sonradan Verem Hastanesi olarak kiraya verilen Kuruma ait büyük, boşaltılmış, harap bir bina vardı. Yerel örgütün samimi gayret ve çalışmaları ve yerel olanakları zorlamaları sonucu 19 Şubat 1966'da, burada, bütün mefruşatı ve oyuncaklarına kadar yeni bir “Kabul Merkezi” ve “Gündüz Bakımevi” açıldı. Kuruluşun işletilmesi için İl Koruma Birliği yetkilileri ile ÇEK Genel Başkanlığı arasında bir işbirliği sözleşmesi imzalandı. Sözleşme gereği, İl Koruma Birliği, Çocuk Kabul Merkezini kurarak sözünü yerine getirdi ve yuva hizmete sokuldu. Ancak bu arada, Konya Merkez Yönetim Kurulu, bilakis, gelir kaynağı olması için yaptırdıkları inşaattan kaynaklanan büyük borcu yüzünden, yuvayı yönetme gücünü yitirdi. Bu nedenle Konya Merkez Yönetim Kurulu, Gündüz Bakımevi ve Kabul Merkezinin, ilk iki yıl (1968'e kadar) Genel Merkezce yönetilmesini istedi. GMK bu isteği kabul etti. Genel Merkez tarafından yönetilmekte olan Gündüz Bakımevi ve Kabul Merkezinde 1966'da 44 çocuk barınmaktaydı.

Merkezi İsviçre'de bulunan UÇKB üyesi 40'tan fazla ülke çocuk koruma birlikleri arasında kurum aidatını düzenli olarak ödemekte olan TÇEK de bulunmaktaydı. GMK üyelerinden bir hanımefendi, bu birliğin program komitesinde de üyeydi. Temas ve ilişkilerde bu hanımefendinin çabaları ve yardımları takdire şayandı. Bu hanımefendinin gayretleri sonucu,¹⁶¹⁶ UÇRB'nin Eylül 1962'de Türkiye'de İstanbul'da yapılan toplantısında, Birlik üyelerinden, İsveç, Norveç, Kanada ve Danimarka Çocuk Koruma Birliklerince Türk Komitesinin gösterilecek bir yerde Gündüz Bakımevi ve eğitim merkezi olarak kullanılması taahhüt edilen¹⁶¹⁷ kuruluşun, Mart 1964'te yapımına başlanılarak altı ay gibi çok kısa bir zaman sonra Eylül 1964'te hizmete sunulması planlandı. Bu kuruluşun beş yıllık bakım idame masrafları ve yabancı personel ücretleri, bu dört ülke dernekleri tarafından ödenecek, bu süre zarfında denetlenmesi bu ülkelerce yaptırılacaktı. Genel Merkez, yalnız bir kısım hizmetlilerin ücretini ödeyecekti. Bu kuruluştan büyük yararlar umulmaktaydı.¹⁶¹⁸

¹⁶¹⁶ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 22.

¹⁶¹⁷ A.g.r., s. 18.

¹⁶¹⁸ A.g.r., s.21.

UÇRB Genel Sekreteri Mulock Houwer Türkiye'de bulunduğu esnada yardım eden devletlere ait kurumlarla TÇEK arasında inşaatın arsasının TÇEK tarafından sağlanacağını ve yapının bütün masraflarının adı geçen dört ülke kurumları tarafından ödeneceğine ilişkin protokol imzalandı. Protokolün detaylarında, yapının tamamlanmasını takip eden beş yıl süreyle, bu dört ülkeye ait çocuk koruma birliklerinden görevlendirilecek ve ücret ve masrafları yine bu kurumlar tarafından karşılanacak dört uzmanın burada çalışacakları; diğer memur ve hizmetlilerle bakımevi ve eğitim merkezinin masraflarının TÇEK tarafından sağlanacağı yazılıydı.¹⁶¹⁹ Bu binanın içerisine konulacak eşyalar ve çocuk oyuncakları Danimarka'dan, toplam 141 koli halinde 19 Ekim 1964'te gönderildi.¹⁶²⁰ Kuzey devletlerince yaptırılan kuruluş, tamamı bu ülkelerden sağlanan finansmanla 1.663.546 liraya mal edildi.¹⁶²¹

İstanbul Zeytinburnu'ndaki Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezinde açılış, 12 Eylül 1966 günü yapıldı. Binanın tesliminden sonra inşaat komitesi lağvedilerek yönetim ve eğitim işleri için İstanbul Merkezi Başkanının yönetiminde yeni bir komite oluşturuldu. Bu kuruluşun transfer edilmesi ve inşaat işleriyle buna ilişkin harcamaların yönetim kurulu sayman üyesince incelenmesi sonucu bazı eksiklik ve usulsüzlükler tespit edilerek durum, resmi mercilere intikâl ettirildi.¹⁶²² Bunun üzerine Maliye ve Bayındırlık Bakanlıklarından uzmanlar görevlendirilerek durum incelendi. Uluslararası bir yardım işinde bu ayıplar son derece üzücüydü.¹⁶²³

¹⁶¹⁹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 11.

¹⁶²⁰ Eşyaların tam listesi için bkz. **BCA**; 030-18-01-182-73-10, 19.10.1964.

¹⁶²¹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 43.

¹⁶²² **A.g.r.**, s. 61.

¹⁶²³ Danimarka, İsveç, Norveç ve Kanada çocuk koruma örgütleriyle ÇEK arasında 31.5.1965'te tescil edilen sözleşme gereği; binaların inşaatının tamamlanması ve binalar için gerekli eşyanın (arsa hariç, arsa ÇEK tarafından satın alınıp verilecekti.) sağlanması bu dört devlet örgütlerince taahhüt ediliyordu. Gerekli para UÇRB'ye ait Cenevre'deki özel banka hesabına transfer edilecek, gerekli harcamalar da buradan yapılacaktı. UÇRB'ce inşaat ve tesisat için ayrılan 182.500 dolardan anlaşma gereği 126.540 dolar döviz olarak transfer edilmeliyken bu böyle yapılmayarak sözleşme hükümlerine aykırı olarak "de blokaj" (Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 15 Sayılı Karar kapsamında döviz blokenin kaldırılması) yolu ile çeşitli tarihlerde toplam 1.865.000 lira Zeytinburnu hesabına girmişti. Piyasada bloke kaldırılarak alınan dolar değerinin Kurumca kabul edilen miktarın bir iki katı olduğu bilinen bir gerçektir. (Paralar bu iş için 14,73 liradan de bloke edilmişti.) Kuruma bu paraların döviz olarak değil de deblokaj yoluyla getirilmesi hem Kurum hem de ülke için bir kayıp olmuştu. Zira döviz üzerinden giriş, resmî kur üzerinden daha fazla bir doların banka hesaplarına yatması anlamına gelecekti. Sözleşme gereği Kurumca tutulması gereken hesaplar da ayrı bir komiteye tutturulmuş olması da açıkça aykırılıktı. Bu konuda Genel Merkez Denetçileri tarafından yapılan incelemede Genel Başkan Emin Halim Ergun ve Süheyla Kunt'un verdiği cevaplar, tatminkâr bulunmamıştı. GMK'ca gereği yapılmalıydı. Genel Merkez Denetçilerinin bu raporu üzerine GMK, 15.7.1969 tarih ve 1968/23326

Her şeye rağmen gerçekten her bakımdan kusursuz bir durumda olup Kurumun övünç kaynaklarından olarak yerini alan bu yeni uluslararası kuruluşla, TÇEK'in çok kıymetli bir artı değer kazandığı düşünülmektedir.¹⁶²⁴ Kuruluşlar, 30 Eylül 1967'de Cumhurbaşkanı'na kıvançla gezdirildi.¹⁶²⁵ 12 Eylül 1966 günü açılan İstanbul Zeytinburnu'ndaki Eğitim Merkezi Binasının tesliminden sonra inşaat komitesi lağvedilerek yönetim ve eğitim işleri için ÇEK İstanbul Merkezi Başkanı'nın yönetiminde yeni bir komite oluşturuldu.

Yaptırma Konsorsiyumu ile yapılan protokol gereğince dört yabancı bayan uzman, Zeytinburnu Eğitim Tesislerinde devamlı olarak çalışıyordu. Bu kuruluşun yüksek eğitim kısmı, 1967'de MEB'in henüz gerekli izni vermemiş olması yüzünden halen açılmamıştı. Sonradan yürürlüğe giren Özel Eğitim Kurumları Kanunu gereğince koşullar çok ağır olup yerine getirilmesi imkânsız görüldüğünden Talim ve Terbiye Dairesi'nde bu Eğitim Merkezinin, bir "yüksek kurs" adıyla açılması olasılığı üzerinde duruldu.

Bu kursta yetişecek öğrencilerin "anaokulu öğretmeni niteliğinde" olması ilkesi benimsendi. Kurs düşüncesi hayata geçerse ülkenin ve özellikle Kurumun bu tip öğretmenlere olan gereksinimi de kısmen karşılanmış olacaktı.¹⁶²⁶

4.1.4.1.3. Keçiören Çocuk Bakıcı Okulu / Özel Hemşire Lisesi

1929 yılında kuruluşundan 1964'e kadar, yani ortaokul seviyesinde bulunduğu sürece buradan toplam 600'ü geçkin çocuk bakıcı mezun edilmişti.¹⁶²⁷ Bunlardan az bir kısmı ÇEK örgütlerinin yuvalarında görev yapmaktaydılar. Zorunlu hizmetini tamamlayan bazı mezunların, yurdun çeşitli sağlık tesislerinde iş bulabilmeleri, aralarından Almanya ve Amerika hastanelerinde iş bulup okulun yurt dışında da

haz.say. iddianame ile Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde dava açılmıştır. Sanıklar Merhum, Emin Halim Ergun ve Güzide Taranoğlu hakkında takipsizlik kararı verilirken, Ömer Afif Tektaş, Süheyla Kunt, Hamza Eroğlu Şükrü Şadi Aral, Mehmet Ali Sofuoğlu, Abdüs Şekûr Okten, Abdullah Caner hakkında "Türk Parasının Değerini Koruma Hakkındaki 1567 Sayılı Kanuna Muhalefet suçundan adli tahkikat başlatılmıştır. **Genel Merkez Denetçileri Raporu, 1968-1969**, s.11-16.

¹⁶²⁴ **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 12.

¹⁶²⁵ **1966-1967 Yılı Çalışmaları**, s. 58.

¹⁶²⁶ **A.g.r.**, s. 34.

¹⁶²⁷ **Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu ...**, s. 30.

karşılığı olan mezunlar vermesi¹⁶²⁸ memnuniyet uyandırmış, ilerisi için DP döneminde buranın lise seviyesine yükseltilmesi ilk defa gündeme gelmişti.

Eski bir eğitimci olan ve 1961’de Genel Başkanlığa getirilen Galip Göker, Hemşire okulu hakkında, “*Böyle bir okul mu var zannediyorsunuz? Hayır böyle bir şey yok, oraya bakıma muhtaç kızlarımız ve yuvadan çıkan kızlarımız geliyorlar, birkaç yıl kalıyorlar*” diyerek işe girişti. Yaptırdığı araştırmada, bu okulun Millî Eğitim Bakanlığı’nda bir tanınırlığı, bir resmiyeti bulunmadığının ortaya çıktığını söylemekteydi.¹⁶²⁹ Programları eksik olan okulun öğrencilerinin eğitimi de tatminkâr bulunmamaktaydı. Tayinle gelen ilk TÇEK yönetimi, okulun müfredatını yeniden düzenleyerek ve MEB’e onaylatarak okula resmi bir kimlik kazandırmak istedi. Afganistan’da Askerî Tıp Fakültesini kuran ve uzun yıllar Harp Okulu’nda da eğitimcilik yapan Dr. Göker, Hemşire Okulunda da derslere gireceğini, bu işi bizzat ele alıp işleri düzeltmek için bir yıla ihtiyacı olduğunu söylemişti.¹⁶³⁰ 1960 Darbesinden sonra okulun verimliliği tüm Kurumda tartışmaya açıldı. Galip Göker tarafından 1961 Kongresinde ilan edilen ıslah tedbirleri, 1963 yılına gelindiğinde halen tamamlanmamış olduğundan daha sonraki devrede de gündemdeydi.

Orta dereceli üç sınıflı Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu yatılıydı. Okula ilkokuldan mezun olan çoğu kurumdan kız çocukları alınırdı. Öğrenciler stajlarını Keçiören yuvasında yaparlardı. Bu okulu bitiren ve büyük çoğunluğunu yuvadaki yetimlerin oluşturduğu kızlar, üç yıllık öğrenimlerinin sonunda tüm ülkede bulunan yuvalarda işe konulmaktaydı. Okulu ilk üçte bitiren kızlara diledikleri takdirde yüksek okul olanağı sunulurdu. Diğerleri, ÇEK yuvalarında hemşire kadrosunda üç yıl zorunlu hizmet yaparlardı. Bu zorunlu hizmetten muaf tutulmanın koşulu, yüklenme senedinin, kefilleri ile birlikte kendilerine ödetilmesiydi.

Mezun kızların yaşlarının genel olarak küçük olmalarından kaynaklanan yetersizlikleri ve bundan doğan aksamalar sıkça görülür bir durumdu. Öğrenciler, hal ve tavırları yüzünden çok şikâyet ediliyordu. Altmışların başında Genel Merkez, bunlar hakkında yapılan şikâyetlerden rahatsızdı. Mezunlar arasında dadılıklarından memnun olunanların sayısının gerçekten az olduğu ifade ediliyordu.¹⁶³¹ Öğrenciler,

¹⁶²⁸ Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, s. 5.

¹⁶²⁹ TÇEK Genel Kurul Raporlarına göre Çocuk Bakıcı Okulu’nun MEB tarafından 1945 yılında ortaokul düzeyinde tanınmış olduğu görülmektedir. 23 ve 24. Yıllar, 1944-1945, s.8.

¹⁶³⁰ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 31.

¹⁶³¹ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 26.

ortaokul derecesiyle hemşire sayılabilecek bir düzeye gelemiyorlardı. Lise düzeyine yükselme için bir geçiş dönemi düşünüldü. 1963 yılında, orta okul düzeyli bu okula yeni öğrenci alınmazken iki ve üçüncü sınıfların eğitimleri tamamlatılmaya çalışıldı. 1962 yılında 34, 1963 yılında 28 öğrenci mezun olan okulda, iki ve üçüncü sınıfta toplam 46 öğrenci bulunmaktaydı. Bu sırada MEB ile iletişime geçilerek denklik ve program gibi konulara son şekli aldırıldı. Lise düzeyine yükselecek okulun bina ihtiyacı düşünülerek Eski Binanın tadilatla okula dönüştürülmesine karar verildi. 1961 Kongresinde bahsedilen hazırlıklar tamamlanarak MEB Talim ve Terbiye Dairesinden kültür dersleri programları, Sağlık Bakanlığı ilgili şubesinden de meslek dersleri programları belirlenerek, 17 Kasım 1964 tarihinde yuva sitesi içerisindeki tadil edilmiş bağımsız binada yapılan bir törenle lise derecesindeki Hemşire Koleji'nin açılışı yapıldı.¹⁶³² Sayısı 600'ü geçkin çocuk bakıcı mezun eden orta dereceli Çocuk Bakıcı Okuluysa, son mezunlarını yuvalara dağıttı ve görevini tamamlamış olarak Kurum tarihine geçti.¹⁶³³

Lise derecesinde olan yeni Kolejin 1964-65 ve 1965-66 eğitim yıllarında kabul edilen ilk iki sınıfında 31 öğrencisi vardı. Dört yıllık bir eğitimin ardından 1968'de ilk mezunlar verilecekti. 1967-68 eğitim öğretim yılında dördüncü sınıfını oluşturan Özel Hemşire Koleji'nde o yıl 61 öğrenci okumaktaydı.¹⁶³⁴ Kabul edilen program hem yuvada hem de hastanelerde staj da içermektedir. Kolejin Laboratuvarları, dershaneleri, uygulama odaları ve yetenekli öğretmenleri bulunmaktaydı.¹⁶³⁵ ÇEK Özel Hemşire Koleji Öğretim Yönetmeliği de onaylanarak, ilk eğitim-öğretim yılı içinde Resmi Gazete'de yayımlandı.¹⁶³⁶

Kolejde, atamaları MEB ve SSYB kanalından yapılan ders öğretmenleri, Bakanlıklarca onaylanmış müfredata göre derslerini vermekteydi. Öğrenciler

¹⁶³² **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 13.

¹⁶³³ Bu okulun bu tarihten sonra yetkin düzeyde hemşire yetiştiriyor olması, başlangıçta Kurum açısından övünç kaynağı olarak görülmüştür. Öğrencilerin kefaletlerinin SSK tarafından ödenerek SSYB kadrolarında istihdama olanağını bulmaları nedeniyle yetmişlerin sonlarına gelindiğinde Hemşire Kolejinden mezun olan hemen hiçbir hemşire, Kuruma ait yuva ve kuruluşlarda hizmet vermiyordu. Üstelik öğrencilere harcanan bedeller de tam olarak tahsil edilemediğinden Kurum zararı oluşmaktaydı. Yetmişlerin ikinci yarısında bu durum şiddetle eleştirilerek bu kez dadı okuluna geri dönülmesi gerektiği istendi. (Bkz. 4.2.4.1.3).

¹⁶³⁴ **Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası**, s. 5. Hemşire koleji öğrencilerinin mezuniyetine ilişkin görsel için bkz: EK-28.

¹⁶³⁵ **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 14.

¹⁶³⁶ Çocuk Esirgeme Kurumu Özel Hemşire Koleji Öğretim Yönetmeliği, **T.C. Resmi Gazete**, 10 Mart 1965 Çarşamba, Sayı: 11949, s. 1-6.

programlı bir şekilde çeşitli hastaneler ve Keçiören Yuvası'nda çocuk bakımı konusunda staj yapmaktaydı.

Okulun uygulama kısmı, dershaneleri, yatakhaneleri ve laboratuvarları kusursuz bir durumdaydı. MEB ve SSYB müfettişler tarafından okulda sürekli olarak yapılan denetlemelerde verilen emsallerine üstün olduğu raporlarına dayanılarak her iki Bakanlıkça okulun denkliği onaylandı.¹⁶³⁷

4.1.4.1.4. Kavacık Suyu İşletmesi

Genel Merkez tarafından yürütülmekte olan başlıca kuruluş, Kavacık Suyu İşletmesi'ydi. 1961 Genel Kongresinde ÇEK Genel Başkanı Galip Göker'in ifadesine göre, Ankara'da tüketilmekte olan kaynak suyu miktarının yarısından fazlası Kavacık Suyu İşletmesi tarafından sağlanmaktaydı. Yapılan tahliller sonucu su, emsallerinden daha iyi sonuç göstermekteydi.¹⁶³⁸

1957 Genel Kurulunda şişeleme tesisi kurulumuna yönelik bir karar zaten alınmıştı.¹⁶³⁹ Danıştay tarafından bidonla satışın terk edilmesi için altı ay süre verildiğinden Kavacık suyunun, 1961 Kasım'ından itibaren bidon içerisinde değil şişelerde satılmak zorunluluğu artık hukuken de doğmuştu.¹⁶⁴⁰ Kurumun gelir kaynaklarından birisi olan Kavacık Suyu İşletmesi'nin mevcut şekliyle dağıtım sistemine artık son vermek zamanı da gelmişti. 1944'ten beri çalışan bu işletmenin donanımı gerçekten eskimiş ve boruların değişimi ile modern ve sağlıklı dolum dağıtım sisteminin kurulması gereği hissedilmekteydi. Sapa yerde olan dağıtım Merkezi'nin yol kenarına getirilmesi ve finansmanı uygun görüldüğü takdirde Kavacık Suyu İşletmesi daha rasyonel ve verimli bir hale gelebilecekti.

Kavacık suyu işletmesinde, güzel bir planlama ve tadilatla gelir artırımını sağlamak mümkün olabilirdi. Kurum, gerekli yatırımlar yapılırsa, hâlâ bu kuruluştan yüksek kazançlar elde edileceğini düşünmekteydi. Kavacık suyu işletmesinin rasyonel ve verimli bir hale getirilmesi şarttı. Mevcut vergi Kanunu da gelirlerin önemli bir kısmının vergiye gitmesine neden oluyordu. Vergi yasaları, bir hayır kurumu için de aynen uygulanmalı mıydı? İşletmede elde edilen gelirden kurumlar vergisi olarak %

¹⁶³⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 34.

¹⁶³⁸ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 45.

¹⁶³⁹ 35 ve 36. Yıllar, s. 8.

¹⁶⁴⁰ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 46.

35 kesilmektedir. Bu vergi yükünden kurtulmak, ancak Kanunun değişmesiyle olabilir. Kanunun değişimi yukarıda 4.1.2.de ifade edildiği gibi ancak 1970 yılında olabilir. Bu kadar emek, gayret ve harcamadan sonra Kuruma kalan net gelir gerçekten azdı. Buranın daha verimli hale getirilmesi ile ilgili olarak, bir müteahhide devretmek; beraber işletmek; tesisatı yenilemek alternatifleri üzerinde durulmaktaydı.¹⁶⁴¹

Genel Kurul üyelerinden bazılarının yerinde ikna edilmesi için bir de gezi programı düzenlendi. Kavacık Suyunun 1961 ve 1962 yılları gelirleri toplamı 1.924.710 liraydı. Buna karşılık genel işletme giderleri de 1.482.344 lira gibi çok yüksek seviyelerdeydi. Kavacık kârından iki yılda Maliyeye 317.419 lira vergi ödenmişti. Kârın büyük kısmı vergiye gitmekteydi ki bu çözümü beklenen bir durumdu.¹⁶⁴² 1961 yılı baharında meydana gelen sel felaketinden sonra ÇEK tarafından yaptırılan su tahlili sonucu Kavacık Suyu en güvenilir su olarak öne çıktı. Kurum, Ankara halkına mükemmel bir kaynak suyu hediye ettiğini düşünmekteydi. Bunu bizzat Ankara Valisi, radyoda ifade etmişti.¹⁶⁴³

Şişeleme işinin firmalara ihale edilmesi durumunda, vergiye giden miktar da çıkılınca Kavacık'tan kâr beklentisi asgariye düşmekteydi. Bu yüzden Kurum bu işi de üzerine almaya karar verdi. 1962 yılında Bir mimarlık firması ile görüşerek etüt ve proje bakımından hazırlıklar yapıldı. Ankara Belediyesi İmar Yönetim Kurulu ile Karayolları Genel Müdürlüğü'nün ayrı ayrı onaylarına başvuruldu. Mimarlık bürosuna verilen 18 maddelik görevler arasında, Aydınlikevler doldurma noktasının kaldırılması, Esenboğa yolu üzerinde belirlenecek uygun bir yere yeni bir doldurma noktası kurulması, kurulacak yeni doldurma noktasında damacana ve şişe suyu doldurulması, bunların el değmeden yıkanıp kapsüllenmesi, yeni deponun su dolum havzasının yakın olması, yol kenarında yanında yeni tesisler düşünülmesi, boş ve dolu damacanelerin istif yerlerinin hazırlanması, memur çalışma işçi dinlenme yemek, soyunma ve yıkanma yerleri, gece bekçisi lojmanı ilave edilmesi, yeni kurulacak tesis yerine en uygun ulaşım güzergâhının bulunması, yeni tesisle havza kodlarının belirlenmesi, benzin pompası yapımı, motel yapımı, Esenboğa yolu güzergâhının

¹⁶⁴¹ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 31.

¹⁶⁴² A.g.r., s. 16-17.

¹⁶⁴³ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 8.

yenilenmesi, yeni su kaynaklarının bulunup bulunmayacağının araştırılması bulunmaktaydı.¹⁶⁴⁴

Bu tesislerin finansmanı için Aydınlikevler'deki parselli arsaların usulüne göre satışı için GMK'ya yetki verilmesi talep edildi. Kaynaktaki havzada (captage) onarımlar ve düzenlemeler ile ayrıca bir depo ile kamyonlar için dağıtım yeri yaptırıldı. Kavacık Suyu İşletmesinde şişe suyu dolumu ve dağıtımını yapılmaya başlandı. Aydınlikevler'deki dağıtım yerinde mümkün olan onarımlar yapıldı. Araba atlarının dağıtım yerine sokulmamaları için rampalar yaptırılarak önlem alındı.

Bu işletmeden 1.000.000 kûsur bin liralık iştah kabartan bir ciro elde edilse de bu rakamdan gelir vergisi, belediye ve köy hisseleri ve işletme masrafları çıkınca ancak 275.000 lira kadar bir para kalmaktaydı.¹⁶⁴⁵ Önceki dönemlerden beri şikâyet konusu olan vergi sorunu hâlâ çözüm beklemekteydi. Kavacık işletmesinde 1963 itibarıyla 15 memur ve hizmetli çalışmaktaydı.¹⁶⁴⁶

Kavacık Suyu İşletmesi'nin daha verimli ve etkin bir çalışmaya kavuşturulması için hazırlanan plân ve program maalesef tam olarak uygulanamadı. Finansman eksiklikleri orta yerde duruyordu. Kaynak olmak üzere Aydınlikevler'deki Kurum malı arsaların satışı hakkında önceki Kongrelerce alınan kararın uygulanmasına geçilmişse de halen kadastro parseli olan bu yerlerin imar planına geçirilmesi suretiyle satışa çıkarılması talebi 1967 yılı itibarıyla resmi makamlarca sonuçlandırılmadı.

Bu engeller nedeniyle projenin büyük kısmı başlayamadı. Yine de otomatik yıkama, personel temizlik vasıtaları ve yönetmeliğin emrettiği diğer konuların yanı sıra, 25 yıllık su boruları arızalarının giderilmesi işleri yapıldı. Kaynağın yakınlarında su mühendisleri ve jeologlara yaptırılan araştırmalar sonucu yeni su kaynakları bulunarak vasıfları tahlil ettirildi. Kaynak suları yönetmeliği hükümlerine uygun olarak havzada (kaptaj) yapılan 100 tonluk fayans kaplı depo inşaatı, 1967 sonunda tamamlanarak Aydınlikevler'deki depo ıslah edildi.

Köy İhtiyar Kurulu ile “50 yıl uzatmalı 100 yıllık sözleşme hükümleri”nde, Kurum lehine bazı değişiklikler yapıldı. Köye ait, vasıfları çok iyi olan yeni bir kaynak da sözleşme kapsamına alındı. Bu işletmeden masraflar çıktıktan sonra 1966'da

¹⁶⁴⁴ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 30.

¹⁶⁴⁵ A.g.r., s. 17.

¹⁶⁴⁶ A.g.r., s. 30.

313.238, 1967 yılının 10 ayında 261.000 lira net gelir kaldı. Aydınlikevler'deki arsaların satış işlemi tamamlanırsa buradan elde edilecek finansmanla Kavacık Suyu İşletmesi'nin çok daha yüksek gelir getirecek bir duruma geleceği ümidi korunmaktaydı.

4.1.4.2. Yayın, Tanıtım ve Denetim Faaliyetleri

Dr. Galip Göker, çok erken bir zamanda daha ilk Genel Kurulda, kendi dönemlerinde yuvaların düzeldiğini, birçok pürüzlü konuların halledildiğini, işlerin, vicdan huzuruyla vatandaşın karşısına çıkılabilecek duruma geldiğini söylemekteydi.¹⁶⁴⁷ Yine de TÇEK'in propaganda bakımından Kızılay'ın ve diğer yardım kurum ve kuruluşlarının gerisinde kaldığı bir gerçeklikti. MBK döneminde yapılan ilk Genel Kurulda Türkiye'de diğer yardım kurumlarına kıyasla, varlığını yeteri kadar duyuramaması, hatta vatandaşlar arasında unutulmaya yüz tutması, TÇEK'in en önemli sorunu olarak dile getirilmişti.¹⁶⁴⁸ Halbuki Çocuk Esirgeme Kurumu'nun varlığının gerekliliği noktasında ülkede tam bir mutabakat vardı.¹⁶⁴⁹ ÇEK Genel Başkanı Dr. Galip Göker de propagandadaki noksanlığı nedeniyle ÇEK'in adını duyan vatandaşların sayısının çok azalmış olduğunu düşünüyordu. Tanınırlığın yeniden kazanılması gerektiğini ifade etmekteydi. Artık gazetelerde çocuk davası üzerine yazılan bir tek yazı bile görülmüyordu.¹⁶⁵⁰ Tanıtım konusundaki eksikliğin giderilmesi için, bütün ÇEK üyelerinin şahsen propagandaya katkıları istenmişti.¹⁶⁵¹ Genel Başkan Dr. Göker, bizzat kendisi bir buçuk aylık gayreti ile bir çocuk senaryosu hazırlayarak, Ordu Film Merkezi'ne yurtdışında da gösterilecek nitelikte bir film çekirtmeyi düşünmüştü.¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁷ **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 26.

¹⁶⁴⁸ Nuri Türkan, Eskişehir delegesi ve Ankara delegesi Emin Halim Ergun (1963-68 yılları arasında Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığı yapmıştır). **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 14.

¹⁶⁴⁹ Örneğin, Afyon'da kurulmuş olan Çocuk Esirgeme Kurumu, bir çocuğun üç gün önce ölen babasından sonra evlerinin kapısını kimsenin açmaması üzerine yaşanan acıklı olayda, süt çağında olan yavrunun, pencereye gelerek, "süt" diye ağlaması üzerine şüphelenen komşularının kapıyı kırıp içeri girdiklerinde annesinin de ölmüş olduğunu görmelerinin şehir halkında meydana getirdiği yaygın ve derin üzüntüyle halkın gayrete gelerek yuva yaptırmasıyla hizmete başlamıştı. Çocuk Esirgeme Kurumu burada kısa zamanda çok gelişmişti. Bu gerçek hayat propagandası 30 yıldan beri unutulmayan bir olay olmuştu. Ankara delegesi Emin Halim Ergun'un konuşmasından; **A.g.r.**, s. 15.

¹⁶⁵⁰ **A.g.r.**, s. 26.

¹⁶⁵¹ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 13.

¹⁶⁵² **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı**, s. 28.

ÇEK'in çıkardığı Çocuk ve Yuva dergisinin çok değerli olduğu herkesçe kabul edilmekteydi. Ancak ne yazık ki, henüz her yere gönderilemiyordu. Çoğaltılması, okullara gönderilmesi, valiliklere de bayilik hakkı verilmesi çok yararlı olacak bir senaryo yazılarak film çekilmesi propaganda bakımından çok değerli sonuçlar verebilecekti.¹⁶⁵³

1961 Kongresinde bazı delegeler, Çocuk ve Yuva dergisinin içerik olarak güzel olduğunu, ancak ebat olarak çok büyük olduğu çocuğun çantasına sığmadığı söylemekteydi. Derginin bölünerek iki ayrı dergi olarak çıkarılmasını istiyorlardı. Genel Başkan Galip Göker, durumun, harflerin büyük basılmasından kaynaklandığını, propaganda için en önemli araç olan dergi konusunu doğru değerlendirmek gerektiğini,¹⁶⁵⁴ ikiye bölünme isteğinin yerinde olduğunu, bir yanda tamamen çocuklara hitap eden bir dergi, diğer tarafta ise yuva ile kamuoyuna hitap eden diğer bir dergi yayınlamak gerektiğini düşünmekteydi.¹⁶⁵⁵ 1961'de dergi Göker'e göre benzerlerinden kat kat üstündü, satışa açık olmaması eksiklikti, okullarda dağıtılması konusunu Milli Eğitim Bakanı'yla¹⁶⁵⁶ konuşularak bir protokol imzalanmıştı. Okul çocukları arasında daha çok okutulması konusunda tedbirler alınmaktaydı.¹⁶⁵⁷ ÇEK'in görünen ve bilinen yüzü olan derginin satış rakamları iyiydi. 1963 yılı itibariyle çocuk ve yuva dergisinin tirajı 25.000 adede yükselmekte ve günden güne gördüğü rağbet artmaktaydı.¹⁶⁵⁸ 1960 öncesi 10.000'lerde olan derginin tirajı¹⁶⁵⁹ 1964'te 29.000'e,¹⁶⁶⁰ 1967'de 37.000'e ulaştı. Bu dönemde, Çocuk ve Yuva Dergisi'nin bilhassa ilkökul çocuklarına yararlı olarak benzerlerinin en iyisi konumuna getirildiği düşünülmekteydi.¹⁶⁶¹ 1964-65 bütçesine 75.000 lira gelir beklentisi konulmuş olan dergiden gelir getirmesinden çok Kuruma ve Türk çocuklarına manevî değer kazandırması bekleniyordu. Altmışların sonuna gelindiğinde ise müfettişler, dergiyi beğenmediler. Önceden beğenilen dergi düzen ve içeriği tekrarlamalarla sıkıcı hale

¹⁶⁵³ Nuri Türkan, Eskişehir delegesi.

¹⁶⁵⁴ **A.g.r.**, s. 29.

¹⁶⁵⁵ **A.g.r.**, s. 46.

¹⁶⁵⁶ Ahmet Tahtakılıç.

¹⁶⁵⁷ **A.g.r.**, s. 26.

¹⁶⁵⁸ **1962-1963 Yılı Çalışmaları**, s. 13.

¹⁶⁵⁹ **1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplarıyla ...**, s. 11.

¹⁶⁶⁰ **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 5.

¹⁶⁶¹ **1966-1967 Yılı Çalışmaları**, s. 5.

gelmişti. Son bir yıl içinde aynı konu, şekil ve resimlerin kullanılması bile söz konusu olmuştu.¹⁶⁶²

İnönü döneminde had safhaya ulaşan ÇEK kültür yayınları, DP'den sonra adeta unutulmuş gibiydi. Altmışlı yıllardaysa aynı durağanlıktan bahsetmek mümkün değildir. Kurum dergi ve yayım faaliyetleri, altmışlı yılların çocuklarının hatıralarına damgasını vurdu. Kuruluşundan 1967'ye kadar TÇEK yayıncılığı Türkiye çocuk literatürüne 375 telif ve tercüme eser kazandırmış, bunlar 9.000.000 adet basılmıştı.¹⁶⁶³ Ana ve çocuk sağlığı eserleriyse, yoğun basıldığı İstanbul HEC dönemi ile İnönü dönemlerinin altındadır.

Dergi heyecanla okunmakta, şiir ve güzel yazı yarışmaları ve Kurumun bastırıldığı hikaye kitapları ilgi görmekteydi.¹⁶⁶⁴ Yurtdışı kaynaklı hikâye kitaplarının Türkçeye tercüme edilmesi işi devam etti. Kurum tarafından 1966-67 devresinde bastırılan Dünya Çocuk Edebiyatının sayılı örneklerinden olan İkizler (Meksika İkizleri, İrlanda İkizleri ve İsviçre İkizleri) ve Üç Çocuk serisinden kitaplar ile masallar beğeni ve takdir görmekteydi.¹⁶⁶⁵ Aynı devrede (1967), Türkiye literatürüne üç kitap daha kazandırıldı. Eskimo İkizleri, Filipin İkizleri, Japon İkizleri. Bu kitaplar İngiliz Lucy Fitch Perkins'in aynı adlı eserlerinden alınıyor ve eğitimciler tarafından takdirle karşılanıyordu.¹⁶⁶⁶ Annelerini yararına sunulan “Yeni Doğan Çocuğun Özellikleri ve Bakımı” adlı çocuk sağlığı kitabı ile Doğu depremlelerinde TÇEK'in etkinliklerini anlatan Türkçe-İngilizce bir broşür aynı yıl bastırılmıştı.¹⁶⁶⁷

Zaman zaman binlerce renkli propaganda afişi Genel Merkez tarafından hazırlatılarak örgütlere dağıtılıyordu. Erzurum, Eskişehir, Tekirdağ, Sinop il merkez kütüphanelerine kitap ve dergi gönderildi, ÇEK köşeleri kuruldu. Genel Merkezde, yuvalarda, kolejde, birer kitaplık oluşturularak MEB Yayın Müdürlüğü ile yapılan işbirliği ile buralara kitap gönderilmesi sağlandı. Ayrıca buraya halkı hayır sahibi kişilerin, de kitap bağışlarıyla destek olmaları istendi.¹⁶⁶⁸

¹⁶⁶² Genel Merkez Denetçileri Raporu, 1968-1969, s.6.

¹⁶⁶³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Albümü, TÇEK Yayınları, Ankara, 1967, s. 13.

¹⁶⁶⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 10.

¹⁶⁶⁵ Genel Merkez Denetçileri Raporu, 1966-1967, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1967.

¹⁶⁶⁶ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 5

¹⁶⁶⁷ A.g.r., s. 11.

¹⁶⁶⁸ A.g.r., s. 6 ve s. 10.

Her yıl Ankara'da açılan yabancı devlet temsilcilerinin de katıldığı Dünya çocuk kitapları sergisinde stant kurularak TÇEK'e ait yayınlar sergilenmeye devam edildi.¹⁶⁶⁹ 1 Temmuz 1963'te Samsun'da Karadeniz Samsun Milli Fuarı'na ve yine aynı yıl içinde Antalya Fuarı Sergisine kurum adına açılan birer baraka pavyon ile katılım sağlandı. Buralarda Kurum yayınları olan kitap dergi ve propaganda panoları halkın ziyaretine sunuldu. İstanbul, Adapazarı, Antalya ve Tekirdağ'da ve yurdun çeşitli yerlerinde açılan kitap ve diğer sergilere Kurum adına da katılım sağlanarak panolar afişler ve kitaplarla Kurum çalışmaları duyuruldu. Bu amaçlarla binlerce afiş ve propaganda kağıtları bastırılarak dağıtıldı. Yerel gazetelerde de o çevrenin ÇEK çalışmaları hakkında yazılar yayımlatıldı. O gazetelerle Genel Başkan ve İkinci Başkan ve Genel Yönetim Kurulu Üyeleri her vesileyle iletişime geçti. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve TRT yönetimi işbirliğiyle tüm törenlerin radyo aracılığıyla Türk halkına duyurulması gayretleri de devamlılık arz etmekteydi. Her yıl 23 Nisan Bayramı'nda ve Dünya Çocuk Haftası vesilesiyle Genel Başkan ve İkinci Başkan radyo konuşmaları yapmaktaydı. Bu konuşmalarında Kurum çalışmaları hakkında bilgi vermişlerdi.¹⁶⁷⁰

Halkın TÇEK kuruluşlarına teveccühünü artırmak için düşünülen bir takım önlemler kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığına 23 Nisan öncesi 4 Nisan 1962'de yazılan yazıda, 23-30 Nisan günleri arasında kutlanacak olan çocuk haftası süresince camilerde, hutbe ve vaazlarda ÇEK'e yapılacak yardımların dini öneminin vurgulanması suretiyle çocuk haftası etkinliklerine dahil olunması talep edilmişti. Diyanet İşleri Başkanlığı ÇEK'in bu talebini, bir genelge ile tüm müftülüklere aktarmıştır.¹⁶⁷¹

Diyanet İşleri Müşavere Kurulu üyelerine de yuvalar gezdirilerek ilgileri çekilmekte, bu uzmanları radyo sohbetlerinde Kurumdan sık sık bahsetmeleri buraya yardımı teşvik etmeleri sağlanmaktaydı. Aynı şekilde Ankara'ya kursa gelen imam, hatip ve vaizlere ÇEK kuruluşları gezdirilmekteydi. Diyanet işleri Başkanlığının dergilerinde TÇEK hakkında yazılar yayımlanması sağlanmıştı.¹⁶⁷²

Dünya Çocuk Günleri ve 23 Nisan Bayramlarında Ankara radyosunda ve transmisyon (aktarım) saatlerinde tüm Türkiye radyolarında Kurum yöneticileri

¹⁶⁶⁹ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), s.40.

¹⁶⁷⁰ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s.7.

¹⁶⁷¹ BCA, 681-V33-4-34-24.

¹⁶⁷² 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 6.

tarafından konuşmalar yapılarak Kurumun faaliyetlerine ait bilgiler tüm kamuoyu ile paylaşıldı. Bu kapsamda 1966-67 yıllarında, radyoda Kuruma dair 70'e yakın haber yaptırıldı.¹⁶⁷³ Yazılı basın ve radyo Kuruma özel bir ilgi ve yardım göstermekteydi.¹⁶⁷⁴

1963 yılında Genel Merkez tarafından 15.000'i duvar 10.000'i masa olmak üzere toplam 25.000 takvim bastırıldı. Bunlar çeşitli kuruluş ve şahıslara satıldı. Bazı üyeler ve bazı kuruluş ve şahıslar bu takvimlerin alımı ve dağıtımı konusunda olağanüstü gayretler gösterdiler.¹⁶⁷⁵

1963 yılı raporunda istatistik işlerinin hâlâ bilimsel olmaktan uzak olduğu anlatılmaktaydı.¹⁶⁷⁶ 1967 Raporunda da aynı düşüncelere özürlerle birlikte yer verildi. Devlet İstatistik Enstitüsü'nden getirtilen Uzmanların tavsiyeleri doğrultusunda bir program yapıldı. Örgütlerin bu uzmanlarca hazırlanan birörnek tablo ve fişleri doldurarak göndermeleri istendi. Ne yazık ki, örgütler, bu istatistik tablolarını göndermede de çok zayıf kaldılar. Bazı örgütler, istenen bilgi ve verileri hiç göndermemiş, gönderilenler gönderdiği bilgi ve verilerse tablo ve fişlerle uyumsuzdu. Bu nedenlerle birçok gereksiz yazışmaların işleri daha da karıştırması sonucu Kurumun sağlıklı bir istatistik tutması da söz konusu olmamıştı. Örneğin Varto depremi sonrasında korumaya alınan çocukların gönderildiği bazı yuvalardan izinli olarak İstanbul'a ve başka yerlere gönderilen çocukların daha sonra Trabzon'a toplanması faaliyeti, istatistik ve kayıt servislerinin düzgün çalışmaması nedeniyle çok güçlüklerle yapılabilmişti. 1967 Genel Kongresi'ne örgütlerden gelen delegasyonun, bu konuda özellikle dikkati çekildi.¹⁶⁷⁷

TÇEK, kamuoyunda unutulmaya yüz tuttuğunu düşündüğünden daha canlı ve devamlı olarak gündemde kalmak amacıyla 30 Haziran 1967 günü İş Hanı ve Çarşının açılış töreninin yapılmasıyla birlikte büyük bir 46. Yıldönümü Kutlama Programı düzenlemeyi düşündü. 46. Yıla denk gelen 23 Nisan Bayramı kutlamaları ile 1964'te Tüzüğe girmesiyle Dünya Çocuk Haftası kutlamaları, daha bir özenli düzenlendi. Program, Anıtkabir Ziyareti ile ve süslenmiş bir araba içerisindeki çocukların konfeti ve dövizler attığı bir araba ile getirilmesiyle başlamıştı. Kurum tarihçesi ve faaliyeti

¹⁶⁷³ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 12.

¹⁶⁷⁴ A.g.r., s. 13.

¹⁶⁷⁵ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 25.

¹⁶⁷⁶ A.g.r., s. 13.

¹⁶⁷⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 8 ve 13.

hakkında Genel Başkan tarafından halka radyo aracılığıyla bilgiler verilmişti. Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi (DTCF) Konferans Salonunda yapılan toplantıya Cumhurbaşkanlığı vekili, Senato Başkanı ve Sağlık Bakanlığı katılımıyla yapılan toplantıda, üç kardeş dernek temsilcileri ile Kurumdan yetişen ve halen Ziraat Fakültesinde Doçent olan bir TÇEK evladı konuşma yapmıştı. Büyük törende çocuk konusyla meşgul derneklerin temsilcileri davet edilmişse de gönderilen davetiye zarfları, muhatabı yerinde bulunamadı kaydıyla geri gelmiş, ancak üç dernek temsilcisi törene katılmıştı.¹⁶⁷⁸ Ertesi gün Keçiören Çocuk Yuvası'nın Atatürk büstü açılmış, Kolej öğrencilerine kep giyme töreni ve ant içme törenleri yapılmış, sergiler düzenlenmiş,¹⁶⁷⁹ bu törenlerde 15.000 adet renkli propaganda afişi bastırılarak Başkente şehrin görünür yerlerine asılarak, Genel Merkez binasının yanındaki iş hanı girişine sabit vitrinlere foto panolar yerleştirilmiş, diğer şehirlerdeki örgütlere de bunlardan dağıtılmıştı.¹⁶⁸⁰ Genel Merkezin çalışmalarından örgütlere bilgi vermek için zaman zaman haber bültenleri yayınlanmış, Yuva çalışmaları ve gönüllü ablaların çocuk hizmetlerindeki çabalarını anlatan sesli projeksiyon, Ankara'nın belli başlı sinemalarında günlerce halka gösterilmişti.¹⁶⁸¹

24. Genel Kongre'de, "Doğu depremlerinde TÇEK" konulu Türkçe-İngilizce bir broşür ve Kurumun 46. yıl dönümüne ait özel bir sayı hazırlanarak yayınlandı.¹⁶⁸² 46. yıl etkinlikleri 30 Haziran 1967 tarihinde DTCTF Salonunda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Vedat Ali Özkan'ın da katılımıyla başlamıştı.¹⁶⁸³

1966-67 TÇEK yönetiminin talebiyle, dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da Çocuk Esirgeme Kurumu'nu himayesi altına alan devlet başkanları arasına girdi. Cevdet Sunay, Kurumu yalnızca korumasına almakla kalmayıp Genel Merkezi ziyaret ederek ve denetleyerek çalışmalar hakkında bilgi almış, Keçiören Yuvası'nı, birisi

¹⁶⁷⁸ A.g.r., s. 47.

¹⁶⁷⁹ A.g.r., s. 12.

¹⁶⁸⁰ A.g.r., s. 48.

¹⁶⁸¹ A.g.r., s.7.

¹⁶⁸² A.g.r., s. 10.

¹⁶⁸³ 85 asil üyenin yerine 83 yedek katılmış, iki asilin yerine ise katılım olmamıştı. **1967 Genel Kurul Toplantısı Tutanağı, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1968, s.100.

deprem bölgelerinden gelen çocukları görmek için olmak üzere iki defa ziyaret etmiş ve duygularını 22 Eylül 1966 tarihinde anı defterine yazmıştı.¹⁶⁸⁴

Teftişlerin daha planlı ve etkili yapılması için müfettiş kadrosunun genişletilmesine karar verilerek kadroya bir Teftiş Kurulu Başkanı ile üniversite mezunu üç yeni müfettiş alınması ve bu eklemelerle Kurulun, 6 müfettişli bir yapıya ulaşması sağlandı. Yeni açılan kadrolara ikisi Siyasal Bilgiler biri İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi mezunu üç genç eleman atandı.¹⁶⁸⁵

Teftişlerde yuvaları bulunan örgütlere öncelik verildi. Ne var ki bir yıl kadar sonra bu genç müfettişlerden ikisi devlet sınavını kazanarak MEB adına Amerika'ya gönderilmek, biri de bir bankanın müfettişliğine atanmak suretiyle görevlerinden ayrıldılar. Yine de bu üç elemana 1964-65 devresinde uzun zamandan beri tespit edilmeyen birçok illerin teftişleri yaptırılabilmişti. Ulaşılan teftiş sayısı 52 il ve 5 ilçeye ulaşmış geriye yalnızca 15 il kalmış, bunların teftişleri de planlamaya alınmıştı. Aynı devrede Genel Başkan Emin Halim Ergun da bizzat 18 ilde teftiş ve incelemelerde bulunmuştu.¹⁶⁸⁶

1966-67 devresinde de genel teftişler, müfettişler tarafından ayrıntılarıyla gerçekleştirilerek raporlar düzenlendi. Genel teftişlerin dışında bir kısım yolsuzluk ihbar ve iddiaları için hazırlanan raporlar, Genel Başkanlığa sunuldu. Bu raporlarda belirtilen eksikliklerin giderilmesi ile sabit görülen yolsuzlukların yasal gerekliliklerinin yerine getirilmesi üzerinde çalışıldı.

Müfettişlerin gezilerinin dışında Genel Başkan ve GMYK üyeleri de devre içinde Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Sakarya, Bilecik, Bandırma, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Manisa, İzmir, Muğla, Aydın, Denizli, Uşak, Afyon, Antalya, Isparta, Burdur, Mersin, Adana, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Kayseri, Konya, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Erzurum ve Muş merkezlerini ziyaret ederek genel anlamda denetlemelerini gerçekleştirdi. Teftişler sırasında yerel yönetim birimleri ve diğer ilgililerle o yerlere ait sorunlar üzerinde görüşülerek yararlı sonuçlar elde edildi.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 15.

¹⁶⁸⁵ A.g.r., s. 8.

¹⁶⁸⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 9.

¹⁶⁸⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 14.

Kurumun kendi işleyişine yönelik görüş ve yöntem oluşturma çalışmaları kapsamında Devlet Planlama Dairesinde hizmetlerde bulunmuş ve o tarihte Washington'da IMF'te uzman olarak görev yapmakta olan Ayhan Çilingiroğlu'ndan, Kurum çalışmaları hakkında bilimsel esaslara yönelik bir rapor hazırlaması istendi. Söz konusu uzman, Genel Merkez ve Keçiören Çocuk Yuvası'nı inceleyerek bir rapor yazdı. Genel Merkezce, bu rapor üzerinde bir süre çalışıldı. Ancak rapor daha çok Türkiye'nin nüfus politikasına yönelik değerlendirmeler içermekteydi.

Çilingiroğlu'nun raporuyla yetinilmeyerek İsviçre merkezli UÇRB ile iletişime geçildi. Bu kuruluşun tanınmış Genel Sekreteri Moulock Houwer, Türkiye'ye çağrılarak Genel Merkez, taşra örgütleri Keçiören tesisleri, neredeyse tüm örgüt kendisine gezdirilip bir bir gösterildi. Bunlar sonucunda kendisinden alınan Houwer Raporu üzerinde haftalarca çalışıldı. Bu rapor üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda yararlı görülen bir takım uygulamalar, yuva programlarına alındı.¹⁶⁸⁸

1966-67 devresinde bilimsellik temeli üzerinden yapılan çalışmalarda, Çilingiroğlu ve Houwer raporlarından başka, Genel Merkez Bilim Kurulu'nun raporları da incelendi. UÇRB Genel Sekreteri Moulock Houwer'ın ve Genel Merkezce görevlendirilen bilimsel kurulun verdiği raporlar üzerinde çalışıldı.¹⁶⁸⁹

Sosyal Hizmetler Akademisi tarafından düzenlenen çocuk konulu seminer ve konferanslarda yapılan bilimsel tartışmalarda ÇEK adına temsilci ve uzman bulunduruldu. 27-30 Eylül 1967 günleri arasında İzmir'de yapılan 10. Milli Pediatri Kongresi'ne katılım sağlanarak yuva hizmetlerinde, buralarda sunulan raporlara dayalı değişikliklere gidildi.

4.1.5. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri

TÇEK'in üyesi bulunduğu, Merkezi İsviçre'de bulunan International Union for Child Welfare (Uluslararası Çocuk Refahı Birliği)'nin her iki yılda bir yapılmakta olan toplantısı, 27 Eylül 1962 yılında tarihinde İstanbul'da gerçekleştirildi. Gelen yabancı delegeler, kongrenin çalışmalarından ve Türkiye'de gerçekleştirdikleri temas ve gezilerden büyük memnuniyetle ayrılmışlardı. Kongreye kırkı aşkın ülke çocuk koruma derneklerinin delegeleri katılmıştı. Türkiye ise TÇEK Genel Başkanı

¹⁶⁸⁸ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 4, 5.

¹⁶⁸⁹ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), s.39.

başkanlığındaki beş delegeyle katıldı. Önemli konularda gerekli kararların alındığı kongrenin, gerek iyi hazırlığı ve gerek başarılı sonuçlanması nedeniyle GMK üyesi Süheyla Kunt ve beraberindeki ÇEK İstanbul merkezi çalışanları, büyük emek ve gayretlerinden dolayı tebrik edildi. Kongrede bir jest olarak Genel Başkan Galip Göker, merkezi İsviçre'de bulunan bu örgütün Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi.

Kongrenin TÇEK açısından yararlı sonuçlarından en önemlisi, UÇRB üyeliği ve irtibatları sayesinde, Kuzey devletleri İsveç, Norveç, Danimarka ve Kanada çocuk koruma derneklerinin, Çocuk Refahı Birliği adına toplam değeri 530 bin lira olacak bir Gündüz Bakımevi ile “Hemşire Tekâmül Kursu” programı yürütecek Eğitim Merkezini finanse etmeyi kabul ve taahhüt etmeleri oldu. Bu kuruluş için İstanbul Zeytinburnu'nda 5.353 metrekare arsa, Genel Merkezce 64.236 liraya satın alınarak tahsis edildi. Genel Başkan Galip Göker, kırk yıl önce Dr. Fuat Umay'ın yaptığı gibi Amerika'ya bir gezi yaparak buradan Kuruma maddî manevî bazı yardımlar sağladı. Özellikle gıda yardımlarının yapılması için yaptığı temaslar iyi sonuçlar verdi. Kıbrıs Cumhuriyeti Türk Cemaati'nin kurmak istediği çocuk koruma derneği için gereken bilgi ve belge desteği, Dışişleri Bakanlığı kanalıyla iletilti. Üsküp'te meydana gelen depremden zarar gören çocuklara ise 10.000 lira yardım gönderildi.¹⁶⁹⁰

UÇRB'nin İstanbul toplantısında bir sonraki toplantının Atina'da yapılmasına karar verildi. Ancak bu konuda TÇEK'e Birlik tarafından yapılan tebligata karşın Yunan Hükûmeti ile Kıbrıs konusunda yaşanan politik kriz nedeniyle ÇEK'in bu toplantıya katılımı Hükûmetçe uygun görülmedi. UÇRB aracılığı ile İsrail'e, ÇEK Genel Başkanı'nın Başkanlığında, beş kişilik bir heyetin, 15 günlük inceleme gezisi gerçekleştirildi. Uluslararası Birlik, ÇEK Genel Başkanı'ndan, İstanbul'da azınlıklara ait bir yetimhanenin kapatılmasına ilişkin konunun incelenmesini de rica etti. UÇRB Genel Sekreteri Mr. Mulock Houwer tarafından yazılan bir mektupta Birliğe dahil Avusturya Teşkilatı'nın dört yıl süreyle öğretmen olarak yetiştirilmek üzere masrafları kendilerince karşılanmak üzere Almanca bilen ortaokul mezunu bir kız öğrenci istediğini bildirmesi üzerine, İstanbul'da bir posta dağıtıcısının Avusturya okulundan mezun Almanca bilen 15 yaşındaki kızı seçilerek, yol masrafı ÇEK tarafından ödenmek suretiyle, Avusturya'ya eğitime gönderildi. Çocuğun, eğitimi sonunda

¹⁶⁹⁰ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 21.

ÇEK'te belli bir süre çalışması, velisi ve kefilinden taahhütname alınmak suretiyle zorunlu tutuldu.¹⁶⁹¹

BM Uluslararası Sağlık Desteği ve Eğitimi Birliği [International Union for Health Promotion and Education (IUHPE)]'nin İspanya toplantısına, yönetim kurulu üyelerinden biriyle katılım sağlandı. Uluslararası Birliğe üyelik bedeli 750 dolar (7000 lira)'dı.¹⁶⁹²

10-17 Temmuz 1965'te İspanya'nın başkenti Madrid'de yapılan Sağlık Eğitimi Konferansına ve Atina Genel Kurul toplantısı atlandıktan bir devre sonra 1-4 Eylül 1966'da UÇRB'nin Lahey'de gerçekleşen Genel Kuruluna katılım sağlanmıştı.¹⁶⁹³ 19 Ağustos 1966 tarihinde gerçekleşen Varto-Hınıs depremi, deprem olduktan hemen sonra Lahey'de yapılan bu toplantıda Türk delegasyonu Konseyde depremi duyurmuştu. 1-4 Eylül arasında Lahey'de toplanan konseye, Kurum adına bizzat Genel Başkan'ın başkanlığında üç kişilik bir kurul ile iştirak edilmekteydi. Deprem acil konu olarak gündeme alındı. Oracıkta İngiliz Çocuk Koruma Kurumu ve Büyük Britanya Denizaşırı Yardım Teşkilatı'ndan Varto depremzede çocuklarına, geniş olanaklar sağlandı.¹⁶⁹⁴

Uluslararası örgütün Başkanı Mr. Meyo ile Genel Sekreteri Mr. Moulock Houver'ın, konuyla yakından ilgilenerek sağladıkları finansmanın, henüz yapımı tamamlanmamış olan Trabzon'daki yuva yapımının bir an önce tamamlanmasında kullanılması ve böylece deprem bölgesi çocuklarının burada barındırılması kararlaştırıldı. Yabancı bu kuruluşlardan gönderilen 3.283.671 TL nakit yardımın, 468.903 lirası Trabzon Yuvası yapımının tamamlanması ve diğer masraflarına; 584.579 lirası da deprem çocuklarının beslenmesi ve diğer masraflarına ilk etapta harcandı. Gediz Depremi nedeniyle de 1970 yılında TÇEK hesaplarına toplam 2.116.390 lira dış yardım alınmıştı.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁹¹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 23.

¹⁶⁹² 1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplariyle ..., s. 10.

¹⁶⁹³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Albümü 1967, Ankara, 1967, s. 16.

¹⁶⁹⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 43.

¹⁶⁹⁵ A.g.r., s. 22-23.

4.1.6. Kurumun Malî Durumu

Kurumun bu dönemde mali durumunu incelemeden önce, 1963-1970 döneminde halkın refah seviyesinde ortalama % 3,8'lik artış meydana getiren ekonomik performansı sayesinde Türkiye'nin, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde başarılı bir konumda olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Bu dönemde Türkiye yıllık % 6,5'lik istikrarlı bir büyüme yakalamış, enflasyon % 5,5 civarında gerçekleşmiştir.¹⁶⁹⁶ Bu durum, Hükûmet desteğinin, ülke için bağış ve yardımların az da olsa devamını sağlayarak TÇEK'in genel bir mali sorun yaşamamasına neden olmuştur. Yine de ülke ekonomisinin 1970'lerde içine çekileceği borç sorununun temelleri bu dönemde atılmıştır.

TÇEK Yönetimleri hayır işlerine harcanan menkul ve taşınmaz gelirlerinden vergi alınmaması taleplerinin Hükûmetler nezdinde karşılık bulmasını altmışlı yıllar boyunca boş yere bekledi durdu. Bu tür gelirlerin yüzde 35'i yani üçte biri vergiye gitmekteydi. MBK üyeleri ile yapılan görüşmeler de sonuç vermemişti.¹⁶⁹⁷ Ne var ki vergiler ancak 1970 Mayıs'ında kalkacaktı.

1951'de Kurumu denetleyen Mf. Kayla'nın gelir ve gider kalemlerinde kullanmış olduğu akıllıca tasnif kullanılarak hazırlanan Tablo 33-35'te görüleceği üzere en büyük gelirler, karşılıksız yardımlar grubundan ortak yardımlar (fitre, zekât, kurban derisi) payından gerçekleşmişti. Kalan gelir grupları olan sermayeye dayalı ve harcamaya dayalı gelirler yaklaşık eşit gelirlerdi. Kurumun gayretleri kısmını oluşturan, şefkat pulu, lüks telgraf, rozet dağıtımı, eşya piyangosu, dergi kitap broşür ve çocuk bakımından oluşan harcamaya dayalı gelir gruplarına bakıldığında Kurumun artan gayretleri sayesinde bu gelir grubunda en yüksek seviyenin 1963'te elde edildiği, sonradan nispeten düşüş gerçekleştiği görülmektedir. En yüksek gelirin 1964'te elde edilmesinin nedeni, karşılıksız yardımlarda meydana gelen artıştı. (Tablo 33). Lüks telgraf kâğıdı ve şefkat pulu gelirleri 1962'de 413.815 lirayla, çocuk bakım parası 1963'te 475.614 lirayla zirvedeydi. (Tablo 33 ve 34).

DP döneminin sonuna doğru sağlanan artıştan beri altmışlı yıllarda Hükûmet yardımlarında beklenen artış sağlanabilmiş değildi. Fitre zekât ve kurban derileri

¹⁶⁹⁶ Ramazan Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010), Mali Bağımlılık, Büyüme, Krizler, ve Siyasi Sonuçları, Zihniyet-Borç-Büyüme-İstihdam, 1838-1914 Dönemi ile 1980 Sonrası ve Benzerlikleri*, Destek Yayınları, İstanbul, Haziran 2017, s. 522-523.

¹⁶⁹⁷ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 31.

gelirleri en önemli gelir kalemi olmakla birlikte o da stabildi. Dönem içerisinde taşınmaz kira gelirlerinde bir miktar yukarı yönlü hareket sağlanabildi. Çocuk bakım gelirlerindeki artış, parası karşılığı kurum kuruluşlarına verilen çocukların sayısındaki artışla koruma birliklerinden yapılan tahsilata işaret eder. Gümrüklerde unutulmuş ya da el konulan mallardan Kurum ambarlarına intikâl eden eşyaya ek olarak piyasadan bir miktar hediyeelik eşya satın alınarak yapılan eşya piyangosu, yasal gerekçelerle 1961'den sonra yapılamadı. Yine de Hükûmetle görüşülerek yolun açılmasından ümitli olan yönetim, bütçelerinde eşya piyangosu için önceleri 50'şer bin lira ödenek ayırıyordu.¹⁶⁹⁸ 1968-1969 Bütçesinde bu girişimden vazgeçilmediğine işareten sembolik 1 lira ödenek konuldu. (Tablo 33 ve 34).

Çocuk ve Yuva Dergisinin getirilerindeki düzenli artış memnuniyet verici olup Kurumun Türk yayın hayatında yerinin göstergesiydi. Dergi 1966 yılında 88.650 lira getirerek en yüksek rakamına ulaştı.¹⁶⁹⁹

Gelirlerin hemen yarısını karşılıksız yardımlar oluşturmaktaydı. Altmışlı yılların sonunda Hükûmet yardımlarında az miktarda olsa (40.000 TL) bir artış sağlanabilmişti. Fitre zekât ve kurban derisi gelirleri azami değerine 1966'da ulaşmıştır.

En küçük bir miktarı bile makbuz karşılığı yapılan bağışlar, genel olarak çocuk sever vatandaşlardan, bazı yabancılardan, Genel Merkeze yapılmakta, bir kısmı kiracılardan, Keçiören Yuvası'nı ziyaret eden vatandaşlar ve yabancılardan doğrudan doğruya yuvaya verilmekteydi. Yuvaya eşya yardım ve bağışı da yapılabilmekteydi. Bu yıllarda Kuruma 200 ilâ 400 bin lira arasında değişen nakit bağışlar gerçekleşmekteydi. Bu rakam, Atatürk dönemiyle (Bağışların toplam gelirlere oranı 1/20'si kadardır.)¹⁷⁰⁰ kıyaslandığında oransal olarak hemen hemen aynıdır.¹⁷⁰¹

Gelirlerin yaklaşık diğer yarısı sermayeye dayalı gelirlerden oluşurken Kurumun harcamaya dayalı çocuk bakım parası, şefkat pulu, lüks telgraf, eşya piyangosu, dergi, kitap broşür ve % 5 merkezler payı gibi hizmetlere dayalı gelirler en küçük dilimi oluşturmaktaydı. Merkezler gelirlerinden alınması gereken % 5 hisse,

¹⁶⁹⁸ Aynı yer.

¹⁶⁹⁹ Bkz. Tablo 33 ve 34.

¹⁷⁰⁰ Bkz. Tablo 17: 1934 ile 1938 Yılları Gelir Kalemlerinin Dağılımı.

¹⁷⁰¹ Bkz. Tablo 18.

1966 yılında özel gayretlerle elde edilen 91.000 lira dışında artmak bir yana her geçen yıl daha da düşmekteydi. Yönetim Kurulu bu payı artırma iradesini göstermek amacıyla 1968 ve 1969 yılları bütçesinde 150.000 lira gelir öngörmüştü.¹⁷⁰² Altmışlı yılların gelirlerine bütün olarak bakıldığında en yüksek gelir artışı elde edilen yılın 1966'da olduğu görülür.¹⁷⁰³

Altmışlı yılların ilk yarısında Kurumun gelir sağlamak için yaptığı harcamalarında (eşya piyangosu, şefkat pulu, lüks telgraf, rozet üretimi, taşınmaz alımı, inşaat) ciddi bir düşüklük vardı. 1965'te inşaat kaleminde birden bir artış olmuştu. Bu Anafartalar caddesinde başlayan Çarşı ve İş Hanı inşaatının sonucuydu.¹⁷⁰⁴ İnşaat faaliyetleri 1966 ve 1967 yıllarında devam etmişti. 1966'da yapılan Zeytinburnu tesisleri, Kurum kasasından inşaata para ayrılmadığından Tablolarda yer almasa da en büyük yapı kazanımıydı.

Özel Hemşire Koleji, 1965 yılı itibarıyla ikinci sınıfı da açılmak suretiyle öğretimine devam etmekteydi. Artan giderleri karşılamak için Keçiören kompleksi altmışlı yıllar boyunca yılda ortalama 1,5 milyon lira harcamayla idame edildi.¹⁷⁰⁵ 1968 ve 1969 yılları için ise 2.000.000 lira bütçe talep edildi. (Tablo 35). Kurumun en büyük gider kalemi Kurumun göz bebeği, görünür yüzü olan Keçiören Yuvası ve Hemşire Okulunun harcamalarından kaynaklanmaktaydı. Keçiören kuruluşlarının masrafları, 1964 yılında 1.707.410 lira ve 1966'da 1.714.000 lira ile en yüksek seviyelere ulaştı.

Odacı, şoför, kaloriferci ve benzeri çeşitli hizmetlilere bütçe yönetmeliğine göre iki yılda bir elbise, ayakkabı ve üç yılda bir palto verilmekteydi.¹⁷⁰⁶ Kurumun denetleme ihtiyaçları göz önünde bulundurularak iki müfettiş kadrosuna dört ilave yapılmasıyla müfettiş kadro sayısı altıya çıkarıldığından yıllık müfettiş yollukları 1963'te 20.000 lira iken 1964'te 30.000 liraya yükseltildi. 1966'da Personel giderleri ve - vergi yükünden şikâyetler bir sonuç doğurmadığından- vergiler stabildi. Altmışlı yıllarda örgütlere azamî yardım 624.445 lira ile 1963 yılında yapıldı.¹⁷⁰⁷

¹⁷⁰² Bkz. Tablo 33 ve 35.

¹⁷⁰³ Bkz. Tablo 18, 19.

¹⁷⁰⁴ Bkz. Tablo 34 ve 36.

¹⁷⁰⁵ Bkz. Tablo 34 ve 36.

¹⁷⁰⁶ A.g.r., s. 9.

¹⁷⁰⁷ Bkz. Tablo 34 ve 36 ve **1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplarıyla ...**, s. 9.

Kurum, gelirleri sınırlı bir hayır kurumu olmasından ötürü personel maliyetlerine ilaveler getiren sendika ve toplu iş sözleşmesi yüklerinden memnun değildi. Keçiören yuvasında çalışan işçiler, Sağlık İş Sendikası'na dahil olmayı seçtiklerinden, 274 Sayılı Sendikalar ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Yasaları gereğince Sağlık İş Sendikası'nın, ÇEK ile toplu iş sözleşmesi yapmayı talep etmesi üzerine, bir toplu iş sözleşmesi yapılarak taraflarca imzalandı. GMK üyelerinin, Yuva çalışmalarının çalışma zorunlulukları konusunda ısrarlı açıklamalarına karşın, yasalar gereği, sözleşme gereklilikleri kabul zorunda kalınarak personele yemek, elbise ve fazla çalışma ücreti gibi aslında bir kısmı kurumca zaten sağlanmakta olan yükümlülükler yüklendi. Sözleşmenin Kuruma yılda 62.247 lira ek mali yük getirdiği hesap edildi.¹⁷⁰⁸ Kavacık Suyu İşletmesi işçilerinin de sendikalı olmasının, Genel Merkeze getirdiği külfet de 28.768 liraydı.¹⁷⁰⁹

Yönetim giderlerinden olan Müfettiş yollukları, uluslararası birlik, kongre vs. için 1961-1967 yıllarından 100.000 liranın hemen altında bir para harcanırken 1968-1969 yıllarında bu harcama 260.000 liranın üzerindeydi. Bina kirası ve ofis masraflarıyla vergi ve sigortada 1968-69 yılları için bütçede üç kata yakın artış öngörülmüştü. Bu artışlar artan teftişler Zeytinburnu tesislerinin eklenen maliyetleri ile Anafartalar'da yapımı tamamlanacak binaların kullanım maliyetlerinden kaynaklıydı. UÇRB üyelik bedeli 750 dolar yani 7000 liraydı.¹⁷¹⁰

1964-65 yıllarında taşınmaz satın alınması gerekmesi durumunda başka bölümlerden aktarma yapılması düşünüldüğünden buraya ödenek ayrılmazken,¹⁷¹¹ 1968-69 yıllarında Bütçe kaleminin idamesi amacıyla sembolik olarak 1 lira ayrılmıştı.

Tablo 19'da verilen gelir-gider rakamlarından 1961-1966 yılları arasında Gelirler ve Giderlerin hemen hemen eşit gerçekleştiği (1964'te denk), yani gelirlerin bütününe harcandığı görülmektedir. 1967- 1971 yılları arasında ise hemen her yıl yaklaşık 1 milyon liranın harcanmayarak tasarrufa gidildiği görülmektedir. Yıllık enflasyonun da hesaba katıldığı durumda (Atatürk Dönemi sonunda eşit olan gelir gider rakamlarının da yardımıyla) 1961-1971 yılları arasında 11 yıllık gelirler toplamının 55.475.000 lira kadar olduğu, bunun ortalama yıllık 5.043.000 lira

¹⁷⁰⁸ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 15.

¹⁷⁰⁹ A.g.r., s. 17.

¹⁷¹⁰ A.g.r., s. 10.

¹⁷¹¹ Aynı yer.

civarında bulunduğu, 1938 rakamının enflasyonla işlem görmüş tutarlarının yıllık ortalaması ise 3.111 liraya tekabül etmekle Kurumun 11 yıllık gelirlerinin ortalamasının 1,621 kat bir reel fazlalık arz ettiği tespit edilebilir. 11 yıllık giderler toplamı olan yaklaşık 51.245.000 liranın yıllık ortalamasının 4.658 lira olacağından bu durumda giderlere göre fazlalığın 1,5 kat olduğu bulunacaktır. Demek oluyor ki TÇEK, altmışlı yıllarda, Atatürk dönemi reel rakamlarıyla kıyaslandığında 1 yerine 1,5 harcamıştır. Kurumun taşınır ve taşınmazlarını çoğaltan büyüme rejimi bu dönemde de istikrarlı bir şekil arz etmiştir.

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1965 yılında kasa aktifi olarak 8.028.494 liralık sermayesi, 15.225.858 lira nazım hesaplarına olmak üzere toplam 23.254.353 liralık bir gerçek değere sahip olduğu görölmekteydi ¹⁷¹² ki bu çocuk hizmetlerinin bütünü düşünöldüğünde yeterli olmasa da Kurumun faaliyet çerçevesinde hizmetlerin devamlılığını sağlamaya esas bir değerd.

Altmışlı yıllarda Kurum bütçelerinde, taşınmaz kiralaları, hükümet yardımı, zekât, fitre ve deri ortak gelirlerinden alınan paylar, çocuk bakım parası, Kavacık Suyu, şefkat pulları ve eşya piyangosundan beklenen gelirler, hep geçen yılların gelirleri göz önünde bulundurularak belirlenmiş ve dolayısıyla gelir yönünden Kurum durağan bir döneme girmişti.

Yetmişli yıllarda giderek bozularak içinden çıkılamayacak duruma giren ÇEK'in maliyesi, altmışlarda her bakımdan kendine yetecek durumdaydı. ¹⁷¹³

4.1.6.1. Kurumun Taşınmazları

Tüzüğün 39. Maddesi gereği, Kurum adına taşınmaz mal almak, yaptırmak, faydası kalmayan veya azalanları -bunlardan örgütlerce sağlanmış olanları için yerel kongrelerin rey ve olurları alındıktan sonra- satmak, Kurum amaçlarına daha elverişli olanları ile değıştirmek yetkisi GMK'ya verilmişti. Satılan taşınmaz malların bedelleri yalnız kuruluşlara harcanırdı. Yani bu paralar, bir mirasyedi gibi gelir açığını

¹⁷¹² Ç.E.K. Genel Merkez Kurulunca XXIV. Genel Kongreye Sunulan **1965 ve 1966 yılları kesin hesabı ve 1967 yılı 9 Aylık hesabı ile 1968-1969 yılları bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçeleri**, Doğuş Matbaacılık Ticaret Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1967, s. 4.

¹⁷¹³ Oya Köymen, "Toplum Hekimliğine Gönöl Verenler: ANNEM, Dr. Şahende Köymen (1916-1997), Keçiören Çocuk Esirgeme Yuvası'nın Kurucu Başhekimisi", **Çalışma Ortamı Dergisi**, Sayı:114, s.4.

kapatmak için, ya da çocuk bakım masrafı olarak kullanılamazdı. Kurum, sermayeden harcama yapmamayı bir tüzük ilkesi sayıyordu.

61-63 devresinde, Genel Merkez binasının arkasındaki bir bahçe arsasından yararlanarak buraya 274.219 liraya maliyetle 20 dükkânlı bir bina yaptırıldı. Dükkânlara, belediye 400-425 lira aylık kira değeri biçti. Eskiden yeri sapa görülen bu dükkânlar çalışmaya başladıktan itibaren çevresini canlandırdı. Kurum, buradan önemli bir gelir elde etmeye başladı. Dükkânların dört beş yıla kadar harcanan miktarı amorti edecek bir gelir getireceği hesaplandı.¹⁷¹⁴

Genel Merkeze bitişik olan bina, önceki dönemlerde kurumdan Verem Savaş Dispanseri olarak kiralanmış ve uzun yıllarca böyle kullanılmaya mahkûm kalmıştı. Kirası çok küçük bir miktarı geçmeyen ve çok işlek bir yerde bulunan bu basit binaya oda oda ayrı kiracılar talip olduğu gibi bütününe talip olan kiracılar da çıkıyordu. Doğal olarak, konumu nedeniyle çok değerli olan bu yerin, bu şekli ile kiraya verilirse çok ciddi bir gelir elde edileceğini düşünen GMK, buraya modern bir pasaj, bir iş hanı yaptırılması durumunda, gayet yüksek gelirler elde edilebileceğini hesapladı. Böyle bir bina yapılması durumunda kira geliri, 4-5 yıl içerisinde kendisini amorti edecekti. Ancak GMK, böylesine büyük bir karara kalkışma yetkisini kendinde görmeyerek, Genel Kurula getirme kararı aldı. Yapı, ilk tahminlere göre 4 milyon liraya mal olacaktı. Yapım yönünde karar alınması durumunda, kiracılarla sıkıntı yaşanmaması için bina kiraya verilmedi. Bu arada ortaya çıkan, Yüksek Seçim Kurulunun iki aylığına kiralama talep etmesi fırsatı iyi değerlendirilerek iki ay için 6 bin liradan bu kurula kiralandı. Yeni Genel Kurulun onaylaması durumunda, binanın teslim tarihi 1 Aralık 1963 olacaktı.¹⁷¹⁵

Ankara'daki taşınmaz gelirlerinin Genel Merkeze önemli bir katkısı vardı. Bunu Kuruma kazandıranlar daima saygı ve minnetle anılıyordu. Bina ve dükkân gelirleri, İkinci Dünya Savaşı başladığı sıralarda yürürlüğe konulan “Milli Korunma Kanunu” ve onu takip eden zamanlarda çıkarılan Kira Kanunları ve en son 6570 Sayılı taşınmaz Kiraları Hakkındaki Kanunla özel bir rejime tâbiydi. 1955'te çıkan bu Kanunun hükümlerine uygun şekilde hareket eden ÇEK'in, yasalara saygılı bir kurum olarak, bina ve dükkânlarını kiraya veren bazı özel kişiler gibi kanun dışına çıkarak kira artırması düşünülemezdi. Kurum taşınmaz mallarının kira gelirleri, emsallerine

¹⁷¹⁴ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 28.

¹⁷¹⁵ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 30.

göre çok düşük ve olması gerekenin çok altındaydı. Hatta bazı kiracılar, bu durumda vicdanları elvermeyerek, kiranın eksik kısmını Kuruma bağış olarak veriyordu. Sonunda 6570 sayılı Kanunun, kira bedellerini sınırlandırıcı hükmü ve “belediye takdiri” hükmü, Anayasa Mahkemesince, Anayasanın özüne aykırı görülerek iptal edildi.¹⁷¹⁶ Bu andan sonra 1964 yılı başından itibaren piyasa rayicine göre kira ayarlamalarının yapılması, yeni GMYK’nın ilk ödevlerinden oldu. Böylece, Kuruma ait Ankara’daki kiralık yerler için yeni kira bedelleri GMYK’ca belirlenebildiğinden, bu sayede 1964-65 devresinde 128.621 lira ek kira geliri elde edilmiştir.¹⁷¹⁷ Bu kapsamda, örneğin, Ankara Yenışehir semtinde bir apartmanın altındaki pasta salonunun boşaltılması ve bir bankaya kiralanması sonucunda sırf buranın gelirinden 395.000 lira artış elde edildi. Önceden zoraki alınabilen 2.000 lira aylık kira, 10.000 liraya artırılarak yıllık kira peşin alındı. Yılda güçlükle 70.000 liraya kiraya verilen sinema binası, zorla tahliye ettirilerek yıllık 375.000 liraya yeni kiracıya verildi. Yılda 30.000 lira kira getiren bir başka sinema binası da tahliye ettirilerek, 150.000 liraya ihale edildi. Özet olarak 1966-67 devresinde kira bedellerinden, geçen yıllara bakılarak toplam 609.426 lira ek gelir sağlanmıştı.¹⁷¹⁸

Kira tahsilatı ile görevli muhasebe birimlerinin işlerinin başlarından aşkın olmasını fırsat bilen kötü niyetli kiracılar yüzünden, kira tahsilatları konusunda da sorun yaşanmaktaydı. Bu nedenlerle kongrede alınan bir kararla yetimin hakkını gasp ettirmemek için kiralari kovalayacak ve aynı zamanda bina ve dükkânların onarım, vergi ve sigorta işlerini de takip edecek bir “emlak ve daire memuru” kadrosu eklenmesi ve istihdamı sayesinde kiracıların takibiyle kira bedellerinin tahsili konusu da güvenli bir yola girmişti.¹⁷¹⁹

Genel Merkezin taşınmaz mal yapım çalışmaları kapsamında, Anafartalar Caddesi’nde Kurum Genel Merkezinin bitişiğinde bir Çarşı ve İş Hanı yapımı için bir proje yarışması açılarak, 20 Kasım 1965 günü bir törenle bu binanın temeli atıldı. Hava şartlarının el vermesi durumunda 1966 yılı sonunda bitirilmesi planlanmıştı.¹⁷²⁰ 71 odalı ve 52 dükkanlı büyük bir bina olan çarşı ve iş hanı, Haziran 1967’de Kurdelesi

¹⁷¹⁶ ... on yıl önceki dondurulmuş ölçüler yüzünden hakkaniyet ve adalet ilkeleriyle bağdaşamayacak duruma geldikleri için iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas No.: 1963/3, Karar No.: 1963/67, Karar tarihi: 26/3/1963, **Resmî Gazete** tarih, sayı: 31.5.1963, 11416.

¹⁷¹⁷ **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 10.

¹⁷¹⁸ **1966-1967 Yılı Çalışmaları**, s. 16.

¹⁷¹⁹ **1962-1963 Yılı Çalışmaları**, s. 23.

¹⁷²⁰ **1964-1965 Yılı Çalışmaları**, s. 11.

Keçiören Çocuk Yuvası'nda bakılan bir öksüze kestirilerek törenle hizmete açıldı. Kuruma maliyeti, Ekim 1967 itibarıyla 2.869.955 lira olan binadan yüksek kira geliri sağlandı. Bina tamamlanır tamamlanmaz birçok dükkan ve odalar tamamen tutuldu. Yalnız ikinci bodrum katı kalan çarşıdaki diğer tüm dükkanlar kısa zamanda kiralanmıştı. Ofislerle dükkanların getirmekte olduğu kira toplamının yıllık 665.496 lira olduğu düşünüldüğünde dört buçuk yıl içerisinde kendini amorti edeceği hesap edilen yapı, bütün aksi iddia ve tahminleri boşa çıkaracak şekilde borçsuz olarak tamamlanmıştı.¹⁷²¹ 1967 yılı içerisinde Kuruma kazandırılan 71 oda 52 dükkanlı İş Hanı, herkesin hayranlığını üzerine çeken en önemli bir faaliyet ve bir gurur eseri olarak görüldü. Bu yapının toplam üç etap üzerinden tamamlanmasına karar verilmişti. 1968-69 devresi GMK, binanın ikinci etabını yüklenecekti. Bunun için mevcut Ziraat Bankası Samanpazarı Şubesinin yıkılması gerekiyordu. Bu da tamamlandığında 250 dükkanlı, garajlı sinemalı mükemmel bir site ortaya çıkacaktı. Bu iş için GMK'ya Kongre tarafından yetki verilmesi talep edildi.¹⁷²²

Bir diğer önemli inşaat çalışması, İstanbul Zeytinburnu'nda UÇRB ile ortak olarak yaptırılmakta olan Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi'ydi. İnşaat bir hayli hızlı ilerledi. Birlik aracılığıyla yardım eden devletlere ait kurumlarla TÇEK arasında imzalanan protokol gereği inşaat arsası kurum tarafından temin edilerek yapının bütün masrafları yukarıda adı geçen Uluslararası Birlik Üyesi dört ülkenin dernekleri tarafından ödenmişti. Binanın içerisine konulacak eşyalar ve çocuk oyuncakları Danimarka'dan gelmişti. Protokol gereği inşaat, Haziran 1966'da tamamlanacaktı. Yapının Danimarka'dan gelen mimarî plan ve projeleri, Türk mühendisleri ile Türk işçi ve ustaları tarafından yapılmıştı.¹⁷²³

İzmir Merkezi tarafından, Basmane'de Kuruma ait güzel ve değerli arsa üzerine bina yapılması önerilmekteydi. Bir petrol şirketi de daha inşaat başlamadan binanın altına bir depo yaparak burayı kısmen ve uzun süreliğine kiralamak istediğini yazılı olarak bildirmişti.¹⁷²⁴

¹⁷²¹ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 17.

¹⁷²² 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 50.

¹⁷²³ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 11.

¹⁷²⁴ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 31.

4.1.6.2. Kurumun Gelirleri

DP zamanında 1957’de 300.000 lira seviyesine ulaşan Hükûmet yardımı altmışlı yıllarda 375 bin lira olarak devam etmekteydi. Bu miktar bir mali yıl içerisinde parça parça ödenmekteydi. bu miktarın artırılması için çabalara devam edilmek isteniyordu. Artırılamasa da azalmayacağını ümit edildiği söylenmekteydi.¹⁷²⁵

1964 bütçe tasarısında, önceki yıllarda 375.000 lira olan devlet yardımı ödeneğinin, 200.000 lirasının kesilmek suretiyle Meclise gönderildiği öğrenilince kesilen miktarı iade edilmesi için, Meclis Bütçe Komisyonunda çaba sarf edilmesi sonucu kesilen miktar iade ettirildi. Tutarın artırılması için 1965’te Maliye Bakanlığı bütçesi üzerinde Kurum tarafından yapılan ısrarlı artırma talepleri, ancak 25 bin lira kadar karşılık bulmuş ve Maliye Bakanlığı Bütçesinde 400 bin lira yardım ödeneği oluşturulmuştu.¹⁷²⁶ Maliye Bakanlığı’nca tasarruf kararıyla % 10’u düşürülerek 360.000 lira olarak Kuruma aktarıldı. Her ne kadar ÇEK yönetimi tarafından artırılması ile ilgili hükûmet yanında çalışmalar yapılsa da olumlu bir sonuç alınamadı.¹⁷²⁷ 1968 yılında 75.000 lira 1969 yılında 50.000 lira olarak verilen devlet yardımı 1970 ve 71 yıllarında tümüyle sıfırlanmıştı.¹⁷²⁸

1967 yılı itibariyle kamu yararına hizmet ettiği tescil edilen 237 adet dernekten¹⁷²⁹ Kızılay, Hükûmetten 600.000; Çocuk Esirgeme Kurumu 400.000 TL, Ankara Çocuk Bakım Derneği, 300.000; Ankara Çocuk Sağlığı Derneği Hacettepe Tıp Merkezi tesisi 1.500.000, inşaatı 3.000.000 TL yardım aldı.¹⁷³⁰ Kurumun aldığı bu son yardımın bile sıradan bir yardım olduğu söylenebilir.

1926 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla THK tarafından ÇEK örgütlerinin de yardımı ile toplanmakta olan Kurban derileri ile fitre ve zekât zarfları gelirleri, diğer kardeş kurumlarla protokol ile öngörülen oran üzerinden bölüşülmesi sonucunda

¹⁷²⁵ A.g.r., s. 23.

¹⁷²⁶ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 24.

¹⁷²⁷ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 43.

¹⁷²⁸ XXVI. Genel Kongre (13-14)-5-1972, s.36.

¹⁷²⁹ Cumhuriyet Senatosu doğal üyesi Mehmet Özgüneş tarafından, Bütçe Kanunu’yla, Anayasa’nın 78. maddesi uyarınca, özel gelir kaynakları ve özel olanakları yasayla sağlanan hangi derneklere hangi milletvekillerin üye olmaya devam ettiklerine ilişkin sorusuna İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın, 24 Ocak 1967’de (7/327) verdiği yazılı cevaptan, **TBMM Cumhuriyet Senatosu**, Birleşim:5, Oturum:1, 21 Kasım 1967, s. 114. Bu derneklerin tam listesi s. 116-121.

¹⁷³⁰ **TBMM Cumhuriyet Senatosu**, aynı birleşim, s. 122, 123.

doğrudan pay alınmaktaydı. ÇEK, geçen yıllarda bu ödenekten düşülmek üzere THK'den avans almaktaydı. Ancak 1965 yılında bu Kurum, avans veremeyeceğini, paranın ancak ÇEK'in tüm şubeleri hesaplara parayı yatırdıktan sonra verilebileceğini belirtti. 1964-65 Raporunu hazırlayan eski GMK'nin tespitine göre THK kurban derilerinin gelirlerinin toplanmasında gayret göstermediği halde toplama masrafı adı altında kendine fazla bir miktar ayırmakta, üstelik genel toplamdan bir de “masraf” düşümü yapmaktaydı. Parayı olabildiğince geç kardeş kurumlara dağıtmakla da bankada tuttuğu oranda faiz getirisi sağlamaktaydı.¹⁷³¹ Bir çaba ve harcamanın karşılığı olmaksızın en yüksek gelir kaynağı olan “kurban derileri ile zekât ve fitre zarfları gelirleri”, THK tarafından Kurum payı olarak ödenmeye devam edildi. GMYK tarafından, THK'nin parayı taksit taksit ödemesi ve bankada bekletmesine son vermesi yönünde yapılan girişim, olumlu bir sonuç vermedi. Bu durum, THK'yle güzel ilişkilerin bozulmamasına özen gösterilerek lisan-ı münasiple ifade edildi. Ancak bundan da olumlu bir sonuç alınamadı. Yine de bunlara rağmen 1966 payının ümidin üzerinde gerçekleşmesi memnuniyet uyandırdı.

1963'te, önce Konya'da başlayan ve sonra diğer bazı illerde de kurularak yayılan, “zekât sandıkları” adlı ve dini hizmetlere yardım mahiyetli bazı özel hayır dernekleri, kurban derileri ve zekât ve fitreler toplamaya başlamışlardı. Özellikle “cami yaptırma”, “Kur'an kursu açma” amaçlı derneklerin de kurban derileri ile fitre ve zekâtları toplamaya başlamalarının, daha fazla olacağı tahmin edilen gelirlerin azalmasına neden olacağı muhakkaktı.¹⁷³²

Diyanet İşleri Başkanlığı da bu zekât sandıkları girişimine destekler mahiyette kendi örgütlerine genelgeler göndermişti. THK, buna engel olmak ve hiç değilse Diyanet İşleri Başkanlığı'nın desteğini kaldırmak için Başkanlığa yazılar yazdı. Sonuçta Devlet Bakanlığı'nda bir toplantı ayarlandı. Diyanet İşleri Başkan yardımcısının da bulunduğu toplantıda Hükûmetin zekât sandıkları girişimini desteklememesi yönünde görüş birliğine varıldı. İlgililere, Hükûmet ve bağlı kurum ve kuruluşları tarafından gereken talimatların verilmesi sağlandı.¹⁷³³

Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nca resmi işlemleri tamamlanan kaçak eşyalardan pay ayrılması suretiyle, diğer yardım kurumlarına olduğu gibi, azımsanmayacak

¹⁷³¹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 24.

¹⁷³² 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 44.

¹⁷³³ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 25.

ölçüde gelir elde edilmektedir. Genel Merkez ambarlarındaki büyük kısmı yuvalara ve örgütlere dağıtılan gümrük kaçağı eşya ile dış yardımlardan sağlanan kalan eşyaların toplam değeri, Ocak 1966 itibarıyla 653.487 liraydı. 1967’de halen yürürlükte olan Kanuna göre bu eşyanın satışı piyangoya konu edilemezdi. TÇEK, yeni bir gümrük kanun tasarısının bu konularda bazı olanaklar bahşedeceğini ümit etmekteydi. Sorunu Gümrük ve Tekel Bakanlığı yetkililerine iletmek isteyen Kurum, Bakanlıktan yetkilileri Genel Merkeze davet ederek ambarlarda bekleyen eşyayı kendilerine gösterdi.

Yetkililerle yapılan temaslar sonucu, çocuğa yarayışlı eşyaların ÇEK’e verilmesi konusunda da anlaşıldı. Ne var ki, gümrüklerde el konulan bu tarz eşya son zamanda pek bulunmuyordu. Çocuklara yarayışlı eşyanın önemli bir kısmı, merkezlerin ve yuvaların ihtiyaçlarına kullanılmak üzere gönderilmek örgütlere gönderilmektedir.¹⁷³⁴ Eşya piyangosuna konu edilen diğer kaçak eşyaların ÇEK’e verilmesine devam edilmekteyse de (5 Aralık 1960 tarihli ve) 152 Sayılı Kanun gereği bu eşyaların satılması veya piyangoya konu edilmesi yasaklandı.¹⁷³⁵ Halbuki piyango gelirinin, geçen yıllardaki getirisine bakarak, bazı eşyanın da satın alınarak bunlara eklenmesiyle bu gelir kaleminin 1.000.000 liraya kadar artabileceği düşünülmekteydi. Bu yasak nedeniyle Kurum, bu eşyalardan yararlanamaz olmuştu. Yeni Kanuna göre bu eşyaların, verildiği hayır kurumlarının çalışma konuları üzerine muhtaçlara dağıtımının yapılması gerekiyordu. Halbuki ambarlarda mevcut eşyaların büyük kısmı çocukların giyimi ve kullanımına uygun olmayan yetişkin paltosu ve ceket gibi eşyalardı. Kurumun çalışma konusu çocuk olduğuna göre bunların herhangi bir şahsa verilmesi Kanunun bu hükmünce olanaksızlaşıyordu. Piyango izninin verilmesi ve Kanunun yasaklayıcı hükümlerinin kaldırılması yolunda Gümrük Bakanlığı’na hem yazı ile hem de sözlü başvuruldu ancak bir sonuca varılamadı. Yönetim Kurulları, bu “can sıkıcı mahrumiyeti” uzun yıllar kabullenmeyerek Hükûmetler nezdinde girişimlerini ümitsizce sürdürmüştü.¹⁷³⁶ TÇEK Yönetimince, Genel Merkezin Çarşı Sitesi İş Hanı İnşaatı için gereken öncelikli ihtiyacı olan 500.000 lira başta olarak gümrükte yakalanan ambardaki eşyaların piyangoya konulmasının yeniden sağlanması

¹⁷³⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 45.

¹⁷³⁵ Kaçakçılığın men ve takibine dair 1918 sayılı Kanunun 21 ve 24. maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun, **Resmî Gazete**, Sayı:10678, No: 152, 12 Aralık 1960.

¹⁷³⁶ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 23-24.

isteniyordu.¹⁷³⁷ Piyango hakkı tanınmasa da kaçak eşyalar kanun gereği Kurumun ambarlarına gelmeye devam ediyordu. 1970 yılına ambarlardaki eşyanın nakit değeri 392.975 liraydı.¹⁷³⁸

Şefkat pullarını satmaları karşılığında, Kızılay % 40 beyiye verdiği için bayilerce Kızılay'ın tercih edildiği, bu yüzden Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da % 40 beyiye uygulamasının iyi olacağı düşünülmekteydi.¹⁷³⁹

Altmışlı yılların ilk devresinde Dr. Galip Göker, Kızılay'ın dağıtıcı payını % 40 olarak uyguladığı şefkat pulları üzerinden iki kardeş kurum arasında rekabet olmasından rahatsızlığını beyan etmesi üzerine Genel Kurul üyeleri dağıtıcı payının % 50, hatta yüzde 60'a çıkarılması teklifleri vermişti. Göker, konunun iki kardeş kurum arasında görüşülerek çözülmesinden yanaydı.¹⁷⁴⁰ Bu rekabet tüm kurumlar için zarara neden olmakta daha ziyade bazı kişiler ve kuruluşlara yararı dokunmaktaydı. 1963 yılı içerisinde Genel Başkanın katıldığı, Kızılay Genel Merkezinde yapılan toplantıda, uzun görüşmeler sonucu tek pul çıkarılarak fitre-zekât toplamada olduğu gibi hisselerin paylaşımı düşüncesinde anlaşıldı. Yeni uygulama için iki yıllık deneme süresi öngörüldü. 1 Nisan 1964'te yürürlüğe girecek olan bu protokol, TÇEK, Türkiye Kızılay Derneği, THK, YSD, Verem Savaş Derneği, Darüşşafaka arasında imzalanmıştı.¹⁷⁴¹

Çocuk Esirgeme Kurumu, lüks telgraf kâğıtlarını, kendi olanaklarıyla bastırıp PTT Genel Müdürlüğü'ne teslim etmekteydi. Özellikle tebrik telgraflarında, “lüks” kelimesi alıcı merkez tarafından görüldüğünde ÇEK telgraf kâğıtları kullanılmaktaydı. Diğer telgraf kâğıtlarından 50 kuruş fazla ücret ödenmekteydi.

Koruma birliklerinden alacakların vaktinde verilmemesi yüzünden çekilen sıkıntılar artık neredeyse müzminleşmekteydi. Örneğin Keçiören Yuvası içinde doğrudan Genel Merkeze ait olan alacak miktarı, 1 Aralık 1965 hesabı ile 468.280 liraydı. Alacaklarının tahsili için yüksek resmi mercilere başvuru yapılmakta, biri alınırken bir diğeri alınamamaktaydı. GMK'ya göre bu alacakların tahsilindeki

¹⁷³⁷ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 27.

¹⁷³⁸ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 53.

¹⁷³⁹ Sakarya delegesi ve geçici kurul başkanı İzzet Enes'in beyanlarından. 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s. 24.

¹⁷⁴⁰ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 26.

¹⁷⁴¹ 1962-1963 Yılı Çalışmaları, s. 24.

zorlukların kaynağı 6972 Sayılı Kanundu. Bu değişmedikçe sorun devam edip gidecekti.¹⁷⁴² 1967 itibarıyla en büyük alacak miktarları Keçiören 408.760 lira, Afyon 278.050 lira, Gaziantep 276.924 lira olmak üzere 14 yuvanın Koruma Birliklerinden toplam 1.324.752 lira alacağı bulunuyordu. Yalnızca İstanbul Merkezi ile Konya Kabul Merkezinin bu birliklerden alacakları yoktu.¹⁷⁴³ Koruma birliklerinden alınacak olan paraların tahsili, özellikle bazı iller için çok büyük zorluklara neden olmaktaydı. Bu illerden alacakların temini, çok sıkı takip sonucu ancak mümkün olabiliyordu. 1966 ve 1967’de de bazı alacaklara ulaşamadı. Yuvası olan merkezlerin bir kısmının azımsanmayacak miktarda alacakları tahsil edemeyişi, Genel Merkeze çok sayıda şikayetler yapılmasına neden oluyordu. Bu şikayetler karşısında Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından ilgili il koruma birliği ve Bakanlık yanında resmi girişimler yapılmakta, ancak tek çarenin, önceden söylendiği gibi, 6972 Sayılı Kanun’un değiştirilerek koruma birliklerinin kaldırılması ve ilk olarak bir “sosyal hizmetler teşkilatı” kurulması, bu teşkilat eliyle soruna el konması olduğu düşünülüyordu.¹⁷⁴⁴

Lahey’de yapılmakta olan UÇRB Kongresi sırasında meydana gelen 19 Ağustos 1966 tarihinde gerçekleşen Varto-Hınıs depreminin, Kongreye Türk delegasyonu tarafından duyurulması üzerine 1966 da devreye giren UÇKB derneklerinden İngiliz Çocuk Koruma Kurumu ve Büyük Britanya Denizaşırı Yardım Teşkilatı’ndan Varto depremzede çocuklarına, geniş olanaklar sağlandı.¹⁷⁴⁵ Uluslararası örgütün Başkanı Mr. Meyo ile Genel Sekreteri Mr. Moulock Hoover, konuyla yakından ilgilenmişlerdi. 25.000 çocuğa yetecek karma aşı, 2 ton süt tozu, 3 ton battaniye 120 ton çocuk maması sağlanarak Kızılay aracılığıyla deprem bölgesi komitesinde ulaştırıldı. İngiliz Denizaşırı Yardım Teşkilatı Müdürü Colonel Hawking, o tarihte Keçiören Yuvası ile Konya Kabul ve Toplama Merkezinde bakılmakta olan deprem çocuklarını yerinde gördükten sonra çocukların bakılacağı Trabzon Yuvasının tamamlanması için gereken parayı, eşya, gıda ve ilaçları göndermeyi taahhüt etti. Yabancı kuruluşlardan nakit olarak 3.283.671 TL yardım yapılmıştı.¹⁷⁴⁶ Bu para, Kurumun 1966 yılındaki toplam gelirlerinin (5.650.000) yarısından fazlaydı. (% 58).

¹⁷⁴² 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 25-26.

¹⁷⁴³ 1967 Genel Kurul Tutanağı, s.123.

¹⁷⁴⁴ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 45.

¹⁷⁴⁵ A.g.r., s. 43.

¹⁷⁴⁶ A.g.r., s. 19, 22, 23.

Muş Varto ve Elazığ Hınıs depremlerine yurt dışından ilk olarak gönderilen yiyecek ve giyecek malzemeleri de bölge illerine, ÇEK aracılığıyla dağıtıldı. Bunlar, yaklaşık 33.000 kutu Heinz konservesi, 28 kasa et, 2 sandık / 21 balya çocuk elbisesi ve battaniyesi, 3.600 yarda pamuklu kumaş, 1.208 adet çizme, 128 pardösü, 1.008 kutu konserve et vesaireydi.¹⁷⁴⁷

Deprem felaketinin ardından Dünya Gıda Fonu (Food and Agriculture Organization) da yardım gönderdi. Dört tondan fazla yiyecek maddesi bu kapsamda alındı ve ihtiyaca göre dağıtıldı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'ndeki halkın büyük gereksinimleri göz önüne alınarak, Kurum örgütlerine yapılan eşya yardımlarından başka, bölge halkının Kuruma ilgisini artırmak ve buralardaki Kurum örgütlerinin çalışmalarına ilk hareketi vermek amacıyla, 1966-67 yıllarında bölgeye toplam 39 ton yiyecek yardımı yapıldı.¹⁷⁴⁸

Sovyet Rusya Kızılhaç ve Kızılay Birliği tarafından ÇEK'e bağışlanan yedi sandık tıbbî yardımın gümrük vergi ve resimlerinden muaf olarak yurda sokulabilmeleri için 18 Mart 1966 tarih ve 6/6162 sayılı Bakanlar Kurulu kararı çıkarıldı.¹⁷⁴⁹

Genel Merkez ambarlarındaki büyük kısmı yuvalara ve örgütlere dağıtılan gümrük kaçağı eşya ile dış yardımlardan sağlanan kalan eşyaların toplam değeri, Ocak 1966 itibarıyla 653.487 liraydı. ÇEK, Kızılay Derneği gibi gümrüklerden, vergisiz mal çekme yetkisine sahip değildi. Bu nedenle çoğu zaman, yapılan bu tür yardımların Kuruma ulaşma süreçlerinde sıkıntılar yaşanıyordu. Örgütler, bu yardımlardan tam olarak yararlanamıyordu. Bu nedenle Kızılay'ın aracılığına başvurulmaktaydı. Ancak bu şekilde gelen malların da tamamı ele geçmiyordu. Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın bu konuda, ÇEK'in isteklerine kayıtsız kalmayarak hazırlanan "Gümrük Kanun Tasarısı"na koyduğu hükümler sayesinde Tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçerse, bu türden zorluk ve sıkıntılar ortadan kalkacaktı.¹⁷⁵⁰

Müteveffa Amerikan Başkanı Kennedy'nin programı gereğince 1964'te Türkiye'ye gelen barış gönüllülerinden 18-20'si, ÇEK'e verilmişti. Halen çeşitli yuvalarda 20 kadın barış gönüllüsü görev yapmaktaydı. Onların çocukları oyunda

¹⁷⁴⁷ 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler), Ek-10, s. 17.

¹⁷⁴⁸ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 20.

¹⁷⁴⁹ BCA; 030-18-91-02- 133-20-18, 18.03.1966.

¹⁷⁵⁰ 1966-1967 Yılı Çalışmaları, s. 19.

meşgul etmek gibi faydaları olduğu söylenebilirdi. Yakın gelecekte halen Amerika'da kurs görmekte olup Türkiye'ye gönderilecek 20 barış gönüllüsünün daha Kuruma ayrılacağı söyleniyordu. Ancak bunlar Kurumda yararlı değillerdi; bir kısmı aksaklıklar yaşanmaktaydı. ÇEK'e verilenlerden başka, önceden gelen barış gönüllülerinden önemli bir kısmı, MEB yurtlarında ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün ayırdığı bir kısım sosyal hizmetlerde ve hatta köylerde bile çalışmaktaydılar. Gönüllülerin ücretleri ve masrafları tamamıyla kendi teşkilatları tarafından ödenmekteydi.¹⁷⁵¹ 1970 Kongresi'nde alınan karar gereği, aynı yıldan itibaren Barış gönüllüleri, ÇEK bünyesinden tasfiye edildiler.¹⁷⁵²

GMK'nin, Kongreden talep ettiği diğer bir önemli konu, merkezlerin para mevcutları hakkında karar alınmasıydı. Yukarıda kısmen anlatıldığı üzere şimdiye kadar denetlemelerde incelenmiş ve rapora bağlanmış olan merkezlerin para mevcudu toplamı 2.661.865 liraydı. Yuvası olan merkezlerin toplam olarak 894.092 lira mevcutları bundan çıkarıldığında, raporlarda, yuvası olmayan yerlerin para mevcudu 1.767.772 lira olarak görülmekteydi. Bu miktar, çeşitli bankalarda, az bir faizle donmuş olarak yatmaktaydı. Bu donmuş paralar onu temin eden merkezin esas hakkını katiyen haleldar etmemek ve ihtiyaç durumunda derhal ödenmek şekilleri üzerinde Kongrenin bir ilke kararı alması rica edilmekteydi.¹⁷⁵³

GMK'nin Kongreden bir başka önemli ricası da borçlarını ve % 5 paylarını vaktinde ödemeyen örgütler hakkında Tüzüğün 80. Maddesi hükmünün uygulanması yönünde Genel Merkeze yetki verilmesiydi. Zira Genel Merkez, yalnız ihtiyaç duyulduğu zaman başvurulacak bir merci olmaktan çıkarılmalıydı. Hesap İşleri kayıtlarına göre önceden borç adı altında merkezlere verilen ve geri alınması gereken para toplamı, 1.257.325 liraydı. Ayrıca merkezlerin çoğu, Genel Merkez payı olan % 5'leri göndermemektedirler. Bir yanda gerçekten ihtiyacı olan ve yardım edilmesi gereken bir merkez dururken, diğer yanda bankada, uzun vadeli bir ihtiyaç için saklandığı söylenen parası, donmuş ve hareketsiz bir halde duran ve bu arada Genel Merkezden vaktiyle herhangi bir nedenle almış olduğu borcu da ödemekten kaçınan

¹⁷⁵¹ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 28.

¹⁷⁵² XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 40.

¹⁷⁵³ 1964-1965 Yılı Çalışmaları, s. 31.

bir merkez hakkında, Genel Merkez, Tüzüğe uygun kararlar alabilmeli ve Tüzükte yazılı Genel Merkez payını da örgütlerden isteyebilmeliydi.¹⁷⁵⁴

4.2. 1971 MUHTIRASI SONRASI

Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez ve Teşkilatı kadroları, 1960 Darbesinin siyasi sonuçlarını yaşamıştır. Ancak 1971 Muhtırasından ve takip eden hükümet değişimlerinden siyasi nedenlerle etkilenmemiş olduğu görülmektedir. Bunun nedenini bu dönemde de siyasetten özenle uzak durulmasında aramalıdır. Ali Rıza Zorluoğlu Yönetimi, ÇEK'i politikadan uzak tutmayı başardıklarını hemen her Kongrede iftiharla dile getirmiştir. ÇEK, 1970'lerin, illegal sağ ve sol örgütlerinin sokaklara şiddet olarak taşıdığı giderek ağırlaşan siyasi cepheleşme ortamında, daha çok Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu yapmaya başlamış, kendisini bu dönemde Atatürk'le özdeşleştirmiştir. ÇEK kadroları her fırsatta, Kurumun bir Atatürk ideali ve bir Atatürk kuruluşu olduğunu vurgulamışlardır.

Kongreler, şimdiye kadar Kurum çocuklarından anarşist çıkmamış olduğu, ama bundan sonra çıkabileceğine göre, bu ihtimale karşı kuruluşlarda, çocukların ahlaki gelişimleri üzerinde durulması gerektiği, herkes kendi çocuklarından bile olumsuz davranışlara muhatap olabiliyorsa, yuvalardaki çocuklara daha çok dikkat etmek gerektiği konularının, giderek daha çok gündem olduğu, yaygın anarşi olaylarından kaynaklanan huzursuzluk ve belirsizlik ortamının gölgesinde gerçekleştirilmekteydi.¹⁷⁵⁵

Türkiye, uzun bir sürenin sonunda Anadolu'nun dışına çıktığı 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından, telaşlanan Batının önce silah ardından yoğun bir ekonomik ambargosu ile karşılaşmıştı. Bununla da kalmayan Batılı devletlerin istihbarat örgütleri, Türkiye'de zaten başlamış olan anarşik ortamı iyice körükleyerek Türkiye'nin eğitimli gençlerini birbirine düşürmüştü.¹⁷⁵⁶ Bu yüzden 1975'ten sonra üniversiteler daha da sık kapanmaya başlamıştı.¹⁷⁵⁷ “Hocalar parasını alıyor, Türkiye

¹⁷⁵⁴ Aynı yer.

¹⁷⁵⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **XXVIII. Genel Kongre....**,s.49.

¹⁷⁵⁶ Kurtoğlu, **Türkiye Ekonomisi....**, s. 520.

¹⁷⁵⁷ Tüm yurttan çıkan olaylarda, Haziran 1969'da AÜ Hukuk Fakültesi, Aralık 1969'da İstanbul Yıldız DMMA (Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi), 18 Mart 1970'te Ankara Yüksek Öğretmen Okulu, 20 Ocak 1971'de ODTÜ, 25 Mart 1971'de İÜ, Ankara Hukuk ve KTÜ Hukuk, 7 Nisan 1971'de, Selçuk Üniversitesi ve EÜ Fen Fakültesi aynı gün, 26 Nisan 1971'de DTCE, 28 Kasım 1974'te İstanbul

milyarlarını, okuyamayan gençler ve çocuklar yıllarını, kimisi canını kaybediyordu”.¹⁷⁵⁸

1976 Genel Kurul kürsüsünde anlatılan, okul çocuklarının yakaları üzerine dört çeşit Atatürk rozeti takıyor olmaları konusu, her ne kadar Kongre üyelerinin üzerinde ittifak ettikleri bir konu değilse de, dönemin siyasal gerilimlerinin çocukların dünyasında nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlamak, okulların ne derece siyasallaşmış olduğunu görmek açısından ilginç bir örnektir. Anlatıma göre, mavi zemin üzerinde Kocatepe'ye çıkan Atatürk rozeti, Maoizm'i; kırmızı zemin üzerine yine Kocatepe'ye çıkan Atatürk rozeti, Leninizm'i; bozkurtlu Atatürk rozeti bir düşünceyi ve başka rozetler başka düşünceleri temsil etmekte kullanılıyordu. Kimi öğretmenler, çocukları bunlardan birine özellikle sevk ediyordu. Öyle ki çocuklar kapıdan bakıp hangi öğretmen geliyorsa iyi not için o öğretmenin rozetini takıyordu. *“Tapalar orta dereceli okullarda hazırlanıyor üniversitede ise patlıyorlar”* dı.¹⁷⁵⁹ Konuşmacı, *“Atatürk rozeti takmak elbette yasak edilecek değil, karşı çıktığımız şey, bu ayrılıklar üzerinden çocukların okullarda kamplaştırılması”* diyor, bu yüzden lise rozeti dışında bir rozet takmaya izin verilmemesini istiyordu. O'na göre *“sekiz çeşit Atatürkçülük”* türemişti. Hatibe göre, *“hiçbir kimse diğerinden daha az ya da daha çok Atatürkçü olamazdı çünkü Atatürkçülük herkes için söz konusuydu. Atatürkçülük daha ana rahmindeyken ruhlarda vardı.”*¹⁷⁶⁰

Türkiye ekonomik göstergeleri, 1970'lerin ilk yarısında bir büyüme göstermiş olsa da bu ülkenin öz kaynakları ve tasarruflarıyla değil, alınan dış borçlarla gerçekleşmişti ve yatırımlar tasarruflardan daha fazla bir artış gösterdi. 1.753.000.000 dolar olan ihracat, 5.796.000.000 dolarlık ithalatın üçte birinden de azdı. 1977'te % 28

DMMA, 23 Ocak 1975'te İÜ, İstanbul Fikirtepe Atatürk Eğitim Enstitüsü 27 Ocak 1975'te, 31 Mart 1975'te DTCF, 9 Mayıs 1975'te Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, 18 Kasım 1975'te Ankara DMMA, 12 Ocak 1976'da İTÜ ve İÜ, 13 Ocak 1976'da AÜ, 19 Mart 1976'da Yıldız Mühendislik, 10 Nisan 1976'da AÜ, H.Ü, EÜ, 1 Kasım 1976'da Bursa Üniversitesi, 10 Aralık 1976'da AÜ, 21 Aralık 1976'da Konya DMMA, 28 Aralık 1976'da İÜ Fen, Hukuk ve Edebiyat Fakülteleri, 3 Ocak 1977'de Yıldız DMMA, 6 Ocak 1977'de Galatasaray Mühendislik Okulu, 17 Ocak 1977'de İÜ Fen Fakültesi, 15 Haziran 1977'de Atatürk Üniversitesi, 16 Mart 1978'de İÜ, 15 Ocak 1978'de KTÜ geçici sürelerle veya süresiz olarak kapatılmışlardı. Aslıhan Keskin; **Türkiye'de Öğrenci Olayları ve Türk Siyaseti Üzerine Etkileri (1968-1980)**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2019. s.148, 183, 194, 240, 259, 260, 318, 322, 325, 327, 332, 349, 352, 353, 364, 365, 369, 371, 388, 405, 424.

¹⁷⁵⁸ XXVIII. Genel Kongre..., s.3

¹⁷⁵⁹ Ordu ÇEK delegesi Emekli Binbaşı Rıza Şimşek, 1976 Genel Kurulu kürsüsü. **A.g.r.**, s.41-42.

¹⁷⁶⁰ Ordu delegesi Rıza Şimşek, **A.g.r.**, s.49.

olarak gerçekleşen enflasyon, 1978’de % 47’ye fırladı. Türkiye, 1978 başından itibaren vadesi gelmiş borçlarını dahi ödeyemez duruma girmiş ve dönemin tabiriyle 70 sente muhtaç kalmıştı. 1948 Mart’ında, cari açığı biraz olsun dengeleyebilmek için yapılan devalüasyonla 19.25 lira olan 1 dolar, 25 liradan işlem görmeye başladı.¹⁷⁶¹ Aynı tarihten itibaren, beyaz eşya, inşaat malzemeleri ve bazı gıda maddelerinin fiyatlarına büyük miktarlarda zamlar yapıldı. Her geçen ay peyderpey yapılan zamlarla, petrol ürünleri, margarin, sıvı yağ ve sigara temininde en çok güçlük yaşanan mallar oldu. Benzin, motorin, gaz yağı, ve tüp gaz bulmak çok zor olmaya başladı. Piyasalarda hemen her ürün karaborsaya düşmeye başladı. Devlet memurları iş yerlerinde paltolarıyla oturmaya başladılar.¹⁷⁶²

Son Genel Kongre olan 1980’deki 30. Genel Kongre dahil derneğin son Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu’nun Genel Kongre açış konuşmaları, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu iktisadi, siyasi bunalımlı ortamdan kaynaklanan ümitsizliğin yalın ifadesi oluyordu. Ali Rıza Zorluoğlu, ÇEK’in tertemiz çocuklarının ilkokulu bitirinceye kadar koruma altında bulunduklarını, sonra maalesef yavaş yavaş zehirlenmekte, sağ veya sol uçuruma itilmekte olduklarını söylemekteydi. Ona göre bu dert yalnız ÇEK’in değil, tüm dünyanın başında olduğu gibi Türk milletinin de büyük derdiydi. Kurumun tek başına buna bir çözüm bulması mümkün değilse de çözüm arayışında davet olsa ÇEK, ilk koşacak olanlardandı. Zorluoğlu’nun ifadeleriyle, “*Allah, çocukları yoldan çıkaranların belasını versin*”di; Kurum olarak, bu konuda “*artık Allah’tan başka başvuracakları yer yok*”tu.¹⁷⁶³

Bu dönemde sık sık değişen Hükûmetlerse, her ne kadar TÇEK yönetimlerinin, Atatürk mahsulü oldukları yönündeki söylemlerini güler yüzle karşılamışlarsa da eylemleri veya kayıtsızlıklarıyla TÇEK’e gülümsememişlerdi. Bu soğukluktan kaynaklanan ümitsiz bir hava, Genel Kongrelerde üyelerin konuşmalarına yansımaktaydı. Üyeler, Atatürk’ün gayretleri ile kurulmuş olan bu güzide Kurumun ihmâl edilerek her geçen yıl daha işlemez duruma geldiği, günün anarşi ortamında yarınları emanet edecek yavrulara rağbet göstermeyen toplum ve bu toplumun

¹⁷⁶¹ Yalın Alpay ve Emre Alkin, **Olaylarla Türkiye Ekonomisi, Yirminci Yüzyıl Ekonomi Tarihi**, Hümanist Kitap Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, Aralık 2020, s.152.

¹⁷⁶² Alpay ve Alkin, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁷⁶³ **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ünal Matbaası, Ankara, 1978, s.5.

hükümetlerinin ayakta duramayacağını söylüyorlardı.¹⁷⁶⁴ İster Cumhurbaşkanı ister Başbakan, Bakanlar olsun, A Partisi olsun, B Partisi olsun, kim olursa olsun, müreffeh Türkiye'yi arzu ediyorlarsa ne yapıp edip bütçelerine koyacakları ciddi yardımlarla ÇEK'i himayeye mecburdurlar. Yoksa yapılan bu faaliyetler davanın çözümü değildi. Daha da ileri giden delegelere göre, geçmişteki ÇEK yönetimlerinin hataları nedeniyle, yönetim ve teftiş sisteminin bozuk olması nedeniyle ümitsizlik yayılmış, vatandaşın sevgi ve güveni kaybedilmişti.¹⁷⁶⁵ Bu dönemde ÇEK üyelerinin ÇEK Kongrelerinde yaptıkları konuşmalar, dikkat çekici bir biçimde benzerlik gösterir ve Kuruma hakim psikolojiyi yansıtır.

4.2.1. Dönemin Çocuk Koruma Düşünceleri ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Cevdet Aykan'a göre, 1961 Anayasası'nın devlete verdiği görev, artık yalnız, korunmaya muhtaç çocuklara bakmak değil çocukların ana rahminden başlamak üzere yetişmelerini ve bakımlarını sağlamak ve onları toplumun geleceği için en iyi şekilde hazırlamaktır.¹⁷⁶⁶ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında da Türkiye'de sosyal yardım ve refah hizmetlerinin çeşitli kuruluşlar tarafından ve koordinasyonsuz olarak yürütüldüğü, bu faaliyetlerin programlı olarak yürütülmesini sağlayacak Sosyal Hizmetler Kurumunun kurulmasının gerçekleştirilmediği tespit edilmekteydi. Dolayısıyla bu yüzden hizmetler arasında ikilemeler, tezatlar, boşluklar ve uyumsuzluklar görülmekteydi. Bu duruma paralel olarak, korunmaya muhtaç çocukların bütünü içinde korunup yetiştirilenlerin oranı çok düşük kalmaktaydı.¹⁷⁶⁷ Bu kapsamda, bu dönemde Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu Tasarısı, Bakanlar Kurulundan Meclise sevk edilmiş Meclis komisyonlarından Genel Kurula indirilmişti. Tasarı ile toplumda ilk defa sosyal hizmetler bir meslek olarak yürütülmeye imkân bulacaktı. Sosyal hizmetler bir bütün olarak kamu kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında pay edilmeli, kişi ve aileye karşı sosyal hizmetler bir uzmanlık olarak yürütülmeliydi. Özel olarak korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde gönüllü kuruluşların hizmetleri, Sosyal Hizmetler Kurumu ile işbirliği içinde olmalı, planlanmalı, denetlenmeli ve

¹⁷⁶⁴ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 79.

¹⁷⁶⁵ A.g.r., s.79-80.

¹⁷⁶⁶ Bakanın, 1972 Kongresinde yaptığı konuşmadan. XXVI. Genel Kongre..., s.4.

¹⁷⁶⁷ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Tablo 625. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 19 Eylül 2021, s.806.

yürütülmeliydi.¹⁷⁶⁸ Korunmaya muhtaç çocuk ile muhtaç olmadığı halde psiko-sosyal problemleri olan çocukların sorunlarını, bilimsel yöntemlerle ele almak ve halletmek zamanı gelmişti. Devletin bu yolda atacağı en önemli adım, Sosyal Hizmetler Kurumunu bir an önce kurmak olacaktı.¹⁷⁶⁹

1976 Genel Kongresinde, ÇEK'in, sadece yetimlere bakmakla yetinmemesi, okullarda çocuk kolları, çocuk bahçeleri, sinemaları, tiyatroları kurması gerektiği dile getirildi. Buna göre sinema afişleri çocukları ahlaken perişan ediyordu. Sinema filmlerinde çocuklar ahlaksız ediliyordu. Küçük şişe biraya yedi yaşındaki çocuk bile alıyor, sigara içiyordu. Hatta İstanbul'da Ankara'da yedi yaşındaki çocuk sigara satıyor, içinden kendi de alıp içiyordu. Çocuk tiyatrosu adına yapılan “*tiyatroların göbek havasından başka bir şey olmadığı*”, gençlerin uçuruma götürüldüğü, çocuk mahkemeleri sorununun hâlâ çözülmediği, ÇEK'in 40 milyonluk Türkiye'nin Cemiyeti olduğu söylendi. Aynı Genel Kurulda ÇEK'in, çocukları 18 yaşına kadar koruyacak, tüm bu kötülüklerden uzak tutacak bir kuruluş olması gerektiği üzerinde durulmuş, değilse, değil 16 milyonluk bir bütçenin, 50 milyonluk bir bütçenin de çocuğu manen ölmekten kurtaramayacağı vurgulanmıştı.¹⁷⁷⁰

ÇEK'in yetmişli yıllarda yaşadığı finans bunalımı ÇEK kadrolarını çelişkilerin içerisine itmekteydi. Bir yandan çocukların ahlâkî gelişimi düşünülürken diğer yandan Kurumun içine düştüğü darboğaz nedeniyle sigaradan, rakıdan para kazanılması düşünülüyor, Tekel tarafından, zelzele ve diğer felaketler için sigara ve rakıya zam yapıldığı ve fon ayrıldığı gibi, ÇEK'e para bulmak için de rakıya, sigaraya % 5 ya da % 10 çocuk esirgeme zammı yapılması teklif ediliyordu.¹⁷⁷¹

ÇEK kadrolarına göre devlet, Türkiye'deki bütün çocukların korunmasını değil, çocukların yuvada bir şekilde yetiştirilmesi görevini Kuruma vermişti; hakikatte Atatürk, ÇEK'e korunmaya muhtaç çocukların bakımı görevini vermiş değildi.¹⁷⁷² ÇEK üyeleri, Atatürk'ün kendilerine tevdi ettiği Türk çocuklarının himayesi görevini tamamıyla yapamamanın üzüntüsü içinde olduklarını tekrar tekrar vuruluyorlardı. Bunlara göre Kurumun görevi, yuvalara alınmış birkaç bin çocuğun bakımından ibaret

¹⁷⁶⁸ XXVI. Genel Kongre..., s.5.

¹⁷⁶⁹ A.g.r., s.13.

¹⁷⁷⁰ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.39.

¹⁷⁷¹ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 144.

¹⁷⁷² Ali Rıza Zorluoğlu'nun konuşmasından. XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.61.

olamazdı.¹⁷⁷³ Çocuk koruma denince artık akla yalnızca çocuğu doyurmak, giydirmek, ısıtmak ve depolamanın gelmemesi geldiği, çocuğu fizik ruh ve eğitim bakımından modern pedagoji bilimine göre yetiştirmek ve ona kişilik kazandırmaya çalışmanın da ÇEK'in görevi olduğunu kabul etmek gerektiği ifade ediliyordu.¹⁷⁷⁴ Tüzüğünün 3. Maddesinde ÇEK, “çocukların” memlekete ve insanlığa yararlı şekilde yetişmelerini sağlamak, haklarını ve sağlıklarını korumak amacıyla kurulmuştur denilmekte olduğu halde, bunun çoğu kez “korunmaya muhtaç çocuklar” olarak algılanması geçmişten gelen bir hata olarak görülmekte¹⁷⁷⁵ ve artık bu yanlıştan dönülmesi beklenmekteydi. Zira ÇEK kuruluşunda “Himaye-i Etfâl” olarak kurulmuş yani bütün çocukları korumayı kendine görev almıştı. Yalnız kimsesiz çocukları korumak görevini üstlenseydi, adının “himaye-i eytam” olması gerekirdi.¹⁷⁷⁶

Mevcut durumda ÇEK, olanakları ölçüsünde eline geçen veya kendilerine başvuran çocukları korumaya yönelmişti. Türkiye'de kurulu bulunan 47.000 küsur dernek arasında para toplayabilen, göze çarpan 4.125 adet dernek vardı. Bunların iki yüz küsuru kamu yararlı dernekti. Bu kadar çok dernek olan bir yerde kamuya yararlı sosyal hizmet yapmak gerçekten güçleşiyordu.¹⁷⁷⁷ ÇEK üyelerince, devletin Kuruma bakışında bu yüzden hata olduğu artık söylenir olmuştu. Devlet, bu yüzden diğer derneklerle bir tutuyor, hiçbirisine yardım yapmadığı gerekçesiyle ÇEK'e yardımı kesiyordu.

ÇEK'in mali darboğazı belirginleştikçe ‘yalnızca kimsesiz çocukları üstlenmeme’ söylemi gerek yönetim ve gerekse üyeler arasında giderek terk edilmeye başlandı. 1978 Genel Kurulunda, ÇEK yönetimi, Kurumun ana babalarının bakamadığı çocuklara da bakması gerektiği düşüncesiyle arasına mesafe koymuştu. Genel Başkana göre bakıma ve desteklenmeye muhtaç belki bir buçuk milyon yoksul çocuk da olsa bunlar, ancak ailelerinin refaha kavuşmasıyla bu kategoriden kendiliğinden çıkacaktı. Anası babası olan bu çocukların takibi, devletin işiydi. Zorluoğlu, “*Benim çocuğumu Vehbi Koç istese verir miyim? elbette vermem. Peynir etmek yesin; Eczacıbaşı'na hanginiz çocuğunuzu verirsiniz? Vermezsiniz. İşte o ana*

¹⁷⁷³ A.g.r., s.4.

¹⁷⁷⁴ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 57.

¹⁷⁷⁵ A.g.r., s. 78.

¹⁷⁷⁶ A.g.r., s.142

¹⁷⁷⁷ A.g.r., s.136.

ve baba da evladına peynir ekmek yedirir yalınayak mektebe gönderir fakat yuvalara vermez.” demektedir. Zorluoğlu’na göre aile yanındaki çocuklara da bakmaya kalkışılırsa elbette bununla baş edilemezdi. Zorluoğlu bununla birlikte, “*ama 0-6 yaş arasında Türkiye’de kimsesiz sokakta kalan bir tek çocuk varsa sorumlusu, ÇEK Genel Başkanı olarak benim*” diyordu.¹⁷⁷⁸ Ancak Zorluoğlu’nun ifadelerine rağmen görev kapsamını geniş tutup, çocukların karnını doyurmakla, 23 Nisanda giydirmek değil 45 milyon insanın yoksul, muhtaç ve ahlaktan yoksun çocuklarını eğitmek ve bu şekilde Türk milletine yararlı birer birey olarak hazırlamak olarak ifade edenler de bunu milli eğitime ait konular olarak değerlendirip bunları düşünmeyi mecradan çıkarmak olarak görenler de vardı.¹⁷⁷⁹

1978 Genel Kongresinde hizmetin yürütülme şekli üzerinde düşüncelerini açıklayan delegeler; hizmeti yalnızca yuvalarda mı yapmak, yuvacılığı mı geliştirmek, gündüz bakımevine, anaokuluna, polikliniğe, tedaviye, aile yanında yardıma mı yönelmek gerektiği sorularını öne atmıştı. Elbette ki öksüz kalmış tüm çocukların yuvada barındırılması zorunluydu. Ana babası olmayıp da yardıma muhtaç olana gündüz bakımevinde, ailesi olup da yardıma ihtiyacı olanaysa ailesi yanında yardım yapmalı fakat bunlar koşulların ağırlık derecelerine göre bilinçli olarak düzenlenmeliydi.¹⁷⁸⁰

Üyelerin bazısına göre, Türkiye’de koruyucu aile yanına yerleştirme uygulamalarının olumlu sonuçlarının önce iyice bir görülmesi gerekmektedir. Bu üyeler, korunmaya muhtaç çocukların, Almanya Avusturya, İsrail ve diğer Avrupa ülkelerinde, koruyucu aile yanına verilmekten daha çok, paralı ve yatılı çocuk yuvalarına alındıklarını söylemekteydi. Ücretsiz hizmet veren Katolik Teşkilatına ait gündüz bakımevleri ve yuvaları ve belediyelerin emrindeki bakımevi ve yuvalarının bölgeleşmiş ve köyleşmiş olarak faaliyet halinde oldukları, devletin devamlı teftişi altında bulunan bu örgütlerin, devletin büyük yardımına da mazhar oldukları belirtilmekteydi.¹⁷⁸¹

Diğer ÇEK üyeleri de ifadelerinde, artık yeni şeyler düşünmenin ve yeni uygulamalara gitmenin zamanının geldiğine daha çok yer veriyorlardı . Bazı ülkelerde

¹⁷⁷⁸ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.34.

¹⁷⁷⁹ A.g.r., s.43.

¹⁷⁸⁰ A.g.r., s.20.

¹⁷⁸¹ A.g.r., s.47.

çok sayıda çocuk barındıran büyük yuvalar yerine, çocukların gelişmelerinde daha elverişli bulunan toplumun temeli olan aile hayatının idamesine uygun bir yetişme atmosferinin meydana getirilmesi için çocukların küçük sayıda gruplar halinde bakılmaları ele alınmış ve uygulamaya konmuş olduğundan yola çıkılarak ÇEK'in de bu yönde çalışmaya yapması tavsiye edilmekteydi. On bir yıl önceki 1961 Genel Kurulu'na davetli SSYB temsilcisi Sosyal Hizmetler Genel Müdürü Osman Yaşar'ın, *“işletilebilmesi için yeni yeni mülkler edinmek zorunda olunan yeni yuvalar açmak yerine, TÇEK'in, koruyucu aile hizmetlerine dönük olması”* gerektiğine dair olan ve oracıkta göz ardı edilen tavsiyeleri, anlaşılan on yıl sonra Kurum yönetiminden, cılız ve biraz farklı da olsa, dile gelmişti. Yuvası olmayan il örgütlerinin kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklara mümkün olduğu kadar, aile yanında bakılmasının sağlanmasına girişmeleri, büyük yatırım ve personel istihdamı gerektirmeyecek ve Kurum amacına uygun bir çalışma olacağından, üzerinde önemle durulması gereken bir konuydu. ÇEK'in yöneticilerinde ve her düzeydeki kadrolarında, artık durağan ve klişe çalışmalar bir yana, ilerici ve çağdaş plan programların ve eğitim tekniklerinin rehberliğinde hareket etmek bir zorunluluk sayılmaktaydı, çocuk korunmasında her bakımdan örnek olunmalıydı. ÇEK'te hakim olan düşünceye göre, ÇEK'in dar ve kısır dernek kadrosundan çıkarak geniş ve yaygın bir çalışma olanağının oluşturulması için her meslekten vatandaşın Kuruma üyeliğinin sağlanması, üye sayısının artırılması önemliydi. Bu amaçla il örgütlerinin teşkilatlanması ve kendi kongrelerinde bu yönde çalışma yapmaları gerekliydi.¹⁷⁸²

Orta yolu tutanlar, yuvacılığa devamla beraber düzenleme öneriyorlardı. Bu söyleme göre yuva yapmak isteyen örgütlerin, Genel Merkezle irtibat kurarak komşu oldukları birkaç il örgütleriyle ortaklaşa yuva açmaları demek olan “bölgesel yuva sistemi” uygulanmalı, yatırımların da gelir getirme yönüne doğru yönelmesi sağlanmalıydı. Gelir kaynakları oluşturulmadan açılacak yuvaların yarardan çok zarar ve külfet getirdiği de hatırdan çıkarılmamalıydı.¹⁷⁸³

Yukarıda özetlenen düşüncelerdeki çelişkili yönleri giderecek olan şey, Kuruma devletin yüklü miktarda ve düzenli yardım yapmasıydı. Devletten güçlü mali destek almış bir ÇEK'in, aileleri yanındaki çocukları da hedef kitle arasına koyması elbette mümkündü. 1978'deki beyan ve düşüncelerin ana nedeni devletten artık hiç

¹⁷⁸² A.g.r., s. 41.

¹⁷⁸³ A.g.r., s. 57.

yardım yapılmayacağı kanaatiydi. Yardım yoksa, elbette acil durumu olan çocuklara verilecek hizmetle yetinilecekti.

Kurumda egemen olan düşünceye göre, devletin, kurban derisi, fitre ve zekât gelirlerinden ÇEK'e pay ayırmak suretiyle görevini yaptığını düşünmesi, korunmaya muhtaç çocukların bu şekilde kurtarılacağını beklemesi büyük yanılıydı. Gerek ÇEK yuvalarından ve gerekse devletin 'çocuk bakımevleri'nden yetişmiş ve hayatta başarı kazanmış kişilerden büyük bir kısmının, yetiştikleri kuruluşlarla ilgilenmek bir yana hayatlarının yuvada geçen dönemlerini unutmak istemeleri, gerek devlet ve gerekse Kurumun sosyal açıdan bu sorunu gereği gibi çözemediğinin en önemli deliliydi.¹⁷⁸⁴

Uluslararası işbirliği faaliyetleri kapsamında yararlanılan Kanada Kefalet Programları, bu dönemde Kuruma ilham kaynağı oldu. 26. ÇEK Genel Kongresinde, amacı, yüksek gelir grubunda bulunan fakat bizzat kendileri çocuk bakacak durumda olmayan ailelerin verecekleri yardımlarla bir veya daha fazla korunmaya muhtaç çocuğu kefaletleri altına almalarına ikna ve aracılık etmek olan "bir kefalet programı geliştirilmesi" önerildi.¹⁷⁸⁵

Dönemin yükselen ekonomik araçları olan kooperatifler ve ortaklıklar oluşturmak da artık gelir getirici çalışmalar kapsamında dillendirilen yaklaşımlardı. Artan pahalılık ve güçleşen geçim koşulları nedeniyle yeterli geliri olmayan veya hiç geliri bulunmayan örgütler, masraflarını karşılayacak bir gelire kavuşmak için kendi imkânları ile veya yakın örgütlerle birlikte kooperatifler kurmak suretiyle ticari faaliyet alanları bulabilir, Genel Merkezin belirleyeceği koşullar içinde çalışabilirlerdi. Zamanla şehir içerisinde kalan mücavir arsaları göz önünde tutarak şehir gelişimine uygun olan bu tarz arsalardan satın alınabilirdi.¹⁷⁸⁶ Sermaye piyasasının yavaş yavaş örgütlendiği Türkiye'de Kuruma yan gelirler ve yarar sağlamak için şirketlerden ve kooperatiflerden hisse senedi almak ve ortaklıklar oluşturmak için uygun fırsatlar kollanabilirdi.¹⁷⁸⁷

Çocuk koruması davasında hamasi nutuklar atılırken plan ve programda, yasamada , yürütmede, yargıda çok gecikilmesi, yapılanların samimiyetini sorgulatır

¹⁷⁸⁴ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.13.

¹⁷⁸⁵ A.g.r., s. 42.

¹⁷⁸⁶ Aynı yer.

¹⁷⁸⁷ A.g.r., s. 43.

nitelikteydi. Türkiye'nin çocuk sorununda düşünürleri ve düşüncelerini yürürlüğe koyacak icraî kadroları maalesef yoktu ya da yetersizdi. Çok yoksul ve geri kalmış ülkelerin bile çocuk mahkemeleri, çocuk yuvaları, kreşleri varken Türkiye'de bu konu ısrarla ihmâl edilmekteydi.¹⁷⁸⁸ Nitekim çocuk mahkemelerinin kuruluşu 1978 yılında ancak mümkün olacaktı. TÇEK, Türkiye'de kimsesiz 180.000, korunmaya muhtaç, hiç okula gitmeyen, iki milyon çocuk olduğunu görmezden gelen devleti dışarıdan zorlamalıydı.¹⁷⁸⁹ Korunmaya muhtaç çocuk sayısı hakkında, kimi yerlerde farklı bir biçimde bir milyon ile iki milyon arasında telaffuz edilmektedir. Bu farklar, yukarıdaki örnekte de görülebileceği gibi, konuşmacıların resmi bir araştırma ya da kaynağa dayalı olmadan kullandığı ifadelerden kaynaklıdır.

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Besim Ömer Paşa ile 1918'de sokağa terk edilen lakitalara (gayrimeşru bebekler) yuva açmaya gayret etmekteyken, 1972 Genel Kurulu'nda Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu'nun, TÇEK yuvalarında gayrimeşru bir tek çocuk bulunmadığı beyanı delegelerden büyük alkış almıştı.¹⁷⁹⁰ Bu durum yarım asırda çocuk koruma düşüncelerinin evrimine işaret etmektedir.

Dönemin şiddetle tutuşturulan siyasi atmosferi de çocuk koruma düşüncelerinde etkili olmuştur. Bu dönem Türkiye'de cereyan eden sağ sol hareketleri, vatandaşları her akşam televizyon ve radyoya kilitliyor, buralarda duydukları ve gazetelerde okudukları, halk üzerinde derin endişe ve üzüntüye neden oluyordu. Düzensizliğin giderek hakim olması ve aile bağlarının sarsılması yüzünden çocukların yedi yaşlarında sigara içmeleri, daha da büyüdüklerinde ise rakıya alışmaları; kahve köşelerinde kumara dalmaları ve nihayet maddi imkânsızlıklardan dolayı hırsızlığa, ahlaksızlığa alışmaları ÇEK kadrolarınca “*düşündürücü*” olarak ifade ediliyordu. Bu dönemde yaygınlaşan grev olaylarının, THK, Kızılay, ÇEK ve YSD gibi kamu yararına gönüllü çalışan derneklerde olmaması gerektiği düşüncesi, ÇEK üyelerinden genel kabul görmekteydi. Bu konuda bir kanun teklifi yapılması bile istenmekteydi.¹⁷⁹¹

Anayasanın aileyi Türk toplumunun temeli olarak ifade eden 51. Maddesinde “*Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ana ve çocuğunun korunması için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar*” denilerek devlet bu işler için göreve çağrıldığına göre

¹⁷⁸⁸ A.g.r., s.77.

¹⁷⁸⁹ İzmir Delegesi Nebahat Büke, A.g.r., s. 101.

¹⁷⁹⁰ A.g.r., s.135.

¹⁷⁹¹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.42.

artık yuva, hemşire okulu, gibi konular devletin görevi olduğundan devletin yapacağı işlerden sayılması gerektiği söylenir olmuştur. Bu söyleme göre ÇEK, bunlardan arta kalan işleri yapmalıydı. Büyük işlerde devlet öncü olmalı, devletin artık ayrıntı gördüğü yönlerde Kurum çalışılmalıydı. Bu görüşe göre bütün gelişmiş ülkelerde bu konular devlete ait sosyal politikaydı. İsveç'in her mahallesinde bir anaokulu olması, dönemin Türkiye'si için müthiş bir lükstü. ÇEK'in her mahallede bir anaokulu, bir kreş açması tabi ki beklenemezdi. Bunu ancak devlet yapabiliirdi. ÇEK bu işlerin yapılıp yapılmadığını takip etmeliydi.¹⁷⁹²

ÇEK'in kapatılmasına iki yıl kala, tüm gayretlere rağmen, ülkenin içinde bulunduğu bir türlü düzelmeyen koşullarla birlikte Kurumun maliyesini düzeltmek de mümkün olmayınca, ümitsizlik tüm Kurumu kapladı. İzmir delegeşi Nebahat Büke, 1978 Genel Kurul kürsüsünden Kongre üyelerine cesaret ve şevk veren bir konuşma yaptı: *“Çalışma Raporunun 45. sayfasında, artık biz bu işleri o kerteğe getirdik ki yapamayacağız galiba, yürütemeyeceğiz ve ÇEK'in kapısına kilit vurup anahtarı Anıtkabir'e götürüp vereceğiz deniliyor, Türk anaları varken Çocuk Esirgemenin kapısına kilit vurdurmayız, Anıtkabir'e hiçbir anahtar bıraktırmayız!”* sözleri bravo nidaları ve alkışlarla tamamlandı.¹⁷⁹³ Bu Kongre ümitsizlik nedeniyle ÇEK'in kapanabileceğine dönük cümlelerin ilk kez kullanıldığı bir ortam olması nedeniyle kayda değerdir. Bu düşünceler, TÇEK'in, Genel Merkez ve örgütlerinde sanki akıbeti davet olmuş, 12 Eylül askeri darbesinden yalnızca dört ay önce düzenlenen 1980 Genel Kongresi büyük bir açmaz ve ümitsizlik atmosferinde gerçekleşmişti.

4.2.2. Dönemin Mevzuatı

1268 Sayılı ve 28.5.1970 Tarihli Kanunun birinci maddesi ile¹⁷⁹⁴ TÇEK, Bina ve Arazi Vergisinden, Kurumlar Vergisinden ve bütün harçlar ve resimlerden muaf tutulmaktaydı. 1970'te tanınan muafiyet sayesinde gümrüklerde Kızılay'ın aracılığına da artık gerek kalmamıştı. Kızılay aracılığı zorunlu oluşu nedeniyle gümrükten gelen

¹⁷⁹² İzmir Delegeşi Nebahat Büke, **A.g.r.**, s.50.

¹⁷⁹³ **A.g.r.**, s.51. Zorluoğlu bu beyan üzerine GMK Raporuna baktırır. Raporda ÇEK'in kapısına kilit vurmakla ilgili olarak, *“eğer siz teşkilatımız çalışmasaydınız kilit vurmak zorunda kalabilirdik”* denilmiş olduğunu tespit ederek bunu kürsüden beyan eder. **A.g.r.**, s.83.

¹⁷⁹⁴ 28.05.1970 Tarih ve 1268 Sayılı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun bazı vergilerden ve bütün harç ve resimlerden muaf tutulmasına dair Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 53, s. 271, **Resmî Gazete** Tarihi ve No: 06.06.1970, No: 13512.

çocuk yardımı eşyaları, Kızılay depolarına giriyor, ÇEK, çoğu zaman bunlardan bir daha haber alamıyordu. Kurum bu Kanundan yararlanarak ilk önce Genel Merkez ve örgütlerin otomobil ve kamyonet ihtiyaçlarını gidermiş, onlarca araç, binlerce elbise bu dönemde 1970 Muafiyet Kanunu sayesinde Kuruma kazandırılmıştı.¹⁷⁹⁵

25 Ağustos 1971 Tarih ve 1475 Sayılı yeni İş Kanunu'yla, 1936 İş Kanundaki hükümler aynen korundu. (16 yaş sınırı, çalıştırma yasağı olarak, 18 yaş sınırı da gece çalıştırma yasağı olarak devam etti. 16 yaşını doldurmamış çocuklar, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmayacaktı.)¹⁷⁹⁶

11 Temmuz 1972 Tarihli 1606 Sayılı Kanunla¹⁷⁹⁷ Kızılay, THK ve TÇEK'in kendilerine düşen kurumlara ait bütün vergilerle, harçlardan, resimlerden, hisse ve fonlardan muaf tutulduktan altı gün sonra yayınlanan 17 Temmuz 1972 tarihli 1610 Sayılı Kanunla¹⁷⁹⁸ Kuruma tanınan bina ve arazi vergisi muafiyeti ilginç ve ironik bir şekilde kaldırılmıştı.

ÇEK Genel Başkanlığı 3 Eylül 1971 tarihinde Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Gümrüklerde alıkonan eşyalardan ÇEK Genel Merkezine yapılmakta olan tahsisler dışında ÇEK örgütlerinden yapılan münferit başvurulara da gümrüklerden eşya tahsis edildiği, bu durumun ÇEK örgütleri arasında eşitsizliğe neden olduğu kadar Genel Merkezden yapılan dağıtımlar dolayısıyla tekrarlara neden olduğu, bu yüzden verilecek eşyanın doğrudan doğruya Genel Merkeze tertip edilmesi istenilmişti. Yazı dikkate alınmayarak örgütlere gümrüklerden tahsisat yapılmaya devam edilince, bu kez TÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu, 15 Kasım 1972 günü 18632 sayılı yazı ile Tüzüğün 49. Maddesine göre Kurum tüzel kişiliğini içte ve dışta temsile Genel Başkan olarak kendisinin yetkili olması nedeniyle, 1606 Sayılı Kanunla Kuruma tanınan gümrük muafiyet hakkını kullanma yetkisinin ÇEK Genel Merkezine ait olduğunu, bu nedenle Genel Merkezin yazılı başvurusu dışında taşra örgütlerince yapılan isteklerin dikkate alınmaması için gümrüklere emir verilmesini daha açık bir

¹⁷⁹⁵ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.63.

¹⁷⁹⁶ 25.08.1971 Tarih ve 1475 Sayılı İş Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 54, s. 437-466, Resmi Gazete Tarihi 01.09.1971 ve No : 13943. Madde 67, 69 ve 78.

¹⁷⁹⁷ 11.07.1972 Tarih ve 1606 Sayılı, Türkiye Kızılay Derneği, Türk Hava Kurumu ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Bazı Vergilerden, Bütün Harç ve Resimlerden Muaf Tutulmasına dair Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 55, s. 366. **Resmî Gazete** Tarihi 20.07.1972 ve No: 14251, s. 13.

¹⁷⁹⁸ 17.7.1972 Tarih ve 1610 Sayılı 29.7.1970 gün ve 1319 sayılı Emlâk Vergisi Kanununun bazı maddelerinin kaldırılması, değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında Kanun. **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 55, s.376. **Resmî Gazete** ile yayımı: 27.7.1972 - Sayı: 14258.

şekilde talep etmiştir. Bakanlık bu açık yazı üzerine gümrüklere bir genelge yayınlayarak, 1606 Sayılı Kanun hükümlerine göre ÇEK örgütlerine hibe edilen eşyaların muafien ithaliyle ilgili başvurularda Genel Merkezden talimat alınmadan ve Genel Merkez adına hareket etmeye yetkili olduklarına dair belge ibraz etmeden, yerel örgütlerin ithal taleplerinin kabul edilmemesini istemiştir.¹⁷⁹⁹

Kurum Genel Merkezinden yapılan yukarıdaki uyarıya rağmen, 1975 yılında bir gazete haberiyle, yürürlükteki gümrük resmi muafiyeti mevzuatının işletilmesinde yapılan bir usulsüzlük ortaya çıkmıştı. Gümrük ve Tekel Bakanlığınca Genel Merkezin haberi olmadan Tokat şubesine gümrüklerden mal verilerek bir yolsuzluk yapılmıştı. Cumhuriyet Gazetesi'nde 16 Haziran 1975 tarihinden başlayarak sonraki çeşitli tarihlerde yayımlanan haber dizisinde¹⁸⁰⁰ 1971 yılından 1975 Haziran'ına dek bazı

¹⁷⁹⁹ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1975.

¹⁸⁰⁰ 16 Haziran 1975 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde Cumhuriyetçi Güven partili Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan Öztrak'ın, partisi Tokat il başkanına 550.000 kristal taşı tahsis ettiği haber yapıldı. Habere göre, ÇEK Genel Merkezine 4,5 yılda 900 bin liralık eşya tahsis edilirken yalnızca Tokat Şubesine bir defada verilen avize taşlarının değeri 34 milyon liraydı. Bakan Müşaviri, Bakana, avize taşlarını, çocukların alıp ipe dizecekleri küçük boncuklar olarak arz ettiği belirtilen haberde, Çekoslovak malı kristal taşlarla en az 3.000 adet avize yapılabileceği onun mali değerinin 40-50 milyon lira olacağı hesaplanıyordu. Oysa Gümrük ve Tekel Bakanlığınca, ÇEK Genel Merkezine bir buçuk yıldır tek kuruşluk bir eşya bile tahsis edilmemişti. Bu avize taşları, Tokatlı yoksul yetim çocuklardan başka herkesin işine yarayabilirdi. Tokat ÇEK İl Başkanına bu derecede büyük bir eşyanın tahsis edilmesi, bu yazışmalara rağmen gerçekleşmişti. Halbuki Gümrük ve Tekel Bakanlığı 1971 yılından sonra ÇEK Genel Merkezine işe yaramayan 900 bin liralık eşya hibe etmişti. **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1975. Ertesi gün 17 Haziran 1975'te aynı gazetede, yine Tokat ÇEK merkezinden yoksul çocuklar için 107.000 m. dantel ve 1700 kg. yüzük aksamı verildiği de açığa çıktığı ilk sayfa haberleri arasında yerini almıştı. Yasa gereği satılamayacak ve piyango da konulamayacak olan bu mal katiben çocukların ihtiyacı için kullanılacak bir mal değildi. Tokat ÇEK'e verilen malların listesi 21.810 m. fisto, 60.750 m. fisto, 13.797 m. gipür dantel, karton gipür dantel 12.420 m. çay peçetesi dantelli kenarlıklı 1650 top elbiselik gipür, 261 m. elbiselik gipür 104 m. ve elbiseli gipür 30 m. bu kadar dantel ile Tokat ilinde yaşayan 45-50 bin kişinin bütün giysileri donatılabilirdi. 1 metre gipür dantel İstanbul'da 500 liradan satıldığına göre milyonlarca liralık bir mal yolsuzluk olmuş demektir. Yolsuzluğa konu olan mal yalnızca avize taşı ve dantelden ibaret değildi. Bakanlık daha önce yine aynı kişilere Tokat ÇEK ihtiyaçlarında kullanılmak üzere 1.100 adet pikap iğnesi ve yüzbinlerce yüzük taşı teslim etmişti. Bunların yanı sıra 2.504 adet pilli el feneri 20 adet transistörlü radyo 37 kilogram yüzük taşı 1.700 kilogram yüzük yuvası. Haberde Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın bir ÇEK şubesine tahsis ettiği malların durumunu ancak Bakanlık veya ÇEK müfettişlerinin inceleyebileceği de yazılmaktaydı. Aykut Sağanak, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1975 Aynı gazetede 20 Haziran 1975 tarihinde Gümrük ve Tekel Bakanı'nın olay üzerine açıklaması yayınlanmıştı. Buna göre yapılan işlem, yasalara uygundu. Başka surette elden çıkarılması mümkün olmayan gümrük ve kaçak eşya ambarlarındaki eşyalar, yeni gelecek eşyaya yer açmak ve aynı zamanda devlet kuruluşları ile kamuya yararlı derneklere faaliyetlerine imkan ve kaynak sağlamak için tasfiye suretiyle boşaltılması 24 Mayıs 1975 tarihinde yürürlüğe giren 1894 Sayılı Kanunun yayımından önce yürürlükte bulunan 1615 ve 1918 Sayılı Kanunların ilgili hükümlerine göre yasaldı. Eşya tahsis yazısı, ÇEK Genel Başkanlığına hitaben yazılmak suretiyle ÇEK Genel Başkanlığının denetimine bırakılmıştı. Yazıda Bakan, gazetecilerin yanında tahsis şubesi müdürünü derhal çağırdığını tahsis şubesi başkanının verilen kristallerin değerinin sadece 137. 500 lira olduğunu, işlemleri açık dosya rejimi ile yürüttüklerini, gizli saklıları olmadığını, Bakanlığının yaptırdığı soruşturma sonucu söz konusu malların gümrük deposundan ÇEK Genel Merkezine ulaştırılmak üzere çekildiğini öğrendiğini, onun üzerine

gümrüklerden, Tokat ÇEK Merkezi Başkanı P.A.'nın eşi ÇEK GMK üyesi R.A. tarafından sahte evraklar düzenlenerek 19 parti halinde eşya çekildiği, fakat ÇEK kayıtlarına girilmediği, eşyaların farklı tarihlerde farklı şehirlerde satıldığı, paraların Kurum merkeziyle bu kişiler arasında pay edildiği söylenmekteydi. Genel Merkez durumdan haberdar olur olmaz GMK'ca yolsuzluğunu yapan kişiler hakkında gerekli girişimlerde bulunulmuş ve adli kovuşturma başlatılmıştı.¹⁸⁰¹

Hangi eşyaların Kuruma ait olduğunu saptamak için GMYK'de bir tasnif kurulu oluşturularak Tokat savcılığı ile irtibata geçilmiş, gelen mallar arasında 47 parti mahiyeti meçhul eşya olduğu anlaşılmıştı. Gelen eşya arasında olması gereken 20 el radyosu ile bir müzik dolabının bulunamadığından, ÇEK, davada hem müdahil hem de alacaklı sıfatını haizdi.¹⁸⁰²

ÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu'ndan durumu bizzat sorduğunu beyan etmekteydi. Açıklamada, oradan aldığı cevabın aynen, “*ÇEK Genel Merkezi olarak bu mallar tasarrufumuz altındadır ve verilmiş gayesine uygun olarak ihtiyacı olan şubelerimize teslim edilecektir alınmış olan kristal avize parçaları ÇEK'in muhtelif binalarının muhtelif salonlarında ve muhtelif yerlerinde kullanılacaktır. Giyim eşyasına gelince talihsizliğin mağdur ettiği aşikar olan yavrularımızın mutlu günlerinde giydirilmelerini sağlamak için kullanılacak ve bu hususta en ufak bir suiistimale meydan verilmeyecektir.*” şeklinde olduğunu ifade eden Gümrük ve Tekel Bakanı sözü geçen dantellerin ortalama 1-2 santimetre genişliğindeki şeritlerden ibaret olduğunu haberde dantel enlerinin belirtilmemesinden üzüntü duyduğunu sözlerine eklemişti. **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1975. ÇEK konuyu incelemek üzere beş kişilik bir araştırma kurulu oluşturur. **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1975. Cumhuriyet Gazetesinin yayını ihbar sayan Tokat Cumhuriyet Savcılığı, 25 Haziran 1975'te ÇEK Tokat Merkezi Başkanı P.A.'nın eşi R.A.'nın, evinde ateşli silah ve kaçak eşya bulundurmak suçundan göz altına alınır ve çıkarıldığı mahkemede tutuklanır. **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1975. Peyman Akçan, söz konusu malları 30 Haziran 1975 gününden itibaren ÇEK Genel Merkez ambarlarına teslim etmeye başlar. Bilirkişi raporunda avize taşlarının Avusturya kaynaklı olduğu ve değerinin 200.000 lira olduğu ifade edilir. **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1975. Devamında yapılan incelemede söz konusu avize taşlarının adi camdan yapıldıkları görülür. Tokat Asliye Ceza Mahkemesinin Akçan çiftinin toplu kaçakçılıktan ağır cezada yargılanmalarına karar vermiştir. P.A.'nın da hakkında tutuklama kararı çıkmasına rağmen Peyman Akçan adresinde bulunamayıp kaçmıştır. **Cumhuriyet** 13 Kasım 1975.

Tokat ÇEK merkezi bir yolsuzluk olayına sahne olduğuna dair Cumhuriyet Gazetesinin yaptığı haberi ihbar kabul edilen savcıların müdahale ettiği yolsuzluk olayı Haziran 1975 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde çıkan haberler üzerine Tokat Cumhuriyet savcılığının konuya el koymuştu. halen soruşturmanın devam ettiği ÇEK merkez Başkanı ve eşi tutuklanmışlar ve konu ÇEK Onur Kuruluna intikal etmişti. Onur Kurulundan sonra yapılan açıklamada gümrüklerden çekilen eşyaların 15 ton Çekoslovak imali avize kristali, 4.000 adet dalgali radyo, 1.000 adet radyo-teyp, 110.000 metre gipürlü dantel ve çok sayıda müzik dolabı ve televizyon ile giyim eşyası olduğu yer almıştı. Açıklamada, o güne kadar gümrüklerden çekilen eşyaların mali ederinin 30 milyon lirayı bulduğu, sanıkların suistimalinin ortada olduğu, kanun gereği, gümrüklerden derneklere verilen her türlü eşyanın satılmasının ve piyango konulmasının yasak olduğu, ÇEK'in manevi şahsiyetini küçük düşüren bu kimselere gereken cezanın verilmesi gerektiği belirtilmiş; Tokat ÇEK Merkez Kurulundan 15 üyenin 3 denetçinin ve Tokat ÇEK MYK'den iki üyenin daimi olarak ihraç edildikleri söylenmiştir. **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1975.

¹⁸⁰¹ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.60.

¹⁸⁰² A.g.r., s.107.

Kurum, 1606 Sayılı Kanunla kurtulduğu alım satım, bina vergisi gibi yükümlülükleriyle, bir hafta sonra yayımlanan 1610 Sayılı Kanunla ironik bir biçimde yeniden karşılaşınca, Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, bizzat Meclis Başkanı ile görüşerek konunun Meclise götürüleceği sözünü almıştı.¹⁸⁰³ Bununla da yetinmeyen ÇEK yönetimi, Maliye Bakanlığı nezdinde görüşmeler yapmışsa da çalışmaları sonuçsuz kalmıştı. Ali Rıza Zorluoğlu'nun hemşerisi¹⁸⁰⁴ Rize Milletvekili Sami Kumbasar, yeni yasama döneminde 1610 Sayılı Kanunun 24. Maddesi 4. Bendinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifini (2/59) hazırlamış, tasarı, plan komisyona havale edilmişti.¹⁸⁰⁵

Özensiz ve plansız gerçekleşen bu süreç, önceki kanunu Resmi Gazete'den bile henüz okumamış olan ÇEK yönetimi için soğuk bir duş olmuştu. Aslında söylenene göre, önceki kanunu hazırlayan milletvekilleri de durumu fark etmemişti. 1610 Numaralı Kanunun düzeltilmesi için Meclis nezdinde yapılan ısrarlı girişimler, çabuk sonuç vermeyeceğe benziyordu.¹⁸⁰⁶ Zorluoğlu, yeni bir kanunun çıkması yoluyla durumu düzeltmek için Meclisin kapısını sonraki dört beş yıl yoğun bir şekilde aşındırdı. Meclis Başkanından ve Başbakan Süleyman Demirel'den Kanunun takibi sözünü aldı. Yeni Tasarı 1976'da Bütçe Komisyonundan çıkmış, Meclise gelmiş, yine bir süre bekletildikten sonra nihayet 25 Ağustos 1977'de kabul edilmişti. Kanuna, 1972'den itibaren tüm vergileri kapsayacağı yazılmıştı. Bu ibarenin yazılması ÇEK için çok önemliydi çünkü Kurum o tarihten beri hatanın düzeltileceğini umarak vergi ödememişti.¹⁸⁰⁷ ÇEK açısından bu sorunun nedenini, 1960 öncesinde olduğu gibi Meclis çatısında ÇEK üyesi bulunmayışında aramalıdır.

25 Ağustos 1977 tarih ve 2104 Sayılı Kanunla 20 Temmuz 1972'de yapılan hata,¹⁸⁰⁸ 1606 Sayılı Kanunun 1. ve 3. Maddelerinde Kızılay, THK, TÇEK ve Darülaceze'nin; kendi paylarına düşen, kurumlara ait vergi, harç ve resim yükümlülüğü, hisse ve fonlardan muaf sayılacağı ve kanunlarla veya imtiyaz

¹⁸⁰³ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.4.

¹⁸⁰⁴ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.72.

¹⁸⁰⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları) ve Denetçiler Kurulu Raporu**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1974, s.35. Meclis Kayıtlarında bulunamadı.

¹⁸⁰⁶ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.64.

¹⁸⁰⁷ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.100.

¹⁸⁰⁸ 25.8.1977 Tarih ve 2104 Sayılı 17.7.1972 Tarihli ve 1610 Numaralı Kanunun 24. Maddesine Ekli 4. Bendin ve 11.7.1972 Tarihli 1606 Sayılı Kanunun 1. ve 3. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun, **Resmî Gazete** Tarih: 10.9.1977 ve Sayı: 16053.

sözleşmeleri ile kendilerine sağlanan gelirlerden hazine payı veya tekel resmi alınmayacağı kabul edilmek suretiyle düzeltilmişti. Kanun “17.7.1972 tarihinden itibaren yürürlüğe girer” denilerek beş yıl geriye de yürütülmüştü. Ali Rıza Zorluoğlu 1978 Genel Kongresinde delegeler huzurunda bir kez daha Meclise şükranlarını sunmuştu. Böylelikle 1977 yılı dışında geriye dönük olmak üzere 1972 Temmuz ayından itibaren geçerli olmak üzere yeniden yürürlüğe girmiş oluyordu.

1973'te Maliye Bakanlığı'nın yaptığı bir başka düzenleme ile, TÇEK'in Kavacık suyu işletmesinde ve gelecekteki başka memba suyu işletmelerinde şişeleme maliyetini düşürme girişimi sonuç verdi. Haziran 1973'te Maliye Bakanlığında 1606 Sayılı Kanuna dayanılarak yayınlanan bir tebliğ ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ortaklaşa olarak alınan karar duyuruluyordu. Karara göre TÇEK'in, 1606 Sayılı Kanuna göre gümrük resminden veya başka ithalat vergi ve resimlerinden muaf olması sayesinde yurt dışından ithal hakkına sahip olduğu malzemeler arasında bulunan, memba suyu cam şişelerinin ya da yurt içinde üretilen benzerlerinin, TÇEK'e teslimi ve bu ürünlerin doğrudan doğruya üretici kuruluştan satın alınması, istisnayı doğrulayıcı belgeyi satıcıya vermesi kaydıyla, üretim vergisinden istisna edilecekti.¹⁸⁰⁹

Bu dönemde işçi sendikaları, TÇEK yönetiminin başında adeta bir kâbus olmaya başlamıştı. Kuruş ve santimleri hesap eden Kurum muhasebesinin başı, kuruluşlarda çalıştırılan işçi maaşları, kıdem aylıkları ve tazminatları ve diğer talepleri ile dertteydi. 1976 Genel Kongresi delegeleri, sendikal hakların, hayır kurumu olan ÇEK'e zarar verdiğini düşünüyorlardı. Konuya açıklık getiren Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu sendikaların, ne Kurumun ne de hükümetin üstesinden gelemeyeceği bir güç merkezi olduğunu söylemişti. Zorluoğlu'na göre, hiçbir milletvekili, hiçbir siyasi parti, sendikaya zarar verebilecek bir kanun teklifinde bulunma cesaretini gösteremezdi. Zorluoğlu, delegelerin illerinde varsa böyle bir güçleri imza toplayıp milletvekillerine vererek Meclise göndermelerini, GMYK'nin bunları takip etmekten geri durmayacağını, ancak o derece güçlü milletvekilinin bulunmayacağından emin olunmasını söylemekteydi. 1971 Muhtırası-1980 askeri müdahalesi arasında ritmi bozulan yasama çalışmaları arasında Ali Rıza Zorluoğlu yönetimi, sendikalardan çekinen hükûmet partisinde ve muhalefette, böyle bir kanunu çıkarmaya yanaşacak,

¹⁸⁰⁹ **Maliye Bakanlığı Tebliği:** Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumuna teslim edilecek cam şişelerin dahilde alınan İstihsal Vergisinden istisna edilmesi hakkında (28084-239), 21 Haziran 1973 Tarih ve 14571 Sayılı **Resmi Gazete**, s. 2.

güç yetirecek milletvekili bulunmadığını bile bile, kanunun çıkacağına inançları olmadığı halde, 1976-77 devresinde, “kamuya yararlı derneklerin çalışanlarının sendikadan muaf olmalarına” yönelik bir kanun teklifini, yine de Meclise teslim etmişti. Zorluoğlu, bu kanun teklifinin sendikacıları çok kızdırdığını bizzat söylemekteydi.¹⁸¹⁰ Gerçekten Meclis komisyonlarında böyle bir kanun teklifinin izine rastlanmamaktadır.

TÇEK, bu dönemde, kurban derisi, fitre ve zekâtlarının, TÇEK, THK ve Kızılay arasında paylaşılmasına yönelik örfi uygulamayı yasal bir temele oturtma amacıyla bir kanun tasarısı daha hazırlamıştı. Ama tasarı, TÇEK GMYK tarafından ani bir kararla geri çekildi. Zorluoğlu bu telaşlı geri çekmeyi açıklarken, “*Biz bunu bir endişeyle Meclisten alelacele geri çektik. Yoksa bugünkü payımızı da alamayacaktık. Türkiye’deki diğer dernekleri biliyorsunuz, onlar da sahip çıkacaklardı*” demekteydi. Eşit statüde pek çok dernekten biri olan TÇEK, bu dönemde diğer tüm dernekler gibi işlem görmekten çekinmiştir. Her ilin milletvekili, derneği üşüşecek, TÇEK’e kalan pay çok düşecekti. Zorluoğlu yönetimi, son anda fark ettikleri bu tehlikeyi önlemek, mevcut gelirleri olsun kurtarmak için kanunu alelacele geri almak zorunda hissetmişlerdi. Halihazırda bu iş oturmuş (sanki) kanunlaşmış gibiydi, Kurum buna razıydı.¹⁸¹¹

Bu dönemde TÇEK’in mevzuat düzenleme yoluyla hazırladığı bir diğer gelir artırım teklifiyle, 16 Nisan 1979 tarihli Bakanlar Kurulunda, 26.12.1928 tarihli ve 7/17371 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ve 7497 sayılı Kararnameye Ek “PTT İşletmesi Genel Müdürlüğünce satılan ve geliri ÇEK’e verilen lüks telgraf kağıtlarının” 100 kuruştan (1 lira) satılması kararlaştırıldı.¹⁸¹² Bundan sağlanacak gelir çok olmasa da her türlü ek gelire ihtiyaç giderek şiddetleniyordu.

Yaklaşık yirmi yıl boyunca, Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısından müjdeli bir haber beklenmiş durmuştu. Kanunun çıkması için uğraşan baskı gruplarından biri de TÇEK’ti.¹⁸¹³ Kurumun, önceki dönem olan altmışlı yıllarda olduğu gibi, yetmişli yıllarda da, önünde, yanında, ardında bulunduğu yasal düzenlemeler alanında çocuk mahkemelerinden sonra belki de en büyük önemi verdiği

¹⁸¹⁰ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.73.

¹⁸¹¹ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.48.

¹⁸¹² 2 Mayıs 1979 Tarih ve 16625 Sayılı **Resmî Gazete**, s.1.

¹⁸¹³ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.34.

konu, “Türkiye’de sosyal hizmetlerin kurumsallaştırılması” çalışmaları olmuştur. Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, 1974 Genel Kurulunu açış konuşmasında açılışa gelmeyen Hükümete sitem ediyor, “*Eğer burada olsalardı bir istirhamım olacaktı. Hükümet nezdinde çalışmalarımız var. Sosyal Hizmetler Kurumu adı altında bir kanun tasarısı her dönemde Meclise gider kadük olur, yeni baştan alınır devam eder; böyle döner durur, inşallah yeni hükümetimizden temennimiz bu Kanunu çıkarmalarıdır.*” diyordu.¹⁸¹⁴

Türkiye’de sosyal hizmetlerin kurumsallaşmasının tarihsel hikayesi ta 1936’ya kadar geriye götürülebilir. Bilindiği gibi 9 Haziran 1936 tarihli ve 3017 Sayılı “Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu”yla,¹⁸¹⁵ Bakanlık merkez teşkilâtı oluşturulmuş ancak bu örgütlenmede doğrudan sosyal hizmetlere ilişkin bir birim kurulmamıştı. Ancak, İçtimai Muavenet (Sosyal Yardım) İşleri Dairesi altında, “Umumî İçtimai Muavenet”, “Hususî İçtimai Muavenet” ve “Mahallî İçtimai Muavenet” ile “İçtimai Muavenet Tedrisatı” olmak üzere dört sosyal hizmet şubesi yer almıştı.¹⁸¹⁶ Bu şubeler icrai etkinlik yürütmek değil, birer sekretarya ve irtibat görevlisi olarak düşünülmüştü.¹⁸¹⁷

Kanunun “İçtimai Muavenet İşleri Dairesi” başlıklı 12. Maddesinin d bendiyle, “*gerçek ve tüzel kişilere ve hayır cemiyetlerine ait sosyal yardım kuruluş ve örgütlerinin işlerini ... inceleme, düzenleme, izleme ... ve denetleme*” yükümlülüğü SSYB’ye verildi. 10 yıl sonra isim değişikliğine gidilerek İçtimai Muavenet İşleri Dairesi, Sosyal Yardım İşleri Genel Müdürlüğü, umumî, hususî, mahallî içtimai hizmetler olan şubelerinin adları, “genel özel, yerel sosyal hizmet şubeleri”ne dönüştürüldü.¹⁸¹⁸

¹⁸¹⁴ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.4.

¹⁸¹⁵ Yasanın Üçüncü Maddesine göre Merkez teşkilâtı şöyleydi: 1 - Müsteşarlık, 2 - Hususî kalem, 3 - Teftiş heyeti reisliği, 4 - Hıfzıssıhha işleri dairesi, 5 - İçtimai muavenet işleri dairesi, 6 - Sicil ve memurlar ve muamelât müdürlüğü, 7 - Sağlık propagandası ve tıbbî istatistik umum müdürlüğü, 8 - Hukuk müşavirliği, 9 - Muhasebe müdürlüğü, 10 - Seferberlik şubesi müdürlüğü, 11 - Evrak müdürlüğü, 12 - Ayniyat muhasipliği, 13 - Levazım memurluğu, 14 - Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi ve Merkez Hıfzıssıhha Mektebi. **T.C. Resmî Gazete**, 23 Haziran 1936 Salı, Sayı: 3337, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu, s. 6695-6706.

¹⁸¹⁶ **A.g.k.**, Madde 11.

¹⁸¹⁷ Örneğin Genel Sosyal Hizmetler Şubesi kadrosu, Uzman Doktor, Şube Müdürü, İşlem Memuru, İnceleme Memuru ve Sekreter olmak üzere beş memurdan, Özel Sosyal Hizmet Şb. dört ve Yerel Sosyal Hizmetler Şubesi beş memurdan ibaretti. **A.g.k.**, 1 nu.lı cetvel.

¹⁸¹⁸ 11.02.1946 Tarih ve 4862 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa bazı hükümler eklenmesine, ve 4258 sayılı Kanuna bağlı kadro cetvellerinin değiştirilmesine

Sosyal hizmetlerin örgütlenmesi yönünde bir diğer önemli gelişme de Çalışma Bakanlığı'nın kurulması oldu. Çalışma Bakanlığı Kurulmasına İlişkin Kanun Tasarısı (Tasarı No: 1/508), 22 Haziran 1945'te kabul edilerek 27 Haziran 1945'te Çalışma Bakanlığı resmen kuruldu. Yeni Bakanlık, yaklaşık bir yıl sonra, bünyesinde iki kurum meydana getirmek üzere harekete geçti. Bunlardan birisi İş ve İşçi Bulma Kurumu (Tasarı no: 1/509), diğeri ise Sosyal Hizmetler Kurumu (Tasarı no: 1/510) idi.¹⁸¹⁹ Onay makamında, ilk Çalışma Bakanı Profesör Sadi Irmak olup, taslak üzerinde çalışan Çalışma Bakanlığı hukuk müşaviri Muhlis Fer'di.

Tasarının gerekçe ve maddelerine bakıldığında Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri Kanun tasarısının, Çalışma Bakanlığının mahiyetinde, modern anlamında bir sosyal hizmetler tanımından yola çıkılmayan bir proje olduğu görülür. Gerekçede açık olarak kurulacak olan Sosyal Hizmetler Kurumu'ndan hedeflenenin, çalışanların, sağlık ve refahını ve kültürel gelişimini sağlayacak önlemlere olan gereksinimin, endüstrinin gelişimine paralel olarak gittikçe artan önemi nedeniyle, işverenlerin görevlerini kolaylaştıracak ve yapılan hizmetin verimini artıracak olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve İş Kanunu'nun çalışanı koruyucu hükümleriyle, işçilere bahşedilen tüm nimetlerin daha etkin bir şekilde uygulanması için önlemler almak ve kuruluşlar meydana getirmek olduğu belirtiliyordu.¹⁸²⁰

İşyerlerinde hekim bulundurmak, hasta odası, revir ya da hastane açmak suretiyle işçi sağlığının korunması; İş Emniyeti Tüzüğü'nün gerektirdiği koşul ve önlemlerin, ilk yardım araçlarının hazır bulundurulması; spor sahası, lokal, okuma odası gibi birtakım sosyokültürel tesisler oluşturulması; lokanta, sıcak yemek servisi ve nakliye araçlarının temini gibi “çalışma koşullarını düzenleyen” bir kısım önlemin işyerlerinde alınması ve denetlenmesini sağlayacak ve işverenlerin sağlayacağı ödeneklerle ve bağışlarla yürütülecek bir kurum meydana getirmek isteniyordu.

dair kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 28, s. 563-564. **Resmî Gazete**, 15 Şubat 1946 Cuma, Sayı: 6233, s. 10113-10119 ve **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:7, Cilt:22, Birleşim:35, Oturum:1, Toplantı: 3, 11 Şubat 1946, s.97.

¹⁸¹⁹ Çalışma Bakanlığınca, 9 Ekim 1945 tarihinde bakanlıklara taslak hakkında düşünceleri soruldu. Gelen değerlendirmeler taslağa yerleştirildikten sonra nihai şeklinde gelen Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu Tasarısı, 12 Kasım 1945 tarihli ve 1069 sayılı Tezkere ile Çalışma Bakanlığı'ndan Başbakanlığa, Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısı adıyla gönderildi. **BCA**, 30-18-1-2-109-67-16, 13.11.1945, Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı.

¹⁸²⁰ (Milletvekili Prof.Dr. Sadi Irmak'ın konuşmasından), **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:7, Cilt:20, Birleşim:20, 27 Aralık 1945, s. 554.

Kurulacak bu kurum eliyle, anılan hizmetleri yerine getirecek personel temin edilerek üye işyerlerine gönderilecekti.¹⁸²¹ Buna paralel olarak Çalışma Bakanlığının ilk icraatlarından olan İşçi Sigortaları Kanunu da aynı tarihten, 1 Ocak 1946'dan itibaren, yürürlüğe girecekti.

Fabrika ve madenler başta, her türlü işyerlerinde, çalışanların, sağlık, sosyal ve kültürel gereksinimlerinin karşılanması araç ve tesislerinin kurulması, gerekirse, Bakanlar Kurulunca verilecek sosyal ödevleri yapmak üzere Çalışma Bakanlığı'na bağlı bir Sosyal Hizmetler Kurumu meydana getirilecekti.¹⁸²² Bu çalışma, görüleceği gibi, sosyal hizmetlerin modern anlamı olan “*özel ihtiyaç gruplarının bakım ve korunmalarının sosyal sorumluluk ve görev olduğundan hareketle resmi, yarı resmi ve gönüllü etkinliklerle bakılmalarını ve korunmalarını iş edinen, insanların yardımsız çözemedikleri bireysel ve toplumsal sorunların çözümü için geliştirilen sistemli, düzenli ve sürekli faaliyetler*”¹⁸²³ tarifi üzerine değil, çalışanın servis, yemek, dinlenme ve spor alanları, çocuk bakımı, sağlık hizmetleri gibi sosyal gereksinimlerine verilecek karşılıkları bir standart halinde düzenlemeye çalışan o dönemin eksik sosyal hizmetler anlayışı üzerine yapılmıştı. Genel anlamda bir isim benzerliğinden ibaretti.

Çalışma Bakanlığınca hazırlanan ve 19.11.1945 tarihinde Bakanlar Kurulunca Meclise arzı kararlaştırılan “Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı”, tüm Bakanlıklardan görüş alındığı, gelen cevapların Kanunun metnine dâhil edilerek Kanun tasarısının olgunlaştırıldığı, Bakanlıklar arasında fikir ayrılıkları kalmadığı beyan edilerek 21.11.1945'te Başbakanlıkça Meclise sunuldu. 22 Haziran 1945 tarihli ve 4763 sayılı kanunla kurulan Çalışma Bakanlığı tarafından aradan geçen altı aylık bir deneme ve araştırma devresinde 1. Çalışma Bakanlığı kuruluş ve görevleri; 2. Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri; 3. İş ve İşçi Bulma Kurumu kuruluş ve görevleri; konuları üzerine birer kanun teklifi hazırlandı. Hazırlanan Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş ve Görevleri Kanun Tasarısı, komisyonlardan öte geçemeyerek, Meclis Genel Kuruluna gelememişti.

Modern sosyal hizmetlerin ruhu Türkiye’de, sosyal hizmetlerin dünyada kurumsal olarak ele alınmaya başlanmasından 30 yıl sonra, SSYB bünyesinde kurulan

¹⁸²¹ Aynı yer.

¹⁸²² **BCA**, 30-18-1-2-109-67-16, 13.11.1945, **A.g.t.**, Madde 1.

¹⁸²³ İlhan Tomanbay, **Sosyal Çalışma Sözlüğü**, Selvi Yayınevi, Ankara, 1999, s.237.

şubelerle de etkinliklere yansımamıştı. Bu yüzden yaklaşık bir 30 yıl daha geçtikten sonra 25 Nisan 1963 tarihinde çıkan yeni Teşkilat Kanunu'nun¹⁸²⁴ Birinci Madde b) bendiyle SSYB teşkilatında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kuruldu. Modern sosyal hizmetlerin tanımına uygun bir görevlendirme ile devlet bünyesinde bir üst düzey yönetim birimi sonunda kurulmuş oluyordu. Aynı Kanunun Dördüncü Maddesiyle, 3017 sayılı Kanunun 11. Maddesindeki “Özel Sosyal Hizmetler Şubesi”ne ilişkin hizmetler, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne devredilmekteydi. Her türlü sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetlerini düzenlemek, korumaya muhtaç çocuklarla sakatlar ve ihtiyarların bakım, yetiştirilme ve rehabilitasyonunu ve çalışma gücünden yoksun yoksul kimselerin sosyal güvenliğini sağlamak ve Sosyal Hizmetler Enstitüsünün idarî ve bilimsel işlerini kovalama ve teftişini yapmakla görevli bu SSYB kuruluşu bir Sosyal Hizmet Kurumu değildi. Yine de Sosyal Hizmetler Enstitüsünün kuruluşundan birkaç yıl sonra sosyal hizmetleri, Bakanlıkta bir Genel Müdürlük seviyesine yükseltmek mümkün olabilmışti.¹⁸²⁵

Sosyal Hizmetler Kurumu meydana getirmeye, altmışlı ve yetmişli yıllarda çok kereler teşebbüs edilmiş olmakla birlikte Meclis gündeminde mütemadiyen sıra beklemiş, kadük olmuş ve bir türlü kanunlaşamamıştır.¹⁸²⁶

¹⁸²⁴ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kuruluş ve memurları Kanununda ve 4862 sayılı Kanuna bağlı (1) ve (2) sayılı cetvellerde değişiklikler yapılmasına dair 225 Sayılı Kanun, **T.C. Resmî Gazete**, 30 Nisan 1963, Sayı: 11394, Kabul tarihi: 25 Nisan 1963.

¹⁸²⁵ SSYB Merkez örgütü artık şöyleydi: Bakanlık Komisyonu, Müsteşarlık, Denetim Kurulu, Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü, Tedavi Kurumları Genel Müdürlüğü, Sağlık propagandası ve Tıbbi istatistik Genel Müdürlüğü, Sıtma Genel Müdürlüğü, Eczacılık ve Tıbbi Müstahzarlar Genel Müdürlüğü, Verem Savaş Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Meslekî öğretim Genel Müdürlüğü, Donatım Genel Müdürlüğü, Nüfus Plânlaması Genel Müdürlüğü, Dış Münasebetler Dairesi Başkanı, Sosyalleştirme Dairesi Başkanı, Ana ve Çocuk Sağlığı Müdürlüğü, Trahomla Savaş Müdürlüğü, Akıl ve Ruh Sağlığı Müdürlüğü, Kanserele Savaş Müdürlüğü ile Zat işleri ve Muamelât Genel Müdürlüğü. **T.C. Resmi Gazete**, 30 Aralık 1967 Cumartesi, Sayı: 12790, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilât ve Memurları Kanununda ve 4862 Sayılı Kanuna Bağlı (1) Sayılı Cetvelde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

¹⁸²⁶ Cumhuriyet Senatosu Yozgat Üyesi Sadık Artukmaç ve Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir'in; Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu Teklifi (2/364) olarak 14.12.1962'de **M.M. Tutanak Dergisi**, Birleşim:17, Oturum:1, Dönem:1, Cilt:10, Toplantı:2, 14 Aralık 1962, s. 171 ve 12.3.1969'da Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş Kanunu Tasarısı (1/625) olarak **M.M. Tutanak Dergisi**, Birleşim:63, Oturum:1, 12 Mart 1969, s.3; 3.4.1970'te Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş Kanunu Tasarısı (1/281) olarak **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:3, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:64, 3 Nisan 1970 Cuma, s.89 ve 5.1.1972'de Cumhuriyet Senatosu Kastamonu üyesi Ahmet Nusret Tuna ve dört arkadaşının, Sosyal Hizmetler Kurumu Kuruluş Kanunu Teklifi (2/604) olarak **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:5, Cilt:20, Toplantı:3 Birleşim:24, 5 Ocak 1972, s. 49 ve 8 Haziran 1972'de, yine Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna ve 4 arkadaşının, Sosyal Hizmetler Kurumu kuruluş kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Üyesi Ragıp Üner'in, 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkında Kanunun 8. maddesinde değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi olarak **M.M. Tutanak**

6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıktığından beri başta TÇEK Genel Merkez ve örgütlerinden olmak üzere sıklıkla Kanunun uygulamalarındaki aksamalar dile getiriliyordu. İllerdeki Koruma Birlikleri tarafından TÇEK yuvalarında bakılan çocukların bakım bedelleri zamanında verilmiyordu. Üstelik koruma birlikleri, borçlarını ödemeye yanaşmıyorlardı. Bu durum çeşitli zamanlarda bürokratik mercilere ve hükûmete iletilmesine rağmen bir çözüm bulunmamıştı. Ayrıca Koruma Birlikleri de korunmaya muhtaç çocuklar sorununa çözüm olmuş ve sorunda bir hafifleme meydana gelmiş değildi. Koruma birliklerine ısrarla ÇEK'ten üye alınmamaktaydı. TÇEK'in tüm çabalarına rağmen Koruma Birlikleri, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve TÇEK arasında olması gereken koordinasyon gerçekleşmiyor, modern bakım eğitim ve hayata hazırlama yönünden ortak ve kusursuz bir program uygulanamıyor, yapılan çalışmalar semeresiz kalıyordu. Sosyal hizmetlerin yürütülmesinde bu boşluğu dolduracak, millî imkânların birleştirilmesini sağlayacak bir Sosyal Hizmetler Kurumu meydana getirilmesi, TÇEK'in de bu döneme yansıyan büyük beklentilerinden birisiydi. ÇEK yönetimi, her ilde, dernek liselerinde bulunan içinde ÇEK'in de bulunduğu yasal yüzlerce derneğin faaliyette bulunduğu, dernek enflasyonu ortamında kendi çalışmalarının semere veremediğini, bu durumun faaliyetlerini yavaşlattığını düşünüyordu. Bu dernek enflasyonuna son vererek Genel Bütçeden yardım almak imkânını da getirecek yeni bir Dernekler Kanunu'nun da bir an önce kanunlaşmasını istiyordu.¹⁸²⁷

1972 yılı Kasım ayında çıkarılan 1630 Sayılı Dernekler Kanunu'nun¹⁸²⁸ hazırlanması sırasında yapılan çalışmalarda bu dilekleri ile ÇEK de yer almış, Kanunun 59. Maddesi ile özel imkânlarla kazanmak için çalışmıştı. Bu madde ile THK ve TÇEK'in "Bakanlar Kurulunca onaylanmış tüzüklerine ve kanunların verdiği görev ve yetkilere göre yönetilecek" oldukları belirtilerek TÇEK'in Tüzüğüne yasal bir zemin oluşturuluyorken, Kızılay Derneği için ayrıca, "*uluslararası anlaşmalarla belirlenen nitelik ve duruma göre düzenlenen ve Bakanlar Kurulunca onaylanmış olan*" ilavesi vardı.¹⁸²⁹

Dergisi, Dönem:2, Cilt:25, Toplantı:3, Birleşim:102, Oturum:1, 9 Haziran 1972, s.214. ve en son 1974 Sosyal Hizmetler Kurumu Kanunu Tasarısı (1/130) olarak **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:2 Cilt:3 Birleşim:114, s. 645.

¹⁸²⁷ **XXVI. Genel Kongre (13-14)-5-1972**, s.15.

¹⁸²⁸ 22.11.1972 Tarihli ve 1630 Sayılı Dernekler Kanunu, Kabul Tarihi, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 56, s. 4-21; **Resmî Gazete**, Tarih: 02.12.1972 ve No: 14379.

¹⁸²⁹ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.34.

Kanun kapsamına giren dernekler kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle kurulan derneklerdi. Bir derneğin tüzel kişilik kazanabilmesi için, tüzüğünde dernek olarak kurulma isteğini açıkça belirtmesi ve tüzüğünü kurulduğu yerin en büyük mülkiye âmirine vermesi gerekiyordu. Kurulması yasaklanan dernekler, şüpheyi yer bırakmayacak bir şekilde ayrıntılarıyla açıklanmaktaydı.¹⁸³⁰

Her derneğin bir tüzüğü bulunacak, bu tüzükte derneğin adı ve merkezi; derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için ne surette faaliyette bulunacağı; dernek kurucularının ad ve soyadları, meslek veya sanatları, ikâmetgâhları ve uyrukları; derneğe üye olma, üyelikten çıkma ve çıkarılmanın şartları ve şekilleri; dernek Genel Kurulunun kuruluş şekli, toplanma zamanı; Genel Kurulun görevleri, yetkileri, oy kullanma ve karar alma usul ve yeter sayıları; yönetim ve denetleme kurullarının ne surette seçileceği, asıl ve yedek üye sayısı, görev ve yetkileri; derneğin şubesi bulunup bulunmayacağı, bulunacak ise şubelerin nasıl kurulacağı, görev ve yetkileri ve dernek genel kurulunda şubelerin nasıl temsil edileceği; üyelerin, yılda 1.200 lirayı geçmemek üzere verecekleri aidat miktarı; derneğin iç teftiş şekilleri; tüzüğün ne şekilde değiştirileceği, derneğin feshi halinde malların tasfiye şekli; dernek organlarının teşkiline kadar dernek işlerini yürütmeye ve derneği temsile yetkili geçici yönetim kurulu üyelerinin ad ve soyadları ve ikâmetgâhları hususları mutlaka yer alacaktı.¹⁸³¹

Federasyonlar ve konfederasyonlara ilişkin düzenleme 32. Maddede yapılmıştı. Buna göre federasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az iki derneğin, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelmeleri; konfederasyonlar ise kuruluş amaçları aynı olan en az iki federasyonun üye sıfatıyla bir araya gelmeleriyle kurulurdu. Dernekler federasyon, federasyonlar da konfederasyon biçiminden başka şekilde örgütlenemezlerdi.

Yarım asırdan fazla bir zamandır sürekli dillendirilen Çocuk Mahkemelerinin Kurulması ve buna ilişkin kanunun çıkması, nihayet bu dönemde gerçekleşmiştir.¹⁸³²

¹⁸³⁰ A.g.k., Madde 1,3 ve 4.

¹⁸³¹ A.g.k., Madde 7.

¹⁸³² 2253 Sayılı ve 7 Kasım 1979 tarihli Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi**, Cilt: 63, s. 1-9. (**Resmi Gazete** Tarih: 21.11.1979 ve Sayı: 16816).

Tasarıya ilişkin Adalet Komisyonu Raporunda, ilk Çocuk Mahkemesinin, 1889 yılında Birleşik Amerika'da Şikago şehrinde kurulduğu ve kuruluşun 16 yıl sonra 1905 yılında Amerika'dan İngiltere'ye ulaştığı, sonrasında Fransa, İtalya, Almanya, Rusya ve İspanya'da çocuk mahkemelerinin kurulduğu, dönem itibarıyla Avrupa'da anılan ülkelerden başka Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Polonya, Yugoslavya ve diğer ülkelerde; Latin Amerika ülkelerinde, Birmanya, Seylan, Hindistan, Pakistan, Japonya, Malezya ve Yeni Zelanda ile Arap ülkelerinde de çocuk mahkemeleri bulunmakta olduğu böylece Türkiye'nin halen çocuk mahkemelerinin kurulmadığı dünyanın ender ülkeleri arasında yer aldığı söylenmekteydi.¹⁸³³ Gerçekten de 1917'den beri yani Himaye-i Etfâl'in ilk zamanlarında bile Meclis gündeminde yeri olan¹⁸³⁴ THEC'in ilk tüzüklerinde yer bulan¹⁸³⁵ çocuk mahkemeleri konusu bir türlü Türk hukuk sisteminde yer bulamamıştı.

Kimi yazarlar, Türkiye'de toplumdan yasama erkine yönelik olarak suçlu çocukları cezalandırıcı değil rehabilite edici uygulamalarla çocuk mahkemelerinin işleyişini belirleyici bir yönlendirmenin, bir talebin bulunmadığını, mahkemelerin tabanın değil Türk devletinin modern usullere uyumu kaygıları ile mümkün olabildiğini ifade etmektedirler.¹⁸³⁶ TÇEK'in 1917'den sonra hemen her zeminde ve Hükûmetler nezdinde çocuk mahkemelerinin kurulması gerektiğine dönük temaslari, yayınları ve sonuçsuz girişimleri dışında bu ifadelere itiraza yer bulunmamaktadır.

Zorluoğlu 1974 Kongresinde, selefi, Emin Halim Ergun Bey'in, bu Kanunu çıkarmak için çok uğraştığını, başaramadığını vefatından önce kendisine tamamlamasını vasiyet ettiğini, Emin Halim Bey'e söz verdiği halde kendisinin de başaramadığını söylemişti.¹⁸³⁷ Sekiz senedir (1966'dan beri) Kurumda görev alan Ali Rıza Zorluoğlu, ilk başladığından beri Çocuk Mahkemeleri Kanunu konusunun

¹⁸³³ **Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu. (1/107) 7.3.1978.** TC Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı Sayı : 101-55/01931. Dönem:5, Toplantı:1, Millet Meclisi S. Sayısı: 134, s.1.

¹⁸³⁴ “Heyet-i Merkeziye'ye tevdi edilmiş mühim vazifelerin cihat-ı fenniye ve esasiyesini tedkik ve Cemiyetin mesai-i âtiyesine esaslar hazırlamak üzere Nizamname-i Esasiye tevfikân teşkil edilmiş olan encümenler dahi imkân dairesinde faaliyet göstermekte geri kalmamıştır. Bunlardan Hukuk Encümeni, etfal hakkında irtikap edilen ceraiye ve sıbyan usul-ü muhakeme ve cezaisine müteallik bir çok tettebbuat-ı ilmiye icraasıyla birtakım raporlar ihzar eylemiş ve bunlardan bir kısmı Cemiyete mensup mebusan-ı kiram tarafından teklif-i kanunî şeklinde dermeyan edilerek Meclis-i Mebusan'da tezekkür edilmekte bulunulmuştur.” **1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor**, s.17.

¹⁸³⁵ Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935**, s.120.

¹⁸³⁶ Çiçek, **a.g.m.**, s.979.

¹⁸³⁷ **XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974**, s.66.

gündemde olduğunu ifade etmekteydi. Yeni Bakanın bir konuşmasında bu konuya temas etmesi üzerine kendisine derhal bir tebrik ve teşekkür telgrafi çekmişti. Hükûmetin bu Kanun çalışmalarının da kadük olmadan çıkmasını dilemekteydi.¹⁸³⁸ Zorluoğlu Kongrede, bu dönemde Türkiye’de kanun çıkarmanın bir mesele haline geldiğini, kendisi TÇEK’te başladığı sıralar, Çocuk Mahkemeleri Kanun Tasarısı gündeminde olan Genel Başkan Merhum Emin Halim Bey’in, gününü Meclis’te, adliyecisi olduğu için Adliye’ye geçiriyor olduğunu, maatteessüf muvaffak olamayarak rahmetli olduğunu anlatmıştı. Şimdi kendisinin de bu işi çok zorladığını inşallah rahmetli olmadan çıkarabilmeyi temenni ettiğini esprili bir dille söylemişti.¹⁸³⁹

1978 yılı itibarıyla Türkiye’de ıslahevlerinde 800 hükümlü çocuk tutulmaktaydı.¹⁸⁴⁰ Bunların gözaltı, muhakeme ve infaz süreçleri, modern hukuk sisteminin çocuk suçluluğu karşısında getirdiği ilkesel gerekliliklere uygun yürümemişti. 7 Mart 1978 Tarihli Adalet Komisyonu raporunda, çocuk suçluluğu konusunda modern hukuk uygulamalarını benimseyen kimi ülkelerin, çocuklar tarafından işlenen suçlara bakmak üzere normal mahkemelerden bir veya birkaçı geçici ve dönüşümlü olarak görevlendirmekle, kimilerindeyse ayrı mahkemeler kurulduğu söyleniyordu. Suça yönelen çocuklara uygulanacak olan tedbirlerin ıslah edici sonuçlar verebilmesi, bunların doğru seçilmesine ve iyi uygulanmasına bağlıydı. Yani her iki sistemde de çocuk mahkemelerinde görev alacak hâkimlerin, çocuk suçluluğu konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları gerekmektedir.¹⁸⁴¹

Tasarı ile her il ve ilçede birer Çocuk Mahkemesinin kurulması düşünülmüyordu. Çocuk suçluluğu konusunda ilk adım olacak olan Tasarı ile suç işleyen küçüklerin¹⁸⁴² eğitim, çalışma ve ıslahı önlemleri yanında, gözetimleri ve özellikle henüz suç işlememiş olmakla beraber, yaşam tarzları ve eğilimleri yüzünden tehlike arz eden yahut vahim bir itaatsizlikte bulunan küçüklerin de adli yönden korunmaları hedeflenmişti.¹⁸⁴³ Ancak, çocuk mahkemelerinin kurulması ve suça yönelen

¹⁸³⁸ A.g.r., s.4.

¹⁸³⁹ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.100.

¹⁸⁴⁰ <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s.479., Erişim Tarihi:16 Temmuz 2021.

¹⁸⁴¹ (1/107) no.lu ve 7.3.1978 tarihli Adalet Komisyonu Raporu. s. 2.

¹⁸⁴² Bu Kanundaki “küçük”, suçu işlediği tarihle henüz 15 yaşını bitirmemiş kimsedir. (Madde 41)

¹⁸⁴³ Mevcut şartlarda ve özellikle de yetişmiş personel bulunması bakımından mümkün olamayacağı ve bu nedenle çocuk mahkemelerinin ilkin çocuk suçluluğunun yoğun olduğu veya büyük merkezlerde kurulması ve bu merkezlerde bilgi ve görgüleri artırılacak olan personelin sonradan diğer merkezlerde kurulacak olan mahkemelerde görevlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülebilirse de; bu gibi bir

çocukların bu durumlarını önleyecek ve onları ıslah edecek önlemlerin tek bir kanunla hüküm altına alınması, çocuk suçluluğunun önlenmesi bakımından tek başına yeterli olmayacağı kesindi. Kanunun öngördüğü önlemleri uygulayacak kuruluşların da bulunması ve bunların kanunun önemli ile uyumlu olarak, gerek personel ve gerekse diğer imkânlarla donatılması gerekmektedir. Türkiye’de bu nedenlerle bu tür özel kuruluşların zamanla artması, çocuk mahkemelerinin kurulmasıyla ilgili bu tasarının uygulamada iyi sonuçlar vermesini sağlayacaktı. Tasarı, TCK’daki cezai sorumsuzluğun sonu olan 11 yaşı tamamlama yerine, çoğu ülkenin kabul ettiği, çocuğun kişiliğinin belirginleşmeye başladığı 12 yaşı sonunu benimsemektedir. Tasarıyla, hakkında önlem uygulanan çocuğun devamlı olarak kontrolü, uygulanan önlemin nasıl sonuç verdiği ve önlemin değiştirilmesinin gerekip gerekmediği konularının belirlenmesi için gözetim delegeleriyle bunların görevlerine de yer verilmektedir.¹⁸⁴⁴

Sonuç olarak altı Bölüm 47 Maddeden oluşan Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, ÇEK’in 61 yıl uğraş ve katkılarının da sonucu olarak yürürlüğe girdi. 7.11.1979 Tarihli Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilen 2253 Sayılı Kanunla¹⁸⁴⁵ Adalet Bakanlığında bir “Çocuk Eğitim, Islah ve İnfaz İşleri Genel Müdürlüğü” kuruluyordu. Bu Genel Müdürlükten, küçüklerin cezalarının infaz edileceği ıslah ve eğitim evlerinin, haklarında tedbir uygulanmış olan küçüklerin yerleştirileceği devlete ait kuruluşların, gözetim merkezlerinin, küçüklerin kısa sürelerle kabul edilecekleri ve gerektiğinde gözetimin yapılmasına elverişli kabul merkezlerinin, çocuk mahkemelerine ait bina ve küçüklere özgü tutukevlerinin açılması; bu kuruluşların sevk ve yönetim biçimlerinin düzenlenmesi, buralara alınmış olan küçüklerin muhafaza, bakımı ve eğitim işlemlerinin kontrolü; kuruluşlarda ve çocuk mahkemelerinde sosyal araştırma ve gözetimde görevli personelin özlük işlerinin yapılması, bu personelin hizmete yararlı olacak şekilde devamlı eğitimi ve yetiştirilmelerinin sağlanması; küçüklerle ilgili

kuruluş benimsendiği takdirde çocuk mahkemelerinin bulunduğu merkezler dışında suç işleyen veya suça yönelik çocukların bulundukları yerler dışına çıkarak ve uzun mesafeler kat ederek çocuk mahkemelerinin bulunduğu merkezlere ulaştırılmaları veya bu tasarı hükümlerinin normal mahkemeler tarafından uygulanması gerekecektir ki, her iki halde de tasarının önerdiği sistemin getirdiği yararlardan daha büyük sakıncaların ortaya çıkacağı ve bu durumun özellikle çocuk mahkemelerinin kuruluşunda en önemli yeri tutan uzmanlık ilkesiyle bağdaşamayacağı öngörülmüyordu. **(1/107) no.lu ve 7.3.1978 tarihli Adalet Komisyonu Raporu. s. 2.**

¹⁸⁴⁴ **(1/107) no.lu ve 7.3.1978 tarihli Adalet Komisyonu Raporu. s. 2.**

¹⁸⁴⁵ 7.11.1979 Tarih ve 2253 Sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 21.11.1979 Tarihli 16816 No.lu **Resmî Gazete.**

mevzuat ve kuruluşlar üzerinde devamlı inceleme ve araştırmaların yapılması, bu konudaki kanun tasarısı ve teklifleri hakkında mütalaa beyanı ve icabında bunların bizzat hazırlanması; çocuk suçluluğunun sebep ve faktörleri üzerinde incelemeler yaparak önlenmesi çarelerinin araştırılması, bu hususta yerli, yabancı ve milletlerarası kurum ve teşekküllerle temas temini; çocuk suçluluğu konusunda gereken istatistiklerin hazırlanması, velayet ve vesayetin geri alınması ve küçüklere vasi atanmasına dair işlemlerin takip edilmesi; eğitimi güç küçüklerin yerleştirildiği kurumlar ve küçüklerin zararlı yayınlardan korunması hususunda MEB'le, çeşitli işyerlerinde çalışan küçükler bakımından çalışma koşulları, filmlerin küçükler yönünden kontrolü için İçişleri'yle ve küçüklerin yerleştirileceği tedavi kurumları ve sosyal servislerin çocuk mahkemeleri ile olan ilişkilerini tanzim bakımından SSYB'nin ilgili servisleriyle işbirliği yapılması; cezaları infaz edilen küçüklerin işe yerleştirilmeleri mevzularında infaz sonrası yardım kuruluşları vs. kurumlarla ilişki kurulması; küçüklerin yerleştirildiği özel kurumların denetlenmesi, bu kanunun uygulanmasıyla ilgili diğer görevlerin yapılması beklenmekteydi. Bahsi geçen tüm kurum ve kuruluşların açılması için Kanunla beş yıl süre verilmekteydi.¹⁸⁴⁶

Kanunun kuruluşla ilişkin Birinci Bölümünde, her il ve asliye mahkemesi teşkilatı bulunan her ilçede bir çocuk mahkemesi kurulacağı belirtiliyordu. İl ve ilçe çocuk mahkemelerinde görev yapacak hâkimler, Yüksek Hâkimler Kurulu tarafından doğrudan doğruya bu mahkemelere atanabilecekleri gibi, iş ve kadro imkânlarına bakılarak, görevli oldukları yöredeki çocuk mahkemeleri nezdinde yetki ile de görevlendirilebilirlerdi. İllerdeki Hakimlerin, 30 yaşını bitirmiş ve çocuk sahibi olmaları gerekliydi. İlçelerdeyse çocuk sahibi olma tercih nedeniydi.¹⁸⁴⁷

Çocuk Mahkemelerinin Görev ve Yetkilerini anlatan İkinci Bölümde, 15 yaşını bitirmeyen küçükler tarafından işlenen genel mahkemelerin görevine giren ağır cezalı suçlara ilişkin davaların, illerdeki çocuk mahkemelerinde; bunun dışında kalan suçlara ilişkin davaların ilçe ve merkez ilçe çocuk mahkemelerinde görüleceği açıklanmaktaydı. Tedbirler suçun işlendiği yer mahkemesince alınabileceği gibi küçüğün menfaatleri bakımından ailesinin veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yer mahkemelerince de alınabileceği yazılıydı. Suçlar büyüklerle birlikte işlendiği takdirde hazırlık soruşturması sırasında evrak ayrılacak; soruşturma ve kovuşturma

¹⁸⁴⁶ A.g.k., Geçici Madde 1.

¹⁸⁴⁷ A.g.k., Madde 1-2.

ayrı ayrı yürütülecek, küçükler hakkındaki yargılama genel mahkemedeki davanın sonucuna kadar bekletebilecekti. Üçüncü Bölüm, Tedbirler, Cezalar ve Bunların Uygulanması hakkında olup, tedbir uygulanacak çocuklar hakkında mahkemece alınabilecek tedbirlerden bazıları olarak, çocuğun, velisine, vasisine veya bakıp gözetmeyi üzerine alan akrabadan birine teslim edilebilmesi, gönüllü güvenilir bir aile yanına yerleştirilmesi, bu maksatla kurulmuş çocuk bakım ve yetiştirme yurtlarına veya benzeri resmi yahut özel kurumlara yerleştirilmesi; resmi-özel, adı sanı belli fabrika, kuruluş ve işletmelere veya meslek sahibi bir usta yanına yerleştirilmesi, resmi veya özel bir hastaneye veya sağlık kuruluşuna yahut eğitimi güç çocuklarla özgü kurumlara yerleştirilmesi öngörülüyordu.¹⁸⁴⁸

Fiili işlediği zaman 11 yaşını bitirmemiş olanlar hakkında kovuşturma yapılamayacağı ve ceza verilemeyeceği net bir dille açıklandı. Fakat fiil kanunen bir yıldan fazla hapis cezası ya da daha ağır bir ceza gerektiriyorsa haklarında “tedbir” uygulanacaktı. 11 yaşını bitirmemiş küçükler hakkında, veli veya vasi yahut bakmakla yükümlü kimseler tarafından yeterli tedbir alınması durumunda, mahkemece diğer tedbirler uygulanmayabilirdi. 11’ini geçmiş ama 15’ini doldurmamış olanlara ilişkin durum 12. Madde ele almıştı. Küçük hakkında yapılan inceleme ceza gerektirmiyorsa, hakkında tedbir uygulanacaktı. Ceza gerektiriyorsa; idam yerine 15 yıl müebbet ağır hapis gerektiriyorsa 10 yıldan az olmamak üzere hapis verilecek diğer cezalar yarıya indirilecek, ağır hapis cezaları hapse dönüştürülecekti. Ancak bu fıkra hükmünden olan cezalar da yedi yıldan az olamazdı.¹⁸⁴⁹

Korunmaya muhtaç küçükler hakkında, veli, vasi, bakmakla mükellef olan kimse veya Cumhuriyet Savcılığının talebi üzerine; beden, ruh ve ahlak gelişmeleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olan yahut ebeveynine karşı vahim bir itaatsizlikte bulunan küçükler hakkında, küçüğün bulunduğu yer ilçe ve merkez ilçe çocuk mahkemelerince tedbirlerden biri uygulanırdı. Diğer kanunlara göre de, küçükler hakkında koruma tedbiri alınması ilçe ve merkez ilçelerdeki çocuk mahkemelerine aitti. Küçük hakkında uygulanan tedbir, en geç 15 yaşını tamamlamasıyla sona ererdi. Hüküm zamanı 15 yaşını geçmiş olunanlar hakkında ise “tedbir” uygulanmazdı.¹⁸⁵⁰

¹⁸⁴⁸ A.g.k., Madde 6, 8, 9 ve 10.

¹⁸⁴⁹ A.g.k., Madde 11-12.

¹⁸⁵⁰ A.g.k., Madde 14-16.

Aile, terbiye ve okul durumu, gidişatı, içinde yetiştiği ve bulunduğu şartlar veya bunlar gibi gerekli görülen sair hususlar, çocuk mahkemeleri nezdinde görevlendirilmiş olan sosyal hizmet uzmanları veya yardımcıları marifetiyle araştırılacaktı. Bunların yetersiz olması durumunda çocuk mahkemeleri, resmi veya özel kurum ve kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanları veya onlar da yoksa bu araştırmayı yapabilecekleri kanısına varılan kimseleri görevlendirebilirlerdi. İşlediği suçun anlam ve sonuçlarını kavrayabilme yönünden çocuğun bedeni, aklî ve ruhî durumu uzman kimselere tespit ettirilecekti.¹⁸⁵¹

Küçüklerin işledikleri suçlardan dolayı aleyhlerine şahsi dava açılmazdı. Küçüğün duruşması mutlaka gizli olacak, hüküm dahi gizli açıklanacaktı. Mahkememin izniyle yargılamanın her safhasında çocuğun avukatı, velisi, vasisi, sosyal hizmet alanlarında faaliyet gösteren resmi veya gönüllü kuruluşların temsilcisi, sosyal hizmet uzmanları, sosyal yardımcıları ile çocukların gözetimi ile görevli resmi veya gönüllü gözetim delegeleri hazır bulunabilirlerdi. Küçükler tarafından işlenen suçların soruşturma ve kovuşturulmasında 3005 sayılı Meşhut Suçlar (suçüstü cezalı) Muhakeme Usulü Hakkındaki Kanun hükümleri uygulanmayacaktı. Çocuk Mahkemelerince verilen kararlar aleyhine ancak esas hükümle birlikte temyiz yoluna başvurulabilirdi. İşlediği suçtan dolayı hakkında tedbir uygulanmış veya hükmedilmiş cezası ertelenmiş olan küçüğün üç yıla kadar gözetim altında bulundurulmasına karar verilebilecekti. Gözetimin ne şekilde yapılacağı ve bu işlerde çalıştıran kimselerin görevleri ile Çocuk Eğitim, Islah ve İnfaz İşleri Genel Müdürlüğünün çalışma şekil ve usulleri Adalet Bakanlığınca düzenlenecek bir yönetmelikle tespit edilecek, gözetim süresi kararda gösterilecekti.¹⁸⁵²

Küçüklerin gözetimi çocuk mahkemeleri nezdine atanmış bulunan gözetim delegeleri tarafından yapılacak, gerektiğinde çocuk mahkemesince, bu hizmetin planlanması için resmi veya özel kurum ve kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanları, sosyal yardımcılar veya bu hizmetleri yapabilecekleri kanısına varılan, çocuk sorunlarına karşı ilgi duyan ve çocuk terbiyesi, yetiştirilmesi işlerinde ilgisi bulunan kimseler de görevlendirilebilecekti. Sosyal hizmet konularında etkinlik gösteren resmi ve ya gönüllü kurumlar, gözeticiilik yapabilecek kimselerin bir listesini her yılbaşı mahkemeye vereceklerdi. Diğer hayırsever kimseler de mahkemeye

¹⁸⁵¹ A.g.k., Madde 20.

¹⁸⁵² A.g.k., Madde 23, 25, 26, 28, 29.

başvurabilecek, mahkeme bunların ahlaki ve sosyal durumlarını inceledikten sonra seçtiği kimselerin adlarını listeye kaydedecek, mahkeme her zaman kurum ve derneklerden aday göstermelerini isteyebilecekti.¹⁸⁵³

Gözetim delegeleri, gözetimlerine verilen küçüklerin eğilimlerini ve gidişatını devamlı olarak gözetler; gerekli gördükleri takdirde veli, vasi veya diğer kimse veya kurumlardan her türlü bilgileri toplayarak çocuk mahkemesine bildirirlerdi. Gözetime tabi küçüğün, eğilimleri ve gidişatı hakkında gerektiğinde ve herhalde iki ayda bir rapor verilir, gözetim delegeleri, gözetime engel oluşturan durumlar ortaya çıktığı takdirde derhal çocuk mahkemesine bildirmek suretiyle önlenmesini isterlerdi. Gözetim yapmak üzere Adalet Bakanlığınca her çocuk mahkemesinde yeteri kadar sosyal hizmet uzmanı atanacaktı. Bir aile yanma veya paralı özel bir kurum veya benzeri kuruluşlara yerleştirilen küçüğün giderleri devletçe ödenecekti.¹⁸⁵⁴

Haklarında ceza verilen küçük, hükmün infazına başlandığı tarihte 15 yaşını doldurmamışsa, ceza çocuk ıslahevi veya çocuk cezaevlerinde; 15 yaşını geçenler, kalan cezaları çocuk ıslah veya çocuk cezaevleri veya büyüklere özgü cezaevlerinin özel kısımlarında çektirilecekti. Küçük tutuklular, kendilerine özgü tutukevlerinde, özgü bir yer yoksa büyüklere ait tutukevlerinin ayrı kısımlarında tutulacaklardı.¹⁸⁵⁵

Cezası ertelenen küçük bir yıldan üç yıla kadar bir deneme devresine tabi tutulacak, mahkeme deneme devresi içinde küçüğü, belirli bir meslek veya sanat öğrenmek, belli bir yerde ikamet etmek, alkollü içki kullanmamak veya bunlar gibi bazı koşullara zorlayabilecekti. Küçük, deneme devresinde, yapılan ikaz ve (ihtarlara rağmen tabi tutulduğu eğitim ve ıslah şartlarını yerine getirmez veya başka kasti bir cürüm işlerse, mahkeme verilen cezanın aynen çektirilmesine veya vahim görülmeyen hallerde deneme devresinin yarı oranında uzatılmasına karar verecekti.

Suç işlemiş küçüklerin suçları veya bunların yargılanmaları ile ilgili olarak her türlü yayın yapılması yasaklanıyordu. Bu yasağa aykırı hareket edenler 5.000 liradan 30.000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılacaktı.¹⁸⁵⁶ Kanunda bir yıl sonra 6.11.1980 Tarihli 2552 Sayılı Kanunla bazı teknik değişiklikler yapılmıştır. 46.

¹⁸⁵³ Madde 30.

¹⁸⁵⁴ A.g.k., Madde 31-33.

¹⁸⁵⁵ A.g.k., Madde 36-37.

¹⁸⁵⁶ A.g.k., Madde 38-39.

Maddesi gereği, Kanun yayımından bir yıl sonra yürürlüğe girecekken 12.11.1980’de çıkan 2340 Sayılı Kanunla yürürlüğe giriş tarihi bir yıl daha (iki yıl sonraya) atılmış değiştirilmiş, 10.11.1981’de henüz yürürlüğe girdiği günlerde bir takım değişikliklere gidilmiştir.¹⁸⁵⁷

4.2.2.1. 20.07.1973 Tarihli Tüzük

1970 Kongresinde Tüzüğün yeniden düzenlenmesi ile ilgili karar alınmış olmakla birlikte Tüzükte yeniliklere neden olacağı muhakkak olan Dernekler Kanunu henüz Meclisten çıkmadığı için buna yönelik Olağanüstü Kongre de toplanamamıştı.¹⁸⁵⁸ İhtiyaten Dernekler Kanunu’nun yayımlanmasını beklemiş olan ÇEK, 1630 Sayılı Dernekler Kanunu’nun yayımlanmasından sekiz ay sonra Tüzük düzenlemesini ele almak üzere topladığı Olağanüstü Kongrede, Tüzükte yapılması gereken düzenlemeleri saptayıp karara bağladı. Son şeklini alan Tüzük, yerel örgütlerin yönetimlerine sunularak gerekli incelemeler yapıldıktan sonra yeni Dernekler Kanunu’nun 59. Maddesine göre, Bakanlar Kurulunun gündemine alınarak 20.7.1973 tarihinde 7/6805 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi¹⁸⁵⁹ ile kabul edildi ve 23 Ağustos 1973 tarihli Resmi Gazete’de¹⁸⁶⁰ yayınlanmak suretiyle yürürlüğe girdi. Yeni bastırılan Tüzük tüm örgütlere de gönderildi.¹⁸⁶¹

İleride, 1980 yılı 30. Genel Kurulu sonunda, tüzük düzenlemesi konusu yeniden gündeme gelmiş ve bir tüzük düzenleme komisyonu kurulmuştur. Hukukçulara danışarak ve üniversitelerden istişare alarak bir tüzük taslağı hazırlamak, bunu tüm il merkezlerine göndermek ve onların yapacağı değerlendirmelerini beklemek için gereken bir yıl içinde bir Olağanüstü Kongreye gidilmesi konusu oylanmış ve kabul edilmişti.¹⁸⁶²

¹⁸⁵⁷ 10.11.1981 Tarih ve 2552 Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun (6.11.1981 Tarihli ve 17510 No.lu **Resmi Gazete**).

¹⁸⁵⁸ **XXVI. Genel Kongre (13-14)-5-1972**, s. 40.

¹⁸⁵⁹ **BCA**, 030-18-01-02-302-59-17-1, 20.07.1973.

¹⁸⁶⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, **Resmi Gazete**, Tarih: 23 Ağustos 1973, Sayı: 14634, s. 1-12.

¹⁸⁶¹ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.36.

¹⁸⁶² **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.84.

1973 Tüzüğüyle Kurumun orta dereceli okullarında yetiştirilen hemşirelerden ne bekleneceği detaylandırılmıştı. Buna göre Kurum, beden ve ruh eğitimi yönünden çocuk bakıp yetiştirme yeteneğine sahip ve gerektiğinde Kurumun yuva ve kuruluşlarında yöneticilik yapabilecek hemşireler yetiştirecekti.¹⁸⁶³

1964 Tüzüğünde yer alan çocuk düşürmeyi önleyici tedbirlere başvurmak aile planlaması kanunuyla¹⁸⁶⁴ çocuk düşürme konusundaki kısıtlamaların kaldırılması nedeniyle 1973 Tüzüğünde yer almadı. Kırmızı Yıldız içinde Beyaz Ay'dan oluşan Kurum işaretinin kullanılacağı yerlere, Kuruma gelir getirecek ticari işletmeler de ilave edildi. 1964 Tüzüğünde yılda en az 12 en çok 120 lira olacağı ifade edilen üyelik aidatlarına enflasyondan dolayı birer sıfır ilave edilerek 120 ve 1200 kabul edildi. Aynı şekilde sürekli üyelik ödentisi bir seferde 5.000 lira bağışlayandan 10.000 lira bağışlayana yükseldi. Yeni Tüzükte üyelik için yapılan başvuruların Yönetim Kurulunca 15 gün içinde karara bağlanacağı ifadesi eklenmiş böylelikle yeni üyelerin sürüncemede bırakılarak küstürülmesinin önüne geçilmek istenmiştir.¹⁸⁶⁵

Genel Kongrelerden haberi olmadığını ya da geç haberi olduğunu beyan eden örgütler olmaktaydı. Tüzüğe bunun çözümüne yönelik bir hüküm eklenerek, Genel Kurula katılma hakkı bulunan üyelerin, en az on beş gün önceden olağan ve olağanüstü Genel Kongrenin toplantı günü, saati, yeri ve gündeminin “iki gazete ile ilân edilmek” suretiyle toplantıya çağrılacağı ve durumun yerel mülki amirine bildirileceği, katılmaya hakkı olan örgütlere de duyurulacağı hükmü ilave edildi. Genel Kongrenin görevleri arasına zaten uygulanmakta olduğu şekliyle, “GMK üyelerini ibra etmek” eklendi. Gündeme madde ilave teklifi için on kişiden az olmamak kaydıyla “Kongre mevcudunun 1/5’i kadar üyenin teklifi” şartı “mevcudun 1/10’u”nun teklifine düşürüldü.¹⁸⁶⁶

GMK’nin görevlerinde, örgütlerin görevlerini yürütmemesi durumunda yönetim kurullarının yerlerine yedeklerden veya dışardan bir geçici kurul kurmayı gerektiren j bedine, “*Kanunlara ve Tüzüğe aykırı olarak yapıldığı tespit olunan*

¹⁸⁶³ A.g.tzk., Madde 4.

¹⁸⁶⁴ 01.04.1965 Tarih ve 557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 48, s.331-335; **Resmi Gazete** İlan Tarihi 10.04.1965 ve No: 11976.

¹⁸⁶⁵ A.g.tzk., Madde 10, 15, 16, 19.

¹⁸⁶⁶ A.g.tzk., Madde 35.

*merkez, bağımsız şube, şube, bağımsız kol ve kollar kongrelerini feshederek tekrar yaptırmak” yetkisi ilave edildi.*¹⁸⁶⁷

GMKY içinde bulunan “İkinci Başkan”, “Genel Başkan Vekili” şekline dönüştürüldü. Örgütlere yapılacak 25.000 liraya kadar yardımların GMYK’nın, aşan yardımları GMK’nın yöneteceğine ilişkin 47. Maddenin I bendindeki tutar 50.000 liraya çıkarıldı. İl Merkez Kongrelerine delege seçimine ilişkin 64. Madde basitleştirildi.¹⁸⁶⁸ 1964 Tüzüğünde “İstanbul’un nüfus ve idari bölünme özellikleri göz önüne alınarak merkeze üye kaydı yapılamaz” şeklinde olan ifade, şehirlerin genişlemeye devam etmesi göz önünde bulundurularak, “Belediye sınırları içerisinde kaymakamlık yönetim teşkilâtı olan illerde merkezlere doğrudan üye kaydı yapılamaz” şeklinde pratik bir koşula bağlandı.¹⁸⁶⁹

Kanunlara, Tüzüğe ve yönetmeliklere ve Kongre kararlarına aykırı işler yapan, Kurumun amacına uymayan işler gören, hesap ve kayıtlarını düzgün tutmayarak gelir ve giderleri hakkında inandırıcı hesap vermeyen, Kongrelerini zamanında toplamayan örgüt yönetim kurullarının görevlerine GMK’ca son verilebilmekteydi. Onur kırıcı işler yaptıkları belirlenenlerle Kurumun manevî varlığının zedelenmesine sebep olanlar hakkında da aynı işlem yapıldı. GMK, bu merkezlerde, yedeklerinden bu mümkün olmazsa dışarıdan, en geç üç ay sonra kongrelerini yapmak koşuluyla geçici bir kurul kurardı. 1973 Tüzüğü, yeni bir hükümle bu işlemler hakkında Genel Kongreye itiraz yolunu açmıştı. GMK, örgütlerden görevlerini yapmayanlar hakkında yedeklerden, bu mümkün olmazsa dışarıdan en geç üç ay sonra kongrelerini yapmak koşuluyla geçici bir kurul kurardı. Yapılacak itiraz sonrası Genel Merkezin kararı kesindi.¹⁸⁷⁰

Kurumun amacı uğrunda yararlı olmayan ya da yönetim kurulundaki değişikliğe rağmen yararlı olacağı hakkında kanaat da edinilemeyen örgütlerin tasfiyesine ilişkin olarak, tasfiyenin şekil ve koşulları hakkında ve o merkeze bağlı

¹⁸⁶⁷ A.g.tzk., Madde 39.

¹⁸⁶⁸ 1973 Tüzüğü Madde 64:“Merkez üye kayıt defterlerinde yazılı üyelere kongreye katılma hakkını haiz bulunanlar ile, varsa merkeze bağlı şube Yönetim Kurulu Üyeleri ile varsa merkeze bağlı şube ve bağımsız kollardan üye sayısı 100 e kadar olanlardan ikişer, sonraki her 100 üye için bir delege eklenmesi suretiyle bulunacak sayıda gönderilecek temsilcilerden ve merkez kurulu, denetçileri ve onur kurulu üyeleriyle şube ve bağımsız kol başkanlarından kurulur.”

¹⁸⁶⁹ A.g.tzk., Madde 25.

¹⁸⁷⁰ A.g.tzk., Madde 80.

şubelerin durumu hakkında gerekli kararı alınmasında da Genel Merkeze yetki verildi.¹⁸⁷¹

Genel Merkezden örgütlere yapılacak yardımın öncelik koşullarını belirleyen 124. Maddede, yardımların yuva, gündüz bakımevi gibi Kurum amaçları öncelikle göz önünde tutularak yapılacağı yani kuruluşu bulunan merkez ve şubelere öncelik verileceği açıklığa kavuşturuldu.

TÇEK Tüzük marifetiyle, gelir sağlama imkânı bulunmayan örgütlerini de yapacakları hizmette desteklemek gayesiyle tüm örgütlerinin, şefkat pullarından doğan brüt gelirin % 15'ini ve başkaca gelirlerinin brüt % 5'ini Genel Merkeze göndermek zorunda olduğu bir sistem kurmuştu.¹⁸⁷² Ne var ki Genel Merkezin örgütlere dağıttığı gelir getirici şefkat pullarından Genel Merkez payları gönderilmiyordu. Para değerindeki kağıtlar ve eşyaya ait konuların düzenlendiği 131. Maddede, pul satışlarından Genel Merkez paylarını göndermeyen örgütlere ikinci defa pul verilmeyeceği, pul hesabını sıfırlayan örgüte yeniden pul verileceği, örgütlere durumları göz önünde bulundurularak bir seferde en fazla 100.000 liralık pul verilebileceğine ilişkin önleyici bir hüküm ilave edildi. 1973 Tüzüğü'nün sonuncu yani 138. Maddesinde bir hata yapılarak önceki Tüzüğü'nün aynı maddesi aynen yazılmak suretiyle “*Bu Tüzük 6 Temmuz 1964 tarihinde toplanan Olağanüstü Genel Kongrede kabul edilmiştir*” denilmiştir.¹⁸⁷³

Görüleceği gibi 1973 Tüzüğü'nün, yönetim tarzı, kuralları, yöntemleri oturmuş olan TÇEK'i fazlaca değiştirmemekle birlikte öncekinden biraz daha merkeziyetçi bir yapıya kavuşturmuş olduğu söylenebilir. 1970'lerde Kurumda işlerin iyi gitmeyişi revizyonist görüşleri kuvvetlendirince Tüzük de bundan payını almıştı. 1978 Genel Kurulunda, günün koşullarına karşılık gelmeyen yürürlükte olan Tüzüğü'nün, öncesinde bir anket hazırlanarak örgütlere gönderilip bir Olağanüstü Genel Kurul yapılması tavsiye edilmekteydi.¹⁸⁷⁴

¹⁸⁷¹ A.g.tzk., Madde 113.

¹⁸⁷² A.g.tzk., Madde 122.

¹⁸⁷³ 14634 Sayılı Resmi Gazete, s. 12.

¹⁸⁷⁴ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.81.

4.2.3. Genel Merkez ve Taşra Örgütleri

1960’lardan sonra Kongre delegelerinin politikacı çoğunluktan önce bürokrat çoğunluğa dönüşmesi, 1970’lerden sonra da belediye başkanı, okul müdürü, doktor, avukat, ticaret odası başkanı, ilkokul öğretmeni, gazeteci, müteahhit, kuaför, YSE şefi, dişçi, beden terbiyesi bölge müdürü, mühendis, memur, çiftçi, tekniker, tüccar, eczacı, acente, bayi, lastik imalatçısı, gazino sahibi vs. her çeşit meslek grubundan kimselerden oluşması,¹⁸⁷⁵ doğal olarak görüşülen konuların içerikleri ve konuşmacıların bilgi birikimi ve nüfuzları, Kongre görüşme tutanaklarında ilk olarak göze çarpmaktadır.

Yetmişli yıllarda da ÇEK Kongrelerinin açılışında Atatürk, Fevzi Çakmak, Fuat Umay, Refik Saydam, Rauf Orbay, Kuruma hizmet eden isimler arasında anılırdı.¹⁸⁷⁶ Açılış esnasında katılamayan devlet erkanının telgrafları okunurdu. ÇEK Genel Kongrelerinin istisnasız tamamında devlet ricalinden katılamama özrü ve tebrik içerikli telgraflar gelirdi. Yetmişli yılların kongrelerinde yapılan tüm konuşmalar, stenograflar ve teyp ile kayda geçilmekte ve sonrasında rapor olarak yayımlanmaktaydı.¹⁸⁷⁷

1967 yılından beri ÇEK Genel Başkanlığı faaliyetini yürüten Ali Rıza Zorluoğlu zamanında ÇEK, uzun zamandan beri içine girdiği durağanlık ve yeknesaklıktan çıkmaya gayret etti. Ali Rıza Zorluoğlu, ÇEK’in son gününe dek Kurumun başında bulunmuştur. Zeki, esprili, hazırcı, pratik, etkileyici,¹⁸⁷⁸ ikna gücü yüksek,¹⁸⁷⁹ samimi,¹⁸⁸⁰ politik,¹⁸⁸¹ bir kişiliktir. Genel Kurulu dengeye getiren, gündem değiştiren, açık sözlü konuşmalar ve özeleştiri yapabilen özgüvenli iyi bir

¹⁸⁷⁵ XXVI. Genel Kongre (13-14 Mayıs 1972, s.183-196.

¹⁸⁷⁶ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.6.

¹⁸⁷⁷ A.g.r., s.41.

¹⁸⁷⁸ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.5.

¹⁸⁷⁹ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.63.

¹⁸⁸⁰ “Hükümete nazım geçtiğinden çekeşebiliyorum. Hani kafa tutuyorum diye görünüyorsam da onlara olan dostluğumdan dolayı tutuyorum, yoksa hükümete karşı bir tutumum da herhangi bir durumum da yoktur; dostumdan ileri gelmektedir. Onlara sitem ediyorum, samimi olduğum için sitem ediyorum. Yoksa bir devlet erkanına bir Bakana nasıl kafa tutabilir bir adam. Zaman zaman konuşmalarında, çocukları Meclisin kapısına dökeceğim, taş attıracağım dedim; o zaman taşlamak da moda idi. Böyle tehditler de yaptık ama bu tehditlerimin samimi olduğuna inandıkları için bana bir şey dememişlerdi. Zaman zaman dedim: çocuklarımızı reyî yok bize sahip olmuyorsunuz. Derim. Her konuşmamda Hükümete ulaşıyorum, ama onlarla konuşmada laf ediyorum, hükümetin gıyabında laf etmeye hakkım yoktur gıyaplarında laf etmem.” A.g.r., s.70.

¹⁸⁸¹ A.g.r., s.65.

hatiptir. Uzunca bir süre Kurumun içinde Sakarya Delegesi İzzet Ş. Enez'in saygı çerçevesindeki kimi zaman şiddetli muhalefeti dışında¹⁸⁸² döneminde ciddi bir muhalifle de karşılaşmamıştır. Kendinden önceki Genel Başkanlar bir devlet adamı tavrıyla ve ağırlığıyla hareket etmedeyken Ali Rıza Zorluoğlu, Kurumu bir şirket gibi yönetmiş, icraatlarındaki başarıları, Genel Kongrelerde takdim etmesini bilmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtında, Uluslararası Kızılhaç Kızılay Birliği yetkilileriyle görüşmelerde Türk Kızılay'ı Geçici Temsilcisi olarak 1 Ağustos 1974'ten itibaren Ada'da faaliyet yürütmüştür.¹⁸⁸³ Dr. Besim Ömer Paşa ve Refet Bele Paşalardan sonra, yetenekleri sayesinde Kızılay ve ÇEK'in Genel Başkanlıklarını aynı anda yapan üçüncü kişi olmuştur. 13 yılı aşan Genel Başkanlığı, askeri darbeyi gerçekleştiren Org. Evren'in Keçiören Çocuk Yuvası'na gerçekleştirmiş olduğu baskın-teftişin ardından keskin şekilde son bulmuştur.

Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu'nun 28 Mayıs 1970 tarihli Kurum taşınmazlarının vergiden muaf tutulmasına yönelik vergi affı Kanunu'nun çıkmasında göstermiş olduğu olağanüstü çabadan ötürü Kurum bünyesinde her kesimden övgü almıştı. Kurum'un bu sayede 3 milyon liraya yakın ek geliri olmuştu.¹⁸⁸⁴

Ali Rıza Zorluoğlu, 1972 bütçesine de tahminlerin dışında 750.000 liralık bir gelir sağlamayı başarması da yine övgülerle karşılanmıştı. Bu devrede en parlak hizmet yıllarını yaşayan Genel Başkan, adeta yerinde duramıyordu. Gediz, Burdur ve Bingöl depremlerinin hemen ardından bölgeye gidip müdahalede bulunması da takdirlerle karşılanmıştı. Yönetime geldikten sonra 1972 Kongresine kadar bir tek Gaziantep yuvasına tek sefer gidebilmiş; onun dışındaki bütün yuvalara en az dörder beşer defa gitmişti. Hatta bir yuvaya 10 defa gitmişti.¹⁸⁸⁵

1972'deki bu dönemin ilk TÇEK Kongresi, Kurumun bütünüyle kurumsallaştığı, bütün ritüel ve rutinlerinin artık oturduğu, ilk gün açılışa devlet ricalinden yüksek katılımların bulunduğu bir kongredir. 314 delegeli 13-14 Mayıs 1972 tarihli Kongre, 200'ün üzerinde delegeyle toplandı. Toplantıya, Cumhurbaşkanı,

¹⁸⁸² İzzet Enez, Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu'nun beyanları ve icraatları karşısında, “Çok sevgili Başkanımız” hitabıyla, saygı çerçevesi dışına çıkmadan yaptığı makul, itiraz, eleştiri ve sorgulamalarıyla Genel Kurullarda güçlü bir muhalefetle öne çıkmıştır.

¹⁸⁸³ Ulvi Keser, **Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs Barış Harekâtı 1974**, Pulat Basımevi, Ankara, 2013, s.367.

¹⁸⁸⁴ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.57.

¹⁸⁸⁵ **A.g.r.**, s.58.

Meclis Başkanı, SSYB Bakanı, Gümrük ve Tekel Bakanı ile kardeş kuruluşlarının Genel Başkanları ve diğer misafirler ve basın mensupları katılmıştı.¹⁸⁸⁶ 1972 Genel Kuruluna çok sayıda delege icabet edince, Genel Kurul salonu yetersiz gelmişti. 35 delege ile toplanılan önceki kimi devrelerden sonra bu durum memnuniyet uyandırmıştı.¹⁸⁸⁷

Seçimler sonucu, 1972-73 yılının GMK'sı şu isimlerden oluştu: Ali Rıza Zorluoğlu, Yaşar Keçeli, Ahmet Karakuş, Selahattin Çingı, M. Zeki Akıncı, Av. Çiğdem Vural, Güler Pasin, Dr. Atilla Sunay, Ali Muzaffer Ilıcak, Fehmi Erdoğan, Suriye Akçan, Mehmet Sarsan, Reşit Eser, Lütfü Yılmaz, Ayhan Eren, Hikmet Yurtsever, Abdurrahman Musabalı, Mehmet İnal, Abdullah Caner, Sabahat Yertut, Yüksel Günay, Erol Gönen, Nail Kurtaran, Lütfi Sabuncuoğlu, Muhterem Aytürk.¹⁸⁸⁸ GMK 1972-1973 yıllarında biri olağanüstü olmak üzere dokuz toplantı yapmış 44 kararı almıştı¹⁸⁸⁹ 25 kişilik GMK'ya seçilecek isim listesinde sadece iki kadına yer verilmiş olması üyeler tarafından eleştirilen konulardan biri olmuştu.¹⁸⁹⁰ GMK üye seçimi oylamalarına 241 delege katılmış üç de boş oy çıkmıştı.¹⁸⁹¹

14 Mayıs 1972 günü GMYK Başkanlığına Ali Rıza Zorluoğlu'nu, Genel Başkan Vekilliğine Yaşar Keçeli ve GMYK üyeliklerine Ahmet Karakuş, Zeki Akıncı, Selahattin Çingı, Çiğdem Vural ve Güler Pasin seçilmişlerdi.¹⁸⁹² GMK, 16 Mayıs 1972 ve 9 Mart 1974 tarihleri arasında sekiz defa toplanmış 48 karar almıştı. GMYK ise aynı süre zarfında 34 toplantı yaparak 288 karar almıştı.¹⁸⁹³ 1968-69 devresinde on toplantıda 70 karar alınan GMK toplantı ve karar sayıları ile karşılaştırıldığında GMK performansının değişmediği, Tüzüğü'nün yılda en az dört GMK toplantısı yapılması hükmü gereği toplanılmaya devam edildiği görülür.

3 Mayıs 1974'teki 27. Genel Kongre, geçmiş kongrelerden daha gösterişsiz bir kongre oldu. Katılımcılar Diyanet İşleri Başkanı, Odalar Birliği Genel Sekreteri, TRT,

¹⁸⁸⁶ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.3.

¹⁸⁸⁷ A.g.r., s.135.

¹⁸⁸⁸ A.g.r., s.173.

¹⁸⁸⁹ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.3.

¹⁸⁹⁰ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.63, s.77.

¹⁸⁹¹ A.g.r., s.172

¹⁸⁹² GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.2.

¹⁸⁹³ A.g.r., s. 57.

basın mensupları ve misafirlerdi.¹⁸⁹⁴ Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk başta olmak üzere Meclis Başkanı, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Başbakan Bülent Ecevit, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, M. Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ, Maliye Bakanı Deniz Baykal, MPM Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Ankara Valisi telgraflar göndermişti.¹⁸⁹⁵ 175 adet oyun kullanıldığı Genel Kongrede geçerli oy pusulası adedi 169, GMK üye ve adayları genelde katılanlardan 168 oy almıştır. Seçimler neredeyse ittifakla gerçekleşiyordu.¹⁸⁹⁶

1974 GMK üyeleri: Ali Rıza Zorluoğlu, Yaşar Keçeli, Ahmet Karakuş, M.Zeki Akıncı, Selahattin Çıngı, Güler Pasin, A.Muzaffer Ilıcak, Fehmi Erdoğan, Ruhi Akçan, Mehmet Sarsan, Reşit Eser, Lütfü Yılmaz, Ayhan Eren, Hikmet Yurtsever, Erol Gönen, Muhterem Aytürk, Ahmet Ayhan, Kemal Vehbi Gül, Prof. Hasan Telatar, Sadrettin Alpan, Doç. Nail Odabaşı, Vehbi Engiz, Selahattin Görbil, Muzaffer Önder, Mahmut Çebi. Genel Merkez Müfettişleri, Seyfi Çetiner, Ahmet Özdemir, Lütfi Akçan oldu.¹⁸⁹⁷

TÇEK'in son devre kongrelerine basın ve TRT giderek daha az ilgi gösterir olmuştı.¹⁸⁹⁸ Cumhurbaşkanının, 1976 Yılı Genel Kongresinde cuma günlerinin Başbakanla görüşmek günü olduğu gerekçesiyle bulunmayışı, delegeleri ve TÇEK yönetimini üzmüştü. Bu durum karşısında Ali Rıza Zorluoğlu, “*bundan sonra kongreleri perşembeden yapacağız ki mazeretleri olmasın*” demişti.¹⁸⁹⁹ 1974-75 devresinde 517 örgüt içerisinde görev yapanların içerisinde iki ÇEK üyesinin (Tokat ÇEK Şubesi Başkanı ve GMK üyesi eşinin) Gümrük ve Tekel Bakanlığı memurlarıyla işbirliği içerisinde giriştiği yolsuzluk olayı, 1976 Genel Kongresinin üzerinde en çok konuşulan olay olmuştı. Tokat'ta, ÇEK'in hiçbir kaybı olmamakla beraber ismi kullanılarak itibarına leke sürülen ve Hazine zararına neden olan olayla ilgili ÇEK, hukuksal yönden hakkını arayacaktı.¹⁹⁰⁰ Ali Rıza Zorluoğlu ilginç bir şekilde, Tokat suiistimali hakkında Cumhuriyet gazetesine maddi ve manevi yardımları ve destekleri,

¹⁸⁹⁴ **XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Kardeş Matbaası, Ankara, 1974, s.3.

¹⁸⁹⁵ **A.g.r.**, s.23-26.

¹⁸⁹⁶ **A.g.r.**, s.84.

¹⁸⁹⁷ **A.g.r.**, s. 94-95.

¹⁸⁹⁸ **XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976**, s.48.

¹⁸⁹⁹ **A.g.r.**, s.104.

¹⁹⁰⁰ **A.g.r.**, s.8.

10 seneden beri devam eden bu işi ortaya çıkardıkları için teşekkür etmiş, “*suiistimal ortaya çıkmasa belki bir 10 sene daha devam edecekti*” demişti.¹⁹⁰¹ Tokat olayından 1976 Genel Kongresi delegeleriye, büyük üzüntü duymuşlardı. Kongrede, olaydan Tokat örgütü ne kadar sorumlu ve hatalı bulunduyorsa Gümrük ve Tekel Bakanlığının sorumluları da aynı derecede hatalı bulunmuştu. Halkımızın uzun yıllar büyük güven ve yardımına mazhar olan ÇEK’e şüpheli nazarla bakılması, yapılan ve yapılacak yardımlarda bir “acaba” sorusu doğması çok üzücüydü.¹⁹⁰²

1976’da Ali Rıza Zorluoğlu yönetimi yine de delegeler tarafından hâlâ takdir ediliyor, bir kurtarıcı olarak saygı duyuluyordu. Kongrede, Ali Rıza Zorluoğlu başkanlığındaki Yönetim Kurulu’nun hesapları oylanmış, ittifakla ibra edilmişti.¹⁹⁰³

Hükümet erkânı ve milletvekilleri 1978 ÇEK Kongresinde yoklardı. Genel Başkan Zorluoğlu, üzülen delegelere, bu duruma şahsen kızmadığını; rica etmiş olsaydı, Kongre salonunda yer kalmayıp dolacağını söylüyordu. Zorluoğlu, “*Bizim milletvekillerimiz sizlersiniz, ne yapacağım ben onları? Onlar kanun çıkarsınlar yeter*” diyordu.¹⁹⁰⁴ Kapanış yılı, 1981, yaklaştıkça Kongreler, sanki akıbet bilinirmişçesine, hüznün ve ümitsizlik dolu konuşmalara sahne olmaktaydı. Gelirlerin giderlere yetmediği, sorunların büyüyüp yumak olduğu 70’lerin sonunda gerçekleşen Genel Kongrelerde eleştiri ve özeleştirilerin dozu kaçmaya, müsamaha kaybolmaya başlamıştı. TÇEK üyeleri gönüllü çalışan kimselerdi. Müsamaha ve sabır yoksunluğu her üyeye ve dolayısıyla Kuruma zarar veriyordu.¹⁹⁰⁵ Eleştiriler en çok hükümet yardımı alınamaması, hemşire kolejinin Kuruma yararsız olması, teftişin yetersizliği konularında yoğunlaşıyordu.¹⁹⁰⁶

ÇEK üyeleri, halkın ÇEK’e eskisi kadar ilgi göstermediğini düşünüyorlardı. Bu düşünce etkisi altında toplanan 1978 Genel Kongresine seçilen 249 delegeden sadece 161’i gelmişti. Onlar da yalnız gönüllüler, davaya inananlardı. Bu yıl Hükûmete iyice ve Kurum yönetimine de bir parça dolup gelen delegelere göre, hükûmet, 65 yaşından yukarı olanlara maaş bağlıyor ama korunmasız çocuklar için bir

¹⁹⁰¹ A.g.r., s.105.

¹⁹⁰² A.g.r., s.72.

¹⁹⁰³ A.g.r., s.117.

¹⁹⁰⁴ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s. 35.

¹⁹⁰⁵ A.g.r., s. 20.

¹⁹⁰⁶ A.g.r., s.45.

kuruş ayırmıyordu. 65 yaşında olanların oyu vardı ama zavallı çocukların oyu yoktu. Kongrelere ilgisizliğin artık son safhada oluşunun delili; hükûmet temsilcisinin de basın da bulunmayışıydı. Kızılay'ın toplantısına devlet büyükleri katılmaktaydı. ÇEK'in toplantısına ise sadece THK iltifat etmişti. Deveyi gütmek mi, diyardan gitmek mi? Karar verilecekti.¹⁹⁰⁷

1978'de Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu yedi yıldır üyesi bulunduğu Kızılay GMK'ya yapılan Genel Kongrede ittifakla Genel Başkan seçilerek her iki Cemiyetin de Genel Başkanlığını yürüten üçüncü kişi olması üzerine gerçekleşen 29. ÇEK Genel Kongresinin delegeleri, bir yandan bu durumdan dolayı kendisine iltifat ederken diğer yandan da ÇEK'in ihmal edilmeyeceğinin sözünü almak istemişlerdi. Zorluoğlu, kendisinin seçilmesinin düşünüldüğüne dair bir havadisin son zamanlarda çıktığını, kabul etmeyip kaçıp gizlendiğini, Kızılay Kongresinde nezaketen ilk gün bulunup daha uğramadığını, Kızılay GMK'nın vazife taksimi sırasında GMK üyelerinin ittifakla kendisini Genel Başkanlığa seçtiklerini öğrendiğini söylemişti. Zorluoğlu, ittifakla seçilmenin ardından reddetmek nezaketsizlik olacağından ÇEK Kongre üyelerinden izin istemenin doğru olacağını düşündüğünü söylüyordu. ÇEK Kongresinin başında bu konuda duygusal bir konuşma yaparak, ÇEK delegeleri izin vermedikten sonra, değil Kızılay Genel Başkanlığına, Başbakanlığa da getirselers gitmeyeceğini, yetim çocuklarını ve ÇEK'i terk etmesinin imkânsız olduğunu, iki görevi yürütmede zorlansa ve tercih hakkı olsa *“ÇEK örgütlerinin ve yetim çocukların hizmetini tercih edeceğine, delegelerin ve Allah'ın huzurunda yemin ettiğini”* beyanla bu konudaki takdiri ÇEK üyelerine bırakıyordu. Zorluoğlu'nun Kızılay Genel Başkanlığı 29. ÇEK Kongresinde her şeye rağmen alkışlarla karşılandı.¹⁹⁰⁸

GMK seçimleri yapıldığında sonuç olarak (ilk beşi 1976-77 Yönetim Kurulundan) Ali Rıza Zorluoğlu (Genel Başkan), Yaşar Keçeli (Genel Başkan Vekili), Güler Pasin (Genel Sekreter), Vehbi Engiz (sayman üye), Selahattin Çıngı (müfettiş üye), Ahmet Karakuş (YK), Hasan Telatar (YK), Ali Muzaffer Ilıcak, Fehmi Erdoğan, Mehmet Sarsan, Reşit Eser, Lütfü Yılmaz, Ayhan Eren, Mahmut Çebi, Muhterem Aytürk, Muharrem Kendirci, Selahattin Görbil, Muzaffer Önder, Mustafa Güzeloğlu, Salih Zeki Özdemir, Av. Erol Gönen, Servet Güllü Bülbül, Ali Akyol, Günay

¹⁹⁰⁷ Konya delegesi Sıraç Aydın Taşbaş. **A.g.r.**, s.24.

¹⁹⁰⁸ **A.g.r.**, s.8.

Kazanasılmaz, Vedat Ertürk, GMK'ya seçildiler.¹⁹⁰⁹ GMK üyeleri arasında tek bayan üye oluşu dikkat çekicidir.

1978 Genel Kongresinden sonra 13 Mayıs'ta seçilen GMK, Ali Rıza Zorluoğlu'nu Genel Başkanlığa, Yaşar Keçeli'yi Genel Başkan Vekilliğine Selahattin Çıngı, Ahmet Karakuş, Güler Pasin, Vehbi Engiz ve Prof. Hasan Telatar'ı da GMYK'ya seçmişti.¹⁹¹⁰ Yaşar Keçeli, Selahattin Çıngı, Ahmet Karakuş, bu dönemin Ali Rıza Zorluoğlu ekibinin tüm Yönetim Kurullarında adları bulunan üyelerdi.

Dernek statülü ÇEK'in 1980 yılındaki son Genel Kongresi, 9-10 Mayıs tarihlerinde 253 delegeden 174'ünün katılımı ile açıldı. Açılışta bu kez Senato Başkanı, Meclis Başkanı, Milli Eğitim Bakanı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı ile basın ve TRT mensupları yerlerini almışlardı. 1980 Raporunu okuyan bazı üyeler bu raporun önceki güllük gülistanlık gösteren raporlardan farklı olarak gerçekçi olduğunu söyleyerek teşekkür ediyorlardı.¹⁹¹¹

Yetmişler, yani Ali Rıza Zorluoğlu dönemi boyunca, GMK'de büyük değişiklikler gözlemlenmez. ÇEK'in 9-10 Mayıs 1980'de bir dernek olarak düzenlediği son Genel Kurulunda seçilen 25 kişilik GMK şu isimlerden oluştu: Ali Rıza Zorluoğlu, Prof. Hasan Telatar, Mehmet Sarsan, Reşit Eser, Selahattin Çıngı, Ali Muzaffer Ilıcak, Ayhan Eren, Muhterem Aytürk, Salih Zeki Özdemir, Muzaffer Önder, Güler Pasin, Günay Kazanasılmaz, Ali Akyol, Av. Erol Gönen, Servet Güllü Bülbül, Doğan Persentili, Burhan Kanun, Vedat Ertürk, Ahmet Karakuş, Hacı Hasan Renklikurt, Mahmut Çebi, Vehbi Engiz, Fehmi Erdoğan, Lütfi Yılmaz, Yaşar Keçeli. Muharrem Kendirci, Selahattin Görbil, Mustafa Güzeloğlu, bu son Genel Kurulda görev almazken yerlerine, Doğan Persentili, Burhan Kanun, Hacı Hasan Renklikurt, son Genel Kurula yeni girmişlerdi. İşte bu son GMK, MGK'nın Kuruma el koyması ile tasfiye edilen son yönetim olmuştur.

1978 ve 1980'de gerçekleştirilen son iki kongre olan 1978 ve 1980 Genel Kongreleri, Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu yönüyle, diğer bütün Kongrelerden daha

¹⁹⁰⁹ A.g.r., s.114.

¹⁹¹⁰ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.84.

¹⁹¹¹ Sıraç Aydın Taşbaş, A.g.r., s.32.

öne çıkmış, neredeyse tüm konuşmacılar Atatürkçülüğe olan bağlılıklarını vurgulamışlardır.¹⁹¹²

Ali Rıza Zorluoğlu yönetiminin ipin ucunu kaçırmayı tedricen olmuştur. 1610 Sayılı Kanunla yapılan hatayı düzeltmek için Meclis'te ve Hükûmete yakın arkadaşlarına uğradığını, zaman zaman toplandıkları her partiden arkadaşlarını bu konuda sıkıştırdığını, çevresinde birleştirici ve siyaset üstü bir potansiyeli olduğunu, milletvekilleri ile samimi ilişkileri olduğunu ancak bu toplantılarda hiçbir parti sözü kullanılmadığından herkesin memnun olduğunu söyleyerek, Kongre delegelerini yapılabilecek olan her şeyin yapıldığına ikna etmişti. Zorluoğlu, binlerce kanunun sıra bekleyip her yıl kadük olduğu o günün Türkiye'sinin koşullarında kurumlar vergisi ile gümrük vergisi muafiyeti gibi önemli kanunların üç ayda düzeltilmelerinin mümkün olmadığını açıklamakta başarılı olmuştur.¹⁹¹³

Yetmişli yıllar, 1961'e kadar milletvekilleri parlamenterler ve Bakanların da üyesi ve yöneticisi olabildiği ÇEK'in, artık yasama işlerini dışarıdan hallettirmeye çalıştığı bir dönemdi. Zorluoğlu'nun ya da başka bir yöneticinin kişisel yetenekleri ve gayretleri, Kurumun bu durumuna pansuman bir önlem olmaktan öteye geçemiyor, sıkıntılar karşısında bu da bazen anlamsızlaşıyordu. Hükûmet yardımları için parlamentonun kapısı dışarıdan aşındırılıyor, sıkıntıya girmiş bulunan Meclis'te bir arpa yol ilerlemek zorlaşıyor, gün geçtikçe hükûmetlerden ve devlet yöneticilerinden uzaklaşıyordu.

Devlet bürokrasisinde ve belediyelerdeki kısmî bozulma ve verimsizliğin, ÇEK'in memuruna, kuruluş ve işletmelerine yansımaları, yönetimin zaman zaman itiraf ve şikayet ettiği konular arasındaydı. ÇEK Yönetimi, çalışanları bakımından bir kamu kurumu karakteri taşıdığını, kamu işletmelerinin bütün açmazlarının kendisinde bulunduğunu kabul ve itiraf etmekteydi. Ali Rıza Zorluoğlu, "*beylik işletmecilik*" olarak tanımladığı ÇEK kuruluşlarının verimli işletilemediğine, Kavacık Suyu

¹⁹¹² Örneğin 1980 yılı TÇEK 30. Genel Kongresi açılışında "*Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün kurduğu Çocuk Esirgeme Kurumu'nun "Atatürk'ün idealleri doğrultusunda hizmet eden TÇEK yöneticileri adına"* SSY Bakanı Münif İslamoğlu'na Atatürk Portresi hediye edilmiş, kendisinden de TÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu'na bir portre hediye vermesi istenmişti. **A.g.r.**, s.11.

¹⁹¹³ Ali Rıza Zorluoğlu, kanun çıkarmadaki güçlüğe örnek olması için anlattığı bir örnekte, "*Para toplama diye bir kanun var, çekmecededir; hükûmet tasarısıdır. Ferit Melen beye gittik. Ferit Bey dedi ki Zorlu, hiç yorma kendini kanun çıkmaz kötölemek için demiyorum; sıra gelmez*" demektedir. Zorluoğlu Kongre üyelerine, Başbakanı inandığını, kendisinin çıkmayacağını bildiği kanunlar varken, kendi kanunlarına geçiremeyen hükûmetten benim şu küçük kanunumu geçir diye asılmaya da hakkı olmadığını söylemektedir. **A.g.r.**, s. 65, 66.

işletmesini örnek getirmekte, tüccarın kazandığı işten bir ÇEK işletmesinin kazanmasının çok güç olduğunu söylemekteydi. ÇEK çalışanının sendikası, sigortası, mesaisi vardı. Devlet kuruluşu gibi arabaları hor kullanılırdı. Kimse işletmeye kuruluşa sahip çıkmazdı. Çünkü ÇEK tüzel kişilik sahibiydi. Zorluoğlu, “Ezelden öyledir bizim işlerimiz; ben arabayı tamir ettiriyorum, öbür şoför buraya gelir gelmez, efendim araba bozuk... şimdi geldi daha binmeden şurası bozuk diyor. Peki yaptıralım diyoruz; bir masraf daha yaptırıyoruz. Arabaya binmeden yola çıkmadan bozuk olduğunu söyleyen şoförlerimiz var kamyonlarımızın tamirinde para yetiştiremiyoruz. Üç kamyon var, şişe suyunu suculara vermedik biz yapıyor 35 kuruş kazanıyoruz. Fena değil, ama özel sektörde olsaydı % 100 kazanacaktı. Ama biz bu kadar kazanabiliyoruz” diyerek Kurum çalışmalarının giderek verimsizleştiğini itiraf ediyordu. Zorluoğlu, yine, Kavacık Suyu İşletmesinin şişeleme işinden bahsederken, (özel sektöre) “vermek istemedim. Şişemiz var, kamyonlarımız var; biz yapacağız dedik. (Zaten) bir özel sektör çıkmadı. (Zaten) korktum bizim suyu satmazlar diye. Bir de koli (kolibasili) diye bir şey var; ha bire bizim suya koli çıkartırlar. İkide bir ... kapatılır. Zaten kural kanun ne varsa hep bize uygulanıyor, hiç şaşmıyor; mevzuat uygulaması bizdedir.”... “Kızılay’daki inşaat için iki yıldır ruhsat alamadım, benden sonra başlayan hemşerim binayı bitirdi. Çalışkandır, verdi,¹⁹¹⁴ bitirdi kiraya verdi.” diyerek bürokratik engellemeler olarak gördüğü konuları dillendirmekteydi.

Bu sonda, Ali Rıza Zorlu Başkanlığındaki yönetimin kusurlarından daha çok dış nedenlerin etkili olduğu, diğer yandan yönetimin de gidişatı durduracak radikal çözümler bulmakta pek de başarılı olmadığı tespit edilebilir.

Bilindiği gibi, Genel Merkeze bağlı kuruluşlar, Ankara Atatürk Çocuk Yuvası, Kırklareli Çocuk Yuvası, İstanbul Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi, Ankara Keçiören Özel Hemşire Koleji ve Kavacık Suyu işletmesiydi. Sonradan bunlara Erzurum Ebeveyn Eğitim Merkezi ve Gündüz Bakımevi de eklenmiştir.

İl merkezlerinin bir kısmında yuva veya gündüz bakımevi gibi kuruluşlar vardı. Bu dönemde, bunlardan bazısının kapatılması, aralarında çocuk nakli yapılması, başka bir hizmet şekline dönüştürülmesi gibi kararların alınması suretiyle bu taşra örgütlerine, giderek merkezileşen yönetim ve mevzuatı sayesinde Genel Merkezin müdahaleleri artmıştır. Bu dönemde taşra örgütlerinin durumu özetle şöyleydi:

¹⁹¹⁴ Rüşvet verdiği ima ediliyor olmalı. XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.104.

İstanbul merkezi, Başkan ve yöneticilerinin gayretli çalışmaları ile Eyüp ve Kasımpaşa Yuvaları ile Kasımpaşa, Alemdar Gündüz Bakımevleri, Bakırköy'de 20 Yataklı Doğum Evi ve Poliklinikleri dönemin başında verimli faaliyetlerine devam etmekteydi. Bu doğumevi Kurumun kapatıldığı tarihe kadar hizmetine devam etti. Önceki dönemde mevcut olan Kocamustafapaşa'daki yuvadan bu dönemin ilk devre raporunda bahsedilmediğinden buranın kapatıldığı akla geliyor.¹⁹¹⁵ İstanbul Üsküdar şubesi İstanbul Belediyesi'nden 2640 m² bedava bir arsa almıştı. Bunun üzerine gelir getirecek değil ama kurumun temel amaçlarından olan çocuklara bakmak için 75 çocuklu bir kreş yapma işine girişmiş ve 1972 itibarıyla ilk katını da bitirmişlerdi.¹⁹¹⁶ 1972-73 devresinde İstanbul merkezi, bu dönem zarfında yeni hamleler içine girmiş, Tophane Gündüz Bakımevini, birçok branşları ve röntgen tesislerinin kapsayan bir dispanser haline getirmişti.

İstanbul merkez binası alt katında iki dükkan yaptırılarak Kuruma gelir sağlandı. İstanbul merkezine bağlı Eyüp Kasımpaşa yuvaları ile Alemdar Kasımpaşa gündüz bakımevleri ve muhtelif yerlerde faaliyet gösteren poliklinikler verimli faaliyetlerine devam etmekteydi. İstanbul Merkezinin koruduğu çocuklar, yaz aylarında sayfiyelerde denizden istifade ettirilmekteydi.¹⁹¹⁷ İstanbul Merkezi son olarak 1978-79 devresinde Kartal'da yedi katlı bir ÇEK binası yapmış, binanın açılışını televizyon ve radyolardan duyurmuştu.

Sakarya merkezinin 1969 yılında ihalesi biten işhanı tamamlanarak 26 Nisan 1971 tarihinde hizmete girdi. Sakarya merkezi yuvası da Genel Merkeze muhtaç olmadan kendi gelirleriyle işlemekteydi. İzmir merkezinin Basmane Merkez binasında, Sahlepçioğlu Camii altında ve Eşrefpaşa'da ve E. Bakioğlu'nda (1973) olmak üzere dört gündüz bakımevi iyi bir şekilde yönetilmekte, gayrimenkulleri gelir getirmekteydi. Bursa merkezi, Keçiören Çocuk Yuvası'ndan sonra en geniş yuvaya sahip olan merkezdi. Merkez Başkanı ve arkadaşlarının gayretli çalışmaları, bu kuruluşu ayakta tutuyor, Bursa halkının yoğun ilgisini sağlıyordu.¹⁹¹⁸

Eskişehir ve Ankara merkezinde dördü de düzenli çalışan birer gündüz bakımevi ve birer poliklinik vardı. Eskişehir'de 1962'de satın alınan büyük kütüphane

¹⁹¹⁵ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.32.

¹⁹¹⁶ A.g.r., s.172.

¹⁹¹⁷ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.17.

¹⁹¹⁸ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.32.

binası üzerine yaptırılan gündüz bakımevi ve bir poliklinik güzel işlemekteydi. Kuvvetli Eskişehir örgütü Kurumun kapatıldığı sırada kendi merkezinde bir Hemşire Lisesi açmayı bile planlamaktaydı.¹⁹¹⁹ Ankara Merkezi 1972-73 devresinde Kayaş, Keçiören ve İlhan polikliniklerini, mevcut resmi ve özel poliklinik sayılarının artması sonucu bir bir kapatarak yalnız bir gündüz bakımevi ile faaliyetlerini devam ettirmek ataleti içindeydi. Önceki dönemlerde olduğu gibi yeniden eleştirilmeye başlanan geniş olanaklara sahip Ankara merkezinin, faaliyetlerini en yüksek düzeye ulaştırılması bekleniyordu. Afyon merkezinde bir çocuk yuvası vardı.¹⁹²⁰ Afyon merkezi yuvası, Sağlık İş Sendikası yöneticilerinin anlayış göstermemeleri sonucu yüklenen mali külfeti kaldıramaz hale geldiğinden 1972-73 devresinde faaliyetlerini yürütemez olmuştu. Kapatılan yuva işyeri olarak kiraya verilmişti. Burada bulunan arsalardan birisi üzerine yeni yuva yapımı ele alınmış bu iş için İller Bankası'ndan 500.000 lira yardım alınmıştı.¹⁹²¹

Erzurum'daki yuva, gayretli çalışmalarla hizmetine devam etmekle beraber yuva binası, eski ve harap durumdaydı Burada yeni bir yuvaya gereksinim olduğunu düşünen ÇEK'in, UÇKB'ye¹⁹²² ilettiği destek talebini inceleyen Brüksel'deki Birlik Genel Kurulu, burada 40 çocuklu bir bakımevi ve ebeveyn eğitim merkezi projesinin daha uygun olacağı düşünülmüş, finans için görüşmeye hazır olduğunu bildirmişti.¹⁹²³ Erzurum Ebeveynler ve 40 Çocuklu Bakımevinin yapılacağı yerin belirlenmesi için Ekim 1973'te Türkiye'ye Danimarkalı bir mimar göndermişlerdi.¹⁹²⁴ Erzurum Eğitim Merkezi'nde doğumundan büyüme çağına kadar çocuğa nasıl bakılacağı ebeveynlere öğretilecekti. Açılışı 1978 sonlarına doğru gerçekleştirilen Erzurum'da Genel Merkez tarafından işletilen, Ebeveyn Eğitim Merkezi'nde civardaki anne ve genç kızlara yönelik seminer, konferans ve film gösterimi yoluyla çocuk bakımı ve eğitimi hakkında bilgiler verilmiş, Çocuk Bakımevindeyse korunmaya muhtaç çocuklar eğitilmişlerdi.¹⁹²⁵

¹⁹¹⁹ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.19.

¹⁹²⁰ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.33.

¹⁹²¹ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.19.

¹⁹²² Orijinal adı IUCW (International Union for Child Welfare) olan Birliğin ismi 1946'da UÇRB şeklinde değişmiş olduğu halde, TÇEK tutanak ve raporlarında üye olunan bu Birliğin adı, zaman zaman eski haliyle UÇKB olarak geçmeye devam etmektedir.

¹⁹²³ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.34.

¹⁹²⁴ BCA, 30-18-1-2-325-5-10, 23.01.1975.

¹⁹²⁵ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.8.

Samsun, Trabzon ve Rize merkezlerinde, iyi işler birer çocuk yuvası vardı. Varto depremi nedeniyle geçici olarak oluşturulan Samsun çocuk yuvasının, çocukların ailelerine teslim edilmeleri nedeniyle Genel Merkezden ödenekleri kesilerek faaliyetleri sona erdirilince, Samsun merkezi, kalıcı bir yuva binası yapımı için gayrete girdi.¹⁹²⁶ Rize merkezinde, Cumhuriyetin 50. Yılı dolayısıyla İller Bankası Genel Müdürlüğü'nce yaklaşık 3.500.000 liraya mal edilecek bir yuva yapımına başlanmıştı. Yuva yapımı, 23 Nisan 1974 Çocuk Bayramı'nda hizmete açılacak şekilde tamamlanmaya çalışıldı. Yeniden yapılan bu yuvada komşu illerdeki yuva ve yurt çocuklarının yaz aylarında kamp yapmaları da sağlandı.¹⁹²⁷ Rize Merkezi, 1978'de 23 Nisan bayramında çocuk haftası nedeniyle TÇEK amblemlili çay çıkmasını sağlayarak Türkiye çapında Kurumun reklamını yapmıştı.¹⁹²⁸

Elazığ merkezindeki yuva inşaatının büyük kısmı Genel Merkez yardımlarıyla tamamlanmış ve çocuklar yuvada korumayı almıştı. Geriye kalan eksiklerinin 1972 bahar aylarında tamamlanması düşünülüyordu. Yuvadaki çocuklar, yaz aylarında Hazar gölü kenarında merkezi açıdan kampa götürülmesine devam edilmekteydi. Malatya yuvası daha iyi duruma gelmeye gayret ediyordu. Malatya Merkezi girişimlerinin olumlu sonuçlanması sonucu Hazineden 65 m²lik bir arsa satın almıştı. Burası bu merkezin gelir getirecek ilk ve tek kaynağıydı.¹⁹²⁹ 1979'da Malatya'da devlet, bir çocuk bakım yurdu açmıştı. Burada zaten bir yetiştirme yurdu da vardı. Dolayısıyla ihtiyaç kalmadığından Malatya Yuvasının anaokuluna dönüştürülmesi kararlaştırıldı.¹⁹³⁰

Mersin'de ve Gaziantep'te de birer yuva vardı. Gaziantep'in çalışmaları önceleri de olduğu gibi memnuniyet uyandırıyor. 1969 yılında yapımına başlanan Siirt yuvası 1971 yılında tamamlanarak öğrenci yurdu olarak kullanılmak üzere vakıflar idaresine kiraya verilmişti. Adana merkez binasına 1974'te yeni kat ilave edilmişti. Adana merkezi yöneticileri yardımsever Adana halkının işbirliği ile Kuruma ait iş hanının bodrum katında oluşturulan aşevinde kimsesiz ve muhtaç ilkokul

¹⁹²⁶ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.27.

¹⁹²⁷ **A.g.r.**, s.20.

¹⁹²⁸ TÇEK Amblemlili çayın görseli için bkz: EK-28.

¹⁹²⁹ **A.g.r.**, s.21.

¹⁹³⁰ **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.60.

çocuklarından 1200 ilâ 1500'üne her gün sıcak öğle yemeği vermekteydi.¹⁹³¹ Bu hizmetin tamamını halk karşılıyor, Adana ÇEK Merkezi, hiç para harcamıyordu.¹⁹³² Adana Merkezi, 1976-77 devresinde 840 metrekarelik bir arsaya yaptırdığı zemin artı dört katlı binanın 1978 itibarıyla kaba inşaatını bitirmişti. Buranın gelir beklentisi büyüktü.¹⁹³³ Adana ÇEK Merkezi 30 milyon liranın üzerinde bir mülke sahipti. Adana şubesi hiç yardım almadan günde 1.500 yavrusuna yemek yedirecek ve giyimlerini karşılayacak bir duruma gelmişti. Yılda 70 ilâ 100.000 öğrenciye yemek verilmeye devam edilmekteydi. 1978 23 Nisanı'nda 100 çocuk giydirilmişti.¹⁹³⁴

Kavacık suyu 1976-77 devresinde Adana'ya da getirilmiş ve iş, iddialara göre sahtekar birine teslim edilmişti. Bir süre sonra bu kişi şehir suyunu şişeleyip Kavacık Suyu diye satışa çıkarınca bizzat Adana ÇEK tarafından Belediye Başkanlığına başvurularak Kavacık Suyu satışı durdurulmuştu.¹⁹³⁵ Aynı devrede, o günkü değeri 20 milyon lira olan 6.500 m²lik bir arsa, 37 bin 500 lira karşılığında ÇEK'e hibe edilmişti. Ayrıca bir vatandaş da değeri 2 milyon lira olan evini ÇEK'e bağışlamıştı. Taşköprü'nün yanındaki bir arsa üzerine beş katlı İşhanı yapımı devam etmekteydi. Bu han bittiğinde yıllık gelir 150 bin liradan bir buçuk milyon liraya yükselecekti. 1978'de iş hanının iki katı tamamlanmış, diğer üç kat tamamlanmak üzereydi. Bu iş hanı için Genel Merkezden yardım isteniyordu.¹⁹³⁶

Çanakkale merkezinin inşaatı 1969'da başlayan ve Genel Merkezden alınan yardımlarla tamamlanan binası, 3 Şubat 1971 tarihinde hizmete girmişti. Biga bağımsız şubesinin yuvası da yöneticilerinin gayretli çalışmaları ile ve Biga halkının değerli yardımlarıyla işliyordu.¹⁹³⁷ Biga bağımsız şubesi, yangın felaketi ile karşılaşmış ve 4-5 ay içerisinde gerçekleştirilecek 400 bin liralık bir inşaat işi için Genel Merkezden 200 bin lira istemişti. Genel Merkezden gönderilen 120 bin lirayla

¹⁹³¹ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.22.

¹⁹³² **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.32.

¹⁹³³ 1. kattaki 21 dükkan kiraya verilmişti. İkinci katta 21 ofis (yazıhane) bir toplantı salonu, üçüncü katta 9 ofis bir düğün salonu, dördüncü katta bir sinema bir düğün salonu, 9 ofis bulunuyordu. **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.32.

¹⁹³⁴ **A.g.r.**, s.32.

¹⁹³⁵ **A.g.r.**, s.33.

¹⁹³⁶ **A.g.r.**, s.102.

¹⁹³⁷ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.32.

onarım çok kısa zamanda tamamlanmıştı.¹⁹³⁸ Çanakkale Merkezi, gelir getirmesi için 1972-73 devresinde iki dükkan satın almıştı.¹⁹³⁹

Genel Merkezde, Sakarya, Çanakkale, Biga, İzmir başta olmak üzere tüm merkezlerin geçen devreye göre daha iyi çalıştıkları kanaati vardı. “Bağımsız şubelerin” Genel Merkezden daha iyi çalıştığı düşünülmektedir.¹⁹⁴⁰

Balıkesir merkezindeki yeni yuvada düzen artık oturmuştu. Bandırma bağımsız şubesinde bulunan çocuk yuvası gayretle çalışıyordu.¹⁹⁴¹ Bandırma'daki hizmetler, Genel Merkezin yardımıyla Belediyeden parasız arsalar alınarak 20 sene önce başlamıştı. Akıllı bir planlamayla buralara öncelikle dükkanlar, mağazalar ve apartmanlar yapılmış, ancak bunlar tamam olduktan sonra yuva açılmasına girişilmiş ve iyi bir verim elde edilmişti. Bandırma'daki taşınmazların değeri 20 milyondan liradan fazla olarak ölçülüyordu.¹⁹⁴² Kütahya’da bir çocuk yuvası, yapımı 27 Temmuz 1972 tarihinde tamamlanarak hizmete sokulmuştu. Bu yuvada, 1 Ağustos 1973 tarihinden itibaren bir de anaokulu açılarak hizmete başlanmıştı.¹⁹⁴³

Bartın bağımsız şubesinin 1970 Kongresinde temeli atılan yuva inşaatı tamamlanarak 1972 yılı yaz aylarında hizmete girmişti. Uşak merkezindeyse 1969'da başlanan yuva inşaatı tamamlanamayınca vazgeçilerek yapılan tadilatla 1971'de kira için mesken haline dönüştürülmüştü. Yapılan çalışmalara rağmen inşaatın tamamı bitirilememiş, 1974'te mevcut arsaların bir kısmı satılarak elde edilecek gelir ile inşaatın tamamlanması düşünülmüştü.¹⁹⁴⁴

Kahramanmaraş merkezinin 1972'de açılan anaokulu hizmete devam etmekteydi. Sivas Merkezi'nin 1969 yılında başladığı yuva ve gelir getirici binalar 1972'de bir kısmı ile hizmete girmiş,¹⁹⁴⁵ kalan kısımların yapım çalışmaları yoğun bir şekilde devam ediyordu. 1974'te yapımı devam eden üç katlı inşaat tamamlama gayreti

¹⁹³⁸ A.g.r., s.162.

¹⁹³⁹ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.18.

¹⁹⁴⁰ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.19.

¹⁹⁴¹ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.32.

¹⁹⁴² A.g.r., s.104.

¹⁹⁴³ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.6.

¹⁹⁴⁴ A.g.r., s.22.

¹⁹⁴⁵ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.35.

içindeyken 1972’de biten tek katlı binada 10 dükkan yılda 24.000 lira gelir getirmeye başlamıştı.¹⁹⁴⁶

ÇEK Aydın merkezinde ise bir anaokulu bulunuyordu. Mali yetersizlikleri nedeniyle 1968’e kadar Genel Merkez tarafından yönetilen Konya Gündüz Bakımevi, Konya merkezince artık iyi bir şekilde idare edilmekteydi. Konya merkeze bağlı Karaman şubesinde 200 çocuğa yemek veren aşevi faaliyetini sürdürmekte, yeni başlanan yuva binası yapımı da devam etmekteydi.

Tokat Merkezine ait iş hanının arkasında büyük bir çalışma ile yaptırılan sinema salonu 1974 yılında hizmete açılmıştı. Ordu merkezi, kreş ve çocuk bakımeviyle faaliyet yürütmekteydi. Giresun Merkezi, gelir sağlayacak taşınmazlara sahipti ve bir gündüz bakımevi yapma gayreti içindeydi.¹⁹⁴⁷

Yuvalardan başka olarak Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir ve Eskişehir merkezlerinde ve İskenderun şubesinde (1973’ten itibaren) ayakta hasta muayenesi yapılan poliklinikler vardı. Genel Merkez Polikliniğinde de haftada üç gün poliklinik yapılmak suretiyle ortalama yılda 2 ilâ 3.000 hasta muayene edilmekteydi.¹⁹⁴⁸ Böylece bu dönemde ÇEK polikliniklerinde yılda ortalama 35.000 civarında çocuk ve anne muayene edilmekteydi.¹⁹⁴⁹

Kuruluşu bulunmayan merkez ve şubeler etkinliklerde bulunmuyor değillerdi. Amasya merkezinde, yoksullara odun kömür, yiyecek malzemesi, devlet hastanesinde çocuklara oyuncak dağıtımı, belirli günlerde okullara yapılan aynî ve nakdi yardımlar yapılmaktaydı. Antalya Merkezi, balo müsamere ve tiyatro faaliyetleriyle 1971-73 yıllarında 105.023 lira gelir elde etmiş, vatandaşlardan 57.798 lira bağış toplamış 106.694 lira değerinde pul satışı yapmış, 1971’de 34 ailenin 104 nüfusuna sıcak yemek vermiş, 12 bin lira yardım yapmış, 1972’de 50 aileye 2600 lira değerinde gıda yardımı yapmış, 69 aileye yiyecek giyecek dağıtıp para yardımı yapmış, okullarda muhtaç öğrencilere 48.095 liralık sosyal yardım yapmıştı. ÇEK Antalya merkezi, verimli çalışmaları sonucu çok değerli ve yüksek getirili iki daireye sahip olmuştu.¹⁹⁵⁰

¹⁹⁴⁶ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.22.

¹⁹⁴⁷ **A.g.r.**, s.23

¹⁹⁴⁸ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.35.

¹⁹⁴⁹ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.30.

¹⁹⁵⁰ **A.g.r.**, s.24

Yetmişli yıllarda, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramlarında okullara ve Kuruma başvuran yoksul ailelere imkânlar elverdiği ölçüde aynî ve nakdî yardım yapılmış, kış mevsiminin şiddetle hüküm sürdüğü yerlerde yoksul ailelere yine aynı ölçüde yiyecek, giyecek ve nakdi yardımlar yapılmış, ülke genelindeki 31 merkezde yoksul ve yardıma muhtaç ailelerin çocuklarına, ilaç ve ilaç parası, yiyecek ve giyecek yardımlarında bulunulmuştur.¹⁹⁵¹

Yardımların ve hizmetlerin nasıl yapılacağı konusunda örgütler her zaman olduğu gibi tamamen özgürdü. Genel Merkez, zaman zaman tecrübe aktarımı ve tavsiyelerin dışında örgüt hizmetlerine müdahale etmezdi. Bizzat başkanı tarafından yabancı dil kursu açılan merkez bile vardı. Okulların açılmasından önce yüzlerce öğrenciyi tepeden tırnağa giydiren merkezler, ilkokullara da araç ve gereç yardımları yapıyordu. Kış mevsiminin şiddetle hüküm sürdüğü yerlerde yoksul çocukların ailelerine imkânları nispetinde yiyecek giyecek ve nakdi yardımları ile ulaşan şubeler, yıllık çalışmalarında çocuk bayramı vurgusunu öne çıkarmakta Çocuk Bayramı'nda balo ve müsamereler tertip etmekteydiler. Örgütler ayrıca taşınmaz malların ıslahına ve onarılmasına önem vermekteydi.¹⁹⁵² TÇEK Genel Kongreleri, sürekli olarak her örgütün kendisini geliştirecek tedbirleri düşünmesi gereğini her fırsatta hatırlatmaktaydı.¹⁹⁵³ Doğudaki merkezlerdense, ÇEK etkinliklerinin çok sönük olduğu, buralarda halktan para toplanması durumunda elde edilecek gelirlerin çok düşük olacağı, bunun yerine Genel Merkezin buraya maddi yardımda bulunması gerektiği söyleniyordu.¹⁹⁵⁴ Şubelerin bağlı bulundukları merkezden bağımsızmışçasına çalışmaları çok sık rastlanan bir durumdu. Merkezler bu konuyu Genel Merkeze şikayet ederek destek istemekteydiler.¹⁹⁵⁵

30 Ekim 1961 tarihinde imzalanan 12 Maddelik “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk İşçilerinin Almanya'da İşe Yerleştirilmelerine Dair Anlaşma”¹⁹⁵⁶ sonrası, 1960'ların başından

¹⁹⁵¹ Bu merkezler harf sırasıyla; Adıyaman, Ağrı, Artvin merkezlerinde Bilecik, Bolu, Bitlis, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Manisa, Mardin, Muş, Kars, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sinop, Tunceli, Tekirdağ, Urfa, Van, Yozgat ve Zonguldak'tır. Aynı yer.

¹⁹⁵² A.g.r., s. 23-30.

¹⁹⁵³ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.33.

¹⁹⁵⁴ A.g.r., s.87.

¹⁹⁵⁵ A.g.r., s.114.

¹⁹⁵⁶ Fazıl Aydın, Uluslararası İşgücü Anlaşmaları, Kayıhan Ajans, Ankara, 2014, s. 16-19.

itibaren Almanya'nın, bunun yanı sıra bazı başka Avrupa devletlerinin talepleri üzerine buralara giderek çalışmaya koyulan Türk işçilerden bazılarının çocukları ortada kalmaktaydı. Hem buradaki durumu yerinde incelemek hem de bu işçilerden bağış toplamak üzere harekete geçmeye karar verildi. Almanya ve Hollanda'da bulunan Türk işçilerinin 1970 yılı Ramazan Bayramı fitre ve zekat yardımlarını temin etmek üzere zarfları dağıtmak ve gerekli çalışmaları yapmak üzere İkinci Başkan ve bir memur, 12 Kasım 1970 tarihinde Almanya'ya gönderildi. Bu ziyarette Türk büyükelçisi ile yapılan görüşmede Almanya'da çocuk yuvaları açılması,¹⁹⁵⁷ bu yuvalar oluşturuluncaya kadar gurbetçi çocuklarının, aylık 125 Mark ücretle Türkiye'deki Kurum yuvalarına alınması ve konunun Köln Radyosu'ndan da işçilere duyurulması kararlaştırıldı. Ayrıca Almanya Alman İş Kurumu Arbeiter Wohlfahrt Kurumu Genel Müdürlüğü ile görüşülerek 120.000 Alman markı yardım vaadi alındı. Tüzüğün 2. maddesinden alınan yetkiyle 1971'de Bonn'da bir ÇEK Merkezi kurularak faaliyete geçti.¹⁹⁵⁸

Yetmişlerin sonuna doğru mali sıkıntı içine giren ve başının derdine düşen TÇEK Genel Merkezinin, örgütleriyle ilişkileri, maddi ilişkiler başta olmak üzere zayıflamaya, bazı örgütler kapanmaya, yönetim daha çok merkezileşmeye başlamıştı. 1978 Genel Kurulunda olumsuz gidişe işaret eden bazı muhalif delegeler, Genel Merkezin taşra örgütleriyle ve Merkez Kurullarıyla diyalogu kalmadığını ileri sürmekteydiler.¹⁹⁵⁹

Genel Merkez tarafından örgüt yuvalarına 1970 yılında 386.285 lira 1971 yılında ise 393.017 lira harcanmıştı.¹⁹⁶⁰ 1970-71 devresinde, kişi ve kuruluşlardan bağışlanan 76.930 liralık eşya, Gümrük Tekel Bakanlığından ayrılan 217.191 liralık kaçak eşya ve İngiliz Denizaşırı Ülkeler Yardım Teşkilatı'ndan gönderilen 143.659 liralık eşya olmak üzere toplam 439.782 liralık eşya, öncelikle depremde zarar gören bölge çocuklarıyla yuvalarda barındırılan çocuklara verilmek üzere örgütlere pay edildi.

¹⁹⁵⁷ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 38.

¹⁹⁵⁸ A.g.r., s.39.

¹⁹⁵⁹ Kırklareli Merkezi delegesi Zeki Eroğlu. XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.52.

¹⁹⁶⁰ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.56.

62 kuruluşa, toplam 560.807 liralık eşya yardımı yapılabilmiş, muhtaçlara 200.000 lira para yardımına ulaştırılmıştı.¹⁹⁶¹ Örgütlere çocuk bakımı ve personel ücretleriyle inşaat ve mefruşat için olmak üzere yapılan yardım, 1972’de 519.441 lira, 1973’te 1.073.827 lira olmak üzere 1972-1973 devresi toplamı 1.593.269 lira olarak gerçekleşmişti.¹⁹⁶² Şubelere olan yardımın ulaştırılmasını bizzat Genel Merkez organize ediyordu ve 1971’de tüm bu yardımların ulaştırılması Genel Merkeze 73.876 liraya mal olmuştu.¹⁹⁶³

Ülke genelindeki 34 ÇEK örgütüne¹⁹⁶⁴ yapılan nakdî yardımlar; çocuk bakımı ve personel ücretleri kısmında 626.679; inşaat ve mefruşat kısmında 1.247.886 lira olmak üzere toplam 1.874.566 liraydı. Bu yardım bir önceki devreye kıyasla % 255 oranında artış içeriyordu.¹⁹⁶⁵ 1970-74 devresindeki bu rakamlar, altmışlardaki (Bkz. Başlık 4.1.3) yardımlara benzer rakamlarda gerçekleşmekle birlikte TL’nin, enflasyon karşısında eridiği göz önünde bulundurulduğunda örgütlere yapılan yardımların düşmeye başladığı görülecektir.¹⁹⁶⁶

4.2.4. Kurumun Faaliyetleri

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planına göre, 1971 yılında Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının toplam sosyal hizmet harcamaları 82.6 milyon liraydı.¹⁹⁶⁷ 1971’de Kurum giderinin (Tablo 19’dan) 6.627.620 lira olduğu hesaba alınarak yapılacak bir karşılaştırmada Kurumun, devlet eliyle yapılan toplam sosyal hizmet harcamalarının % 8’ini tek başına yapmış olduğu tespit edilir. ÇEK’in bir önceki dönemdeki harcamalarının yine devlet eliyle yapılan sosyal hizmet harcamaları üzerinden yapılan aynı karşılaştırmadan % 13,5 rakamı bulunmaktadır. Aynı iki

¹⁹⁶¹ Bunlar, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Ankara, Antalya, Akyazı, Alaşehir, Amasya, Artvin, Atatürk (Keçiören) Çocuk Yuvası, Ayvalık, Balıkesir, Bandırma, Bilecik, Bartın, Burdur, Bitlis, Bingöl, Çanakkale, Çankaya, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, İstanbul, İzmir, Isparta, İskenderun, Kars, Kırşehir, Kırklareli Çocuk Yuvası, Karaman, Kütahya, Konya, Malatya, Maraş, Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Tokat, Trabzon, Tunceli, Ulukışla, Urfa, Uşak, Van, Yozgat, Zeytinburnu Gündüz Bakımevi. **A.g.r.**, s.19, 21.

¹⁹⁶² **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.48.

¹⁹⁶³ **A.g.r.**, s.24.

¹⁹⁶⁴ Bunlar harf sırasıyla, Adıyaman, Ağrı, Afyon, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bartın, Bingöl, Bitlis, Bursa, Çanakkale, Elazığ, Gaziantep, Giresun, Hatay, İstanbul, İzmit, Kars, Kartal, Mersin, Malatya, Maraş, Muş, Rize, Ordu, Samsun, Sinop, Siirt, Sivas, Trabzon, Tunceli, Urfa, Uşak ve Yozgat’tır.

¹⁹⁶⁵ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.25.

¹⁹⁶⁶ Bkz. Tablo 11 ve 12.

¹⁹⁶⁷ <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s. 807, Erişim Tarihi, 10.10.2021.

dönemde ÇEK harcamaları 1967’de 4.982.120 liradan 6.627.620 liraya % 33 artış göstermişken devletin sosyal hizmet harcamaları % 126 artmıştır. Halbuki aynı beş yılda enflasyon artış oranı % 49,8’dir. (Tablo 19) Bu durumda TÇEK’in aynı dönemdeki harcamalarının enflasyon artış oranının altında kaldığı, devletin sosyal hizmet harcamalarının ise enflasyonun çok üzerinde arttığı sonucuna varılır. Bu karşılaştırma, 1970’lerde, 61 Anayasası’nın görev verdiği devlet daire ve kuruluşlarının da sosyal devlet uygulamalarından olan sosyal hizmetlere artan oranda yöneldiğini göstermektedir.

Harcamalar bakımından durum böyleyken çocuk sayıları bazında da değerlendirme yapmak doğru olacaktır. 1977 yılında 0-6 yaş grubunda korunmaya gereksinme duyan, 1,5 milyon çocuk bulunmasına karşın, korunabilen çocuk sayıları SSYB’nin 21 çocuk bakımevinde yaklaşık 3.000, TÇEK yuvalarında yaklaşık 1500 çocuk olarak gerçekleşebilmiştir. 7-18 yaş grubunda bulunan 2,2 milyon çocuk korunma, bakılma, yerleştirilme gereksinimi duyarken, 1977 yılında 93 yetiştirme yurdunda bakılan çocuk sayısı yalnız 15.002’dir.¹⁹⁶⁸ Türkiye nüfusunun % 9’unu, korunmaya muhtaç çocuklardan sayan bu rakamlar (0-6 yaş 1,5 ve 7-18 yaş 2,2 milyon; toplam 3,7 milyon), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planına rehber olmak üzere çocukların yoksunluk ve yoksulluk düzeyinin, realist değil belki idealist bir hesaplama değerlendirilmesiyle belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Şurası bir gerçektir ki ulaşılmayı bekleyen korunmaya muhtaç çocuklar sorununda geçen elli yılda önemli bir başarı elde edilmiş değildir. İki buçuk milyon nüfuslu İsrail nüfusun % 5’ine karşılık gelen 130.000 çocuğu korumakta ve yetiştirmekteydi. Buna karşılık 40 milyonluk nüfusu İsrail’in 16 katı ve korunmaya muhtaç çocuk oranı daha yüksek olan Türkiye’nin yetiştirdiği çocuk sayısının 20 bini bulmaması büyük bir eksiklikti.¹⁹⁶⁹ Gerçekten o dönem, İsrail’le aynı oranda çocuk bakılması durumunda Türkiye’de korunan ve yetiştirilen çocuk sayısı 800.000 olacaktı. Türkiye’de bütün bu noksanlara rağmen yine de devlet yöneticileri sosyal yardım ve sosyal refah hizmetleri konusunda gönüllü kuruluşlar içinde Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay’ın gördüğü hizmetleri takdirle karşılamaktaydılar.

¹⁹⁶⁸ <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s.143. Erişim Tarihi, 10.10.2021.

¹⁹⁶⁹ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.73.

TÇEK kadrolarına göre 1980 itibarıyla Türkiye’de 1 milyon korunmaya muhtaç çocuk bulunuyordu. Devlet bunlardan 16.638’ine bakmaktaydı ve sırada bekleyen korunmaya muhtaç çocuk sayısı, 60.000 civarında idi. Son devreye ait 1980 Genel Kongresinde, ÇEK yuvalarında kapasitelerinin çok altında çocuğa, çok büyük maliyetlerle ancak hizmet verildiği, dışarıda bekleyip duran çocukların vebalinin hem ÇEK’e hem de devlete ait olduğu dile getirilmekteydi. Üç milyon nüfusuyla Türkiye’den 15 kat küçük İsrail’in Türkiye’den 10 kat fazla çocuğa (150.000) kibutzlarında bakıyor olması acı, hazin ve de ayıp olarak tasvir ediliyordu.¹⁹⁷⁰

TÇEK yuvalarında çocuklar üç kısımda bakılır ve eğitilirlerdi. Birinci kısım 0-3 yaş arası çocuklar kreş, ikinci kısım 3-6 yaş arası çocuklar anaokulu ve üçüncü kısım 7-12 yaş arası çocuklar ilkokul grubu olarak adlandırılır ve Kurumda ayrı uzmanlık alanları olarak kabul görürlerdi.¹⁹⁷¹ Kurum, odağına 0-6 yaş grubu korunmaya muhtaç çocukları almış ve hiç yetiştirme yurdu açmamıştı. Yuvalarda yetişen çocukların tercihen yatılı okullara alınmaları sağlanırdı.¹⁹⁷² 7-12 yaş çocuklardan bir yere yerleştiremeyenlere yönelik hizmetine zorunluluktan dolayı devam edilmekteydi. 1949 tarihli Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunun 8. Maddesi gereği (0-6 yaş) grubu çocuklar için Çocuk Bakım Yurdu açma sorumluluğu SSYB’ye, 7-18 yaş grubu çocuklar için Yetiştirme Yurdu açma sorumluluğu MEB’e verilmişti.¹⁹⁷³

Yuvalarda ölüm sayıları 1970’lerde artık iyice azalmıştı. Örneğin Keçiören Çocuk Yuvasına getirilen bebeklerden erken doğum nedeniyle vefat edenlerin sayısı 1978’de 10, 1979’da 12 idi. ÇEK yönetiminin doktorların almayalım itirazına karşı aldığı ve ancak az bir kısmı yaşatılabilen¹⁹⁷⁴ bebeklerin dışında iki yıl içerisinde 20 yuvada yalnız bir çocuk ölümü gerçekleşmişti. Kimsesiz çocuklar için Türkiye’de yeteri kadar yuva bulunmakta olduğu gerekçesiyle son birkaç devredir yeni yuva açılması düşünülmemişti. Kurum yetmişlerin başından bu yana uzunca bir süredir zaten 0-6 yaş grubunda olup da yuvalara başvuran hiçbir çocuğun dışarıda kalmadığını hemen her Genel Kurulda ilan etmişti. Ancak Kurum, sahip çıkan olduğu halde

¹⁹⁷⁰ İzzet Ş. Enez, **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.25.

¹⁹⁷¹ **A.g.r.**, s.7.

¹⁹⁷² **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.35.

¹⁹⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi, 23 Mayıs 1949**, s. 605.

¹⁹⁷⁴ **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.47.

korunmaya muhtaç çocuk sayısının idealist bir değerlendirmede aslında çok daha fazla olduğunu da belirtmeden geçmiyordu.¹⁹⁷⁵

ÇEK hizmetlerinden 1972 yılında 104.000 çocuk ve anne yararlanmıştı. Kurum tarafından bakılmakta olan çocukların yanı sıra aileleri yoksul olan 30.000 çocuğa ailelerinin yanında yardım yapılmaktaydı. 30.000 anne polikliniklerde muayene edilmiş, 50.000 çocuk muayene edilerek ilaçlarının bedeli ödenmişti.¹⁹⁷⁶ Genel Merkez Polikliniği'nde 1970 yılında 2.600 1971 yılında ise 2375 çocuk muayene edilmişti.¹⁹⁷⁷ 1973 yılında 55.000 çocuk muayenesi yapılmıştı.¹⁹⁷⁸

Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, 1972 Kongresinin açış konuşmasında Kurumun yuvalarında 4.700 çocuğa devamlı olarak bakılmakta olduğunu söylemişti.¹⁹⁷⁹ Rakamda ani bir artışın varlığı hemen göze çarpmaktadır. Peki ne olmuştu da 1960'ların sonunda 1500'ler civarında bildirilen korunan çocuk sayısı birden 4.703'e ulaşmıştı? Yuva sayıları ve kapasitelerindeki değişimle açıklanamayan bu farkı, Kurumun 1972'den itibaren bakılan çocuk sayısını açıklarken aldığı ölçütün değişmesiyle açıklayabiliriz. Yeni ÇEK yönetimi, açıklanan hizmetin yapılandan eksik gösterildiği düşüncesiyle olsa gerek, böyle bir değişikliğe gitmekte fayda görmüştür. 4.700 rakamının, Kurum kuruluşlarından kesintisiz hizmet alan çocukların sayısı olup, içerisinde, gündüz bakımevleri, aşıevleri ve süt damlaları gibi sirkülasyonun da olduğu kuruluşlardan devre içinde düzenli olarak yararlanan çocuk sayılarının da bulunduğu, 1972 Genel Kurul Raporunda açıklığa kavuşturulmaktadır.¹⁹⁸⁰ 1 Mart 1974 tarihi itibarıyla yuva ve gündüz bakımevlerinde bu şekilde 4.534 çocuğa bakılmaktaydı.¹⁹⁸¹ Bundan böyle açıklanan rakam, bu seviyenin altına düşmeyecektir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)'nda, ÇEK'in, korunmaya muhtaç çocuklar için 20 çocuk yuvası ve 58 ilde 84 yetiştirme yurdu, 5 ilde 10 gündüz

¹⁹⁷⁵ A.g.r., s.7.

¹⁹⁷⁶ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.5.

¹⁹⁷⁷ A.g.r., s.54.

¹⁹⁷⁸ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.59.

¹⁹⁷⁹ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.4.

¹⁹⁸⁰ 1 Mart 1972 tarihi itibarıyla yuvalar, gündüz bakımevleri, aşıevleri ve süt damlalarında 4.703 çocuğa devamlı surette bakılmaktaydı A.g.r., s. 26.

¹⁹⁸¹ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.12.

bakımevi ve 4 ilde küçük çocuklar için yardım kuruluşları bulunmaktadır şeklinde geçen ifade kısmen hatalıdır.¹⁹⁸² 1972’de Kuruma ait 18 yuva bulunmaktaydı.¹⁹⁸³

1974’te Kurumun yuva sayısı 22’ydi. Erzurum (1973), Zeytinburnu, Alemdar, Kasımpaşa, İzmir merkez bina, Sahlepçioğlu, Eşrefpaşa, Konya, Ankara, Eskişehir ve Kıbrıs’ta 11 adet gündüz bakımevi, Ankara Poliklinik ve Doğumevi, İstanbul Poliklinik ve Doğumevi, Bursa, İzmir ve Eskişehir Poliklinikleri sabit olmak üzere 2 doğumevi ve 5’i sabit, 14 polikliniği, bir Hemşire Okulu, ve bir anaokulu ile bir Eğitim Merkezi mevcuttu.¹⁹⁸⁴ Yuvaların anaokulları dışında bulunan sekiz anaokulunda da çocuk bakımı ve eğitimleri yapılmaktaydı. Ülke çapında anaokullarının çoğaltılması Kurumun hedefleri arasındaydı.¹⁹⁸⁵

ÇEK’in 1976 yılındaysa, Türkiye’nin 67 ilinde ve 450 ilçesinde 517 örgütü bulunuyordu. Yuva sayısı yarı miktarı artarak 33’e ulaşmıştı. Taşınmaz kira geliri elde eden merkez ve şubeler Yuva açmaya cesaret buluyorlardı. Yuvaların yanı sıra Kurumun 14 poliklinik 2 aşevi, beş anaokulu, orta dereceli okulları Ankara Hemşire Koleji ve Zeytinburnu Öğretmen Okulu bulunmaktaydı. Bu kuruluşlarda devamlı olarak 4.700 ila 5.000 arasında korunmaya muhtaç çocuk barındırılmakta ve yılda 35 ile 40.000 civarında çocuğa da örgütler eliyle yardım edilmekteydi. Her yıl 25 kadar hemşire, Türkiye’nin sağlık sistemine kazandırılmaktaydı. ÇEK Yönetimi, Zeytinburnu Eğitim Merkezi’nin, bu dönemde anaokulu öğretmeni yetiştirilen yegane ihtisas okulu olduğunu beyan ediyordu. Burada yetişen öğretmenler Kurumun kendi ihtiyaçları için görevlendirilirken fazlası serbest kalmaktaydı.¹⁹⁸⁶ Ülke sınırları dışında Kıbrıs’ta da inisiyatif alan TÇEK, burada kurulan Kıbrıs Türk Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yapımına başlanan gündüz bakımevi için talep edilen 150 bin liralık cam ve çimentoyu, Ulaştırma Bakanlığının olanaklarıyla Mersin limanından gemi ile Kıbrıs’a göndermiş ve ilgililere teslim etmişti.¹⁹⁸⁷

¹⁹⁸² 84 Yetiştirme Yurdu, MEB’e aittir. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s. 807, Erişim Tarihi, 10.10.2021.

¹⁹⁸³ Bunlar, Afyon, Balıkesir, Bandırma, Bartın (1971), Biga, Bursa, Çanakkale, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Keçiören, Kırklareli, Kütahya (1972), Malatya, Mersin, Sakarya, Samsun, Trabzon ve Rize’deydi.

¹⁹⁸⁴ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.3.

¹⁹⁸⁵ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.7.

¹⁹⁸⁶ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.7.

¹⁹⁸⁷ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s. 38.

Yetmişli yılların sosyal hayatında ÇEK adını duyuran önemli etkinliklerden biri de kısa pantolon çocuk karikatür yarışmalarıydı. 1974'te İstanbul çapında 1975'te Türkiye çapında düzenlenen yarışma, üçüncü yılı olan 1976'da dünya çapında olacak şekilde icra edilmişti. Türkiye çapındaki ikinci yarışmada gönderilen 2.500 karikatür arasından finale kalan 77 karikatür arasından dereceye giren ilk dört çocuğun ödül aldığı yarışmada gönderilen karikatürlerden 25'i Cağaloğlu'nda bir galeride sergilenmişti. Jüri üyeleri arasında dönemin seçkin karikatüristleri Semih Balcıoğlu, İbrahim Ersaraç, Güngör Kabakçioğlu, Mustafa Eremektar, Tan Oral ve Turhan Selçuk da yer almaktaydı.¹⁹⁸⁸ Üçüncüsü uluslararası olan yarışma, otuza yakın ülkeden gönderilen çok sayıda çocuk karikatürünün katılımıyla gerçekleştirilen güzel bir etkinlik olmuştu. Üçüncü yarışmanın jüri başkanı Semih Balcıoğlu'nun anlatımıyla, *"dünyada ilk kez yapılan bu tür bir yarışma olan 'Kısa Pantolon', gencecik akılların büyük ve gerçekten umut verici aydınlık geleceklerini bir kez daha gösterdi. Henüz hiçbir zekâ kirlenmesine, bunaltıcı sapmalara uğramamış olan bu çocuklar, büyükleri, 'vakit geçmeden kendimize çeki düzen vermelisiniz' diye hep bir ağızdan uyar"*mışlardı.¹⁹⁸⁹

ÇEK, halkın ilgisinin devamını sağlamak için bu son on yılında da öncesinde olduğu gibi toplumu hareketlendiren etkinliklerini sürdürmüştü. Bu kapsamda, toplu yemekler,¹⁹⁹⁰ modaevi defileleri,¹⁹⁹¹ kız çocukları güzellik yarışmaları,¹⁹⁹² 23 Nisan baloları,¹⁹⁹³ içerisinde tiyatro, gösteri, sergi, spor karşılaşmalarının bulunduğu şenliklere (Örneğin Çanakkale'deki tahta at şenlikleri)¹⁹⁹⁴ öncülük etmekteydi.

Yetmişli yıllar, Türkiye halkının televizyonla tanışmaya başladığı yıllardı. ÇEK Keçiören Çocuk Yuvası, ailesi yanındaki çocuklara göre erken sayılabilecek bir dönemde 1970'lerin ilk yıllarından itibaren yuvadaki çocuklara televizyon seyrettirmekteydi. Şubelerden ve merkezlerden Genel Merkezin kendilerine

¹⁹⁸⁸ Diğer jüri üyeleri şunlardı: Ayla Kurucuk, Filze Tepeler, müzisyen Hurşit Ungay, Mehmet Yıldırım, gazeteci Necla Berkan ve çocuk tiyatrosu rejisörü Vedat Demirci.

¹⁹⁸⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, **Kısa Pantolon Karikatür Albümü**, TÇEK Yayınları, İstanbul, 1976, s.2.

¹⁹⁹⁰ **Cumhuriyet**, 21.04.1973.

¹⁹⁹¹ **Cumhuriyet**, 03.06.1975

¹⁹⁹² **Cumhuriyet**, 21.08.1980.

¹⁹⁹³ **Cumhuriyet**, 18.04.1976.

¹⁹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 31.07.1978.

televizyon tertip etmesi istekleri olmaktaydı. Genel Merkez, isteyen şubelere kendi imkânlarıyla televizyon almalarını salık vermektedir.¹⁹⁹⁵

12 Mayıs 1971 Burdur ve 22 Mayıs 1971 Bingöl depremlerinden sonra Genel Başkan her iki bölgeye de gitmiş yerel yönetimlerle görüşmüş, devlet büyükleri ile temas etmiş, Gediz depreminde olduğu gibi civar yuvalara çocuk gönderilebileceğini bildirmişti. Burdur'a 8.404 liralık giyecek, Bingöl'e 77.325 liralık yiyecek ve eşya yardımı gönderildi. Yine aynı depremler için İngiliz Denizaşırı Ülkelere Yardım Teşkilatından gelen 272 balya ve 69 paket muhtelif giyim eşyası, deprem bölgelerine gönderilmişti.

Kızılay, 6 Eylül 1975 Lice depremi sonrasında, bir ay boyunca tüm çevrede 12.000 çocuğu beslemiş ve tedavi etmişti. ÇEK'in görevi, Hükümetin görevine de Kızılay'ın görevine de benzemediğinden Hükümet ve Kızılay, bir ay süreyle tüm gücüyle deprem bölgesinde kalıp, süreç tamamlanınca toparlanıp gittiği halde, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun görevi devam etmekteydi. ÇEK'in elbette, bir anda tamamen yuvasından yoksun düşen, anasını babasını kaybeden dardaki çocukların ihtiyaçlarının görülmesi, yaşama haklarının muhafaza edilmesi bakımından görevleri bitmiyordu. Diyarbakır'da halen 1.200 çocuğun, felaket bölgesinde yakınlarının yanında, ayda bir defa elbisesi, şekeri, çayı, pirinci, yiyecekleri paketlere konarak üzerlerine çocukların isimleri yazılarak gönderilmek suretiyle ailelerinin yanında bir süre daha bakılmalarına devam edilmesi gerekiyordu.¹⁹⁹⁶ Diyarbakır bölgesinde 1978'de hâlâ 855 ailenin yanında 2500 çocuk bakılmaktaydı.¹⁹⁹⁷

Bu dönemde faaliyetlerdeki durağanlık, Genel Kongre delegelerinin özeleştirii yapmalarına neden olmaktadır. Bu özeleştirilere göre, çocuk mahkemelerinin hâlâ kurulmamış oluşu, çocuk bahçeleri yapılmaması, çocuk tiyatro ve sinemalarının bir türlü çoğaltılamaması birer sorun olarak ortada duruyordu. Çocuk sinemaları hâlâ çok etkiliydi. Kimse artık televizyon var diyemezdi. Kurumun çocuk kitapları telifinin durma noktasına gelmesi düzeltilemiyor, her şey sözde kalıyordu.¹⁹⁹⁸ Bayramlarda şubelerde birer çocuk giydirip vazifemizi yaptık denilemezdi. Çocuklar için bakım

¹⁹⁹⁵ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s. 84.

¹⁹⁹⁶ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.8.

¹⁹⁹⁷ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.34.

¹⁹⁹⁸ Konya delegesi Sıraç Aydın Taşbaş, XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.24.

yapılabilir onlara iş kazandırılabilir hatta okullarda okutulabilirlerdi, fakat bunlar yapılmıyordu. Halk her şeyi hükümetten beklediği gibi örgütler de her şeyi Genel Merkezden bekliyordu. Genel Merkez ise desteklemek bir yana, “masraf çok, gelir az; bir iki seneye sıfırlayacağız” diyordu.¹⁹⁹⁹

1976’da Ali Rıza Zorluoğlu ise, Türkiye’de 0-6 yaş arasında kimsesiz çocuk sorunun tamamen çözülmüş olduğunu, dışarıda korunmaya muhtaç tek bir çocuk bile kalmadığını ilan etmekteydi.²⁰⁰⁰ Zorluoğlu, ÇEK yönetiminin, bu dönemdeki politikasını açıkladığı sözlerinde, bu gruptan, nerede, ne kadar çocuk varsa Kurum kuruluşlarının kapılarını sonuna kadar açık tutacaklarını söylemekteydi. Buna göre başvurusu yapılan 0-6 yaş grubu çocuk, koruma kararı, mahkeme kararı, valilik kararı beklenmeden, hiçbir formaliteye zorlanmadan, getirildiği aynı gün yuvalara alınacaktı. Bunun için tek bir belge, çocuğun nüfus kağıdı, yeterli kabul edilmişti. Bakamadıkları gerekçesiyle anne ya da babası tarafından bile getirilmiş olsa, çocuk ÇEK yuvalarında korumaya alınacaktı.²⁰⁰¹ Nüfus kağıdı çocuğun ileride çıkacak muhatapları açısından gerekli görülmekteydi. Çünkü hüviyetsiz teslim alınan çocuk, gayrimeşru duruma düşecekti. Büyüdüğünde ana babasını sorduğunda cevap verilemeyecek bir çocuk alınmazdı. Bunun dışında çocuk, koruma birliği, yani devlet tarafından getirilmeliydi. Özetle çocuk, velisi, vasisi ya da devlet tarafından teslim edilecekti.²⁰⁰²

1976-77 devresinde çocuk bakım maliyetleri bakımından yapılan kıyasta önceki dönemde ve bu dönemin başında 500’e yakın çocuk bakılan geniş ve detaylı tesislerinde kapasitesinin çok altındaki sayıda çocuğa hizmet veren Keçiören Çocuk Yuvası’nda maliyetlerin çok daha yüksek olduğu tespit edilebilir.²⁰⁰³ Keçiören’deki personel giderlerinin yüksekliği, 1975’te, işçi çıkarma ve çocukları Türkiye’nin dört bir yanındaki ÇEK yuvalarına çocuk kaydırmakla çözülmüştü. Kırklareli Yuvası’nın yiyecekleri garnizon komutanlığından karşılandığı için buradaki masraf diğerlerinin çok altında gerçekleşmekteydi.

¹⁹⁹⁹ Aynı yer.

²⁰⁰⁰ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.8.

²⁰⁰¹ A.g.r., s.9.

²⁰⁰² XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.69.

²⁰⁰³ A.g.r., s.88

1976 yılı

Yuva	Çocuk sayısı	Çocuk başına TL
Keçiören	87	33.356 lira
Zeytinburnu	50	11.604 lira
Kırklareli	80	6.059 lira

1977 yılı

Keçiören	115	36.180
Zeytinburnu	50.	16.605
Kırklareli	88	7.961

Kongreye Doğu illerinden katılan delegeler, gelirlerinin azlığından tüm gayretlerine rağmen yeterli hizmet yapamadıklarından şikayet ediyorlardı. Bunun üzerine Biga ÇEK Hakkari'ye 2.500 lira yardım vereceğini taahhüt edince, oracıkta bir yardım kampanyası düzenlendi ve 70 bin lira para toplandı. Üstelik Hakkari için İstanbul Merkezi ve Üsküdar Şubesi her yıl 10'ar bin lira vermeyi taahhüt ettiler.²⁰⁰⁴

Kızılay Genel Başkanı Recai Ergüder, 28. ÇEK Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında, derneklerin bağımsız hareket etmesinin zararlarından bahsederek ÇEK Genel Başkanı Zorluoğlu'na Kızılay GMK üyesi olarak Kızılay Cemiyeti'ne dahil olması tekliflerini, kendisinin lütfen kabul ettiğini beyan etmişti.²⁰⁰⁵ Ergüder, YSD'den de işbirliği ve koordinasyondan geri durmamasını ıstırham etmiş, eğer bu üç büyük kuruluş arasında, böyle bir işbirliği kurulabilirse muhakkak daha etkin çalışmalar yapmak olanaklı hale gelecekti.

4.2.4.1. Genel Merkeze Bağlı Kuruluşların Çalışmaları

Yetmişli yıllarda Kurumun Genel Merkezi tarafından yönetilen, Özel Hemşire Koleji, Zeytinburnu Eğitim Merkezi, Kavacık Suyu İşletmesi, Adana Aşevi ve Konya Kabul Merkezi olmak üzere beş kuruluşu bulunmaktaydı.

4.2.4.1.1. Keçiören ve Kırklareli Çocuk Yuvaları

Ortalama 410 kadar çocuğun bakıldığı Keçiören Çocuk Yuvası'nda 1969 yılında 373, 1971 yılında 407, 1972 yılında 396 çocuk bir sonraki yıla devredilmiş,

²⁰⁰⁴ A.g.r., s.108

²⁰⁰⁵ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.14.

1971-72 devresinde geçici olanlar dahil sonucu yuvada 1.254 çocuk barındırılmış,²⁰⁰⁶ 1973'te 333, 1974'te 354 çocuk devretmiş, geçiciler dahil 2 yılda yuvada 1.114 çocuk barındırılmıştı.²⁰⁰⁷ Çocuk Yuvasına, Genel Merkezden, dönemin başında yılda ortalama 3.000.000 lira yardım yapılmaktaydı. Bu ciddi bir masraf demektir.²⁰⁰⁸

Gönüllü bir dernekten başka bir şey olmayan ÇEK'te, işçi memur ve hizmetlilerin sendikal yollara başvurmadan geri durmaması, Kurum yönetimini zaman zaman rahatsız etmiştir. Örneğin müfettiş raporlarında geçerli kanun ve yönetmeliklerin personelden yana hükümleri nedeniyle yuva hizmetlerinde personelden tam verim alınamadığından, izin, hastalık, rapor ve başka nedenlerle kadronun ancak üçte birinin görevde olduğundan şikayet edilmiştir.²⁰⁰⁹ Yürürlükteki kanun ve yönetmelikler fazlaca istihdama neden oluyordu.²⁰¹⁰

1964-65 devresinde Keçiören Çocuk Yuvası'ndaki işçilerle kanun gereği yapılan toplu iş sözleşmelerinin sonucu olarak atan personel giderlerini çözmek için,²⁰¹¹ 1975'te, işçi sözleşmelerini yenilemeyerek buradaki çocukları Türkiye'nin dört bir yanındaki ÇEK yuvalarına kaydırmaktan başka çare bulunamamıştı. Bu nedenle Yuvada bulunan çocuk sayısı 350'lerden, 1975'te yapılan dağıtımla 1976'da 87'ye düşürülmüş, 1977'de sağlanan bir miktar artışla çocuk sayısı 115'e, 1978'de 160'a yükselmişti. Keçiören'deki çocuk sayısı, Kurumun kapatıldığı 1980 yılına dek bir daha önceki seviyelere ulaşmamıştır.

Bu tedbirin 1975'te basına yansımaları, Atatürk Çocuk Yuvası'nın kapatıldığı şeklinde olmuştu. Gazete haberine göre, *"boynu bükük, gözü yaşlı, anasız babasız yüzlerce çocuk trenlere doldurulmuş, analı babalı para karşılığı bakılacak çocuklara yer açmak için Ankara'daki Atatürk'le özdeşleşmiş yuvadan gönderilmişlerdi. Atatürk Çocuk Yuvası da bir 'kâr kuruluşu'na dönüştürülmüş, adı Atatürk Anaokulu olmuştu."*

2012

Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, haberlere ilişkin 28. Genel Kongrede yaptığı açıklamada, yuvanın kapatılmadığını, bir kısım çocukların memleketlerine yakın

²⁰⁰⁶ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.28.

²⁰⁰⁷ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.13.

²⁰⁰⁸ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.55.

²⁰⁰⁹ Aynı yer.

²⁰¹⁰ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.60.

²⁰¹¹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.24.

²⁰¹² Cumhuriyet, 26 Nisan 1975.

yuvalara gönderildiğini söylemişti. Gaziantep yuvasının, yıllardır, “*yuvamız geniş, çocuğumuz az*” diye yaptığı talep üzerine güney çocukları buraya, Malatya yuvasının talebi üzerine bir kısım çocuklar oraya, Karadenizli bir kısım çocuklar Rize'ye gönderilmişti. Çocukların memleketlerine yakınlaşması, yakınlarının ziyaret edebilmesi demekti. Kıbrıs hareketi nedeniyle Türk-Yunan savaş ihtimali karşısında Kırklareli yuvası tahliye edilerek çocuklar Ankara'ya, aynı nedenle Mersin yuvası çocuklarıysa Konya'daki yuvalara nakledilmişlerdi.

Zorluoğlu, “*Keçiören Çocuk Yuvası, kapatılmış değildir*” demektedir ve 0-6 yaş arasında hâlâ 80'in üzerinde kimsesiz çocuğa bakmaya devam ettiğini, sayının azalmasıyla bakımın daha da özenli hale geldiğini ifade etmekteydi. Zorluoğlu, Umay Pansiyonu binasının tadilata alınarak buraya yeni bir anaokulu eklediklerini, çocukların eski karantina binasına yerleştirildiğini söylüyordu²⁰¹³ Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu'nun, “*Ashında hiçbir çocuğumuzu Ankara'dan da uzaklaştırmadık. Bana her meseleyi açıklattırıp da Kurumu sorumlu duruma sokmak istemezsiniz arkadaşlarım*” ifadesi,²⁰¹⁴ Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası'nın örgüt yuvalarına tahliyesinin açıklanmak istenmeyen başka, belki de politik, nedenlere de bağlı olduğunu düşündürmektedir. Zorluoğlu, “*idareci bazı tasarruflarda bulunur ve mesuliyeti üzerine alır, ben de bazı mesuliyetleri üzerime alarak o şekilde hareket ettim*” demektedir.

“ÇEK Atatürk Yuvası Hakkında Kısa Bilgiler” başlıklı olarak, 6 Mayıs 1975'te Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e Sağlık İş Sendikası'ndan iletilen bir bilgi notunda,²⁰¹⁵ ÇEK yönetiminin söyleminin aksine Kurumla Sağlık İş Sendikası arasında bir anlaşmazlık bulunmadığı, henüz yeni dönem toplu iş sözleşmesinin süresinin gelmediği, sendikaca bir çağrı yapılmış, bir teklif verilmiş olmadığı, yuvada çalışan ve sendikanın yaptığı altı dönem sözleşmeye rağmen işçilerin ücretlerinin asgarî ücretin altında olduğu, Kurum Genel Başkanı'nın, işçilerin 9 bin lira ücret aldıkları gibi bir iddiayı gizli gizli yaymakta olduğu, oysa, 83 işçi içinde ikisinin bile eline 1500 lira geçmediği yazılıdır. Sendikanın verdiği bilgilere göre; işçilerin çoğu, Yuva'nın 15-20 yıllık işçileriydi. İşlerinde üç-dört ay sonra emekliliğe hak kazanacaklar olduğu gibi, bir-iki sene sonra emekli olacaklar da vardı. Bunların yaşları bakımından, yeniden iş

²⁰¹³ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.98,99.

²⁰¹⁴ Aynı yer.

²⁰¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi 386983; 6.5.1975.

bulmaları da olanaksızdı. ÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu, işçileri zaman zaman toplamış ve Sağlık-İş Sendikası'ndan istifa etmelerini, aksi halde ÇEK'in bu yuvasını kapatacağını söylemişti. İşçilerin bunu kanıtlayan ifadeleri, TRT'nin Yuva için yaptığı bir programda görüntülü ve sesli olarak vardı fakat bu röportajlar nedense yayınlanmamıştı. Ali Rıza Zorluoğlu, Kurumun Genel Müdür Yardımcısına, ÇEK Genel Müdür Yardımcısının Genel Başkanı, Özlük İşleri Müdürünün Genel Başkan Vekili, Müfettişin Sayman ve diğer yetkililerin de işveren vekilleri olduğu ÇEK-İŞ adında bir sarı (uydurma) sendika kurdurmuştu. Sağlık İş Sendikası'ndan gelen nota göre, işçiler ÇEK-İŞ'e geçmiş olsalardı, Yuvanın kapanması söz konusu olmazdı. Sendikaya göre Kurumun amaçları arasında ana okulu açmak yoktu. Analı babalı çocukların yerine korunmaya muhtaç çocukların bakımı söz konusuydu. Zorluoğlu, ısrarla Yuvanın kapanmadığını ileriye sürmekte, Ana Okulu için ayrı yetenekli işçiler gerektiği yolunda beyanlarda bulunmaktaydı. Sendika oysa, bulaşıkçı, aşçı, bahçıvan vs. gibi işçilerin de çıkarılmakta olduğunu savunmaktaydı. Sağlık-İş Sendikası'na göre asıl amaç sadece Sendikayı Kurumdan çıkarmaktı. Diğer illerdeki yuvalara gönderilen çocuklar, burada çeşitli sosyal kuruluşların ilgisinden mahrum kalacaklar, bu çocukların eklenmesi ile o yuvalarda da yeni işçiler alınacak, böylece Kurum açısından bir tasarruf da söz konusu olmayacaktı. Kurum yönetiminde 10 emekli bulunmaktaydı ve Kurumda keyfi bir yönetim sürmekteydi. Atatürk Çocuk Yuvası Müdürü ile Genel Müdür Yardımcısının eşi, para ihtiyacı karşısında işten çıkarılmış gibi yapılmış, tazminatları ödenmiş, ertesi gün yeniden ve daha yüksek ücretle işe alınmışlardı.²⁰¹⁶ Cumhurbaşkanlığı'ndan evrak üzerine 6.5.1975'te yazılan notta, yapılan ihbarın istenilen sesi getirdiği anlaşıyor. Notta, Genel Sekreter'e bir suretinin ÇEK Genel Müdürlüğü'ne gönderilerek değerlendirme istenmesi emredilmektedir.

ÇEK Keçiören Atatürk Yuvası'nın kapatıldığı iddiaları, 1978'de yine gündeme geldi. Genel Kongrede Keçiören Yuvası'nın kapatıldığına yönelik iddiaları tekrar yanıtlayan Genel Başkan Zorluoğlu, bu kez iddiaları 1976'dakinden biraz farklı şekilde cevaplandırmış, *"kapatmadıklarını, muvazaalı bir yolla Koruma Birliğine devrettiklerini"* söylemişti. Yuvada çalışanları Sağlık Bakanlığının verdiğini; işçilerin ÇEK tarafından Koruma Birliğine bağış olarak verildiğini, büyük çocukların bölgeleri itibarıyla ayırıp gönderilmiş, küçüklerin ise Keçiören'de alıkonulmuş olduklarını,

²⁰¹⁶ Aynı yer.

1978 itibariyle 160 çocuk bulunduğunu, kapatmanın fiilen değil, hukuken olduğunu, bunun da bir yol olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹⁷ Bu kabullenmeden de anlaşılacağı gibi, 1975'ten sonra ÇEK hukuksal boyutuyla, Keçiören Çocuk Yuvası'nın işletmecisi değil, finansörü, himayecisi, belki vasîsi konumunda olmuştur. 1975'te Keçiören Umay tesislerinde yapılan tadilatla açılan Ana Okulu ve Eğitim Merkezi, 1978'de hâlâ emekleme devresindeydi.²⁰¹⁸

ÇSD'nin hayırsever hanım üyeleri, haftanın dört gününde, Keçiören Çocuk Yuvası'ndaki çocuklara gönüllü olarak bakarak yuva hizmetlerinde yardımcı olmaktaydılar.²⁰¹⁹ Ayrıca bu derneğin tahsis ettiği iki öğretmen devamlı olarak yuvada çalışıp çocukların eğitim öğretimleri ile ilgilenirdi.²⁰²⁰

Keçiören Yuvasının 1972 yılı çocuk ölüm oranı yüzde dört olup ölüm vakaları bakımsız ve hasta halde yuvaya getirilen altı aya kadar olan bebeklerle, pnomoni (zatürre), toksikoz anterit (gebelikte zehirlenme), kalp yetersizliği, prematüre ve sepsis (septisemi, kana bakteri ya da toksin karışması) nedenli gerçekleşmekteydi. Yuvada çocuk felci kızamık aşılı ve diğer aşılarda özenle yapılmaktaydı. Yuvadaki zihinsel engelli çocuklarla ilgili olarak Bakanlıkta yapılan temaslar hala sonuçsuzdu.²⁰²¹

Engelli çocukların yuvadaki diğer çocuklar üzerindeki psikolojik etkisini azaltmak için elden geldiğince ayrı yerlerde bakımlarına özen gösterilmekte idi. Hacettepe Hastanesi fizik tedavi şefliğinin engelli çocuklara yıllardan beri gösterdiği yardım ve ilgi devam ediyordu.²⁰²²

Çocuklar iyi havalarda çocuk bahçesindeki oyun araçlarından ve yüzme havuzundan yararlandırılmakta, sinema tiyatro ve dış gezilerle görgüleri artırılmaktaydı. Yazları yuva çocuklarından bir kısmı, teneffüs için yine Kızılay'ın Kızılcahamam'daki kampına gönderilmekteydi. Çocuklar, haftada iki gün olan ziyaret gününde akrabaları ve anneleri ile görüşürlerdi.²⁰²³

²⁰¹⁷ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.68.

²⁰¹⁸ A.g.r., s.18.

²⁰¹⁹ A.g.r., s.29.

²⁰²⁰ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.38.

²⁰²¹ A.g.r., s.28.

²⁰²² A.g.r., s.29.

²⁰²³ A.g.r., s.135.

SSYB ve Ankara İli Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliği'yle, Yuvada bulunan zihinsel engelli çocukların durumu hakkında yapılan görüşmelerden sonuç alınamamıştı. Yurtdışındaki örnekleri gibi engelli çocuk bakım evlerinin Türkiye'de de bir an evvel kurulması gereği dile getirilmekteydi.²⁰²⁴ Neyse ki Hacettepe Üniversitesi Fizik Tedavi Şefliğinin bu çocuklara yakından ilgisi devam etmekteydi.

Ankara halkının kestiği sadaka ve adak kurbanlarından 1970-71 devresinde yuvaya 14.635 kilogram et bağışlanmıştı. Bu miktar, yuvada aynı anda 400 çocuk bulunduğu düşünülerek iki yıllık yapılan hesapta, çocuk başına günlük 50 gram etin dışarıdan bağış suretiyle çocuk yuvasına girdiği anlamına gelir. Bu bir yetişkinin günlük et ihtiyacının 100 gram kadar olduğundan²⁰²⁵ hareketle çocuğun tüm ihtiyacının dışarıdan karşılanabilmesi anlamına gelir. Yuvaya 1972-73 devresindeyse 20.180 kilogram koyun sığır ve tavuk eti bağışlanmıştı (yılda 400 çocuk üzerinden çocuk başına günde 68 gram et demektir). Bunların dışında para ve eşya yardımları yapanlar da vardı. ÇSD'ye üye hanımlarla diğer hayırsever Türk ve yabancı kadınların çocuk bakımında yardımcı olmaları, şükranla karşılanıyordu.²⁰²⁶

1972'de evlatlık alma talebiyle Keçiören'e 50-60 başvuru yapılmıştı. Bu işlem, kanun hükümlerine göre yürütülmekteydi. Anasız kalmış, doğumda anası ölmüş, felakette ölmüş çeşitli nedenlerle anasız babasız kalmış çocuklar vardı. Bunların amcası, dayısı, teyzesi, halası vardı. Zorluoğlu, her ne kadar istense de kanunen, "*al bu çocuk senin olsun*" demenin mümkün olmadığını söylemekteydi. Hatta yabancıardan da çocuk almak isteyen vardı ve bu da mümkündü ancak talepler gelişigüzel karşılanamıyordu.²⁰²⁷

Yine Genel Merkez direktifleri ve yardımı ile ancak kendi yöneticileri tarafından yönetilmekte olan Kırklareli Çocuk Yuvası,²⁰²⁸ sadece Kırklareli'nin değil Edirne ve Tekirdağ başta diğer bazı komşu illerin de ihtiyacını karşılamaktaydı.²⁰²⁹ Yeni Yönetimi Kurulu 1970'te başlayan, Genel Başkan başta, her ziyaretçinin takdir

²⁰²⁴ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.13.

²⁰²⁵ İkbâl Ayça Sevinç, Hüdayi Ercoşkun, "*Kırmızı Et Tüketimi, Kolesterol ve Beslenme*", **Gıda ve Yem Bilimi - Teknolojisi Dergisi**, Sayı:24, 1 - 7, s.6.

²⁰²⁶ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.14.

²⁰²⁷ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.135.

²⁰²⁸ **A.g.r.**, s.55.

²⁰²⁹ **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.18.

ettiği Yuva, güzel bir düzende devam etmekteydi ve yerel imkânlarla daha iyi hale getirilmesi bekleniyordu.²⁰³⁰

Kırklareli Yuvası'na Genel Merkez tarafından yapılan yardım, 1970 yılında 243.229 lira; 1971 yılında ise 259.235 liraydı.²⁰³¹ Kıbrıs hareketi nedeniyle Yunan tehdidi karşısında 1974'te Kırklareli Yuvası tahliye edilerek çocuklar Ankara'ya getirilmiş, tehlike geçince Kırklareli Merkezinin ricası ile orada iyi bakılamayacakları kendilerince bilindiği halde, Genel Merkez tarafından, Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Umay'ın hatırına, çocuklar Kırklareli'ne iade edilmişti. Genel Başkan Zorluoğlu, Ankara'da 10.000 lira masrafı olan çocukların oradaki 60.000 lira masrafına sırf bu nedenle katlanmaya devam ettiklerini söylemekteydi. ÇEK'in yaşadığı ekonomik buhran nedeniyle 1977'de Genel Başkanın *"Paşam, bizim 'küçük kışlayı' da devralacaksınız"* ricasına, *"öyleyse ben de devraldım"* yanıtıyla, Kırklareli Yuvası'nın yiyecekleri, Kırklareli'ndeki askeri birlik tarafından karşılanmaya başlanmıştı. Kırklareli Yuvası çalışanlarının maaşları Genel Merkezden ödenirdi. Sözde yuva zamanla merkezine devredilecekti ama yıllar geçmiş bunun hiç gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştı.²⁰³²

1977 yılı için Kırklareli Yuvası emrine bütçeden 884.164 lira tahsis edilmişti. Ancak gerçekte ayda 55.000 lira gönderiliyordu ki bu yılda toplam 660.000 liraydı. Kırklareli Yuvasında personele maaş ve ücret olarak aylık 54.000 lira ödenmekte, yuvada 84 çocuk korunmaktaydı. 84 çocuk için ayda yiyecek ve her türlü masraf karşılığı geriye 1000 lira kalmaktaydı. 1979-80 yılları bütçelerine Kırklareli Yuvası için 2.600.000 lira bütçe konmuştu. Kırklareli delegesine göre bu yalnızca yazıda kalacaktı. Çalışan bir merkez cezalandırılmamalıydı. 1000 lira gülünç bir rakamdı. Genel Merkez lütfedip çocuk başına 55.000 yerine 80.000 lira vermeliydi. Buradan kalacak 25.000 lira hiç olmazsa çocuklara gıda gereksinimini bir ölçüde karşılayabilirdi. Eksik olmasınlar Garnizon Komutanı öğlen yemeklerini lütfediyordu ama bunlar, gerçekte çocukların yiyecekleri yemekler değildi.²⁰³³

1978 Müfettişler Kurulu Raporunda Kırklareli Yuvası'nın Yönetim Kuruluna devredilmesi istenilmekteydi. Konu, Eskişehir delegesi tarafından da Genel Kurula

²⁰³⁰ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.30.

²⁰³¹ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.15.

²⁰³² XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.79.

²⁰³³ Zeki Eroğlu, A.g.r., s.52.

getirilerek, Genel Merkezin Ankara'da işi çokken kamu diplomasisiyle işbirliği yapması gerekiyorken bir de Kırklareli Merkezinin yuvasını yönetmemesi, Yuvanın Merkezine devredilmesi gerektiği söylenmekteydi.²⁰³⁴

1980'de Kırklareli Yuvası'nda artık kapasitesinin yarısı kadar çocuk bakılıyordu. Kırklareli delegesi, 1980 Genel Kongresinde 52 çocuklu yuvanın Genel Merkezden idare edildiğini, Türkiye'de 1979-80 devresinde % 100 ilâ % 500 fiyat artışı meydana geldiğini, çocukların halen ordu karavanasından beslenmeye devam ettiğini, böyle olmasa 52 çocuk ve 10 personeli çevirmenin artık mümkün olmadığını, askerlerin yuvada ranza kırılsa, onardıklarını saçak düşse, düzelttiklerini mükemmel bir hizmet gördüklerini söylemekte ve altın madalya ile taltiflerini teklif etmişti.²⁰³⁵

4.2.4.1.2. Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezleri

UÇRB'nin Türkiye'de kurduğu, okul öncesi çocuklara eğitimci yetiştirmek için faaliyet gösteren bir eğitim merkezi olan Zeytinburnu Ana Okulu ve Eğitim Merkezi, 12 Ekim 1970 tarihinden itibaren UÇKB ile yapılan protokol gereği, okul öncesi öğretmenler için sekiz ay süreli bir tekamül kursuna ev sahipliği yapmaya başlamıştı. 1971'de tekamül kursundan mezun olan ilk 10 öğretmenin yedisi yuvalara atanmış, diğer üç öğretmen ücretini ödeyerek Kurumla ilişkilerini kesmişlerdi. Kursa devam eden öğretmenler, Zeytinburnu Tesisleri'nde yatırılmakta, 600 lira da maaş almaktaydılar.

1970-71 devresinde 341.098 lira karşılığında kalorifer tesisatı döşenen, çatısı aktarılan²⁰³⁶ Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi'ne, Genel Merkezce 1970 yılında 364.573 lira, 1971 yılında ise 459.315 lira yardım yapıldı.²⁰³⁷ Sekiz ay süreli tekamül kursunu bitiren öğretmen, okul öncesi grubuna atanmaktaydı. 1972 ve 1973 yıllarında 20'şer öğretmen buradan mezun oldular. Zeytinburnu Eğitim Merkezi yönetimi yönünden, UÇRB ile Kurum arasında mevcut sözleşme, 1973 yılında beş yıl süreyle uzatıldı.²⁰³⁸ Kız sanat okullarının çocuk dalından mezun olan ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretmen belgesi ile atadığı genç kızlar arasından sınavla eğitime kabul

²⁰³⁴ A.g.r., s.28.

²⁰³⁵ Ali Coşkun Yanardağ, **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.40.

²⁰³⁶ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.30.

²⁰³⁷ A.g.r., s.56.

²⁰³⁸ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.15.

edilen öğretmenler, Zeytinburnu'nda bir yıl pratik ve teorik ders görüyor, burada bir nevi uzmanlaşıyor sonra da yuvalara gönderiliyorlardı.²⁰³⁹

Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi, Genel Merkez denetiminde çalışan bir kuruluştı. Yapılan denetlemelerde bazı aksaklıkların ikaz yoluyla giderilmesine çalışılmaktaydı. Yöneticiler kuruluştaki etkin bir çalışma düzenine sokmaya çalışmaktaydılar.²⁰⁴⁰ 1978 Kongresinde Eğitim Merkezinden alınan verimin hâlâ iyi olmadığı, Merkezin geliştirilmesi için gayret gösterildiği söylenmekteydi.²⁰⁴¹

Erzurum'da kimsesiz çocuklar, eski ve harap durumda bir yuva binasında korunmaktaydı. ÇEK, Uluslararası Birliğe ilettiği burada yeni bir yuvaya gereksinim olduğu gerekçeli destek talebi,²⁰⁴² Brüksel'deki Genel Kurul'da incelenmiş; Birlik, TÇEK'in yönlendirmesine rağmen burada 40 çocuklu bir gündüz bakımevi ve eğitim merkezi yapılmasına destek olacağını bildirmişti.²⁰⁴³ Yapılacak olan kuruluşa yer tespiti için 1973 Ekim'inde Türkiye'ye gelen Danimarkalı mimara yardımcı olarak bir Türk mimar ve Genel Müdür Tahsin Baranoğlu'ndan oluşan üç kişilik bir heyet Erzurum'a gitti. 5 Kasım 1973'te Erzurum'da Valilikçe önerilen Erzurum Merkez, Çırçır Mahallesinde bulunan Hazineye ait 4.480 m² arsanın yeri beğenildi. ÇEK'e bir "Ebeveyn Eğitim Merkezi ve 40 yataklı Gündüz Bakımevi" yapılmak üzere en geç Temmuz 1974'te kuruluşun temelini atılması düşünüldü. Yapımına başlanan bina arsasının ÇEK'e satışı, 23.01.1975 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında 7/9340 Sayılı Kararname ile onaylandı.²⁰⁴⁴

Zeytinburnu'ndaki Eğitim Merkezinde yalnız öğretmen yetiştirilmekteydi. Erzurum'dakinideyse ebeveynlere, doğumundan büyüme çağına kadar çocuğa nasıl bakılacağı öğretilecekti. 1978 Temmuz ayında hizmete açılması planlanmıştı.²⁰⁴⁵ Erzurum Eğitim Merkezinin açılışı 1978 sonlarına doğru gerçekleştirildi. Burada bir yandan aile eğitim merkezi ve çocuk bakımevinde civardaki anne ve genç kızlar,

²⁰³⁹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.70.

²⁰⁴⁰ A.g.r., s.61.

²⁰⁴¹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.18.

²⁰⁴² Orijinal adı IUCW (International Union for Child Welfare olan Birliğin ismi 1946'da değişmiş olduğu halde TÇEK tutanak ve raporlarında üye olunan bu Birliğin adı zaman zaman eski haliyle Uluslararası Çocukları Koruma Birliği olarak geçmeye devam etmektedir.

²⁰⁴³ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.34.

²⁰⁴⁴ BCA, 30-18-1-2-325-5-10, 23.01.1975.

²⁰⁴⁵ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.5.

seminer, konferans ve filmler gösterilerek çocuk bakımı ve eğitimi hakkında bilgilendirilmiş, diğer yandan 40 çocuklu gündüz bakımevinde çocuklara eğitim verilmişti.²⁰⁴⁶

UÇRB'nin Erzurum Eğitim merkezine olan yardımları, birkaç sene daha devam etmiş olsa da²⁰⁴⁷ 1980 yılı Çalışma Raporu İnceleme Komisyonu, Zeytinburnu ve Erzurum Merkezlerinin Genel Merkeze mali yük getirmekte oldukları gerekçesiyle il merkezlerinin yönetimine bırakılmalarını tavsiye etmekteydi.²⁰⁴⁸

4.2.4.1.3. Özel Hemşire Lisesi

Lise seviyesinde eğitim vermek üzere 1964 yılında açılan Hemşire Koleji'ndeki öğretmenler, Kurumun talebi ve onayı üzerine, MEB ve SSYB'ce atanmakta ve bu Bakanlıklarca onaylanan müfredatı okutmaktaydılar. Öğrenciler, çeşitli hastanelerde uygulama eğitimi almakta ve Keçiören Çocuk Yuvası'nda çocuk bakımı stajı görmekteydiler. MEB ve SSYB müfettişleri, denetledikleri Kolejin çalışmalarından duydukları memnuniyeti ifade etmekte ve yöneticilerini övmekteydi. Hemşire Lisesi öğrencileriye, ortaokulu bitirip genelde kasaba ve köylerden gelen kızlardan oluşuyordu.²⁰⁴⁹

Hemşire Lisesi, 1969-1970 eğitim öğretim yılında 13 öğrenci (3. Dönem); 1970-1971 eğitim öğretim yılında 9 öğrenci (4. Dönem);²⁰⁵⁰ 1971-72 yılında 9 öğrenci (5. Dönem) 1972-1973 yılında 17 öğrenci (6. Dönem)²⁰⁵¹ mezun vermişti. 1969'dan itibaren sınıf mevcutları onlu rakamlardan yirmili rakamlara artırılmıştı. 1972 yılı itibariyle Hemşire Lisesinde 1. sınıfta 22, 2. sınıfta 27, 3. sınıfta 20 ve 4. sınıfta 12 öğrenci olmak üzere toplam 81 öğrenci öğrenim görüyordu. Kuruluşundan on yıl sonra (1974) Liseden mezun hemşire sayısı 88 iken o yıl Lisede 88 de öğrenci bulunuyordu.²⁰⁵²

²⁰⁴⁶ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.8.

²⁰⁴⁷ A.g.r., s.63.

²⁰⁴⁸ A.g.r., s.53.

²⁰⁴⁹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.68.

²⁰⁵⁰ Mezun olan 22 hemşireden ikisi Özel Hemşire Lisesine atanmış, kalan 20 hemşire de mevcut anlaşmaya göre Sosyal Sigortalar Kurumuna (SSK) verilmişti. **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.15.

²⁰⁵¹ Mezun olan 17 hemşireden birisi Özel Hemşire Koleji'ne atanmış kalan 25 hemşire de mevcut anlaşmaya göre SSK'ya verilmişti.

²⁰⁵² Aynı yer.

Delegelerin kullandıkları, bir hemşirenin 20.000 liraya SSK'ya satıldığı ifadesi doğru değildi. Hemşire Koleji'nde okuyan öğrencilere mecburi hizmet karşılığı taahhütname imzalatılıyordu. Önceleri 3000 lira bu bedel 1970'lerde 10.000 liraya çıkarılmıştı. Hemşire ÇEK'te hizmet vermediği takdirde bu bedeli ödemek zorundaydı. Yeni mezun hemşire, o zamanki 30 bin hemşire açığının²⁰⁵³ kapatılması için, taahhütname bedeli SSK tarafından kapatılarak ve sigortası başlatılarak devlet hastanelerine yönlendiriliyordu. Bir hemşirenin okuldan mezun oluncaya kadar olan 20 bin lira maliyet, ÇEK zararı demekti. Delegelerin söylediği satış işleminin aslı böyleydi.²⁰⁵⁴ Delegeler, her Kongrede, giderek artan mali endişeler nedeniyle giderek artan şiddetle, az bir ücret karşılığında serbest kalmaları mümkün olduğundan, elde tutulamayacaklarını bile bile bu Lisede öğrenim gören seksen kadar hemşireyi yetiştirmenin gereğini sorguluyorlardı.²⁰⁵⁵

Mezun olan hemşire kızların yuvalara tayini de denenmemiş değildi. ÇEK yönetimi, hemşireleri yuvalarda çalışmaya hele doğu illerine gitmeye ikna edemediklerini, emirle göndermenin de zor olduğunu, sıkıştırıldıklarında, Allahaismarladık deyip ayrıldıklarını söylemekteydi. Ayrıca 30.000 hemşireye ihtiyaç açıklandığı bu dönemde devlette ve isterlerse özelde kolayca iş bulabildiklerinden, yuvalardaki işin özveri ve sabır isteyen zor bir iş olması cabası, Kurumda verilen ücretin az olması, önemli bir sorundu. Görevlendirilmeleri denenen hemşireler, yuvalar maaşlarını karşılayamayınca ayrılmışlardı. Bu dönemde dışarıda bir hemşire 5.000 lira aylık alırken, ÇEK Kolejinden mezun hemşireler doğal olarak 2.800, 3.000 lira gibi asgari ücretle Kurumda çalışmıyorlardı.²⁰⁵⁶ Hemşireler, Kurumun elinden zorla alınıyor da değildi. ÇEK, bu hemşireleri vermese SSYB ve SSK hemşireleri verin demiyordu. Kurum bu hemşirelere yuvalarda tatminkâr bir maaş veremediği için SSK'nın mevzuatı gereği taahhüt ödemesi yapabiliyor olmasından yararlanarak kendiliklerinden ayrılıyorlardı. Öte yandan mali imkânı olmayan yuvalar zaten hemşire talebinde bulunmamaya başlamıştı. Her bir yuvaya hemşirelerden birer tanesi yönlendirilse bile bir yuvada bir hemşireye 50 çocuk düşecekti. Hemşire gündüz mesai yapıp akşam ayrılıyordu. Bu durumda bir yaşındaki çocuklar, geceleri hemşire

²⁰⁵³ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.128.

²⁰⁵⁴ A.g.r., s.55.

²⁰⁵⁵ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.62.

²⁰⁵⁶ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.67.

hizmetinden mahrum olarak çocuk bakıcı kadının elinde bırakılıyordu. Yuva yönetimleri için öğretmen konusu da aşağı yukarı böyleydi. Bazen de örgütler değişiyor, öğretmen isyan ediyor, Şube Başkanı bunu alın diye telefon açıyordu. Genel Merkez, hemşire ve öğretmen konusuna bir çözüm bulamıyordu.²⁰⁵⁷

Delegeler, Hemşire Kolejinde yetişen kızların SSK'ya okul masrafının tam karşılığı ile devredilmelerini, birkaçının Kurumda alıkonulmasını, müfettiş hemşire ya da yedek hemşire adı altında örgütlere zaman zaman yardımcı olmalarını, yıllık izne çıkanların yerine göreve gelmelerini teklif ediyorlardı.²⁰⁵⁸

Ankara Keçiören Özel Hemşire Lisesi'nin, bir öğrencisinin yılda Kuruma maliyetinin artık 80.000 liraya ulaştığı 1978'de, 95 yatılı öğrencisi bulunuyordu. SSK'nın bir hemşireye ödediği taahhüt bedeliyse hâlâ 20 bin liraydı.²⁰⁵⁹ Makas iyiden iyiye açılmıştı. Bu kaba bir hesapla yılda bir milyon liranın üzerinde bir zarar anlamına geliyordu. Gelişmiş ülkelerde beş çocuğa bir hemşire ve dönüşümlü olarak iki bakıcı kadın düşerken, ne yazık ki ÇEK yuvalarında 50 çocuğa bir hemşire ve iki bakıcı kadın dönüşümle çalışmaktaydı. Hemşirelerden hiç değilse birkaçı tutulabilmeliydi.²⁰⁶⁰ Kurum yetiştirdiği ve masraflarını karşıladığı hemşirenin hayrını görmüyordu. Personel maaşları ve sendika giderlerinden dolayı zarar ettiği gerekçesiyle kapatılan Keçiören Yuvası gibi Hemşire Lisesi'nin de zarar ettiği gerekçesiyle kapatılmasını teklif edenler vardı.²⁰⁶¹ Kimi delegelerin maliyetlerin yüksek oluşuna 1978 Genel Kurulunda yaptıkları sürekli itirazlar karşısında Genel Başkan, Sosyal Sigortalar'dan fazla para almak için masraflarını bir parça yüksek gösterdiklerini söyleyecekti.²⁰⁶²

GMKY Raporunda geçen “*Hemşire Kolejinin yılda 1 milyon lira zararına rağmen okulu kapatmaya da gönlümüz razı gelmiyor*” ifadesi, “*o bir gönül işi değil bir maliyet işidir*” denilerek eleştirilmiş, SSK'yla yeni bir anlaşma çaresi aramak gerektiği söylenmişti.²⁰⁶³ Özel Hemşire Lisesi'nden mezun olanların Kuruma mecburi hizmete zorlanması, mecburi hizmeti tercih etmeyenler için bir döner sermaye

²⁰⁵⁷ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.103.

²⁰⁵⁸ İzzet Enez, XXVIII. Genel Kongre..., s.73.

²⁰⁵⁹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.18.

²⁰⁶⁰ Sakarya delegesi İzzet Şükrü Enez. A.g.r., s.44.

²⁰⁶¹ A.g.r., s.24.

²⁰⁶² A.g.r., s.68.

²⁰⁶³ Enez, A.g.r., s.44.

oluşturularak, masraflarının aylık taksitlerle kendilerinden alınması ya da yılda 1 milyon lira zararın Sağlık Bakanlığı'ndan istenmesi, getirilen teklifler arasındaydı.²⁰⁶⁴ Tedbir olarak son devrede, Genel Başkanın yetkisi ve talimatıyla okuldan mezuniyet, dört yıldan beş yıla çıkarılmış, bir yıl yuvalarda asgarî ücretle stajyerlik zorunluluğu getirilmişti.²⁰⁶⁵

Özeleştirici yapan delegeler, maddi zarardan başka, ÇEK'in nam ve şerefine katkı sunmaktan ileri bir katkısı olmayan bu okulun, bir zaman olduğu gibi (1927-1964) Çocuk Bakıcı Okulu adında dadı yetiştiren okula yeniden dönüştürülmesi gerektiğini söylemekteydi. Bir kısmı ÇEK yuvalarından gelen kızlardan yetiştirilen dadıların, yuvaları yadırgamadığı ve çocuk bakımında Kuruma daha gerçek bir katkısı bulunduğu söylenmekteydi. Lise işinin (zaman zaman yüksekokul da deniliyor), Kurumun kendisini aldatmasından başka bir şey olmadığını söyleyen delegeler, çok sayıda dadının vardiyalı yapacağı mesai faydalı olacağından bahsederek eski okula dönülmesini istiyorlardı. Yüksekokul mezunu hemşireler biz yuvalarda çocuk bakarak körlenemeyiz diye haklı itirazlarda bulunuyorlardı. Bu kadar zararlar hemşire yetiştirildiği halde Kurum yuvalarında hemşire bulunmamasının bir açıklaması olamazdı.²⁰⁶⁶ Kolejden yetişen hemşire, yuvada çalışan, tahsili olmayan kadınlara yalnız emir veriyor, kendisi maalesef, tertemiz giyinip, kepi başında oturuyordu.²⁰⁶⁷ Genel Başkan Zorluoğlu da benzer şekilde, hemşirelerin hastaneleri tercih etme nedeninin buralarda boş oturma ve çok çalışmama imkânının bulunmasına bağlamış, ÇEK hemşirelerinin onlardan daha yoğun çalıştığını en yoğun çalışanların ise özel sektörde çalışanlar olduğunu söylemişti.²⁰⁶⁸

Kurumun kapatıldığı yıl olan 1980'de, Hemşire Lisesi 12 yıldan beri eğitime devam ediyordu ve buradan mezun olan 214 hemşire sağlık ordusuna katılmıştı.²⁰⁶⁹ Hemşire okulunun külfeti ÇEK'e, nimeti devletteydi. Öyleyse devlet külfetini de üstlenmeliydi. Mali yükümlülüklerinin SSYB tarafından devralınması da teklifler

²⁰⁶⁴ A.g.r., s.81.

²⁰⁶⁵ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.47.

²⁰⁶⁶ Enez, A.g.r., s.24.

²⁰⁶⁷ İzzet Şükrü Enez, XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.45.

²⁰⁶⁸ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.72.

²⁰⁶⁹ A.g.r., s.7.

arasındaydı. Yuvalardaki kız çocukları, reşit yaşa geldiklerinde bu okula tercihan alınmalıydı.²⁰⁷⁰

1980 yılı itibarıyla bir hemşirenin Kuruma maliyeti, artan enflasyon nedeniyle 70.000 lira daha artarak 150.000 lirayı bulmuş, hemşirelerin SSK'ya hâlâ 20.000 TL masraf karşılığı devredilmesine devam ediliyordu. TÇEK Bütçe ve Mali İşleri Komisyonundan burada yetişen hemşirelerin ÇEK'te görevlendirilebilecekse okulun devam etmesi, aksi takdirde yeni öğrenci almayarak okulun kapatılmasının Genel Kurulda oylanması tavsiye edildi.²⁰⁷¹ 1980 yılı Çalışma Raporu İnceleme Komisyonu, Özel Hemşire Lisesinin SSYB ve diğer bakanlık ve kuruluşların ihtiyaca kâfi okullarının bulunması nedeniyle kapatılmasını veya Kurumda yetişen kimsesiz kızlarla yetiştirme yurtlarında yetişen kızların bir meslek sahibi olabilmesi için hizmet eden bir statüye dönüştürülmesini tavsiye etti.²⁰⁷² Rapor komisyonlarının bu tavsiyelerine rağmen 10 Mayıs 1980 tarihli son ÇEK Genel Kurulunda, Özel Hemşire Lisesi için öncelikle Kurum yuvalarından ya da devlet yetiştirme yurtlarından gelecek kızların alınması suretiyle Lisenin devamına yönelik bir tavsiye kararı alındı.²⁰⁷³

1976, 1978 ve 1980 Genel Kongreleri, TÇEK'in ümitsizlik ve çözümsüzlük içerisinde Özel Hemşire Lisesi'nde görüldüğü gibi eskiyi özlediği, çocuk yuvaları gibirettiği bazı uygulamalarından da şüphe duymaya başladığı toplantılar olmuştu.

4.2.4.1.4. Kavacık Suyu İşletmesi

1968-69 devre raporunda çalışmalarına başlanıldığı bildirilen Pursaklar köyü Kavacık suyu mevkiinde satın alınan arsalar üzerinde şişe suyu tesisleri yapımına, satın alma yönetmeliği hükümleri çerçevesinde yapılan ihale sonunda başlanmış ve 2.386.176 lira harcanarak Kavacık Suyu İşletme Tesisleri yaptırılmıştı.²⁰⁷⁴ Tesisler, bina ve makinalar; yan tesisleri olarak 150 ton kapasiteli su deposu, yıkama ve temizleme suyu depo binası ve bunların bağlantılarından oluşuyordu. 1970-1971 devresi zarfında bitirilmişti. Şişeleme makineleri saatte 10 bin kapasiteli idi. Yıkama makinelerinde kullanılacak temizleme ve durulama suyu ihtiyacı için açtırılan 2

²⁰⁷⁰ Necmettin Erbaş, Elazığ delegesi. **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.26.

²⁰⁷¹ **A.g.r.**, s.63.

²⁰⁷² **A.g.r.**, s.53.

²⁰⁷³ **A.g.r.**, s.80.

²⁰⁷⁴ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.18.

kuyudan birinden 15 ile 18 ton su elde edilmiş, bir motorla kullanılmayan eski 80 tonluk depoya basılacak tesisata bağlanmıştı. Bina, makineler, su temini, depo binası ve tesisat maliyetleriyle birlikte şişeleme işi ÇEK'e toplam 7.404.731 TL'ye mal olmuştu.²⁰⁷⁵ Bu tutarı ÇEK'in yıllık gelirlerine yüklemek, bütçede büyük bir gedik açılmasına neden olacağından Aydınlikevler Kavacık Suyu semtindeki 38 parsel arsanın satışından elde edilen gelirlerden bu tutarın 4.147.765 lirası karşılanmıştı.²⁰⁷⁶ Arsa m² fiyatlarında bir gerileme baş göstermesi nedeniyle arsaların ucuza gitmeye başlaması sonucu arsa satışları durdurulmuştu. Böyle olmasaydı, tüm maliyetin bu arsalardan karşılanması düşünülmüştü. Kurum, kalan 3.271.966 lirayı 1970-71 Yılları Bütçesinden karşılamak durumunda kalmıştı.²⁰⁷⁷ Bu, yetmişli yıllarda Kurumun gelir fazlası ihtiyatının tırtıklanmaya başlandığı ilk büyük açık olmuştur. Yönetim bozulmakta olan ülke ekonomisi ve artan enflasyon karşısında mali ihtiyatlara ne çok ihtiyaç olacağını bu yıllardan kestirememişti. Bütçe ve Mali İşler Komisyonu Raporunda Kavacık Suyu İşletmesi için GMYK'ca yapılan yedi buçuk milyon liraya yaklaşan yatırımın olumlu olduğu kabul edilmişti.²⁰⁷⁸

Suyun satış ve dağıtımı ile ilgili ihaleye giren şirketlerin verdikleri fiyat az olunca, Kurum bu teklifleri düşük bularak şişe suyu satışını kendisi yapmaya karar vermişti. Kavacık suyunun şişe suyu, satışına başlanmadan önce ilk olarak 1972 Kongresi'nde üyelere ikram edildi.²⁰⁷⁹ Şehir içine nakliye, satın alındıktan sonra özel kasalar yaptırılan iki adet kamyonla sağlanmıştı. Masraflar çıktıktan sonra Kavacık işletmesinden 1970 yılında 402.207 lira ve 1971 yılında 565.334 lira net gelir elde edilmişken,²⁰⁸⁰ 1972 yılında 272.764 lira (beş aylık gelir) ve 1973 yılında 621.417 lira net gelir sağlanmış,²⁰⁸¹ aynı yıl günde 800 kasaya çıkan satışlar, 1973 yaz aylarında günlük 1500 kasaya kadar yükselmişti. Kış aylarında şişe suyu satışları günlük 700 ile 1000 kasa arasında değişmekteydi. Şişeleme tesislerinin faaliyete geçtiği Temmuz

²⁰⁷⁵ A.g.r., s.31.

²⁰⁷⁶ Aynı yer.

²⁰⁷⁷ A.g.r., s.32.

²⁰⁷⁸ A.g.r., s.160.

²⁰⁷⁹ A.g.r., s.132

²⁰⁸⁰ A.g.r., s.32.

²⁰⁸¹ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.62

1972 den itibaren Kavacık İşletmesi gelirleri, artan maliyetlere rağmen düşmemiş bilakis bir süre artmıştı. (Tablo 26).²⁰⁸²

1973 yılı başından itibaren depoda kamyonculara 67 kuruştan satılmakta olan bir damacana su, 100 kuruştan satılmaya başlanmıştı. Günde ortalama 4.500 damacana su satan işletmenin bu yoldan sağladığı gelir ise 500-550 bin lira civarındaydı.²⁰⁸³ Önceden yalnızca damacana hizmeti veren Kavacık Suyu İşletmesi, Genel Kongre kararıyla kurulan şişe suyu tesisinden umduğu verimi bir türlü elde edilememişti. Yönetim bunda çalışanlarda gelişen devlet memuru zihniyetinin etkisi olduğunu düşünmekteydi. 1976-77 devresi sonu hesap durumları incelendiğinde Kavacık Suyu İşletmesinin taşınır ve taşınmaz mal ve varlıklarının kayıtlı değeri 7.770.838 lira görünmekteydi. Halbuki yönetim, İşletmenin o günkü piyasa değerinin en azından 20.000.000 TL olarak görmekteydi. İşletmede 50 hizmetli çalışmakta idi. 1976 yılında 756.038 lira 1977 yılında 1.130.671 liraydı ki önceki yıla oranla geliri % 50'ye yakın artış göstermiş olsa da gelirin sermayeye oranı sadece % 3 ila 4 arasında değişmişti. Burada da işler iyi gitmeyince, 1978 Bütçe ve Mali İşler Komisyonu, burasının Kurum yararı açısından kiraya verilmesinin değerlendirilmesini önermişti.²⁰⁸⁴

1980 yılı Çalışma Raporu İnceleme Komisyonu da aynı tavsiyeyi raporuna yazmıştı.²⁰⁸⁵ Ancak bazı delegeler, ticari işletmeye kiraya verilmesi durumunda işletmecinin % 100 kâr etmek için Kuruma ayıracağı geliri kısacağı, bu durumun Kurumun yararına olmayacağı gerekçesiyle bu düşünceye itiraz ettiler. 1980 TÇEK Bütçe ve Mali İşleri Komisyonunda ise Kavacık Suyunun daha verimli çalıştırılabilmesi için çalışanlara her satıştan prim verilmesi tavsiye edilmişti.²⁰⁸⁶

4.2.4.2. Yayın, Tanıtım ve Denetim Faaliyetleri

Kurumun 50. Kuruluş Yıldönümü olan 30 Haziran 1971 tarihi, ÇEK'in tanıtımı için bir fırsat olarak görüldü. Bu günde Genel Merkez ve örgütlerde törenler yapılmış,

²⁰⁸² Kavacık suyu işletmesi karında denetçi raporunda 1970 tarihinde elde edilen gelir ile ilgili olarak farklılık göze çarpar. Kurum çalışma raporunda 402.207 lira olduğu bildirilen Kavacık suyunun 1970 yılı net geliri, denetçiler raporunda 612.063 lira olarak belirlenmişti. **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.54.

²⁰⁸³ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s. 16.

²⁰⁸⁴ **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.88.

²⁰⁸⁵ **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.53.

²⁰⁸⁶ **A.g.r.**, s.63.

gece toplantıları düzenlendi. Kurumun faaliyetlerinden halka duyurulması için radyo-tv ve basın yolu kullanıldı. GMK tarafından 50. Yıl Kutlamaları kapsamında oluşturulan Komite tarafından, Anıtkabir ziyareti gerçekleştirildikten sonra Özel Hemşire Koleji öğrencileri ve yuva çocuklarından oluşan süslenmiş arabaların da bulunduğu kortej, DTCF önünden hareketle Sıhhiye'deki Zafer Anıtı'na çelenk koymuş ve Atatürk Bulvarı üzerinde Emniyet Genel Müdürlüğü'ne kadar yürüyüş yaptı.²⁰⁸⁷ ÇEK Genel Merkezi toplantı salonunda ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Türkan Akyol, Kızılay Genel Başkanı E. Gen. Prof. Dr. Recai Ergüder THK Genel Başkanı Tümng. Kâni Madasoğlu ve diğer seçkin kişilerden başka UÇRB temsilcileri hazır bulundu.²⁰⁸⁸ Burada, Alman İş Kurumu (Arbeiter Wohlfahrt) Genel Başkanı Bayan Lotte Lemke tarafından Kütahya depremi dolayısıyla Kütahya'da yapılacak olan yuva inşaatı için taahhüt ettikleri 100.000 markın ilk partisi olan 30.000 mark bağışlandı.

Törenler kapsamında Keçiören Çocuk Yuvası'nda gece yapılan etkinliğe katılan devlet ve hükümet erkânı çok memnun kalmışlardı. 50. Yıl törenleri sayesinde vatandaşların Kuruma karşı sempatisinin en yüksek seviyelere geldiği düşünülmektedir. 50. Yıl Türkçe ve İngilizce broşürleri tüm örgütlere gönderilerek tanıtımlarda kullanmaları istendi.²⁰⁸⁹

Tanıtımlar kapsamında Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile görüşülerek ücretsiz olarak 10 milyon kibrit kutusunun kapaklarına Kurum isim amblem ve "50. Yıl" ibaresi yazdırılarak bu kibritlerin 30 Haziran 1971 günü satışa çıkarılması sağlandı.²⁰⁹⁰ Gümrük ve Tekel Bakanlığı çalışmaları kapsamında kibritten başka, sigaranın sağlığa zararına yönelik bilincin henüz yetersiz olması nedeniyle, bir de özel ÇEK ambalajlı ve filtreli sigara yaptırılarak bedeli karşılığında örgütlere gönderildi. 23 Nisan Çocuk Bayramları, her yıl Genel Merkez ve örgütlerde şaşıklı törenlerle kutlanıyordu. 1971'te 23 Nisan Bayramı ve her yıl Ekim ayının ilk pazartesi günü ÇEK kuruluşlarında kutlanmakta olan Dünya Çocuk Haftasının en iyi bir şekilde kutlanması için de ayrı bir özen gösterildi. ÇEK'in 50. kuruluş yıldönümü olan 30 Haziran 1971

²⁰⁸⁷ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.16.

²⁰⁸⁸ Genel Sekreteri adına örgütün proje müdürü Mr. Dominique Lang ve eğitim uzmanı mrs. Lisa Smedberg.

²⁰⁸⁹ A.g.r., s.17.

²⁰⁹⁰ Görseli için bkz: Ek-30.

dışında Kurumun kuruluş günlerinde özel bir etkinlik yapıldığına dair başkaca bir bulguya rastlanmaz.

Ankara'da her yıl açılan elçiliklerin de ilgi gösterdiği Dünya çocuk kitapları haftası dolayısıyla düzenlenen Dünya Çocuk Kitapları Sergisine bu dönemde de katılıma devam edildi. Bu gibi sergiler için genel olarak Sıhhiye-Zafer Çarşısı'ndaki MEB Sergi Salonu kullanılmaktaydı.²⁰⁹¹

Yine yuva faaliyetlerini gösterilen filmler çektilirip örgütlerden bazılarına gönderilerek bizzat örgütlerce Kurum propagandasının yapılması sağlandı.²⁰⁹² Dr. Muzaffer Hatiboğlu tarafından yazılarak 1966'da ÇEK tarafından ilk defa bastırılan "Yeni Doğan Çocuğun Özellikleri ve Bakımı" adlı, eğitici sağlık bilgileri içeren kitabın yeni ekleme ve değişikliklerle ikinci baskısı ve Afet İnan tarafından yazılan Kımav isimli çocuk kitabının aynen ikinci baskısı 1972'de satışa sunuldu.²⁰⁹³

Yetmişlerin başlarında ÇEK üyeleri, aylık Çocuk ve Yuva dergisinin, benzeri dergiler içerisinde hâlâ en iyiler arasında bulunduğunu düşünüyorlardı. Dergi çeşitli branşlarda ilkökul öğrencilerinin ilgisini çekecek yarışmalar düzenliyordu.²⁰⁹⁴ 1972 Kongresinde dile getirilen derginin Kurum örgütlerinin çalışmalarına da yer vermesi ricası olumlu karşılandı.²⁰⁹⁵ Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü dolayısıyla derginin 1973 sayısına özel bir forma eklenerek Kurumun 50 yıllık çalışmaları özet halinde yayınlandı.²⁰⁹⁶ Dergi, Keçiören yuvasından bazen bir iki poz resimden ibaret haberler veriyordu. Kuruma ait bu dergide Genel Merkez ve kuruluşlarından verilen haberlerin yanı sıra örgütlerden her sayıda başka merkezin çalışmalarına değinen yazı ve resimler olması örgütlerin talebiydi.²⁰⁹⁷

Dergi, kitap, broşürden 1972'de 76.431 lira gelir elde edilmiş, 115.218 lira harcanmıştı. 1973 yılında geliri 73.615 lira, gideri ise 210.038 Türk lirasıydı. 1973'te dergiye yapılan masraf artarken dergi satışında önemli bir değişiklik yoktu. Yılda 163

²⁰⁹¹ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.5.

²⁰⁹² **A.g.r.**, s.35.

²⁰⁹³ **XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972**, s.17.

²⁰⁹⁴ Aynı yer.

²⁰⁹⁵ **A.g.r.**, s.114.

²⁰⁹⁶ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.3.

²⁰⁹⁷ **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.46.

bin lira zarar eden derginin bu durumdan kurtarılması için çaba sarf edilmesi isteniyordu.²⁰⁹⁸ 1974 Kongresinde dergi hakkındaki olumlu hava değişmeye başladı.

Genel Başkan Vekili Yaşar Keçili, 1978 GMK Çalışma Raporunu okurken “*yayın, propaganda ve istatistik işlerinde hiçbir faaliyet yoktur*” diyebilmişti. Genel Başkan Yardımcısı tarafından sarf edilen bu ve benzeri bir ifade, özeleştiriden çok Kurum içinde bazı zıtlaşmaların varlığını da gösterebilir. Keçili, bu kapsamda Çocuk ve Yuva dergisi hakkında hiç de olumlu ifadeler kullanmamıştı. Ona göre, artık eskisi gibi okunmayan bir Çocuk ve Yuva dergisi vardı. Televizyon devrinde çocuklar hâlâ 50 yıl önceki bilgilerle oyalanamazdı, çağın ve çocuğun beklentilerinin gerisinde kalan dergi, çocuk tarafından şöyle bir bakılıp bir kenara atılıyordu.²⁰⁹⁹ Üstelik dergi, zarar ediyordu. Islahı için delegelerden öneriler bekleniyordu.²¹⁰⁰

ÇEK’in varlığının son devresi olan 1978-1979 yıllarında MEB, yayınladığı bir genelge ile okullara MEB kaynakları dışında hiçbir kaynak yayın alınmamasını emretmişti. Bu talimattan ÇEK yayınları da tabi ki etkilenmişti. 0-6 yaş çocuklar, bu yayınları zaten okuyamazdı. Yedi yaş üzerine de yasak getirilmişti. Kimi üyelere göre bu durumda dergiden vazgeçilmesi doğru olurdu. Hiç olmazsa buradan artırılacak kaynak başka hizmetlerde kullanılırdı. Dergiyi kurtarmak için düşünceler üreten üyeler, bir basın kurulu oluşturulmasını ve piyasadaki başarılı çocuk dergilerinin izlediği yolun takip edilmesini önermekteydi.²¹⁰¹ Dergi, 1979 ve 1980’li yıllarda mali gerekçelerle kısıtlı sayıda basılmıştır. Bu yüzden derginin 1979 ve 1980 yılı sayılarına günümüzde sahaflarda rastlamak mümkün değildir. GMK Çalışma Raporu inceleme komisyonundan, 1980 Yılı 30. Kongre Tutanağının 53. sayfasında “*tirajı düşürülen Çocuk ve Yuva Dergisinin Kuruma maddi zarar vermemesi için gerekli önlemlerin alınması*” tavsiye edilmektedir. 1978’de, dergi kitap broşür geliri, 127.738, 1979’da 126.056 liradır.²¹⁰²

ÇEK Kongre delegeleri, gazetelerin, ayırdıkları çocuk sayfası sayesinde yararlı oldukları ifade ederek bunun sürmesini ve buraların tanıtıcı etkinliklerde kullanımını

²⁰⁹⁸ GMK Bütçe Komisyonu Raporu, XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.80.

²⁰⁹⁹ 70’li yıllar gerçekten Türkiye halkının televizyonla tanıştığı yıllar olmakla beraber, televizyon, babasının siyasi görüşüne göre, “Milliyet Çocuk” ve “Türkiye Çocuk” dergileri, iki ana siyasi akımı temsilen bu yıllarda çocuğun duygu ve düşünce dünyasına damga vurmasına bir engel teşkil etmemiştir.

²¹⁰⁰ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.15.

²¹⁰¹ A.g.r., s.50.

²¹⁰² 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.53.

talep ediyorlardı.²¹⁰³ Benzer şekilde TRT ile yapılan görüşmeler sonucu, ÇEK ilanlarının parasız yapılması ve ayrıca çocuklarla ilgili vecizelerin, radyo programlarından aralıklı olarak anons edilmesi sağlandı.²¹⁰⁴ Türkiye’de asayişin, ekonominin ve sosyal yaşam koşullarının giderek daha da bozulduğu yetmişli yıllarda, kamuoyunda önceliğini yitirdiğini düşünen ÇEK kadroları, her geçen Kongrede yayın ve tanıtım konusunda televizyon ve günlük gazetelerden yararlanılması gerektiğini daha çok söyler olmuştı.²¹⁰⁵ Delegeler, tanıtım işlerinde TRT’den daha geniş olarak yararlanılmasını, Kurum çabalarının halka daha fazla yansıtılmasını beklemekteydi.²¹⁰⁶ TRT’nin Kuruma ilgisinin gittikçe azaldığı dile getiriliyordu. Batı müziğine televizyonlarda saatlerce yer veriliyorken, şerefli milletin kimsesiz yavrularının sorunlarına hemen hiç yer verilmemesinin üzücü olduğu dile getirilmekteydi.²¹⁰⁷ Genel Kongre açılışlarında gözler TRT kameralarını arıyordu. 1978 Genel Kurulunda, TRT’nin adeta Kurumu terk ettiği, irtibatın yeniden sağlanarak TRT’nin Kurum ile daha çok ilişki kurmasının sağlanması gerektiği beyan edilince,²¹⁰⁸ TÇEK Yönetimi, TRT nezdinde girişimde bulunarak, Kongrenin ikinci gün birleşiminde çekim ekibinin gelmesini sağlamıştı.²¹⁰⁹

İstatistiklerin hazırlanması konusunda istenen verilerin örgütlerce zamanında gönderilmemesinin çalışmaları aksattığı, kongrelerde tekrar tekrar örgütlere hatırlatılmaktaydı.²¹¹⁰ Bu konuda TÇEK kapatılana kadar göze çarpan bir başarı ve disiplin sağlanamayacaktır.

Müfettiş tarafından 1971-72 devresinde Mersin, Gaziantep, Afyon, Sakarya yuvaları, Karaköy kolu ve gündüz bakımevi denetlenmiş bundan başka Genel Başkan ve GMYK üyeleri de örgüt merkez ve şubelerini ziyaret etmişlerdi.²¹¹¹

DP zamanında Genel Merkez kadrosunda bulunan iki müfettişe karşılık dört müfettiş Genel Merkez hesaplarını ve örgütleri denetliyordu. 1963’te müfettiş kadrosu

²¹⁰³ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.42.

²¹⁰⁴ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.5.

²¹⁰⁵ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.80.

²¹⁰⁶ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.60.

²¹⁰⁷ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.26.

²¹⁰⁸ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.60.

²¹⁰⁹ A.g.r., s.107.

²¹¹⁰ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.18.

²¹¹¹ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.18.

2'den 6'ya çıkarılmış olduğu halde aşağı yukarı 300'ü geçen örgütlerin teftişi için ÇEK'in elinde 1972 itibarıyla sadece bir müfettiş kalmıştı.²¹¹² Teftiş kadrosunda bulunan tek müfettiş, 1972-73 devresinde Adana, İstanbul, Göztepe, Zonguldak, Çanakkale, Kütahya merkezleri ile Çankaya şubelerini denetlemişti. Zorluoğlu, dönemindeki teftiş işleri için yöntem olarak, gerektiğinde diğer personelle de takviye etmenin belirlendiğini söylüyordu. Ayrıca bizzat Genel Başkan ve GMYK üyeleri de örgüt merkez ve şubelerini ziyaret ederek yerel yöneticilerle o yerin sorunları hakkında görüşmeler yapmaktaydılar.²¹¹³

Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu, örgütlerden gelen, müfettişin teftişlerde örgütlerde gönüllü görev yapanları incitmemesine ve daha çok olumlu, öğretici amaçla teftiş yapmasına yönelik isteklerini içtenlikle kabul etmekteydi.²¹¹⁴ Zorluoğlu döneminde Genel Merkez müfettişi genç birisiydi ve Genel Başkanlık kendisinden memnundu. Zorluoğlu, il başkanlarına, *“benim müfettişim sizleri teftiş edemez”* demektedir. *“Benim müfettişim benim adıma sizin çalıştırdığınız kimseleri teftiş eder, zabıt tutar; ben de gerekirse mahkemeye veririm. Yoksa gelecek, muhterem başkanlarımıza, Allah yolunda sabahdan akşama kadar çalışan, ona buna yalvaran yahu bir harçlık ver, para ver, bu işi yürüteyim diyene, müfettişim; bu eğri oldu, bu sağa vurdu, bir sola vurdu mu diyecek?”* ifadeleriyle, psikolojik olarak kendisinden korkulan bir müfettişin istenmediğini söylemekteydi. Müfettişe kişi ve konu odaklı görev yaptırdığını, müfettişin zaten bağımsız olmadığını, Genel Başkanlığa bağlı olduğunu, yanı sıra muhasebe müdürünün de görevlendirildiğini, onun teftişlerinin daha çok muhasebeyle ilgili olduğunu, onun istediği yerde teftiş yaptığını, muhasebede yetiştirilen beş altı elemanla birlikte gerçek denetleme sayısının altıyı bulduğunu söyleyerek müfettiş zaafi bulunduğuna yönelik iddiaları reddetmişti.²¹¹⁵

Ali Rıza Zorluoğlu, teftişlerin yeter düzeyde olduğunu söylese de örgütlerden gelen delegeler, sürekli olarak müfettiş kadrosunun ve teftiş hizmetinin yetersizliğini eleştiriyordu. Tüm illerdeki merkezler, şubeler ve bağımsız şubelerle sayı 500'ün üzerinde ve 50 bini aşan hayırsever bu yolda emek verirken ve 5.000 yavruya devamlı bakıldığı iftiharla ilan edilirken, Kurumun teftiş kadrosunun yıllardır ne yazık ki hep

²¹¹² A.g.r., s. 75.

²¹¹³ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.6

²¹¹⁴ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.114.

²¹¹⁵ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.77.

bir tek müfettişle yönetilmesi kabul edilemezdi. 1976-77 devresinde 18 örgütün ancak teftiş edilebilmiş olması eleştirildi.²¹¹⁶ Eleştiri sahipleri, Teftiş kadrosundaki darlık yüzünden gereği gibi yapılamayan teftişlerin Kurum şeref ve haysiyetine iki sene önce nasıl gölge düşürdüğünü, bu yüzden gazetelerde çıkan yazılar yüzünden nasıl sorgulamalara maruz kalındığının unutulmaması gerektiğini, bu gölgeyi düşüren bedbahtların cezalarını çekmekte de olsalar vebalde Gümrük ve Tekel Bakanlığı sorumlularıyla ne yazık ki ÇEK'in de pay sahibi olduğunu ifade etmişlerdi.²¹¹⁷

Tokat'taki kaçakçılık olayının ve müfettiş yoksunluğu ile ilgisi olmadığını ispata çalışan Ali Rıza Zorluoğlu, Tokat'ı maliyecilere teftiş ettirdiğini, tertemiz rapor çıkardıklarını, gümrükten bir şey aldı ve bunu deftere yazmadıysa teftişte bunun anlaşılamayacağını, yazışma yok, bilgi yok, ihbar da yokken doğal olarak tespitin de çok zor olduğunu söyleyerek, *“Ben bütün teşkilatımı gayet namuslu çalışan kişilerden oluşuyor kabul ederim. Zaten dürüst olmayan insanların bu Kurumda ne işi var? Ama örgütler dese ki hesapların içinden çıkamadım gelsin müfettiş hesaplarımızı çıkarsın o zaman müfettişi gönderiyoruz. Talep olmayan yerlere müfettiş gönderdiğimizde terör havası gibi geliyor”* sözleriyle yönetimini savunmuştu.²¹¹⁸

“Genel Merkezi bir teftiş kadrosu ile doldurmak istemiyorum” diyen Zorluoğlu, diğer taraftan Genel Merkez kadrolarının çokluğunu eleştiren delegelere de bu savunusu üzerinden gönderme yapmıştı.²¹¹⁹ Genel Başkan, teftişin yetersiz olmadığına ısrar etmiş, 1977'de 21 idari tahkikat yapılmış olmasını örnek göstermişti.²¹²⁰

4.2.4.3. Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri

Uluslararası yardım kuruluşları ile olan güzel ilişkiler sonucu dış yardımlar Kurumun son yıllarında gerçek bir artış gösterdi. Uluslararası yardımlar genelde iki şekilde oluyordu. Birinci tür yardımlar bir doğal afetin, bir acil durumun meydana gelmesiyle TÇEK'in yurt dışında irtibatı bulunan uluslararası ve ulusal yardım örgütlerinden genel olarak TÇEK'in duyurusu üzerine alınmaktaydı. İkinci grup yardımlar, TÇEK'in temasları sonucu düzenli ya da düzensiz aralıklarla

²¹¹⁶ İzzet Enez, XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.45.

²¹¹⁷ A.g.r., s.47.

²¹¹⁸ A.g.r., s.73.

²¹¹⁹ A.g.r., s.74.

²¹²⁰ A.g.r., s.14.

gönderilenlerdi. Tüm bu yardımlar, aynî ve nakdî olmak üzere iki şekilde de olabiliyordu. Düzenli gönderilen aynî yardımlar, TÇEK ambarlarında toplanır ve Genel Merkez tarafından kiralanan araçlarla yuvalara ya da yuvası bulunmayan merkezlere sevk edilirdi. Bu çeşit bazı yardımlar ambarlara sokulmadan direkt bölgesine de gönderilebiliyordu. Nakdî yardımlar, TÇEK hesabına para yatırılan banka aracılığıyla TL'ye çevrilerek yardımın yapıldığı kuruluş ya da bölge adına TÇEK tarafından sarf ediliyordu.

Örneğin Kütahya-Gediz (1970) ve Bingöl (1971)'de yaşanan depremlerden zarar gören çocuklar için İngiliz Denizaşırı Ülkeler Yardım Teşkilatı, aynî yardımlar kapsamında ÇEK Genel Merkezine 143.659 liralık eşya göndermiş, bunlar Genel Merkezce ihtiyaç bölgesine sevk edilmişti. 1971 yılında depremler için toplam 1.459.066 lira da nakit dış yardım alınmıştı.²¹²¹ Yine uluslararası örgütler Lice depreminde 20.000 çocuk elbisesi göndermişlerdi. Bir kısım elbise de Diyarbakır'daki depolarda bulunmaktaydı.

Yuvaların başlıca ihtiyacını karşılayan yardımlardan Amerikan Katolik Yardım Derneği'nden bir süredir alınmakta olan aynî gıda yardımı, 1970-71 devresinde kesilmişti. Bu gıda maddelerinin gönderiminin yeniden sağlanması için görüşmeler başlatılmış, yapılan çalışmalar sonunda gıda ürünlerinden, un, bulgur, süt tozu ve yağ, Amerikan Katolik Yardım Derneği'nin bir kolu olan CARE derneğinden sağlanarak yuvalara gönderilmeye devam edilmişti. Bu kanaldan alınarak yuvalara ulaştırılan gıda yardımı toplam 1.482.890 lira olmuştu.²¹²² CARE derneği tarafından 1972-1973 yıllarında son olarak sağlanan ve ÇEK örgütlerine dağıtılan gıda maddeleri, 1972'de 818.836 lira, 1973'te 761.044 lira olmak üzere toplam 1.579.851 liraydı.²¹²³ CARE derneğinden alınmakta olan gıda yardımı da 1973 Ağustos ayından itibaren tümüyle kesilmişti.²¹²⁴

İngiliz Denizaşırı Ülkeler Yardım Teşkilatı Müdürü Albay Hawking ile yapılan temaslarda Kütahya merkezinde bir yuva yapılma isteği dile getirilmiş, alınan destek üzerine 1 Temmuz 1971 tarihinde Kütahya yuvasının temeli atılmıştır. Almanya Alman İş Kurumu Arbeiter Wohlfahrt Kuruluşu Genel Başkanı Bayan Lotte Lemke

²¹²¹ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.27.

²¹²² XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.22.

²¹²³ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.44.

²¹²⁴ A.g.r., s.9.

ve beraberindeki heyet de 50. Kuruluş Yıldönümü törenleri ertesi günü yapılan temel atma törenine katılmışlardı. Kütahya yuvası için bu kuruluş da 100.000 mark yardım göndermişti.²¹²⁵

8-10 Eylül 1971 tarihleri arasında Avusturya'da yapılan UÇRB Genel Kuruluna Genel Başkan başkanlığında altı kişilik bir heyet gönderildi.²¹²⁶ 1975'teyse ÇEK Genel Başkanı Zorluoğlu, UÇRB'nin GMK'sına seçilecektir.²¹²⁷

1972-1973 yılları zarfında Alman İş Kurumu Arbeiter Wohlfahrt Bundesverband E.V. Teşkilatından dış yardım olarak 181.000 Alman markı karşılığı 793.233 lira alındı.²¹²⁸ Zengin Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika, Türkiye çocukları için artan bir şekilde devamlı yardım göndermekteydiler.²¹²⁹ Dış ülkelerden yardımın arttığı bu dönemde devlet yardımlarının bulunmaması, Kurum içerisinde ciddi bir sarsıntıya neden oluyordu.²¹³⁰

TÇEK üyelerinin teklifiyle²¹³¹ BM'nin 1978'deki 31. Genel Kurulunda alınan 1979 yılının 'Çocuk Yılı' olması kararı, 1980 TÇEK Genel Kongresinde övgülere neden olmuş, üyeler, günün birinde 23 Nisan'ın da Dünya Çocuklar Günü olarak kutlandığını göreceklere olan inançlarını dile getirmişlerdi.²¹³²

TÇEK Genel merkezine ulaşan dış yardımları toplamı, 1978'de yarı yarıya aynı ve nakdî olmak üzere 1.032.661 lira; 1979'da 4.973.639 lira nakit olmuştu.²¹³³ 1979 yılı dış yardımları geleceğe dair ümitsizlikleri gideren bir anlam kazanmıştı.

1970 Genel Kurulunda alınan karar gereği, Kanada Çocukları Koruma Derneği tarafından yapılan yardımın tüm Türkiye çocuklarına paylaştırılması için Kars, Ağrı,

²¹²⁵ A.g.r., s.27.

²¹²⁶ A.g.r., s.39.

²¹²⁷ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.9.

²¹²⁸ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.12.

²¹²⁹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.17.

²¹³⁰ A.g.r., s.87.

²¹³¹ Türkiye'nin de aralarında bulunduğu dokuz ülkenin teklifiyle Dünya Çocuk Yılı ilanına ait taslağın 1978 Genel Kurulunda görüşülmek üzere sıraya alındığına ilişkin belge: E/AC.24 L. 512/Rev.1 Belgium, Colombia, Guinea, Kenya, Norway, Pakistan, Romania, Turkey, Zambia. Draft Resolution on International year for the child. Discussion in plenary. Meeting: 1978. Draft Resolution 1. On Proposal for an International year of the child. **Dag Hammarskjöld Library, Bibliographical Series, No.E.50. ST/LIB/SER.B/E.50.** Index to Proceedings of the Economic and Social Council Fifty-Ninth Session-1975, United Nations New York, 1976, p.23.

²¹³² 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.33.

²¹³³ A.g.r., s.63.

Van, Siirt, Mardin, Muş, Bitlis, Artvin ve Malatya illerinin herbirinden beşer çocuk tespit edildi. Bu çocuklara ait fişlerin Kanada Kefalet Programı Bürosu aracılığı ile Kanada Derneğine iletilmesi için hazırlık yaparak gönderen Bitlis, Muş, Kars, Malatya Merkezlerinin tespit ettiği 10 çocuğa yardım yapacak aile Kanada derneğince belirlenerek Ekim 1971'den itibaren yardıma başlanmış, kalan çocuklara TÇEK tarafından yardımcı aile araması devam etmekteydi. Diğer beş merkezden talep gelmeyince Kanada Derneğine bir teklifte bulunulamamıştı.

Kanada Derneğinden, bu kapsamda, 36'sı Anadolu'da 444'ü İstanbul'da olmak üzere 480 çocuk yardım almaktaydı.²¹³⁴ İlavelerle 1974'te yardımlardan 556 çocuk yararlanıyordu. Bunlardan 499 İstanbul ve 57'si taşradandı.²¹³⁵ 1980 yılında Kanada Çocukları Koruma Derneğince halen Türkiye'deki 787 çocuğa bakılmaktaydı.

4.2.5. Kurumun Malî Durumu

1963-1970 yılları arasında yakalanan % 5,8'lik büyüme, % 6,8'lik enflasyon istikrarından sonra, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1973-78), yıllık ortalama % 3'lük bir büyüme, % 38,3 enflasyon ortamında gerçekleşmiştir. Yetmişli yıllarda giderek azalan gerçek büyüme, 1976'dan itibaren artan döviz darboğazı nedeniyle 1978 ve 1980 yılları arasında yok gibidir.²¹³⁶ Enflasyonun aritmetik ortalamasının altmışlı yıllarda (1961-69 yılları arasındaki dokuz yılda) % 4,52, yetmişli yıllarda (1970-1979 yılları arasındaki 10 yılda) % 25,33 olduğu görülür (Tablo 19). Aradaki 5,5 kat fark, iki dönem arasında üretim sektöründe, ürün fiyatlarının değişim hızında görülen sürekli artışın²¹³⁷ iki dönem arasında beş kattan fazla hissedildiğini gösterir. Basit bir deyişle, altmışlı yıllarda birim zamanda etiketler bir kat değiştirildiyse yetmişli yıllarda aynı birim zamanda beş kat değiştirilmiştir. Özellikle 1978 ve 79'daki enflasyon oranları çok yoğun hissedilmiştir.

Aslında yetmişli yıllar, TÇEK açısından görünür hiçbir tehdit ve sıkıntının bulunmadığı bir ortamda başlamıştı. Bilakis, 28 Mayıs 1970 tarihli ve 1268 Sayılı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Bazı Vergilerden ve Bütün Harç ve

²¹³⁴ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.39.

²¹³⁵ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.33.

²¹³⁶ Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi* s.519.

²¹³⁷ **Enflasyon**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2004 www.tcmb.gov.tr/iletisimbilgi@tcmb.gov.tr, s.3. Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021.

Resimlerden Muaf Tutulmasına Dair Kanun sayesinde Genel Merkez yılda 780.715 liralık bir vergi yükünden kurtulmuştu.²¹³⁸ 1971 yılında alınan dış yardımların da etkisiyle ambarlardaki eşya nakit değeri bakımından iki kat artış göstererek 799.640 liraya ulaşmıştı.²¹³⁹

1970 yılında toplam 767.335, 1971 yılında 1.149.582 lira beklenenden fazla gelir elde edilmişti.²¹⁴⁰ Ancak bu artışı elde edilmesinde yıllık enflasyonun 1969'da % 5,7'dan 1970'te % 11,8'e, 1971'de % 21,8'e yükselmesinin etkisi de büyük olasılıktır. Bütçe ve mali işler komisyonu raporunda kesin hesaplarına göre 1970 yılı gelirler toplamının 7.030.450 lira olduğu, aynı yıl giderler toplamının ise 6.924.088 lira olduğu;²¹⁴¹ 1971 yılı gelirler toplamının 7.524.432 lira, giderler toplamının 6.627.620 lira olduğu görülmüştü.²¹⁴² 1972 yılında 7.705.838 lira gelir elde edilmiş 8.224.331 lira harcanmıştı. 518.792 liralık açık, Kurum ihtiyatından aktarma yapılarak kapatılmıştı.²¹⁴³ 1973 yıllık geliri 9.286.036 liraya gideri ise 8.409.166 liraya ulaşmıştı. 1973 yılında 876.270 lira gelir fazlası kaydedilmişti.²¹⁴⁴ 1972 yılında 1.680.498 lira, 1973 yılındaysa 2.815.074 lira bütçe tahmininin üzerinde gelir elde edilmişti.²¹⁴⁵

Genel Merkez ambarındaki Kurum mallarının 1970 yılı nakit değerinin 392.975 lira, 1971 yılının ise 799.640 lira ölçüldüğü bu devrede ambar mevcudu 1.231.872 liraya kadar ulaşmış, bunun 747.132 liralık kısmı örgütlere aynî yardım olarak dağıtılmış, 1974 yılına 484.739 lira değerinde mal devredilmişti.²¹⁴⁶ Levazım ve Ambar Müdürlüğünün giriş çıkış kayıtları kartoteks yöntemiyle düzgün bir biçimde işlemekteydi. Örgütlerse kendilerine yapılan yardımı, Genel Merkeze doğru olarak bildirmiyor, kayıtlarda uyumsuzluklar ve hatalar oluyordu. Ambarlardaki eşyaların gerçek değerlerinin meçhul kalması, 1975'teki Tokat yolsuzluğunu sonuç vermişti.

²¹³⁸ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.13.

²¹³⁹ A.g.r., s.53.

²¹⁴⁰ A.g.r., s.52.

²¹⁴¹ A.g.r., s.160.

²¹⁴² A.g.r., s.53.

²¹⁴³ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.11.

²¹⁴⁴ Bkz. Tablo 19.

²¹⁴⁵ A.g.r., s. 57-58.

²¹⁴⁶ A.g.r., s.58.

GMK 1974 Bütçe Komisyonu raporunda, Kurumun faaliyetlerinde giderlerin, % 62,5'ini çocuk yuvaları harcamaları; % 12,5'ini maaş ve ücretler; % 12,5'ini örgütlere yardımlar; % 8,75'ini idari giderler; % 3,75'ini de çeşitli giderlerin oluşturduğu, bu oranların ise Genel Merkezin, Kurumun amaçlarına uygun hareket ettiğini açıkça gösterdiği tespit edilmiştir.²¹⁴⁷ 1974 yılında Kurumun harcamalarının sağlıklı bir seyir izlediğini bu oransal dağılımda görmek mümkündür. 1972'de Kavacık Suyu Şişeleme tesislerine yapılan yardımdan kaynaklanan açık, satılan arsalar ve Kurum ihtiyatlarıyla kapatılabilmiş, Kurum maliyesi yüksek enflasyon rakamlarına rağmen büyük bir sarsıntı geçirmemişti. Yukarıda verilen gelir gider dengesinin genel olarak gelirler lehinde devam etmesi de yetmişli yılların ilk yarısı için temelde sağlıklı bir mali duruma işaret eder.

TÇEK'in 1974 yılı gideri 10.066.851 lira, 1974 yılı geliri ise 11.425.107 lira olarak kayıtlıydı. Bu yıl, 1.358.255 lira gelir fazlasıyla kapatıldı. Ambar hesapları, 1974'te 523.409 lira, 1975'te ise 2.401.800 lira olarak gerçekleşti. 1975 giderleri 14.687.250, 1975 yıllık gelirleri ise 16.610.195 lira olup 1975 yılı hesapları 1.922.937 liralık gelir fazlasıyla kapatılmış, sonuçta muhasebede herhangi sorun bulunmadığı görülmüştü.²¹⁴⁸

Yetmişlerin ikinci yarısında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ekonomik ambargoların da etkisiyle bozulan Türkiye ekonomisi ortamında²¹⁴⁹ durum süratle bozulmaya başlıyordu. Tablo 19'da yapılan bir incelemede, 1976'dan itibaren üç yıl üst üste Kurum giderlerinin fazlalığından dolayı açık meydana geldiği, 1978'de 5,5 milyon, 1979'da 3,5 milyon lira harcama fazlasının Kurum ihtiyatlarından kapatılmasına neden olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, artan personel giderlerinin yanı sıra ülke makroekonomik göstergelerinin genel olarak bozulması yüzünden genel olarak enflasyonun altında kalan Kurum gelirlerinin, artan giderleri karşılayamamasıydı. Bilindiği gibi Kurum zaten sağlam bir gelir kaleminden yoksundu.

Genel Merkez memur ve hizmetli maaşlarına 1977-78 Bütçesinde 280.000 lira ayrılmıştı. Kongrede bir delege tarafından bu fasıl ve maddelerde hiçbir değişiklik

²¹⁴⁷ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.80.

²¹⁴⁸ 1976 Bütçe ve Mali İşler Komisyonu raporu; XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.110-112.

²¹⁴⁹ Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi*, s.522.

yapmadan, yani bütçeye yük getirmeden, ücretlerin yükseltilmesi istendi. Teklifte, müdürün 2000 lira ücreti değiştirilmezken, alım-satım ve idare memurunun ücreti 1.300 liradan 1.500 liraya, hemşirenin 1.300 liradan 1.600 liraya, dört öğretmenin her biri 1.300'er liradan 1.600 liraya, diğerleri de 1.440 liradan 1.600 liraya, kalorifercinin 1.300 liradan 1.400 liraya, aşçının 1.200 liradan 1.800 liraya yükseltilebileceği ifade edilmişti. Bu personel ücretleri gerçekten düşüktü. Öneriyi getiren delegenin ilinde 1.300 liraya çalıştırılan aşçı üç ay çalıştıktan sonra dördüncü ay, “*bu şehirdeki aşçı yamakları bile daha fazla alıyor*” diyerek ayrılmıştı.²¹⁵⁰

1978’de artık artan hayat pahalılığı ve gelen toplu sözleşmelerle Genel Merkez sıfırı tüketmekteydi. Gelecek iki senenin bütçesinde belirlenen tahmini gelirler, ancak maaşlara yetecek seviyedeydi. Belki 1980 yılında maaşları ödeyememek durumuna da gelinebilirdi. ÇEK’in acilen gelir artırıcı bir şeyler yapması ciddi bir yardım bulması gerekiyordu.²¹⁵¹

1976-77 yıllarında üç örgüt, Atatürk Çocuk Yuvası, Özel Hemşire Lisesi ve Zeytinburnu Eğitim Merkezi, Genel Merkeze bağlı bulunmaktaydı. Bunların 1976 gideri 4.088.989 liraydı. Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi, Kırklareli Yuvası, Hemşire Lisesi ve Kavacık Memba Suyu İşletmesi’nin artık Genel Merkezin sırtında birer kambur oldukları düşünülmekte yerel örgütlerine devredilmesi istenmekteydi.²¹⁵² Hemşire Lisesi’nin SSYB’ye devri, Kavacık İşletmesi’nin özel sektöre kiralanması, Kırklareli Yuvası’nın Zeytinburnu Eğitim Merkezi’nin İstanbul Merkezine ve Erzurum Ebeveyn Eğitim Merkezi’nin Erzurum Merkezine devredilmesi, Çocuk ve Yuva Dergisinin basımından vazgeçilmesi gündemdeydi. Kurum, adeta kendi içini yemeye başlamış, Genel Merkez, yıllarca övündüğü kuruluşlarını bütçesinde birer delik olarak görmeye başlamıştı. Keçiören Çocuk Yuvası dahi, zaten bir çeşit devir yolu bulunarak SSYB’nin işletimine geçirilmişti. Bunların tamamı ÇEK’in mali buhranından kaynaklanmaktaydı.

1976 yılında taşınamaz kiralardan 2.381.309 lira, THK bağış payı 5.433.332 lira, dış yardımlar nakdî 3.227.292, aynî 918.551 lira, yurtiçi bağışların nakdî 1.435.019, aynî 112.035 lira gelir elde edilirken; giderlerinin başlıcaları, inşaat 4.572.259 lira, memur ve hizmetli maaşı 2.428.655 lira, Atatürk Çocuk Yuvası,

²¹⁵⁰ Muzaffer Ekren, Kırklareli delegesi. XXVIII. Genel Kongre (7-8) Mayıs 1976,, s.114-115.

²¹⁵¹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.15.

²¹⁵² A.g.r., s.24.

Anaokulu ve Hemşire Lisesi 4.088.989 lira olarak tespit edilmişti. 1978 Bütçe ve Mali İşler Komisyonu Raporunda, 1976 gelirler toplamının 16.110.969 lira giderler toplamının 16.578.784 lira olduğu ve 467.814 lira gider fazlalığı bulunduğu yazılıydı.

1977 yılında taşınmaz kiralardan 3.047.572 lira; THK bağış payı, 6.664.750 lira; dış yardımlar nakdî 4.106.188, aynî 95.200 lira; yurtiçi bağışların nakdî 1.049.529, aynî 507.107 lira; şefkat pulundan 1.495.351, Kavacık Suyu'ndan 1.130.671 lira net gelir elde edilirken, giderlerinin başlıcaları, memur ve hizmetliler maaşı 3.455.993 lira; Hemşire Lisesi 5.550.983 lira; inşaat giderleri 3.517.174 lira olup;²¹⁵³ 1977 yılı gelirleri toplamı 19.886.368 lira, giderler toplamı ise 17.926.541 lira olup, 1.959.827 lira gelir farkı ihtiyatlara aktarılmıştı.

Dernek statülü ÇEK'in son yılı olan 1980'de taşınmazlarının tahmini değeri milyar liranın üstünde olmasına rağmen varlık içinde yokluk çekilmekteydi. Bunların çoğu arsa, tarla ve bina idi. Bunları da değer getiren diğerlerinin arasına koymak için büyük finansmana ihtiyaç bulunuyordu. Halbuki ele geçen en ufak para çocuklara harcanıyordu. Kurum tam anlamıyla bir finans darlığı yaşıyordu. Üstelik ülke ekonomisi ve hızlı artan enflasyon, fiyat artışı ile düşen Kurumun alım gücü ve yardım eden orta tabakanın kendi derdine düşmesi nedeniyle yapılan yardımların eksilmesiyle Kurum maliyesini hareket edemez noktaya getirmişti.²¹⁵⁴

1980'de bir çocuğun asgarî yıllık maliyeti 60.000 liraydı. Aile yanındaki ve yuvalardaki 5.000 çocuğun bakım ve eğitimi için aylık 250-300 milyon lira gerekiyordu. ÇEK'in içine düştüğü darboğazı, Ali Rıza Zorluoğlu'nun bizzat kendi ifadelerinde aramak doğru olacaktır. *"Bugüne kadar devletimize yük olmadan bu şerefli görevi rahat rahat yürüttük; ama bir yerde tılandık, bunun kusuru da bizim değil. Bozulan ülke ekonomisi, bizi bu duruma soktu. İnşallah düzelecektir. Düzelinceye kadar devletimize başvurma zorunluluğu doğmuştur. Sayın Başbakan'a müracaat ettim. Olumlu karşılamış olmakla beraber, kesin bir cevap alamadığım için sizlere müjdeli haberini veremiyorum. Eğer bir aksilik çıkarsa izleyeceğimiz yolu burada, bu mukaddes çatı altında tespit edeceğiz. Sizlerden alacağım görüşleri aynen hep beraber uygulayacağız. Nasrettin hocanın dediği gibi biz biliriz ne yapacağımızı."*²¹⁵⁵ Bu konuşmayı devlet ricalinden Cumhuriyet Senatosu

²¹⁵³ A.g.r., s.86.

²¹⁵⁴ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.8.

²¹⁵⁵ A.g.r., s.9.

Başkanvekili, Meclis Başkanı, Milli Eğitim Bakanı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, THK Genel Başkanı, Yüksek Hakimler Kurulu Başkanı, Ankara Valisi YSD Genel Başkanı dinlemişler, Milli Eğitim Bakanı Orhan Cemal Fersoy, müteakip devrede destek ve işbirliği sözü vermişti.²¹⁵⁶ Devlet ricali açılış konuşmalarının hemen ardından, her zaman olduğu gibi, salonu terk ediyorlardı. Ticaret Odalarının toplantılarına devlet ricali tam kadroyla katılır, Bakanlar ayakta beklerken TÇEK'in davasına sahip çıkılmazdı. Bu durum ÇEK'te politika ve menfaatin yokluğuna bağlanmaktaydı.²¹⁵⁷ Halbuki ÇEK çocuklarının bakım ve eğitim masrafları için 1980 yıl itibariyle, yılda 250-300 milyon lira gerekiyordu.²¹⁵⁸

Kadrolar ve maaşlar konusu gündeme geldiğinde 3.300 lira ücretler eleştirilmekteydi. Eleştirilere göre bu ücretler, çalışanların ve ailelerinin karnını doyurmazdı. 50 kişiyi 30'a indirmeli ama karınlarını doyurmalıydı. 1978'de bir kapıcı 3.300 lira alıp bedava evde oturur, suya elektriğe yakıta para vermez bunun yanında bahşiş de alırdı. ÇEK'te çalışanların hemen hepsi 3300 lira civarında alıyorlardı. Genel Müdürün bile 6.000 lira maaşı vardı. Evet burası bir hayır kurumuydu ama diğer hayır kurumlarına bakarak ücretlerin düşük olduğu söyleniyordu. Çalışanların durumlarının biraz düzelmesi gerekmektedir.²¹⁵⁹ 1980 Genel Kongresine Adana Merkezinden katılan delege Hacı Hasan Renkikurt, Genel Müdür maaşının artırılmak istendiği görüşmeler sırasında, *“benim kahvehanemde cahil ocakçı 500 lira yevmiye ile çalışırken (ayın yirmi gününde 10.000, otuz gününde çalışırsa 15.000 liraya karşılık gelir) Genel Müdür Yardımcısı 5.600 lira gibi gülünç bir maaş alıyor, elbette o da artırılmalıdır”* diyordu.²¹⁶⁰ Bu son yılda, Kurum ücretli ve çalışanlarının maaşlarının geçim koşullarının altında ezilmekte olduğu açıktır.

Örneğin Sakarya Yuvasında bakılan çocuk sayısı 90'lardan gele gele 1980'de 30'a kadar düşmüştü. Bu yıl burada sağlanan gelirlerin ancak % 10'u çocuklara harcanırken % 90'ı hizmetlilerin ve diğer çalışanların maaşlarına gitmekteydi. Bu dehşetli bir verimsizlik anlamına gelmekteydi. Şubat 1980'deki toplu iş sözleşmesinde

²¹⁵⁶ A.g.r., s.10.

²¹⁵⁷ A.g.r., s.34.

²¹⁵⁸ A.g.r., s.8.

²¹⁵⁹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.100

²¹⁶⁰ 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.28.

Sağlık İş Sendikası bir işçi için tıpkı bir fabrika işçisine istendiği gibi brüt 40.000 lira ücret talep ediyordu.²¹⁶¹

Enflasyon ve artan toplu iş sözleşme maliyetleri, yetmişli yılların sonunda ÇEK kuruluşlarında ciddi bir daralmaya neden oldu. Örneğin Elazığ Yuvasında 53 çocuğa yedi çalışanla bakılmaktaydı. Her biri asgari ücrette 5.000 lira olmak üzere 35.000 lira iken 1980’de Genel Merkezden gönderilen 1.455 lira geline son durumu güzelce özetlemekteydi. Halbuki Elazığ yuvasında yıllık masrafı 2 milyon liraya yaklaşmaktaydı.²¹⁶² Sakarya Yuvasında toplu iş sözleşmelerinin getirdiği mali külfet 1978’de, sekiz saat mesai, fazla mesai, taban ücret, kıdem zammı, kıdem tazminatı, paralı izin, iki maaş ikramiye, yakıt bedeli; yazlık kışlık elbise, palto, manto, ayakkabı tedariki, yemek masrafları ve senelik işçi masraflarıyla 435.565 lirayı bulmuş; diğer masraflar da eklenince toplam 1.195.342 liraya ulaşmıştı. 50 çocuklu yuvada çocuk başına maliyet yılda “1.687 lira”yı bulmaktaydı. 50 çocuğun yıllık toplamı 605.953 liraydı.

Sakarya ÇEK delegesi İzzet Şükrü Enez, derneğin son yıllarında karşılaştıkları çoğu güçlüğün, devletin açtığı yetiştirme yurtlarında bulunmadığını, bu dönemde ÇEK’te öğretmen varsa; hemşirenin, hemşire varsa öğretmenin bulunmadığını, yuvalardaki yavruların zamanın ihtiyacına göre yetiştirildiklerini söylemenin dürüstçe olmayacağını söylüyordu.²¹⁶³ Enez’e göre, lafa geldiğinde “ÇEK, büyük sosyal hareketi ile ülkenin önde gelen bir kuruluşudur; iftihar ediyoruz” diyen devlet yöneticileri, toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında tutulmadığı için büyük bir işçisine 6-7 bin lira para ödemeye zorlanan ÇEK’in kendilerinden beklediği toplu iş sözleşmelerinin kapsamı dışında tutulma talebini görmezden ve işitmezden geliyordu. Devletin ÇEK’i eğer sözleşme kapsamı dışına alması mümkün olmuyorsa, hiç değilse biraz yardım elini uzatıp külfete ortak olması gerekirdi. Yoksa ÇEK, kuruluşlarına kilit vurmakla kendisini vebal altında hissetmeyecekti.²¹⁶⁴ TÇEK kadrolarında yuva işletmeciliğinin aleyhine bir eğilim giderek daha çok hissediliyordu. 1976 Kongresinin

²¹⁶¹ A.g.r., s.22.

²¹⁶² A.g.r., s.27.

²¹⁶³ İzzet Enez, XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.46.

²¹⁶⁴ A.g.r., s.47.

dilek komisyonu raporunda, yuvaların kapatılarak ana okuluna dönüştürülmesi böylelikle Kurumun gerçek amaçlarına dönülmesi teklif edilmişti.²¹⁶⁵

Sonuçta 1978'e dek ekonomik ve mali açıdan Türkiye makro ölçekte, TÇEK ise mikro ölçekte hazırdan harcamış, bu son dönemde içinden çıkılmaz bir hal alan idari başarısızlık nedeniyle Türkiye, demokrasisini; TÇEK, derneklik vasfını yitirmiştir.

4.2.4.4. Kurumun Taşınmazları

1970'lerin başlarında Kurumun mal varlıklarının gerçek değeri tam olarak bilinmiyordu. Yurdun hemen her iline dağılmış mülk ve malların değeri, hem istatistik verilerin gönderilmeyişi hem de sürekli değişen ekonomik koşullar nedeniyle hesaplanmış değildi. TÇEK Müfettişler Kurulu, Kurumun bütün taşınmaz mallarının doğru değerlerinin belirlenmesi için bir komisyon oluşturulması ve Kurumun gerçek maddi varlığının ortaya çıkarılması gerektiğini belirtmekteydi.²¹⁶⁶ Kurum, 1971'de örgütlerine taşınmazlarının kıymet değerlendirmelerini yaparak göndermelerini istediğinde 31 örgüt cevap vermiş, 12 örgüt ise cevap vermemişti. Genel Merkez kayıtlarında da bu değerlendirmeye ışık tutacak bir veri yoktu. 1972'de örgütlerin 31'inden gönderilen reel duruma göre taşınmazların ölçülebilen değerleri 40.871.979 lira, kira gelirleri 587.047 lira olarak tespit edilmişti. Öte yandan aynı şekilde gerçek değerleri belirlenememiş olan Genel Merkez taşınmazlarındansa yılda 2.377.660 lira gelir elde edilmekteydi.²¹⁶⁷ Yaklaşık 41 milyon liralık taşınmazdan elde edilen kira gelirin 590 bin lira olduğundan hareketle 2.377.000 lira kira getiren Genel Merkez taşınmazlarının kaba bir hesapla 'en azından' 165.000.000 lira edeceği düşünülebilir. 'En azından' kaydını düşmek yerinde olacaktır, çünkü, Genel Merkezin bulunduğu Ankara'nın emlak piKanunu yönünden taşradan biraz daha yüksek kıymeti haiz olacağı muhakkaktır.

1974'te taşınır taşınmaz malların bilanço değeri 13.848.460 lira görülmekte ise de gerçek değerinin çok üzerinde olduğu tahmin edilmekteydi. Bu kıymetler gerçek değerler üzerinden sigorta ettirilmediğinden, ödenen sigorta primi 12.988 Türk lirası

²¹⁶⁵ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.118.

²¹⁶⁶ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.53.

²¹⁶⁷ A.g.r., s.54.

olarak görülmektedir. İleride karşılaşılabilecek felaketlere karşı söz konusu değerlerin gerçek değerler üzerinden sigorta edilmesi, yine Bütçe Komisyonu raporunda tavsiye edilmiştir.²¹⁶⁸

Taşınmaz malların yönetim ve onarımına özen gösterilmemesinin gelir düşüşünde etkisi olacağı düşünülerek bu özenin gösterildiği 1970-71 devresinde Genel Merkez taşınmazlarından 1968-1969 devresine kıyasla toplam 137.144 lira fazla gelir sağlanmıştı.²¹⁶⁹

İngiliz Denizaşırı Ülkeler Yardım Teşkilatı ile Alman İş Kurumu Arbeiter Wohlfahrt'tan alınan yardımlarla yapımına başlanan Kütahya çocuk yuvası inşaatı 1972 ilkbaharında hizmete sokulacaktı. 1970-71 devresinde Kızılay'da Atatürk Bulvarı'na cephe bağış yoluyla kuruma intikâl etmiş üç katlı bir apartmanın yıktırılması suretiyle yerine 10 katlı, yüksek değer getirecek bir iş hanı yapımı konusunda girişim başlatıldı.²¹⁷⁰ Kızılay'da 1973'te başlanan binanın açılışı, yaklaşık beş yıllık yapım ve ruhsat alımı süresinin sonunda, Haziran 1978'de yapılmıştı. 10 milyonun az üzerinde bir rakamla yapımı tamamlanan bina, 1978'de tek başına 250 milyon değerinde bir kıymetli bir varlıktı. Buradan senede 10-12 milyon lira kira alınabilecekti.²¹⁷¹

28. Genel Kurul toplantısı çalışma raporunu inceleme komisyonunun raporunda, Tophane'de Kuruma ait arsa üzerine gelir sağlayacak bir bina yapılması amacıyla İstanbul Merdivenköy'ünde bulunan Kurum arsalarının daha iyi şekilde değerlendirilmesi ve gelir getirici yatırımlar yapılmasına hız verilmesi tavsiye edilmiştir.²¹⁷²

Kurum, 1972-73 devresinde, Aydınlıkevler'deki arsalarından birini Ankara Gümrük Müdürlüğü'ne gelen motorlu taşıt araçlarının gümrük işlemleri tamamlanıncaya kadar park yeri olarak kullanılması için tahsis edilen alanlardan olacak şekilde düzenlenmek istedi.²¹⁷³ ÇEK, 1974 Şubat ayı başlarında burada büyük bir arsasını otopark için belirlemişti.²¹⁷⁴ Bakandan izin alınmasına rağmen, arsanın

²¹⁶⁸ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.80.

²¹⁶⁹ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.18.

²¹⁷⁰ A.g.r., s.19.

²¹⁷¹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.15.

²¹⁷² XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.60.

²¹⁷³ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.9.

²¹⁷⁴ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.101.

etrafını çevrelemek için yaptırdığı duvar inşaatı, mahalle sakinlerinin Belediyeye şikayetiyle durdurulup zabıtarca yıkılmıştı. ÇEK Genel Başkanı Zorluoğlu, duvarı tekrar yaptırmış, Belediye yine yıktırmıştı. İnatla inşaatı takip eden Zorluoğlu, yıkmasınlar diye bir gece resmi otomobilinde yatmış, “*geleni vuracağım*” demişti. Zabıta memurları ile olan bu yık-yap döngüsünden sonra bu arsa nihayet, araçların gümrük işlemleri sırasında çekildiği park sahası olarak kabul görmüştü. Yapılan yer başlangıçta 100 arabalıktı. Yık-yap sürecinin sonunda alınan izinle genişletilerek 500 arabalık bir yere çevrilmişti. Sonra gelen Bakan, ÇEK’e de başkasına da yaptırmayacağım demiş ve izni kaldırmıştı. Zorluoğlu, “*nasılsa bir Bakan Türkiye’de bir yıldan fazla duramıyor, diğeri gelir ona yaptırırız*” diyerek boş kalıp masrafları devam etse de arsayı bu iş için bekletmişti. Gerçekten sonraki Bakan geldiğinde biraz zahmetle de olsa izin yeniden alınmış, otopark hizmete yeniden girmiş ve gelir getirmeye başlamıştı.²¹⁷⁵ Bu Zorluoğlu’nun kişisel inisiyatifinin Kuruma doğrudan bir katkısı olmuştu.

İzmir Merkezi de Fuar kapısının karşısındaki köşede 1133 m²’lik bir arsada Kızılay’daki gibi bir iş hanı yapımına girişmişti. İzmir Belediyesi, şehri çirkinleştirdiği gerekçesiyle boş arsa üzerinde bir an evvel inşaatla başlanması için sıkıştırıyordu. istimlak olunmaması için bir yıl kadar bir zaman kalmıştı. Proje 385.000 lira üzerinden ihale edilmişti. Burada 30.000.000 lira harcayarak muazzam bir iş hanına sahip olunacağı tahmin edilmekteydi.²¹⁷⁶

ÇEK’in son genel kongresi olan 1980’de, sahibi olduğu taşınmazlar değeri bir milyarı aştığı açıklanmıştır. Bunların önemli bir kısmı, arsa, tarla ve binaydı. Dernek, varlık içinde yokluk çekiyordu. Bunları da gelir getirecek hale dönüştürmek için ise büyük finansmana ihtiyaç vardı. ÇEK, bu anlamda da bir açmazın içinde bulunuyordu.

4.2.4.5. Kurumun Gelirleri

Dünyanın birçok gelişmiş ülkelerinde, benzeri kuruluşların kurulması ve yaşatılması devlet, hükümet, belediyeler, dinî kuruluşlar ve çocuk sevenler tarafından sağlanırken, TÇEK’e devlet bütçesinden hiçbir maddi katkı gelmiyor, tüm hizmetleri, toplumdaki küçük bir azınlığın yaptıkları bağışlardan, yıllar içinde edinilen taşınmaz

²¹⁷⁵ A.g.r., s.102.

²¹⁷⁶ A.g.r., s.16.

malların kiralardan ve kurban derisi, fitre ve zekât gelirlerinden gelen paylardan oluşan gelirleriyle yapıyordu.²¹⁷⁷ ÇEK yönetiminin, Türkiye'deki dernek enflasyonundan şikayetleri, 1970'lerin sonlarına doğru giderek artmıştı. Genel Başkan Vekili Yaşar Keçeli, hayır dernekleri kurmak için herhangi bir statüye ihtiyaç olmadığına, her beş kişinin bir araya gelerek bir dernek kurabildiğine, pul ve makbuz bastırarak, kapı kapı dolaşıp para toplayabildiğine vurgu yapmış, böyle 50 binin üstünde dernek bulunduğunu hükûmetin bunlar üzerinde mevcut koşullarda bir teftiş oluşturmalarının imkânsızlığına dikkat çekmiştir. ÇEK'in bu derneklerden yalnızca birisi sayılması, devlet yardımı gelirlerinin kesilmesinin gerekçesiydi.²¹⁷⁸ TÇEK Kongrelerinde, bazı kimselerin cipe hoparlör takıp, sokak sokak gezdirerek, fitre ve zekâtın THK, ÇEK ve Kızılay arasında bölüşülmesi aleyhinde açık propagandaya başladıkları, Anadolu'daki bazı din görevlilerinin cami kürsülerinde verdikleri vaazlarında karşı propaganda yaptıkları, kurban derisi bağışının da böyle engellendiği konuşuluyordu. Hatta bazı imamların, vaizlerin, cemaatin karşısına çıkarak milli bayramlar hakkında baldır bacak bayramı dedikleri, tüm bu nedenlerle derneklerin halkın yanındaki itibarının gün geçtikçe zedelendiği ifade edilmekteydi.²¹⁷⁹

ÇEK yönetimi, gerçekleşmesini istediği hizmetleri yeterince yapamayışını, kültürel ve sosyoekonomik eksikliklere bağlıyordu.²¹⁸⁰ Halbuki Anayasa bu sosyal görevin asıl sahibi olarak devleti işaret etmekteydi. ÇEK de bir dernek olarak kanunlar çerçevesinde devletin yardımcısı ve uygulayıcısıydı. Bu nedenle devlet ve hükümet organlarından haklı dava için ilgi ve destek beklenmekteydi. Halbuki Hükûmet Yardımları, 1970 ve 71'de tamamen kesilerek sıfırlanmıştı. 1970-71 yıllarında bütçede 50'er den 100 bin lira olarak tahmin edilen Hükûmet gelirleri bile tahakkuk etmemişti.

1972 yılında Hükûmet, sosyal yardım dağıtımlarını, Maliye Bakanlığı bütçesinden çıkararak Bakanlar Kurulu üzerine yüklemişti. Gelecekteki Hükûmetlerin de 1972'deki bu düzene uydukları, Bakanlar Kurulundan da böyle bir para ödenmediği görülecektir. Bütünüyle kesilen Hükûmet yardımları, 1980'de verilen 50.000 lira

²¹⁷⁷ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.3.

²¹⁷⁸ **A.g.r.**, s.15.

²¹⁷⁹ Ordu delegesi Rıza Şimşek; **XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976**, s.40.

²¹⁸⁰ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.3

dışında, ki bu dönemde gülünç bir tutardı, öyle ya da böyle bir daha hemen hiç tahakkuk etmeyecekti.²¹⁸¹

Devletin anayasal görevlerinden birisini başarmaya çalışan ve çocuk bakımı konusunda devlete yardımcı olan ÇEK'e karşı bu tutum Kurum yönetimince yadırganmaktaydı. Yönetim, Hükümetlerin eskiden olduğu gibi Maliye Bakanlığı bütçesinden, ağır hizmetine paralel giderek ağırlaşan ekonomik koşullar nedeniyle, günün şartlarına uygun bir yardım yapmasını bekliyordu.²¹⁸² Üyeler, Hükümetlerden verilen yardımların kesilmesini bir türlü anlayamıyorlardı. Sakarya delegesi İzzet Enez'in kürsüden söylediği, *“Çocuk Esirgeme Kurumu bir değer taşıyor mu yoksa? Taşıyorsa feshetmek lazımdır, fakat böyle bir şeyi bu kürsüden söylemek benim için ayıptır, hem de sizleri tenzih ederim.”* sözleri Kongre delegeleri arasında derin bir üzüntü ve ümitsizliğe neden olmuştu.²¹⁸³ Bu ve bundan sonraki Genel Kongrelerin Hükümetten gelen yardımların kesilmiş olmasının verdiği ümitsizliğin gölgesinde geçtiği söylenebilir. Örneğin 1978 Genel Kurulunda en önemli konu, devlet yardımının yokluğu oldu. Üyeler bir kuruş dahi yardım alınamıyor olması konusunda yönetimden bir açıklama beklediklerini söylemekteydi.²¹⁸⁴ Devletin 260 milyarlık bütçesinden ÇEK, bir kuruş dahi almıyordu. Halbuki bir zamanlar, devletin bütçesi 2 milyarken eski Hükümetler, ÇEK'e 100-200 bin lira para veriyorlardı.²¹⁸⁵

Atatürk Döneminde Türkiye Bütçe giderleri (harcanan) ortalaması 232 milyon liradır.²¹⁸⁶ Bu dönemde Hükümetten alınan yardım eldeki verilere göre (Tablo 18) ortalama 23.200 lira olarak gerçekleşmiştir. İnönü döneminde (1939-1950) Bütçe gider ortalaması, 1.112.000.000 liradır. Bu dönemde TÇEK'e yapılan Hükümet yardımları ortalaması 38.750 liradır. DP (1951-1960) döneminde Bütçe gider ortalaması 3.262.000.000 lira, Hükümetin TÇEK'e yardım ortalaması, 160.000 liradır. Altmışlı yıllarda 14.187.000.000 lira bütçe giderine karşılık TÇEK'e ortalama 275.000 lira yıllık yardım yapılmıştı. 1970'lerde yıllık Bütçe gider ortalaması 251.157.000.000 lira²¹⁸⁷ iken Hükümetten alınan yardım sıfır liraydı. Bu durumda Atatürk döneminde

²¹⁸¹ Bkz. Tablo 18.

²¹⁸² XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.36.

²¹⁸³ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.75.

²¹⁸⁴ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.31.

²¹⁸⁵ A.g.r., s.19.

²¹⁸⁶ Öner, A.g.m., s.29

²¹⁸⁷ Aynı yer.

Hükûmetlerden yıllık bütçe giderleri ortalamasının tam 10 binde biri oranında bir yardım alınmışken, İnönü döneminde bu oran 28 binde bir; DP zamanında 20 binde bir; altmışlı yıllarda 51 binde bir oranda gerçekleşmiş, yetmişli yıllarda TÇEK yardımları kesilmişti. Atatürk Dönemindeki on binde bir oranına denk paranın yetmişli yıllardaki bütçedeki karşılığı 26 milyondur. Kurumun giderleri toplamının 1980’de 35 milyon civarı olduğu düşünülürse, hem bu tutarın Kurumun belini bir yılda doğrultmaya yeteceği, hem de Kurumda yaşanan bütçe daralmasının ne derece büyük olduğu anlaşılmaktadır.

1978’de ÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu, ÇEK’in acze düşmüş olduğu yönündeki eleştirilere çok üzüldüğünü belirterek, Kurumu, 3 milyonla teslim aldıklarını, 23 milyonluk yatırım yaptıklarını, bunun acze düşmek olmadığını, eğer gönüllerinden gelirse hükümetin de yardımda bulunacağını, gelmezse de, Allah razı olsun, memleketi idare ediyor olduklarını, bunun yeterli olduğunu söyleyerek cevaplamaktaydı. ÇEK Yönetimi, Bütçe Kanunu başta olarak birçok kanunlar sırada beklerken vergi muafiyetiyle ilgili kanunun Meclisten çıkıp, hem dört yıl geriye gitmesi, Hükûmetten çok önemli bir katkı olduğunu savunuyordu. Hem Hükûmetin yapacağı ‘küçük yardımlara’ ihtiyaç da olmadığını; büyük yardımlar verirlerse elbette alacaklarını, bir yıl, Sağlık Bakanlığı’nın tahsis etmiş olduğu 25.000 liranın, bu kadar bir tutarı alarak, yardım yaptık demelerine fırsat tanımamak adına alınmadığını açıklamaktaydı. Yönetim, ÇEK’in hâlâ güçlü bir kuruluş olduğunu göstermek istiyordu.²¹⁸⁸

Zorluoğlu’nun, devlet yardımları konusunda, “*ister versinler, ister vermesinler*” tutumunu eleştiren Kongre delegeleriye, “*öyle yağma yok, devlet verecek, kanun çıkartacak ve bütçesinin belirli bir oranında çocuklara yardım edecek, bu çocuklar ÇEK’in değil, bütün Türkiye’nin evlatlarıdır*” demekteydiler.²¹⁸⁹ Devlet yardımını zaruri olduğunu ifade eden bu üyeler, yuvalarda sağlanan tüm gelirin üçte ikisi çalışanlara ödenir ve devletten bir yardım alınamazsa, yetiştirilen hemşireler yuvalara verilemeyerek bir milyon lira zararına katlanmaya devam edilirse ve bölge yuvaları uygulamasına derhal dönülmezse, bu durumun bütün vebalinin GMK’ya ait olacağını düşünmekteydiler.²¹⁹⁰ Devletin ÇEK üzerinden kanatlarını çekmesi çok

²¹⁸⁸ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.33-35.

²¹⁸⁹ A.g.r., s.42.

²¹⁹⁰ İzzet Ş. Enez; A.g.r., s.48.

acıydı. “Acaba devlet ÇEK’in, sinesinde, yetim, kimsesiz, öksüz çocukları barındırmasına sıcak bakmıyor muydu ki ÇEK’in üstünden kanatlarını çekiyor”²¹⁹¹du? Bir türlü anlaşılamıyordu.

Genel Kongre delegeleri, devlet büyüklerinin kongrelerde, sağ olun, var olun deyip, iki senede bir telgraf çekmekle hizmetlerini bitirmiş olmadığını söylüyorlardı. Yönetime göre, demokrasilerde baskı grupları büyük iş görürdü. TÇEK tüm teşkilatları ile Hükûmet ve milletvekilleri üzerinde baskı yapmazsa, devletten daha da bir kuruluş yardım alamazlardı. Hayır kurumları, THK, Kızılay, ÇEK, YSD gibi köklü kuruluşlar üç beş kişinin kurduğu başka derneklere benzemezlerdi. Harcında Atatürk, Fevzi Çakmak, Rauf Orbay’ın bulunduğu ÇEK’in yaşatılması gerektiği akıllardan çıkarılmamalıydı. Baskı gruplarının buna vurgu yapmaları, yetim çocuk davasına en yüksek hizmeti yapan Kurum ve örgütlerinin bunun onuru ile cesur olmaları gerekirdi. Kongre üyeleri hep birlikte bu doğrultuda hareket etmeliydi.²¹⁹²

Ordu delegesi Rıza Şimşek, “Eğer biz bilsek ki sonsuza kadar Ali Rıza Bey bu Kurumun başında Genel Başkandır sorun yok; biz onu devletin himayesi olmadan da yürütelim. Ama bir gün bu elbette değişecek. O zaman bu işi yürütemeyecek bir Genel Başkana düşersek bu Kurumun kapısına biz kilit vurmaz mıyız?”²¹⁹³ Onun için biz yıkılmak istenen yahut yıkılmaya çalıştırılan bir kuruluşu kurtarmaya çalışalım. Onu yıktırmayalım; devlet Kuruma gereken önemi verecektir” diyerek dernek üyelerinin baskı unsuru olamayacağını, çünkü politika ile ilgileri olmadığını, baskı unsuru olabilmek için politikaya girilmesi gerekeceğini, bu mümkün olamayacağına göre vatandaşa etki yapamayacaklarını, politikacıların Kurumdan bir menfaati olmayacağı için de Kurum kadrolarının baskı unsuru olmalarının mümkün olmadığını anlatmaya çalışmıştı. Şimşek’e göre yaşanmakta olan anarşik olaylar ÇEK’in sorunu değildi.

²¹⁹¹ Rıza Şimşek, **A.g.r.**, s.65.

²¹⁹² Genel Başkan Vekili Yaşar Keçeli’nin 1978 Genel Kurulu açılışında okuduğu GMK Raporu özetinden. **A.g.r.**, s.19.

²¹⁹³ Rıza Şimşek, bu sadette, “Türk Ocakları kapandığı zaman, o zamanki Genel Başkan Hamdullah Suphi Tanrıöver ile bir konuşmasında kendisine neden iki defa Türk Ocağının kapanması için rapor tanzim edildiği halde imzalamadın da üçüncü de imzaladın?” diye sorduğunu, cevaben, “üçüncüsünde Gazi Paşa beni çağırdı neden imzalamadığımı sordu. Kendisine, Paşam, Cumhuriyeti ilan ettik, Cumhuriyet mektepleriniz Cumhuriyet Ocaklarına yeter miktarda mıdır ki Türk Ocaklarını kapatıyoruz?” dediğini, o zaman Paşanın kendisine yanıldığını söylediğini ve “Ben bilsem ki Türk Ocağının başında her zaman Hamdullah Suphi Bey bulunacak, tehlike yok. Çığ gibi büyüyen bir Türk ocağı var. 200.000 üyesi bulunuyor. Yarın bu teşkilatın başına bir deli geçerse, devletin karşısına çıkar kafa tutarsa ne yaparız?” dediğini, o zaman imzaladığını ve onun yerine halk evini kurduklarını anlattığını aktarmıştır. **A.g.r.**, s.54.

Siyasi partilerin boyutlarını da aşmış olduğundan onlar da artık bunu önleyecek durumda değillerdi. Devletin bunun kökünü bulup kurutmadan önlenmesi mümkün değildi. Ülkeyi kasıp kavuran anarşik olayların, gençlerin eline silah verip onu tahrik eden ruhları bularak kurutulması şarttı.²¹⁹⁴

Genel Başkan Ali Rıza Zorluoğlu diğer üyelere muhalif olarak ÇEK'in diğer derneklerden bir farkı, bir ayrıcalığı bulunmadığını, yalnızca Dernekler Kanunu'nda kendi tüzüklerine göre hareket ederler, bu kanuna tabi değildirlere, gibi fiiliyatta bir ayrıcalık oluşturmeyen bir hüküm getirilmiş olduğunu, yoksa para toplamanın herkese hak olarak verilmiş olduğunu, tüm derneklerin en büyük hizmeti kendilerinin yaptıklarını söylediklerini beyan etmektedir. Zorluoğlu, Hükûmetlerin bu eşdeğerlik nedeniyle derneklere yardım faslını bütçeden kaldırdıklarını, aksi halde Bütçe Komisyonunun bunun altından kalkamayacağını düşünmekte, Hükûmetlerin ÇEK'ten elini çekmesinin söz konusu olmadığını, ülke normale döndüğünde bu yardımların isteneceğini ve alınacağını savunmaktaydı.²¹⁹⁵

Kaçak olarak yakalanıp müsadere edilen eşyalardan bir kısmı satılmamak piyangoya konmamak koşuluyla ÇEK'e verilmeye devam etmekteydi. Bakanlıktan ayrılan bu eşyaların bir kısmı kuruluşları olan merkezlere, diğer kısmı da muhtaç aile çocuklarına dağıtılmak üzere diğer örgütlere gönderilmekteydi.

Temel gelir kaynaklarından olan şefkat pulu gelirleri de örgütlerin aldıkları pulun % 15'lerini Genel Merkeze göndermemeleri nedeniyle 1974'te önemli ölçüde düşüktü. Yıl itibarıyla örgütler üzerinde 12.601.426 liralık şefkat pulu bulunmaktaydı. Bundan tahakkuk edecek % 15 Genel Merkezi payı olan 1.890.214 lira Genel Merkeze gönderilmekten sakınılmaktaydı. Son Tüzük değişikliği ile örgütlere borçlarını ödemedikleri sürece pul verilmemesi hükmü getirilmiş ve yeni pul isteklerine ait beyiyeleri peşin ödemeleri koşuluyla yeniden pul verilmesi kuralı getirilmişti. Kimi örgütlerin şikayetçi oldukları bu kural sayesinde altı ayda örgütlerden 311.179 lira sağlanmıştı.²¹⁹⁶ Halbuki bu bile, olması gerekenden çok azdı.

1970'te toplanan 68-69 Devresi Kongresi'nde 'taşranın Genel Merkeze olan borçlarının ve bundan sonraki % 15 şefkat pulu ve % 5 Genel Merkez paylarının toplanacağı ortak bir fon oluşturularak toplanan paranın tüm Türkiye çapında çocuk

²¹⁹⁴ A.g.r., s. 55-56.

²¹⁹⁵ A.g.r., s.67.

²¹⁹⁶ GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.32.

hizmetlerinde kullanılması kararı' gereği oluşturulan fonlarda, 1970 yılında şefkat pulundan 87.420 lira, Genel Merkez payından 29.627 lira; 1971 yılında şefkat pulundan 70.000 lira, Genel Merkez payından 16.708 lira olmak üzere; şefkat pulları toplamı 157.420 lira, Genel Merkez payları toplamı 46.335 lira, ikisinin toplamı 203.755 lira toplanmıştı ki bu gerçekten hayal kırıcı bir miktardı. Bununla Türkiye çapında bir iş yapılması düşünülemezdi. Her örgüt, yine âdeti olduğu kadarını göndermişti.²¹⁹⁷

1972 yılında 5.472 lira iken 1973 yılında bu rakam 6.073 lira olarak gerçekleşmişti. Bu hiç hükmünde bir paraydı. Örgütlerin mali sıkıntılarından üstelik Genel Merkezden sürekli para taleplerinden sonra bu paranın geleceğini bekleyip durmak anlamsızdı. 1974 Genel Kurul Bütçe Komisyonu tarafından, örgütlerin Genel Merkez payı ödeme zorunluluklarının Tüzüğün 122. Maddesinin son paragrafı uyarınca kaldırılması teklif edilmekteydi.²¹⁹⁸ 1978 Genel Kurulunda bazı örgütler, Genel Merkezin para durumunun iyi olduğunu, zaten bu kalemden hiçbir zaman istenen gelirin elde edilemediğini ileri sürerek, yerel pul satışlarının % 15, gelirlerin ise % 5 miktarının Genel Merkez payı olarak ayrılması usulünün kaldırılmasını istemişlerdi.²¹⁹⁹

Genel Merkez, kimi örgütlerin, 350.000 lira gelir beklentisiyle 1.000.000 liralık pul isteği yapmasına karşın Tüzük gereği şefkat pulunu 100'er bin liralık partiler halinde vermesi yüzünden eleştiriliyordu. Örgütlerin, 10 liralık olan en büyük pulun 50 liralığa yükseltilmesi teklifleri de kabul görmemişti.²²⁰⁰

İlkokullarda, eğitim yılı sonunda öğrencilere Kızılay'ın bastırdığı karnelerin satılması hak değildi.²²⁰¹ Kızılay şefkat pulu satıyordu. İlk ve ortaokul karnelerini ÇEK satmalıydı. Çocukluk çağındaki bu okulların öğrencileri ÇEK'in ilgi alanına giriyordu. Gerçi Genel Merkez, bir miktar karne bastırıp dağıtmıştı ama bu yetersizdi. Kızılay hep daha önce davranıyordu. Kızılay'ın karne payı % 50 iken ÇEK, bastırdıklarından

²¹⁹⁷ XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.40.

²¹⁹⁸ XXVII. Genel Kongre (3-4) Mayıs 1974, s.80. Tüzüğün 122. maddesinin son paragrafı, Mahalli yardım hizmetlerinde genişlik ve özellik görülen örgütlerin, GMK kararıyla, geçici bir süre için ya da hizmet süresince kısmen veya bütünü bu zorunluluğun dışında tutulabileceğine, gerektiğinde ertelenebileceğine ilişkindir.

²¹⁹⁹ XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.46.

²²⁰⁰ Eskişehir Delegesi Selahattin Tufan. XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.30.

²²⁰¹ Kızılay'ın bastırdığı örnek bir karne görseli için bkz: EK-31.

yüzde yirmi pay almıştı. ÇEK Genel Merkezi, MEB ile diyalog kurmadığı için şefkat pulları ve karne gelirlerinin düşük olduğuyla eleştiriliyordu.²²⁰²

Aydınlıkevler Kavacık suyu semtindeki bir arsanın ‘ticaret lisesi yapımı için’ MEB’e 3 milyon 145 bin 880 liraya satışı gerçekleştirilmişti. Bu 1973’te nefes aldırان bir gelir kalemi olmuştu.²²⁰³

Devre zarfında gümrüklerden ve bağışlardan olmak üzere 763.021 lira yardım alınmıştı. Önceki yıllardan devredilen ile birlikte miktar 1.231.877 liraya ulaşmış, 747.132 lirası örgütlere kuruluşlara, bir kısım eşya ikiz ve üçüzlere, yardıma muhtaç olan ailelere dağıtılmak üzere 1974’e 484.239 lira devredilmişti.

1972 ve 1973 yıllarında Atatürk Çocuk Yuvası’nın süt ve yoğurt ihtiyacı Atatürk Orman Çiftliği ile yapılan anlaşma üzerine süt tozu karşılığı sağlanmaya başladı. Bundan iki yılda 390.966 lira tasarruf sağlandı.²²⁰⁴

Gerek Genel Merkeze bağlı olan kuruluşları, gerekse örgütlerine bağlı kuruluşları bünyesinde çalışan işçilerin, sekiz saat mesai, fazla mesai, taban ücret, kıdem zammı, kıdem tazminatı, paralı izin, iki maaş ikramiye, yakıt bedeli; yazlık kışlık elbise, palto, manto, ayakkabı tedariki, yemek masrafları ve senelik işçi masrafları gibi kalemlerden oluşan sendikal talepleri, mali yönden çıkmekte olan ve bir hayır derneği olarak faaliyet görmeye çalışan ÇEK üzerinde ciddi bir yük getirmekteydi.²²⁰⁵

İl koruma birliklerinde Kurumdan bir üye bulunmasının hala sağlanamadığı 1976’da, 1964’ten beri 16 yuvada çocuk bakım parası olarak il koruma birliklerinden ödenmesi talep edilen üç yüz küsur bin lira da hâlâ ödenmemişti.²²⁰⁶ 1980 yılı Çalışma Raporu İnceleme Komisyonunun raporunda da 6972 Sayılı Kanun gereği Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliğinden alacakların tahsili için titiz bir çalışma yapılması istenmekteydi.²²⁰⁷

²²⁰² Aynı yer.

²²⁰³ **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları)**, s.8.

²²⁰⁴ **A.g.r.**, s.10.

²²⁰⁵ **A.g.r.**, s.19.

²²⁰⁶ **XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976**, s.71.

²²⁰⁷ **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.54.

70'lerin ikinci yarısı ÇEK için, sineğin kanadındaki yağın bile hesap edilmesini gerektiriyordu. 1976'da ÇEK üyelik ücreti 15 liraydı. 15 lira o gün birkaç sakal tıraşı ücreti olarak azımsanıyordu.²²⁰⁸

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bütçesinin % 40'ını fitre, zekât, deri gibi hayır kuruluşları ortak gelir payı oluşturuyordu. Kurban derisi, fitre ve zekât payı, THK tarafından toplanıyor, değerlendiriliyor, İnönü'nün yaptığı % 20'si ÇEK'e % 30'u Kızılay'a % 50'si de kendilerine kalacak taksimatıyla sonradan bölüşülüyordu. Buradan ÇEK'e düşen beş altı milyon liralık gelir, artık pamuk ipliğine bağlıydı. Çünkü fitre zekât ve deri toplama bir kanunla değil, İsmet İnönü'nün zamanında verdiği yazılı bir talimatla THK'ya yöneltilmiş bir menfaatti. THK dilemezse paylaşma emrini çiğneyebilirdi. Hatta 1970 yılında THK, ÇEK'in % 20 payını vermemiş, konu Genel Başkanlar arasında da halledilemediğinden yargıya intikâl etmişti.²²⁰⁹ Bu arada THK GMYK değişince yeni yönetim ÇEK'in pay vermiş, 50 yıla yakın bir süredir devam eden güzel ilişkilerin devamı böylelikle sağlanmıştı.²²¹⁰ Bundan ders çıkaran Ali Rıza Zorluoğlu yönetimi, Fitre zekat ve kurban derilerinin Kızılay, THK ve ÇEK arasında yapılacak bölüşümünün bir kurala bağlanması için bir kanun teklifi hazırlamış, ancak bunun paydaşları artıracığı endişesiyle tasarıyı son anda geri çekti.²²¹¹ Zorluoğlu, İsmet Paşa'nın²²¹² bu talimatının, şimdiyi bağlamasa da, bölüşümün hâlâ eski şekliyle yürütüldüğünü, kanun hükmü gibi bir hava içinde devam ettiğini, dinî derneklerin halka, “*THK, Kızılay ve ÇEK zengin, bizim ihtiyacımız var*” dediğinde halkın yardımında bunlara döneceğini, ÇEK'e de onda bir

²²⁰⁸ XXVIII. Genel Kongre, (7-8) Mayıs 1976, s.74.

²²⁰⁹ ÇEK'in, “*Hava Kuvvetlerini çocukların parasıyla mı güçlendireceksiniz?*” ihtarıyla, mahkeme sürerken toplanan THK Olağanüstü Kongresinde yeni seçilen GMYK, önceki kararı kaldırarak ÇEK'e düşenin verilmesi kararını almasıyla, pay güçlükle alınmıştı. XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978, s.16.

²²¹⁰ Ali Rıza Zorluoğlu THK ile ihtilaf olduğunda onların Çocuk Esirgeme kurumuna ait 2 milyon lirayı Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'na yönlendirdiklerini söylemeleri üzerine onların yönetim kurullarında bir kararları varsa, benim Yönetim Kurulumun da bir kararı var. Bütün paraların Çocuk Esirgeme Kurumuna verilmesine karar verdik. Hava Kuvvetlerine yazmış olduğum yazı ve devlet başkanına arz ettiğim bilgide şöyle demiştim: “*Yetim çocukların parası ile alınan uçak düşer; pilotunuza yazık olur.*” Ali Rıza Zorluoğlu, sorunun nedenlerinden bir diğeri olarak da o dönemde THK Genel Başkanı ile Yönetim Kurulu arasında şiddetli ihtilaf ve ağır ithamların varlığına işaret ediyor. Nihayet THK Yönetim Kurulu değişince işler normale dönmüştü. XXVI. Genel Kongre (13-14) Mayıs 1972, s.37 ve s.137.

²²¹¹ A.g.r., s.113. Kanun teklifi TBMM gündemine alınmamıştır. TÇEK yönetimi kanun teklifini sonraki devrelerde de takip etmiş (GMK Çalışma Raporu (1972-1973 yılları), s.31.) ancak bir netice alınamamıştır.

²²¹² Vefatı 25 Aralık 1973.

hisse bile kalmayacağını söylüyordu.²²¹³ Yetmişli yılların sonunda bu kaynak da kurumaya başlamıştı.²²¹⁴ Örnek olarak Elazığ Merkezinin kurban derilerindeki payı, araya giren başka dernekler yüzünden beşte birin altına düşeli yıllar olmuştu.²²¹⁵

Birçok cami, Kur'an kursu, imam lojmanı yaptırılması için kurulan yaptırma yaşatma dernekleri ve yerel örgütler, kurban derisine, THK toplayıcılarıyla yarışarak sahip çıkıyorlardı. Önceden THK, bunu kendi örgütleriyle ve mahalle bekçileri aracılığıyla toplardı. Artık son yıllarda mahalle bekçileri de bu işe pek sokulmamaktaydı.²²¹⁶

ÇEK bütçesinde yine büyük bir rakam tutan ve hizmete de büyük katkı sunan gümrüklerdeki eşyanın hayır kurumlarına verilmesi, Gümrük Tekel Bakanlığının bir genelgesi ile kaldırılmıştı; bu eşya, artık hayır derneklerine verilmeyecekti. ÇEK yönetimine göre, bir takım üyelerin yolsuzlukları olmuştu ama yolsuzlukların kaynağı Bakanlığın kendi bünyesiydi. Bakanlık kendi sorununu öncelikle çözeceği yerde başta YSD olmak üzere hayır derneklerini cezalandırmıştı.²²¹⁷ 1978 Genel Kurulunda bazı üyelerse, Yönetimin bu görüşünü paylaşmıyorlardı. Bunlara göre gümrüklerden yapılan bu tahsisin kaldırılmasında ne yazık ki bundan yararlanan kurumların ve başta ÇEK'in hatası olduğu ortadaydı.²²¹⁸ Gümrüklerde devlet tarafından müsadere edilen tüm eşya, artık Kızılay'a veriliyordu.²²¹⁹

Zorluoğlu fazla personel istihdamı ve bir kısım uygulamalarda israfa girildiği yönünden zaman zaman eleştirildi. 1974'te Genel Merkezde 48 personel hizmet etmekteyken 1975'te oluşturulan Kavacık Suyu Otopark İşletmesinde çalışan 50 personel ile birlikte 1978'de yuvalar hariç Genel Merkez personel sayısının 98'e yükselmesi ileride tepkilere neden olmuştu.²²²⁰ Muhalif Kırklareli delegesi Zeki

²²¹³ **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.72.

²²¹⁴ **A.g.r.**, s.16.

²²¹⁵ **30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980**, s.27.

²²¹⁶ GMK, Kurum örgütlerinden, lütfedip senede bir defa Kurban Bayramında daha çok deri toplatmalarını istiyordu. Devlet hangi birine yetişebilirdi. Yerel örgütler hemen iyi derileri topluyor, artanlar kurumlara kalıyordu. ÇEK Genel Merkezi örgütlerinden, ilk günden harekete geçerek derinin çoğunluğunun THK tarafından toplanmasına yardımcı olmaları, bu durumdan THK ve Kızılay'ın da yararlanacağı söyleniyordu. **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.17.

²²¹⁷ Aynı yer.

²²¹⁸ **A.g.r.**, s.47.

²²¹⁹ **A.g.r.**, s.64.

²²²⁰ **XXIX. Genel Kongre (12-13) Mayıs 1978**, s.14.

Eroğlu, kendisinin 175 lira otobüs parası vermek suretiyle gelirken, Genel Başkanın “*altı silindirli otomobili ile teftiş teftiş gezmesi*”ni eleştirmişti. Eroğlu’na göre, bu israfları kaldırmak gerekirdi. Savurganlık hat safhadaydı. Örgütler, az personelle işlerini yürütürken Genel Merkezin 98 personel ile iş yürütmesi lüks olduğundan, sayıyı örneğin 68'e düşürmesi gerekirdi.²²²¹

1978 Genel Merkez gelirleri toplamı 19.753.185 lira, giderler toplamı 25.038.162 liraydı. Aradaki 5.284.976 liralık açık, gelir ihtiyatlarından karşılanmıştı. 1979 Genel Merkez gelirleri toplamı 33.053.921 lira, giderler toplamı 36.619.603 liraydı. Aradaki gider farkı olan 3.565.681 liralık açık, gelir ihtiyatlarından karşılanmıştı. Bu iki yılda toplam 8.650.658 liralık açık, gelir ihtiyatlarından karşılanmış ve geriye sadece 10.507.538 lira gelir ihtiyatı kalmış, Kurulların tabiriyle tencerenin dibi görünmüştü. 1981-82 yılları bütçe tasarısında her iki yıl için de gelir ihtiyatlarından aktarma yapılması planlanıyordu ki bu durumda TÇEK’in hiç gelir ihtiyatı kalmamış oluyordu. Gelirlerin büyük kısmı son devrede de (1978-79) taşınmazlar ve THK gelirlerindendi. 1978 dış yardımları toplamı yarı yarıya aynî ve nakdî olmak üzere 1.032.661 liraydı. 1979 dış yardımları ise 795.762 lirası Genel Merkeze; 3.685.761 lirası Erzurum’a ve 492.115 lirası Zeytinburnu’na olmak üzere toplam 4.973.639 lira ‘nakit dış yardım’, TÇEK Genel merkezine ulaşmıştı. Böylelikle bu son devrede TÇEK, Türkiye Hükûmetinden hiç yardım almamasına karşın 6.000.000 TL dış yardım almıştı.²²²²

Son Genel Kongrede, ÇEK’in bütçe açığının kapatılması için; Özel Hemşire Lisesinden vazgeçmek; tüm Türkiye çapında büyük bir eşya piyangosu düzenlemek;²²²³ İstanbul Göztepe’deki 170 dönümlük arsaya 1200 konutluk bir inşaat projesi başlayarak 4-500 daire karşılığında müteahhide vermek;²²²⁴ bölge yuvaları uygulamasını başlatmak; Kurum’da çalışanların vergilerden muaf tutulması; halka, çocukların yeme içme ve giyinmelerinde kullanılmak üzere ÇEK’e fitre ve zekat

²²²¹ A.g.r., s.51.

²²²² 30. Genel Kongre (9-10) Mayıs 1980, s.61-63.

²²²³ A.g.r., s.65.

²²²⁴ Daire fiyatları 1,5 ilâ 4 milyon lira olacağından 6-700.000 lira gelir elde edilebilecekti ki bu, ÇEK bütçesinin 20 katı demektir. A.g.r., s.89.

verilebileceğine yönelik vaazlar ve yazılı beyanlar verdirmek;²²²⁵ mutlak surette tasarrufa ve iktisada riayet etmek vb. çareler delegelerce gündeme getirilmişti.

4.2.6. Kurumun Feshi

Devlet Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 1981 Şubatı başında ABD’li Amerikan Yardım Kurulu²²²⁶ Başkanı Korgeneral Thompson’un eşinden bir mektup almıştı. Türkiye’de görevli bulundukları dönemde ÇEK Keçiören Çocuk Yuvası’nda gönüllü olarak çalışmış ve bu arada iki de evlat edinmiş olan Bayan Thompson, mektubunda Keçiören’de gördüğü içler acısı manzaralardan örnekler vermiş, çocuklarının evlat edindiği ilk günlerdeki fotoğrafları ile bakım gördükten sonraki fotoğraflarını göndermişti. Mektubu okuyunca çok üzüldüğünü ifade eden Kenan Evren, Yuwayı hazırlıksız oldukları bir haldeyken görmeye karar verir.²²²⁷

Evren, 13 Şubat 1981 günü, Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası’na beraberinde ne için davet edildiklerini bilmeyen bir kısım basın mensubuyları ani bir baskın vermiştir. Amacı çocukların perişaniyetine dair almış olduğu bir ihbarın doğruluğunu değerlendirmektir. SSY Bakanı Em. Gen. Necmi Ayanoğlu ve nereye götürüldüklerini henüz onlar da bilmeyen gazeteciler de olduğu halde, yapmış olduğu habersiz teftişte yuva çalışanlarını kendi deyişleriyle “*fenersiz yakalamış, kendisini Afrika ülkelerinde gibi hissetmiş*”ti.²²²⁸

²²²⁵ A.g.r., s.93.

²²²⁶ Joint U.S. Military Mission for Aid to Turkey (JUSMMAT) olmalı.

²²²⁷ Kenan Evren, **Kenan Evren’in Anıları**, Milliyet Yayınları: 127, Cilt:2, Birinci Baskı, Ocak, 1991, s. 234.

²²²⁸ Cumhuriyet Gazetesi’nde 14 Şubat 1981’de çıkan haberdeki anlatıma göre, “*Şimdiye dek herkesi aldattıkları teftiş fırçalarını hazırlayamayan*”, kimisi kolunu önlüğe geçirmeye çalışan görevlilerin şaşkın bakışları arasında, içeriye süzülen Kenan Evren’den nice sonra Yuva Müdürü Emekli Kurmay Albay Fuat Akın, yetişebilmişti. Kenan Evren’in birbiri ardınca sorduğu sorulara tatminkar cevap alamadığı ortadaydı. Herkes sorular karşısında bir mazeret üretme derdine düşmüştü.

“*Üşümez mi bu çocuk, ayakları çıplak?*”

“*Çocuk bakımı ile ilgili öğrenim gördün mü?*”

“*Doktorunuz var mı?*”

“*Hastalandıklarında ne yaparsınız?*”

“*Sebze yemez mi bu çocuklar hiç?*”

“*Süt de verilmez mi bunlara?*”

“*202 çocuğa 25 kilo süt mü veriyorsunuz?*”

“*Burada mı yıkıyorlar?*”

“*Süt tozu Almanya’dan mı geliyor?*”

“*Bu gün kaç kalori aldılar?*”

Kenan Evren habersiz baskının nedenini gazetecilere şöyle açıklamıştı: “*Duyuyordum buradaki bakımsızlığı ve kötü şartları, gidip gözümle göreyim dedim. Biliyorduk, ama böylesini değil.*” Evren

Denetlemede Keçiören Çocuk Yuvası'nda dış hekiminin “onaylı doktor vekili” belgeli olarak görev yaptığı görülmüştü. Halbuki burada 1967’de üçü uzman, beş doktor görev yapmaktaydı.²²²⁹ Bu denetlemede elde edilen bulgular, TÇEK’in son döneminde girdiği yoksulluğu da açıkça göstermekteydi. Denetlemede ÇEK yöneticileri kayıtsızlıkla ve politik bir tutuma sahip olmakla itham edilmişlerdi. Bu düzeyde böylesine bir teftişle ilk kez karşılaşan TÇEK yöneticileri, son derece hazırlıksız yakalanılan teftişin ardından 1960 askeri müdahalesini müteakip Kurum yöneticilerinin başına gelen akıbetin kendilerini de beklediğinden eminlerdi. Netekim böyle de olmuş, bu olaydan yaklaşık 2,5 ay sonra çıkan 51 Numaralı MGK Kararnamesiyle, 4 Mayıs 1981 günü Kurum, Genel Merkez ve örgütleri, bütünüyle feshedilmiştir.²²³⁰ “*Aralarında görevini layıkıyla yapan yöneticiler vazifede kalabilecek*” olmalarından tasfiye için aralık bir kapı bırakıldığı anlaşılmaktadır.

denetiminde, tek tek her oda her dolap kapısını açtırmış her şilteyi örtüyü kaldırıp bakmıştı. Yemek kazanlarının soğutucuların içine her şeyin içine bakmıştı. Bakımsız sarı benizli çocuklar, kirli yatak takımları, çeşmeleri bozuk tuvaletler, rutubetli kiler, dağınık oyun odaları, ilgisiz bilgisiz görevliler görmüştü. Habere göre Evren, “*ama her şey düzeltilebilir diye düşünmüş, kimseyi kırmamıştı.*” Son olarak “*Yılda kaç çocuk ölür?*” sorusuna arşiv memurunun 10, yuva müdürünün 1 ya da 2 şeklinde ayrı ayrı cevap vermesi bardağı taşıran damla olmuş, hayli kızmış sessiz bir bakışmadan sonra ayrılmıştı. Yuva Müdürünü, Umay Pavyonu önünde, “*Ben burayı hiç beğenmedim. Biliyorsunuz bizim kurumumuzda böyle bir yer olsa sorumlusunu ertesi gün emekli ederiz*” diye paylar. Hemen ardından SSY Bakanı Ayanoğlu’na dönerek, “*ÇEK Genel Müdürünün Avrupa’daki inceleme gezisinin ne işe yaradığı anlaşıldı*” der. Yuva Müdürüne dönerek “*Adı neydi hatırlayamadım, kaç kez gelir Genel Başkan buraya?*” şeklinde son bir soru soran Evren’e, yuva müdürü, “*Ali Rıza Zorluoğlu; ayda bir uğrar Paşam.*” yanıtını verir.

Çocuk Bakımevi (3-6 olsa gerek) kısmına geçildiğinde çocuk tıraşlarının koyun kırkar gibi yapılmasına hayret edilir. Yatakların üzerine yağlı boyayla rakam damgalanmasına karşılık sosyal hizmet görevlisi memurenin zamanında politik baskı ile alınan çocuklara ait olduğunu söylemesine karşılık, “*burayı da mı buluşturdılar?*” diye soruyla cevap verilir. 93 çocuğa 120 personelle hizmet verildiğinin söylenmesi karşısında şaşırان paşalara, Yuva Müdürünün 24 saat vardiyalı çalışılıyor şeklindeki cevabı üzerine Evren, Yuva da yedi personel hizmet veriyor ama! şeklinde itiraz eder. “*Doktor var mı?*” sorusuna, “*doktor yok ama dişçi var; aygıtları eksiktir.*” diye cevap verilmiştir. Dişçi, Kurumda “*tasdikli doktor vekili*” olarak görev yapmaktaydı. Son olarak Evren’in çocuklar evlatlık veriliyorlar mı sorusuna aldığı hem yerliler hem de ecnebler evlatlık alabiliyorlar cevabı karşısında Evren, “*Ecnebilere çocuk veriliyor mu?*” şeklinde şaşkınlığını ifade eder. İki saatlik denetlemenin ardından Evren gazetecilere, “*Durum içler acısı ama mutlaka bir çare bulacağız*” diyerek ayrılır. **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1981.

²²²⁹ Bkz. başlık 4.1.4.1.1.

²²³⁰ Millî Güvenlik Konseyi Kararı No: 51; 4.5.1981.

1. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Tüzüğü gereğince kurulmuş bulunan Genel Merkezi, il merkezleri, ilçelerdeki şubeleri ile bucak ve köylerdeki kolları feshedilmiştir.
2. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun feshedilmiş örgütleri yeniden oluşturuluncaya kadar, Kurumun bütün hizmetleri ve görevleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca teşkil edilecek heyetler veya atanacak kişiler tarafından yürütülür. Feshedilen örgütlerde başarılı hizmet vermiş yöneticilerin yeniden görevlendirilmesi mümkündür.
3. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Kurum hizmetlerinin amacına uygun ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için tüzük değişikliği hazırlığı da dahil olmak üzere her türlü tedbiri alır ve Kurumu ilgili Bakanlık Müfettişlerine teftiş ettirebilir, Mahalli Sıkıyönetim Komutanlıkları ve Valilikler ile işbirliği

MGK tarafından, Emekli General Sami Oytun, TÇEK Genel Başkanı; SSYB Sosyal Hizmetler Dairesi Bşk. Ertan Kahramanoğlu ise TÇEK Genel Sekreteri olarak tayin edilmiştir. 31 Haziran 1982’de ÇEK Genel Başkanı Em. General Sami Oytun ve beraberindeki atanmış TÇEK heyeti, Çankaya Köşküne giderek kendisinden önceki devlet başkanlarına derneği himayelerine almalarının teklifinden farklı olarak, Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’e, ÇEK ‘Fahri Genel Başkanlığını’ ve bir madalyayı takdim etmişlerdir.²²³¹

yapar. Adı geçen Bakanlık en kısa zamanda bu Kurumun organlarının tüzük hükümlerine göre oluşturarak faydalı hizmetler vermesini sağlar. 5.5.1981 Salı Tarih ve 17331 Sayılı **Resmi Gazete**, s.28.
²²³¹ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1982. Devlet Başkanı Kenan Evren’in gazetede verilen konuşmasının metni için bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi EBSİS No: 07004451, Ek no: 114, Belge kayıt no: 250150. Fahri Başkanlık verilmesi münasebetiyle yaptığı konuşma metni için bkz. **Cumhurbaşkanlığı Arşivi** 07004451, 30.06.1982.

SONUÇ

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Türkiye'deki kuruluşu ve gelişimi, Osmanlı Devletinin irtibatları sayesinde, Avrupa'daki çocuk koruma düşüncelerinin tezahürü olan patronajların, çocuk refahını teşvik kongrelerinin ve çocuk koruma derneklerinin kuruluşu ve gelişiminden ayrı değildir. Fransa'da 1901'de kabul edilen Dernekler Kanunu'nun Osmanlı'daki yansıması olan 1909 Cemiyetler Kanunu'nu da bu süreçte Batı'daki gelişmelerin içerisinde değerlendirilmelidir.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 20'nci yüzyılın başında “şark meselesi”nin çözümünü gündeminde öne alan Batı'dan kaynaklı savaşlar yüzünden ortada kalan sahipsiz Osmanlı yetimlerinin korunması sorunsalının, “çocuk davası” olarak ifade edilmeye başlandığı işte bu dönemde, dünyadaki çoğu benzerlerinden de önce Mart 1917'de, İstanbul'da kurulmuştur. Kurulan bu Cemiyet, esinlendiği Avrupa'daki örnekleri ile ilk zamanından itibaren iletişim kurmuş, kendisini uluslararası çalışmaların merkezinde konumlandırmayı bilmiştir.

Çoğu Osmanlı Mebusu olan Müslim ve Gayrimüslim son dönem Osmanlı tebaasından olan kurucular, Avrupa'daki örneklerindeki gibi, bu ortak derdin, insanî duygularla millet ve mezhep ayırt etmeksizin çözümüne katkı sunmak için bir araya gelmişlerdi. Dernek, Osmanlı'nın son döneminde modern anlamda dernek kurma potansiyeli bulunan seçkin bir grup tarafından kurulmasından kısa zaman sonra, önemli bir tanınırlığa ulaşarak taşrada da örgütlenmiş, kurucuların uluslararası kimlikleri sayesinde daha kuruluştaki dahi dış yardımlar almayı başarmıştır. Himaye-i Etfâl, ilk yılından sonra, zaten parmakla gösterilecek kadar az olan gayrimüslim tebaaya ait çocukların kendi mezhep derneklerince alınmasıyla giderek daha milli bir karaktere bürünmüş, İstanbul'un işgali sonrasında, taşradaki örgütleriyle irtibatı da kesilince İstanbul'daki kimsesiz Müslüman çocuklara özgü kalmıştır.

Mütareke döneminde İstanbul'daki devlet organlarıyla birlikte bu Cemiyetin de soluğunun kesilme noktasına gelmesi, TBMM Hükûmeti tarafından Haziran 1921'de bir eşinin Ankara'da kurulmasına karar verilmesine neden olmuştur. Cemiyetin Genel Merkezi, devlet merkezinin yer değiştirmesiyle birlikte mütareke döneminde, Ankara'da kurulan diğer nüshanın uhdesine geçmiştir.

Burada, İstanbul'da kurulan ilk cemiyetin, bilinç ve konusuna yönelik eğitim düzeyi yüksek kadroları sayesinde birçok yenilik ve örnek uygulamaları, örnek kuruluşları, Avrupa'daki uygulamalardan esinlenmek suretiyle getirdiğini, bu anlamda başlatıcı ve öğretici olduğunu, halef Cemiyetten daha profesyonel bir hizmet yürüttüğünü, kayıt ve istatistik tutmada, raporlaştırmada öne çıktığını tespit etmekte yarar var. Bu durumun, doğal nedeninin, birinci Cemiyetin, İstanbul'un olanaklarını kullanıyor olmasına karşılık, Ankara HEC'in, az gelişmiş bir Anadolu şehri olan dönemin Ankara'sının imkânları ölçüsünde ve genellikle millî mücadele örgüsünde etkinlik göstermesi ve bir müddet yetişmiş insan gücünden de görece yoksun olması olduğunu ifade etmek gereklidir.

İstanbul'daki Cemiyet kurucu ve yöneticileri ile birlikte daha Avrupalı refleksler göstermiş ve irtibatlar kurmuş olmakla birlikte, Ankara'da kurulan ikinci Cemiyet, Dr. Fuat Umay'ın Amerika seyahati dışında, daha çok yerel kalmış, Avrupa'daki Uluslararası Çocuk Koruma Birliği ile irtibatları uzunca bir süre asgari düzeyde yürütmüş, bunu da bir müddet İstanbul Merkezi (Türk Komitesi) takip etmiştir.

Genel Merkezin değişmesi, yalnızca bir konum değişikliği değil, aynı zamanda zaman içinde büyük de bir dönüşüm olacaktır. Çünkü artık bütünüyle millî ve ideolojik bir forma giyecek olan Cemiyet, yeni cumhuriyet rejiminin bir aygıtı, yeni sosyal hayatın bir buluşma yeri olarak işlerlik kazanmaya başlamıştır. Dönemin, parti devlet bütünleşmesi karakterli yönetim tarzına uyum gösteren Himaye-i Etfâl'in yönetim kadrosunun, aynı zamanda devlet kademelerinde görevli olan kişiler de olması ve kendisinden beklenen amme hizmetinin büyüklüğü, benzeri cemiyetlerin aksine, HEC'i, süratle bir devlet aygıtı olmaya itmiştir.

Himaye-i Etfâl, üyelerinin katılım amaçları bakımından geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Hayırsever ve merhametli kimselerin yanı sıra, doğal olarak, yüksek cemiyete kabul zemini arayanların, siyaseten bir fayda umanların, Cemiyeti bir geçim kapısı olarak görenlerin hep birlikte ilgi gösterdikleri buluşma noktası olmuştur. ÇEK, tek parti döneminde bir devlet kurumu gibi çalışmış ve çalıştırılmış, Demokrat Parti döneminde ise Kurum bu yeni iktidara uyum göstermiştir. MBK dönemi ve hemen sonrasındaki kısa bir sürede yeniden eski konumuna döneceğinin sinyalleri görülse de bu böyle olmamış, kısa bir süre sonra Kurum siyasetten

uzaklaşarak yeniden ve son kez dernek konumuna dönmüştür. Tek partili CHP iktidarı döneminde ona eklemlenen, iltifat edilen ve bir kamu kurumu gibi muamele gören ÇEK, özellikle muhafazakâr halk kesimleri tarafından yeterince destek görmemiş, ilk dönem CHP Hükûmetleri dışında dernek konumuna itilmiştir.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin, dilde sadeleşme çabalarının henüz gerçekleştiği zamanda Çocuk Esirgeme Kurumu adını alması, dernek olmanın ötesinde bir kamu kurumu olduğu algısına neden olan, dolayısıyla onun geleceğine yön veren mühim bir değişikliktir. Bu algı, Çocuk Esirgeme Kurumu'nu benzeri diğer derneklerden, hukuksal olarak değil fakat algısal ve işlevsel olarak ayırmıştır. ÇEK yönetimleri, bu algıdan memnuniyet duysa da, bir başına altından kalkamayacağı sorumlulukların yerine getirmesi beklentisini doğuran algı, Kurumun değer yitirmesine yol açmış ve aslında ona zarar vermiştir.

CHP sonrası ÇEK'te, kamu kurumu algısının yavaştan sönmesiyle Kurumun aslında idare hukuk manzumesinde olması gereken konumu olan “dernek statüsüne” dönüşü, aslında DP döneminde başlamış, 1960 ihtilali sonrası milletvekilleri ve bakanların üyeliklerini engelleyen Anayasal değişikliklerle zorunlu olmuştur.

DP dönemindeki temel fark, Kurumun siyaset ve sosyal hayat üzerindeki etkinliğindeki ve Kurumdan olan beklentideki azalmaya ilişkindir. Bu aslında ÇEK'in DP döneminde iyi yönetilmediğinden ya da çabaların azaldığından değildir. Tek parti dönemindeki siyasi ve sosyal yaşayış alışkanlık ve görüntülerinin bu dönemde görece terk edilmesi, eskisi kadar itibar görmemesi, aslında, Atatürk döneminden bu yana ÇEK'in de CHP dönemi kültür ve aidiyet inşası faaliyetlerinin bir parçası olduğunun CHP muhaliflerince biliniyor olmasıyla ilgilidir. Belki de ÇEK'in uzun ömürlü olamayışını, CHP'li kabul edilen kimliği nedeniyle ona, sonraki sağ iktidarlar döneminde yeterince teveccüh edilmemesi ile ilişkilendirmek de mümkündür.

Çocuk Esirgeme Kurumu, genel bütçeden pay almayan kamu yararına çalışan dernek olma vasfından dolayı, ilk dönemi sayılabilecek Atatürk dönemine oranla sonraki dönemlerinde harcamaları bakımından iki, hizmet götürülen çocuk sayısı bakımından üç kattan fazla büyümeyi başaramamış, acilen korunmaya

muhtaç çocuk sayısı karşısında ulaşılabilen çocuk sayısı, devletin baktıkları dahil, onda bir seviyelerinde kalmıştır. ÇEK, kuruluş sayıları bakımından altmışlı ve yetmişli yıllarda; mülklerinin sayısı bakımından, DP dönemi dışındaki her dönemde büyümüş olsa bile makroekonomik koşullar nedeniyle, mülklerinin ederi bakımından aynı ölçüde büyümüş değildir. İhtiyaç karşısında bakılan korunmaya muhtaç çocuk oranı olan onda bir seviyesi, Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili'nin, 8 Eylül 1923'te TBMM kürsüsünde darüleytamlar için verdiği rakamlar ve oranla neredeyse tüm dönemlerde bütünüyle aynı kalmıştır. Bu durumda devlet de alınması gereken tedbirler noktasında, ÇEK'le aynı vaziyettedir.

Kurumun akıbetini hazırlayan etmenleri yalnızca dışarıda aramak sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Çocuk koruma hizmetinin yalnızca yedirmek, içirmek ve barındırmaktan ibaret olmadığını düşündüklerini her fırsatta söyleseler bile ÇEK yönetimleri, hatalı uygulamaları kaldırmakta ve modern uygulamaları tatbik etmekte yeterli cesareti de gösterememişlerdir. ÇEK kadroları, zaman içerisinde, kimsesiz çocuklara yardım ve koruma hizmetlerini, gayrimenkul edinerek kiraya vermek, yardım toplamak, bağış kabul etmek, eşya piyangosu çektiirmek, belirli gün ve haftalarda rozet satmak, lüks telgraf kâğıtlarından, mektup zarf ve pullarından pay almak şeklinde olan ve 1917'de kurulduğundan beri peyderpey ortaya çıkan belirli bir klişe ve rutin içerisinde uygulamaya başlamalarından ibaret olan, kendini tekrar eden bir fasit döngü içine girmiştir. ÇEK'in son döneminde, yapılanlarla yetinme, sıradanlaşma, rutine düşme, gidişatı tam olarak anlamayı güçleştiren bir ülfet, bir kurumsal körlük olduğundan bahsetmek de elbette mümkündür. Tüm bunlar, varlığının sorgulanmasına yol açarak, Kurumun sonlanmasında etkili olmuştur.

1961 Anayasasının vazettiği sosyal devlet ilkesi gereği SSYB bünyesinde kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ile birlikte, 1960'larda, çocuk koruma sorununun kimi meselelerine görevli devlet dairelerinde bulunan çözümler, ÇEK'in çözümleriyle başkalaşmaya başlamıştır. ÇEK, her ne kadar çocuk mahkemeleri kanunu, dernekler kanunu gibi konularda devlet dairelerinin bir danışmanı olsa da, devlet kadrolarında, sosyal hizmet kurumu meydana getirerek bu büyük yükü derneklerin sırtından almak görüşü giderek ağırlık kazanmaktaydı. Milletvekillerinin hayır derneklerinde "boy göstermelerini" yasaklayan hükmün 1961 Anayasası'nda getirilmesinin ardından, altmışlarda milletvekillerinin

ÇEK'ten ayrılmasıyla yetmişlerden itibaren Çocuk Esirgeme Kurumu'na yapılan yardım ve iltifat, Hükûmet Programları ve Kalkınma planlarındaki birkaç paragraftan ibaret kalmış, bozulan maliye ve demokratik ahengin sonucu olarak, devletin maddi manevi eli Kurumun üzerinden tedricen büsbütün çekilmiş ve sonuçta Çocuk Esirgeme Kurumu, açıkça sıradan bir dernek konumuna düşmüştür. Yasama ve yürütme erkiyle giderek arasına mesafe giren ÇEK, bu dönemde giderek sıradanlaştıkça tepkisel olarak 'bir Atatürk kuruluşu' olduğu argümanını öne çıkarmış, bir Atatürk kuruluşuna toplumun ve hükûmetin desteğinin azalmasından yakınmıştır.

Sosyal yardım kuruluşları içerisinde, sosyal ve hukuksal konumu ÇEK'e en çok benzeşen dernek olan ve zaman zaman onun gibi acımasızca eleştirilen Kızılay'ın günümüzde bir dernek olarak varlığını koruyor olmasına karşın, ÇEK'in aynı akıbetten mahrum kalması üzerinde, ÇEK'in başına gelenin anlaşılması bakımından, durmakta yarar vardır.

Kızılay'ın görevinin daha ziyade afet dönemlerine münhasır olmasına, uluslararası kesintisiz bir yardımlaşmanın varlığına, afet ve savaş dönemleri dışında birikime imkân tanıyan bir maliyesi bulunmasına karşılık, ÇEK'in hizmetinin aralıksız devamı zorunluluğu ve alınan yardımlarla, kıt kanaat birikimleriyle oluşturduğu imkânlarının ve bir yandan dolarken öte yandan boşalan maliyesinin hep kısıtlı ölçülerde kalması ve ülkenin bozulan makroekonomik yapısı, Kurumun gücünü kaybetmesine neden olmuştu. Uluslararası sözleşmelerinden kaynaklanan görevleri de gözetilerek Cemiyetler Kanunuyla, kendisine, bir yetki ve çalışma alanı ayrılan Kızılay'ın, bugün ta baştaki niteliğini, yani özel hukuk tüzel kişisi konumunu sürdürerek varlığını devam ettiriyor olmasına karşılık, Çocuk Esirgeme Kurumu, 1981'de darbe yönetimince kapatılmış, 1983'te çıkan SHÇEK Kanunu ile devlet tarafından tüm varlıklarına el konularak ve bütünüyle başka bir mahiyete dönüştürülerek kamulaştırılmıştır.

Öte taraftan, Kızılay için durum böyleyken ÇEK'in, neden YSD, ÇSD gibi ülküdaş derneklerden farklı bir muameleye tabi tutulduğunun cevabını iki temel neden üzerinde çözümlemek mümkündür. Birincisi, Çocuk Esirgeme Kurumu'nda birleşen kamu kurumu algısıdır. Kamu kurumu algısı, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun tüm kamuoyu önünde başarısızlıkla ve yozlaşmış olmakla itham

edilmek şeklinde ağır bir faturanın kesilmesinin ana nedeni olarak görünüyor. Gerek 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda ve gerekse 1972 tarihli Dernekler Kanunu'nda muhatap alınan binlerce dernek arasında yalnızca üç derneğin, Çocuk Esirgeme Kurumu, THK ve Kızılay'ın adlarının anılarak, "Bakanlar Kurulunca onaylı kendi Tüzükleri ile yönetilirler" denilmesi, bunlar için, hem kamu kurumu algısının bir ispatı hem de kamu kurumu yerinde işlem gördüklerinin de bir delili olmaktadır. Günümüzde Türk Halkının % 60'ının Kızılay'ı hâlâ devlet kuruluşu sanıyor olması, doktora tezlerinde dahi ÇEK'in bir devlet kuruluşu olarak tasnif edilmiş olması, bu algının ne derece kuvvetli olduğunu göstermektedir.

İkinci konu, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yerine getirmesi beklenen hizmet ve sonuçlarının göz önünde ve kesintisiz olma zorunluluğudur. Kızılay'ın hizmeti sonuç odaklı ve süreliydi. Bu derneğin kendisinden beklenen hizmetleri beğenilen seviyede vermesi çok zaman mümkün olabilmekteydi. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun toplumun hemen her kesiminin merhametini ve hassasiyetini celbeden yetim sorununu, tüm yurttaki bütünüyle ve kesintisiz, iyi bir standartta çözebilmesi, elbette diğerinin yaptığı gibi beklentileri karşılayan seviyede başarabilmesi, oldukça güç olan bir görevdi. Bu görevin ifasının mümkün olabilmesi, ezici bir mali gücün varlığına bağlı olacaktı. Bu güce ise Çocuk Esirgeme Kurumu, dernek yaşamı müddetince ulaşamamıştır.

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kapatılmasında devletin ihmallerinden bahsetmemek de haksızlık olacaktır. Bir taraftan bir cumhuriyet kuşağı ideali ortaya konulmuşken diğer taraftan bunu kurgulamak için gayet ideal bir merci, mümbit bir zemin olan çocuk koruması işine devletin yeterince önem vermediği gözden kaçmamaktadır. Acilen korunmaya alınması gereken çocuk sayılarının otuz binler hatta elli binlerle ifade edildiği dönemde bu sayıların onda birine ancak ulaşılması da çocuk korunması işinin, 'sözde' kalması anlamına gelmektedir. Bir kısım idealleri, aile ortamından çok daha kolayca kabullenmesi ve benimsemesi mümkün olan korunmaya muhtaç çocuklara, devlet tarafından tereddütlü ve de gecikmeli el atılması, cumhuriyet kuşağı idealinde büyük bir fırsatın kaçırılması bir yana, bu kuşakların enerjilerinin heba olması anlamına da gelmektedir. Üstelik devlet bu eksikliğin nedenlerini, basit bir şekilde, bir derneğin yapamadıklarında görmeyi tercih etmiştir. Son döneminde iyice yoksullaşan, Keçiören Çocuk Yuvası'nda bile doktor bulunduramayacak duruma düşen, Hükûmetten ne şekilde olursa olsun

yardım almaktan başka bir çare bulamadığı halde yüz de bulamayan, Atatürk tarafından kurulduğunu her fırsatta hatırlatarak meşruiyet zeminini kaybetmemeye çalışan derneğin, Atatürkçülük bayrağıyla gelen bir askeri darbe tarafından devletleştirilmek üzere kapatılması Türkiye'nin ilk derneklerinden olan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun gelen geçen tüm hizmetkârları zaviyesinden trajik bir son olmuştur.

Çocuk Esirgeme Kurumu, tüm bu imkânsızlıklara karşın, sosyal yardımları ve sosyal hizmetleri planlamaya ve örgütlemeye yönelik bir devlet birimi ya da kurumunun yokluğunda, Genel Merkez ve örgütlerindeki samimi hizmetkârlarının gayretleriyle dal budak sarmıştır. Kurum, kimi zaman sayıları 750'yi aşan örgüt ve kuruluşlarıyla devamlı olarak birkaç bin korunmaya muhtaç çocuğa, birkaç milyon lira bütçeyle hizmet veren bir sosyal hizmet kurumu olmayı başarmıştır. Bununla birlikte devletin korumaya aldıkları ile beraber, 0-6 yaş küçük çocukluk evresinde görece bir başarı sağlanarak tüm ülkede bu grupta korumasız çocuk kalmaması sağlanmıştır. Onun, devletin teşkilat eksiğinin farkına varılması sürecinin ortaya çıkarılması anlamına gelen sosyal hizmet kurumsallaşmasına dönük tutum ve çabaları, Türkiye'nin sosyal hizmet entelijnsiyası ve literatürünün varlık sahasına çıkmasına katkıları elbette değerlidir. Hepsi bir yana Çocuk Esirgeme Kurumu, koruduğu ve ulaştığı çocukların, üyelerinin, yardımseverlerin ve gönüllülerinin duygu ve düşünce dünyalarında ve hatıralarında yerini alarak bir dönemin sosyal yaşayışına damgasını vurmuştur.

1983'te SHÇEK Kanunuyla devletleştirilmesinden sonra 12 Ekim 2012'de 633 Sayılı KHK gereği Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu da kapatılmış, aynı kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş böylelikle ÇEK'ten kalan son levha da tarihe mal olmuştur.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi

TBMM Kütüphanesi ve Mikrofilm Arşivi

2. RESMÎ YAYINLAR

Düstur

T.C. Resmî Gazete

Hükûmet Programları

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Kanunlar Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Komisyon Raporları

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Cumhuriyet Senatosu Komisyon Raporları

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi

Milli Birlik Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planları

TÜİK, İstatistik Göstergeler:1923-2011, TÜİK Matbaası, Ankara, 2011.

____Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1992a), **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ankara, 1992.

3. KİTAPLAR

Acar, Hakan; **Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)**, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayınları No:2.1, , 1. Baskı, Yücel Ofset, Ankara, 2005.

Akalın, Dr. Besim Ömer; **Türk Çocuğu Yaşamalıdır, Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım**, Ahmet İhsan Basımevi Ltd, İstanbul, 1936.

Akalın, Şükrü Haluk ve Diğerleri, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara, 2005.

Akgün, Seçil ve Uluğtekin Murat; **Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a** Cilt:2, Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti., Ankara, 2020.

Akyılmaz, Bahtiyar - Sezginer, Murat - Kaya, Cemil; **Türk İdare Hukuku**, 7. Baskı, Seçkin Yayınları Hukuk serisi, Ayrıntı Basım Yayım ve Matbaacılık Hiz.San.Tic.Ltd.Şti., Ankara, Ekim 2016.

Alpay, Yalın ve Emre Alkin, **Olaylarla Türkiye Ekonomisi, Yirminci Yüzyıl Ekonomi Tarihi**, Hümanist Kitap Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, Aralık 2020.

Apak, Kemalettin; **Ana Çizgilerle Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İstanbul, 1958.

Aydın, Fazıl; Editör, **Uluslararası İşgücü Anlaşmaları**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayın No: 07, Yayına Hazırlayanlar: Emir Timur Kafkas, İmran Sarmış, Osmanbey Şahin, Hazırlayan Birim: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı- Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kayıhan Ajans, Ankara, 2014.

Besim Ömer (Dr.), **Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı**, (Teşrin-i Evvlelin 6,7 ve 8. günlerinde Viyena'da toplanan kongre müzakerat ve mukarreratından evvel "Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı"na dair malumat).

_____ **Müessesat-ı Hayriye-i Sağlık Müdürlüğü**, Bab-ı Âlî caddesinde Matbaa-yı Arşak Aryan, İstanbul, 1911, s.2.

Çavuşoğlu, Turgay, **Sosyal Hizmetin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları, 1917-1983**, SABEV yayınları, Maya Ofset, İstanbul, 2001.

Çapa, Mesut; **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010.

_____ **Türkiye’de Sosyal Hizmet Faaliyetleri**, (Türkiye I inci Sosyal Hizmetler Konferansı Münasbetiyle Basın Yayın ve Turizm Vekâletince Bastırılmıştır), Ankara, 1959.

_____ **Sosyal Hizmet Millî Programlarının Organizasyonu** B.M. Tarafından tayin edilen eksperler grubunun raporu, Çev. Dr.Osman Yaşar, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Sayı: 9, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, New York, 1959, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1962.

_____ **II. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı**, Ankara 5-8 Mayıs 1962, T.C. Sağlık ve Soysal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1962.

_____ **III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı**, 11-14 Aralık 1968, T.C. Sağlık ve Soysal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No: 54., Ankara; Türkiye’de Sosyal Değişme ve sosyal Hizmetler”, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara, 1970.

_____ **Ankara Sosyal Hizmet Kuruluşları Rehberi**, Ankara Sosyal Hizmetler Merkezi, Ankara, 1971.

_____ **İstanbul Sosyal Hizmetler Federasyonu Tüzüğü**, Saffet Matbaası, İstanbul, 1974.

_____ **Ankara Sosyal Hizmetler Koordinasyon Kurulu Derneği Tüzüğü**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964.

_____ **İstanbul Sosyal Hizmetler Koordinasyon Kurulu Tüzüğü**, İstanbul, 1965.

Çengelci, Ethem, **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu**, , Aydınlar Matbaacılık, Ankara, 1998.

Çufalı, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi**, VIII. Dönem (1946–1950), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, Ankara, 2012.

Duman, Tayyip, **Meslekî ve Teknik Eğitimin Gelişimi**, Türkler Ansiklopedisi Cild. 15, Semih Ofset, Balkan Cilt evi, Ankara, 2002.

Enez, İzzet Ş., **İzzet Ş. Enez 1900-1997, 97 Yıllık Bir Yaşam Hikayesi**, Eski Belediye Başkanı, Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvası Kurucu ve Başkanı, Sakarya Rotary Klüp Onur Üyesi”.

_____ **Bakırköy Çocuk Bakım Yurdu**, İstanbul, 1965.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Sevr Antlaşması, (10 Ağustos 1920), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

_____ **Birleşmiş Milletler Nedir, Ne yapar, Nasıl çalışır**, B.M. New York, 1960.

_____ **Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Programı ve Çalışmaları**, Tarafından Neşredilmiştir, New York, 1951.

_____ **Kısaca Teknik Yardım**: B.M. ve İhtisas Teşkilatlarının Programları, B.M. New York, Mayıs 1957.

_____ **Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye Milli Komitesi Nizamnamesi**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1959.

Evren, Kenan; **Kenan Evren'in Anıları**, Milliyet Yayınları: 127, İstanbul, Kasım 1990 (Cilt 1) ve Ocak 1991 (Cilt 2).

Gökçe, Birsan; **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmet Gn.Md.lüğü yay. No:55. Ocak 1971.

Gül, Mehmet Nezir (Gen.Yay.Yönt.), Uğur SAK, Seyfettin TORAMAN (Editörler); **Türkiye'de Özel Eğitim Hizmetleri**, Yazarlar: Mahmut Çitil, Zehra Atbaş, Cemal Özdemir, Yunus Polatoğlu, Ruveyda Şen, Rahşan Onat, Baskı ve cilt: Afşar Ofset Genel Yayın No 7449, Tanıtıcı Yayınlar Dizisi No: 183, Ankara, 2020.

Hatemî, Hüseyin; **'Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi' Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 1. Cild, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Kara, Uğur; **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, Özgür Üniversite Kitaplığı: 52, Maki Basın Yayın, Cantekin Mat.Yay.Ltd.Şti., 1. Baskı, Ankara, Ekim 2004.

Karabekir, Kazım; **Çocuk Davamız**, Emre Yayınları:39, Yakın Tarih Serisi:22/1, Umut Matbaacılık İstanbul, Eylül 1995.

Karadoğan, Umut Cafer; **Geçmişten Geleceğe Uzanan Kültürel Miras: Kırkpınar Yağlı Güreşleri**, Berkan Yayınevi, Ankara, Haziran 2021.

Karatay, Abdullah; **Erken Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklar Politikası**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019.

Kayra, Cahit (Haz. ve Çev.); **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları, Dr. Fuat Umay**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Şefik Matbaası, İstanbul, 2006.

Keser, Ulvi; **Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs Barış Harekâtı 1974**, Baskı: Pulat Basımevi Kağıt Ambalaj Gıda Paz. Tic. San. Ltd.Şti., Ankara, 2013,

Koloğlu, Orhan; **İttihatçılar ve Masonlar**, Pozitif Yayınları, İstanbul, Şubat 2005

Köstüklü, Nuri; **Kâzım Karabekir ve Eğitim**, Çizgi Kitabevi, Konya, Ekim 2001.

Kurnaz, Şefika; **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, 1839-1923**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, Özel Matbaası, Ankara, 1991.

Kurtoğlu, Ramazan; **Türkiye Ekonomisi (1838-2010), Mali Bağımlılık, Büyüme, Krizler, ve Siyasi Sonuçları, Zihniyet-Borç-Büyüme-İstihdam, 1838-1914 Dönemi ile 1980 Sonrası ve Benzerlikleri**, Destek Yayınları: 820, Araştırma: 191, İstanbul, Haziran 2017.

Okay, Cüneyd; **Belgelerle Himaye-i Etfâl Cemiyeti 1917-1923**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.

Ortaylı, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 21.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Özalp Kazım ve Teoman Özalp, **Atatürk'ten Anılar**, İş Bankası, Ankara, 1992.

Özbek, Nadir; **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, Tarih Vakfı Yayınları, Altan Basım Ltd., İstanbul, 2006.

Özbek, Nadir; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal devlet, Siyaset İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Sancakdar, Oğuz; Önüt, Lale Burcu; Us Doğan, Eser; Kasapoğlu Turhan, Mine; Seyhan, Serkan; **İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı**, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 8.Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.

Sarıhan Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Açıklamalı Kronoloji), Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, XVI. Dizi Say:71, , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

Sarıkaya, Makbule; **Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1921-1935**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Üç S Basım Reklam Ltd.Şti, Ankara, 2011.

Sertel, Sabiha; **Roman Gibi (Anılar)**, Ant Yayınları, Özüt Matbaacılık Koll.Şti., İstanbul, 1968.

_____**Vehbi Koç Anlatıyor**, Bir Derleme, Kollektif, Yapı Kredi Yayınları, Anı ve Seyahatname Kitapları, , Birinci Baskı, İstanbul, 2018.

Seyyar, Ali ve Adem Efe, M.Naci Kula; **Manevî Sosyal Hizmetler**, Rağbet Yayınları, Kilim Matbacılık, İstanbul, 2008.

Shirreff, Emily; **The Kinder Garden: Principles of Fröbel's System, And Their Bearing on the Education of Woman, Also Remarks on the Higher Education of Woman**, Chapman and Hall, London, 1876.

Smith, Philippa Mein; **Mothers and King Baby: Infant Survival and Welfare in an Imperial World Australia 1890-1950**, University of Canterbury, Mcmillan Press Ltd, Christchurch, Newzeland, 1997.

Şahin, Mehmet (Araştırma); **TBMM Albümü 1920-2010**, 1. Cilt 1920-1950, 2. Cilt 1950-1980, 3. Cilt (1980- 2010) TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, TBMM Genel Sekreterliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Gökçe Ofset Matbaacılık Limited Şirketi, Birinci Basım: Nisan 2010, İkinci Basım: Ankara, Haziran 2010.

Şemsettin Samî (Müellifi); **Kâmus-u Türki**, Kâfe-i Lügat-ı Türkîye ile Lisân-ı Türkî'de Müsteamil Kelimât ve Istalahat-ı Arabiye, Farsiye ve ecnebiyeyi cami' olarak lisanımızın mükemmel lügât kitabıdır. Sahib ve Naşiri, "İkdam" Sahib-i İmtiyazı ve Baş Muharriri Ahmed Cevdet. Maarif Nezaret-i Celilesi'nin 29 Recep 1317 ve 20 Teşrinisani 1315 tarihli ve 547 numrolu ruhsatnamesiyle tab' olunmuştur. İkdam Matbaası, Bab-ı Âlî caddesinde Daire-i Mahsusunda, Dersaadet, 1317 (1901).

Tekeli, İlhan; **Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler**, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cild 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Tezer, Şükrü; **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri, Sa.16. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

Tomanbay, İlhan; **Sosyal Çalışma Sözlüğü**, Selvi Yayınevi, Ankara, 1999.

Toprak, Zafer; **"1909 Cemiyetler Kanunu"**, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 1. Cild, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Tuncay, A.Can ve Ömer Ekmekçi, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, Beta Yayınları, Yenilenmiş 16. bası, İstanbul, Kasım 2013.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon**, www.tcmb.gov.tr, iletisimbilgi@tcmb.gov.tr, Ankara, 2004.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu **Kısa Pantolon Karikatür Albümü**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları, İstanbul, 1976.

Uzun, Hakan; **"Atatürk Döneminde İzlenen Kültür Politikasına Genel Bir Bakış"**, **Cumhuriyetimizin Kültür ve Eğitim Programları**, Editör Prof. Dr. Fatma Bıkmaz, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 573, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 225, , Ankara Üniversitesi Basımevi, İncitaşı Sok no: 10, 06510 Beşevler Ankara, 2017.

Veerman, Philip E; **The Rights of the Child and the Changing Image of Childhood**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London, , Kluwer Academic Publishers, Netherland, 1992.

4. MAKALELER

Akbayrak, Hasan; “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 52, Nisan, 1988, s.31-33.

Soner, Alper (Av.) ve Stj. Av. Arap, Erdal; “Ankara Barosu’nun Önceki Başkanları”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, 2013/2, s.12-18.

Soner, Alper (Av.) - Av. Mutlu, E. Hande - Av. Özlem Nur Yaprak; “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Hâkim ve Savcıları” 2012/1, **Hukuk Gündemi Dergisi**, s.13

Başçı, Vahdettin; “Bir Medeniyet Kurumu Olarak Vakıflar ve Sosyal Hizmet Kurumları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2007, s.1-5.

Baytal, Yaşar; “Atatürk döneminde nüfusu artırma çalışmaları ve gürbüz Türk çocuğu projesi.” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi** Cilt:5, Sayı:10, 2009 s.117-137.

Bolzman, Lara, “The Advent Of Child Rights On The International Scene And The Role Of The Save The Children International Union 1920–45”, **Refugee Survey Quarterly**, Vol. 27, No. 4, UNHCR, 2009, s. 26-36.

Çiçek, Nazan; “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, **DTCF Dergisi** 60.2, 2020, s.958-988.

Ergöl, Şule; “Türkiye’de Yükseköğretimde Hemşirelik Eğitimi”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt:1, Sayı:3, Aralık 2011, s.152-155.

Sevinç, İ. Ayça ve Ercoşkun, Hüdayi; “Kırmızı Et Tüketimi, Kolesterol ve Beslenme” Gıda ve Yem Bilimi Merkez Araştırma Enstitüsü, **Gıda ve Yem Bilimi - Teknolojisi Dergisi**, (2020/2), ISSN 1303-3107, Yıl 2020, Cilt:0, Sayı: 24, 2020, s.1-7.

Kardaş, Zekai; “Hindistan Hilafet Hareketi Çerçevesinde Osmanlı Hindistan İlişkileri”, **Tohum Dergisi**, Sayı:160, Mart 2018, s.32-37.

Kendrick A. Clements; “The Life of Herbert Hoover: Imperfect Visionary 1918-1928”, **Palgrave Macmillan**, 2010, s. Xii, 3, s. 161-169.

Köymen, Oya; “Toplum Hekimliğine Gönül Verenler: ANNEM Dr. Şahende Köymen (1916-1997) Keçiören Çocuk Esirgeme Yuvası’nın Kurucu Başhekimini”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, 114. sayı, Ocak - Şubat 2011, s.2-41.

Mutlu, Cengiz; “Yeni Belgeler Işığında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti”, **Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)**, Cilt: 116 Sayı: 228, Mayıs - Haziran 2017, s. 40.

Öner, Erdoğan; “Cumhuriyet dönemi Türk bütçeleri (1924-1993)”. **Maliye Araştırma Merkez Yayını**, No: 36, Ankara, 1994, s. 9-41.

Polat, Ü. Gülsüm; “*Millî Mücadele Sürecinde Mısır ile Kurulan Bağ ve Kemalist Tanıtım Algısı*”, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2013, s. 51-70.

Sarıkaya, Makbule; “*Cumhuriyet Türkiye’sinin İlk Çocuk Haftası*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 25(75), 2009, s.465-494.

Sarıkaya Makbule; “*II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje*” **Atatürk Dergisi**, 4(1), 2010, s. 189-202.

Sertel, Savaş ve Sanyürek, M. Bora; “*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Verdor Raporu*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, The Journal of International Social Research, Cilt: 9, Sayı: 42, Volume: 9, Issue: 42, Şubat 2016, February 2016, s. 754.

Şenocak, Hasan; “*Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi*”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt 0, Sayı 56, Ekim 2009, s. 417.

TMMOB Makina Mühendisleri Odası; “*Türkiye’de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın önerileri*”, Genişletilmiş İkinci Baskı, **Oda Raporu**, Yayın No: MMO/587, Ankamat Matbaacılık San. Ltd. Şti., Ankara, Nisan 2012.

Uluğtekin, Sevdâ; “*Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*” **Bizim Büro**, Ankara, 1994.

Uzun, Hakan; “*Atatürk’ün Devletçilik İlkesi ve Atatürk Dönemindeki Ekonomik Uygulamaların Sonuçları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*”, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, **Atatürk Haftası Armağanı**, 2008, s. 69-84.

Uzun, Hakan; “*Bir Propaganda Aracı olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı*”. **CTAD**, Yıl:6, Sayı:11, 2010, s.85-111.

Yamak, Sanem; “*Meşrutîyetin Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millîsi*”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:38, Mart 2008, s.324-342.

“*Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı*”, **Başbakanlık Yayın ve Müdevvenat Müdürlüğü**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1963.

Alkan, Mehmet Ö.; “*23 Nisan’ın Gayriresmî Tarihi*”, **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı:208, Nisan 2011.

Şahin, Mustafa; “*23 Nisan ve Himaye-i Etfâl*”, **Toplumsal Tarih Dergisi** Sayı:40, Nisan 1997.

“*İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*”, **T.C. Başbakanlık devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**, DPT Yayınları.
<https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>

5. TEZLER

Baytal, Yaşar; **Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923–1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, 2009.

Bolat, Bengül Salman; **Millî Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923–1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, 2007.

Kara, Bülent; **Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Isparta, 2008.

Keskin, Aslıhan; **Türkiye’de Öğrenci Olayları ve Türk Siyaseti Üzerine Etkileri (1968-1980)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2019.

Küçük, Aziz; **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm: Türkiye Üzerine Bir Analiz** Yayınlanmamış, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Öztan, Güven Gürkan; **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Tepecik, Tuba; **Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Hemşirelik Teşkilatının Gelişimi** SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

6. HİMAYE-İ ETFÂL CEMİYETİ / TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU YAYINLARI

Himaye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi 24 Şubat 1334 Tarihinde İn’ikad Edecek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 Tarihinde Kabul Edilen **1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço**, Ahmed ihsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1334.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti 5 Mart 1338 Tarihinde İn’ikad Edecek Meclisi Umumîde Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkezi’nin 12 Şubat 338 Tarihli İçtimaında Kabul Edilmiş Olan **1337 Sene-i Maliyesine Mahsus Umumî Rapor Bilanço**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şurekası, İstanbul, 1338.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin Tarihçesi ve **1338 Senesindeki Faaliyeti Hakkında 1339 senesinde in’ikad eden Meclis-i Umumî’ye takdim eylediği Umumî Rapor ve Bilanço**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şurekası, İstanbul, 1339.

İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 1339 Kanunusani İbtidasından (1 Ocak 1923) 1340 Nisana (Nisan 1924) Kadar 15 Aylık Umumî Rapor Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, İstanbul Vatan Matbaası, İstanbul, 1340.

Ankara, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasiyesi, (Milli Kütüphane, 06MİL EHT A 4633), Ankara, 1921.

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340-1341 Senesi Kongresinde Kıraat Edilen Raporla 1340 Mayıs İptidasından 1341 Senesi Mayıs Nihayetine Kadar On üç Aylığa Mahsus Umumî Rapor, Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1926.

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Merkezi, Haziran 1925 İbtidasından Kanunuevvel 1926 Nihayetine Kadar On dokuz Aylık Umumî Rapor ve 1927 Bütçesi ve Esbab-ı Mucibe, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1927.

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1927 Senesi İbtidasından Nihayetine Kadar Senelik Umumî Rapor ve 1928 Bütçesi ve Esbab-ı Mucibe, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1928.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Anayasası. Bu anayasa dokuzuncu ve onuncu yıllar Genel Kurultayında değiştirilerek saptandı, Resimli Ay Basımevi Tic.Ltd.Şti., İstanbul, 1935.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, 1934-1935 İş Raporu, Devlet Matbaası, Ankara, 1936.

TÇEK Genel Merkezi, On beş ve On altıncı Yıllar, 1936-1937 İş Raporu, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1938.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Anayasası. Bu anayasa on birinci ve on ikinci yıllar Umumî Kongresinde tadil ve kabul edilmiştir, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1938.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi, On yedinci ve On sekizinci Yıllar, 1938-1939 İş Raporu, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1940.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1940.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi, On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, 1940-1941 İş Raporu, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1942.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi, 1943 Yılı Fevkalade Genel Kongresinde kabul edilmiştir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Genel Merkezi No:19, Ulusal Matbaa, Ankara, 1943.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **23 ve 24. Yıllar, 1944-1945 İş ve Hesap Raporları**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1944.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi, **Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943 İş Raporu**, Başvekâlet devlet Matbaası, Ankara, 1944.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Ankara Merkezi, **1945 Yılı Kongresine Sunulan Rapordur**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1946.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun İlk Yirmi Beş Yılı, TÇEK Yayınları Ankara, 1946.

Demirbaş Eşya Talimatnamesi, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, 1947.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Ankara Merkezi, **1947 Yılı Kongresine Sunulan Rapordur**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1947.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Olağanüstü Genel Kongre, 1946-1947 İş ve Hesap Raporları**, Sümer Matbaası, Ankara, 1947.

Çocuk Yuvaları Talimatnamesi Taslağı, 1943, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi Nizamname ve Talimatnameleri No:16, Çankaya Matbaası, Ankara, 1948.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Ankara Merkezi, **1948 Yılı Kongresine Sunulan Rapordur**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1948.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Ankara, **Genel Kongre 25 ve 26. Yıllar 1946-1947 İş ve Hesap Raporu**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1948.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi, **1947-1948 Yılı Kongresinde Okunan Genel Rapor**, İstanbul, 1948.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Tadil Projesi, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi No.28, Ankara, 1950.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü**, 1951 Yılı Genel Kongresinde Kabul Edilmiştir, Doğuş Matbaası, Ankara, 1951.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Genel Kongre, 32-33 ve 34 üncü Yıllar İş ve Hesap Raporları**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1956.

Yürürlükte Olan Tüzük ve GMK'ca Teklif Edilen Tüzük Değişiklikleri, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Doğuş Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1956.

Beslenme Talimatnamesi, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumî Merkezi, **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi 1956**, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1957.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Genel Kongre 35 ve 36. Yıllar İş ve Hesap Raporları**, Ankara, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1958.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Memur ve Müstahdemler Talimatnamesi**, Ankara, 1958.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez ve Yuvaları Kadro Cetveli**, Ankara, 1958.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Demirbaş Eşya Talimatnamesi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Kavacık Suyu İşletme Talimatnamesi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakıcı Okulu Çalışma Talimatnamesi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.

Çocuk Esirgeme Kurumu Madalya Talimatnamesi, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, 16-18 Eylül 1961**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1961.

TÇEK Genel Merkezi, **GMK Çalışma Raporu (1962-1963 yılı çalışmaları)**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1963.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **GMK'ca Sayın Genel Kurula Sunulan 1961, 1962, 1963 Yılları Kesin Hesapları ile İki Yıllık Bütçe Tasarısı, Bütçe Yönetmeliği ve Müfettişler Raporu**, Doğu Matbaacılık Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1963.

Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Kuruluşu, Örgütleri, Çalışmaları, Varlıkları, Amaçları, Tasarıları, Ankara, 1964.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **1-Genel Müdürlük, 2-Sicil, 3-Alım, Satım, İhale ve Muayene Yönetmelikleri**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı, 6-8 Temmuz 1964**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.

Tüzük, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Başbakanlık devlet Matbaası, Ankara, 1964.

GMK'ca Sayın Genel Kurula Sunulan 1963 ve 1964 Yılları Kesin Hesabı ve 1965 Yılı 10 Aylık Hesabı ile 1966-1967 Yılları Bütçe Tasarısı, Bütçe

Yönetmeliği ve Bütçe Gerekçeleri, Doğu Matbaacılık Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1965.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez ve Yuvalar Kadro Cedveli, Ankara, 1965.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **Çocuk Esirgeme Kurumu Onur Kurullarının Çalışma ve Yargılama Usulleri Hakkında Yönetmelik**, Yazışma ve Özlük İşleri, 11 Haziran 1965.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **GMK 1964-1965 Yılı Çalışmaları**, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1965.

Ç.E.K. GMK'ca XXIV. Genel Kongreye Sunulan 1965 ve 1966 Yılları Kesin Hesabı ve 1967 Yılı 9 Aylık Hesabı ile 1968-1969 Yılları Bütçe Tasarısı, Bütçe Yönetmeliği ve Bütçe Gerekçeleri, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1967.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Albümü, TÇEK Yayınları, Ankara, 1967.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **GMK 1966-1967 Çalışma Raporu (Ekler)**, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1967.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **GMK Çalışma Raporu 1966-1967 yılı çalışmaları**, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1967.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, **Genel Merkez Müfettişleri Raporu, 1966-1967**, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, Ankara, 1967.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, **Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası**, Ankara, 1967.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **1967 Genel Kurul Tutanağı**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1968.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, **T. Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Müfettişleri Raporu, 1968-1969**, Kardeş Matbaası, Ankara, Mart 1970.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 50. Yıl Broşürü.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **XXVI. Genel Kongre Tutanağı (13-14) Mayıs 1972**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1972.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü 30 Haziran 1921, Ankara, 1973.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi **GMK Çalışma Raporu (1972-1973 Yılları)** ve Müfettişler Kurulu Raporu, Kardeş Matbaası, Ankara, 1974.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **XXVII. Genel Kongre Tutanağı (3-4) Mayıs 1974**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1974.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **XXVIII. Genel Kongre Tutanağı (7-8) Mayıs 1976**, Ünal Matbaası, Ankara, 1976.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, **Kısa Pantolon Karikatür Albümü**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları, İstanbul, 1976.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, **XXIX. Genel Kongre Tutanağı (12-13) Mayıs 1978**, Ünal Matbaası, Ankara, 1978.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Kardeş Matbaası, **30. Genel Kongre Tutanağı (9-10) Mayıs 1980**, Ankara, 1980.

7. SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Paşaili,
Cankiri,
Hakimiyet-i Milliye,
Cumhuriyet,
Milliyet.

Dergiler

Hukuk Gündemi,
Çaba,
Toplumsal Çaba,
Çağdaş Sosyal Hizmet,
Çocuk dergisi,
Çocuk ve Yuva Dergisi,
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,
Gürbüz Türk Çocuğu,
Sosyal Hizmet Dergisi,
Sosyal Hizmetler Bülteni,
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Sosyal Hizmetlerde Sorun,
Toplumsal Tarih,
Sosyal Siyaset Konferansları,
Türk Kadını dergisi.

8. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://gluedideas.com/Encyclopedia-Britannica-Volume-5-Part-1-Cast-Iron-Cole/International-Child-Welfare.html>, 10.10.2018.

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>, 11.10.2021.

<http://www.lonsea.de/pub/org/380>, 09.12.2019.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 20.03.2021.

<http://www.unyetv.net/icerik/kose-yazilari/unye-kokenli-bir-siyasi-osman-rafet-aksoy/> Erişim tarihi: 24 Mart 2020.

<https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=8091>, 19.09.2020.

<https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=8114>, 19.09.2020.

<https://www.biyografya.com/biyografi/10095>; Erişim tarihi: 18 Mart 2020.

<https://www.biyografya.com/biyografi/11788>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2020.

<https://www.biyografya.com/biyografi/22288>, Erişim Tarihi: 09 Kasım 2020.

<https://www.britannica.com/topic/Save-the-Children>, Erişim Tarihi: 11.10.2020.

https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=326, Erişim tarihi 15 Kasım 2021.

<https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>, Erişim Tarihi: 20.12.2021.

<https://www.humanium.org/en/geneva-declaration>. Erişim Tarihi: 11.02.2021.

<https://www.kamusen.org.tr/arsiv/kamu-kurumlarinin-butcelerine-gore-tasnifi/366/>, erişim tarihi: 09 Ocak 2022.

<https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/1789>. Erişim tarihi: 8 Eylül 2021.

<https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz>, 19.09.2021.

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000497458/1901-07-02>, Erişim Tarihi, 18 Mayıs 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6051.pdf>, Erişim Tarihi: 19.09.2021

<https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Son Erişim Tarihi: 19.03.2022.

<https://www.ssa.gov/history/collectalt.html>; Erişim tarihi: 27 Ocak 2022.

<https://www.un.org/en/observances/world-childrens-day>, 05.04.2019.

https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html, Son Erişim Tarihi: 10.04.2022.

https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html, Son Erişim Tarihi: 2.05.2022.

https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/Cilt1.pdf, Son Erişim Tarihi: 09 Kasım 2020.

www.tcmb.gov.tr/iletisimbilgi@tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021.

TABLOLAR

Tablo 1 : İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyeti Gelir Giderleri (Kuruş), (1917-1924)

YILLAR	GİDERLER	GELİRLER	Gelirin Gideri Karşılama Oranı
1917	586.976	1.195.236	% 203
1918	1.004.298	756.380	% 75
1919	1.495.766	356.819	% 24
1920	1.345.294	2.295.972	% 170
1921	1.009.104	1.963.579	% 194
1922	2.014.701	2.246.974	% 115
1923	4.057.658	3.811.517	% 94
1924	4.041.888	5.025.157	% 124
Toplam	15.555.685	17.651.634	% 134

Tablo 2 : 1922 Temel Harcama Miktarının Çocuk Sayısına Oranı (Kuruş)

Harcama Hesapları	Miktarı	Çocuk başına			
		Yıllık	Aylık	Günlük	
Yiyecek	767.911,25	6.143,45	512	17	Aylar itibariyle çocukların ortalaması 125, beher güne isabet eden miktar.
Giysi	203.436,5	1.627,47	135,58	4,50	
Hamam takımları, Yıkanma, Çamaşır temizliği	70.154	561,23	96,75	3,20	
Eğitim	56.765,50	422,12	35	0,16	
Yakacak	79.601,50	636	53	1,77	
İlaç ve tedavi	15.372,50	123	10,25	0,33	
Kira, telefon, aydınlatma, su, sigorta	166.256,75	1.330	110,83	3,75	
Maaşlar ve ücretler	300.899,75	2.408	200,66	6,66	
	1.656.405,50	13.251,18	1.154,07	28,32	

Tablo 3 : Yıllar İtibariyle Elli Çocuklu İstanbul Himaye-İ Etfâl Cemiyeti
Misafirhanesi Gelir ve Giderleri (Kuruluş Tarihi Olan 1917-1925 Sonu)

YILLAR	GELİRLER (kuruş)	GİDERLER (kuruş)
(1917)	1.195.326	586.976
(1918)	756.380	1.004.298
(1919)	356.819	1.495.766
(1920)*	2.295.172	1.009.104
(1921)	1.963.089	2.014.701
(1922) [1]	2.246.974	
[1] Kalender Ziraat Yurdu'nun sürekli masraflarıyla inşaat ve tesisat masrafları bu kapsamdadır. * İşgâl yılı		

Tablo 4 : İstanbul Merkezi'nin 1 Mayıs 1924'ten Mayıs 1925 Sonuna Kadar
Gerçekleşen Gelirleri

Taahhütler	: 116.025
Bağış ve yardımlar	: 588.849
Tombala	: 555.106
Rozet	: 495.953
Yetimler Haftası	: 655.684
Genel Merkez Yardımı	: 396.612
Müteferrik Hasılat	: 213.207
Belediye Tahsisi	: 350.000
Balo ve Müsamerlerden	: 1.217.818
Çocuk Sermayesinin % 70'i	: 202.311
Toplam	: 4.786.567

Tablo 5 : 1926-1927 Bütçe Tahmini

1926 Yılı Tahmini Gelirler	<u>lira</u>	
Yıllık Üye Taahhütleri	1.200	
Bağışlar	15.000	
Yemek ve yatak taahhüdatı	2.500	
Yetimler Haftası Zarfları	2.500	
Rozet	3.000	
Müsamere	10.500	
Piyango	10.000	
	49.700	
Kalender Ziraat Yurdu	2.610	
(Meyve ve Çilek, sebze, süt ve yoğurt, bal, tenis mahalli hasılatı, tere hasılatı, müsamere ve aza-i hamiye taahhüdatı)	52.310	
Genel Merkez'den Süt Damlası için	15.000	
Şehremaneti'nden	1.000	
	78.310 lira	
Merkez Teşkilatı ²²³²	Aylık:	Yıllık:
Kâtib-i Umumî Muavini	4.500	
Muhasip	3.500	
Müfettiş	3.500	
Vezne Memuru	3.500	
	15.000	
	1.800	
Lokal icarı bu meyandadır. Yayın ve Evrak-ı Matbua		4.000
Müsamere Masarifi		1.500
İnşaat ve tesisat karşılığı		<u>3.500</u>
		10.800
Süt Damlası Teşkilâtı [1]		15.000
Etfâl Müzesi Karşılığı		500
		26.300
Etfâl Dispanseri [2]		1.120
		27.420
		lira
[1] Süt damlası bütçesi: Yıllık, (Doktor, hasta bakıcı, hasta bakıcı yardımcısı, Hademe (Himaye-i Etfâl Cemiyeti kızlarından), Hademe, mahrukat, elektrik, telefon, su, melbusat, Evrak-ı matbua, müteferrik sarfiyat, mualece bedeli)		4.780

²²³² 1339 Kânunusani ibtidasından 1340 Nisana kadar 15 aylık Umumî Rapor Bütçe ve Bilançolar... s.37.

Otoklav alet edevat, masarif-i tesisiye	10.220
Toplamı	15.000
[2]: (Lokal icarı, elektrik icraatı, hademe, mualece ve mesarif-i müteferrika)	

Misafirhane Bütçesi ²²³³	Aylık (krş.)	Yıllık (lira)
Müdür	6.000	
Muhasebe Memuru	2.000	
Ambar Memuru	1.500	
Dosya Kâtibi	1.500	
Muallim 2	2.000	
Mürebbiye 3	4.500	
Hademe 2	1.000	
Kapıcı	1.000	
Aşçı	1.500	
Hasta bakıcı	3.500	
Toplam	24.500	2.940
Me'kulat 150 nefer, 22 kıyye		12.040
Mahrukat ve teshin		500
İcar		600
Melbusat beheri 20 lira itibariyle		3.000
Çamaşır tathiriyesi		300
Sigorta, elektrik, telefon, su		800
İcraat-ı tedrisiye		800
Doktor ücreti		180
Mualece bedeli		150
Masarif-i Müteferrika		180
Toplam		21.445
Dikişçi şehrî 1.500'den		180
Genel Toplam		21.625

Kalender Ziraat Yurdu Bütçesi ²²³⁴	Şehrîsi (krş.)	Senevîsi (krş.)
Müdür	5.000	
Muhasebe ve Vezne Memuru	3.000	
Ambar ve Ayniyat Memuru	1.500	
Ziraat Muallimi	1.500	
Ziraat Muallimi	1.500	
Ziraat Muallimi	1.000	
Bağçıvan	2.000	

²²³³ 1339 Kânunusani ibtidasından 1340 Nisana kadar 15 aylık Umumî Rapor Bütçe ve Bilançolar... s.38.

²²³⁴ 1339 Kânunusani ibtidasından 1340 Nisana kadar 15 aylık Umumî Rapor Bütçe ve Bilançolar... s.39.

Ziraat Muallim Muavinleri	2	1.000	
Ahırcı ve bekçi		1.000	
Kapıcı		1.000	
Hasta bakıcı		3.000	
Hademe	2	1.500	
Dikişçi		1.500	
Aşçı		1.500	
İdare Memuru		1.650	
Toplam		27.750	323.000
Yiyecek 100 nefer, 25 kıyye			912.000
Yakacak			25.000
Giyecek			200.000
Çamaşır yıkama			30.000
Sigorta, elektrik, telefon			30.000
Mualece bedeli			15.000
Doktor ücreti			18.000
Tohum, sebze, çiçek fidesi			15.000
Ziraat yasdıkları ve te'sisat-ı cüz' iye			15.000
Kümes ve ahır hayvanat bedeli			50.000
Âlât-ı Ziraiye, tamirat ve tecdidat			5.000
Masarif-i müteferrika			35.000
Hayvan yemi bedeli			40.000
Masarif-i gayrimelhuze			14.000
Ziraat mütehassısı masarif-i zaruriyesi			24.000
Toplam			1.771.500
			(17.715 lira)

Tablo 6 : 1917'den 1922 Sonuna Kadar Maddî Yardım Yapılan Çocuk Sayısı

1333 Nisanından 1338 Kanunuevvel Nihayetine Kadar Olan Müddete aid Etfal Muamelaatı																																														
Kaydolunan Etfal	İHRAÇ OLUNAN							TAHT-I HİMAYEDE BULUNANLAR							HADD-İ VASATI İTİBARIYLA MİSAFİRHANE MEVCUD-U DAİMESİ			SENELER	HARİÇTEKİ ETFALE VAKİ OLAN MUAVENET																											
	Velilerine iade olunanlar							Firar Edenler							Sinleri İtibariyle İhraç			Darülacezeye teslim olunanlar		Vefat Edenler		Millet-i Saireye Mensup olanlar			YEKÜN		Neharî Mekteplere Gidenler		Leyî Mekteplere Gidenler		Sanayî Devam Edenler		Aile Nezdinde Bulunanlar		Kalenderde Bulunanlar		Misafirhanede Talim ve Tedris Edilenler		YEKÜN		Zekûr		Enas		Yekûn	
178	46	22	2	0	1	8	71	22	0	14	30	0	41	107	80	5	85	1333	965	12	2	977																								
244	57	11	4	10	0	5	82	36	0	25	25	0	56	162	98	12	110	1334	1716	15	2	1731																								
304	58	18	3	11	1	3	91	45	5	42	46	0	75	213	110	10	120	1335	1180	17	2	1198																								
319	71	9	1	8	2	0	90	48	7	32	50	9	81	228	118	9	127	1336	965	12	5	977																								
321	68	12	2	12	2	0	96	54	7	36	38	9	81	225	102	17	119	1337	217	12	2	426																								
355	65	10	2	8	3	0	88	45	14	28	29	35	96	267	105	17	142	1338	374	18	11	303																								
			[1]			[1]		[3]	[?]	[3]	[2]											[4]																								

“AÇIKLAMA:

[1] Firar edenler polise ihbar edilmiştir. Milî-i saireye mensup olanlar hahamhane ve metropolit ve patrikhaneler tarafından alınmışlardır.

[2] Aileler yanında bulunanlar daimî surette teftiş ettirilmekteydi.

[3] Neharî mekteplere ve sanata gidenlere öğle yemekleri ile akşamları misafirhanede beytutet etmektedirler.

[4] Harîçteki çocuklar -ilaç bedelleri merkez ve şubeler tarafından ödenmek suretiyle- tedavilerine özenilmektedir. Cemiyetin bu yoldaki hizmetinde eksiklik nedenleri şubelerin eylemsizlikleri nedeniyle kaldırılmasından ve başvuran çocuk bulunmayışından kaynaklıdır. Bugün Kadıköy Şubesi cidden izhar-ı etkinlik etmektedir; başvuran çocuklara okul gereçleri, kundura ve süt verilmekte ve nakden de çokça yardım yapılmaktadır.

[?]:

Geceli okullarda bulunan çocuklar:

Kandilli Sultaniyesi'nde 8,

Öğretmen okullarında 1,

Darüşşafakada 4,

İstanbul Sultanisi'nde 1,

TOPLAM: 14.

Eğitim, kitap vs. bedelleri Himaye-i Etfâl tarafından karşılanmaktadır. Geçen yıl bir çocuğun eğitimi Evkaf tarafından verilmekteyken eski Hükûmet onu da kesmiştir.”

Tablo 7 : Türkiye Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdüriyeti; 1922-1923 Bağış

Özeti					
Yıl	Bağış yeri	Türk lirası	Türk altını	İng. lirası	Dolar
1922	Çamlıca Kız Sultanisi öğrencileri tarafından İstiklal Harbi yetimleri yararına yapılan piyango geliri olmakla 4.5.1922 tarihinde ulaştırılan	1.000			
1922	Şam'da İkinci Polis Komiserliğinden emekli Ahmet Şevki Efendi'nin dahi oğlu tarafından 14.10.1922 tarihinde gönderilen		94		
1922	Çanakkale Livası halkı tarafından Himaye-i Etfâle verildiği bildirilen 21.10.1922 tarihinde alınması gerektiği tebliğ edilen	5.000			
1923	Akka Belediyesi Reisi Abdülfettah Sadi Bey tarafından şeheda-yı muhtereme evladları talim ve terbiyesi için gönderilmekle 7.5.1339 tarihinde tevdi kılınan	1.219,68			
1923	Amerika'nın Lorenz Şehri Müslümanları tarafından yetimler için gönderilmekle 11.6.1339 tarihinde yönlendirilen	1.063,79 (730\$ Karşılığı)			
1923	Amerika'da Newyork'ta Türk Teavün Cemiyeti tarafından Himaye-i Etfâle gönderilmekle alındığı 6/7 Ağustos 1923 tarihinde bildirilen				6.395,27
1923	Amerika'nın Lorenz Şehri Müslümanları tarafından Himaye-i Etfâl'e toplanarak 6/7.8.1923 tarihinde bildirilen	1.831,62 (1255 dolar Muadili)			
1923	Mısırlı Ömer Tosun Paşa tarafından Mısır kadınları adına Anadolu felaketzedeleri için toplandığı 13 Eylül 1923 tarihinde bildirilen	10.168,88			
1923	Piravidens ve Pdakat Müslümanları tarafından gönderilen				500
	Petersburg Ankara Felaketzedelerine Yardım Cemiyeti tarafından 19.12.1923 tarihinde gönderilen ²²³⁵			254.13,3	
TOPLAM		20.283,97	94	254.13,3	6.895,27

Hatırlatma: Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne 1922-1923 yılları içinde toplam 20.283 TL; 94 Türk altını; 254,13 İngiliz sterlini ve 6.895 dolar sağlanarak gönderilmiştir.

²²³⁵ C.bşk.lığı, 19 Aralık 1923, 01009864-1; A: IV-9, D:57, F:17-1, Petersburg Ankara Felaketzedelerine Yardım Cemiyeti'nden Hacı Mehmet İsmail tarafından 19.12.1339 tarihinde mektupta İngilizce olarak, "Efendim, bu mektupla yardıma muhtaç çocuklar için 254 İngiliz poundu 13 Şilin'lik meblağı nakdi yardım olarak göndermekten onur duyuyor."

Tablo 8 : C.Bşk.lığı Arşivinde TÇEK

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belge Tarama Sonuçlarına Göre Himaye-i Etfal Cemiyeti / Çocuk Esirgeme Kurumu*

	Telgraf/ Belge Konusu	Yirmi üç Nisan	Otuz Ağustos	Cumhuriyet Bayramı	Yılbaşı Yeni Yıl	Lozan Yıldönümü	Seçim Tebriği	Davet	Ramazan (55'ten itibaren Şeker) Bayramı	Kurban Bayramı	Balo Tertibi	Yardım Talebi	Bağış/ Teberru	Tazim ve Bağlılıkları nı Sunma	Siyasî Konular (Hatay Meselesi, Montrö, Suikastı tel'in vb.)	Kanunlar	Kongreler
Yıllar																	
1337 (1921)													2				
1338 (1922)		1						2					14			2	1
1339 (1923)							1	1				1	24				1
1340 (1924)				2				1	2	1			8			2	7
1341 (1925)		1		1				1					13			3	
1926			3	13						2		1	1	4	12 (suikastı tel'in)		
1927		1	2	10		2	10		3	2	2	1		38		1	25
1928		5		7				1	2	1		6	1	40			40
1929		4		11										41			34
1930		2	8	8										20			21
1931		3						1				2		5			5
1932			5	5							1	3	1				
1933		160	5	6	1							1					
1934		9										2		25			24
1935		20		7			7					7		20	8 (suikastı tel'in)		13
1936		28	7	6	1			1			1	58	1	51	14 (Montrö sözleşmesi)		17
1937		6	1	3	1			3			1	2	1	37	3 (Hatay'ın kurtuluşu)		14
1938		65	1		1		11					3		24	3 (Hatay'ın kurtuluşu)		19
1939		59	2	6			2	1				2	2	33			27
1940		56			1						2	5	1	47			49
1941		36						1				2	3	44			42
1942		Teşekkür listesi	1	1	1							30		2			38
1943		18	2	4	2			3				13		29			54
1944				1	1							28		74			81
1945		43										47		64			84
1946								2			3	45		21			46
1947		3		1				2				22		28			39
1948		6	1	2	1							3		17			16
1949		12		1		1		2				5		13	1 (suikastı tel'in)		15
1950												1		4			5
1951		2															4
1952																	
1953		3			1			3									2

1954		3			1				1					2		2
1955					1			1	1					2		2
1956						1		1	1					2		2
1957		5							2					2		2
1958														2		2
1959																
1960		Teşekk ür listesi				1									1	
1961		3					3			3						1
1962		1					1									
1963		1			1											
1964		1			1		1	1								
1965		2														
1966		2					3		1							
1967							3		1							4
1968		7					4		1	6					1	
1969							2	1			1					
1970		2					2				3 (1'i kurumun yardım talebi)				1	
1971									1							
1972		1					3				2				1	
1973		Teşekk ür listesi					3									
1974		1					3									3
1975		Teşekk ür listesi														
1976		1														
1977		1														
1978		1	1		1		2				1	1				2
1979		4					5		2	2	9					
1980				1							1					
1981												1				
1982		1					2									
1983		4														
1984																
1985		3					1									
1986		1														
1987																
1988																
1989																
1990																
1991																
1992																

Tablo 9 : TÇEK Kuruluşları (1935-1939)

KURULUŞLAR	S A Y I L A R ²²³⁶		
	1935	1937	1939
Ana Kucağı	3	3	3
Gündüz Bakımevi	8	10	16
Süt Damlası	10	10	11
Muayenehane	25	26	24
Diş Muayenehanesi		3	3
Doğumevi	1	1	2
Bakımevi	1	1	3
Pansiyon	-	-	4
Çocuk Muayene Dispanseri	-	-	3
Aşhane	28	36	34
Talebe Sofrası	-	-	76
Şefkat Yurdu	13	15	18
Yetimler evi	3	3	4
Çocuk Bahçesi	28	33	54
Banyo	6	6	8
Sinema	7	8	12
Okuma Odası	1	4	7
Çocuk Bakıcılık Mektebi	1	1	1
Ana Okulu	2	2	2
Binaları ve Mülkleri	1935	1937	1939
Bina	18	19	88
Mera-Çayır-Bağ	1	7	20
Arsa	-	2	22
Maden suları	-	2	4
Toplam	19	30	134

²²³⁶ On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.14 ve TÇEK Umumî Merkezi On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, Devlet Matbaası, 1940, Ankara. s.11.

Tablo 10 : TÇEK Genel Merkezi ile Merkez ve Kolların Yardımları Toplamı (1934-1939) ²²³⁷

Yardım Türleri	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Süt verilen	17.791	30.053	57.783	45.387	96.742	89.246
Beslenen	43.121	47.724	163.227	137.079	149.956	155.267
Giydirilen	18.961	19.624	20.149	34.129	20.821	33.185
Banyo hizmeti verilen	21.402	16.987	22.713	29.402	23.224	67.865
Muayene ve tedavi hizmeti verilen	24.052	32.480	21.961	32.129	20.902	49.949
Okul gereçleri verilen	5.196	5.119	8.376	7.082	18.569	9.061
Para yardımı alan	5.823	3.086	2.881	4.067	3.056	3.444
Kreşe alınan			50	75	1.249	1.656
Ana kucağına alınan			68	77	-	140
Yüzme Havuzuna gelen			-	3.043	6.384	10.555

²²³⁷ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar 1934-1935 İş Raporu, s.17; On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.15 ve On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, s.12.den derlenmiştir.

Tablo 11 : Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları (Ankara)²²³⁸

Yıllar	Koyun Eti	Zeytin yağı	Süt	Beyaz peynir
1939	0,42	0,61	-	0,50
1940	0,44	0,62	0,19	0,54
1941	0,56	0,85	0,21	0,63
1942	1,07	1,46	0,34	1,10
1943	1,60	2,02	0,57	1,67
1944	1,76	2,50	0,63	2,02
1945	1,65	1,84	0,58	2,15
1946	1,67	2,63	0,61	2,29
1947	1,80	2,55	0,58	2,08
1948	1,94	2,40	0,63	-
1949	2,03	2,62	0,68	2,32
1950	1,95	2,25	0,66	2,16
1951	2,00	2,38	0,70	1,85
1952	2,35	2,30	0,70	1,94
1953	2,55	2,33	0,70	2,25
1954	2,74	3,08	0,77	2,54
1955	3,02	3,38	1,0	2,89
1956	3,40	4,49	1,0	2,85
1957	3,20	4,80	1,25	3,42
1958	4,71	4,49	1,46	3,74
1959	5,69	5,90	1,80	5,17
1960	5,83	6,43	1,77	5,99
1961	6,00	6,52	1,71	6,00
1962	6,42	6,16	1,80	6,00
1963	7,08	9,55	1,80	6,00
1964	7,67	7,41	1,80	6,00
1965	9,88	7,64	1,80	6,75
1966	9,39	7,96	1,82	7,42
1967	11,31	8,15	1,80	8,23
1968	11,93	8,51	1,80	9,69
1969	12,06	8,75	2,47	9,98
1970	13,00	10,81	2,48	10,53
1971	15,02	12,53	2,75	12,22
1972	18,56	16,70	3,08	13,84
1973	22,00	17,24	4,00	15,93
1974	24,35	21,23	4,67	20,17
1975	27,69	23,15	7,00	31,19
1976	40,71	23,51	8,38	33,33
1977	58,92	27,22	9,19	41,08
1978	93,82	39,94	14,42	60,79
1979	136,51	68,56	23,99	95,11
1980	284,08	245,58	41,50	177,70
1981	368	225	53	260

²²³⁸ **İstatistik Göstergeler, Statistical Indicators, 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2012, s. 540.

Tablo 12 : Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla²²³⁹

Sabit üretici fiyatlarıyla

Cari üretici fiyatlarıyla

Yıllar	(TL)	(%)	(TL)	(%)
1934	406	3,8	77	4,3
1935	386	-5,1	81	5,5
1936	467	21,1	103	27,1
1937	466	-0,2	108	4,8
1938	502	7,6	111	3,1
1939	521	3,9	118	5,7
1940	487	-6,6	135	14,5
1941	432	-11,3	166	23,1
1942	451	4,5	340	104,9
1943	403	-10,7	502	47,4
1944	379	-6,1	360	-28,4
1945	317	-16,2	291	-19,0
1946	410	29,1	357	22,7
1947	418	2,0	384	7,6
1948	1.861	-	477	24,0
1949	1.730	-7,0	445	-6,7
1950	1.850	7,0	466	4,8
1951	2.035	10,0	545	17,0
1952	2.215	8,8	610	11,8
1953	2.397	8,2	692	13,4
1954	2.262	-5,6	686	-0,8
1955	2.374	5,0	801	16,8
1956	2.391	0,7	902	12,6
1957	2.495	4,4	1.161	28,7
1958	2.534	1,6	1.347	16,1
1959	2.563	1,1	1.633	21,3
1960	2.576	0,5	1.696	3,9
1961	2.560	-0,6	1.755	3,4
1962	2.653	3,6	1.991	13,5
1963	2.839	7,0	2.253	13,2
1964	2.883	1,5	2.346	4,2
1965	2.901	0,6	2.463	5,0
1966	3.162	9,0	2.863	16,2
1967	3.220	1,8	3.099	8,2
1968	941.944	-	4.880	57,5
1969	958.207	1,7	5.324	9,1
1970	975.868	1,8	5.884	10,5
1971	1.018.84	2 4,4	7.209	22,5
1972	1 084.758	6,5	8.460	17,4
1973	1 109.871	2,3	10.483	23,9
1974	1.117.768	0,7	13.774	31,4
1975	1.154.634	3,3	17.239	25,2
1976	1.232.750	6,8	21.216	23,1
1977	1.243.640	0,9	26.534	25,1
1978	1.233.165	-0,8	38.602	45,5
1979	1.202.026	-2,5	66.081	71,2
1980	1.144.739	-4,8	119.335	80,6

²²³⁹ Sabit üretici fiyatları, 1948 ve 1968 enflasyon rakamları baz alınarak oluşturulmuştur, Cari üretici fiyatları o günün parasal değeridir; **İstatistik Göstergeler, Statistical Indicators, 1923-2011**, s. 730.

Tablo 13 : Kurulduğu Yıldan İnönü Dönemi Başına Kadar Kurum Şube Sayıları

YILLAR	MERKEZ/ŞUBE/KOL SAYISI ²²⁴⁰	KAYITLI ÜYE SAYISI
1922	10	306
1923	89	1.599
1924	138	2.104
1925	161	
1926	318	
1927	385	
1928	433	
1929	469	
1930	478	
1931	480	
1932	482	
1933	543	
1934	554	
1935	582	
1936	585	
1937	585	19.405
1938	595	
1939	650	22.572
1940	700	
1941	726	62.257

Tablo 14 : İstatistik Gönderen Merkez ve Kolların Karşılaştırması²²⁴¹

Yılı	Merkez ve Kol Sayısı	İstatistik Gönderen Merkez ve Kol sayısı
1934	554	131
1935	582	156
1936	585	199
1937	585	316
1938	595	276
1939	650	293

²²⁴⁰ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar 1934-1935 İş Raporu, s.15; On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.17 ve On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.21 ve On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, s.13 ve TÇEK Genel Merkezi, On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, 1940-1941 İş Raporu, s.14'ten derlenmiştir.

²²⁴¹ On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, s.13.

Tablo 15 : Öncesi ve İnönü Dönemi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Kuruluş ve Mal Varlıkları²²⁴²

TÇEK KURULUŞLARI					
KURULUŞLAR	YILLAR / SAYILAR				
	1937	1939	1941	1943	1945
Ana Kucağı	3	3			
Gündüz Bakımevi	10	16	24	24*	19
Çocuk Yuvaları (Yetimhane Şefkat yrd)	18	22	31	34	37
Çocuk Yurtları					8
Süt Damlası	10	11	11	14*	21
Muayenehane	26	24	36	39	52
Diş Muayenehanesi	3	3	3	3	4
Doğumevi	1	2	3	3	3
Bakımevi	1	3			
Pansiyon	-	4	5	5	9
Çocuk Muayene Dispanseri	-	3			
Aşhane	36	34	37	37	38
Talebe Sofrası	-	76	46	50*	109
Çocuk Bahçesi	33	54	66	66	71
Banyo	6	8	9	9	10
Sinema	8	12	12	12	13
Okuma Odası	4	7	7	7	10
Çocuk Bakıcılık Mektebi	1	1	1	1	1
Çocuk Bakıcılık Müzesi				2	2
Ana Mektebi	2	2	2	2	2
Çocuk Kütüphanesi			4	4	5
Yüzme ve Kum Havuzu			4	4	4
TOPLAM	170	285	303	312	418
Binaları ve Mülkleri	1937	1939	1941	1943	1945
Bina	19	88	96	96	113
Tarla, Mera, Çayır, Bağ	7	20	20	20	29
Arsa	2	22	24	24	33
Maden suları	2	4	5	5	6
Plaj			1	1	1
TOPLAM	30	134	146	146	182

*²²⁴³

²²⁴² On üçüncü ve On dördüncü Yıllar 1934-1935 İş Raporu, s.16; On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.14; On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.21 ve On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, s.11; On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, 1940-1941 İş Raporu, s.12; Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, 1942-1943 İş Raporu, s.14 ve Genel Kongre 23 ve 24'üncü Yıllar, 1944-1945, İş ve Hesap Raporları, s. 10'dan derlenmiştir.

²²⁴³ Rakamlar şu belgeyle düzeltildi: Cumhurbaşkanlığı, 22.10.1943, EBSİS: 02006425 Ek: 1, Belge kayıt no: 495492.

Tablo 16 : Kurumun Bazı Gider Kalemlerindeki Değişim²²⁴⁴

Gider Kalemi	Yardımlar ²²⁴⁵	Gündüz Bakımevi ²²⁴⁶	Çocuk Bakıcı Okulu	K.Ö. Çocuk Yuvası ²²⁴⁷	Genel Merkez Personel gideri ²²⁴⁸	G/M vergisi	İnşaat ve G/M Alımı	Yayın ve Tanıtım	Oto. makineler	Genel Giderler ²²⁴⁹	GİDERLER TOPLAMI	1938=100 endeksinde olması gereken bağlı gider
Yıllar												
1934	11.056	4311	2228	33.123	33.082	6364	-	2177	2909	13.483	115.094	
1935	10.711	6321	2624	30.579	34.553	5048	-	1525	2770	13.493	191.325	
1936	10.864	3945	2464	32.346	37.573	4600	11.702	2173	4383	18.864	132.063	
1937	10.328	2254	2633	26.521	41.554	5797	136.187	22.070	3265	16.933	281.510	
1938	14.111	9911	2115	40.857	34.936	6152	83.235	26.520	2533	29.278	270.040	270.040
1939	9.900	8047	2379	46.331	40.980	6455	217.757	40.476	15.387	34.963	434.385	275.440
1940 ²²⁵⁰	43.147	11.183	1770	86.316	57.809	10.870	²²⁵¹	74.401	1416	53.504	368.274	299.744

²²⁴⁴ Derlemede yararlanılan kaynaklar: On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, **1934-1935 İş Raporu**; On beş ve On altıncı Yıllar, **1936-1937 İş Raporu**; On yedinci ve On sekizinci Yıllar, **1938-1939 İş Raporu**; On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, **1940-1941 İş Raporu**; Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, **1942-1943 İş Raporu**; 23 ve 24. Yıllar, **1944-1945 İş ve Hesap Raporları**; Genel Kongre 25 ve 26'ncı Yıllar **1946-1947 İş ve Hesap Raporu**; BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, **Maliye Teftiş Kurulu, 2 No.lu Basit Rapor**; Genel Kongre, **32-33 ve 34 üncü Yıllar İş ve Hesap Raporları**; Genel Kongre **35 ve 36. Yıllar İş ve Hesap Raporları**; Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kurula sunulan **1961, 1962, 1963 yılları kesin hesapları** ile iki yıllık bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve denetçiler raporu; GMK Çalışma Raporu (**1962-1963 Yılı Çalışmaları**); GMK Çalışma Raporu **1964-1965 yılı çalışmaları**; GMK Çalışma Raporu **1966-1967 yılı çalışmaları**; GMK Çalışma Raporu (**1972-1973 yılları**) ve Denetçiler Kurulu Raporu; **XXVII. Genel Kongre Tutanağı** (3-4) Mayıs 1974; **XXVIII. Genel Kongre Tutanağı** (7-8) Mayıs 1976; **XXIX. Genel Kongre Tutanağı** (12-13) Mayıs 1978; **30. Genel Kongre Tutanağı** (9-10) Mayıs 1980.

²²⁴⁵ Yiyecek, giyecek, süt ve sağlık yardımları ile banyo hizmeti

²²⁴⁶ Personel maaşları dahil.

²²⁴⁷ Personel maaşları dahil.

²²⁴⁸ Maaş, harcırah, yevmiye, ikramiye, ilaç parası.

²²⁴⁹ Kalorifer, elektrik, telgraf, otomobil, basılı evrak ve kırtasiye.

²²⁵⁰ 17 Aylık

²²⁵¹ Bütçede 141.666 lira ayrıldı fakat harcanmadı.

1941	28.886	7188	1417	65.285	41.594	12.631	²²⁵²	19.239	285	34.619	214.357	356.452
1942 ²²⁵³	13.082 ²²⁵⁴	7.906	858	71.490	31.231 ²²⁵⁵	8487	²²⁵⁶	44.370	184	31.603	228.012	596.788
1943	93.656 ²²⁵⁷	19.365	1.131	177.120	62.633	15931	-	93.544	394	79.024	803.093	869.598
1944	235.204 ²²⁵⁸	31.023	3.111	193.217	105.810 ²²⁵⁹	19892	22.998	102.700	567	57.346	742.875	891.132
1945	275.995 ²²⁶⁰	34.620	4.482	215.698	92.334	9161	20.615	127.223	988	71.284	881.256	899.233
1946	353.526 ²²⁶¹	35.140	4.661	204.951	112.574	14.767	12.151	128.167	996	58.137	982.944	864.128
1947	83.651	41.014	4.330	228.138	152.936		155.560	Veri yok	Veri yok	39.586	Veri yok	Veri yok
1948	87.313	39.740	5.037	219.344	158.263		133.894	Veri yok	Veri yok	40.010	Veri yok	Veri yok
1949	163.650	4.830	2.788	232.905	143.978		148.417	Veri yok	Veri yok	55.129	Veri yok	Veri yok
1950	105.788		8.087	239.813	116.579		226.833	Veri yok	Veri yok	46.278	912.327	915.435
1951	249.378		4.052	232.575	111.684		213.894	Veri yok	Veri yok	28.186	788.249	904.634
1952	230.648							Veri yok	Veri yok		838.959	953.241

²²⁵² Bütçede 100.000 lira ayrıldı fakat harcanmadı.

²²⁵³ 8 Aylık

²²⁵⁴ Merkez ve Şubelere yardım başladı (3.842 TL) Bütçede 100.000 TL öngörülmüştü.

²²⁵⁵ İlk defa mesken tazminatı (3.312 TL) ve fevkalade zam (7206 TL) verildi.

²²⁵⁶ Bütçede 150.000 lira ayrıldı fakat harcanmadı.

²²⁵⁷ Merkez ve Şubelere 57.680 TL ihtiyaç sahiplerine 31.586 TL yardım yapıldı. **111.945 TL yeni yuva açmak için** verildi.

²²⁵⁸ Merkez ve kollara 43.535 TL genel yardım, 22.988 inşaat yardımı yapıldı.

²²⁵⁹ 14740 TL memur ve işçilere aynî yardım yapıldı.

²²⁶⁰ Merkez ve Şubelere, 163.157 TL yeni yuva açmak için verildi.

²²⁶¹ Merkez ve Şubelere, 180.460 TL yeni yuva açmak için verildi.

1953	366.187 ²²⁶²	2263	351.380 ²²⁶⁴	141.108 ²²⁶⁵	18.952 ²²⁶⁶	-	31.810	-	65.034 ²²⁶⁷	1.088.978	999.148
1954	321.231 ²²⁶⁸		371.200	158.727	17.060	-	61.975	-	70.727	1.091.529	1.088.261
1955	461.700 ²²⁶⁹		435.242	217.143	18.568		44.249	-	80.025	1.421.263	1.217.880
1956	597.472 ²²⁷⁰		599.252	270.019 ²²⁷¹	15.746	-	49.573	-	88.992	1.721.671	1.358.301
1957	734.815 ²²⁷²		530.187	269.975	18.783	254.915	29.188	-	104.761	2.013.705	1.525.726
...	...		...	...	...	...	...	Genel Giderler			
1961	972.961		1.383.733	428.783	53.822	171.513 ²²⁷³	71.195		149.484	3.501.793	2.357.449
1962	870.221		1.295.768	400.615	65.624	375.831	75.521		164.218	3.294.075	2.446.562
1963	763.331		971.722	321.542	35.515	236.502	52.663		135.952	3.538.985	2.605.886
1964	922.807		1.707.410	546.787	86.267	11.836	124.227		214.032	3.717.449	2.624.788
1965	666.754		1.713.949	581.165	106.497	362.307	136.266		258.331	2.891.751	2.800.314
1966			1.766.102								
	Yardımlar										

²²⁶² 1953'ten itibaren Genel Merkezce idare edilen yuvalara yardım (158.294 TL) yardım faslında yerini aldı. Bu yıl şube ve kollara, 198.582 TL yardım edildi.

²²⁶³ Bu tarihten itibaren Yardımlar faslına alınmış.

²²⁶⁴ Bu yıldan itibaren Çocuk Bakıcı Okulu giderleri Keçiören Çocuk Yuvasıyla toplanmış.

²²⁶⁵ Diğer kuruluşların personel maaşları da bu kalemdedirleştirilmiş.

²²⁶⁶ Bu yıldan sonra sigorta buraya dahil edilmiş.

²²⁶⁷ Uluslararası Çocuk Koruma Birliğine aidat (2000 TL) ilk defa görüldü.

²²⁶⁸ Merkez ve Şubelere 129.359 TL yardım yapıldı. Genel merkezce yönetilen kuruluşlara 177.102 lira harcandı.

²²⁶⁹ Bu yıl Merkez ve Şubelere yardım rekor seviyede gerçekleşti. (257.510); GM'ce yönetilen yuvalara 183.391 TL harcandı.

²²⁷⁰ Bu yıl, Merkez Şube ve Kollara 339.020 TL ve Genel Merkezce idare edilen kuruluşlara 211.974 TL yardım yapıldı.

²²⁷¹ Bu kalemdedir maaşların yanı sıra, yurt içi ve dışı yolluklar, ilaç parası, sigorta katılma payı, hizmetli giyeceği de yer aldı.

²²⁷² Merkez Şube ve Kollara, 452.359 TL ve Genel Merkezce bağlı kuruluşlara 249.831 TL yardım yapıldı.

²²⁷³ 32.540 TL G/M alımında kullanılmıştır.

	Örgüte ve diğer	Kırkla- reli	Zeytin- burnu								
1967 ²²⁷⁴	521.100	110.877	134.890	1.574.243	442.447	48.089	389.160	114.653	280.812	3.657.529	3.140.565
1968										5.222.178	3.270.184
1969										Veri yok	3.456.512
1970	386.285	243.229	364.573	2.960.759						6.924.088	3.864.272
1971	393.017	259.235	459.315	3.151.146						6.627.620	4.706.797
1972								115.218		8.224.331	5.427.804
1973 ²²⁷⁵								210.038		8.409.766	6.283.830
1974										10.066.851	7.253.274
1975										14.687.257	8.630.478
1976				4.088.989	2.428.655		4.572.259			16.578.784	10.045.428
1977				5.550.983	3.455.993		3.517.174			17.926.541	12.308.423
1978				3.903.247 ²²⁷⁶	7.250.223		2.727.531			25.038.162	18.867.694
1979				7.537.572	14.167.844		968.640			36.619.603	30.563.127
1980											

²²⁷⁴ 9 Aylık

²²⁷⁵ 1973 yılında Kurum giderlerinin %62.5'ini çocuk yuvalarına, %12.5'inin maaş ve ücretlere, %12.5'inin örgütlere ve yardımlara, %8,75'inin idarî giderlere, %3.75'inin çeşitli giderler yöneldiği bildirilmektedir. **XXVII. Genel Kongre Tutanağı** (3-4) Mayıs 1974, s. 80.

²²⁷⁶ 1978'den sonra çocuk yuvalarının giderleri tek kalemde birleştirildi.

Tablo 17 : 1934 ile 1938 Yılları Gelir Kalemlerinin Dağılımı²²⁷⁷

GELİR KALEMLERİ	S E N E L E R				
	1934	1935	1936	1937	1938
Yardım/Bağış	8.307	8.471	3.833	5.562	6.753
Bina Kirası	33.611	38.235	49.340	45.134	69.267
Hükûmet Yardımı	29.500	25.877	21.498	20.477	18.000
Ortak Yardımlar	29.000	47.600	74.500	114.000	113.051
Müsamere ve Piyango	1.450	2.216	3.212	3.099	25
Şefkat fişi, telgraf kâğıdı	2.447	2.356	24.557	19.637	27.475
Kitap, Matbaa	30.252	25.003	532	446	839
Dergi	274	423	779	13.931	16.393
Kâğıt rozet	401	315	1.183	1.484	1.815
Süt Bedeli	2.064	1.373	-	-	-
Bakım	805	468	3.336	3.326	4.795
Çeşitli	3.326	3.390	2.734	4.091	3.580
Faiz	7.443	7.519	5.498	6.781	1.438
% 10 Genel Mrk. Payı	4.239	5.140	1.098	1.171	2.661
Otomatik Makineler	7.012	2.086	4.011	4.030	3.941
TOPLAM	166.212	175.355	196.117	243.684	270.040

²²⁷⁷ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar 1934-1935 İş Raporu, s.23; On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.21 ve On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, s.16.dan derlenmiştir.

Tablo 18 : Bazı Gelir Kalemlerindeki Değişim²²⁷⁸

Gelir Kalemi	Bağış	Gayrimenkul ler	Hükûmetten	Ortak Yardım: Fitre, Zekât Deri (THK)	Şefkat pulları Telgr. Rozet	Kitap Dergi	Tahvil gelirleri (Eziz)	Piyango, Müsamere,	Oto. makinelere	% Genel Merkez Payı	Çocuk Bakım	Kavacık Suyu
Yıllar												
1934	8.307	33.611	29.500	29.000	30.653	675	7.443	1.450	7.012	4.239	805	
1935	8.471	38.235	25.877	47.600	25.318	738	7.519	2.216	2.086	5.140	468	
1936	3.833	49.340	21.498	74.500	25.740	1.311	5.498	3.212	4.011	1.098	3.336	
1937	5.562	45.134	20.447	114.000	21.121	14.377	6.781	3.099	4.030	1.711	3.326	
1938	6.753	69.267	18.000	113.051	29.290	17.232	1.438	25	1.438	2.611	4.795	
1939	10.657	83.287	22.964	105.000	37.973	24.938	584	4.608	584	3.516	6.284	
1940	25.312	118.533	45.941	204.000	63.527	61.966	811	4.002	6.194	7.952	10.477	
1941 ²²⁷⁹	13.016	76.759	19.684	245.000	55.292	21.685	7.186	-		6.828	7.019	
1942 ²²⁸⁰	6.090	67.987	39.329	100.000	53.052	13.825	21.773	-	3.194	3.566	5.428	
1943	17.278	90.217	55.000	588.000	120.481	39.211	28.737	6.554	4.608	8.470	11.658	
1944	17.357	100.204	50.000	295.000	234.586	94.400	29.148	21.461	4.499	21.940	13.141	

²²⁷⁸ Derlemede yararlanılan kaynaklar: On üçüncü ve On dördüncü Yıllar, **1934-1935 İş Raporu**; On beş ve On altıncı Yıllar, **1936-1937 İş Raporu**; On yedinci ve On sekizinci Yıllar, **1938-1939 İş Raporu**; On dokuzuncu ve Yirminci Yıllar, **1940-1941 İş Raporu**; Yirmi birinci ve Yirmi ikinci Yıllar, **1942-1943 İş Raporu**; 23 ve 24. Yıllar, **1944-1945 İş ve Hesap Raporları**; Genel Kongre 25 ve 26'ncı Yıllar **1946-1947 İş ve Hesap Raporu**; BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, **Maliye Teftiş Kurulu, 2 No.lu Basit Rapor**; Genel Kongre, 32-33 ve 34 üncü Yıllar **İş ve Hesap Raporları**; Genel Kongre 35 ve 36. Yıllar **İş ve Hesap Raporları**; Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kurula sunulan **1961, 1962, 1963 yılları kesin hesapları** ile iki yıllık bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve denetçiler raporu; GMK Çalışma Raporu (**1962-1963 Yılı Çalışmaları**); GMK Çalışma Raporu **1964-1965 yılı çalışmaları**; GMK Çalışma Raporu **1966-1967 yılı çalışmaları**; GMK Çalışma Raporu (**1972-1973 yılları**) ve Denetçiler Kurulu Raporu; **XXVII. Genel Kongre Tutanağı** (3-4) Mayıs 1974; **XXVIII. Genel Kongre Tutanağı** (7-8) Mayıs 1976; **XXIX. Genel Kongre Tutanağı** (12-13) Mayıs 1978; **30. Genel Kongre Tutanağı** (9-10) Mayıs 1980.

²²⁷⁹ 17 Aylık.

²²⁸⁰ 8 Aylık.

1945	7.293	98.299	27.500	351.500	242.496	87.042	29.007	62.492	30.688	30.688	15.346	8.929
1946	10.580	102.431	35.000	217.720	313.817	91.237	22.797	83.358	5.896	48.422	16.463	11.558
1947	47.546	128.381	45.000	179.900	314.975	74.640	19.518	23.756	7.247	30.891	22.264	14.956
1948	6.289	134.131	20.000	180.000	270.524	63.841	22.533	26.308	6.567	18.562	18.764	23.334
1949	19.522	154.005	30.000	160.000	244.244	7.341	25.386	127.209	7.298	13.772	6.103	11.320
1950	17.877	139.717	75.000	257.584	190.357	3.984	19.763	43.765	7.107	16.894	26.971	13.208
1951	18.890	141.802	75.000	279.347	80.718	3.803	24.239	53.603	5.789	11.869	66.627	38.361
1952	Veri yok											
1953	25.561	186.607	100.000	720.721 ²²⁸¹	58.464	9.189	27.807	231.253	-	3.063	138.449	31.539
1954	6.494	264.250	100.000	508.782	61.309	15.527	56.505	250.020		3.401	121.206	53.806
1955	7.099	325.596	100.000	552.677	96.206	20.003	80.734	435.827		16.765	94.721	67.515
1956	31.275	375.913	100.000	493.458	239.413	29.777	89.489	228.330		8.892	44.093	118.130
1957	26.146	392.650	300.000	587.604	276.683	31.395	99.125	216.175		11.502	25.825	125.606
...	Veri yok											
1961	185.410	423.240	375.000	1.183.249	264.978	37.760	114.896	179.189		44.631	196.886	245.605
1962	258.205	424.311	375.000	1.175.747	413.815	62.049	143.258			35.199	200.175	258.253
1963 ²²⁸²	210.059	463.526	375.000	1.151.609	232.704	71.672	91.413			24.070	475.614	302.703
1964	165.284	605.978	375.000	1.285.771	144.687	66.326	131.512			22.112	359.988	275.407
1965 ²²⁸³	191.032	701.226	360.000	1.471.342	190.341	88.656	82.311			28.599	312.171	255.161
1966	260.402	858.012	360.000	1.973.889	170.856	71.836	121.505			91.037	303.589	313.238
1967			400.000									

²²⁸¹ THK'da biriken 722.781 TL alacak; iki kurumun mutabakatıyla, 1953'te 430.000; 1954'te 170.000; 1955'te 122.781 TL olarak tahsil edildi.

²²⁸² 10 Aylık

²²⁸³ 10 Aylık

1968			75.000									
1969			50.000									
1970			0									
1971			0									
1972			0			76.431						
1973			0			73.615						
1974			0									
1975			0									
1976	5.692.897 ²²⁸⁴	2.381.309	0	5.433.332								
1977	5.758.024 ²²⁸⁵	3.047.572	0	6.664.750	1.495.351							1.130.671
1978	3.120.520	4.336.327	0	6.800.000	1.833.909	127.738	342.193			32.924	212.692	2.181.647
1979	5.234.705	11.586.917		7.166.120	3.439.623	126.056	1.762.205				332.871	2.519.528
1980			50.0000									

²²⁸⁴ 4.145.843 TL yurt dışı kaynaklıdır.

²²⁸⁵ 4.201.388 TL yurt dışı kaynaklıdır.

Tablo 19 : Kurumun 1938 Yılı Gider Rakamları Temelinde, Yıllara Sâri Harcama Gücündeki Değişim²²⁸⁶

YILLAR	GELİRLER	GİDERLER				
1923	145.235	31.651				
1924	137.668	66.286				
1925	62.721	52.119				
1926	195.746	272.015				
1927	218.236	250.306				
1928	248.745	275.315				
1929	263.385	215.913				
1930	193.198	184.087				
1931	152.895	168.073				
1932	144.181	142.590				
1933	152.564	141.045				
1934	166.212	115.094				
1935	175.355	191.325				
1936	196.117	132.063				
1937	243.684	281.510				
YILLAR	GELİRLER	GİDERLER	Artış Oranı 1938=1,0	TÜK. FİY. ENDEKSİ	Enflasyon (%)	1938=100 endeksinde sabit bağıl gelir/gider ²²⁸⁷
1938	270.040	270.040	1,0	100	-	270.040
1939	314.289	434.385	1,57	102	2,1	275.440
1940 ²²⁸⁸	560.509	368.274	1,22	111	8,5	299.744
1941 ²²⁸⁹	464.146	214.357	0,60	132	19,6	356.452
1942 ²²⁹⁰	316.273	228.012	0,38	221	66,7	596.788
1943	976.263	803.093	0,92	322	45,8	869.598
1944	896.145	742.875	0,83	330	2,5	891.132
1945	987.627	881.256	0,98	333	0,9	899.233
1946	954.569	982.944	1,13	320	-3,8	864.128
Veri yok	...	Veri yok				
Dönem Toplamı	4.663.291	4.925.236	0.92 ²²⁹¹			5.322.555

²²⁸⁶ 1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplarıyla..., s. 2-8 ile Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kurul'a Sunulan 1963 ve 1964 yılları kesin hesabı ve 1965 yılı 10 aylık hesabı ile 1966-1967 yılları bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçeleri, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Ltd. Şt. Matbaası, Ankara 1965, s. 1-7'den birleştirilmek suretiyle üretilmiştir.

²²⁸⁷ Kurumun 1938'deki gelirleri ve harcamaları sabitlenerek sonraki yılların enflasyon değerleri ile işlendiğinde elde edilen rakamlar bazında gelirlerinin ve harcamalarının artışı Cemiyet icraatı hakkında önemli bir fikir verebilir. 1938'de gelir, gider denk olduğundan yıllara sâri 1938'e bağlı gider ve gelir değerleri de aynı olmakta olduğundan tek sütunda verilebilmektedir.

²²⁸⁸ 17 aylık

²²⁸⁹ 11 aylık

²²⁹⁰ 8 aylık

²²⁹¹ Dönem gider artış ortalaması. İstatistik Göstergeler, Statistical Indicators, 1923-2011, s. 602. (17.15 Fiyat endeksleri ve değişim oranları, 1938 Bazlı) Gider değişiminin Kurumun faaliyetlerinin maliyesi üzerinden bir değerlendirmeye olanak verebileceği düşünülerek bir fikir hattı tespit etme hedeflendi. Buna göre 1,0'in üzeri büyüme, 1,0'in altı küçülme anlamına gelecektir. Gerçekleşen giderler toplamının, endeks bazlı giderler toplamına bölünmesiyle, giderler Atatürk dönemi rakamlarıyla orantısal olarak sabitlenip sonraki dönemlerde gider bazlı bir büyüme olup olmadığı sorgulandı. İnönü döneminin büyük kısmını kapsayan eldeki veriler ışığında (1946-1950

1950	914.109	912.327	0,99	339	-4,3	915.435
1951	882.860	788.249	0,87	335	-1,1	904.634
1952	1.016.064	838.959	0,88	353	5,1	953.241
1953	1.561.629	1.088.978	1,089	370	4,8	999.148
1954	1.497.725	1.091.529	1,003	403	9,0	1.088.261
1955	1.807.456	1.421.263	1,17	451	11,9	1.217.880
1956	1.811.040	1.721.671	1,26	503	11,5	1.358.301
1957	2.138.833	2.013.705	1,31	565	12,5	1.525.726
Veri yok	...	Veri yok				
Dönem Toplamı		9.876.681	1,10			8.962.626
1961	3.548.893	3.501.793	1,48	873	1,3	2.357.449
1962	3.473.376	3.294.075	1,34	906	3,8	2.446.562
1963	3.659.181	3.538.985	1,35	965	6,5	2.605.886
1964	3.717.449	3.717.449	1,41	972	0,8	2.624.788
1965 ²²⁹²	3.003.882	2.891.751	1,03	1.037	6,7	2.800.314
1966	6.590.385	5.593.903	1,912	1.094	5,5	2.954.237
1967	5.953.208	4.982.120	1,58	1.163	6,3	3.140.565
1968	6.280.687	5.222.178	1,59	1.211	4,1	3.270.184
1969	5.980.802	5.229.650	1,51	1.280	5,7	3.456.512
1970	6.685.046	6.590.266	1,70	1.431	11,8	3.864.272
1971	7.524.432	6.627.620	1,40	1.743	21,8	4.706.797
1972 ²²⁹³	7.705.838	8.224.331	1,51	2.010	15,3	5.427.804
1973 ²²⁹⁴	9.286.036	8.409.766	1,33	2.327	15,8	6.283.830
1974	11.425.107	10.066.851	1,38	2.686	15,4	7.253.274
1975	16.610.195	14.687.257	1,70	3.196	19,0	8.630.478
1976	16.110.959	16.578.784	1,65	3.720	16,4	10.045.428
1977	19.886.368	17.926.541	1,45	4.558	22,5	12.308.423
1978	19.753.185	25.038.162	1,32	6.987	53,3	18.867.694
1979	33.053.921	36.619.603	1,19	11.318	62,0	30.563.127
1980				22.795		

arasında veri yoktur) Kurumun gelir ve giderlerinde ortalama %10 dolaylarında bir küçülme tespit edildi. (giderlerinde %-8, gelirlerinde %-13).

²²⁹² 10 Aylık

²²⁹³ Bu yıl gelir gider dengesinde meydana gelen 518.792 TL açık, Kurum ihtiyatlarından kapatılmıştır.

²²⁹⁴ Bu yıl ise gelirler, giderlerin tamamını karşıladıktan sonra 876.270 TL fazla verdi.

Tablo 20 : Bilanço Aktifleri Karşılaştırması 1934-1938²²⁹⁵

HESAP İSMİ	S E N E L E R				
	1934	1935	1936	1937	1938
Kasa	629	360	513	429	406
Banka Cari Hesapları	117.580	107.310	167.390	93.831	20.407
Esham ve Tahviller	1.669	1.485	1.193	948	613
Genel Merkez Gayrimenkulleri	522.339	598.354	627.047	755.578	847.970
Merkez ve Kol Gayrimenkulleri			Belirtilmedi.	50.080	50.320
Demirbaş ve Mefruşat	33.286	35.149	36.439	36.584	43.606
Otomatik makineler	27.634	28.033	30.233	31.697	33.583
Hayvanat	-	-	1.870	1.870	1.870
Merkez ve Kol Cari Hesapları	28.375	28.375	28.375	28.375	28.375
Şüpheli Alacak	7.691	7.875	7.875	7.875	7.875
Geçici Borçlular	15.757	7424	7.372	67.518	127.695
Nâzım Hesaplar	833.750	719.882	685.303	674.262	577.603
TOPLAM	1.589.700	1.534.251	1.634.048	1.749.052	1.740.328

²²⁹⁵ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar 1934-1935 İş Raporu, s.22 ve s.25; On beşinci ve On altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, s.20 ve 23; On yedinci ve On sekizinci Yıllar 1938-1939 İş Raporu, s.18.den derlenmiştir.

Tablo 21 : Kurumun Bilanço Aktiflerine ve 1938=100 Tüfe Endeksi Göreceli Büyüme Oranları²²⁹⁶

Yıllar	Banka Cari Hesaplarında	Tahvil ve Hisse Senetleri	Merkez ve kollar Cari hes.	G/M Mallar	Merkez ve kollar G/M	Demirbaş eşya	Kavacık İşletme Sermayesi	Gümrük Eşya Ambarı	Kurumun Aktifi (TOPLAM)	1938=100 TÜFE Endeksine göre Gereken Bilanço Aktifleri Toplamı
1934	117.580	1669	28.375	522.339		33.286			1.589.700	
1935	107.310	1.485	28.375	528.375		35.149			1.534.251	
1936	167.390	1.193	28.375	627.047		36.439			1.634.048	
1937	93.831	948	28.375	755.578	50.080	36.884			1.749.052	
1938	20.407	613	28.375	847.970	50.320	43.606			1.740.328	1.740.328
1939	16.899	342	6.443	1.065.279	55.615	53.480			1.621.610	1.775.134
1940	160.350	342	11.535	1.075.451	53.115	59.079	31.744		1.922.149	1.931.764
1941 ²²⁹⁷	72.089	300.342		1.075.451	57.195	59.079	69.560		2.147.008	2.297.232
1942 ²²⁹⁸	76.124	300.342	13.373	1.075.451	73.346	62.573	127.065		2.193.726	3.846.124
1943	155.884	425.342	5.610	1.075.451	74.416	69.530	320.658		2.213.404	5.603.856
1944	155.171	425.266	2.105	1.096.615	79.181	74.852	485.630		2.413.529	5.743.082
1945	168.699	425.266	5.605	1.108.605	111.331	88.455	612.997	5.038	2.611.363	5.795.292
1946	101.511	321.226	42.009	1.115.897	135.352	90.485	675.444	15.592	2.604.321	5.569.049
1947	461.356 ²²⁹⁹			1.363.190 ²³⁰⁰			681.027	6.303	2.710.661	5.656.066
1948	466.079			1.352.920			681.033	28.911	2.790.576	5.743.082
1949	383.540			1.357.741			681.033	217.446	2.894.624	6.160.761
1950	409.719			1.377.069			681.033	198.379	2.892.477	5.899.711
1951	559.869			1.382.349			681.033	180.968	2.945.808	5.890.098
1952										6.143.357

²²⁹⁶ Kurumun 1923'ten sonra yayınlamış olduğu tüm Genel Merkez Kurulu Raporları (Bkz. Kaynakça, HEC/TÇEK Yayınları.) ve İstatistik Göstergeler, Statistical Indicators, 1923-2011, s. 602. (17.15 Fiyat endeksleri ve değişim oranları, 1938 Bazlı). tek tek işlenerek oluşturulmuştur.

²²⁹⁷ 17 Aylık.

²²⁹⁸ 8 Aylık.

²²⁹⁹ Menkul Kıymetler başlığı altında.

²³⁰⁰ Sabit Kıymetler başlığı altında.

1953	239.682	1.000.000	153.009	1.382.349	157.824	681.033	11.557	3.680.280	6.439.213
1954	257.444	1.448.000	144.517	1.382.349	164.834	681.033	7.692	4.115.126	7.013.521
1955	366.001	1.600.000	218.183	1.382.349	174.630	681.033	4.496	4.459.990	7.848.879
1956	99.183	1.761.060	236.831	1.382.349	187.943	681.033	38.821	4.508.581	8.753.849
1957	187.669	1.774.160	307.182	1.382.349	196.663	681.033	53.699	4.669.803	9.832.853
...									
1961									15.193.063
1962									15.767.371
1963 ²³⁰¹									16.794.165
1964									16.915.988
1965 ²³⁰²	136.025	1.046.800	1.281.697	2.977.536	531.992	707.331	319.029	8.028.494	18.047.201
1966	3.409.490			5.547.589		707.331		28.021.752	19.039.188
1967	3.447.991						361.707		
1968	3.870.892						538.325		
1969	4.856.747						494.487		
1970									
1971									
1972									
1973									
1974									
1975									
1976									
1977									
1978									
1979									
1980									

²³⁰¹ 10 Aylık

²³⁰² 10 Aylık

Tablo 22 : Bağış, Taşınmaz Geliri ve Ortak Yardımların Enflasyonla İşlenmiş Karşılıkları (1938=100 Endeks)

Gelir Kalemi	Bağış	1938 100 endeks. Enfl.karşılığı	Taşınmazlar	1938 100 endeks. Enfl.karşılığı	THK Ortak Yardımı: (Fitre, Zekât Deri)	1938 100 endeks. Enfl.karşılığı	TÜK. FİY. ENDEKSİ (1938=100).
Yıllar							
1934 - 1938 Yılları ortalaması	6.585		47.117		75.620		
1938							100
1939	10.657	6.716	83.287	48.059	105.000	77.132	102
1940	25.312	7.309	118.533	52.299	204.000	83.938	111
1941 ²³⁰³	13.016	8.692	76.759	62.194	245.000	99.818	132
1942 ²³⁰⁴	6.090	14.552	67.987	104.128	100.000	167.120	221
1943	17.278	21.203	90.217	151.716	588.000	243.496	322
1944	17.357	21.730	100.204	155.486	295.000	249.546	330
1945	7.293	21.928	98.299	156.899	351.500	251.814	333
1946	10.580	21.072	102.431	152.694	217.720	241.984	320
1947	47.546	21.401	128.381	155.080	179.900	245.765	325
1948	6.289	21.730	134.131	157.466	180.000	249.546	330
1949	19.522	23.310	154.005	168.918	160.000	267.694	354
1950	17.877	22.323	139.717	161.760	257.584	256.351	339
1951	18.890	22.059	141.802	159.851	279.347	253.327	335
1952	Veri yok						353
1953	25.561	24.364	186.607	176.552	720.721 ²³⁰⁵	279.794	370
1954	6.494	26.537	264.250	192.299	508.782	304.748	403
1955	7.099	29.698	325.596	215.203	552.677	341.046	451
1956	31.275	33.122	375.913	240.016	493.458	380.368	503
1957	26.146	37.205	392.650	269.601	587.604	427.253	565
...	Veri yok						
1961	185.410	57.487	423.240	411.331	1.183.249	660.626	873
1962	258.205	59.066	424.311	426.880	1.175.747	685.117	906

²³⁰³ 17 Aylık.

²³⁰⁴ 8 Aylık.

²³⁰⁵ THK'da biriken 722.781 TL alacak; iki kurumun mutabakatıyla, 1953'te 430.000; 1954'te 170.000; 1955'te 122.781 TL olarak tahsil edildi.

1963 ²³⁰⁶	210.059	63.545	463.526	454.679	1.151.609	729.733	965
1964	165.284	64.006	605.978	457.997	1.285.771	735.026	972
1965 ²³⁰⁷	191.032	68.286	701.226	488.603	1.471.342	784.179	1.037
1966	260.402	72.039	858.012	515.459	1.973.889	827.282	1.094
1967		76.583		547.970		879.460	1.163
1968		79.744		570.586		915.758	1.211
1969		84.288		603.097		967.936	1.280
1970		94.231		674.244		1.082.122	1.431
1971		114.766		821.249		1.318.056	1.743
1972		132.358		947.051		1.519.962	2.010
1973		153.232		1.096.412		1.759.677	2.327
1974		176.873		1.265.562		2.031.153	2.686
1975		210.456		1.505.859		2.416.815	3.196
1976	5.692.897 ²³⁰⁸	244.962	2.381.309	1.752.752	5.433.332	2.813.064	3.720
1977	5.758.024 ²³⁰⁹	300.144	3.047.572	2.147.592	6.664.750	3.446.759	4.558
1978	3.120.520	460.093	4.336.327	3.292.064	6.800.000	5.283.569	6.987
1979	5.234.705	745.290	11.586.917	5.332.702	7.166.120	8.558.671	11.318
1980							22.795

Tablo 23 : İnönü Dönemi Gayrimenkul Değerleri Kira Gelirleri²³¹⁰

Yıllar	Değeri (blnç.aktif.deki)	Getirdiği kira miktarı
1943	1.075.451	90.218
1944	1.096.615	100.204
1945	1.108.606	98.299
1946	1.115.897	102.431
1947	1.161.886	128 381
1948	1.161.886	134 131
1949	1.161.886	154.014
1950	1.165.386	139.717

Tablo 24 : Tahvil Gelirleri ve Bankalardaki Mevduat

²³⁰⁶ 10 Aylık

²³⁰⁷ 10 Aylık

²³⁰⁸ 4.145.843 TL yurt dışı kaynaklıdır.

²³⁰⁹ 4.201.388 TL yurt dışı kaynaklıdır.

²³¹⁰ BCA, 030-10-218-470-1, 13.02.1952, s. 5.

Yıllar	Tahvilin bilanço değeri	Bankalardaki mevduat	Faiz getirisi
1943	425.342	155.884	28.737
1944	425.266	155.171	29.148
1945	425.266	168.699	29.007
1946	321.226	101.511	22.798
1947	313.226	147.946	19.518
1948	389.112	76.092	22.533
1949	382.942	-24.926	25.385
1950	370.923	37.950	19.762

Tablo 25 : Otomatik Makinelerin Kuruma Katkısı

Yıllar	Bilanço değeri	Hasılatı	Maliyeti	Net getirisi
1938	48.583	3.941	2.533	1.408
1939	48.583	4.509	15.387	-10.878
1940	48.583	6.194	226	5.968
1941	48.583	3.808	285	3.523
1942	48.583	3.194	184	3.010
1943	48.583	4.508	394	4.214
1944	48.583	4.499	568	3.932
1945	48.583	5.946	989	4.957
1946	48.583	5.896	997	4.900
1947	20.688	7.247	806	6.441
1948	20.688	6.567	773	5.794
1949	20.688	7.298	965	6.333
1950	12.600	7.107	994	6.113
1951	12.600	5.789	263	5.526
1953	12.600			
1954	12.600			
1955	12.600			
1956	12.600			
1957	12.600			

Tablo 26 : Kavacık Suyu İşletme Sermayesi ve Net Gelirlerindeki Değişim

YILLAR	CARİ HESABI	İŞLETME SERMAYESİ	GELİRLERİ	GİDERLERİ	Net GETİRİSİ
1940	175	31.744			
1941	8.944	69.560			
1942	15.190	127.065			
1943	19.535	320.639		194.921 (sermayeden)	
1944	7.380	525.328			
1945	19.175	612.997			8.929
1946	59.689	675.444		92.237 (sermayeden)	-28.375
1947	...	681.027			
1948		681.033	41.500		
1949		681.033			
1950		681.033			
1951		681.033			
1952					
1953	137.175	681.033	148.857	117.318	31.539
1954	137.947	681.033	176.658	122.852	53.806
1955	70.431	681.033	210.632	143.116	67.515
1956	47.698	681.033			118.130
1957	12.340	681.033	417.851	119.174	125.606
1958					
1960					
1961			844.713	423.668	245.605
1962			951.683	345.474	258.253
1963					302.703
1964					275.407
1965		707.331	1.168.226	596.044	255.161
1966		707.331	1.277.764	648.993	313.238
1967			1.200.717	434.173 ²³¹¹	337.787
1968			1.190.344		273.782
1969			1.393.659		287.558
1970					402.207
1971			4.147.765 ²³¹²	7.404.731 ²³¹³	565.364
1972					272.764
1973					621.417
1974					
1975					
1976					
1977					1.130.671
1978					2.181.647
1979					2.519.528

Tablo 27 : Pul Rozet Piyango Etkinlikleri Gelir Durumu

²³¹¹ 9 Aylık

²³¹² Kavacık semti Kurum arsalarının satışından gelen tutar.

²³¹³ Şişeleme tesisi yapımı için maliyet, (3.271.966 TL açık kurum bünyesinden kapatıldı.)

Yıllar	Pul, rozet ²³¹⁴ piyango müsamere toplamı	Bütçe % 'si
1942	44.852	17
1943	89.845	9
1944	246.360	27
1945	282.813	29
1946	324.860	41
1947	338.731	38
1948	296 832	37
1949	371 453	45
1950	234 122	36
1951	134.321	20

Tablo 28 : Türkiye’de 1939-1950 Dönemi MEB Bütçelerinin Başlangıç
Ödenekleri ve Harcama Kalemleri²³¹⁵

Yıllar	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı%	Harcama	Bütçe Payı%
1939	16.164.400	4,7	18.653.232	3,7
1940	17.796.167	5,0	20.068.417	3,0
1941	19.452.261	4,8	25.078.377	3,5
1942	28.533.434	5,4	38.603.711	3,4
1943	43.128.934	6,5	58.958.851	4,5
1944	62.504.584	5,3	74.915.875	5,3
1945	51.012.927	6,8	52.821.524	6,5
1946	97.030.428	7,8	111.033.275	8,3
1947	100.716.321	6,8	106.204.770	5,3
1948	106.497.248	6,4	163.330.669	8,7
1949	165.732.843	9,4	196.716.986	9,4
1950	176.444.347	9,3	184.726.405	9,0

²³¹⁴ Bu gelirlerin çoğunluğu bu iki kalemdendir.

²³¹⁵ Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1992a), **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, 1992.

Tablo 29 : İnönü Döneminde Yıl Sonu Bütçesine Göre Gerçekleşen MEB ve SSYB Harcamaları ve Yüzde Oranları²³¹⁶

Yıllar	Gerçekleşen Sağlık Harcaması		Gerçekleşen Eğitim Harcaması	
	Bütçe oranı %	TL	Bütçe oranı %	TL
1939	2,4	12.099.393	3,7	18.653.232
1940	1,8	12.041.050	3,0	20.068.417
1941	1,6	11.801.589	3,4	25.078.377
1942	1,4	15.895.645	3,4	38.603.711
1943	1,3	17.032.556	4,5	58.958.851
1944	1,7	24.029.620	5,3	74.915.875
1945	2,3	18.690.693	6,5	52.821.524
1946	2,2	29.430.506	8,3	111.033.275
1947	2,0	40.077.271	5,3	106.204.770
1948	2,4	45.056.736	8,7	163.330.669
1949	2,8	58.596.549	9,4	196.716.986
1950	2,7	55.417.921	9,0	184.726.405

Tablo 30 :TÇEK Yuvalarındaki Çocuk Sayıları - DP Dönemi

S. no.	<u>Yuvalar</u>	<u>1953</u>	<u>1954</u>	<u>1955</u>	<u>1956</u>	<u>1957</u>
1	Afyon	74	90	109	126	120
2	Ankara	287	329	273	296	358
3	Balıkesir	15	18	15	20	26
4	Biga	30	32	39	39	40
5	Bursa	63	102	126	153	209
6	Elâzığ	28	43	60	82	112
7	Erzurum	50	47	50	50	50
8	Gaziantep	90	88	88	119	115
9	Giresun	8	7	13	13	16
10	Kırklareli	60	79	86	99	92
11	Malatya	8	8	26	49	63
12	Mersin	62	66	78	67	97
13	Niğde	62	20	24	26	57
14	Ordu	8	8	10	20	26
15	Rize	39	46	46	38	48
16	Sakarya					57
17	Sivas	81	65	57	47	50
18	Trabzon	24	20	23	29	26
19	Kasımpaşa					35
20	Kocamustafapaşa					35
TOPLAM		959	1068	1123	1273	1632

²³¹⁶ Aynı yer.

Tablo 31 : 1948-1959 Dönemi Toptan Eşya Endeksi, Enflasyon Oranı, dolar Kuru ²³¹⁷

Yıllar	Toptan Eşya Endks.	Enfl.(TEFE)	TL/\$ Kuru
1948	100	7,7	2,8
1949	108	7,9	2,8
1950	97	-10,2	2,8
1951	103	6,7	2,8
1952	104	0,8	2,8
1953	107	2,3	2,8
1954*	118	11	2,8
1955	127	7,2	2,8
1956	148	16,8	2,8
1957	175	18,7	2,8
1958	202	15,1	2,8
1959	239	19,5	2,8

Tablo 32 : DP Döneminde GSMH (Cari Fiyatlarla) ve Kişi Başına GSMH

Yıllar	Dolar Kuru	GSMH (Milyon TL)	Kişi.Baş.GSMH (Dolar)
1950	2,8	9.694	166,4
1951	2,8	11.644	194,4
1952	2,8	13.389	217,8
1953	2,8	15.607	247
1954*	2,8	15.914	244,9
1955	2,8	19.117	286,2
1956	2,8	22.047	322,1
1957	2,8	29.309	414,5
1958	2,8	34.999	481,1
1959	2,8	43.670	583,4
1960	2,8	46.664	358,6

²³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Varidat Bütçesi, 1960 Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu Layıhası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, XI. Devre, Cilt:12-1, s. 491.

Tablo 33 : 1960'ların İlk Yarısı Gelirler Tablosu

Gelir Türü	Hesap adı	1961	1962	1963	1964	1965*
KARŞILIKSIZ YARDIMLAR	Hükûmet Yardımları	375.000	375.000	375.000	375.000	300.000
	Fitre zekat kurban derisi payı	1.183.249	1.175.747	1.151.609	1.285.771	471.342
	Bağışlar	185.410	258.205	210.059	165.284	95.909
SERMAYEYE DAYALI GELİRLER	Gayrimenkul Kiralari	423.240	424.311	463.526	605.978	545.095
	Kavacık Suyu	245.605	258.253	302.703	275.407	-
	Tahvil Faizi	72.306	127.360	81.507	131.512	57.059
HARCAMAYA DAYALI GELİRLER	Çocuk Bakım Parası	196.886	200.175	475.614	359.988	231.994
	Şefkat pulu lüks telgraf	264.978	413.815	232.704	144.687	160.145
	Eşya Piyangosu	179.189	-	-	-	-
	Dergi, kitap broşür	37.760	62.049	71.672	66.326	71.496
	% 5 pay	44.631	35.199	24.070	22.112	2.823
TOPLAM		3.548.893	3.473.376	3.659.181	3.717.449	3.003.882

Tabloya, “çeşitli gelirler” ve “bir önceki yıldan devir” kalemleri dahil edilmemiştir.

* On aylık

Tablo 34 : 1960'lı Yılların İlk Yarıısı Gider Tablosu (Sadece Önemli Kalemler Gösterilmiştir)

Gider Türü	Ödenek Adı	1961	1962	1963	1964	1965
KURUM AMACINA YÖNELİK GİDERLER	Örgütlere Yardım	559.883	438.913	624.445	491.645	186.643
	Gn.Mrk. Yuvalarına	397.031	373.149	358.109	422.546	298.854
	Keçiören Yuva ve Okulu	1.383.733	1.295.768	1.355.853	1.707.410	1.288.377
	Yayın-Tanıtım	71.193	75.521	69.780	124.227	105.759
YÖNETİM GİDERLERİ	Personel	418.500	387.660	407.900	546.787	417.073
	Bina, ofis, vergi, sigorta	200.814	216.970	250.480	272.573	176.684
	Müfettiş yollukları, uluslararası birlik, kongre v.s.	112.608	70.986	69.254	100.300	74.054
GELİR TEMİNİ İÇİN YAPILAN HARCAMA	Eşya Piyangosu	119.484	-	-	-	-
	Şefkat pulu, lüks telg. rozet imali	45.639	1.111	34.143	-	-
	Gayrimenkul alımı	32.240	-	65.500	22.160	-
	İnşaat	139.173	375.831	241.010	11.836	756.938
TOPLAM		3.501.793	3.294.075	3.538.985	3.717.449	1.879.811

Tablo 35 : 60'lı Yıllar İkinci Yarısı TÇEK Gelirleri²³¹⁸

Tabloya, “çeşitli gelirler” ve “bir önceki yıldan devir” kalemleri dahil edilmemiştir.

Gelir Türü	Hesap adı	1965	1966	1967*	1968**	1969**
KARŞILIKSIZ YARDIMLAR	Hükûmet Yardımı	360.000	360.000	360.000	400.000	400.000
	Fitre zekat kurban derisi payı	1.471.342	1.973.889	732.846	1.700.000	1.700.000
	Bağışlar	191.032	260.402	466.143	200.000	200.000
SERMAYEYE DAYALI GELİRLER	Taşınmaz Kiraları	701.226	858.012	983.413	2.000.000	2.000.000
	Kavacık Suyu	255.161	313.238	-	300.000	300.000
	Tahvil Faizi	82.311	121.505	71.092	100.000	100.000
HARCAMAYA DAYALI GELİRLER	Çocuk Bakım Parası	312.171	303.589	213.034	300.000	300.000
	Şefkat pulu, lüks telgraf	190.341	170.856	101.142	250.000	250.000
	Eşya Piyang.	-	-	-	-	-
	Dergi, kitap broşür	88.656	71.386	66.873	75.000	75.000
	% 5 pay	28.599	91.037	35.287	150.000	150.000
TOPLAM		3.758.982	4.590.385	3.562.794	5.550.000	5.550.000

* Dokuz aylık

** Bütçe Tahmini

²³¹⁸ Ç.E.K. Genel Merkez Kurulunca XXIV. Genel Kongreye Sunulan **1965 ve 1966 yılları kesin hesabı ve 1967 yılı 9 Aylık hesabı ile 1968-1969 yılları bütçe tasarısı**, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçeleri, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, 1967, Ankara, s. 1,8,11,17,18'den üretilmiştir.

Tablo 36 : 1960'lı Yılların İkinci Yarısı Gider Tablosu²³¹⁹ (Sadece Önemli Kalemler Gösterilmiştir)

Gider Türü	Ödenek Adı	1966	1967*	1968**	1969**
KURUM AMACINA YÖNELİK GİDERLER	Örgütlere Yardım	280.107	518.920	700.000	700.000
	Gn.Mrk. Yuvalarına	376.173	245.767	558.000	558.000
	Keçiören Yuva ve Okulu	1.713.949	1.574.243	2.000.000	2.000.000
	Yayın-Tanıtım	136.260	114.653	125.000	125.000
	Çeşitli Sosyal yrd.lar	10.474	2.180	50.000	50.000
YÖNETİM GİDERLERİ	Personel	545.223	405.755	843.541	847.555
	Bina, ofis, vergi, sigorta	320.685	266.290	695.000	695.000
	Müfettiş yollukları, uluslararası birlik, kongre vs.	112.110	99.303	268.456	264.442
GELİR TEMİNİ İÇİN YAPILAN HARCAMA	Eşya Piyangosu	-	-	1	1
	Şefkat pulu, lüks telg. rozet imali	2.641	41.247	55.000	55.000
	Gayrimenkul alımı	-		1	1
	İnşaat	362.307	389.160	225.000	225.000
TOPLAM		3.859.945	3.657.529	5.550.000	5.550.000

* Dokuz aylık

** Tahmin

*** Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi için harcanan.

? Kayıt bulunamadı.

²³¹⁹ Ç.E.K. Genel Merkez Kurulunca XXIV. Genel Kongreye Sunulan **1965 ve 1966 yılları kesin hesabı ve 1967 yılı 9 Aylık hesabı ile 1968-1969 yılları bütçe tasarısı**, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçeleri, Doğu Matbaacılık Ticaret Ltd.Şti. Matbaası, 1967, Ankara, s. 2,9,16,17,18,19'dan üretilmiştir.

Tablo 37 : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Korunmaya Muhtaç Çocuklar (1967-1971)²³²⁰

	KURULUŞ SAYISI			KAPASİTE		BAKILAN ÇOCUK SAYISI				SIRADA BEKLEYEN		KORUMA KARARLI TOPLAM		
	TÇEK ²³²¹	Çocuk Bakım Yurdu	Yetiştirme Yurdu	Çocuk Bakım Yurdu	Yetiştirme Yurdu	TÇEK ²³²²	ÇBY	YY	Koruyucu Aile	ÇBY	YY	ÇBY	YY	Gelişen İhtiyaç
Yıllar														
1967	19	15	79	2.000	10.613	716 ²³²³	1433	10.613	105	280	11.924	1513	22.531	36.254
1968	19	16	83	2.100	11.415	704	1473	11.415	112	273	12.281	1746	23.696	37.994
1969	19	17	84	2.300	11.734	758	1833	11.734	124	251	12.893	2084	24.632	39.860
1970	19	17	87	2.300	12.286	600	1930	12.286	131	212	12.142	2142	24.428	38.924
1971	19	17	87	2.300	12.332	578	1877	12.332	135	203	13.722	2060	26.054	42.059

²³²⁰ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Tablo 625. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, s.806. Erişim tarihi, 13.02.2020.

²³²¹ Yazar tarafından ilave edilmiştir.

²³²² Burada TÇEK tarafından bakılmakta olduğu bildirilen rakamlar yanlıştır. 1967 yılı itibarıyla 19 TÇEK Yuvasında 1.517 çocuk koruma altındadır. **1967 Genel Kurul Toplantısı Tutanağı**, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Kardeş Matbaası, 1968, Ankara, s.89.

²³²³ 1.517 olmalı.

EKLER LİSTESİ

- EK-1 : Cemiyetin Alameti Farikası (sol) Etfâle Muavenet Türk Komitesi Sembolü (sağ)
- EK-2 : Galata'da Aziz Sir De Vincent de Paul Rahibelerinin İşlettiği Yetimhaneden Yazılan Yazı: "Kreşte Bulunan Yetimlere Dair"
- EK-3 : HEC'in Bursa Sokak'taki İlk Ofisi
- EK-4 : İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi'nin Bazı Yıllar Yönetim Kurulu ve Merkez Kurul Üyeleri
- EK-5 : İstanbul HEC Merkez Kurulu-1922
- EK-6 : Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Kamu Yararlı Derneklerden Olduğuna Dair Padişah Onayı
- EK-7 : İlk Çocuk Misafirhanesi ve Yatakhane (Firuzağa)
- EK-8 : Kalender Ziraat Yurdu; Bugün Kalender Orduevi - Sarıyer
- EK-9 : Mısır ve Hindistan'a Gönderilen Beyanname (Sadeleştirilmiş)
- EK-10 : Dr. Safiye Ali'nin 23 Nisan 1924'te Gazetelerde Yayınlanan 23 Nisan İstiklal Gününün Çocukların Günü Olduğuna Dair Yazısı
- EK-11 : Ankara HEC'in ilk kurulduğu Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Binası ve ilk Yazıhanesi
- EK-12 : Harp Yetimleri, Geldikleri ve Gittikleri Kıyafetlerle
- EK-13 : Hacı Musa Mahallesinde açılan İlk Çocuk Bakımevi
- EK-14 : Hassan Kassani'nin 15 Aralık 1923 Tarihli Mektubu
- EK-15 : Dr. Fuat Bey (Umay) Bey'in ABD'nin İstanbul Konsolosluğunda Yapılan Değerlendirmesi, 15.03.1923.
- EK-16 : Şube Sayıları Grafiği
- EK-17 : 1922-1934 Arasında Yıllara Dağılan Yardımlar Grafiği
- EK-18 : 1922-1934 Yılları Arasında Yapılan Yardımların Cins ve Miktarı
- EK-19 : Çocuk Esirgeme Kurumu Adının Örgütler Tamimi
- EK-20 : Keçiören'de Alınan İlk Bina
- EK-21 : Çocuk Bakıcı Okulu Öğrencileri
- EK-22 : Kurumun 1923-1938 Gelir Gider Dengesi Grafiği
- EK-23 : 1934-38 Gelir Kalemleri Dağılım Grafiği
- EK-24 : Umay Pavyonu
- EK-25 : Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1943'e Kadar Olan Yayınları
- EK-26 : Eşya Piyangosu
- EK-27 : TÇEK Genel Merkez Kuruluş Şeması – 1964
- EK-28 : Hemşire Koleji Öğrencileri
- EK-29 : TÇEK Amblemlili Çay Paketi
- EK-30 : 50. Yıl ÇEK Hatıra Kibriti
- EK-31 : Kızılay Baskısı İlkokul Karnesi-1979

EKLER

EK-1 : Cemiyetin Alameti Farikası (sol) Etfâle Muavenet Türk Komitesi Sembolü (sağ)

صحت

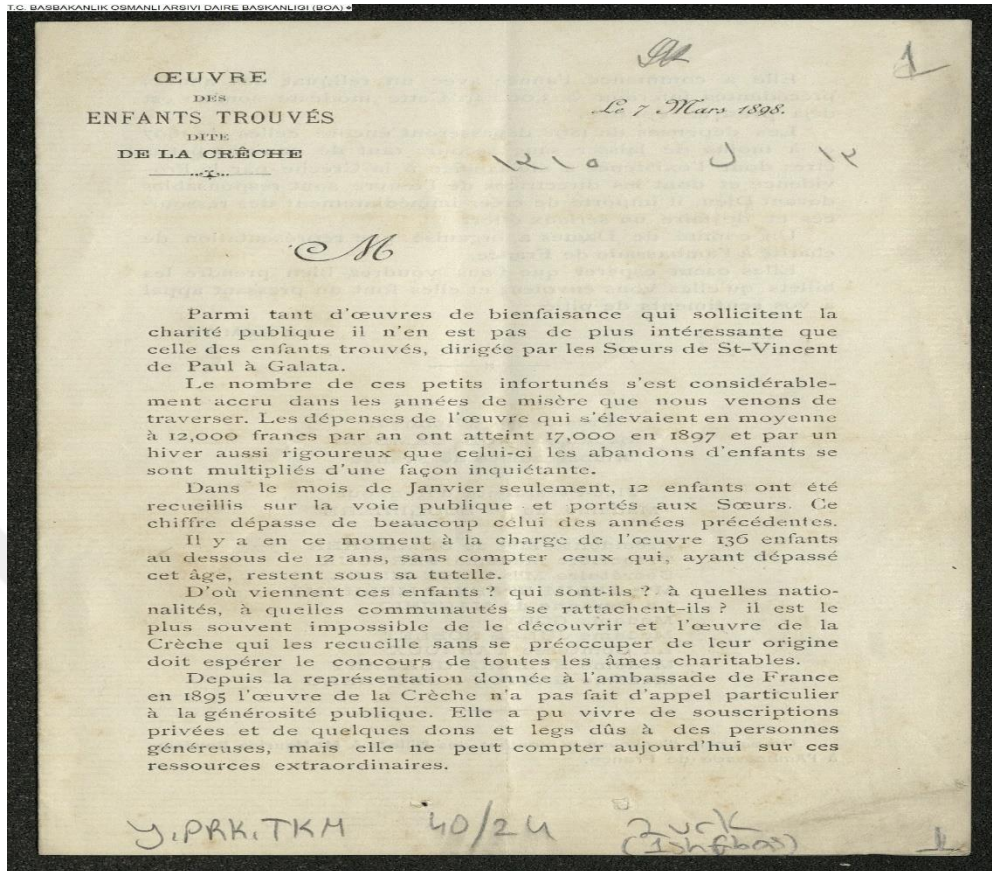
نسخه شفقت

حمایه اطفال جمعیتك علامت فارقه سی

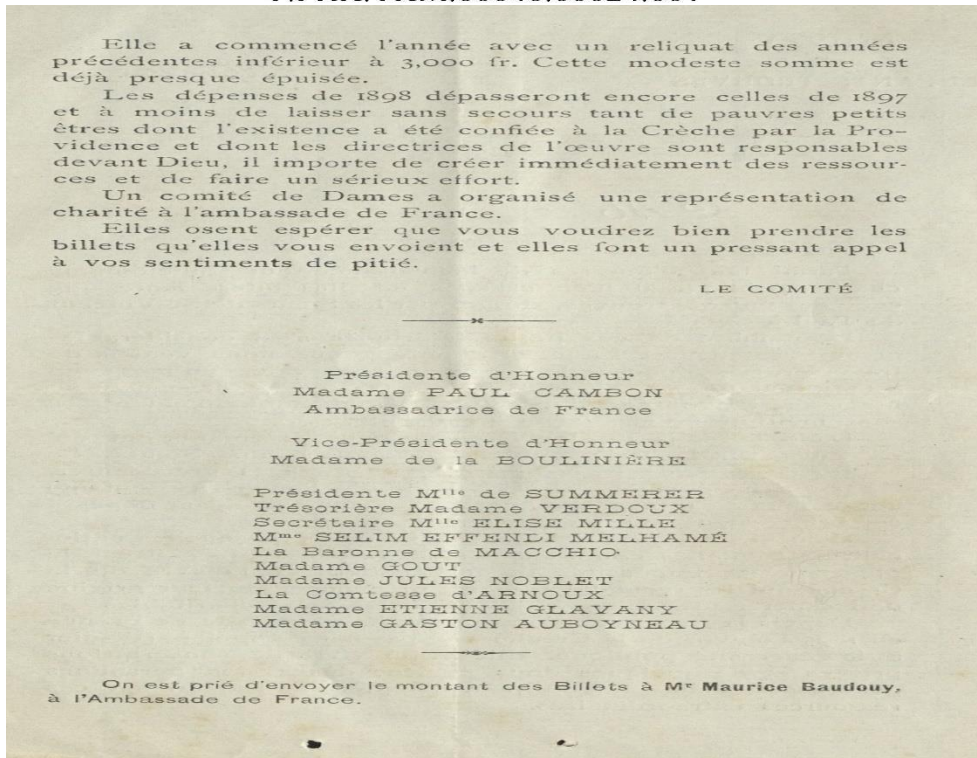

EK-2 : Galata'da Aziz Sir De Vincent de Paul Rahibelerinin İşlettiği Yetimhaneden
Yazılan Yazı: "Kreşte Bulunan Yetimlere Dair"

Ön Yüzü

Y.PRK.TKM.00040.00024.001

Arka Yüzü

EK-3 : HEC'in Bursa Sokak'taki İlk Ofisi

EK-4 : İstanbul Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umumiyesi'nin Bazı Yıllar Yönetim Kurulu ve Merkez Kurul Üyeleri:

1918 Yılı

Yönetim Kurulu: Reis Cavid Bey Birinci Reis vekili Arif Bey, İkinci Reis Servet Bey, Kâtib-i Umumî Ahmet Hakkı Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey,

Merkez Kurul: Adnan Bey, bilahare Hakkı Şinasi Paşa, Ahmet Emin Bey, Orfanidis Efendi, Celal Derviş Bey, Haralambidi Efendi, Rasim Ferit Bey, Dr. Ömer Fuad Paşa, Emanuel Karasu Efendi, Nihat Bey, Mişel Nöradünyan Efendi, Asım Bey, Dr. Besim Ömer Paşa, Reşat Bey, Selim Sırrı Beyi, Muhtar Bey, Midhat Şükrü Bey, Kemal Derviş Bey, Nail Raşid Bey, Nesim Mesaliyah Efendi, David Kohen Efendi.

1919 Yılı

Yönetim Kurulu: Reis Cavid Bey bilahare Müderris Dr. Besim Ömer Paşa, Birinci Rees Vekili Araf Bey- Muhtar Bey, İkinci Reis Vekili Servet Bey, Orfanidis Efendi, Kâtib-i Umumi Ahmet Hakkı Bey, Rasim Ferid Bey, Nail Reşid Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey.

Merkez Kurul: Dr. Besim Ömer Paşa, Zühdü Bey, Ahmet Emin Bey, Hakkı Şinasi Paşa, Celal Derviş Bey, Muhtar Bey, Arif Bey, Nuraldin Ramih Bey, Dr. Rasim Ferid Bey Haralambidi Efendi, Edip Bey, Orfanidis Efendi, Mişel Nöradünyan Efendi, Hüseyin Ragıp Bey, Dr. Ömer Fuad Paşa, Midhat Şükrü Bey, Nihat Bey, Fethi Bey, Nazmi Dihani Bey, Selim Sırrı Bey.

1920 Yılı

Yönetim Kurulu: Reis Müderris Dr. Besim Ömer Paşa, Birinci Reis Vekili Ahmet Muhtar Bey, Orfanidis Efendi, İkinci Reis Vekil Orfanidis Efendi, Dr. Hakkı Şinasi Paşa, Katib-i Umumi Nail Reşid Bey, Fuad Hulusi Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey.

Merkez Kurul: Ahmet Emin Bey, Arsen Arseniyan Efendi, Kazım Refik Bey, Servet Bey, Celal Derviş Bey, Ekrem Reşit Bey, Hakkı Şinasi Paşa, Mahmut Nedim Bey, Dr. Rasim Ferit Bey, Zühdü Bey, Dr. Ömer Fuat Paşa, Nazmi Dihani Bey, Kâmil Ömer Bey, Edip Bey, Elbrin Azara Efendi, Kâzım Ziya Bey, Nevraldin Ramih Bey, Hüseyin Ragıp Bey, Rıza Benzun Efendi, Ahsen Abidin Bey, Mehmet Ali Bey, Saim Bey, Fuad Hulusi Bey, Nail Reşit Bey.

1921 Yılı

Yönetim Kurulu: Reis Müderris Dr. Besim Ömer Paşa, Birinci Reis Vekili Orfanidis Efendi, İkinci Reis Vekili Dr. Hakkı Şinasi Paşa, Kâtib-i Umumi Fuad Hulusi Bey, Kâzım Refik Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey.

Merkez Kurul: Dr. Ömer Fuat Paşa, Mehmet Ali Bey, Ahmet Emin Bey, Dr. Rasim Ferit Bey, Servet Bey, Ekrem Bey, Ahsen Abidin Bey, Kemal Ömer Bey, Nazmi Dihani Bey, Nail Reşid Bey, Kâzım Ziya Bey, Mahmud Nedim Bey, Saim Bey, Kazım Refik Bey, Fuad Hulusi Bey, Nail Reşit Bey, Dr. Viktor Bey.

1922 Yılı

Yönetim Kurulu: Reis Müderris Dr. Besim Ömer Paşa, Reise Naile Hamdi Hanımefendi, Birinci Reis Vekili Orfanidis Efendi, İkinci Reis Vekili Hakkı Şinasi Paşa, Katib-i Umumî Kâzım Refik Bey, Muhasebeci Osman Tevfik Bey, Aza Safiye Hüseyin Hanımefendi, Hediye Selim Sırrı Hanımefendi, Fethiye Reşid Hanımefendi, Eşref Cevat Hanımefendi.

Merkez Kurul: Hürrem Hanımefendi, Saide Hanımefendi, Lebibe Hanımefendi, Adile Arif Hanımefendi, Veridenaz Re'fet Hanımefendi, Nezahat Hanımefendi, Mihrî Hanımefendi, Ulviye Saniye Hanımefendi, Vedia Hanımefendi, Servet Bey, Fuad

Hulusi Bey, İhsan Adil Bey, Tevfik Amir Bey, Ekrem Bey, Dr. Rasim Ferid Bey, Dr. Ömer Fuad Paşa, Edip Bey, Dr. Nevraldin Ramih Bey, Saim Bey, Kazım Ziya Bey, Kemal Ömer Bey, Mahmud Nedim Bey, Nail Raşid Bey, Ahmed Hamdi Bey, Nazmi Dıhanî Bey, Selim Sırrı Bey, Dr. Viktor Bey, Kâtipzade Sırrı Bey, Ahmet Emin Bey.

1926 YILI

Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Besim Ömer Paşa'dır.

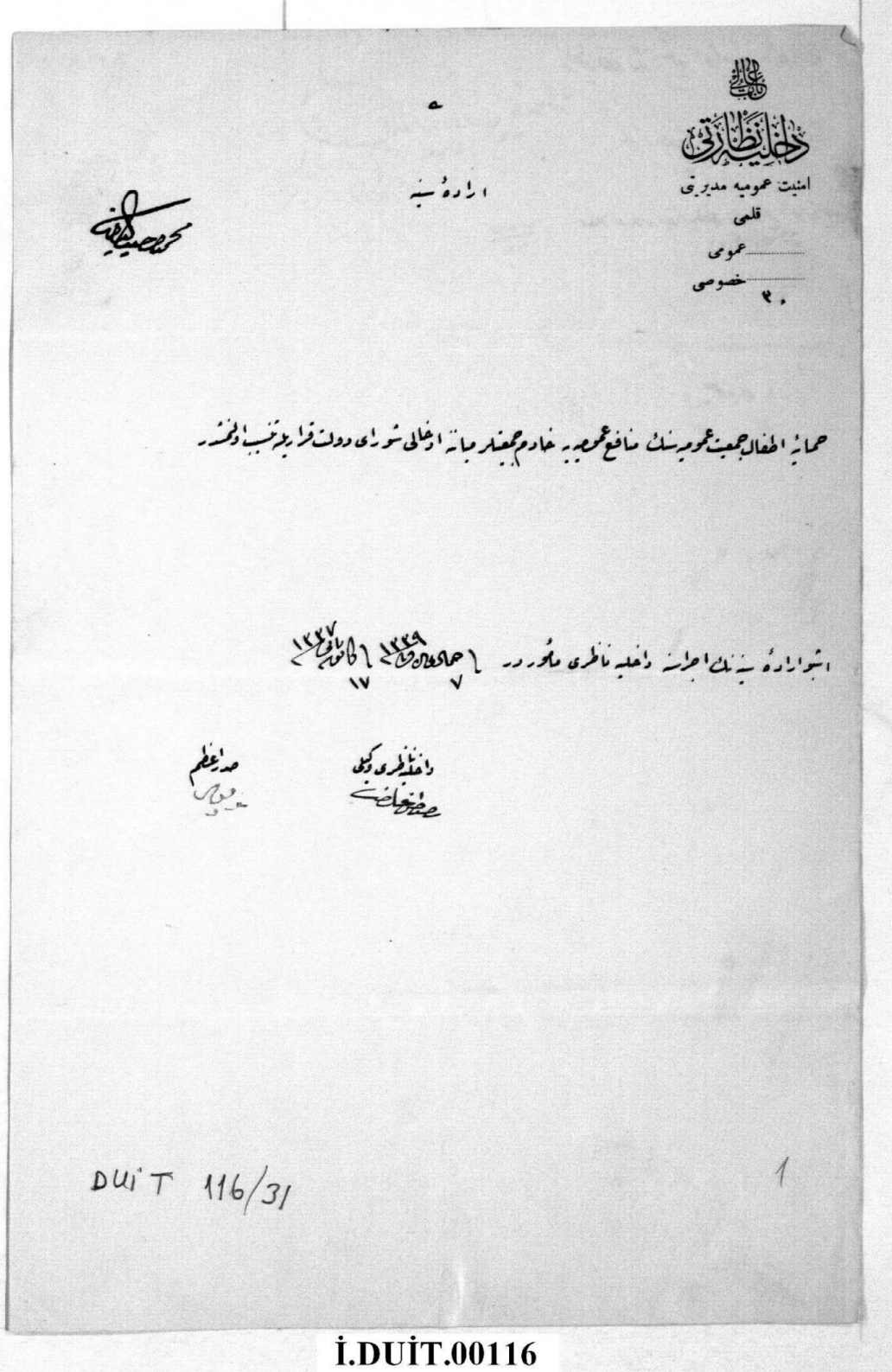
Merkez Kurul: Hakkı Şinasi Paşa, Besim Ömer Paşa, Naile Hamdi, Hadiye Selim Sırrı, Dr. Safiye Ali, Fethiye Raşid Hanım, Tevfik Âmir, Haydar Ali, Hekimbaşızade Dr. Muhyiddin, Osman Tevfik, Kâtib-i Adl Mehmet Servet, Cemiyet-i Umumiye üyelerinden Rasim, Kemal Ömer, Abdullah Halis, Orhan Tahsin Beyler dörder reyle Merkez Kurul üyeliklerine, Ziraat Bankası Müdürü Raşit, Hıfzıssıhha Müzesi Müdürü Hikmet, Etfâl Hastanesi Sertabibi Mehmed Kâmil Beyler, Adile Arif, Safiye Hüseyin Hanımefendiler 3'er oyla, Doktor Ali Şakirî Beyle, Eşref Cevad Hanım 2 oyla, üye adayı seçildiler.

EK-5 : İstanbul HEC Merkez Kurulu-1922

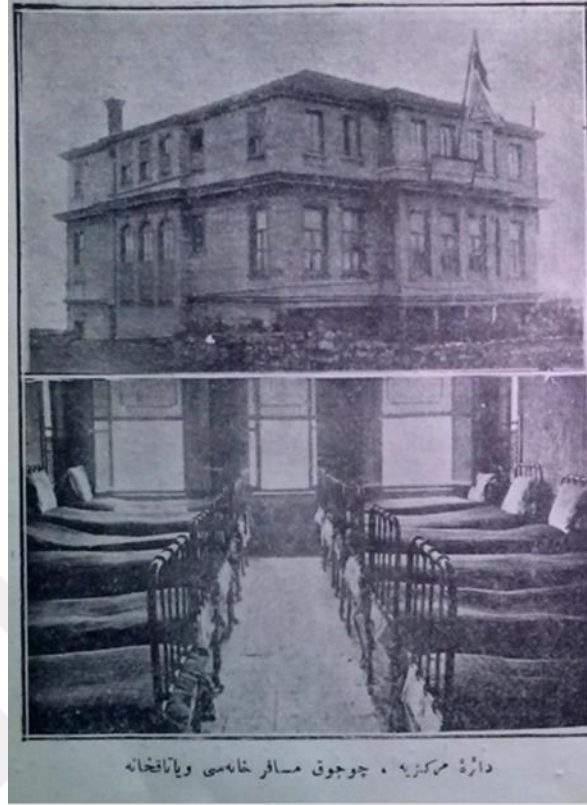

EK-6 : Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Kamu Yararlı Derneklerden Olduğuna Dair

Padişah Onayı

EK-7 : İlk Çocuk Misafirhanesi ve Yatakhane (Firuzağa)

EK-8 : Kalender Ziraat Yurdu; Bugün Kalender Orduevi - Sarıyer

EK-9 : Mısır ve Hindistan’a Gönderilen Beyanname (Sadeleştirilmiş)

“Mısır ve Hindistan çocuklarına-Türkiye şehid yavrularının ve Kimsesiz Türk eytamının feryad-ı istimdadı:

Türkiye’nin şu son senelerde geçirdiği felaketlerden saye-i Samedaniye’de masum kalmış İslam diyarlarının muazzez yavruları, sevgili kardeşlerimiz!

Bu dakikada sizin masun, dünyanın zalimlerinden hayatın felaketlerinden bîhaber, temiz yüreklerine hitap eden kardeşlerimiz, birkaç sene evveline kadar sizler gibi ana baba kucağında, aile ve ecdad ocağında ömür süren Türk Müslüman çocukları idiler. Nereden geldiği bilimeyen dehşetli bir kasırga, günün birinde aile yurdumuzun üzerinde esti; her yerini rüzgâr önüne katılmış sarı son bahar yaprağı gibi savurdu. Babalarımız, biraderlerimiz ya cihad meydanında din ve millet uğrunda can verdiler, şehid oldular yahut bilâ sebep canımıza, ordumuza saldıran düşman zalimlerine kurban gittiler. Çiçekler, oyuncaklarla uğraşacak, şekerler ve meyveler derdiyle meşgul olacak çağımızdayız; gözlerimizin önünde annelerimizin, kızkardeşlerimizin paymal olduklarını gördük, çocukluk hayatımızı senesinde saadette gençlikle kalb edeceğimizi ümit eylediğimiz bir yerimiz yurdumuz nereden geldiği ve niçin bu kadar feci bir surette üstümüze saldırdığını anlayamadığımız ihtiras dalgalarına müstağrak olarak yakıldı, yıkıldı; harab ve turab oldu.

Biz bu zalim maceranın dilsiz ve ümitsiz şahitleri, yurtlarımızın kan tutan enkazı önünde mini mini vücudiyetimizi düşman ellerinden bihasene alınmış olduğu için bir felaket kader acı gözyaşlarıyla karşılaştık. Sizler gibi masum, temiz istikbale mütevecciha bir hayat sürmeğe namzed olarak ayak bastığımız dünyada bizim nasibimiz işte bu oldu. Eğer insaniyet ve şefkat hisleri ile bina edilen “Himaye-i Etfâl” müessesesinin mürüvvet ve merhamet kucağına sığınabilmiş olmasaydık şimdiye kadar çoktan topraklara karışmış olacaktık. Bize haber verdiler ki dünyanın uzak, pek uzak yerlerinde yine bizim gibi Müslüman olan, Allah’a tapan ve Peygamberimize inanan fakat bizler kadar bedbaht, bizler kadar şenayi’ ve fecaya’a maruz kalmayan milyonlarca din kardeşlerimiz! ve haber verdiler ki bize analık ve babalık eden “Himaye-i Etfâl”in her tarafta mazhar olduğu yardımlar içinde, Hindistan, Mısır, Kıbrıs ve Cava gibi uzak İslam diyarlarının da ianeleri mevcutmuş!

Bunu haber alınca oralarda yaşayan sevgili ve şefkatli din kardeşlerimize felaketlerimizi arz edersek ulvî gönüllerinde bir şefkat uyanır diye düşündük, Muazzez Kardeşlerimiz!

Saf çocukluk oyunları için oyuncağa, şeker, meyveye para sarf edeceğiniz her dakikada hatırınıza getiriniz ki sizden uzak bir diyarda yine sizin gibi bütün bu sebavet ezvakına muhtaç iken ateşiyle hayatı ile tehlike altında kalmış yüzbinlerce sefil ve çıplak çocuk vardır. O zaman elinizdeki parayı oyuncağa, şeker, meyveye vermek veyahut bu bedbaht bu kimsesiz din kardeşlerimize göndermek cihetlerinden hangisini masum vicdanlarınız emrederse o cihete sarf edersiniz!

İşte sizden uzak, fakir ve muzdarip bir memlekette felaketten felakete sürüklenen Müslüman Milletin şehitleri tarafından âlem-i islâmın mürüvvetine terk ve tevdi' edilmiş din ve masumiyet kardeşlerimizin sizden niyaz ve tazarruları budur.

Onbir seneden beri hemen bilâ aram harp eden ve hatve hatve vatanı müdafaa ederken şehit düşen bir milyondan ziyade Müslümanın elbette [500.000] yetimi vardır. İşte bu yetimler -başka çocuklara bazı memleketlerden vaki olan yardımlar gibi- hiç olmazsa İslam çocuklarından muavenet talep istirham ediyor. “Teavünü.”

**EK-10 : Dr. Safiye Ali'nin 23 Nisan 1924'te Gazetelerde Yayınlanan 23 Nisan
İstiklal Gününün Çocukların Günü Olduğuna Dair Yazısı**

“İstiklal günü; çocuk günüdür.

Bugün büyük milletimizin, sevgili vatanımızın halas günü, Türk'ün en büyük bayramıdır. Her Türk, bugün millî istiklalimizi tebcilen diğerini tebrik ve tes'ide şetebân oluyor. İşte bu yevm-i sâd-iktiran aynı zamanda Çocuk Günü Çocuk Bayramı intihap olunduğu için daha ziyade tebcile şayandır. Bu intihabatta ne kadar ulvi bir mefkûre, büyük bir gaye takip olunmuştur. İstiklal günü, İstikbal günüdür. Millet in istikbali çocuklarıdır. Bir milletin istiklali, İnkılabı ne derece mühim ne kadar ulvi ise o istiklali muhafaza ve idame edecek o inkılabı başarabilecek bizlerden ziyade yine bizlere ait çocuklarımızdır.

Çocuk iyalin, milletin istikbalidir, temadisidir. Sizler ebeveyn ve ecdadımızın, evladımız da bizlerin varisidir. Her şeyden evvel beden bün yeten kesb-i kuvvet ve metanet eylemek lazımdır. Akliselim; bir vücud-u salimdedir. İlm-i ebdan ilm-i edyandan mukaddemdir. Hülâsa bu yevm-i mes'adetin “Çocuk Günü” olarak intihabı istikbal ile tevaliye delalettir. Yeter ki bu delaletten intibaha gelerek memleketin istikbaline Türk çocuklarına, bilhassa vatanın müdafaası uğrunda şehit olanların kimsesiz kalan yetimlerine, muaveneti mukaddes bir vazife addedelim. Bugün her Türk'ün göğsüne iliştirilecek Himaye-i Etfâl Cemiyeti rozeti bu vazife-i mukaddeseyi ihzar ediyor bu temenni ve ihtarın önünde her Türk serfuru etmediği ve karınca kararınca darb-ı misline tevfikân bu kimsesiz ve yetim çocuklara yardım etmelidir. Bu yardımdan elbette kadınlarımıza ve valide ve hemşirelerimize de büyük bir hisse isabet eder. Çünkü çocuklar validelere daha yakındır. Evlat, pederlerden ziyade validelerin çocuklarıdır.”

Milli İstiklal gününün çocuklarla ve himaye ve terbiye-i etfal meseleleri ile alâkası muvaffakiyetkârane tasvir ve teşrih edilmiştir ki cidden takdire şayandır. Gittikçe teşkilatımızı itmam ve ikmal edeceğimizden ileride bu mesud günde memleketin her tarafında toplanacak yardımların Cemiyeti Umumî'miz için mühim bir yekûna balığ olacağına eminiz.”

EK-11 : Ankara HEC'in ilk kurulduğu Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Binası ve ilk Yazıhanesi

Kurumun ilk tesis edildiği oda

EK-12 : Harp Yetimleri, Geldikleri ve Gittikleri Kıyafetlerle

Harp sahasından gelen yavrulardan iki grup (Geldikleri kıyafette) (X) işaretli Hayri bugün Cumhuriyet müddeiumumisidir

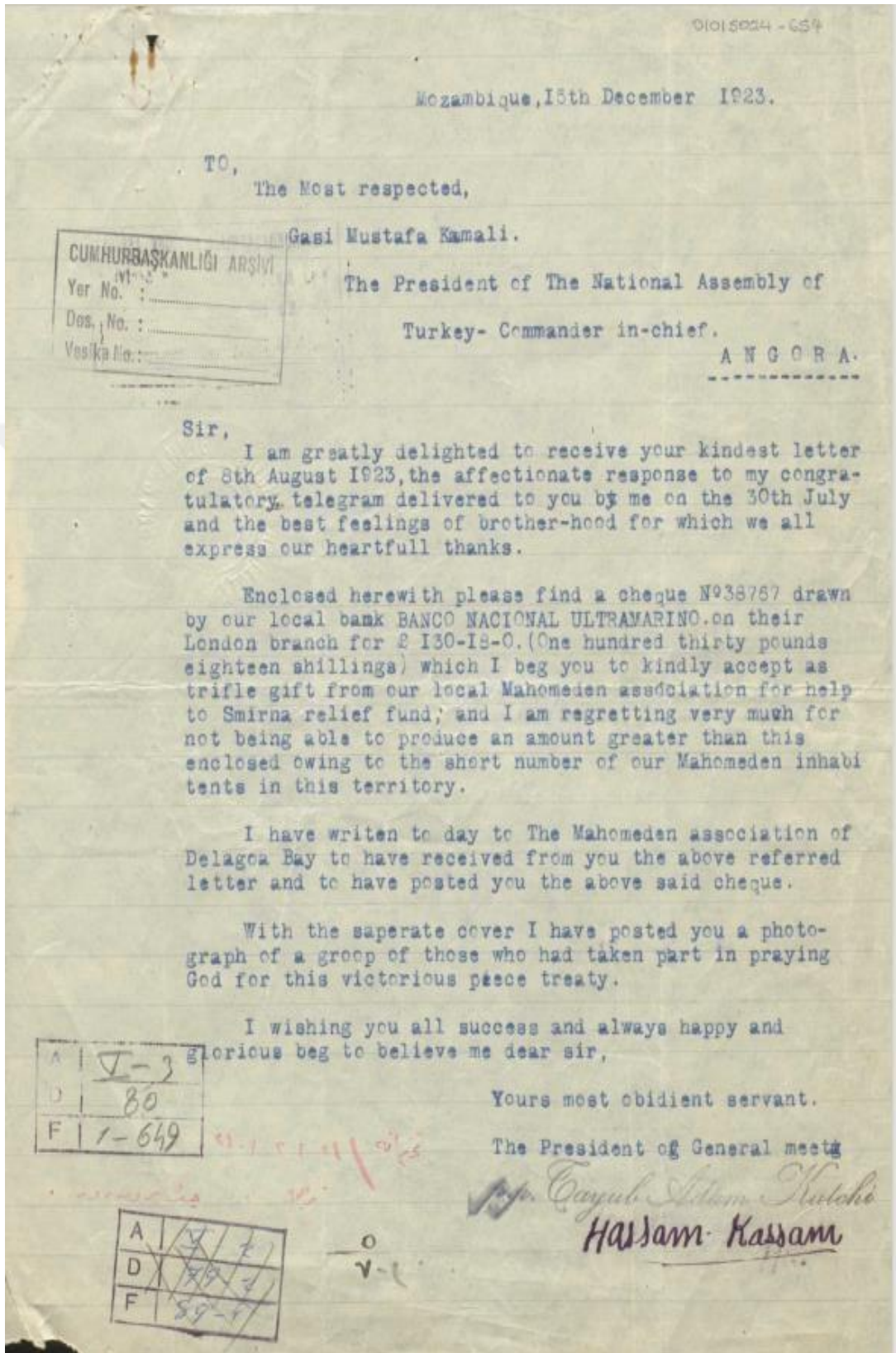

Harp sahasından gelen yavrulardan iki grup (Gittikleri kıyafette)

EK-13 : Hacı Musa Mahallesinde açılan İlk Çocuk Bakımevi

EK-14 : Hassan Kassani'nin 15 Aralık 1923 Tarihli Mektubu

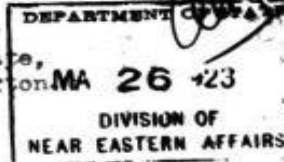
EK-15 : Dr. Fuat Bey (Umay) Bey'in ABD'nin İstanbul Konsolosluğunda Yapılan Değerlendirmesi, 15.03.1923.

867.4055

UNITED STATES HIGH COMMISSION
American Embassy
Constantinople

Angora, Turkey,
March fifteenth,
Nineteen twenty-three.

Allen Dulles, Esquire,
Division of the Near East,
Department of State,
Washington

Dear Dulles:

This will introduce to you Fuad Bey, who is visiting the United States in the interest of the Turkish Society for the Protection of Children, making a study of similar American societies.

Fuad Bey is the first Deputy of the Turkish National Assembly to visit the United States and Rauf Bey, the Premier, has requested me to do what I can to facilitate his visit. Anything, therefore, which you may be able to do to promote his interests will be appreciated.

Sincerely,

Robert C. D. L.

NE

867.4055

MAY 28 1923
PIT v-

DEPARTMENT OF STATE
 MAY 19 1923
 MAY 19 1923
 DEPT. OF STATE
 19 1923
 MAY 17, 1923.
 MEMORANDUM FOR CONVERSATION WITH FOUAD BEY.
 Index Bureau
 RECEIVED
 19 1923
 Dep't. of State

Dr. Fouad Bey, Deputy of the Grand National Assembly of Turkey and Secretary General of the Society for the Protection of Children ("Protection de L'Enfance"), called to see me by appointment this morning accompanied by Zekeria, a Turkish student at Columbia who I understand is being supported in his studies by Dr. Crane, and by Zekia Bey, who I assume is Fouad's secretary.

Dr. Fouad Bey is understood to be a Turk of Jewish extraction, speaks, or claims to speak neither French or English with any fluency and therefore carried on his conversation in Turkish through Zekeria as interpreter. He had the characteristics of the Turks, slow thinking, stolid, ^{He} did not impress me particularly and I did not gather from his conversation, nor has it been indicated in our telegrams with regard to Fouad, that he is a special emissary of the Turkish Government although he is here with their knowledge and consent, possibly with a mission to spy out the land.

In typical Turkish style the first fifteen minutes of the conversation was taken up with social amenities, comments on Dr. Fouad's trip and reception in this country and his plans, from which I gathered that he would be in this

867-4055/1

FILED
 MAY 19 1923

DEPARTMENT OF STATE
 DIVISION OF NEAR EASTERN AFFAIRS

-2-

this country for another month, visiting Chicago and other points in the middle west before returning to Turkey.

Dr. Fouad then asked me the following questions:

(1) Whether it was true that treaty negotiations between the United States and Turkey had been initiated. I replied that members of the American Delegation at Lausanne had had informal preliminary conversations with the Turkish experts with a view to ascertaining whether a satisfactory basis for such negotiations could be found but that the newspaper reports, to which he had alluded, that negotiations had actually been commenced, were not accurate.

(2) The second inquiry related to the Department's attitude toward the Chester concession. I replied that the Department had not yet received the text of the concession and therefore it was difficult to comment upon it. I emphasized the following points, - that negotiations had been carried on by private American interests, that this Government, itself, was not in the concession business and that our attitude in support of the Open Door and in securing for American nationals equality of opportunity with the nationals of other powers was well known. Dr. Fouad emphasized that Turkey particularly desired American capital to interest itself in Turkey because that did not imply political

DEPARTMENT OF STATE

DIVISION OF NEAR EASTERN AFFAIRS

-5-

political interference by foreign powers in the internal affairs of Turkey.

(3) Dr. Fouad asked the question whether the conclusion of a treaty with the United States was dependent upon the establishment of peace between Turkey and the Allied Powers. I replied that a number of points which were being discussed at Lausanne between the Turks and the Allied representatives involved questions of very particular interest to this country as affecting the future regime for foreigners in Turkey. Our representatives were taking an appropriate part in the consideration of these questions, that upon their satisfactory solution would depend in a large measure whether a ~~satisfactory~~ basis for a negotiation with Turkey could be found and that therefore to this extent the conclusion of the Allied negotiations would influence possible treaty negotiation between the United States and Turkey. I added that he was of course familiar with the traditional attitude of this Government in not interfering with regard to particular territorial and political questions of European concern.

(4) Dr. Fouad asked whether he could have an appointment with the Secretary to which I replied that the Secretary was extremely busy and that I was not at all sure that such an arrangement could be made but that I would look into the matter

DEPARTMENT OF STATE

DIVISION OF NEAR EASTERN AFFAIRS

-4-

matter and inform him later.

In the general conversation which followed I took occasion to impress upon Dr. Fouad that the recent regulations of the Turkish authorities with regard to customs duties had greatly disturbed American business men, particularly the taxes on flour, oleo oil and the attempt to tax relief supplies; that American business men had brought these matters urgently to the attention of the Department and indicated that measures of this nature would render impracticable the continuance of their trade with Turkey. I added that such measures had not tended to predispose American commercial interests to develop their business in Turkey under present conditions, that American business men were practical people who desired some assurance of protection and of reasonable treatment before they embarked upon foreign enterprises. Dr. Fouad replied that the regulations to which I referred were abnormal to meet the temporary conditions and he felt that they would not be continued; to which I replied that nevertheless the impression which they had made had been as I had stated.

I then remarked to Dr. Fouad that from his stay in this country he had undoubtedly received an impression of the very great interest of the American people in the American

DEPARTMENT OF STATE

DIVISION OF NEAR EASTERN AFFAIRS

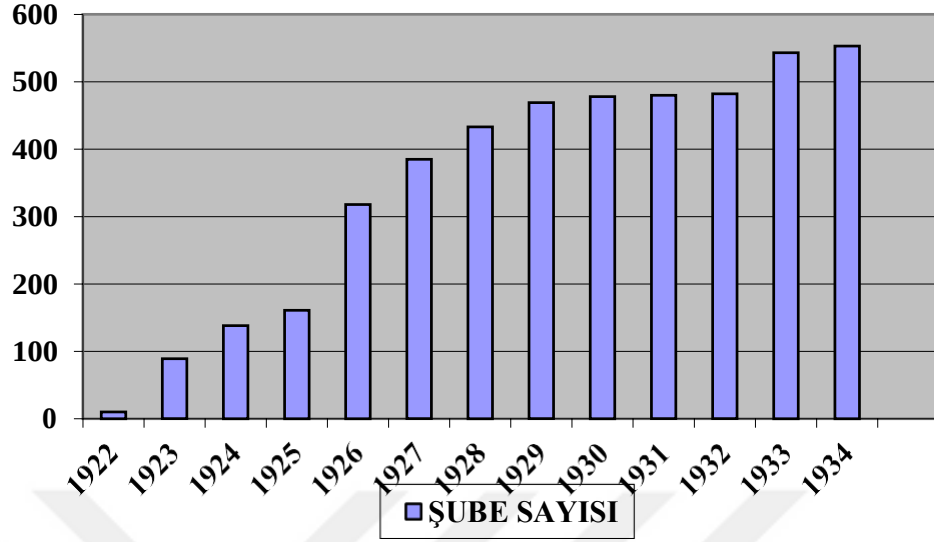
-5-

American schools which had so long been established in Turkey and that the restoration of normal relations between the two countries would undoubtedly be very greatly influenced by the attitude of Turkey with regard to these institutions. Dr. Fouad stated that the friendly attitude of Turkey toward American schools had been manifested during the war and that this friendly attitude was continuing. With regard to the treatment of Christian minorities, to which I drew Dr. Fouad's attention, he alluded to the time worn argument that if the Christians behaved as loyal Turkish subjects, they would be given the fullest protection but that if they were disloyal or played the political game of foreign powers, they could not expect Turkey to ignore their treacherous attitude. I said to Dr. Fouad that it was important to face the practical situation as it existed now and for Turkey not only in word but in her acts to show her willingness to afford the protection to which he had referred.

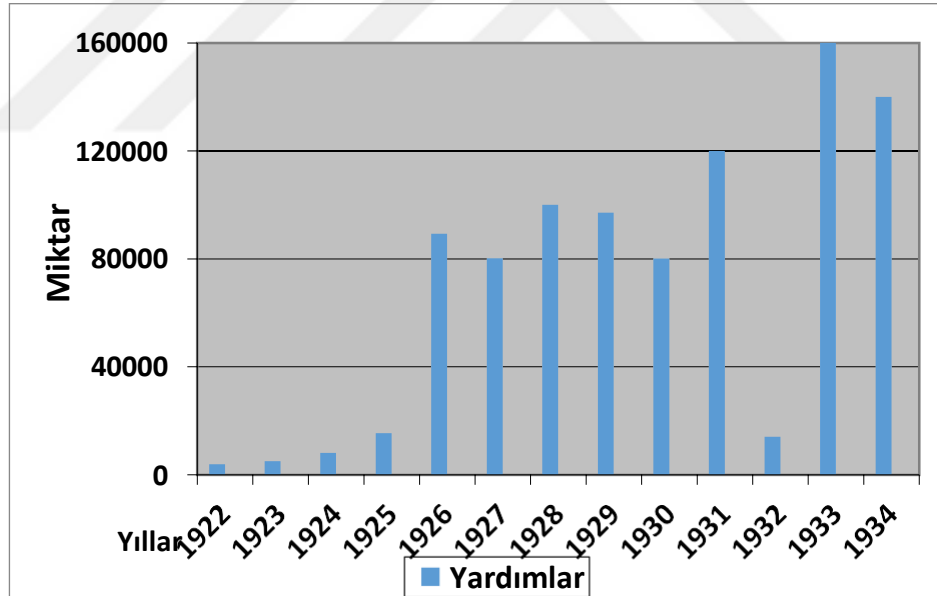

AWB/LVD

EK-16 : Şube Sayıları Grafiği ²³²⁴

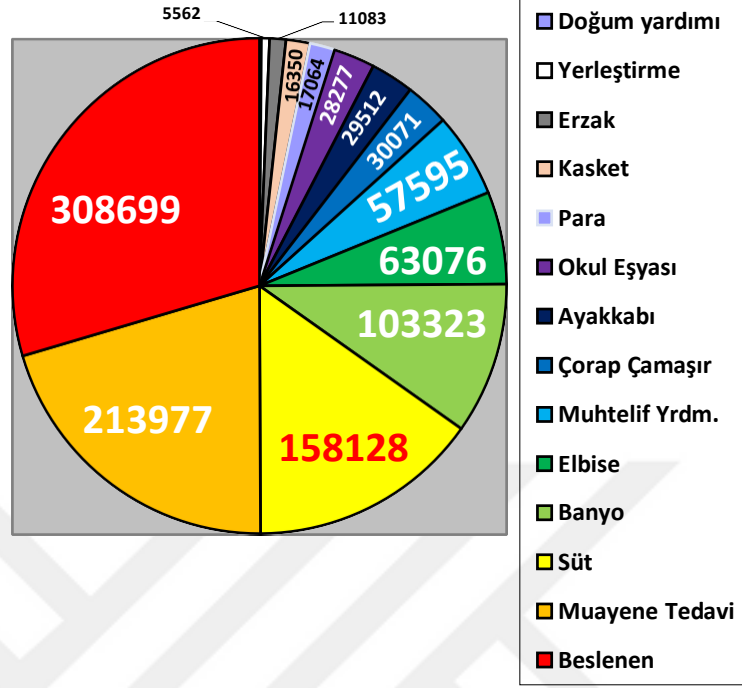

EK-17 : 1922-1934 Arasında Yıllara Dağılan Yardımlar Grafiği

²³²⁴ On üçüncü ve On dördüncü Yıllar 1934-1935 İş Raporu, s.15. Grafikten Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun 1922 yılının ilk kuruluş yılı olması münasebetiyle bu yılda teşkilatlandığından şubeleşmeden ziyade hazırlık faaliyetlerine ağırlık verdiği, 1923'ten itibaren taşra teşkilatlanmalarına yöneldiği, 1925-1926 yılında teşkilatlanmada büyük aşama kaydedildiği 1930'lu yıllarda esas teşkilatın ana hatlarıyla ortaya çıktığı görülüyor.

EK-18 : 1922-1934 Yılları Arasında Yapılan Yardımların Cins ve Miktarı

EK-19 : Çocuk Esirgeme Kurumu Adının Örgütler Tamimi

01016390-176

TÜRKİYE
HİMAYESİ ETEFAL CEMİYETİ
UMUMİ MERKEZİ
MUAMELÂT

Sayı 3557

Ankara 6 / 12 / 1934

A	VII-1
D	86
F	1-176

Bay Rıza Soyak
Riyaseti Cümhur Genel Kâtibi

4/12/34 günlemeçli ve 4/II46
sayılı biti karşılığıdır:
Kurumumuzun büyük koruyucusu
Reisi Cümhur Atatürkün seçtikleri adı
bütün kollarımıza büyük bir kıvançla
bildirdim.
Hakkımızda bu defa da göster-
dikleri çok değerli iltifattan ötürü
şükran ve derin saygılarımızın sunul-
masını diler, sizi de saygı ile selam-
larım.

Başkan

Rıza Soyak

E.

7 - XII - 1934

D

BAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Yaz No. :
Okul No. :
Vesika No. :

2/2

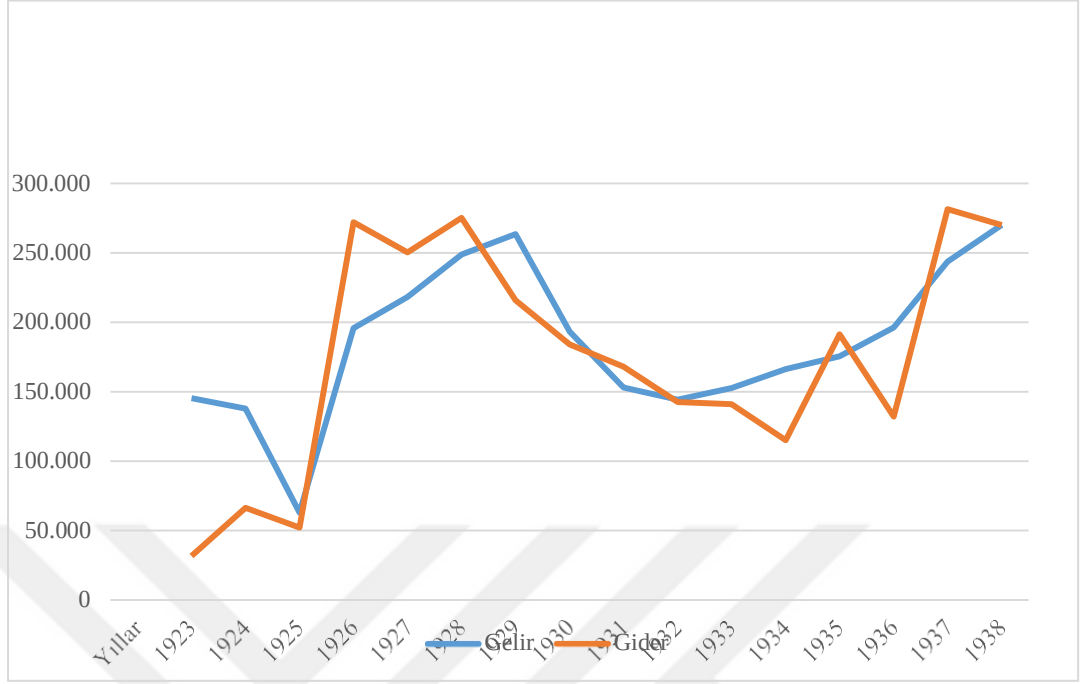
EK-20 : Keçiören’de Alınan İlk Bina

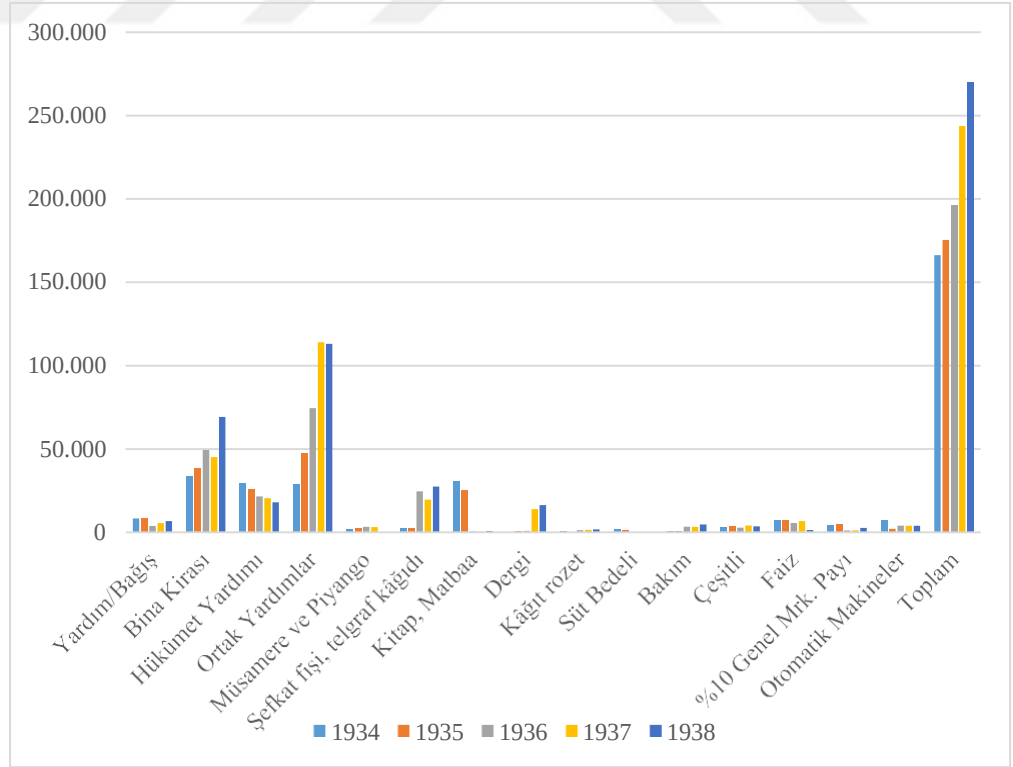
EK-21 : Çocuk Bakıcı Okulu Öğrencileri

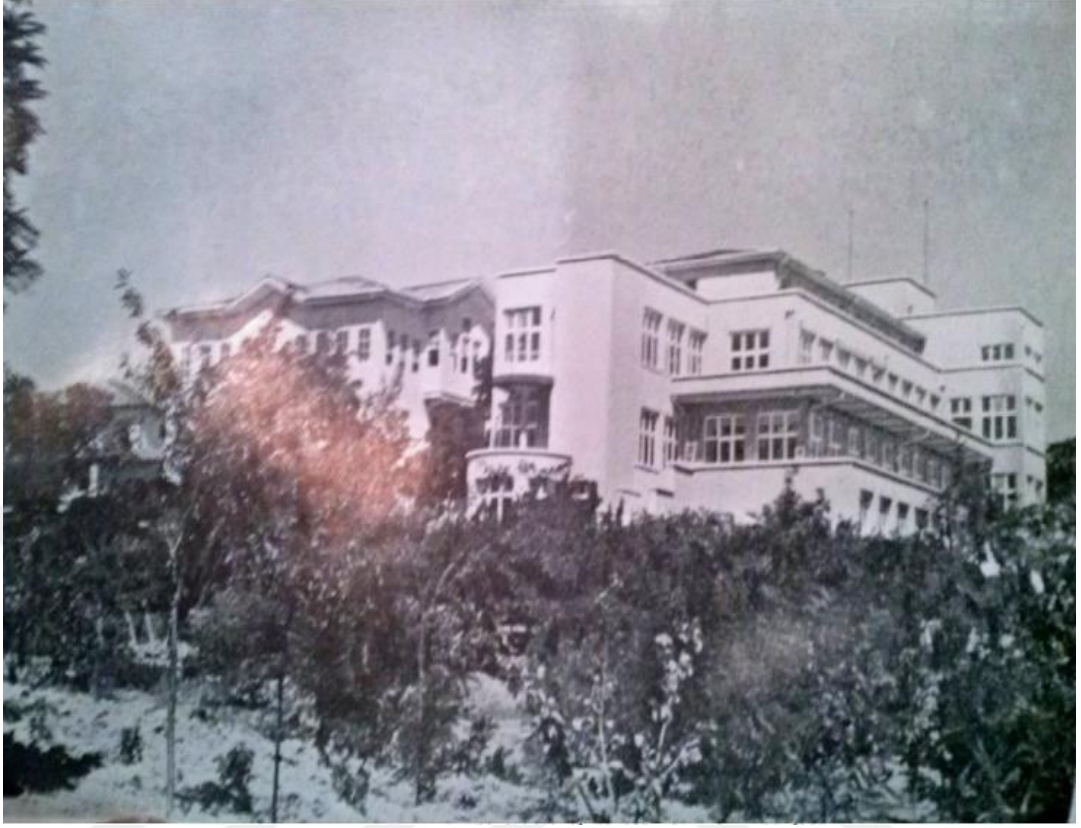
EK-22 : Kurumun 1923-1938 Gelir Gider Dengesi Grafiği

EK-23 : 1934-38 Gelir Kalemleri Dağılım Grafiği

EK-24 : Umay Pavyonu

EK-25 : Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1943'e Kadar Olan Yayınları

		CUMHURBAŞKANLIĞI İSMEYİNÖNÜ ARŞİVİ Yer No : 2/12-17 Decimal No : Fihrist No : 6425-3	
		Çocuk Esirgeme kurumunun şimdiye kadar neşriyatı	
		<u>Halk için</u>	
1 -	Gülbüz Türk Çocuğu	21-	meşhur olmuş fakir çocuklar
2 -	A n a	22-	Tilkinin binbir muzipliği
3 -	Oyuncaklar	23-	Öz cesaret
4 -	Annelerle hasbıhal	24-	Küçük çiftçiler
5 -	Çocuk nasıl ve ne ile oynamalı	25-	Aydının Rüyası
6 -	Bazı hayati çarpışmalar	26-	Mektep Çocuğu
7 -	Çocuk şarkıları	27-	Ata Türk
8 -	Şefkatli köylülerimize	28-	İnönü
9 -	Annelere mahsus sağlık bröşörleri	29-	Buz denizinde bir kovçamaca
10 -	Annelere Öğüt Doğumdan birinci yaş sonuna kadar 12 broşörden ibaret	30-	Neler oynıyalım
11 -	Annenin kitabı	31-	Okul Şiirleri
12 -	Çocuk Haftası (Yıllık)	32-	Güzel günler
		33-	Hayat pınarı
		34-	Kırmızı mantarlar
		35-	Hayvanlar aleminde
		36-	Emrinizdeyiz
		37-	Nasıl hareket ediyoruz
		38-	Karlar kraliçesi
		39-	Altın tas
		40-	İstiklal madalyası
		41-	Sihirli bileyzik
		42-	Kolay aritmatik
		43-	Elif sultan
		44-	Rikki -Tikki- Tavi
		45-	Galganeş destanı
		46-	Hindistandan İstanbula
		Çocuk Esirgeme kurumu bu güne kadar 8.890.000 adet dergi halk için 300.000 Çocuklar için 250.000 adet olmak üzere 550.000 adet kitap bastırmiş ve dağıtmıştır.	
		<u>Okul Çocukları için</u>	
1 -	Çocuk mecmuası		
2 -	H a y d i		
3 -	S a r a		
4 -	Peri masalları		
5 -	Poli Anna		
6 -	Çocuklara masal		
7 -	Alinin düğmesi		
8 -	Keçi Çobanı		
9 -	Bir yaramazın hikâyesi		
10 -	Holandalı ikizler		
11 -	Ezop hikâyeleri		
12 -	Eskimo ikizler		
13 -	Filipinli ""		
14 -	Mağara ""		
15 -	İsviçreli ""		
16 -	Meksikalı ""		
17 -	İrlandalı ""		
18 -	İskoçyalı ""		
19 -	Japon ""		
20 -	Türk ""		

Çocuk Esirgeme kurumu büyük eşya piyangosu

Çocuk Esirgeme kurumu İstanbul merkezî tarafından, büyük ve çok zengin bir eşya piyangosu tertib olunmuştur.

Piyango keşidesine, 1 kânunusani 941 çarşamba günü, başlanacak ve keşide 31 kânunusani 941 akşamına kadar bir ay devam edecektir. Beher biletin fiatı 1 liradır. Hiç boş numara yoktur. Çıkan eşyalar keşide yerinde derhal sahiblerine verilecektir.

Bilet fiatına nazaran, çıkacak eşya kıymetleri kat kat faik bulunmakta -dır. Bu hususta daha şimdiden İstanbul merkezine bir çok bilet talepleri vuku bulmaktadır. Kurumun Çağaloğlundaki merkez binasında aylardanberi devam eden keşide hazırlıkları hemen hemen sona ermiştir. Kurumun bu çok hayırlı ve aynı zamanda halk için bu çok kârlı teşebbüsünün vilâyetimiz halkı tarafından büyük ve geniş bir rağbet göreceğine şüphe yoktur.

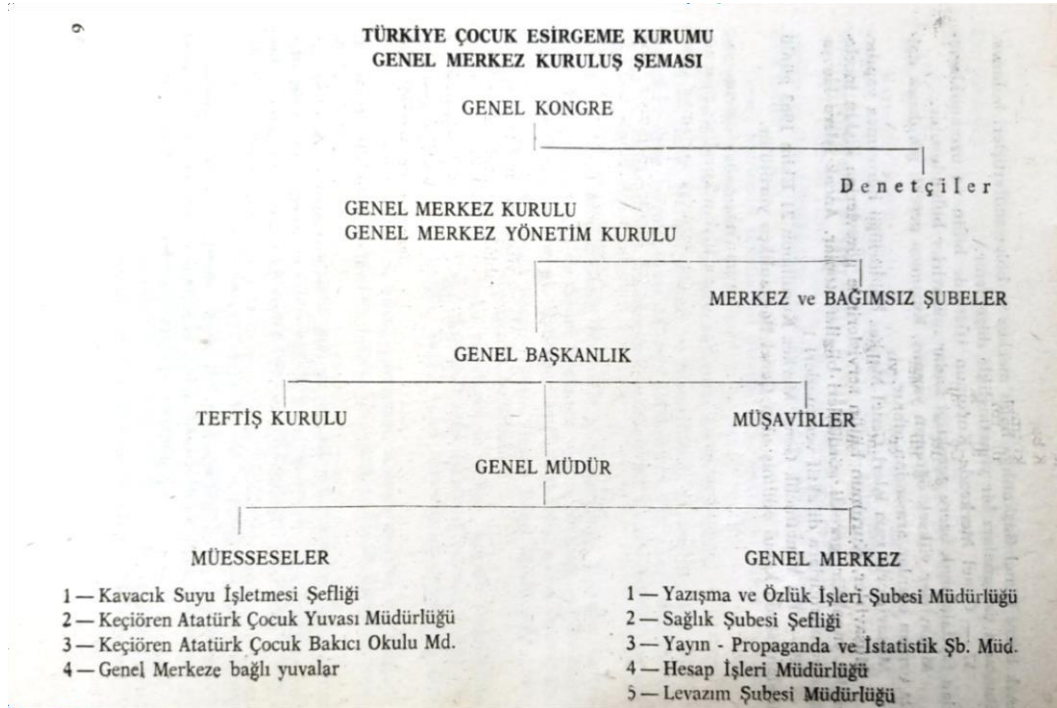
ÇOCUK ESİRGEME KURUMU GENEL MERKEZİ

İKİNCİ TERTİB KIYMETLİ EŞYA PIYANGO LİSTESİ

Piyango 23 Nisan 1950 tarihinde Pazar günü saat 15 te Kurum Salonunda İkinci Noter ve temsilciler huzurunda ekilecektir. Biletler bir lira bedelle Kurum Merkez ve Şubelerinde ve bayilerde satılır.

Adedi	Cinsi	Kıymeti Lira	Adedi	Cinsi	Kıymeti Lira
1	Ev	30 000	10	Kadın ropluk K.	600
2	Kamyon	25 000	10	Kadın mantoluk K.	1 170
2	Taksi	17 000	10	Erkek kostümlük K.	1 800
2	Traktör (pulluksuz)	17 000	10	Erkek paltoluk k.	1 170
2	Motosiklet	5 600	100	Kadın çantası	2 200
2	Buz dolabı	2 600	100	Para çantası	350
10	Oda takımı	4 000	100	Erkek çorabı	200
10	(2 koltuk 1 kanape)	4 000	100	Kadın çorabı	350
10	Dikiş makinesi	4 500	100	Kravat	500
10	Filips radyo	3 300	100	İpek mendil	500
10	(5 lâmbalı)	3 335	100	Dolma kalem	1 000
10	Yazı makinesi	100	100	Tıraş makinesi	400
10	Taban halısı	2 000	100	Çeb feneri	500
10	(4.50 MK)	100	100	Masa saati	1 500
10	Halı seccade	1 115	100	Kadın eldiveni	700
10	(2.50 MK)	100	100	Erkek eldiveni	700
10	Sofra takımı	1 000	100	Ketan masa örtüsü	850
10	(6 kişilik)	150	100	Erkek gömleği	1 250
10	Elektrik ütüsü	850	100	Erkek pijaması	2 000
10	Pulluk	450	100	Altı kişilik, çay takımı	2 300
10	Kol saati (10 taşlı)	450	2000	Ketan mendil	2 000
10	Çeb saati (15 taşlı)	800	2000	Küçük çakı	4 000
10	Duvar saati	1 000	2000	Resim albümü	4 000
10	(15 günlük)	400	2000	Not defteri	1 200
10	Kadife masa örtüsü	400	2000	Kurşun kalem	1 000
10	Battaniye	400	2000	Çocuk kitabı	1 350
10	Bavul	400			

EK-27 : TÇEK Genel Merkez Kuruluş Şeması – 1964

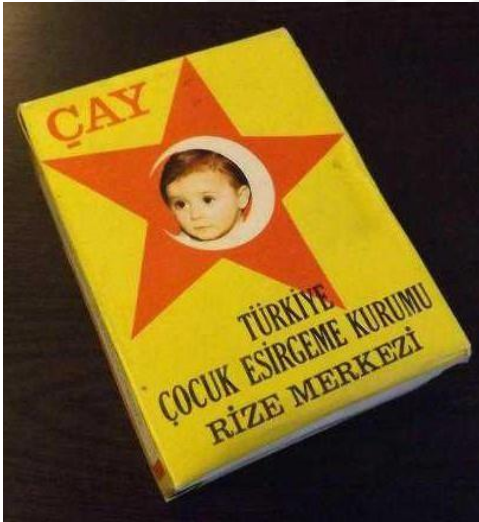

²³²⁵ Cumhuriyet, 30.12.1939 ve 31.01.1950.

EK-28 : Hemşire Koleji Öğrencileri

EK-29 : TÇEK Amblemlili Çay Paketi

EK-30 : 50. Yıl ÇEK Hatıra Kibriti

modamuzayede.com.

EY TÜRK GENÇLİĞİ!
BİRİNCİ VAZİFEN, TÜRK İSTİKLALİNİ, TÜRK CUMHURİYETİNİ, İLELEBET, MUHAFAZA VE MÜDAFAA ETMEKTİR.
MEVCUDİYETİNİN VE İSTİKBALİNİN YEGANE TEMELİ BUDUR. BU TEMEL, SENİN, EN KIYMETLİ HAZİNEDİR. İSTİKBALDE DAHI, SENİ, BU HAZİNEDEN, MAHRUM ETMEK İSTEYECEK, DAHİLİ VE HARİCİ, BEDHAHLARIN OLACAKTIR. BİR GÜN, İSTİKLAL VE CUMHURİYETİ MÜDAFAA MECBURİYETİNE DÜŞERSEN, VAZİFEYE ATILMAK İÇİN, İÇİNDE BULUNACAGIN VAZİYETİN İMKAN VE ŞERAITİNİ DÜŞÜNMEYECEKSİN. BU İMKAN VE ŞERAIT, ÇOK NAMÜSAİT BİR MAHİYETTE TEZAHÜR EDEBİLİR. İSTİKLAL VE CUMHURİYETİNE KASDEDECEK DÜŞMANLAR, BÜTÜN DÜNYADA EMSALİ GÖRÜLMEMİŞ BİR GALİBİYETİN MÜMESSİLİ OLABİLİRLER. CEBREN VE HİLE İLE AZİZ VATANIN, BÜTÜN KALELERİ ZAPTEDİLMİŞ, BÜTÜN TERSANELERİNE GİRİLMİŞ, BÜTÜN ORDULARI DAĞITILMIŞ VE MEMLEKETİN HER KÖŞESİ BİLFİİL İŞGAL EDİLMİŞ OLABİLİR. BÜTÜN BU ŞERAITTEN DAHA ELİM VE DAHA VAHİM OLMAK ÜZERE, MEMLEKETİN DAHİLİNDE, İKTİDARA SAHİP OLANLAR GAFLET VE DALALET VE HATTA HİYANET İÇİNDE BULUNABİLİRLER. HATTA BU İKTİDAR SAHİPLERİ, ŞAHSİ MENFAATLERİNİ, MÜSTEVLİLERİN SİYASİ EMELLERİYLE TEVHİD EDEBİLİRLER. MİLLET, FAKR-Ü ZARURET İÇİNDE HARAB VE BİTÂB DÜŞMÜŞ OLABİLİR.
EY TÜRK İSTİKBALİNİN EVLADI!
İŞTE; BU AHVÂL VE ŞERÂİT İÇİNDE DAHI, VAZİFEN; TÜRK İSTİKLÂL VE CUMHURİYETİNİ KURTARMAKTIR. MUHTAÇ OLDUGUN KUDRET, DAMARLARINDAKİ ASİL KANDA MEVCUTTUR.

Gazi m. Kemal

ÖĞRENCİNİN
SOYADI : ..Korukcu.....
ADI : ..Küçük.....
OKULU : ..Hicranlı.....
SINIFI : ..I-A.....
NUMARASI : ..243.....

KIZILAY HER FELAKET KAN...
İNSANLIK HİZMETİNDE

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamlamıştır. 1994’te Kara Harp Okulu Sistem Mühendisi Lisans programını tamamlayarak Jandarma Teğmen olarak mezun olmuştur. 1997 yılında Kara Havacılık Okulu’nu bitirmiş ve Jandarma pilotu olarak tefrik edilmiştir. 2005’te Dicle Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Bölümünden “Türk Hava Sanayii 1912-1959” konulu yüksek lisans tezi ile mezun olmuştur. 2006’da Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde başladığı doktora programına yurt dışı görevi ve mesai yoğunluğu nedeniyle ara vermek zorunda kalmış, uygun koşulların oluşması üzerine yeniden müracaat ederek çalışmalarını tamamlamıştır. 2020 yılından beri Jandarma Sahil Güvenlik Akademisinde önce Meslek Yüksekokulu Komutanı sonra Kolluk Uygulamaları Yüksek Okul Komutanı olarak yönetim ve yanı sıra Güvenlik Bilimleri Fakültesinde öğretim görevlisi kadrolarında vazifesini sürdürmektedir. Evli ve üç çocuk babası olup iyi derecede İngilizce bilmektedir.